

تصویر ابو عبد الرحمن الكردی

پروژە ١٠٠ گۆڤاس کردی
٧٥

سه لاله دینی نه یوی

نوسینی
د/ علی محمد الصلابی

وهه گێڕانی
جه میل قادر

صلاحه دینی ئه یو بی

نوسینی

د/محمد علی الصلابی

وهرگیترانی

جهیل قادر

سه رپه رشتی وهرگیتران و پیداچونه وهی دهق

لهوّن قادر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الأخوة في دار روشنبير كورستان السلام عليكم

ورحمه الله وبركاته: استغاثه لطلبكم الكريم في رغبكم

في ترجمه ما تدعون به كتيبي فقد أمنت لكم

ونرجو الله تعالى أن يتقبل جهودكم وأن يوفقنا جميعاً
لخدمة الإسلام والمسلمين

أخوكم في الله عليه محمد الصلابي
عليه السلام

ناستامه ی کتیب

ناوی کتیب : صه لاجه دینی نه یووی

نوسینی : د/ محمد علی الصلابی

وهرگیرانی : جمیل قادر

سهرپهرشتی وهرگیران وپیډاچونه وه دهق : لهون قادر

دیزاین : ابراهیم معروف

شوینی چاپ : دارالفکر - بیروت - لبنان

چاپ : یه کهم ۲۰۰۸

تیراژ : ۳۰۰۰

ژمره ی سپاردنی (۲۳۲۷) ی سالی ۲۰۰۸ ی وهزاره تی روشنبیری پیډراوه

بهشی یه کهم: نهو شالاوه خاچپه رستیانه ی که پیش دروستبونی دهوله تی

نه ییوی رویاندا

باسی یه کهم: رهگ ورپشه میژویه کانی جه نگه خاچپه رستیه کان:

جیی خویه تی له سه ره تادا ناماژه به وه بدهین که جه نگه خاچپه رستیه کان له نیوان موسلماننه کان و گاوره پوژئاوا بیه کان و خه لکانی ترده له کوتایی سه ده ی پینجه می کؤچیدا دهستی پی نه کردوه، هه ره که له سه رده می هه وه می کؤچیشدا کوتایی پی نه هاتوه، به لکو نه م شالاوانه زنجیره یه که له و ململانی دورو دریژه ی، که به ده ره که وتنی ئیسلام^۱ دهستی پیکردو به شیوه یه کی بازنه یی و یه که له دوا یه که به رده وام بوه له سه ره تایی ئیسلام وه هه تاوه کو دسه رده می نوی، نه شتوانین شهش میحوه رو قوّل دیاری بکهین که نه م ململانییه تیایدا به رده وام بوه، له هه رقوّل که وه که میک هیوربو بیته وه نه وه له شوینیکی تره وه گهرم بوه به شیوه یه کی توندوتیزترو گهرمتر توانا ئیسلامیه کانی له روبه ریکی فراوانی زه ویدا به فیرو داوه^۲ نه و میحوه رو قولانه ش بریتین له:

یه کهم: بیزه نتیه کان:

سه رتا کانی جموجوئی بیزه نتی دژ به ئیسلام نه گهر پیتته وه بو سه رده می سه ره تایی ئیسلام، نه وه بوو هه ره له سالی پینجه می کؤچیه وه له جه نگه کانی (دومة الجندل) و (ذات السلاسل) و (مؤتو تبوک) وه هه تاوه کو هیژشه که ی ئوسامه ی کوری زهید (رضی الله عنه)، سه ر بازگه ی رومی ههستی به مه ترسی ئیسلامی نوی کرد که له باشوره وه ده هات، به تاییه ت دوا ی نه وه ی نه و دهوله ته تازه پیگه یشتوه توانی په یوه ندی زۆریه ی هۆزه عه ره بیه کان به سه رانی پیشوویانه وه که پۆمه کان بوون بیچریت نه گهر چی بیزه نتیه کان له سه ره تاوه ده ستپیشخه ربون بو جولانه وه دژ به هیژه ئیسلامیه کان یان وه که کاردانه وه یه که نه و کاره یان کرد بیت، نه وه هه مان دهره نجامی هه یه که نه ویش په ی بردنی نه م سه ر بازگه یه به قه باره و گهره یی نه م کۆسپه نوییه و خو ناماده کردنه بو وه ستاندن و په کخستن، راسته نه و ناماده کاریه زۆرجار وه که پتویست نه بوه، ره نگه نه مهش به هوی که می و لاوازی نه و زانیاریانه وه بوو بیت، که فه رمانده ی بیزه نتی هه لویسته کانی خوی له سه ربنیات دهنه، به لام دهره نجام نه وه بوه که شه رپله م قوّل وه هه لگیرساو پاش کؤچی دوا یی

^۱ دروس وتأملات في الحروب الصليبية لأبي فارس ل ۳۰.

^۲ هجمات مضادة في التاريخ الاسلامي د. عماد الدين ل ۲۶.

پیغمبریش زیاتر کلّبی زیاتر سهندو هیژه ئیسلامیه کان چونه ئو ولاتانه وه که پۆمه بیزه نتییه کان دهستان به سهردا گرتبوو،^۱ دوی ده رکردنی بیزه نتییه کانیش له سهرمال و مولکیان له ناسیا و چه ند ناوچه یه کی ئه فریقیا له سهردهستی سهرکردایه تی راشدیندا که له قوناغه کانی دوایدا چه ندین هه ولی گه مارۆدان و کاردانه وه ی زۆرو دژه هیژشی له لایه ن ئه م سهر بازگه یه وه له وشکانی و ده ریادا به خۆوه بیینی، به لام زۆربه ی تیکشکا، ئه وه بوو دواتر بینزه نیتییه کان بۆ ماوه یه ک دهستان کورت بو به وه له چه ند ده یه ی دوایدا، به هۆی ئه و پاوه دونانه به رده وامه ی که ئومه و بییه کان ئه نجامیاند،^۲ سهرتا له موعاویه وه (رضی الله عنه) دامه زینتیه ری ده ولته تی ئه مه وی و سهرده می عبدالملک کورپی مه روان و کورپه کانی به تاییه ت وه لیدو سوله یمان. ئه مه ش به جوانی پونکراوه ته وه له کتیبه که مدا (الدولة الأموية عوامل الازدهار و تدا عیات الانهیار) هه روه ها ئه و پاوه دونانه دوی ئه مه ویه کانیش به رده وام بوو له شامو میسرو باکورپی ئه فریقادا و به ته وای له باکورپی ئه فریقیا و ناوه پاست و ده درنران، له نیوه دورگه ی ئه نادۆلدا گه مارۆدران ئه مه جگه له ئه وریا که زیندی سهره کیان بووه، به م شیویه به تپیه ربونی کات مه ترسی دژه هیژشه کانیان سنوردار بوو چونکه چرپیویه وه له سنورو سهر بازگه کانی ئه ناچۆلو جه زیره ی فورادا بی ئه وه ی به ره و ناوه وه تپیه ربکات، به شیویه کی ده گمه ن نه بیّت، ئه مه ش له لایه که وه به هۆی وریای سهرکرده ئیسلامیه کانه وه، توندوتۆڵ کردنی سنورو له لایه کی تریشه وه به هۆی هه ستانیان به هیژشی به رده وام دژه ده ولته تی بیزه نتی و پیشپه وی زۆریان به ئاراسته ی خودی قوسته نتینه، ئه مه ش وای کرد که ئیپراتۆری رۆمانی (زۆربه ی کات) نه توانی جله وی کاربگریته ده ست و پویه ری دژه هیژشه کانی زیاد بکات، ته نها له سهره تای سهرده ی چواره می کۆچیدا نه بیّت.

له وکاته دا که ده ولته تی عه باسی لاواز بوو بوو، به لام ده رکه وتنی سلجوقیه کان گورپوتینیکی باشی دا به بزاوتی جیهادی ئیسلامی، توانیان له سهرده می سولتانی سلجوقی الب أرسلان دا سهرکه وتنیکی گه وره به سهر برپه ری پشتی هیژه بیزه نتییه کاند به ده ست بیّن له جه نگی ملاژکرد له سهالی ۴۶۳ ک دا، ئه م سهرکه وتنه ش کۆتایی هیئا به مه ترسی ده ولته تی بیزه نتی و دژه هیژشه کانی، بارودۆخیش به م شیوه به رده وام بوو هه تاکو روخانی ئه م ده ولته دوی چه ند

^۱ هه مان سهرچاوه

^۲ هجمات مضادة ل ۵۶، ۲۷.

سەدەيەك لەسەر دەستی عوسمانیەكان^١ ئەمەشم لەكتیبي الدولة العثمانية عوامل النهوض وأسباب السقوط دا پون کردۆتەو.^٢

دووهم: ئیسپانیەكان:

گۆڕەپانی ئەندەلوسی هەر لەسەرەتاوە چەندین دژەهێرشى بەردەوامى بەخۆوە بینی کە لەباکوڕەو دەهات، ئیسپانیەكانیش لەناوچە سەختەكاندا خۆیان قایم کردبوو، ئەم هێرشانەش ململانێیەکی سەختی لێکەوتەو کە بەهۆیەو سەرکردایەتی ئەمەوی توانی روبەپوی دژە هێرشەكان بپیژنەو بۆ نزیکەى سێ سەدە ئەو هێرشانە سنوورداری بکات لەچەند شوێنیکی بەر تەسکی نیوێ دورگەى ئیبیریدا، پاشان تەوژمی بوژانەوێ ئیسلامی نوێ دوجار دەرکەوت، یەكەمیان لەسەر دەستی دەولەتی "مورابطین" دا کە لەمەغریبەو هاتبوون،^٣ کە لە چەندین لاپەرەى پێشەروەیدا سەرکەوتنی مەزنی خۆیانیان لەجەنگی "الزلقه" دا بەسەر گاورەكانی ئیسپانیادا لەسالی ٤٧٩ك دا بۆ تۆمارکردین، دووهمیشیان لەسەر دەستی "الموحیدین" کە پاش ئەوان هاتن و سەرکەوتنیکی مەزنیان تۆمار کرد بەسەر گاورەكاندا لەجەنگی ئەلئەرەك دا لەسالی ٥٩١ك دا، کە لەسەر پوپەری رۆژگار بەناوی ئالتور تۆمارکرا،^٤ بەمەش ئیسلام لەئەندەلوس داتوانی بۆ نزیکەى چوار سەدە لەبەرامبەر کۆسپەكاندا خۆراگریی و پوپەپوی دژە هێرشى ئیسپانیەكان بپیژنەو بەجەکیکی نیمچە یەكسان،^٥ بەلام موسلمانەكان لەئەندەلوس دا وردەوردە دەستیان دایە خۆشگوزەرانى و دوپەرەکی و ناکۆکی خۆیانوی نیوانیان هێندەى تزلوازی کردن، ئەمەش بوە هۆی ئەوێ کە ترازووی هیز لەبەرژەوێندى سەرکردایەتی گاورەكاندا بێت کە لەکۆتایی دا توانی دوايەمین قەوارەى ئیسلامی لەوێ بپوختنیت. کەمەملەکەتی غەرناطە بوو لەسالی ٨٩٧ك دا، هەتاوەکو بۆ وەستان (لەژێر دەسەلاتی فردیناندو ئیزابیلا) دێندانەترین قەسابخانەى ترسناک لەمیزووی مرقایەتیدا ئەنجام بدەن کە دەسەلات و کلێساو دادگاكانی لیکۆلینەو تیايدا بەشداربوون و توانیان بەهۆی ئەو شیوازەیان کە هەموو بەها مرقیەکانی تێپەڕاندبوو وێڕای تێپەڕاندنی بەها ئاینیەكان،

^١ هەمان سەرچاوە ل ٣٧

^٢ الدولة العثمانية عوامل النهوض وأسباب السقوط ١٢٥ - ١٤٠

^٣ هجمات مضادة في التاريخ الإسلامي ل ٣٨

^٤ هەمان سەرچاوە ٣٨٤، ٣٨٣.

^٥ هجمات مفادة ل ٢٨.

قەواری ئىسلامى بىسپنەوہ لەسەر نەخشەى ئىسپانیا کۆمەلگای ئىسلامى بەزۆر لەناو کۆمەلگەى گاورددا بتویننەوہ لەپرووی ئاینو روشنبیری و ھەلسو کەوتەوہ.^۱

سێھەم: بزوتنەوہى خاچپەرستى:

بزوتنەوہى خاچپەرستى بریتىيە لەکاردانەوہى ئاینى مەسیحى بەرامبەر بەئىسلام، پەرگەو پێشەشى ئەگەر پێتەوہ بۆ سەرەتای ئىسلام و دەرچونی موسلمانەکان لەدورگەى عەرەب و پێکدادانیان لەگەڵ دەولەتى بیزەنتى دا، ئەم بزوتنەوہى شەش وەك زیندەوہرێك گەشەى کرد بەدرێژایى سەدەکان و ھېشتا قۇناغێكى تێنەپەراندبوو قۇناغى دووہم بەدوایدا ھات، ئەو ماوہ زەمەنیەش کەکەوتبوہ نێوان سالاھەکانى ٤٨٨ك - ٦٩٠ك / ١٠٩٥ز - ١٣٩١ز تەنھا یەکیکە لەقۇناغەکانى، دەرکەوتنى ئەم قۇناغەش بەم شێوہمىيە کەزۆر بۆو بۆو بەسەر قۇناغەکانى تردا ئەگەر پێتەوہ بۆ کۆمەلەى ھۆکارى ئالۆزو بەیەکداچوو کە لیکۆلەر ئەتوانن لەو ھۆکارو پالئەرانەدا بیدۆزێتەوہ کەبونە ھۆى جەوشل کردن بۆ ئەو شالۆوہ خاچپەرستىيە کەلەم ماوہیەدا دەستى پێکرد،^٢ مێژوونوسانىش کۆکن لەسەر ئەوہى کەبزاتوى داگیرکاری خاچپەرستى کەلە روژئاوای ئەوروپادا سەرى ھەلدا شىوازى ھێرشى چەکدارى وەرگرت بۆ سەرولاتانى موسلمان لەشام و عێراق و ئەنادۆلۆ و میسرو تونس دا بۆ رێشەکێش کردنى ئىسلام و موسلمان و لەناوبردنیان و گێرانەوہى بەیت و لمقەدیس، پەرگەو ریشەى ئەم بزوتەش ھەلقولۆى ئەو بارودۆخە ئاینى و کۆمەلەيەتى و ھەزرى و ئابورى و رامیارىيە بۆو کە لەسەردەمى یازدەدا لەئەوروپادا باووبو و ئاینى کردە سوتەمەنیەک بۆ بەدى ھێنانى ئامانجەکانى،^٣ کەواتە ھێرشى خاچپەرستى شتىكى نوێ یان دیاردەيەكى نامۆیان کاتى نى، بەلکو جکارێكى بنەپەتەى یە،^٤ بۆیە ئەلێن: دیاریکردنى ماوہى بزوتنەوہى خاچپەرستى لەنێوان سالاھەکانى ٥٨٨ک بۆ ٦٩٠ک کارێكى ھەلەيەوہک دکتۆر سەعید عاشور ئەلێت: بنەمايەكى راست و دروستى نى و پششى بەلیکۆلینەوہیەكى ھەمەلایەنەى بزوتنەوہى خاچپەرستى نەبەستوہ، بەلکو چارەسەرێكى دواپراوہ تەنھا بەشێكى ئەو بزوتنەوہیە ئەگریتەوہ و دەرپى پەرگەو ریشەى نى ھەرەوہک دەرپى پاشماوہ و کلکەکانى نى.^٥ لەراستیدا خۆراگرى موسلمانان لەبەرامبەر ئەم شالۆوہدا رەنگدانەوہیەكى مەزنى ئەو راستیەيە کە کارىگەرى بیروباوہر

^١ ھەمان سەرچاوہ.

^٢ الحروب الصليبية في شمال افريقية وأثرها الحضارى ل١٠.

^٣ تاريخ الحروب الصليبية، محمد سعيد عمران ل١٥.

^٤ هجمات مضادة، ل٣٢.

^٥ الحركة الصليبية، سعيد عاشور ل٣٦٧.

به‌رده‌وامه له‌دل و ده‌رونی موسلماناندا هه‌ندێ جار له‌سه‌رئاستی لوتکه و زۆر جاریش له‌سه‌ر ئاستی خواره‌ودا، ئەم ماوه‌یه‌ کۆمه‌لی تیکۆشه‌ری پێگه‌یاند که‌له‌ ئاستیکی بالای چالاکی و توانادا بوون. ئەم تیکۆشه‌رانه‌ش له‌هه‌موو به‌ره‌کاندا بالۆبویه‌وه، و هه‌ستان به‌پویه‌پویه‌وه‌ی داگیرکه‌ران له‌هه‌موو کاته‌کاندا به‌دریژی دوو سه‌ده‌ ده‌ستبه‌رداری به‌رگری کردن نه‌بوون و چۆکیان دانهدا و چه‌کیان داننا، هه‌موو کاتیکیش ئاماده‌بوون بۆ سواریونی ئەسپه‌کانیان و ده‌رچون به‌خێزایی به‌ره‌ ئامانجه‌کان، جیهادیش تیۆر و هیواکان دیاری ناکه‌ن و موجاهیدیش له‌بۆشاییدا ناجوڵێته‌وه، به‌لکو به‌به‌ره‌کانی میژویه‌ گه‌روه‌کان جیهاد دیاری ده‌که‌ن و تیکۆشه‌رانیش هه‌لته‌خه‌ن و گیانی پالەوانیتی و قوربانیدان و شه‌هیدبوون له‌موسلماناندا دروست ده‌که‌ن.^۱

چواره‌م: بزواتی گه‌مارۆدانی خاچبه‌رستی:

زۆری نه‌خایاند پاش له‌ناو بردنی ده‌سه‌لاتی ئیسلامی له‌ئیسپانیادا ئه‌وروپا به‌سه‌رکرده‌یه‌تی ئیسپانیای پورتوگال و پاش ئه‌وانیش بریتانیا و هۆلندا و فره‌نسا هه‌ستا به‌کرده‌ی گه‌مارۆدانی به‌ناوبانگیان دژ به‌جیهانی ئیسلام له‌پتی هێله‌کانی پشته‌وه‌ له‌ئه‌فریقا و ئاسیادا، ئەم‌ش هاویشویه‌ی ئەو بزوتنه‌وه‌ ئیستعماریه‌ کۆنه‌بوو که‌ دواتر جیهانی ئیسلامی دوچاری بوو و به‌به‌رده‌وامی هه‌تاوه‌کو سالانی دوا‌ی پوخانی ده‌وله‌تی عوسمانی، ئەوه‌ بوو مه‌مالیکه‌کان له‌شام و میسردا گه‌شتبونه‌ قوئاغی ماندووبوون، دۆزینه‌وه‌ی رێگای ده‌ریایی نوێش له‌نزیک "رأس الرجاء الصالح - گورزیکی به‌هیز بوو بۆ بازرگانان - که‌به‌برپه‌ری پشتی توانای داراییان داده‌نرا - هه‌رچی عوسمانیه‌کانیشه‌ ئەوه‌ هه‌موو هه‌وله‌کانیان چڕ کردبویه‌وه‌ بۆ داگیرکردنی ئه‌وروپا له‌پۆشه‌لاته‌وه، ئەو پرده‌جوگرافیه‌شیان نه‌بوو که‌به‌هۆیه‌ بتوانن ئەو هه‌ولی گه‌مارۆدانه‌ له‌سه‌ره‌تاکانیدا راگرن، به‌لام پاش چه‌ند ده‌یه‌یه‌که‌ و تنه‌ جموجۆل بۆ پویه‌پویه‌وه‌ی ئەم هه‌ولانه، له‌گه‌ڵ ئەم‌شدا گه‌لو سه‌رکرده‌ ئیسلامیه‌کانی ناوچه‌که‌ توانیان به‌رگریه‌کی توند بکه‌ن و نمونه‌یه‌کی به‌هیزین به‌ پویه‌پویه‌وه‌ی درێژخایه‌نیان بۆ ئەو ده‌ستدریژکاریه‌ و زه‌ه‌رو زیانیکی گه‌وره‌وشیان به‌دوژمن گه‌یاند به‌دریژی پێگه‌ و شوێنه‌کانی که‌نارده‌ریا که‌ داگیرکه‌ران به‌دوا‌ی کردنه‌وه‌ی جی پێیه‌کدا ده‌گه‌پان تیایدا.^۲ هه‌روه‌ک عوسمانیه‌کانیش توانیان جیهانی ئیسلامی بپاریزن له‌ هێرشێ پورتوگالی و ئیسپانی که‌مه‌به‌ستی خنکاندنێ بازرگانی ئیسلامی بوو، کاتێ وێستیشیان که‌ناری مه‌غریبی عه‌ره‌بی داگیرکه‌ن عوسمانیه‌کان به‌نێ له‌هه‌موو مه‌غریبیان کۆنترۆڵکرد جگه‌ له‌مه‌راکش و

^۱ هجمات مضادة ل ۳.

^۲ هه‌مان سه‌رچاوه‌ ل ۳۷.

توانیان پویه پوی ئیسپانیه کان ببنه وه له ده ریای ناوه پاست و دورگه و که ناره کانیدا، به م شیوه یه ش هیژی ده ریایی عوسمانی توانی که ناره کانی ده ریای ناوه پاست بۆ ئیسلام و موسولمانان بپارێزیت، ههروه ها عوسمانیه کان توانیان ده سترگرن به سهر که ناری رۆژه لاتی نه فریقوا باکوپری زه ریای هیندی له سه ره تای سده ی هه ژده داو نه مه ش نه ووپیه کانی ترساند، نه حمه دی کوپی سه عیدیش توانی له سالی ۱۷۴۰ز رویه پویان بوه سستی له عومان داو پورتوگالیه کان بۆ هیوا بوون له سه ندنه وه ی نه م ناوچه یه لی، عوسمانیش دوی روخانی نه ندهلوس گه وره ترین هیژی عه ره بی بوو، بوژانه وه شی له سالی ۱۸۰۰ک وه هه تاوه کو ۱۲۵۰ به رده وام بوو، توانی ده ست بگریت به سهر که لینه کانی ده ریای سورو زه ریای هیندی و که نداوداو له ویشه وه بۆ رۆژه لاتی نه فریقوا و رأس الرجا و الصالح، بۆ چه ند نه وه یه کیش خه لکی عومان سه رکرده ی نه م سێ ده ریامه زنه بوون و که شتیگه لیکی گه وره شیان هه ببوو که هیژی کرده سهر که شتیگه لی چپورتوگالی و له هه موو که لین و سه ربازگه هیندی و فارسی و نه فریقیه کان دوری خستنه وه ... به لام ئینگلیزه کان خویان بۆ رانه گیرا به رامبه ر به نه م ده ولته ده ریایه دا که هه ره شه ی له مولکه کانیا ن ده کرد له ناسیا و نه فریقیدا و به درژیایی هه شتا سال کاریان له سه رلاواز کردن و له ناو بردن و بۆمبارانکردنی شاره کانی ده رکد^۱.

پینچهم: ئیستعمار:

پاشان دژه شه پۆلی نه وروپی پوی کرده ناوچه که له سه رده سستی هیژه ئیستیماریه کان به پالنه ری شوپشی پیشه سازی که پالیپتوه نان بۆ گه پان به دوی بواره زینده کانی کیشوهره کۆنه کاند له پیتناو ناساندنی که لوپه له کانیا ن و ده سخستنی ماده ی خامی پتویست و سود وه رگرتن له وزه مۆییه هه رزانه کان که له نه فریقیدا کرابونه کۆیله له رێگه ی گواستنه وه یانه وه حبه شیوه ی زۆره ملی، نه مه ش به بزوتنه وه ی کۆچپیکردنی کۆیله کان ناسراو بوو دانه نریت به یه کێک له خاله په شه کان له میژووی ململانی نیوان نه وروپا و پۆژه لاتدا، له ناکامیشیدا خه لکانیکی زۆر له پۆله کانی گه لانی ئیسلامی له نه فریقیا تیا چون و نه م شه پۆله ش به رده وام بوو به سه رکردایه تی به ریتانیا و فهره نسا هوله ندا و به لجیکا و ئیتالیا و نه المانیا هه تاوه کو ده یه کانی سه ره تای سده ی بیسته م و جیهانی ئیسلامیش نیچیری یه که می بوو، به لکو تاکه نیچیری بوو، به چاوپۆشی کردن له هه ندی ناوچه که زۆرینه ی خه لکه که ی موسولمان نه بوون، نامانجه ئابوریه کانیشی به باکگراوندیکی خاچه رستانه وه ده جولایه وه و له چه ندین شویتیشدا نه مه یان ده ربیره و، له میژوشیدا زیاتر له به لگه یه کی پتیشکه ش کردوه، نه وه بوو "گلاستون" سه رۆک وه زیرانی به ریتانیا به راشکاوانه

^۱ الاسلام وحركة التاريخ، أنور الجندي، ل ۳۹۴ - ۳۹۳.

له بهردهم نه نجومه نی "العموم البريطاني" دا له کاتیکدا که قورئانیکی به دهسته وه بوو وتی: هه تاوه کو ئه مه له دل و هزری موسلمانان کانداییت هه رگیز به سه ریاندا زالنابین،^۱ کاتئ سه رکرده ی خاچه رستی به ریتانیش به لوتبه رزییه وه هاته قودسه وه دوی جهنگی جیهانی، هاوپه یمانه کانی به ریتانیش پیشوازیان لیده کرد به و په پی ریزو خوشحالیه وه به لام نه و نه یقوانی بوغزی خوی له ئیسلام و موسولمانان بشاریته وه و خوشحالی و دلخوشی خوی نیشان دا وه ک سه رکرده یه کی خاچه رستی سه رکه وتوو که قودسو فهله ستینی داگیر کردوه و خستویه تی ژیر چه پۆکی ده سه لاتی خاچه رستی به ریتاتو وه تی: ئیستا جهنگه کانی خاچه رستی کوتایی پی هات،^۲ مه به ستیشی له م ده سه واژه یه نه وه بوو که ئامانجی جهنگه کانی خاچه رستی له داگیرکردنی قودسو فهله ستین دا به دی هات و ده سه لاتی خاچه رستی به سه ردا سه پیئرا، نه مه ش ئامازه یه به شکستخواردنی نه و جهنگه خاچه رستیانه ی که دوو سه ده ی خایاندو تیایدا قودسو فهله ستین داگیرکرا له سالی ۱۹۲۰ک داو دواتریش موسلمانان کان له سالی ۱۹۸۳ک رزگاربان کرد دیاره له جهنگی جیهانی یه که میشدا خاچه رسته کان گه شتن به ئامانجی خویان و ده ستیان گرت به سه ر فهله ستین و قودسدا، هه رچی سه رکرده ی خاچه رستی فه ره نسیشه نه وه چوه سه ر گوپی صلاح الدین له دیمه شق و لای گوژه که ی وتی: نه وه تا هاتینه وه نه ی سه لاهه دین،^۳ هه روه ها جهنگی خاچه رستی به بی وه ستان به رده وام بوو و به ریتانیش نیشتمانیککی له سه رزه وی فهله ستین بۆ جوله که دیاری کردو ده وله تیکی جوله که ی تیا دا راگه یاندو ریوشوینی ئیداری و سه ربازیشی له پیئاودا گرته به، به پرچه ک کردنی جوله که و دابین کردنی چه ک و ته قه مه نی بۆیان و راهیئان و مه شق پیگردنیان، ته نانه ت هه ندئ له چه که کانی سوپای به ریتانیاشیان پی به خشین، به تاییه ت کاتئ که به ریتانیا کوتایی به ده سه لاتی خوی هیئا له فهله ستین دا له ۱۹۴۸/۵/۱۵ز به لکو زۆریه ی شارو گونده فهله ستینییه کانی دابه ده ست جوله که وه هه تاوه کو ده وله تی جوله که رابگه یه نن، له هه مان کاتیشدا فهله ستینییه موسلمانان کانی له مه شق و ده ستخستنی چه کیش بی به ش یان قه ده غه کردو سزای توندی بپاردا بۆ هه ر فهله ستیتییه ک که چه ک و ته قه مه نی ده ستبخات و سزای له سیداره دانی بۆدانا بوو، نه وه بوو هه زاران که س له موجاهیده موسلمانان کان کران به په تی سیداره ی خاچه رسته ئیتگلیزه کاند، ده یان هه زاریش له گوشه ی زیندانه کان توندکران،^۴ هه روه ها بزوتنه وه ی داگیرکای (ئیستعمار) هاوکات و په یوه ست

^۱ هجمات مضادة في التاريخ الاسلامی ل ۴۰

^۲ دروس متاملات في الحروب الصليبية ل ۳۵

^۳ هه مان سه رچاوه ل ۴۳۴

^۴ هجمات مضادة في التاريخ ل ۴۱

بوو بېزوتنه وهی مژده دانی گاږه وه، به هر دوو به شی کاسولیکي و پورتستانی یه وه که به دریځای
 ولاتانی نیسلا میدا بلأوبوبویه وه و زه مینه سانی نه کرد بؤ نیستعمار له ری چالاکیه
 جوړاوجوړه کانی وه، و درگای بؤ ناوه لا ده کردو له ژیر ده سه لاتیدا له ریځه یه کی نور یارمه تی و
 نیمتیا زات به هر مه ند بوو،^۱ به لام نه م دږه هیرشه خاچپرستیه به ناستی تیڼه په پی و گه لانی
 موسلمان له بهرام بهر نیداره ی شه پخوازو خو سه پاندنی داگیرکه راندا چوکی دانه داو به لکو قو لی
 مه رانه یان لی هه لکردو توانا له بن نه هاتوه کانی باوه پیان خسته گه پو به قوربانیدان و عه شقه وه
 به ره و پیری مه رگو شه هیدی ده چون، سه ریاری که می توانا سه ریازی و داراییه کانیان، به م پییه ش
 کاری سه رسوړه ینه ریان نه نجامدا که پوژ ناواییه کانی سه رسام کردو بووه کوسپیک که به رده وامی
 جموجولایانی په ک خستبو و توانیان بینه ته لی درکاوی و مین له بهر پیاندا، ته ناته و له لادمه وهی
 نه و ململانی نیستعماری و خاچپرستیه چه ند بزوتنه وه کی نیسلامی ره سنی به ره م هیئا
 که له بارودو خیکی جیهادی دژواردا دروست بوو و دواتریش به ره نگار بونه وهی داگیرکاری کرده
 نامانچ له پیئاو نازاد کردنی زه وی و مړو و بیرو باوه پو، چون دین نمونه ی پویه پویونه وهی پیشکه ش
 کرد که پوژ ناواییه کان پیش روژه لاتیه کان باسیان کردو چه ندین لاپه په ی سپیان له میژودا
 تو مار کرد،^۲ نیمه ش وه ک نمونه باس له محمد عبدالکریم الخطابی له مه غریب و عبدالقادر الجزائری و
 کومه له ی زانایانی موسولمان له جه زائر که عبدالحمیدی کوپی بادیس و محمد نه لبه شیر الابرهمی
 رابه رایه تیان ده کردو عمر موختار له لیبیا و بزوتنه وه پرگاریخوازیه کانی تر که پیوستان به پیئوسی
 راسگو هه یه بؤ نوسینه وه و لیکنولینه وهی و نومه تیش نور پیوستانی به م لیکنولینه وه جیددیانه هه یه،
 بیگومان جهنگی خاچپرستی کوتایی نه هاتوه و کوتایی نایه ت، نه وه ش له نه فغانستان و فه له ستین
 دا رووده دات به لکه یه له سه ر نه وهی که نه یلین.

^۱ هجمات نضادة في التاريخ ل ٤١

^۲ الحروب الصليبية ل ٢١ - ٢٤ ثارنست باکر.

باسى دووھم : گرنگترين ھۆكارو پالئەرهكانى شالاۋەكانى خاچپەرستى

كۆمەلگەى ئەوروپى رۇژئاۋايى لەم ماۋەيەدا پېرپو لەكېشە و جەنگى ناوخۆيى لەنئوان ئەمىرە دەرەبەگەكاندا، ئەمەش يارمەتيدەر بوو بۇ خراپىبونى بارى ئابورى و كۆمەلايەتى لەرۇژئاۋادا - ئەوروپا^۱ - ھەرۋەھا ئەو مەملەتلىرى و ئاڭكۆيەى كەلەنئوان سەرانى جىھانى خاچپەرستى رۇژئاۋا دا ھەبوو لەو كاتەدا، كەئەوانىش پاپا و ئىمپراتۆرىون كاريگەرى زۆرى ھەبوو لەسەر رەۋتى روداۋەكان، ئەو ھەبوو دەسەلاتى پاپا زۆر بەھىزو دەستۇر ىشتوو بوو لەم قۇناغەدا، ئەمەش بوارى پېداۋو كەبېتە ھىزىكى جىھانى بەمانايەى پاپا بوو بوۋىە سەرکردەى رۆجى سەرچەم گاۋرەكان لەرۇژەلات و رۇژئاۋادا پېكەۋە،^۲ لەتەنىشت ئەو ئاڭكۆيە بەردەوامەى كەلەنئوان كلىساي ئوسۇزۇكسى رۇژەلات و كاسولىكى رۇژئاۋادا ھەبوو، ھەريەكەيان سوربوو لەسەر بالادەست بونى بۆچونى خۆى بەسەرئەوى تردا لەبەرئەم ھۆيەش كاتى بىرۆكەى جەنگى پېرۇز خرايە بەردەم پاپا ئۇربانى دووھم (۴۷۱ - ۴۹۱ ك) (۱۰۷۸ - ۱۰۹۷) ھەلىكى باشى تىادا بەدى كرد بۇ كۆتايى ھىتان بەئاڭكۆى نئوان دوكلېسا كەو، دەستگرتن بەسەر كلىساي ئوسۇزۇكسى رۇژەلات داۋ ئاۋىتە كردنى لەگەل كلىساي رۇژئاۋادا لەژىر دەسەلاتى خۇيدا، بەجۆرېك كەھەموو ئەمانە لەژىر پەردەى روبەپوبنەۋەى موسلمانان و پاراستنى بىزەنتىيەكان و گىترانەۋەى زويە پېرۇزەكان لەفەلەستىن دەكرا،^۳ ئەمە وىراى چەندىن ئامانجى تر كەئاۋەندى پاپا ئەيوست بەدەستى بېنىت لەدەستگرتنى بەبىرۆكەى جەنگى پېرۇزە، لەو ئامانجانەش رىزگارېونت لەدەسەلاتى گەرە دەرەبەگەكان لەرۇژئاۋادا و كۆتايى ھىتان بەجەنگە بەردەوامەكان لەپى ئاراستە كردنى ئەم توانايانە و سود لى ۋەرگرتىيان لەجەنگى پېرۇزدا، ئەمەش دەرگاۋ دەرۋازەى ژيانىكى باشترو بى ئاڭكۆيان لەبەردەم دا والا دەكات،^۴ بېرۇپاكانىش جىياۋزن لەسەر راشەكردنى سىروشتى بزوئەۋەى خاچپەرستى و پالئەرهكانى، ھەندىكىيان بەھۆكارى ماددى دەزانن و ھەندىكىش پىيان وايە كە زادەى دلگەرمى و دەمارگېرى ئاينىيە كەلەسەدەكانى ناۋەپاستدا ئەوروپاي گرتبويەۋەو، پالئەرى راستەقىنەى ئەو جەنگانەش بىرىتى بوو لە ئارەزوۋى ئاينى ئاۋىتە كراۋىە مەبەستى تر ۋەك حەزى دامەززاندى دەۋلەت و دەسختنى سامانى زۆرۋ فراۋان، زۆرىنەى مېژونوسە كۆن و نوپكانىش ئەم جەنگانە بەجەنگى ئاينى و ھۆكارى ئاينىش بەھۆكارى سەرەكى دادەنن بۇ گىترانەۋەى كۆپى مەسىح و زەويە

^۱ الحروب الصليبية (۳/۱) سعيد عاشور.

^۲ دور الفقهاء والعلماء في الجهاد ضد الصليبيين في آسيا نقل ل ۳۲.

^۳ مملكة بيت المقدس الصليبية، عمر كمال توفيق ل ۱۸-۱۹، ۲۲-۳۳.

^۴ العدوان الصليبي على العالم الاسلامي صلاح الدين نوار ل ۲۲.

پیرۆزه‌کنو دهره‌میانان له ژێر دهستی موسولمانه‌کان، خه‌لکانیکی تریش هه‌ن که به‌یه‌کێک له‌پۆله‌ ته‌کانی فراوانخوای ئابوری و ئیستعماری داده‌نێن له‌سه‌ده‌کانی ناوه‌راست دا، راستی مه‌سه‌له‌ که‌ش نه‌وه‌یه که جه‌نگه‌کانی خاچه‌رستی دهره‌نجامی کارلیکی گزی نه‌وه‌موه‌ هۆکارانه‌ بوو، چونکه له‌پێناو هۆکاری رامیاری و ئابوری و کۆمه‌لایه‌تیدا به‌ریاکراو ئایینی به‌کاره‌مێنا وه‌ک سوتمه‌نی و هۆکاری بۆ شارده‌نه‌وه‌ی مه‌به‌سته‌کانی تری، ناشکریته‌ له‌کاریگه‌ری پالنه‌ری ئایینی که‌م بکه‌ینه‌وه له‌ جه‌نگانه‌دا به‌هیچ جۆرو شیوه‌یه‌ک، نه‌مه‌ش به‌ردیژی باسی پالنه‌رو هۆکاره‌کانه‌:

یه‌که‌م: پالنه‌ری ئایینی:

پالنه‌ری ئایینی یه‌کێکه له‌ هۆکاره سه‌ره‌کیانه‌ی که‌ پالینا به‌کۆمه‌لانی خاچه‌رسته‌وه بۆ ناوچه‌رگه‌ی شه‌پو دروشمی سه‌ره‌کی جه‌نگه‌کانی خاچه‌رستی بوو، نه‌وه‌ی که‌ گرنگی پالنه‌ری ئاینیش نه‌سه‌لمیئن نه‌وه‌یه که نه‌وان نیشانه‌ی خاچیان دانابوو له‌سه‌ر چه‌ک و که‌لو په‌له تایبه‌تیه‌کانیان و رویان کرده خودی فه‌له‌ستین^١، له‌وکاته‌شدا بزوتنه‌وه‌ی بوژاندنه‌وه‌ی ئایینی له‌رۆژئاوای نه‌وروپادا سه‌ری هه‌لدا بوو له‌سه‌ده‌ی ده‌یه‌می زاینیداو له‌سه‌ده‌ی یازده‌دا گه‌شته‌ چله‌پۆپه‌ و توانی په‌لو پایه‌ی ناوه‌ندی پاپا به‌ریکاته‌وه‌و، حه‌ماسه‌تی ئایینی لای خه‌ک بوروژینیته‌، کلێشاش سودی له‌م حه‌ماسه‌ته وه‌رگرت بۆ هه‌ناسه‌هه‌لکێشانیکێ دهره‌کی، کاتیکیش که‌ بیه‌رۆکه‌ی جه‌نگی خاچه‌رستی سه‌ری هه‌لدا کلێساکان رۆژئاوای نه‌وروپایان کرده گۆره‌پانیکی فراوان بۆ قوستنه‌وه‌ی چالاکی خه‌فه‌کراوو حه‌ماسه‌تی ره‌هایان،^٢ نه‌مه‌ش له‌ژێر ناوی رزگار کردنی قودس دا بوو له‌جه‌نگی موسولمانه‌کان،^٣ به‌ناویانگه‌ترین نه‌که‌سانه‌ش که‌ بانگه‌یه‌شتیان ده‌کرد بۆ جه‌نگه‌کانی خاچه‌رستی پاپا ئۆربانی دووهم — که‌ به‌به‌رپرسی یه‌که‌م داده‌نریته‌ له‌به‌ره‌ودان و بانگه‌یه‌شت کردن بۆ جه‌نگ درژی موسولمانان و هاندان بۆ نارده‌نی شالاوی یه‌که‌م به‌ره‌و ولاتی شام و دیاره‌ بارودۆخیش زۆر له‌باربوو، بۆیه خه‌یرا کۆبونه‌وه‌یه‌کی سازداله‌ شاری (کلیمه‌نت) له‌فه‌ره‌نساو کۆنگره‌که‌ش ده‌پۆژی خایاندو زیاتر له‌سێ سه‌ده‌ که‌س له‌پیاوانی کلێسا ئاماده‌ی بوون،^٤ هه‌روه‌ک شازاده‌کان له‌سه‌رجه‌م شوپنه‌کانی نه‌وروپاوه ئاماده‌ی بوون، جگه له‌نێردراوی ئیمپراتۆری بیژه‌نتی و شاره‌کانی ئیتالیا، پاپاش توانی گوێگرانی دلگه‌رم بکات له‌وتاره‌که‌یداو له‌هه‌موو گۆشه‌یه‌کی کۆبونه‌وه‌که‌وه ده‌سته‌واژه‌ی — خوا ئاوی ده‌وی — به‌رز بویه‌وه‌و ئاماده‌بوان خه‌یرا نیشانه‌ی خاچیان به‌رزکرده‌وه،^٥

^١ الحروب الصليبية والاسرة الزنكية، شاکر أحمد أبوزیدل ١٧.

^٢ الحركة الصليبية (٢٠/١) سعید عاشور الجهاد التجديد في القرن السادس الهجري محمد حامد الناصر ل ٨٠.

^٣ الجهاد التجديد، محمد حامد ل ٨٠.

^٤ أثر الشرق الاسلامي في الفكر الأوروبي خلال الحروب الصليبية، ل ٨١.

به‌رز کرده‌وه،^۱ ه‌روه‌ها پاپا ئاماژه‌ی کرد به‌وه‌دا که به - مه‌ترسی ئیسلامی ئاراسته کراو بۆ ئه‌وروپا له‌پێی قوسته‌نتینه‌وه ناوزه‌دی کردو رایگه‌یاند که گاواره‌کانی رۆژه‌لات به‌ده‌ست سته‌می موسلمانانه‌وه ده‌نالتینو کلێساو دێره‌کانیشیان دوچاری کاولکردن بووه‌و ئاماده‌بوانی هان دابۆ تۆله‌ سه‌ندنه‌وه له‌ موسلمانانه‌کان.^۲

دیاره‌ ئه‌وه‌ی که پاپا ئاماژه‌ی پێدا گوايه گاواره‌کانی رۆژه‌لات دوچاری سته‌ملیکردن بوون قسه‌یه‌کی ناپه‌روایه‌و له‌گه‌ڵ رۆحی ئیسلام و سروشتی بانگه‌واز بۆکردنیدا ناگونجی، ه‌روه‌ک ناگونجی له‌گه‌ڵ مامه‌له‌و چاودێری به‌سۆزو باش و پڕ به‌میه‌ری ئیسلامدا.^۳

یه‌کێ له‌و دروشمانه‌ش که له‌م جه‌نگه‌دا به‌رز کرایه‌وه ئه‌وه‌ بوو که حاجیه‌ گاواره‌کان توشی ده‌ستدریژی و وه‌ده‌رنان بوون له‌کاتی‌کدا که به‌رو بیت المقدس چون پێش جه‌نگه‌کانی خاچه‌رستی ئه‌مه‌ش قسه‌یه‌کی ناپه‌روایه،^۴ یه‌کێک له‌گه‌وره‌ میژونوسه‌ ئه‌وروپیه‌کان ئه‌لێت: ئه‌و حاله‌تی وه‌ده‌رنانه‌ تاکه‌ که سیانه‌ی که گاواره‌کان توشی بوون له‌ولاته‌ ئیسلامیه‌کانی رۆژه‌لات نزیک دا به‌تایبه‌تی، به‌هیچ شیوه‌یه‌ک ره‌وانیه‌ بکریته‌ هۆکاری راسته‌قینه‌ بۆ بزوتنه‌وه‌ی خاچه‌رستی، چونکه‌ گاواره‌کان به‌شیوه‌یه‌کی گشتی به‌هره‌مه‌ندبوون له‌پێژه‌یه‌کی زۆری ئازادی ئایینی و نا ئایینی له‌ژێر فه‌رمانپه‌روایه‌تی ئیسلامیدا، نه‌ک ته‌نها بواریشیان پێدراوه‌ که کلێسا کۆنه‌کانیان بپاریزن به‌لکو ریگه‌شیان پێدراوه‌ کلێساو دێری نوێ بنیات بنین و له‌کتیبخانه‌کانیشیدا کتێبی ئایینی جوړاو جوړ ده‌رباره‌ی لاهوت کۆیکه‌نه‌وه.^۵ ه‌روه‌ک روخاندنی کلێساو دێره‌کان یان ده‌ستبه‌سه‌راگرتنی هیچ به‌لگه‌یه‌کی له‌سه‌ر نیه‌ به‌لکو شانیعه‌و پڕوپاگه‌نده‌ی یانه‌کانی پڕوپاگه‌نده‌ی ناپه‌روایه‌و ئه‌یه‌وئ به‌ره‌یه‌کی جه‌نگ به‌پوی موسلمانانه‌کاندا و الابکات و پێده‌چیت ئه‌مه‌ هه‌لسوکه‌وتی‌کی دیاریکراو بوبی‌ت له‌گوندی‌کی دیاریکراودا، که به‌هیچ شیوه‌یه‌ک نابیت بکریته‌ ئه‌سل له‌مامه‌له‌ی موسلمانان له‌گه‌ڵ گاواره‌کان و کلێساکانیان له‌ولاتانی ئیسلامیدا،^۶ زیاتر له‌میژونوسی‌کی به‌ویژدان دان به‌وه‌دا ده‌نی‌ت که ئه‌و گاوارانه‌ی که وتونه‌ته‌ ژێر ده‌سه‌لاتی سه‌لجوقیه‌کان خۆشحالت‌تر بوون له‌و برایانه‌یان که له‌ ناوچه‌رگه‌ی خودی ده‌وله‌تی بیزه‌نتی دا ژیاون، هیچ به‌لگه‌یه‌کی‌شان ده‌ست نه‌که‌وتوه‌ له‌سه‌ر

^۱ الشرق الادنى: السيد الباز العرينى ل ۱۳ - ۱۴.

^۲ قصة حضارة (۱۶/۴).

^۳ الجهاد والتجديد ل ۸۱.

^۴ الغزو الصليبي والعالم الاسلامي د. على عبدالحليم محمود ل ۱۰۸.

^۵ الحركة الصليبية سعيد عاشور (۳۰/۱).

^۶ الغزو الصليبي والعالم الاسلامي ل ۱۰۹.

چەوساندنەوێ گاورەکان لەلایەن سلجوقیەکانەو لەرۆژھەلات دا،^۱ بەلام ھاوارەکانی پاپا گەرم و بوغزای بوون و ئەقلانیەت و بیرکردنەوێ لەدەرەنجامە خرابەکانی و تە ھەلەشەکانیدا نەبوو، ئەگینا واتای ئەم قسەیی چپە کە ئەلێ بەلایەنگرانی: بۆن و بەربەرەکان بێزار بکەن و ولاتی پیروژ لەبێ باوەپان پاک بکەنەو و بیکەنە مولکی خۆتان، چونکە ئەو زەویە وەک تەورات ئەلێ: شیرو ھەنگوینمان بۆ دەرەدات.^۲ ھەروەھا پاپا بەلێنی دا بەو کۆمەلانەیی کە بەشداری لەجەنگ دادەکەن، کەسزا لەسەر تاوانبارانیان ھەلگریت و لەباج بیانەخشێ و ھەروەھا بەلێنی دا کە کلێسا سەرپەرشتی خێزانەکانیان بکات لەو ماوێدا کە لەوێ نین،^۳ ھەر لەخانەیی پالئەری ئاینیش دا ئەتوانین بلایوینەوێ کەرامات و موعجیزە - سەراسیمە - لەرۆژئاوا کە کلێسا بلای دەکرەو و ئەو باوەرپە دروست بوو کە دابەزینی مەسیح بۆ جاری دووھم بۆ سەر زەوی نزیک و پێویستە داوای لیخۆشبون و کاری خیری زۆر ئەنجام بدریت پێش دابەزینی، ھەروەک بۆ چونیکیش بلایووبویەو کە پێویستە زەوی بگێرینەو بۆ ژێر دەستمان پێش گەرانەوێ مەسیح.^۴ ھەموو ئەمانە ئەکریت لەخانەیی پالئەری ئاینی دا پۆلێن بکری. ھەروەھا پاپا ئەیزانی کە دلگەرمی ھەماسەتی ئاینی گاورەکان ماوێەکی زۆر ناخایەنیت، بۆیە داوای سویند خواردنی کرد لەسەر ئەوێ کە نوێژ بێنە کلێسای قیامە ھەروەھاوای بلۆدەکرەو و کە ئەفرین (شمشیری توپەیی) بەر ھەر کەسیک دەکەوێت کە ترسێکی و لاوازی بەسەریدا زال بیت یان پشت ھەلکات، ھەر شەشی کردبەوێ کە ھەرکەسیک بەدەم بانگەوازی کلێساو نەچیت و بەرێ نەکەوێت بەرەو ولاتی ئیسلامی ئەو ھە کلێسابێ بەش دەکریت،^۵ ئەمەش بەھۆی زیرەکی و توانای جۆشەدانی لەسۆزو ھەستی خەلکی بۆ خزمەتکردنی پرۆژەکە، لەراستیدا کلێسا بەھۆی ئەو ھەژمونە کە بەسەر دڵەکانەو ھەیبوو و کاریگەری لەسەر رۆژئاوای ئەوروپا ھەبوو لەبانگەوازیکردنیدا بۆ ئەم شالاو ھەم سەردەمانەدا، دەرەنجامی ئەم بانگەوازی کلێساش خەلکی دەستە دەستە کەوتنە پێ لەچەندین شالای زەبەلاحی خاچپەرستی یەک لە داوی یەکدا بەرەو رۆژھەلاتی ئیسلامی کەوتنە پێ.^۶ نابیت رقی خاچپەرستیش بەرامبەر بە ئیسلام و شۆتیکە و تونی لەبیر بکری، چونکە زەویەکی لە ژێر دەست دەرھێنان کە لە ژێر رکێفی

^۱ الحركة الصليبية (۲۸/۱، ۳۶).

^۲ التأريخ الاسلامي والحضارة الاسلامية د. أحمد شلبي (۴۲۸/۵).

^۳ أثر الشرق الاسلامي في الفكر الأوروبي ل ۲۶.

^۴ الوسيط في تاريخ فلسطين في العصر الاسلامي الوسيط ل ۱۵۲.

^۵ ھەمان سەرچاوە ل ۱۵۲.

^۶ تأريخ الوطن العربي والغزو الصليبي ل ۲۲.

خویندا بوو چەندین کزیله ی لێ نازاد کردن که له ژێر دەستیاندا نهینالاندو سامانیکی لێ سه‌ندنه‌وه که‌به‌ده‌ستیانه‌وه بوو، هه‌ر بۆیه دنیا به‌ک پق له‌سنگیاندا که‌له‌که‌بوو بوو ناگری دوزمنایه‌تی له‌دایاندا کلپه‌ی سه‌ند بوو و به‌دوای هه‌لدا ده‌که‌پان بۆگێرانه‌وه‌ی نه‌و شتانه‌ی که‌له‌ده‌ستیان دا بوو ده‌تاوه‌کو تۆله‌ی خۆیان له‌و که‌سانه‌که‌نه‌وه که‌توشی شکستیان کردن و ده‌وله‌تیان هه‌له‌وه‌شاندنه‌وه.^۱ نه‌وه‌تا رۆژه‌لاتناسی به‌ناویانگ الامیرلیون کاتیانی (۱۸۶۹ز - ۱۹۳۶ز) که‌زۆریه‌ی سامانی دانا له‌پێناو نویسه‌وه‌ی میژووی فتوحاتی ئیسلامیدا له‌کتیبه‌ به‌ناویانگه‌که‌یدا، حولیات الاسلام نه‌یتی رقیان به‌رامبه‌ر ئیسلام و موسلمانان رۆن ده‌کاته‌وه‌و له‌پیشه‌کی کتیبه‌که‌یدا نه‌لێ: نه‌و ته‌نها نه‌یه‌وێ له‌پێی نه‌م کاره‌یه‌وه له‌نه‌یتی نه‌م نه‌گه‌یه‌تی ئیسلامیه‌ بگات (کاناستروفیکا ئیسلامیکا) که‌ملیۆنه‌ها شوینکه‌وتوی له‌شوینده‌ جیا جیاکانی سه‌رزه‌ویدا له‌ئایینی گاور کردووتا ئیستاش برۆیان به‌په‌یامی محمد (ﷺ) هه‌یه، وه‌ک پێغه‌مبه‌رو نێردراویک.^۲ خوای گه‌وره نه‌فه‌رموێ: ﴿وَلَنْ تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنَّ هُدَىٰ اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ وَلَئِنَّ آتِیَّتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ﴾ (البقرة: ۱۲۰)، واته: هه‌رگیز جوله‌که‌و گاواره‌کان له‌تۆ (نه‌ی محمد) (ﷺ)، نه‌ی ئیمانداران رازی نابن، هه‌تا به‌ته‌واوی شوین ئاین و به‌رنامه‌یان نه‌که‌ویت، پێیان بلێ: به‌راستی هه‌ر به‌رنامه‌ی خوا (ئایینی ئیسلام) شاسیته‌ی نه‌وه‌یه‌که هه‌موو لایه‌که‌مان شوین بکه‌وین هیدایه‌تی راست و دروست هه‌ر لای نه‌وه، خۆ نه‌گه‌ر شوین ئاره‌زوکه‌کانی نه‌وان بکه‌وین پاش نه‌وه‌ی زانیاری و زانستیت پێگه‌شتووه، نه‌وه‌ بزانه که‌له‌لایه‌ن خوا هیچ سه‌ره‌رشتیاری و یارمه‌تی به‌کته‌ ده‌ست ناکه‌وێت). ته‌فسیری ئاسان ل ۱۹.

هه‌روه‌ها نه‌فه‌رموێ: ﴿وَلَا يَزَالُونَ يَقَاتِلُوكُم حَتَّىٰ يَرُدُّوكُم عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ (البقرة: ۲۱۷)، واته: بێ گومان بێ باوه‌پان به‌رده‌وام دژتان ده‌جه‌نگن هه‌تا واتان لێ بکه‌ن له‌دین و نابیتان پاشگه‌زبینه‌وه نه‌گه‌ر بۆیان بکریت جاهر که‌س له‌ئێوه پاشگه‌ز ببێته‌وه له‌ئایینه‌که‌ی و به‌کافریشی به‌ریت ئانه‌و جوړه که‌سانه‌کاره‌کانیان پوچه‌ل ده‌بیت له‌دوینا و قیامه‌ت داو نه‌وا نه‌جێنشینێ ناو ناگری دۆزه‌خن و ژیانی هه‌میشه‌یی تیا دا ده‌نه‌سه‌ر. (ته‌فسیری ئاسان ل ۳۴).

^۱ أسباب الضعف في الأمة الإسلامية ل ۱۵۷.

^۲ الغزو الصليبي والعالم الإسلامي ل ۱۱۰.

دووم: پالنهري رامپاري (سياسي):

ئو پاشاو شازادانهي که به شداريوون له بزوتنه وهی خاچپه رستیدا شوین چهند مه رامپکی سیاسی که وتبون که نه یانتوانی بیشارنه وه، چ پیش گه شتنيان بۆ شام و فه له ستین یان پاش جیگیر بونیان تیایدا، ناشکراشه که پژمی دهره به گایه تی هه میشه به ستراره به زهویه وه، چندهش دهره به گایه تی گه وره بیت و زهویه کی فراوان بیت هیندهش پله و پایه ی شازاده له ناو کومه لگه دا به رز تر ده بیت، له ژیر سایه ی ئه م سیستمه شدا گرفتی گه وره که پوهری شازاده یان سوار ده بویه وه بریتی بوو له نه بونی زهوی بۆی، ئه مهش له بایه خو ده سه لاتی که م ده کرده وه، ئه مهش بوه هوی مانه وهی ژماره یه کی زور له سوارو شازاده کان به بی زهوی، چونکه بنه مای سه ره کی له م سیستمه دا نه وه یه که تنه نا کوپی گه وره میرات ده بات له دهره به گ، ئه گه رخواوه نی زهوی مرد هه موو مولک و زهویه کی ده بیته مولکی کوپه گه وره کی،^۱ که واته کوپه کانی تر به بی زهوی ده میننه وه، ئه مهش باریکی خرابی کومه لگه ی دهره به گایه تیه و، وایکرده له و سوارو شازادانه ی که بی بهش کراون له زهوی هه ستن به فیل کردن بۆ زالبون به سه ر ئه م کۆسپه دا له پئی هاوسه رگیری کردن له گه ل کچیکی میرات به ری دهره به گدا، یاخود په نابهرن بۆ ده سترژی و جهنگ بۆ ده سخستنی زهوی دهره که وتنی بزوتنه وهی خاچپه رستیش ده روزه یه کی نوئ بوو بۆ ئه و سوارو شازادانه، بۆیه خیرا به ده م بانگه وازی پاپاوه چون و به شداريوون له و بزوتنه وه دا به لکو سه رکه وتوبن له دامه زراندنی ده ولت بۆخویان له رۆژه لاتدا، هه تا وه کو قه ره بووی رۆژئاوای پی بکه نه وه، ئه و سوارو شازادانهش که زهوی و مولکیان هه بوو دابه شداریکردنیان له بزوتنه وهی خاچپه رستی دا به هه لیك ده زانی بۆ ده سخستنی ده سگه وت و سه روه ری زیاتر، ئه گه ر له سه رچاوه کانی جهنگه کانی خاچپه رستی بکۆلینه وه ئه بینین که خواستی شازاده کانی له هه لمه تی یه که م دا له چهند درواله تیکی سیاسیدا خۆی ده بینیه وه، جه وان هه رله ریگادا هه لده سستان به دابهش کردنی ده سکه وته کان و پیش ئه وهی ده سستی به سه ردا بگرن، دواتریش به پشتیوانی په روه ردگار ئه بینین که چۆن دهرگاوانه کانیان خویان قایم کرد له ئه نطالیه دا چونکه هه ریه که یان ده یویست بۆ ئه ویئت، هه روه ک هه رکه سیکیان توانیبتی له ریگادا کاسپیه ک بۆ خۆی دابین بکات وازی ده هیئا له به شداری کردن له گه ل خاچپه رسته کان له رۆشتنیاندا به ره و به یتولمه قدیس، ئه مهش ئامانجی سه ره کی شالاوه که بوو زور جاریش ناکۆکی ده که وته نیوانیان (دوای جیگیر بونیان) له سه ر فه رمان په وایه تی ئیماره تیک یان ده سترتن به سه رشاریکدا، پاپاش به بی سود هه ولی ده دا به شداری بکات له یه کلا کردنه وهی

^۱ أوریانی العصور الوسطی (۴/۸) شعید عبدالفتاح عاشور الوسیط فی تاریخ فلسطین ل ۱۹۵۴.

کیشەکان لە نێوان شازادەکاندا و ئاگاداری ئەکردنەوێه کە موسولمانەکان لە بۆسە دان بۆیان و ئەرکی خاچەپرستیانەشیان ئەوێه دەخوازێ کە تەباین بۆ دورخستنەوێه ی مەترسی لەخۆیان، بەلام هەموو ئەو بانگەشە بێ هۆدەبوون، چونکە ئامانجی شازادەکان تاییبەتی و سیاسی بوو، زۆریش گوێیان بە پەرەزەماندێ و ناپەرەزایی پاپا نەدەدا، تەنانەت هەندێک لە شازادەکان خۆیان لاندەدەدا لە تێکەڵاوی کردنی هەندێ هێزی ئیسلامی ددراوسێ دژی برا خاچەپرستەکانیان ئەمەش بەلگەیە لەسەر ئەوێه کە پالانەری ئیسمانی لایان زۆرجار لە بەرامبەر بەرژەوێهەندێه سیاسییەکانیادا لاوازبوو،^۱ سەبارت بە ئیمپراتۆری بیزەنتی (ئەلکسیوس)یش، ئەوێه هیچ نەیارییەکی نەبوو بەرامبەر بە ئامانجەکانی سەرکردەکانی شالۆو، چونکە ئەگەر دەوڵەتی بیزەنتی بتوانیێت ئەو مولکانە ی بگرتەوێه کە پێش هێرشی توزکەکان بۆ سەریان هەیانبوو، ئەوێه ئەکرێت لەو دەرۆبەردا میرنشینێ گاور هەبێت کە بپێتە بەریەست و مافی سەرۆهەری هەبێت، بۆمۆگەر کردنی دەسەستنی ئەو کارەش ئیمپراتۆرسور بوو لەسەر ئەوێه کە سوێندی وەفاداری دەستبەکەوێت، بەم جوړەش بەرژەوێهەندێهەکانی هەردوولا یەکی گرت لە بەرپاکردنی جەنگدا و دەستدریژی کردنە سەر خاکی ئیسلامی لە پراستیشدا ئاسان نیە بتوانن هۆکارە مادییەکان لە هۆکارە مەعنەویەکان جیا بکەینەوێه کە پالان بە گاورەکانەوێه نا بۆ جەنگەکانی خاچەپرستی، هەژاری و ئارەزووی دەسکەوت و رۆحی سەرکێشی چەند هۆکارێک کە بارودۆخیکی لەبار ئەپەرەخسێن بۆ جەنگ، بەلام ئەم هۆکارانە دەرە دەکەوتن ئەگەر بیروکە ی جەنگی پێرۆزو پزگار کردنی زەوی حەماسەتی ئایینی خەلکیان نەوێرۆژاندایە، ئاشکراشە کە بیروکە ی جەنگ هەلقولای سیاسیەتی پاپا و سیاسیەتی دەوڵەتی بیزەنتی و جەنگی ئیسپانیای و موسلمانان بوو، ئەوێهش کە راگەیانندی جەنگی دژبە رۆژەلاتی ئیسلامی ئاسان کرد، ئەوێه بوو کە ئیسپانی و فەرەنسیەکان لەسەری راھاتبون لە جەنگیاندا دژبە موسلمانەکان لەوڵاتی ئەندەلوس، ئەم جەنگەش سیفەتی جەنگی پێرۆزی وەرگرت، چ لەلایەن موسلمانەکانەوێه بێت، بەهۆی ئەوێه دەوڵەتی - المرابطون - لەمەغریبی ئیسلامیدا جیهادی ئاینیان راگەیاندا، یان لەلایەن گاورەکانەوێه لەو حالەتە دەرۆنیەدا کە هاوکات بوو لەگەڵ ئاراستەکردنی جەنگەکانی خاچەپرستی بەرە و رۆژەلات، تەنانەت میژوونوسی گەورە "ابن الأثیر" تیروانینیکی گشتگیری هەبووێه بۆ مەترسی و هەرەشە ی دەرەکی و دەستدریژی بۆ سەر هەر لایەنێک لەلایەنەکانی جیهانی ئیسلامی - چ لە رۆژئاوادا بێت یان لە رۆژەلاتدا - و بەجۆگە یەکی داناو کە دەپێتە روبارە گەورەکەوێه، کە ئەویش هێرشی ریکخراوی بێگانە یە بۆ سەر گەورەترین هێزی شارستانی لەسەدەکانی ناوێه راستدا

^۱ الوسيط في تاريخ فلسطين ۱۵۵

که نه ویش ده وله تی نیسلا مییه^۱، نه مه له لایه که وه، له لایه کی تریشه وه میژوونوسی ناوبراو راشکاوانه باس له هوکاره کانی سه رکه وتنی نه م شالآوه بهش بهشانه ده کات (نه دهلوس، صقلیه، شام، فلهستین) که له پهرته وازه یی و ته ماعه خودییه کان و له ده ستدانی گیانی ده ستپیشخه ریدا خوئی ده بینیه وه که فهرمانده و او موسلمانانی پیشین و بنیاتنه رانی ده وله تی نیسلا می پی ناسرابوو^۲، ناشکراشبوو که کلئیسای رۆژاوی زۆر دلگهرم بۆ فراوانکردنی رویه ری دهره به گیاه تی و ده سنگرتن به سه ر کلئیساکانی رۆژه لاتدا، و پرای ئاره زویان بۆ جهنگ کردن دژی موسلمانان، هه روه ها یه کێک له راستیه کانی ده مارگیری ئاینی و بوونی چهند گروپیکی ئاینی بوو که راسته وخۆ په یوه ستبوون به کلئیساه و کاریگری به میزبان له سه ر نه و جهنگانه هه بوو، له وانهش سواره کانی نیستاریه که پابه ندبوون به به رگری کردن له مولک و مالی خاچه رسته کان له رۆژه لاتداو، پاراستنی شوینه پیروژه کان و راسته وخۆ په یوه ندیان به پاپاوه هه بوو، کلئیساکانی به یتولمه قدسیش ده یه کی داهاتی ته رخان کردبوو بۆ هاوکاری کردنیان له پیتناو گه پاندنی نه و نه رکه به ناو ئاینیه، هه روه ها ده زگای سواره کانی نه لدایه ش^۳ هه بوو، نه مه و پاپا و پیاوانی کلئیسا توانای فشارخستنه سه رو هه ره شه یان هه بوو بۆ هه ر که سی که داخوازییه کانی کلئیسا جیه جینه کات نه مهش به ده رکردنی بپاری بییه شکردن له نازو نیعمه تی رۆژی دوا یی و ره تکردنه وه ی په رستشی له دونیادا^۴ به رای نه وان.

سێیه م: پالنه ری کۆمه لایه تی:

جیاوازییه کی چینه یه تی زۆر له کۆمه لگه ی نه وروپیدا له سه ده کانی ناوه راستدا هه بوو چینه کانی پیاوانی ئاینی و جهنگاوه ران و دهره به گ و سواره کان تیایدا بالاده ست. بوون^۵، چینی جوتیارانیش زۆرینه ی بئ ده سلات بوون تاکه کانی له خزمهت پرکردنه وه ی پیدایهستی دووچینه که ی تر دا بوون، جوتیاری نه وه روپیش زۆر دهسته وسان و بئ ده سلات بوو، چه ندین نه رکیشی رویه روو نه بویه وه به رامبه ر به خه لکانی خاوه ن زه وی و دهره به گ، پاپاش ئاگای له بارودۆخی جوتیاره زه حمه تکیشه کان بوو و به لئینی پیدان که نه رکه کانیا ن به رامبه ر به گه وره کانیا ن له سه ره لگرت و به خیر و بیتری ده وله تی نیسلا می فریویدان، هه زاران جوتیاری له ئاستیکی نزمی گوزه راندا ژیا نیا ن به سه ر ده برد و نیشته جیی کوخبوون که له ق و پۆپی درهخت دروستیا ن کردبوو و سه ره که شی به قور

^۱ الکامل فی التأریخ له الوسط فی تأریخ فلسطین ل ۱۵۶.

^۲ الوسط فی تأریخ فلسطین ل ۱۵۶

^۳ جهاد المسلمین فی الحرب الصلیبیه، د. فایده حماد عاشور ل ۸۶

^۴ تأریخ الوطن العربی والغزو الصلیبی ل ۳۴

^۵ الجهاد والتجدید ل ۸۴

گىرابوو، بەبى ئوۋى پەنجەرە تىدايىت ۋە ھىچ كەلۈپەلەكشى لەخۇنەگرتىبوو، چۈنكى ھەموو ئوۋ شتانەى كەجوتيار ھەيىبوو مولكى گورە دەرەبەگەكى بوو، ھەروەھا بىئەشەش بوو لەمولكى تايىت ۋە^۱، بارى شانيان بەكۆمەللى ئەركى خزمەتگوزارى قورس كرابوو كەدەبوو پىشكەشى گورەودەرەبەگە كانيانى بىكەن لەسەرچەم بوارەكاندا، ئەمەو وپراي بىئەشەشكردىن لەبەرۈبوومەكانيان بەم شىۋەيەش رادەى ئوۋ بەدبەختى و بىئەشەش دەرەكەوئىت كەزۆرىنەى گەلى ئەوروپا تايىدا دەرۋان لەسەدەى يازدەى زايىنى دا، كاتى كەبانگەيشت كرا بۆ ھىرشى خاچپەرستى، ئەم زۆرىنەش ھەلى خۆى لەم شالاۋانەدا بەدى كىر بۆ پزگار بون لەو ژيانە گران و پىرلە سەر شۆپى و سوكايەتتە، ھەروەھا مەترسىيەكانى بەشدارى كىردىن لەم ھىرشەدا بەبەرۈورد لەگەل ئوۋ ژيانەى كەمەيانبوو بەكەم دەھاتە پىش چاۋ، جا ئەگەر مردن لەم جەنگەدا ئوۋ رزگارىيان بوو ئەگەر رزگار شىيان بوو ئوۋ ژيانىكى باشتريانە دەستگىردەبى باشتر لەوۋى كەمەيانبوو^۲، ھەروەھا كلىسا دەيزانى چۆن يارى بەئەقلى ئەوانە بىكات و دلىان پىر بىكات لەرق و كىنە دژ بەئىسلام، بەوۋەش دەيخەلە تاندن كەبەيتولموقەدەس و گۆپى پىرۈز رزگار دەكەن و خۋاى گەورە باباش دەسخور شىيان لى دەكەن بۆيە ھىچ شىتەك لەسەرپىن و كوشتن نەيدەگىرانەو، بەلكو كوشتنى موسلمان چاكەيەك بوو كەخاچپەرست لەرۆژى دوايىدا پاداشتى لەسەر وەرەگىرت^۳.

چوارەم: پالئەرى ئابوورى:

چاۋ بىرپنە خىرۈبىرى رۆژھەلاتى ئىسلامى، يەككە بوو لەبەھىزترىن پالئەرەكانى جەنگەكانى خاچپەرستى دۋاى پالئەرى ئاينى، پاپا (ئۆربان) يىش لەوتارەكەيدا باسى گىرنگى ھۆكارى ئابوورى كىر بۆ واقىقى ئەوروپا لەو كاتەداۋوتى: نەھىلن ھىچ شىتەك دەستەوسانتان بىكات، چۈنكى ئوۋ زەويەى كەئىستە تايىدا نىشتەجىن و دەرياۋ چىپاكان دەورىان داۋەتە سىكە بۆ خەلگە زۆرەكەى و خەرىكە نەتۋانى خۇراكيان بۆ دابىن بىكات، لەبەر ئەمەش ھەندىكتان ئەوانى ترتان سەردەبىن و يەكترى دەخۇن..... ئۆرشەلىم زەويەكى بىئەھۋاتايە لەبەرۈبومىدا، بەلكو فەردەۋسى خۇشەكانە^۴ سەرچەم بەلگەنامەكان ئامازە بەخراپى بارۈدۋى ئابورى دەكەن لەرۆژئاۋاى ئەوروپادا لەكۆتايى سەدەى يازدەيەمدا، فەپەنساش بەتايىت بەدەست بىرسىتى و قات و قىپىيەكى زۆرەو دەيىنالاند پىش ھەلمەتى خاچپەرستى يەكەم، بۆيە رۆژەى بەشدارى فەرنەسىيەكان تايىدا زىاتر بوو، ديارە

^۱ ھەمان سەرچاۋە.

^۲ تاريخ الوطن العربي والغزو الصليبي ل ۳۴

^۳ اثر الشرق الاسلامي د. عبدالله العربي ل ۱۳۸

^۴ اثر الشرق الاسلامي د. عبدالله الربيعي، ل: ۳۴.

قهیرانه که زۆر سهخت بوو و خه‌لکی ناچار کردبوو که گژوگیا بخۆن، ئهم ده‌نگه‌ش بووه فریاده‌سو ده‌روازه‌یه‌کی نوێ بۆ ئه‌و خه‌لکه برسی و بێ به‌شه بۆ رزگاربوون له‌و بارودۆخه دژواره‌ی که‌تیایدا بوون، ئه‌مه‌ش هۆکاری ئه‌و راوو رووت و تالانییه بوو که رووبه‌پووی ئهم که‌له‌ گاورانه بویه‌وه که به‌خاکی فهره‌نسادا تێپه‌پین^۱، هه‌روه‌ها به‌شداری ژماره‌یه‌کی زۆر له‌بازرگانی شاره‌ نیتالی و فهره‌نسی و ئیسپانییه‌کان به‌مه‌به‌ستی قۆستنه‌وه‌ی هه‌ل بوو بۆ ده‌ستگرتن به‌سه‌ر رێگا بازرگانییه‌کانی شتومه‌که‌کانی رۆژه‌لات که بوو بویه سه‌رچاوه‌ی ده‌وله‌مه‌ی بۆ ئه‌و که‌سانه‌ی که‌پێوه‌ی خه‌ریک بوون، بۆیه که‌شتیگه‌له‌کانیان رۆلی کاریگه‌ریان بینی له‌ده‌ستگرتن به‌سه‌ر ناوه‌نده سه‌ره‌کییه‌کانی شامدا، جه‌نه‌ویه‌کانیش یارمه‌تی فهره‌نجه‌کانیان بۆ ده‌ستگرتن به‌سه‌ر نه‌نطاکیه‌دا له‌سالی (٤٩٠ ک - ١٠٩٧ ز) هه‌روه‌ها بوندوقیه‌کان پاش دوو سال رۆلی به‌رچاویان هه‌بوو له‌ده‌ستگرتنی لاتینه‌کانه به‌سه‌ر به‌یتولمه‌قدیسدا، مه‌به‌ستی یه‌که‌م و گۆتایی ئهم ره‌وه‌ندانه‌ش (جالیات) بریتی بوو له‌قازانج و سودی مادی و هۆکاری ئاینیشیان هێنده به‌لایه‌وه گرنگ بوو که‌به‌رژه‌وه‌ندییه‌کانی به‌دی ده‌هینا، ئه‌وه‌نده‌ش به‌سه‌ر بیزانین که‌دروشمی بوندوقیه‌کان که له‌وسه‌رده‌مه‌دا پێی ناسرابوون: بایه‌که‌مجار بوندوقی بین ئینجا گاور^۲، له‌به‌ر ئه‌مه‌ش کۆماره‌کانی ئیتالیا هه‌ستان (جه‌نه‌وا - بیزا - بوندوقیه) به‌مۆرکردنی په‌یماننامه له‌گه‌ڵ سه‌رکرده‌کانی خاچه‌رستی له‌رۆژه‌لاتدا که به‌پێی ئه‌وه جه‌ندین ئیمتیازاتی ئابووری گرنگیان ده‌سکه‌وت.

پێنجه‌م: گۆرانی ترازوی هیز له‌ده‌ریای ناوه‌راستدا:

ئه‌مه‌ش له‌ناوه‌راستی سه‌ده‌ی پێنجه‌می کۆچییه‌وه (یازده‌ی زاینی) دا له‌به‌رژه‌وه‌ندی رۆژئاوای ئه‌وروپی ناوه‌ندی بزوتنه‌وه‌ی خاچه‌رستی دیاره لاوازی ده‌وله‌تی بیزه‌تنی و ئالاندنی له‌ژێر گورزی به‌هیزێ سلجوقیه‌کاندا وایکرد که به‌په‌له‌ له‌هانا به‌ریت بۆ ئه‌وروپا هه‌روه‌ها تیکچوونی بارودۆخی موسڵمانان له‌به‌شی رۆژئاوای جیهانی ئیسلاامیدا به‌تایبه‌ت له‌ئهنده‌لوس و حقلیه‌دا له‌به‌رامبه‌ر ریشه‌وه ئاسانبوونی هۆکاره‌کانی هیزو ده‌رکه‌وتن لای دۆژمنان وای له‌رۆژئاوای ئه‌وروپی کرد به‌چه‌ندین شیوه یارمه‌تی گاوه‌ره‌کانی ئیسپانیایادات له‌مملانییادا به‌رامبه‌ر به‌موسڵمانانی ئهنده‌لوس ئه‌مه‌ش مرابطین و موسڵمانانی صقلیه‌ی ناچارکرد که داوای کۆمه‌کی ئه‌فریقیه‌ بکه‌ن، هه‌موو ئه‌مانه یارمه‌تی ده‌ربوون بۆ ئه‌وه‌ی که بزوتنه‌وه‌ی خاچه‌رستی بجێته قوناییکی نوێوه و سیفه‌تی جیهانی بوونی وه‌رگرت^۳، ناوه‌ندی پاپاش پشتگیری ئهم جه‌نگه‌ی ده‌کرد به‌رازیبوون و

^۱ الحركة الصليبية د. سعيد عاشور (٣٠/١ - ٣٢)

^۲ الحروب الصليبية المقدمات السياسية د. عليه الجتوي ل ٢٩٤.

^۳ الحروب الصليبية في شمال أفريقيا ل ١١، ١٢، ١٣.

ئاراستە كردن و پشتيوانى كىردن و پىرو پاگەندە و كۆمەكى مەعنەوى، ئەم جەنگە خاچەپرستانەش پىش راگە ياندنى شالاوى خاچەپرستى پاپا ئۆربانى دووم روو و روژەلات لەسالى ٤٨٨ك- ١٠٩٥^١، ئەفرىقاش بەمانا مېژوو پەكەى بەيەككە لەگۆرەپانەكانى ئەم جەنگە دادەنرێت، بەو پێش بەرەى جەنگى ئەفرىقىا گۆرەپانىك بوو كە هېژە دوژمنكارەكانى خاچەپرستى تيايدا چالاك بوون بۆ ماوهى چەند سەدەىك، ئەمەش لەچەند هېرشىكدا خۆى بېنپىيەو كەيەك لەدواى يەك دەكرانە سەرى و خاچەپرستەكان بەلام ئەوان وەرەيان دانەبەزى و شكست ئىرا دەى لاواز نەكردن، هەر وەك چۆن ولاتى مەغرىبى ئىسلامى يەكەم ولاتىك بوون لەناو ولاتە ئىسلامىيەكاندا كە ئاگرى ئىستعمارى ئەوروپى نوێ سوتان، هەر وەها هاولاتىانى بەشى روژئاواى جىهانى ئىسلامى لەناو پىشاندا ئەفرىقا يەكەم شوپىنك بوون كە گۆزەرى يەكەمى خاچەپرستانىيان بەركەوت هۆى ئەمەش ئەگەر ئىتەو بە چەند هۆكارىكى جوگرافى و مېژوو پەكەى گرنگترىنيان نەزىكى زۆرەيانە لە ئەوروپاى روژئاواو ناوەندى بزوئەو خاچەپرستى و زانىارى فراوانى ئەوروپىيەكان دەرپارەى بارودۆخى مۇسڵمانەكان لەم ناوچەىدا لەرووى رامىارى و ئابورى و كۆمەلایەتییەو بەهۆى ئاسانى پەيوەندى كىردن لەنێوان هەردوولا، هەر وەها ئەو روقو كىنە زۆرەى كە ئەوروپىيەكان هەيانبوو بەرامبەر بە مۇسڵمانە مەغرىبىيەكان^٢ بەتايبەت كە ئەوان ئەرك و قورسايى جىهادىيان لە ئەوروپادا لەخەلكانى تر زياتر دەگرتە ئەستۆ، هەر وەها ئەوروپىيەكانىش زياتر هەستىيان بە مەترسىيان دەكرد ئەگەر يەكێتى و سەركردايەتى دلسۆزىيان بۆ فەراهم ببوايە، لەبەر هەموو ئەم هۆكارانە ئەوروپا هەميشە لەبۆ سەدابوو بۆ لێدان و بەدواى هەلدا دەگەرا بۆ هەلگوتانە سەريان، دواى چاوەروانىيەكى زۆرىش ئەم هەلەيان بۆ رەخسا لەناو راستى سەدەى پېنجى كۆچىيەو (ياز دەى زاینى)، كاتىك كە بەشى روژئاواى جىهانى ئىسلامى توشى پارچە پارچە بوون بوو، بەرەبەرە بەرە و روخان دەچوو، هەلبەتە بارودۆخى براكانىشيان لە روژەلاتدا لەوان باشتەر نەبوو، ئەم پارچە پارچە بوون و ناكۆكىيەش هۆكارى سەرەكى ئەو بەلایەبوو كە بەسەر مۇسڵماناندا هات لە روژەلات و روژئاوادا بەهەمان شێو، ديارە ئەمۆش تەواو لەدوێنى دەچۆ و پارچە پارچە بوونى عەرەبو مۇسڵمانان ئەو دەرگا فراوانەى كە دوژمنەكانىيان لێيەو دێنە ژۆرەو بۆ لێدانىيان لەمالەكانىياندا، ئەو بوو

^١ الحروب الصليبية في شمال أفريقيا ١٢.

^٢ وشەى "المغاربة" بەخەلكى ولاتانى روژئاواى جىهانى ئىسلامى دەوترا كە ئەندەلوس و دەرگە ئىسلامىيەكانى روژئاواى دەريای ناوەرەست لەگەڵ ولاتانى مەغرىبى عەرەبىيەو، نەك ئەوێ لە ئىستادا دەوترێت و تەنها خەلكى ولاتى مەغرىب دەگرتەو.

هیزه خاچپه رسته کان به ته وژمئیکي به هیزه وه که وتنه پئو له یه ک کاتدا له سئ به ره وه هیزشیان ده هینا له ننده لوس و صقلیه و نه فریقیاوه.^۱

۱- **ئه ننده لوس:** به ره ی ئه ننده لوس له ناوه راستی ئه و سه ده یه وه چالاکیه کی ههست پیکراوی هه بوو که ئه ویش هیزشیکی به هیزو به رده وام بوو له لایه ن گاواره ئیسپانیه کانه وه به سه روکایه تی پاشای قشتاله له بۆ سه ر موسلمانانی ئه ننده لوس، ئه وه بوو شارو پیگه ئیسلامیه کان یه ک له دوا ی یه ک ده که وته ده ستیانه وه و توانیان له چه ند جه نگیکدا سه ریکه ون به سه ر موسلمانه کاندو ئه م سه رکه و تنانه ش به گیرانی شاری طلیطلة کو تایی هات له سالی ۴۷۸ک دا له سه رده ستی ئه لفونسوی شه شه م پاشای قشتاله ئه و کاره ساته کی سه رتا پای جیهانی ئیسلامی ترساندو له به رامبه ر ئه م فشاره به رده وامه شدا له لایه ن گاواره کانی ئیسپانیاه موسلمانه کانی ئه نده لوسیش په نایان برد بۆ "مورابطین" له مه غریب دا، ئه وانیش په یتا په یتا کۆمه کیان ده نارد، هه رکه ئه میره که شیان یوسفی کوپی تاشفین سه رکه وت به سه ر پاشماوه ی به رگریکاره کان له مه غریبدا، له پئی ده ریای سوره وه به ره و ئه ننده لوس به کۆمه لئیکي زۆره وه به ریکه وت له سالی ۴۷۹ک دا گه یشت به ئه لفونسوی شه شه م و "مرا بگین" و هاوکاره کانیان توانیان سه رکه و تنئیکي مه زن به ده ست بئین و لا په ره یه کی پرشنگدار له میژووی جیهادی ئیسلامیدا تو ماریکه ن، به م سه رکه و تنه ش هیزشی گاواره کانی ئیسپانیا وه ستئینرا هه تا وه کو سه رله نو ئی بارودوخی بۆ ره خسا.

۲- **صقلیه:** سه باره ت به به ره ی صقلیه ش ئه وه ده رکه و تنی تو رمان وه ک هیزئیکي نو ئی له سه رگۆره پانی سیاسه تی نیوده و له تی بوه هۆی گۆرپینی هاوکی شه کانی هیز له رو ئاوا ی ده ریای ناوه راستدا له به رژه وه ندی هیزه گاواره کان، هه رکه ئه وانه جئ پییه کیان ده سکه وت له باشوری ئیتالیا و جیسکاردیش گه وره ترین سه رکرده یان دانپێدانانی پا پا نیقؤلای دووه می مسوگر کرد له کۆنگره ی مه له گا له سالی ۱۰۵۹ز داو پرۆژه که ی خو ی راگه یاند بۆ کۆکردنه وه ی هیز دژی موسلمانه کانی صقلیه له پێتا و پازیکردنی پا پا که ئه ویش له م کاره دا به دی هاتنی ئامانجه خاچپه رسته یه کانی خو ی به دی ده کردو له لایه کی تریشه وه مه ترسی تو رمانی له مو لکه کانی خو ی دروده خسته وه، بۆیه ئه م پرۆژه ی هاندو وه ک به لگه یه ک بۆ پازیبون و پشتگیر یکردنی پا پا په رچه میکی پیروزی نارد بۆ جیسکارد هه تا وه کو خو ی سوپاکه ی به هۆی پیروزیه وه سه رکه و تن به سه ر موسلمانه کاندو به ده ست بئین، سو ریش بوو

^۱ الحروب الصليبية في شمال افريقية ل ۱۲.

له سەر ئه‌وه‌ی که ئه‌و فتوحاته چاوه‌پوانکراوه که له‌به‌ر مه‌سیح ده‌کریت گرن‌گتره له‌ناردنی دیاری بۆ‌پۆما^۱، ئه‌وه بوو ئه‌م دورگه‌یه‌ش - صقلیه - له‌سالی ٤٨٤ک دا ده‌ستی به‌سه‌رداگیرا له‌سه‌رده‌می زجاری یه‌که‌مدا پاشان هیزه‌کانی له‌سالی داهاتوودا هه‌لیان کوتایه سه‌رما مالتا و داگیریان کردو به‌رده‌وام به‌دوای هه‌لیشدا ده‌گه‌را بۆ په‌لاماردانی ئه‌فریقا^۲.

۲- **ئه‌فریقیه (تونس):** به‌ره‌ی ئه‌فریقیاش پشکی خۆی له‌ده‌ستدریژی خاچه‌رسته‌کان به‌رکه‌وت له‌وکاته‌دا به‌هۆی هیزکی تازه پنگه‌یشتوه‌وه که ئه‌ویش شاره ده‌ریایه‌کانی ئیتالیا بوو، ئه‌وه بوو ئه‌م شارانه ناماده‌نه‌بونی هیزه ده‌ریایه‌که‌نه‌کانیان له‌ده‌ریای ناوه‌راستدا قۆسته‌وه که خۆی له‌که‌شتیگه‌ی ئیسلامی و بیزه‌نتی دا ده‌بینیه‌وه، ئه‌م دوو هیزه سه‌رقالی گرفته ناوخۆیه‌کانیان بوون و که‌شتیگه‌که‌کانیان له‌وده‌ریایانه‌دا بوون که‌نزیک بوو له‌که‌ناره‌کانی ئه‌وروپاوه، یه‌که‌م له‌ترسی که‌شتیگه‌ی موحاهد ئه‌لعامری خاوه‌نی دانیه که‌توانی چالاکیان بۆ ماوه‌یه‌ک رابگریت، هه‌رکه ئه‌و مه‌ترسیه‌یان وه‌لانا له‌ناوه‌راسته‌کانی سه‌ده‌ی ناوبراودا ده‌ستیان دایه‌ گه‌پان به‌ناو ناوه‌کانی ده‌ریای دسپی ناوه‌راستدا له‌پۆژئاواوه، هه‌روه‌ها ئه‌م شارانه هه‌رله‌سه‌ره‌تاوه هیزێ ده‌ریایان خسته‌ خزمه‌تی ئامانجه‌کانی خاچه‌رسته‌کانه‌وه بۆ به‌ده‌ست هینانی ده‌سکه‌وتی تایبه‌ت به‌خۆیان، ئه‌وه بوو به‌هۆی هاندانی "پاپا لاونی هه‌شته‌مه‌وه" هاویه‌یمانیتی جه‌نه‌واو بیزه ده‌ستیان جگرت به‌سه‌ر دورگه‌ی سه‌ردینیای ئیسلامیدا له‌سالی ٤٤٢ک/ ١٠٦٣ز و مینا و خانوه‌کانیان تیکداو ده‌سکه‌وتیکی زۆریان هه‌بوو، هه‌روه‌ها ئه‌م که‌شتیگه‌لانه‌ش به‌شداریان کرد له‌جه‌نگه‌کانی به‌ره‌ی صقلیه و به‌ره‌ی ئه‌ندهلوس دا، به‌م پێیه‌ش هاوکاربون له‌راوه‌دونانی موسلمانان ئه‌ندهلوسیه‌کاندا له‌ریگه‌ی ده‌ریاوه و پشکی خۆشیان برد له‌ده‌سکه‌وت، گه‌مارۆیه‌کی ده‌ریایان خسته‌ سه‌ر ئه‌لمریه و ئه‌و شاره‌ش فیدییه‌کی زۆری دا که به‌ ١١٣ هه‌زار دیناری ئالتونی مه‌زنده ده‌کرا، هه‌روه‌ها قاله‌نسیایشیان ناچارکرد که باجیکی هاوشیوه بدات که به‌ ٢٠ هه‌زار دیناری ئالتونی مه‌زنده ده‌کرا بۆ ئه‌وه‌ی خۆی له‌تالان کردن^۳، به‌اریزیت هه‌روه‌ها چه‌ندجاریک هیزشیان کرده سه‌ر دورگه‌کانی رۆژه‌لات (دورگه‌کانی بلیان)، له‌ناکامی ئه‌مه‌شدا هیزێ ده‌ریایی ئیتالیا بوو به‌بالاده‌ست له‌ناوه‌کانی ده‌ریای سپی ناوه‌راست دا ئه‌مه‌ش به‌ره‌و سه‌رکه‌شی زیاتری بردن، ئه‌وه بوو چالاکیان ئاراسته‌ی ئه‌فریقا کرد که‌تانه و کاته هیزکی

^۱ الحروب الصليبية في شمال افريقية ل ١٤.

^۲ هه‌مان سه‌رچاوه ل ١٥.

^۳ القوى البحرية والتجارية في البحر المتوسط أرشيبالد لويس ل ٣٧٢.

دهريایی هه بوو که دهستی یارمه تیشی دريژده کرد بۆ براکانيان له صقلیه و شوینه کانی تر، پاشان بۆ به دهيتنانی ئامانجه کانی بزوتنه وهی خاچیه رستی له ئه فریقادا، هیزیکي دهريایی گه وره که له که شتیگه لی جه نه واو بیزا پێک هاتبوو به پالپشتی تیبیکي شاری نه مالفی و هیزیکي سه ربازی تر که پاپا بۆی نارديون ههستان به هیزشکردنه سه ر شاری نه لمه هديه له سالی ٤٨٠/ ١٠٨٧ز دا واته پاش دهستگرتن به سه ر طلیطلة دا به دوو سال و پيش داگیرکردنی ته واوی صقلیه، نه وه بوو توانیان ته واوی شاره که داگیربکه ن جگه له قه لاکه ی، به دهستیشیان وه مایه وه هه تاوه کو خاوه نه که ی ته میمی کوپی معزفديه یه کی مائی زۆری پیدان و له گه ل داگیرکه راندا رێککه وتننامه یه کی مۆرکرد که له یه کێک له برگه کانیدا هاتبوو که ته میم به لێنی داوه پویه پوی که شتیبه ئیثالیه کان نه بیته وه له ئاوه کانی نه فریقیداو چه ندین دهستکه وتی بازرگانی له ولاته کهیدا پیدان، که دواتر باسی ده که یین، له مه شه وه بۆمان ده رده که ویت که نه و هیزشه خاچیه رستیه ی که کرایه سه ر به شی رۆژئاوی جیهانی نیسلا می له ئاوه راستی سه ده ی پینجه می کۆچی (یازده ی میلادی) داو به سه ره رشتی ده زگای پاپا له سی به ره وه توندبوو که نه فریقیا یه کیکیان بوو، گومانیش له وه دانیه که نه م هیزشه یه کیک بوو له پواله ته کانی بزوتنه وهی خاچیه رستی، نه مه ش نه وه دوویات ده کاته وه که جه نگه کانی خاچیه رستی له نه فریقیا پيش هیزشی خاچیه رستی بۆ رۆژه لات دهستی پێ کردو نه وهی که ابن الاثیریش له پوداوه کانی سالی ٤٩١هـ دا باسی ده کات سه لمینه ری نه مه یه، له وه ده قه شه وه که هیناویه تی نه وه یئیده گه یین که نه و روداوانه به یه که وه به ستراون و یه ک بزوتنه ر نه یانجولیتیت و سه ره تایه کیش بوون بۆ جه نگه خاچیه رستیه کان له قوناغیک له قوناغه کانی بزوتنه وهی خاچیه رستی داو، نه لێ: سه ره تای ده رکه وتنی ده وله تی فرهنج^١ و به هیزبون و ده رچونیان به ره و ولاتی نیسلا م و دهستگرتنیان به سه ره نديکیدا له سالی چوار سه دو هه فتا و هه شت دا، نه وه بوو طلیطلة و شوینانیکي تریان که وته دهست پاشان له سالی چوار سه دو هه شتا و چواردا پویان کرده دورگی صقلیه و دهستیان به سه ردا گرت، پاشان به ره و نه فریقیا به پێی که وتن و شتیکیان لی داگیر کردو لێیان سه ندرایه وه دواتر دهستیان به سه ر چه ند شوینیکي تر دا گرت له سالی چوار سه دونه وه دا به ره و ولاتی شام به ریکه وتن،^٢ سه ره پای هاتنی زۆرینه ی هیزه کانی بزوتنه وهی خاچیه رستی به ره و رۆژه لات، به لام نه وه نه

^١ فرهنج: چه ند مۆزیکي جێرمانین که له فره نسادا نیشته جی بوون.

^٢ الکامل فی التأریخ له الحروب الصلیبیه فی شمال أفریقیا ل ١٧.

بۈيۈك پېنگر لەبەردەم مانەۋى بېرۈكەي داگېركردنى ئەفرىقىا لە ئەندىشە و يادەۋەرى خاۋەن بېرە خاچپەرستىيەكانداۋ ھەزى ئۆرمان بۇ دەست بەسەردا گرتنى ھەرۈك خۇي مايەۋە، ھەتاۋەكو ئەۋەيان بۇ بەدىھات لەسەردەمى دجارى دوۋەم دا كەتۈانى دەست بگىرت بەسەر زۆرىيەي كەنارەكانىدا لەتەرابلوس لەلاي رۆژھەلاتەۋە ھەتاۋەكو شارى تۈنس لەرۆژئاۋاۋە ئەمەش لەسالى ۵۴۳ك/ ۱۱۴۸ز دا، بەم شىۋە جەنگى خاچپەرستى ھەلگىرسا لەبەرەي ئەفرىقىادا لەكاتىكدا كەلەرۆژھەلاتىشدا لەگەرمەيدا بوو، نورمانىيەكانىش تيايدا مانەۋە ھەتاۋەكو عبدالمؤمن ي كوپى على سەركرەدى دەۋلەتى (موحدىن) ھەستا بەدەركرديان لەمەھدىيە دۋامەين پىنگەيان لەسالى ۵۵۵ك/ ۱۱۶۰ز،^۱ كاتى كەھاۋكىشەكانى ھىزىش بەجۆرىك لەجۆرەكان لەمەغرىبى ئىسلامىدا گۇپا ئەمەيارمەتيدەر بوو بۇ دەرگەۋتنى بەرەي بەرگى ئىسلامى لەرۆژھەلات دا لەسەردەمى نورالدين محمود زەنكى و صلاح الدين الأيوبي دا، ۈك دواتر پۈنى دەكەينەۋە بەپشتىۋانى پەرۋەردگار.

شەھەم: پەنابردنى ئىمپراتۇرى بېزەنتى بۇ پاپا ئۆربانى دوۋەم:

پەنابردنى ئىمپراتۇر ئەلكسىيوس كومنين (۱۰۸۱ - ۱۱۱۸ز) بۇ پاپا ئۆربانى دوۋەم دژيە سەلجۇقىيەكان، ئەم پەنابردنە يەكەمىن جار نەبوو بەلكو پىش ئەمەش ئىمپراتۇر (مىخائىلى ھەۋتەم) پەنای برد بۇ پاپا (گريگورى ھەۋتەم) پاش جەنگى ملاز كرد لە ۶۳ك كەپىشتر باسكرا، ئاشكرايە ھىزىش كردن بۇ سەرتۈركەكان يەككە بوو لەۋ مەبەستانەي كەبانگەپشتى بېزەنتىيەكان لەخۇي دەگرت، چونكە ئەنازۇل گىرتەرە لەبەيتولمەقدىس بەلاي دەۋلەتى بېزەنتىيەۋە،^۲ ھەر بۆيە كاتى پايتهختى بېزەنتىيەكان كەۋتە بەر ھەرەشەۋ مەترسى سلجۇقىيەكان، پىۋىست بوو لەسەر ئىمپراتۇركە پەنابەرىت بۇ رۆژئاۋا لەبەرامبەر يەكگرتنى ھەردوۋ كلىساي رۆژئاۋاۋ رۆژھەلاتدا، پاپا گريگورى ھەۋتەمىش ۋەلامىكى دلخۆشكەرى بۇ ئىمپراتۇر مىخائىلى ھەۋتەم ناردەۋە لەلايەكەۋە بەپالئەرى ھاۋسۆزى گاۋرانەۋ لەلايەكى تىرشەۋە بەپالئەرى سياسى، چونكە ئەۋ سوپايەش كەكۆى دەكاتەۋە ناكۆكى نىۋان دوۋ كلىساكە لەناۋدەبات و دەسەلاتى دەزگاي پاپايى زياتر دەكات لەرۆژھەلاتدا ۈك چۆن لەرۆژئاۋادا زيادى كرد، بەلام ئەۋ جەنگەي كەلەنىۋان گريگورى ھەۋتەم ئىمپراتۇر ھىنرى چۈارەمدا پۈى دا بۈيۈك پېنگر لەبەردەم پىرۆۋەكەيدا كاتى ئىمپراتۇر ئەلكسىيوس كۆمىن (جىگاي ئىمپراتۇر مىخائىلى ھەۋتەمى گرتەۋە: نامەيەكى نارد بۇ پاپا ئۆربانى دوۋەم

^۱ الحروب الصليبية في شمال أفريقيا ۱۸ل.

^۲ الحروب الصليبية د. عليا الجتوي ۲۵۳ل.

گه‌وره پیاوانی دهره‌بگ له‌سالی ٤٧٨ع، و بانگه‌یشتی کردن بۆ ناردنی کومه‌کی بۆ پزگار کردنی براکانیان له‌پۆژه‌لات داو پاراستنی قسطنطنییه له‌مه‌ترسی سه‌لجوقیه‌کان،^١ نه‌لکسیۆسیش ئاره‌زووی له‌وه بوو که پۆژئاوا هه‌ندێ سه‌ربازی نان په‌یدا‌کهری بۆ بنێرێ به‌لام پاپا ئۆربانی نه‌یویست خۆی بخاته خزمه‌ت ده‌وله‌تی بیزه‌نتیه‌وه. به‌لکو نه‌یویست ده‌زگای پاپاسه‌ربه‌رشتی ناردنی یارمه‌تیه‌کان بۆ گاوه‌رکه‌کانی رۆژه‌لات بکات، نه‌م گۆرپانگاریه‌ش له‌بیرۆکه‌دا نه‌بیته هۆی نه‌وه‌ی که جیهانی لاتینی گاوه‌ر سوپایه‌کی گه‌وره پێکه‌وه بنیّت نه‌ک چه‌ند سه‌ربازێک به‌نانه‌سکی بخاته ژێر پکێفی شازاده‌کان، له‌م هه‌لۆیسته‌ی پاپادا به‌رامبه‌ر به‌ئیمپراتۆر میخائیلی چه‌وته‌م گرنگی دا‌هێنان و بیر کردنه‌وه و سود وه‌رگرتن له‌هه‌له‌کان و به‌کاره‌ێنانی هۆکاره‌کان بۆ خزمه‌تی پۆژه‌که‌یان به‌دی ده‌که‌ین، هه‌روه‌ها پێویسته سودله‌وه هه‌موو وانه زۆرانه وه‌رگرین بۆ خزمه‌تکردنی پۆژه‌ی ئیسلامی، نه‌م جیاوازیه‌ش له‌بیرکردنه‌وه‌دا هه‌ر له‌سه‌ره‌تاوه هێنده سه‌ر ئییشه‌ی بۆ دروست کردن که بووه هۆی تێکچونی په‌یوه‌ندیه‌کان له‌نیوان بیزه‌نتی و خاچه‌رسته‌کاندا، له‌پووی میژویشه‌وه سه‌لمێنراوه که به‌رپرسی یه‌که‌می دروستبوونی بزوته‌وه‌ی خاچه‌رسته‌ی ئۆربانی دووهم بوو، چونکه نه‌و هۆشدارێ هه‌لگیرسانی نه‌و شه‌پانه‌ی داوه.^٢

ده‌زگای کلێساش له‌پۆژئاوا دا پالێشتی نه‌م بانگه‌شه‌ی بوو، هه‌موو میژوونوسه لاتینییه هاوچه‌رخه‌کانیشی رۆلی سه‌ره‌کی له‌به‌دییه‌ێنانی نه‌م بیرۆکه‌دا بۆ نه‌و ده‌گێڕنه‌وه.^٣

حه‌وته‌م: که‌سایه‌تی پاپا ئۆربانی دووهم و پۆژه‌گشتگیره‌که‌ی بۆشالاوی خاچه‌رسته‌ی:

ئۆربانی دووهم له‌سالی ٤٢٧ع / ١٠٣٥ز له‌شاتین سیرمارن له‌دایک بووه و ناویشی ئۆدۆیه، له‌سه‌رده‌ستی قدیس برنۆ خوێندویه‌تی که‌سیسته‌می کارسوسییینی دامه‌زراندو له‌سالی (٤٦١ع/ ١٠٦٨ز) بو به‌پراهیبه له‌دێرکلونی نزیک ماکون، په‌یوه‌ندی کرد به‌خزمه‌تکردنی پاپای خۆسه‌پێنو باوه‌ردار، به‌هۆی باوه‌رپی به‌هیزیه‌وه به‌سه‌رکه‌وتنی ده‌زگای پاپاچه‌سه‌ر ئیمپراتۆردا که‌مه‌به‌ستمان پێی گریگۆری چه‌وته‌مه، پاشان وه‌ک کاردیناڵ و ئوسقوف لاوستی دامه‌زرێنرا له‌سالی (٤٧٣ع/ ١٠٨٠ز) دامه‌زرێنراو خزمه‌تی کلێسای کرد له‌ئه‌لمانیا‌دا له‌قوناغی ٤٧٧ع / ١٠٨٤ز هه‌تاوه‌کو (٤٧٨ع/ ١٠٨٥ز)، به‌شیوه‌یه‌کی شه‌رعیش پشتگیری له‌پاپا گریگۆری چه‌وته‌م ده‌کرد له‌کاتی ململانێکه‌یدا له‌گه‌ڵ هنری چواره‌مدا، هه‌روه‌ها ئۆربانی دووهم په‌یوه‌ندی کرد به‌سینۆدس (کو‌پی کلێسا) له‌ساکسونی که‌له‌سالی ٤٧٨ع / ١٠٨٥ز به‌سترا، له‌کاتی کوچی دوا‌ی پاپا فیکتۆری سییه‌میشدا له

^١ الحروب والروم اللاتین (١٠/١٥٠).

^٢ الحروب الصلیبیة د. علیة الجتوی ل ٢٥٤.

^٣ هه‌مان سه‌رچاوه ل ٢٥٤ نالعرب والروم اللاتین (١/٥٦).

۱۶ی دیسمبەری ۱۰۸۷دا لە مونت کاسینو توانرا لەرێگەی کایمەنتی سێیەمەو دەستگیریت بەسەر پۆماداو ئۆربانی دووهم هەلبژێردرا دواى دوخستنیکی ژۆر لە تراکینای خواروی رۆما لە نزیک جانتاوا ناوی ئۆربانی دووهم لى نرا ٤٨١ك - ٤٩٣ك / ١٠٨٨ز - ١٠٩٩ز).^۱

لە پوانگەى ژيانى پڕ چالاكى ئەم پیاووە تێبینى ئەوە دەکەین کە دەسلاتی خۆی بەسەر سەرچەم شوێنەکانی کلێسای دایک دا سەپاندووە، رەنگە هەلۆیستیشی بەرامبەر ئیسپانیا رەهەندیکی گرنگ بێت بۆمان، چونکە ئەم پاپایە پشتگیری جەنگی دەکرد لە دژی موسڵمانەکان، کاتێ ئیسپانیاوەکان توانیان هەندێ ناوچەى دوژمنەکانیان بخەنە ژێر پکێفی خۆیانەو ئەم پاپایە خێراکردی بە ناوچەى نفوزو دەسلاتی کلێسای رۆما، بێگومان پشتگیری کردنی ئۆربانی دووهم بۆ جەنگ کردن دژی موسڵمانان پەیرەو کردنی هەنگاوو پێنماییهکانی ئەلکسەندەری دووهم بوو، ئەمەش راستیەکی میحوەریمان بۆ دەوێت دەکاتووە کە ئەویش بونی ستراتیژیکی بالا بوو لەلایەن دەزگای پاپاو لە پۆمادا کە بە ئاراستەى هەنگاودەنێ و بەوردی لەسە دەى یازدەمی زاینی دا/ پێنجەمی کۆچى بەشیوەیهکی تاییەت جێبەجێی دەکات بە چاوپۆشین لە گۆرانی پاپاکان، گرنگترین روخسارەکانی ئەم ستراتیژیەش بریتیه لە فراوانکردنی دەسلاتی کلێسای پۆماو یەکشستنی کلێساکان و دژایەتی کردنی ئیسلام لە هەر کۆیەک بێت وەك دوژمنی سەر سەختی ئەوان کە پۆبەرۆبۆنەو هێشتیکى حەتمیە پێویستە بە هەر نرخێک بێت هەولێ سەرکەوتن بە سەریدا بدریت،^۲ تێبینی ئەوەش دەکەیت کە پەناهیانە بەردەوامەکانی بیزەنتیەکان و سەرقالبونی پاپای پیش ئۆربانی دووهم بە چەند کاروباریکەو هەلومەرجی بۆ ئەم پاپایە پەخساند، لە کۆرپەندیکیشتدا پیاچنرا لە ئیتالیا لە مارسى ۱۰۹۵ز، ۴۸۸ك بە ئاراستەى وەلامدانەو هێ بانگەوازی ئیمپراتۆر ئەلکسیوسى یەكەم کۆمینیوس هەنگاوی هەلگرت (۴۷۴ - ۵۱۲) (۱۰۸۱ - ۱۱۱۸ز) بەلام لەم کۆرپەندەدا پاپا شکستی هێنا بانگهێشتیدا بۆ بەرپاکردنێکی جەنگێکی خاچەرستی دژی موسڵمانەکان لە پۆرژەلاتدا.^۳

۱- ئۆربانی دووهم کۆرپەندیکی بۆ کلێسا سازدەکات لە باشوری فەرەنسا: شکستی کۆرپەندی پیاچنرا ئەم پاپاسەرسەختەى کۆل پێندە لە بەدیھێنانی ئامانجە کەیدا بە گرتە بەرى هەموو ھۆکارەکان، ئەوە بوو گەراپەووە بۆ ولاتی ئەسلای خۆی فەرەنسا لە پێناو ھاوکاری کردنییدا بۆ سەرکەوتنی پڕۆژەى داھاتووی، ئەم جەھەلبژاردنەش بەلگەبوو لە سەر زێرەکی بەتاییەت

^۱ الحروب الصليبية العلاقات بين الشرق والغرب، د. محمد مؤنس ل ۶۳.

^۲ الحروب الصليبية العلاقات بين الشرق والغرب د. محمد مؤنس ل ۶۵.

^۳ هەمان سەرچاوە ل ۶۵.

که باشوری موخافیزکارو ساده‌ی فره‌نتا وهك ناوچه‌یه‌ی‌گی په‌یوه‌ندیدار به‌و جه‌نگه‌وه و‌ابوو که‌نیسپانیه‌کان کردیانه‌ سه‌ر موسلمان‌ه‌کان له‌نیسپانیادا، له‌گه‌ل‌ نه‌وه‌شدا که‌باسکردنی‌ نه‌و بی‌رۆکه‌یه‌ له‌سه‌رزه‌وی فره‌نسا له‌وانه‌یه‌ راسته‌وخۆ سه‌رکه‌وتن به‌ده‌ست ب‌یتیت چونکه‌ نیشتمانی سه‌ره‌کی پاپایه‌و، نه‌و شاره‌زاتره‌ده‌ریاره‌ی، به‌تاییه‌ت که‌ - له‌هه‌مان کاتدا - خاوه‌ن م‌ی‌تویه‌کی تاییه‌ته‌ له‌گه‌ل‌ نیسلا‌مدا له‌پ‌تی جه‌نگی بواتیه‌ که‌لای موسلمان‌ه‌کان به‌جه‌نگی (بلاگ‌ الشهداء) ناسراوه‌ له‌سالی (١١٤٠هـ / ٧٣٢ز) که‌تیایدا موسلمان‌ه‌کان ت‌یکشکان‌و هه‌لکشانی نیسلا‌می وه‌ست‌ینراو نه‌یتوانی چیاکانی نه‌ل‌برانس) ب‌پ‌یت، له‌پ‌تی شیکردنه‌وه‌ی وتاری پاپاشه‌وه‌ له‌کۆپه‌ندی کلیرمنت دا په‌ی به‌وه‌ ده‌به‌ین که‌ هه‌موو نه‌و لایه‌نانه‌ له‌بیری نه‌و پیاوه‌ زیره‌ك‌ و‌ئیراده‌ به‌ه‌یزه‌دا نه‌چوو له‌وکاته‌وه‌ که‌ له‌باوه‌شی بزوتنه‌وه‌ی کارسۆسیانی گۆشه‌گیری توندوتیژدا په‌روه‌رده‌بووه، هه‌رچ‌ئ‌ئ‌ک ب‌یت، نه‌وه‌ پاپا به‌ره‌و کلیرمنت فرانی باشوری فره‌نسا رۆشت و کۆپه‌ندیکی کل‌ئ‌سیای گ‌ری‌داو له‌رۆژی ده‌یه‌مدا نه‌و تۆپه‌نده‌ی سازدا که‌تیایدا چه‌ندین ک‌ئ‌شه‌ی تاوتوئ‌ی کرد که‌ ب‌ق‌ کل‌ئ‌سا گ‌رن‌گ‌بوو: هه‌روه‌ها پاپا وتاریکی ژۆر مه‌ترسیداری پ‌ئ‌شکه‌ش به‌ناماده‌بو‌ان کرد نه‌مه‌ش له‌رۆژی ٢٧ی تۆقه‌مبه‌ری ١٠٩٥ز دا.^١

٢- نه‌و وتاره‌ی که‌ پاپا نۆربانی دووهم پ‌ئ‌شکه‌شی کرد؛ نه‌و وتاره‌ی که‌ پاپا نۆربانی دووهم له‌کۆپه‌ندی ناینی دا پ‌ئ‌شکه‌شی کرد که‌ له‌کلیرمونت به‌سترا له‌ ٤٨٨هـ / ١٠٩٥ز کاریگه‌ری نۆزی هه‌بوو له‌ده‌رونی نه‌و گاواره‌دا که‌ له‌وکۆپه‌نده‌دا کۆبوونه‌وه، نه‌مه‌ بوه‌ هۆی گه‌رم کردن و تاودانیان و توشبونیان به‌حاله‌ت‌ئ‌ک که‌ م‌ی‌ژوونوس گۆستان لۆبون له‌کت‌ئ‌بی (حضاره‌ العرب) دا به‌ : تاویکی ش‌ئ‌تی توندناوی ده‌بات،^٢ نه‌وه‌ بوو پاپا وتی: نه‌یی گه‌لی فره‌نسا، نه‌ی گه‌لی خۆشه‌ویست و هه‌ل‌ب‌ژ‌یردراوی په‌روه‌ردگار، له‌ده‌وروپه‌ری فه‌له‌ستین و شاری قوسته‌نتینیوه‌ چه‌ند هه‌وال‌ئ‌کی ناخۆشمان پ‌ئ‌گه‌شتوه‌و راینه‌گه‌یه‌ن‌ئ‌ت که‌ره‌گه‌ز‌ئ‌کی نه‌ف‌ره‌ت ل‌ئ‌کراو که‌دورترین که‌سن له‌خواوه‌و یاخی د‌بوون و ده‌ست‌ر‌ئ‌ژیان کردۆته‌ سه‌ر نه‌و ولاته‌، ولاتی گاواره‌کان له‌پۆژه‌لاتداو، خوانی قوربانیه‌ پ‌ی‌رۆژه‌کانیم‌ان هه‌ل‌گ‌ئ‌راوه‌ته‌وه‌و کل‌ئ‌ساکانیان تالان کردوه‌و پاشان هه‌ستاوه‌ به‌ت‌ئ‌ک‌دان و سوتاندنی و هه‌ندئ‌ د‌یل‌یشیان راپ‌ئ‌چی ولاتی خۆیان کرده‌وه‌و نه‌وانی ت‌ریشیان کوشتن د‌وای نه‌وه‌ی که‌ به‌خراپ‌ترین ش‌ئ‌وه‌ نازاریان داو‌ن و شوینه‌

^١ الحروب الصليبية العلاقات بين الشرق والغرب ل ٦٦.

^٢ حضارة العرب له‌ دور الفقهاء والعلماء المسلمين في الشرق الادنى وه‌ر‌گ‌راوه‌ ل ٢٣٧.

پیرۆزه کانیان پیس کردوه و ره گوریشی ئیمپراتوری بیزهنتیان دهرهیناوه، و چه ندین ههریمیان ئی داگیر کردوه که ریبار به دوو مانگ ناتوانی پیایدا تیپه پیت، جائه گره نه رکی تۆله سندنه وه بۆ ئه م سته مکاریانه و گێڕانه وه ی ئه و زه ویا نه نه که ویتته سه رشانی ئیوه ئه ی له سه رشانی کتیه ؟ ئیوه ئه ی ئه و گه له ی که خوا ی گه وره له جه نگدا له هه موو که سیکی تر زیاتر به هره ی چی به خشیون و شکومه ندی و نازییه تی و توانای ملکه چ کردنی دوژمنانی کردۆته تایبه ته ندیتان، ده سابا کارو کرده وه ی پیشینه کانتان دلتان به هیزتر بکات - سه روه ریه کانی شارلمان و خه لکانی تر له پاشا کانتان - باگوپی پیرۆزی مه سیح هیمه تتان بجولیتنی که خوا و پارێزه رمانه - ئه و گۆره ی که ئیستا به ده ست چه ند نه ته وه یه کی ناپاکه وه یه، هه روه ها شوینه واره پیرۆزه کانی تریش که پیس و گلاوکراوه، نه هیلان هیچ شتی که ساردتان بکاته وه له مال و مولک یان کاروباری خیزانه کانتان، چونکه ئه م زه ویه ی که ئیستا له سه ر نیشته جین و له هه موو لایه که وه له ده ریا و چیا وه ده وره دراوه ته سکه و شوینی دانیشتوانه زۆره که ی له سه ر ناییتته وه، خه ریکه نه توانی خه لکانیک به خشی که خوراکتان بۆ دابین بکه ن، له پیتا و نه مه شدا هه ندیکتان نه وانی تر تان سه رده بپن و ده جه نگین و زۆریکتان تیاده چن له جه نگه ناوخییه کاند، دلتان پاک بکه نه وه له کینه و له وه خوش بن که له نیوانتاندایه له ناکوکی و ریگای گوپی پیرۆزیکر نه به رو ئه و زه ویه له و ره گه زه پیسه بسیتنه وه و بیکه نه وه به مولکی خوتان، ئۆرشه لیم زه ویه کی که م ویتنه یه له به رو بومدا و فێرده و سی خوشیه کانه، نه و شاره مه زنه ی که ده که ویتته ناوه راستی جیهانه وه هانانان بۆ دینیت، ئیوه ش هه ستن به و گه شته به ناره زوو دلگه رمیه وه نه وسا له گونا هه کانتان پاک ده بنه وه، متمانه شیان هه بیت که له مه له کوتی ئاسماندا سه روه ریه کی نه بپراوه تان ده ست ده که ویت،^۱ به م شیوه یه ئه م وتاره گراویه ی که پاپا پیشکه شی کرد کاریگه ری زۆری هه بوو له ده رونی گاوره ناماده بوه کاند، دوا ی ئه وه ی که پاپا وتاره به ناوبانگه که ی پیشکه ش کرد هه موو ناماده بوان به یه ک ده نگ هاواریان کرد: خوا ئاوا ی ده ویت.^۲ هیشتا پاپا ئۆریانی دووم له وتاره که ی نه بوویه وه، یه کێک له ئوسقوفه کانی ئه ده میردی مونتیلین هه ستایه وه و له به ربی پاپادا کرپنوشی بردو داوا ی مۆله تی لیکرد هه تا وه کو له و هه لمه ته پیرۆزه دا قبو لی بکات، له به رامبه ر ئه م هه لویسته کاریگه ره شدا هه ست و سۆزی ناماده بوان جولاو به سه دان که س پڑانه به رده م

^۱ قصة الحضارة (۱۶، ۱۵/۱۵) و وثائق الحروب الصليبية ۹۹-۱۰۰.

^۲ دور الفقهاء والعلماء المسلمين في الشرق الادنى ل ۳۲۷.

پاپا و ده کو نه دهمير به دلگه رميه کي بئ وینه وه داوای به شداریان ده کردو خاچیان
 هه لگرتبوو و سویندیان ده خوارد که نه و شاره پیروژه پگار بکن، هه روه ها نه و میژوونوسه
 هاوچه رخه که - رۆبه رتی راهیبه - باس له بوداوه که ده کات و ده لئ: ئای له و خه لکه زۆره ی که
 ئاماده بوون، له هه موو ته مه نه کان و سه رجه م ئاسته کان خاچیان له مل کرد له کۆپه ندی
 کلیمۆنت دا، سویندیان خوارد له سه ر پزگار کردنی نه و شاره پیروژه، و ژماره شیان گه شته
 ۳۰۰ هه زار^۱ له به رامبه ر نه م هه لۆیسته گه رم و گۆپه ی ده همیریشدا پاپا ئۆریانی دووهم کردی
 به نوینه ری تاییه ت و جیگری خۆی هه تاوه کو بۆ هه موو خه لکی رون بکاته وه که شالاوه که
 له ژیر چاودیری کلێسادایه، به لکو له ژیر چاودیری راسته و خۆی خۆیدایه.^۲

۳- **ئه وه ی له وتاری پاپا ئۆریانی دووهمه وه وهرده گیریت:** د. أحمد مؤنس عوض هه ستاوه
 به لیکۆلینه وه یه کي هۆشیارانه بۆ جه نکه کانی خاچه رستی و سودی له سه ر دچاوه کانیان
 وهرگرتوه و هه ستاوه به شیکردنه وه ی وتاری پاپا له ریی چوارده قه وه که چوار میژوونوسی
 هاوچه رخ هیناوانه، که نه وانیش فوشیه نه لشارتری و روییری راهیب و جویرت نه لنوجتی و
 یودریک نه لدولی ن، بۆ چونیکیش هه یه که فوشیه نه لشارتری له نێوان ئاماده بوانی کۆپه ندی
 کلیمۆنت دابوه، به شیۆه یه کي گشتیش، نه توانین به راوردیک بکه یین له نێوان نه و ده قانه دا
 که هاتون له کتیبی هه ر چوار نوسه ره که دا له پیناو گه شتن به پاستیه ک که پاپا رایگه یاند له وتاره
 به ناویانگه که یدا، له کاتی به راوردکردنی نه و ده قانه شدا نه توانین بگه ینه ئه م دهره نجامه:

ا- **پاپا وتاره که ی ئاراسته ی ره گه زی فهره نجه کان کرد:** له پیناو جه خت کردنه وه له سه ر
 په هه ندی نه ته وه یی و ره گه زیدا، رونی کرده وه که خوا تاییه ته ندی کردون به پینگه ی
 ولاته که یان و بیروباوه پی کاسۆلیکیان، هه روه ک کاری ده کرد بۆ وه بیر هینانه وه ی ره هه ندی
 میژویان چ له رتی سه روه ریه کانی شارلمان و شارل مارتل و نه و خزمه ته گه ورانه ی که پێشکه شی
 مه سیحیه تیان کردوه، به جۆریک که گرنگی پالنه ری - یاده وه ری میژوویی - دهرخست
 له پیکه پینانی نه و دیارده میژوویییه مه زنه دا.^۳

ب- **پاپا ئاماره ی دا به بونی هه وائی ناخۆش و نیگه رانکه ر که له رۆژه لاته وه هاتوه:** کورته کي
 نه وه یه که ره گه زیکي نه فره ت لیکراوه که له په چه له کیکي نه فره ت لیکراوه و به ته واوی نامۆن

^۱ هه مان سه رچاوه ۲۲۷۱.

^۲ الحرب الصلیبیة ل ۵۱ حسن حبشي دور الفقهاء ل ۳۲۸.

^۳ الكتاب المقدس العهد الجديد، متى الاصحاح (۱۰، ۳۷/۳۸).

له خواو نه وه په کن که به راستی به دل و گیانیان پویان نه کردو ته خوا،^۱ (مه به سستی به مانه ش تورکه سلجوقیه کانه) گاوره روزه لاتیه کانیان سه ربړپوه و کلّیسا کانیان کردو به ته ویله بۆ نه سپه کانیان و خوینی نه و گاورانه ش بانگهیشتی گاوره کانی روزه او ده کات بۆ پژگارکردنیان له دوژمنه بڼ باوه په کانیان.

ج- **پا پا کاري ده کرد بۆ ته ماع خستنه جبهه ریان به رامبه به سامانه کانی روزه لات**؛ رونی کرده وه که زه وی له نه و اروپای روزه او او به تاییه ت له فخره نسا ته سک بوه ته وه بۆ دانیشتونای و دواوی کرد له خه لکی که روو له زه وی که نعان بنین که پره له شیرو هه نگوین، نه مه ش به لگه یه کی روو و گومان هه لته گره له سه ر نه وه ی که پالنه ری نابوری کاریگری هه بووه له بزوتنه وه ی خاچه رستی دا، نه مه ش به راشکاوانه له یه که م ساته کانی سه ره لانی وه ناماژهی پیداوه.

د- **پا پا به لینی به هه رکه سی دا که چه ک هه لېگری و به ره و روزه لات به ری بکه ویت که نه گونا هه و تاوانه کانی خوش بیټ**؛ به مانایه کی تر لیخو شېبونی کلّیسای پیشکesh کردن خو نه گه ر که سیك شه هید بوو له پیناو که شتن به نامانجه کانیدا نه وه به شه هیدك له شه هیده پاکه کانی مه سیحیه ت داده نریت، هه موو نه م به لینه هه لته لینه رانه ش گرنگن له سه رده میکدا که لایه نی سۆزداري ناینی هه په مه کی بالاده ست بوو له جیهانی نه و اروپای گاورد.

ه- **پا پا ناماژهی به به یتوله قدیس دا که به هه شتی سه رزه وی و دلی جیهانه**؛ له دایک بوونی گهروه مان مه سیحی به خۆوه بینپوه، هه روه ها یاسی نه وه ی کرد بۆ ناماده بوان که قدوس هانانان بۆ دینیت هه تاوه کو له ژیرچه پۆکی بڼ باوه پان رزگاری بکه ن، نه مه وی لیره شدا نه وه بلیم که نه و شاره میحوه ریکی ژور گرنگبوه؛ له پیناو وروژاندنی هه سستی ناینی لای گوینگرانی پا پا و له ژوبه ی نه و ده قانه ی که به ده ستمان که شتوه، له و ووتاره نه بینین که به یتولمه قدوس شوینکی دیارو سه ره کی هه یه، نه مه ش به ته وای مه سه له یه کی لۆژیکه به هوی پینگه و پیروزی ناینپوه، نه و شاره ی له رووی خه ونی به کۆمه ل و تاییه تی حه جی گاوره کان بوو جله و سه رده مه دا.

و- **سوربوونی پا پا له سه ر پالپشتی کردنی و تاره که ی به چه ند ده قیک که نه کتیبی پیروژدا هاتوه له پیناو وروژاندنی هه سستی ناینی گوئ گرانیدا**؛ یان بۆ نه وه ی که به رگی پیروزی تاییه ت بکات به به روتاره که یدا به هوی کاریگری ده سته وازه کانی نه و کتیبه له کۆی نه قلی نه و اروپای له و سه رده مه دا، نمونه ی نه مه ش نه و ده سته وازه یه یه که له ننجیلی مه تتادا هاتوه؛ هه رکه سیك

که بالیکیشابوو به سەر هه لسوکه وتی کۆمه لگه روژئاواییه کاندایه سستی ده مارگیری و کینه به رامبه به شوینیکه و توانی ئایینه کانی تر بلأوبوو یه وه به مه شه وه نه وه ستا، به لکو نه م رق هه ستانه شوینیکه و توانی مه زه مه به کانی تریشی گرتیه وه جگه له مه زه به بی کاسۆلیکی به لگه ی به هیزیش هه یه له سەر نه مه له ناواخنی نه و داستانه خاچه رستییه دا که ناسراوه به سرودی نه نتاکییه که به شیوه یه کی راست نه و گیانی تۆله سهندنه وه یه مان پێشان ده دات که له کۆمه لگه ی نه و روپادا باووبوو دژ به نه وه ی که پێی ده لێن "بتپه رسته سەر شۆره کان" هه روه ها نه م هۆنراوه یه نه ته وه نه یاره کانی گاوتنه نا له موسلمانانه کاندایه کورت ناکاته وه، به لکو نه م وه سفه هه مو نه وانه ده گرتیه وه که دان به بیروباوه پی کلێسای کاسۆلیکی دا نانی، به مه ش بیر کردنه وه ی خه لکی نه و روپای سه ده ی یازده مان بۆ ده خاته پوو، نه م بیر کردنه وه یه ش یه کیکه له پوخساره کانی (ملاح) نه و نایدۆلۆژیا گشتی یه ی که بزوتنه وه ی خاچه رستی به ره م هینا، له پاستیدا سه رکه وتنی ئۆربانی دووه م له وه دا بوو که نه و وتاره ی که تیایدا بانگه وازی کرد بۆ شالۆی خاچه رستی وه ک ناوه ندیک و ابو بۆ هه مو نه و بیرۆکانه ی که چوارچێوه ی نایدۆلۆژی بزوتنه وه ی کۆمه لگه ی روژئاوایی پیک ده هینا له و کاته دا، نه مه سه رباری جیاوازی زمانه وانی و دابو نه رسته کان.

به م شیوه یه وه لاما نه وه ی جه ماوه ر بۆ وتاره که ی پاپا له کلیرمونت دا ته نا کاردانه وه یه که نه بوو له به رامبه ر په وان بێژی وشه کانی دا، به لکو نه م وه لاما نه وه یه ده ربپی خوشحالی نه و نه بوو به و پرۆژه یه که وه ته ری هیوایانی پیکا بوو، نه م جه نگه پیروژه ش په رده یه کی سه رسوپه ین ته ر بوو که هه مو ان نه یان نتوانی له پشتیه وه بجولێنه وه له پینا و مسۆگه ر کردنی به دیه ینانی خه ونه دونیا ییه کان و پزگار بونیان له روژی دوا ییدا، نه شتوانین ده یان ده سته واژه له سه رچاوه میژوییه کان و نوسراوه هاوچه ر خه کاندایه ینین که خاچه رسته کان وه ک سواره ی مه سیح و پیاوانی مه سیح وه سف ده کات و به "گه لی پیروژ" و "گه لی په روه ردگار" ناویان ده بات، نه مانه ش چه ند ده سته واژه یه کن که ئاماژه به وه ده دن که بیرۆکه ی جه نگی خاچه رستی هینده له ده رونیاندا چه سپی بوو که بپوای ته وایان به وه هه بوو که به شدار ی کردنیان له م هه لمه ته دا وه لاما نه وه ی داخوازی هیه م روژیک نیه به خودی پاپاشه وه به لکو وه لاما نه وه ی فه رمانی په روه ردگار.

٤- کۆبونوه ی راویژگاری پاپا دوا ی وتاره که ی: پاپا ئۆربانی دووه م له گه ل پیاوانی ئایینی گاوردای کۆبوویه وه راویژی پیکردن له باره ی کۆکردنه وه ی وزه فه رمی و جه ماوه ریه کان بۆ هیزشکردنه

سەر موصلمانان، ئەو بوو لەگەڵ ئوسقوفەکانیدا کۆبویەو و دوای ئەم کۆبونەو و راویژکاریەش ئەم بېیارانەیان دا:

• ھەر توانبارێک کە لە م جەنگە پیروژەدا بەشدار بێت ئەو سزای تاوانەکی لەسەر ھەڵدەگیرێت.
• ھەر مالتیک چ خانوو بێت یان کە لوپەل لەلایەن جەنگاوەرێکی بەپێی کەوتوو بەرەو زەوی پیروژ لەژێر چاودێری و پارێزگاری کلێسادا لەماوەی ئامادە نەبونیدا، بەگەرپانەو ەش بەتەواوی بۆی دەگێردرێتەو کاتی کە دەگەرێتەو بۆ ولاتەکی.

• پێیوستە لەسەر ھەموو بەشداربویەک کە ھێمای خاچ ھەڵبگیرێت.

• پێیوستە لەسەر ھەرکەسێک کە خاچ ھەڵدەگرێت بەلێنەکی بباتە سەر بەرەو بەیتولمەقدیس بەپێی بکەوێت، ئەگەر پەشمان بویەو ئەو لە کلێسا دەر دەکرێت.
• ھەر ولاتێک کە لە دەست بێ باوەرەکان "موسلمانەکان" دەسەندریتەو پێیوستە بگێردرێتەو بۆ کلێسا.

• پێیوستە لەسەر ھەموو تاکێک کە ئامادەیی بەبێ جێشتنی ولاتەکی بێت لە "جەژنی العذراء" (مەریەم) دا سالۆی خۆی لێ بێت.

• پێیوستە ھەموو سوپاکان لە قوستەنتینە بەیەک بگەن، ئەو بوو پاپا ھەستا و ئوسقوفەکانی بەم بېیارانەو پەوانە کرد تاو ەکو پاشاکانی جیھانی گاورو شازادەکانیان لە روژئاوادا لێ ناگادار بکەنەو.

۵- ھەلەمەتی پرۆپاگەندەیی خاچپەرستی؛ وتارەکی پاپا ئۆربانی دووھم دەستپێکی قوناغیکی نوێ و گرنگبوو لە شێوازەکانی پرۆپاگەندەیی خاچپەرستیدا، کە لەسەر بنەمای گواستەو ەیی کەسی بوو بۆ چەندین پێگە و دواندنی چەند چینیکی جیاواز لە مۆرفەکان، ئەمەش رۆلی کاریگەری ھەبوو لەسەر خستنی ئەو پرۆژەییەدا، ئەشتوانین تێبینی ئەو بکەین کە ھەلەمەتی یەکەمی خاچپەرستەکان بە تاییبەت ئامادەسازی پرۆپاگەندەیی بەئەوپەری لێھاتوویی و وردەکارییەو بۆ کرابوو ئەمەش لە وتارەکی پاپاوە دەستی پێکرد، بۆ ئەم مەبەستەش توانیان بانگخوازیکی زۆر کۆبکەنەو بەمەش دەنگی بازەنی ھزر فراوان بوو لە پێناو دواندنی سەرچەم توێژەکانی کۆمەلگەیی ئەوروپیدا ھەریەکە بەپێی جیھانیی خۆی، ھەر ەک پاپا ئۆربانی دووھم دوای سازدانی کۆریبەندی کلیرمنت ھەستا بە گواستەو ە بۆ شارەکانی

تورۇيۇرۇو نىمىزىو ئۆ مانگ لەوئىدا مايەو و بانگھېشتى بۇ پرۇژە نوئىيەكەى دەکرد^۱، ھەرۈەك ھەستا بەناردنى چەندىن وتار لەپىئناو بانگھېشتىكردن بۇ پرۇژە خاچپەرستىيەكەيدا، لەوانەش ئەو نامانەى كەناردى بۇ سەرچەم باوەر داران بەمەسىحيەت- لەقەلاندروزداو بۇ پۇلوناو مېزوزو كونتات سىردايناو سىللدن و بىسالون و امبورياس، تېبىنىش دەكرىت كە ئەو وتارانە جياناكرىنەو لەرۇلى پاپا لەكۆرەندى كلېرمۇنتىدا بەلكوتەواو كەرو درىژەپىندەرىكى راستەقىنەى رۇلى پرۇپاگەندە كارىانەيەتى بۇ جەنگەكانى خاچپەرستى^۲.

۶- **تواناى رىكخستىن لاي ئۇربانى دووھم**: ئەو وتارانەى كەپاپا ناردنى لەپىئناو پرۇژە خاچپەرستىيەكەيدا، كۆمەللى وردەكارىمان پىشكەش دەكەن كە لەوتارەكەى كلېرمۇنتىدا نەھاتبوون لەنئوانىشياندا دانپيادانانى بەرۇلى نوئىنەرى پاپا ئەدھىماد ئۇسقوفى لەبويدا، ھەرۈەھا جەخت لەسەر پىيوسىتى گۇپراپەللى فەرمانەكانى دەكات وەك فەرمانى خودى پاپا، تياشىدا ھاتووە كەبوارنادات بەپراھىبوقەشەكان بۇ بەپى كەوتن بەرەو رۇژەلات بەبى وەرگرتنى مۇلەتى ئۇسقوفەكانيان، بەھەمان شىوہ پىشكەشكارانى دىرەكانىش بۇ خۇلادان لەياخىبوون و پىشئوى پىيوسىتە پەى بەو بەرن كەئەو سەرچاوە بەلگەنامەبىيانە كە لەبەردەستماندايە تواناى رىكخستىنى وردى پاپا ئۇربانى دووھەممان بۇ دەردەخات ئەمەش دەيسەلمىنىت كە ئەو تىپروانىنىكى گىشتىگىرى ھەبوو بۇ پرۇژەى خاچپەرستى، لانى كەم لەقۇناغى سەرەتادا- ھەرۈەھا زۆر سووربوو لەسەر ئامۇزگارى ئەوانەى كەبەشدارن لەو گەشتەدا بەرەو رۇژەلات و گۇپراپەللى كردنى كۆپرانەى فەرمانەكانى خۇى و سەركرەدە راستەو خۇكانىيان، ھەرۈەھا ھەست دەكەن كەپاپا داكۆكى كردووە لەبىرۆكەى يەكىتى جىھانى گاۋر. گوايە ئەوەى كە لەرۇژەلاتدا بەسەر گاۋرەكاندا ھات- بەپىنى پروپاگەندەى ئەووپى رىق لەدل- ە مەسەلەيەكە جىئى بايەخى دانىشتوانى ئەووپاى رۇژئاوايىيە، ھەرۈەك يارمەتىدانى فەرەنسىيەكان و گاۋرەكانى تىر بۇ گاۋرەكانى رۇژەلات بەشېكە لەئەر كەكانىيان وەك گاۋر^۳، بەھەر حال ئەمە بەرھەمى سىروشتى رۇلى ئەو رىكخستىن و پلاندانان و پروپاگەندە يەيە كەپاپا ئەو پىاوانەى كلېسا كە لەگەلىدا بەشداربوون لەھەلگىرساندنى جەنگى خاچپەرستىدا، ئەوەش كە يارمەتى دان بۇ ئەم مەبەستە ھەلئىزاردنى كاتى گونجاۋبوو بۇ جەنگ.

^۱ الحروب الصليبية العلاقات بين الشرق والغرب ل ٦٩٠.

^۲ ھەمان سەرچاوە ل ۷۰.

^۳ الحروب الصليبية العلاقات بين الشرق ولبغرب ل ۷۰.

۷- بوطرسی خوا په رست؛ بوطرسی به وتاره که ی پاپا کاریگه ربوو بۆ خوځشی کاریگه ریبیه کی زوری هه بوو له سه رخه لک به سواری گودرێژه یکه وه له م شاره وه ده یگواسته وه بۆ نه و شار به پیتی په تی و ده گه پراو جل و به رگی کۆن و دپاوی له به رده کرد، میژوونوس رۆبه تی راهیب ده رباره ی نه لیت: نه م بوطرسه پیتشه نگه جی نه گه خاچه رستی بووه و له پارێزکاریدا له قه شه و ئوسقوفه کانی تر باشتربوو هه رگیز گۆشت و نانی نه خواردوو، به لکو ته نها ماسی و که میك شه ربه تی ترئ و هه ندی خۆراکی ره قی ده خوارد، سه رباری رواله تی بوطرسی خواویست و حاله ی په شیوو شیواوی، به لام کاریگه ریبیه کی هه بوو ژن و پاوی دوروژاند و خه لگی بۆ لای راده کیشا، به مه ش توانی پاژده هه زار که س رابکیشیت به لای خۆیدا له و خه لکه هه ژاره ی که شاره شار به شوینییه وه بوون به دلگه رمییه کی زۆره وه، هه رچه نده زۆرینه یان شاره زای به کاره یانی چه ک و سوارچاکی نه بوون، ته نانه ت له هه یچ جه نگی کدا به شدارییان نه کردبوو، به لام کاریگه ربوونیان به وشه کانی بوطرسی دونیانه ویست و رواله تی وایلێکردن که به دلگه رمییه کی که م وینه وه شوینی بکه ون بی نه وه ی بیر له هه یچ نه گه رێک بکه نه وه، چونکه وتاره کانی ناگرین و پرگریان و هاوارو نه فره ت کردن له بیباوه پان و، به لیتنی لیخۆشبوونی په روه ردگاری تیابوو بۆ نه وانه ی که به پتی نه که ون بۆ رزگار کردنی گۆپی مه سیح، هه روه ها ره وانپێژی و نواندن سهرسوپه یته ی کاریگه ری زوری هه بوو له دلای جه ماوه ردا.^۲

نه وه ی که شیواوی ئاماره پێدانه نه وه یه که مه وعیزه کاران رۆلێکی به رچاویان بینى هاوشیوه ی پۆلی بوطرسی پارێزگار له پروپاگه نده کردن دا بۆ جه نکه کانی خاچه رستی^۳ خه لکیش زۆر کاریگه ربوون به و مه وعیزه کارانه، میژوونوس بودری باسی نه م ماوه یه ده کات وه که سێک که له کاتی نه م روداوانه دا ژیاوه که گاوه رکه کان له سه رسنگیان نیشانه ی خاچیان وینه ده کرد، به ناسنی سوورکراوه هه تاوه کو دلگه رمی خۆییان نیشان به دن و خه لکانی تریش و واتیبگه یه نن که نه م شتانه یان له رێگه ی موعجزه وه ده سکه وتوو،^۴ به م شیوه یه هه موان که وتنه خو ئاماده کردن بۆ به رتی که وتن به ره و زه ویه پیرۆزه کان له شامدا دواى بیستنی نه و وتانه، زۆره شییان مآل و مولگی خۆییان نه فروشت بۆ نه و گه شته هه تاوه کو خواى گه وره له تاوانه کاننیاان خوځ بپت و لیتیان رازی ببیت، باوکانش خوځشال بوون به وه ی که مناله کاننیاان ده بینى بۆ جه نگ به رتی ده که وتن، هه روه ها هاوسه ره کانیش زۆر

^۱ دور الفقهاء المسلمين في الشرق الادنى في الجهاد ضد الصليبيين خلال الحركة الصليبية ل ۲۳۹.

^۲ حضارة العرب لتدور الفقهاء والعمام ل ۲۳۹ و ده رگراوه.

^۳ دراسات في التاريخ العلاقات بين الشرق والغرب ل ۲۱.

^۴ دور الفقهاء والعمام ل ۲۴۰.

خۆشحالبوون به خۆ ئاماده کردنی میرده کانیان بۆ به ریکه تن بۆ جهنگ، به م شیوه دالگه رمی هه مووان بئ وینه بوو، باوه ریشییان نۆر به هیز بوو به م کاره یان^۱، به نه ندازه ی نه و دلخۆشییه ش که نه وانه هه سستیان پێده کرد که به رئ که و تنبوون بۆ گه شتنه وه به شالۆی یه که می خاچه رستییدا، به هه مان نه ندازه نه و خه لگانه ش دلته نگ و نیگه رانبوون که له و شالۆده دا به شدار نه بوون.^۲

۸- بئ ئاگایی موسلمانان له وهی که بۆییان داده ریژریت:

ده و له تی ئیسلامی له سه رده می نه مه وییه کاندای ده زگایه کی هه والگیر ی هه بوو که توانیبوی هه موو دوژمنه ناو خۆیی و نێوده و له تییه کانیان بپریت، هه روه که هه والگرو چاوساغه کانی موعاویه دزه یان کردبووه و لات ی بیزه نتییه کانه وه، نه مه شمان له کتیبه که مداسه باره ت به ده و له تی نه مه وی روونکردۆته وه، هه رچی ده و له تی عه باسیشه، نه وه له سه رچاوه ئیسلامیه کاندای هه یچ وتاریکی حه ماسی مان ده ست نه که وتوه لای هه یچکام له خه لیفه عه باسی و فاطمه کان وه ک کاردانه وه یه ک بۆ وتاره که ی پاپا نۆربانی دووه م، یان لانی که م پيشانی بدات که موسلمانان به وه یان زانیبیت که له کۆنگره ی کلیرمونت و پاشی داپوی دا، له وانه یه هۆکاری نه مه ش بگه ریته وه بۆ سه رقالبوونی هه ردوو ده و له تی عه باسی و فاطمی به ناکوکی نێوانیا نه وه وه و له دانی هه ریه کێکیان بۆ سه رکه وتن به سه ر نه وی تر دای هه تاوه کو بالاده ستی بۆ نه و بیت، بۆیه له خه ویکی قولدا بوون هه تاوه کو شالۆی یه که می خاچه رستی گشته شام،^۳ نه وه ش که نه مه دوپات نه کاته وه نه وه یه که ئیبن نه لقه لانس ی له نوسینه کانییدا هه یناویه تی که هه والی خاچه رسته کان هه تاوه کو سالی ۴۹۰ ک/ ۱۰۹۷ ز نه گه یشتبووه و لات ی شام، له م باره یه وه نه لیت: تاکه کاردانه وه ی ئیسلامی پيش گه شتنی شالۆی یه که می خاچه رستی به و لات ی شام له لای نه سه لجوقیه کانه وه بوو له ئاسیای بچوکدا کاتی توانیان به ئاسانی به شی یه که می نه وه یزه خاچه رستییه له ناو به رن که به "شالۆی گشتی" ناسرابوو، سه رباری نه و کاره به رگریکارییه ی که پتی هه لده ستان بۆ به رگری کردن له مال و مولکیان له ئاسیای بچوک دا،^۴ وه ک دواتر پونی ده که ی نه وه به پشتیوانی په روه ردگار، نه وه بوو خاچه رسته کان له ریی سه رکردایه تییه کی لیها توو ئامانجی روو و چالاکی و پشتووری ژیه وه و توانای وتاریژیان به کار ده هینا بۆ دنانی کاریگه ری له سه ر خه لکی و هۆکاری نۆربیان ده گرت به ر وه ک هۆکاری ئابووری و رامیاری و کۆمه لایه تی و ئایینی بۆ بزواندن ی گه لانی رۆژئاوای نه وروپا، هه روه ها پله و پایه ی رۆحی پاپاش کاریگه ری هه بوو له سه ر

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۲۴۰.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۲۴۰.

^۳ دور الفقهاء المسلمين في الشرقي الأدنى، ل ۲۴۱.

^۴ هه مان سه رچاوه ل ۲۴۱.

جولاندنی هیژه کانیان به ره و ریژه لات، توانی له ری پیروژه یه که وه کار بکات که هه مو توانا و وزه ده سکه و تو وه کانی تیا دا خستبو وه که پ.

باسی سییییه م: هه لگیسانی جه نگی یه که می خاچپه رستی

پاش وتاره که ی پاپا ئۆربانی دووم له کلیرمۆنتی فهره نسادا که تیایدا بانگه وازی کرد بۆ جه نگی خاچپه رستی، داوی کرد له پیاوانی کلێسا که بگه رێنه وه بۆ ولاته کانیا، هه تاوه کو خه لک هان بده ن بۆ جه نگ، پیاوانی کلێساش زۆره وه لیا نده له م بواره دا، دهره نجامی سروشتی نه م رۆله پڕوپاگه نده کارییه گه وره یه ش که پاپا و دۆسته کانی پێی هه ستان، بریتی بوو له هه لگیسانی جه نگی یه که می خاچپه رستی که بوو به دوو به شه وه: هێرشێ خه لگی به گشتی و هێرشێ شازاده و سه رکرده کان، نه م یه که م شالاوه ی خاچپه رستیه کانیش به هه ردوو به شه که یه وه گرنگیه کی بێ وینه ی پێ دراوه له لایه ن میژوونوسه هاوچه رخنه کانه وه به تایبته نه وانه ی که تایبه ته نده بوون به لیکۆلینه وه له جه نگی کانی خاچپه رستیدا، نه مه ش نه گه رێته وه بۆ نه و دهره نجامه ترسناکانه ی که له وه له مه ته که وته وه به شیوه یه کی تایبته و بووه هۆی دامه زراندنی چه ندین نه ماره تی خاچپه رستی له رۆژه لاتدا که هه ندیکیان ته مه نیا ن له دوو سه ده زیاتربوو،^۱ هه روه ها شالاوی خاچپه رستی تاراده یه کی باش سه رکه وتوو بوو له دامه زراندن و جیگیرکردنی چوار میرنشینی لاتینیدا: یه که مییان له سه روی فوراته وه بوو به "نه لریها" ناسرابوو، دوو میشیان له سه روی شامه وه به ناوی نه نتاکییه سییییه میشیان له که ناری شامدا "ته رابلوس"، چواره میشیان له ناوچه رگه ی فه له ستین دا بوو که به یتولمه قدیسه،^۲ نه مه وێرای چوار بارۆنی گه وره که بریتی بوون له: سه یداو یا فاو عه سقه لان و جه لیل و دوانزه به شه زه وی که خاوه نه کانی له پاشای خاچپه رسته وه وه ریا ن گرت به رامبه ر به ملکه چی نواندن و گوێراپه لێ کردنی فهرمانه کانی که نه وانیش بریتی بوون له: نه رسوف و حبرون و داروم و قه یساریه و نابلس و بیسان و حه یفا و تبنین بانیا س و کیفا و نه للدو به بیروت،^۳ شایانی باسیشه نه و سه رکه وته ی که به ده ستیا ن هێنا نه گه رێته وه بۆ چه ند هۆکارێک که پۆلیان هه بوو تیایدا له وانه:

• نه بونی یه کیتی رامیا ری (سیاسی) له جیهانی ئیسلامیدا.

• ململانی له سه ر ده سه لات له ناو خانه واده ی سه لجوقیدا.

• هه بونی ده ولته تی فاتمی شیعه له ناوچه که دا.

• پوخانی خیلافه تی نه مه وی له نه نده لوس دا.

• رۆلی گا وره کان نه وانه ی که له ولاتی شام دا ده ژیا ن.

^۱ الحروب صلیبیه و العلاقال بین الشرق والغرب ل ۷۱.

^۲ دور الفقهاء فی الشرق الأدنى ل ۲۷.

^۳ هه مان سه رچا وه ۲۷.

● ھەلۋىستى ھەندىي لىمىرنىشىنە غەرەبىيەكان بەرامبەر بەشالۋى خاچپەرستى.
● پۇلى كۆمەلى ئىسماعىلى باطينى شىعە لەتەگەرەخستىنە بەردەم جىھاد دژ بەخاچپەرستەكان.
● لاۋازى دەۋلەتى بىزەنتى.

● راھاتنى سوارەكانى فەرەنسا لەسەر جەنگ.
● كۆمەكە بەردەوامەكانى ئەوروپىيەكان بۇ شالۋە خاچپەرستىكە.
● تاكرەۋى و خۆسەپاندنى سىياسى و كارىگەرى لەسەر ئاين و ژيان.

● سەرقال بوونى ھەندىي لەزانايانى ئوممەت بەتىگەشتن لەلقەكانى فىقھو مەسەلە
شەرعىيەلاۋەكىيەكان، باسى ھەرىكە لەم ھۆكارە نەشم بەوردى لەكتىبى "دولة السلاجقة
والمشروع الاسلامي لمقاومة التغلغ الباطني والغزو الصليبي".^۱

يەكەم: ئىستراتىژىيەتى شالۋى خاچپەرستى پاش داگىر كردن:

گرنگە بەلامانەۋە لىزەدا ئامازە بەۋە بدەين كەھىزە فەرەنسىيە داگىر كەرەكان كەۋاي بۇ دانرابو
نەخشەى بۇ كىشراۋە لەژىنگەيەكى نامۇدابژى، پىۋىستى بەپەپرەو كردنى كۆمەلى ستراتيژ بوو
كەچاۋەپىي گەشە كردنى لى دەكرائ نامانجى سەرەكىشى برىتى بوو لەدرىژەدان بەشىۋازى داگىركارى
بۇ ماۋەيەكى دورو درىژ لەو ستراتيژيانەش:

● پارىژگارى كردن بەپىي تواناۋ بەھەموو شىۋازەكانى لەگرنگترىن ھۆكار لەھۆكارەكانى
سەر كەۋتن كەبرىتىيە لەكار كىردن بۇ ھىشتىنەۋەى دەۋلەتى ئىسلامى بەپەر تەۋازەيى بەپىي
توانا، چونكە ئەۋە ئەگەرى پوۋبەرۋوبونەۋەى ەك ھىزىكى يەكگرتوۋ لەكۆل دەكاتەۋە،
لەپىتتاۋەشدا بەبەر دەۋامى كارى دەكرد بۇ داگىر كردنى چەند ناۋچەيەكى گرنگ لەپوى
ستراتيژىيەۋە كە خزمەت بەجيا كىردنەۋە داپرىنى ھىزە ئىسلامىيەكان بىكات ھەتاۋەكو
پىنگەشتن و يەكېونيان رونەدات، بۇئەم مەبەستەش ھەستا بەداگىر كردنى شارى (الرها)
لەپىتتاۋە رىگىرى كردن يان پەك خستنى پەيوەندى لەنىۋان عىراق و شامدا، ەك چۆن دواتر روى
داۋ دەستيان گرت بەسەر چەند ناۋچەيەكى باشورى شام و ەك ئەلكرك و شەۋبەك بە مەبەستى
پەكخستن يان كۆسپ دانان بۇ ھاتوچۆكردن لەنىۋان مىسرو شامدا لەسەر ئاستى جوگرافىيەى
سروشتى، سەبارەت بەجوگرافىيەى مۇيىش، ئەۋە ھىزە خاچپەرستەكان سوربون لەسەر درىژە
پىداندنى مەملەئىتى رەگەزى و مەزھەبى لەنىۋان لايەنەكانى دەۋلەتى ئىسلامى داۋ بۇ ئەمەش
ھۆكارەكانى ترساندن و موزدەدانىيان بەكار دەھىنا، لەگەل گرتنەبەرى سىياسەتى ھاۋپەيمانىتى

^۱ دولة السلاجقة ل ۵۰۰ بۇ ۵۲۵.

کردن له گه ل هیزیکدا د ژبه هیزیکي تر، د وژمنایه تی نیوان دوولایه نی نیسلامی شیعه و سوننه ش تارپاده یه ک یارمه تیداریان بوو، هه روه ک بونی که مینه یه کی گاوریش یارمه تیده ری بوو بۆ به ستنی هاوپه یمانیتی له گه لیداو پیلان گیران د ژبه ده وروبه ری نیسلامی.

● هیزه خاچه رسته کان هه ولی داگیرکردنی نه و ناوچانه یان ده دا که په یوه نندی کردنی به زیډی خوځیانه وه (نه وروپای روژئاوایی) بۆ مسوگر ده کردن، بۆیه گرنگیان ده دا به داگیرکردنی که ناره کانی ولاتی شام بۆ مسوگر کردنی نه و کاره، به پپی تواناش له ده سترگرتن به سه ر ناوچه کانی ناوه وه دا دوورکه و تنه وه له ترسی له ده ست دانی نه و تاییه تمه ندیه وه تاوه کو له لایه ن هیزه نیسلامیه کانه وه ئابلوقه نه درین، له بهر نه گه ری په کگرتنی نه و هیزانه له داهاتودا که نه مه ش نه بیته هوی زیانگه یاندن به بوون و مانه وه یان نه وان له داهاتودا.

● هیزه خاچه رسته کان کاریان ده کرد له سه ر هاوپه یمانیتی کردن له گه ل چه ند هیزیکدا که بتوانیت یارمه تیان بدات له قوناغه جیا جیا کاند، چ به هوی نه یاری دژایه تی نه و هیزانه بیت بۆ واقعی نیسلامی یان به ئومیدی ده سکه و تنی چه ند ده سته و تیکی نابوری، له م بواره شدا نه توانین تیپینی هاوپه یمانییان بکه یین له سه ر ه تا له گه ل بیزه نتیه کاند پاشان له گه ل شاره نیئالیه کان یان هه ندیکاندا، دواچاریش نه گه ری هاوپه یمانیتی کردن له گه ل هیزه مه غولیه کاند^۱ که دواتر مه ترسیدار ترین هیز بوون که هه ره شه له قه واره کانی ناوچه ی نیسلامی بکه ن.

● هیزه خاچه رسته کان له سه ر ه تای دامه زاندنی قه واره کانیا ن له روژه لاتی نیسلامیدا سوربوون له سه ر چاره سه رکردنی گرفتنی دانیشتوان که به ده ست که میه وه ده ینا لاند به رامبه ر چری دانیشتوانی ناوچه نیسلامیه کاند، هیزه خاچه رسته کانیش له سه ر ه مو ئاسته کاند کاریان بۆ چاره سه رکردنی نه م گرفته کردو هه موو هوکاریکیان ده گرت بهر که شیاوی گه شه ککردن بیت به پپی پتیوستی بارودوخ و به ره و پیش چونی، له وانه ش گرتنه به ری سیاسه تی کوشتن و کوچ پپی کردنی موسلمان ه کان له و ناوچانه ی که داگیریا ن ده کرد. پاشان دواتر وازیان له مه هینا له چوارچپوه ی سیاسه تی هیشتنه وه ی دانیشتواندا نه گه ر خزمه تی به رژه وه ندیه کانی ده کرد، هه روه ها هه ولیان ده دا بۆ راکیشانی کوچبه ران بۆ ناوچه کانی ژیر ده سه لاتی خاچه رسته کان چ له روژئاوای نه وروپاییدا یان له ناوچه کانی نه رمینیا یا خود گاوه کانی ناوچه نیسلامیه کانن هه روه ها په نایان برد بۆ به سه ربازیکردنی کومه لگه ی خاچه رست برد هه تاوه کو کومه لگه

^۱ دراسات فی تاریخ الأیوبیین والحملات ل ۲۷.

به هه موو چین و توێژه کانیه وه توانای نه نجام دانی خزمه تی سه ربازی هه بیته له پیتناو چاره سه ر کردنی گرفتیی که می دانیشتون، به لگه ش له سه ر نه مه نه وه یه که گروهه ئاینیه کان له کۆمه لگه ی گاوردا له هه ندی قۆناغی ئاماده یی خاچه رسته کاندا توندپه وترین چین و توێژ بوون له بواری سه ربازیدا وه ک گروهی نه لداویه و ئسبتاریه.^۱

● هیزه خاچه رسته کان گرنگیان ده دا به خۆ تۆکمه کردن و قایمکاری سه ربازی له ریی تواناکانی خۆیا نه وه یان به سود وه رگرتن له وه نه زمون و توانایانه ی که له ناوچه ئیسلامیه کاندا ده ستیان که وت، له م قایمکاریانه شدا ره چاوی نه وه کرابوو که له ویستگه ی ئاگادار کردنه وه ی خیرا بهیته و توانای دیاری کردنی جموجۆلی دوژمنی هه بیته، بۆیه له هه لبژاردنی پیگه کانییدا په چاوی نه وه ده کرا که به رامبه ر به شاره ئیسلامیه گرنگه کان بیته یان له وه ناوچانه دابینه که هه ره شه یه بۆ سه ر به رژه ندییه ئیسلامیه کان وه ک نه وه ی که له نزیک ریگا بازرگانیه کانه وه بنیات نرابوو.

● هیزه خاچه رسته کان له جه نگیاندا له گه ل لایه نی ئیسلامیدا و به سود وه رگرتن له نه زمونی جه نگی رابردویان پشتیان به جه نگی خیرا و کتوپر ده به ست، نه و جه نگی که پیویستی به هیزی زۆرنیه به هه مان نه ندازه ش نه خشه ی بۆ ده کیشری که چه ند ئامانجیکی هه لبژێردرا و به پیتی چه ند پیوه ریکی کاتی حساب بۆ کرا و وه ک په ی په وکردنی شیوازی په لاماردانی ناوچه کشتوکالیه کان له وه رزی پیگه شتنی به روبوم دا به مه ش هیزیکی سه ربازی زۆری ناوینه به لام توانای گه یاندنی زیانیکی گه وه ی به لایه نی ئیسلامی هه یه.

● هیزه خاچه رسته کان په نایان ده برد بۆ سیاسه تی ریکه و تن له سه ر ئاگر به ست و پیش که شکردنی چه ند ته نازولاتیک بۆ هه ندی لایه نی ئیسلامی له پیتناو یه کلابونه وه بۆ چه ند هیزیکی ئیسلامی تر، نه م ستراتیژی هه ش سه رکه و توو بو له کاتی په رته وازه بونی موسلماناندا به لکو نه وه به ره و پشتگیری کردنی لایه نیک دژ به لایه نیکی تری بردن، نه مه ش هه ندی جار له سه ر پیشنیاری خاچه رسته کان بوو هه ندی جاریش به بانگهێشت و خواستی لایه نیکی ئیسلامی.

● هیزه خاچه رسته کان به هه موو شیوه یه ک کاریان ده کرد بۆ هیشتنه وه ی گیانی جه نگی خاچه رسته کان به به هیزی بۆ مسۆگه ر کردنی به رده وامی شالاوه خاچه رسته کان و به رده وامبونی پیشکه شکردنی یارمه تیه کان به قه واره خاچه رسته کان له رۆژه لات دا، بۆیه سور بوون له سه ر په یوه هندی هه میشه یی و به رده وام له گه ل نه وروپادا وه ک هۆکاریک بۆ ده سته

^۱ دراسات في تاريخ الأيوبيين والمماليك ل ٢٨.

به رکردنی کۆمه کیه مړویی و ماده کان، پاشاکانی نه وروپاش ههستیان کرد به و بهرپرسیاریتی به گوره یه به رامبه به میرنشین خاچه رسته کان له نه وروپادا و پایه ند بوون به کۆمه کی و به رگری ئی کردنیان.

● به تیپه پبونی کات هیزه خاچه رسته کان گرنگیان به په پره و کردنی ستراتیژی تیک ددها که بریتی بو له وهی که: مسوگه رکردنی مانه وه یان له ولاتی شام نه خوازی که ده سستیگرن به سهر میسردا یا خود له گۆره پانی ململانی دووری بخه نه وه به هر شیوه یه که بویت، هر بویه نه بینین که شالاوه خاچه رسته کان دواتر به شیک بوون لئی و به شیوه یه کی سه ره کی ئاراسته ی میسرده کران، چاودیری میژووی بزوتنه وهی خاچه رستیش تیبینی نه وه ده کات که توانیویانه هه ندئ سه رکه وتن به ده ست بێنن به سود وهرگرتن له چه ند حاله تیکی دوژمنکاری که سه ری هه لدها له نیوان ده سه لاتدارانی میسرو هه ندئ ناوچه ی ولاتی شام دا.

● هه ندئ لایه نی خاچه رست په نایان ده برد بۆ نه نجامدانی شالاوی سه ربازی به مه به سستی لیدانی مه عنه ویات و وره ی ئیسلامی و هه ره شه کردن له پیروزیه کانی موسلمانان، وه که نه وهی که پوی دا کاتی هه ندئ دله و هیزانه ی نه میری کرک و شه و به که هه ستا به ده ست درژی کردنه سه ر شوینه پیروزه کان له حیزازدا هه روه ها په نای برد بۆ لیدانی هه ندی له پایه ئابوری و ئاینیه کان وه که هه ره شه کردن له ریگا کانی بازرگانی و کاروانه کانی حه جی میسر نشینی کرک و شه و به کی خاچ په رست که سه ربه مه مله که تی به تولمه قدیسی خاچه رست بوون و له چه ند قوناغی کی دیاری کراودا نه م رۆله یان بیني.

● نیماره ته خاچه رسته کان و ده زگای پاپای پشتیوانی و هه ندئ له پیاوانی کلێسا و بیریاران بی ناگانه بون له په ره پیدانی به ستراتیژی تیک که ده ره نجامی شکستخواردنی نه و ستراتیژی سه ربازیانه بوو که بانگه وازی ده کرد بۆ هه ولدان بۆ ده ست به سه راگرتن به چه ند ریگه یه کی دور له شیوازی سه ربازی وه، به لکو له ریی به گاورکردن و بانگه وازکردن بۆ زیادکردنی هه وله کانی مژده دان و بلاوکردنه وهی ئایینی گاور له نیون موسلماناندا، دیاره ئیمه لی ره دا قسه له سه ر نه گه ری سه رکه وتنی یان شکستی نه م ستراتیژه نا که ین به و نه ندازه یه ی که مه به ستمانه ئا ماژه به وه بکه ین که نه وه یه کێک بوه له و نه لته رناتیفانه ی که فه ره نسیه کان هه ولیان ده دا به کاری بێنن بۆ به دیه یتانی ئا مانجه کانیا ن.

● هیزه خاچه رسته کان واخویان نیشان ده دا که نه وان دا کوکیکارن له ئایینی گاور له ولاتی رۆژه لاتدا به چاوپۆشین له جیاوازیه مه زه بیه کانیا ن، ته نانه ت بزوتنه وهی خاچ په رستی وانیشان ده دا که بۆ به ده مه وه هاتنی بیزه نتیه کان هاتوه دژیه مه ترسی ئیسلامی سه لجوقی،

ههروهك شالای خوی بۆسه زهویه کانی ناوچه ئیسلامیه کانی واپیشان دهدا که ئامانج لئی
 رزگار کردنی گاوره کانی رۆژه لاتیه له دهسه لاتای ئیسلامی، به هۆی ئه مه شه وه هاوکاری
 ئه مه ن و سریانیه کانیان مسۆگه رکرد... له سه ره تای ده ست به سه راگرتنی ناوچه
 ئیسلامیه کاند، به لام ئه م ستراتیژیه کاتیه ورده ورده و به تئپه ربونی کات و گریدانی
 هاو په یمانیتی له گه ل بزوتنه وه ی باگنیه کاند به ره و نه مان رۆشت ۱.

ئه م ستراتیژیانه ئه گه رچی گشتیش بوییت و تاییه ت بیته به هه موو گاوره کانه وه، به لام ئه مه رزگر
 نه بوو له به رامبه ر به کارهێنانی ستراتیژی قوناغه ندو تاییه ت به هه ر میسر نشینیك به پئی بارودۆخی،
 ئه مه ش ئه وه ده گه یه نی که ره نگه هه ندی میرنشین سیاسه یکی په یڕه و کرد بیته که دژ بیته له گه ل ئه و
 بنه ماگشتیانه دا، له خسته نه پووی ئه م ستراتیژیانه شه وه بۆمان دهر ده که ویت که سه رکه وتنی هیزی
 ئیسلامی له به ره نگا ربونه وه ی ئه م مه ترسیه خاچه رسته یه دا به نده به راده ی په یڕه و کردنی
 ستراتیژیه ت و شوینکه وتنی چه ند هۆکارێک که مه ترسی ئه و ستراتیژه خاچه رستیانه که بکاته وه .
 ئه مه ش له رانگه ی په یڕه و کردنی ستراتیژیه تی دژو پیچه وانه یاخود رزگرتن له پیاده کردنی
 ستراتیژه کانی دوژمن له سه ر ئه رزی واقع .

ئه مه له پئی په ره سه ندنی کار دانه وه ئیسلامیه کانه وه به رامبه ر به هه ره شه ی خاچه رستی به دی
 ده کریت، هه ر له سه ر ده می عمار الدین زنگی یه وه هه تا وه کو قوناغی صلاح الدینی ئه یوبی وه ک
 ته واوکاریه ک بۆ ئه وه ی له سه ر ده می ده ول ته ی مه ملوکیدا به ئه نجام گه یه نرا، به مه رچی له وه واتئ
 نه که یه ن که ئه م په ره سه ندنه له کار دانه وه ی ئیسلامیدا له سه ر ده می زه نکی ئه یوبی و مه ملوکیدا هه میشه
 له چوار چیۆه یه کی باشدا خوی بینییته وه، به لکو ئه وه ی که هه ندی جار پووی دهدا ئه وه بوو که لایه نی
 ئیسلامی یان هه ندی له هیزه کانی یان تاکه کانی یارمه تیده ر بوون بۆ سه رکه وتنی ستراتیژه کانی خاچ
 په رستان ۲.

دووه م: بزوتنه وه ی یه رگری له سه ر ده می سه لجوقیدا:

نسکۆی داگیر کردنی قودس خه وی زۆر زانا و دادوه رو ئه میری زړاندو هۆشیان به خۆیاندا هاته وه، و
 له راستی ئه و هیز شه گه شتن دوا ی ئه وه ی که مه ترسی له سه ربون و پله و پایه یان دروست کرد
 له شه ره کانی ئه و ولاتانه دا وێپرای زه وی و بیروباوه پی ئیسلامی، بۆ یه زانا و دادوه ره کانی شام
 له دیمه شق و حه له بو ترابلوسه وه په نایان هیتا بۆ ده سه لاتئ ناوه ندی له به غداد و میرنشینه

^۱ دراسان فی تاریخ الأیوبیین ل ۳۱.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۳۱.

ناوځوييه كاندا به و پټيه ي که هيزي سهر يازي به تواناي هه يه بۆ پوبه پويونه وه ي نه و هير شه ۱۰ وه لامدانه وه ي نه م زانا و دادوه رانه ش له ولاتي شام دا بۆ هير شي خاچپه رستي ته نها له هانا هينان و داوای فرياکه وتن دا، کورت نه بويويه وه به لکو له وه تپهر ي کرد بۆ چه ندين شيوازي تر که يه کيکيان نوسينه له سهر جيهاد کردن دژ به دوژمن، بۆ به ره مه پيتاني بارودوخي هزري و روشنبيري کردني موسلمانان به شيويه يه کي گشتي، نه وه بوو گرنگيه کي زوري پيدرا له لايه ن کومه ليک له زانا يانه وه له پيش و له کاتي نه م هير شه دا، دياره ناماده کردني هزري و بلاوکردنه وه ي روشنبيري ئيسلامي بوو بوو به يه کيک له پيداويستيه سهره کيه کاني سهره کيه کان له و سهرده مه دا، له کاتيکدا که ولاتي شام له مملانيه کي سياسي مه زه بي و سهر يازيدا بوو که په نگدانه وه ي هه بوو له سهر نوسينه وه ي ميژوو له روزه ولاتي ئيسلاميدا و ده رکه وتني چه ندين کتيب و نوسراو ده رياره ي ژياني سولتان و پاشا و بنه ماله ده سه لاتداره کان و پوداوه کاني جهنگو مملاني له گه ل خاچپه رسته كاندا، بۆ يه کومه ليک له زانا يان و دادوه ران له هه ولي روناکبير کردني کومه لگه ئيسلامي کانيان دا بوون، له پتي نوسراو کتيب به دانراوه کان يانه وه نه مه ش بوو به دوو کومه له يه که ميان گرنگي ده دابه نوسيني کتيب و ناموزگاري به شيويه يه کي ناسايي و، رونکردنه وه ي مه سه له و پا يه کاني ثابني پير و بۆ خه لکي، دوو ه ميش روي کرده هه لئان و هاندان و نوسين بۆ جيهاد و هانداني موسلمانان بۆي چونکه په ي به نه و لاوازيه گشتيه برد بوو که پوي کرد بوو باوه پي موسلمانان و وازه ينانيان له کاروباري ثابنه که يان، بۆ يه کتيب ي زوريان دانا له پيش و له پاش هير شي خاچپه رستيه وه له ولاتي شام نه وه ش که ليتره دا مه به ستمانه نوسينه کاني نه و زانايانه يه که هاني موسلمانان يان نه دا بۆ جيهاد و بزواندن ي مسولمانان له پتي ثابنه وه بۆ رويه پويونه وه ي نه م شالاوه، ۲ له ديار تريني نه و زانايانه ش:

• **زانا عه لي کوري طاهر السلمي** (۴۳۱ - ۵۰۰ هـ / ۱۰۲۹ - ۱۱۰۶ ز): عه لي کوري طاهيري کوري جه عفر ي قه يسي سه له مي ديمه شقي شافعي يه يه کيک بووه له زاناياني ولاتي شام پاش هاتني نه و شالاوه بووبه مه و عيزه کارو هانده ر بۆ جيهاد له پتي نه و وتارو وانانه ي که له مزگه وته كاندا نه يوته وه بۆ نه م مه به سته ش به شماره کاني شام و فه له ستيندا ده گه را نه مه شي له کتيب ي (الجهاد) دا به رجه سته کرد که دواي رووخاني به يت و المقدس له سالي ۴۹۲ هـ - ۱۰۹۸ ز نوسي نه مه ش له پتي يه کيک له وتاره کان يه وه که تيايدا موسلمانان هانده دا بۆ جيهاد کردن دژي نه و شالاوه، موجهيدانيش به لايه وه نه و که سانه بوون که دژ به و کومه له نه جهنگو به سهر ياندا

^۱ موقف فقهاء الشام وقضاتها من الغزو الصليبي ل ۶۸.

^۲ موقف فقهاء الشام وقضاها من الغزو الصليبي ل ۹۳.

سهرده که ون له به يتولمه قدیس وشوینه کانی تر وه ده ریان ده نین،^۱ هروه ها السملی له به شه کانی یه که می کتیه که یدا گرنگی داوه به زور مه سه له و بیروکه ی گرنگ که ولاتی شامو جیهانی نیسلا می له و کاته دا تیی که وتبوو، سهره تاباسی له و سیاسه ته خاچه رسته یه مه لایه نه کرد که نه نده لوس و صقلیه و ولاتی شامی کرد بوه نامانج، نه و بیروکه یه ی که میژوونوسه کان بردیان و دواتر په ریان پیدا ئین الاثیر باس ده کات و ده لیت: سهره تا ده ولت و ده سه لاتی فره نسیه کان و به هیژبون و هاتنیان بو ولاتی نیسلا م و ده سترتینان به سهره ندیکیدا له سالی چوار سه دو حه فتا و هه شت دا، نه وه بوو شاری طلیطه و چه ند شوینیکی تری ولاتی نه نده لوسیان داگیر کرد... پاشان له سالی چوار سه دو هه شتا و چواردا ده ستیان گرت به سهر دورگی صقلیه دا... کاتی سالی چوار سه دو نه وه د هات به ره و ولاتی شام که وتنه ری،^۲ السملیش ده رکی به وه کرد که لاوازی جیهانی نیسلا می و په رته وازه یی و دابه شبونی هوکاری سهره کی سهرکه وتنی هیترشی خاچه رسته یه له روزه لات یان روژناوای جیهانی نیسلا میدا نه که به هیژی خاچه رسته کان بیت: به شیوه یه کی تایبه تیش باسی له دابه ش بونی سیاسی ولاتی شام ده کرد چونکه نه وله وی ژیاوه و ده رکی به مهینه تیه کانی نه وی کردووه، به تاییه ت ته مه لی نوندنی خه لکه که ی له جیهاد کردند،^۳ هروه ها السملی بیروکه ی به رده وامی جیهاد کردنی وه بیر موسلمانان هینا یه وه چ له جه نگدا بیت یان له ناشتیدا وه که به شیک له سیاسه تیکی گشتی که پیویسته نه میرو خه لیه کانی موسلمانان پیی هه ستن وه که مه رجیکی سهره کی بو سهرکه وتن له پویه پویه نه وه دا، هه موو سالی که له سهر نه میری موسلمان پیویسته که هه ستیت به هه لمه تیک له ده ره وه ی خاکی نیسلا م دا نه که بو ته ماع و ده سکه وت به لکو بو پاریزگاری کردن له ولاتی نیسلا م به رامبه ر به ده ستریزی غهیری موسلمانان و، ترساندن و پیشاندانی هیژی موسلمانان بویان به به رده ووامی، له پینا و به رجه سته کردنی نه ورا یه ی که له سهرده می نیستاداده لیت: پیویسته هه میشه شه ر بگو یز ریت هه بو خاکی دوژمن،^۴ موسلمان ه کانی خسته وه که نه م هه لمه ته ته نها نامانجی خا کو بیرویا وه پی خه لک نیه، به لکو نامانجی له ناوبردنی ده سه لات و ده رکردنیانه له و ولاته ی که له ژیر ده ستیاندابوه، نه مه ش

^۱ هه مان سهرچاوه ل ۹۳.

^۲ الکامل فی التاریخ (۳۹۷/۸).

^۳ موقف فقهاء الشام وقضاتها من الغزو الصلیبی ل ۹۴.

^۴ موقف فقهاء الشام وقضاتها من الغزو الصلیبی ل ۹۵.

به مه به سستی و روزاندن و هاندانیان بۆ جیهاد،^۱ ههروهها داواشی کرد له خه لک به گشتی که یارمه تی نه میروفرمانده مواجهیده کانیان بدهن نه وانه ی که شوینک و ته ی سه له فی صالحن "پیاوچا کانی پێشین" بۆ به رهنگاری بونه وه ی نه و نه هامة تیه و وه ده رنانی خاچه رسته کان،^۲ خویننه ری کتییی السملی ده رباره ی جیهاد راسته وخۆ له قولی نه و نازاره ده گات که نه م پیاوه به ده سته ی وه نالاندویه تی، وه ک زانایه که نه بیینی به به رچاویه وه سوکایه تی به به یتولمه قدیس ده کریت و پیروزی له که دار ده کریت، بۆیه یه که م شتی که که سوربوو له سه ری بریتی بوو له پرزگار کردنی به یتولمه قدیس له ده سستی نه و داگیرکه رانه،^۳ چاهه ولّ بدهن ره حمه تی خواتان لی بیّت به لکو له و که سانه بن که له نه م فه تحه که وره یه دا پشکیان ده بیّت. ^۴ ههروهها السملی دانه نریت به یه که م که سی که که په ی به پێویستی یه که خستنی جیهادی خه لکی شام و عیراق و شاره کانی ئاسیای پچوک بریدیّت، پێش سه رده می یه کتییی ئیسلامی دژبه خاچه رسته کان به سه رکردایه تی بنه مالوی زهنگی و نه بیوبیه کان و یه کیکه له پێشچه وانی نه م بواره، ههروهها السملی موسلمانانی بانگه یشت ده کرد بۆ پاککردنه وه ی ده روو و چاکسازی کردن تیایدا، چونکه بناغه ی یه کتییی ئیسلامیه بۆ لی بران و سوربوو له سه ر به رهنگاری بونه وه ی نه و شالاه: جیهادی نه فسی خۆتان پێش جیهادی دوژمنه کانتان بخه ن چونکه ده روونی خۆتان له وان زیاتر دوژمنانه، ریگری بکه ن له و سه رکه شیه ی که تییی که وتوه ئینجا نه توانن سه ریکه ون به سه ر دوژمنه کانتاندا،^۵ به رای سه له می هیژشی خاچه رستی بۆ سه ر ولّاتی شام له بۆشایه وه سه رچاوه ی نه گرتبوو به لکو نه و په ی به لاوازی موسلمانان بردبوو به هوی ده ستنه گرتنیان به ئایینی پیروزی په روهردگار وه هه ر بۆیه نامۆزگاری کردن به که پانه وه بۆ لای په روهردگارو پاککردنه وه ی ده روونه کان به ده رپرینی په شیمانی له به رده م خوای په روهردگارداد ده ست هه لگرتن له تاوانه کانی پیشویان و والا کردنی ده رگای جیهاد و تیکۆشان: (با مه به سستان به م جیهاده تان رازی کردنی په روهردگارتان و به رگری کردن له خۆتان و براکانتان بیّت هه تاوه کو پاداشتی ته وای غه زا که تان ده سته که ویت،^۶ نه مه ش له به رامبه ر هیژشی خاچه رستی و ده ست

^۱ هه مان سه رچاوه له ۹۵.

^۲ هه مان سه رچاوه له ۹۶.

^۳ هه مان سه رچاوه له ۹۶.

^۴ هه مان سه رچاوه له ۹۷.

^۵ هه مان سه رچاوه له ۹۸.

^۶ هه مان سه رچاوه له ۹۸.

گرتنی به سەر چه‌ند شارێکدا ته‌نها به‌وه ده‌بی‌ت که ده‌ستپێشخه‌ری نه‌کریت و هی‌رشیان بۆ نه‌بریت و له‌و شارانه‌دا به‌ی‌ننه‌وه که هی‌شتا ده‌ستی به‌سه‌ردا نه‌گیراوه،^۱ چونکه به‌پێ که‌وتن به‌ره‌و پویان بۆ نه‌و ناوچه‌یه‌ی که داگیریان کردوه مه‌به‌ستپێی به‌رگریکردنه‌ له‌گیان و ماڵ و مندال و پاراستنی نه‌وه‌یه‌که به‌ده‌ستمانه‌وه ماوه،^۲ هه‌روه‌ها بانگه‌یشتی السملی بۆ موسلمانان به‌شیوه‌یه‌کی گشتی بوو بۆ یه‌که‌خستنی هی‌زه ئیسلامیه‌کان: شامی و دورگه‌ی عه‌ره‌بی و میسری، نامۆزگاریشی کردن که شوینی رێبازه‌که‌ی بکه‌ون بۆ پاککردنه‌وه‌ی دڵ و ده‌روون و لی‌پۆردن له‌یه‌کترو هه‌ستان به‌جیهاد و هه‌تاوه‌کو به‌ئامانجی خۆیان ده‌گه‌ن له‌به‌ر په‌رچه‌دانه‌وه‌ی نه‌و شالاوه‌دا،^۳ نه‌و پێی وابوو: نه‌گه‌ر ده‌سه‌تدارانی موسلمان پ‌ق و کینه‌ و نا‌کۆکیه‌کانیان له‌بیر نه‌که‌ن نه‌وه هی‌شتا له‌سه‌ر رێبازی، نه‌فامین و چاویان نه‌کردوه له‌په‌نده‌ جوانه‌ی که له‌شوینه‌واره‌ ئه‌ردا هاتوه‌و نه‌لێ: له‌کاتی ته‌نگانه‌دا پ‌ق و کینه‌ نامی‌نیت،^۴ هه‌روه‌ها السملی له‌چه‌ند شوینیکی کتییی الجهاد دا به‌رده‌وام ده‌بی‌ت له‌سه‌ر نامۆزگاری و هاندان و هۆشداریدان به‌کاربه‌ده‌ستان به‌گشتی له‌مه‌رپێویستی جیهادبه‌و ووتارو نه‌و وانه‌ی که له‌مزگه‌وتی دیمه‌شق دا دا‌بوی، هه‌روه‌ها له‌مزگه‌وته‌کانی ولاتی شام و فه‌له‌ستین له‌سی و دوو به‌شدا،^۵ هیچ قسه‌و یاده‌وه‌ریه‌ک نیه له‌سه‌ر جیهاد که باسی نه‌کردی‌ت،^۶ هه‌روه‌ها تی‌بینی نه‌وه ده‌که‌ین که السملی له‌کتییی الجهاد دا هه‌ستاه به‌رونکردنه‌وه‌ی دا‌به‌ش بوون و په‌رت‌ه‌وازه‌یی له‌روژه‌ه‌لاتی ئیسلامیدا، به‌تایبه‌ت له‌ولاتی شامدا، که‌بوه هۆی لاوازی هی‌زه ئیسلامیه‌کان و هه‌له‌وه‌شانه‌وه‌یان له‌گه‌ڵ لاوازی باوه‌رپوون به‌فه‌رزی جیهاد، نه‌مه‌ش خا‌لیکه‌ داگیرکه‌ران قۆستیانه‌وه نه‌م که‌م و کورتیه‌شی به‌خستنه‌ به‌ریاسی مه‌سه‌له‌ی خۆپاککردنه‌وه‌و گه‌رانه‌وه بۆ ده‌ست گرتن به‌ئایینی پی‌روزی خوا چاره‌سه‌ر کرده‌روه‌ها به‌چاککردنی نی‌وان و هه‌ستان به‌جیهاد و به‌ره‌نگار بونه‌وه‌ی نه‌و شالاوه، نه‌مه‌ش به‌بێ یه‌که‌گرتنی هی‌زه ئیسلامیه‌کان به‌دی نایه‌ت، بۆیه کتییی (الجهاد) گشتی بوو، تایبه‌تی نه‌کرد بوو به‌ده‌سه‌لاتیکی سیاسی دیاری کراو یا‌ن کۆمه‌لێک له‌موسلمانانی ولاتی شام ده‌پێی تی‌پوانینیکی ئیسلامی بنیات نه‌راو له‌سه‌ر بنه‌مایه‌کی تۆکمه‌ که‌له‌قورئانی

^۱ موقف فقهاء الشام وقضاتها من الغزو الصليبي ۹۸.

^۲ هه‌مان سه‌رچاوه ۹۸.

^۳ هه‌مان سه‌رچاوه ۹۸.

^۴ هه‌مان سه‌رچاوه ۹۸.

^۵ هه‌مان سه‌رچاوه ۹۸.

^۶ هه‌مان سه‌رچاوه ۹۸.

پيروزو سوننه تی پیغه مبه رو کتیبه کانی سیره و غه زاکان و ته فسپرو به سته نه وهی بابه ته کانی به هره شه کانی خاچپه رسته یوه بۆ سه رولاتی شام، نه مه ش به لگه یه له سه رئاگایی زۆرو بیرتیژی له کۆکردنه وهی زانیاری و به کارهێنانی له شویینی گونجاودا^۱ هه روه ها به پئی لیكۆلینه وه تیبینی ده که یه که بانگه وازی یه که م بۆ جیهاد له نه نجومه نی فه رمانپه واکانه وه ده رنه چوو به لکو له کۆپه ندی زانانیانی موسلمان و مامۆستا و نوسه رو فه قیهه کانه وه بوو، السملی دانه نریت به یه کیك که و که سانه ی که له سه ره تاوه هانی خه لکی دا بۆ جیهاد و له وکه سانه ی که به په وتی به ره له ستکاری گشتی نیسلا می داده نرین که له لایه ن زانایانه وه پشتیوانی ئی ده کرا.^۲ السملی کتیبه کتیبه که ی له سه ره تای به رپابونی نه و جه نگانده دا نوسی نه مه ش به لگه یه له سه ر زیره کی و ژیری و پهی بردنی به کیشه نا لۆزه کانی ولاتی شام، به لام که شیکێ له بار بۆ سه رخستنی بانگه وازه که ی ده سته به ر نه بوو له و سه ره تایه دا، به لکو دئه و به و کتیبه ی هاوکار بوو بۆ پخۆشکردن بۆ قوناغی زه نکێ و نه یوبی، مامۆستا ره مزان حسین الحشاوش یش هه ستاوه به لیكۆلینه وه و تاوتوێ کردنی کتیبی "الجهاد" ی السملی وه که نامه یه کی ماسته ر پیچشکه شی کرد له زانکۆی الفاتح الطرابلس رۆژئاوا دا سالی ۱۹۹۲ ز.^۳

● به شداری زانایان و داده ران له گۆره پانه کانی جیهاندا: دیارترین نمونه له سه ره به شداری نه و زانایانه له گه ل سه ربازه کاندا له به ره کانی جه نگ دا بۆ ده ربیرینی حاله تی نمونه یی بیروباوه پی به جیهاد و به رگری کردن له مال و گیان، حاله تی قازی أبو محمد عبدالله ی کۆپی مه نصور ناسراو به ئیبن صلیحه قازی قه لای جبله، که بو به سه ره پرشتیاری زانایانی نه و قه لایه دوای کۆچی دوایی مه نسوری باوکی له سالی ۴۹۴ هـ / ۱۱۰۰ ز، هه وره ها خاوه نی نه زمونیکی سه ربازی باش بوو چونکه سه ربکبازی خۆش ده ویست و خۆی سه ربازی هه لده بژارد به م شیوه پیاوه تی و لیها تووی ده رکه وت،^۴ به هره کانی نه م نه میره ش له کاتی گه مارۆدانی قه لای جبله له لایه ن فه ره نسیه کانه وه بۆ ده ست به سه راگرتنی ۴۹۴ هـ / ۱۱۰۰ ز هه روه ها به کارهێنانی نه وه ی که نه مپۆ به جه نگی ده رونی ناوزه دی ده که ن ده رکه وت، نه مه ش کاتی بوو که ژیرانه پلانی دانا بۆ بلاوکردنه وه ی ترس له پیزی هیژه فه ره نسییه کاندای وای پیشاندا که سولتان بروکیا رو ق به ره و

^۱ موقف فقهاء الشام وقضاتها من الغزو الصليبي ل ۹۹.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۹۳.

^۳ هه مان سه رچاوه ل ۹۳.

^۴ الكامل في التاريخ لـ موقف فقهاء الشام و.

شام که وتۆته رى^۱، بۆ يارمه تيدانى ئەمەش ترس و دلە راوکیى خسته دلى سەربازانى
 فەرەنسىيە وە دواتریش بوو ھۆى رۆيشتنيان لە ناوچە کە بە لām کاتى فەرەنسىيە کان لە راستى
 ئە و فیلە تیگە یشتن دوبارە گەرانە وە و گە مارۆى شارە کە یان دایە وە، بە لām قازى ئەم فیلە ی
 بە شێوە یە کى تر دووبارە کردە وە و لە پىزى خاچپەرستە کاندایا بۆ کردە وە: کە میسرپیە کان
 کە وتونە تە رى بۆ جەنگکردن دژیان و یارمە تى دانى ئە و ھەر بۆیە دوبارە قە لاکە یان بە جى
 ھىشت^۲. ديارە فەرەنسىيە کان زانیارى پىويستیان دەر بارە ی بارودۆخى ناو قە لاکە و ژمارە ی
 سەربازە کانى لە بەر دەستدانە بوو ئە گینا وازیان لە گە مارۆدانى نە دە ھینا لە و دوو جارە ی
 پىشوو دا، بە لām خیرا فەرەنسىيە کان بە ئەم جەنگە دەرونییە و مە بە سەستە کانیان زانى، بۆیە بۆ
 جارى سییە م گەرانە وە بۆ گە مارۆدانى قە لاکە بۆ لە مانگی شەعبانى سالى ۶۹۴ ک دا، بە لām ئە و
 قازیبە زانى کە فەرەنسىيە کان بە شێوازە کۆنە کانیان زانیو ە بۆیە پە نای برد بۆ شێوازى کى نوئى
 بۆ روبە روو بونە وە ی فەرەنسىيە کان ئە ویش بە وە ی: کە لە گە ل گاورە کانى ناو قە لاکە دا ریک کە وت
 لە سەر ئە وە ی کە وە فدیکیان بىروا ت بۆ لای فەرەنسىيە کان بۆ گفتوگۆکردن سە بارە ت
 بە بە دەستە وە دانى قە لاکە وە ناردنى کۆمە لیک لە سوارە کانیان بۆ وەرگرتنى قە لاکە، ھەر وە ها:
 سى سە د کە س لە ناو دارو ئازاکانیان بنیژن، ئە وانیش بە مە رازیبوون وادیارە قازى ئیبن صلیحە
 بۆسە ی بۆ دانابوون^۳: ئە وە بوو یە ک لە داوى یە ک بە گوریسە کە دا سەردە کە وتن، ھەر کە یە کىکیان
 دە گە یشتە لای ئیبن صلیحە دە یکوشت، ھە تا وە کو ھە موویانى کوشت، کاتى رۆژبوویە وە
 سەرە کانى بۆ فە ی دان^۴، سەربارى ئەمەش خاچپەرستە کان بە و چال و داو ە ی کە تىتى کە وتن و
 ئە و سەرکە وتنە ی کە دژیان تۆمارکرا وازیان نە ھینا، بە لکو بىاریان دا بە ھەر نرخیک بوبیت
 لە دەستى بىستیننە وە، ئە وە بوو بورجیکیان لە تەختە دروست کرد و چەند بورجیکیان
 لە بورجە کانى تیک دا، بە لām بە ھۆى ژیرى و زیرە کى ئە و قازیبە وە توانى دەرک بە و مە ترسیە بکات
 کە پوبە پوی بو ە تە وە و ئامادە ی خۆ بە دەستە وە دان نە بوو، بە لکو دەستى دایە دانانى
 نەخشە یە کى زیرە کانە، ھاوشێو ە ی ئە و پلانە سەرکە وتوانە ی کە پىشتەر زیانیکی زۆر و شکستی
 توشى دوزمن کرد، ئە مجارەش ھە ولئى دا دبۆ پە لکیش کردنى خاچپەرستە کان بۆ بۆسە یە کى تر
 کە بە شێوە یە کى تۆکمە بۆى دارشتبون، ئە وە بوو ھە ستابە کونکردنى شورای شار پێدە چى

^۱ موقف فیہاء الشام وقضائہا من الغزو الصلیبی ل ۱۲۰.

^۲ الکامل فی التاریخ لہ موقف فیہاء الشام ل ۱۲۰.

^۳ موقف فیہاء الشام قضائہا ل ۱۲۰.

^۴ ھەمان سەرچاوہ ل ۱۲۱.

له دواوه بويټت - نه مهش وهك ئاسانكارىيهك بۆ ده رچونى هه ندى له سوپاكه،^١ كاتى قازى ئىبن صليحه له گه ل سوپاكهيدا له ده رگاكانه وه هاتنه ده ره وه خۆى وهك شكستخواردو پيشان دا، نه م فيله ش به سه ر دوژمه كانيدا تيپه پى و كه وتنه راوه دونانى بۆ ناوشوراكه له وكاته دا نه و سه ريارانه ي كه له كونه كانه وه هاتبونه ده ره يرشيان كرده سه ر دوژمن و گه مارۆياندان و گرتنيان به م شيويه دوژمن هه لات،^٢ دياره قازى ئىبن صليحه ئاگادارى هونه ره كانى جه نگو هه ندى شيوازي سه ريارى ئىسلامى بوه، چونكه شيوازي جه نگو ده رونى كه له پورى سه ريارى ئىسلاميدا له سه رده مى خاچه رسته كاندا، شتيكى نوئ نه بوو چونكه پيغه مبه ر (ﷺ) له جه نگو خه نده ق دا له سالى پينجه مى كۆچيدا به كارى هينا، كاتى چاله كى هه لكه ندو سوپاى نه حزابى تيكشكاند، به هه مان شيوه له جه نگو مۆته شدا له سالى هه شمه مى كۆچيدا، كاتى سه ركرده خه ليدى كورپى وه ليد جه نكه كى له شكسته وه گۆرپى بۆ سه ركه وتن به سه ر پۆمه كاندا، نه مهش به به كار هينانى جه نگو ده رونى له رپى ته پ وتۆز كردن به هۆى سواره كانه وه و پۆمه كانيش وا تيگه يشتن كه كۆمه گيان بۆ هاتوه بۆيه خيراهه لاتن، پاشان سوپاى ئىسلامى له به ره ي جه نك كشايه وه بئ نه وه ي هيج زيانىكى توش ببيټت، نه م جه نكه ده رونه ش له چه ندين جه نكى تر دا پياده كرد، جه نكى يه رموكيش له سالى ١٣ك يه كيك بوو له وجه نگانه كاتى هه ستا به دابه ش كردنى هيژه كانى، به شيويه كه كه لاي چه پى كرد به راست و پشته وه ي كرد به پيشه وه به م ته كنিকে سه رياريه ش سوپاى زۆرى رۆمى ترساندو توشى شكستى كردن.^٣

● هاندانى خه لك له لايه ن زانا و دادوه ره كانه وه بۆ جه نك كردن له به ره كانى جه نگدا : كه سايه تى

دادوه ر أبو الفضلى كورپى خشاب دادوه رى ناسراوى حه له ب له م بواره دا ده ركه وت كاتى گه مارۆى خاچه رسته كان توندكرا له سه ر حه له ب له سالى ٥١٣هـ / ١١١٩ز دادوه ر ئىبن الخشاب به سه ر نه سپيكه وه هات و خه لكى هان ده دا بۆ جه نك كردن و پرميكي به ده سته وه بوو وتارىكى كارى گه رى بۆدان كه بوه هۆى به رز كردنه وه ي و ره و هيمه تيان و گه رى به ردايه هه ست و نه ستيان و خه لكى خسته گريان و بوه هۆى هه ستانيان بۆ دپويه پويونه وه ي داگيركه ران.^٤

نه وه چوو هه رچه نده حه له بيه كان توانيان شاره كه يان رزگار بكه ن له هه مان سالد به لام خاچه رسته ركان دودليان نه تواند له نه نجامدانى هيژ شيكى نويدا بۆ گيترانه وه ي حه له ب له سالى

^١ هه مان سه رچاوه ل ١٢١.

^٢ الكامل في التاريخ (٤٢٥/٨).

^٣ موقف فقهاء الشام وقضاتها ل ١٢٢.

^٤ هه مان سه رچاوه ل ١٣٩.

١١٢٤ هـ / ١١٢٤ ز نه مهش کاتيک بوو که ههستان به تيکدانی گونده کانی ده و روبه ری حه له ب، هه تاوه کو یارمه تی شاری حه له ب نه دن، فره نسیه کانیش چونه حه پړان و پاشان حه له ب له لای مشهد الجف له باکوره وه، نین الخشابی دادوه ریش رۆلی هه بوو له هاندان بۆرپوه پویونه وهی ئه و هیرشه، ته نانه ت رۆلی هه بوو له هاندانی ئه میر نه قسنقزی برسقی ئه میری موسل، نه مهش له کاتی باسکردنی رۆلی ئه میره سه لجوقیه کان له موسل و دیمه شق و شوینه کانی تردا له بهر په رچدانه وهی هیرشی خاچه رسته کاندرون ده که ینه وه به پشتیوانی په روه ردگار.

سییه م: رۆلی شاعیران له بزواتی بهرگریدا:

هه ندی له شاعیران رۆلیکی گه وره یان بینی له هاندانی موسولمانان و وه سفکردنی بارودخی ئومه ت و سروشتی هیرشی اچه رستی که ولاتی داگیرده کرد و نابروی خه لکه که ی هه لده مالی، به ناویانگترینی ئه و شاعیرانهش نه وهیه که هه ره وی قاضی و نه شلین ابی مظفری ئه بیوه ردی وتویه تی که سه ره تاکه ی:

مزجنا دماء بالدموع السواجم	فلم یبق منا عرضه للمراجم
وشر سلاح المرء دمع یفیضه	اذا الحرب شیت نارها بالصوارم

ئه و له م پیتشه کییه دا، باس له گریانی خه لکی ده کات به شتپوهیه ک که خوین له چاویان ده هاته خواره وه له بهر به رده وامی و زۆری هینده گریان که بواری لۆمه کردنیان نه هیشته وه، به لام زۆری نه خایاند هه تاوه کو ده رکی به وه کرد که گریان هه رچه نده زۆربیت، سودی نیه له جه نگدا، چونکه ته نها شمشیری تیز ده توانی ناگری جه نگ خۆشبکات، له و شیعرا نه ش:

فایها بني الاسلام إن وراءكم	وقائع یلحقن الذرا بالمناسم
أنهویمة فی ظلّ أمن وغبطة	وعیش کتوار الحمیلة ناعم
وکیف تنام العین ملء جفونها	علی هفوات أیقظت کلّ نائم
واخوانکم بالشام یضحی مقیلهم	ظهور المذاکي أو بطون القشاعم
تسومهم الروم الهوان، وأنتم	تجرون ذیل الخفض، فعل المسالم

لیره دا شاعیر هاوار له و که سانه ده کات که له جه نگ دواکه وتون له برا موسلمانان کانیان له ولاتی شام دا، به م پارچه یه ده ست ده کات به ئاراسته کردنی بانگه وازیکی گه رم بۆ موسلمانان: ئه ی رۆله کانی ئیسلام له خه و بیدارین ئه و جه نگه ی توشتان بووه سه ره به رزتان سه ر شۆرده کات پاشان سه رسامی خۆی به رامبه ر به خویان و خه وه که یان پیشان ده دات که چۆن خه ویان لای ده که ویت و به خۆشی و هیمنی ده ژین له کاتيکدا که له ته نیشتیاندا خراپترین شت رووده دات و به سه ری براکانیان له شام ده باری به جۆریک کاتیان نییه تیايدا بنون له ماله کانیاندا و هه موو کاته کانیان له جه نگدا

به سهر ده بن و ده جه نگین و شه هیدیان ده ستگیرده بیت و هه لۆکانی ئاسمان ئه یانفریتن و جهسته یان ده شاریتته وه، له وانه شه بکه ونه ژیر دهستی دوژمنیان و سوکایه تیان پی بکریت، به لام ئیوه رابواردنتان پیوه دیاره و له نازو نیعمه تدان، ئیوه موسلمانن یان هاویه یانی دوژمنان،
له و شیعرانه ش:

وكم من دماء قد أبيحت ومن دمي	تواری حیاء حسنھا بالمعاصم ^۱
بحيث السيف البيض محمرة الظبا	وسمر العوالي داميات اللهازم ^۲
وبين اختلاس الطعن والضرب وقفة	تظل لها الولدان شيب القوادم
وتلك حروب من غيب عن غمارها	ليسلم يقرع بعدها سنّ نادم
سلن بأيدي المشركين قواضيا	ستغمد منهم في الطلا و الجماجم
يكاد هــنـ المستجن بطيبة	ينادي بأعلى صوت، يا ال هاشم

له م دیرانه شدا وینه ی ئه و جهنگه تونده مان پیشان ده دات که له نێوان موسلمانه کان و دوژمنه فره نسویه کانیاندا روویدا، ئه وه بوو خوینی زۆریک له موسلمانان رژینراو په لاماری ژنان له ماله کانیاندا درا و هیچیان دهست نه ده کهوت که بهرگری پی بکه ن له خۆیان جگه له دهستیان که له شه رم و ترسدا بهرگری له خۆی ده کرد، ههروه ها ئه م جهنگانه توندتریوون و کوشتارتیایدا به راده یه ک په ره ی سه ند که شمشیر و په کان سوو خویناوی بوون، ته نانه ت میرد مندالان سهریان سپی ده بو له ترسی لیدان و کوشتن، پاشان ده گه ریته وه بۆ ئاگادارکردنه وه ی کهسانی دواکه وتوو له و جهنگه به وه ی که په شیمان ده بنه وه له دوا که وتنیان له به شداری کردن له و جهنگانه دا، دوباره ده گه ریته وه بۆ باس کردنی مه ترسییه کانی و له پله وپایه ی دوژمنان و چه ک و شمشیره تیزه هه لکیشراوه کانیان که م ده کاته وه له کۆتایی ئه م دیرانه شدا ترسناکی ئه م جهنگانه ده خاته پوو به جوړیک که پیغه مبه ر (ﷺ) له گۆری پاکیدا له مه دینه ی پیروژ هانا بۆ عه ره بو موسلمانان دیتت نه ک ته نها بۆ تیره ی هاشم^۳:

أرى أمي لا يشرعون إلى العدا	رماحهم، والدين واي الدعائم
ويجتنبون النار خوفا من الردى	ولا يحسبون العار ضربة لازم
أترضى صناديد الأعراب بالأذى	ويغفي على ذل كمة الأعاجم؟

^۱ نصوص من أدب عمر الحرب الصليبية عمر الساريسي ٢٦٦.

^۲ هه مان سه رچاوه ٢٦٦.

^۳ هه مان سه رچاوه ٢٦٦.

فلیتهم اذالهم یدودوا حمیة عن الدین ضنوا غیرة بالحارم

وإن رهدوا فی الأجر، اذحی الوغی فہلا أتوہ رغبۃ فی الغنائم؟

ہر وہا شاعیر نازار دہ چیژیت بہ وازمینانی ہندی خہ لکی ہوزہ کی لہ جیہادو پالڈانہ وہیان، لہ گہل نہ مہشدا باسی واقعی لاوازیان دہ کات بۆ سہ رخستنی ٹاین کہ دوزمنان ہہ ولّی لاواز ترکردنی دہ دہن، نہ مہش بہ ہوی ترسو تہماعو بیئ ناگایی لہ وہ نہ نگہی کہ توشیان دہ بیئت لہ کاتی شکستدا، سہ رسامی خوئی بہ رامبہر بہ موسلمانانی نازاو بہ جہرگ دہردہ پریٹ لہ عہرہ بو عہ جہم، کہ چۆن بہم ہہ موو حالہ تہ وہ روو دہ کہ نہ بہرہ کانی جہنگو پاشان ہوکارہ کانی بہرگریکردن لہ ٹاین و خاکیان بۆ فہراہم دہ بیئت بہ شیوازیکی لۆژیکیانہ و نازاردلیان دہ گوشیت و ناخیان دہ ہژینیت و داوی بہرگری کردن لہ ٹاینیان لّ دہ کات بہ پلہی یہ کہم نہ گہر نہ وہش نہ یجولاندن بابہرگری لہ مالّ خیزانو ولاتیان بکہن، نہ مہش لاوازترین جوّری باوہرہ، کہ گرنگی بہ دونیاو کل و پلہ و دہستکہ و تہ کانی بدہن نہ گہر توانای تۆلہ سہ دندنہ و بۆ ٹاین و جیہاد کردن لہ پیناویدا نہ بوو!! لہ کوتایی ہونراوہ کہ شدا نازار زوری بۆدینیت و ٹایندہ و داہاتوی خوینیان نہ خاتہ پیش چاو کہ چۆن دوچاوی سہر شوری دہ بن و منالّ و نہ وہ کانی داہاتوشیان ملکہچ دہ بن نہ گہر رازی بن بہ داگیرکردنی ولاتہ کیان لہ لایہن دوزمنانہ وہ، پاشان ہہر پشہی نہنگی خوہ دہستہ و دانی ژنانیان لا دہ کات نہ گہر بہ و شیوہیہ پالّی لّ بدہنہ وہ دہسبہرداری جیہاد بن بہم شیوہیہ شاعیر بہردہ وام بانگہ وازی دہ کرد جہنگیش ہر بہردہ وامبوو، ہہ تاوہ کو دلیرانہ پہ لاماری دوزمنان بدہن و گورژیکی توند لہ فہرہ نجہ کان بوہ شینن، و ہک چۆن ہہ موو جاریک دوچاری بوون کاتی کہ ہیرشیان کرد بیتہ سہر خاکی نیسلام:

فلا عطستِ الا بأجدع راغم

لئن أذعنت تلك الحياشيم للبری

الينا بألحاظ النصور القشاعم

دعوناكم والحرب تدعو ملحة

تطيل عليها الدوم غضّ الأباہم

تراقب فينا غـارة عربية

رمينا الى أعدائنا بالجرائم^۱

فإن أنتم لم تغضبوا بعد هذه

ہر وہا شاعیر یکی تر دہربارہی ہیرشی خاچہرستہ کان بۆ سہر بہیتو لمہ قدیس نہ لّی:

يطول عليه للدين النجيب

أحل الكفر بالإسلام ضيما

وسيف قاطع ودم صيب

فحق ضائع وحمى مباح

ومسلمة لها حرم سليب

وكم من مسلم أمسى سلبيا

^۱ الكامل في التاريخ (۸/ ۴۰۷).

وكم من مسجد جعلوه ديرا على محرابه نصب الصليب

دم الخنزير فيه لهم خلوق وتحريف المصاحف فيه طيب

أمور لو تأملهن طفل لطفل في عوارضة المشيب

أتسيي المسلمات بكل ثغر؟ وعيش المسلمين إذن يطيب

أما لله والإسلام حق؟ يدافع عنه شبان وشيب

فقل لذوي البصائر حيث كانوا أجبوا الله، و يحكم، أجبوا

• شاعیر نیین خه یاض: أبو عبدالله نه حمده کورپی محمدی نیین لخیاط: نه شاعیره هه ولیدا

هیممه تی عصب الدوله سه رکرده ی سوپای دیمه شق بجولیتیت، بویه له هونراوه یه کی دریزدا

هانیدا بۆ خۆ ئاماده کردن بۆ جیهادو له سه ره تاکه یدا نه لیت:

فدتك الصواهل قبا وجردا وشم القبائل شيبا ومردا

وذلك لا سیافك البيض قضا ودانت لأرمحك السمر ملدا

هه تا نه وهی نه لیت: ده دپپر شعره پاشان پاش نه وهش که شاعیر باس له بارودوخی

هاوه ل گهران و توندوتیژیان ده کاتو له بهرامبه ریشیاندا باسی موسلمانه کان ده کاتو عصب الدوله

هان ده دات بۆ جیهاد:

فحاموا عن دينكم و الحريم محاماة من لا يرى الموت فقدا

وسدوا الشغور يطعن النحر فمن حق ثغر بكم أن يسدا

فقد أينعت أروس المشركين فلا تغفلوها قطافا و حصدا

فلا بد من حدهم أن يفل ولا بد من ركنهم أن يهدا

هه روه ها هه ولی زانایان و دادوهره نه دیبو شاعیران کاریگه ری خوی هه بوو له به هیزبوونی

بزوتنه وهی به رگری چه کداری که نه میره کانی سه لجوقی سه رکردایه تیان ده کردو له لاپه ره کانی

داهاتودا به پشتیوانی په روه ردگار باسی لیوه ده کهین.

چواره م: سه رکرده کانی جیهاد له ناو سه لجوقیهیبه کانداییش عیماد الدین زهنگی:

یه کیک له راستیه به لکه نه ویسته کانی میژووی خاچپه رستی نه وهیه که بزواتی جیهادی ئیسلامی

دژیبه خاچپه رسته کان یه که م جار له پوژوه لاتوه سه ری هه لداو به تایبته له ناوچه ی

جه زیره دا، چونکه که وتوته نئوان دیجله و فوراته وه، نه م ناوچه یه ش به وه ناسراوه که ناو هه وای

پاکه و به پیتو به ره که ته و خیرو بیتری ژوره، شاری گوره و شورای توکمه و قه لای ژوری تیایه (۳).

نه و هۆکارانه ش که وایکروه بزوتنه وهی به رگری له م ناوچه یدا سه ره له بده دات نه مانه ن:

• ناوچه‌ی جه‌زیره یه‌که‌م ولاتی موسلمانانه له‌روژه‌لاتی نیسلامیدا که به‌ناگری جه‌نگی خاچه‌رسته‌کان سوتا بیت کاتی که ده‌ستیان گرت به‌سه‌ر نه‌لره‌ها داو یه‌که‌م میرنشینی خاچه‌رستیان له‌سالێ ۴۹۰ ک/ ۱۰۹۷ ز دامه‌ززانده‌و دانیش‌توانیش له‌مه‌ترسی بوونی خاچه‌رسته‌کان له‌ولاته‌که‌یاندایا گه‌یشتنو نه‌مه‌ش وای کرد له‌موسلمانان ده‌ستپیشخه‌ر بن‌بو هێرش‌کردنه‌ سه‌ر خاچه‌رسته‌کان.

• ناوچه‌ی جه‌زیره هه‌ر له‌سه‌ره‌تایی نیسلامه‌وه که سایه‌تی خۆی سه‌لماند، به‌هۆی دراوسێیه‌تی له‌گه‌ڵ سنوره‌کانی ده‌وله‌تی بیزه‌نتیدا، نه‌مه‌ش مه‌ترسیه‌کی گه‌وره‌ی له‌سه‌ر موسلمانان دروست کرد له‌سه‌رده‌می عه‌باسی و نه‌مه‌ویه‌کانداو بوو به‌سه‌نگه‌ری یه‌که‌می به‌رگری سنوره‌کانی نیسلام دژ به‌رومه‌کان، دای شالایی خاچه‌رستیش ناوچه‌ی جه‌زیره روبه‌روی میرنشینی ره‌های خاچه‌رست بوویه‌وه که گه‌وره‌رتین مه‌ترسی بوو له‌سه‌ر خه‌لافه‌تی عه‌باسی له‌به‌غدا.

• له‌سه‌ده‌ی پێنجه‌می گۆچی و یازده‌یه‌می زاینیدا ناوچه‌ی جه‌زیره هاتنی تورکه سه‌لجوقیه‌کانی به‌خۆه‌ بینی، له‌گه‌ڵ نه‌و خۆشه‌ویسته‌ی که پیتی ناسرا بوون بو په‌روه‌رده‌کردنی نه‌سپو سه‌رکیشی کردنو دلگه‌رمیان بو نیسلام به‌هۆی تازه‌ موسلمان بوونیان نینتمایان بو مه‌زه‌بی سووننی، سه‌لجوقیه‌کان خۆینیکی تازه‌یان کرد به‌به‌ری ناوچه‌ی جه‌زیره‌دا که دلگه‌رمیه‌کی بێ وینه‌ی هه‌بوو بو جیهادکردن له‌پێناو خوادا، به‌پێچه‌وانه‌ی هێزه‌ نیسلامیه‌کانی تر له‌روژه‌لاتی نیسلامیدا که بلێسه‌ی هه‌مسه‌تی ئاینی له‌ده‌رونیدا کپ بوویه‌وه‌و گیانی رووبه‌روبونه‌وی تیا دا لاوازیو بوو^۱.

• نه‌و سامانه‌ زۆرو داهاته‌ فراوانه‌ی که له‌ناوچه‌ی جه‌زیره‌دا هه‌یه به‌هۆی بوونی سه‌رچاوه‌کانی ناو یه‌پیتی زه‌وی و فراوانی روبه‌ره‌ کشتوکالیه‌کان و زۆری له‌وه‌رگه‌ی پێویست بو نه‌سپو مه‌رومالات، نه‌مه‌ش توانای سه‌رخستن و یارمه‌تیدانی موجه‌یده‌کانی پی به‌خشی کردیه سه‌رچاوه‌ بو نازوقه‌ و که‌ره‌سته‌ی جه‌نگ، نه‌مه‌ له‌گه‌ڵ نه‌و توکمه‌یی و قایم‌کاریه‌ سروشتیه‌ی شاره‌ گه‌وره‌ و قه‌لاکانی جه‌زیره‌ لێی به‌هره‌مەندن که بزاولتی جیهادی نیسلامی تیایدا سه‌ری هه‌لدا وه‌ک موسڵ و ئامیدی و ماردین و قه‌لائی کیفا و شاره‌کانی تر، هه‌روه‌ها نه‌م شاره‌ له‌پشتیوانیه‌کی سروشتی که‌م وینه‌ به‌هره‌مەندن که داگیرکردنیانی زۆر سه‌خت کردبوو، به‌م جوهره‌ش پارێزراو بوون له‌دژ هێرش خاچه‌رسته‌کان، له‌وانه‌شه‌ بوونی میرنشینی ره‌های

^۱ الامارات الارتقية في الشام والجزيرة ل ۲۰۱.

خاچپه رست له جه زیره داو نه و مه ترسییه گه وره ی که هه بیوو له سه ر ده سه لاتیان و پیرای مه ترسیان له پپیشپه وی کردنی خاچپه رسته کان به ره و باشور بۆ له ناو بردنی خیلافه تی عه باسی له به غدا^۱ هۆکار بوییت بۆ زیندوو کردنه وه ی بیرۆکه ی جیهاد له دلی سه ر کرده کانی جیهاد له و ناوچه یه دا. لیژره شه وه سه یزنییه نه گه ر بیرۆکه ی جیهادی ئیسلامی له م ناوچه یه دا سه ره لبدات به مه بهستی سه ندنه وه ی ناوچه ی ره ها له دهستی خاچپه رسته کان^۲.

۱- **جیهادی قوام الدوله "راگری دهو له ت" کر بۆ قسای ده سه لاتداری موسل:** بیرۆکه ی به رگری ئیسلامی له سالی ۱۴۱۹هـ/ ۱۹۹۷ز چوو ه بوا ری جپه جیکردنه وه نه مه ش کاتی بوو قوام الدوله کر بۆ قا ده سه لاتداری موسل هه ستا به کۆکردنه وه ی ریژه یه کێ زۆر سه ر یازو به مه بهستی ریگری کردن له روخانی نه نتاکیه له سه ر دهستی خاچپه رسته کان، به لām کر بۆ قا رووبه پوو ی وه ستاو هه ستا به گه مارۆی ره های بۆ ماوه ی سی هه فته به م شیوه یه ش هه لیکی باشی بۆ خاچپه رسته کان ره خساند بۆ دا گیر کردنی نه نتاکیه وه ره نه مه ش روویدا، به لām نه گه ر کر بۆ قا راسته وخۆ به ره و نه نتاکیه بپۆشتایه نه وه یاغی سیان شاری نه نتاکیه ی نه دا به ده سه ته وه و بارودۆخی گه مارۆ درا وه کان ده گۆرا^۳، به لām کر بۆ قا گه مارۆی له سه ر ره ها هه لگرت کاتی بیستی نه نتاکیه دا گیر کرا وه له فورات په ریه وه به ره و شام و له مه رج دا بقدا مایه وه، هه روه ها دقایی کوپی تتشی ده سه لاتداری دیمه شق و ظهیر الدین طغتكین أثابک دقاقیش له وی بوون، له گه ل جناح الدوله حسین فه رمان په وایی حمص و نه رسه لان تاشی فه رمان پوای شنکارو سه قمانی کوپی نه رته ق فه رمان پوایی بیتزوال المقدس و چه ند نه میریکی تر له وانه ی که ها و شیوه یان له له پها تووی و ئازایه تیدا نه بوو وه ک ئیبن کثیر ده لیت^۴: هه روه ها سه رجه م نه میره کان چوونه ژیر فه رمان ده ی کر بوق نه ویش به ره و نه نتاکیه به ری که وت له سالی ۱۴۹۱هـ/ ۱۹۹۷ز که تا نه وکاته ش قه لاکه ی به ده ست موسلمانانه وه بوو، نه وه بوو توانیان لی ئی نزیک بیه وه و گه مارۆی له سه ر توندبکه ن و نه مه ش کاریگه ری هه بوو له سه ر خاچپه رسته کان و بارودۆخی به ره و خراپی بردن، چونکه خۆیان له نیوان دوو گه مارۆی ده ره کی و ناو خوییدا ده بینیه وه نه مه ش رووبه پوو ی قه یرانیکی توندی کردنه وه به هۆی که می ئازوقه وه و ناچار ی

^۱ الجهاد ضد الصليبين في الشرق الاسلامي ل ۱۳۷.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۳۸.

^۳ هه مان سه رچاوه ل ۳۸.

^۴ الكامل في التاريخ (۴۰۰/۸).

کردن په نابهرن بڼه خواردنې پاشه رڼو گه لای درهخت^۱، هه روه ها ناچاری کردن که وه فدیک بنیرن بڼه لای کریوقا و داوای په نادانی بکه ن هه تاوه کو نه نتاکیه به جیبهیلن، به لام کریوقا داواکه یانی په تکرده وه و وتی: به شمشیر نه بڼه درناچن^۲. نه مهش پالی به یه کیک له پیاوړی ناینی گاوده وه نا هه تاوه کو چیروکی جهنگی پیروژ هه لیبه ستی و بووه هوئی نه وهی که وره ی خاچه رسته کان به رزبکاته وه و له ده وری سرکرده کانیا ن کوبینه وه، وره بده نه بهر خوځایان بڼه هیرشبردنه سهر موسلمانان کان و دهسته دهسته درچوون و به پهری هیزه وه په لاماری موسلمانان کانیا ن داو توانیا ن شکستیا ن پی بڼن و بلاو یان پی بکه ن^۳. به م جوړه کریوقا سهرکه و تونه بوو له سهر کردایه تی نه و هاوپه یمانیتیه نیسلا مییه دا که ویستی به هوپه وه ریگری بکات له داگیرکردنې نه نتاکیه له لایه ن خاچه رسته کانه وه له سالی ۴۹۱ ک/ ۱۰۹۷ ز. هه روه ها میژوونوسان باس له هوکاره کانی شکست هیانی کریوقا ده که ن له کاتیکیدا که خاچه رسته کان گه یشتبوونه نه و پهری لاوازی و شله ژان له ناو نه نتاکیه دا. له و هوکارانه ش:

● نه وهی که میژوونوسه فهره نسییه کان باسی ده که ن که کریوقای فهرمانپره وای موسل سی هه فته ی له کیسدا له گه مارؤدانی نه لپره ها دا نه مهش ریخوشکه ربوو بڼه خاچه رسته کان هه تاوه کو نه نتاکیه داگیربکه ن و خوځیا ن ناماده بکه ن بڼه هر هیرشیکی که له وانه یه بکریته سهریا ن چ له لایه ن موسلمانانی تاو قه لاکه وه یاخود له لایه ن براکانیا ن له ولاتی شامو شوینه کانی تردا^۴.

نه بوونی هه ماهه نگی له نیوان هیزه کانی کریوقا دا که له عهره ب و تورک و خه لکانی تربیک هاتبوون، پاشان نه وهی که رضوانی فهرمانپروای دیمه شق پیی هه ستا له بلاوکردنه وهی ناکوکی له نیوان عهره ب و تورکدا.

● نه بوونی پلانیکی سهربازی روون و ناشکرا لای کریوقا، رونترین به لکesh له سهر نه مه ریته دانی کریوقا بوو به لیډانی یه کجاره کی خاچه رسته کان، کاتس که دهسته دهسته له نه نتاکیه درچوون، نه مهش نه گهریته وه بڼه نه وهی که کریوقا پیی و ابوو به کاره ی ته نها پییشه کی نه و سوپایه له ناوده بات^۵.

^۱ الكامل في التاريخ (۴۰۰/۸).

^۲ الكامل في التاريخ (۴۰۰/۸).

^۳ الكامل في التاريخ (۴۰۰/۸).

^۴ تاريخ الحرب الصليبية (۳۲۸/۳).

^۵ هه مان سهرچاوه (۳۵۰/۲).

• خرابی مامەلەى كرىبۇقا لەگەل ئەو ئەمىرانەى كەلەگەلەيدابوون، ھۆكارىكە لەھۆكارەكانى شىكست ھىنان و روخانى ، ئەو ھوبو جۆرىك خۆبەزلزانىنى تىادا بەدى دەكرا، چونكە وايدەزانى بەوشىۋەيە لەگەلەيدا ھەلەكەن ئەمەش بوو ھۆى بىزاربوونيان لەھەلسوكەوتى^۱.

• بەرزبونەو ھى لايەنى مەعنەوى و ۆرەى خاچپەرستەكان دواى ھەلبەستنى چىرۆكى جەنگى پىرۆز، ئەمە جگە لەو كارەى كەخاچپەرستەكان پىى ھەستان پىش گەيشتنى كرىبۇقا بۆ ئەنتاكىيە كاتى سەركردەكانيان ھەستان بەنامە ناردن بۆ دقاقى فەرمانپواى دىمەشق و ئاگاداريان كەردەو كەتەنھا ئەو شوینانەيان مەبەستە كەپىشتەر بەدەست ئىمپراتۆرىيەتى بىزەنتىيەو ھوبو لەولاتى شام^۲، ئەمەش رىگرنىيە لەبەردەم ئەو ھەدا كەبلىن ئەو ھەولەى كرىبۇقا بۆ پارىزگارى كردن لەئەنتاكىيە خالى دەستپىك بوو بۆ زىندوكرەنەو ھى بىرۆكەى جىھادى ئىسلامى دژ بەخاچپەرستەكان ھەروەك بەھىزى مۇسلمانانى بۆ خاچپەرستان سەلماند لەھالەتى يەگكەرتىاندو رىگەى راستى ديارى كرد بۆ ئەو سەركردەنى كەدواى خۆى ھاتن و بەرزكردنەو ھى ئالای جىھاد يان كەردە ئەركى سەرشانى خۆيان ھەتاو ھەكو درىژە بەو كارەى ئەو بدەن، ئەم راستىەش بەرجەستەتر دەبىت ئەگەر بزانن كەعمادالدىن زەنكى خۆى لەژىر چاودىرى كرىبۇقادا ژيا دواى مردنى باوكى^۳ بەلام كرىبۇقاى فەرمانپواى مۇسلى مەرگ يەخەى پى گرت لەشارى خوى ئازەربايجان لەسالى ۴۹۵ك/ ۱۱۰۳ لەكاتى ئەو ئاكۆكىيەدا كەكەوتە نىوان سولتان بركياروق و كوپى مەلكشا و براكەى محمدى كوپى مەلەكشادا، بەم شىۋە مۇسلى چۆل بوو لەيەكەك لەو سەركردەنى كەئاكۆكى لەگەل سەلجۇقىيەكاندا نەيتوانى كاركردنى بۆ زىندوكرەنەو ھى بىرۆكەى جىھادى ئىسلامى دژ بەخاچپەرستان لەبىرەرىتەو ھى^۴.

۲- جىھادى جگەمىشى فەرمانپەرەواى مۇسلى و سىقمانى كوپى ئەرتەق فەرمانپەرەواى ماردىن و دياربەگەر: ردنى ئەتابەكى مۇسلى كەرىبۇقا گۆمەكەى شەلقاندو بوو بەھۆى ھەلگىرساندنى جەنگى ناوخۆى، چونكە كەرىبۇقا ۆسەيەتى كەردبوو كەدواى خۆى سونقرجەبىت بەفەرمانپەرەوا و داواشى كرد لەتوركەكان كەگۆرپايلەى بكن، بەلام مۇساى توركمانى لەقەلاى كىفا كەوتە مەملانى لەگەلەيدا، دواى ئەو ھى ناودارانى مۇسلى بانگەيشتيان كەردو توانى

^۱ الجهاد ضد الصليبيين ل ۱۴۰.

^۲ الجهاد ضد الصليبيين.

^۳ الجهاد ضد الصليبيين ل ۱۴۰.

^۴ دول الاسلام للذهبي (۲/۳۰).

رکابه ره که ی بکوژئی وه ک جیگری سولتان برکیاروق^۱. هه ره ها شمس الدوله جکر میش
 فه رمانپوایی جزیره ی ئین عومر نه م ناکۆکیه ی قۆسته وه بۆ ده ست وه ردا ته ناو مملانی
 ناو خۆیه کان نه وه بوو به ره و نصبین به ری که وتو ده ستی به سه ردا گرت، موسی ش به ره و
 موسل هه لات و پاشان له وی خۆی قایم کردو له وی جکر مش بۆ ماوه یه کی دورودریژ که مارۆی
 داو موسی ش ناچار بوو پشت ببه ستیت به سقمانی نه رته قی له دیار به کرداو پیشنیاری پیدانی
 قه لای کیفای بۆ کردو ده هه زار دیناری پید، له به رامبه ر یارمه تی دانیدا، سه قمانیش نه م
 پیشنیاره ی قبول کردو یارمه تی سه ربازی پیشکش کرد، جکر مشیش ناچار بوو که که مارۆی
 سه ر موسل هه لگرت، کاتی موسا ده رچوو بۆ پیشوازیکردن له سه قمان، هه ندی
 له خزمه تکاره کانی له ریگادا کوشتیان و سوپاکه شی په رته وازه بوو، سه قمانیش به په له
 که رایه وه بۆ قه لای کیفاء ده ستی گرت به سه ریدا له هه مان کاتدا جکر مش به ره و موسل
 پیشپه وی کردو چوو ناویه وه خه لکه که شی به خۆشحالییه وه به خیریان هیئا^۲. جکر مش بوو
 به فه رمانپوای میرنشینی موسل له سالی ۴۹۵هـ - ۵۰۰هـ / ۱۱۰۱-۱۱۰۶ز داو بووه هاوپه یمانی
 سه قمانی کوپی نه رته قی نه میری نه رته قه کان له دیار به کردا، مه به ست له م په یمانیه ش پی
 به ره نگاریبونه وه ی پیشپه وی خاچه رسته کان بوو له رۆژه لات وه به ئاراسته ی ناوچه گه ری
 جه زیره، نه وه بوو نه و سه رکه وتنه خیرایانه ی که خاچه رسته کان به ده ستیان هیئاو ئاره زووی
 ده ست گرتیان به سه ر هه راراند ده که یه نیت نیاو چوار ریپیانیک به ره و عیراق و جه زیره و
 شام، به سه وود وه رگرتن له ناکۆکی نیوان نه میره موسلماننه کان، سه ربازی نه وه ی که
 له ده ستگرتن به سه ر هه راراند وه رده گیریت له بچرانی په یوه ندی له نیوان موسلمانان له ولاتی
 فارس و عیراق و جه زیره و شام و به خشیینی هه لیکی تر به خاچه رسته کان بۆ هیرش کردنه
 سه ر موسل و هیور کردنه وه ی ره هاو ده ستگرتن به سه ر هه ری می جه زیره دا، نه م هه موو
 هۆکاره کاریگه ری ته واویان هه بوو بۆ وه لانانی ناکۆکییه کان له نیوان جکر مش و سقمانداو
 کارکردن پیکه وه بۆ وه ستانی پیشپه وی خاچه رسته کان^۳.

ا- جه نگی به لیخ و سه رکه وتنی موسلماننه کان به سه ر خاچه رسته کاند "که به جه نگی
 هه رارانش ناو زده ده کړیت": هه ریه که له جکر مش و سقمان بانگه یشتی یه کتریان کرد بۆ
 کۆبوونه وه بۆ خۆلادان له مه سه له ی هه پاران و هه تاوه کو به یه کتری رابگه یه نن که برپاریان داوه

^۱ تاریخ الذکسن فی الموصل وبلاد الشام ل ۶۲.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۶۲

^۳ المقاومة الاسلامیة الغزو الصلیبی ل ۹۵ عما الدین خلیل.

خۆيان بيه خشن به خوا، ئه وه بوو به دهم يه كه وه هاتنو له خاپووردا لای راس العين كۆبوونه وه هاوپه يمانيتته كه يان توندوتۆل كرد به ده هزار سواری توركو كوردو عه ره به وه كه وتنه رێ بۆ روبه روبوونه وه ی زه ها پيش ئه وه ی هيرشيان بكرितه سه ر، كاتێ بلدوينی دوه ميش ئه میری ره ها هه والێ كۆبوونه وه يانی بيست هانای برد بۆ جوسلين بۆ هيمۆندو داواي كۆمه كي لێ كردو پيشنياری كرد كه ئاراسته ی هيرشه كه بگۆرن به وه ی كه هه ستن به هه ولێك بۆ روبه روبوونه وه ی هه پاران، دواي ئه وه ش كه بلدوين پاسگايه كي بچووكي هيشته وه له ره هادا به ره و هه راران كه وتنه رێ به سه رۆكايه تي كۆمه لێكي كه م سواره و ئه رمه نه كان، له نزیک هه رارانيشدا هه ريه ك له جوسليني ئه میری ته ل باشرو بۆ هيمۆندی ئه میری ئه نتاكييه و تانكردي خوشكه زای و به ترياركي ئه نتاكييه و سوپايه ك كه سواره و فه رمانده كانی خاچه رست و ژماره يه كي زۆر له ئه رمه ن و پياوانی ئاينی هاتنه پالێ، كه ژماره يه ده گه يشته سێ هه زار سوارو سێ هينده ی ئه م ژناره يه پياده له واقعيشدا ئه م سوپايه ئه و هيزه ليدرو ئاماده و ته واوه بوو كه خاچه رسته كان له باكوپری شامدا هه يانبوو، جگه له پاسگای شوراكان، كاتێ ئه م سوپايه ش كۆبوويه وه له به رده م هه پاراندا جكرمشو هاوپه يمانه كه ی هيشتا به ره و ره ها ده هاتن^۱.

ئه وه بوو زۆری نه مابوو خاچه رسته كان ده ست بگرن به سه ر هه پاندا، دواي ماوه يه كي كه م له ئابلقه دانی، به لام ئه و ناكوكييه ی كه له نيوان بلدوين بی بوو بوهيمۆندا روی داو سوربوونی هه ريه كيكيان له سه ر هه لكرتنی ئالاكهی له سه ر ئه و شاره دواي ده ست به سه راگرتنی، يارمه تيدەربوو بۆ خۆراگرتنی هه پان و هه لی ره خساند بۆ موسلمانان هه تا وه كو بكه ونه جموجۆل بۆ جه نگ كردن دژی خاچه رسته كان پيش له ده ستدانی ئه و شوپينه ی كه به ده ستiane وه بوو، روبووبوونه وه ش له نيوان هه ردوولادا له سه ر روياری به ليخ روويدا له نوێ شه عباندا، موسلمانان خۆيان وه ك شكستخواردو پيشاندا، خاچه رسته كانيش نزیکه ی دوو فه رسه خ شوپينيان كه وتن، پاشان هيرشيان بۆ هيتانه وه و زۆرينه ی سوپاكه يان له ناوبردن^۲ وريژه يه كي زۆر مۆلك و سامانيان ده سه كه وت^۳، هه روه ها بوهيمۆندی ئه میری ئه نتاكييه و تانكردي خوشكه زای بۆسه يان داناوو هه تاوه كو له پيشته وه بده ن به سه ر موسلمانانه كاندا له كاتێ گه رم بوونی جه نگدا، كاتێ هاتنه

^۱ الحروب الصليبية وسمات (۷۲/۷۱/۳) المقاومة الاسلامية للغزو الصليبي ل ۹۶.

^۲ المقاومة الاسلامية للغزو الصليبي ل ۹۶.

^۳ هه مان سه رچاوه ل ۹۶.

دوره و بینیان هاوریکانیان شکستیان هیناوه و سربازگه که یان تالان کراوه، له شوینه کانی خویاندا به شه و مانه وه و پاشان دزه یان کردو هه لاتن، موسلمانان کانش شوینیان که وتن و ژماره یه کی زوریان له هاوریکانیان کوشت، به لام نه دو که سه توانیان دهر یازین و بگه رینه وه بۆ ره ها، به لام بلدوین و جوسلین به دیل گیران پیشتریش بلدوین له گه ل کۆمه لیک له فەرمانده کانیاندا هه لاتبوون له کاتیکدا که ویستیان له ده ریای به لیخ بپه رنه وه، به لام قوپو لیته بووه ریگریان و دهره نجام سه رکرده یه کی تورکمانی له هاوریکانی سقمان پیااندا گه شته وه و توانی به دیلیان بگریته و به لدوینی برد بۆ سه قمانی سه رکرده ی^۱.

ب- **ناکوکی نیوان جکرمش و سقمان**: کاتی هاوه لانی جکرمش بینیان هیزه کانی سه قمان ده ستیان گرتووه به سه ر به شی زوری ده سکه وتی خاچه رسته کاندان و تیان به سه رکرده که یان: نه گه ر به وه هه موو ده سکه وته وه بپه رنه وه نیعه لای خه لک چی بلین و چیمان پی ده لین؟! بۆیه پیشنیاری فراندنی بلدوینیان لاخۆشه ویست کرد، جکرمشیش هه ندیک له هاوریکانی نارد و توانیان نه میره خاچه رسته که له سه ر یازگه ی سه قماندا بفرینن، کاتی سه قمان به مه ی زانی، له و کاته دا له وی نه بوو زۆر به لایه وه قورسبوو، بۆیه هاوریکانی خویان ناماده کرد بۆ جهنگ، به لام نه و پاش که مێک گێرانه وه ووتی: نامه وی بۆ دامرکانده وه ی توره ییم دوژمنانی موسلمانان دلخۆش بکه م^۲، پاشان به سه رکردایه تی هیزه کانی که وته ری و چه کو ئالای خاچه رسته کانی برد و جلو به رگه کانی کرده به سه ر یازه کانی و سواری نه سپه کانیانی کردن و هات بۆ هه ریمی شبختان له دیار به کردا نه وه بوو خاچه رسته کان به جییان هیشت، چونکه وایان ده زانی له خویانان و سه رکه وتوون سقمانیش روبه رویان بوویه وه له ناوی بردن و هه لی کوتایه سه ر قه لاکانیان، به م شیوه یه توانی ده ست بگریته به سه ر ژماره یه ک له قه لاکانی ناوچه که دا پاشان گه رایه وه بۆ باره گای میرنشینه که ی له دیار به کردا^۳.

ج- **شکستخواردنی جکرمش**: جکرمش برپاری به رده وام بوونی له سه ر جهنگ کردندا دوا ی گه رانه وه ی هاوپه یمانه که ی هه روه که هه ستا به په لاماردانی قه لاکانی خاچه رستان له هه ریمی شبختان دا که تا کو رۆژه لاتنی ره ها درێژ ده بیته وه، پاشان به رده وام بوو له پیشپه ویکردن به ره و ره ها، نه وه بوو په له نه کردنی خاچه رسته کان بووه هزی هیشته وه ی چه ران به ده ستی موسلمانان کانه وه، ره هاش به هزی هیواش جولانه وه ی موسلمانان کانه وه به ده ست گا وره کانه وه

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۹۷.

^۲ الکامل فی التاریخ (۴۶۶/۸).

^۳ هه مان سه رچاوه (۴۶۶/۸) المقاومه الاسلامیه الغزو الصلیبی ل ۹۷.

مايه وه، چونكه بوارى دا به تانكرد هه تاوه كو ئامپره كانى به رگرى چاك بكاته وه و به م
شيوه ش توانى يه كه م هتيرش به ربه رچ بداته وه كه جكرمش پيى هه ستا، نه مهش به زۆرى
نه گه ريته وه بۆ ئو ئازايه تى و نه مه كداريه ي كه نه رمه ن و خه لكى ناوچه كه نوانديان، به لام ئو
فشاره زۆره ي كه تانكرد هه ستنى پى كرد، ناچارى كرد كه په نابريته بۆ بۆهيمۆند له گه ل
ئه وه شدا كه بۆهيمۆند رويه روى كي شه ي زۆر بووبويه وه، به لام پيى باش بوو مه سه له ي
به رگرى كردن له ره ها پيش بخات بۆيه هه ستا به يارمه تى دانى خوشكه زاكه ي، به لام خراپى
ريگاويان بووه ريگر له به رده ميداو تانكرديش زۆر ناوهميدبوو فه رمانى دا به پياوانى پاسگا كه
كه بچنه شوينه كانيانبو هتيرش كردن له به رامبه رياندا ئو وه بووله تاريكى شه ودا هه ليان كوتايه
سه ر توركه كان له كاتيكا كه له خه ويكى قولدا بوون، به گه يشتنى بۆهيمۆنديش سه ركه وتنى
خاچه رسته كان به دى هات و جكرمشيش به ترسه وه هه لها ت و له پاش خۆى سه ربازگه كه ي
به جى هيشت كه پرپوو له سه روه ت و سامان به م شيوه يه ش فه ره نجه كانيش تۆله ي شكستى
حه رانيان كرده وه و توانيان پاريزگارى له ره ها بكن له و ديلا نه ش كه كه وتبوونه ده ست تانكرد
كه چه شازاده يه كى سه لجووقى بوو له خانه واده ي جكرمش، جكرمشيش هينده رييزى له و
خاتوونه گرت، كه برپكى زۆر پاره ي دا بۆ ئازاد كردنى كه ده گه شته نزيكه ي ١٥ هه زار بيزنت،
يان گورينه وه ي به خودى كۆنت بلدوين، ئو وه بوو هه والى ئه م پيشنياره گه يشته
به يتولمه قديسو به لده ويني پاشاش خيرا نامه يه كى نوسى بۆ بۆهيمۆند كه ئه م هه له
له ده ست نه دات هه تاوه كو به لدوين رزگارى ببيت، به لام بۆهيمۆند و تانكرد پتيويستيان
به پاره بوو، هه روه ها گه رانه وه ي به لدوينيش تانكردى له كاره كه ي دورخسته وه، چونكه وه ك
ده سه لاتدارى ره ها - ده بوايه بگه ريته وه بۆ نه تناكييه، بۆيه وه لاميان بۆ نامه كه ي پاشا
بلدوين به م شيوه يه بوو: هه بچ دبلوماسيه تيكي تيدانييه كه په له بكن له په سه ند كردنى
پيشنياره كه دا، چونكه نه گه ر دوو دلى بنويچن ره نگه جكرمش ناچار بيت فيديه كه
زياتريكات، له و كاته شدا له گه ل جكرميشدا ريك كه وتبوون له سه ر رازيبوون به و بره پاره يه و
هه ر بۆيه بلدوين له زينداندا مايه وه^١.

د- نه نجامه كانى جهنگى بليخ يان هه ران: جهنگى بليخ ده ره نجامى گرنگى هه بوو له سه ر ناستى
ئيسلامى و خاچه رستيدا كه گرنگترينيان:

^١ المقاومة الإسلامية للغزو الصليبي ل ٩٩٠.

● پېشپړه وی خاچپه رسته کانی وه ستاند به ناراسته ی پړژه لات له سهر حسابی موسلمانان کان و بئ نومیدی کردن له پېشپړه وی کردن به ره و عیراق و ده سترگرتیان به سهر ه ریمی جه زیره دا. خونه کانی بوهموندی له ناوېرد بۆ ده ست گرتن به سهر حه له بداو کردنی نه تاکیه به ده وله تیکی گه وره و خاچپه رسته کانی بئ نومیدکرد به رامبه ر به بچرانی په یوه نندی نیوان موسلمانان له شام و جه زیره و ناسیای بچووکدا له ریگه ی ده سترگرتن به سهر حه له بدا.

● چاره نوی شاره ی ره های دیاریکرد، چونکه نه م نیماره ته روبه روی چهن دین ناکوکی و کیشه ی ناوخیوی بویه وه که بووه هوی لاواز کردنی به تاییه ت له لایه ن نه رمه کانه وه، که هه رزوو بیزاریان ده ربړی له ده سه لاتی لاتینی له بهر توندی نه وان به رامبه ر به کلپسای نه رمنی و ده ربه ده رکردنی پیوانی نه مه ش وایکرد له نه رمنه کان که په یوه نندی بکه ن به تورکه کانه وه نه گه ری روخانی ره ها له سه رده ستی موسلمانان کان نزیک بوویه وه^۱.

● هلی گیرانه وه ی نه و مولکانه ی بۆ موسلمانان ره خساند که پیشتر له ده سستیان دابووو خرابوویه سهر میرنشینی نه تاکیه یه.

● تانکرد دوا ی به دیلگرتنی بلدوین بسو به فرمانپره وای ره ها، بۆهموندیش بسو به به هیزترین نه میری خاچپه رست له باکورد.

● نه م سه رکه و تنه بووه هوی نزیک بوونه وه ی زیاتری هیزه نیسلامی و بیزه ننتیه کان دژ به دوژمنی هاویه شیان نبین القانسی ش مه ترسی ده ره خنامه کانی روون ده کاته وه و ده لیت: نه مه سه رکه و تنیکی باش بوو بۆ موسلمانان، که هاوشپوه ی نه بوو فه ره خه کانی لاوازکردو ژماره یان که م بوویه وه، مه ترسیان نه ماو دهرونی موسلمانان کانی به هیزکردو هیمه تی جولاندن بۆ سه رخستنی ثابین و جیهادکردن دژ به بئ باوه ران و خه لکی مژده ی شکسته یانایان ده دا به یه کترو دلیابوون له لیدان و هه ره سه یانایان.

● نه و نه فسانه یی به دروخسته وه که ده لئ خاچپه رسته کان ناشکین^۲.

● نیمپراتوری بیزه ننتی نه لکسیوس هلی لاوازیوونی ده سه لاتی بۆ هیموندی قوسته وه پاش نه وه ی که پوبه پوی په خنه بوویه وه به هوی رزگار نه کردنی بلدوینی هاورییه وه، ویرای پابه ندبوونی به وریککه و تننامانه ی که له گه ل نیمپراتوردا موری کردبوو که ده ستی دایه هاندانی نه و پاپه رپانه ی که دانیش توانی قلیقیه پیتی هه ستان دژ به فرمانپره و نورمانه کانایان، هه روه ها

^۱ تاریخ الزنکین فی الموصل وبلاد الشام ل ۶۵.

^۲ همان سه رچاوه ل ۶۵.

فرمانی دا به هیزه کانی که ده سترگن به سهر چهند شارو پیگه یه که پیشتر تانکرد دهستی به سهر دا گرتبوو، گه شتیگه لی بیزه نتیش به شداریوو له ده سترگتن به سهر هندی شاری که نار ده ریادا وه که لادقیه و طرطوس، سهرباری نه مهش بیزه نتیه کان توانیان سود له بنکه ده ریایه کانیان له قبرسدا وه رگرن بۆ پیشکش کردنی یارمه تی به ریموندی ضجیلی - دوزمنی سهرسه ختی بۆهموند - که هولی دها بۆ دامه زانندی میرنشینی که به دهوری ته رایلو سدا له ته نیشته نه نتاکیه وه له باشوره وه له کاتی که که س له قودسه وه نه رویشته بۆ یارمه تی دانی بۆهموند بۆ تیپه راندنی نه و کیشه یه ^۱.

به م شیوه یه دانرابوو بۆ جگرمش که به هوی هاوپه یمانیتی له گه ل سقامندا، رۆلکی ترسناک بگپرئ له میژوو یه جگه کانی خاچه رستیداو خوئی هاوپه یمانه که یه که مین سهرکه وتنی یه کلاکه ره وه پیشکش جیهانی نیسلامی بکه ن، به مهش ده روزه ی والا کرد بۆ ده رکه وتنی چه ندین فه رمانده و هاوپه یمانیتی نیسلامی که گورزی یه که له دوا یه کیان ئاراسته ی خاچه رسته کان کرد، نه و سهرکردانه ش به مه دودی فه رمانپه وای سهرلجوقی له موسل دهستی پیکردو به صلاح الدین کۆتایی پی هات و ئیلفازی و بک نه رته قی و ئاق سنقری به رسقی و پاشان عماالدین نوره دین ی زه نگیشی له و نیوه ندده له خق ده گرت ^۲.

د- درپژدهانی جگرمش به جیهاد: وپرای هندی ده ستپیشخه ری نیگه تیف که له دوا ی سهرکه وتنی موسلمانه کانه وه له به لیخدا رویدا، جگرمش هیشتا ئومیدی هه بوو سهرکه وتنی تر له م گۆره پانه دا تۆمار بکات، نه مه شی دوا ی که متر له دوو سال بۆ په خسا کاتی له کۆتایی سالی ۴۹۹هـ - ۱۱۰۶ ز فه رمانیکی له سولتان محمده وه پیگه شته بۆ نه نجامدانی به هه لمه تیکی نوئی بۆ سهر خاچه رسته کان، نه ویش په یوه ندی کرد به نه میری ناوچه کانه وه توانی هاوپه یمانیتی به ک پیک به نیت که رضوانی نه میری حه له بو ئیلفازی نه رته قی و نه میری ماردین و نه لب ته مر تاشی فه مانپه وای شنکارو اصبه ذساوا که یه کیک بوو له گه وه نه میره کانی ولاتی فارسی له خق گرتبوو، به لام نه وه ی که ئیلفازی خسته به رده م نه میره کانی تر، جیبه جیکردنی نه و پلانه ی یه که خست، نه وه بوو داوا ی لی کردن که هه لمه ته که یان دژ به جگرمش ده ست پی بکه ن به مه به ستی ده سترگتن به سهر موسل دا بۆ ده ستخستنی په زامه ندی سولتان محمده د که هندی هه ل سوکه وتی فه رمانپه وای موسلی به دل نه بوو وپرای

^۱ المقاومة الإسلامية للغزو الصليبي ل ۱۰۰.

^۲ المقاومة الإسلامية للغزو لبصليبي ل ۱۰۲.

نه گهري سود وه رگرتن له بودجهي دارايي و سهريزي موسل دژ به خاچه رسته كان، نه وه بوو
 هاورتيكاني به وه رازيبوون و پيکه وه که وتنه پئ بؤ هيرشکردنه سهر نصيبين که يهر
 به فهرمانپه وای موسل بوو، به لام بريکاره کاني جکرمش له و شوينه دا سهرکه وتوو بوون
 له نانه وهی دووبه ره کی له نيوان رضوان و ئيلغازيدا به پلانی گه وره که بان له موسل، رضوانيش
 هه لی سازدانی خوانيکی شايی قوسته وه که له بهرده م شوراکاني نسيبيندا سازدراو هه ستا
 به فپاندنی ئيلغازی و کوتکردن و گرتنی، به لام شوينکه وتوو تورکمانه کاني توانيان رزگاري
 بکه ن و هيرشيکی کتوپر بکه نه سهر سهريازگه ی رضوان نه مه ش رضواني ناچارکرد به
 پاشه کشه کردن و گه پانه وه بؤ حه لب، ليره شه وه هه لوه شانه وهی نه م هاوپه يمانيتيه
 ده رکه وت پيش نه وهی تاقه هه نگاويک بنيت به ره و نامانجي سهره کی که کوشتاری
 خاچه رسته كان بوو، به لام هه موو نه مانه جکرمشي ساردنه کرده وه له هيرشکردنه سهر
 دوژمنه راسته قينه کاني، نه وه بوو که له شکست هيتان به هه وله کاني هاوپه يمانيتي نه ميره كان
 له دژي بويه وه، راسته وخو هيرشي کرده سهر ره ها، به لام زوري نه خايه ند گه رايه وه بؤ
 موسل و له ويش روبه رووی کيشه ی نوئ بويه وه له گه ل سلجوقيه کاندا، دوی نه وهی
 که سهرکه وت به سهر نه و هيرشه ی که سهر يازه کاني ريشارد (سالرنو) پني هه ستان که
 له جياتي بلديني ديلکراو فهرمانپه وايه تي ره های ده کرد، به لام زوري نه خايه ند سولتان قه لچ
 نه رسه لانی کوپی سوله يمان سولتانی رومه سه لجوقيه كان، هه ستا به هيرشکردن بؤ سهر
 ره ها، جيگره کاني جکرميش له حه پان هه له که يان قوسته وه و نوينه ريان ناره ده لای و
 بانگه يشتيان کرد بؤ نه وهی نه و شاره ی راده ست بکه ن، قه لچ نه رسه لانيش به ره و نه وي
 به ريی که وت و چوه ناو حه پان و خه لکيش دلخوشبوون به جيهاد کردن له دژي فهره نج،^۱
 له ويش چه ند روژيک مايه وه پاشان ناچاربوو بگه ريته وه بؤ ولاته که ی به هوی نه خوشييه که ی
 تونده وه که توشييو، به لام کومه ليک له هاوه لانی له حه پاندا به جيھيشت بؤ پاراستنی،^۲ وادياره
 که سایه تي قه لچ نه رسه لان ورده ورده هه ژموني پيدا کرد به هوی نه و هيزو ده سه لات و
 سه ربه خوييه ی که هه يبوو زياتر له نه ميره موسلمانه کاني تر له ناوچه که دا به هوی ناگوکی
 به رده وام و شهرو پيکدادانيان له پيتا و به ده سه يتانی ده سکه وتی ئيقلیمی سنوردارو نه مه
 جگه له وهی که نه و گرفتانه ی روبه رووی جکرمش بويه وه له موسل داو تيکچوونی

^۱ هه مان سه رچاوه.

^۲ المقاومة الإسلامية للغزو الصليبي ل ۱۰۳.

^۳ الكامل في التاريخ له المقاومة الإسلامية ل ۱۰۴.

په یوه نډیه کانیښی له گهټ سه لجویو کاندې ته وایو گرنگی دانی به گزړه پانی جیهاد دژ به خاچه رسته کان له بیر برده وه، نه م کارهش بووه هوی نه وهی قطب نرسه لان جیگره کانی بریکاره کانی جکرشم راکښیت له خه پاندا بویه بانگهیشتیان کردو خه رانیان دابه دهسته وه، نه مهش هه مان هوکاری بانگهیشتکردنی قه لچ نرسه لان بوو له لایه ن خه لکی موسله وه هه تاوه کو حوکرمانیان بکات، پاش کوژرانی حکرمشی حوکرمانی پیشویان^۱.

۲- جیهادی جکرشمی فهرانپروای موسلو سه قمانی کوری نه رته ق فهرانپروای

ماردین و دیار به کر: هر که نه وروپای روژناوایی هه والی نه و سرکه وتنه ی بیست که هیزه خاچه رسته کان له ولاتی شامو فله ستیندا به ده ستیان هینا، زوریک له نه میره کانیان که پیشتر به شداریان نه کردبوو له هاتن بۆ روژه لات ناره زووی به شداری کردنیان نواند به پالنه ری ته ماعی که سی دونیایی و ده سکه وتنی مولک و سامان و پرای پالنه ری ناینی که خوی له ده سکه وتنی پاداشت و لیخوشبوون داده بینییوه، شایانی باسه خاچه رسته کان له روژه لاتدا پیویستی زوریان به جه نگاوه رو داگیرکری زور هه بوو به مه به ستی:

● دریزه دان به جه نگ دژی موسلمانان کان.

● ده سپیکردنه وهی فراوانخوای.

● پاراستنی نه و ده سکه وتنه ی که به ده ستیان هیناوه.

● پاراستنی نه و مافانه دژ به هر هه ولکی موسلمانان بۆ گیرانه وهی.

کۆمه لگی روژناو وه لانی نه م دیارده یه ی دابه وو پابونکی خاچه رستی لیکه وته وه بووه هوی هاتنی کۆمه لانیکی خاچه رستی تر بۆ روژه لات و له مبارديه کانیښ یه که می نه و کۆمه لانه بوون، نه وه بوو له سال۱۴۹۴ ک/ ۱۱۰۱ز نیتالیا یان به جی هیشت به سه رکردایه تی نه نسلم بووی سه روکی نوسقونه کانی میلان و کۆمه لیک له شازاده کانیښ هاوریه تییان کرد که له نیوانیاندا نه لبرت کونت بیاندرا ت و جیوبرت کونت بارماو هیو کونت مونتیپلو هه بوو^۲. وادیاره نه م کۆمه له لامباردیان و پرای زوری به شداریوان تیایدا له پووی جوړو چونیته یه وه زور له کۆمه له کانی پیش خوی جیاوازنه بوون، به به لگی نه وهی که ته نها ژماره یه کی که م جه نگاوه ری له خو ده گرتو زورینه ی به شداریوانی له خه لکانی ناسایی بوون که شاره زاییه کی نه وتویان ده رباره ی جه نگ نه بووو هیچ ریخه ستنیکیان پیوه دیارنه بوو، کاتی که یشتنه ده ورو به ری قوسته ننتینه دزی و تالانی زوریان کرد نه مهش وای کرد

^۱ المقاومة الإسلامية للغزو الصليبي ل ۱۰۴.

^۲ تاریخ سلاجقة الروم فب اسيا ل ۹۶.

له ئیمپراتۆری بیزهنتی که په له بکات له گواستنه وه یاندا بۆ ئاسیای بچوک نه مه ش له مانگی جمادی یه که م/ ئازاردا، نه وه بوو له نیو قومیدیه دا نیشته جی بوون له چاوه پوانی گه یشتنی کۆمه له کانی تردا^۱، زۆریشی نه خایه ند کۆمه لێکی تر له فهره نسییه کان گه یشتن به سه رکردایه تی ستیفن بلوا، کۆمه لێ شازاده ش په یوه ندیان پتوه کرد وه ک ستیفن کونت برجدیاو هیو کونت بردی و بلدوین کونت جراندر به و هیو بیرون ئوسقوفی سواسون له گه ل سړیه کی نه لمانی به سه رکردایه تی کونراد نه م کۆمه لانه ش پتکه وه له بسفۆر په پینه وه و له نیقیه دا له نزیک سه ربازگه ی له مباردی جیگیر بوون، ژماره ی هه ردوو کۆمه له که ش له نیوان دوو سه د بۆ سی سه د هه زار جه نگاوهر ده بوو، ئیمپراتۆری بیزهنتیش نه لکیس کومنین ریموند کونت تولوزی هاوپی وه ک فهرمانده ی گشتی ده ستیشان کرد و کۆمه لێک سه ربازی بیزهنتی به سه رکردایه تی تسیتاس بۆ نارد^۲.

ا- **جهنگی مرسیفان**: سوپای خاچه رست له نیقومیديه وه به ره و دوریلیۆم به ریکه وت به مه به ستی گه یشتن به زهویه پیروژه کان، به و مه رجه ی له کاتی رۆشتنیدا نه و ریگه یه بکاته وه که به ئاسیای بچوکدا تپه رده بیته، بۆیه ئیمپراتۆر ستیفن بلوا وه سیه تی کرد که سوپا نه و ریگه یه بگرێته بهر که کۆمه له خاچه رسته کان پشتر گرتویانه ته بهر که به دوریلیۆم و قونیه دا تپه رده بیته، به لام له مبادیه کان رازی نه بوون به ره و زهویه پیروژه کان به ری: هوت هه تاوه کو بۆهیمۆند شازاد نه که ن که به نمونه و پاله وان و تاکه سه رکرده ی باوه رپیکراویان ده زانی که بتوانی به ره و سه رکه وتن بیانبات، بۆیه سوربوون له سه ر نه وه ی که هه لمه ته که به ره و کمبادو کییه بروت، نیبن الاثیریش باسی نه وه ده کات که ئامانجی نه و کۆمه له خاچه رستانه بریتی بوو له رزگارکردنی بۆهیمۆند له دیلی^۳، وێپای ناره زابوونی هه ندی له سه رکرده و شازاده کان، به لام نه ندامانی هه لمه ته که روویان کرده زهوی داشمه ندیه کان له ری نه نقه ره وه که نه وکات له ژێر ده سه لاتی قلج نه رسه لاندابوو، نه وه بوو ریگه یان دۆزییه وه و درێژه یان به گه شته که یاندا به ره و کنگری که نه که وێته خواوی بافلاجونیا بۆ نه وه ی نه و ریگه سه ره کییه بگرنه بهر که به ره و نه ماسیه و نیکسار ده روات و هه تاوه کو پشپه رده ی خاچه رسته کان یه ک به خن، قلج نه رسه لانیش به نه نقه ست پاشه کشه ی کرد له به رده م هیزه خاچه رسته کاندا به شیوه یه کی پله به ندی و شیوازی بیابان نشینه کانی گرته بهر به روخاندنی نه و شویتانه ی که پاشه کشه ی لێ ده کات و سوتاندنی هه ر شتی که له وانه یه خاچه رسته کان

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۹۶.

^۲ الکامل فی التاریخ له تاریخ سلاجقه الروم ل ۹۷.

^۳ تاریخ سلاجقه الروم فی آسیا ل ۹۷.

سودی لی وه رگرن به تایبته نازوقه و جبه خانه کانیان، له هه مان کاتیشدا هیژه تورکمانه کان کۆبوونه وه له هاوپه یمانیتیییه کی نوئیدا بۆ روبه روبوونه وهی هه ره شهی خاچه رسته کان نه وه بوو کمشتکین نه حمه د نه لدانشمند هه ستا به نوێکردنه وهی هاوپه یمانیتیییه که ی له گه ل فلج نه رسه لاند، هه روه ها رضوانی فه رمانپوای حه له بی هاندا بۆ ناردنی چهند جه نگاوه رێک^۱. خاچه رسته کان گه شتته کنغری و تورکمانه کانیان به نه پهری هیژیانه وه تیادا بینیی به لام به هوی تۆکمه بییه وه نه و شاره یان بۆ نه گیرا ناچاربوون درێژه به گه شته که یان بدهن دواي نه وهی گونده کانی ده ورپه ریان تالان کرد، به لام ورده ورده به هوی که می نازوقه و گهرمی که شو هه واو رێگری تورکه کانه وه ماندوبوون و ریمۆندیش بۆ نه وهی سوپاکه له تیاچوونییکی مسۆگهر رزگاربات، پێشنیاری کرد که به ره و باکوپی رۆژه لات و قستمونی به رێ که ون، له وێشه وه به ره و له شاره کانی بیژه نتهی له سه ر ده ریای ره ش، هه رچه نده رۆیشتن به ره و قستمونی هیواشو زه جمه ت بوو له به ر ته واو بوونی نازوقه و له ناو بردنی به روبوومی کشتوکالییه کان و پرکردنه وهی بیره کان له لایه م تورکه کانه وه، نه وه بوو خاچه رسته کان روبه پووی هېرشییکی کتوپرپوون له لایه ن تورکه کانه وه که شپرزو و په رته وازه ی کردن و هیچییان پێ نه کرا هه تاوه کو ریموند توانی کۆییان بکاته وه کاتێ گه یشته ده ورپه ری قستمونی، له م کاته شدا پتۆیشتن بوو له سه ر ریمۆند رێره وێک بۆ خوی بکاته وه له نیوان نه و کۆمه له تورکیانه دا به ئاراسته ی که نار ده ریا، به لام دیسانه وه له مبارديه کان سوربوون له سه ر رۆیشتن به ره و رۆژه لات، نه ویش له و ده ورپه ره دا لایدا به ناچاری و له سه ر رای نه وان^۲، پاشان سوپای خاچه رستی رویاری هالیسی بری و به ئاراسته ی دانشمندیه کان و تاکه کانی گه شتته شاری مرسیفان که ده که وێته رێگه ی نیوان رویاره که و نه ماسیه^۳ کاتێ تورکه کانیش زانیان که هیژه خاچه رسته که ماندوبووه پێشروییان بۆ کردو پویه رووی بوونه وه، زۆری نه خایه ند خاچه رسته کان توشی شکست بوون و گۆره پانی جه نگییان به جێ هیشت له ژیر فشاری جه نکه که داو ژن و قه شه کانیان به جێ هیشت و ریمۆندیش په نای برد بۆ ته پۆلکه یه کی بچوو و خوی تیادا قایم کرد هه تاوه کو فه ره نسی و نه لمانیه کان فریای که وتن، پاشان به شه ودا هه لات دواي نه وهی بێ ئومیدبوو له سه رکه وتنو، له پاش خۆشی سه ریا زگه ی خاچه رسته کان و نه و خه لکه ی تر که له گه لیا ندا بوون وه ک ده سه که وت که وته ده ست

^۱ تاریخ الحروب الصلیبیه (۴۳/۳) ر نسیمان.

^۲ تاریخ سلاجقه الروم فی آسیا الصغرای ل ۹۸.

^۳ هه مان سه رچاوه ل ۹۸.

تورکه کان^۱، دواى جهنگه کش کردارى راوه دونان دهستی پی کرد که تهنه سواره کان لیى رزگار بوون، زیانی خاچه رسته کانیش گه شته چوار له سهر پینجی سوپاکه^۲، تورکه کانیش دهستیان گرت به سهر ریژه یه کی زور چه ک و دیلیکی زوریان دهسکه وت که دواتر وه ک بهنده فروشان.

زوری نه خایاند پیموند گه شته بافرا، نه و بهنده ره بیزه نتييه بچوکه ی که له سهر دهريای ره شه نزیک سینوب، له ویشه وه که شتیه ک به ره و بیزه نته و پاشانیش به ره و قوسته نتييه ی برد^۳، هه روه ها میژوونووسی لاتینی نه لبرت ئوف نه کس ئامازه به وه ده دات که ریموند به رتیلیکی له تورکه کان وه رگرتبو وه تا وه کور سوپاکه به ره و قهستمونی به ریت نه مهش دووره، چونکه هه ر که سى چاودیری پیره وی هه لمه ته که و نه و رووداوانه ی که تیايدا روویاندا کردیته هه ست به و هه موو هه وله نه کات که ریموند گرتییه به ر بۆ برپا پی هیئانی له مباردییه کان هه تا وه کو پوونه که نه ولاتی دانشمه ندییه کان پاشان هه ولدانى بۆ ده ره یئانی سوپاکه له و ته نگزه به ی که تیی که وتبون، هه لباردن ی ریگه ی قستونیش له به ر نه و هه مووه نه هه مه تیه بوو که توشی سوپاکه ی بوو، راکردنیشی له گۆره پانی جهنگ ده ره نجامی دلئییابوونی له بی سودی دریژه دان به جهنگ دواى نه وه ی له مباردییه کان هه لاتن و به جناکه مشه خۆره کانیش به دواياندا هه لاتن^۴.

ب- **جهنگی هرقله ی یه که م**: نه و کاره ساته ی که له مرسیفاندا به سهر خاچه رسته کانداهات نه و ناوبانگه ی سرپه وه که ده ره نجامی سه رکه وتنیان له دوریلیمودا دهستیان که وتبووه نه وه ش کاریگه ی زیاتر کرد نه وه بوو که نه مه دوا کاره ساتییان نه بوو، چونکه له هه مان کاتدا که له مباردییه کان شاری نی قومیدییه بان به جی هیشت، هیژیکی فره نسی به سه رکردایه تی ولیم کونت نیفریه به پازده هه زار سوارو پیاده وه گه شته به ره وه و ولیه م سووریوو له سهر گه شته وه به له مبه ردییه کانداهه خیرایی بۆیه قوسته نتييه ی به ره و نی قومیدییه به جی هیشت، له ویش زانی که کۆمه لانی سوپای خاچه رستی به ره و نه نقره به ری که وتون و نه ویش رووی له م شاره ناو به ئاسانی گه شته ناوی، به لام که س نه یده زانی کۆمه لانی خاچه رست به ره و کوئ ریشتوون، بۆیه به ناچارى روویکرده قونیه، کاتى گه شته قونیه گه مارۆی داو پاسگایه کی سه لجوقی تورکیش نه رکی به رگری کردنی له نه ستۆ گرت و سه رجه م هه وله کانی

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۹۸.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۹۸.

^۳ تاریخ سلاجقة الروم فب أسيا الصغرى ل ۹۹.

^۴ تاریخ سلاجقة الروم فب أسيا الصغرى ل ۹۹.

ولیه می بۆ دەستگرتن بە سەر ئو شارەدا شکست پی ھێناو دەرە نجام بە ناچارى بە جێى
 ھێشت^۱.

لە و ماوەیەدا سەلجوقی و ھاوێپەیمانەکانیان لە لەناوبردنی کۆمەلە لەمباردیەکان بوو بوونەو،
 قلج ئەرسلان و کەشتکین ئەحمەد دانشمەند بە ھاتنی دوژمنی نوێیان زانی و ھێشتا کاریگەری
 سەرکەوتنیان لە سەر ماوو بەرە و باشوور رویشتن و پیش ولیم کەوتن بۆ ھرقلە، سەربازەکانی
 نیفەریش لە قونیە و بەرە و رۆژھەلات کەوتنە پی، کاتی گەشتە شوێنێکی نزیک لە ھرقلە و ماندوویون
 زۆری بۆ ھێنابوون، تورکەکان ھێرشیان بۆ ھێنان و دواى جەنگێکی کورت خایەن توشی شکست
 بوون و سوپای فەرەنسێش بە تەواوی لە ناوچوو جگە لە ئەلکونت و شەش لە شوێنکەوتوانی^۲.

ج- **جەنگی ھرقلە و دووھ**: لە وکاتەدا کە ھەلمەتەکی نیفر بە ئاسیایی بچووکدا دەگەرا، دوا
 بەشی ئو کۆمەلە خاچپەرستانە گەشتە قوستەنتینیە، ئەم کۆمەلە لە ش لە فەرەنسێ و
 ئەلمانییەکان پێک ھاتبوون بە سەرکردایەتی ولیمە تۆیەم دۆقی ئە کویتین ولفی چوارەم
 دۆقی بافاریا، ژمارەى جەنگاوەرەکانیشی گەشتە شەست ھەزار جەنگاوەر ئەم کۆمەلە
 دەرچوون بەرە و قوستەننە بە ئاراستەى قونته بەرئ کەوتن و ھەمان رێگە بیان گرتە بەر کە
 بۆ ھیمۆند پێشتر پایدا رویشت، تورکەکانیش ھەمان شیواز بیان گرتە بەر کە پێشتر
 پیادە بیان کردبوو، بە سوتاندنی دەغل و دان و لەناوبردنی ئازوقە و پڕکردنەوێ بێرەکان کاتی
 تاکەکانی ئەم کۆمەلە گەشتە قونیە، بینیان شارەکە و وێران بوو، ئەو بوو پاسگا
 سەلجوقیە کە پاش بەرەنگاریبوونەوێ ھەلمەتەکی نیفر چۆلی کردو ھەموو ئازوقەکانی
 ناوی لە گەل خۆیدا بردبوو، ھەرۆک بێستان باخەکانی لە ھەموو ئو شتانە خالی کردبوو کە
 لە وانە بوو سوودێک بە خاچپەرستەکان بگەیەنیت^۳. ھەرۆھە خاچپەرستەکان زۆر لە قونیەدا
 نەمانەو و بە جێیان ھێشت بەرە و ھرقلە و لە رێگەیکەو کە درێژیکەى پەنج و پینج میل
 بوو، سەرئێشەى زۆرییان توش بوو و برسیتی و تینویتی زۆری بۆ ھێنان، تورکەکانیش
 ناو بە ناو دانە دانە یەکیان ئی دەکوشتن، کاتی چوئە شارەکەشەو بێنییان چۆلکراو^۴ لەم
 کاتەشدا موسلمانەکان لە دارستانەکانی دەورووبەری ھرقلەدا بۆ سەریان بۆ دانان و کتوپر
 لە کاتی ئاو خواردنەو و دایان بە سەربێانداو شپرزەیان کردن و دوا کەسیان لەناوبردن، جگە

^۱ تاریخ سلاجقة الروم فب أسيا الصغرى ل ۹۹.

^۲ ھەمان سەرچاوە ل ۹۹، ۱۰۰.

^۳ تاریخ سلاجقة الروم في أسيا الصغرى ل ۱۰۰.

^۴ تاریخ سلاجقة الروم في أسيا الصغرى ل ۱۰۰.

له كۆمه لىكى كەم نەبىت كەتوانىيان زۆر بەزەحمەت دەريازىپىن كە لەنىوانىياندا ولىمى ئۆيەم و
ولفى چوارەم ھەبوو، كە بەرە و طرسوس و لەویشەو بەرە و نەتاكىيە رۆشتن^۱.

د- ئەنجامى جەنگەكانى پېشوو قىلج نەرسەلان: ھەرسى كۆمەلە كە كۆتايىيەكى ناخۆشيان
ھەبوو، ئەم نەنجامانەش لەلایەكەو كاريگەرى ھەبوو لەسەر رېپرەوى بزوئەو ھى
خاچەرستى لەلایەكى تریشەو كاريگەرى لەسەر توركەكان بەگشتى و سەلجوقىيەكان
بەتايىيەت ھەبوو گرنگەترىن ئەو دەرەنجامانەش ئەمانەن:

- تۆلەسەندەو ھى سەلجوقىيەكان بۆ ئەو ھى كە لەدورلىوم بەسەرياندا ھات، بەجۆرەك كەچىتر
لەئەنادۆل دەرەنەكرىن، ھەروەك ئەم سەركەوتنانە گيانى بەرەنگارىبونەو و ۋە ھى لايان
بەرزكردەو.

- ئەو رېگەيەى كەبەئاسىيەى بچووكدا تىپەردەبى بۆ ۋلاتى شام بەردەوام بەنائارامى مايەو بۆ
سوپاى خاچەرست و بیزەنتىيەكان سەربارى سەركەوتنى يەكە مەن كۆمەلەى خاچەرست
لەبىنىيدا، بۆيە كۆچكەرە خاچەرستەكان لەتىپەربوون بەم رېگا و شكانييەدا دەرسان
كەبەقوستەنتىنەدا تىپەردەبىت بۆ ئىسۇس، ئەگەر لەناو كۆمەلەىكى زۆردا نەبوايەن و نەشيان
دەتوانى بىتە ئەم ناوچەيە بەرېگەى دەريادا نەبىت لەگەل ئەو خەرجىيە زۆرەى كەتەنھا
خەلگەىكى كەم دەتوانن دەبىنى بگەن، ئەم رېگە و شكانييەش بۆ ماو ھى چەند سالىك
بەداخراوى بەرووى خاچەرستەكاندا مايەو^۲ خاچەرستەكان بیزەنتىيەكانيان بەھۆكارى ئەو
نەھامەتییانە دەزانى كە دووچارىيان بوو و بەرپرسيارىتى ئەو روداوانەيان ئەخستە ئەستۆى
ئەوانەو، قەسەلۆكى ئەو ھەش لەناوياندا بلاووبويەو كەپىمۆند رىنمايىيەكانى ئىمپراتۆرى
جىيەجىكرودە كاتى سوپاكەى لەپېرەوى خۆى لاداو ھەتاوەكو سەربازەكان لەو بۆسە
ئامادەكراو ھەدا گيانىيان لەدەست بەدن، لاتىيەكان دەيانويست قوربانييەك بدۆزەو
ھەتاوەكو تاوان و ھەلەكانى خۆيىيانى بھەنە ئەستۆ، بۆ ئەم مەبەستەش كەوتنە لۆمەى
بیزەنتىيەكان و بەرپرسيارىيان دەزانين لەو نەھامەتییانەى كە دووچارى بوون^۳.

- زۆرى نەبرد قىلج نەرسەلان سەروەرى زياترى تۆمار كرد دواى ئەو سەركەوتنانە و توركەكانى
ترى ئەنادۆلىش بەشدارىيان لەگەلدا كرد، ووايلىھات ئەيتوانى دەسەلاتى خۆى بۆ ناو ھى

^۱ تارىخ سلاجقة الروم في آسيا الصغرى ل ۱۰۰.

^۲ تارىخ سلاجقة الروم في آسيا الصغرى ل ۱۰۱.

^۳ تارىخ سلاجقة الروم في آسيا الصغرى ل ۱۰۱.

- ئەو بانە بگىرپتەو. پاشان لەقونىيەى پايتەختىدا مايەو ە دەكەوئتە سەرئەو رىگا سەرەككەيەى كەقوستەننەى ئەبەست بەولائى شامەو.^۱
- دانشمەندىيەكان دەستيان دايە ئازاد سازىەكانيان لەدۆلى فوراتداو بەبئ كۆسپو گەشتە دەوروپەرى رەها، ەروەها مەلەطىەيان رزگارکردو فەرمانپەرەواكەيان لە ۲۳ ذى الحجة ۱۸۴۹ى ئەيلول ۱۱۰۳ز. دا دەستگىر کرد.
- كۆچکردنەوێى خاچپەرستەكان بۆ ولاتى شام بەهۆى ناكۆكى لەنيوان سەلجوقى و دانشمەندەكان و ململانئى ەردو و بنەمالەى توركى گەرە سەلجوقى و دانشمەندىيەكان لەسەر خاوەندارىتتى ملطىە و فدىەى بۆهيمۆند، بەم شىۆەيش بەرەى توركەكان ەلۆەشاىو ەلەناوچەكەدا.^۲
- كاريگەرى كۆچى دوايى قلىج ئەرسەلان: زەنكى كوپى جكرمش نامەيەكى ئاراستەى قلىج ئەرسەلان كرد كەبئت بەهانايەو ەكاتىكدا گو لەملطىەدابوو، بەئىنى بەدەستەو ەدانى موسل و دەوروپەرەكەى پىدا سولتان قلىج ئەرسەلانىش ئەم ەلەى قۆستەو بۆ فراوانخوазى لەسەر حسابى ئەمىرە بەشەرەتووەكان و خىرا چوو بەدەم زەنگىيەو، كاتى جاوليش بەهاتنى زانى لەشارەكە پاشەكشەى كرد، بەتايبەت كەجكرمش لەدىلى دا كتوپر كۆچى دواى كردو ئەشى وىست وەك ەوكارىك بۆ مساو ەمە كردن بەكارى بئىئت، لەلایەكى تریشەو ەباش لەوگەيشتبوو كەقلىج ئەرسەلانى يەكەم ەئندە بەهيزە كەناتوانى لەجەنگى دەستەو يەخەدا رووبەرووى ببئتەو ەبۆيە برپارىدا كەهاوپەيمانئىتيبەكى بەرەلستكار پىك بئىئى دژى ەتاو ەكو پشتگىرى ەلۆيستەكەى بكات.^۳ بەلام قلىج ئەرسەلانى يەكەم توانى بەخۆشحالى دانىشتوانى موسل ەو ەبچئە ناويەو، ئەویش بەئىنى پىدان كەپرز لەنازادىيەكانيان بگريئ و چەند رىكخستنى ئىدارى^۴ تىاداكرد، سەبارەت بەجاوليش، ئەو ە پاشەكشەى كرد بۆ شنكارو چەند دانوستانىكى لەگەل ئىليغازى ئەرتەقى و رزوانى فەرمانپەرەوايى حلب دا ئەجامداو لەكۆتاييدا رىككەوتن لەسەر دەرکردنى قلىج ئەرسەلانى يەكەم لەموسل و رۆيشتن بەرەو ەيرشكردنە سەر ئەنتاكىيە و جەنگىش دژ بەقلىج ئەرسەلانى يەكەم يەشكستخواردن و خنكانى

^۱ تاريخ سلاجقة الروم في أسيا الصغرى ل ۱۰۱.

^۲ ەمان سەرچاو ە ل ۱۰۱.

^۳ تاريخ الزنكين في الموصل وبلاد الشام ل ۶۸.

^۴ تاريخ الزنكين في الموصل وبلاد الشام ل ۶۸.

له رووبارې خاپوړد^۱ له سالی ۵۰۰ ک/۱۱۰۷زدا گوتایي پټهات^۲. هروها قلع نه رسلانی په که م بهیه کیک له و که سایه تیه نمونه بیانه یه داده نریت که رومه سه لجوقیه کان به ره هه میان هیناوه، روزه لاتي نرکیش به سه رجه م چین و تویره کانیه وه به کوچی دوايي کاریگر بوون. - سه رکړده یه کی تری به هیزی وه ک قلع نه رسلان له ناو سه لجوقیه رومه کانداه پیدانه بوو که شوینی پرپکاته وه روویه پروی فشاریکی زوریوون له لایه ن نیمپراتوریه تی بیزه نتیه وه که دووباره دهستی وهردایه کاروباره ناوخییه کانیان و نه لکسیؤس کؤمنین توانی به دلنیا ییه وه دهسه لاتي خوی بگریته وه بؤ سه ر ناوچه کانی روزه لاتي ناسیایي بچوک و که ناری باشووری به ته وای کؤنترۆل بکات.

- کوچی دواي قلع نه رسلان ته مهنی دهوله تی سه لجوقی مه زنی نرکیه ی سه د سال دريژکرده وه، نه مهش به هوی نه و دابه شبوونه سنورداره له ناو دهوله تدا له نتيوان سولتان و نه میره کانداه بؤ دهستگرتن به سه ر ته ختی پاشاییداه زوری جه نکه ناوخییه کان له نتيوانیانداه سه رباری نه و مه ترسییه دهره کیانه ی دهوری دابوون، وه که مه ترسی حه شیشیه کان و خاچه رسته کان، نه مهش قلع نه رسلانی هانداه بؤ دهستبوره دان له کاروباره کانی روزه لات له پیناه دهستگرتن به سه ر ته ختی سولتاندا و مه ترسی بؤ یه کخسته وه ی سه رله نویی سه رجه م هیزه سه لجوقیه کان له روزه لاتدا و له تواناشیدا هه بوو نه م خه ونه ی به دی بیتیت چونکه بارودخه ی سیاسی ناوخیی و دهره کی له باربوو، به لام کوچی دوايي یارمه تی دهوله تی سه لجوقیه مه زنه کانی داو ته مهنی دريژکرده وه.

- کوچی دوايي قوناغیکی زور گرنه بوو له جیابوونه وه ی سه لجوقیه رومه کان له سه لجوقیه کانی روزه لات چونکه نه و مه ترسییه ناوخیی و دهره کیانه ی که روویه رووی دهوله تی مه زنی سه لجوقیه کان بوویه وه بو به ریگر له به رامبه ر دهستیوهردانیان له لقه سه لجوقیه کانی تردا به تایبته له ولاتی شام و ناسیای بچوکدا، شایانی باسیشه که دهوله تی سه لجوقیه رومه کان تانه و کاتهش به ناو سه ر یه سه لجوقیه مه زنه کان بوو و سه ربه خوی ته وایشی سه ربخوی وهرنه گرت له سالی ۵۵۳ ک/۱۱۵۷ز نه بیت^۳.

- کوچی دواي قلع نه رسلان سه لجوقیه کانی شامی بی به شکرده له هیژیک که گرتی بوو بویه کخستنیان، له بهر نه وه ی سه روه ری سه لجوقیه کان له ولاتی شامدا یه خیرایي که م

^۱ رووباری خاپور: رووباریکی گوره به له نتيوان راس العین و فوراتدا له زهوی جه زیره دا.

^۲ الکامل فی تاریخ (۵۰۳/۸).

^۳ تاریخ سلاجقه الروم فی آسیا الصغری ل ۱۱۱.

ده‌بوویه‌وه، چونکه دوو كوره‌كه‌ی تتشی رضوانی و دقاق ئه‌و توانا سیاسیه‌یان نه‌بوو كه بتوانن پویه‌رووی ئه‌و بارودوخه‌ نا‌ئارامه‌ بینه‌وه كه ولاتی شام‌ تیایدا ده‌ژیا له‌كوتایی سه‌ده‌ی پینجه‌می كۆچی / یازده‌یه‌می زاینی و سه‌ره‌تای سه‌رده‌می شه‌شه‌می كۆچیدا، ره‌نگه‌ دیارترین نمونه‌ بۆ هه‌لوه‌شانه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتی سه‌لجوقیه‌كان له‌ولاتی شام و عیراق ولاتانی تردا ده‌ركه‌وتنی ژماره‌یه‌کی ژۆر له‌و بنه‌ماله‌ فه‌رمان‌په‌روایانه‌ بێت كه‌ بوونی په‌یوه‌ندی له‌گه‌ڵ خانه‌واده‌ی سه‌لجوقیدا كۆیان ده‌كاته‌وه، له‌و خانه‌واده‌نه‌شه‌وه چه‌ند په‌كه‌یه‌کی سیاسی ده‌ركه‌وت كه‌ ناوی ئه‌تا به‌كیه‌كانیان لیتراو به‌خواه‌نه‌كانیشیان ئه‌وترا ئه‌تابه‌ك^۱.

- كۆچی دوا‌یی قلع‌ ئه‌رسه‌لان مه‌ترسیه‌یه‌کی گه‌وره‌ی له‌سه‌ر سنگی ئیمپراتۆری بیزه‌نتی لایبرد له‌كاتی‌کی هه‌ستیاردا، له‌وكاته‌دا بۆهیمۆند خۆی ئاماده‌كرد بۆ هێرش‌كردنه‌ سه‌ر به‌لقان له‌سالی ۱۱۰۷/هـ. ۱۱۰۷ز سه‌ره‌تا له‌قه‌لای دوازو تۆكمه‌وه، ئه‌لكسیوگومنینیش قوربانی‌دا‌یه‌ سنووری باشوری رۆژه‌لاتی ولاته‌كه‌ی له‌پینا و پاراستنی دوازو بۆیه‌ هاوپه‌یمانی‌تییه‌کی به‌ست له‌گه‌ڵ قلع‌ ئه‌رسه‌لاندا كه‌ به‌پیتی ئه‌و هاوپه‌یمانی‌تییه‌ یارمه‌تییه‌کی سه‌ربازی ده‌ستگیر بوو، به‌لام كۆچی دوا‌یی كتوپڕی و نه‌بوونی كه‌سایه‌تییه‌کی به‌هیز بۆ جیگیرتنه‌وه‌ی، هه‌لی بۆ ره‌خساند هه‌تاوه‌كو به‌دلتیاییه‌وه‌ په‌كلا‌بێته‌وه‌ بۆ رووبه‌رووبونه‌وه‌ی هێرش‌ی بۆهیمۆند كه‌ له‌سالی ۱۱۰۲/هـ. ۱۱۰۲ز^۲ له‌به‌رامبه‌ریدا شكستی هینا.

- كۆچی دوا‌یی قلع‌ ئه‌رسه‌لان بارودوخه‌كه‌ی له‌ئاسیادا شله‌قاند، ئه‌وه‌بوو گه‌وره‌ترینی چوار كۆپه‌كه‌ی كه‌ ناوی مه‌له‌ك شا بوو دیل كرا له‌لایه‌ن سولتان محمه‌دوه‌ دوا‌ی جه‌نگی خاپور، له‌هه‌مان كاتدا بێه‌ژنه‌كه‌ی ده‌ستی گرت به‌سه‌ر ملیه‌و هه‌ریمه‌ رۆژه‌لاتیه‌كاندا به‌یارمه‌تی ئه‌میر ئید به‌ركه‌دانی نابه‌سه‌روه‌ری طفه‌رل ئه‌رسه‌لاندا، بچووكترین مندالی قلع‌ ئه‌رسه‌لان به‌سه‌ر ولاتی رۆمه‌وه، سه‌باره‌ت به‌دوو برا‌كه‌ی تریش كه‌ ناویان مسعود و عه‌ره‌ب بوو ئه‌وه‌ په‌كه‌مییان له‌ولاتی دانشمندییه‌كان داده‌ژباو دووه‌میشیان له‌قونی‌دا جیگیربوو^۳.

- هه‌ره‌سه‌پتانی ده‌سه‌لاتی ناوه‌ندی سه‌لجوقیه‌ رۆمه‌كان له‌به‌رژه‌وه‌ندی بیزه‌نتیه‌كاندا نه‌بوو، چونكه‌ ئه‌وانه‌ به‌رده‌وام بوون له‌هێرش‌بردن بۆ سه‌ر زه‌وییه‌كانی ئیمپراتۆری، سه‌رباری ئه‌وه‌ش ئیمپراتۆری بیزه‌نتی توانی ده‌ستگیریت به‌سه‌ر هه‌ندی له‌قه‌لا‌كانی ناوچه‌

^۱ تأریخ سلاجقة الروم فی آسیا الصغری ل ۱۱۱۱.

^۲ هه‌مان سه‌رچاوه‌ ل ۱۱۲.

^۳ هه‌مان سه‌رچاوه‌ ل ۱۱۲.

سنورییه کاندای، به لام ناماده نه بوو سه رکیشی بکات و به ره و قیلیقییه یان به ره و ولاتی شام برپوات، نه م هه لسوکه وته شی له به رژه وه ندی سه لجوقییه کان بوو که یه کلابوونه وه بو چاره سه رکردنی گرفته ناوخییه کان.^۲

- جاولی سقاوه: دوی کۆچی دوی قلیج نه رسلان و خنکانی له رویاری خاپوردا له سالی ۵۰۰هـ/ ۱۱۰۷ز له توانای جولیدا هه بوو بچیته ناو موصل، به لام نه و دپنده ییه کی له هوکمرانیدا هه بوو وای لیکرد که خوشنه ویستراو بیت له لایه ن خه لکه وه، هه روه ک هیچ شتیکی له جگرمش زیاتر نه کرد کاتی دانپیدانانی خوی بو ده سه لانی سولتان محمه د علی ناشکرکرد، هه رچه نده که به ناوی نه وه وه له موسلدا وتاری ده خوینده وه^۳، نه وه بوو سه ربه خویی خوی راگه یاندو هه موو په یوه ندییه کی له گه لدا بچراند، نه مه ش پالی نابه سولتان محمه ده وه یه کیک له پیاوانی که مه ودودی کوری تونکین بوو راسپیریت هه تاوه کو جاولی له موصل ده ربکات و شوینی بگریته وه له مانگی ذی القعدةی سالی ۵۰۱هـ/ حوزه یانی ۱۱۰۸ز^۴ به م شیوه یه ش جاولی ناچاربوو که دوباره رابکات له موصل و، به ره و جه زیره به ریکه وت له ویش هه موو دوژمنانی ده ولته شی سلجوقی له ده وری کۆبوونه وه له سه روی هه مووشیا نه وه هۆزی به نی مه زیدی عه ره بی، هه روه ک دودلی نه نواند له هاوپه یمانیتی کردن له گه ل هیزه خاچه رسته کانی ده وروبه ردا، هه روه ک بلدوینی دووه دی بورجی نه میری ره های نازادکردو هاوپه یمانتییه کی له گه لدا به ست دژ به سه لجوقییه کان^۵، مه ودودیش له نیه ونندی خوشحالی خه لکدا چوه موصله وه له مانگی صفری سالی ۵۰۲هـ/ نه یولی ۱۱۰۸.

۵- شهره فولده وله له مه ودودی کوری تونکین ۵۰۱هـ + ۵۰۷هـ/ ۱۱۰۸ز ۱۱۱۳ز: مه ودود پله وپایه یه کی تاییه تی هه بووه له میژووی جیهاددا دژ به خاچه رسته کان، چه ند هوکاریکیش رۆلی هه بوو له پیکه نهانی نه م پله وپایه دا که گرنگترینیان - بی گومان - نه وه ماوه زوه بوو که تیایدا ده رکه وت و نه مۆرکه نیسلامییه به هیزه ی که به که ساییه تییه وه دیاربوو دلسۆزی بو نامانجه گه وره کانی موسلمانان و سیاسه تی دادگه رانه و لیبوردهانی و توانای سه رکردایه تی کردنی بو

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۱۱۲.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۱۱۲.

^۳ الکامل فی التأریخ له الزنکین فی الموصل وبلاد الشامه وه ل ۶۸.

^۴ الکامل فی التأریخ له الزنکین فی الموصل وبلاد الشامه وه ل ۶۸.

^۵ تأریخ الزنکین فی الموصل وبلاد الشام ل ۶۸.

^۶ الباهر لابن الاثیر ل ۱۷.

بزاوتی جیهادو دروستکردنی جوړه هه ماهه نگی بۆ یه کهم جار له نیوان سه رجه م هیزه ئیسلامیه کان له بهرره کانی جه نگدا نه و کاره ی که له هیج سه رده می کدا به دی نه هاتوو جگه له سه رده می نه رته قییه کان و زه نگی دا... دوا جاریش سه رکه وتنی له دانانی خاچه رسته کان له هه لویستی بهرگریکارداو به ده ست هینانی چهند سه رکه وتنیک که یه کیکیان له بهرزییه کانی ته بهر یه دابوو له ناوچه رگی فه له ستیندا، دور له و گۆره پانه ی که والیه کانی پێشوی موسل راهاتبوون له سه ر رو به رو بوونه و ته ییدا له گه ل دوژمنه کانیدا... پاشان کوژرانی به خیرایی پاش نه وه له مزگه وتی دیمه شقدا له سه ر دهستی شیعه ی باتنی دوژمنه درنده کانی بزاوتی جیهادو بهرگری و نه و دلته نگیه گه وره ی که جه ماوه ری موسلمانانی گرتوه و دوا ی تیرۆرکردنی و نه و وشه دلسۆزانه ی پێش شه هیدبوونی وتی هه مو نه مه پله و پاییه ی ئیسلامیه ی مه وود دوپات ده کاته وه وه ک پاله وانیک له پاله وانی جه نگه کانی خاچه رستی و پێشه نگیک له پێشه نگه یه که مه کانی جیهادو تیکۆشان^۱.

ا- هه لته تی یه که می مه وود بۆ سه ر ره ها؛ له سالی ۱۱۰۹/ک/۵۰۳ زدا و پاش چهند مانگی کی کهم له سه قامگیربوونی بارودۆخ بۆی له موصل داو دوا ی نه وه ی که فه رمانیکی له لایه ن سولتانی سه لجوقی محمه د کوپی مه له کشاوه پێگه شت بۆ جولانه وه دژ به خاچه رسته کان، مه وود هه ستا به پێکهینانی هاو په یمانیتیه کی ئیسلامی که نه میری ئیلغازی نه رته قی نه میری ماردین به سه ر یازی تورکمانه وه و سقمان قطبی نه میر نه رمینه و ناسراو به شای نه رمنه و ژماره یه کی زۆر له خه لکانی خۆ به خشی له خۆ گرتبوو^۲، نه مه ش یه کهم جار بوو که نه و ژماره زۆره له سه ر کرده موسلمانان کۆبینه وه بۆ جه نگ کردن دژی خاچه رسته کان، بۆیه نه م هه لته به ده روانه ی سه رده میکی نوێ له خه بات و تیکۆشان دژ به خاچه رسته کان و خالیکانی گرنگی وه رچه رخان و گۆپان له دابه شبوون و دهسته مۆیه وه به ره و کۆبوونه وه و هیرش بردن^۳ داده نریت هه ر که خاچه رسته کان له په هادا به کۆبوونه وه ی موسلمانان کانیان زانی راسته و خۆ بلدوین دی بورج نیردراوێکی به ری خست بۆ به ی توله مه قه دیس و داوا ی کر مه کی به په له ی کرد له شا بلدوین و خۆی له داوی یارمه تی کردن له "تانکردی فه رمان په وای نه تناکیه" بوارد چونکه گومانی له مه به سه ر ته کانی و ریکه وتنی له گه ل موسلمانان کاند دژ به ره ها هه بوو، پاشا بلدوینیش له و کاته دا گه مارۆی شاری به یروتی دابوو، شوینی خۆی به جی نه هیشت هه تا وه کو

^۱ المقاومة الإسلامية للغزو الصليبي ل ۱۱۲.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۱۱۲، تأریخ الزنکین فی الموصل ل ۶۹.

^۳ نورالدین محمود، حسین مونس ل ۱۲۳.

دهستی به سهرداگرتو پاشان به په له به ره و باکور که وته ریو به هاوړپیه تی برترامی نه میری طرابلس ، له نزيك سميساطيشدا کومه لیک له سهرکرده کانی نه رمن په یوه نندیان پيوه کرد له سهروه ری هه مووشیانوه کوڅ باسیل، له کوتایي مانگی ذی الحجة/ کوتایي مانگی ته موزدا گه شته په هاو نه تابه ک مه وودیدش دوو مانگ بوو گه ماروی په های دابوو به بی نه وهی بتوانی کارئ بکات، کاتی سوپای به یتولمه قه دیسی بینی گه ماروکه ی هه لگرتو پاشه کشه ی کرد بۆ حه پان به پی نه خشه یه کی سهریازی توکمه و طفتکینی نه تابه کی دیمه شقیش په یوه نندی پيوه کرد، پاشا بلدوینیش پرپاری راوه دونانی سوپای نیسلامی دا، به لام ده بوايه خاچه رسته کانی یه کبخستایه پیش نه وهی به م کاره هه سستیت، بویه تانکردی فرمانپوای نه نتاکیه ی بانگ کردو سهرکه وتوو بوو له ناشتکردنه وهی له گه ل فرمانپه وای په هادا، مه وودیدش به رده وام بوو له پاشه کشه کردنیدا هه تاوه کو خاچه رسته کان بۆ شوینیکي دورو راپنچ بکات که له بنکه کانیانوه دورییتو به هه لگه پانه وهی کتوپر به ره و باکور، به لام کرداری راوه دونانه که له پر وه ستاو هاوپه یمانیتی خاچه رسته کانه لوه شایه وه، چونکه کومه لئ مؤکار کوبویه وه که وای کرد خاچه رسته کان واز له راوه دونان بینو پاشه کشه بکه نه ناوچه که.

له هوکارانه ش:

● پاشا به لدوین به زه یی له پلانه که ی مه وودو ناگادارکرایه وه، بویه گه ماروی له سهر قه لای شناو هه لگرت که ده که ویتته باکورپی روژناوایی حه پانه وه، هه روه ها له بینولمه قه دیسه وه ناگادارکرایه وه له جموجولیکي فاطمییه کان دژ به به یروت بویه برپاریدا واز له وهه لمه ته بینیت^۱.

● چه ندپرپوگاگنده یه ک له ناو خاچه رسته کاندا بلاووبویه وه، ده رباره ی نه وهی که رضوانی فرمانپه وای حلب خوی ناماده کردوه بۆ هیرشکردنه سهر نه نتاکیه له کاتی ناماده نه بوونی نه میره که یدا، نه مه ش تانکردی ناچارکرد واز له وهه لمه ته بینیت.

● له سهر پای پاشا، که پی واپوو هه ولدان و بۆ پاراستنی نه و شوینانه ی که ده که ونه روژه لاتي رووباری فوراته وه بی سوده، بلدوین داوای له دانیشتوانه که ی کرد بگوینزه وه بۆ به ری روژناو او چه ند پاسگایه کی سهریازی له قه لایی گه وره ی په هاو سروجی و چه ند قه لایه کی

^۱ ابن القلانسی ذیل تاریخ دمشق ل ۲۷۱.

^۲ تاریخ الزنکیین فی الموصل وبلاد الشام ل ۷۰.

^۳ تاریخ الزنکیین فب الموصل وبلاد الشام ل ۷۰.

بچوو کدا هیشته وه، له گه‌ل به‌هێزکردنی توانای به‌رگری کردن تیایدا، هه‌رچی مه‌ددودیشه نه‌وه هه‌ستا به‌هێزשکردنه سه‌ر به‌شی دواوه‌ی نه‌و خاچه‌رستانه‌ی که سه‌رگه‌رمی به‌پینه‌وه‌بوون پاشان گه‌رانه‌وه بۆ موصل^۱.

ب- هه‌له‌مه‌تی دووه‌می مه‌ودود دژ به‌ره‌ها؛ هه‌له‌مه‌تی دووه‌م پاش که‌مه‌تر له‌دوو سا‌ل ده‌ستی پێ‌کرد، دوا‌ی نه‌و هه‌له‌مه‌تی ئاماده باشییه‌ی که‌وه‌فدیکی حه‌له‌ب دا‌وایان کرد پاش هاتنییان بۆ به‌غداد بۆ بانگه‌وازکردن بۆ جیهاد دوا‌ی نه‌وه‌ی که‌بینیان رضوان پۆچووه له‌مل که‌چکردن بۆ خاچه‌رسته‌کان و نه‌و شکسته یه‌کله‌دوا‌ی یه‌کانه‌ی که‌روبه‌روی موس‌لمانانه‌کانی شام بو‌یه‌وه له‌ئا‌کامدا چه‌ندین پێگه‌بیان که‌وته ده‌ستی دو‌ژمنان، بانگه‌وا‌زی نه‌و وه‌فده‌ی حه‌له‌ب جه‌ماوه‌ری خه‌لکی به‌غدا و زانا‌یانی وروژاندو به‌خۆپیشاندانیکی فراوانیان نه‌جامداو دا‌وایانکرد له‌به‌رپرسه‌کانیان به‌خه‌لیفه و سولتانه‌وه که‌هه‌ستن به‌پاگه‌یاندنی جیهادو ناردنی سوپا بۆ وه‌ستاندنی پێشپه‌روی خاچه‌رسته‌کان، نه‌وه‌بوو خه‌لیفه خێرا سولتانی سه‌لجوقی له‌م پووداوه ئاگادارکردوه‌و دا‌وای لێ‌کرد گرنگی به‌مه‌سه‌له‌که‌ بدات و به‌ده‌م بانگه‌وا‌زی موس‌لمانانه‌وه بی‌ت، سولتانیش به‌په‌له‌ فرمانیدا به‌مه‌ودودی فه‌رمانپه‌روای موصل به‌پێکه‌ێنانی ها‌وپه‌یمانی‌تییه‌کی ئیسلامی نو‌ی و سه‌رکردایه‌تیشی بسپێرت به‌شا مه‌سعودی کو‌ری^۲ نه‌وه‌بوو له‌ژێر سه‌رکردایه‌تی مه‌ودودی فه‌رمانپوای خلاطو^۳ و ته‌بریزو^۴ و هه‌ندی ناوچه‌ی دیاربه‌کرو ئیلغازی و نه‌رته‌قی که‌نه‌یازی کو‌ری له‌جێی خۆیدا ناردبوو و هه‌ردوو نه‌میری کو‌ردی نه‌حه‌مه‌دیل فه‌رمانپه‌روای مه‌راغه‌و^۵، نه‌بو‌له‌یجائی فه‌رمانپه‌روای هه‌ولێر له‌گه‌ل هه‌ندی له‌شازاده‌کانی فارسدا به‌سه‌رکردایه‌تی هه‌ردوو شازاده نه‌یلفکی کو‌رانی ئالتی بو‌ورسوقی فه‌رمانپه‌روای هه‌مه‌دان^۶.

هێ‌زی ها‌وپه‌یمانه‌کان ده‌ستیانکرد به‌کرداره سه‌ریازییه‌کانیان له‌مانگی موحه‌ره‌می سا‌لی ۵۰۵ه‌ی کۆچیدا/ مانگی ته‌مووزی سا‌لی ۱۱۱۱ز به‌ئا‌زادکردنی چه‌ند پێگه‌به‌ک له‌ده‌ستی خاچه‌رسته‌کان له‌روژه‌لاتی فوراتدا پاشان به‌رێکه‌وتن بۆ گه‌مارۆدانی په‌ها، نه‌م هه‌له‌مه‌ته‌ش ترسی

^۱ هه‌مان سه‌رچاوه ل ۷۰.

^۲ المقاومة الإسلامية لغزو الصليبي ل ۱۱۰. له‌ الکامل فی التأریخ وه‌رگیراوه.

^۳ قصة أرمنية الوسطی.

^۴ تبریز: له‌به‌نا‌وایانگترین شاره‌کانی ئازهریایجانه.

^۵ مه‌راغه: گه‌وره‌ترین و به‌نا‌وایانگترین شو‌ینه له‌ئازهریایجاندا.

^۶ ذیل تأریخ دیمش ل ۲۷۹-۲۷۸.

خسته دلّی دانیشتوانه وه، به لام هیچ هه لۆیستێکی تیا دا نه گۆرا، تۆکمهی شاره که خۆراگری خه لکه که ی موسلمانه کانی ماندوو کرد بۆیه مه وود ناچار بوو له فورات بپه ریته وه بۆ هێرشکردنه سه ر تل باشر^۱ به م شیوه یه سوپای موسلمانه کان رووی کرده تل باشر هه تا وه کو دوژمنه کان بیا ن په لکش بکه ن بر په ری نه وه له فورات و له وێ به سه ریا ندا سه ربکه ون، به لام نه مه هه له یه ک بوو له لایه ن سه ر کرده موسلمانه کانه وه، چونکه خاچه رسته کان توانیا ن له کاتی په ری نه وه بیا ندا له فورات پێژه یه کی زۆر نازوقه و چه ک و که ره سته ی جه نگ بگو یزنه وه بۆ ره ها نه مه ش بووه هۆی به هیزبوونی دوا ی لاوازیو نێک که خه ریکبوو شکستی پی یئیت له به رده م موسلمانه کانا نه گه ر به رده وام بوونا یه له سه ر که مارۆکه یان^۲، زۆری نه خایه ند جۆسلینی فه رمان په وای تل باشر که رو به رووی فشاری هیزه ئیسلامیه کان بوویه وه توانی به رتیل بداته سه ر کرده ی کوردی نه حمه دیل که زۆریه ی هیزه موسلمانه کانی له گه لدا بوو نه ویش پاشه کشه ی کرد، به بی نه وه ی گو ی به نا په زایی نه میره کانی تر^۳ پاشان رضوان هانای هینا بۆ مه وودو هیزه کانی بانگه یشت کرد بۆ چون بۆ حه له ب هه تا وه کو پێکه وه له وێ کاربکه ن دژ به خاچه رسته کان، مه وودیش ته ل باشری به ره و حه له ب به جی هیشته هه ر که له تل باشر دوور که و تنه وه جوسلین به سه ر کرده یه تی هیزیک له سواره کانی هاته ده ره وه و په لاماری دوا وه ی سوپا که ی داو توانی نزیکه ی هه زار که سییا ن لێکوژیت و پاشان به ده سته که و تیکی زۆره وه که پایه وه رضوانیش بۆ مه وودو راستگو یانه نه بوو نه وه بوو هه ر که هیزه ئیسلامیه کان له حه له ب نزیک بوونه وه فه رمانیدا به داخستنی ده رگا کان به رویدا و چه ندین رێ و شوینی گرت به ر بۆ رێگرتن له و خۆپیشاندا ن و فه رمانیدا به ده سته گه ر کردنی ژماره یه کی زۆر له ناودارا نی شاره که و وه ک بارمه به کاریه یان، مه وودیش ناچار بوو که سوپا که ی به ره و باشور به ریت بۆ شیزه ر دوا ی نه وه ی که هیزشی کرده سه ر چه ند پێگه یه کی خاچه رسته کان له باکووردا، له شیزه ردا له گه ل طغته کین دا کۆبوویه وه که پیشتر رووی کردبووه به غداد بۆ داوا ی یارمه تی کردن بۆ گێرانه وه ی طرابلس، به لام ترسا دبمه شقی له ده ست بسین بۆیه به نه ینی ناگر به سته ی له گه ل خاچه رسته کانا مۆر کردو سه باره ت به تانکردیش که له به رامبه ر شیزردا سه نگه ری گرتبوو نه وه پاشه کشه ی کرد بۆ نه فامیه و په نای برد بۆ پاشا بلدوین، نه ویش وه لامی دایه وه و فه رمانیدا به سواره کانی له رۆژه لاتی خاچه رستدا که په یوه ندی پێوه بکه ن، نه وه بوو ژماره یه کی زۆریا ن په یوه ندییا ن پێوه کرد، تانکردیش هه سته به بانگکردنی شوینکه و توانی

^۱ تاریخ الزنکین فی الموصل وبلاد الشام ل ۷۲.

^۲ نهر الذهاب للغزی (۸۳/۳).

^۳ مرأة الزمان (۳۶-۳۵/۸) المقاومة الإسلامية للغزو الصليبي ل ۱۱۶.

له سه رجه م ناوچه كانی نه نتاكيه وه، هرچی مه ووديشه خۆی له پشت شوراكانی شيزدا قاييمكردو پيش ئه وهی خاچپه رسته كان كۆينه وه كه ژماره ببيان سازده هه زار سه ربازيوو به سه ركردايه تی پاشای ببتولمه قديسو ئه ميره كانی ره هاو ئه نطاكيه و طرابلس دياره مه وودود نه يده ويست دوژمنانی راپيچی بكن بۆ جه نگیكى يه كلاكه ره وه، به لام كاروباری سوپاكهی به شيوه يه کی باش به ريوه نه ده چوو، چونكه طفتكين ناماده نه بوو يارمه تی بدات وه تاوه كو به لئینی له مه وودود وه رگرت كه به سوپاكه يه وه به ره و باشور پروات بۆ جه ننگردن دژی خاچپه رسته كان له فه له ستيندا سه رباری ترسناکی ئه م هه ول له رووی سه ربازييه وه، سه باره ت به برسقی كوردیش ئه وه توشی نه خووشی بوو ويستی به ره و ولاته كه ی بگه ریتته وه، شقمانی قطبی ش كتوپر كۆچی دوايی كرد سه ربازه كانیشی به ره و باكو به ته رمه كه يه وه كشان وه ئه حمه ديليش ده ستپيشخه ر بوو له پاشه كشه كردن به سه ربازه كانیيه وه له هه ولیدا بۆ ده ستگرتن به سه ره نديك له مۆلكه كانی سقماندا، به م شيوه مه وودود نه يتوانی هيرش بكات به هۆی كه مبوونه وهی رۆژ له دواي رۆژی هيزه كانی، هه روه ها ناماده نه بوو زستان له ده ره وهی موصلدا به سه ره ريتت بۆيه به ره و موصل گه راپه وه^١. ئه م ده ستپيشخه ريه خراپانه كه له لايه ن هه ندی ئه ميره وه روويدا كاريگه ری راسته وخۆی هه بوو له سه ر نه گه ری به ده سه ته يانی هه ر سه ركه وتنيکی يه كجاری به سه ره به خاچپه رسته كاندا، وهك ئه وهی كه جگرمش و سقمان له جه نگی به ليخدا به ده ستیان هبتا، ئه م پروداوانه ش راده ی په رته وازه یی سه ركرده ئيسلامييه كان و يه كنه بوونيانی ده رخست، له و كاته دا كه هيزه خاچپه رسته كان له باكو رو باشوری شامدا كۆبوونه وه و جۆره ده سه لات و سه ركردايه تيه كيان بۆ بلدوينی پاشای قودس به خشی به سه ره رجه م ئه ميره خاچپه رسته كاندا^٢.

سياسه تی رضوان له ئيماره تی حه له بدا هه مووی شه ربوو ئه وه بوو ناشته وایی له گه ل ئيسماعیلی و خاچپه رسته كاندا كردو بوو به به هاوپه يمانيان دژ به دوژمنه موسولمانه كانيان له موسلمانان، هه روه ها چوو ه پال فه رمانه وایی نه نتاكيه دژ به جاولی فه رمانه وای موصل له سالی ٥٠١ دا، كاتێ شازاده مه وودوی فه رمانه وای و موسلش هيرشی كرده سه ر نه نتاكيه و تل باشه ر رضوان ئامانده نه بوو هاوكاری بكات و ده رگاكانی حه له بی به روودا داخست، به لكو له گه ل تانكه ردی خاچپه رستدا هاوپه يمانيتی كرد كه فه رمانه وای نه نتاكيه بو دژ به موهاهيده كان، ده رگاكانی شاره كه ش حه فده شه و به داخراوی مایه وه به روی سوپای ئيسلامدا^٣، به لام خاچپه رسته كان ئه م

^١ مرأة الزمان (٣٥/٨-٣٨) المقاومة الإسلامية عماد الدين ١١٨.

^٢ المقاومة الإسلامية للغزو الصليبي ١١٨.

^٣ زبدة الحلب (١٥٩/٣) الجهاد والتجديد ١١٩.

هه‌لۆیستانه‌ی رضوانیان له‌به‌رچاو نه‌گرت و هه‌ستان به‌گه‌مارۆدانی حلب له‌سالی ٥٠٤دا و
 گه‌مارۆکه‌شییان توندکرد، هه‌تا ئه‌وه‌بوو خه‌لکی ئاژه‌لی مرداره‌وه‌بوو و گه‌لای دارییان ده‌خواردو
 رژژه‌یه‌ک پاره‌بیان قه‌رزکرد به‌سه‌ر رضواندا که‌سالانه‌ بۆی ده‌بردن^١، هه‌روه‌ها ئیسماعیلیه‌ باطنیه‌
 شیعه‌کان پله‌و پایه‌یه‌کی به‌رزییان هه‌بوو له‌حه‌له‌بدا، به‌هۆی لایه‌نگیری رضوان بۆ راکانییان و
 یارمه‌تیدانیان پاش ئه‌وه‌ش هه‌ستا به‌به‌کاره‌یتانیان له‌تیرۆزکردنی رکا به‌ره‌ سیاسیه‌کانیدا^٢،
 هه‌روه‌ها مه‌یلی بۆ فاتمه‌یه‌به‌کانیش هه‌بوو، بۆیه‌ وتاری به‌ناوی مستعلی و افضل‌ی وه‌زیرییه‌ وه‌
 ده‌خوینده‌ وه‌ ئه‌م وتارانه‌ش دوو سالی خایاند له‌حه‌له‌بدا، هه‌روه‌ک ژیا نامه‌یه‌کی خراپی هه‌بوو،
 باطنیه‌کانی له‌خۆ نزیک کرده‌وه‌ و یانه‌ی بانگه‌وازی له‌حه‌له‌بدا بۆ کردنه‌وه‌ و ئه‌مه‌ش بوه‌ هۆی
 زۆربوونیان هه‌تا وه‌کو له‌سالی ٥٠٧دا له‌ناوچوو^٣ میژوو نوس ئه‌بوولمه‌حاسن له‌وه‌سفیدا ئه‌لئ: زۆر
 روژدوو خراپه‌کاربووه‌ له‌دلیدا به‌زه‌یی به‌رامبه‌ر به‌ژێرده‌سته‌کان نه‌بوو، له‌و کاته‌شدا فره‌حه‌کان
 به‌رده‌وام بوون له‌سه‌ر هێرش و تالانکاری..... و رضوانیش هیچ خۆی تێ نه‌ده‌گه‌یاند^٤ پاشان ئه‌لب
 نه‌رسه‌لانی کوپی شویتی گرت‌وه‌ که‌ناسرابوو به‌آخرس-واته‌ لال، ئه‌ویش هه‌ستا به‌لێدانی
 ئیسماعیلیه‌کان و کوشتنی أبو طاهری صانع و سه‌ره‌کرده‌کانی تریان.

ج- هه‌لمه‌تی سییییه‌می مه‌ودود دژ به‌ره‌ها: له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌دا که‌مه‌ودود خۆی ته‌نها بینه‌یه‌ وه‌
 له‌به‌ره‌ی جیه‌اد و تیکۆشاند، به‌لام له‌مانگی ذی القعدة‌ی ٥٠٥ه‌/ئایاری ١١١٣زدا هه‌ستا
 به‌هێرشکردنه‌ سه‌ر ره‌ها به‌شیوه‌یه‌کی کتوپرو گه‌مارۆی به‌سه‌ردا سه‌پاند، به‌لام ئه‌م شاره‌
 توانی خۆراگرییته‌ له‌به‌رامبه‌ریدا، بۆیه‌ وای به‌باشزانی هێزێکی سه‌ریازی له‌ده‌وروپه‌ریدا
 به‌یلتیه‌ته‌وه‌ و هێرش بکاته‌ سه‌ر سروج له‌مانگی محه‌ره‌می سالی ٥٠٦ه‌/ته‌موزی ١١١٣زدا به‌و
 پێیه‌ی که‌پێگه‌ی دوومی خاچه‌رسته‌کانن له‌رۆژه‌لاتی فوراتدا به‌پێی ئه‌م پلانه‌ سه‌ریازی‌ش
 مه‌ودود هه‌ستا به‌دابه‌شکردن و بئ هێزکردنی سوپاکه‌ی و ده‌سته‌به‌رداری وریایی خۆی بوو
 له‌به‌رامبه‌ر خاچه‌رسته‌کاندا، ده‌ره‌نجام جوسلینی فه‌رمانه‌وه‌ی تل باشه‌ر پیایدا گه‌شته‌وه‌ و
 کومه‌لێکی زۆر له‌سه‌ریازه‌کانی کوشت و شکستی پێ هێنا، ئه‌ویش ناچاربوو پاشه‌کشه‌ بکات
 بۆ ره‌ها، به‌لام جوسلین پێشی که‌وت بۆ یارمه‌تیدانی بلدوین دی برج له‌به‌رگریکردن
 له‌شاره‌که‌ی، له‌وکاته‌شدا که‌ئهم رووداوانه‌ روویده‌دا ئه‌رمه‌نه‌کان هه‌ستان به‌پلانگێژان

^١ الکامل فی التاریخ (٥٤٤/٨).

^٢ الجهاد والتجديد ل١١٩.

^٣ الکامل فب التاریخ (٥٣٣/٨) سیر أعلام النبلاء (٣١٥/١٩).

^٤ النجوم الزاهرة (٣٠٥/٥).

له ره هادا دژ به بلدوين و په يوه نديان كړد به مه وودوه وه هه تاوه كو له ده سه لاتي خاچپه رسته كان رژگاريان بكات، نه وه بوو ريككه وتن له سر نه وه ي كه يارمه تي بدن بؤ ده سترگتن به سر قه لايه كدا كه كه رتي رژزه لاتي شاره كه ي پي كؤن تر پؤل ده كريت و تواناي ده سترگرتن شي به سر به شه كه ي تريدا مسوگه رده بيت، به لام گه شتنی خيري جوسلين بووه ريگر له به رده م جيبه جيكردن ريككه وتن نامه كه داو موسلمانان كان به شويني خوياندا گه پانه وه نو يانتواني نه و شاره له ده ست خاچپه رسته كان بسپننه وه^۱.

د- هه لمه تي مه وود دژ به ميرن شيني به يتولمه قه ديس: جهنگي "الصنبره" مه وود هه به رده وام بوو له سر پابه ندبووني به بيزو كه ي جيهاده وه دژ به خاچپه رسته كان، نه مه ش نه و نه ركه بوو كه سولتاني محه دي سه لجوقی پي سپارديوو، به و پي به ي كه نوينه ري بوو له جه زيره و ولاتي شامدا نه وه بوو له سه ره تاي سالي ۵۰۷ هـ/ حوزه يراني ۱۱۱۳ ي ز به سه ركردي ته هاوپه يمانيتيه كي نيسلامي كه و ته ري بؤ كوشتاري خاچپه رسته كان له بيت المقه دسدا وه كه به ده مه وه چونك بؤ هانا هيناني طغتكين ي نه تابه كي ديمه شق بؤي دواي نه وه ي كه ميرن شينه كه ي رو به رووي هيرشي توندبوويه وه له لايه ن خاچپه رسته كان ي بيت لمه قديسه وه كه له دؤلي نه لتيمه وه دزه بيان كړد بوو بؤ ناوچه ي بيقاع و له و يشه وه گه يشتبونه به عله بهك، پاشان تميكي فرمانپه وای شهنكارو نه يازي كورپي ثيلغاني نه ميري ماردنيس هاتنه ناو نه م هاوپه يمانيتيه وه^۲، مه به ستي موسلمانان كانش ناوچه ي قه له ستن بوو سه ركه و توش بوون له په لكيشكردن پاشا بلدوين بؤ ناوچه ي ديمه شق هه تاوه كو پردي الصنبره كه نه كه و يته ريږه وي سه ره وي رووباري نوردن، له سيانزه ي مانكي موچه ره ميشدا رووبه رووبونه وه كه ده ستي پيكره كه به سه ركه وتن موسلمانان كان كؤتايي پيها ت و خاچپه رسته كان به ته واي تيكشكان و، پاشاي به يتولمه قه ديسش گه رايه وه بؤ طبريه^۳، به لام زوري نه خايه ند روجه ري نه ميري نه تاكويه و بونزي نه ميري طرابلس هاتن به هانايه وه، به لام نه ميري ره ها نه يتواني به هانايه وه بيت، چونكه ميرن شينه كه ي پيويستي به پاراستني به رده وام هه بوو^۴. نه وه بوو موسلمانان كان پاش جهنگه كه له پيشره وياندا به رده وام بوون

^۱ تاريخ النكبين في الموصل وبلاد الشام ل ۷۶.

^۲ الصنبره: شويتنيكه له نوردن به رامبه ر عه قه به ي نه فيقه، له نتيوان نه وي و گبريه دا سي ريگايه.

^۳ الكامل في التاريخ (۵۵۰/۸).

^۴ هه مان سه رچاوه (۵۵۰/۸).

^۵ ذيل تاريخ دمشق ل ۲۹۴-۲۹۷.

هه تاوه کو گه شته طبریه، به لام له وێ پوویه پووی هاوپه یمانیتهی خاچه رسته کان نه بوونه وه، به تاییهت که وه رزی زستان دهستی پیکردبوو، بۆیه پاشه کشه یانکرد بۆ دیمه شق^۱ نه وه ش یه که مجاریوو که موصل و دیمه شق هاوکاری یه که بکه نه له جهنگدا دژ به خاچه رسته کان له مهمله که تی به یتولمه قه دیسدا، گرنگی نه تابه که مه و دودیش له وه دایه که: متمانه ی گێپرایه وه بۆ موسلمانان کان و له بهرگریه وه گوپان به ره و هێرش بردن و بیرۆکه ی یه کیتی موسلمانانان خسته بواری جێبه جێکردنه وه و په هه ندیکی سیاسی و سه رپازی پێداو، به م شێوه یه نه میره کاننیا ن ناماده ی هاوکاری به ره همداریبون به نییه تی پاکه وه^۲.

۵- **کوژرانی مه و دود:** مه و دود هاوپه یمانه که ی نێردراوێکیان نارد بۆ لای سولتانی سه لجوقی له نه سفه هانداو مژده ییان پێدا به وسه رکه و تنه ی که له سه ر دهستیان به دی هاتوه، هه ندی له دهسته که وته کانیشیان نێردراوه دا نارد له گه ل چه ند دیلیکی فه ره نج و سه ره کانیا ن، به لام دووری موسلمانان له ولاتی خویانه وه و برانی کۆمه ک و ئازوقه و لییان و ساردی که شو هه وا ناچاریکردن که کرده وه سه رپازییبه کاننیا ن بوه ستینن و بگه رینه وه بۆ دیمه شق له بیست و یه کی ره بیعی یه که مدا به هیوا ی نه وه ی دووباره بگه رینه وه بۆ کوشتاری خاچه رسته کان له به هاردا دوا ی نه وه ی که مه و دود وه لامی نامه که ی له سولتانه وه پێ بگات و ریتنماییه کانی له وپاره یه وه به ده ست بگات^۳ نه وه بوو له رۆژی هه ینیدا له مانگی ره بیعول نه وه لدا چوو ه مزگه وتی دیمه شقه وه هه تاوه کو له گه ل طفتکین دا نوێژی تییادا بکه ن کاتێ له ونوێژی بوونه وه و هاتنه ده ره وه بۆ حه وشێ مزگه وته که و دهستی له دهستی طفتکین دابوو، باطنیک په لاماری داو خه نه ریکی لێداو چوارجار برینداری کرد، پاشان کابراییان کوشت و سه ریا ن په راندو که س نه یده ناسی و پاشتر سوتاندیا ن، هه ستان به سووتاندنی، له وکاته شدا مه و دود به رۆژوبوو، هه لیانگرت و برییا ن بۆ مالی طفتکین و زۆر هه ولیاندا رۆژه که ی بشکین، به لام رازی نه بوو وتی: نه مه وێ به زمانی به رۆژووه وه به خزمه تی په روه ردگار بگه م/ نه وه بوو هه ر له و رۆژه دا گیانی سپارد ره حمه تی خوا ی لێ بیته^۴، موسلمانانیش زۆر کاریگه ربوون به کوشتنی پاله وانیک له پاله وانه کانی جیهاد که ناسراو بوو به دلسۆزی و لێپران و بویری، زۆر دلته نگبون بۆ مه رگی خێرای، دوا ی نه و سه رکه و تنه گه وره ی له گه ل

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۲۹۷.

^۲ تاریخ الزنکین فی الموصل وبلاد الشام ل ۷۷.

^۳ المقاومة الإسلامية للغزو الصليبي ل ۱۲۲.

^۴ الكامل فی التاریخ (۵۵۱/۸).

هاو په پمانه کېدا له ناوچه رگه ی ولاتی خاچپه رسته کاندا به ده سټی هیڼا، خه لگی دیمه شقیش بیژاری و توره یی خویان دهر پری و نه و شاره شله ژانټکی به خۆوه بیني که ماو په کی زوریو شتی وای به خۆوه نه بینیبوو خه لکه که ی به هیچ دانه ده مرکان ته نها به نومیډی نه وه نه بیت که برینه کانی سهخت مه بیت و رزگاری بیت، به لام زوری نه برد هه والی شه هید بوونیان پټیگه یشت دوی چوند کاترمیزکی که م، بویه دووباره گه رانه وه سه رباری پټشووی خویان و دلته نگی و خه م بالی به سه ردا کټشان، پاشای فه رمانپه وای به یتولمه قه دیسیش نامه په کی نوسی بؤ طغتکین که ټیایدا هاتبوو: نومه ټیک که سه رکرده که ی له روژی جه ژندا له مالی په روه ردگار که یدا بکوژیت شیای نه وه په خوا له ناوی به ریت^۱!! به لام پاشای فه رنه چو نه میره خاچپه رسته کانی تر نه یانده زانی یان خویان واپیشانده دا که نازانن نه وه ی که هاوکاری نه وان و مه ترسی گه وره په بوسه هر هه ولټکی نیسلامی بؤ کوشتاریان خودی نه و نومه ته نییه که وایانده زانی سه رکرده که ی خوی کوشتووه، چونکه هه لوټستی نه م نومه ته مان باسکرد به رامبه ر نه و پاله وانه مو جاهیده، به لکو نه وه نه و کومه له باطنیه شیعیه داخ له دله په که له سه ر مه زه بیتکی نوټ بنیات نراوه که ناره زوویه کی زوری وټرانکاری هه په و پیشت له ولاتی فارسدا دامه زینرا له لایه ن که سیکه وه به ناوی حه سنی کوپی صباح که پیشتیش باسمانکرد ده ولته فاطمی شبعی باطنی ش کومه کیان کرد، هه رگیز رقی نه و حه شاشانه به رامبه ر به گا وره کان زیاتر نه بوو له رقییان به رامبه ر به موسلمان ه سوننیه کان^۲ نه وه ش نه مړ ده بینین باشتین به لگه په له سه ر نه مه.

و- نه و دهره نجامانه ی که له ناکامی هه لمه ته کانی پاله وانی نیسلامی مه وود ووه به ده سټ هاتن: وټپای نه و شکستانه ی که دبوچاری هه لمه ته کانی پاله وانی نیسلام مه وود ووه دبو په وه، به لام چوند دهره نجامیکی گرنگی لټکه و ته وه له رټپه وی میژووی بزواتی جیهادی نیسلامیدا دژ به خاچپه رسته کان که نه توانین له م خالانده کویان بکهینه وه:

● میرنشینی مه وودود: وټپای که می ماوه ی- به خالټکی وهرچه رخان داده نریت له میژووی ململانټی نیسلامی- خاچپه رستدا له و قوناغه به راییه دا، نه وه بوو بیرۆکه ی جیهاد بووه

^۱ تاریخ دمشق لابن القلانسی ل ۱۸۷-۱۸۸.

^۲ الکامل فی التأریخ (۵۵۱/۸).

^۳ المقاومة الإسلامية للغزو الصليبي ل ۱۲۴.

حەقیقەتێکی بەرجەستە کراو^۱، سوارچاکی دڵسۆزی خۆی دۆزییەوە کە بۆ ماوەی نیوەی ئەو ماوەییە کە تیایدا فەرمانرەوای موصل بوو ئالاکەی هەلگرت^۲.

● ئەتوانین هەلەمەتەکانی مەودود دابنێین بەپێشەکیەک بۆ هەلەمەتەکانی عەمادالدین زەنگی بە لەبەرچاو گرتنی ئەو سێ دەیهی کە لەنێوان سەرەدەمی هەردووکیاندا بوو و بوو هۆی رووخانی میرنشینی رەهای خاچەرست لەسالی ۱۱۴۴/ز/ ۵۳۹هـ، ئەوەبوو مەودود هەلەمەتە یەکەمەکانی ئاراستەیی رەهاو تل باشکردو کاری دەکرد بۆ ماندوکردنی خەلکی بەشیوەیه کە ئەتوانین رێخۆشکەری وەسف بکەین بۆ هەولەکەکانی زەنگی، بەو پێیەی کە کاروانی جیهاد زنجیره‌یه‌کی پێکەوه بەستراوه و سەرکردە لەدوای سەرکردە درێژەی پێ دەدات.

● هەلەمەتەکانی مەودود لاوازی هیژە ئیسلامییەکانی ولاتی شام و جەزیرە و نادڵسۆزی هەندیکییانی دەرخواست بۆ مەسەلەی جیهاد دژ بەخاچەرستەکان^۳ سەرباری ئەو رۆڵە پێشەنگانەش کە مەودود پێی هەستا، هیشتا هەندێ کەس دەبینین کە پێی وایە عەمادالدین زەنگی دانەری بەردی بناغەی جیهاد بوو دژ بەخاچەرستەکان^۴، ئەمەش مافخواردن و ناحەقییە کە بەرامبەر بەرۆکی ئەو سەرکردە سەلجوقییە، راستی مەسەلە کەش ئەوەیە: کە ئەو میژوونوسانەی کە میژووی ئەو قوناغەیان نوسیویوە تەو کە قوناغی ملەلانی ئیسلامی و خاچەرستییه سەرسام بوون بەو رۆڵە گەورە و ئەو دەسکەوتە مەزنانەی کە عەمادالدین زەنگی بە دەستی هێناوه، وە کە رووخانی یەکەم میرنشینی خاچەرست کە لەناوچە کەدا دامەزرا لێرەشە و واتێگەشتوون کە قوناغەکانی پێش تر گرنگی و بایەخیکی ئەو تۆپیان نەبوو، لەکاتی کەدا کە رێخۆشکەری سەرەکی بوو بۆ ئەو دەسکەوتە سالی ۱۱۴۴/ز/ ۵۳۹هـ ئەبێ رۆلی پرۆپاگاندە کاری و سیاسی سەرکەوتووو کاریگەری میژوونوسی عێراقی مەزن ئیبن الاثیریش لەیادەنە کەین کە لەرێی کتێبە نایابە کە یەو دەربارەی دامەزڕینەری خانەوادەی زەنگی وای لە میژوونوسان کردو کە بەجۆرێک لەجۆرەکان کاریگەری پێی، بەشیوەیه کە عەمادالدین زەنگی خستە ئەو هەلوێستەو لەرووی هەلسەنگاندنی رۆلی میژووییەو، دیارە هێندە بەسە بۆ مەودود کە سەرکەوتوو بوو لەلێدانی بوونی خاچەرستنی لەجەلیل دا، کە ناوچەیه کە بۆ ماوەی دوو دەیه بوو چالاکێ موسڵمانەکانی پێ گەشتبوو، هەرەها

^۱ شرف الدین مودود ل ۱۵۰ عبدالغیی رمضان.

^۲ الحوب الصلیبیه بین الشرق والغرب ل ۱۵۶.

^۳ هەمان سەرچاوه ل ۱۵۶.

^۴ هەمان سەرچاوه ل ۱۵۷.

ئەوندەى بەسە كەسەر كەوت بەسەر دامەزىنەرى شانشىنى بەيتولمە قەدىسدا، ئەشتوانىن بگىنە دىدىكى ھاۋىيەش بەۋەى كەپىمان ۋايىت كەسەر كەردەكانى جىھادى ئىسلامى تەۋاككەل ۋە كەترى ھىچ ئاڭكەش كەلەن ئىۋاننىيان دانىيە ئەۋەش كەمەۋود پىي ھەستە- دواتر سودى ھەبۇۋ بۇ سەر كەردەى مەزىن صلاح الدىنى ئەيۋى، بۇيە ئەتۋانن بلىن ئەمىرۋى صىرەيە ۋە سەبىننى حطىن، سىياقى گشتى مېزۋى ئەۋ ناۋچەبەش لەسەدەى شەشى كۆچى ۋە دۈزەدەى زانىدا ئەمە دۇپات دەكاتەۋە، بەھەر حال لەكاتى بەراۋەردىنى ھەۋەكانى مەۋود لەگەل پىشنانى خۇيدا ۋەك كرىۋقا ۋەك كرىمىش ۋە جۋالى سقاۋە بۇمان دەردەكەۋى كە ئەۋ رۇلانە پەلە ۋە ھەلەكشاۋە، چۈنكە كەرىۋقا تەنھا خەرىكەۋ بەدەمەۋە چۈۋى ئەتەكەيە ۋە جكرمىش كەمىك زىاترى كەد بەۋى ھاۋىيەمەننىتى كەردىنى لەگەل سقمانى كۈپى ئەرتەقدا بەشۋەيەك كەبۋە ھۋى سەر كەرتنى لەجەنگى ھەپاندا ۴۹۸ك/ ۱۱۰۴ز، بەلام مەۋود رۇلى گەرەتۋە بەشۋەيەك كەتۋانى شەكست بەخاچەرستەكان بىننىت لەجەنگى الصىرەدا لەسالى ۵۰۷ك ۱۱۱۳ز دا، ئەمەش بۇمان ئەسەلمەننى كە لەماۋەى نۇ سالدۇ تۋانى دۋو شەكستى گەرە بەسەر خاچەرستەكاندا بىننىت، بەلام ئەۋ كۈسپەى كەمەۋو بىرىتى بوۋ لەسود ۋەرنەگرتن لەۋ دۋو سەر كەرتنە بۇ راماللىنى دۋرمانن لەناۋچەكانىياندا ۋە سەر كەرتنى خىراۋ كىۋىپ بەسەرياندا بەجۋرەك كەنەتۋان قەرەبۋى زىانەكانىيان بەكەنەۋە، بەلام پاشماۋەى دياردەى پەرەتەۋەزەبۋى سىياسى ۋە رەبەرەيەتى نىۋان سەر كەردە ئىسلامىيەكان رىگىرۋو لەبەردەم بەدەيەتنى ئەم مەسەلەيدە^۱.

۶- نجم الدين ئىلغازى فەرمانرەۋاى ماردىن: بزاۋتى جىھادى ئىسلامى دۇ بە خاچەرستەكان پەيۋەندىيەكى بەھىزى ھەبۇۋ بەسەر كەردەكانى مۇسەۋە ئەۋانەى كە لەزىر دەسەلاتى سەلجۇقىيەكاندا بۈۋن، ھەرەك كۆچى دۋاى سولتان مەمەدى كۈپى مەلەكشاۋو بەھۋى بانگەشتىكەردىنى ئەقستىر لەمۇسەۋە ھەتاۋەكو شەنكىيە بەغداى بىن بىسپىرەرىت^۲، ئەۋ كارەى كەبۋە ھۋى ئەۋەى مۇسەل پىگە ۋە گرنگى خۇى بەشۋەيەكى كاتى لەدەست بىدات لەپارەيەتى بزاۋتى جىھاددا دۇ بەخاچەرستەكان ۋە گۈستەنەۋەى ئەم پارەيەتتە بۇ نجم الدين ئىلغازى فەرمانرەۋاى ماردىن ئىلغازىش كارەكانى بەدەست گرتن بەسەر ھەلەبدا دەست پىكەرد لەسالى ۵۱۱ك/ ۱۱۱۷ز لەبەرگرنگى بۇ ھەر سەر كەردەيەتتەكى سەربازى ۋە

^۱ الحروب الصليبية العلاقات بين الشرق ولبغرب ل ۱۰۷۷.

^۲ ھەمان سەرچاۋە ل ۱۰۵۸.

^۳ الوافي بلوفيات (۳۱۰/۹) النجوم الزهرة (۳۱۴/۵).

سیاسی که بیه وی پوویه پووی خاچپه رسته کان ببیته وه ئه مهش به هۆی ئه و تایبه تمه ندیه
گرنگانه وه که تاییدابوو وه ک ناوه ندیکى ستراتیژی گرنگ له رووی مرۆیی و سه رپازی و سیاسی و
ئابوورییه وه، هه روه ها حه له ب ده که وته نێوان دوو میرنشینی خاچپه رسته وه که ئه وانیش
ره ها و نه نتاکییه بوون، له هه مان کاتیشدا ئه توانی په یوه ندی بکات به هیزه ئیسلامیه
تورکمانانه وه که له ناوچه ی جه زیره دا بآو بوونه وه، بۆیه ده ست به سه راگرتنی وه ک
کردنه وه ی ده رگا و ابو بۆ سه رکردایه تی بزواتی جهاد هه ر ئه مهش بۆ نجم الدین ئیلغازی و
بلکی کۆپی به هرامی برازای و دواتریش ئوقسنقری برسقی و عماد الدین زه نکى و نورالدین
محمود روویدا، سه باره ت به وورده کارییه کانی ده سترگتنی نجم الدین ئیلغازی به سه ر
حه له بدا له سالی ٥١١هـ / ١١١٧زدا ئه وه هینده شت تیایداروویدا که ته ماعی خسته به ر
خاچپه رسته کان هه تا وه کو ده ست بگرن به سه ریدا، چونکه لاوازی و ته نگژه ی ئابووری ئۆری
بۆ هینابوو به راده یه ک که خه لکه که ی ده سته وسان کردبوو له به رامبه ر پێشکه شکردنی ئالف بۆ
ئازه له کانیان، به لام له به ر مه ترسی ده ست به سه راگرتنی شاره که یان له لایه ن
خاچپه رسته کانه وه ناچاربوون ها نا به رن بۆ نجم الدین ئیلغازی و له هه مان ساڵدا حه له بی
به ده سته وه بده ن نجم الدین ئیلغازیش ده ستی دایه به هیزکردنی ده سه لاتى له هه ندئ شویندا
وه کو بالنسرو هه ندئ پیاوی حه له بی ده سترکرد هه تا وه کو پاره ییان ئی وه رگریت بۆ
رێککه و تن پێی له گه ل خاچپه رسته کاند، بۆیه خه لکی حه له ب له خۆی و سه رپازه کانی
بیزاربوون به قسه ی ابن العدم - و ئه مهش ناچاریکرد حه له ب به جئ به یلئت و به ره و مار دین
به رئ بکه ویت دواى ئه وه ی که حسام الدین تمر تاشی له جئى خۆیدا دانا، ئه وه بوو
سه رپازه کانی له بالنسدا ئه و گرانییه یان قۆسته وه که رووی تیکردبوون و له هه مان ساڵدا ٥١١هـ /
١١١٧ز، نار دیان به دواى خاچپه رسته کاند هه تا وه کو ئه و شاره ییان بده ن به ده سته وه،
ئه مهش ئیلغازی ناچارکرد بۆ گه رانه وه به سه رکردایه تی هیزیکى تورکمان به ره و حه له ب،
کاتئ خاچپه رسته کان هه ستیان به مه ترسی کرد، باشه کشه یانکردو دووباره ئیلغازی ده ستی
به سه راگرته وه و پاشان گه رایه وه بۆ مار دین دواى ئه وه ی ناگه یه سستیکى له گه لدا مؤرکردن
که نابئ هه یح لایه کییان ده ستریزى بکاته سه رمولکی ئه وى تریان^٢.

^١ الامارات الأرتقية في بلاد الشام والجزيرة ل ٢٣٤-٢٣٥.

^٢ زبدة الحلب (١٨٠/٣) الجهاد ضد الصليبيين في الشوق الاسلامي ل ١٣٥.

● ھەلۋە شاندىن ھەي رېڭكە وتىننامە كە لەلەيەن خاچپەرستەن ھە، بەلام خاچپەرستەكان بارودۇخە كەيان بەگونجاو زانى پاش دەرجوونى ئىلغازى ھەي رېشيان ھەننايە سەر عزازو گەمارۆييان لەسەرتوند كىرد ھەتاو ھەكو موسلمانەكانىيان ناچار كىرد كەخۆييان بەدەستەو ەبدەن، خەلگى ھەلەبىش ناچار بوون نامەبنوسن بۆ خاچپەرستەكان و داواي پاپەندبوونىيان بەرېڭكەوتنەكەو ەل بىكەن كەئىلغازى مۆرى كىرد لەگەلىاندا، خەلگى ھەلەبىش لەبەرەمبەردا تل ھەراقىيان بەدەستەو ەدەن و ەو ەپرەپارە دىيارىكراو ەش كەھەزاردىنارە لەبەرى چوار مانگ رادەست دەكەن لەبەرى ناوچەي باكوپى رۆژئاواي ھەلەب^۱.
 كاتى نجم الدىن ئىلغازىش ھەوالى ھەلەبى پى گەيشت زۆر توردەبوو، بەلام نەيتوانى بگەرتتەو بۆ جەلەبو رىزگارى بكات لەوبارودۇخەدا لەبەرەكمى سەربازەكانى بۆيە بەرەو رۆژھەلاتى ناوچەي جەزىرە كەوتەپى بەمەبەستى كۆكردنەو ەي سەرباز لەھەمان كاتدا ظەير الدىن طەفەككىن ناگادارى كىردبوو ەو لەئازەزوى بۆ ئەنجامدانى كۆبوونەو لەگەلىدا لەسالى ۵۱۳ھ / ۱۱۱۸ز، ئەو ەبوو لەقەللى دوسىردا بەمەبەستى دورخستەو ەي خاچپەرستەكان لەھەلەب كۆبوونەو، بەلام ئەم كارەييان بۆ ئەنجامنەدرا، ئەمەش واىكرد لەخاچپەرستەكان كەدەسەللى خۆييان بەسەر دەروازەكانى ھەلەبدا بەھەزىر بىكەن داواي ئەو ەي كەدەستىيان گىرت بەسەر بەزاغەدا بەم شىئو ەي بارودۇخى ھەلەب بەرەو خراپى رۆيشت ھەتاو ھەكو گەشتە رادەي لەناوچوون بەقسەي ابن العدىم^۲، خەلگى ھەلەبىش ناچار بوون كەھانا بەرن بۆ خەلافەتى ەباسىو دەولەتى سەلجوقى لەبەغدا، بەلام كەس بەھانا يانەو ەنەھات بەھۆي سەرقالبوونى سەلجوقىيەكان بەكىشە خىزانىيەكانەو لەلەيك و لاوازى خەلافەتى ەباسىش لەلەيكى ترەو ە.

● راگەياندىنى رەشېگىرى - نەفىر - دژ بەخاچپەرستەكان: نجم الدىن ئىلغازى نەيتوانى رووبەرووى خاچپەرستەكان بېيىتەو ە، چونكە لەطەفەككىن جىابووبەو ەو گەرايەو ە بۆ ماردىن بۆ كۆكردنەو ەي سەرباز ەك رىخۆشكەرىەك بۆ گەرانەو ە بۆ جىھادو رووبەروبوونەو ەي خاچپەرستەكان لەجەنگىكى يەكلاكەرەو ەدا^۳. ئەو ەبوو لەمادىن ئىلغازى زىاتر لەبېست ھەزار توركمانى كۆكردەو ە^۴، بەمەبەستى جەنگ كىردن دژ بەخاچپەرستەكان كەگەمارۆيەكى توندى ھەلەبىيان دابو بەشىئو ەيەك كەخەرىك بوو خۆراكىيان لىبېرېت، ھەرو ەا ئىلغازى

^۱ زىدە الطەب (۱۸۵/۳-۱۸۶).

^۲ ھەمان سەرچاو ە (۱۸۶/۳).

^۳ ھەمان سەرچاو ە (۱۸۶/۳).

^۴ ھەمان سەرچاو ە (۱۸۷/۳-۱۹۰).

نیردراوی نارد بۆ به غذا هه تاوه کو ره شبگیر نه فیر ژ به خاچه رسته کان رابگه یه نیت و خه لبعفی
 عه باسی المسترشد بالله و سولتانی سه لجوقی مه حمودی کوپی مه مه دی کوپی
 مه له کشاهیش له وکارهی خاچه رسته کان دژ به ولاتی جه زیره ناگاردار بکاته وه که مه ستاون
 به ده ست گرتن به سهر قه لایه که له نزیک ره هاو عطیری فه رمانپه واییان کوشتوه^۱، نه وه بوو
 نجم الدین ئیلغازی پیشتر له گه ل طفتکیین دا ریک که وتبوو له سالی ۵۱۳ ک/ ۱۱۱۸ ز له سهر
 روبه رو بوو نه وهی خاچه رسته کان له مانگی صفری سالی دها تودا ۵۱۳ ک/ ۱۱۱۹ ز له شام ز
 ئیلغازیش پیش نه و واده دیاریکراوه به ره و ره ها که وته ری و گه مارۆیه کی توندی به سهر دا
 سه پاند، نه مه ش خاچه رسته کانی ناوی ناچار کرد که ریکه وتنی له گه لدا مۆریکه ن به رامبه ر
 به نازاد کردنی نه و دیله موسلمانانه ی که لایانه ، نه ویش به مه رازی بوو مه رجیشی بۆ دانان
 که نابی به ری که ون بۆ یارمه تیدانی نه میری نه نتاکییه له حاله تی روودانی روبه رو بوو نه وه
 له گه لیدا نه وانیش ره زامه نندیان پیشاندا نه مه ش به لگه یه له سهر لاوازی و ملکه چی
 خاچه رسته کان له ناوچه ی جه زیره دا بۆ داخوازییه کانی نه میره موسلمانانه کان^۲.

● جه نگی ساحه الدم - گۆره پانی خوین - دوا ی نه وهی که ئیلغازی دلنیا بوو له وهی که
 له پشت وه لی ئی نادریت به ره و ولاتی شام که وته ری و ئۆسامه ی کوپی مباره کی کوپی شبل
 کلابی نه میر طغان نه رسه لانی فه رمانپه وای به دلپس و نه رزنیش هاتنه ناو سوپاکه یه وه و
 پیکه وه به ریکه وتن هه تاوه کو گه شتنه نزیکي الآثارب له زه وی سهر مه دا له ره بیعی یه که می
 سالی ۵۱۳ ک/ ۱۱۱۹ ز داو له وی چاوه روانی گه شتنی ظهیر الدین طفتکیینی ده کرد،
 خاچه رسته کانیش به سهر کردایه تی رۆجه ری فه رمانپه وای نه نتاکیه له تل عفیندا
 جیگیر بوو بوون و ده ستیاندا یه دروست کردنی شورایه ک تاییدا، به لام به خه یالیا ندا نه ده هات
 که نجم الدین ئیلغازی له و شوینه دا بدات به سهر یاندا، هه روه ها وایانده زانی که (أثارب) یان
 (زوردا) یان ده ست ده که ویت، ته نانه ت نه وه نده له خۆ با ییوون به هوی توکمه یی
 شوینه که یانه وه ناردییان بۆ لای ئیلغازی و پییان ده وت: خۆت ماندوومه که به هاتن بۆ لامان
 ئیمه خه ریکه ده گه ینه لات^۳، پاش درێژه کیشانی چاوه روانی ئیلغازی به دیار
 هاوپه یمانه که یه وه، وه لامی خواستی نه میره کانی دایه وه بۆ هیترشکردنه سهر خاچه رسته کان
 به شیوه یه کی غافلگیرانه نه وه بوو خاچه رسته کان به خو بیان نه زانی هه تاوه کو په رچه می

^۱ الجهاد ضد الصليبين في الشرق الاسلامي ل ۱۵۳.

^۲ الامارات الارتقية في بلاد الشام والجزيرة، عماد الدين خليل ل ۲۴۱.

^۳ زبدة الطلب (۱۹۰/۳) الجهاد ضد لبصليبين ل ۱۵۴.

موسلمانان کانینیان بینی که لهه موو لایه که وه ده وری دابوون، نه مهش له رۆژی ههینی شازدهی ره بیعی یه که می سالی ۵۱۲هـ/ ۱۱۱۹ز دا بوو پاشان قازی حلب ابو الفضل خشاب هاته ده ره وه و تاریکی به پیژی دا بو موسلمانان کان و وری به رزکردنه وه و هیعه تی جولاندن بو حیها دکردن، بۆیه موسلمانان لهه موو لایه که وه هیژشیان کرده سه ر خاچه رسته کان و تیر وه ک گولله به سه ریاندا ده باری و له کاتی کدا که لهه موو لایه که وه شمشیر خرابووه گه ردینیان و ته نها خه لگیکی که مییان لیده ر بازوو نه وانی تریشیان کوژراویان برینداربوون، له ناو کوژراوه کانیشدا رۆجه ری فره مانره وای نه نتاکییه هه بوو که ده ست پی شخه ری کرد له روبه روبوونه وهی موسلماناندا پیش گه شتنی هیژه کانی به یتوالمقه دیس و طرابلس و شوینه کانی تر، حه فتاو نه وه نده سواریش له سواره کانی خاچه رسته کان به دیل گیران و هه وئیاندا که به رامیه ر به سئ سه د هه زار دینار نازاد بکریئن، به لام نجم الدین ئیلغازی به وه قایل نه بوو، به لکو فره مانی کوشتنی هه موویانیدا.

نهم چه نگهش لای میژوونوسه لاتینه کان و نهو میژوونوسه هاوچه رخانه ی که له وانه وه شتیان گواستوته وه ناسراوه به ساحة الدم - واته گۆره پانی خوینه، له بهر رۆزی نهو خه لکه خاچه رسته ی که تیایدا کوژرا له به رامیه ر کوژرانی ژماره یه کی که م له موسلمانان^۱.

● نهو ره هه ندانه ی که سه رکه وتن به سه ر خاچه رسته کان له جهنگی ساحة الدمدا به دهستی هینا: گرنگی نهو شکسته ی که به سه ر خاچه رسته کاند هات ته نها لهو سه رکه وتن سه ر یازیه دانه بوو که نجم الدین ئیلغازی تۆماری کرد به سه ریاندا، به لکو له وه تیپه ری کرد بو دروست بوونی به ره یه کی ئیسلامی یه کگرتوو که له نه میره موسلمانان کانی شام و جهزیره پیکهاتبوو، به لکو له وهش تیپه ری کرد بو دورخستنه وهی حه لب له هه ره شه ی خاچه رسته کان به تاییه ت پاش ده ستگرتنی نجم الدین ئیلغازی به سه رقه لایه کدا له نزیک آثارب له هه مان سالدا، نه مه جگه له وهی که کاره ساتیکی گه وره بوو نه نتاکییه ی بییه ش کرد له رۆجه ری سه رکرده و سوپاکه ی، نه مهش وایکرد (سریان) ناشوری و نه رمه نه کان له نه نتاکییه دا گومان له به سودی مانه وه یاندا له گه ل خاچه رسته کاند بکه ن، هه ر نه مه شبووه پالنه ریان بو خو پزگارکردن له خاچه رسته رۆژئاواییه کان له دواتردا^۲، هه روه ها ابن العدیم باسی نه وه ده کات که نجم الدین ئیلغازی دوا ی کوژی هاتنی جهنگه که چووه ختیه ته که ی

^۱ السرق الادسط والحروب الصليبية (۷۳/۱) الامارات الارتقية ل ۲۴۲.

^۲ الاعتبار ل ۴۰، ۴۱، الحركة الصليبية (۹۳/۱).

رۆجەرو ھەتاوھەکو لەوێ موسڵمانەکان دەسکەوتەکانییانی رادەست کەن، بەلام ئەو ھەموو دەسکەوتەکانی گێڕایەو ھەبۆ جەنگاوەرەکان جگە لەچەکیک نەبێ کەکردیە دیاری بۆ پاشاکانی ئیسلام ھەتاوھەکو خۆشەویستی جیھادی ئیسلامی لەدایاندا دژ بەخاچەرستەکان زیندوو بکاتەو^۱، ھەرۆھا ئیلغازی توانای زنجیرەییەکی سەرکەوتن لەباکوپی شامدا تۆمار بکات، ئەمەش کەشیکی ھێمن و ئارامی بۆ موسڵمانەکان رەخساند و توانیان شکستیکی تەواو بەو سوپایەییەکان بەسەرکردایەتی بلدوینی پاشای بەیتولمەدیس بەرێ کەوتبوو بۆ بەدەمەو ھاتنی رۆجەری فەرمانرەوای ئەنتاکییە^۲ نجم الدین ئیلغازیش بەمە وازی نەھێنا، بەلکە لەئەرتاحدا لەگەڵ طفەتکەنی، ھاوپەیمانی دا کۆبویەو ھەریکەوتن لەسەر ھێرشکردنە سەر آثاربو و زردنا و توانیان لەدەستی خاچەرستەکانی بستیئەو، پاشان ئیلغازی بەچەند کەسیکی کەمەو لەموسڵمانان بەرەو دانیت بەرێ کەوت و لەگەڵ بلدوینی پاشای بەیتولمەدیس و رووبەرتی فەرمانرەوای زردنادا پووبەروبوو ھەو شەپ لەنیوانیاندا ھەلگیرسا لەجمادی یەکیی سالی ۵۱۳ھ/ ۱۱۱۹ز داو بەسەرکەوتنی نجم الدین ئیلغازی کۆتایی پێتات و خاچەرستەکان شکستییان خوارد و دواي ئەو ی کە نجم الدین راوہ دونانیاں خۆیان لەقەلای ھابدا قایمکرد^۳، پاشان نجم الدین ئیلغازی گەرایەو ھەبۆ حەلب و پیاوہ کانیشی لەرێگە گەرانیو ھەدا رووبەری رۆبەرتی فەرمانرەوای زردنا بوونەو بەھاوڕێییەتی ھیزیک لەخاچەرستان، سوپاکە ی ئیلغازیش پەلاماری دان و خاچەرستەکانی ناچارکرد کەبگەرێنەو ھەبۆ قەلای ھاب، لەھەمان کاتیشدا رووبەرتی الأبرص بەدیلي کەوتە بەردەستی موسڵمانەکان و ئەوانیش بردیان بۆ حەلب بۆ لای ئیلغازی، ئەویش ناردی بۆ دیمەشق بۆ لای طفەتکین لەوێ زیندانی کرا ھەتاوھەکو بەنازارکۆشتی^۴ . لەکۆتایی جمادی یەکیی ۵۱۳ھ/ ۱۱۱۹ز ئیلغازی حەلبی بەرەو ماردین بەجێ ھێشت بەھۆی ئەو تەنگژە دارییەو کەپێیدا تێپەری، چونکە حەلبیش ھیندە لاوازبوو کەنەیدەتوانی تیايدا بمیئیتەو^۵ .

● ئابلقەدانی ئەنتاکییە و سۆرکردنی ناگربەست لەگەڵ پاشای بەیتولمەدیسدا: وێرایی سەرقالبونی نجم الدین ئیلغازی بەھەندی کاروباری ئیدارییەو لەماردیندا، بەلام توانی

^۱ زیدە الحلب (۱۹۰/۳) الجھاد ضد الصلیبیین ل ۱۵۵.

^۲ الجھاد ضد الصلیبیین ل ۱۵۵.

^۳ زیدە الحلب (۱۹۰/۳) الجھاد ضد الصلیبیین ل ۱۵۶.

^۴ تأریخ الحروب الصلیبییە (۲/۳۴۵).

^۵ الجھاد ضد الصلیبیین ل ۱۵۶.

سوپایه ک له تورکمانه کان کۆبکاته وه له فوراته وه بیا نه ریښته وه به ره و ولاتی شام له سالی ۵۱۴هـ / ۱۱۲۰ز داو له گه ل طغتكین دا کۆبویه وه و پیکه وه به ری که وتن به ره و نه نتاکیه و گه مارۆیان به سه ردا سه پاند، به لام ده سه لاتیان به سه ردا نه شکا، بۆیه چوونه ناو قنسرین و شه و رۆژیک گه مارۆییاندا، به لام له ویش هیجیان پینه کرا، له کاته شدا ظهیر الدین طغتكین پیتش نیاری کرد بۆ هاوریکه ی که ده ست له گه مارۆدانی هه لگرت و هه ریه که بیان بگه ریته وه بۆ ولاتی خۆی، نجم الدینیش ئامۆزگاری هاوریکه ی قبول کرد و گه رایه وه بۆ حه له ب دوا ی نه وه ی که راده ی به هیزی خاچه رسته کانی بۆ ده رکه وت سه ربازه تورکمانه کانی شی بلاوه یان کرد و ئیلغازیش ناچار بوو ئاگر به ستیک له گه ل پاشای به یتولمه قه دیسدا بلدوینی دوو هم مۆریکات به مه رجیک مه عه رره و کفرطاب و باده و ضیاع جبل السماق بدریته خاچه رسته کان و نه م ئاگر به ستش هه تا وه کو کۆتایی سال به رده وام بیت^۱.

● هه لوه شان هه ی ری که وته که: خاچه رسته کان پا به ند نه بوو به م ری که و تنامه یه وه و جوسلینی فه رمان په وای تل باشر له هه مان سالدا ۵۱۴هـ / ۱۱۳۰ز هه ستا به هیزشکردنه سه ر نه و ناوچانه ی که سه ر به حه له ب بوون، نه مه ش خه لکی حه له بی ناچار کرد که ناره زاییه کی توند بنیرن بۆ بلدوینی دوو هم پاشای به یتولمه قه دیس و تیایدا ئاگاداری کرده وه له هیزش و ده ستدریژییه کانی جوسلین بۆ سه ر موسلمان هه کان، به لام نه و به م شیوه یه وه لامی دانه وه: که هه یج ده سه لاتی که به سه ر جوسلیندا نییه^۲، خاچه رسته کانی ش به مه وازیان نه هینا، به لکو له نه نتاکیه وه هیزشیان کرده سه ر ولاتی شیر و کۆمه لیکیان له موسلمان هه کان به دیلگرت و چه ند داخوازییه کی زۆریان خسته به رده م نه میری عه ره ب أبو العساکر سلطانی کوری منقذ نه ویش ناچار بوو له گه لیاندا ری که بکه ویت به رامبه ر به وه ی که بریک پاره یان بداتی^۳، له گه ل هه موو نه مانه شدا خاچه رسته کان هه لی نه بوونی ئیلغازیان له حه له بدا قۆسته وه و بۆیه له صفری سالی ۵۱۵هـ / ۱۱۲۱ز هیزشیان کرده سه ر اثارب و هه ستان به سوتاندنی نه و خانوو ده غل و دانه ی که تیایدا بوو، بلدوینی دوو همیش هیزشی کرده سه ر خودی حه له ب و گه مارۆیه کی توندی به سه ردا سه پاند که بووه هۆی نه وه ی په نجا که س له خه لکه که ی بینه دیل به ده ستیه وه، حه له بیه کانی ش سه رکه و توبوون له رزگارکردنی براکانییان و توانییان

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۱۵۲.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۱۵۷، ۱۵۶.

^۳ هه مان سه رچاوه ل ۱۵۶.

خاچپه رسته کان ناچار به کشانه وه بۆنه نتاکیه بکه^۱، وادیاره نجم الدین ئیلغازی ناچار بو ماوه یه که له له ماردیندا بمیئینه وه، نه مهش وایکرد که نامه بنیژیت بۆ سوله یمانی کوپی ئیلغازی جیگری خۆی له حه له بدا و فرمانی پی بکات که ریککه وتن له گه ل خاچپه رسته کاندای مۆریکات، به پیی نه م ریککه وتن ههش خاچپه رسته کان دهستیان گرت به سه ر سرمین و لیلۆن و هه ندی له ناوچه کشتوکالییه کانی ده ورپه ری حه له بو اثارب^۲.

• یاخیبوونی سلیمانی کوپی ئیلغازی له باوکی: هه رچه نه ده نه و ریککه وتن ی سوله یمانی کوپی ئیلغازی مۆی کرد له به رژه وه نه دی موسلمان ه کاندانه بوو، به لام سوله یمان هه ول ی نه دا بۆ چاره سه رکردنی نه و پشوی و شله ژانه ی که به سه ر حه له بدا هات، به لکو یاخیبوونی خۆی دژ له باوکی سه ره خۆیی خۆی له حه له بدا راگه یاند، نه م هه نگاوه شی خاچپه رستانی هاندا بۆ ته نگ هه لچنین به حه له بو داگیرکردنی هه ندی ناوچه له ده ورپه رییدا نه مهش له جمادی دووه می سالی ۱۵۱ ک ۱۱۲۱ زدا، داویان له سوله یمانی فرمانپه وای کرد که ده سته ردار ی اثارب بی ت بۆ به لدوینی دووه می پاشای به یتولمه قه دیس، به لام دانیش توانی موسلمان ی اثارب ناماده نه بوون ملکه چی خاچپه رسته کان بن نه مهش به لدوینی ناچار کرد هه تاوه کو پاشه کشه بکات بۆ نه نتاکیه و له ویشه وه بۆ به یتولمه قه دیس^۳.

• له ناوپردنی یاخیبوونه که: نه جمال دین ئیلغازیش هه ر که هه وال ی یاخیبوونی کوپه که ی بیست له حه له بدا یه کسه ر که وته ری به ره و حه له بو هه مو نه وانه ی سزادا که له پشت یاخیبوونی کوپه که یه وه بوون، کاتی سوله یمان نه و سزا تونده ی بینی که به سه ر هاوکاره کانییدا سه پیئرا ترسا و هه لات بۆ دیمه شق و داوی مافی په نابه یی له طفتکبین ی فرمانپه وای کرد، نه وه بوو هه ر که ک بارودۆخ بۆ ئیلغازی یه کلابوویه وه و توانی کوتایی به ناژاوه که بیئیت، بدر الدوله سوله یمانی کوپی عبداالجبار ی کوپی نه رته قی برازای تیادا دانا وه ک جیشینی خۆی، نه ویش ریککه وتن یکی یه ک سه له ی له گه ل خاچپه رسته کاندای مۆر کرد، نامانجی ئیلغازیش له و ریککه وتن ه بۆ سورد وه رگرتن بوو له کات هه تاوه کو بگه ریته وه دیار به کرو هه تاوه کو پیی ده کری هیژ کو بکاته وه بۆ دووباره هیژش کردنه سه ریان، و پرای مه ترسی له وه ی که خاچپه رسته کان هیژش بکه نه سه ر حه له بو برازا که شی نه توانی به ره رچیان بداته وه^۴.

^۱ زیده الحب (۱۹۹/۲) الجهاد ضد لصلیبین ل ۱۵۷.

^۲ زیده الحب (۱۹۹/۹-۲۰۵) الجهاد ضد الصلیبیین ل ۱۵۷.

^۳ زیده الحب (۱۹۹/۹-۲۰۵) الجهاد ضد الصلیبیین ل ۱۵۷.

^۴ الامارات الادتیقه ل ۶۰.

له ماردینیشدا نجم الدین ئیلغازی توانی زۆرتترین خه‌لکی تورکمان کۆبکاته‌وه و پاشان به‌ره و لا‌تی شام بیانبات له مانگی ره‌بیعی دووه‌می سالی ٥١٦هـ/ ١١٢٢ز، به‌سود وەرگرتن له و نا‌کۆکیه‌ی که له‌نیوان به‌لدوینی پاشای به‌یتولمه‌قه‌دیس و یونزی فه‌رمانه‌وه‌ی طرابلسدا هه‌بوو، به‌لام نجم‌الدین ئیلغازی نه‌یتوانی سه‌رکه‌وتنیکه‌ی که‌لاکه‌روه به‌ده‌ست بێنیت به‌سه‌ر خاچه‌رسته‌کاندا، سه‌رباری په‌یوه‌ندی کردنی بلکی کوپی به‌رامی کوپی ئه‌رته‌ق و ظهیر الدین طغتكین پیوه‌ی، به‌لام نه‌یتوانی ده‌سه‌لات و هه‌ژمونی خۆی به‌سه‌ر ته‌واوی ناوچه‌ی که‌له‌بدا به‌سه‌پنیت^١.

● کۆچی دوا‌ی ئیلغازی و کاریگه‌ری له‌سه‌ر موس‌لمانانه‌کان: له‌مانگی ره‌مه‌زانی سالی ٥١٦هـ/ ١١٢٢ز ئیلغازی هه‌ستی خراپ‌بوونی باری ته‌ندروستی کرد و گه‌پایه‌وه بۆ میافارقین و له‌ویش گیانی سپارد، به‌و نه‌ندازه‌یه‌ش که‌کۆچی دوا‌ی ئیلغازی کاره‌سات‌بوو بۆ موس‌لمانانی و لا‌تی شام و جه‌زیره به‌گشتی، به‌لام نه‌م کاره‌ساته‌ گه‌وره‌تریوو بۆ خه‌لکی که‌له‌ب، چونکه نجم الدین ئیلغازی ئومیدی خاچه‌رسته‌کانی بریوو بۆ ده‌ست گرتن به‌سه‌ر که‌له‌بدا، گرنگی کۆچی دوا‌ی ئیلغازی ته‌نها به‌مه‌وه نه‌وه‌ستا، به‌لکو بووه‌ هۆی هه‌لوه‌شانه‌وه‌ی میرنشینه‌که‌ی و له‌نیوان مناله‌کانیدا دابه‌شکراو حسام الدین تمرتاش ماردین و سوله‌یمان میافارقینی به‌رکه‌وت و که‌له‌بیش به‌ده‌ست سلیمانی کوپی عبا‌لجباری کوپی ئه‌رته‌قی برا‌زایه‌وه مایه‌وه، بلکی کوپی به‌رامی کوپی ئه‌رته‌قی‌ش قه‌لا‌ی خرت‌رتی به‌ده‌سته‌وه مایه‌وه و دواتریش که‌پانی خسته‌سه‌ر^٢. سه‌رباری ئه‌وه‌ی که‌که‌له‌ب پێشتر پشنتی به‌و سه‌ربازه‌ تورکمانانه‌ نه‌به‌ست که‌ئیلغازی کۆی ده‌کردنه‌وه له‌با‌کوپی جه‌زیره‌وه، به‌لام دواتر ئه‌و په‌گه‌زه‌ مروّیه‌ی له‌ده‌ستدا که‌هه‌میشه‌ تای ترازوی موس‌لمانانی به‌سه‌ر خاچه‌رسته‌کاندا زال ده‌کرد، نه‌مه‌ش که‌له‌بی کرده‌ ئامانجی هێرشه‌کانی خاچه‌رستان به‌هۆی لاوازی و که‌م توانایی سوله‌یمان کوپی عبا‌لجباری کوپی ئه‌رته‌قی فه‌رمانه‌وه‌ی له‌به‌رامبه‌ر هێرشه‌کاندا، نه‌وه‌بوو هه‌لی مردنی نجم الدین یان قۆسته‌وه و به‌سه‌رکردایه‌تی به‌لدوینی دووه‌می پاشای به‌یتولمه‌قه‌دیس هێرشیان کرده‌ سه‌ر بزاعه‌ و بالس له‌سه‌ر رووباری فورات و به‌مه‌شه‌وه نه‌وه‌ستان، به‌لکو توانیان ده‌ست بگرن به‌سه‌ر قه‌لا‌ی البیره‌دا، هه‌تاوه‌کو وایلیه‌تاته‌ که‌له‌ب له‌لایه‌ن خاچه‌رسته‌کانه‌وه ئاب‌لوقه‌ درابوو، نه‌مه‌ش سوله‌یمانی ناچارکرد

^١ نور الدین محمود والصليبون حسن حبشي ل ٢٠.

^٢ الجهاد ضد الصليبيين في الشرق الاسلامي ل ١٦٠.

که ریگکه وتننامه یه کیان له گه لدا مؤریکات له سالی ۵۱۷هـ/ ۱۱۲۳ز که به پینی نهو ریگکه وتننامه یه سوله یمان دستی له قه لای اثارب هه لگرت بۆیان^۱.

۷- **بلکی کوپی بهرامی کوپی نه رته ق:** بلکی کوپی بهرام فه رمانپه وای قه لای (خرتبرت) پاش نیلغازی مامی نالای جیهادی هه لگرت و رکابه ریگی سه سه ختی خاچه رسته کان بوو، زۆر خولیا ی له ناو بردنی خاچه رسته کان بوو نه که به ته نها له جه زیره دا، به لکو له ته وای و لاتی شامدا، کاره سه ره کییه کانی هه ره له کاتی نه خۆشی نجم الدین نلغازی مامیه وه ده ست پێ کرد له ره جه به سالی ۵۱۶هـ/ ۱۱۲۳ز به گه مارۆدانی ره ها، به لام نه یتوانی داگیریکات دوی گه مارۆیه کی دورودریژ، نه مه ش ناچار یکرد هه تا وه کو پاشه کشه بکات، خاچه رسته کانیش له بهر نه مه هۆیه گه شتنه نه و به وای ی که پتویسته کۆمه کی له جوسلینی دوزمنی سه سه ختی موسلمان هه کانه و که زۆر ته ماعکار بوو وه ریگرن. که له وکاته دا له گه ل بلدیونی پاشای به یتولمه قه دیسدابوو له البیره، لیژه شدا نه یانویست سود له بلالوبوونه وه ی سه ر یازه کانی بلکی کوپی به هرامی کوپی نه رتق وه ریگرن پاش گه پانه وه ی له ره ها، به لام بلکی کوپی بهرام توانی بۆ سه یه ک بۆ جوسلین و خاچه رسته یه کی قو بو لیته وه تێربوو له ناوی باران نه مه ش بووه هۆی نه وه ی که نه سه په کانیانی له ناو لیتا ودا گیریکات و له هه مان کاتیشدا خۆی و پیا وه کانی که له چوار سه د سوار تێپه ریان نه ده کرد تیر بارانییان کردن و ته نها ژماره یه کی که مییان لێ ده ر یاز بوو جوسلین و جالیرانی پورزای فه رمانپه وای البیره ش له سالی ۵۱۶هـ/ ۱۱۲۲ز دا ده ستگیر کران له نه نجامی نه مه سه رکه وتنه ی بلکی کوپی بهرام هیزو ناویانگی مه عه وه ی خاچه رسته کان له و لاتی شامدا له ناو چوو، هه ره ها ئاره زووی په لاماردان و لیدانیان له لای نه موسلمان هه کانه وه په ره ی سه ند^۲. بلکی کوپی بهرامی کوپی نه رته قیش هه ولیدا له جوسلین و هاوړی دیلکرا وه کانییه وه به لیئنی به ده سه ته وه دانی ره های ده ست که ویت به رام بهر به نازاد کردنیان، به لام نه وان نه مه یان ره تکرده وه وتیان: ئیمه ولاته که مان وه کو حوشر وایه بۆمان، هه رکاتی حوشره که مان مرد نه بی بگوئینه وه بۆ حوشر تیگی تر، نه و شویتانه ش که به ده ست ئیمه وه بوو نیستا به ده سه ستی خه لکی تره وه یه^۳، پاشان بلکی کوپی بهرام دیله کانی برد بۆ قه لای خرتبرت و چه ند که سیکی راسپارد بۆ پاسه وانی کردنیان و له سالی ۵۱۷هـ/ ۱۱۲۳ز به ره وه قه لای کرکری سه ره به میرنشینی ره ها که وته ری بۆ ده ست

^۱ زیده حلب (۳۰۶/۲) الجهاد ضد الصليبيين في الشرق الاسلامي ل ۱۶۰.

^۲ نور الدين محمود والصليبيون حسن حبسي ل ۳۰.

^۳ الجهاد ضد الصليبيين في الشرق الاسلامي ل ۱۶۰.

به سه راگرتنی^۱، پاشا به لدوینی پاشای به یتولمه قه دیسیش که سه ره رشتی ره هاو نه نتاکیه شی گرتبوه نه ستق دهرکی به وه کرد که پیویسته له سه ری هه ولتبات بۆ رزگار کردنی جوسلین له دلی و ری بگریخت له داگیر کردنی کرکر له سه ره دهستی بلکی کوپی بهرام و بۆ موسلمانانی سه لمینیت که هیزی خاچه رسته کان هیشتا توانای گورز وه شانندن و هیترشی ماوه، بۆیه بلدوین به سه رکردایه تی سوپا که یه وه چوو دهروه هه تاوه کو گه شته که ناری رۆژه لاتی روباری سنج که یه کیکه له لقه کانی فورات به ناراسته ی سه ریا زگی بلکی کوپی بهرام که گه مارۆی له سه ره کرکر هه لگرتبوو و گه پا بویه وه بۆ پوویه پوویونه وه ی بلدوینی دووه می پاشای به یتولمه قه دیس، جهنگ له نیوان هه ردوو لادا له تۆزده ی مانگی صفری ۱۲۳/۵هـ زدا هه لگیرساو سه رباری که می سوپای موسلمانان کان، به لام شکستیات به خاچه رسته کان هیئا گرنگی نه م جهنگش ته نها له سه ره که وتنی بلکی کوپی بهرامدا نه بوو، به لکو له وه ش تیپه ری بۆ به دیل گرتنی بلدوینی دووه م پاشای به یتولمه قه دیس و ده سترگتن به سه ره قه لای کرکردا، پاشان بلك دیله نوکیه ی برد بۆ قه لای خرتبرت و خستییه پال جوسلین و سه رکرده خاچه رسته کانی تر^۲ به م شیویه هه موو میرنشینه خاچه رسته کان، ره هاو نه نتاکیه و شانیشینی به یتولمه قه دیس چۆلبوو له سه رکرده کانیاان، نه مه ش بووه هۆی شله ژانی باری خاچه رسته کان له جه زیره و ولاتی شام، به لام هیزه نیسلامیه کان له ولاتی شام له و کاته دا نه یانتوانی نه م هه له بقۆزنه وه و میرنشینه کانیاان له ناویه رن و کۆتایی به مه ترسیان بیئن^۳.

● گه مارۆدانی حه له ب له لایه ن خاچه رسته کانه وه: سه باره ت به بلکی کوپی به هرامی کوپی نه رته ق نه وه دوا ی نه وه ی که دیله کانی کۆکرده وه له قه لای خرتبردا هه ستا به رۆیشتن به ره و حه ران بۆ ده ست به سه راگرتنی له ره بیعی یه که می سالی ۱۲۳/۵هـ، نه مه ش به مه به سستی به هیتر کردنی پیگه ی خۆی و نه مه شی بۆ چوو سه ره، هه روه ها بلکی کوپی بهرام ئاره نووی ده سگرتنی به سه ره حه له بيشدا هه بوو که له ژیر ده سستی سلیمانی کوپی عدا الجبارد ابو دوا ی نه وه ی ده ستیگرت به سه ره حه راندا، چونکه گرنگی حه له بی ده زانی له رووی ستراتیژی وه، که ناتوانی هیچ نه نجامیکی یه کلاکه ره وه به ده ست بیئیت نه گه ر حه له ب نه خاته سه ره میرنشینه که ی، هه تاوه کو بنکه یه کی هه بیئت له ولاتی شامدا و به هۆیه وه بتوانیت له روبه ریکی

^۱ زبدة الحلب (۳/ ۲۰۶) الجهاد ضد الصليبين في الشرق الاسلامي (۱۶۰).

^۲ نور الدين محمود والصليبيون في الشرق الاسلامي ل ۱۶۱.

^۳ الجهاد ضد الصليبين في الشرق الاسلامي ل ۱۶۰.

فراواندا جموجۆل بکات و یه کلابیته وه بۆ کوشتاری خاچپه رسته کان^۱، هه بۆیه بلکی کوپی بهرام گه مارۆی خسته سه ره له ب به تاوه کو دانیش توانی ناچار کرد که له به ره به یانی جمادی یه که می سالی ۵۱۷هـ / ۱۱۲۳زدا^۲ به دهسته وه ی بدن، به لام بلکی کوپی بهرام نه ی توانی زیاتر به رده وام بیته له سه ره کوشتاری خاچپه رسته کان له شامدا، چونکه هه والی هه لاتنی جوسلینی له به ندیخانه پی گه شت به یارمه تی کۆمه لی له ئه رمه نه کان له وانه ی که بلکی کوپی بهرام له خرت برتدا به باشی مامه له ی له گه لدا کردبوون، بۆیه له ره جه بی هه مان سالدا ۵۱۷هـ / ۱۱۲۳ز به خیرایی گه پایه وه بۆ خرت برت و توانی ئاسایشی بۆ بگێژێته وه و دیله کانی تریش بگۆژێته وه بۆ چه پان دوا ی سزادانی ئه و ئه رمه نیانه ی که له وییوون^۳. جوسلینی فه رمان په وای ره هاش که له به ندیخانه ده رباز بوو توانی سوپایه ک له خاچپه رسته کانی به یتولمه قه دیسو و ئه نتاکیه پیک بیئێ و به ره و چه له ب به پێ بکه ویت ته نگ به موسولمانه کانی ئه و شاره هه لچنی، به مه ش وازی نه هیئا، به لکو گوپی موسولمانه کانی له ناوچه کانی ده وریه ریدا هه لدا یه وه گو مارۆ که شی هه تاوه کو مانگی ره مه زانی سالی ۵۱۷هـ / ۱۱۲۳ز به رده وام بوو، به لام کاتی نه ی توانی داگیری بکات ناچاری گه رانه وه به ره و تل باشر بوو، به لام دوا ی گه رانه وه ی جوسلین بۆ تل باشر چه له ب رزگاری نه بوو له گه مارۆدان له لایه ن خاچپه رسته کانه وه، به لکو دوو چاری گه مارۆیه کی تریو یه وه له لایه ن خاچپه رسته کانی ئه نتاکیه وه، ئه مه ش بووه هۆی بچرانی په یوه ندی له نیوان چه له ب و ناوچه موسلمان نشینه کانی تر له شامدا، ئه و ناوچهانی که ئازوقه و که لو په لیان بۆ ده نارد^۴. له م حاله شدا بلکی کوپی بهرامی کوپی ئه رته ق ناچار بوو په نابه ریت بۆ ئه قشنقری برسقی، فه رمان په وای موصل و ظهر الدین طغتكین فه رمان په وای دیمه شق بۆ لابردنی ئه و سته مه له سه ره خه لکی چه له ب و لێدانی خاچپه رسته کان به شیوه یه ک که بلکی کوپی بهرام به توانیت پاش ئه وه بگه ریت وه بۆ چه له ب و کاروباره کانی ریک بخته وه، بۆ ئه م مه به سته ش له سالی ۵۱۷هـ / ۱۱۲۳ز دا هه ریه ک له ئه قسنقرو ظهر الدین طغتكین به سه رکردابه تی هیزه کانی یانه وه گه شته لای و له فورات په پینه وه و له عزاز لایاندا، به لام ئه و خاچپه رسته کانه ی که کۆبوونه وه تیایدا توانیان موسولمانه کانی تیادا وه ده رنێن بۆیه هه ریه که یان گه پانه وه بۆ ولاتی خۆی و بلکی کوپی بهرامیش له سالی ۵۱۸هـ / ۱۱۲۴ز چوووه

^۱ تلامارت الادتیة ل ۲۶۸.

^۲ الكامل في التاريخ (۶۳۲، ۶۳۳/۸).

^۳ الجهاد ضد الصليبيين في الشرق الاسلامي ل ۱۶۱.

^۴ الجهاد ضد الصليبيين في الشرق الاسلامي ل ۱۶۱.

حەلەبەووە کۆمەڵێک لە نەیارانی تیادا لەناو بردو پشێوی و جەردەیی تیا نەهێشت و یەكێك لە كچه كانی رضوانی مارە كرد بۆ بته و كردنی پەيوەندی لە گەڵ سلجوقییه كاندا حەلەبی كردە پايتەختی خۆی و بنكه يەك بۆ دەرچوون بۆ لێدانی خاچە رسته كان، هەریە مەشەووە نەوەستا، بە لكو دیلە كانی لە حەراپانەووە بۆ گواستەووە و لە قەلائی حەلەبدا زیندانی كردن، دیارە ئەم كارەشی بۆ دلتیابوون بوو لە هەر هەولێك كە بۆ رزگار كردنیان بدرێت لە كاتی دوركەوتنەویدا لیتیان، بە لگەش لە سەر ئەمە ئەو یە كاتێ تییێکی سەربازی ئامادە كرد لە صفری سالی ٥١٨ هـ / ١١٢٤ ز بۆ جەنگ كردن دژ بە خاچە رسته كان لە عزازدا لە گەڵیاندا نەروێشت نەوەكو هەندێ لە دانیشتوانی نە یاری لە حەلەبدا ناپاکی لە گەڵدا بكەن و دیلە كان ئازاد بكەن^١.

• كۆژانی بلکی كۆپی بهرام: مەرگ مۆلەتی بلکی كۆپی بهرامی نە داو لە كاتی كیدا كە فەرەنجە كانی گەمارۆ دا بوو لە لای قەلائی منیجدا مەرگ یە خە ی پێگرت بە هۆی تیریکی وێڵەووە كە بە ریکەوت و بوو هۆی گیان لە دەستدانی، ئەو بوو سەربازە كانی شەژان و بلاو بیان لێكرد و بە كۆژانی موسلمانە كان پیاویکی مەزنیان لە دەستدا كە كردەووە كانی سەلماندیان سەهركردەو فەرماندە یە كە كە هەولی ئەدا بۆ یەكخستنی موسلمانە كانیدا لە شام و جەزیرەدا دژ بە خاچە رسته كان، ئەشتوانین بڵێین بە كۆژانی بلکی كۆپی بهرام لە سالی ٥١٨ هـ / ١١٢٤ ز كۆتای هات رابەراییە تێكردنی بزواتی جیهادی ئیسلامی لە لایەن ئەو تەقیە كانهووە، هەرچەندە حسام الدین تمرتاشی كۆپی ئیلفازی توانی دوا ی كۆژانی بلکی كۆپی بهرام دەست بگرت بە سەر حەلەبدا، بە لām لە سەر دەمی ئەو دا حەلەب بارودۆخیکی ئارامی نە بوو، بە لكو بارودۆخی تێكچوو و موسلمانان تیایدا لاواز بوون، چونكە گەنجیتی یاری كردن فەرمانپەرە وایی و هەول دانی لە بیر بردەووە، تەنها بەم تەمبەلی و خەمساردیە شەووە نەوەستا لە بەرامبەر جیهاد كردندا، بە لكو میانجیگەری أبی العساكر سلطانی كۆری منقذی فەرمانپەرە وای شیزهەری قبولكرد بۆ ئازاد كردنی بلدوینی پاشای بەیتولمەقەدیس كە دیلی بلکی كۆپی بهرام بوو^٢. ئەمەش بوو هۆی زیاد بوونی ئارەزووی خاچە رسته كان و بەرزبوونەووەی وەرەیان بۆ لێدانی موسلمانان و کاریگەری زۆریشی هەبوو لە بەهێز كردنی بەرگری خاچە رسته كان بۆ زاوتی زیندوو كردنەووەی بیروكە ی جیهادی ئیسلامی كە لە قزناغی

^١ زبدة الحلب (٢١٦/٢-٢١٧) الجهاد ضد الصليبيين ل ١٦٤.

^٢ الجهاد ضد الصليبيين ل ١٦٣، ١٦٢.

داماتودا كه ئەقسىنقر برىسقى و فەرمانپەرەى موصلى و ظهير الدين طغنىكىنى فەرمانپەرەى ديمەشق رابەرەيه تىيان دەكرد^۱.

۸- جيهادى ئەمىرى موصلى ئاق سنقر برىسقى بۇرژىگاركردىنى حەلەب:

۱- حەلەب بەرەنگارى خاچپەرستەكان دەپيىتەوه: حەلەب چەندىن جار روبەرەوى فشارو هيرشى خاچپەرستەكان بويه وەرەلە دەستپىكردىنى شالوى خاچپەرستەكان بۆ سەر ولاتى شامو جەزيرە، ترسناكترين و ديارترينى ئەو هيرشانش لەسالى ۵۱۸ك بوو، ديارە ئەو داگيركەرەانە گرنگى لەپادەبەدەرى ئەم شارەيان دەزانى بەتاييەت كەوەك ناوهندىكى ستراتيژى زىندوو بەكاردەهات لەبوارى مۆيى و سەريازى و سياسى و ئابوورى و هيتلەكانى گواستەنەودا چونكە ئەكەويىتە ناوهندىكى تۆكمەى نىوان دوو مىرنشيني خاچپەرستەوه، كەئەوانيش: مىرنشيني بەهال رۆژمەلاتى جەزيرەى فوراتەوه و ئەنتاكيە لەرۆژئاواوه لەسەر دەرياي ناوەرەاست ئەمەش واليدەكرد كەلەيك كاتدا بتوانيت پەيوەندى بكات بەو هيرشە ئىسلاميە توركمەنانەى لەجەزيرە و فورات و ئەنادۆل و باكورپى شامدا بلۆبوبونەوه ئەمەش بناغەيەكى بەهيزە بۆ بەردەوامبوونى بزواتى جيهاد و يەديپتەنانى چەند ئامانجىكى يەكلاكرەوه دژ بەخاچپەرستەكان لەبەرامبەريشدا داگيركردىنى حەلەب و لكاندىنى بەقەرەوارەى خاچپەرستەوه هاتوجۆى نىوان رەهاو ئەنتاكيە مسۆگەر دەكات و پىكهيىنانى يەكيتى سەريازى و سياسى لەنىوانياندا خيراتر دەكات كەروايتكى ترسناكى دەپى لەبەرژەوەندى داگيركەرەان^۲. ديارە خەلكى حەلەببىش دەركيان بەگرنگى كۆتايى هيتان بەم بارودۆخە پىر دلە راوكيىە و پىويستى رادەستكرنى بەئەمىرىكى بەهيزكرد بوو بۆيە نارديان بەدواى ئيلغازى ئەرتەقيدا كەفەرمانپەرەى دياربەكرىبو داوايان لىكرد بەرەو ئەوئى بەرىكەويىت هەتاوەكر شارەكەى رادەست بكەن، لەسالى ۵۱۱ك دا ئەويش پيشرەوى كرد بەرەو حەلەب كاروبارەكانى گرتە دەست و دەسەلاتى خۆى بەسەر هەموو ناوچەكانيدا سەپاند، بەلام سەرقال بوونى ئەم پياوہ بەكاروبارى مىرنشينهكەى خۆيەوه لەزۆريەى كاتەكاندا دەبووہ هۆى ئامادەنەبوون و پشتگويى خستنى كيشەكانى حەلەب، خاچپەرستەكانيش ئەمەيان دەقۆستەوه و هيرشەكانيان بۆ سەر حەلەب چىر دەكردەوه، هەركە ئيلغازى ئەرتەقى لەپەرەزانى سالى ۵۱۶ك كۆچى دواى كرد خاچپەرستەكان هەولياندا ئەم هەلە بقۆزنەوه بۆ دابەشكردىنى

^۱ هەمان سەرچاوه ل ۱۶۳.

^۲ دراست تاريخى ل ۱۲، ۱۳.

میرنشینە که لە نێوان کۆپەکانی داو دا بپێنی حەلب لەو هیژانە که لە دیار بە کردا دەجەنگان لە پێناو بە دەسەڵتانی چەند سەرکەوتنێکی خێرا لە باکوپی شامدا، بە لām دە رکەوتنی بلکی کۆپی بهرام برازای و رابەرایی تیکردنی بزاوتی جیهاد لە لایەن ئەو وە دژ بە خاچە رستەکان، بوو رێگر لە بە رده میاندای حەلبی لە مە ترسییەکی مسۆگەر رزگار کرد، بە لām کورژانی بلك دواى سالتیک لە بوونی بە فرمانپەرە وای گواستە وە ی فرمانپەرە وایە تی بۆ حسام الدین تمرتاشی نامۆزای که ناسراو بوو بە لاوازی و دۆپاوی، رێخۆشکە ریبو لە بە رده م خاچە رستە کاندای هە تاو هە کو توندترین بە رامبەر بە حەلب و بە ناواتی خۆیان بگەن که خۆی لە دە ست بە سەر راگرتنیدا دە بینییە وە، هەر وە ها میژوونوس ابن العدیم باسی چۆنیتی خراپیوونی بارودۆخی حەلب دە کات پاش وەرگرتنی دە سە لات لە لایەن تمرتاشە وە، ئە لێ : سە بارە ت بە تمرتاش ئە وە کاتئ بوو پاشای حەلب مندالی و یاریکردن هە وڵدان و جیهاد و کاروبارە کانی حوکمرانی لە بیر برده وە، بۆیە بارودۆخ بە رە و خراپی رۆشت و موسولمانە کان لاوازیوون^۱، هەر وە ها تمرتاش فرمانپەرە وای خۆی بە ئازادکردنی بلدوینی پاشای بە یتولمە قە دیس دە ست پێ کرد که پێشتر لە لایەن بلكە وە بە دیل گیرابوو، ئە مە شی بە رامبەر بە پارە یە کی که م کرد، تمرتاشیش لە زینداندای ئازادی کرد و هینای بۆ مە جلسی خۆی و پێکە وە نانایان خوارد و پاشان تمرتاش عە با یە کی پاشایانە ی کرده سەر شانی و ئە سە پە کە یان بۆ هینایە وە که پێشتر بلك لێ ی سە ندبوو^۲، بە لām پاش ئە وە رۆری نە خایاند تمرتاش پاشە کشە ی کرد بۆ دیار بە کری ولاتی خۆی، هە تاو هە کو سیاسە تی دابرا ن پە ی رە و بکات و تیریک بۆ دوزمان نە هاوێژێ، بە م شیو یە ش هە لیان بۆ پە خسا هە تاو هە کو گە مارۆ ی سەر حەلب توند تر بکە ن و ئە و نامانجە یان بە دی بێ نکه چە ندین سال بوو خەویان پێ وە دە بینێ، بە م شیو یە حەلب لە سالی ۵۱۸ هە گە مارۆ یە کی بە خۆ وە بینێ که تر سنا کترین گە مارۆ بوو که لە میژووی دوور و درێژی جە نگە خاچە رستە کاندای روو یە رووی بێ تە وە^۳.

ب- ناپاکی نواندنی دببسی کۆری صدقه ی مە زیدی ئە میری حله : هە وڵدان بۆ رووخانی حەلب بە ناپاکییە ک دە ستی پێ کرد که یە کێ ک لە ئە میرە عەرە بە کان پێی هە ستا بە ناوی دببسی کۆری صدقه ی مە زیدی ئە میری حیلە که ئە کە وێ تە باشووری بە غداو، ئە م پیاو هە لە دە ست خیلانە تی عە باسی و سولتانی سە لجوقی هە لاتبوو بە هۆی وروژاندن و پیلان گێرێ بە رده وامی

^۱ زبدة الحلب (۳۰۲/۲).

^۲ الاعتبار ل ۱۰۳، ۱۲۰، ۱۲۱.

^۳ دراسات تاريخية د. عماد الدين خليل ل ۱۴.

هه تاوه کو داگری ده کهن، خانوشیان بۆ خۆپاراستن له گه رماو سه رما بنیاتنا^۱، نه مه وێرایی سێ سه د خێوه ت، له کاتی کدا که نه له حه له بدا ته نها پێنج سه د سوار هه بوو^۲.

ج- کاری دوژمن کارانهی خاچه رسته کان دژ به خه لگی حه له ب: داگری که ران هه ستان به هێرش به رده وام بۆ سه ر حه له ب و دره خته کانیا ن به ی و بیستان و زه وییه کشتوکاله کانیا ن تیکدا نه مه ش وه ک هه ولێک بۆ روخانی ئابووری حه له ب که پشتی به کشتوکال ده به ست به پله ی یه که م، هه روه ها هه ستان به تیکدانی شوپنه کان و هه لدا نه وه ی گۆپی موسلمان هه کان و بردنی کفنه کانیا ن و تابوته کانیشیا ن بۆ نان خواردن به کار ده هیتا، هه روه ها قاچ و ده ستیا ن به گوریس ده به ست و به به ر قاچ و خه لگی حه له به وه رایان ده کیشان و هاواریان ده کرد: نه مه دی پێغه مبه رتانه (ص)!! هه روه ها کومه لێکیان قورئانیکیان هیتا و هاواریان کرد: نه ی موسلمانان سه یری کتێبه که تان بکه ن!! پاشان یه کێکیان کونی کرد و پاشان به دوو تاله ده زوو به سستی به خواری سکی هیستری که وه و نه ویش پیسای پیدا ده کرد.... هه رکه نه و دیمه نه شیا ن ده بی نی چه پله یا ن لێ ده دا و له خۆشیدا پێ ده که نین^۳.

د- به رگری جه ماوه ری خه لگی حه له ب: خاچه رسته کان به مه شه وه نه وه ستان، به لکو هه ر موسلمان تیکیا ن ده ستبکه وتایه خراپیا ن پێ ده کرد و نه مه ش موسلمان هه کا نی ناچار کرد به هه مان شیوه مامه له یا ن له گه لدا بکه ن، قاضی أبو الفضلی کوپی خشابیش سه ر کردایه تی به رگری ئیسلامی ده کرد، پێشتریش له سه ر نه م به رگری کر نه راهات بوو له سه ره تای ی نه وه ده یه یه دا و خاوه نی جه ماوه ری کی زۆر بوو له حه له بدا، نه وه بوو فه رمانی دا به ئاراسته کردنی گوزی راسته وخۆ بۆ ناو جه رگه ی سه ر یازگه کا نی دوژمن و بۆ نه م کاره ش کومه لێ له جه نگا وه رانی حه له ب به نه یی ته ده رچوون بۆ هێرش کرد نه سه ر نه م سه ر یازگانه، پاش کوشتن و به دیل گرتنی که سانی ک ده گه رانه وه بکه نه کانیا ن، له هه مان کاتیشدا نێردرا و له نیوان هه ردوو لادا ده ماتن و ده چوون بۆ گه شته ری که وتنی ک، به لام بێ هیچ ده ره نجامی ک^۴.

ه- په نا بردنی خه لگی حه له ب بۆ فه رمانه رموای دیار به کر: موسلمانان له حه له بدا ته نگیا ن پێ هه لچنرا و ماندو بوون و برسی تی زۆری بۆ هیتان، بۆ یه بدر الدینی نه رته قی و کومه لێک له گه وه به رپرسا ن رێک که وتن له سه ر نار دنی وه فدیک له سه ر کرده کا نی حه له ب بۆ دیار به کر بۆ داوی

^۱ الکامل فی التاریخ (۶۴۲/۸).

^۲ زیده حلب (۲۲۴-۲۲۵). دراسات تاریخیه ل ۱۵.

^۳ دراسات تاریخیه ل ۱۵.

^۴ هه مان سه رچاوه ل ۱۶، ذیل تاریخ دمشق ل ۲۱۲.

یارمه تی کردن له حسام الدین تمر تاشی فه مانپه وایی، نه وه بوو سی نه دنامه که ی وه فده که به شه ودا دزه یان کردو رۆشتن بۆ ماردین بنکه ی دیار به کر- هه تاوه کو هانا به رن بۆ نه میره که ی، به لکو گرنگی به و مهینه تی و نه هاهمه تییه ی حه له ب بدات، کاتی گه شتته نه وی حسام الدین سه رقائی ده سترگرتن بوو به سه ر ولاتی براکه یدا که له و ساله دا کۆچی دواپی کردبوو، نه م کاره ش وایکرد که کاروباری حه له ب پشتگوئ بخت و به دهم داواکاریه کانی وه فده که وه نه چیت، نه دنامانی وه فده که ماوه یه که له ماردیندا مانه وه و حسام الدین یان هان ده دا که به دهم حه له به وه بجیت هه تاوه کو له و گه مارۆیه رزگاری بکات، نه ویش به لئینی پی دان و نه مپۆ سبه ی پیکردن، بی نه وه ی هیچ کارێک بکات، نه وانیش ناگاداریان کرده وه که نه یانه وی خۆی به ته نها بپوات و حه له بییه کان خۆیان روبه رووی دوژمن ده بنه وه^۱، به لام هه وله کانیان له کۆتایی دا شکستی هینا و وه فده که توانیان له و چاودێیه رزگاریان بیست که حسام الدین خستبوویه سه ریان هه تاوه کو ماردین به جی نه هیلن بۆ داوای یارمه تیکردن له نه میریکی تر له ترسی لاوازیوونی زیاتری ده سه لات و له ده ستدانی شاری حه له ب، هه روه ها وه فده که توانی په یوه ندی به والی سلجوقی موسله وه بکات که آقسنقر برسی بوو^۲.

و- **آق سنقر برسی و به ده مه وه چوونی بۆ بانگه وازی خه لکی حه له ب**: له و کاته دا برسی نه خۆش بوو، لاوازیش زۆری بۆ هینابوو، بۆیه نه یانده هیشته که س سه ردانی بکات جگه له پزیشکه کان، نه م هه واله ش له رتی که سانیکه وه گه یشت به دبیس، نه ویش مژده یدا به سه ر یازه کانی و الله اکبر و الحمد لله یان ده کرد، هه ندی له هاوه لانی هاواریان له خه لکی حه له ب ده کرد: نه و که سه ش مرد که ئومیدتان پئی بوو، حه له بییه کانیش خه ریکبوو گیانیان ده رده چوو^۳، کاتی خه لکی حه له ب داوای مۆله تیان کردو برسی مۆله تی چوونه ژووره وه ی پیدان، نه وانیش چوونه لای و هانایان بۆ بردو باسی نه و مه ترسیانه یان کرد که روبه رووی حه له ب بووه ته وه و نه و مه ینه تیانه یان خسته روو که خه لکی حه له ب به ده سستییه وه ده نالینن، نه ویش وه لامی دانه وه ووتی: ئیوه نه م نه خۆشی و بارودۆخی من ده بینن، به لام من نه زرم کرده بۆ په روه ردگار نه گه ر شیفا م بدات له م نه خۆشییه هه موو هه ولێکم نه خه مه گه ر بۆ رووبه پوو بوونه وه ی نه وه ی که ولاته که تان دوچاری بووه و دژ به دوژمنه کانتان نه جه نگیم، نه وه بوو پیش تیپه پووونی سی رۆژ به سه ر نه و دیداره دا یه کسه ر تاکه ی له کۆل

^۱ دراسات تاریخیه ل ۱۶.

^۲ زیده حلب (۲۲۷/۲) دراسات تاریخیه ل ۱۷.

^۳ دراسات تاریخیه ل ۱۷.

بویوه وه و به ره و چاکبونه وه رۆیشت و خێوه تی له دهره وه ی موسڵدا هه لداو هیزه کانی
 بانگه یشت کرد هه تاوه کو خۆیان ئاماده بکه ن بۆ رویه روویونه وه ی خاچه رستان و
 رزگارکردنی هه له ب، له ماوه ی چهند رۆژیکیشدا به ته وای سوپاکه ی ئاماده بوو موسڵی
 به جیه یشت و به ره و الرحبه که وه رێ، له ویشه وه ناردنی به دوا ی طفتکین ی ئه مبری دیمه شق و
 خیرخانی ئه مبری حمص و داوای کۆمه کی لێ کردن بۆ به ئه نجام گه یاندنی کاره که ی، ئه وانیش
 سه ربازه کانیان نارد بۆ په یوه ندی کردن به سوپاکه ی برسقیه وه که له وکاته دا به ره و باله
 به رێ که وتبوو که له نزیک هه له بدایه، له ویشه وه ناردی بۆ لای به پرسانی هه له ب مه رجیکه
 پێشوه ختی بۆ دانان که قه لای هه له ب بده ن به ده ست جیگره کانیه وه هه تاوه کو خۆیانی تیادا
 قایم بکه ن، له حاله تی شکست خواردنی له به رده م خاچه رسته کاندایه وانیش مه رجه که یان
 قبولکرد، هه رکه کاروبار که وته ده ست جیگره کانی برسقی دانیابویوه وه له بوونی پاسه وان و
 پاسگاهیه کی باش له حاله تی پاشه کشه کردندا، ده سستی دایه پێشپه وه ی کردن پوه و پێگه ی
 هیزه خاچه رسته کان که ئابلقه ی هه له بیاندابوو^۱. سه ره تای هیزه کانی بورسقی له رۆژی
 پێنج شه مه بیست و دووی ذی الحجه ی سالی ۵۱۸ هـ دا گه شتنه هه له ب، هه رکه برسقی
 به هیزه ریکخوازییه کانییه وه گه شته به ره وه خیرا خاچه رسته کان چوونه پێگه ی به رگری
 به هیزتر و له کێوی جوسندا له سه ر رێگای ئه نتاکیه سه نگریان لێدا، به م شیوه که وتنه
 حاله تی به رگریه وه دوا ی ئه وه ی که له حاله تی هێرشبردندا بوون، خه لکی هه له بیه چوونه
 دهره وه بۆ خێوه ته کانیان و پێداویستییه کانیان تیادا ده سکه وت و به شیکیشیان چوون به ده م
 برسقییه وه بۆ پێشوازی لیکردن و به ده مه وه چوونی له کاتی گه شتنیدا ئه م پیاوه ش
 له مه به سستی خاچه رسته کان له پاشه کشه کردن و وه رگرتنی هه لویستی به رگریکاری تێگه شت
 بۆیه په له ی نه کرد له هێرش کردنه سه ربان پێش ریکسختنه وه ی سه ره له نوێ هیزه کانی
 له ترسی ئه وه ی که سوپاکه ی توشی شکست ببێت و هه له بیه داگیر بکریته و، هه روه ها
 چاوساغه کانی نارد هه تاوه کو ئه و هیزانه بگێرینه وه که پێشپه ویا ن کردوه بۆ سه ربازگه کانیان
 له هه له بداو ئه م پلانه شی به م شیوه پوونکرده وه و ده یوت: کێ له پشته وه به مانپاریزی ئه گه ر
 بگه رینه وه بۆمان و موسلمانان له ناویه رن؟ به لام خوا ی گه وره شه ری ئه وانی دوورخسته وه
 باجینه شه ره که و به هیزی بکه ی و سه یری به رژه وه ندی بکه ی پاشان خۆمان کۆنه که ی نه وه و
 دێینه دهره وه بۆیان به پشتیوانی خوا. به م شیوه یه بورسقی چوه هه له به وه و هه سته

^۱ نهر الذهب (۸۶/۳-۸۷) دراسات تاريخية ل ۱۸.

به چاره سهرکردنی گيروگرفته کانی و به رزکردنه وهی ناستی ئابووری و کۆمه لایه تی، دادگه ری بلوکرده وه و بپاری لابرندی باج و سته مه داراییه کان و نه هیشتنی تالانکردنی مال و مولکی خه لکی ده کرد، دادپه روه ریشی هه موو حه له بییه کانی گرتنه وه دواي نه وهی ریگریکرد له سته مو مال بردن و ده سه لاتی خۆسه پیته کان له ماوهی گه مارۆی خاچه رسته کاند، هه روه ها برسقی به مه شه وه نه وه ستا، به لکو هه ستا به هه ولدانیکی زۆر بۆ هیتانی نازوقه و دانه وێله بۆ شاره که هه تاوه کو که میك گرانی سوک بکات و نه وه هه مته و ته نگاویه که م بکاته وه که خه لکی حه له ب به ده سته وه ده یاننالا، نه وه بوو زۆری نه برد چالاکی کشتوکالی گه رایه وه و ناوچه ی حه له ب گه رایه وه باری ئاسایی خۆی، کشتیاره کان ده ستیانکرده وه به کارکردن له وزه و یانه دا که لئی ده رکرابوون و چالاکی بازرگانی گه رایه وه دۆخی دارانی خۆی به هۆی نه و ئاسایش و هیمنییه ی که بالی به سه ر ناوچه که دا کیشا بوو^۱ به م شیوه یه برسقی توانای نه و گه مارۆیه تیک بشکێتی که خاچه رسته کان به سه ر حه له بدا سه پاندیان و نه و شوینه گرنگه رزگاریکات له گه وره ترین مه ترسی که به درێژای جهنگه کانی خاچه رستی روبه رووی بوپیته وه و له گه ل موسلدا بۆ یه که م جار یه کیبخت له سه ره تای ده سپیکردنی نه م جهنگانه وه، نه م کاره ش بواری ره خساند بۆ نه م سه رکرده و بۆ عماد الدین زهنکی بۆ سوود وه رگرتن له م یه کیتییه بۆ تۆمارکردنی چه ندین سه رکه وتن دژ به داگیرکه ران^۲، میژوونوسی ئینگلیزی هاوچه رخ ستیفن رنسمان ده لئ: ... نه و میرنشینه ی که برسقی پیک هیتا، بوو به ناوک بۆ نه و ده وه ته ئیسلامیه یه کگرتوه ی که له شامدا له سه رده می زهنکی و نه یوبی و مه مالیکه کاند سه ری هه لدا. نه و خاچه رستانه ش که رژیمی پاشایه تی له به یتولمه قه دیسدا یه کی خستن پووبه رووی چهند هیزکی په رته وازه ده بوونه وه که به ش به ش بوونیان هیتنه ی تر لاوازی کردبوون، که واته نه و یه کگرتنه وه ی که له نیوان حه له ب و موسلدا روویدا به سه ره تای یه کخستنی به ره ی جیهاد داده نریت که له چاره ی نوسرابوو پۆژیک له پۆژان هیزی خاچه رسته کان له شامدا له ناوبه ریت^۳. هه روه ها تیبینی سوربوونی موسلمانان ده که ین له سه ر چوونه ناو قه واره یه کی ئیسلامی سوونی به چاوپۆشی له سه رکردایه تییه که ی تورک بیت

^۱ زبده حلب (۲۲۹/۲-۲۳۰) دراسات تاریخیه ل ۱۹.

^۲ دراسات تاریخیه ل ۱۹.

^۳ هه مان سه رچاوه ل ۲۰.

^۴ الشرق الاوسط والحروب الصلیبیه (۱/ ۴۸۵، ۳۴۵-۴۸۶).

یان عەرب یان ھەر نەتەوہ یەکی تر، بە لکو گرنگ ئەوہ بوو کە بەرگری لە ئیسلام و موسڵمانان بکات لە ژێر ئالای ئەھلی سووننەدا.

ز- **کوژرانی بۆرسقی**؛ لە ساڵی ٥٣٠ ک داو لە ھەشتی ذی القعدة دا قسیم الدولة أقسنقر بۆرسقی لەشاری موسڵدا بە دەست باطنیەکان لە روژی ھەینی و لە مزگەوتدا کوژرا لە کاتی کیدا کە نوێژی ھەینی لە گەڵ خەلکیدا دەکرد، ئەو شەو ھەش لە خەویدا بینیبوو کە چەند سەگێک پەلاماریان داوہ و ئەویش ھەندیکانی کوشتوہ و ئەوانی تریش ئازاریان پێگە یاندوہ، کاتی خەوہ کە ی بۆ ھاوڕیکانی گێڕایەوہ داویان لیکرد چەند روژیک لە ماڵ دەرنەچیت ئەویش وتی: ھەرگیز جومعه بۆ ھیچ شتێک وازنێناھینم، بەلام ئەوان رێگریان کردو ئەیانھێشت بێتە دەرەوہ، ھەر سووریو لەسەر نامادەبوونی لە نوێژی جومعه دا بۆیە قورئانە کە ی ھەلگرت و یەکەم شتێک کە بەرچاوی کەوت نایەتی: ﴿مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ سَتَ اللَّهُ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَقْدُورًا﴾ (الأحزاب ٣٨)، واتە: بەردەوامیش کارو ھەرمانەکانی خوا بپار لەسەر داوہ^١.

پاشان بەپەلە ھات بۆ مزگەوت و ھەمیشە لە پیزی یەکەمدا نوێژی دەکرد، ئەوہ بوو زیاتر لە دەکەس پەلاماریان دا بە ئەندازە ی ئەو سەگانی کە بینینی و بەچەقۆ برینداریان کردو ئەویش سێ کەسی لەوان کوشت و خۆشی گیانی سپارد پەحمەتی خۆی لیبیت، ھەرماندە یەکی تورکی چاک بوو، ژانایان و پیاوچاکی خۆش دەویستو لە باشترین والییەکان بوو پارێزگاری لە نوێژەکانی دەکرد لە کاتی خۆیدا و بەردەوام بوو لەسەر شەو نوێژ.

ح- **باگنیھکان، ترسناکترین کۆسپ لە بەردەم بزاوتی جیھاددا**؛ باطنیەکان دوژمنایەتی خۆیان بۆ سەرکردایەتی بزاوتی جیھاد سەلماند لەو سەردەمەوہ کە خەنجەرە ژەھراویەکانییان رێگەیان بۆ خاچە رستەکان خۆشکرد بۆ جێپێکردنەو لە ولاتی شام و جەزیرەدا لەسەر حسابی موسڵمانان، ھەر وہا میژوو بۆمان دەگێرێتەوہ کە چۆن سەرکردەکانی جیھاد لەو سەردەمەدا لە ھەندێ کاتدا لە شەھیدیدا یەکیان دەگرتەوہ پێشتر شرف الدین مودود تیرۆرکرا و ئیستاش آق سنقر بۆرسقی پوویەرووی ھەمان چارەنووس دەبێتەوہ، ئەمەش دەسەلمێت: کە رێبازی ئیسماعیلی تراری لەو کاتدا مەترسیدارترین کۆسپ بوو لە بەردەم بزاوتی جیھادی ئیسلامیدا دژ بە داگیرکەرەکان بەھۆی بوونی دوژمن لە یەک کاتدا لە بەردەم

^١ تەفسیری ئاسان ل ٤٢٣.

^٢ الکامل فی التاریخ (٨).

سەرکردایەتی سوننەدا بە جۆریک کە ئەو نەهاوەتیانە مان پێشان دەدات کە روبەرووی ئەو سەرکردانە بوو ئەو^١ لە بەرگریکردنیدا لە بیروباوەرو ئاین و نیشتمانی ئەم نۆمەتە. ئەگەر چی ئاق سنقر شەهیدبوو، بەلام کاروانی تیکۆشەران ئاوەدان و ئامادەییە بۆ جەنگ کردن لە پێناو خوا، ئەو بوو لەرەبیعی دووھەمی ساڵی ٥١٢ هـ ١١٢٧ز سولتان محمود میرنشین موسڵی سپارد بە عماد الدین زەنکی و بەدەرکەوتنی لەسەر شاتۆی رووداوەکان لاپەرەییەکی نوێ ھەلدارایەو لەھاوکیشەکانی ھێزدا لەنیوان موسڵمانەکان و خاچپەرستەکاندا، عماد الدین ھەستا بە پیکھێنانی بەرەییەکی ئیسلامی یەگرتوو دژ بە خاچپەرستەکان و دەستی گرت بەسەر ئەو قەلاو تەپۆلکانەیی کە نزیک بوو لێوھێ وەک دورگی ئابن عمرو نصیبین و شەنگارو ولاتی خاپوورو حەران، پاشان بیری لە دەستبەسەرگرتنی حەلب کردووە کە گەورەترین ناوەندبوو لە باکووری شامدا، ئەو بوو کاتی کە بە تیکچوونی بارودۆخی حەلبی زانی لەگەڵ ھەر شەکانی ھەریەک لە جوسلینی دووھەمی فەرمانرەوای رەھاو بووھیمۆندی دووھەمی فەرمانرەوای ئەنتاکیە بەپەلە گەشتە حەلب و خەلکە کەشی بەخۆشحالیو ھاتن بەدەمیو ھەویش لەرۆژی دووشەممە ١٢ی جمادی دووھەمی ساڵی ٥٢٢ هـ یونیۆی ١١٢٨زدا^٢ چوووە حەلبەو ھەو کاروبارەکانی ریکخست و سەربازو فەرماندەکانی دامەزاند ئێین ئەسیریش گرنگی ئەم ئازادکردنە باس دەکات و دەلێت: ئەگەر خوای گەورە بەزەیی بەرامبەر موسڵمانان نەنواندایە بەھاتنی ئەم سەرکردەیی ئەو فەرەنچەکان دەستیان دەگرت بەسەر ھەموویا دەگرت^٣.

پێنجەم: گەنگترین کارەکانی عماد الدین زەنکی ئازادکردنی رەھا بوو:

عماد الدین زەنکی توانای بەشیکی زۆر لە بەرنامەکەیی بەدی بێنیت و شوێنێکی تاییەت بۆخۆی لە میژووی ئیسلامدا تۆمارکرد، وەک سیاسییەکی لێھاتوو سەربازێکی بەتوانا و موسڵمان و ھۆشیار کەپەیی بەو مەترسییە بردووە کە لەلایەن خاچپەرستەکانو روبەرووی جیھانی ئیسلامی دەبوو ھەو بگۆریت توانی ئاراستەیی ئەو بارودۆخە میژووییە لە بەرژووەندی موسڵمانان، ئەمەش بەکۆکردنەو ھێزە ئیسلامییەکان پاش لەناو بردنی ھۆکارەکانی بەش بەشبوون و جیاوازی و یەکخستنی شارو میرنشینە سەریەخۆکان لە چوارچێوھێ یەک دەوڵەتدا، کە بەتوانای خۆی توانی

^١ الحروب الصليبية العلاقات بين الشرق والغرب ل ١٦٦.

^٢ دور الفقهاء والعلماء المسلمين في الشرق الادنى في الجهاد ضد الصليبيين خلال الحركة الصليبية ل ٤٨.

^٣ الكامل في التاريخ (٦٦٣/٨).

^٤ الكامل في التاريخ (٦٦٤/٨).

سروجو البیره که له ژێر دهستی خاچپه رسته کاندابوو^۱، ههروهها ئهم شاره تهنها لای خاچپه رسته کان گرنگ نه بوو، به لکو لای موسلمانان کانیش به گرنگترینی ئه و پێگانه داده نرا که ده بێ دهستی به سه ردا بگيریت، ئه وه تا ئێین الاثير باسی له پێگه ی گرنگی ده کات له ولاتی جه زیره دا به هۆی پێگه ی له نێوان موسل و حه له بدا و هک شاری سه ره کی جه زیره وه سفی ده کات و به قه لای ولاتی ئیسلامی داده یت، ئه مه ش وای له هیزه ئیسلامیه کان کردووه له شام و عیراقدا که ئاره زووی ده ست به سه راگرتنی بکن به به رده وامی^۲.

۱- بارودوخی ناوخوای میرنشینی ره ها: بارودوخی ناوخوای ره ها له باربوو بۆ عماد الدین زه نکى، چونکه جوسلینی دووه می فه رمانپه وای به که سیستییه لاوازو شوین ئاره زوو که وتوو نه داری توانایه کی سیاسى و دوربینى ناسرابوو، دیاره جوسلینی دووه م کاریگه رى نه رمه نییه کانى پێوه دیاربوو، چونکه دایکی له وانبوو، بۆیه هه ر له منالییه وه مه یلی بۆ نه رمه ن و گاوه رۆژه لاتیه کانى تری پێوه دیاربوو له گاوه رکانى رۆژه لات به باشترى ده زانین، ئه مه ش خاچپه رسته کانى وروژاندو جوړیک له نا ئارامى له ناو میرنشینه که یدا خو لقا ند، هه روه ها فه رمانپه وای ره ها به وه ناسرابوو که حه زى له پشوددان و خوا پاراستنه، ته نانه ت له کاتیکدا که عماد الدین زه نکى هیرشى کرده سه ر میرنشینه که ی وازی له شاره که ی هیناو له تل باشردا نیشته جی بوو که ده که ویته که ناری خو رئا وای فورات، جا ئه گه ر زانی شمان که موسلمانان کان له هه موو لایه که وه ده وری ئه م میرنشینه یان دابوو و رویاری فوراتیش له شوینه کانى تری خاچپه رسته کانى جیا کردبوویه وه له ولاتی شامدا، ئه وه ئه توانین بپو که یه کی گشتی لای خو مان پێک بێنین سه باره ت به هو کاره کانى رووخانى ئه م میرنشینه، شایه نى باسه ئه م میرنشینه مه ترسییه کی گه وړه ی له سه ر رێگه کانى هات و چۆی نێوان موسل و حه له بو به غداد و سلجووقه پۆمه کانى ئاسیای بچووک دروست کردبوو، هه روه ک به ربه ستیک بوو له به رده م دروست بوونی یه کبوونی ئیسلامی دا له ناوچه ی شام و جه زیره به هۆی جو لانه وه ی به رده وامی له به رژه وه ندى نه یارانى عماد الدین زه نکى که یه کێک بوو له فه رمانده موسلمانان کانى ناوچه که^۳. بۆیه ئازادکردنى پێویستییه کی سیاسى سه ربازى و ئابوورى و ئاینى بوو^۴.

^۱ الجهاد ضد الصليبين ل ۲۳۱.

^۲ التاريخ الباهر ل ۶۶.

^۳ تاريخ الزنكيين في الموصل وبلاد الشام ل ۱۴۹.

^۴ هه مان سه رچاوه لا ۱۴۹.

۲- کرده سهربازیه کانی نازاد سازی؛ عماد الدین زهنکی نه و بارودوخه ی قوسته وه که پیشتر باسماں کردو هه ولیدا فیلک به کاربندیت که به کورتترین ریگه نامانجه کانی بیکیّت، نه شیرانی که ناتوانی مه به سته کانی به دی بینیت هه تاوه کو جوسلین و هیژه کانی له ره هادا بن تیایدا بمینیتته وه، بویه به دوا ی ریگه چاره یه کدا ده گه را بۆ دۆزینه وه ی هۆکاریک که پال به رکا به ره که یه وه بنی بۆ دورخستنه وه ی له پایته ختی میرنشینه که ی، بویه به ره و نامه د به ریگه وتو دوا ی پیشان د هدا که نه یه وی گه مارۆی بدات و مه به سستی ته نها نه ویییه، له هه مان کاتیشدا هه ستا به بلاو کردنه وه ی چاوساغ و هه والگره کانی له ناوچه ی ره هادا هه تاوه کو یه که یه ناگاداری بکه نه وه له جموجۆله کانی نه میره که ی، نه ویش هه ر که بیینی زهنکی سه رقاله به ریگخستنی سوپاکه یه وه له دیار به کرداو ده سستی به تال نییه بۆ هیرش هینان بۆ سه ر پیگه کانی خاچه رستان، به سوپاکه یه وه میرنشینه که ی به جی هیشت^۱، دوا ی نه وه ی که ریو شوینی خۆپاریزی گرت هه ر به مۆرکردنی له گه ل فرار نه رسه لانی فه رمان په وای قه لای کینادا که په نای هینا بۆ جوسلین پاش نه وه ی له لایه ن زهنکیه وه هه په ی لیگرا^۲. پاشان به ره و تل باشر که وته ری که ده که ویت هه سه ر که ناری رۆژناوای فورات، هه تا کو له وی خۆی له هه ر به رپر سیاریتییه که بدزیتته وه یه کلای بیته وه بۆ ئاره زوه که کانی، پاراستنی ره هاشی به جی هیشت بۆ دانیشتوانه که ی له نه رمه ن و سریان و نه ستوری یه عقوبیه کان، که زۆربه یان له وو بازرگانان هه بوون که هیچ شاره زاییه کییان نه بوو له جه نگدا، له هه مان کاتدا کۆمه لی سهربازی به کریگرا و نه رکی به رگریکردنیان له قه لاکه گرتبوویه نه ستق^۳. نه وه بوو چاوساغ و هه والگره کانی عماد الدین زهنکی ناگاداریان کرده وه له وه ی که هه میشه ئاواتی بۆ ده خواست نه ویش به په له به ره و ره ها به ریگه وتو بۆ خیرا گه یشتنیش پشتی به حوشتی هه لبرژدرا و به ستبوو هه موو موسولمانیکی تواناشی خسته گه ر بۆ جیهاد کردن له پیتا و به رزکردنه وه ی وشه ی خواداو زۆری نه خایه ند کۆمه لانیکی زۆر له خه لکانی خۆبه خش لای ناماده بوون و به هۆیانه وه له هه موو لایه که وه ره های گه مارۆدا و له سه ره تاشدا ویستی ریگه ی ناشتی بگریته بهر، به لکو به بی به کارهینانی هیژ به نامانجی خۆی بگات، بویه نامه یه کی ئاراسته ی خه لکی ره ها کرد و پیشنیاری په نادانی کردن^۴ و داوای لیگدن ده رگا کانی بۆ بکه نه وه هه تاوه کو

^۱ الباهر ل ۶۷ عماد الدین زهنکی ل ۱۵۹۱.

^۲ عماد الدین زهنکی ل ۱۵۹۱.

^۳ هه مان سه رچاوه ل ۱۵۲۲.

^۴ هه مان سه رچاوه ل ۱۵۲۲.

ناچار نه بیټ شور او دیواره کانیان بړوځینیت و شوینه که یان پښ چوّل بکات، به لام نه وان به نادانیان په تکرده وه، بویه زه نکي هستا به توند کړدنی گه ماروۍ سهریان به به کاره ټناني نامیره گه وره کانی گه ماروډان که بڼ روځاندنی شوراکانیان له گه ل ځویدا هینا بوی پیش نه وه ی ه ل بڼ خاچه رسته کان بړه خست بڼ کڼوونه وه و پېشپړه وی کړدن بڼ رزگار کړدنی نه م پيگه مه ترسیداره هرکه جوسلینیش به م هیرشه ی زانی داوی فریا که وتنی له سرجه م میرنشین خاچه رسته کان کړد له شامدا، به لام که س به هانا به وه نه هات جگه له (میلزاند) که سهره رشتیاری به یتولمه قه دیس بوو، هیزه فریا گوزاریه که شی پاش کڼتایی هاتنی جهنگه که گه یشته به روه^۱ ه روه ها ه ولکیدا بڼ چوونه ناو شاره که وه و ناردنی فریا گوزاری بڼ به هیو کړدنی به رگری، به لام نه م کاره ی پینه کړاو له بیست و شه شی جمادی دووه می ۵۳۹ ک و پاش تیپه ربوونی بیست و هشت روژ به سهر ده سټپ کړدنی گه مارو که دا ه ندی به شی شوراکه روخا به هوۍ نه و لیدانه توندو چرو پړه ی که ناراسته ی کړا، نه وه بوو هیزه موسلمانان کانشاره که یان پامالی^۲ پاش دو روژیش قه لاکه ی خوی دابه ده سته وه و قه شه ی به عقوبی برصوما هستا نه جامدانی به ریوشوینی به ده سته وه دانی رها بڼ زه نکي^۳.

۳- **سیاسه تی عماد الدین زه نکي له رها دا :** داوی نه وه ی که عماد الدین زه نکي ره های نازاد کړد پی و ابو که نابیت نه و ولاته ویران بکړیت^۴ بویه فرمانی دابه سهریازه کانی که کاری کوشتن و گرتن و تالان کړدن کڼتایی پښ بینو نه وه ی که ده ستیان به سهرارگرتووه بیگه ریڼنه وه نه وانیش هه موویان گه پانه وه جگه له چنه د شتیکی که م و ده گمن، پاش نه وه ش فرمانیکی تری ده ر کړدو داوی په له کړدنی کړد له ریڅخسته وه ی کاروباره کانی رها داو ناوه دانکړدنه وه ی نه وه ی که روځابوو له ماوه ی گه ماروۍ چنه د هغه بییداو خه لکانیڅیشی دانا که به شیاوی ده زانین بڼ ریڅخستنی کاروباره کانی و پاراستن و کار کړدن بڼ به رژه وه نندیه کانی شاره که، هه روه ها به لینی هه لس و که وتی باش و دادگه ریشی دا به خه لکه که ی^۵ مه به ستیشی له م کاره راکیڅشانی خه لکی نه سلۍ شاره که بوو که گاوری روژه ه لاتی بوون دږ به خاچه رسته

^۱ الحركة الضليبية (۶۰۶/۲، ۶۰۵) عاشور عماد الدین زنکی ل ۱۰۲۷.

^۲ ذیل تاریخ دمشق ل (۲۷۹-۲۸۰) عماد الدین زنکی ل ۱۰۲۷.

^۳ عماد الدین زنکی ل ۱۰۳۷.

^۴ الكامل في التاريخ له تاريخ الزنكيين في الموصل ل ۱۰۳۷.

^۵ ذیل تاریخ دمشق ل ۲۸۰ عماد الدین زنکی ل ۱۰۳۷.

كاسۆلىكەكان، ھەستانىشى بەتېكدانى چەند كۆپسايەكى كاسۆلىكى و ھېشتەنە ھەي كۆپسا رۆژھە لاتىيەكان ئەمە دەسەلمىتت^۱.

۴- ئەو ھۆكەرەنەي كەييارمەتى ھەمادە دىنياندا بۆگىرەنە ھەي رەھا؛ چەندىن ھۆكارمان ھەيە كەييارمەتيدە رېبون بۆ رىزگاركردى رەھا لەلەينە ھەمادە دىن ھەيە لەوانە:

- گەشەكردى بزاوتى جىھادى ئىسلامى ھەتاوھەكو سەردەمى ئەو و دروئەنى ئەزمونى موسلمانان لەو بوارەدا، گومانىش لەو دانىيە كەئەو ئەزمونانەي پېشوو سەلماندىان كەمىرنىشىنى رەھا چانسى رووخانى لەمىرنىشىنە خاچە رستەكانى تر زياترە لەسەر دەستى سەركردەكانى جىھادى ئىسلامى لەو كاتەدا زياتر بوو، ديارە ھېرش و پەلامارە بەردەوامەكانى ئەتابكەكانى موسلىش بەشئوھەيەكى تايبەت لەماوھەي چوار دەيەدا ئەو مىرنىشىنەي ماندوكردبوو بەجۆرێك كەوھەك مەركىكى ھېواش بوو بۆي ھەتاوھەكو لەو سالاھەدا بەيەكجارى لەناوبرا.

- لېھاتووى ھەمادە دىنى زەنگېش لەرووى سەربازىيەو ھەي كۆك بوو لەو ھۆكارەنە ئەو ھەبوو دواي دلتىابوونى خاچە رستەكان لەھېرش نەكردى بۆيان كتوپر ھېشى كرده سەريان و ھەلى ئامادەنەبوونى ئەمىرەكە ھەمانى قۆستەوھە-جوسلىنى دووھەم-و گورزىكى كەمەو شكىنى ئاراستەكرد كە بەرووخانى كۆتايى ھات، بەم شئوھەيە ئەو سەركردە موسلمانە مەزنە سەلماندى كە كاتىكى گونجاوى بۆ ئەو كارە سەربازىيە گەورەيە ھەلېژاردوھە.

- سەربارى ئەمانەش: ئەو ئاكۆكيەي كە لەنئوان مىرنىشىنى رەھاو ئەنتاكىەدا ھەبوو كاريگەرى خۆي ھەبوو لەسەر مىرنىشنى رەھاو بووھەي ماندووكردى لەپرووى سياسى و سەربازىيەو^۲ بەجۆرێك كە سەلماندى ئەو ئاكۆكيەي كە لەنئوان سەركردە خاچە رستەكاندا رووى دەدا رۆل و كاريگەرى ھەبوو لەسەر قەوارەي سياسيان، خۆشەختانەش مىرنىشىنى رەھا باجى ئەو ھەيداو كەوتە دەستى ئەوانەي كەشاوى بوون لەسەركردەكانى جىھادى ئىسلامى لەو كاتەدا.

- لەلەيەكى تىریشەو ھە نابی بى ئاگابىن لەكەسايەتى ئەمىرى رەھا (جوسلىنى دووھەم) كە (لەئاستىكى باشدا نەبوو) لەرووى لېھاتنى سياسى و سەربازىيەو ھەك جوسلىنى يەكەمى باوكى و مەيلى ژيانى راباردن و ئارەزووبازى ھەبوو بەردەوام ھەولئى بۆ چىژە كاتىەكان دەدا،

^۱ ھەمادە دىن زنگى ۱۵۳.

^۲ الحروب الصليبية العلاقات بين الشرق والغرب ۱۶۲.

تەننەت چەندىن جار رەھاي بەرەو تل باشر بەجى دەھىشت ھەتاو ھەموو جۆرە خراپەكارىك ئەنجامى بدات ئەو ھەبوو مۇسلمانانىش بەم لايەنەيان زانى و بەباشى سوديان لى وەرگرت و ھىرشيان كىردە سەر رەھاو لەكاتى ئامادەنەبوونى جوسلىنى دووم تايىداو توانيان دەستى بەسەرا بگرن^۱.

- ديارە ئەو ئەو نوپىيەى خاچپەرستەكان كەجىي ئەو ھى يەكەمى گرتەو ھەستە بەدامەزاندن و پاراستنى ئەو قەوارە خاچپەرستەو نەيدەتوانى پارىزگارى لەو ھەبكات كەنەو ھى پىش خۇيان بنىاتيان نا، بەلكو دەرکى بەگرنكى رۆلى مېژوويى خۆى نەكرد لەپىنگە زۆر ھەستيارەدا كە لەھەموو لايەكەو لەلايەن مۇسلمانانەو دەورە درابوون، بەم شىئو ھە جوسلىنى دووم - بەبى ئەو ھى بزاني بەشدارى كرد لەسەر خستنى بزافى جىھادى ئىسلامى لەو كاتەدا بەسەر كىردايتى سەر كىردەى مەزن عماد الدين زەنكى^۲.

- بەھەر حال، ئەگرنجى مېژوونوسە رۆژئاوايىەكان ھەوليان دابى ھۆكارە ناوخۆيىەكان و لاوازييان لەمىرنشنى رەھادا وەك تاكە ھۆكارىك نىشاندا بى بۆ رووخانى ئەو مىرنىشە ئامانجىشيان لەپشت ئەمەو لاواز كىردنى چالاكى سىياسى و سەربازى مۇسلمانەكانە، بەلام لۆژىكى مېژو پىمان دەلى ھۆكارە ناوخۆيى و دەرەككەكان پىكەو رۆليان ھەبوو لەو سەر كەوتەنى سالى ۵۳۹ ك/ ۱۱۴۴ ز دا. ديارە ناكۆكى و كوشتارى ناوخۆيى و دەرەنجامەكانى ھەرچەندە گرنكى بوويىت بەلام ھەرگىز بەبى كىردە سەربازىەكانى سەر كىردەى بەھەرەمەند عماد الدين زكى و سەربازەكانى مىرنشنى رەھا نەدەپوخا ئەو سەر كەوتە يەدى نەدەھات^۲.

۵- ھەلوىستى زاناي ئەرمەنى لەئازاد كىردنى رەھاو ئەو ھى كە لەصقلىەدا رووى داو خەويكى عمادەدين پاش مودنى؛ ھەلوىستى زانا موساى ئەرمەنى لەئازاد كىردنى رەھادا: زانا بانگويز موساى ئەرمەنى كە مامۆستابو لەيەككە لەخویندنگەكانى مۇسلىدا ھەلوىستىكى ستايشكراوى ھەبوو لەئازاد كىردنى رەھادا، ئەو ھەبوو ھەستە بەبەكار ھىننەنى جەنگى دەررونى لەشالو ھەكەى عمادەدين زەنكى دا بۆ سەر رەھا لەسالى ۵۳۹ ك/ ۱۱۴۵ ز دا وەك جەنگاويرىك بەشدارى لەگەمارۆى رەھا كىرد بىرۆكەيەكى زىرەكانەى بۆ ھات لەكاتى گەمارۆدانى رەھا لەلايەن عمادەدين زىككەو، پاشا دابەزىيە بازار پۆشاكى ئەرمەنى كىرى ھەتاو ھەكو

^۱ ھەمان سەرچاوە ۱۶۲.

^۲ ھەمان سەرچاوە ۱۶۳.

^۳ الحروب الصليبية العلاقات بين الشرق والغرب ل ۱۶۲.

خاچپەرسته كان نه يناسنه وه و گومانى لینه كه ن^۱، ئەلئ: چوومه بازارو پۆشاكيكى ئەر مەنیم كړی و له بهرم كرد^۲ وگه شتمه ولاته كه يان هه تاوه كو لئى وردبمه وه و هه والئى بزائم، پاشان هام بۆ مزگه وت و چوومه ناوييه وه و مناره كه يم بينى و له دلئى خۆمدا وتم نه چمه سەر مناره كه و بانگ نه دهم و چى روونه دات باروويدات پاشان چوومه سەرى و هاوارم كرد الله اكبر الله اكبر و بانگم داو بئى باوه پره كانيش به سەر شوراكانه وه بپوون هاوار له شاره كه دا به رزبوويه وه كه موسلمانە كان له لايه كيتره وه هيرشيان هيناوه ته سەر وشار، بئى باوه پره كانيش وازيان له جهنگ هيناو له سەر شوراكه دابه زين و موسلمانە كان چوون سەر شوراكه و هيرشيان هينايه سەر شاره كه^۳.

● **پاشای دورگه‌ی صقلیه:** پاشای دورگه‌ی صقلیه له فرهنجه كان بوو كاتئ ره‌ها نازادكرا پياوچاكيم مه‌غريبى موسلمانى تيدابوو پاشاش زۆر ريژى ليدنه‌ناو بانگى ده‌كردو گوئى ليدنه‌گرت و پيش قه‌شه و راهيبه‌كانى خۆيانى ده‌خست كاتئ ره‌ها نازادكرا ئەم پاشايه سوپايه‌كى له فرهنجه كان له ده‌ريايه وه به‌ره و نه‌فرىقا به‌ريخست و توانيان هيرش بكه‌ن و دليليان هه‌بيت و چه‌ند شوئيئك تالان بكه‌ن پاشان هه‌والئى ئەم دبل و ده‌سكه‌وت و تالانiane گه‌شت به‌پاشا له كاتيه‌شدا دانيشتبوو و نه‌ زانا مه‌غريبه‌شى له لابلوو، وه‌نه‌وزى ده‌داو پاشا به‌خه‌به‌رى هيناو وتى: ئەى زانا ئەوه هاوه‌لانى ئيمه‌ واو وايان كردوه به‌موسلمانە كان، مه‌مه‌د له كوئيبه‌ و يو سەرى نه‌خستن؟ نه‌ويش پيئى وت: نه‌و سەرقالئ نازادكردنى ره‌هابوو- مه‌به‌ستى شوئيئكه‌ و توانى پيغه‌مبه‌ر د.خ- فرهنجه‌كانيش به‌مه‌ پيئكه‌نين، به‌لام پاشا پيئى وتن: پيئ مه‌كه‌نن، سوئند به‌خوا له‌خۆيه‌وه وانا لئيت پاشا به‌مه‌ زۆر دلگران بوو، نه‌وه‌بوو پاش تپهر بوونى كاتيكي كه‌م هه‌والئى نازادكردنى ره‌هايان له‌لايه‌ن موسلمانە كانه‌وه‌ پيئ گه‌يشت و گه‌ره‌بى ئەم سەر شوريش خۆشى ئەم هه‌واله‌ى له‌بيريبدنه‌وه‌، به‌هۆى گرنگى ره‌ها به‌لاى گاوه‌كانه‌وه‌^۴.

^۱ موقف فقهاء الشام وقضاتها في الغزو الصليبي ل ٢٢.

^۲ هه‌مان سەرچاوه له بغية الطلب في التاريخ حلب.

^۳ بغية الطلب في التاريخ حلب (٢٨٥١/٩) موقف فقهاء الشام وقضاتها من الغزو الصليبي ل ١٢٢.

^۴ كتاب الدواستين في أخبار الدولتين (١٤١/١).

● **خەۋىك بەشەھىدەۋە دۋاي كۆزرائى**؛ ئەگىرپنەۋە كەپياۋچاكىك وتوبەتى: شەھىد ەمادە دىنم لەخەۋدا بىنى باش كۆزرائى لەباشترىن حالداۋو، منىش پىم ووت: خوا چى لەگەلداكردى؟ ئەۋىش ووتى: لىم خۆشبوو وتم: بەھۆى چىيەۋە؟ وتى: بەھۆى رىزگاركردى رەھاۋە^۱.

● **شكىست خواردنى پىلانكى خەلگى رەھا**: زۆرى نەبرد خەلگى رەھا لەسالى دواتردا ەستان بەپىلانك بۆ لەناۋىردنى مۇسلمانەكان و گىرپانەۋەى شارەكە بۆ ژىر دەستى خاچپەرستەكان دۋاي بانگپىشتكردى جوسلىن، بەلام زەنكى ەرزوۋ پەى بەم ەۋلە ترسناكە بردو ەستا بەدەستگىركردنى دانەرانى و لەسىدارەدانىيان، پاش ئەۋەش ەستا بەلەسىدارەدانى ژمارەيەك لەئەرمەنەكان ەتاۋەكو بواريان نەبى جارىكى تر لەپىشتەۋە خەنجەرىدەن لەمۇسلمانەكان و گرنگترىن شۆنىيان بەۋ ئاسانىيە بدەن بەدەست دوزمانەۋە^۲.

۶- **دەرە نجامەكانى ئازادكردنى رەھا**: ئازادكردنى رەھا لەلەين ەمادەدىن زىككىيەۋە بەگرنگترىن دەستكەۋت دادەنرەت بۆى لەماۋەى حوكمپرانىدا ئەم سەرگەۋتنەش دەرەنجامى گرنگى ەبۋو لەجىھانى ئىسلامى و مەسىحىدا، بەكورتىش گرنگترىن دەرەنجامەكانى ئەمانەن:

ا- مۇسلمانان دۇنياۋون لەۋەى كەبزاۋى جىھادى ئىسلامى گەشتۆتە قۇناغىكى پىگەشىتۋوۋ لەقۇناغى ەرزەكارى سىياسى تىپەرىۋو، ئەمەش ماف خواردن و كەم كردنەۋەى تىكۆشانى سەركرەكانى پىش زەنكى نىيە ۋەك مەۋدود، ئەگەر چى رىھا يەكەم مىرنشىنى خاچپەرست بوو كە لەسەر دەستىيان روخا، بەلام ئەمە سەرەتايە ۋەمپۆكە رەھا دەروخى ۋ سبەينىشە قەۋارە بىگانەكانى تر، ەرز ئەمەش رويداۋ لەئىستاش بەدۋاۋە مىلەكانى كاترەمىر ناگەرىتەۋە دۋاۋە، بەلكو بەۋ پەپى متمانەۋە ەنگاۋ بەرەۋ پىشەۋە دەنەت.

ب- دۇپات بوونەۋەى لۆزىكى مېژوۋ كە ئەۋ جۆرە قەۋارە ناشەرىيانە تاسەر نامىننەۋە لەخاكى مۇسلماناندا، چونكە رۆلەكانى ئەم ناۋچەيە خاۋەنى شوناسىكى ئاينى يەكگرتۋون و بەۋ بارودۆخە سىياسى و سەربازىيە نامۆيە رازى نابن بەم شىۋەيەش ەماھەنگى گەرايەۋە بۆ باكوپى عىراق و چىتر رەھاش رۆلى جياكەرەۋ قەۋارەى خاچپەرستى رىگرى بەرىبەستى لەنتۋان سلجوقىيەكانى ئاسىي بچوۋك و سلجوقىيەكانى عىراق و لاتى فارسدا نەبىنى^۳.

ج- فشار لەسەر ئەۋ پىشتىنە خاچپەرستىيە زىادبوو كە لەئەنتاكىيەۋە دەرژدەبوۋىيەۋە لەباكورەۋە بەرەۋ ئىلات (الرشراش) لەياشۋورەۋە لەروبارى ئوردن لەخۆرەلاتەۋە

^۱ ەمان سەرچاۋە (۱۴۱/۱).

^۲ ەماد الدىن زىكى ل ۱۵۷.

^۳ الحروب الصليبية العلاقات بين الشرق والغرب ل ۱۶۴-۱۶۵.

هه تاوه کو که ناری شام- جگه له عه سقه لان- چونکه صور به میرنشینی رابلوس و شانشینیی بهیتولمه قه دیسه وه پیتشت له سالی ۱۱۲۴ز/ ۵۱۸هـ روخابون ، گومانیش له وه دانیه که ره های سه ره رمی خاچه رستان بۆ هه تاهه تایی روخا، نیستاش دهستی بالایه له وه قه واره خاچه رستانه دا که ماونه ته وه، بۆیه فشاری سه ربازی له سه ر زیاتربوو له لایه ن هیزه نیسلامیه کانه وه که ده ستیان گرت به سه ر پشتیه وهی شام که له ده شتی که ناری شامدا خۆی ده بینیه وه، وه ک نه وهی جهنگه که له سه ر ناستی جوگرافی بوو پیت له نیوان که نارو پشتیه ویدا، لایه نی یه که م- که نار- پشتی به کۆمه کی دهره کی نه وروپی ده به ست به شیوه یه کی سه ره کی، لایه نی دووه میش پشتی به توانا ناوخۆیه فراوانه کانی ده به ست که له گه ل دهره که وتنی سه رکرده کانی یه کبونی نیوان موسلماناندا گرنگی زیاتری په یدا کرد.

د- روخانی ره ها به م شیوه یه بووه هۆی جولانی نه و هاوپه یمانیه به رگریکاریه ستراتیژییه ی که له نیوان قه واره ی خاچه رست له رۆژه لاتداو ره حمی دایک له خۆرئاوای نه وروپایدا، چونکه رۆژئاوا رازی نه بوو نه و درێژبوونه وه سیاسی و میژویه ی له رۆژه لاتدا هه رس بینیت، به لکو ده بی ده ستیوه ریدات له پیتناو گه رانه وهی بارودوخ بۆ دۆخی خۆی له باربردنی چالاکیه کانی میرنشینی موسل، لیره شه وه په یدا بوونی خاچه رسته کان له سالی ۱۱۴۷-۱۱۴۹ز/ ۵۴۲- ۵۴۴هـ که به شالۆی خاچه رستی دووم ناسرابوو دهره نجامیکی راسته وخۆی رووخانی ره ها بوو، نه مه ش بۆمان دهره خات که چۆن سه رکرده کانی جیهادی نیسلامی دژ به چه ندین هیزی جیهانی جهنگاون، نه و هیزانه ش ته نها هیزی ناوخۆیی سنوردانه بوون له روی کاریگه ری و چالاکییه وه، به لکو به شیکیبوون له ململانییه کی کیشوه ری یاخود جیهانی به جۆریک که پینگه یه کی دیاریان پئ ده بخشیت له میژووی موسلماناندا- به گشتی و له سه رده می جهنگه خاچه رستیه کاندا به تایبه تی.

ه- هه روه ها له و دهره نجامه رۆزانه ی که له م سه رکه وتنه دا به دی هات: به رزیبوونه وهی پله وپایه ی عماده دین زه نکی به شیوه یه کی به رچاو، نه وه بوو له سه رکرده یه کی ناوخۆیی و تاوچه ییه وه له پووی چالاکی و کاریگه ریه و گۆرا بۆ سه رکرده یه ک که ناوی له سالنامه ی لاتینی و سربانییه کاندا رۆر ده هات نه مه ش ره نگدانه وهی نه و کاریگه ریه گه وره یه یه که هه بیوو له سه ر رووداوه کانی رۆژه لاتی لاتینیدا. ، سه باره ت به موسلمانانیش نه وه پینگه و پایه یه کی دیاری هه بوو، چونکه سازا کردنی ره ها پینگه ی عماده دین زه نکی به رامبه ر به سولتان

^۱ الحروب الصليبية العلاقات بين الشرق والغرب ل ۱۶۵.

مه‌سعوودی سه‌لجوقی و خلیفه‌ی عه‌باسی المقتفی لامر الله که کۆمه‌لئیکی زۆر نازناوی پی به‌خشی که به‌وپه‌ری لێهاتوویه‌وه به‌ده‌ستی هێنا، وه‌ك ئه‌میری سه‌ر فرازو پایه‌ی ئیسلام و گه‌وره‌ی سولتانه‌كان و سه‌ركرده‌ی سوپای موسلمانانه‌كان و پاشای ئه‌میره‌كان و ئه‌میری عێراقیه‌كان و شام^۱. ئه‌م سه‌ركه‌وتنه‌ش عماده‌دین زنگی كرد به‌به‌رگریكاری یه‌كه‌م له‌ئاین و تیکۆشه‌ر له‌پێناو به‌رزكردنه‌وه‌ی وشه‌ی خوادا، له‌ناوه‌ند ئیسلامیه‌كانیشدا چه‌ندین باس و خواس ده‌رباره‌ی كه‌سایه‌تی ده‌كرا كه‌را ده‌ی ئه‌و ریزلێنان و سه‌رسامیه‌ ده‌رده‌خات كه‌ده‌ستی كه‌وت پاش به‌ده‌ست هێنانی ئه‌و سه‌ركه‌وتنه‌ مه‌زنه، ئه‌م ئازادكردنه‌ش رێخۆشكه‌ربوو بۆ عماده‌دین زنگی هه‌تا وه‌كو درێژه به‌ئازادكردنی قه‌لاكانی ده‌وروبه‌ر بادت و ده‌سه‌لاتی خۆی به‌سه‌ر دوژمنه‌كانی له‌ناوچه‌كه‌دا به‌سه‌پێنێت، هه‌روه‌ها ئازادكردنی ره‌ها رۆلێکی گه‌وره‌ی هه‌بوو له‌رزگارکردنی میرنشینه‌كه‌ی عماده‌دین زنگی له‌مه‌ترسی به‌رده‌وام بوونی هێرشه‌كانی خاچه‌رستان بۆ سه‌ری به‌م شیوه‌یه‌ش خه‌لگه‌كه‌ی دوا‌ی ترس كه‌وتنه‌ باردۆخێکی ئارامه‌وه^۲ ئه‌مه‌ش له‌مژده‌ نزیک و دونیاییه‌كانی مۆقی باوه‌رداره‌.

۷- رای رۆژه‌لاتناس جۆن لامۆنت ده‌رباره‌ی عماده‌دین: رۆژه‌لاتناس جۆن لامۆنت یه‌كێكه‌

له‌دیارتین میژوونوسه‌ ئه‌مریکیه‌كان نیوه‌ی یه‌كه‌می سه‌ده‌ی رابردودا، چه‌ندین نوسراویشی له‌بۆاری خاچه‌رستیدا هه‌یه‌ به‌تایبه‌ت لێکۆلینه‌وه‌ گشتگیره‌كه‌ی ده‌رباره‌ی مولکایه‌تی ده‌ره‌به‌گایه‌تی له‌شانشینی به‌یتولمه‌قه‌دیسدا، لێکۆلینه‌وه‌یه‌کی تریشی به‌ناویشانی جه‌نگی خاچه‌رستی و جیهاد له‌جوارچێوه‌ی کتێبی که‌له‌پوری ئیسلامیدا، که‌نبیه‌ فارس بلاری کرده‌وه‌و تیایدا لامۆنت هه‌ولێ داوه‌ که‌بیرۆکه‌ی جیهاد لای موسلمانان ئه‌و کاته‌ به‌دروبخاته‌وه‌ و جۆلانه‌وه‌ی سه‌ركرده‌ ئیسلامیه‌كانی له‌وکاته‌دا به‌کاریگه‌ی پالنه‌ره‌ ئابووری و سیاسیه‌كان لێک داوه‌ته‌وه‌ وای داده‌نی که‌ به‌هیچ شیوه‌یه‌ك عماده‌دین الزنگی پالنه‌وانی جیهاده‌نبوه‌، چونکه‌ عماده‌دین هه‌رچه‌نده‌ له‌زووه‌وه‌ ئاره‌زووی گێرانه‌وه‌ی ره‌های بووه‌ وه‌ك کمال الدین بن العدیم ده‌لێ: به‌لام ئه‌م کاره‌ی به‌پوونی ته‌نها له‌م دوا‌ییانه‌دا ئه‌نجام داو پاش ئه‌وه‌ی ئه‌میری حه‌ران أبو المعالی فضل الله بن ماهان هانی دا بۆ ئه‌و کاره‌و ئاسانی ده‌سته‌به‌سه‌راگرتنی ئه‌و شاره‌ی بۆ روونکرده‌وه^۳، پاشان له‌سه‌ر قسه‌کانیدا ده‌روات ئه‌لێت: وادیاره‌ که‌ ئه‌و بۆ خۆی داگیرکردنی ره‌های به‌ده‌رچوون له‌سیاسه‌تی خۆی ده‌زانی و وه‌ك

^۱ تاریخ الزنیک فی الموصل وبلاد الشام ل ۱۶۵.

^۲ همان سه‌راچه‌ ل ۱۵۶.

^۳ الحروب الصلیبیه العلاقات بین الشرق والغرب ل ۱۶۶.

کاریگرتی لئی دهره نجامی هاندانی خه لگانی تر بۆ بیټ^۱، هه ره ها ئه لئ: زه نگی ده ست به سه راگرتنی هه ماو هه له بو جه نکه کانی دژی نه رته قیبه کانی به لاره گرنگ تربوو له جه نگی خاچه رسته کان، به لام هه رگیز هاوپه یمانیتهی له گه ل لاتینه کاندای پئ ناخوش نه بوو نه گه ر به رژه وهندی تیدا بوايه^۲، نه شتوانین نه و رایانه به م شیوه یه پوچه ل بکه ینه وه:

- هه ستانی عماده دین زنگی به هیرشکردنه سه ره ها له کاتیکی دره نگدا بو هه رچه نده نه مه له رۆلئ جیهادی نه و که مناکاته وه، چونکه نه و ده یویست توانای نه و میرنشینه خاچه رسته به کار به ریت به و ململانی و جه نکه نه ی که دژ به پێگه و ناوچه کانیان ده یکرد، پاشان هه ستیت به هیرشکردنه سه ره خودی میرنشینه که پاش نه وه ی که توانای برینی قولایی به رگریه کانیان ده بیټ، و خاله به هیزو لاوازه کانیان ده زانیټ، له لایه کی تریشه وه ئاساییه که وایببینین که ئامۆژگاری نه میری هه ران بۆ زه نگی به رووخانی ره ها هیچی له مه سه له که نه ده گوری نه گه ر زه نگی نه و بریاره ی نه دایه و پلانی بۆ دانه نایه، زۆر قورسیشه بتوانین رووخانی ره ها به و شیوه یه ببینین که لامۆنت باسی ده کات، به لکو نه وه پلان و نه خشه یه کی میژینه ی زه نکیه کان بوو، سه باره ت به هۆی په له نه کردنی زه نگی له ئازاد کردنیشیدا نه وه نه گه ر پتیه وه بۆ نه وه ی که ئاره زووی نه وه ی نه بووه که خیرا هیزه کانی له روبه رو بوونه وه یه کی پیشه وه خندا به کار بیټت که دهره نجامی دیارو مسۆگه ری نه بیټ له قوئاغی سه ره تای هوکمرانیدا، بۆیه نه توانین ساه وه ختی ئازاد کردنی نه ها به وشیه وه ی که سه رچاوه لاتینی و سریانی و عه ره بیه کان باسیان کردوه به به لگه دابننن له سه ر لیها تووی زه نگی له پرووی سیاسییه وه، واش ده رنه که ویت که نه و قسه ی لامۆنت که گوايه رووخانی ره ها دوو ربووه له سیاسه تی عماده دین زه نگی گه وره ترین وته یه که هیچ به لگه یه کی میژووی پالپشتی نا، کات، چونکه ئاشکرایه زه نگی له سوپای مه وودا بووه و به ده قی قسه ی ئیبن الاثیر: له گه لیدا به شداری جه نکه کانی کردوه^۳، گومانیش له وه دانیه که زه نگی به باشی گرنگی رووخانی ره های ده زانی، به لکو نه و خه ونه له زه وه له ئه ها توچه ندیشهیدا جیگیر بووه، له وانه شه ویستبیتی له و مه سه له یه دا سه ره که ویت که پیشتر مه وود شکستی تیدا هینا، و رووخانیشی به مه سه له یه کی پتویسته ده زانی به وپتیه ی نزیکترین ئامانجی خاچه رسته له موسله وه، هه ره که به دیهینانی نه و

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۱۶۶.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۱۶۶.

^۳ الباهر ل ۱۷ الحروب الصلیبیه العلاقات بین الشرق والغرب ل ۱۶۷.

ئامانجە لەوانە يە پەيوەندىکردنى بەباکورى شا مەوہ ئاسان تریکات بەتایبەت لەپێیەلەپوانگەى تێپوانینی یەکتێخوازو دوربینانەى وردى زەنگیەوہ^۱.

- گریمانەى جون لامونت سەبارەت بەوہى کەزەنگى ئەیتوانى لەگەڵ لاتیندا ھاوپەیمانیتى بکات لەپێتێو بەرژەوہندى سیاسیدا، پالېشتى لیھاتوویى زەنگى دەکات لەپووی سیاسىیەوہ، ئەوہبوو جارجارێک پەناى دەبرد بۆ مۆرکردنى رێککەوتنامە لەگەڵ خاچەرستەکاندا لەپێتێو پشوو دان و نەکەوتنە ناو دوو بەرەى جەنگەوہ، بەرەى رۆژھەلات بەو مەملەتیەى کە لەگەڵ ھێزە سیاسىیەکانیدا ھەبوو، بەرەى رو لەگەڵ بەرپوونەوہ لەگەڵ خاچەرستەکاندا. پاشان ئەویست ھەردوو لادەلیابکاتەوہ بەھۆى ئەم جۆرە رێککەوتنانەوہ، کاتێکدا لەنییەتى ھەبوو بەنھێنى پەلامارى رەھابەدات، بۆیە گەمارۆدانى لەلایەن زەنگیەوہ کارێکى کتوپرپوو بۆ خەلکەکەى^۲.

- وتنى ئەوہى تاکە ئامانجى زەنگى رووخانى رەھا نەبوو، بەلکو ھەولێ بنیات نانەوہى دەولەتى خۆى داوہ لەسەر حسابى دراوسێکانى چ موسلمان بن یان خاچەرست ئەوہ دەبێ تێبینى ئەوہ بکەین کەسەرچەم ئەو سەرکردە ئىسلامییانەى کە لەسەردەمى جەنگەکانى خاچەرستیدا پەیدا بوون بەدرێژایى سەدەى دواوە و سیانزەى زانی/ شەشەمى و ھەوتەمى کۆچى و بەشداریبوون لەجیھادکردندا مۆرکى تەماحى سیاسىیان پێوە دیاربوو و ھەولیان داوہ پایەکانى دەولەتەکیان بەھێزبکەن لەسەر حسابى دەولەتانى دراوسێى، بەلام مەبەست لێرەدا ئەوہیە کەتەماحى سیاسى وەک پێشتر باسم کرد، لەپێى تەقاندنەوہى دۆزى سەرەکى ئومەتەوہ کرا کە لەجیھادا، چونکە ھۆى دەبێتیتەوہ ھەندێ لەو سەرکردانە ئەیتوانى رازى بن بەژيانى ملکہچى و لاوازی لەبەرامبەر خاچەرستەکاندا بێ ئەوہى ئامادەى فراوانخوای بن لەسەر حسابى ئەوان لەپێتێو خۆ لادان لەکیشەى سیاسى و کەوتنەوہى جەنگ لەئێوانییاندا تەنانەت ئەگەر ناوچەکانى ژێر دەسەلاتیشیان رووبەرۆى دەستدریژى ببوایەتەوہ، بەلام بەوہ رازى نەبوون و رووبەرۆبوونەوہ یان ھەلژاردو توانای خۆیان نیشاندا بۆ گۆرینی جوگرافیای سیاسى ناوچەکە لەپێى بەئەنجام گەیاندى پەرۆژە جیھادییەکانەوہ^۳ پێویستە بزانرێت کەشاراوەنییە لای لیکۆلەرانى میژووی پەيوەندییە ئىسلامیەکان لەگەڵ ھێزە گاوەرەکاندا لەقوناعى جەنگەکانى خاچەرستیدا کەچۆن بەشێک لەرۆژھەلات ئاسان

^۱ الحروب الصليبية العلاقات بين الشرق والغرب ل ۱۶۷.

^۲ ھەمان سەرچاوە ل ۱۶۷.

^۳ الحروب الصليبية العلاقات بين الشرق والغرب ل ۱۶۸.

سوربوون له سەر ئوهی که ده سکه و ته کان له موسلمانان داپن و گومان له قوناغه گه شه کانی میژوویاندا بکن، ههروهک گیانی تۆله سەندنه وه له کۆمه لگا کانداهیه به رامبەر به بیرۆکهی جیهاد که چله پۆپهی ئیسلامه، بۆیه زۆر سوربوون له سەر نکولی کردن و گومان لیکردنی و خراب مامه له کردن له گه ل سەرجه م نه زمونه جیهادییه کانی پشتری موسلمانان هه تا وه کو له داهاتودا دووباره کاری پئ نه کهن، به م شیوه نه توانین دان به وه دا بنیین- به شیوه یه کی بابه تی و به بی زۆر کردن له بریاراندا- که سهرده می جهنگه کانی خاچه رستی گواستنه وه یه کی چۆنایه تی بوو بۆ گه شه دان به بیرۆکهی جیهاد له ئیسلامدا، چونکه جیهادی ئهم جاره دژ به دوزمنیکه که له سەر زهوی ئیسلام جینشین بووه دواي لاوازیوونی موسلمانان کان دهر نه نجای مملانی ناوخییه کانیان، جا نه گه ر بزانی که شوناسی ثانییان له مه ترسیدابوو له به رامبەر پرۆژه کانی به گا ورکردندا که ده زگای پایا ئومیدی گه وهی پئ هه بوو، نه وه ده رک به وه ده که یه که چه نده بیرۆکهی جیهاد بیرۆکه یه کی سهره کییه له سهرده می جهنگه خاچه رستییه کانداه^۱، له راستیدا سهرچاوه رۆژئاواییه کان هه ولی شیواندنی وینه ی ئهم تیکۆشهره گه وره یه یان داوه له کۆن و نویداو له گرنگترین نه و کتیه هاوچه رخانه ش کتیبی الحروب المقدسة الحروب الصليبية وأثرها على العالم اليوم، خاوهنی ئهم کتیه کارین ارمسترونغ ده رباره ی عماده دین زکی نه لیت: به هیچ شیوه یه که ئهم پیاوه پشهنگ نه بووه، به لکو سهرخۆشیکي به د ره وشت بوو که زۆر که م به هۆش خۆی ده هاته وه، ههروهک توندوتیژو دلره ق بوو هاوشیوهی زۆربه ی پیاوانی جهنگ له سهرده می خۆیدا^۲ بیگومان زیاننامه ی ئهم پیاوه ئهم قسانه به درۆ ده خاته وه و میژونوسه کانی ش به شه هید وه سفیان کردوو، نه مه ش خه لاتیکي گه وره یه و نادری به که سیک که زۆر شیاوی نه وه سفه گه وره یه نه بی، ههروه ها ده رباره ی زیاننامه ی نه لیت که باشترین زیاننامه ی هه بووه له ناو پاشا کانداه له هه موویان لیبراوتریوه و هاو لاتیانی له ئاسایشیکی ته واودا زیان که تیایدا به هیز نه یه توانیوه ده ستریزی بکاته سهر لاواز^۳، ههروهک شه ریه تی به گه وره ده گرتو سنوره کانی جیه جیده کرد له ده وه ته که ی خۆیداو چه ند دادوه ریکی راسپاردبوو بۆ ئهم مه به سته، دیاره ئامانجی هه ندئ له رۆژه لاتناسان بریتی بووه له:

^۱ الحروب الصليبية العلاقات بين الشرق والغرب ل ۱۶۸.

^۲ الحرب المقدسة الحملات الصليبية وأثرها على العالم اليوم ل ۳۴۵.

^۳ كتاب الدواستين في أخبار الدولتين (۱۵۷/۱).

- ناشیرین کردنی ئەوەکە سەنەیی کە ھێمای جیھاد و تیکۆشان بوون ھەتاوێکە نەوێکە کانیان بێ بەش بن لە پێشەنگی کە وەرەیان بەرزیکاتەوێکە ھیمەتییان بچوێنێ.
 - لاوازکردنی گیانی قوربانیان و خۆبەختکردن و شەھیدی و جیھاد لەئومەتدا ھەتاوێکە بێتوان وەک رانە مەپ پێش خۆییانان بخەن.
 - ھەولێدان بۆ داپاردنی ئەومەت لە میژووی خۆی بەدرۆو شیواندن ھەتاوێکە نەگەرێتەوێکە بۆ میژووی دەوڵەتەندی خۆی و پەندووانەیی ئێ وەرەگرێت.
 - نوسینەکانییان ھەلقولای گیانیکی خاچەرستانەیی و داخ لەدەڵ بەرامبەر بەئەو پالەوانانەیی کە ھاوکاربوون لە شکست پێھێنانی پڕۆژەی خاچەرستیدا، بۆیە رۆژھەلاتناسان ھەولیانداوێنەیی عمادەدین زنگی بشیوێن.
 - ژیانامەیی عمادەدین زەنگی و خەلکانی ھاوکارو دڵسۆزی دەورووبەری وەک قازی شارەزوری ھیچ گومانێک ناھێڵێت لە درۆزی ئەو رۆژھەلاتناسانە، کە ھەولیانداوێنەیی راستەکان ژێر پێ بخەن و تۆمەتی ناپەوا بۆ ئەو پیاوێکە مەزنە ھەلبەستەن دیارە ئەزمونی تیکۆشانەیی شیاوی لیکۆلێنەوێکە شیکردنەوێکە قولە لەگەڵ بەستەنەوێکە ئەو پەندووانانەیی کە پێی دەگەین بەواقیعی ھاوچەرخمانەوێکە ھەتاوێکە سودی ئێ وەرەگیرێن بۆ ھەولێدان لێپراوانە لە پێتێن بەرەوپێشچوون و بوژانەوێکە ئومەتی ئیسلامیدا.
- ۸- ستایش کردنی شاعیران بۆ عمادەدین لەکاتی ئازادکردنی رەھادا؛ زۆریک لە لیکۆلێنەوێکە نوسەرانی گرنگیان بەئەدەبی سەردەمی جەنگەکانی خاچەرستی نەداوێکە بەلکو زۆرینەیان بەئەدەبی دواکەوتوو ناوێدیان کردووە، لەمەشدا قسەیی رۆژھەلاتناسەکانیان پەیرەوکردووە کە دەیانەوێت لە لیکۆلێنەوێکە میژوو ئەدەبی ئەم جەنگانە دوریکەوینەوێکە لەبەر چەندین ھۆ لەوانە ئارەزوویان لەوێ کە لەدەردەبەیی و دلێرەقی خاچەرستەکان ئاگادارنەبین، پاشان ھەتاوێکە ھەست بەسەرەرزەیی و شانازی ئەکەین کاتێ میژووی پالەوانانی ئیسلام دەخوینێنەوێکە بەکوردووەرەب و تورکەوێکە کاتێ لە ژێر ئالای ئیسلامدا سوپای ئیسلامیان بەرێوە دەبرد- کە وەک جەنگاوەرو تیکۆشەر و سەرکەوتوو گەرێتر لەنەتەوێکە پەرستێ و نیشتمانچێتی نەقامی بیران دەکردووە و خۆشەویستی خوا و پێغەمبەر و تیکۆشان لە پێتێن و خوا و رەزامەندیدا کوێ دەکردنەوێکە، لە راستیدا ئەدەبی ئەم سەردەمە ھیشتا پێویستی بە لیکۆلێنەوێکە زۆر، پاشان پێویستی بە ھەلسەنگاندنەوێکە سەرلەنوێ ھەیە، لەو کاتەشدا دەبینین راکانمان بەشیوەیەکی پڕۆژەتیف گۆراوێکە، چونکە ئێمە زۆر شتی تیا دەبینین کە شیاوی لیکۆلێنەوێکە زۆر شیعری ناسک ھەیە لەبۆاری ھەماسەت و دەسفی جەنگەکان و

ستایشی پالّه وانه کان، ههروه ها زۆر شیعرى غه مبارى و گریان ههیه له پیا هه لداناندا^۱. نه مهش
 چه پکێک شیعرى جوانه که په یوه سته به ئازادکردنى ره هاو ستایشکردنى عماده دین زه نکى،
 نه وه تا ئیبن الأثیر وه سفى سوپای عیاده دین ده کات له کاتى چوونه دهروهیدا بۆ
 ئازادکردنى ره هاو نه لیت:

ظننت البرّ بحراً من سلاج	بجيش جاش بالفرسان حتى
تخاطبنا بأفواه الرّياح	والسنة من العذبات حُمَر
وغُرَّتْهُ عمود للصباح	وأروع جيشه ليلٌ بهيم
قليل الصّبح ما بين الصّباح	صفوح عند قدرته ولكن
وهيئته جناحاً للجناح ^۲	فكان ثباته للقلب قلباً

۱- قه یسه رانى ستایشی عماده دین ده کات له ئازادکردنى ره هاو: شاعیر ده لێ:

هو السيف لا يغنيك إلا جلاذهُ وهل طوّق الأملاك إلا نجاهه

نهم ئازادكرنه ئاوازيكى خوشى هه بوو له دهروونی خه لكيداو به ئازادکردنى ره ها تێپروانینى
 فه ره نه که کان بۆ هێزى موسلمانەکان گۆراو عماده دین زه نکى گه رانديه وه بۆ ولاتى ئیسلام دواى
 نه وه ی فه ره نه که کان نیو سه ده حکومرانییان کرد ههروه ها له وشعرانه دا هاتوه:

سناها وإن قات العيون اتقاده	وعن ثغر هذا النصر فلتأخذ الطي
ولم يك يسمو الدين لولا عماده	سمت قبه الإسلام فخرأ بطوله
عن الله ما لا يستطاع ذياده	وذاد قسيم الدولة ابن قسيمها
رواسية عزا وأطمأن مهاده	ليهن بي الإيمان أمن ترفعت
سهي إلى يوم المعاد معاده	وفتح حديث في السماع حديثه
عليها فوافى كل صدر فؤاده	أراح قلوباً طرن من وكناتها
على غير ما عند العلوج اعتقاده	لقد كان في فتح الرها دلالة
ولم يعن عند القوم عنهم ولاده	يرجون ميلاد ابن مريم نصره
يقفل حديد الهند عنها حداده	مدينة إفك منذ خمسين حجة
ترقت إليه خان طرفاً سواده	تفتوت مدى الأبصار حتى لو أنها
إلى أن ثناها من يعز قياده	وجامحة عز الملوك قيادها

^۱ شعر الجهاد الشامى في مواجهة الصليبيين ل- ۱۰.

^۲ كتاب الروضتين في أخبار الدولتين (۱۳۹/۱).

فأوسعها حر القراع مؤيد
كان سنا لمع الأسنة حوله
فأضرمها تارين: حربا وخدعة
فيما ظفرا عما البلاد صلاحه
فلا مطلق إلا وشد وثاقة
ولا منبر إلا ترنح عوده
فإن يشكل الإبرنز فيها حياته
ويات سرايا القمص تقمص دونها
إلى ين يا أسرى الضلالة بعدها
وريدكم لا مانع من مظفر
مصيب سهام الرأي لو أن عزمه
وقل للملوك الكفر سلم بعدها
كذا عن طريق الصبح أيتها الدجي
ومن كان أملاك السموات حنده
والله عزم ماء سيحان ورده
إن الصفائح يوم صافحت الرها
فتح الفتوح مبشرا بتمامه
لله أية وقفة بدرية
ظفر كمال الدين كنت لقاحة
وأمدكم جيش الملائك نصره
جنبوا الدبور وقد تم ريح الصبا
أترى الرها الورهاء يوم تمتعت
لا أين يا أسرى المهالك بعدها
شدا إلى أرض القرنجة بعدها
أفغركم و النار رهن دمائكم
وإذا رأيت الليث يجمع نفسه
صفات مجدك لفظ جل معناه

بصير بتمرين الألد لداده
شرار ولكن في يديه زناده
فما راع إلا السيف حتما يفاده
بمن كان قد عم البلاد فساده
ولا موثق إلا وحل صفاده
ولا مصحف إلا أنار مداده
وإلا فقل للنجم كيف سهاده
كما يتترى عن حريق جراحه
لقد ذل غاويكم وعز رشاده
يعاند أسباب القضاء عناده
رمى سد ذي القرنين أصمى سداده
ممالكها إن البلاد بلادها
فيا ظالما غال الظلام امتداده
قاية أرض لم ترضها جياده
وروضة قسطنطينية مستزاده
عظفت عليها كل أشوس ناكب
كالفجر في صدر النهار الآيب
نصرت صحابتها بأيمن صاحب
كم ناهض باحرب غير محارب
بكتائب محفوفة بكتائب
جند النبوة هل لها من غالب
ظنت وجوب السور سورة لاعب
ضاق القضاء على نجاة الهارب
إن الدروب على الطريق للأحب
ما كان من إطراق لحظ الطالب
دون الفريسة فهو عين الرائب
فلا استرد الذي أعطاكه الله

وفي أعالي أعادي الله حده
 بلا شبيهه إذ الأملاك أشباه
 جهلا وقصر عن مسعاك مسعا
 فإله خبيكم والله أعطاه
 فيما ابتلاه وتدني ما توخاه
 قدرا وجاوزت الجوزاء نعلاه
 مظل أفف الدنيا جناحاه
 مقطوبة بفتيق المسك زياه
 فافتر مبسمه واهتز عطفاه
 حديثها نسخ الماضي وأنساه
 من رامها ليس مغرا، كمغراه
 من الملوك لها وقما فواتاه
 رأي بيت فوق النجم مسراه
 عن بده غرس لهم أثمار عقباه
 وعامر الجود لما مع معناه
 للشاكرين ويستقني صفايه
 من لم يتوجك هذا التاج الإ هو
 أناخ على أماته كاكا الشكل
 بجمعك بين النهب والأسر و القتل
 وتوج مسطور الرواية و النقل
 جزيت جزاء الصدق عن خاتم الرسل
 تبتك أسباب المذلة و الخذل
 يشوب بإقدام الفتى حنكة الكهل
 معصوبا بها الفتح المبين
 القسم في ادحاض كيد المارقين
 همها تشديد هم الراقين
 فقأت غيظا عيون الحاسدين

يا صارما يمين قائمة
 أصبحت دون ملوك الأرض منفردا
 فذاك من حاولت مسعاك عمته
 قل للأعادي ألا موتوا به عمدا
 ما زال يسمك والأيام تخدمه
 حتى تعالت عن الشعري مشاعره
 وقد روى الناس عن فتح أتيح له
 على المنابر من أنبائه، أرج
 فتح أعاد على الإسلام يهجنه
 يهدى بمتعصم بالله فتكنه
 إن الرها غير عمورية وكذا
 أخذت الكواكب عزا ما بعى أحد
 حتى دلفت لها بالعزم يشحذه
 مشمرا وبنو الإسلامفي شغل
 يا محيي العدل إذ قامت نواده
 يا نعمة الله يستضفي المزيد بها
 أيقاك للدين و الدنيا تحوطها
 أيا ملكا ألقى على الشرك كلكلا
 جمعت إلى فتح الرها سد بابيه
 هو الفتح أنس كل فتح حديثه
 فضضت به نقش الخواتم بعده
 تجردت للإسلام دون ملوكه
 أخو الحرب عدتق القراع مقطما
 بعماد الدين أضحت عروة الدين
 واستزادت بقسيم الدولة
 ملك أسهر عينا لم يزل
 لاخلت من كحل النصر فقد

كل يوم مر من أيامه
لو جرى الإنصاف في أوصافه
ما روى الراوون بل ما سطوروا
إذ أناخ الشوك في أكنافه
وقعة طاحت بكلب الروم من
إن حمت مصر فقد قام لها
والرها لو لم تكن إلا الرها
درج الدهر عليها معصرا
هم قسطنطين أن يفرعها
ولكم من ملك حاولها
هي أخت النجم إلا أنها
منيت منه بليث قائد
زارها يزأر في أسد وغى
صولجوا البيض بضرب نثر
يا لها همة ثغر أضحكت
برنست رأس برنس ذلة
وسروج مذ وعت أسراجها
تلك أقفال رماها الله من
شام منه الشام برقاً ودفه
كم كنيس كنست آرامها
همة تمسي وتضحى عزمة
قل لقوم غرهم إمهاله
إنه الموت الذي يدرك من
وهو يحكي تمسكي عروته
من يطع يتج ومن يعص يكن
أقسم الجد بأن تبقى لكى
وتفيض العدل في أقطارها

فهو عيد عائد للمسلمين
كان أولها أمير المؤمنين
مثل ما خطت له ايدي السنين
بمني ألف تلاها بمنين
قطعه التين إلى قطع الوتين
واضح البرهان أن الصين صين
لكفت حسما لشك الممترين
لم تدنس بمرام اللا مسين
ومضى لم يحو منها قسط طين
فتحلى الحين وسما في الجبين
منه كالنجم لرأي المبصرين
بعران الذل أساد العرين
تبدل الأسد في الزأر الأتين
الهام في ساحاتها نثر الكرين
من بني القلف ثغور الشامتين
بعدها جاست ججوايا جوسلين
فرقت جماعها عنها عضين
عزمه الماضي بخير الفاتحين
مؤمن الخوف مخيف الآمنين
منه بعد الروح في ظل السفين
ليس حصن إن نحت بحصين
سندوقون شذاه بعد حين
فر منه فشجا للغافلين
إنها جبل لمن تاب متين
من غداة عبرة الآخرين
تملك الأرض يمينا لا يمين
منسيا مؤلم عسف الجائرين

لا تزل دارك كيف انتقلت

كعبة محفوفة بالطائفين

كل يوم يتحلى جيدها

من نظم المدح بالدر الثمين

كلما أخلص فيها دعوة

لك ألسن الخلف أمين

۹- کرده سەربازییەکان دواى ئازادکردنى رەها : ئازادکردنى رەها سەرهتایەك بوو روداوى ترى به دوا داهات، چونکه قورس نه بوو له سەر عماده دین زنگی که به رده وام بێت له سەر کاره که ی بۆ ئازادکردنى پێگه کانی ترى خاچپەرستان که سەر به میرنشینی رەها بوون، ئه ویش هه لی لاوازیوونی بارودۆخی خاچپەرسته کانی له ناوچه که دا قۆسته وه^۱ به ره و سروج که وتەری ده دستبهرداری پاسگا که ی بوون وه لاتن و عماده دینیش دهستی گرت به سەریدا پاشان قه لاکانی ده وره بریشی یه که له دواى یه که وتنه دهستییه وه^۲، هه تاوه کو وایله تها به هه ر شوینێک و قه لایه که دا تیپه ری بکرایه خۆیان ده دا به دهسته وه^۳، پاشان رووی کرده قه لای ئه لبره ی تۆکه که به سەر فوراتدا ده یروانی به گرنگترینی ئه و قه لایانه داده نرا که ما بوویه وه به ده ست جوسلینی دووه وه وه له هه مووشیان تۆکه تر بوو عماده دین ئابلقه ی به سەردا سه پاندو سه رچه م کۆمه کی و گه شتنی ئازوقه ی لی قه ده غه کرد، به لام له م کاته دا هه والی کوژرانی جینشینی خۆی له موسلدا پێگه شت و ناچار بوو که گه مارۆکه هه لگریت و به په له بگه ریت وه بۆ پایه ته ختی میرنشینه که ی بۆ گێرانه وه ی هیمنی بۆی : به لام خاچپەرسته کانی قه لاکه له وه ده ترسان که دوباره هێرش بکاته سه ریان بۆیه ناریدیان بۆ لای حسام الدین تمرتاشی ئه رته قی و ئاگاداریان کرده وه که ئاره زویان لێیه ئه م پێگه یه ی خۆیانی به دهسته وه بدن پیش ئه وه ی بکه ویتته ده ست ئه و دوژمنه سه رسه ختانه یان، به م شیوه یه خاچپەرسته کانی رەها سه رچه م قه لاکانیان له رۆژه لاتی فوراتدا^۴ له ده ستدا له ناکامی له ده ستدانی بنکه ی سه ره کیان له په رژه وه ندی زه نکى، پێیه ش ته نها چه ند قه لایه که به ده ست جوسلینه وه مایه وه که ده که وتنه خۆرئاواى فوراته وه وه ک تل باشرو مرعشو دلوک و

^۱ تاریخ الزنکیين في الموصل وبلاد الشام ل ۱۵۶.

^۲ ذیل تاریخ دمشق ل ۲۸۰ عماد الدین زنگی ل ۱۵۶.

^۳ ذیل تاریخ دمشق ل ۲۸۰ عماد الدین زنگی ل ۱۵۷.

^۴ مفرج الکروب (۹۶/۱) عماد الدین زنگی ل ۱۵۷.

سمیساط وعینتاب وعزاز^۱، ههروهه‌ها نور الدین محمود باشت‌ر توانی - هه‌موویان رابعاڵیت و یه‌که‌مین میرنشینی خاچپه‌رست له‌ناو‌یه‌ریت^۲.

۱۰- له‌وشیوازان‌ه‌ی که‌زه‌نکی ده‌یگرته به‌ر بۆ روبه‌روبوونه‌وه‌ی خاچپه‌رسته‌کان؛ عماده‌دین زه‌نکی له‌روبه‌روبوونه‌وه‌ی له‌گه‌ڵ خاچپه‌رسته‌کاندا ته‌نها شیوازی جه‌نگی نیزامی نه‌ده‌گرته‌به‌ر، چونکه نه‌مه وای پتیویست ده‌کرد که‌به‌به‌رده‌وامی له‌ولاتی شامدا بمینیت‌وه، و هه‌موو هیزه‌کانی به‌کاربینیت بۆ کوشتاری نه‌و دوژمنانه، لیژه‌شه‌وه نه‌یده‌توانی ده‌ستی خالی ببیت بۆ چاره‌سه‌رکردنی کیش‌ه‌کانی له‌عیراقداد هه‌روه‌ها گرنگی سود‌وه‌رگرتن له‌هیژه‌کان گه‌شتبوو، واته په‌لاماردان و پاشه‌کشه‌ی خیرا، به‌تایبه‌ت له‌و ماوه‌یه‌دا که‌له‌شامدا ئاماده نه‌بوو، چونکه نه‌م جوژه جه‌نگه ده‌ره‌نجامی باشی بۆ ده‌سته‌به‌ر ده‌کات: که‌یه‌که‌میان نیگه‌رانکردنی خاچپه‌رستان و بوار پێ نه‌دانایه‌ بۆ ریک‌خستنه‌وه‌ی هیژه‌کانیان و پلاندانان بۆ هێرشکردنه سه‌ر پینگه‌کانی موسلمانان له‌ناوچه‌که‌دا و پیرای به‌خشینی توانای به‌رگریکردن له‌ناوه‌نده‌کانیان و پاراستنی، دووه‌میشیان: لاوازکردنی هیژه سه‌ربازی و ئابورییه‌کانی دوژمن، به‌هۆی نه‌و کوشتن و برین و ویرانکارییه‌ی که‌ له‌وجه‌نگا نه‌ده‌که‌وێته‌وه، سییه‌م. ده‌ره‌نجامیش بریتیه: له‌بچراندنی په‌یوه‌ندی له‌نیوان ناوه‌نده‌کانی خاچپه‌رستی له‌باکوپی شامدا و بوار نه‌دان به‌کۆبوونه‌وه و وه‌شاندنی گورزی یه‌کلاکه‌ره‌وه له‌موسلمانان^۳، هه‌روه‌ها زه‌نکی له‌م جوژه جه‌نگه‌دا پشتی به‌جه‌نگاوه‌رانی تورکمان ده‌به‌ست، وه‌ک زه‌مینه‌سازیه‌کیش بۆ نه‌م کاره هه‌ستا به‌پته‌وکردنی په‌یوه‌ندییه‌کانی له‌گه‌ڵ سه‌رکرده‌کانیاندا و پۆسته سه‌ربازیه گه‌وره‌کانی پێ سپاردن و کاری ده‌کرد بۆ دانانی سه‌رکرده‌ی زیره‌ک له‌تورکمانه ئیتکین و لجه‌ تورکی و یاروق و هتدو جه‌نگاوه‌ره ئازاکان بۆ نه‌نجامدانی نه‌وه‌ی که‌نه‌مۆ پێی ده‌وتری جه‌نگی به‌رگری و پارتیزانی، هه‌روه‌ها حه‌له‌بی کرده ناوه‌ندیک بۆیان له‌به‌ر گرنگی پینگه‌که‌ی بۆ قه‌لاو شورا خاچپه‌رستی و ئیسلامیه‌کان، چونکه له‌ناوه‌ندی نه‌تاکیه‌وه ره‌های خاچپه‌رستیدا‌بوو ده‌سه‌لاتی به‌سه‌ر هێله‌کانی گواستنه‌وه‌ی له‌نیوانیاندا هه‌بوو، هه‌روه‌ک داده‌نری به‌باشترین بنکه‌ی سه‌ربازی بۆ ئاراسته‌کردنی هێرشی خیرا دژی پینگه‌و جموجوڵی خاچپه‌رسته‌کان و، کاروانی کۆمه‌کی و ئازوقه‌ هێنان، نه‌وه‌بوو کۆمه‌لیک له‌تورکمانه‌کان هه‌ستان به‌چه‌ندین هێرشی دژ به‌سوپای

^۱ عماد الدین زنکی ل ۱۵۷.

^۲ عماد الدین زنکی ل ۱۵۷.

^۳ عماد الدین زنکی ل ۱۵۷.

دوژمنان و سەربازگە و کاروان و شوێنی کۆبوونە وەیان و هیچ سالتیک لە سەڵەکانی ململانی لەم دیاردەییە بەدەر نەبوو، جەنگی پارتیزانیش کە تورکمانەکان پێی هەڵدەستان و بەهۆیە وە زیانی زۆریان گەیاند بەپێزەکانی دوژمن بۆ نموونە لە رەجەبی سالی ٣٥٤ ک دا زەنکی هێزێکی سەربازی ئامادە کرد کە هەستا بە پەلاماردانی عزازی خاچەرست، لە سالی دواتریشدا پێکدادانی ئە نێوان سوارو جوسلیندا لە باکوپی حەلەب روویدا و بوە هۆی سەرکەوتنی خاچەرستەکان و کوژرانی ژمارە یەک لە موسڵمانەکان، ئەمەش سواری ناچار کرد چەند هێرشێک بکاتە سەر ریحی أثارب و دەست بە سەر ئەندازیک مال و مولک و بە روپوویدا بگریت، زۆریشی نەخایاند پاش سالتیکی تر لە ٥٢٦ ی کۆچیدا پەلاماریکی خاچەرستەکانی تل باشریدا و خەڵک زۆری ئی کوشتن^١، بەم شێوەیە سوارو سەربازە تورکمانەکانیش بەردەوام بوون لە هێرشکردنە سەر خاچەرستەکان هەركاتی هەلیان بۆ رەخسابن، ئەوەبوو لە صفری سالی ٥٢٧ ک چەند پێکدادانی ئە نێوان هەردوو لادا رویدا، کە یەکیکیان لە نزیک قنسیرین بوو، لە کاتی هەستانی بلدوینی پاشای بەیتولمەقەدیس بەهەولێک بۆ هێرشکردنە سەر دەوربەری حەلەب و سوارو کۆمەڵێک لە سەربازەکانی رووبەرووی بوونە وە لە ئاکامدا موسڵمانەکان شکستیان خوارد و پاشەکشەیان کرد بۆ حەلەب، بەلام سەرکردە ئازاکەیان دووبارە بۆیان دەرچوو پەلاماری کۆمەڵێکی دان و ریزەییەکی زۆری کوشت و بەدیل گرت و ئەوانی تریشیان هەلاتن بەرە و ولاتی خۆیان و ئەویش گەرایە وە بۆ حەلەب و سەری کوژاوەکانی پێ بوو ئەو رۆژە رۆژێکی مەزن بوو^٢ زۆری نەبرد خاچەرستانی رەها هەستان بە هێرشکردنە سەر ناوچەکانی دەوربەری حەلەب، سواریش هاتە دەرە وە بۆیان بەهاورییەتی حسان بعلبکی ئەمیری مەنبەخ و کتوپر دای بە سەریاندا و توانی ژمارەییەکی زۆریان لە ناو بەریت و پاشماوەکەشی بەدیل گرت، پاشان گەرایە وە بۆ حەلەب بێ ئەوەی هیچ سەربازێکی بریندار بێت^٣، لە مانگی جەمادی یەکەمی هەمان شالیشتدا سوار بە سەرۆکایەتی هێزێک لە سوارەکانی هەستا بە هێرشکردنە سەر تەل باشرو خاچەرستەکانیش بەرپەرچیان دایە وە، بەلام توانی زāl بێت بە سەریاندا و هەزار کەسی ئی کوشت و سەری هەموویانی بردە وە بۆ حەلەب^٤، لەرپەییەکی یەکەمی سالی دواتریشدا فەرماندە ی پێگە ی قدموسی خاچەرست بەرە و

^١ عماد الدين زنکی ل ١٦٠.

^٢ ذیل تاریخ دمشق ل ٢٤٠-٢٤١ عماد الدين زنکی ل ١٦٠.

^٣ عماد الدين زنکی ل ١٦٠.

^٤ عماد الدين زنکی ل ١٦١.

قنسرین که و تهری به سه رۆکایه تی هیزیک له سواره کانی ئەنتاکیه، سوپای حه له بیه به سه رۆکایه تی سوار روبه پویان بووه و جهنگه که به سه رکه وتنی خاچه رسته کان کۆتایی هات و زه نکیش ناچاربوو ریکه وتنیان له گه لدا مۆریکات، به لام زۆری نه خایه ند هیرشی کرده سه ریه کیک له سیه کانیان و توانی زۆرینه یان بکوژیت پاشان گه رایه وه بۆ حه له ب: خه لکیش به م سه رکه وتنه دلخۆش بوون دوی دلتنگ بوونیان به شکستی پێشوو، به لام پاش ماوه یه کی که م سواره کانی ره ها هیرشیان هینایه سه ر ده وریه ری حه له بی باکور له کاتی که ده به ره و سه ربازگه یه کی خاچه رسته کان ده چوون، به لام سوارو نه میری منیج رییان پی گرتن و ژماره یه کی زۆریان لی کوشتن و ژماره یه کی زۆریشی لی به دیلگرتن^۱. پاشان سوار له هه مان سالد هه ستا به هیرشکردنه سه ر پینگه خاچه رسته کان له ناوچه ی نه لجه زوو^۲ زردنا و توانی ری به دورمه کانی بگریت له حارمدا و پاشان گه رایه وه بۆ حه له ب به ده سکه وت و دیلیکی زۆره وه^۳ دواتر روبه پی هیرشو په لاماره کان به ره به ره فراوان ده بوون، په جبه ی سالی ۵۳۰ هه یه ی هیرشیکی فراوانی به خۆه بینی له لایه ن سواره وه کاتی به سه رکردایه تی سی هه زار سواری تورکمانه وه که و تهری و کتوپر په لاماری لازقیه و ده وریه ری دا له هیرشی که ده خاچه رسته کان هیه حسابیکیان بۆ نه کردبوو، توانی حه وت هه زار دیلیان لی بگریت و ریژه یه کی زۆر ده سکه وتی ده سته گریبوو ده یان گوند و کیلگه ی رامالی و موسلمانه کان ده ستیان گرت به سه ر دیل و ده سکه وتیکی زۆر دا، موسلمانه کانی ناوچه که ش زۆر خۆشال بوون به م سه رکه وتنه ی سوار که کۆستیکی گه وره و که م وینه بوو بۆ خاچه رسته کانی باکور^۴، له راستیشدا نه و کیشه ناوخبیانه ی که ئەنتاکیه به خۆیه وه بینی ده ره نجای مملانی بوو له سه ر ده سه لات له ساله کانی ۵۲۹-۵۳۰ هه ک دا و تاراده یه کی باش رۆلی هه بوو له لاوازکردنی توانایی به رگریکردنی له به رامبه ر هیرشه کانی موسلمانه کاند^۵، نه مه ش پالی نابه سه رکرده که یانه وه بۆ قۆستنه وه ی هه له که و تۆمارکردنی سه رکه وتیکی گه وره به سه ر خاچه رستانی باکور دا، له کۆتاییه کانی سالی دواتریشدا سوار هه ستا به هیرشیکی کتوپر دژ به سیه یه کی گه وره ی بیه زه نتی که به ره و رۆژه لات پێشپه وه ی ده کردو توانی ژماره یه ک لی

^۱ ذبده حلب (۲/۲۵۲).

^۲ نه لجه زر: یه کیکه له گونده کانی حه له ب معجم البلدان (۲/۷۱).

^۳ ذبده حلب (۲/۲۵۴) عماد الینزکی ل ۱۶۱.

^۴ ذیل تأریخ دمشق ۲۵۵-۲۵۶ عماد الین زکی ل ۱۶۱.

^۵ الحروب الصلیبه، العدینی (۱/۵۱۰) عماد الینزکی ل ۱۶۱.

بکوژیت و برینداربکات پاشان گه پاپیه وه بۆ باره گای خۆی له حەب^۱. هیشتا چەند مانگیك به سەر ئەم هێرشەدا تێنە پەڕیبوو بو خاچەپرست و بیزەنتییەکان هەستان بەناردنی هێژیکى هاوبەش بۆداگیرکردنی قەلای آثارب لەنزیک حەلەب، دواى ئەوێ ئامانجى خۆیان بەدەست هێناو پاراستنى دیله موسلمانەکانیان پى سپێردرا کە لەوشوێنەدا کوکراپوونەوه، بەلام سوار پاش ماوه یەک بەهێژیکەوه هێرشى بۆ سەر بازگەى خاچەپرست و بیزەنتى هێناو توانى زۆریەى دیلەکان رزگاربکات و بیانھێنێتەوه بۆ حەلەب و شار خوشحالى و شادیەکی زۆرى بۆ گه پاپیه وه بهم سەرکەوتنە مەزنە^۲. لەسالى ۵۳۳دا سوار هێرشى هێنايه سەر چەندین پێگەى خاچەپرستى و هەندى دەسکەوتى هەبوو، بەلام سوارەکانى خاچەپرستان توانیان پیايدا بگەنەوه و سەرکەون بەسەر هێزەکانیدا ئەمەش بوو هۆى بەدیل گیرانى هەزار سوارلییان، خودى سواریش پاشەکشەى کرد بۆ حەلەب لەگەڵ ئەو سەربازانەیدا کە دەریازبوون^۳، بەم شێوێ روبەروبوونەوه کان بەدریژایى چەند سالى داھاتوو بەردەوام بوون لەسالى ۵۳۴- ۵۳۵یشدا هەندیک ساردی روى تیکرد بەهۆى شکستھێنانى زەنكى لەهەولێکیدا بۆ دەستگرتن بەسەر دیمەشقداو هاوپەیمانیى خاچەپرست و دیمەشقییەکان دژى، بەلام ئەم پیکدادانانە سەر لەنوێ لەسالى ۵۳۶کەو سالاەکانیتردا سەرلەنوێ سەرى هەلداپەوهو، ئەوہبوو لەمانگەکانى سەرەتای ئەم سالاەدا خاچەپرستەکان هەستان بەهێرشیکى خیرا دژ بەهەندى پێگەى ئىسلامى لەرۆژئاواى حەلەبدا، و کاتى بڵاویونەوه، سوار هێژیکى لەتورکمانەکان نارد بەسەرکردایەتى عەلەمەدینى کوپى و پەلامارى چەند پێگەىەکی خاچەپرستانیداو توانى بگاتە شوراكانى ئەنتاکیە، پاشان بەکۆمەلى دەسکەوت و کەلەوپەلەوه گه پاپیه وه، زۆرى نەخایاند لجهى تورکی پەلامارى چەند ناوچەىەکی خاچەپرستانداو کۆمەلێک کوزراو دەستکەوتى و دیلى هەبوو، ئەشلێن ژمارەى کوزراوہکان حەوسەد سەریازبوو. لەرەمەزانى هەمان سالیشتدا سوار هێرشکردە سەر سەربازگەىەکی خاچەپرستى لەنزیک پردى الحديد لەباکورى رۆژھەلاتى ئەنتاگیەدا دواى ئەوێ توانى بەهێزەکانییەوه لەزنى عاصى پەپێتەوه بەئاراستەى سوپای دوژمن و توانى زۆرینەى سەربازەکانى سەربازگە بکوژیت و ئەوانى تریشیان بەدیل بگرت^۴. زۆرى نەبرد ئەمیری ئەنتاکیە لەسالى داھاتوودا کەوتەری بۆ

^۱ عماد الدين زنكى ل ۱۶۲ ذبده حلب (۲/۲۶۳).

^۲ الكامل في التاريخ له عماد الدين زنكى ل ۱۶۲.

^۳ ذبده حلب (۲/۲۷۱) عماد الدين زنكى ل ۱۶۲.

^۴ زبده (۲/۲۷۶) عماد الدين زنكى ل ۱۶۳.

هېرشکردنه سهر دۆلتي به زاعهي نزيك حه له بو شه ويش به رپه رچي دايه وه و ناچار يكرد پاشه كشه بكات، پاشان جوسلين هه له كه ي قوسته وه و هه ستا به هېرشكردنه سهر كۆبوونه وه ي موسلمانان له كه ناري روياري فوراتداو، تواني نۆسه كه سيان لي به ديلبگريته، دواتر هه ر دوو لاپتيان باشبوو ئاگر به ستيك رابگه يهن بئ شه وي پشكي شه ميري شه نتاكييه ي تيدايت^۱، به م شيوه يه كوشتار به رده وام بوو له نيوان شه م ميرنشينه و هيزه كاني حه له بداو كاتي ك كۆمه ليكي زۆر له بازرگاناني شه نتاكييه، له جمادي يه كه مي سالي ۵۳۸ هه به پاسه واني كۆمه ليك سواره به ره و هه ندي ولاتي خاچه رستي دراوسي به پئي كه وتنو پاره و كه لوپه ليكي زوريان پيپوو، موسلمانان كانيش كتوپر په لاماريانداو و توانيان سه رجه مي شه و هيزه له ناوبه رن كه شه ركي پاراستنياني گرتبووه شه ستوو كه لو په لو و شتومه كه به نزخه كانيشيان بووه ده سكه وت بۆيان^۲ له كۆتايي مانگي ذي القعدة ي هه مان ساليشدا كۆمه ليك سواره ي حه له ب هيرشيان كرده سهر سواره كاني خاچه رستان له كاتي كدا كه سوطا ده رچوون و هه موويانيان له ناوبردو فه رمانه واي باسوطايان به ديل گرتو سواريش له حه له بدا زينداني كرد^۳.

به م شيوه يه هه ندي شيوازي زه نكي ده بينين له پيئاو به ده سته پيئاني به رنامه دولايه نه كه ي واته پيكه پيئاني به ريه كي ئيسلامي و ليئداني خاچه رسته كان، به خسته نه پويي په يوه ندي عماده دين زكي به هيزه ئيسلامييه كانه وه وه ك ميرنشيني شارو ميرنشينه ناوخويه كان له جزيره و شامو هۆزه كوردي و توركمانه كانو- راده ي ليها تويي سياسي و به هيزي پلانه سه ربازيه كانمان بۆ ده رده كه ويته له پوانگي په يوه ندي ناشته وايي و جه نكي له گه ل شه و هيزانه ي كه له م ناوچه يه دا بلاو بوونه ته وه، چونكه شه و به شيوه يه كي فه رمي له سولتاني سه لجوقي مه ليكشاوه له سالي ۵۲۲ د بلاو كراوه يه كي فه رمي پيگه شتبوو كه داني ده نا به ده سه لاتي شه رعي عماده ديندا له ناوچه كاني موصل و جه زيره و شامدا، شه م بلاو كرايه وه ش سالاني دواتر دوپات بوويه وه، به لام شه م به س نه بوو بۆ جيگير كردني ده سه لاتي له م ماويه دا كه ژماره يه كي زۆر له شه ميره كان توانيان ده سه لاتي خويان به سه ر ژماره يه كي زۆر شارو هه ريئدا به سه پيئنو تاراده يه كي زۆر سه ربه خۆبوون له ده سه لاتي سه لجوقي و سويان وه رگرتبوو له چه ندين فاكته ري كه سي و سياسي و جوگرافي و ئابووري و مرويي، كه واته پيويستبوو زه نكي شه و هيزوو ده سه لاته زۆرانه بخاته ژيئر ركيئي خويه وه كه له ناوچه كه داده بوون، به په يره كردني شيوازي هيرش كردن، له سه ره تاوه. سه رباري شه و مه ترسيانه ي كه رويه رووي شه م

^۱ عماد الدين زكي.

^۲ ذيل تاريخ دمشق ۲۷۸ زبده حلب (۲/۲۷۷-۲۷۸).

^۳ زبده حلب (۲/۲۷۸) عماد الدين زكي ل ۱۶۳.

شیوازە دەبوویەووە کە یەکەمیان ئەگەری پێکھاتنی ھاوپەیمانی تێیەکی بەرگری نەیاربوو لەلایەن ئەمیرە نەیارەکانەووە لەوانەشبوو ئەم ھاوپەیمانی تێیە دواتر بێتە ھاوپەیمانی تێەکی ھێرشبەر، وەك بۆ ئەرتەقییەکان روویدا، دووھمی ئەو مەترسیانەش نەبوونی پلانێك بۆ پاشەكشەکردن لەحالی تێ شکست خواردن یان پاشەكشەدا لەبەرامبەر ئەمیرە ناوخییەکاندا کە وەك بازەن دەوریان داو، بەلام زەنکی گوێی بەو مەترسیانە نەدا وەر لەسەرەتاوە ھەستا بەھێرشکردنە سەر ئەمیرەکانی ناوچەکە و پالئەریشی بریتی بوو لەئازایەتی و تەماعی خۆی و دلتیابوونی لەو بنکە جەماوهرییەکی کەزادەئەو خۆشەوێستی و دڵسۆزی جەماوهریو بۆ ھەلۆستەکانی پێشوو بەرامبەر بەخاچەرستەکان، پێش ئەوھە بێتە فەرمانرەوای موسڵ، ھەرۆھە بلۆکراوەکەئە سولتانیش لەم بواردە یارمەتی دەری بوو بۆ گرتنە دەستی موسڵ و جەزیرە و شام و دانپادانانی بەئازادی زەنکی لەپوبەروبوونەوھە لەگەڵ پێکھاتە سیاسییە ناوخییەکاندا و رامالینیان و پەنابردن بۆ ھەر ھۆکاریك کە بەگونجایی بزانی تێ بۆ گەشتن بەو ئامانجە^۱، بەلام لەو گەرنگرتیش ئەو توانا سیاسی و سەربازییەبوو کە لەعمادەدیندا ھەبوو و پێرایی ئەو دوربینییەکی کەھەیبوو، چونکە ئەو ھەر لەسەرەتاوە ئەیزانی کە ئەگەر رێگای ناشتی و نەرم نیانی بگرێتە بەر بەرامبەر بەئەمیرەکانی ناوچەکە و قەلاو شارو میرنشینەکان بەردەوام وەك ھۆکاریکی مەترسیدار دژ بەمیرنشینەکەئە دەمێنێتەو، لەبەر نزیکیان لێیەووە بەھۆی ستراتیژی بوونی پێگەکانی، چونکە ئەو ھەسەلەیکە گرنگە بۆ سەپاندنی دەسەلات، چونکە خالی بەرزەو بەسەرناوچەکەدا دەپوانی لەبەر شۆپوونەوھە بەسەر موسڵ و ھێلەکانی بەرگریشی چەند زنجیرە چیاھە و رووباریکی بەیەکاچوو و قەلاو تۆکمەبوو، ئەو سیاسەتی داپانەش کە ئەو ئەمیرانە گرتیانە بەر بەرامبەر بەو مەترسیە خاچەرستیەکی کەبەرەو رۆژھەلات پێشپەرەئە دەکردو ئەو پەرتەوازەبونەکی کە دوچاری تواناموویی و سەربازی و ئابوورییەکانی موسلمانان بووبو ھۆی بێ دەسەلاتی ئەم میرنشینانە لەبەرامبەر ئەم مەترسییە ھێرشپێنەرەکی خاچەرستاندا. ئەمە لەکاتی کەدا پێویست بوو لەسەر زەنکی کار بکات بۆ نەھێشتنی ئەو کۆسپانەکی کە دەھەبوو رێگر لەبەردەم یەكخستنی میرنشینە جیاوازو پەرش و بلۆھەکان لەبەرەیکە ئیسلامی یەكگرتودا.

شەھەم: کۆی ئەو رۆلە سیاسی و سەربازییەکی عمادەدین گێرایی لەسەر شانۆی میژوژی ئیسلامی:
ئەتوانین بڵێین عمادەدین زنکی توانی بەشێکی زۆر لەبەرنامەکانی جێبەجێ بکات و پلەو پایەیکە تابیەت بۆ خۆی لەمیژووی ئیسلامدا بەدەست بێنیت وەك سیاسی و فەرماندەیکە

^۱ عماد الدین زنکی ل ۱۶۵.

لیھاتووو موسلمانئیکى ھۆشیار که پەى به و مەترسیانە بردبوو که دەوری جیهانی ئیسلامى دابوو لە لایەن خاچەرستەکانەو ئەو دەبوو توانى ئەو بارودۆخە میژووییە لە بەرژەوەندى موسلمانان ئاراستە بکات، ئەو ەش بەکۆکردنەو ەى ھێزە ئیسلامییەکان، دواى لەناوبردنى ھۆکارەکانى بەش بەش بوون و یەكخستنى شارو میرنشینە جیابووەکان لە چوار چێو ەى یەك دەوڵەتداو بە لیھاتووى خۆى توانى سود لە زۆرتى تاناکان و ەریگریت بۆ وەستاندنى ھێرشى خاچەرستى، پاشان ەستا بە ھێرشىکى ریکخراو بۆ سەر بنگەکانى خاچەرستان ئەم ھۆکارانەش پالیان بەزەنکییەو ە نا بۆ پەپرە و کردنى سیاسەتى ھێرشکردن، کە ھەندى جارىش پەپو ەندى ئاشتى و پەیماننامەى تى دەکەوت کە بارودۆخە کە دەیخواست، لە ھەمان کاتیشدا زەنكى کارى دەکرد بۆ پاراستنى سنورى میرنشینەکەى بە ئاراستەى رۆژەلآت و باکوپی رۆژەلآتدا، چونکە لەم شوینانەدا کوردو تورکمانەکان لەم ناوچەیدا رەگەزىکى مەترسیداربوون دژ بە میرنشینەکەى بەتایبەت لەکاتى تیکچوونى پەپو ەندییەکانى لەگەل میرنشینەکانى رۆژئاوادا، یان لەکاتى دورکەوتنەو ەى لەبارەگاگەى لەموسلدا، لێرەشەو ە بەروونى گرنگى ئەو رۆلەمان بۆدەردەکەو یت کە عمادەدین زنگى گێرای لەمىژووى ئیسلامیدا، چونکە دائەنر یت بەیەکەم سەرکردە کە ەستاب یت بەکۆکردنەو ەى ھێزە ئیسلامییەکان بەپ یتى بەرنامەیکەى دیاریکراو ەتاو ەکو بە ھۆیەو ە روبەپووى مەترسى خاچەرستان ب یتەو ە ھەوڵەکانى پ یتش زەنكى نەیتوانى بیانو ەست یت یت بەتایبەت ئەو ەى کە لەسەردەمى مەودودى کوپی تونتکین و ۵۰۲-۵۰۷ ە و ئیلغازى و بلكى ئەرتەقى ۵۱۲-۵۱۸ ە^۱، روویدا واشى بۆ دەچین کە ئەگەر زەنكى ب یتوانیا یە دیمەشق رزگار بکات و ھەوڵەکەى بۆ یەكخستنى شام بەناکام بگەشتایەو ئەگەر لەلوتکەى سەرکەوتنەکانیدا بەسەر خاچەرستەکاندا نەکوژرایە ئەو ە نەیتوانى ئەو بەشانەى کە مابوو لەبەرنامەکیدا پ یدایە بکات و ئ یتستا لیکۆلەر و یتنەیکەى تەواو ى ئەو رۆلەى بۆ دەرەدەکەوت کە لەمىژووى ئیسلامیدا پ یتى ەستاو ە. کە رۆل یتیکى یەکلاکەر ەو ە یەو گرنگیشى کاتى روون دەپ یتەو ە ئەگەر بزانین کە نور الدین محمد و پاش ئ یش صلاح الدین، ھەوڵەکانیان تەنھا تەواو کەرى ئەو کارەبو ە کە عمادەدین زنگى پ یتى ەستاو لەسەر ھەمان ر یتەو ەبوو^۲.

^۱ ھەمان سەرچاو ە ۱۶۶.

^۲ ھەمان سەرچاو ە ۱۶۶.

^۳ ھەمان سەرچاو ە ۱۶۶.

ههستا به هیزشکردنه سهر پینگه کانی خاچه رستان و چووه قولایی شوراکانی نه ناکیه دا، پاشان به دهسکه وت و دلی زوره گه رایه وه^۱، پاش ماوه یه کی که میش لجهی تورکی هیزشی کرده سهر هندی ناوه چهی خاچه رست له باکوردا و ههستا به کوشتن و راپیچکردن و به دیل گرتنیان و واباس نه کهن که ژماره ی کوژاوه کان گه شتوته حهسه د پیاو^۲، له ره مه زانی هه مان سالیشتدا سوار هیزشی کرده سهر سهر بازگه یه کی خاچه رسته کان له نزیک پردی الحدید که نه که ویتته باکورپی روزه لاتنی نه نتاکیه، دواي شه وهی به هیزه کانی وه له روبرای العاصی په ریوه به ناراسته ی کۆبونه وهی دوژمن پیشره وی کردو توانی زۆرینه ی نه ندامانی.

حه وته م: شالای دووه می خاچه رسته کان:

رووخانی میرنیشنی ره ها له لایه ن موسلمان هه کانه وه کاردانه وه یه کی توندی هه بوو له رۆژئاوای نه وروپاییداو بووه هۆی په له کردن له ناردنی هه لمه تیکی خاچه رستی نویدا، دواي شه وهی که رووخانی ترسی خسته دهرونه کانه وه، نه که ته نها به هۆی شه و پله و پایه ئاینیه ی که شه م شاره هه بیوو، به لکو له بهر شه وهی یه که م میرنیشینی که خاچه رسته کان له رۆژه لاتنی نزیکدا دایان مه زران دبیت، بۆیه رووخانی سهره تایی له رۆژ ک بوونی شه و بینا گه وره یه بوو که خاچه رسته کان بنیاتیاننا له شالای خاچه رستنی یه که مدا له رۆژه لاتنی نزیکدا، هه روه ها نه وروپای رۆژئاوایی په ی به وه برد که نه گه ر په له نه کات بۆ نۆزه نکرده وهی شه و رووخان و هه ره سهینانی دورنیه^۳، بانگه وازی فریا که وتن و به ده مه وه چوونیش له فره نه که کانی رۆژه لاتنه وه گه شت بووه پاپا یوجبیوسی سییه م شه وه بوو شازنی به یتولمه قه دیس وه فدیک ی پایه به رزی نارد بۆ لای پاپا بۆ داوای فریا که وتن و هانا بۆ بردنی پاش رووخانی ره ها^۴، پاپاش چه ند نیردراویکی نارد بۆ ئیمپراتۆری نه لمانیا و پاشای فره نساهانی دان بۆ به ده مه وه چوونی فره نه که کان و رزگار کردنیان له مه ترسی موسلمان هه کان، له هه مان کاتیشدا یه کێک له پیاوه ئاینیه به ناوبانگه کانی له فره نسادا به ناوی برنارد راسپارد بۆ بانگه وازکردن بۆ جه نگ دژ به موسلمان هه کان له رۆژه تدا، شه م قه شه یه ش هه سته به و رۆله ی که ئۆربانی دووه م پیتی هه سته ۴۹۰ ک ۱۰۹۵ ز له کاتی بانگه وازکردنیدا بۆ شالای یه که می فره نه که کان^۵، شه وه بوو ئیمپراتۆر کۆنرا دی سییه م و لویسی هه وته می پاشای فره نساهه ده م

^۱ ذید حلب (۲۷۵/۲) عماد الدین زنگی ل ۱۶۲.

^۲ عماد الدین زنگی ل ۱۶۳ زیده حلب (۲۷۵/۲).

^۳ تاریخ زنگین فی الموصل و بلاد الشام ل ۱۷۱.

^۴ دور نور الدین فی نهضة الامه ل ۹۴.

^۵ دور نور الدین فی نهضة الامه ل ۹۴.

بانگه وازه که یه وه هاتن، هه ریه که یان به سوپاکه یه وه نه وروپایان به جئ هیشت به ره و قۆسته نئینه و له ویشه وه له تنگه ی بسفرپه وه به ره وئاسیای بچوک په رینه وه^۱.

۱- سه لجوقیه کان سوپای نه لمانی له وناوده بهن؛ سوپای نه لمانی چه ند رۆژێک پێش سوپای فهره نسی که وتو له وکاته شدا که شتبووه ناوچه ی دوریلیوم له رۆژه لاتى شارى نىقیه - هه مان نه و شوینه ی که فهره نجه کان له شالایى یه که مدا تیایدا سه رکه وتن به سه ر سه لجوقیه کاندا به سه رکردایه تی قلع نه رسلان پێش په نجا سال - نه وه بوو سوپای نه لمانی که وته به رده ستى سوپای سولتان مه سعود نه میرى سلجوقیه رۆمه کان له ناسیادا، سولتان مه سعودیش به پێى پلانیکی سه ربارى زیده کانه پاشکشه یکرد هه تاوه کو سوپای نه لمانی پێشپه وى بکات بۆ ناوچه رگه ی فریجیا، هه روه ها سولتان مه سعود سوپاکه ی له سه ر لوتکه ی چیاکانى ده وروپه ریان بلۆک کرده وه هه ر که سه رباره نه لمانیه کان که شتنه روبارى باتیس نزیک دوریلیوم سوپای سلجوقی په لامارى دان، له کاتیکیدا که ماندویتی و نینویتی زۆرى بۆ هینابوون نه مه ش سه رک کرده که یانى توشى شله ژان کردو ویستیان خۆیان له دۆلى نىوان چیاکاندا قایم بکه ن، به لام سلجوقیه کان ئابلوقه یان دان و تیر بارانیان کردن و سه رباره نه لمانیه کانیش تاییبه تمه ندی به کاره یتانی تیریان له ده ستدا بوو بۆ دورخستنه وه ی تورکه کان نه سه په کانیشیان ئالفیان لى برابوو، له وکاته شدا کونرادی سیییه م برپارى پاشه کشه و که پانه وه ی دا بۆ نه و شوینه ی که لیته ی هاتوون، به لام سلجوقیه کان وازیان لى نه هینان و په لامارى پێشه وه و ناوه راست و پشته وه ی سوپاکه یانداو پشویان خسته ریزه کانیان و زیانیکی زۆریان پس گه یانندن له نىوان دیلو کوژراودا. له پاستیدا نه م جهنگه کوشتاریکی ترسناک بوو که تۆ له سه ر ده ی سوپاکه ی تیاادا کوژراو کۆنرادی سیییه میش دووجار برینداربوو که یه کیکیان له سه ریدا بوو^۲، هه رچه نده کونرادی سییه م هه ولئى کۆکردنه وه ی سوپاکه یدا، به لام بئى سود بوو، بۆیه له نىواره دا جهنگه که ی به جئ هیشت وله گه ل پاشماوه ی سوپاکه یدا هه لاتن و به په له خۆیان گه یانده نىقیه، له کاتیکیدا که سلجوقیه کان نه ندازه یه کی زۆر ده سه که وتیان هه بوو^۳، توانیان ده ست بگرن به سه ر هه موو که ل و په له کانی ناو سه ربارزگه که دا له نه سه پ و ئازوقه و ژماره یه کی زۆر جه نگاوه ریان لى به دیل گرتن و ده سه که وته کان بۆ ماوه ی چه ند مانگیک

^۱ دور نور الدين في نهضة الامه ل ۹۴.

^۲ دور نور الدين في نهضة الامه ل ۹۴.

^۳ تاريخ سلاجقة الروم في اسيا الصغرى ل ۱۴۶.

له بازاري شاره ئىسلامىيە كاندا دەفروشران^۱. بەم شىكستە گەرەيەش ئەتوانىن دوپاتى بىكەينەو، كەسوپاي ئەلمانى شىكستى ھىنا لە بە دەستھىناني ئەو نامانجەي كە لە پىناويدا ھاتبوو بۆ رۆژھەلات، ئەمەش كاريگەري خراپى ھەبوو لە سەر شالاوي دووھەمى خاچپەرستەكان^۲.

۲- سلجوقىيە رۆمەكان كۆسپ بۆ پىشپەرھەوى سوپاي فەرھەنسى دروست دەگەن؛ سوپاي فەرھەنسى بە سەر كەردايەتى پاشا لويىسى ھەتەم پاش سوپاي ئەلمانى بە پىكەوت ھىزە فەرھەنسىيەكانىش لە پەرووى ژمارەو، يەكسان بوون لە گەل سوپاي فەرھەنسىدا، بەلام ئەمان رىكخراوتربوون، لويىسى ھەتەمىش ئىلبا تۆرى خىزانى لە گەل خۆيدا ھىنابوو^۳، لە وکاتەشدا كە جەنگ تايادا رووى دەدا لە نىوان سلجوقىيەكان و سوپاي ئەلمانىدا، ھىزەكانى فەرھەنسا لە بسفۆرەو، پەرينەو، بۆ ئاسىيائى بچوك و گەشتەنە ئىقە و پاشاي فەرھەنسا بە شىكستخواردنى ئىمپراتۆرى ئەلمانىيائى زانى بۆيە خىرا خۆي گەيانە لای بۆ دلنەوايى كردن و يارمەتيدانى^۴، سەربارى ئەو رىوشوئىنانەش كە پاشاي فەرھەنسى گرتىە يەر، بەلام سولتاني سەلجوقى مەسعود لەشارى دىكىر منيومى نزيك ئەتتاكىە كىتوپر پەلامارى داو لە سەر پردى سەر روبرارە كە روبرووى بويەو، جەنگىكى قورس لە نىوانىياندا روويداو خاچپەرستەكان توانيان رىپرەوى بۆ خۆيان لە سەر پردە كە بىكەنەو، مەسعودىش پاشە كىشەي كرد بۆ ناو شوراكانى شار، پاش ئەو ھەش خاچپەرستەكان درىژەياندا بە پىشپەرھەويان مەسعودىش ئامادەنەبوو دابەزىتە دەشتەكەو، بۆ راوھەدونانيان، بەلام ھۆزە توركمانە خىلەكىيەكان لە ناوچە سنورىەكاندا ھاتنە دەست لىيان و تىر بارانيان كردن و پاش راوھەدونانيان دواوھى سوپاكەيان پەلامارداو ژمارەيەكى زۆريان لى كوشتن بە تايبەت نەخۆش و وىل بووھەكانيان و تەنھا تارىك بوونى دونىابووھەوى رىزگاربوونى سوپاي خاچپەرست لە تياچوونى تەواو، چونكە لە گەل تارىكبوونى دونىادا توركمانەكان پاشەكشەيان كرد^۵ سوپاي فەرھەنسىش نەيتوانى خۆي بگەيەنیتە ئەتتاكىە ھەتاوھەكو زىيانىكى زۆرى پى نەگەشت، پاش ئەوھى كە ئىمپراتۆرى رۆمانى لە نەخۆشىيەكەي چاكبوويەو درىژەي دا

^۱ ذیل تاریخ دمشق ل ۱۹۷.

^۲ تاریخ سلاجقة الروم في اسيا الغربی ل ۱۴۶.

^۳ تاریخ سلاجقة الروم في اسيا الغربی ل ۱۴۷.

^۴ ھەمان سەرچاوە ۱۴۷.

^۵ ھەمان سەرچاوە ۱۴۷.

به گه شته که ی به ره و فه له ستین له پئی ده ریاوه به که شتی بیزه نتییه کان^۱ له ویش ئیمپراتۆری رۆمانی و پاشای فره نسا له قودس له گه ل پاشا بلدوینی سیییه مدا به یه ک گیشتن و چاویان به ملیزاندی دایکی پاشاو گه وره سه رکرده کان وو پیاوانی ئاینی شانشین به یتولمه قه دیس که وت و هه موان مه سه له ی ئامانجی شالاوه که یان تاوتوئی کرد که له پیتناو داگیرکردنیدا هاتوون و بپاریاندا ئامانجی یه که میان بریتی بیت له داگیرکردنی دیمه شق^۲.

۳- **هیرشی خاچیه رستان بو سه ر دیمه شق**؛ سوپای فره نجه هاوپه یمانه کان به ره و دیمه شق که وتنه ری، له وکاته شدا معین الدین انر اتابک پاشا مجید الدین ابق ی کورپی محمدی کورپی بوری فره مانزه وایه تی ده کرد، که نزیک ترین نه میری موسلمان بوو له فره نجه کانه وه له هه موویان زیاتر هاوکاری ده کردن^۳ هه ریۆیه پیشبینی نه وه ی نه ده کرد که بییته قوریانی یه که می نه و سوپا زه به لاهه ی فره نجه کان، به لام کاتس به نیه تی فره نجه کان و به ریکه وتننای زانی به ره و دیمه شق چه ند ریوشوینیکی گرت به بر بۆ به رگری کردن لئی و ناردی بۆ لای نور الدین محمودو سیف الدین غازی داوو داوای یارمه تی لیکردن^۴، نور الدین محمودیش نه ریتی وابوو بارودۆخی نیوده و له تی و هه ریمایه تی شیده کرده وه و چاودیری رووداوه کانی ده کردو به وردی لیده کۆلیه وه و پاشان په ندو وانه ی به سودی لی هه لده کۆزی بۆ سودمه ندبوون لئی له دارشتنی سیاسه ته کانی له ئاینده دا، شالاوی خاچیه رستی ده وه میش گه وره ترین رووداویوو له ناوچه که و جیهاندا له سالی ۵۴۳/ ۱۱۴۸ز یه که مین روودای له و جوړه ش بوو بۆ نوره دین مه حمود دای گه شتنی به ده سه لات له سالی (۵۴۱ز، ۱۱۴ک) دا تانه وکاته سیاسه تی پیشووی په پره وده کردو نه وه بوو نور الدین پیشبینی نه وه ی ده کرد که حلبی میرنشینی ئامانجی یه که م بیت له م هه لمه ته دا، چونکه نه و هه لمه ته له ناکامی رووخانی میرنشینی ره ها له سه ر ده سستی عماد ابدین به ره و رۆژه لات به ریکه وتبوو له سالی ۵۳۹/ ۱۱۴۴ز، به لام نه وه ی روویدا نه وه بوو که هه لمه ته که ئامانجی خۆی گۆپی و به ره و دیمه شق که وته پئی و گه مارژیدا له هه و لیکدا بۆ داگیرکردنی نه م گۆرپانکاریه ش کاریکی نۆر کتوپرو چاوه روان نه کراو بوو بۆ نور الدین و چاوه روان نه کراوتر بوو بۆ مجیر الدین بقی فره مانپه وای دیمه شق و نه تابه که که ی معین الدین انر که هه لسه رویننه ری راسته قینه ی

^۱ دور نور الدین في نهضة الامة ل ۹۵.

^۲ دور نور الدین في نهضة الامة ل ۹۵.

^۳ هه مان سه رچاوه ل ۹۶.

^۴ هه مان سه رچاوه ل ۹۶.

کاروباره‌کانی میرنشینی دیمه‌شق بوو، دیاره کتوپرپیوونی ئەم مەسەلە یە بۆ نور الدین
هۆکاره‌کانی زانرابون، بەلام سەبارەت بە دەسەلاتدارانی دیمه‌شق ئەو هۆکە ی ئەو ه‌بوو
کە ئەوان بە تاکە دۆستی فەرەنجەکان دادەنران لە ناو موسڵمانەکانی ناوچە کە داو لە نێوانیاندا
هاوکاریه‌کی پتەو ه‌بوو دژ بە عمادە دین زنگی کاتێ ویستی دەست بە سەر دیمه‌شقا بگرێت،
چاوه‌روانی ش نە دەکرا لە فەرەنجەکان کە هێرش بکەن سەر دۆستەکانیان لە دیمه‌شق و واز
لە دۆژمنی یە کە می خۆیان بێنن لە حەلەبدا، بەلام نور الدین محمود سودی لەم گۆرانکاریه‌
کتوپرە وەرگرت لە ئامانجی هەلمەتە کە دا کە سەرپیتی و گەوجانە نە بوو وە کە هەندێ
لە میژوونوسان دەلێن^۱. بە لکو پاش لیکۆلێنە وە و لیکدانە وە ی بارودۆخی ناوچە کە هاتبوو،
سەرکرده‌کانی هەلمەتە کە لە کۆبوونە وە چروپرەکانیاندا کە ئەنجامیاندا بە بەشداری پاشای
بەیتولمە قەدیس و فەرماندەکانی لە شاری عەککادا پێش هێرشکردنە سەر دیمه‌شق^۲، نۆرە دین
محمودیش لە ناوهرۆکی راستەقینه‌ی شالۆی پێشوو ی فەرەنجەکان لە شالۆی یە کە م و ئەو ی
نیستا تیگەشت کە هیچ پە یوهندیه‌کی بە گێڕانە وە ی گۆری مەسح و پاراستنی رێگای حەج بۆ
قودس بە درێژایی کە ناری دەریا لە باکوڕە وە بەرە و قوستە نتینە وە نییه، وە ک سەرکرده‌کانی
ئاینی مەسیحی ئەوانە ی کە پلانیا ن دارشتبوو بۆ ئەم جەنگە ئە یانوت، هەروە ها ئامانجی
راستەقینه‌یان لەم هەلمەتە ی دووهمدا دوربوو لە تۆلە سەندنە وە بۆ رووخانی رە ها بە و پێییه‌ی
هەلمەتە کە رووی کردە دیمه‌شق کە هاوپە یمانی فەرەنجەکانە لە ناوچە کە داو بەرە و حەلەب
یان رە ها نە رۆشت کە ئە و خە لکە ی تێدایە کە دە بێ تۆلە ی لی بێ سەندرئ، بۆ یە نۆرە دین محمود
لە وە گەشتبوو کە ئامانجی ئەم هەلمەتە داگیرکردنی رۆژە لاتێ ئیسلامی و دەست بە سەردا
گرتنییه‌تی وە ک چۆن پێشتر ئیمپراتۆرییه‌تی رۆمانی پێش ئیسلام دەستی بە سەردا گرتیبوو،
هەروە ها ئەوان لە هەولیاندا بۆ گە یشتن بەم ئامانجە جیاوازی لە نێوان میرنشین و دەولەتە
موسڵمانەکاندا ناکەن بۆ یە هاوپە یمان و هاوکار لە گە ل ئە وە ی کە پۆ یە پوو یان دە بیە وە وە ک
یە ک، چونکە ئەوان دە یانە و ئی ولاتی هەمووان داگیربکەن و دە سە لات بە سەر هەموواندا
بە سە پێنن، بویە وا باشە لە دیمه‌شقه‌ وە دەست پێبکەن کە بە دللی ولاتی شام دادە نرێت و
گە وەرە ترین میرنشینی موسڵمانە لە پوو ی روبە پوو وە وە دەولە مەندرتینیانە لە داها تدا لە رووی
سەریازیشە وە لاوازترینانە پاش ئە ویش بەرئ دە کە و ن بەرە و حەلەب و رە ها و موسڵ و

^۱ تاریخ الحروب الصلیبية رنسیمان ل ۵۲۳.

^۲ نور الدین محمود سیره‌ مجاهد صادق ل ۲۱۲-۲۱۳.

ناوچه‌کانی تر که واته نه‌مه جه‌نگی‌کی گشتگیره و چاودیر له‌دوره‌وه پاریزراو نابیت لیتی، به‌لکو پاش ماوه‌یه‌کی تریش بیت هر توره‌یدیت جا نه‌گر مه‌سه‌له‌ک‌ش و ابیت نه‌وه نوره‌دین به‌وسایسه‌ته دورینه‌ی که پیتی ناسرابوو پیویسته هر له‌سهره‌تاوه به‌شداربیت له‌م جه‌نگه‌دا، چونکه دیمه‌شق بۆ نه‌وه که له‌ب وایه له‌م بارودوخه‌شدا به‌هیللی به‌رگری به‌که‌م داده‌نریت بۆ به‌رگری کردن له‌حه‌له‌بو موسلو ناوچه‌کانی تری ولاتی ئیسلامی، بۆیه ده‌بینین سوپاکه‌ی شان به‌شانی سوپای سیف الدین غازی برای فرمانبره‌وایی موسلو نزیك حمص و به‌عله‌به‌ک کۆده‌کاته‌وه و بۆ هه‌ماهه‌نگی کردن له‌گه‌ل ده‌سه‌لاتدارانی دیمه‌شقدای بۆ نه‌نجامدانی کاری هاویه‌ش له‌پیتناو روبه‌پویونه‌وه‌ی داگیرکاری بیانی، نه‌م کۆبوونه‌وه‌ش کاریگه‌ری سهره‌کی هه‌بوو له‌شکست هیتانی هیرشی خاچه‌رستیدا بۆ سهر دیمه‌شق نوره‌دین محمودیش له‌م روداوه گه‌وره‌وه چه‌ندین وانه‌ گرنگی وه‌رگرت که بۆچوون و به‌واکانی پیشوی دوپات ده‌کرده‌وه و له‌و په‌ندو وانانه‌ش: گرنگی ستراتیژی میرنشینی دیمه‌شق له‌رووبه‌روویونه‌وه‌ی یاندا دژ به‌فره‌نجه‌کان و گرنگی ده‌ست به‌سهرارگری به‌هر نرخیك بیت، هه‌روه‌ها حساب کردن بۆ ده‌ستی‌وه‌ردانی نه‌ورویا له‌مملاتی له‌گه‌ل میرنشینه‌ فره‌نجه‌کاندا.^۱

۴- هه‌لویستی پیاوانی نایینی گاور له‌به‌رامبه‌ر شالاولی دووه‌می خاچه‌رسته‌کاندا: سه‌باره‌ت به‌هه‌لویستی پیاوانی نایینی مه‌سیحی به‌رامبه‌ر به‌ریکه‌وتنی شالاولی دووه‌می خاچه‌رسته‌کان به‌ره‌و رۆژه‌لات نه‌وه هه‌ر که هه‌والی رووخانی میرنشینی ره‌هایان پیگه‌یشت له‌لایه‌ن عماده‌دین زه‌نکییه‌وه له‌سالی ۵۳۹هـ/ ۱۱۴۴ز دا نه‌م هه‌واله‌ گه‌شته پایته‌خته‌کانی رۆژئاوای نه‌ورویا و بووه هۆی ترسو نیگه‌رانییه‌کی رۆرو خاچه‌رسته‌کان تیگه‌یشتن که نه‌وه سهره‌تای کۆتایی هیتانه به‌میرنشینه‌ خاچه‌رسته‌کانی تر له‌زه‌وییه‌ پیرۆزه‌کاندا، بۆیه په‌یوه‌ندیان کرد به‌به‌رپرسیانی میرنشینی نه‌نتاکییه‌وه و هاتنه‌ سهر نه‌و رایه‌ی که وه‌فدیك بنیرن بۆ لای پاپا یوجنیۆسی سیییهم ۵۴۰هـ - ۵۴۸هـ/ ۱۱۴۵-۱۱۵۳ز هه‌تاوه‌کو بانگه‌وازی‌کات بۆ شالاولیکی نوئی خاچه‌رستی، له‌نه‌ورویاشدا جموجولیکی فراوان په‌یداوو که به‌وپه‌ری لیپرانه‌وه بانگه‌وازی ده‌کرد بۆ پیویستی په‌له‌کردن له‌م هه‌لمه‌ته‌دا بۆ گه‌راندنه‌وه‌ی میرنشینی ره‌ها بۆ گاوه‌کان، پاپا یوجینوسی سییه‌میش هه‌ستا به‌بانگه‌یشت کردنی لویسی حه‌وته‌می پاشای فره‌نساو کونزادی سیییهمی ئمپراتۆری ئه‌لمانیا هه‌تاوه‌کو رابه‌رایه‌تی نه‌م هه‌لمه‌ته‌ به‌کن، لویسی حه‌وته‌میش خۆشحالی خۆی ده‌ریپی

^۱ دور نور الدین في نهضة الامة ل ۱۵۱.

بۆبانگه‌يشتەكەى پاپا و شوپىنگە وتوانى بانگه‌يشت كرد بۆ كۆبونووه له‌گه‌لیدا بۆ قسه‌کردن ده‌رباره‌ى ئه‌و ئاماده‌كارىانه‌ى كه‌ پتويسته‌ بىگرتنه‌ به‌ر، به‌لام ئه‌وان هه‌چ دىگه‌ رميه‌كيان نيشان نه‌دا بۆ به‌شداری كردن له‌م هه‌لمه‌ته‌دا شالويسى هه‌وته‌م بپياریدا جىبه‌جىکردنى بانگه‌يشتەكەى پاپای دوابخت بۆ ماوه‌ى سێ مانگ و په‌ناى برد بۆ يه‌كێك له‌ ناودارانی ئاینى مه‌سیحی له‌ شانشینە كه‌یدا كه‌ قديس برنارد بوو سه‌رۆكى دىرى كليرفۆ كه‌ ناوبانگىكى زۆرى هه‌بوو زیاتر له‌ ده‌سه‌لاتى پادشا به‌پێى وته‌ى میژوونوسى ئینگىلىزى رانسيمان، ئه‌م پیاوه‌ توانایه‌كى باشى هه‌بوو بۆ بپروا پته‌ینان و دانانى کاریگه‌رى له‌ سه‌ر خه‌لك، هه‌ركه‌ پادشا لویسى هه‌وته‌م و پاپا یوجیبوس ئه‌و داوايه‌یان ئاراسته‌کرد، قه‌شه‌ برنارد راسته‌وخۆ داخوازیه‌كه‌ى جىبه‌جىکرد و به‌هه‌موو توانایه‌وه‌ کاریکرد بۆ سه‌رخستنى ئه‌م هه‌وله‌^١.

هه‌روه‌ك چۆن پاپا ئۆربانى دووه‌م له‌کیلرومونتدا هه‌ستا به‌بانگه‌وازکردن بۆ شالۆى يه‌كه‌مى خاچه‌پرستى پێش په‌نجا سال، به‌هه‌مان شێوه‌ قديس برنارد له‌ ده‌ره‌وه‌ى كلێسای فیتزلییه‌دا له‌ شوالى ٥٤٠ه‌/مارسى ١١٤٦زدا وه‌ستا بۆ بانگه‌وازکردن بۆ شالۆى دووه‌مى خاچه‌پرستى و به‌ره‌وانبێژى و زمانپارایى خۆى توانى بچێته‌ ناو ئه‌و دلانه‌ى كه‌ تینوى شه‌پو سه‌ركێشيبوون و ئاگرى تێ به‌ردان، كاتى خه‌لكى گوێيان له‌ ده‌ربېرنى پپ جادوو زمانپارایى گرت، كه‌وتنه‌ هاوارکردن و داواى خاچیان ده‌کرد، له‌م كاته‌شدا قديس برنارد پۆشاكه‌كانى سه‌ره‌وه‌ى له‌ به‌ر خۆى داكه‌ند و شێوه‌ى خاچیان لى دروست كرد، ئه‌م قه‌شه‌يه‌و هاوكارانى به‌رده‌وامبون له‌ سه‌ر دورینى خاچ بۆ هه‌موو ئه‌وانه‌ى كه‌ خۆبه‌خشانه‌ به‌شداریان له‌م هه‌لمه‌ته‌دا كرد^٢، داوى چه‌ند رۆژێك قه‌شه‌ برنارد هه‌ستا به‌نوسینى نامه‌يه‌ك بۆ پاپا كه‌ تیایدا راده‌ى کاریگه‌ربوونى خه‌لكى به‌پیاوانى ئاینى مه‌سیحى و راده‌ى گوێپايه‌لیان بۆ پیاوه‌ ئاینیه‌كان ده‌خست له‌و كاته‌دا، تیایدا ئه‌لێ: فه‌رمانم پێكردن و به‌گوێيان كردم ئه‌وكه‌ سه‌ش كه‌ فه‌رمانى ده‌دا هه‌چ ده‌سه‌لاتێكى نه‌بوو، من گوێپايه‌لیانم به‌ره‌مدار كردووه‌، هه‌ر كه‌ ده‌مم كردووه‌ و قسه‌م كرد خاچه‌پرستان به‌ریژه‌يه‌كى زۆر رژان به‌سه‌رمدا، شار و لادێكان چۆلبوون له‌ دانیشتوانه‌كانیان، يه‌ك پیاو بۆ هه‌وت ئافه‌رت ده‌ست نه‌ده‌كه‌وت و له‌هه‌موو لایه‌كه‌وه‌ توشى ئه‌و بێوه‌ژنانه‌ ده‌بوو كه‌ هه‌يشتا مێرده‌كانیان زیندوون^٣ پاش ئه‌مه‌ به‌رده‌وام دلگه‌رمى قه‌شه‌ برنارد زیاتر ده‌بوو داوى ئه‌و سه‌ركه‌وتنه‌ى له‌ فه‌رنسادا به‌ده‌ستى هه‌ینا بۆیه‌ ده‌ستى دا به‌ گه‌ران به‌هه‌رىمه‌كانى ئه‌لمانیا دا به‌هيوای راكێشانی ئه‌لمانه‌كان بۆ به‌شدارى كردن له‌م هه‌لمه‌ته‌دا و

^١ تاريخ الحروب الصليبية رنسيمان (٤٠٧-٤٠٩).

^٢ دور الفقهاء والعلماء المسلمين في الشرق الادنى ل ٢٥٤.

^٣ دور الفقهاء والعلماء المسلمين في الشرق الادنى ل ٢٥٥.

تاراده یه کی زۆر سه ركه وتوبوو له كاريگه ري دانان له سه ر كۆنراڊى سىيهمى پاشاى ئه لمانيا بۆ په يوه نديكردن به و جهنگه پيرۆزه وه و داواى لى كردن كه هه ستن به راشه كردنى راگه ياندنه كه ي پاپا كه ناردبووى بۆ سه جه م شاره كانى ئه وروپا له پيتنا و ئه وهى كه هه مووان هه ستن به ئه ركه كاننيان كۆ يارمه تيدانى زهوى پيرۆز له فه له ستين و بانگه يشت كردن بۆ ئازاد كردنى^۱. هه روه ها راى به شداربووان له م هه لمه ته دا هاته سه ر هيزشكردنه سه ر ديمه شق و داگير كردنى، پياوانى ئاينى مه سيحيش شان به شانى سه ر يازه كان له گه مارۆى ديمه شقدا به شداربوون، له گه ل پادشاى ئه لمانى كوناڊيشدا قه شه يه كى پير هه بوو به ناوى "إلياس" كه پياويكى ريش دريژبوو خه لكه كه متمانه يان پيى هه بوو، كاتى ديمه شقييان گه مارۆدا ئه م قه شه يه سواري گوڊررۆزه كه ي بوو وخاچيكي كرده ملى و خاچيكيشى گرت به دهه ستييه وه قه شه كانى به خاچ كۆكرده وه و پاشاو سواره كانى له يه ردهه ستييدا سوار كردو هيج كام له وخاچه رستانه ي كه به شديان له گه مارۆكه دا كردبوو دوانه كه وتن ته نها ئه وانه نه بيت كه بۆ پاراستنى خيوه ته كان دانرابوون، ئه م قه شه يه له به رده م هه موواندا وهه ستابوو له پيشيانه وه ئه يوت: مه سيح به لئىنى پيداوم كه ئه مپۆ ديمه شق ئازاد ده كه م و كه س ناتوانى ريگريم بكات، به لام ئه م پيشبينىيه ي هه له ده رچوو، چونكه يه كى له لاوه موجهيده كان هيزشيان كرده سه رى و خۆى گوڊررۆزه كه ي كوشت^۲.

۵- **سه ركه وتنى ديمه شق به سه ر شالاوى خاچه رستى دووه مدا:** له په يبعى يه كه مى سالى پينچ سه د و چل و سى فره نه جه كان هيزشيان هيتايه سه ر ديمه شق به ده هه زار سوارو شه ست هه زار پياده وه، موسلمانه كانى ديمه شقيش هاتنه ده ره وه بۆ وهستان به رامبه رييان و ئه وانيش سه د و سى هه زار كه س بوون پاش روبه رويبوونه وه يه ك نزىكه ي دوو سه دييان لى كوزرا، پاشان له روژى دووه مدا پيكدادان رويداو كۆمه لئىكى تر شه هيدبوون له فره نه جه كانيش ژماره يه كى زۆر كوزران له روژى پينجه ميشدا غازى كوپى ئه تابكه له گه ل نوره دينى برايدا به بيه ست هه زار جه نگاوه ره وه گه شتته هه ما، خه لكى ديمه شقيش خه ريكي پارانه وه و په نابردنبوون بۆ په روه ردگارو قورئانه كه ي سه رده مى پيشه وا عوسمانيان ده ره يتا بۆ گۆره پانى مزگه وت بۆ تكاكردن و مزگه وت پرپوو له ژن و منال و خه لكى سه ريان رووتكردو هه ژارى خۆيان بۆ په روه ردگار ده ربپى ئه ويش هات به هانا يانه وه^۳ خواى گه وره ئه فه رموئت: ﴿أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ﴾ (النمل: ۶۲) واته: ئايا كيئيبه جگه له زاتى په روه ردگار كه بيت به هاناو

^۱ دور الفهاء والعلماء المسلمين في الشرق الأدنى ل ۲۰۰۵.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۲۰۰۵.

^۳ شذرات الذهب (۲۱۹/۶).

هاواری لیقه‌وماو بی دهره‌تانو بی دالده‌وه کاتیک نزا ده‌کاتو لیی ده‌پاریته‌وه نه‌وسا به‌لاو ناخوشیکان لاده‌باتو ده‌تانکاته نیشته‌جی و..... هتد^۱.

یه‌کیک له‌وه‌کارانه‌ش که‌خوای‌گه‌وره‌ کردیه‌ هو بۆ سه‌رخستنی خه‌لکی دیمه‌شق‌گه‌شتنی سوپای‌خه‌لکی موسل و حه‌له‌ب بوو له‌کاتی پتویست و گونجاودا، نه‌وه‌بوو هه‌ریه‌ک له‌سیف‌الدین غازی و نوره‌دینی برای‌په‌یوه‌ندیان کرد به‌معینه‌دین آنره‌وه‌ بۆ هه‌ماهه‌نگیکردنی هاوکاری نیتوانیان دژ به‌فه‌ره‌نجه‌کان معین‌الدین آنریش فه‌رمانپه‌وای دیمه‌شقیش حه‌زی نه‌ده‌کرد سیف‌الدین و نوره‌دین بچه‌ دیمه‌شقه‌وه، له‌هه‌مان کاتیشدا هه‌ره‌شه‌ی له‌فه‌ره‌نجه‌کان ده‌کرد که‌نه‌گه‌ر هه‌ولی په‌لاماردانی دیمه‌شق‌بدن نه‌وا دیمه‌شق راده‌ستی سیف‌الدین یان نوره‌دین ده‌کات، هه‌روه‌ها نامه‌ی له‌گه‌ل فه‌رمانپه‌وایانی قودسدا گۆرییه‌وه‌و به‌لێنی راده‌ستکردنی قه‌لا‌ی بیناسی پیدان نه‌گه‌ر بتوانن باوه‌ر به‌ئیمپراتۆر کونرادو پاشا لويس بێتن که‌پاشه‌کشه‌بکات له‌دیمه‌شق، نه‌م په‌یوه‌ندیانه‌ش هاوکات بوو له‌گه‌ل رودانی ناکوکی له‌نێوان فه‌ره‌نجه‌کاندا سه‌باره‌ت به‌وه‌که‌سه‌ی که‌حوکمپانی دیمه‌شق بکات له‌کاتی داگیرکردنیدا^۲. نه‌وه‌بوو فه‌رمانپه‌واکانی قودس رازی بوون و پێشنیاره‌که‌ی معین‌الدین آنریان په‌سه‌ندکردو ئیمپراتۆر کونرادو پاشا لویسیشیان قایل کرد به‌پتویستی پاشه‌کشه‌کردن له‌ترسی نه‌وه‌ی که‌دیمه‌شق راده‌وستی سیف‌الدین غازی "پاشای رۆژه‌لات^۳ بکریت. چونکه‌ نه‌گه‌ر بکه‌ویته‌ ده‌ستی ته‌ماع ده‌کاته قودسو هه‌ول داگیرکردنی ده‌دات به‌م شیوه‌ کۆتایی به‌بوونی گاوه‌کان دیت له‌ناوچه‌ی رۆژه‌لاتدا، نه‌وه‌بوو هیزه‌کانی فه‌ره‌نج پاشه‌کشه‌یان کرد بۆ فه‌له‌ستین و له‌ویشه‌وه‌ ئیمپراتۆر کۆنراد له‌رێی ده‌ریاوه‌ گه‌شته‌ قوسته‌نتینه‌و له‌ریگه‌ی گه‌رانه‌وه‌یدا بۆ نه‌لمانییا، به‌لام پاشا لويس چه‌ند مانگیك دواکه‌وتو پاشان له‌رێی ده‌ریاوه‌ گه‌شته‌وه‌ فه‌ره‌نسا^۴ به‌م شیوه‌ گه‌وره‌ترین شالاری فه‌ره‌نجه‌کان به‌شکستی ته‌واو کۆتایی پێ‌هاتو به‌هۆی هاوکاری کردنی میرنشینه‌ ئیسلامیه‌کان وه‌ک حه‌له‌ب و موسل له‌گه‌ل دیمه‌شق و سلجوقیه‌ رۆمه‌کاندا به‌رامبه‌ر به‌دوژمنان، هه‌روه‌ها به‌هۆی بوونی ئیراده‌ی به‌رگری و روبه‌روبوونه‌وه‌ له‌ده‌روونی سه‌رکرده‌کاندا به‌پێچه‌وانه‌ی نه‌و بارودۆخه‌ی که‌ له‌شالاری یه‌که‌می خاچه‌رسته‌کاندا روویدا که‌توانی ئاماژه‌کانی خۆی بپیکێ به‌داگیرکردنی زۆریه‌ی ناوچه‌کانی شام به‌هۆی ناکوکی نه‌م میرنشینه‌وه‌ نه‌بوونی ئیراده‌ی جه‌نگ و لاوازی گیانی به‌رگری له‌ده‌روونی فه‌رمانپه‌واکاندا نوه‌دینیش سود

^۱ ته‌فسیری ئاسان ل ۲۸۲.

^۲ تاریخ الحروب الصليبية (۲/۲۵۵).

^۳ الباهر ل ۸۹ دور نورالدین فی نهضية الامه ل ۹۶.

^۴ نورالدین محمود، حسین مؤنس ل ۹۶.

وهرگری سهره کی بوو له شکست هیټانی شالووی فهره نجی دووه هم پاش فرمانږه وای دیمه شق نه وه بوو گرنگی نه وړله دهرکه وت که خوی و سیف الدین غازی برای پټی ههستان له ناچارکردنی فهره نجه کاند ا بۆ پاشه کسه کردن له دیمه شق به سهر شوړییه وه، لیږه شه وه گرنگی هاوکاری و هه ماهه نگی نیوان میرنشینه نیسلامییه کان دهرکه وت بۆ پاراستنی له ته ماعی فهره نجه کان، نه مه ش نه و کاره بوو که نوره دین محمود هه ولی به دیهټانی ددها وهك هه نگاوی یه که م له سهر ری یه ککرتن که نامانجی ستراتیژی بوو له پټنا و نازادکردنی ولات له و داگیرکاریه ی فهره نجه کان، پاش شکستهټیټانی شالووی دووه می خاچه پرسته کان نوره دین محمود پیگه و بایه خی ته وای دیمه شقی بۆ دهرکه وت بۆ روبه رویونه وه ی دوزمنان چ له پووی پیگه ی جوگرافییه وه له بهرامبر که وره ترین به هیژترین میرنشیني فهره نجه کاند ا (شانشیني بیت المقدس) یاخود له رووی توانا و زوری سهرچاوه سروشتی و هیژی مروییه وه، لیږه شه وه بیړکه ی ده سبه سهر اگرتنی له دهرونیدا چه سپی و ده سستی دایه هه ولدان بۆ به دیهټانی نه و بیړکه یه به پشت به ستن به هوکاره ناشتیخوازانه کان و به سود وهرگرتن له نه زمونی باوکی له م بواره دا^۱.

۶- به شداریکردنی زانایانی مه غریب له بهرگریکردن له دیمه شقدا: به شداریکردنی راسته و خوی زانایان له جه نگدا ته نها زانایانی شامی نه گرتیبه وه، به لکو هه ندی ریوایه ت ناماژه به به شداری زانایانی مه غریب و نه نده لوس ده که ن که له ولاتی شامدا نیشته جیټیون له و جه نگانه دا، نه وه بوو کاتئ شاری دیمه شق دووچاری په لاماردان بوو له سالئ ۵۴۳ هـ ۱۱۴۷ زدا نه و زانایانه به شداری سوپای شاره که یان کرد بۆ روبه رویونه وه ی نه و هیژشه، له و زانایانه ش زانای مه غریبی حجة الاسلام أبو الحجاج یوسفی کوری دوناس فهنده لاوی و مالیکی و شیخ عبدالرحمان الطوني^۲. شیخ فهنده لاویش خواناس و دنیا نه ویستیکی که وره بوو کاتئ به ریکه وت، معین الدینی فرمانږه وای دیمه شق روی لی ناو سلاوی لیگردو پټی وت: نه ی شیخ تۆ له سهرت نییه له که لماندا بیټ نیمه له بری تۆ ده جه نگیتن، تۆ توانای شه رکردنت نه ماوه، نه ویش فهرمووی: فیرو شتومه و کریویه تی، نیمه ش وازناهیټنن مه به سستی فهرمایشتی په روه ردگار بوو: ﴿إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةُ﴾ (التوبة: ۱۱۱)، نینجا چوه پیښه وه و که و ته کوشتاری فهره نجه کان هه تاوه کو به شه هیدی کوژرا ره حمه تی خوی لیټیټ^۳.

^۱ موقف فقهاء الشام وقضلتها من الغزو الصليبي، ل: ۱۲۵.

^۲ موقف فقهاء الشام وقضلتها من الغزو الصليبي، ل: ۱۲۵.

^۳ أخبار الروضتين (۱۹۰/۱).

پاش کوشتارو خۆراگری نواندن شیخ حلحونی شه هیدکرا^۱. ههروهها شیخ فندلاوی لهخهودا
 بینرا دواى شه هیدبوونی و پتیا ن وت: له کویت؟ وتی: له بههشتی عهدندا له سه رجی^۲ و سیستمی
 روبه پووی یه ک^۲.

۷- ئەو شیعرانهی که له باره یان هه هاتوو:

أبو الندى حسانى كورى نميري كلبى له ستایشی مجیرالدینی فرمانپه وای دبعه شقدا ئەلئ:

عرج علی نجد لعلک منجدي	ینسیمها و بذكر سَعْدَى مُسْعَدِي
من قاتل الإفرنج دینا غیره	والخيل مثل السيل عند المشهد
رد الأمان بل ندب بااسل	ومن الجباد بکل نهج أجرد
ومن السيف بکل غضب أبيض	ومن العجاج بکل نفع أسود
حتى لوى الإسلام تحت لوائه	وغدا بمحمد من شريعة أحمد ^۳

۸- دهره نجامه کانی شالاوی دووه می خاچپه رستی: کۆمه لئیک دهره نجام له شالاوی دووه می

خاچپه رستی که وتنه وه له وانه:

● ده ژمنایه تی نه وروپای رۆژئاوا له گه ل ئیمپراتۆری بیزه نتیدا توندترکرد، چونکه نه و

نه هاهمه تی و مهینه تیا نه ی ئیمپراتۆری نه لمانی کونرا دی سیییه م و پاشای فره نسی لویسی

حه وته م چهشتیان به هۆی نه و ریگه وشکانیه وه که به ناوچه کانی بیزه نته دا تپه رده بی نه و

دوژمنایه تییه به رده وام و ریشه داره ی سه لماند که له نیتوان هه ردولادا هه بوو، نه مهش

دوژمنایه تییه که به درێژای سه ده ی دوانزه یه می زاینی / شه شه می کۆچی له په ره سه نندا بوو

هه تا وه کو ده گاته چله پۆپه له سه ره تای سه ده ی سیازده ی زانی / هه وته می کۆچیدا.

● نه و هه لمه ته کاریگه ری هه بوو له سه ر سروشتی بوونی خاچپه رستی له رۆژه لاتندا: تیبینی

نه وه ده کریت که بزوتنه وه ی خاچپه رستی په یوه ست بووه به هاوپه یمانی تییه کی به رگری

ستراتیژی له گه ل نه وروپای رۆژئاوا ییدا، که هه موو پشتیوانییه کی مادی و مه عنه وی بو

دابینکرد له پتیا و به ره وپیش چوون و گه شه سه نندا، به لکو به هه موو شیوه یه ک له وناوه نده

ئیسلامییه نه یاره دا ده یپاراست، ئیستاش دوا ی نه و چاره نوسه ی که شالاوی دووه می

خاچپه رستی پی گه شتوو به و هه مووه هیوا و ناواته ی که به سه رکه وتنیه وه به سترابوو،

^۱ دور الفقهاء والعلماء المسلمين في الشرق الأدنى ل ۱۱۷.

^۲ أخبار الروضتين (۱/۱۹۰).

^۳ أخبار الروضتين (۱/۱۹۳).

به جوانی بۆمان دهرده خات كه پشت به ستنی خاچه رسته كان ئیستاش دواى ئه و
 سه رنجامه ی كه شالای دوهم پیتی گشت به و هه مو هیوایه ی كه به سه ركه وتنییه وه
 به سترابوو، به پوونی بۆمان دهرده كه ویت كه پشت به ستنی خاچه رسته كان به كۆمه کی
 دهره کی ئه وروپی له ریی ئه و هه لمه ته شكستخواردروه هیه سودیكى نه بوو ته نانه ت
 نه یوانی درێژه به داگیرکاریان بدات له ناوچه موسلمانانه كاندا به هۆی ئه وه ی كه ته ماعیان بی
 سنوره و بی ئه ندازه نییه بوونی خاچه رسته كانیش به رده وام وه كه مه تۆلكه یه ك وابوو
 كه گه شه ی سروشتی بۆنه كرا به هۆی په یوه ندی ناتهنروسى به نیشتمانی دایكه وه
 له ئه وروپاداو پشت به ستنیش به نیشتمان خالی لاوازی ئه و مه تۆلكه یه بوو كه چاره سه ریكى
 راسته قینه ی نه بوو له میكانیزمی ململانی خاچه رستی و ئیسلامی^۱، ئه مه ش له م سه رده مه دا
 به سه ر ئیسرائیلدا جیبه جی ده بیته.

● ده سته وسانی قه واره ی خاچه رستی به توانا ناوخۆیه كانییه وه له ئه نجامدانی گۆرانکاری
 له واقعین سالی ۵۳۹هـ ۱۱۴۴ز ته نانه ت له گه ل پشت به ستن به نیشتمانی دایكیشدا
 هه رده سته وه سان بوو، هۆی ئه مه ش له پال هه وله كانی خاچه رسته كاندا به راده یه ك بوو
 كه میله كانی كاتزمیر نه توانن بۆ دواوه ی بگه رینه وه، به لكو لیژه به دواوه ده سكه وت له دواى
 ده سكه وت دیت هه تاوه كو به ته واوی خاچه رسته كان له ناوچه كه و دهرده نندین بۆ
 راستگردنه وه ی هه له ی دابه شبوونی ئیسلامی كه ریخۆشكه ربوو بۆ هاتنی خاچه رسته كان بۆ
 ناوچه كه.

● دهركه وتنی ئه ستیره ی نوره دین محمود: شالای ناوبراو پشتیوانیه کی باش بوو بۆ
 نوره دین محمود له خه له بدا، چونكه سه رباری مه ترسی دیمه شقییه كان له ئامانجه
 سیاسیه كانی، به لام په یوه ندی باشیان له گه لیدا په یداكرد كه له پیش ئه و روداوانه
 باشتربوو^۲، پشتیوانیان له دۆخی سیاسى ده كرد له باكوپی شامدا به شیوه یه کی به هیژتر،
 هه روه ها دیمه شقییه كان به شیوه یه کی ناراسته وخۆ دانییان به به هیژی نفوزی سیاسى داناو
 داواى كۆمه كیان لیكد دژ به شانشینی به یتوالمقدیسی هاوپه یمانی دوینیان^۳.

● لاوازی ده سه لاتدارانی دیمه شق: شالای ناوبراو ئه و لاوازییه ی ناشكراكد كه كه تابه کی
 دیمه شق پیتی گه شتبوو، چونكه نه یوانی روبه رووی شالای خاچه رستی بیته وه بۆسه ری،

^۱ الحروب الصليبية والعلاقات بين الشرق والغرب ل ۱۸۴.

^۲ الحروب الصليبية والعلاقات بين الشرق والغرب ل ۱۸۴.

^۳ الحروب الصليبية والعلاقات بين الشرق والغرب ل ۱۸۵.

بۆيە داۋاي يارمەتى سەربازى دەرەكى كرد، گومانىش لەو ھەدا نىيە كە نۆرەدين محمود پەي بە و لاۋازىيە بردبوو بە شىۋە يەك كە واپايلەكرد لەپىشتەر زياتر پلان دابىئەت لەپىشناو يەكخستنى بەرەى ئىسلامى و ھىتانی دىمە شق بۆ ناو ئەو بەرەيە^۱.

• تىكشكاندى قەلای العريمە: نۆرەدين محمود يەكەم ھەلى قۆستەو ھە بۆي رەخسا بۆ كاركردى ھاوبەش لەگەل معین الدين أنردا ئەو ھەبوو رادىمۆندى طرابلوس پشتى بەست بە نۆرەدين محمود دژ بەيەكەل لەئەمىرەكانى فەرەنجەكان، كە نامادەبوون لەگەل شالۆي دوو ھەمى خاچپەرستەكاندا لەناو سوپاي فەرەنسيدا كە برترەندكونت تولوزىبو، ئەم ئەمىرە لەگەل سوپاي فەرەنسيدا نەگەراپەو ھە بۆ فەرەنسا داۋ تەواپوونى ھەلمەتەكە، بەلكو لەرى دەرياو ھەتەنىشت كەنارى دەرياو ھەرو باكور كەوتەرى و لەمىرنشىنى طرابلوسدا دابەزىە ناو وشكانى و پەلامارى قەلای العريمەى مىرنشىنى طرابلوسى داو خۆي تىيادا قايمەكردو ئارەزوى خۆي دەرپى بۆ دەست گرتن بەسەر طرابلوس دا، چونكە خۆي بەشیاوتر دەزانى بۆ ئەو شۆيئە لەپايمۆندى ئەمىرى طرابلوس رادىمۆندىش نەيتوانى زالبەت بەسەريدا بۆيە ھەولیدا پشت بەمىرنشىنە فەرەنجەكانى تر بېستەت، بەلام كاتى ھىچ ھەلامىكى لەوانەو ھەست نەكوت، ھاناي بۆ نۆرەدين و معین الدين ھىنا كەخىرا كەوتەرى و ئابلقەي قەلاكەيانداو دەستيان گرت بەسەريداو ھەموو ئەو كەسانەشيان بەدىلگرت كەتيايدابوون پاشان شوراكەيان روخاندو لەگەل زەويدا يەكسانيانكردو ھەريەكەيان گەراپەو ھە بۆ شارەكەي خۆي^۲. ئەم رووداو ھەش بەلگەيە لەسەر ئەو بارودۆخە خراپەي كە شكستخواردنى شالۆي دوو ھەمى خاچپەرستى خستىيەو ھەو كارىگەرى خراپى لەسەر بارودۆخى مىرنشىنە فەرەنجەكان لەرۆژەلەتى ئىسلاميدا^۳.

• تىكشكانى ھەبەتى خاچپەرستەكان لەدەروونى موسلماناندا: زۆرىك لەمىژنوسان شكستى شالۆي دوو ھەمى خاچپەرستى بەخالى ھەرچەرخان دادەننن لەمىژووى مەملانى ئىسلامى- مەسىحيدا، چونكە سەربازى ئەو ھەي كەبوو ھەمى نەمانى ھەبەتى خاچپەرستەكان لەشامدا ئەمەش ھىزە ئىسلامىيەكانى ھاندا بۆ پەلاماردانى بۆ پەرواي مىرنشىنە خاچپەرستەكان، پاشان ئەمە ئەو بۆنەيەبوو كە ئەستىرەيەكى تر لەئەستىرەكانى جىھادى خاچپەرستى تىدا دەرەكوت كە ئەمەش نۆرەدين محمود زىكى بوو كە پىرۆژەكەي باوكى بۆ يەكخستنى بەرەي

^۱ الحروب الصليبية والعلاقات بين الشرق والغرب ل ۱۸۵.

^۲ دور نورالدين محمود في نهضة الأمة ل ۹۷.

^۳ دور نورالدين محمود في نهضة الأمة ل ۹۸.

ئىسلامى دژ بە خاچپەرستەکان زىندوکرده وە ئەمەش ئەو پرۆژەيە کە صلاح الدين تەواوى دەکات و سەرکەوتوو دەبێت لەزەمىنە خۆشکردن بۆ گۆتايى هێنان بەجەنگى خاچپەرستان، ھەر ھا نۆرەدين سەرکەوتوبوو لەقۆستەنە وەى ئەو بارودۆخەى کە بە دواى شکستى شالاوى دووھمى خاچپەرستەکاندا ھات بۆ يەكخستنى شام لەژێر سەرکردايەتى خۆيدا لەسەر حسابى فەرمانرەواى دیمەشق، پاشان دەستى کردەو بە جیھادکردن دژ بە خاچپەرستەکان بە سەرکەوتوویى، ئەمەش ھێزە ئىسلامیەکانى ترى وەکو سەلجوقیە رۆمەکان و ئەرتەقى و تورکمانەکانى ھاندا بۆ پێشپەرەى کردن بۆ روبەر و روبونە وەى خاچپەرستەکان بە تايبەت لەرەھاو ئەنتاکیەدا، بە لکو ھەولەکانیيان يەكخست ھەتا وەکو نۆرەدين زەنگى توانى ھەموو ولاتى شام يەك بخت لەژێر سەرکردايەتى خۆيدا ھەر لەرەھاو لەباکورەو ھەتا وەکو حۆران لەباشوردا دەولەتێكى ئىسلامى سەربەخۆ دروست بوو کە پایتەختەکەى دیمەشق بوو، ئەمەش ھەنگاوى يەكەم بوو بەرەو پیکھێنانى ئەو بەرەيەى کە لەفوراتەو دريژ دەبێتەو بۆ نیل بۆ بەرپەرچدانەو ھە راستەقینەى ئەم مەترسییە خاچپەرستىە^۱.

^۱ السقوط ل ۱۳۶.

باسی چوارەم: تیروانینی نۆرەدین بۆ مامە ئەکردن لە گەڵ دەولەتی فاطمیدا:

یەكەم: رەگ و ریشەی شیعەی ئیسماعیلی و دەولەتی فاطمی:

دوای مردنی پێشەوا جعفری کۆری محمدی صادق شیعەبوون بە دوو کۆمەڵە که خۆیان دایە پال جعفر الصادق: کۆمەڵێک پێشەوای و ئیمامەتییان ئەدایە پال موسی الکاظمی کۆری، ئەمەش دوانزە ئیمامیەکان بوون، کۆمەڵێکی شیعە ئیمامەتی ئی دادەرەن و ئەلێن: ئیمام دوای جەغەر بریتییه لە ئیسماعیلی کۆری، ئەم کۆمەڵەش بە شیعەی ئیسماعیلی ناسران^١. عبدالقاهر بغدادی دەربارەی ئیسماعیلیەکان ئەلێت ئەمانە ئیمامەتیان بە خەشی بە جەغەر و دواتریش دایانە پال ئیسماعیلی کۆری^٢ شەرستانیش ئەلێن: ئیسماعیلیەکان لە موسەوی و دوانزە ئیمامیەکان بەو جیا دەکرێتەوێه که ئیمامەتیان بۆ ئیسماعیلی کۆری جەغەر سەلماندوێه که کۆری گەورەتی و پێشتر دەقی لە سەر هاتووێه ئەلێت: صادق رەحمەتی خۆی لێبێت ژنی نەهیناوێه بە سەر دایکی ئیسماعیلداو که نێزەکیشی نەکردۆتە هاوسەری وەک چۆن پێغەمبەر (ﷺ) بۆ خەدیجە کردی و عەلیش بەرامبەر بە فاطمە کردی (ﷺ)^٣، کهواتە ئیسماعیلیە بە کێکە لە کۆمەڵەکانی شیعە و ئەدرێتە پال ئیسماعیلی کۆری جعفر الصادق و نازناوی زۆریان هەیه که پێی ناسراون جگە لە نازناوی ئیسماعیلیە لەوانە باطنییەکان، ئەم ناوەشیان بۆیە لێنراوێه، چونکە وتیانە هەموو رۆڵەتێک (ظاهر) ناوێه رۆکیکی (باطنیکی) هەیه، هەموو دابە زینراوێه کیش + سڕوش_ تاویل و لێکدانەوێه کی هەیه، قەرامطە و مەزەکیەش لەوان، ئەم دوو ناز ناوەشیان لە عێراقدا لێنراوێه، لە خوراسانیشتا بە "ملحدەکان" واتە "بێ باوەران" ناسراون، بەلام خۆیان ئەو ناوانەیان پێ خۆش نییه، بەلکو ئەلێن: ئیمە ئیسماعیلین، چونکە بەمە لە شیعەکانی تر جیا دەکرێنەوێه^٤.

هەر و هە دەولەتی فاطمی شیعە لە ساڵی ٩٠٩/٢٩٦ لە باکوێه ئەفریقادا لە سەر دەستی ئەبو عیدللی شیعە دامەزرا دوای شکستخواردنی قەیرەوان لە بەرامبەر هێزەکانیداو هەلاتنی زیادەیی تەغلوبی بۆ میسر لە جمادی دووهمی ٢٩٦ کداو^٥، بەیعت دان بە عیدللی مەهدیش لە قەیرەوان دا

^١ الدولة الفاطمية العبيدية للصلابي ل ٣٥.

^٢ الفرق بين لبفرق ٦٢.

^٣ الملل والدخل (١٩١/١).

^٤ هەمان سەرچاو (١٩٢/١).

^٥ موسعة المغرب العربي (٦٠/٣).

له سالی ۲۹۷ک/ ۹۱۰ز فرمانپه وایی نه بو عه بدله ی شیعه دوی ده سال بهره وومی کۆتایی پتهات به پیتی قسه ی هه ندی له میژوونوسان^۱.

۱- **عبداللہی مہدی خەلیفە ی یەکەمی شیعه**: عبدالله باوکی محەمەدە یەکەم خەلیفە ی خەوارو یجە عوبەیدیە باتنییە کانە کە ئیسلامیان هەلگێراپە وەو خەلیفایەتی ئەبو بکرو عومەریان رەتکەردە وە کە بە (رفض) ناسراو بە نھیتی مەزھەبی ئیسماعیلیان بلۆکەردە وەو بانگخواریان بۆ بەرێخست و خەلکانی کۆی و نەزانیان بۆ هەلخەل تاندن،^۲ ھەببە باسی رەچەلە ک و ئەو ی کە دەربارە ی وتراوہ دەکات و ئەلئ: لیکۆلەران لەسەر ئەو ن کە رەچەلە کی نادیار و نەزانراوہ، بە جۆرێک کە المعز کە یەکیکە لە خۆیان کاتئ ابن طباطبا پرسیری دەربارە ی رەچەلە کی لی کرد ووتی: سبە ی بۆت دەردە ھینم، پاشان بۆ بسەینئ ھات و پارچە ئالتونیک ی فری داو نیوہ ی شمشیرە کە ی لە کێلان دەرھینا ووتی: ئەمە رەچەلە کەمە و فەرمانی پیدان کە زیرتالان بکەن ووتی: ئەمە رەچەلە کەمە^۳ ھەرچی شیخ طاهر الزاویموفتی لیبیاشە رەحمەتی خوای لیبتت ئەوہ سەبارەت بە ژیا نی عبیداللہ مەھدی دا ئەلئ: دامە زڕینەری دەولەتی عوبەیدی و یەکەم دەسەلاتدارە تیایدا و بەرپەچەلۆک عیراقیە لە کوفە لەدایک بوہ لە سالی ۲۶۰ک داو لە شارۆچکە ی سلمیە پیگە ی ئیسماعیلیە باطنیەکان لە باکوپی شام دا خۆی شاردە وە، لەرۆژی لەدایک بو نیشیە وە تاکو ئەو رۆژە ی کە لە سلمیە دانیشتە جئ بوو بە ناوی سەعیدی کوپی حسن کوپی أحمدی کوپی محمدی کوپی عبد اللہ کوپی مەیمونی قەدداخ نابرابوو لە ناوچە ی سلمیە ی بارەگای ئیسماعیلەکان عەلی کوپی ئەحمەدی کوپی محەمەد کوپی ئیسماعیلی کوپی جەعفەری صادق کۆچی دوا یی کردو، ئیسماعیلیەکانیشی چەندین مەزاری نھینیان بۆ بنیات ناو بریاری گواستە وە ی ئیمامە تیان دا لە ئەوہ ی ئیسماعیلی کوپی جعفر الصادق وە بۆ کوپە کە یان بە نیکاحی رۆحی.^۴ پاشان ئەلئ: ئەمە پرەچەلە ک وبنەچە ی عبیداللہ ی مەھدیە، رەچەلە کی ئەو عوبەیدیانە شە کە ئەدرینتە پالی،^۵ شایانی باسە عبیداللہ ی شیعه کاتئ چوہ ئەفریقیا وە "واتە تونس": شیعه گەریتتەکی قیزەونی بلۆکەردە وەو جنتیوی بە ھاوہ لانی پیغەمبەر (ﷺ) خێزانەکانی دەداجگە لە عەلی

^۱ ھەمان سەرچاوہ (۷۰/۳).

^۲ سیر أعلام النبلاء (۱۴۱/۱۵).

^۳ ھەمان سەرچاوہ (۱۴۱/۱۵).

^۴ تاریخ الفتح العربي في ليبيا ۲۵۳.

^۵ الدولة الفاطمية العبيدية للصلاحي ۴۷.

کوپری أبوطالب و مقداد و عماري کوپری یاسرو سه لمانی فارسی و شه بوزده پی غه فاری و لاق شه وهی لی دده که هاوه لانی پیغه مبر (عليه السلام) دوی خوی هه لگه راونه ته وه جگه له وانهی که ناومان بردن،^۱ شهلی سوننه تیش "سوننه کان" له قهیره واندا له سه رده می خانه وادهی عوبه ییدا زور په راویز خراوو شارواه بوون وه که شهلی نیممه و ابوون^۲ و به لاو مهینه تی زوریان به شیوه یه کی روزانه به سه ر داده هات. کاتی کوپانی عوبه یید خویان ناشکرا کرد و حسین الاعمی نابینای جنیو فروشیان دانا له بازار په کانداه تاه کو به چهند شیعی^۳ که فیتریکرا بوو جنیو بدات به جوری که کوتایی جنیوه کان ده گاته سه رخودی پیغه مبر (عليه السلام)^۴ وه کو: نه فرهت له شه شکوت و شه وهی که تیایدا بوه هه روه ها له پو شاک (الكساء) و شه وهی له به ری کردوه چندی و وشه ی تر مه به ست له شه شکوت و تیش شه شکوتی ثوره که پیغه مبر (عليه السلام) و نه بوبه کر لاخویان تیادا شارده وه هه روه ها جنیوی تیایه بوئال و به یت که پو شاک (الكساء) شه یانگریته وه، هه روه که سه ری گوید ریژو ناژهل به دوکان و کزگا کانداه لده واسراو ناوی هاوه لانی لی دهنوسرا، به م شیوه تنگیان به شهلی سوننه ت هه لچنی و شه وهی قسه ی بکریایه یان بجولایه ته وه ده کوژرا یاخود لی دانیان ده کرد^۵.

۲- له تاوانه کانی عوبه ییدی ه کان له باکوپی شه فریقیا دا: شیعه نیسماعیلیه کان چندی تاوانی دزیویان شه نجام دا له وانه.

۱- روجون و زیاده پوی هندی له بانگخوازانیان له عبیداللهی مهیددا: ته نانهت هه ندیکیشیان که یاندیانه ناستی خواو زانیی غه ییبیان ده دایه پال و شه یانوت پیغه مبر نیتر دراوه په یمانیا ن له خه لک بو وه رگرت و به ثاره زوی خویان شتیان ده دایه پال هه ندیکیان ده یانوت: مه دی کوپی پیغه مبره (دخ) و به لگهی خوییه به سه رخه لکه وه به هه ندیکیشیان ده وت که خوی به دیه یتنه رو رزیده ره،^۶ شه وهی که وتویانه خوییه شه وه له قسه و ره قسار و دروشمی بانگه خوازه کانیدا ده رده که ویت، چونکه کابرا یه که هه بوو پییان ده ت أحمد البلی النحاس: له نویژدا پوی ده کرده نشینگه یه که کاتیکدا که عبیداللهی تیدا بوو ده رکه وته روزئاواوه بوو، کاتی گواسته ی وه بو مه دیه که شه که ویت، روزه لاتوه کابرا ناراسته ی گوپی به ره و شه ویت

^۱ جهود علماء المغرب في الدفاع عن عقيدة أهل السنة ل ۲۹۱.

^۲ ترتيب المدارك (۲/۳۱۸).

^۳ هه مان سه رچاوه.

^۴ جهود علماء المغرب في الدفاع عن عقيدة أهل السنة ل ۲۹۱.

^۵ هه مان سه رچاوه ل ۲۹۱.

له نوێژدا.^۱ گوايه وه کو مه ککه ی پیرۆزوايه ئەم بیروباوه پەش لای زۆرخه ک له و سه رده مه دا
 باوو بوو، ئەوه تا به کێک له شاعیره کانی بنی عبید ده رباره ی مه دیه دوا ی گوێزان ه و ی
 مه هدی بۆی ئەلێ:

له نهك أيها الملك الهمام	قدوم للدهر ابتسام
لقد عظمت بأرض الغرب دار	بها الصلوات تقبل و الصيام
هي المهدية الحرم الموقى	كما بتهامة البلد الحرام
كان مقام إبراهيم فيه	ترى قدميك إن عدم المقام
وإن لثم الحجيج الركن أضحي	لنا بعراض قصر كم الشام
لك الدنيا ونسلك حيث كنتم	فكلكم لها أبدا إمام

هه روه ها له و شیعرا نه ی که ده رباره ی به خوازانینی و تراوه، پیا هه لدانه ی که محمدی کوپی
 البديل کردویه تی که تیایدا ئەلێ:

حل برفادة المسيح	حل بها آدم ونوح
حا بها أحمد المصطفى	حل بها الكبش والذبيح
حل بها الله ذو المعالي	وكل شيء سواه ربح

ئ ه و ش که ئەلێن غه یبی زانیوه، ئەوه له باوه پبونی مه ندیکیا نه وه ده رنه که ویت که کاتێ
 سویندیان ده خوارد ئەیانوت: به حه قی زانای غه یب و بینرا و گه وره مان که له پە قاده یه،^۲ زانینی
 غه یبیش له تاییه ته ندیه کانی په روه ردگاره و که س غه یب نازانێ جگه له خوا، خوا ی گه وره
 نه فه رمویت: ﴿قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ
 يُبْعَثُونَ﴾ (النمل: ۶۵).

هه روه ها سویند خواردن به دروستکرا و نابیت به لکو ته نها به به دیه ی نه ر ده بیت، پیغه مبه ر (ﷺ)
 نه فه رمیت: (هه ر که س سویند ده خوات باب ه خوا سویند بخوات یان بیده نگ بیت). فه رموده ی
 زۆریش ده رباره ی نه ی کردنی له سویند خواردن به باو با پیران هاتوه.^۳

ب- خۆسه پاندن و سته م کردن و له سیداره دانی هه ر که سێک که له سه ر مه زه بی ئەوان نه بیت،
 ئەمه سه رباری ئەوه ی که پێشتر با سمان کرد له سه ر زمانی قازی عیاض له تانه دان

^۱ الكواكب الدرية في السيرة النورية ل ۲۰۴ - ۲۰۵.

^۲ هه مان سه رچاوه (۲۲۱/۱).

^۳ کتاب التوحید محمد بن عبدالوهاب ل ۹۰.

له هاوه لآن وه لئاسینی سه ری ئاژهل - كه به پای شه وان ئاماژه به بۆ ناوی هاوه لآن و پیرای کاره دزیوو ناپه واکانی تریان،^۱ زۆر کردنیشیان له خه لگ بۆ چونه سه رمه زه بیان له پیتی ترساندنیه وه بوو به کوشتن، شه وه بوو به یه کجار برپاری له سیداره دانی چوار هه زار کهسیان جی به جی کرد، القابسی نه لئ: شه وانه ی که له - دارالبحر دا - زیندانی عوبه یديه کان دا مردن له مه هدی له کاتی هاتنی عبدالله هه تا وه کو ئیستا چوار هه زار پیان که به ئازار کوژان وه که هه موویان زانا و خواناس و پیان چاکبوون،^۲ شه مه جگه له وانه ی که به بی زیندانی ده کوژان یاخود له شه قامه کانی قهیره وان دا لیدان ده کران، شه مه ش کاریگه ری هه بوو له سه ر ژیا نی روژانه یان، له گهل شه مه شدا شه مه مینه تیا نه لی پیران و سوربون و ده ستگر تنی خه لکی مه غریبی عه ره بی به قورئان و سوننه ته وه زیاتر ده کرد.

ج- قه دهغه کردنی فتوادان به پیتی مه زه بی پیشه و مالک: هه روه ها قه دهغه بوو که زانایان فتوا به پیتی مه زه بی پیشه و مالک بدهن و شه مشیان به تاوانیک دادنه که سزاکه ی لیدان و زیندانی کردن یان کوشتن بوو هه ندی جار به دوا ی شه مه شدا روبه پوی جوړیک له توقاندنی دهرونی ده کرایه وه به بازاری قهیره واندا شه یانگیزا و هاواریان شه کرد: شه مه سزای شه وه که سه یه که مه زه بی مالک په پیره و ده کات، هه روه ها رییان به فتوا نه ده دا بۆ هیچ که سیکی تر شه گه ر له سه ر مه زه بی خویان نه بوا یه، وه که شه وه ی که کردیان به زانای ناسرا و هژی: أبو عبدالله محمدی کوپی عه باسی کوپی وه لید که له سالی سی سه دو بیست و نۆدا کۆچی دوا یی کرد.^۳

د- هه لوه شانده وه ی هه ندی سوننه تی متواتر "ده ماو ده م" مشهور "به ناویانگ": یاخود زیاد کردنی هه ندی دهسته واژه وه که: حی علی خیر العمل له بانگ داو نه هیشتنی نوژی ته راویح،^۴ دوا ی شه وه ی که یه که سال رییان به کردنیدا، به هوی شه مه شه وه خه لکانیکی زۆر وازیان له نوژی کردن له مزگه و تده ینا، قوپه سه ر شه وه که سه ش که دهسته واژه ی حی علی خیر العملی نه وتایه، له م باره یه وه شه گپ نه وه که عروسی بانگو یژ کۆچ کردوو له ۳۱۷ که له یه کی که له مزگه و ته کاندای هه ندی شیعه شایه تیان دا له سه ری که حی علی خیر العملی نه وتوه، سزاکه شی بریتی بوو له برینی زمان و پیشاندانی پاش شه وه ی که به ناو قهیره واندا گیرایان،

^۱ جهود علماء المغرب ل ۳۱۲.

^۲ مدرسة الحديث بالقيروان (۷۶/۱).

^۳ ریاض النفوس (۵۶/۲).

^۴ جهود علماء المغرب في الدفاع عقيدة أهل السنة ل ۳۰۹.

پاشان کورزا^۱ به لام هه ندئ له زانایان له پیلانی عوبهیدییه کان و مه به سته گلاوه کانیا ن گه شتن له پشت ئه م کاره وه که بریتیه له چۆل کردنی مزگوت له نوێژکه ران بۆ رێگریش له م خراپه مۆله تیان دا به بانگ وێژه کان که حی علی خیر العمل زیاد بکه ن چونکه واز لێهێنان و نه وتنی خراپه ی زیاتر لی ده که ویته وه له و زانایانه ش: أبو الحسن علی کوپی محمدی کوپی مسروری عبدی دباغ کۆچکردوو له سالی ۳۵۹ک^۲ که یه کێک بوو له زانا خواناس و پارێزکارو خواپه رسته کان ئه م پیاوه زوو له مه به سته عوبهیدییه کان تی گه شت ی به بانگ وێژه کانی ووت: له دلی خۆتاندا به پیتی سوننه ت بانگ بده ن که لیبوونه وه بلین: حی علی خیر العمل چونکه عوبهیدییه کان نه یاننه وئ به م شیوه یه مزگوتنه کان چۆل بکه ن وتنی ئه و ده سته واژه یه ش باشتره له چۆل بوونی مزگوتنه کان.

۵- قه دهغه کردنی کۆبوونه وه: ده وه له تی فاطمی سوور بوو له سه ر قه دهغه کردنی کۆبوونه وه کان له ترسی شۆرش و راپه رین دژیان هه ر بۆیه گه په نایه کیان دانا بوو له سه ره تای شه ودا لیتیان ده داو هه رکه سیکیان دوا ی ئه وه ببینیایه ئه یاندا له ملی، هه روه ها ئه و خه لکه یان بلآوه پی ده کرد که بۆ به خاکسپاردنی زانایان کۆده بوونه وه.^۳

ئه م کرده وه یه ش تانیستا به رده وامه له و ریژیمه پۆلیسیه سه رکه و تکه رانه ی که شتیکی تر نابینن جگه له وه ی که فه رمانپه واک سته مکارو فه رعه ونه کیان ده بیینی: ﴿مَا أُرِيكُمْ إِلَّا مَا أَرَى وَمَا أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ﴾ (غافر: ۲۹).

و- له ناو بردنی هه ندئ له نوسراوه کانی ئه هلی سوننه ت: نوسراوه کانی ئه هلی سوننه تیان له ناو بردو رێگریان ده کرد له ئالوگۆرپی کردنیان له لایه ن خه لکه وه وه ک چۆن کتیه کانی أبو محمدی کوپی هاشم التجیبی یان له سالی ۳۴۶ک قه دهغه کرد که حه وت بارکتیی به جی هیشت له دوا ی خۆی، هه مووی به ده سته ی خۆی نوسیوو، پاش گه یاندنی به سولتانی عوبهیدییه کان بردی و خه لکی لی بی به ش کرد.^۴

ز- رێگری کردن له وانه و تنه وه ی زانایانی سوننه مه زه به: رێگریان له وانه و تنه وه ی زانایانی ئه هلی سوننه ت ده کرد له مزگوتنه کاند، هه روه ها بلآو کردنه وه ی زانست و کۆبوونه و یان له گه ل قوتابیاندا لی قه دهغه کرد بوون بۆیه کتیه کانی مه زه به ی سوننه ته نها له ماله کاند ده خوێنرا

^۱ البیان المغرب (۱۸۲/۱ - ۱۸۳).

^۲ ترتیب الماراک (۵۲۵/۲ - ۵۲۸).

^۳ ریامن النفوس (۲۹/۲).

^۴ هه مان سه رچاوه (۴۲۳/۲).

له ترسی عوبه یديه كان، نه وه بوو ابو محمدی کوپی ابی زیدو ابو محمدی کوپی التبان و خه لکانی تریش، به دزیه وه نه هاتن بۆلای ابی بکری کوپی اللباد شیخی سوننه کان له قهیره واندو کتیبه کانیاں نه خسته ژیر جله کانیاں به جۆرێک که ناوه پاستی له شیان عاره قی ده کرد له ترسی عوبه یديه کان،^۱ نه م رییره وو شیوازهش له لایه نه هندئ ده وله تی چه وسینه ره وه تائیسستاش له جیهانی ئیسلامیدا به رامبه ر به گه له کانیاں پیاده ده کریت و هه ندیکیاں نه م مه سه له یه به ته وای قه ده غه نه که نه وه ندیکي تریشیاں ته نها بواریه هه ندئ مه سه له ی ئاینی ده دن که له گه ل به رژه وه ندی زله یزه کاند ده گونجی.

ح- شه ریه تیان یه ک خست و فره زه کانیاں هه لگرت له سه ر نه وانه ی که شوین بانگه وازه که یان ده که وتن و ده برانه شوینیکی تاریکه وه عبیدالله فره وه یه کی هه لگه پاره ی له به ردا بوو له سه ر ده ست و قاچی ده رۆشت و ده هاته لایان و پپی ده وتن: به خ پاشان نه به یثانه وه ده ره وه نه م کاره ی بۆ رافه نه کردن و نه یوت: نه وه ی که به سه رده ست و قاچه وه ی هاتمه ژوره وه نه وه من ده مه وی ئاگادارتان بکه مه وه که ئیوه وه ک گیانداروان و هیچی ترنین، نه پوناکی و نه نوێژو نه زه کات و نه هیچ فره زیک له فره زه کان، هه موو نه وانه تان له سه ر لاجوه، نه و پۆشاکهش که به هه لگه پاره ی له به رم کردوه، نه وه نه مه وی ئاگادارتان بکه مه وه که ئیوه ئاینتان هه لگه پاندۆته وه، نه وه ش که ووتم به ح، نه وه نه مه وی پیتان رابگه یه نم که هه موو شته کان دروسته بۆتان له زیناو مه ی خواردنه وه ... هتد.^۲

ط- به رۆژو رۆژوو شکاندن به خه لک پيش بینینی مانگ: رۆژ جار خه لکیان ناچاری رۆژو شکاندن ده کرد پيش بینینی هیلالی مانگی شه ووال،^۳ به لکو نه و که سانه یان ده کوشت که فتوای نه وه یان ده دا که پۆژووشکاندن دروست نیه هه تاوه کو هیلال نه بینریت، وه ک دژ به زانا ابن الحبلی قازی شاری به رقه کردیان الذهبی له باسی ژیانیدا نه لئ: پيشه وای شه هید دادوه ی شاری برقه محمد بن الحبلی نه میری برقه هات بۆلای ووتی: سه بینئ جه ژنه، ووتی: باهیلال ببینین نه گینا رۆژوو به خه لک ناشکینم و تاوانیاں به خه نه ستۆی خۆم، نه ویش ووتی: نامه که ی مه نسور بۆ نه مه هاتوه نه مه پای عوبه یديه کان بوو به ژماره رۆژیان ده کرده وه گوئیان به هیلال نه ده دا نه وه بوو هیلال نه بینرا، به لام نه میری شاره که ته پئی لیدا و نامه ده سازی بۆ جه ژن کرد، دادوه ریش ووتی: ناچم و نوێژی جه ژنیاں بۆناکه م، نه میریش

^۱ مدرسة الحديث بالقيروان (۷۶/۱).

^۲ رياض النفوس (۵۰۴/۲).

^۳ مدرسة القيروان (۷۳/۱).

فەرمانى دا بەپياوڭ وتاريان بۆ بدات و ئوئيش وتارەكەى داپاشان نامەيەكى نوسى بۆ منصورو ئوئيش داواى دادوهرى كردو برديان بۆلاى و پىئى وت: پەشيمان بېرەوھ لىت خوش دەبم، بەلام دادوهرپازى نەبوو، بۆيە فەرمانى ھەئواسينىداو لەبەر خۆردا ھەئواسرا ھەتاوھكو مرد، زۆر ھاواری دەكرد لەتینوئىتى دا بەلام ئاويان پى نەدەدا، پاشان لەسەر دارىك لەخاچيان دا نەفرەتى خوا لەستەمكاران بىت.^۱

ي- نەھىشتى شوئىنەواری خەليفە سوننە مەزھەبەكان: دەسەلاتدارانى دەولەتى فاطمى لەرۆژئاواى ئىسلامىدا (باكوپى ئەفرىقىا) كاريان بۆ سىپىنەوھى ئاسەواری ئەو خەليفەسوننىانە دەكرد كەپىش خۆيان ھاتبوون، ئەوھ بوو عبىدالله فەرمانىكى دەركد بۆ سىپىنەوھى ناوى ئەو فەرمانرەوايانەى كە مزگەوت و قەلاو شوراكانيان بەناوھ و ناوى خۆى لەبرى ئەوان دادەنا، ھەروھە ئەم شىعە باطينىيە دەستى گرت بەسەر مالا و سامان و چەكى شوراكانداو ئەو خەلگانەشى دەركرد كە پاسەوانى كۆشكى زياد ئەغلەبى بوون و كردى بەجەخانەى چەك.^۲

ك- بردنە ژورەوھى ئەسپەكانيان بۆ مزگەوت: يەككە لەتاوانە زۆرو زەبەندەكانى عبىدالله ئەوھ بوو كە ئەسپى دەبردە مزگەوت، كاتى لەخاوەن ئەسپەكانيان پرسى: بۆ ئەيانھىننە مزگەوت؟ وتيان: پاشەپۆو ميزيان پاكە، چونكە ئەسپى مەھديە كاتى كارگوزارى مزگەوتەكە ئەمەى رەتكردەوھ لای مەھدى سكالايان كردو ئوئيش كوشتى، ئىبن عذارى ئەللىت: لەكۆتايى ژيانىدا خواى گەورە بەنەخۆشەكى قىزەون تاقى كردەوھكە، كرمىك بوو لەكۆمىدا ناوسكى ئەخوارد ئەم دەردەشى پئوھبوو ھەتاوھكو بوھ ھۆى مردنى،^۳ موسلمانانى ھاوچەرخ كاتى مئژووى دەولەتى فاطمى عوبەيدى ئەخوئىننەوھ تەنھا ئەوھدەزانن كە لەسەر مئژووى سياسى ئەم دەولەتە نوسراوھ، فلان كەس رۆشت و فلان كەس شوئىنى گرتەوھ و ئەم دەولەتە دەولەتەك بۆھ زانستى خوش ويستوھ و بلاوى كردۆتەوھ، مەبەستىش بەمەبلاوكردنەوھى كتيبى فەيلەسوفەكانە، بەلام تەنھا كەمىنەيەك باسى لىدانى زانانيانى سوننەدەكەن، تەنانەت ئەو قوتابيانەى كە مئژووى ئىسلامى دەخوئىنن باسى المعزلىدين الله فاطمى وھك پالەوانىك لەپالەوانەكانى مئژوو ئەكەن!، ئەمەش ھەموو دەرەنجامى نەبونى لىكدانەوھى پىروپاوھى خوازانەى ئىسلامىيە بۆ مئژوومان تەنانەت ھەندىك لەو مئژوو نوسانەى كە مئژويان

^۱ سىراعلام النبلاء (۳۷۴/۱۵)

^۲ رياض النفوس (۲۹/۲)

^۳ أبعد التاريخ نفسه ل ۳۹.

نوسیه ته وه کاریگر بیون به قوتا بخانه رۆژه لاتناسیه کان، یان به بیر شیعه گهری، پاره یه کی ژوریشیان پی به خشر او به شار د نه وه ی راستیه کان و ساخته کردنی میژوو، تائه مپوش ململانی نیسلامی و باطنی به رده وامه، چونکه بیژکه کان نامرن به لکو ته نها شیوه و روخساره کان ده گوریت، دوزمانی نیسلامیش هیشتا به به رده وامی به نه پیتی و ناشکراو به شه و به رۆژ کار ده که ن بۆ له ناو بردنی ئەم بیروباوهره راسته که ئومەت له پیتشه وای ئازیزو هاوه له جوامیرو نه هل و بهیتی پاک و بیگره دیه وه وه رگرتوه (ﷺ).

۳- **شیواژه کانی روبه روبونه وه ی مه غریبیه کان له گه ل ده ولته تی هاگی عوبه ییدا:** زانایانی سوننه له مه غریب دا شیوازی جۆراو جۆریان گرت بهر بۆ روبه روبونه وه ی شیعه گهری، وه که به گری سلبی و به گری جه ده لی و به گری و روبه روبونه وه ی چه کداری، چه ند جۆریکی تری به رگریش هه بوو له ریگه ی بلاو کردنه وه و هۆنینه وه ی شیعو ... هتد.

أ- **به رگری سلبی:** یه که م شیواژیک که زانایانی سوننه له به رامبه ر ره وتی شیعه گهری داگرتیانه به ربیریتی بوو: له هۆکاری سلبی مه به ستیشمان پیی: به شدارینه کردنی به کۆمه له هه ر شتی که دا که په یوه ندی به شیعه گهریه وه هیه، یان به ده سه لاتی بالا ده سه ته وه، ئەمه ش له مانگرتنی دادوهره کانی ده ولته و فره مانبه رانیدا خۆی ده بینیه وه، هه روه ها نه دانی باج به ده ولته،^۱ له پوله ته کانی ئەم جۆره به رگریش ئاماده نه بوون له نوژی هینی دا که بۆ نه یه ک بوو بۆ نه فره ت کردن له هاوه لانی پیغه مبه ر (ﷺ) له سه ر مینه ر: به هۆی ئەمه شه وه ماوه یه کی ژور نوژی هینی له قهیره واندا نه کرا،^۲ هه ندیکیش ته نها دوعایان لی ده کردن وه ک عبدالصمد الواعظ،^۳ هه وره ها وه ک أبو الاسحاق السبائی زاهید کاتی نوشته یه کی ئەکرد دوی خویندنی فاتحه و سوره تی ئیخلاص و مه عوزه تین ئەیوت: له به ر رقم له عبیدالله و نه وه کانی خۆشه ویستیم بۆ پیغه مبه ر که ته و هاوه لان و ئالوبه یته که ی شیفای هه رکه سی بده که روقیه ی شه رعیم بۆ کردوه،^۴ هه روه ها له پوله ته کانی به رگری سلبی ده نگ وه رگرتن بوو له هه رکه سی که له سولتانه وه نزیک بوايه یاخود به رگری له بونی بکردایه یان پاشاوی بۆ به پتایه ته وه، ئەمه ش له به ر فره مایشتی په روه ردگار ﴿لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ﴾ (المجادلة: ۲۲) واته:

^۱ مقدمة حسين مؤنس على رياض النفوس ل ۱۷.

^۲ البيان المغرب (۱/ ۲۷۷).

^۳ معالم الايمان (۳/ ۲۳۷).

^۴ معالم الايمان (۳/ ۷۱).

که سیکت دهست ناکه ویت باوه پیتن به خواو به رۆژی دواپی، له کاتی کدا که سانیکیان خوش بویت که دژایه تی خواو پیغه مبه ره مه یان کرد بیت، نه گهر چی نه و دژمانه باوو باپیریان بن یان نه وه یان بن یان برایان بن یان عه شیره تیان بن. ته فیسری ئاسات ل ۵۴۵.

نه وه تا خه له فی کوپی ابی القاسم ی برانعی: کۆچکردوو له ۴۰۰^۱ هه موو زانایانی قهیره ووان دژی وهستان له به ربونی په یوه ندی له گه ل پاشاکانی عوبه ییدیداو وه گرگرتنی دیاریه کانیان و دانانی کتیب له سه ره چه له کیان، توپه یی و بیزاریشیان دژی په ره ی سه ندکاتی ستایشکردنی عوبه ییده کانیان بینی که به خه تی دهستی نه و نوسرابوو نمونه ی به شیعریکی حطه هیتا بویه وه که ده لئ: ^۲

لأولئك قوم إن بنوا أحسنوا البنا وإن عاهدوا أوفوا وإن عقدوا شدوا

به هۆی هه موونه مانه وه زانایانی قهیره ووان دفتوای وه لانانی کتیبه کانی و نه خویندنه وه یان دا، له به رامبه ریشدا نه و ناچار بوو کۆچ بکات بۆ صقلیه و له ویش پيشوازیه کی باشی لیکرا له لایه نه میره که یوه ^۳.

ب- به رگري جه ده لی: به رگري جه ده لی به هیترین و فراوانترین جۆری به رگري بوو که زانایانی سوننه ی مه غریب پیی ههستان دژ به شیعه ی لادهر، کۆمه لئکی زۆر زاناش دره وشانه وه له ئاسمانی نه م مشتومپو گفتوگۆ روبه روو بوونه وه بیروباوه ریه داو توانیان ببه زمانی گۆیاو به رگریکاری سوننه کان له ئاین، له وه که سانه ش که دره وشانه وه له بواری مشتومپو جه ده لدا شیخ عبدالله ی کوپی التبان کۆچکردوو (۳۷۱ ک)،^۴ نه م زانایه ناوبانگی ده رکردو به هۆی مشتومپی له گه ل عوبه ییده کانددا به راده یه ک که خه لکی له شوینه دوره کانه وه ده هاتنه لای به هۆی زانیاری و شاره زایی له بواری به رگریکردن له مه زه بی نه هلی سوننه تدا، هه روه ها نه م پیشه وایه ویزای لئها تووی له مشتومپو جه ده لدا پیایوکی ئازاو چاونه ترسش بوو و سلی له مه رگ نه ده کرده وه، مالکی و دباغ ده گێپنه وه که عبدالله ی ناسراو به فیلباز^۵، فه رمانپه وای قهیره ووان به دوا ی زانایاندا ده گه را، نه وانیش له مالی ابن ابی زیدی قهیره وانیدا کۆبوونه وه و ابن التبان یش پیی وتن: من نه رۆم بۆ لای گیانم نه به خشم له پیناوتاندا، چونکه نه گهر شتیک

^۱ جهود علماء المغرب في الدفاع عن عقيدة أهل السنة ل ۲۲۴.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۲۲۴.

^۳ هه مان سه رچاوه ل ۲۲۴.

^۴ ترتيب المدارك (۵۱۷/۲-۵۲۴) شجرة النور الزكية (۹۵/۱-۹۶).

^۵ يه كيكه له كاربه ده ستانی عوبه ییده کان.

به سهر ئیوه دابیت ئیسلام توشی لاوازییه کی گه وره ده بیت^۱، پاشان چوو بۆ لای و خۆی و کۆمه له کە ی له مه جلیسی مشت و مرپدا ده مکوت کرد ، پاش شکست هیئانیشیان هیشتا شه رمیان نه ده کردو داوایان لیکرد بجیتته سهر مه زه به که یان، به لام نه و رازی نه بوو وتی: چون زانایه که شه ست سالی ته مه نی بیت و هه لال و هه رامی خوابزانیت و وه لامی هه فتا و دوو کۆمه ل بداته وه شتی وای پێ ده وتریت؟! نه گه ر بکه نه به دوو که رته وه واز له مه زه به یی خۆم ناهیتم^۲، دای نه وه به جیی هیشتن و نه وانیش بی ئومید بوون لئی چه ند پیاویکی ده وه ته ی فاطمیان نارده و شمشیریان لی به رز کرده وه هه تا وه کو نه و هه لکانه ی که ده بیبینین بترسن، به لام له ژیر نه و فشاره شدا به رده وام بوو له ریتنمونی ده کردنی هه لک و ئامۆژگاری پێشکه ش ده کردن و به یی ترس نه یوت: دامه زراوین، له نێوان ئیوه و خوادا ته نها ئیسلام هه یه، نه گه ر لئی دوریکه ونه وه تیا نه چن^۳. هه روه ها له وه ده ترسا که هه لکی له لایه ن عوبه یده ییه کانه وه سه ریان لی بشیوتریت و نه یوت: سویتند به خوا له گونا هه کردنیان ناترسم، چونکه په روه ردگاریان به خشنده یه، به لام ته نها له وه ده ترسم گومانیان له بی باوه ری عوبه یدییه کاندایه بیت و بچه دژه هه وه^۴. هه روه ها له و که سانه ی که ناسرا بوون به دا کوکی کردن له ئیسلام و به لگه ی روون و به هیزیان ده خسته روو بانگخوازانی ده وه ته ی فاطمیان ده مکوت ده کرد أبو عوسمان سعیدی کوپی حداد کۆچیکردو له ۳۰۲ ک زمان حالئیه وه هلی سوننه ت و ئیبن حه نبه لی مه غریب، سه له می ده رباره ی ده لئیه زانایه کی چاک و زمان پاراو خوا په رست و تاقانه ی سه رده می خۆی بوو له گفتوگو و وه لامدانه وه ی فاطمیه کاندایه^۵. الخشني ده رباره ی نه لئیت: وه لامی بیده چییه کانی دایه وه نه وانه ی که پێچه وانه ی سوننه ت بوون و، له م بواره شدا رۆلێکی دیار و ئاسه واری باشی هه بوو نوینه رێکی باشی موسلمانان بوو به راده یه که هه لکی قهیره وان به احمدی کوپی حه نبه لیان ده چواند^۶، المالکی ده رباره ی نه لئیت: چه ندین دانیشتنی هه بوو له گه ل بی باوه راندا نه بوو عبیده الله ی شیعه و أبی العباس و برای و عبیده الله، تیایدا بی باوه ری و پاشکه زبوونه وایانی له ناین و په ک خستنی سیفه ته کانی

^۱ معالم الايمان (۱۱۳/۳).

^۲ جهود علماء المغرب في الدفاع عن عقيدة أهل السنة ل ۳۲۷.

^۳ هه مان سه رچاوه ل ۳۲۴.

^۴ معالم الايمان (۹۱/۳).

^۵ جهود علماء المغرب في الدفاع عن عقيدة أهل السنة ل ۳۲۸.

^۶ طبقات الخشني ل ۱۹۹ معالم الايمان (۲۰۹/۲).

په روه ردگاری له لایه نه وانه وه روونكرده وه^۱، هه روه ها ده وله تی فاطمی له مه غریدا هه ولیدا كه خه لكی ناچار بركات بو په پره كردنی مه وه بیان هه ندی جار له ریگه ی گفتوگوو به لگه میتانه وه هه ندی جاریش له ریگه ی هه ره شه ی كوشتنه وه، نه مه ش خه لكی ترساندو په نایان برد بو نه بی سه عیدو پرسپاریان لیكرد دهریاره ی "تقیه"^۲، به لام نه و پتی رازینه بوو ووتی: من له نه وه د سال تیپه ربیوم، پیویستم به زیان نه ماوه و پیویسته مشتمرو مجاده له بكه له سه ر ناین هه تاوه كو لای خوی گه وړه پاساوم هه بیټ، نه وه بوو راستی كردو به م كار هه ستاو پاش خوی گه وړه پشتیان به و ده به ست له رویه رويونه وه ی شیعهدا^۳. له گرنگترین نه و بابه تانه ش كه مشتمری له سه ركرا.

• **پیشخستنی عه لی به سه ر نه بویه كړ** (ﷺ): په كه مین گفتوگو وه ك خاوه نی "المعالم" ده لی: دهریاره ی چاكتر بوونی نه بویه كړو عه لی بووه، نه وه بوو دوی كو بوونه وه ی نیوان ابن الحدادو ابی عبدالله شیعهدا، نه بوو عبدالله ی پرسپاری كرد له ابن الحداد ووتی: ئیوه خه لكانی تر فزل نه دهن به سه ر (أصحاب الكساء)؟! مه به ستی (أصحاب الكساء) محمد (ﷺ) عه لی و فاطمه و حسن و حسین (ﷺ) و مه به ستی له خه لكانی تر نه بویه كړ (ﷺ) بوو ابو عثمانیش ووتی: باشه کامیان به باشتر بزانی؟ پینچ كه س كه جبریل شه شه میانه یاخود دوو كه ش كه خوی گه وړه سیتییه میانه^۴؟! نه وسا كا برای شیعهدا ده مكوت بوو.

• **به پیشه واو نیمام زانیسی عه لی** (ﷺ): له م گفتوگو یه دا نه بوو عبدالله ی شیعهدا ویستی بیسه لمیتیت كه "موالاة" له فهرموده ی "من كنت مولاه فهذا علی مولاه"^۵ دا، مه به ست پیی به ندایه تییه، بویه ووتی: بوچی خه لكی نابنه به ننده بو ئیمه؟ ابن الحدادیش ووتی: نه وه ویلایه ت و سه ر په رشتی به ندایه تی نییه، به لكو سه ر په رشتی و گه وړه یی نایینه به لگه شی به نایه تی: ﴿مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ۚ وَلَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ۚ﴾^۶، واته: بو هیچ ئاده میزادیك و كه سیك نه گونجاوه كه خوا كتیبی ناسمانی و فره مانپه وایی و

^۱ ریاض النفوس (۷۰/۲).

^۲ معالم الايمان (۲۹۸/۲) جهود علماء المغرب ل ۲۲۹.

^۳ سن التدمزي، تحفة الأموزي ژماره ۲۷۹۷ فهرموده یه کی باش و مامویه (حسن غریب).

^۴ سن التدمزي، تحفة الأموزي ژماره ۲۷۹۷ فهرموده یه کی باش و مامویه (حسن غریب).

^۵ جهود علماء المغرب في الدفاع عن عقيدة أهل السنة ل ۳۳۱.

پیتغه مبه رایه تی پی به خشیبیت له وه و دوا به خه لکی بلایت: ورن بینه عهبدو بهنده ی من له جیاتی نه وه ی بنده و عهبدی خوابن، به لکو (به خه لکیان ووتوه) ههول بدن بۆ خوا بزین و لیپرین و بۆ ره زامه ندی په روه ردگار ههول بدن، به وده ده بینه خواناس و ره بانی که به رنامه ی خوی فیری خه لکی بکه نو خۆشتان به رده وام ههول بدن فیری بن (هیچ پیتغه مبه ریک) فرمانی نه وه ی نه داوه که فریشته کان و پیتغه مبه ران بکه نه به په روه ردگار (هه رگیز کاری له و جوړه له وان ناوه شیته وه) ثایا ناراسته فرمانی بی باوهری و کوتا پی بدات دوی نه وه ی که نپوه موسلمانن و ملکه چی په روه ردگار؟! (ته فسیری ئاسان ل ۶۰). چونکه شتیک که خوی گه وره بۆ پیتغه مبه ری برپار نه دایت بۆ خه لکی ئاسایشی برپار نادات، عه لیش (ﷺ) پیتغه مبه ر نه بوه، به لکو وه زیرو هاوکاری پیتغه مبه ربووه (ﷺ)، نه مه چه ند ناماژه ی کی خیرابو به شیکی که میشه له کومه له مشتمرو گفتوگویه که له نپوان هه ردولا رویدا.

ج- **رویه روپوونه وه ی چه کداری:** زانایانی مه غریب ته نها به به رگری سلبی و جه ده لی وازیانه مینا، به لکو هه ندیکیان چه کیان هه لگرت و چوونه دهر وه بۆ جه نگ کردن دژ به فاطمیه کان، نه وه تا جبله ی کوپی حمود الصدفی ریبایگی به جبهیتشت و چووه قه یوه وان، کاتی دهر باره ی نه وه قسه ی له گه ل کرا ووتی: نیمه پاسه وانی دوژمنیکمان ده کرد له نپوان نیمه و نه ودا دهر یا هه بوو ئیستا نم دوژمنه هاتوته ناومان و نه مه ناخۆشتره پاشان ووتی: جیهاد کردنی نه مانه باشتره له جیهاد کردنی خه لکی هاوه لپه یاداکه ر^۱، به لگه شی بۆ نه مه نایه تی "التوبه ۱۲۳". واته: نه ی نه وانه ی باوهرتان میناوه یجه نگن دژی نه و بی باوهرانه ی که لیتان نزیک ده بنه وه و به دهر و روپه رتاندان. ته فسیری ئاسان ل ۲۰۷.

هه روه ها له و زانایانه ش أبو قاسم حسنی کوپی مفرج کوکردو له ۳۰۹ ک که له و یه که مین که سانه بوو که دژ به دسه لاتی شیعه راپه ری و به شه هیدی مرد، عبیدالله ی مه هدی کوشتی، له گه ل پیاویکی تر دا له خاج دژا به ناوی أبو عبدالله ی سدری که پیاوچاکیک بوو په یمانیدابوو که جیهاد بکات دژ به مه هدی خه لگیشی بۆ نه و کاره هانده دا هه والی نه مه ش به عبدالله گه یشت و فه رمانی کوشتنی دا^۲ هه روه ها کومه لئ زانایان هه نگاویکی گه وره تریان ناوو فتوی پیویستی جیهادیان دژ به دهر و له تی فاطمی عوبه یدیان راگه یاند، نه مه ش دوی کوپوونه وه و راویژ کردن بوو له نپوان زانایانی سوننه دا

^۱ تقیه: واته نه وه ی که موقوف شتیک پیشان بداتو له دله وه باوهری پی نه بیت، نه مه ش یه کیکه له بنه ماکانی شیعه.

وه رگیز.

^۲ معام الایمان (۱۸۵/۲) جهود علماء المغرب ۳۲۷.

^۳ ریاض النفوس (۱۶۹/۲-۱۷۲).

پاشان هاوپه یمانی تییه کان راگه یاند له گه‌ل ئه‌هلی قبیله‌دا دژ به فاطمییه کان که حوکمی بئ باوه‌ریان به‌سهردا سه‌پاندن به‌هوی بربوؤ چوونه ناره‌واکانییانه‌وه زانا شیخ ابوبکری کوپی عبدالرحمانی خولانی ئه‌لئ: شیخ أبو اسحاق سبائی ره‌حه‌تی خوای لی‌بیت له‌گه‌ل زانایانی ئه‌فریقیه و ئه‌بوو یه‌زیددا که‌وته‌رئ بۆ جه‌نگ کردن دژ به فاطمی‌یه‌کان، ئه‌بو اسحاقیش ئاماژه‌ی بۆ سه‌ربازانی ئه‌بوو یه‌زیده‌کردو ئه‌یوت ئه‌وانه ئه‌هلی قبیله‌ن. ئاماژه‌شی به‌سه‌ربازانی فاطمی ده‌کردو ئه‌یوت ئه‌وانه ئه‌هلی قبیله‌نین، پئویسته له‌سه‌رمان له‌گه‌ل ئه‌م ئه‌هلی قبیله‌نه‌دا بڕۆینه ده‌ره‌وه بۆ کوشتاری ئه‌وانه‌ی که‌ئه‌هلی قبیله‌نین، جا ئه‌گه‌ر به‌سه‌ریاندا سه‌رکه‌وتین ئه‌وه گوێپایه‌لئ ئه‌بئ به‌زیدناکه‌ین، چونکه خه‌وارچه‌و. خوای گه‌وری پێشه‌ویه‌کی داد په‌روه‌ری به‌سهردا زال ده‌کات و له‌ئیمه‌ی دۆرده‌خاته‌وه و له‌ده‌ستی رزگارمان ده‌کات، ئه‌و زاناو خواپه‌رستانه‌ش که له‌گه‌لیدا چوون بریتی‌بوون له‌ . أبو العرب ابن تحیم وابو عبدالملك مروان نصروان و أبو أسحاق السبائی أبو الفضل وأبو سليمان و ربیع بن القطان و خه‌لکانیکی زۆری تریش^۱، ئه‌وه‌بوو له‌کاتی دیاریکراویدا زانایان چوونه ده‌ره‌وه و ناودارانی خه‌لکیشیان به‌دواوه‌بوو و پیرای جه‌ماوه‌ریکی زۆر، هیچ زاناو پیاو چاکێک دوانه‌که‌وت جگه له‌په‌روه‌یه‌که‌که‌وته‌کان نه‌بیت ربیع القطانیش له‌پێشه‌وه‌ی ریزه‌کانه‌وه بوو به‌سواری ئه‌سه‌په‌که‌یه‌وه زڕپۆش و که‌ره‌سته‌ی جه‌نگی له‌خۆی ئالاندبوو ئه‌یوت: سوپاس بۆ ئه‌و خواپه‌ی که‌هیشتمیه‌وه هه‌تاوه‌کو گه‌شتم به‌کۆمه‌لێک باوه‌ردار که بۆ جیهادی دۆژمنانی تۆو پیغه‌مبه‌ره‌که‌ت کۆبوونه‌ته‌وه^۲. زانایانیش له‌و روه‌ربوونه‌وه‌دا رۆلێکی باشیان بینی و پێنه‌یه‌کی راسته‌قینه‌یان بۆ جیهادکردن له‌پێتاو خوادا پێشانداو، زیاتر له‌هه‌شتا زانایان ئی شه‌هیدبوو، له‌وانه ربیع القطان و ممیسی و خه‌لکانیکی تر، سه‌رکه‌وتنێکی گه‌وره‌یان به‌ده‌سته‌هێناو خه‌ریک بوو ده‌ستبگرن به‌سه‌ر مه‌هدیه‌دا ئه‌گه‌ر فی‌لّیان ئی نه‌کرایه و ئه‌بو یزید رووی راسته‌قینه‌ی خۆی هه‌لنه‌مالیایه و دژایه‌تی خۆی بۆ ئه‌هلی سوننه‌ت ده‌رنه‌خستایه به‌فه‌رمانکردن به‌سه‌ربازه‌کانی هه‌تاوه‌کو پشته‌ی خه‌لکی قه‌یره‌وان به‌رده‌ن، ئه‌وه‌بوو به‌سه‌ربازه‌کانی ووت: ئه‌گه‌ر روه‌روویان بوونه‌وه ئه‌وا پشته‌ی خه‌لکی قه‌یره‌وان به‌رده‌ن هه‌تاوه‌کو دۆژمنه‌کانیان زال بن به‌سه‌ریانداو به‌ده‌ستی ئه‌وان بکوژێن نه‌ک ئیمه‌و رزگارمان بیت له‌ده‌ستییان^۳ ئامانجی‌شی به‌م کاره بۆگه‌ن و ناشیرینه بریتی بوو له‌رزگاری‌بوونی لی‌یان، چونکه ئه‌گه‌ر زانایان و سه‌رۆک هۆزه‌کانی قه‌یره‌وان بکوژیت ئه‌وه به‌ئاسانی به‌سه‌ر

^۱ الدولة الفاطمية العبيدية للصلاحي ۷۸.

^۲ الدولة الفاطمية العبيدية للصلاحي ۷۸.

^۳ معالم الايمان (۳/ ۳۷-۴۲).

^۴ الجيان المغرب (۱/ ۲۱۸).

شویتیکه وتوانیاند زالّ ده بیّت و ناره زوی خوی بۆ هر شتیک که بیه ویت بانگهیشتیان ده کات^۱، به لام به خراپترین شیوه شکستی خوارد، چونکه ژماره یه کی زۆر له سهربازه کانی چوونه ریزی دوژمن و ته نهها سهربازیکی که می به ده وردا مایه وه و به خراپترین شیوه کوشتیان، کوشتنیشی له ۳۰ ی مجرمی سالی ۳۳۶ ک بوو^۲، ئەم روبه روبوونه وهش دواتر کاریگه ری هه بوو له سه ر په یه ندی نیوان شیعه و سووننه له سه ر گۆره پانی مه غریب، چونکه به رگری به رده وام بوو هه تا وه کو پاش ده رچوونی فاطمییه کانیش له مه غریب نه وه بوو نه گه ران به شوین ناوه نده کانی شیعه داو له هه رکوئ به دیان بکر دایه ن نه یانکوشتن و مالیان به تالان نه بردن، ابن العذاری له البیان المغربیاد باس ده کات که خه لکێک له شاری قهیره واند هه بوون خویان له ژێر په رده ی شیعه دا هه شار دابوو خراپترین خه لکبوون، خه لکی شاره کهش به گشتی هێرشیان کرده سه ریان و خه لکێکی زۆریان ئی کوشتن و مالّ و مولکیان تالان کردن^۳، قازی عیاضیش وه سفی ئەم روداو هه کات و نه لئ: ده ستپیکێ ئەمه له رۆژی هه ینی ناوه راستی محرم دابوو، خه لکی شیعه کانیان کوشت و سوتاندنیان و مالّ و مولکیان تالانکردن و خانووه کانیان روخاندن و ژن و مناله کانیان کوشتن و به قاچ رایانده کیشان، ئەمهش هیزیک بوو خوا زالی کرد به سه ریاندا، ئەم مه سه له یهش له قهیره وانه وه گوێزایه وه بۆ مه هدییه و شوینه کانی ترو به ناگر سوتاندنیان و که سیان ئی نه هیشتن له نه فریقیدا جگه له وانه ی که دیار نه مان^۴. ئەم جۆره به رگریهش توندترین جۆری به رگری بوو که به هۆیه وه خوی گه وره زهوی مه غریبیان پاك کرده وه له مه زه به ی شیعه ی باگنی داهینراو.

د- به رگری له رۆی نویسن و دانانی کتیبه وه: به رگری له رۆی نویسنه وه له هۆکاره به سود و کاریگه ره کانی به ره نگاریبوونه وه ی شیعه بوو، که رۆلێکی باشی هه بوو له نیگه رانکردن و بیزارکردنیان و راگه یاندنی جهنگ له لایه ن نه وانه وه دژ به هر که سێک که به وکاره هه لده ستیت، هه روه ها کاریگه ری هه بوو له سه ر رو نکرده وه ی راستی بۆ خه لک و چه سپاندنی بنه ما کانی سوننهت ئەم نوستن و دانراوانهش نه کران به دوو به شه وه:

- ئەو نو سراوانه ی که باسیان له مه سه له کانی عه قیده و بیروباوهر ده کرد به گشتی به پیتی رییازی نه هلی سوننهت و جه ماعت، له و مه سه لانهش که باسی ده کرد مه سه له ی "إمامه" لای نه هلی سوننهت و فه زلی نه بوو به کرو عومهر و عوسمان و عه لی (عليه السلام)، و ره وایه تی خه لیفایه تی نه و

^۱ هه مان سه رچاره (۲۶۸/۱).

^۲ جهود علماء المغرب في الدفاع عن غفيدة أهل السنة ل ۳۴۴.

^۳ البیان المغرب (۲۶۸/۱).

^۴ ترتیب المدارک (۶۲۵/۲).

سىيانه بەپىچەوانەى راي شيعە و رازى بوون لە ھەموو ھاوھالانى پىتھەمبەر (ﷺ) بەبىن جياوازي لە نىوانيانداو بەدادگەر و چاك زانينى سەرچەميان بەپىچەوانەى شيعە كە بەبى باوهر و گوناھباريان دەزانن جگە لەچەند كەسيكى كەم، ئەم جۆرە نوسينە كاريگەرى باشى ھەبوو لەسەر بەرچاواروونكردەوھى خەلكى بەرامبەر بە ئاينە كەيان و بلاوكردەوھى مەزھەبى راست بە جۆرىك كەوايان لىھات ھەركەسيك پىچەوانەى ئەم بىروباوھ پانە بىرى بگردايەتەوھ بەپىچەوانەى ئىسلام و دەرچوو لەريزى موسلمانيان دەزانى و ئەوھى كە بەرامبەر بى باوهر پىيوستبوو بۆ ئەویش بەپىيوستيان دەزانى وەك دزايەتى كردن و كوشتن و دەنگ لى وەرگرتن و جۆرەكانى ترى مامەلە، بەلكو بەھۆى ئەمەوھ بگەریتەوھ و پەشيمان بپیتەوھ.^۱

- جۆرى دووھ: ئەو نوسينانەى كە بەتايبەت بۆ وھلامدانەوھى شيعە و بىروباوھەر نارەواكانيان دەنوسرا، ئەم جۆرە نوسينەش وەك پىشتەر باسمانكرد دەرەنجامى چەند بارودۆخيكى تايبەت بوو كە پىيوستى دەكرد لەسەر ئەھلى سوننەت وھلاميان بدەنەوھ، گومانەكانيان پوچ بگەنەوھ، لەم جۆرە نوسينانەش ھەردوو كتيبى "الامامە" باس دەكەين كە دانراوى محمد بن سحنونبوون، و باشتري كتيبن لەم بوارەدا نوسرابن، عيسى كوپى مسكين ئەلن: لەم بوارەدا شتى وەك ئەو دوو كتيبە نەنوسراوھ^۲، ھەروھە كتيبى "الامامە" ي پىشەوا ابراھىمى كوپى عبدالله زىبرى، ھەروھە كتيبى "الرد على الرافضة" ي ھەمان نوسەر. ئەم دوو كتيبە ھۆكارى ليدان و گيران و ئازاردانى بوو لەلايەن دەوڵەتى فاطمى عوبەيدىوھ، چونكە ئەم جۆرە نوسينە كاريگەرى خۆى ھەبوو لەبەرگريدا.^۳

۵- بەرگري شاعيرانى سوننە مەزھەب: لەپاڵ نوسيندا ھۆكارىكى تر ھەبوو كە برىتى بوو لەھۆنينەوھى شيعر دژ بەعوبەيدىيەكان و بەخراب باسكردنيان لەم بوارەشدا زۆر شاعير دەرکەوتن لەوانە: أبو قاسم فزارى كە وھسفى خويان وھلسو كەوتيانى دەكردو ئەيوت:

عبدوا ملوكهم وظنوا أنهم	نالوا بهم سبب النجاة عموما
وتمكن الشيطان من خطواتهم	فأراهم عوج الضلال قوما
رغبوا عن الصديق و الفاروق في	أحكامهم لا سلموا تسليمًا
واستبدلوا بهما ابن الأسود نابجا	وأبا قدارة واللعين تيمًا

^۱ جهود علماء المغرب في الدفاع عن غقيدة أهل السنة ل ۳۴۹.

^۲ جهود علماء المغرب في الدفاع عن غقيدة أهل السنة ل ۳۴۹.

^۳ جهود علماء المغرب في الدفاع عن غقيدة أهل السنة ل ۳۴۹.

تبعوا كلاب جهنم وتأخروا
أمن اليهود؟ أم النصاري؟ أم هم
أم هم من الصابئين أم من عصابة
أم هم زنادقة معطلة رأوا
أم عصابة صنوية قد عظموا
سبحان من أبى العباد بكفرهم
يا رب فالعنهم ولقهم
عجيب لفتنة أعمت وعمت
تزلزلت المدائن واليوادي
وضاقت كل أرض ذات عرض
فنجى القيروان وساكنيها
أحاط بأهلها علما وخبرا
وجللهم بعافية وأمن
وأثبت جلة العلماء فيها
ومنها سادة العلماء قدما
وفيها القوم عباد خيارا
هم افتكروا سبایا كل أرض
كفيناهم عظائمها جميعا
وسكنا قلوبا خافقات
وآوينا و آسینا وكنا
فبات طعامنا لهم طعاما
وكان لنا ثواب الله ذخرا
ولولا القيروان وساكنوها
وليس لنا كما لهم حصون
ولا سور أحاط بنا ولكن
ولا نأري إلى بحر وإننا
ولكننا إلى القرآن نأوي

عمن أصارهم الإله نجومنا
دهرية جعلوا الحديث قديما
عبدوا النجوم وأكثروا التنجيمنا
أن لا عذاب ولا تبعيما
النورين عن ظلماتهم تعظيما
وبتركهم حقبا وكان رحيمنا
بأبي يزيد من العذاب أليما
يقوم بها دعي أو كفور
لها وتلونت منها الدهور
ولم تغن المعافل والقصور
إله دافع عنها قدير
وميز ما اكنته الصدور
وأسبل فوقها ستر ستر
بحار لا تعد ولا بحور
إذا عدوا وليس لها نظير
فقد طاب الأرائل والأخير
وفادوا ما استبد به المغير
فزالت عنهم تلك الشرور
أما عروقتها ضر ضرير
لهم أهلا وأكثرهم شطير
هناك ودورنا للقوم دور
وقام بشكرنا منهم شكور
لغاب طعامهم والمخ رير
ولا جبل أعاليه وعور
لنا من حفظ رب العرش سور
إذا قضى القضا تنحى البحور
وفي إيماننا البيض الذكور

عقائق كاللوارق مرهفات	بها تحمي الحرائم و الثغور
وسمر في أعاليهن شهب	بها ظمأ مواردنا النحور
وإنا بعد من خوف وأمن	نحب إذا تشعبت الأمور
رسول الله و الصديق حيا	به ترجى السعادة و الجور
وبعدهما نحب القوم طرا	وما اختلفوا فربهم غفور
ألا بابي و خاصتي وأمي	محمد البشير لنا النذير
سأهدي ما حييت له ثناء	مع الركيان ينجد أو يغور

٤- المعز لدين الله فاطمی و چوونه بؤ میسر؛ به وردی چاودیژی کاروباره کانی فه رمانپره و او نه میره کانی میسری ده کردو دلی لئی ددها بؤ ده سنگرتن به سهر میسردا، به مردنی کافوری نه خشیدیش سالی ۳۵۵ ک دا بارودوخی ولای میسر تیگچوو، معزالدینیش نه م هه لای قوسته وهو، بؤسه برپاری داو پلانی داناو دهستی دایه لیدانی بیرو بنیاتنانی کۆشک له نتوان قهیره وان و سنوری میسردا بؤ نه م مه به ستهش سوپایه کی زۆری کۆکرده وهو پارهو سامانیکی زۆری پیکه وه ناو جهوهر الصقلی به سه رکدایه تی هیزه کانی دانا که له سه ده زار زیاتر بوون، سوپای عوبه دیه کان که وته پئی بؤ گواستنه وهی مه زه بی باطنی بؤ میسر هه تاوه کو زرگاریان ببیت له و قهیران و شوپش و ململانی توندانه ی که زانایانی سوننه مه زه ب رابه رایه تیان ده کرد به دریزی پینج دهیه ی یه که له دوا ی یه که له باکوپی نه فریقدا، بؤ ره تکرده وهی باطنی و له پیتاوی راگه یاندنی بیرو باوه رپه کانی نه هلی سوننه ت و جه ماعه تدا، معزالدینیش سودی وهرگرت له لاوازی حوکی نه خشیدی که سهر به ده وله تی عه باسی بووو توانی تیری ژه هراوی خو ی بهاویژیت، بؤیه سوپا که ی له سهر خواستی هاوکارانی خسته پئی بؤ له ناو بردنی ده وله تی عه باسی، له مانگی جه مادی یه که می سالی ۳۸۵ ک دا سوپا که ی توانی به سه رکدایه تی جهوهر الصقلی به ئاسانی میسر بخاته سهر مولکی فاطمیه کان، جهوهر الصقلی ش نه و که سه یه که نه زه ری بنیات ناوه له سالی ۳۶۱ ک هه تاوه کو لانکه یه که ببیت بؤ پیگه یاندنی بانگخوازانی مه زه بی ئیسماعیلی، ههر که میسر که وته ژیر دهستی معزالدین فاطمی به سوپا و خیزان و مال و مولک و خه لکای ده ورو به ریه وه باکوپی نه فریقای به ره و میسر به جیه یشت هه تاوه کو خو ی فه رمانپره وایه تی بگریته نه ستقو کاروباری باکوپی نه فریقاشی سپارد به نه میری صنهاجی بلکین بن زیری پاشان طرابلس و سرت و برقه شی لکاند به میسره وه محه مده ی کوپی هانی نه نده لوسی شاعیریشی له گه لدا بوو که رۆچوو ببوو له ستایش کردنی معزداو نه لئی:

فكأنما أنت النبي محمد وكأنها أنصارك الأنصار
ماشتت أنت لا ماشاءت الأقدار فاحكم فأنت الواحد القهار
هذا الذي تجدي شفاعته غداً حقاً وتحمد أن تراه النار

ههروهها دهريارهى موعز دهلى:

النوار أنت وكل نور ظلمة والفوق أنت وكل فوق دون بيت شعر

ههروهها سهره تاي گه شتى معزالدين بۆ ميسر له سالى ۳۶۲ك دا بوو ئىبن هانىش له برقه دا
كوژرا له په جه بى سالى ۳۶۲ك له ته مهنى چلو دوو سالىدا تهرمه كه شى وه كو سه گ فرى درابوو
له كه نار دهرياي برقه داو معزالدينش زورى به داخ بوو بۆ كوژرانى وتى: ئه م پياوه ئوميدمان وابوو
شانازى پتيوه بكهين له به رامبه ر شاعيرانى رۆژه لاتدا به لام بۆمان نه كرا، ئه وه بوو معزالدين
به رده وام بوو له گه شته كهيدا هه تاوه كو گه يشته سنورى ميسرو چوو ه شارى ئه سكه نده ريه له ۲۳ى
شه عبانى سالى ۳۶۲ك چهند وه فديكى زۆر له ناودارو سه ركرده و دادوه ره كانى پيشوازيان ليكرده،
ههروهها ده سه لاتی معزالدين له سبته وه له رۆژئاواوه دريژده بووه وه هه تاوه كو مه ككه له رۆژه لات وه
ههروهها دانيشتوانى كه نار ه كانى زهرياي ئه تله سيش به فهرمانى ئه و جولانه وه بۆ ماوهى دوو سال و
نيو له ميسردا مايه وه وو له حه وتى ره ده بيهى يه كه مى سالى ۳۶۵ك له قاهره كۆچى دوايى كردو
ده سه لاتی له ئه فریقادا سى و دوو سالى خاياند.^۱

الذهبي دهلى: له م كاته دا شيعه گه رى بره وى پيڊراو لوتبه رزى گرتى له ميسرو شام حىجازو
له رۆژئاوا دا به هۆى ده و له تى عوبه يديه وه وه له عىراق و جه زيره و ولاتى عه جه م و بوه يهيه كاندا، ههروهها
خليفه موطيع پله و پايه كهى كه مى هه بوو لای بوه يهيه كان جه سته شى لاواز بوو به هۆى ئيفليج و
لال بوونيه وه به م هۆيه شه وه له سه ر كار لاين برد الطائع للهى كورپان له شوئينيدا داناو وتاريش
به ناوى ئه وه وه بوو له گه ل چهند شتيكى تر دا به م شيويه شانشيني معز گه وره ترو به ده سه لات تر
بوو.^۲

۵- نه مانى ده و له تى فاگمى له باكوڤى ئه فریقادا: هه ندئى له زانا يانى ماليكى توانيان بگه نه
ديوانى فهرمانپه وايى له ده و له تى صنهاجه دا كه سه ر به ده و له تى فاطمى بوو له ميسردا و
كاريگه ريبان هه بوو له سه ر هه ندئى له وه زيرو ئه مير ه كانى كه رۆلى باشيان هه بوو

^۱ الفتح العربي في ليبيا، ل: ۳۶۳.

^۲ الفتح العربي في ليبيا، ل: ۳۶۳.

^۳ سير اعلام النبلاء (۱۱۴/۱۵، ۱۱۶)

له كه مكر دنه وهى فشارى ده ولت له سهر زانايانى نه هلى سوننه ت و زانا نه بو الحسن الزجال توانى كار بكاته سهر نه مير معزالدين باديس صنهاجى به په روه رده كړنى له سهر رتيبازى نه هلى سوننه ت هم په روه رده كړنه ش كاتى هاته به رهم معزى فخرمان په وايه تى نه فريقاى گرته ده ست له ذى الحجه ي سالى ٤٠٦ ك دا. كارى زانا نه بو الحسن يش به نه پتى بوو بى نه وهى هيچ به كيك له شيعه كان پتى بزاني، نه م زانايه ش پياو چاك و خاوه ن په وشت و ناينو بيروياوه پ دروست بوو زور پقى له مه زه بهى شيعه ي باطنى بوو توانى پرتمايى پست و دروست له ده روون و هزرى معزى كورپى باديسدا بچيتى كه دواتر له سهر ده ستى نه و مه زه بهى شيعه ي نيسماعيلى له باكوپى نه فريقادا له ناو براو، ذهبيش وه سفى معز كورپى باديسى كردوه و به وهى كه پاشايه كى خاوه ن سام نازاو هيمه ت به رز، زانست دوت و به خشنده بووه، شاعيران ستايشيان كردوه و مه زه بهى پيشه و نه بو حنيفه له نه فريقادا په رهى سه ندو نه ويش خه لكى ولاته كه ي پابه ند كرد به مه زه بهى ماليكيه وه بو نه هيتشتنى ناكوكى، وازى له گوپرايه لى كړدى عوبه يديه كان هيناو وتارى به ناوى القائم بأمر الله عه باسيه وه ده دا، مستنسرش نيردراوى نارده لاي و هه په شه ي ليكرد به لام نه و گوپى پينه دا، هه روه ها وه لامى نه و وتاره ي فاطمى دايه وه كه له ميسردا هه په شه ي ليكرد بوو و تبوى: بوچى شوين پتى باوو باپيرانت هه لئاگريت له گوپرايه لى و مل كه چ كردندا بومان، معزالدين باديسيش وه لامى دايه وه و تى: باوكى توو باپيرانى من پاشاى مه غريب بوون پيش نه وهى هاوشيوه كانى تو بينه خاوه نى، حقه نه وانه بينه خزمه تكارى نيمه^٢، هه روه ها كتيببه كانى ميژوو بومان روون ده كه نه وه كه معز بن باديس به شيويه كى پله به ندى دوزمنايه تى شيعه و ده سه لاتدارانى ميسرى كردوه نه مه ش له سالى ٤٣٥ ك ده ركه وت كاتى بنكه ي سوپاو ديوان و ده ولت تى فراوان كړو، هه ستا به نه نجامدانى چه ند هه لمه تيك بو پا كړنه وهى له بيو باوه په (باطنى) ه كان ورپى نه ده دا جنيو به هاوه لاني پيغه مبه ر (عليه السلام) بدرت، و فخرمانى دا به سه ربازه كانى و خه لكى به گشتى كه هه ستن به كوشتنى هه ر كه سيك كه جنيو بدات به نه بو به كرى عومه ر (خوا لتيان رازى بيت)، به م شيويه خه لكى ده ستيان دايه له ناو بردنى پاشماوه ي عوبه يديه كان له باكوپى نه فريقادا هه تاوه كو باكوپى نه فريقا له بيو بوچونه خراپ و ناموكانيان پاك بكاته وه، زانايانيش ستايشى نه م كاره يان كرد كه معز بن باديس

^١ هه مان سه رچاوه، (١٤٠/١٨).

^٢ تاريخ الفتح العربي في ليبيا، لطاهر الزاوي، ل: ٣٨٩

سەرپەرشتی دەکردو شاعیرەکان شیعریان لەستایشیدا دەوت و قاسمی کوپی مەروان
دەبارەیی ئەم روداوانە دەئێت:

وسوف يقتلون بكل أرض
كما قتلوا بأرض القيروان
شاعیریکی تریش دەئێت:

يامعزالدين عش في رفعة
وسرور وأغبطا ووجل
أت أرضيت النبي المصطفى
وعتقاً في الملاعين السفلى
وجعلت القتل فيهم سنة
بأقاصي الأرض في كل الدول^١

هەر وهەما معزی کوپی بادیس بەردەوام بوو لەنزیکیبۆنەوه لەخەڵکو زانایان و مامۆستایانی
ئەهلی سوننەت و بەردەوام بوو لەپلانی کەیدا بۆدایرانی تەواو لەعوبەیدیەکان لەمیسردا، بۆیە
مەزەبی مالیکی کردە مەزەبی سەرەکی لەدەوڵەتە کەیدا و پەيوەندی کرد بەخیلافەتی
عەباسیەوه و ئالاکەی گۆپی بۆ ئالای عەبباسیەکان و دروشمەکانیانی بەرزکردەوه و ئالای
(فاطمی) یەکانی سوتاند، هەر وهەما فەرمانی دا بەهەڵوەشاندنەوهی مامەڵەکردن بەدینار و درەمی
عوبەیدیەکان کە ناوی خۆیانی پێوه بوو خەڵکی ١٤٥ ساڵ بوو مامەڵەیان پێوه دەکرد و فەرمانی دا
بەلێدانی سکه و دراویکی نوێ کە لەدیوێکی نووسی: لا اله الا الله محمد رسول الله و لەدیوێکی
تریشی نووسی (وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ) (آل
عمران: ٨٥) هەر وهەما معزی کوپی بادیس سەرچەم ئەو مەزەبانەیی لەناو برد کە دژ بەمەزەبی
سوننە بوون وەک صفیریەکان و نکاریەکان و موعتەزێلەکان و ئیباذییەکان، لەسالی ٤٤٣ هەتا
هەمووی چوو پال معزی کوپی بادیس کاتێ جبارەیی کوپی مختار گوێزایەلی خۆی پیشاندا بۆی و
یەکم کە سێکیش کە سەرکردایەتی شالای پاکسازی دژی شیعەیی ئیسماعیلی لەطرابلسدا کردو
رووبەرووی داب و نەریته ناپەرەکانیان و بانگەوازه گومراکەیان وەستا زانانی علّامە عەلی کوپی
محمد المنتصر بوو کە بەباوکی حسن ناسراو بوو لەسالی ٤٣٣ هەتا کۆچی دوایی کرد^٢.

٦- هەوڵەکانی سلجوقیەکان بۆ پاراستنی عێراق لەشیعە گەری باطنی: دەوڵەتی فاطمی هەوڵی
دەست بەسەرگرتنی عێراق و رۆژه‌لاتی دەدا بۆیە هەستا بەناردنی بانگخواز بۆی، ئەوهو بوو
خەلیفە فاطمیەکان هەوڵەکانیان درێژە پێدا بۆ بلۆکردنەوهی بانگەوازه‌کان بەسود وەرگرتن
لەو پشێوییەیی کە عێراقی گرتەوه، بۆ ئەمەش خەلیفەیی فاطمی الظاهر لإعزالدين الله

^١ هەمان سەرچاوه، ٢٨٩.

^٢ تاریخ الفتح العربي في ليبيا، لظاهر الزاوي، ل: ٢٨٩.

بانگخوازانی خۆی نارد بۆ به‌غدا له‌سالی ٤٣٥ك دا، خه‌لکێکی زۆر به‌ده‌م بانگه‌وازه‌که‌يانه‌وه هات و چالاکی بانگخوازانیان له‌ولاتانی رۆژه‌لاتی ئیسلامیدا په‌ره‌ی سه‌ند له‌سه‌رده‌می المستنصر بالله‌ی فاطمیدا پاشان داوای له‌بانگخوازانی کرد که‌کوچ بکه‌ن بۆ ولاتی فارس و خۆراسان و نه‌و به‌ری ده‌ریا، له‌به‌ناوایانگترین بانگخوازو فه‌یله‌سوفه‌کانی مه‌زه‌بی شیعه‌ی ئیسماعیلیش المؤید فی الدین هبة‌الله‌ی شیرازی بوو که‌جار جار به‌مؤید ده‌ناسرا، نه‌م بانگخوازه‌ سه‌رکه‌وتوو بوو له‌کاریگه‌ری دانان له‌سه‌ر به‌ساسیری که‌یه‌کێک بوو له‌سه‌رکرده‌ سه‌ریازیه‌کانی ده‌وله‌تی عه‌باسی و نه‌م سه‌رکرده‌یه‌ش توانی خه‌لیفه‌ قائم بأم‌ر الله له‌سه‌ر کار لاب‌دات و ده‌ستبگرێت به‌سه‌ر به‌غداداو وتاری به‌ناوی فاطمیه‌کانه‌وه ده‌داو ده‌وله‌تی عه‌باسی له‌به‌غدا دا‌په‌ری و خه‌لیفه‌ی وه‌ده‌رنا بۆ نه‌نبار و له‌حه‌دیشه‌ زیندانی کرد لای مه‌ارشی کوپی مجلی عقیلی که‌فه‌رمانپه‌روای حدیثه‌ بوو نه‌ویش که‌یه‌کێک بو له‌ناودارانی بنی عقیل خۆی هه‌ستا به‌خه‌زمه‌تکردنی، له‌سه‌رده‌می مستنصریشدا چل هه‌ینی وتار به‌ناوی فاطمیه‌کانه‌وه ده‌خویندرايه‌وه^١. هه‌روه‌ها به‌ساسیری هه‌ولێ دا نه‌و رێککه‌وتنه‌ هه‌لوه‌شیئێته‌وه که‌ له‌گه‌ڵ قریشی کوپی به‌دراندا مۆری کردبو سورش بوو له‌سه‌ر کۆچی‌کردنی خه‌لیفه‌ی عه‌باسی بۆ میسر به‌لام قوهره‌یش دژی نه‌م هه‌ولێ وه‌ستاو داوای له‌ نه‌میر محی الدینی کوپی مه‌ارشی عقیلی ئامۆزای کرد (فه‌رمانپه‌روایی حدیثه‌) که‌خه‌لیفه‌ به‌پاریزێ و ژیا‌نی مسوکه‌ر بکات، له‌گه‌ڵ نه‌وه‌شدا به‌ساسیری رێی نه‌دا خه‌لیفه‌ القائم بأم‌ر الله ب‌روات بۆ حدیثه‌ هه‌تاوه‌کو دانپێدانانیکی پێ نووسی که‌ مافی فه‌رمانپه‌روایه‌تی و خه‌یلافه‌ت له‌نه‌وه‌کانی عه‌باس ده‌ستێنێته‌وه هه‌تاوه‌کو نه‌وه‌ی فاطمه‌ زه‌هراء مابێت^٢، هه‌روه‌ها به‌ساسیری به‌مه‌ش وازی نه‌هێنا به‌لکو ده‌ستی گرت به‌سه‌ر جل و به‌رگو میزه‌ری خه‌لیفه‌دا^٣. و ناردی بۆ خه‌لیفه‌ مستنسر بالله‌ فاطمی، هه‌روه‌ها به‌ساسیری پێشتر ده‌ستی دابوو به‌کارهێنانی کۆمه‌لێ خه‌لکی ساده‌و چه‌کی پێ‌دابوون له‌گه‌ڵ کۆمه‌لێ خه‌لکی بێکاردا ته‌ماعی خسته‌ به‌ریان بۆ تالانکردنی کۆشکی خه‌لیفایه‌تی و خه‌لکی که‌رخ(که‌ شیعه‌ بوون) ماله‌کانی خه‌لکانی سوننه‌ مه‌زه‌به‌یان له‌باب البصره‌ تالان کردو مالی قاضی القضاة گه‌وره‌ی دادوه‌ران (الدماغانی)ش تالان کراو حی علی خیر العمل یان گێپرایه‌وه بۆ بانگو له‌هه‌موو مزگه‌وته‌کاندا به‌و شیوه‌یه‌ بانگ ده‌دا له‌جومه‌و نوێژه‌کانی جه‌ماعه‌تدا، هه‌روه‌ها وتار به‌ناوی خه‌لیفه‌ی فاطمیه‌وه‌ده‌خویندرايه‌وه و زۆربه‌ی تۆمارکه‌و

^١ تاریخ الفتح العربی، ل: ٣٩٠، ٣٩١.

^٢ الدولة السلاجقة للصّلاحي، ل: ٥٤.

^٣ أخبار الدول المنقطعة (٣/٤٣٠).

کتیبه به سوده کان له ناو بران و دراویان به ناوی فاطمیه کانه وه له ئالتون و زیو لیداو، کۆشکی خلیفه گه مارۆ دراو سه روکی سه روکه کان أبو القاسم ی کوپی مسلمه دهست گیر کرا. بساسیریش سه رزه نشتی توندی کردو پاشان لیدانیکی زۆریان کردو سوکایه تی زۆریان پیکردو پاشان خه لکی مالی خلیفه تیان تالان کردو ریژه یه کی له ژماره نه هاتوی گه وه رو شتی به نرخ ئاوریشم و که لو په لو جل و بهرگیان تیادا برد هه روه ها له روژی جه ژنی قوریانی سالی ٤٥٠ ک بساسیری قوماشی سپی کرده به رو و تار بیژو بانگو یژده کان و خوئی و هاو له کانیشی هه مان پوشاکیان پۆشی و په رچه می مستنصری و رمی میسریشی به سه روه وه بوو، پاشان وتاری به ناوی مستنصری فرمانه وه ای میسره وه خوینده وه، شیعه کانیش له وه په پی خو شحالییدا بوون به وه ی که حی علی خیر العمل یان له سه رانسه ری عیاقدا ده بیست، هه وره ها بساسیری تۆله یه کی توندی له خه لکی به غذا کرده وه و هه رکه سی نه یاری بوایه ده یخسته ده ریاه و رزق و زوی و به خشینی فراوانیشی ده دا به دۆست و هه واداران، روژی دوو شه مه به رواری ٢٨ ی ذی الحجه وه زیر أبو القاسمی کوپی مسلمه یان هیئا که نازناوی سه روکی وه زیرانی لیترا بوو جبه یه کی خوری و قاپوتیکی له باری سوری له بهر دا بوو ملوانکه یه کی چه رمی به گه رده وه بوو، سواری و شتریکیان کردو^١ به شارا گتیرایان و له دواشیه وه که سیك هه بوو به پارچه چه رمیک لییده دا کاتی له که رخ په ریه وه هه ندی شتی پیسیان کرد به سه ریداو تفیان تیکردو و جنیوو نه فره تیان ئاراسته کرد، نه مه ش نه ریتی هه میشه بیانه کاتیك خه لکانی نه یاریان به رده ست ده که ویت له هه موو کات و ساتیکدا، پاشان به رامبه ر به کۆشکی خلیفایه تی وه ستان دیان و نه میش نایه تی: ﴿قُلِ اللَّهُمَّ مَالِکُ الْمُلْکِ تُؤْتِی الْمُلْکَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْکَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِ الْغَيْْرِ اِنَّکَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ﴾ (آل عمران ٢٦) واته نه ی پیغه مبه ر، نه ی ئیماندار، بلای خوایه تو خواهن هه موو شتیکی، ده سه لات ده به خشیت به هه ر که سیك بته ویت و ده سه لات و هه رده گریته وه له هه ر که سیك بته ویت، هه ر که س بته ویت بالا دهستی ده که یت و، هه ر که سیکیش بته ویت زه لیل و بیده سه لات و ژێردهستی ده که یت هه رچی خیر هه یه هه ر به ده ست تۆیه ، بیگومان تو ده سه لاتداری به سه ر هه موو شتیکدا. (ته فسیری ئاسان ل: ٥٣).

پاشان پیتستی گامیشیان له بهر کرد به شاخه کانیه وه دوو قولاپیان نا له چه ناگه ی و به ته خته یه که وه به رزیان کرده وه و تا ئیواره خوئی راده ته کاند هه تاوه کو گیانی له ده ستدا ره حمه تی

^١ البدایه والنهایه، (١٥/ ٧٥٩).

خواه‌لی‌بیت، دوا قسه‌شی: سوپاس بۆ ئه و خواجه‌ی که به‌خۆشی ژیاندمی و به‌شه‌هیدی مراندمی^۱، له‌تایبه‌تمه‌ندیه‌کانی که‌سایه‌تی شیعیه‌ی باطنی که به‌دریژی می‌ژوو سه‌لمی‌نراوه په‌یره و کردنی شیوازی سه‌رکزی و هه‌ژاری و نه‌رم و نیانی له‌کاتی لاوازیدا به‌لام هه‌رکه هه‌ستیان به‌ده‌سه‌لاتداری کرد ئه‌وه خراپه‌ترین جۆری ستم و تالان و لێدان و تۆله سه‌ندنه‌وه به‌کارده‌هێن، له‌وکاته‌شدا طغرل به‌گی سولتانی سه‌لجوقی که بوه‌یهیه‌کانی رامالی له‌ده‌ره‌وه‌ی عێراق بوو به‌سوپایه‌که‌وه دژی یاخی بووه‌کان ده‌جه‌نگاو ده‌سه‌لاتی ده‌وله‌ته‌که‌ی ده‌سه‌پاند، کاتی له‌و کاره بوویه‌وه به‌سوپاکه‌یه‌وه که‌پایه‌وه بۆ به‌غداو خه‌لیفه‌ی عه‌باسی که‌پانده‌وه بۆ خیلافه‌ت دای رزگار کردنی له‌دیو و توانیشی به‌ساسیری راوه‌دوو بنیت و بیکوژیت، پاشان عێراق دووباره که‌پایه‌وه بۆ خیلافه‌تی عه‌باسی سوننی و ئه‌م رووداوه می‌ژوو یه‌شام له‌کتیبه‌که‌مدا (الدولة السلاجقة والمشروع الإسلامي لمقاومة التغلغل الباطني والغزو الصليبي) دا باس کردوه، سلجوقیه‌کان له‌و مه‌ترسیانه ده‌که‌یشتن که روویه‌روویان ده‌بیته‌وه له‌پشت بانگه‌وازی فاطمیه‌وه له‌ولاته‌کانی خیلافه‌تی عه‌باسیدا، بۆیه سیاسه‌تیکی دانا‌یانه‌یان به‌کار هێنا پاش ئه‌وه‌ی جله‌وی ده‌سه‌لاتیان له‌به‌غدادا گرتیه ده‌ست که‌خۆی له‌دزایه‌تیکردنی بانگه‌وازی فاطمی و بانگخوازانیدا^۲ ده‌بینیه‌وه به‌توندی و لێپرانیه‌وه، ئه‌وه بوو به‌دای بانگخوازانیدا ده‌که‌پان به‌تایبه‌ت ئه‌وانه‌یان که له ولاتی فارسدا ئه‌و بانگه‌وازه‌یان بلأو کرده‌وه هه‌روه‌ها هه‌ستیان به‌دوور خسته‌نه‌وه‌ی فرمانبه‌ره شیعیه‌کانی سه‌ر به‌مه‌زه‌به‌ی ئیسماعیلی له‌دیوانه‌کانی حکومه‌ت و پیشه ئاینیه‌کان و سوننه‌کانیان له‌شوینی ئه‌واندا داده‌مه‌زراند^۳.

۷- خۆبندنگه یاسایه‌کان و رۆڵیان له‌رابوونی سوننی و به‌رپه‌رچدانه‌وه‌ی هه‌زری شیعیه‌دا:

بیرکردنه‌وه‌ی جددی له‌دامه‌زراندنی ئه‌م خۆبندنگه یاسایانه بۆ روویه‌پووبونه‌وه‌ی هه‌لکشانی شیعیه‌ی ئیمامی ئیسماعیلی پاش چوونه سه‌ر ته‌ختی سولتان ئه‌لب ئه‌سه‌لانی سه‌لجوقی له‌سالی ۴۵۵ هه‌. دا بوو، ئه‌م سولتانه پیاویکی به‌توانا و دله‌گه‌رمی سوننی دانا که حه‌سه‌نی کوپی عه‌لی ئیسماعیلی طوسی بوو که‌نازناوی نظام الملکی لێنرابوو ئه‌م وه‌زیره پیتی وابوو ته‌نها روویه‌پووی سیاسیی به‌س نییه له‌به‌رامبه‌ر شیعیه‌ی ئیمامی ئیسماعیلیدا ئه‌م کاره به‌ته‌نها سه‌رکه‌وتوو نابیت بۆ ماوه‌یه‌کی درێژخایه‌ن ئه‌گه‌ر شان به‌شانی ئه‌م به‌رگه‌یه‌ به‌رگری هه‌زو بیریش هه‌نگاو نه‌نیت، چونکه شیعیه‌ی ئیمامی بن یان ئیسماعیلی له‌م کاته‌دا چالاکانه کاریان ده‌کرد بۆ مه‌زه‌به‌که‌یان به‌شیوازی فیکری جۆراو جۆر ئه‌م چاکییه فیکریه‌ش ته‌نها

^۱ الدولة السلاجقة للصلاحي، ل: ۸۲.

^۲ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۶۸.

^۳ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۶۸.

به چالاکی سوننی هاوشیوه سرکه وتوو ده بیئت که به به لگه وه رووبه پووی ده بیته وه^۱،
 نه وه بوو ده ولته تی فاطمی هه لده ستا به ناماده کردنی بانگخواز له رتی زانکوی نه زه ره وه که
 کرد بوویانه ده زگایه کی فیرکاری تاییه تمه ند بۆ بلاوکردنه وهی مه زه به که یان له سالی ۳۷۸ک
 دا^۲. نه مه سه رباری به رنامه فیرکاریه کان که به شیوه یه کی تاییه ت ناماده کرا له پایته ختی
 ده ولته تی فاطمی دا بۆ ناماده کردنی بانگخوازان و روشنبیرکردنیان به روشنبیرییه کی مه زه بی
 فراوان پیش ناردنیان بۆ ولاته نیسلامیه کان بۆ بلاوکردنه وهی مه زه بی نیسماعیلی، نه مه ش
 کاریگری هه بوو له بره و دان به م مه زه به له هه ندی له ناوچه کانی رۆژه لاتی نیسلامیدا
 ده رته نجامی نه م هه وله ریکخراوو به رده وامانه بۆ بلاوکردنه وهی نه م بانگه وازه^۳، له بهر
 هه موو نه مانه نظام الملك بیری له بهر هه نگاریوونه وهی ده سه لاتی شیعه کرده وه به هه مان نه و
 شیوازه ی که پیی بلاو ده بیته وه. نه مه ش مانای وایه که نه و پیی وابوو ده بی له پال به رگری
 سیاسیدا به رگری فیکریش هه بیئت^۴، نوممه ت له سه ر قورئان و سوننه تی پیغه مبه ر (د.خ) و بیرو
 باوه پئی نه هلی سوننه ت و جه ماعت که له سه ر وشه وه -وحی- وه رگیراوه پهروه رده بکریت،
 لیتره شه وه بیری له کردنه وهی خویندنگه ی یاسایی کرده وه که له میژووشدا دراوه ته پالی،
 چونکه نه و لیبرا بۆ دامه زاندنی و دانانی نه خشه و پلان بۆی و مالی زۆری بۆ وه قف کردو
 مامۆستای باش و لیها تووی بۆ دانا بۆ یه کاریکی سهروشتی بوو که به ناوی نه وه وه بیئت له ناو
 سه لجوقیه کاند^۵، خوی گه وره ش نظام الملك کۆمه ک کرد به شیوه یه ک که هاوشیوه ی که مه
 له میژووی سیاسی و زانستی و ناینیدا، نه وه بوو خویندنگه کانی ماوه یه کی دوورو دریز
 به رده وام بوون به تاییه ت خویندنگه ی به غدا که نزیکه ی چوار سه ده به رده وام بوو، دوایه مین
 که سیکیش که ناسیبیبتمان له وانه ی که تیایدا خویندوویانه فه یروز نابادی خواوه نی قامووسی
 (المحیط) ه که له سالی ۸۱۷ک کۆچی دواپی کردوه، چونکه نه م خویندنگانه له کۆتایی
 سه ده ی نۆی کۆچیدا کۆتاییان پیته ات^۶، بۆ ماوه یه کی زۆر په یامی خوی گه یاند له ده رچاندنی
 زانایان له سه ر مه زه بی سوننی شافعی به تاییه ت له بواره کانی قه زاو حسیبه (چاودیژی و

^۱ هه مان سه رچاوه، ل: ۳۹۱.

^۲ هه مان سه رچاوه، ل: ۳۹۱.

^۳ التأریخ السیاسی والفکری، ل: ۱۷۹.

^۴ التأریخ السیاسی والفکری، ل: ۱۷۹.

^۵ التأریخ السیاسی والفکری، ل: ۱۷۹.

^۶ نظام الملك، ل: ۴۰۱.

فتوادان)دا که گرنه گرتین وه زیغه بوون له و سهرده مه دا، پاشان ئه وانه به جیهانی ئیسلامیدا بلّو بوونه وه و سنوری دهو له تی فاطمی باطنی یان له میسریدا به زاندو گیشته باکوپی ئه فریقاو پشستیوانی کومه کی ئاماده یی سوننه یان کرد له و ناوچه یه دا، له م خویندگانه ش نه وه یه ک ده رچوو که زۆریه ی ئه و ئامانجانیه ی به دیه ی ئه نا که نظام الملک داینا بوو و زۆریه ی ده رچوانیان کۆچیان ده کرد بۆ ناوچه کانی تر هه تا کو هه ستن به وتنه وه ی فیهقی شافعی و فرموده ی پیرو زو بلّو کردنه وه ی بیروباوه پی ئه هلی سوننه ت له و شارانه دا که بۆی چون یاخود نه نجومه نی قه زاو فتوا ی تیا دا بگرته ئه ستن، یان هه ندی ئه رکی کارگێری گرنگیان پیسپی پێردیت له دیوانه کانی دهو له تدا، السبکی له ئه بی ئیسحاقی شیرازی وه ده گێریتنه وه که یه که م ماموستای خویندنگه ی نیزامی به غدا بووه ده لیت: له چووندا بۆ خوراسان به هه ر گوندو شاریک گه شتم ئه وه دادوهره که ی یان موفتیه که ی یاخود وتار بێژه که ی قوتابی یان هاو پیم بووه^۱، ئه م خویندنگانه ش رۆلیان هه بووه له گێرانه وه ی رۆلی رییازی سوننه به شیوه یه که به هیز بۆ ناو ژیا نی ئوممه ت، هه روه ها کاریگه ری دیاری هه بوو له سه ر ته سکر کردنه وه ی رۆلی شیعه به تایبته کاتی بلّو کراره کانیان دژ به مه زه به ی شیعه ده رکه وت و پێشه و غه زالیش له پێشه وه ی ئه و بیریارانه دا بوو که جه نگیکی بپه روائان دژ به شیعه راگه یاند^۲. ئه م خویندنگا یاسایانه ش به که له پوو رو زانیان و پیاوانیه وه رێخۆشکه ر بوون بۆ نوره دین زه نکو ئه یوبیه کان هه تا وه کو به و ئامانجان به گن که ئه و خویندنگایانه له پێناویدا دانران که بریتی بوو له کارکردن بۆ بالاده ست بوونی ئیسلامی راست و دروست له و شوێنانه ی که شیعه تیا دا لایه نگری هه بوو له و کاته دا وه ک میسرو شام^۳.

له و مه ترسییه گه وانه ش که ئه مرۆ رووبه رووی ئوممه ت ده بێته وه ئه و پرۆژه باطنیه نوێیه یه که چالاکانه له هه موو جیهاندا کار ده کات و قورئان و سوننه ت بیروباوه پی ئوممه ت و میژوو پیاوه مه زنه کانی کردۆته ئامانج، جا ئایا ئیمه په ند له و وانانه وه رده گرین و کار به سوننه ت و یاسا خوا بیه کان ده که یین له بانگه واز کردنه اندا بۆ ئایینی راست و دروست که مه مه د (ﷺ) لای خوا وه هیناویه تی، هه تا وه کو فره مان په واکانمان هاوشیوه ی ئه لب ئه رسه لانیا ن تیا دا هه لکه وئ له ئازایه تیدا و له وه زیره کانیشماندا وه ک نظام الملک پهیدا ببیت له هیمه ت و لی پێراند او له ناو زانایانیشماندا هاوشیوه ی جوینی و غه زالی و به غه وئ و گه یلانی و زانا پایه به رزه کانی مه غریب هه لکه وئ

^۱ طبقات الشافعية (۸۹/۳).

^۲ الدولة السلاجقة والمشروع الاسلامي لمقاومة التغافل الباطني والغزو الصليبي، ل: ۲۰۳.

^۳ هه مان سه رچاوه، ل: ۳۰۴.

له داكۆكىكردياندا له قورئان و سوننه ت و هاوه لآن و مه سه له كانى هزرى ئىسلامى راسته قينه و مهروه ها ده بى هۆكاره نوپكان بخينه گه پ بۆ بلاوكرده و هى بىرو باوه په راست و دروسته كانى ئىسلام و ميثوى باوه پيكر او هزرى په نكيلى له پيى كه ناله ئاسمانيه كان و ئينته رنيت و چاپخانه و گۆزارو رۆژنامه و كتيب و كۆپو كۆبونوه و كۆنگره و پرۆگرام و قوتابخانه و زانكۆكان و هۆكاره كانى بانگه وازكردن به هه موو جوړه كانيه وه، مه به ستيشمان له مه دا ره زامه ندى په روه ردگاو رۆژى دوايى و هاوپييه تى پيغه مبه ران و پياو چاكان و راستگويان و شه هيدان بيت.

۸- هه وله كانى پيشه وا غه زالى بۆ تيكشاندنى شيعه ي باطنى؛ يه كيك له به ره مه كانى خويندنگه نيزاميه كان ئه وه بوو كه ريخوشكه ر بوون بۆ بالاده ست بووونى مه زه بى سوننى، ئه م مه سه له يش به و ئاسانيه به ده ست نه هات به لكو دهر نه نجامى چه ندين هه ولى بيوچان و قوربانيدانى رۆرو يه كخستنى تواناكان بوو، له ديارترين دهر نه نجامه كانيشى كه مبونوه و هى هه ژمونى بىرى شيعه بوو به تاييه ت دواى ئه وهى چه ندين نووسراوى دژ به شيعه له م خويندگانه وه دهرچوون، پيشه وا غه زاليش له پيشه وهى ئه و بىريارانه دايه كه جه نكيكى تونديان دژ به شيعه ي باطنى به رپا كردو وهك خۆى ده لئيت: چه ند كتيبىكى له و باره يه وه داناوه له وانه: فضائح الباطنية، كه له لايه ن خه ليفه مستظهره وه داواى نووسينى ليكرابوو له ١٢٨٧هـ دا، به لام ئه وهى كه جيتى سه رسوپمانه ئازايه تى غه زالى بوو له هه لمه ته كه يدا دژ به ئىسماعيلى باطنيه كان، ئه مه له كاتيكدا بوو كه بانگخو ازانيان له ولاتى فارسدا بلاو بوونه وه و مه ترسيان په رهى سه ند تا ئه و راده يه ي كه هه ستان به دروستكردى قه لاو شوراو هه په شه يان له ئاسايش و ئارامى خه لك ده كردو هه ستان به تيرۆركردنى خه لك به شيوه يه كى به رفران، ئه م تيرۆركردنه ش رۆريك له سياسى و بىرياره كانى گرته وه و له سه رو هه مووشيانه وه خودى نظام الملك، غه زاليش هه ستا به م هه لمه ته له سه ر خواستى ده سه لات له گه ل ئاره زوى غه زالى زاناي سوننى مه زه ب بۆ به رگرىكردن له ئىسلامى راسته قينه^۱، ئه مه ش شتيكى جوانه كاتيك هه وله كانى ده سه لاتى سياسى له گه ل زاناياندا يه كده گرته وه له به ديپتئانى ئامانجه كانى ئىسلامدا له ريتى چه ند ده زگايه كى به سوده وه بۆ كۆمه لگه و ده ولت، وهك ئه وهى كه خويندنگه ياساييه كان پيى هه ستان بۆ رووبه روو بوونه وهى هزرو هه ژمونى شيعه ي باطنى، ئه وه بوو ده وله تى فاطمى به هۆى فله سه فه و بىروباوه پى باطنيه وه خۆى به هيز

^۱ الدولة السلاجقة للصّلاحي، ل: ٣٨٠.

^۲ رجال الفكر والدعوة (٣٠٤/١) الغزالي للقرضاوي، ل: ٥٧.

دهكردو له بهرگي ئابني سياسيدا خۆي دهردهخست، بهم پيښهش مه ترسي له فلسفه زياتر
 بوو بۆ ئيسلام وهك ماموستا نه ده وي ده لئيت: چونكه فلسفه له كوشكيكي بهر زدا ده ژياو
 دورر بوو له خهلكو جه ماوهر^۱، به لام (باطني) يه كان دزه يان ده كرده كومه لگه و ژه هري خويان
 پيادا ده پژاند، و پاداشتي مادي گوره ي بۆ ترخانكرا بوو، له جبهاني ئيسلاميشدا له كوتايي
 سه ده ي پيښه مدا كه سيك نه بوو وهك غه زالي شي او بيت بۆ وه لامدانه وه دوزينه وه ي
 نه نتيه كان وه له وه شاندنه وه ي نه وه ي كه بپوڤكه كانايي له سر بنيات ده نين، نوسينه كان
 غه زاليش كاريگه ريبه كي به هيزيان هه بوو له بواري وه لامدانه وه ي باطني كانداو تواني به هوي
 هزي به هيزو نه و ناويانگي كه به ده ستي هيتا بوو زانسته شهرعي و عقيله كان له فلسفه و
 لؤژيك و بيروباوه پخته گه پ بۆ هله ته كاندن رگه و ريشه ي مه زه به ي باطني و نه و ته
 به ناويانگي دهر باره وتن كه وهك په ندي لئها تووه و ده لئيت: به رواالت ره فز ده كه نو
 له ناوه پوڤكيشدا كوفري ته او، مه به ستي له ره فز ره فز كرن خيلافه تي نه بو به كرو
 عومه ره (ﷺ) نه وان له ژير په رده ي شيعه دا خويان هه شارداوه و شيعه ش نين، به لكو نه وه
 ده مامكيكه له پشتيه وه پلانه كانيان ده شارنه وه بۆ ليداني ئيسلام، له و كاره باشانه ش كه بۆ
 غه زالي ده ژمير دريت: به رده و امبووني له سر په خنه گرتن له م كومه له و په رده لادان له سر
 بيروبو چونه پيچه وانه و دژه كانيان و كرده وه و نيه ته خراپه كانيان، له كاتيكدا له و سه رده مه دا
 وانراو بوو كه له وانه يه نه وه ره خنه گرتنه ببته هوي كوشتني، به تاييه ت كه به چاوي خوي
 كوژراني پياوي گوره ي ده ولت نظام الملك ي بينيبوو، هه روه ها شيعه ي باطني هه په شيه يان
 له هه ر تاكيك ده كرده كه به مه ترسيان بزانيايه بۆ سه ر خويان چ له پياواني ده سه لاتدار بوايه
 ياخود له ماموستاياني ئابني نه مه شيان به كوشتن و ژه هر ده رخوا ران پياده ده كرد يان
 به چه ندين شيوازيتر كه به باشي شاره زاي بوو بوون و به ورد ي پياده يان ده كرد، نه مه ش
 نه گه ر به لگه بي له سه ر شتيك نه وه به لگه يه له سه ر نازايه تي غه زالي بۆ وتني راستي و
 رووبه روو بوونه وه ي نا په وايي، به هه ر نرخك بيت چونكه هيج شتيكي تووش نابيت كه خوا
 له سه ري نه نوسييت^۲. نه مه ش وانه و بير خستنه وه يه كه بۆ زاناياني هاوچه رخ كه راستگو بن
 له گه ل په روه ردا ردا له رووبه روو بوونه وه ي باطني نوڤكاندا، چونكه من هه ندي به ناو زانام
 ديوه كه لئيان ده ترسنو له خه مي كوشتن يان تيرور كرن يان تومه تي تائيبيان هه يه،

^۱ الجهاد من الهجرة الى الدعوة والدولة، ل: ۱۴۷.

^۲ الامام الغزالي بين مارجيه وناقديه، ل: ۶۲.

هه‌ندیکیشیان که وتوونه‌ته ژێر ده‌رزی بیهۆشکردنی باطنی و چه‌ند روپاماییه‌ک که هیچ قورساییه‌کی نییه‌له‌تزازووی شه‌رعدا، یاخود چه‌ند حسابیکی دونیایی کورت خایه‌ن، بۆیه ده‌ست به‌رداریان بوون هه‌تاوه‌کو یاری به‌بیروباوه‌رو پیرۆزییه‌کانی ئوممه‌ته‌وه‌ بکه‌ن و هه‌ندی له‌زانایانی ئومه‌تیش رۆلایان هه‌بووه‌ له‌بێ هۆشکردنی چه‌ماوه‌ریکی به‌رفراوان له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا که ده‌زانن ئه‌وانه‌ چه‌نده مه‌ترسییان هه‌یه‌ بۆ بیروباوه‌پوره‌وشتی ئوممه‌ت، ئایا ئه‌و زانایانه‌ له‌و رۆژه‌دا ناترسن که‌ دڵ و چاوه‌کان تیايدا ده‌له‌رزن و خوای گه‌وره‌ پرسیار له‌راستگۆییان ده‌کات ده‌رباره‌ی راستگۆیان.

دووهم: هه‌له‌مه‌ته سه‌ربازیه‌کانی نوره‌دین بۆ سه‌ر میسر:

وه‌زیری فاطمی ئیبن السلاری سوننی مه‌زه‌ب هه‌ستا به‌هه‌ولدان بۆ په‌یوه‌ندیکردن به‌نوره‌دینه‌وه‌ له‌پێناو ئه‌نجامدانی چه‌ند هی‌رشێکی سه‌ربازی هاوبه‌ش له‌سه‌ر بنه‌مای پێش‌ره‌ویکردنی نوره‌دین له‌باکوهره‌وه‌ که‌شتیگه‌لی فاطمیش هه‌ستیت به‌هی‌رشکردنه‌ سه‌ر شاره‌ که‌نارییه‌کانی خاچه‌رستان، ئه‌وه‌ بوو ئوسامه‌ی کوپی منفذ بووه‌ ناوپیژوان له‌نیوان هه‌ردوو لاداو ئیبن السلاریش پێش‌نیاری بۆ کرد که‌ پاره‌و دیارییه‌کان به‌ریت بۆ سوڵتانی حه‌له‌ب و هه‌ستت به‌هی‌رشکردنه‌ سه‌ر طبریه‌، له‌هه‌مانکاتیشدا که‌شتیگه‌لی فاطمی هه‌له‌ده‌ستیت به‌هی‌رشکردنه‌ سه‌ر غه‌زوه‌، له‌حاله‌تی رازی‌بوونی نوره‌دین به‌مه‌ ئیبن منفذ پاره‌ی پێشکه‌ش ده‌کات بۆ یارمه‌تیدانی، ئه‌گه‌ر رازیش نه‌بوو ئه‌وه‌ له‌سه‌ر ئه‌مه‌ی دوایه‌ که‌ به‌و پاره‌یه‌ کۆمه‌له‌ سواریک بخاته‌ پێ بۆ جه‌نگ کردن دژی خاچه‌رستان له‌نزیک عه‌سقلان، به‌لام ئه‌و کاتێ گه‌یشته‌ ب‌صیری و چاوی به‌نوره‌دین که‌وت راده‌ی سه‌رقاڵ‌بوونی به‌دیمه‌شقه‌وه‌وه‌ بۆ روونکرده‌وه‌ که‌ به‌ربه‌ستێکی تۆکمه‌یه‌و ریگره‌ له‌هاوکاری هاوبه‌ش له‌گه‌ڵ فاطمیه‌کاندا، چونکه‌ له‌و کاته‌دا هیشتا ده‌ستی به‌سه‌ردا نه‌گرتبوو^١. تێبینی ئه‌وه‌ش ده‌کریت که‌ ئیبن السلار به‌رده‌وام بوو له‌ ململانێیدا له‌گه‌ڵ خاچه‌رسته‌کاندا بۆیه له‌سالی ٥٤٦ه‌/ ١١٥١ز که‌شتیگه‌لیکی ئاماده‌کرد که‌ پاره‌یه‌کی زۆری تیا‌دا سه‌رفکردبوو و هی‌رش پێکده‌ سه‌ر شاره‌ که‌نارییه‌کانی خاچه‌رسته‌کان و به‌ئامانجی خۆی گه‌یشت، ده‌ه‌بیش باسی ئیبن سه‌لار ده‌کات و ده‌لێت: پاله‌وانیکی ئازا بوو، ده‌ستپێشخه‌رو سامدارو شافیعی و سوننی بوو، له‌سه‌ر ئابینی عوبه‌یدییه‌کان نه‌بوو، له‌گه‌ڵ السلفی دا ئاهه‌نگی گێپراو خۆپێندنگه‌یه‌کی بۆ کرده‌وه‌ به‌لام سه‌تم و ناحه‌قی تیا‌ بوو^٢، هه‌روه‌ها ئه‌و هه‌ولانه‌ی پێشوو له‌سه‌رده‌می وه‌زاره‌تی الطلائع ئیبن روزه‌یک

^١ فن الصراع الإسلامي الصليبي، ل: ٨٣.

^٢ اتعاظ الحنفاء (٣/٣٠٣).

دووباره بوويه وه که په يوه ندى به نوره دين محمودده وړه کړد له ريگه ي نوسامه ي کورې منفذه وه به لام نوره دين په لى نه کړدو پټى وابوو که هيشتا بارودوخ له بار نيبه، هه روه ها له نيتوان نوسامى کورې منفذو پاشاى سالتح نه بو الغارات طلائع ي کورې روزه يک شه په شيعر هه بووه له و شيعرانه ش که طلائع کورې رزيک وتى:

فقولوا لنور الدين لا قُلْ حدّه	ولا حکمت فيه الليالي الفواشم
تجهز الى أرض العدو ولا تهن	وتُظهر فتوراً إن مضت منك حارم ^۱
ياسيداً سيموا بهمتّه	الى لرتب العليه
فينال منها حين يحرم	غيره أوفى مزيه
أتت الصديق وإن بعدت	وصاحب الشيم الرضيه
نبيك أن جيوشنا	فعلت فعال الجاهليه
سارت إلى الأعداء من	أبطالها متنا سرية
فتغير هذي بكرة	وتعاود الأخرى عسية
فالوين منها للفرنج	فقد لقوا جهد البليه
جاءت رؤوسهم تلوح	على رؤوس السهميه
وقلائع قد قسمت	بين الجنود على السويه
وخلائق كثرت من	الأسرى تقاد إلى المنية
فانهض فقد أنبت مجد	الدين بالخال الجليه
والم بنور الدين وأعلمه	بهاتيك القضية
فهو الذي ما زال يخلص	منه أفعالا ونية
ويبيد جمع الكفر بالبيض	الرقاق المشرفيه
فعساه ينهض نهضة	يفني بها تلك البقيه
إما لنصرة دينه	أو ملكه أو للحمية
قل لابن منفذ الذي	قد حاز في الفضل الكمالا
فلذلك قد أضحي الأنام	على مكارمه عيالا
كم قد بعثنا نحوك	الأشعار مسرعة عجالا

^۱ سير أعلام النبلاء (۳۸۳/۳۰).

من محاسنك الوصلا	وصددت عنها حين رامت
حين لم تبذل فعلا	هلا بذلت لنا مقالا
في المودة واحتمالا	مع أننا نوليك صبرا
أصحت قصارا أو طوالا	ونبشك الأخبار إن
الشام تعتسف الرمالا	سارت سراياك لقصد
جرد الخيل أتباعا توالي	تزجي إلى الأعداد
يجعل فعالنا فيهم مثالا	فلو أن نور الدين
كي ينازلهم نزالا	ويسير الأجناد جهرا
بما قد كان قالأ	ووفى لنا ولأهل دولته
في معاقلها اعتقالا	لرأيت للإفرنج طرا
الغرب أو قصدوا الشمالا	وتجهزوا للسير نحو
للتصيحة و اعتزالا	وإذا أبى إلا اطراحا
لحكم خالقنا تعالى	عدنا بتسليم الأمور
وأكرمهم فعلا	يا أشرف اوزراء أخلاقا
نهته قدرا وحالا	نبهت عبدا طالما
فخرا ومجدا لن ينالا	وعتبه فأفלתه
في جوانحه اشتعالا	لكن ذاك العتب يشغل
نور الدين والقي به الرجالا	واشدد يديك بود
الشام جماعا أن تذالا	فهو المحامي عن بلاد
وجمعهم حالا فحالا	ومبيد أملاك الفرنج
والدنيا بدولته اختيالا	ملك يتبع الدهر
فلم يدع منها جلالا	جمع الخلال الصالحات
رأت عيونهم الكمالا	فإذا بدا للناظرين
حيّ وللدنيا جمالا	فبقيتما للمسلمين

مهروه ها نوره دين نه چووه هاوپه يمانى سه ريزييه وه له گهّل طلائح کوپى روزه يکدا به لکو گرنکی
دهدا به په يوه نديه دبلوماسيه کان، نه وه بوو بالويزيک له لايه نوره دينه وه له سالی ١١٥٢ هـ / ١١٥٧ ز
گه يشتو نه م کاره ش له سالی دها تودا دووباره بوويه وه واته سالی ١١٥٣ هـ / ١١٥٨ ز، وه لامی

ده‌وله‌تی فاطمیش ئه‌وه‌بوو که ئه‌و بالۆیزه‌ی نوره‌دین گێڤدراوه‌ته‌وه‌ بۆ ولاته‌که‌ی به‌چه‌ندین دیاری و چه‌که‌وه‌که‌ به‌سێ هه‌زار دینار مه‌زنه‌نده ده‌کریت پاره‌و سامانیکیش که به‌حه‌فتا هه‌زار مه‌زنه‌نده ده‌کرا له‌پیتناو کۆمه‌کی کردنی ململانیی نوره‌دین دژ به‌ خاچه‌رسته‌کان^۱، هه‌روه‌ها نوره‌دین بالۆیزیکی تری له‌سالی ۵۵۴ه‌/ ۱۱۵۹ز ناردو له‌لایه‌کی تریشه‌وه‌ ده‌وله‌تی فاطمی هاوسۆزی خۆی بۆ ده‌ربیری و عاضد له‌سالی ۵۵۵ه‌/ ۱۱۶۰ز هیمای خۆی بۆ نارد لیكدانه‌وه‌ی لۆژیکانه‌ش بۆ ئه‌م مه‌سه‌له‌یه‌ ئه‌وه‌یه‌ که‌ (فاطمی) یه‌کان دای ئه‌وه‌ی عه‌سقه‌لانیان له‌ده‌ست دا له‌سالی ۵۴۸ه‌/ ۱۱۵۳ز به‌ته‌واوی له‌مه‌ترسی خاچه‌رستان و پێویستی سود وهرگرتن له‌هیزی ده‌وله‌تی نوره‌دین و قورسایی سیاسی و سه‌ربازی تینگه‌یشتن^۲.

۱- **پالنه‌ره‌کانی ئازادکردنی میسر لای نوره‌دین**؛ ئازادکردنی میسر گه‌وره‌ترین ده‌ستکه‌وتی نوره‌دین بوو ره‌حه‌ته‌ی خوای لیبت، ئه‌وه‌ بوو توای ده‌وله‌تی فاطمی عوبه‌یدی بپوخینیت که بۆ ماوه‌ی دوو سه‌ده به‌رده‌وام بوو له‌سه‌ر گه‌نده‌لی سیاسی و تیکدانی بیرو باوه‌ر له‌سه‌ر چه‌م ناوچه‌کانی جیهانی ئیسلامیدا، چونکه‌ ئه‌وان بوون یاره‌ته‌ی خاچه‌رسته‌کانیان دا بۆ داگیرکردنی ولاتی شام ئه‌مه‌ش له‌رێی هاوپه‌یمانیی و هاوکاری کردنی نیونیه‌وه‌، هه‌روه‌ها ئه‌وان بوون که مه‌زه‌بی باطنییان بلاک کرده‌وه‌ له‌جیهانی ئیسلامیدا، کاتیکیش پشێوی ده‌سه‌لاتی گرت‌وه‌ له‌میسرداو وه‌زیره‌کان ده‌ستیان به‌سه‌ر کاروباره‌کاندا گرتو خه‌لیفه‌کان په‌راویزخران، ته‌ماعیان کرده‌ میسر و جار له‌دای جار هێرشیان بۆ ده‌هێنان بۆیه نوره‌دین محمود هه‌له‌مه‌ته سه‌ربازییه‌کانی یه‌کلا کرده‌وه‌ بۆ رزگارکردنی میسر لییان و، له‌پیتناو گیرانه‌وه‌ی زه‌وی کینانه بۆ رێبازی ئه‌هلی سوننه‌ت و جه‌ماعه‌ت، یه‌کخستنه‌وه‌ی گوته‌ری موسولمانان^۳، ده‌شتوانین دیارترین ئه‌و پالنه‌راوه‌ی که بوونه هۆی هێرشکردن بۆسه‌ر میسر له‌مانه‌دا کورت بکه‌ینه‌وه‌:

پالنه‌ری یه‌که‌م؛ ئه‌و حااله‌تی پشێویییه‌ی که میسری گرت‌وه‌ له‌کۆتا رۆژه‌کانیدا، ئه‌وه‌ بوو ده‌وله‌ت به‌ده‌ست زۆر رواله‌تی گه‌نده‌لی و له‌به‌ریه‌ک هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌وه‌ ده‌ینالاند، هه‌تا ئه‌و پاده‌یه‌یه‌ی که کورزانی خه‌لیفه‌و وه‌زیر کاریکی ئاسایی بوو، له‌ململانی نیوان وه‌زیره‌کاندا، یاخود وه‌زیر و خه‌لیفه‌دا، ئه‌وه‌بوو خه‌لیفه‌ ظاهر له‌سه‌ر ده‌ستی وه‌زیره‌که‌ی کورژاو وه‌زیره‌کان زāl بوون به‌سه‌ر خه‌لیفه‌کانی دای ئه‌وداو به‌ئاره‌زوی خۆیان که‌سیان هه‌له‌به‌ژارد، هه‌روه‌ها وه‌زیره‌کانیش

^۱ فن الصراع الاسلامي الصليبي، ل: ۸۴.

^۲ فن الصراع الاسلامي الصليبي، ل: ۸۴.

^۳ الجهاد والتجديد، ل: ۱۹۵.

یه کتریان ده کوشت نه وه بوو له یه ک سالد سئ که س بوونه وه زیر: عادل کوری روزیک و شاورو ضوغام، به م شیوه یه ده ولت لاواز بوو و پشوی بآلی به سهر ولتدا کیشاو له کوتایي نه م ململانیته شدا شاور به ده سستی ضوغام ده رکراو هانای برد بۆ نوره دین محمود که بارودوخه که ی به له بار زانی بۆ یه کخستنی شام و میسر.

پالنه ری دووهم: ته ماعی خاچه رسته کان پآلی به سه رکرده ی مواهید نوره دینه وه نا بۆ بیر کردنه وه ی جیدی بۆ هیئانی میسر بۆ ناو به ره ی ئیسلامی، ههروه ها نه و به لئینه ی که له خه لیفه ی عه باسییه وه سه باره ت به ئازادی کار کردنی له شام و میسر دا وه ریگرت زیاتر هانی دا بۆ به نه نجامگه یانندی نه م کاره ^۱.

پالنه ری سییه م: له به هیترینی نه و هۆکارانه ی که بوونه هۆی له ناو بردنی خه لافه تی فاطمی عوبهیدی، هۆکاری بیروباوه پ بوو، چونکه نه م ده ولته بیروباوه پی باطنی هه بوو مه زه بهیشتی ئیسماعیلی بوو، یه کیتی موسولمانانی نه هیشت و به رده ووام هاوکاری دوژمنانی ده کرد ^۲. بۆیه پیویست بوو یه کتیه کی به هیژ له بیروباوه پدا پیک بهیتریت که خه لافه تی عه باسی و زهوی کینه وه ولاتی شام له خۆ بگریت ^۳.

له م بارودوخه دا که نوره دینی شهید به هیوا ی هیترشکردنه سهر میسر بوو وه زیری فاطمی شاور کوری مجیر السعدی گه شته دیمه شق له سالی ۵۵۹هـ دا داوای په نادانیکرد له به رامبه ر نه و که سه ی که پله و پایه ی به زۆر لیزه وت کرد بوو ههروه ها شاور به لئینی به نوره دین دا که یه ک له سه ر سئی داهاتی میسری پیبدات دوا ی پیدانی موچه ی به سه ر یازه کانی به رامبه ر به یارمه تیدانیدا دژ به ضرغام ، به مه رجیک ببیته جینشینی نوره دین له میسر دا، ههروه ها نه سه ده دین شیرکۆش له میسر دا به سوپاکه یه وه به مینیتته وه له گه ل شاوردا کاروباری ولات به ریوه به ریت به فه رمانی نوره دین ^۴، به لام نوره دین دوو دل بوو ئایا که سیک بۆ نه م کاره په وانه بکات یان نا هه تاوه کو نویتزی ئیستیخاره ی کرد، سه رباری نه و مه ترسیبانه ش که رووبه پووی ده بوویه وه هه ر له به ر بوونی خاچه رستان له که ناره کانی شام و به یتولمه قدیسا هه تاوه کو گومان کردن له دل سوژی شاور السعید ^۵، پاشان

^۱ الجهاد والتجديد، ل: ۱۹۶.

^۲ الجهاد والتجديد، ل: ۱۹۷.

^۳ مصر والشام في عهد الأيوبيين والعماليك، ل: ۱۳.

^۴ الكامل في التاريخ له الجهاد والتجديد وه وه رگراوه، ل: ۱۹۸.

^۵ الكامل في التاريخ له الجهاد والتجديد وه وه رگراوه، ل: ۱۹۸.

نوره دین چەند ھەڵمەتییکی یەک لەدوا یەکی بەرێخستو ئاراستە ی میسری کرد لەسالی ٥٥٩ هەتاوێک ٥٦٤ هەتاوێک بەسەرکردایەتی ئەسەدەدین شێرکۆ.^١

٢- **شالۆی یەكەمی نوره دین ٥٥٩ هـ:** نوره دین مەحمود بێیاریدا کە ھەڵمەتییکی سەربازی ئاراستە ی میسر بکات بەسەرکردایەتی ئەسەدەدین شێرکۆ بۆ بەدیهێنانی دوو ئامانجی سەرەکی:

● ئاگادار بوون لەبارودۆخی ناوخرۆی میسر لەنزیکەو ھەک رێخۆشکەرێک بۆ دەست بەسەرگرتنی، بەتایبەت کەشاوور بەلێنی پێداو ھەگر بگەرێت و ھە بۆ پۆستەکە ی ئەو ھەموو خەرجییەکانی ھەڵمەتەکە لەئەستۆ دەگرێت سەربازی ئەستۆ گرتنی مانەو ھە ئەسەدەدین شێرکۆو سەربازەکانی لەمیسردا.

● گەراندنەو ھە شاوور وەزیری لەسەرکار لابراو ی فاطمیەکان بۆ پۆستەکە ی، ئەو ھە بوو ضرغام بەو ئامادە کارییانە ی زانی کە لەدیمەشق دا دەکرێت بۆ ئامادە کردنی ھەڵمەتێک بۆ یارمەتیدانی شاوور، بۆیە خۆی ئامادە کردو ھاناشی برد بۆ عەموری یەکەم لەھەولێکیدا بۆ چوونە ناو گەمە ی ھاوسەنگ کردنی ھێزەکانو، پێککەوتنێکی لەگەڵدا مۆر کرد، بۆ یارمەتیدانی دژ بەنورەدین مەحمود لەبەرامبەریشدا بەلێنی پێدا کە سەرانی سالا ھە بدات بەو شێو ھە یی کە پاشا دیاری دەکات ھەرو ھە پازی بوو بەو ھە ی کە میسر بێتە پاشکۆی خاچەرستەکانو خەلیفە ی فاطمی العاضدیشی ناچار کرد کە ئەو رێککەوتنە مۆر بکات،^٢ ئاسایش بوو کە عەموری یەکەم ئەم پێشنیارە قبول بکات چونکە ھەلێکی زیڕینی پێدە بەخشیت بۆ چوونە ناو میسر و ھە ئەمەش ئەو ئاواتە یە کە زیاتر لەنیو سەدە خاچەرستەکان ھەولیان بۆ دەدا، بۆیە خێرا ھەڵمەتییکی سەربازی بەرێخست بۆ ھێرشرکردنە سەر میسر و ئەسەدەدین شێرکۆش بەسەرۆکایەتی شالۆی یەکەم بەرەو میسر بەرێکەوت لەجەمادی دوو ھەمی ٥٥٩ هـ / نیسانی ١١٦٤ ز بەھاوپی ھەتی صلاحەدین یوسفی کوپی ئەیوبی برزای کە تەمەنی لەبێست و ھەوت سال زیاتر بوو رێگە ی دیاریکراو ی گرتبوو بەر بۆ ھەڵمەتەکە کە بەناو ئەو زەویانە دا تێدەپەری کە خاچەرستەکان دەستیان بەسەردا گرتبوو،^٣ بۆئەو ھە ی دلتیاشیان بکات و ھە ھەڵمەتەکە ی و گیانی سەربازەکانیشی پارێزراو بیت نورەالدین مەحمود کاری لەسەر دوو میحوەر دەکرد:

^١ الجهاد والتجديد، ل: ١٩٨.

^٢ تاریخ الزنکین فی الموصل وبلاد الشام، ل: ٣٢٨.

^٣ النوادر السلطانية والحاسن الیوسفیة، ل: ٧٦.

یه کهم: له گەڵ هەلمەتتە کەیدا بە سوپاکە یەوێ رویشت هەتاوێ کو لە دیمە شوق تێپەڕین بۆ رێگرتن له رووبە رووبوونە وەیان.

دووهم: هەستا بە هێرشکردنە سەر کەنارەکانی باکوپی شانیشینی بیت المقدیسی هاوسی دیمە شوق، لە پێناو راکێشانی سەرنجی خاچەپرستەکان بەروە میسر^۱.

ئەوێ ئێسە دەدین شیرکۆ بە سەركردایەتی سوپا زۆرە کە یەوێ بە ناو بیاباندا بە رێکەوت بە هاوڕێیەتی شاور و لە کرک پەڕی یەوێ بە شەو بە کەو پاشان ئەیلەدا تێپەڕی و دواتریش سوەیس و لەوێشەوێ بۆ قاهرە هێندەش خێرا دەپۆشت کە توانی لە بەرزەخی سوەیس بپەڕتەوێ پێش ئەوێ خاچەپرستەکان خۆیان ئامادە بکەن بۆ دەستیۆردان، ئەوێ بوو ضوغام هیزیکێ سەربازی رەوانە کرد بە سەركایەتی بڕایەکی خۆی کە ناوی ناصر الدین بوو بۆ بەرەنگاربوونەوێ و لە ئاکامی ئەم رووبە رووبوونەوێدا کە لە بلبیسدا روویدا ئەسە دەدین شیرکۆ سەركەوتنیکێ گەورە ی بە دەست هێنا و ناصر الدینیش بە شکستخواردوویی گەڕایەوێ بۆ قاهرە، ئەسە دە الدین شیرکۆش پاوە دووی ناو لە کۆتایی جەمادی کۆتایدا گەشتنە پایتەختی میسر و لەوێش ضوغام بە هەموو هێزەکانیەوێ هاتەدەر بۆی چونکە دەیزانی ئەم جەنگە جەنگی کۆتاییەتی و ئەم رووبە رووبوونەوێش لە ژێر شوراکانی قاهرەدا روویدا و جەنگە کەش توندو تیزێ بەخۆوە بینی و بە سەركەوتنی ئەسە دەدین کۆتایی هات دواي ئەوێ سوپا و خەلکی و خەلیفە پشتی ضوغامیان بەردا، لە کاتی هەڵاتنیشدا لە نزیک ئەو شوێنە ی کە بە مەزاری خاتو نەفیسە ناسراوە لە مانگی رەجەبی ٥٥٩ هـ/ حوزەیرانی ١١٦٤ ز کۆژا لە گەڵ ناصر الدینی بڕایدا، پاشان ئەسە دەدین شیرکۆ بە سەركەوتوویی چووێ قاهرەوێ و شاورێ گێڕایەوێ بۆ پۆستە کە ی لەوێ زارەتدا، پاشان لە دەرەوێ قاهرەدا سەربازگە یەکی دروستکرد^۲. دواي ئەوێ کە شاور گەڕانەوێ بۆ پۆستی وەزارەت مسۆگەر کرد گەڕایەوێ سەر سروشستی کۆنی خۆی کە بە فەرت و فیل ناسرا بوو هەتاوێ کو بچیتە مەملانییەکی نوێوێ لە گەڵ ئەسە دەدین شیرکۆدا، ئەوێ بوو لە گەڵ خەلکیدا خراب مامەڵە ی دەکرد و بە لێنەکانی بۆ نۆرەدین لە بێر خۆی بێردەوێ خێرا نیشانەکانی ناپاکی لێدەرکەوت و رێککەوتنە کە ی لە گەڵدا هەلوێ شانەوێ، داوای کرد لە شیرکۆ کە میسر چۆل بکات و خێرا بە هێزەکانیەوێ بچیتەوێ بۆ شام، بەلام شیرکۆ ئەم داوایە ی رەتکردەوێ وەلامی هەلوێستە ناجیگیرە کە ی دایەوێ دەستی گرت بە سەر بلبیسدا و حوکمرانی ناوچە ی رۆژەلاتی میسری لە ئەستۆ گرت^۳، شاوریش ناچار بوو پەنا

^۱ تاریخ الزنکین فی الموصل وبلاد الشام، ل: ۳۲۹.

^۲ تاریخ الزنکین فی الموصل وبلاد الشام، ل: ۳۲۹.

^۳ الباهر ل ۱۳۱-۱۳۳ تاریخ الزنکین فی الموصل، ل ۳۳۰.

به ریت بۆ پاشا عه مووری یه کهم که له ئاماده سازیدا بوو بۆ هیزشکردنه سه ر میسرو ئه م
پیشنیارانیه ی خسته به رده می :

● بۆ هر قوناغیک له قوناغه کانی گه شته که ی له به یتوالمه قدیسه وه بۆ رووباری نیل که بیست و
حه وت قوناغه بپی هزار دیناری پیده دات.

● دیاریه که ده به خشیت به هر که سیك که هاوپیته تی بکات له سواره کان ئسبتاریه که بپرپی
پشتی سوپای شانیشینی بیت المقدس یان پیکنده هیئا، وه که هه ولێک بۆ هاندانی سواره کانی
بۆ به شداریبون له هه لمه ته که دا.

● پاره ی ئالفی ئه سپه کانیان له نه ستق ده گریت به رامبه ر به یارمه تیدانی بۆ وه ده رنانی
ئه سه ده الدین له میسردا^۱، به م شیوه شاوړ چووه ناو که مه ی سیاسی نیوان دوژمنه
گه وړه کانه وه هه ولی ده دا بۆ به رژه وه ندی خۆی بیانورویژینیت، گومانیش له وه دا نییه که
عه مووری یه کهم له و کاته دا چاودیری پیشهاته کانی هه لویستی سیاسی سه ربازی ده کرد
له میسردا، کاتی به جموجۆله کانی ئه سه ده دین شیرکزی زانی مه ترسییه کانی زیاتر بوون،
که بانگهیشته که ی شاوړیشی به ده ست گه یشته خۆشحالی خۆی ده رپری ئه م هه له ی له کیس
خۆی نه دا بۆ چوونه ناو میسر هه رچه نده هاوپه یمانه که ی گۆپاوه، چونکه ئه مه بۆ ئه و
گرنگیه کی نییه، به لکو گرنگ ئه وه یه که ئه و بجیته میسره وه^۲.

۳- **شالای دووه می عه مووری بۆ سه ر میسر:** شالای یه که می عه مووری شکستی هیئا بۆ سه ر
میسرو ناچار بوو پاشه کشه و بگه رپته وه بۆ به یتولمه قدیس ئه مه ش له سالی ۵۵۸هـ /
۱۱۶۳زدا بوو هه ر که بۆ جاری دووه می هه لی بۆ ره خسا بۆ چوونه ناو میسر پاش
بانگهیشتکردنی له لایه ن شاوړه وه، خیرا کۆبوونه وه یه کی گریدا له به یتولمه قدیسدا به ئاماده
بوونی بارۆنه کانی میرنشینه که، تیایدا بپریاریدا به ده م بانگهیشته که ی شاوړه وه بچن دوی
ئه وه ی که پوونی کرده وه بۆ کۆبوونه وه که که له توانایدا هه یه هه لمه تیک به ریبخات بۆ داگیر
کردنی میسر به بی ئه وه ی به رگرییه کانی شانیشینه که ی لاوازی بییت، به تاییه ت که له و کاته دا
له نه وروپاوه ژماره یه ک حاجی گه شتبون بۆ سه ردانی به یتولمه قدیس که ده توانرا سودیان
لیوه ریگرییت بۆ لایه نی سه ربازی و به هیوا بوو که بتوانی میسر داگیر بکات بۆ
خاچه رسته کان و بپریارشیدا که بوهموندی سییه م ئه میری ئه نطاکیه به پیوه بردنی

^۱ تاریخ الزنکیين في الموصل، ل: ۲۳۰.

^۲ تاریخ الزنکیين في الموصل، ل: ۲۳۰.

کاروباره‌کاني شانشینه‌کي له‌ه‌ستو بگريښت له‌کاتي ټاماده‌نه‌بوونيد^۱. دواتر پاشاي به‌يتولمه‌قدیس خيرا به‌رهو میسر به‌ريکه‌وت به‌سه‌رکردايه‌تي هيژه‌کانيه‌وه به‌جاري دوهم له‌مانگي ره‌مه‌زاني سالي ۵۵۹هـ/ک/ ثابي ۱۱۶۴ز و له‌گه‌ل گه‌يشتنيدا بؤ فاقوس^۲ په‌يوه‌ندي کرد به‌شاوړه‌وهو ريکه‌وتن له‌سه‌ر گه‌مارؤداني نه‌سه‌ده‌دين شيړکو له‌بلبيسدا نه‌م قه‌لايه‌ش سئ مانگ له‌به‌رامبه‌ر ټابلوقه‌که‌دا خوځي گرت له‌و ماوه‌يه‌شدا شيړکو به‌باشي به‌رگري له‌سه‌نگه‌ره‌کاني کرد^۳ به‌لام کتوپر عه‌موري يه‌که‌م برياري دا که به‌چيته دانوسټانه‌وه له‌گه‌ل نه‌سه‌ده‌دين دا بؤ نه‌وه‌ي ه‌ردو لا میسر به‌جي به‌يلين، به‌لام ټايا چي له‌ټاسوي سياسي‌دا رويدا ه‌تاوه‌کو ه‌لسيټ به‌م ه‌نگاوه؟ ليژه‌دا زيري و بليمه‌تي نوره‌دين له‌رووي سه‌ريزي سه‌رکردايه‌تیه‌وه دهرده‌که‌ويټ، چونکه عه‌موري يه‌که‌م ه‌والی ناخوشي پيگه‌يشت له‌شامه‌وه که نه‌ويش فشاري هيتاني نوره‌دين محمود بوو بؤ سه‌ر مولکه‌کاني، بويه پيئي باش بوو بگه‌پټه‌وه بؤ به‌رگري کردن ليټي، له‌ه‌مان کاتي‌شدا تيگه‌يشت که ه‌لمه‌ته‌کي شکست‌خواردوه چونکه نه‌سه‌ده‌دين باش خوځي قايم کردبوو له‌بلبيسدا، له‌ه‌مان کاتدا ه‌لويسي نه‌سه‌ده‌دين شيړکوڅ زور زه‌حمت بوو، چونکه خه‌ريک بوو ټازووقه‌ي ليده‌برا سه‌رياري زوري ه‌يژه خاچه‌رستي و فاطميه‌ هاويه‌شه‌کان له‌رووي ژماره‌وهو له‌به‌رژه‌وه‌ندي نه‌بووني باري سه‌ريزي بويه رازي بوو به‌دانوسټان له‌پيناو به‌جيټيشتني میسر دا، نه‌وه بوو ه‌ردو لا ريکه‌وتن له‌سه‌ر به‌جيټيشتني میسر له‌مانگي ذي‌الحجه/ تشريني يه‌که‌مدا، به‌م شيوه‌يه سوپاي ئيسلامي و خاچه‌رست به‌ته‌نيشت يه‌که‌وه به‌نيمچه دورگه‌ي سينادا رويشتن دواي نه‌وه‌ي شاوريان به‌جيټيشت ه‌تاوه‌کو ده‌ست به‌سه‌ر ده‌سه‌لاتدا بگريښت شيړکوڅ دوايه‌مين که‌س بوو که نه‌م ولاته‌ي به‌جيټيشت بؤ گه‌يشتنه‌وه به‌سوپاکه‌يدا، شاوريښ براوه‌ي راسته‌قينه‌ي نه‌م ململانئ بوو که له‌به‌رژه‌وه‌ندي کوټايي هات، نه‌وه‌بوو به‌يه‌کجاري له‌سوپاي ئيسلامي شام و خاچه‌رستي زرگاري بوو، پاش زرگار بوونيشي له‌ضوغام بؤماوه‌ي دوو سال خوځي تاکه ده‌سه‌لاتدار بوو له‌ولاتدا^۴. نه‌سه‌ده‌دين شيړکوڅ پاش گه‌رانه‌وه‌ي

^۱ الكامل في التاريخ له تاريخ الزنكيين في الموصله وه وه‌رگبراه: ل: ۲۳۱.

^۲ فاقوس: شارېکه له‌قولايي میسري روزه‌لاتداو دوا شاري میسر له‌لای شامه‌وه(۲۳۲/۴).

^۳ تاريخ الزنكيين في الموصل، ل: ۲۳۱.

^۴ تاريخ الزنكيين في الموصل، ل: ۲۳۱.

^۵ تاريخ الزنكيين في الموصل، ل: ۲۳۱.

^۶ تاريخ الزنكيين في الموصل، ل: ۲۳۲.

له میسر خۆی خسته ژێر دهستی نوره دین محمودو میسر بویه وه به خولگه ی بیرکردنه وه و قسه کردنی مه جلیسه کانی و وازی هینا له راگۆڕینه وه له گه ل هاوه لانی میسریدا که به رده وامی هه والی ئه وییان پیده گه یاند، له و ماوه یه شدا نوره دین محمود به ئه رکێک ناردی بۆ به غدا ، ئه ویش هه لی ئاماده بوونی له پایته ختی خه لافه تدا قۆسته وه بۆ هه لئانی خه لیفه مستنجد بالله به گێترانه وه ی بارودۆخی میسر ئه وه ی که به چاوی خۆی بینویه تی، خه لیفه ش کاریگه ر بوو به مه ی که بیستی و هانیدا بۆ گه رانه وه بۆ میسر^۱. هه رچه نده هه لمه ته که ی ئه سه ده دین شیرکۆ ئامانجه کانی به دینه هینا له میسردا، به لام ئه نجامی کۆتایی ئه وه بوو که موڵکه کانی نوره دین محمود له شامدا به هیزتر بوو و پله و پایه ی زیاتر بوو له جیهانی ئیسلامیداو، بوو به یه کێک له هیزه گه وره کانی ناوچه که، له به رامبه ریشدا موڵکی خاچه رسته کان پاشه ککشی کرد به ره و که ناری ده ریاو تووشی نا ئومیدی بوون^۲. هه رچۆنێک بوو شیرکۆ عه مموری یه که م خاکی میسریان به جیهیشت و هه ریه که یان له بارودۆخی ناله باری سیاسی و باری خرابی ئابوری ولاته که یان ئاگادار بوون، ئه مه وێرایی ئه و سامان و سه رچاوه مۆییه گه وره یه ی که پالپشتیکی گه وره یه بۆ هه رکه سیك که دهستی به سه ردا بگریئت، هه روه ها شاوهره لی ده رچوونیانی له میسر قۆسته وه گه راپه وه سه ر خوو نه ریتی پێشوو ی که له کوشتن و سته مکردن و بردنی مالی خه لکدا خۆی ده بینیه وه، به جۆرێک که هیه چ شتیکی بۆ خه لیفه ی فاطمی عاضد نه هیشتبووه وه به ته وای ته نگ ی پێهه لچنی نامه یه کی نووسی بۆ بۆ نوره دین محمود هه تاوه که به هانایه وه بێت و زرگاری بکات له دهستی^۳.

۴- **شالای دووه می نوره دین**: نوره دین محمود هیزی پێویستی ئاماده کردو به ریی خست بۆ میسر له سالێ ۵۶۲هـ/ کانونی دووه می ۱۱۶۷زدا به سه رکردایه تی ئه سه ده دین شیرکۆ به هاوڕێیه تی صلاح الدینی برازای و کۆمه لێ ئه میریشی له گه لیدا نارد^۴، ژماره ی ئه م هیزانه ش گه شته دوو هه زار سوار^۵ نوره دینیش هه تاوه که قه راغی شار له گه لیدا رویشت. له ترسی رێگه پیگرتنی له لایه ن خاچه رسته کانه وه^۶، پاشان سه ربازانی هه لمه ته که به رێگه یه کی

^۱ تاریخ الزنکین فی الموصل، ل: ۳۲۲.

^۲ تاریخ الزنکین فی الموصل، ل: ۳۲۲.

^۳ النجوم الزاهرة (۳۴۸/۵).

^۴ تاریخ الزنکین فی الموصل، ل: ۳۴۳.

^۵ کتاب الروضتین فی أخبار الدولتین (۱۳/۳).

^۶ الکامل فی التاریخ الزنکین فی الموصل، ۳۴۳.

پرمه ترسيدا رۆيشتن، چونكه ئه و خاچپه رستانه ي كه له سه ر ريگا كانيان بوون و له كركو شوبكا جيگير بووبوون، له وانه بوو به سه رياندا بده ن و ده ستيان ليڤوه شيتن، له كاتيكدا ئه وان دوور بوون له ناوچه كانيانه وه، هه روه ها بيا باناشينه كان به دوايانه وه بوون و هه واليان ده گواسته وه بۆ خاچپه رسته كان، بۆيه پتويست بوو له سه ريان كه جار جاريك ريگاي هاتووچۆيان بگۆڤن بۆخۆشاردنه وه، هه روه ك سروشتيش پيشپه وي دوا ده خستن ئه وه بوو گه رده لولويكي لمانوي توند به پووياندا هه لي كردو كۆمه له پياويكي ليكوشتن و وپراي له ناو بردني بريك ئازووقه، سه رباري هه موو ئه مانه ش دريژهيان دا به گه شته كه يان به ره و ميسر، به لام دواكه وتنيان بواري ره خساند بۆ شاور كه هانا به ريت بۆ عه مووري يه كه م، چونكه له خوڤندنه وه ي پووداوه كانه وه گه شتبوه وه پياويي كه ئه گه ر ئه مجاره ئه سه ده دين شيركۆ بيته ميسر، ئه وه تيايدا ده مينتيته وه به ئاساني به جيي ناهيلايت، بۆيه دوودلي نه نواند له په يوه نديكردن به پاشاي به يتولمه قديس و دانوستاندن له گه لي داو، روونكردنه وه ي ئه و مه ترسي يه ي كه نوره دين مه حمود ده يييت بۆ شاناشيني به يتولمه ديس ئه گه ر بيتو ده ست به سه ر ميسردا بگريت، عه مووري يه كه ميش خۆشحالي خۆي بۆ بانگه يشته كه ده ربيري چونكه چاوي بريپوه ساماني ميسرو به هيواي ده ست به سه راگرتني و دوورخستنه وه ي سوپاي نوره دين مه حمود بوو ليي، هه تاوه كو نه تواني چوارده وري شاناشينه كه ي بدات كه كه وتۆته ناوه راستي مولكه كان ي نوره دين مه حموده وه^١. پيش ئه وه ي ئاماده كارييه كان ته واو بن هه وال گه يشت كه ئه سه ده دين شيركۆ خه ريكه بياباني سينا ده برپيت، ئه مه ش عه مووري يه كه مي ناچار كرد كه ئه و ژماره سه رياره ي كه بۆي كۆبووه ته وه بياننيرييت بۆ ريگرتن له پيشپه وي ئه سه ده دين، به لام ئه م ريوشوينه له كاتي خويدا دوا كه وتبوو، هه رچه نده سوپاي ئه سه ده دين رووبه پووي گه رده لولويكي لمانوي بوويه وه بووه هۆي لاواز كردني پيشپه وي و خه ريك بوو سه رياره كان ي له ناو به ريت، به لام دواچار تواني خۆي بگه يه نيته به رزه خي سويس له مانگي ره بيه ي دووهم / سه ره تاي مانگي شوبادا، هه روه ها ئه سه ده دين شيركۆ زاني كه سوپاي خاچپه رسته كان كه وتووه ته پيشپه وي به ره و ميسر، بۆيه هه ستا به بريني بيابان به ئاراسته ي باشوري رۆژئاوا هه تاوه كو خۆي له پووبه رووبوونه وه يه كي پيشه وخت لابات له گه ل خاچپه رسته كاندا، هه تا گه يشته رووباري

^١ المفروج الكرب (١٤٩/١) تاريخ الزنكين في الموصل، ٣٤٣.

نیل له نزیك ئیطفیح له دووری چل میل له باشوری قاهره وه^۱، پاشان په پیه وه بۆ که ناری روژئاواو کردیه ریژه وی خۆی هه تاوه کو گه شته جیزه وه لوی له بهرامبه ر فسطاطدا سه نگه ری لیداو بۆ ماوه ی په نجاو نه وه نده روژ حوكمپانی ناوچه ی روژ ئاوا ی کرد^۲.

ا- **شالاولی عه موری سییه م بۆ سه ر میسرو دانوستانی خاچه رستی فاطمی یه کان؛ عه موری** یه که م له به یتولمه قدیس ده رچو له مانگی ره بیعی یه که می سالی ۵۶۲هـ / کانونی دووه م ۱۱۶۷زداو به ره و میسر به ڕیکه وت له شالاولی سییه میدا بۆ سه ر میسر، نه وه بوو ریگه ی ئاسایی نیوان غه زه و عه ریشی بری پاشان له بیانه وه تیپه ری بۆ بلبیس وشاوریش تووشی به هۆی گه شتنی کتوپرو هه ماهه نگه نه کردنی له گه لیدا تووشی دله پاوکۆ بوو، وادیاره هیشتا به گه شتنی شیرکۆی بۆ ئیطفیح نه زانیبوو، دلنیاش نه بوو هه تاوه کو چاوساغه کانی نارد بۆ بیابان بۆ زانینی راستی بارودۆخه که، له م کاته شدا چووه ده ره وه بۆ پیشوازی کردن له پاشای خاچه رسته کان و چاوی پیکه وت، عه موری یه که میش له سه ر بازگه که یدا میوانداری کرد له که نار رووباری نیلدا له دووری میلێکه وه له شورا کانی قاهره وه^۳، گفتوگۆی له گه ل شاوردا ده ست پیکرد و شاوریش به لئینی دا که چوار سه د هه زار دیناری پێبدات له به رامبه ر ده رکردنی نه سه ده دین شیرکۆ له میسر، به مه رجێک نیوه ی نه م ریژه یه یه کسه ر بدریّت و نیوه که ی تریشی دوا یی بدریّت، به مه رجیشی گرت که عه موری یه که م سویند بخوا ت له سه ری^۴، بۆ پشتگیری کردنی نه م ریکه وتنه و پێدانی سیفه تی فره می عه موری یه که م هه ریه ک له هیوی گه وه ی قیساریه و جفری پیشپه وی سواره کانی داویه ی نارد بۆ لای خه لیفه ی فاطمی بۆ وه رگرتنی په زامه ندی فره می له سه ری، دوو نیردراوه که ش زۆر به گه رمی پیشوازیان لیکراو له کوشکی فاطمیدا و ریکه وتنه مه که په سه ند کرا^۵، مه سه له یه کی ئاسایش بوو که خاچه رسته کان پیشوازی له م ریکه وتنه بکه ن چونکه ده یانکاته پارێزه ری میسرو خیلافه تی فاطمی و نه سه ده دین شیرکۆش دوو ده خاته وه وه ک رکابه ری یه که میان بۆ ده ستگرتن به سه ر نه م ولاته دا^۶.

^۱ الکامل فی التاریخ له الزنکیین فی الموصل، ۳۴۳.

^۲ الکامل فی التاریخ له الزنکیین فی الموصل، ۳۴۳.

^۳ ولیم الصوری (۸۹۶/۳).

^۴ هه مان سه رچاوه (۸۹۹/۳) تاریخ الزنکیین فی الموصل، ل: ۳۴۴.

^۵ تاریخ الزنکیین، ل: ۳۴۴.

^۶ تاریخ الزنکیین، ل: ۳۴۴.

ب- جه ئنگى ئەلبابەين: ئەو ەبوو ئەسەدەد دین و سەربازەکانى نۆرەدین بەرەو صەید بەرکە و تەبەونگە شەتتە شوئینیک کە بە ئەلبابەين ناسرا بوو، سوپای میسریەکان و فەرەنجییەکانش بە دواياندا رویشتن هەتاو ەکو لە بیست و پینجی جەمادی یەكەمدا پتیاندا گەشتەو ە، ئەو ەبوو چەند سیخوپیکی ناردبوو ە ناویان کاتى ەاتتەو ە ەوالیان پتیدا کە ژمارە و کەرەستەیان زۆرەو لێبراویشتن لە بەدواداچووندا ئەویش بریارى رووبەروو بوونەو ەو ە کوشتارى دان، بەلام لەو ەدەترسا کە دەرونى سەربازەکانى لاواز بێت و نەتوانن دان بەخۆياندا بگرن لەم شوئینە مەترسیدارەدا کە ئەگەرى پەكکە و تنیان لەسەلامەتییان زیاترە لەبەر کەمى ژمارە و دوروییان لەولائەکانیانەو ە بۆیە پراوێژى پیکردن، ئەوانیش ەموویان پریان وابوو کە لەنیل بپەیتەو ە بۆ کەنارى روژەلات و بگەیتەو ە بۆ شام و پتیا و وابوو: ئەگەر شکستمان خوارد (کە گومانى تیا دا نییە) بۆکوئ بچین و پەنا بۆ کوئ بەرین؟ لەکاتیکدا کە سەربازو خەلک و جوتیار ەمووى دژمانە و ئاوات بۆ لەناو بردنمان دەخوازن. دیارە ەقى خۆشیان بوو بەتایبەت، ئەوان دوو ەزار سوار بوون دور لەولائى خۆیان و بەرامبەر بە دەیان ەزار جەنگاوەر لەحالیکیدا ەموو خەلکى ولاتە کە دژمنیان بوو، کاتى ئەمەیان و ت کە سێک لەسەربازانى نۆرەدین بەناوى شەرەفەدین بوزغوشەو ە ەستا (کە ناسرا بوو بەئازابەتى) وتى: ئەو ەى لەکوژان و بریندارى و بەدیل گرتن دەترسیت با خزمەتى پاشا نەکات، بەلکو ببیتە جوتیار یان لەگەل خێزانە کیدا لەمالەو ە دانیشیت، سویند بەخوا ئەگەر بگەیتینەو ە بۆ لای پاشای دادپەرور بەبئى سەرکەوتن و رووبەروو بوونەو ە ەیک کە ببیتە پاسا و بۆتان ئەو ەموو دەستکەوتە کانتان لێدەستیتیتەو ە کە تا ئەمڕۆ دەستتان کەوتوو ەو پتیا ن دەلێت: ئایا پارەو سامانى موسولمانان دەبەن و لەدژمنەکانیان ەلەدین و شوئینیکى و ەکو میسر دەدەن بەدەست بپاوەرپەو ە؟ ئەسەددینیش وتى: ئەمە پرای منە و کاریشى پتیدەکەم ئەو ەبوو صلاح الدین یوسفى کوپى ئەویوبیش ەاوړا بوو لەگەلئاندا، پاشان لایەنگرانى ئەم رایە زۆر بوون و لەسەر پووبەروو بوونەو ە کۆبوونەو ە، ئەمەش سام و شکوى نۆرەدین دەرەخات لەدلى فرماندەو سەربازەکانیدا، ئەو ەبوو ئەسەددین لەشوئینى خۆیدا مایەو ەو بەئامادەباشییەو ە ەتاو ەکو میسرى و فەرەنجەکان گەشتە لای (لێرەشدا ژیرى ئەسەددەدین شیرکوو ئەزموونى سەربازى دەرکەوت کاتى قورسایى خستە ناو ەراست ەتاو ەکو خۆى پتێ زۆر بکات وتى بەوانەى کە لەگەلئیدا بوون: فەرەنج و میسریەکان و دەرزانن من لەناو ەراستدام بۆیە ەیرش و ەیزى خۆیان ئاواستەى ئەوئ دەکەن، جا ئەگەر ەیرشیان بۆ ەینان ئەو ەباو ەریان پتەکەن و خۆتان

به کوشت نه دهن له دهستان هه لښ ته گه وازيان لټيښان نه وه شوپښيان که وڼ پاشان هه سټا به هه لښاردنی کومه لټکی به هیزو نازا لټيان که ناشنای نارامگری و نازايه تيان بوو، له لای راسته وه وه ستاندنی کاتې هه ردو لا روو به پوو بوونه وه فره نجه کان نه وه يان کرد که نه سه ده دين وتی هیزشيان کرده سهر ناوه ندی سوپاکه وچونکه وایان ده زانی نه سه ده دينی تيادايه، نه وانه ش که له وې بوون شه پڼکی سوکيان کرد له گه لئاند پاشان له بن دهستان هه لاتن و نه وانه ش شوپښيان که وتن، پاشان نه سه ده دين و نه وانه ی که له گه لئدا بوون هیزشيان کرده سهر نه و سهر يازانه يان که مابونه وه له فره نجه کان و شکستان پټيښان و شمشیری نايه ملیان و نږبه يان کوشت بريندار کرد پاشماوه شيان هه لاتن، کاتې فره نجه کان نه وانه ی که شوپښ موسولمانه کان که وتبوون گه پانه وه بينيان شوپښي جهنکه که چول بووه له هاوه له کانين يه کسهر هه لاتن نه مه ش سه یرترين رووداويکه که له ميژوودا نووسرا بيت که دوو هه زار سوار سهر يازانه کانی میسرو فره نجه کانی که نار ده ریا شکست پټيښان^۱.

ج- **گه ماروی نه سه ده ندریه** : پاشان نه سه ده دين به ره و سهر يازگه ی نه سه ده ندریه به ريکه وت، هه رچی له و لادئ و ده شته دا بوو له مال و مولک ده ستیان به سهر دا گرت، دواتر گه شته نه سه ده ندریه به بې جهنگ ده ستی به سهر دا گرت، دانیشته وانه که ی راده ستیان کرد و نه ویش صلاح الدينی برارای تیدا دانا، پاشان گه پايه وه صعيدو ده ستی به سهر دا گرت و پاره و سامانه که ی بردو تيادا مايه وه هه تاوه کو مانگی ره مه زانی گرت، میسری و فره نجه کانیش گه پانه وه قاهره خویان کو کرده وه و خه لکيکیان له شوپښي نه وانه دا دانا که لټيان کوژا بوون، پاش نږبوونيان به ره و نه سه ده ندریه به ريکه وتن، که صلاح الدينی تیدا بوو له گه ل کومه له سهر يازيکدا، خه لکه که شی له ترسی فره نجه کان هاوکاریان ده کردن، نه وه بوو گه مارویان له سهر تووند بوو خوراک که م بووه يه وه، به لام دانيان به خویاندا گرت، پاشان نه سه ده دينیش له صعيدو وه به ره و لایان به ريکه وت، شاوریش هه ندئ له و تورکمانانه ی تيکدا بوو که له گه لئدا بوون، نږدروای میسری و فره نجه کانیش ده هاتنه لای و داوای ناشته وایيان لیده کرد^۲.

د- **دانوستانه کانی نوردين و خاچپه رسته کان سه باره ت به به جيپيشتنی میسر** : دوی دانوستانیک له نيتوان هه ردوولادا ناشته وایيه کیان مؤر کرد له سهر نه م بڼه مايانه ی خواره وه :

^۱ الباهر، ل: ۱۳۲-۱۳۳ کتاب الروضتين (۱۳/۳).

^۲ کتاب الروضتين في أخبار الدولتين (۱۴/۳).

- هه لگرتنی گه مارۆ له سەر نه سکه نده ریه .

- ئال وگۆکردنی دیله کان

- ئازادکردنی سه ریاژه کانی نوره دین له نه سکه نده ریه دا.

- شیرکو سه ریاژه کانی میسر به جیبه یێن.

- ری پینه گرتنیان له ریگه دا له لایه ن هیزه خاچه رستانه کانه وه .

ئه گه ر خویندنه وه یه کی خیرا بکه ی ن بۆ ره وتی رووداوه کان، به و شیوه یه ی که له سەر زه وی روویدا، نه و پێشنیاره ئالوگۆپ کراوانه ی که بۆ گرێدانی ناشته واییه که خرا نه روو نه و رووداوانه ی که پاش ریککه وتنه که روویاندا ده توانی ن ئه م تییییینیانه ره چاو بکه ی ن: ئه وه بوو هه ردوو لا نوره دین و خاچه رست و فاطمی یه کان ریککه وتن له سەر :

- ده رچوونی هیزه کانی نوره دین و خاچه رسته کان له میسر

- ئالوگۆپکردنی دیله کان.

- شاور به لێن ده دات که هاو لا تیانی خۆی له نه سکه نده ریه دا سزا نه دات هه روه ها له شویننه کانی تر دا.

به رامبه ر به و یارمه تییه ی که پیشکه شی ئه سه ده دین شیرکو یان کردوه^۱. هه رچۆنیک بیته، عه موری یه که م له مانگی شه وال/ ئابدا چوو ه ناو نه سکه نده ریه وه له هه مان کاتدا صلاح الدین به کاروانیکی سه ریاژی چو پڕه وه شاره که ی به جیه یشت هه رچه نده خه لکه که ی زۆر دلته نگ بوون به ده رچوونی له و شاره، هه ردوو سه رکرده ش به یه ک گه یشتن و هه ردوو لا سه رسام بون به یه کتر، ته نانته پاشای به تولمه قدیس هه سته به کۆمه کی کردنی سه لآحه دین به چه ند به له میك بۆ گواستنه وه ی برینداره کان بۆ ولاتی شام^۲، به لام کیشه ی دانیشته وانی شاره که کۆتایی پینه هات، چونکه هه ر که شوینکه وتوانی شاور چوو نه ناو شاره که وه یه کسه ر ده ستیان دایه ده سته گیرکردنی هه ر که سیک که گومانی هاوکاری کردنی سه لآحه دینی لیکراییت، سه لآحه دینیش نا په زایی خۆی بۆ عه موری یه که م ده ربپی و نه ویش نامۆزگاری شاور ی کرد که ده سته گیرکراوه کان ئازاد بکات^۳. ئه مه ش جاری دووه م بوو که شاور نا پاکی تیا دا نواند، ئه مه ش وانه یه کی توند بوو بۆ سه لآحه دین،

^۱ تأریخ الزنکیین فی الموصل، ل: ۳۵۰.

^۲ تأریخ الزنکیین فی الموصل، ل: ۳۵۱.

^۳ تأریخ الفاطمین، ل: ۴۹۴.

بۆیە پۈتۈن ئەدەبىيەتتە دووبارە بولمىغان بىر دەستى خۇي تۆلى لەشاور كىردە كاتىك كەمىزە كانى شام گەپانە وە بۇ مىسر لەسالى ۵۶۴ھ - ۱۱۶۸ز.^۱

۵- دەسلەتلى خاچىپەرستەكان بەسەر مىسرەو: ھەريەك لەئەسەدەدىن شىركۆ سەلاھەدىن مىسرىان بەجىھىشت لەمانگى ذى القعدة/ مانگى ئەيلولدا، بەلام ەمورى يەكەم چەند ھەفتە يەك دواكەوت چۈنكە بەقاھىرەدا تىپەپى ھەتاوەكو دەسلەتلى خاچىپەرستەكان بەسەر دەولەتلى فاطمى و شاوردا بەسەپىنىت كەدىارتىن روالەتەكانى برىتیبوون لە:

• دانى سەرەنە يەكى سالانە كە ئەندازە كەسى سەد ھەزار دىنارە بەخاچىپەرستەكان.

• ھىشتەنە وەى ھىزىك لەسوارەكانىان بۇ پاراستنى دەرگاكانى قاھىرە، بۇ رىگرتن لەنورەدىن مەحمود ئەگەر دووبارە ھەوللى ھىرشكردنى دا.

• دانانى نوۈنەرىك لەبرى پاشاى خاچىپەرست لەقاھىرەدا كە بەشدار بىت لەكاروبارەكانى دەسلەتلىدا.^۲

دىارە بىرۆكەى خاوەندارىتى مىسر ھىشتا لەھزى سىياسى ەمورى يەكەمدا بەچالاكى مابوويەو، نەيدەتوانى دەست بەردارى بىت، بۇ دەويست پاش رىكخستنى كاروبارەكانى لەولەتلى شامدا بگەرپتەو، ئەمەش دەرئەنجامى چاوتى برىنى بۇ سامانى مىسرولەپىتئە پاراستنى قەوارەكەى لەولەتلى شامدا، پاشان گەپايەو بۇ فەلەستىن.^۳ بەم رىو شويئانەش دەسلەتلى بەسەر مىسردا چەسپا دەرئەنجامى ئەمەش مەملەتلى نىوان نورەدىن و ەمورى يەكەم بەردەوامى بەخۇي بىنى.^۴

۷- شالەوى سىيەمى نورەدىن بۇ سەر مىسر لەسالى ۵۶۴ھ: ھزى ئەم ھەلمەتەش ئەو بوو كە فرەنجەكان پىنگەيەكان بۇ خۇيان لەقاھىرەدا دانائو دەستيان گرت بەسەر دەرۋازەكانىداو بەشىۋەيەكى سەمكارانە حوكمى موسولمانەكانىان دەكرد، كاتى بىنيان كەكەس نىيە پووبەپوويان بوەستىت ناردىان بەدواى ەمورى يەكەمى پاشايان لەقودسداو داوايان لىكرد كەبىت بۇ دەست بەسەرگرتنى مىسرولەسنى ئاسانى ئەم كارەيان بۇ كرد، بەلام ئەو دوو دلى نواند چۈنكە لەدەرئەنجامى خراپى ئەم كارە دەرئەنجامى پاشان لەگەل سوارەكانىدا بەناپەدلىۋە كەوتە پى ھەتاوەكو گەشتە بلبىس لەسەرەتاي صفرداو دەستيان دايە

^۱ ھەمان سەرچاۋە، ل: ۴۹۵.

^۲ ھەمان سەرچاۋە، ل: ۴۹۵.

^۳ النجوم الزاهرة (۳۴۹/۵).

^۴ تاريخ الفاطميين، ل: ۴۹۵.

کوشتن و دیل کردن و تالانکردنی، پاشان به ره و فسطاط رویشتن و شاوریش فره‌مانی سوتاندنی داو داوای کرد له‌خه‌لکه‌که‌ی بگوازنه‌وه بۆ قاهره‌وه که‌ل و په‌له‌کانیان بینن نه‌وه‌کو فره‌نجه‌کان بیگرن و تالانی بکن، نه‌وانیش شاره‌که‌یان چۆل کردو ناگریان تیبه‌رداو بۆ ماوه‌ی په‌نجاو چوار رۆژ ناگر ده‌یسوتاند، پاشان فره‌نجه‌کان قاهره‌یان گه‌مارۆ داو ته‌نگیان پیته‌لچنی، شاوریش سه‌ره‌رشتی سه‌ریازه‌کانی ده‌رکرد تیایدا، کاتێ زۆری بۆ هات و نه‌یتوانی رووبه‌روویان ببیته‌وه په‌نای برد بۆ فیلیک و نامه‌یه‌کی نارد بۆ عه‌موری پاشایان و به‌لێنی دا هه‌زار دیناری میسری پێدات و هه‌ندیکیشی وه‌ک پێشه‌کی بۆ بنیڕیت، نه‌وه‌بوو سه‌د هه‌زار دیناری بۆ ناردو داوای لێکردن که ناوچه‌که جیبه‌یلن هه‌تاوه‌کو پاره‌یان بۆ کوکرنه‌وه‌ی پاره‌ بۆیان به‌لام ته‌نها پینج هه‌زار دیناری پی کوکرایه‌وه چونکه میسریه‌کان خانوو سوتاو مالّ برآو بوون^۱.

ز- **عاضد په‌نا بۆ نوره‌دین محمود ده‌بات**: عاضدی فره‌مانه‌په‌وه‌ی میسر داوای که‌وتنه‌وه‌ی ناگره‌که له‌میسردا نێردراوێکی نارد بۆلای نوره‌دین و هانای بۆ برد باسی لاوازی موسولمانه‌کانی بۆ کرد له‌به‌رامبه‌ر فره‌نجه‌کاندا له‌نامه‌که‌شدا قزێ ژنانی ناردبوو تیایدا نووسیوو: نه‌مه قزێ ژنانی کوژکی منه داوای فریاکه‌وتن ده‌که‌ن له‌تو هه‌تاوه‌کو له‌ده‌ست فره‌نجه‌کان رزگاریان بکه‌یت^۲، چهند پێشنیاریکیشی بۆ خسته‌پوو به‌رامبه‌ر به‌رزگارکردنی ولاته‌که‌ی له‌ده‌ست خاچه‌رسته‌کان له‌وانه:

● پێدانی یه‌ک له‌سه‌ر سیی ولاتی میسر.

● پێدانی زه‌وی به‌فه‌رمانده‌کانی.

● رێکه‌دان به‌مانه‌وه‌ی شیرکو له‌میسردا^۳.

ح- **ئه‌سه‌ده‌دین شیرکو به‌ره‌و میسر به‌رێکه‌وت ده‌چیته قاهره‌وه**: یاسای هه‌ل: نوره‌دین ده‌ستی دایه ئاماده‌کردنی سوپا به‌شیوه‌یه‌کی باش و دووسه‌د هه‌زار دیناریشی دا به‌سه‌رکرده‌ی هه‌لمه‌ته‌که نه‌مه جگه له‌پۆشاک و لاغ و که‌ره‌سته‌ی جه‌نگ، سه‌ره‌پشکیشی کرد له‌سه‌ریازو که‌نجینه‌دا هه‌تاوه‌کو چی پێویسته‌ بیبات، ئه‌سه‌ده‌دینیش دوو هه‌زار سه‌ریازی سواره‌و شه‌ش هه‌زار سواریشی له‌تورکه‌مانه‌کان کوکرنه‌وه‌وه له‌گه‌ڵ نوره‌دیندا پێکه‌وه هه‌تاوه‌کو

^۱ کتاب الروضتين، له‌جيهاد والتجديد وه‌ل: ۳۰۳.

^۲ کامل في التاريخ له‌ الجهاد والتجديد وه‌ه، ل: ۳۰۳.

^۳ تاريخ الفاطمين، محمد سهيل طقوس، ل: ۴۰۵.

دەروازەى دیمەشق رویشتن، پاشان كەوتنە پى بەرەو راس الماء^۱، ھەر سواریكیش لەلایەن نۆرەدینەو ەبیست دینارى پیدراو وەك یارمەتیه ك بەدەر لەمووچە، كۆمەلێكى تر ئەمیریشى خستە تەك شیركۆدا نارد كە سەلاحەدینی ئەیوبى یەكێكان بوو، ئەسەدەدینیش بەلێپراوانەو بەپى كەوت كاتى لەمیسر نزیک بوو، فرەنجه كان دەستى بەتالۆ سەر شوپى و ناو میدیه وەگەرانەو بۆ ولاتەكیان، نۆرەدینیش بەبیستنى ئەم ھەوالە زۆر دلخۆش بوو فەرمانى دا بەلیدانى تەپلى سەر كەوتن لەولاتدا، كاتى ئەسەدەدین گەشتە قاھیرە لەگەڵ عازىدا كۆبوو و ئەویش دیارى خۆى پیشكەش كردو خەلكى میسر بەھاتنى دلخۆش بوون و خەلاتىكى زۆر پیشكەش بەسەربازەكانى كرا^۲.

ط- كۆژرانى شاور: شاور ئەو ەى لەناخیدا بوو ئاشكرای نەدەكردو دەستى دەستى دەكرد بەئەسەدەدین لەپیدانى ئەو پارەى كە بەلێنى پیدابوو لەگەڵ مووچەى سەربازەكانیدا، دەیویست دووبارە ناپاكى بنوینیت، بۆیە بریارى دا خوانێك بۆ ئەسەدەدین و ئەمیرەكانى رێك بخت و لەو كاتەشدا بیانكۆژیت، بەلام كاملى كۆپى ئەم كارەى رەتكردەو و تى: سویند بەخوا ئەگەر بتهوین ئەو كارە بكەیت ئەسەدەدین ئاگادار دەكەمەو ەباوكیشى و تى: سویند بەخوا ئەگەر وانەكەین ئەو ەموومان دەكۆژین. ئەویش و تى: راست دەكەى. ئەگەر بكۆژین و ولاتیشمان بەدەست فرەنجه كانەو ەبیست، ئەو كاتە ھەر ئەو نەدە خۆشە كە فرەنجه كان ببیستن كە شیركۆ گیراوە ئیتەر یەكسەر دینەو، ئەگەر عازىدیش پەنا بۆ نۆرەدین بەریت ئەو كات نایەت بەھانامانەو، بەم شیوہە شاور وازى لەپلانەكەى ەتیا^۳. لەكۆتایشدا سەلاحەدین و چەند ئەمیرێك رێككەوتن لەسەر خۆ رزگار كردن لەدەست ئەم ناپاكى فیلبازە بۆیە دەستگیریان كرد، كاتى عازى ئەمەى بیست ناردى بۆلای شیركۆ بۆ داواى سەرى ئەسەدەدینش فەرمانى كوشتنى داو كوشتیان و سەرەكەیان لەھەفدەى رەبیعی دوو ەمى سالى ۶۴۳ك دا نارد بۆ عازى^۴.

^۱ الجهاد والتجديد، ل: ۳۰۳ راس الماء لەناوچەى حۆران.

^۲ كتاب الروضتين في أخبار الدولتين (۵۵/۳).

^۳ ەمان سەرچاوە، (۵۶/۳).

^۴ الجهاد والتجديد، ل: ۲۰۳.

ی- نەسەدەدین وەزارەتە کە ی عاضد لە نەستۆ دەگرت:

نەسەدەدین چوو قامیرەو و روویکردە کۆشکی عاچد نەویش پۆستی وەزارەتی پێسپاردو نازناوی پاشای سەرکەوتوو (الملك المنصور) (أمیر الجیوش)ی فەرماندەیی سوپای لێنا، شێرکۆش خەلکانی باوەر پێکراوی کردە بەرپرسی شوێنەکان و سەربازەکانی بەولادتدا بەش کرد، شاعیرانیش ستایشی نەسەدەدین شێرکۆیان کردوو بەهۆی ئەم کارو سەرکەوتنە یەو وە العماد دەلی:

بلغت بالجد مالا يبلغ البشر ونلت ماعجزت نيله القدر
أصحت بالعدل والإقدام منفرداً فقل لنا: أعليُّ أنت أم عمرُ
إِ فخر فإن ملوك الأرض أذلهم ماقد فعلت فكلُّ فيك مفتكرُ
سهرت إذ رقدوا بل هُجَّتْ إذ سكتوا وُصِّلْتُ إذ جنوا، بل طُلْتُ إذ قصرُوا

ک- کۆچی دوایی نەسەدەدین: وەزارەتی شێرکۆ زۆری نەخایاند، چونکە لەبیست و دووی جەمادی دووهمی ساڵی ٥٦٤ هـ کۆچی دوایی کردو فەرمانپەر وایە کە ی دوو مانگ و پێنج رۆژ بوو رەحمەتی فراوانی پەرورەدگاری لێبێت، سەلاحەدینی برازاشی بوووە جێنشینی لە وەزارەتە کەیدا^١، نەسەدەدینیش یەکیک بوو لە فەرماندە گەورەکانی نۆرەدین، پاشای دادپەروریش بۆ ئەو هەنگاو گەورە هێشتبوو یەو کە زەمینەسازی بۆ دەکرد، کە نەویش لکاندن میسر بوو بەولاتی شامەو، نەسەدەدین بەرەحمەت بێت زۆر بەخشندە بوو لە گەل سەربازەکانیداو، زۆر یەکلاکەرەو وە یاسا چەسپێن بوو لە ناویانداو سام و شکۆی لای سەربازەکانی هەبوو لە گەل ئەو وە شدا خۆشیان دەوێست و لە گەلیدا شالۆی گەورەیان ئەنجامداو رووبەرپووی مەترسی زۆر بوونەو^٢، کە سودی باشی هەبوو بۆ ئیسلام و موسوڵمانان و رۆڵی هەبوو لە بەهێزکردنی پرۆژەی رووبەرپوونەو ی داگیرکاری خاچەرستی کە نۆرەدین محمود وواتریش سەلاحەدین رابەرپایەتیا دەکرد، هەر وەها شێرکۆ نازا و لێهاتوو بە جەرگ بوو، بەهێز بوو لە خوا پەرستیداو توندو تیز بوو لە بەرامبەر بێباوەرپان و پەرستیشی زۆرو پاک و دیندار بوو، خێرو بێری زۆری دەکردو خەلکی زانا و نایین پەرورەری خۆشەوێست، زۆر لە خۆ بردو بەسۆز بوو بۆ خزمەکانی بەلام زۆر دەستی بۆ شل نەدەکردن، پارەو

^١ کتاب الروضتين، ل: ٢٠٣-٢٠٤.

^٢ الجهاد والتجديد، ل: ٢٠٤.

^٣ الجهاد والتجديد، ل: ٢٠٤.

سامان و نه سپو مهړو مالات و شتر ټيكي زوړى به جېهېشت و وېرې پېنج سهد كويله،
كه نه وانېش نه سهديه كان بوون كه زوليان مه بوو له بنياتنانى دهوله تى نه يوبيدا^۱.
سنيهم: ومزاره تى سه لاحه دين له ميسرو نه و كارانه ى كه به نه نجامى گه ياند:

سه لاحه دين پيشت لېهاتووي خوى له كاتى هاورپه تى ماميدا پيشاندا بوو، له كاتى هه لمه ته كاني
شېركودا بۆ سهر ميسر، بۆيه پاش كزچى دوايى مامى وه زاره ته كه ى گرته دهست، له ته مه نى سى و
يه ك سالىدا عاضد هه لېبژارد، چونكه كه مته مه نترين نه مير بوو نه وېش نومېدى نه وه ى پېى مه بوو
كه زياتر گوړپرايه لى بېت به لام (الملك الناصر) (پاشاى سهر كه وتوو) وه ك عاضد ناوى لېنا بوو
فاطميه كاني هيو بېر كړو، دهستى دايه پاكېشاني دلې خه لك به لاي خوږداو نه و پارانه ى به سهر دا
دابه ش كړدن كه مامى كوى كړد بويه وه، خه لكېش مه ليلان بۆى هه بوو و خوښيان ده ويست و تواناى
به ته واوى دهست به سهر سوپادا بگړت^۲، نه و كارانه ش كه سه لاحه دين به نه نجامى گه ياند گه وړه و
گرنگ بوون و توانى ناو نه ده كاني هيز له ناو به ريت.

۱- **پيلانى نه مينداری خيلافت:** روداو گه ليكي زوړباش وه رگرتنى پوښتى وه زاره ت له لايه ن
سه لاحه دينه وه روویدا، به تاييه ت كه ميسر به قوناغيكي ترسناكدا تیده په پى، چونكه دهوله تى
فاطمى هېشتا مابوو سوپاو پياوه گه وړه كاني دهوله ت پالېشتى بوون، هره په شه ى
خاچه رستانېش هېشتا له نزيك ده روازه كاني روژه لاتى ميسره وه خوى مه لاس دابوو، بۆيه
پتويست بوو له سهر سه لاحه دين كه لېهاتووي خوى له دهسه لاتدا بسه لمېنيت هه تاوه كو
دهسه لات بۆى يه كلا بېتته وه بۆ روويه روو بوونه وه ى نه و پيشهاته سياسيانه ى كه دینه پيش،
زوړى نه خاياند توانايه كى فراوانى پيشاندا له بهر پتوه بردنى كاروباره كاني ولاتداو سوريش بوو
له سهر دهستگرتن به سهر هه موو دهسه لاته كاندا به وانه شه وه كه تاييه تن به خه ليفه وه هه روه ها
چه ند پړو شوينكيي گرت بهر كه دهسه لاتى ته واوى بۆ مسوگر ده كړد له وانه:

* پاكېشاني دلې خه لكى ميسر به و پاره و سامانه ى كه پېى به خشين و خوښه ويستى خسته
دلپانه وه.

* سه ريارو خزمه تكاره كاني نه سهددين شېركوى خسته ژېر پكېفى خوږه وه به ته واوى دهستى
گرت به سهر سوپادا دواى نه وه ى كه به باشى مامه له ى له گه لدا كړدن.

^۱ الموسوعة الشاملة (ج ۲۴/۷۳).

^۲ هه مان سه رجاوه، ل: ۳۰۵.

* پینگەى خۆى به ههز کرد به هۆى ئه و یارمه تیه سه ربازیانهى که له نوره دین محمود ده وه پێى ده گه یشت، له گه ل یه کێک له یارمه تیه سه ربازییه کانیشدا شمس الدین توران شای کورپى ئه یوبى بپای گه یشت^۱، ئه و رێوشوێنانه ش که سه لاهه دین گرتیه بهر به وه هۆى به ههز کردنى ده سه لاتى به سه ر داهاته کانى ولانداو، لایه نگیری عاضدى که م کرده وه پینگەى ئیما مه تى لاواز کردو بوه مایه ی بێزارى گه وره ی طواشیه کان که ئه مینداری خه لافه ت و سه ربازی سوپای سودان و خه لکی ولاتى تۆبه (سودان) بوو، ئه م پیا وه تیگه یشت که ئه م پێیازه ی که سه لاهه دین گرتوویه تیه بهر نه گه ر به رده وام بێت، ده بێته هۆى له ناو بردنى ده ولته تى فاطمى له ئیستا یان داهاتوو وادیاره ئه م یشت چاوى برپى بووه جێنشینى شاور، کاتى نه یتوانى له پیلان و نه خشه که یدا سه رکه وتوو بێت ده ستى دایه پیلان گێران بۆ له ناو بردنى سه لاهه دین و هه ولئى په یوه ندى کردنى دا به عه مورى یه که مى پاشای بیت المقدسه وه بۆ هاندانى بۆ ههز کردنه سه ر میسر، به وه هیوا یه ی له کاتى ده رچوونى سه لاهه دیندا بۆ رو به پووبوو نه وه ی ئه م یشت هه ستیت به ده ستگیر کردنى پاشما وه ی سوپاکه ی له قاهره داو پۆستى وه زاره ت بگرتیه ئه ستوو ولات له گه ل خاچه سه ته کاندا دابه ش بکات، به لام سه لاهه دین به م پلانه ی زانى کاتى یه کێک له هاوکارانى گومانى کرد له شیوه ی ئه و دوو خوفه ی که نێردراوى ئه مینداری خیلافه ت ئه ینێرى بۆ عه مورى یه که م، بۆیه دوو خوفه که ی بردو ده زووه کانى ده ره ئینا و نامه یه کی تیا دا دۆزییه وه، به م شیوه یه ئه مینداری خیلافه ت ده ستگیر کراو ئه م هه له شى قۆسته وه بۆ له ناو بردنى، به لام هه والئى له قبوونى پینگەى له میسردا خاچه سه ته کانى هاندا بۆ هه ولدانى دووباره بۆ ههز کردنه سه ر میسر^۲، سه لاهه دینیش هه ستا به دوور خسته نه وه ی هه موو خزمه تکاره سودانیه کان له کۆشک و به هاالدین قراقوشى کرد به بهر پررسى ناو کۆشک، ئه و یشت به بێ فه رمانى ئه و هیه چ کارێکى گه وره یان بچوکی نه ده کرد^۳.

۲- جه نگی سودان: کاتى الطواشى^۴ ئه مینداری خیلافه ت و خزمه تگوزارى حه به شى کورژاو خزمه تکاره کانى تر دوور خرا نه وه تووپه بوون و نزیکه ی په نجا هه زار که سیان کۆ کرده وه و

^۱ تاریخ الفاطميين، ل: ۵۰۹ البداية والنهاية (۴۳۳/۱۶).

^۲ کامل فی التاریخ له تاریخ الفاطميين، ل: ۵۱۰.

^۳ البداية والنهاية (۴۳۴/۱۶).

^۴ الطواشى: کۆى طاشیه ئه و خزمه تگوزارانه بوون که له کۆشکى سولتاندا کاریان ده کردو ده سه لاتیکى نۆریان

له گه ل سوپای سه لآحه دیندا له نیوان دوو کۆشکه که دا پوویه پوویوونه وه و خه لکیکی زۆر له ههردوو لا کوژران، عاضدیش له کۆشکه که یه وه سهیری جهنگه که ی ده کردو سوپای شامیش له کۆشکه که وه به رد باران کراو لیثیه وه تیریان بۆ ده هات، وتیان: ئه وه به فه رمانی عاضد بووه، وتیشیان به فه رمانی ئه وه نه بووه، پاشان شمس الدوله نورانشای برای سه لآحه دین که ناماده ی جهنگه که بووو نوره دین نارد بووی بۆ یارمه تیدانی سه لآحه دین فه رمانی سوتاندنی ئه و شوینه ی دا که عاضد لیثیه وه ده یپوانی، پاشان ده رگا که ی کرایه وه هاواریان کرد: ئه میری باوه رداران فره ماننتان پیده کات که ئه و سودانیانه له ولاته که تان وه ده رننن، به م شیوه یه شامیه کان به هیز بوون و سودانیه کان ترسان و سه لآحه دینیش سه ربازه کانی نارد بۆ گه رکه که یان که به مه منصورالباب زویله ناسراو بوو مال و مندالیانی تیا دا بوو خانووه کانی سوتاندن و ئه وانیش هه لاتن و له کاتی راوه دونانیاندا خه لکیکی زۆری لیکوشتن، پاشان داوی په نادانیان کردو سه لآحه دینیش داوا که یانی قبول کردو ناردنی بۆ ناوچه ی جیزه، پاشان شمس الدوله تورانشاو سه لآحه دینی برای چوون بۆیان و خه لکیکی زۆری لیکوشتن و ته نها خه لکیکی که میان لیمایه وه: ﴿فَتِلْكَ يُبْرَتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ (النمل ٥٢)^١ وادیاره عاضدی فره مانپه وای میسر له وکاته دا ناگادار بوو له پیلانی ئه مینداری خیلافه ت، چونکه ناگونجی ئه وه له کۆشکی دا رووبدات به بی زانیاری ئه و، هاویشتنی به ردو تیریش بۆ سوپای سه لآحه دین له کۆشکی عاضده وه ئه مه دووپات ده کاته وه، ته نانه ت عاضد بۆخۆشی چاودیری جهنگه که ی ده کرد^٢. په ی بردن به م پیلانه له ئه ستۆی دیوانی ئینشائو قازی الفاضل دا بوو که ئه ندازیاری سه ره کی له ناوبردنی فاطمیه کان و چه سپاندنی مه زه بی سونه بوو له میسر دا که دواتر به دریزی باسی ده که یان له کاتی قسه کردنماندا سه باره ت به ده وله تی ئه یوبی به پشتیوانی په روه ردار.

قازی الفاضل چاودیری دیوانی ئینشائو ئه و که سانه ی ده کرد که لیی ده رچوون، سیخوپه کانیش به هه موو لایه کدا بلاو بوویوونه وه، له کۆشکه کان و ناو سه ربازه کان و سه ر سنورو ویتسگه کانی پۆسته و په یوه ندی کردنی نیوان میسرو فره نجد، ئه م سیخوپانه ش په یوه ندی پاسته و خۆیان به قازی فاضله وه هه بوو به هوی نیردراوه کانیه وه پاپۆرتی خۆیان پیشکه ش ده کردو به کۆتری نامه به ره وه بۆیان نارد^٣.

^١ البداية والنهاية (١٦/٤٣٥).

^٢ الطريق الى القدس، ل: ٩١.

^٣ القاضي الفاضل عبدالرحيم البيساني العسقلاني، ل: ١٣٠، ١٣١.

۲- له ناوبردنی نه رمه نه گان؛ سرکه و تنی سه لاهه دین ته نها به له ناوبردنی هیزه کانی سودان کوتایی نه هات به لکو له ناوبردنی هیزی نه رمه نیشی به دوا د هات، نه مانیش هیزی دوهم بوون دوا ی سودان له پووی به هیزی و ژماره وه، نه وه بوو خانوویه کی نه رمه نه کانی له نیوان هه ردو کوشکدا سوتاند به ژماره یه ک سه ریازی نه رمه نه وه که زۆرینه یان تیر هاوێژ بوون و موچه یان لای ده ولت هه بوو، نه وانیش پیشتتر هه ولیان دابوو کوسپ دروست بکه ن بۆ پیشپه وی هیزه کانی سه لاهه دین له کاتی جه نکیدا دژی به سودان، به تیر هاویشتن بۆیان بۆیه به سزای خۆیان گه یه ندان نه وانه ش که مانه وه لییان له لایه ن سه لاهه دینه وه دوورخرانه وه بۆ صعید^۱، به له ناو بردنی هیزی سودان و نه رمه نیش سه لاهه دین توانی ده ولت ی فاطمی تاراده یه کی باش لاواز بکات، به جۆرێک که ئاشکرا بوو له ناوبردنی ده ولت ی فاطمیش زۆری نه ماوه^۲.

۴- گرنگی دانی سه لاهه دین به به هیژکردنی سوپاکه ی؛ هه ر که سه لاهه دین وه زاره تی گرت ه ده ست دهستی کرد به ناماده کردنی سوپای نه یوبی هه تاوه کو ببیته ناوکیک بۆ سوپایه کی میسری نوێ که بتوانی به رگری له ده سه لاتیان و ولاتی میسر بکات له به رامبه ر هه په شه ی فره نجه کاند، تیکچوونی سوپای فاطمی و له به ریه ک هه لوه شانه وه شی لا شاراوه نه بوو، چونکه له سی گه شته که یدا بۆ میسر له نیوان سا له کانی (۵۵۹ ک- ۵۶۴ ک/ ۱۱۶۳ ز- ۱۱۶۸ ز) دا نه و سوپایه ی تاقیکردبووه یه وه به باشی شاره زای بوو له پووی سه رچاوه مرۆیی و مادی و جه نجه کانه وه هه روه ها له پووی ریگخستنی تیه کانی که له سه ر بنه مای ره گز دانرا بوون وه ک سودان و نه رمه ن و میسریه کان و ده یله م و توره کانه و عه ره به کان، هه روه ها به وردی بارودۆخی هه موو تیه پیک له م تیه پانه ی ده زانی^۳، پیشتیش قازی الفاضل له به پێوه بردنی نه م هیژانه دا کاری کردبوو که له سه رده می روزیکی کوپی صالحدا و له هه ندی کاری سه ریازیدا. هاوکاریبوو له شالوی دووه می فره نجه کانی شام بۆ سه ر میسر وه ک پیشتتر ئاماژه مان پێدا، هه روه ها فه رمانده ی تیه په جیا جیا کانی نه م هیژانه ی بینی له کاتی کدا که ململانیدابون له سه ر ده سه لات نه و کاره ی که هیژه کانی ماندوو کردو میسری به پاده یه کی زۆر لاواز کرد به جۆرێک که نه یده توانی به رگری له سه ره خۆیی خۆی یاخود مانه وه ی بکات، هه روه ها قازی الفاضل زۆرێک له هیژه میسریه کانی ده ناسی له ریی کارکردنیه وه له گه لیاندا له دیوانی سوپا و دیوانی ئینشادا که مامه له ی له گه ل دیوانی سوپا ده کردو سه ره رشتی سیخو پو نێردراوه کانی ده کرد،

^۱ القاضي الفاضل عبدالرحيم البيساني العسقلاني، ل: ۱۳۰، ۱۳۱.

^۲ هه مان سه رچاوه، ل: ۱۳۳.

^۳ القاضي الفاضل عبدالرحيم البيساني العسقلاني، ل: ۱۳۶.

بۆيە چاك ئەم ھېزانەى دەناسى و بە ئاگا بوو لە ھەموو تىپەكانى و ھەبەستى سەرکردەكانيان، ھېچ زانبارىەكىشى لەم زانباريانە لەسەلا ھەدين نەشاردبوو ھە بە ئكو ھەمووى بەكارھېتانبوو بۆ رېكخستنى سوپاى ئەيوبى و بە پتو ھەردنى، بە دريژايى كارکردنیشى لەگەڵ سەلا ھەديندا سەرپەرشتى سەريازەكانى دەکرد، چاوديرى ئامادە سازى و رېكخستنى و سەرچاوە دارايىەكانى دەکرد، لەميسرە ھە بۆ شام ھاوپتەى دەکرد ھەتا ھەكو لە تەنشت سەلا ھەديندا بچەنگين و لە شاميشە ھە بۆ ميسر ھەتا ھەكو ئامادە باش و ساز بېت بۆ ھەلەمە تەكانى داھاتوو دژ بە فرەنجەكان، ھەروەھا سەلا ھەدين لە سەرەتای دەست بە کار بوونى ھە لە ھەزارەتدا سوپاىەكى گەرەى پتکھينا کە بە تپە پېوونى کات لە پووى ژمارە و کەرەستە ھە روو لە زىاد بوون بوو فراوان بوونى کارە سەريازىەکانيشى دژ بە فرەنجەكان يارمەتيدەرى بوو لەم بوارەدا، پاسەوانى تايە تيش لەميسردا بېرپەى پشتى ئەم سوپاىە بوون، پاشان ئەو سوپا جەماوهرىيەى کە لە ئەميرى کەرت و ناوچەكان و سەريازەكانيان پتک دەھاتن، بە تايەت لە شام و جزيرەدا دواى سالى ٥٧٠ هـ / ١١٧٤ ز ھەروەھا بيايان نشينه کانيش^١، ئەمەش بە شتو ھەكى تەواو لە باسى دەولەتى ئەيوبى و سەلا ھەديندا دەبېت بە پشتيوانى پەرەردگار روون دەکردتە ھە.

چوارەم: بەرەنگار بوونەوى شالۆى خاچپەرستى بيزەنتى ھاوبەش و گەمارۆى دومياط ٥٦٥ هـ:

فرەنجەكان درکيان بە ترسناکى بارودۆخيان کردبوو پاش ئازادکردنى ميسرو ھەرگرتنى پۆستى ھەزارەت لە لايەن سەلا ھەدينە ھە، بۆيە پاشاى قودس عەمورى يەكەم و ئيمپراتورىەتى بيزەنتى رېککەوتن لە سەر ھېشکردن بۆ سەر ميسر بە کەشتىگە لەکانيانە ھە بۆ جېبە جېککردنى ئەو ھاوبەيمانىە تيش گەمارۆى دومياطيان دا^٢ سەلا ھەدينش ھېزەكانى بە سەرکردايەتى شەھاب الدین محمود خالى و تقى الدین عومەر ی برازای ناردو، نوێنە رېککيشى نارد بۆ لای نورەدين و ئەو مەترسيانەى بۆ باس کرد کە رووبە پوويان دەبېتە ھەوتى: ئەگەر فريای دومياط نەکەوم فرەنجەكان دەستى بە سەردا دەگرن، ئەگەر بەرە و ئەویش بەر تېکەوم ميسر يەکان دەست دەکەن بە خراپە و لە گوێرپاىە ئيم دەردەچن و بە شوێنمدا دێن و فرەنجەکانيش لە پېشمە ھەن و بە ھەردوولا لە ناومان دەبەن^٣. ئەو ھەبوو نورەدينش ھەستا بە و پۆلەى کەلێنى چاوە پوان دەکرا و پريارىکى دروستى داو ھېژنکى بەرێخست بۆ لای، خوێشى بەر تېکەوت بەرە و فرەنجەكانى ولاتى شام و دەستى کرد بە ھېرشکردنە

^١ القاضى الفاضل، ل: ١٢٧.

^٢ الجهاد والتجديد، ل: ٢٠٧.

^٣ الجهاد والتجديد، ل: ٢٠٧.

سەر قەلاو پینگەکانیان و سەرپه‌کانی توانیان بگه‌نه ئاستیک که پێشتر پێینه‌گه‌یشتبوون له‌پێناو سوک کردنی فشار له‌سەر میسر، ئەمەش به‌هێزکردن و پشتیوانیه‌کی باش بوو بۆ سه‌لاحه‌دین هه‌تاوه‌کو بتوانیت باشتەر میسر کۆنترۆڵ بکات و به‌کلاش بێته‌وه‌ بۆ هاوکاری کردن بۆ به‌ده‌سته‌پێانی ئامانجی ستراتیژی گه‌وره‌ که‌خۆی له‌رزگارکردنی که‌ناره‌کانی ولاتی شامدا ده‌بینیه‌وه‌ له‌ده‌ستی داگیر که‌ری فره‌نجی^۱، ئەوه‌بوو پاسگای دومیاط رۆلێکی پالەوانانه‌ی گێرا له‌پاریزگاریکردن له‌و شاره‌و زنجیرێکی زه‌به‌لاحیان فرێدایه‌ ده‌ریاکه‌وه‌ بووه‌ رێگر له‌به‌رده‌م گه‌شتنی که‌شتیه‌ یۆنانیه‌کاندا و موسوڵمانه‌ به‌رگریکاره‌کانیش زیانیکی زۆریان گه‌يانده‌ به‌که‌شتیگه‌ی بیزه‌نتی یۆنانی و بارانیکی زۆریش سه‌ریازگه‌ی خاچه‌رسته‌کانی کرده‌ زۆنگاو بۆیه‌ خۆیان ئاماده‌کرد بۆ گه‌رانه‌وه‌و به‌جیه‌پشتنی دومیاط دوا‌ی گه‌مارۆدانیک که‌ په‌نجا رۆژی خایاند، کاتێ که‌شتیگه‌ی بیزه‌نتی له‌ده‌ریاوه‌ که‌وته‌ پێ، گه‌رده‌لولێکی توند هه‌لی کردو ده‌ریاوانه‌کانیان که‌ خه‌ریک بوو له‌برسا ده‌مردن نه‌یانتوانی که‌شتیه‌کانیان کۆنترۆڵ بکه‌ن و زۆربه‌یان نوقمی ئاوو بوون و خوای گه‌وره‌ش سه‌رکه‌وتنیکی مه‌زنی کرده‌ خه‌لاتی موسوڵمانان^۲.

۱- **هۆکاره‌کانی شکستی هه‌لمه‌ته‌که‌ بۆ سه‌ر دومیاگ:** هۆی تێکشاندنی شالای خاچه‌رسته‌کان بۆ سه‌ر دومیاط ده‌گه‌رێته‌وه‌ بۆ چه‌ندین هۆکار که‌ په‌یوه‌ندی به‌موسوڵمانه‌کان و خاچه‌رسته‌کان و بیزه‌نتیه‌کانه‌وه‌ هه‌یه‌ به‌تایبه‌ت به‌هه‌ردوو لایه‌نی خاچه‌رستی و بیزه‌نتی پێکه‌وه‌:

أ- **سه‌باره‌ت به‌لایه‌نی ئیسلامی ده‌توانین ئەم هۆکارانه‌ ده‌ست نیشان بکه‌ین:**

- خۆراگری خه‌لکی دومیاگ له‌به‌رامبه‌ر داگیرکه‌راندا.
- په‌له‌کردن له‌کۆمه‌کی کردنی شاره‌که‌ که‌ به‌نازوقه‌و چه‌ک له‌لایه‌ن سه‌لاحه‌دینه‌وه‌ که‌بووه‌ هۆی به‌رزکردنه‌وه‌ی وهری دانیه‌شتوانی گه‌مارۆدراوی شاره‌که‌.
- هاوکاری راستگۆیانه‌ له‌نێوان هێزه‌ ئیسلامیه‌کان له‌ولاتی شام و میسردا به‌ئامانجی به‌رپه‌رچدانه‌وه‌ی داگیرکه‌ران.

• توانای جه‌نگی هێزه‌ ئیسلامیه‌کان و باشی پلان و رێکخه‌شتنی وردیان^۳.

- هه‌لۆیستی هاوکاری و پشتگیرانه‌ی نوره‌دین محمود، ئەوه‌بوو چه‌ند کومه‌کیه‌کی به‌ک له‌دوا‌ی یه‌کی نارد. پاشان نوره‌دین ئاماده‌نه‌بوونی فره‌نجه‌کانی له‌ولاته‌که‌یاندای قۆسته‌وه‌و

^۱ دور نورالدین محمود في نهضة الأمة، ل: ۱۶۰.

^۲ الجهاد والتجديد، ل: ۲۰۸.

^۳ تاريخ الزنكيين في الموصل وبلاد الشام، ل: ۳۷۹.

به سوپایه کی زۆره وه په لاماری دان و چووه ولاتیانه وه و مال و سامانیکی زۆری بردن و پیاوانیکی زۆری لیکوشتن و ژن و منالیکی زۆری لی گرتن، کاتی فرهنجه کان به میان زانی ناچار بوون دومیاط به جیبه پێژن و بگه پێنه وه بۆ شام^۱.

● سود وهرگرتنی باشی موسولمانه کان له وه لانه ی که بۆیان ره خسا، نه وه بوو هه لی برسپیوونی بیزه نته کانیان قۆسته وه هیرشیکی توندیان کرده سهریان که کاریگه ری باشی هه بوو، ههروه ها سودیان له هه لگردنی بای باش وهرگرت بۆ ئاگر تیبه ردانی که شتیگه لی بیزه نته ی به هۆی سوتینه ری که وه^۲، له هه موو نه مانه ش گرنگتر پشتیوانی و پارێزگاری و له که لابیوونی پهروه ردگارو دابه زاندنی سه رکه وتنی بوو بۆ به نده تیکۆشه ره کانی.

ب- سه باره ت به لایه نی خاچه رستی:

● پاشا عه موری به که م سێ رۆژ هیرشی خۆی بۆ سه رشاره که دوا خست هه تاوه کو که شتیگه لی بیزه نته ی بگاته جێ، نه مه ش هه لیکی باشی بۆ موسولمانه کان ره خساند بۆ تۆکه مه کردنی شاره که و ناردنی جه نگاوه رو که ره سته ی زیاتر بۆی^۳.

● خۆلادانی هیزه خاچه رسته کان له کۆمه کی پێشکه شکردن به سوپای بیزه نته ی کاتی رووبه پووی هیرش بوویه وه له لایه ن موسولمانه کانه وه و بینینی هه لۆیستی بینه^۴.

ج- سه باره ت به لایه نی بیزه نته ی ده توانین نه م هۆکار نه ده ستیشان بکه یین:

● به کار نه هینانی که شتیگه لی بیزه نته ی به شیوه یه کی سه ربازی له لایه ن فه رمانده کونتوستیفان قۆسه وه و ده رکه وتنی وه ک سه رکرده یه کی وشکانی نه ک ده ریایی.

● رۆلی که شتیگه لی بیزه نته ی کورت بوویه وه له گواسته وه ی هیزه کان بۆ که ناری دومیاط.

● سه رکرده ی بیزه نته ی تێروانینیکی سه ربازی دروستی نه بوو، کاتی که شته ی بیزه نته ی کانی به ته نیشته یه که وه هیشته وه له نیلدا، نه مه ش کاری هیزه ئیسلامیه کانی ئاسان کرد بۆ ئاگر تیبه ردانی چه ند دانه یه کیان.

● هێواشی سه رکرده ی بیزه نته ی له جیبه جیکردنی نه و بنه ما سه ربازیانه ی که ئاسایشی که شته ی کانی مسۆگه ر ده کات کاتی ریی دا به ده ریاوانه کانی له ده ره وه ی که شته ی کانیا ندا بمێننه وه له کاتی به پێوه چوونی کرده سه ربازییه کاندا.

^۱ البداية والنهاية (۴۴۰/۱۶).

^۲ تاریخ الزنکیین فی الموصل وبلاد الشام، ل: ۳۸۰، معالم الامبراطورية البيزنطية محمود سعيد عمران، ۳۳۰.

^۳ تاریخ الزنکیین فی الموصل وبلاد الشام، ل: ۳۸۰.

^۴ تاریخ الزنکیین فی الموصل وبلاد الشام، ل: ۳۸۰.

● بلاوونه وهی برسیتی له نیتوان هیزه بیزه نته کاند.

د- چهند هوکاریکی هاوبه ش که په یوه ستن به خاچه رستو بیزه نته کانه وه، له وانه:

۱- خراپ ه لېږاردنی کاتی ده رچوونی هه لمه ته که و جیبه جیکردنی که ماروکه له وه رزی زستاندا، که بووه هوئی نه وهی سوپای هاوپه یمانان رو به پووی لافاو بیته وه و نه مه ش بووه هوئی نوقوم بوونی سهریاز که یان و به هوئی نه و که رده لوله ی که بووه هوئی دورخستنه وهی که شته کانیا ن له که ناره که.

۲- خراپ ه لېږاردنی نه و شوینه ی که سهریاز ه هاوپه یمانه کان کردیانه سهریاز که، که نه ویش نه و ناوچه یه یه که به درزیای که نار ده ریا دریزده بیته وه، نزیکی میلک ده بوو چونکه جیگی نه و هه موو سهریاز ه نه ده بوویه وه که به په نجا هه زار که س مه زنده ده کراو هه موو له شوینه ته سکه دا کزکرانه وه و نازادی جول و بلاوونه وهی پیوستان له ده ست دا بوو چوونه ناوچه نگیکی سهر که وتووه وه.

۳- خراپ ه لېږاردنی شوینه که وای کرد که هیزه هاوپه یمانه کان بینه نامانجی هیرش و په لاماری موسولمانه کان.

۴- نه بوونی سهر کردایه تیه کی یه کگرتوو، نه بوونی هه ماهه نگی له نیتوان هه ردوو سهر کرده ی خاچه رستو بیزه نته و، نه مه ش بووه هوئی شکست هینانی کرده سهریازیه کان بوو سهر نه و شاره و بلاو بوونه وهی پرپوگا نده له ناو سهریاز که کانیا ندا و تومه تبار کردنی یه کتر به وهی که هوکاری شکست هینانی هه لمه ته که یه^۱.

۲- دمرنه نجامه کانی هه لمه ته که بوو سهر دومیاط: دوی شکست هینانی هه لمه ته هاوپه شه که بوو سهر دومیاط نه م رووداوه بووه خالی وه رچه رخانه گرنه له میژووی روزه لاتی نزیکه دا، چونکه نه گره نه م هاوپه یمانتیه خاچه رستیه سهر که وتوو بوايه له به دیهینانی نه نجامه کانیدا نه وه له وانه بوو بیته ریگر له به رده م یه کگرتنی شامو میسر دا که مه ترسییه کی راسته و خق بوو بوو سهر خاچه رسته کان له شامدا، هه روه ها له مپه ریگ ده بوو له به رده م هه ولی موسولمانه کاند بوو به ربه رچدانه وهی خاچه رسته کان و وه دهر نانیان له ناوچه که.

● شکستهینانی شالوئی گا وره کان خالی وه رچه رخان بوو له دیاری کردنی ناینده ی سه لاهه دینداو، وه که سیکی به تواناو، میسو ده ولته ی فاطمی دلتیا کرده وه له وهی که سه لاهه دین توانای پاراستنی نه و ولته ی هه یه له به رامبه ر هیرشه کانی دوژمندا، نه مه وپرای

^۱ تاریخ الزنکین فی الموصل وبلاد الشام، ل: ۲۸۱.

پاریزگاریکردن له پینگه که ی له بهرامبه ر پیلانی ناحه زاندا، به م شیوه یه ش توانی بیته جیی
سه سامی هه موان.

● موسولمانه کانی کرده هیزک که هه پ.

● هه ره شه ی راسته وخو له میرنشیه نه خاچه رسته کان ده که ن به شیوه یه ک که روژ له دوا ی روژ
خاچه رسته کان هه ستیان به تنگ پیته لچینی زیا تر ده کرد دوا ی شه ی که پیشت ته نها
مه ترسی نوره دینیان له سه ر بوو له باکوره وه، به لام ئیستا ده بی هیزه کانیان له نیوان باکورو
باشوردا دابه ش بکه ن بۆ روویه پوو بوونه وه ی نوره دین مه محمودو سه لآحه دین له یه ک کاتدا^۱.

● نه گه ر وه رگرتنی پۆسته وه زاهرت له لایه ن سه لآحه دینه وه سه ره تای کۆتایی هینان بیت
به ده وه لته فاطمی نه وه شکستخواردنی گا وره کان له دومیا ط، هه نگاو یکی تر بوو بۆ له ناو
بردنی نه م ده وه لته چونکه خه لیفه عاضد هه ول ی رزگار یوونی ده دا له ده سه لآتی سه لآحه دین،
به لام نه و شکسته ی که دو چاری هه لمه ته که بوو، عاضدی بیه یوا کردو بواری یه کلا کردنه وه ی
ده سه لآتیشی به سه لآحه دین به خشی له میسردا، نه مه جگه به ئاکامگه یاندنی هه وه لته کانی بۆ
لاوا زکردنی مه زه بی شیعه ی ئیسماعیلی، به م شیوه یه ده وه لته فاطمی دوا هیوا ی له ده ست
دا بۆ رزگار بوون له ده ست سه لآحه دین و سه لآحه دینیش بووه گه ووره ی میسر به بی رکابه ر^۲.

۲- گه یشتنی نجم الدین نه یوب بۆ میسر: سه لآحه دین داوا ی له نوره دین کرد که باوکی بنیتریت
بۆ لای و نوره دینش ره زامه ندی خۆی له سه ر نه م داوا یه نیشان داو داوا ی له نه جمه دین نه یوب
کرد که خۆی ئاماده بکات بۆ به ریکه وتن به ره و میسرو نامه یه کیشی پێدا نارد بۆ سه لآحه دین
که تیایدا فه رمانی پێده کرد که په له بکات له هه لوه شانده نه وه ی خه لافه تی فاطمی له میسرداو
خوینده نه وه ی وتار به ناوی خه لیفه ی عه باسییه وه^۳، له گه ل کاروانی نه جمه دین نه یوبیشدا
ژماره یه کی نۆر بازرگان و خاوه ن به رژه وه ندی به ریکه وتن، نوره دین محمودیش مه ترسی
هه بوو له وه ی که فره نجه کان ری به کاروانه که بگرن بۆیه به سوپا که یه وه به ره و کړک
به ریکه وتو گه مارۆی دا هه تا وه کو له تیپه رپوونی کاروانه که و له و ناوچه یه دلتیا بوو پاشان
به جیی هیشتو گه راپه وه بۆ دیعه شق^۴، دواتر نه جمه دین نه یوبی باوکی سه لآحه دین گه یشته
قا هره و له بیست و چواری ره جه بی سالی ۵۶۵ هـ دا عاضدیش خاوه نی کۆشک چوو ده ره وه

^۱ تاریخ الزنکیين في الموصل وبلاد الشام، ل: ۳۸۱.

^۲ تاریخ الزنکیين في الموصل وبلاد الشام، ل: ۳۸۲.

^۳ دور نورالدین محمود في نهضة الأمة، ل: ۱۱۵.

^۴ دور نورالدین محمود في نهضة الأمة، ل: ۱۱۶.

بۆ پېشوازی لیگردنی و ریژیکی نۆزی لیتا، هه مان روودای پێغه مبه ر یوسف (ﷺ) له گه ل باوکیدا یه عقوب (ﷺ) بۆ سه لاهه دین و باوکی دووباره بوویه وه. کاتێ هاته لای و بینی کوپه که ی ده سه لاتداری میسه ره و وتی: ﴿ادْخُلُوا مِصْرَ اِنْ شَاءَ اللّٰهُ اٰمِیْنِ﴾ (یوسف ۹۹) هه روه ها باسی نه وه ده که ن (الملك الناصر) سه لاهه دین و عاضد چوونه ده ره وه بۆ پېشوازی کردن له باوکی و له گه لیدا کۆبوونه وه هه ندێ له ناماده بوان ثایه تی: ﴿وَرَفَعَ اَبُوهُ عَلٰی الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا وَقَالَ يَا اَبَتِ هٰذَا تَاْوِیْلُ رُؤْیَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّيْ حَقًّا وَقَدْ اٰخَسَنَ بِيْ اِذْ اَخْرَجَنِيْ مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُمْ مِّنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ اَنْ نَّزِعَ الشَّیْطَانُ بَيْنِيْ وَبَيْنَ اِخْوَتِيْ اِنَّ رَبِّيْ لَطِیْفٌ لِّمَآ یَشَاءُ اِنَّهُ هُوَ الْعَلِیْمُ الْحَكِیْمُ﴾ (یوسف ۱۰۰)، کاتێ سه لاهه دین له گه ل باوکیدا کۆبووه وه ریژیکی نۆزی لیتا وه که نه ریتی خۆی و هه موو کاروباره کانی دایه ده ست، به لام باوکی به مه پازی نه بوو وتی: کوپی شیرینم خوای گه وره بۆیه تۆی هه لێژاردوه بۆ نه م کاره چونکه شیایوی خۆته له بهر نه وه نابێ نه و کاره بگۆپی^۱. سه لاهه دینیش گه نجینه کانی دایه ده ست و له ناوچه ی لؤلؤه که به سه ره که ندای قاهره دا ده روانی نه شته جێکرد^۲. ده رباره ی نه م رووداوه سه لاهه دین کۆبوونه وه ی له گه ل باوکیدا عماره الیمانی ده ئی:

من شاکر والله اعظم شاکر	ما کان نعمی بنی آیوب
طلب الهدی نصرا فقال وقد أتوا	حسی فأنتم غایة المطلوب
جلبوا إلى دمیاط عند حصارها	عز القوي وذلة المغلوب
وحلوا عن الإسلام فیها کربة	لو لم یجلوها أتت بکروب
فالناس فی أعمال مصر کلها	وعتقاؤهم من نازح و غریب
إن لم تظن الناس قشرا فارغا	وهم اللباب فانت غیر لیب
صحت به مصر وکانت قبله	تشکو سقاما لم یعن بطیب
عجبا لمعجزة أتت فی عصره	والدهر ولاد لكل عجیب
رد الإله به قضیة یوسف	نسقا علی ضرب من التقرب
جاءته إخوته ووالده إلى	مصصر علی التدریج و الترتیب

ده گێژنه وه کاتێ سه لاهه دین له گه ل باوکیدا کۆبوویه وه له خانوی وه زاره تداو پێکه وه له سه ره راخه رێک دانیشتن، نه جمه دین باسی نه وه ی کرد که سه لاهه دین له و شه وه دا له دایک بووه که نه و

^۱ مفرج الکروب (۱/۱۸۶).

^۲ مفرج الکروب (۱/۱۸۶).

تيايدا له قه لای تکریت دهرکراوه و تی: ره شبینی دایگرتو به د بین بووم به رامبه ر به وهی که به سهرمدا هات، نوسه ریکی گاورم له گه لدا بوو و تی: که وره م تو چوو زانی کئی ده لئی نه م مندا له پاشایه کی گه وره و به ناوبانگو پایه داری لیده رنا چیت، ده لئی قسه ی نه م پیاوه سوژی بۆ سه لآحه دین جولاند، ناماده بوانیش هه موو سه رسام بوون به م رووداوه ره حمه تی خوا له هه موویان^۱. هه روه ها نه جمه دین نه یوب له سالی ۵۶۸ هـ دا کۆچی دواپی کرد، دوا ی نه وه ی له کاتی سوار بوونیدا نه سپه که ی سه رکه شی نواندو نه جمه دین که و ته خواره وه له باب النصر له روژی دوو شه ممه هه ژده یه می ذی الحجه و بردیا نه وه بۆ مالی خوی و هه شت روژ ژیاو پاشان له روژی سی شه ممه بیست و حه و ته می ذی الحجه دا کۆچی دواپی کرد، نه جمه دین پیاو یکی به خشنده و به سوژو میهره بان و لیبورده بوو، به رده رگای ماله که شی پرپوو له وه فدی جوژاو جوژ، هه روه ها نه جمه دین گه وره بوو له ده رونی خه لکیدا له رووی ناین و چاکه و هه لئسو که وت و سیاسه تی باشه وه، هه ر که سیکیش له خه لکانی زانستخا زو دینداری سه ردانی بکردایه میوانداری باشی ده کردو پاره ی پیده به خشی، هه رکه سیکی دینداریشی بناسیایه سه ردانی ده کرد^۲، له و کاته شدا سه لآحه دین له ولاتی کرکو شه و به ک دا بوو بۆ جه نگ دژی داگیر که ران و نه جمه دینیش له پال گۆپی نه سه ده دینی برایدا نیژرا له الدار السلطانیة پاشان پیکه وه گو یژرانه وه بۆ شاری مه دینه ی پیروژو دورودو سلاو له سه ر نه و پیغه مبه ره ی که جیتنشینه تیايدا، گۆره که شیان له تربه الوزیر جمال الدین-ی نه سفه هانیدایه که وه زیری موصل بووه^۳. عماره ی یه مانیش شیوه نی بۆ ده کات و ده لئی:

صفو الحیاة وإن طال المدى کدر	و حادث الموت لا یقی ولا یذر
وما یزال لسان الدهر یذرنا	لو أثرت عندنا الآیات والنذر
فلا تقل غرت الدنيا مطامعنا	فما مع الموت لا غش وکدر
کأس إذا ما الردى حیاة بها	لم ینج من شکرها أنشی ولا ذکر
کم شامخ العز لا قی الذل من یدها	ما أضعف القدر إن ألولی به القدر
فی کل جیل وعصر من وقائعها	شعوا یقطر منها الناب والظفر
أودی علي وعثمان بمخجها	ولم یفتها أبو بکر ولا عمر
ومن أراد التأسی فی مصیبتہ	بفقوری برسول الله معتبر

^۱ مفرج الکروب (۱/ ۱۸۶).

^۲ عیون الروضتین (۲/ ۲۵۲).

^۳ هه مان سه رچاوه، (۲/ ۲۴۹).

ههروه ها نه جمه دين چەند كورپكى له دواى خۆى به جێهێشت له وانه سه لاهه دين يوسف الناصر، سه يفالدين أبابكر العادل، شمس الدوله توران شاو شاهنشاه و سيف الاسلام طغتكين و تاج الملوك بورى، له كچانیش ست الشام و رهبيعه خاتوون^۱.

پینچهم: هه ئوه شانده وهى خه لافه تى فاطمى عوبه يدى:

ئەم هه نكاوه يه كێكه له مه زنترين ئه و كارانه ی كه سه لاهه دين پێى هه ستا، ئه وه بوو نوره دين سوربوو له سه ر كۆتايى هێنان به خيلافه تى فاطمى هه ر بۆيه نامه يه كى نووسى بۆ سه لاهه دينى جينشيني و فه رمانى پيدا كه وتار به ناوى خه ليفه ی عه باسى المستضى وه بخوينتته وه سه لاهه دينيش پۆزشى هێنايه وه چونكه ده ترسا خه لكى ميسر دژى بوه ستنه وه به هۆى مه يليان به لای فاطمى هه كاندا، ههروه ها له بهر ئاماده نه بوونى به باشى بۆ ئەم كاره، به لام نوره دين نامه يه كى بۆ نارد وه: پابه ندى كرد به و مه سه له يه وه به شيۆه يه ك كه بوارى بۆ دواخستنى ئه و كاره نه هيشته وه، خه ليفه ی عه باسيش پيشتر نامه يه كى نارد بوو بۆ نوره دين و گله یى لێده كرد به هۆى دواكه وتنى خويندنه وه ی وتار به ناوى ئه وه وه له ميسردا. ئه وه بوو الملك العادل (نوره دين) نه جمه دين ئه يوبى بانگ كردو نامه يه كى پيدا نارد كه تيايدا ها تيبوو: ئه مه فه رمانێكه و ده بێ جېبه جېى بكریت، هه تا وه كو ئەم كاره باش و پله و پايه پاكه مان ده ست بكه ویت پيش مردن به تاييه ت. كه پيشه وای سه رده م (المستنجد) به ته وای چاوه رپيه تى و گرنگترين ئاواته به لايه وه^۲، به لام سه لاهه دين دوو دل بوو له رووخاندنى ئه و خيلافه ته ده ترسا، چونكه ميراتى عوبه يديه كان له ميسردا ته مه نى له دوو سه د سال زياتره، نوره دينيش ئازاد كردنى ميسرى به نيعمه تيك ده زانى له نيعمه ته كانى په روه ردگار له پېناو يه كخستنى ولات له سه ر ريبازى ئه هلى سوننه ت و نه هيشتنى بېدعه ی شيعه گه رى^۳، ههروه ها به باشيش له باروڤخى سه لاهه دين تېده گه شت و به ناوى ئه مير (ئه سفه هلا ره وه) بانگى ده كرد، ئه گه ر بيشيو يستايه ئه وه له ميسردا له سه ر كار لای ده بردو ولاتيكى ترى پېده سپارد، ئه مه ش ئه و قسه يه بوو كه نه جمه دين بۆ سه لاهه دينى دركاند له ميسردا: ئه گه ر بيو يستايه له سه ر كار لاتبه ريت نامه يه كى ده نارد هه تا وه كو بچيته وه بۆ لای و ولاته كه ی ده دا يه ده ست كه سيكى تر^۴، له و به لگانه ش كه ريژگرتنى نوره دين له سه لاهه دين ده سه لميتى ئه وه بوو له وتاره كه يدا ها تووه بۆ ئيين ئه بى عصرون كاتى دابه وى ميسرى پيسپاردو تيايدا ده لى: تۆو كوپه كه ت دين هه تا وه كو بتان نيرم بۆ

^۱ عيون الروضتين (٢٥٩/٢).

^۲ كتاب الروضتين له الجهاد والتجديده وه، ل: ٢٠٢.

^۳ الجهاد والتجديد، ل: ٢١٥.

^۴ كتاب الروضتين له الجهاد والتجديده وه، ل: ٢١٥.

میسر، نه‌مه‌ش به‌په‌زامه‌ندی هاوپیگم سه‌لاحه‌دین و ریگکه‌وتن له‌گه‌لیدا، خوای گه‌وره سه‌رکه‌وتووی بکات من زۆر سوپاسی ده‌کم، خوا پاداشتی بداته‌وه و بهیڤلایته‌وه، چونکه مانه‌وه‌ی پیاو چاک و سالحه‌کان مایه‌ی چاکبوونی هه‌موانه^۱، که‌واته حه‌قیقه‌تی په‌یوه‌ندی نیوان نه‌م دوو سه‌رکرده‌یه ریژگرتنی دولاپه‌نه و نرخاندنی هه‌ولای یه‌کتره و دواتریش باس له‌په‌یوه‌ندی نیوانیان ده‌که‌ین به‌پشتیوانی په‌روه‌رگار هه‌روه‌ها وه‌لامی ئه‌و نوسه‌رانه ده‌ده‌ینه‌وه که‌په‌یویه‌ته‌کانی ئه‌بین ابی‌طی و شیعه‌یان وه‌رگرتووه که سوربووه له‌سه‌ر شیواندن و ناشرینکردنی په‌یوه‌ندی نیوانیان و تانه‌دان له‌ژیاننامه‌یان تا ئه‌و شوینه‌ی که‌بو‌ی کرابیته.

۱- **په‌به‌ندی له‌هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌ی وتاردان به‌ناوی خه‌لیفه‌ی فاطمی یه‌وه:** سه‌لاحه‌دین سودی وه‌رگرت له‌قازی فاضل ئه‌و په‌یاوه گه‌وره‌و که‌م وینه‌یه، ئه‌وه‌بوو یارمه‌تی دا بۆ دانانی پلانیکی تۆکه‌و ورد له‌پیتا و له‌ناو‌بردنی ده‌وله‌تی فاطمی و مه‌زه‌بی شیعه‌ی ئه‌سماعیلی و سه‌لاحه‌دینیش به‌و په‌پی ورده‌کاریه‌وه هه‌ستا به‌جێبه‌جێکردنی، پاش ئه‌وه‌ی که سه‌لاحه‌دین میسرپه‌کانی سازدا بۆ کو‌ده‌تا کردن و نینۆکی ده‌زگای فاطمی کرد، پاش له‌سه‌ر کار لا‌بردنی دادوهره شیعه‌کان و هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌ی ئه‌نجومه‌نه‌کانی بانگه‌واز و له‌ناو‌بردنی سه‌رچاوه‌کانی مه‌زه‌بی شیعه، ئه‌وه‌بوو له‌سالی ۵۶۵هـ/ ۱۱۶۹زدا (حی‌علی‌خیر‌العمل) محمد‌علی‌خیر‌البشری له‌بانگدا لا‌برد، مه‌قریزیش باسی ئه‌وه ده‌کات که نه‌مه‌یه‌که‌م نه‌نگی بوو به‌سه‌ر ده‌وله‌تدا داها^۲. پاش ئه‌وه له‌روژی هه‌ینیدا ده‌ی ذی‌الحجه ۵۶۵هـ/ ۱۱۶۹-۱۱۷۰زدا فه‌رمانی دا که‌ناوی خه‌لیفه‌کای راشدین ئه‌بو به‌کرو عومرو عوسمان و عه‌لی بېریت، له‌وتاردا پاشان باسی عاضد بکریت به‌جۆرێک که‌گومان لای شیعه‌کان دروست بکات، ئه‌وه‌بوو وتار بیژ ده‌یوت: خواجه‌گیان عاچد باش بکه بۆ ئاینه‌که‌ت^۳. هه‌روه‌ها دادوهری له‌قاهیره‌دا سپارد به‌زانا عیسای هه‌کاری سوننی و ئه‌ویش دادوهری شافیه‌ی مه‌زه‌بی له‌هه‌موو شوینیکی ولاتدا دانا و قوتابخانه‌ی دامه‌زراند بۆ خویندنی مه‌زه‌به‌ سوننیه‌کان، نه‌مه‌له‌کاتیگدا بوو که ته‌نگی به‌عاضد هه‌لچنی بوو ده‌رماله‌کانی ده‌بپی و بی‌به‌شی ده‌کرد له‌پاره‌و ئه‌سپ و خزمه‌تکارو ریوره‌سمی خه‌لیفایه‌تی قه‌ده‌غه کرد که‌خۆی له‌ناهه‌نگه فه‌رمیه‌کانی جه‌ژنه‌کان و... هتد دا ده‌بینیه‌وه، خه‌لیفه‌ی له‌کۆشکه‌که‌یدا به‌ند کردبوو نه‌یده‌ه‌یشته له‌کۆشکه‌که‌ی بێته ده‌روه‌ه ته‌نها بۆ چه‌ند بۆنه‌یه‌کی که‌م نه‌بیته له‌وانه ده‌رچوونی بۆ پیشوازیکردنی نه‌جمه‌دین ئه‌یوبی

^۱ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۲۱۵.

^۲ المقیزی (الإتعاظ) (۳/۳۱۷)، القاضي الفاضل ۱۲۷.

^۳ المقیزی (الإتعاظ) (۳/۳۱۷)، القاضي الفاضل ۱۲۷.

باوکی سه لآحه دین به م شیوه یه عاضد له کۆشکه کهیدا که ناری گرت و بوو به نیچیری خه م نه خوژی^۱ له م کاته دا سه لآحه دین تیگه یشت که بارودۆخه که له باره بۆ له ناو بردنی ده وله تی فاطمی که له حاله تی ئاوا بووندا بوو بۆ نه م مه به سته ش نه نجومه نیکی گه وره ی پیکه یناو فرمانده کانی سوپا و زانایانی سوننه و صوفیه کانی کۆکرده وه داوای راویژو ئامۆژگاری لیکردن هه موو ئاماده یوانیش ریکه و تن له سه ر هه لگرتنی نه و هه نگاوه یه کلاکه ره وه یه له ژبانی نه و ولاته دا^۲. له سه ره تای سالی ۵۶۷هـ / ۱۱۷۱-۱۱۷۲ز دا سه لآحه دین وتاری به ناوی فاطمیه کانه وه نه هیشت و نه م کاره شی به پله بهندی کرد له جومعه ی یه که می موحره می ۵۶۷هـ- ۱۱۷۱-۱۱۷۲ز دا ناوی عاضدی له وتاردا لا بردو له هه فته ی دووه میشدا به ناوی مستضیء بامر الله باوکی الحسنی کوپی المستنجده بالله وتاری خوینده وه به م شیوه یه نه و جۆره وتاره کۆتایی پیهات و هه تا نه مپۆش له میسردا وتاری فاطمی دووباره نه بووه ته وه^۳.

تیبینی نه وه ش ده کریت که وتار به ناوی عه باسیه کانه وه یه که مجار له نه سکه ندریه دا پیش قاهره دا چونکه نه وی هه ر له سه ر مه زه به ی سوننی مابوویه وه به درێژایی سه رده می فاطمیه کان^۴، نه م و عاضد له ده یه می محرمی سالی ۵۶۷هـ / ۱۱۷۱-۱۱۷۲ز دا^۵ کۆچی دوایی کردو ده لێن سه لآحه دین کاته هه والی کۆچی دوایی عاضدی فاطمی بیست دوا یه چه ند رۆژیک په شیمان بوو له وه دا که په له ی کردوه له لا بردنی ناوی له وتاردا و وتی: نه گه ر بمزانیایه له م کاته دا ده مریت ئازارمان نه ده دا به هه لگرتنی ناوی له وتاردا، قازی الفاضلیش پیکه نی و وتی: نه گه بیزانیایه ناوی لانا به نه ده مرد^۶. نه وه بوو ئاماده یوان زه رده خه نه یه کیان یۆ نه م سوعه ته ی نیوان وه زیر سه لآحه دین و نوسه رو راویژکاره که ی کرد. که دوا په ره ی لاپه ره کانی میژووی ده وله تی فاطمی عوبهیدی تیایدا پیچرایه وه^۷.

۲- **کۆچی دوا یه العاضد له سالی ۵۶۷هـ**: ئه یب کثیر ده لێ: عاضد له زمانه وانیدا واته: قاطع واته بره ر ده وله تیان له ودا بردایه وه، ناوی عبدالله یه و باوکی محمده ی کوپی یوسف الحافظ ی

^۱ الخطط المقریزی له صلاح الدین الأیوبی قلعه جی یه وه، ل: ۱۶۱.

^۲ صلاح الدین الأیوبی، قدری قلعه جی، ل: ۱۶۲.

^۳ صلاح الدین الأیوبی، قدری قلعه جی، ل: ۱۶۲.

^۴ القاضي الفاضل، ل: ۱۳۷.

^۵ تاریخ مصر الإسلامیه زمن سلاطین بنی أبوب، ل: ۵۹.

^۶ القاضي الفاضل، ل: ۱۳۹.

^۷ القاضي الفاضل، ل: ۱۳۹.

كوپى محمەدى كوپى مستنصر كوپى الظاهرى كوپى الحاكم كوپى العزيزى كوپى المعزى
كوپى مەنصورى قائمى كوپى المەھدى يەكەمىن پاشاى فاطمىيەكانەو لەدايكبوونى العاضد
لەسالى چلو شەش دا بوو بېيستو يەك سالّ ژيا، ژياننامەى ژۆر خراپ بوو شىعەيەكى پيس
بوو نەگەر بۆى بكرايە هەرچى سوننە هەيە دەيكوشت^۱.

۳- خوشحالى موسولمانان بەنەمانى دەولەتى فاطمى: كاتى هەوالّ بەشا نۆرەدين گەيشت
وہ فديكى نارد بۆ لای خەليفەى عەباسى و ناگادارى كرده وە وفدەكە بەهاورپيەتى ئىبن أبى
عصرون بوو، ئو وە بوو بەغداد رازينرايە وە وە درگاكانى داخران و موسولمانەكان ژۆر دلخۆش
بوون، پيشتەر وتار بەناوى عەباسيەكانە وە لەميسردا هەلگيرابوو لەسالى ۳۵۹ ك لەسەردەمى
خەلافەتى المطيع ى عەباسيدا كاتى فاكيمەكان دەستيان بەسەر ميسردا گرت لەسەردەمى
المعزى فاطميدا بنياتنەرى قاھيرە وە تاو وەكو ئەم كاتەى ئيستا كە دەيكردە ۲۰۸ سالّ^۲
شاعيرەكانيش لەگەلّ ئەم رەوداو وە گەورەيەدا ناويته بوون و كاريگەرى ژۆرى لەسەريان هەبوو
ئەو وەبوو عيمادى ئەصفەهانى دەلى:

توفي العاضد الدعي فما	يفتح ذو بدعة بمصر فما
وعصر فرعونها انقضى وغدا	يوسفها في الأمور محتكما
قد طفت جرة الغواة وقد	داخ من الشرك كل ما اضطرما
وصار شمل الصلاح ملتما	بها وعقد السداد منتظما
لما غدا مشعرا شعار بني	العباس حقا والباطل اكتتما
وبات داعي التوحيد منتظرا	ومن دعاة الأشراك منتقما
وظل أهل الضلال في ظلل	داحية من غيابة وعمى
وارتبك الجاهلون في ظلم	لما أضاءت منابر العلما
وعاد بالمستضيء متهتدا	بناء حق قد كان منهتدا
واعتلّت الدولة التي اضطهدت	وانتصر الدين بعدها اهتضما
واهتز عطف الإسلام من جذل	وافتر نعر الإيمان وابتسما
واستبشرت أوجه الهدى فرحا	فلقرع الكفر سنة ندما
عاد حريم الأعداء منتهك	الحمى وفيء الطغاة مقتسما

^۱ البداية والنهاية، (٤٥١/١٦).

^۲ هەمان سەرچاو، (٤٥٠/١٦).

عامر بیت من الکمال سما
ومات ذلاً وأنه رَغمًا^۱

قصور أهل القصور أخربها
أزعج بعد السكون ساكنها

له راستیدا نوره دین محمود نه هیشتنی ده ولته تی فاطمی به نامانجیکی ستراتیژی ده زانی بۆ له ناوبردنی قهواره ی خاچهرستی و دهسه لاتی باطنی له ولاتی شامدا بۆیه سور بوو له سهر که پاندنه وه ی میسر بۆ دهسه لاتی نیسلامی راسته قینه نه وه بوو ههستا به دانانی نه خشیه ی پیویست و سوپایه کی باشی ناماده کردو چند نه میریکی لیها تووی بۆ دیاری کرد خوی گه ورهش خواستی له سهر دهستی سه ریازی دلسوژو فرمانده ی دهست پاک سه لاهه دین به دهسته تینا که ههستا به جیبه جیکردنی سیاسه تی دانایانه ی نوره دین جیی خوشیه تی ئومه تی نیسلامی و سه رکرده کانی دلخۆش بن به م مژده گه وره یه که بریتی بوو له نه هیشتنی ده ولته تی شیعه ی باطنی.

۴- **نه و په ندو وانانه ی که له له ناوچوونی فاطمیه کان له میسردا و مرده گیردریت:** ماوه ی حوکمرانی فاطمیه کان دو سه دوو هه شتا سال و شتیك بوو، به لام خیرا چوونه میژووه وه وه که نه وه ی هه رگیز تیایدا نه ژیا بن، یه که م پاشاشیان المهدی، خه لکی سلمیه بوو که ناسنگه ریکی به ره چه له ک جوله که بوو هاته ولاتی مه غریبه وه ناوی عبیدالله ی له خۆی ناو لافی نه وه ی لیذا که خانه دانه و له بنه ماله ی عه لی و فاطمیه یه (علیه السلام) وتی که نه و مه هدی، نه م باسه ش له لایه ن چه ندین زانای پایه به رزه وه گیردراوه ته وه وه کو قازی نه بو به کری باقلانی و شیخ حامد نیسفرایینی و چند گه وره زانایه کی تره وه مه به ست نه وه یه که نه م لافلیده ره دروژنه نه و دروئی بۆ چوه سهر که له ولاتانه دا کردی و کۆمه لئ خه لکی خوا به رستی نه زانیش پشتیوانیان لیکردو به م شیوه یه ده ولته و دهسه لاتی گرت هه ست و شاریکی دروست کرد ناوی نا مه هدی به ناوی خۆیه وه، پاشان بووه پاشایه کی گوئ بۆ گیراو که به ناشکرا خه لافه تی نه بو به کړو عومهره ت ده کاته وه له ناخیشدا بئ باوه ری ته واوی ده شارده وه، پاش خۆشی قائیمی کوپی و دواتریش نه لمه تصور پاشان المعز، که یه که م که سیکیان بوو که بیته میسره وه قاهره ی بۆ بنیات نرا، پاش نه ویش العزیزو الحاکم و الظاهر و المستنصر و المستعلی و الأمر و الحافظ و الظاهر و پاشان الفائزو دواتریش العاضد که دوا هه مینیان بوو، کۆی گشتیان چوارده پاشاو ماوه که شیان دوو سه دو نه وه دو نه وه نده سال بوو، هه روه ها فاطمیه کان ده ولته مه ندرتینو پاره دارترین خه لیفه و سته مکارترین و دلپه قترینیان بوون، هه روه ک پیسترتین و نا پاکترین پاشا بوون، بیدعه و کاری خراپه له ده ولته تیاندا سه ری هه لداو

^۱ کتاب الروضتین (۱۹۵/۲).

خراپه کاران نۆز بوون پیاو چاک و زانایان و خواناسانیان ناودا کهم بویه وه ، ههروهه له خاکی شامیشدا نوصهیری و دورزی و حه شیشی بلۆ بوویه وه و خاچه رسته کانیش به ته وای دهستیان گرت به سه ره که ناره کانی شامدا ته نانه ت قودسی پیروژو نابلس و عجلون و غه ورو ولاتی غه ززه و عه سقلان و کرک و شوبه ک و طبریه بانپاس و صور عشلیث و صیداو به یروت و عه ککا و صفو طرابلس و نه نطاکیه و نه و شویتانه ی که سه ره به م ناوچانه بوون هه تاوه کو ولاتی نایاس^۱ و سیس^۲، یان داگیرکردو دهستیان گرت به سه ره ولاتی نامه دو ره هاو راس العین و چه ندین ناوچه ی تر، خه لکیکی زۆریشیان کوشت که ته نها خوی گه و ره خۆی ژماره یان ده زانی و پیرای بردنی سه دان ژن و مندالی موسولمانان که له ژماره و باس نایه ت و زۆری نه مابوو ده ست به سه ره دیمه شقیشدا بگرن، به لام خوی گه و ره پاراستی، کاتی سه رده می نه وان به سه ره چوو ده سه لاتیان نه ما هه موو نه م ناوچانه گه پایه وه بۆ موسولمانان و بیباوه پانیش به سه ره شوپی گه پانه وه ته نها سه رشوپی ماندویتیان بۆ مایه وه^۳.

شه شه م: له بار بردنی کو ده تایه ک بۆ گێرانه وه ی ده ولته ی فاطمی:

ده ولته ت و کۆمه لگه ی نه و کاته ی میسر له قوناغی گۆرپانکاری گه و ره دا بوو، گۆرانکارییه ک که خه لافه ت و سیستم و ده زگا و پیاوانی فه رمان په و بۆ ماوه ی دوو سه ده کاریگه ریان هه بوو له سه ره هه موو بواره کانی کۆمه لگه بۆ حوکمیکی نوێ و ده ولته تیکی نوێ که سیستم و ده زگا و پیاوی ئایینی تایبه ت به خۆیه وه ده ستی داوه ته گۆرپانکارییه کی په له بندی، نه وه بوو سه لاهه دین هه ولتی پاکیشانی دلی جه ماوه ری ده دا بۆ لای خۆی و تارپاده یه کی باش سه رکه وتوو بوو، به لام هه ندی له بیر یارانی ده ولته ی فاطمی و پیاوانی و چه ند ده سته و تاقمیک که ئیمتیازات و ده سه لاتیان له ده سته دا بوو له سه ره لایه نگیری خۆیان مانه وه بۆ فاطمه کان بۆ نه و ده سته که وت و بیرو بۆ چوونانه ی که فاطمه کان نوێ نه رایه تیا ده کرد^۴ بۆیه نه و هیزانه که له چه ند سه ربازو نه میرو نوسه رو فه رمان به ری دیوان و خیزانی وه زیره کانی پیشوو وه ک خانه واده ی روزه یک و شاور پیکهاتبوون هه سته به پیلان دانا بۆ له ناو بردنی حوکمی سه لاهه دین و گێرانه وه ی ده ولته ی فاطمی^۵، عماده دین نه سفه هانیش باسیان ده کات و ده لی: کۆمه لیک له بانکخاوانی نه و ده ولته ته تونده روو ده مارگیره کۆبوونه وه و به نه یینی

^۱ ایاس: شاریکه له ولاتی نه رمه ندا له که ناری ده ری.

^۲ سیس: پایته ختی ولاتی نه رمه نه، صبح الأعشی (۱۳۴/۴).

^۳ البداية والنهاية (۴۵۷/۱۶).

^۴ صلاح الدین القائد وعصره د. مصطفى الحیاری، ل: ۱۶۸.

^۵ کتاب الروضتین فی الأخبار الدولتین (۲۸۲/۲).

سەردانی یەکتریان کرد بە نەینی بە هیوای گەشتن بە ئاواتیک کە بوو مایەیی مەرگیان ئەو بوو خەلیفە وەزیریان دیاریکردو راو راویژی خۆیان تەواو رکدو بە شەودا خویان پێکخست، هەولێ خۆیان بۆ یەكخست^۱ وادیارە پلانیان کە یان زۆر وردو تۆکمە بوو، خەلیفە وەزیریان دەست نیشانکردو چەند جارێک نامەیان بۆ فرەنجەکان نووسی و لە یەکیاندا داوایان لێکردن هێرش بکەن سەر میسر لە کاتی کدا کە سەلاحەدین لە کە کە بوو هەروەها ئەوانە لە دەوری عمارەیی الیمنی زاناو ئەدیبی سوننی مەزەب کە لایەنگیری فاطمەکان بوو گۆبونەو. هەستان بە نامە گۆڕینەو لە گەڵ فرەنجەکاندا، پیلان گیران وایان دەزانی کە نەینی بوونی تەواوی کارەکانیان بەرەو سەرکەوتن و دەبات، بەلام نەیانزانی کە قازی الفاضل لە پێگەی دیوانی نیشا وە خەریکی چاودێرکردنیانە بەوردی هەتاوێ کاتی ئاشکرکردنی پیلانەکان دیت، سەرچاوەکانیش دەربارەی ئاشکرکردنی پیلانەکان دوو چیرۆکی جیاواز باس دەکەن لە هەندێ وردەکاریدا، یەکە میان ئەو یە کە یەکیک لە نوسەرانی دیوان بەناوی عبد الصمدی کاتب، کە ملکەچی تەواوی بۆ قازی الفاضل دەنەند، بەلام رۆژێکیان قازی بینی و ئاوی لێنەدایەو قازیش وتی: ئەم ئەو دەگەییەتی کە ئەمیش نەیری سەلاحەدین، پاشان ئێین نەجای واعیظی بانگ کردو ئەم مەسەلەیی بۆ باسکردو داوی لێکرد کە بەدواداچوونی بۆ بکات، ئەویش داوی بەدوادا چوون گەشتە راستی مەسەلەکە، پاشان قازی الفاضل ناردی بۆ لای سەلاحەدین و پیتی وت: کاتژمێر ئەوێندە لای ئامادە دەبیت و ئەو باسەیی بۆ دەکەیت، ئەویش لای سەلاحەدین ئامادە بوو لە مەزگەوتداو باسی مەسەلەکەیی بۆ کرد، پاشان سەلاحەدین بانگی کردو داوی روونکردنەو لێکردن، ئەوانیش دانیان بە پیلانەکاندا نا، ئەویش دەستگیری کردو فرمانی لە خاچدانی بۆ دەرکردن^۲، رێوایەتی دوو هەمیش ئاماژە بۆ ئەو دەکات کە پیلان گیران زەینەدینی کوپی نەجای واعظیان بەشدار کردووە لە پیلانەکانداو ئەویش سەرەتا وا خۆی پیشان دا کە لە گەڵیادایە بەلام دواتر پیلانەکەیی ئاشکر کرد بۆ سەلاحەدین و داوی لێکرد مۆلکەکانی ئێین کاملی پێبەخشێ، سەلاحەدینیش رازی بوو داوی لێکرد تێکەڵاویان بکات بۆ زانیسی مەبەستەکان، ئەمیش هەموو گۆرانکارییەکانی پێراگەیانداو پاشان نێردراوێکی فرەنجەکان بە دیارییەکەو هات بۆ لای سەلاحەدین و نامە یەکی ئاشکراو نامە یەکی نەینی پێبوو بۆ پلانگیرەکان، بەم شێوەیە سەلاحەدین ئاگادار بوویەو^۳، هەروەها قازی فاضل بۆ خۆی ئاماژەیی بەوردەکارییەکانی ئەم پلانی داو کە لە نامەکە یە کدا ئاراستەیی نۆرەدینی کرد لەبری سەلاحەدین،

^۱ کتاب الروضتين فی الأخبار الدولتين (۲/۲۸۲).

^۲ القاضي الفاضل، ل: ۱۴۶.

^۳ القاضي الفاضل، ل: ۱۴۶، مفرج الکروب، (۱/۲۴۵، ۲۴۴).

ئەم نامەيەش بەلگەيە لەسەر ئاگاداری وردی لەم پلانە، بەلکو بەشداريکردنی لەپوچەلگەردنەویدا، لەوانەشە ئەو ئەو کەسەي دانايیت کە لەوردهکاریەکانی پیلانە کە ئاگارداری کردەو، وە کە لەنامە کەدا ئاماژە بەسیخوڕەکانی دیوانی نینشانی میسری دەکات لەفرەنجهکان و خەلکانی تر کە پەيوەندیان بەدیوانەو هەيە^۱، هەروەها لەو نامەيەدا قازی الفاضل بەدەستی خۆی نووسی بۆ نۆرەدین بەناوی سەلاحەدینەو هەيە دواي ئەو لیکۆلینەوانەي کە سەلاحەدین ئەنجامی دا، بەشیوەيەکی تایبەت و گشتگیر قەسە لەسەرەتاکانی پیلانە کەو بەرەوپیشچوونەکانی و چۆنیتی ئاشکرا کردن و لەخاچدانی پیلان گێڕەکان لەبەردەم مائەکانیاندا دەکات^۲.

۱- سەلاحەدین بەردەوام پاش لەناوبردنی خیلەفەتی فاطمیش هیشتا (سەربازانی میسر) و خەلکی ناو کۆشکی فاطمی بەدوژمنی دەوڵەت و بوونی خۆی دەزانی و چاوەڕوان بوو کە هەستن بەکاریک لەدژی بۆیە هەمیشە خۆی لێدەپاراستن و چاوەدێری بەسەریانەو دانابوو بەبەردەوامی ئاگادار بوو لێیان، لەگەڵ ئەوەشدا بەردەوام بەنهیتی هەموو هۆکاریکیان دەگرتە بەر بۆ تۆڵەکردنەو لێی.

۲- ئەوان هەر لەپاگەیانندی وتاری عەباسیەکانەو هەتاوێک دەستگیرکردنیان، لەهەموو کات و سات و سەل و رۆژیکدا لەپیلانگێڕی و کۆبوونەویدا بوون و نێردراویان دەناردە لای خاچەرستەکان بۆ هاوکاری کردنیان لەپێناو بەدیھێنانی مەبەستەکانیاندا، ئەو کارەش کە ژۆر بەلایانەو خۆش بوو پشتیان پێدەبەست ئەو نامە گۆڕینەو بەردەوامە بوو لەگەڵ فرەنجهکاندا هەیانبوو، کەتیایدا تەماعیان دەخستە بەریان و هاتن و پێشپەرەییان لا شیرین دەکردن^۳. بەلام فرەنجهکان لەسەرەتادا وەلامیان نەدانەو لەترسی سەلاحەدین بەلام لەهەمان کاتدا بێئومێدیان نەدەکردن لەیارمەتیدانیان لەکاتی پێویستدا.

۳- کارگەیشتە ئەوێ نامەیان نووسی بۆ پاشای خاچەرستەکان لەو کاتەدا کە سەلاحەدین هەستا بەشالاوی دووھەمی بۆ سەر ولاتی کرک و شوبەک بەژمارەيەکی زۆری هیژەکانیەو، داوایان لێکرد کە هەستێ بەو رۆلێ کە لەسەری رێککەوتوون و لەنامە کەیاندا نووسیویان: کە ئەو دووھەو هەلە کە لەبارەو ئەگەر عەموری بەهیژەکانیەو بەرەو صورو أیلە پێشپەرەي بکات ئەو رێ لەسەلاحەدین دەگری و بواي گەرانەوێ نامینیت و لەو کاتەشدا قاھیرە راپەرین دەکات "خەلکی ناو کۆشک و سەرجم سەربازانی فاطمیەکان لەمیسردا" و کۆمەلە

^۱ القاضی الفاضل، ل: ۱۴۶.

^۲ صلاح ادین القائد وعصره، ل: ۱۶۹.

^۳ کتاب الروضتين (۲/۲۷۸).

سودانیه کان و ئه رمه نیه کان و ئیسماعیله کان خانه واده ی سه لآحه دین و هاوکاران و پیاوه کانی له پایته خدا له ناو ده بات^۱.

به لام هۆشیاری سه لآحه دین و ئه و ته کنیک و ئۆپه راسیۆنانه ی که پێی هه ستا عه موری شپزه کرد له و کاته دا که هه وێی ده دا جموجوێی سه لآحه دین چاودێری بکات له نه قه بدا له باشوری ئوردن، ههروه ها چالاکی خۆی له لای ئاوه کانی الکرم له کێوه کانی خه لیلدا راگرت له ترسی ئه وه ی که سه لآحه دین هه لی جموجوێی هه له ی پاشا بقۆزێته وه، روویکاته ناوچه کانی رۆژئاوای ئوردون و ده ریای مردوو.

۴- ناو می ده بوونی پلانگێران: کاتێ جرج (جورج یان جور جیوس) نووسه ری نامه ی بۆ پاشا هه مهوری که یشته قاهیره بۆگه یان دنی نامه یه ک بۆ سه لآحه دین. (وادیاره نامه گۆرینه وه به رده وام بووه، خێرا په یوه ندیان پێوه کردو) نامه یه کیان پێدانارد بۆ پاشا عه موری: که سه ر یازه کان په رته وازه ن و له ناوچه جیا جیاکاندا بلآو بوونه ته وه و کاتی وه رزی دروینیه و ته نها هه ندیکیان له قاهیره دا ماونه ته وه، ئه گه ر که شتیگه لیگ بنێرێ بۆ هه ندی ناوچه، ئه وه فلآنه که س ده نێرێ بۆ رووبه روو یوه نه وه ت و سه لآحه دین به ته نها ده مینێته وه له شاردا و ئیمه ش به و کاره هه لده ستین که پێشتر له شوپشدا باس مان کرد^۲، ئه مه ش به لگه یه کی تره له سه ر هه ولدانیان بۆ سود وه رگرتن له بارودۆخی له بار، له به ر ئه وه ی که کۆکردنه وه ی به روو بووم له کێلگه کانه وه له و کاته دا که ئه میری ناوچه کان و سه ر یازه کانیا تیا دا رووده که نه ناوچه کانیا ن بۆ وه رگرتنی پشه که کانیا ن و دابه شکردنی، ئه مه ش حاله تێکی ناسایی و زانراوه له میژووی ناوچه که له سه ده کانی ناوه پاستدا^۳.

۵- پاشا عه موری هه رکاتێ بیویستایه بارودۆخی میسر بزانی یان په یوه ندی بکات به پلانگێرانه وه بۆ گفتو گو کردن له گه لیاندا، جورجی نێرده ی ده نارد بۆ لای سه لآحه دین: به روا له ت بۆ ئیمه و به نه ینی بۆ لای ئه وان بوو، ئه و پیاوه تیه ی ده خسته به رده ممان که هه رگیز ده رومان په سه ندی نه ده کردو له گه ل ئه وانیشدا ئه و شته نا په وایه ی گرێده دا که ده مانزانی، خه لکی ناو کۆشک و میسریه کانیش (سه ر یازه کان) له کاتی ئه م کۆمه کیانه دا نێردا ویا ن هه بوو که ها تووچۆی ده کردو نامه ی ده برد بۆ فره نه جه کان^۴.

^۱ کتاب الروضتین (۲/ ۲۷۸).

^۲ کتاب الروضتین (۲/ ۲۷۸).

^۳ صلاح ادین القائد وعصره، ل: ۱۷۰.

^۴ کتاب الروضتین (۲/ ۲۸۷).

۶- سیاسه‌تی سه‌لاحه‌دین له‌م ماوه‌یه‌دا وابوو که نه‌گه‌ر هاوکارانێ گومانیان له‌یه‌کێک له‌و کۆمه‌لانه‌دا بکردایه‌و ده‌ستگیریان بکردنايه‌و هیچ به‌لگه‌یه‌کیان له‌سه‌ریان ده‌ست نه‌که‌وتایه‌، ئازادی ده‌کردن به‌لام لیخۆش بوون چاو قایم ترو نه‌رمی نواندن توند تری ده‌کردن^۱.

۷- پیلان گێژان له‌همان کاتدا په‌یوه‌ندیان کرد به‌ (شیخ الجبل)ی سنان^۲، سه‌رکرده‌ی ئیسماعیلیه‌ نزاریه‌کان له‌ولاتی شامداو داوای یارمه‌تیان لێکرد به‌بیانوی ئه‌وه‌ی: که‌یه‌ک بانگه‌وازیان مه‌یه‌و جیاوازی نێوانیان نابێته‌ بایسی ئه‌وه‌ی که‌پشتیوانی له‌یه‌کتر نه‌که‌ن^۳. بۆیه‌ داوایان لێکرد که‌هه‌ستت به‌تیرۆرکردنی پاشا وه‌ک نه‌ریتی خۆیان، یان هه‌ستت به‌پیلان گێژان دژ به‌پاشا، نێردراوی نێوانیشیان خالی ئێین قرجله‌ بوو^۴ که‌یه‌کێک بوو له‌پیاوانی پیشه‌ووی ده‌وله‌تی فاطمی، وا دیاره‌ هه‌ردووکیان لای (صاحب الجبل) بوون له‌کاتی ناشکرا بوونی پلانه‌که‌دا بۆیه‌ په‌نایان برد بۆ خاچه‌رسته‌کان^۵.

۸- ناشکراش نییه‌ که‌ پیلانگێژه‌کان په‌یوه‌ندیان کردبێت به‌پاشای صقلیه‌وه‌ بۆ ناردنی که‌شتیگه‌ لێک به‌شیوه‌یه‌کی راسته‌وخۆ یان له‌ریگه‌ی پاشای خاچه‌رسته‌کانه‌وه‌، به‌لام که‌شتیگه‌له‌که‌ پاش شکسته‌هێنانی پیلانه‌که‌ گه‌یشه‌ ئه‌سکه‌نده‌ریه‌و پێکهاتبوو له‌ ۲۰۰ که‌شتیو ژماره‌یه‌کی زۆر سوارو پیاده‌ی له‌خۆ ده‌گرت و توشی زیانیکی زۆر بوو چونکه‌ پاشا عه‌موری له‌وشکانیدا پیشه‌ره‌وی نه‌کرد وه‌ک له‌سه‌ری رێککه‌وتبوون به‌هۆی له‌ناوبردنی توندی پیلانگێژانه‌وه‌^۶.

۹- له‌دوايه‌مین جاری هاتنی جوّج دا به‌نامه‌یه‌که‌وه‌ بۆ دیوانی سه‌لاحه‌دین، نامه‌یه‌ک گه‌یشه‌ دیوان که‌ تیایدا هاتبوو^۷ "له‌وه‌لگه‌ خاچه‌رسته‌نه‌ی که‌جێی گومان نین بیستومانه‌ که‌ ئه‌مه‌ نێردراوی فیّلو ته‌له‌که‌یه‌ نه‌ک دۆستایه‌تی" پیاوه‌کانی سه‌لاحه‌دینیش رێو شوینی پێویستیان گرت به‌ر بۆ چاودێریکردنی به‌بێ ئه‌وه‌ی بزانیّت، و هیچ گومانیکیان له‌لا نه‌درکاند، ئه‌ویش هه‌ستا به‌په‌یوه‌ندیکردن به‌خه‌لکی ناو کۆشکی فاطمی و پیلانگێژان و فه‌رمانده‌کانی سوپای فاطمی و کۆمه‌لێک له‌گاویو جوله‌که‌کان، لێره‌دا پیاوانی سه‌لاحه‌دین توانیان چاودێریک

^۱ هه‌مان سه‌رچاوه‌، (۲/۲۸۷).

^۲ هه‌مان سه‌رچاوه‌، (۲/۲۸۷).

^۳ هه‌مان سه‌رچاوه‌، (۲/۲۸۷).

^۴ هه‌مان سه‌رچاوه‌، (۲/۲۸۷).

^۵ هه‌مان سه‌رچاوه‌، (۲/۲۸۷).

^۶ صلاح ادین القاند وعصره‌، ل: ۱۷۲.

بخه نه ناویانه وه (که سیگمان دزه پیکرده ناویان^۱ ودهستی دایه گواستنه وهی هه واله کانیان بۆمان)^۲.

۱۰- بهم شیوهیه پرپواگهنده دهریاره‌ی پلانه که له ناو خه لکیدا بلآو بوویه وه و پیاوانی ده ولته تی سه لآحه دینیش له ناشکرا بوونی مه سه له که و هه لاتنی سه رانی ناژاوه که ده ترسان، بۆیه برپاری ده ستگیر کردنیان داو یه که یه که هینانیانه روو: نه ویش داوای رونکردنه وهی لیگ کردن و نه وانش دانیان به و پلانه دا ناو پاسا ویشیان نه وه بوو که نان برآو کران^۳.

۱۱- له لیگۆلینه وه و دانپیا دانانه کانه وه دهرده که ویت که نه وان خه لیفه و وه زیریان ده ستنیشان کردو وه ناکۆکیشیان له سه ره خه لیفه و وه زیر که وتۆته نیوان (خانه واده‌ی روزه‌یک و شاور).

۱۲- سه لآحه دین داوای فتوای زانیانی کرد دهریاره‌یان، نه وانش فتوای کوشتنیان دان، کاتی سه لآحه دین دوو دلی نواند له جیبه جیگ کردنی نه و فتوایه دا خه لکی پراویژنیگرا و فتوا ده ر داوای په له کردنیان کرد له جیبه جیگ کردنی حوکه که دا، نه ویش برپاری کوشتن و له خاچدانی بۆ ده ر کردن و به ده رگای کۆشک و دارخورماکانی به رامبه ریه وه هه لواسران^۴. نه و که سه به ناویانگانه ش که له سیداره دران بریتیبوون له: عماره‌ی کورپی عه لی یه مه نی شاعیر و عه بدولصه مه دی کاتب و قازی عویرسو داعی الدعات ئیبن عبدالقوی، قازی فاضلش به شیوه یه کی راستگۆیا نه ویستی تکا بۆ عه ماره بکات لای سه لآحه دین سه رپاری نه و دوژمنایه تیه کۆنه‌ی که له نیوانیاندا هه بوو به لآم عه ماره وای زانی نه مه فیله بۆیه نه و کاره‌ی ره تکرده وه و له گه ل نه وانی ترده له خاچ در^۵.

۱۳- سه باره ت به خه لکی ناو کۆشکیش نه وه هه ره له سه ره تاوه ده ستگیر کران و پاشان گوێزرانه وه بۆ شوینی جیا جیا و کۆشکه که شی دایه دهستی العادلی برای، چونکه سه لآحه دین پنی وابوو: که نه وان هه رچه نه ده تیایدا یه هه ر ناکۆکی له سه ره بده وام ده بیت چونکه بابه تیکه ته ماعی لینا بریت^۶.

^۱ صلاح ادین القائد وعصره، له کتاب الروضتین ل: ۱۷۲.

^۲ صلاح ادین القائد وعصره، له کتاب الروضتین ل: ۱۷۲.

^۳ صلاح ادین القائد وعصره، له کتاب الروضتین ل: ۱۷۲.

^۴ کتاب الروضتین فی أخبار الدولتین (۲/۲۸۹).

^۵ صلاح ادین القائد وعصره، ل: ۱۷۳.

^۶ کتاب الروضتین (۲/۲۹۰).

۱۴- تائيفه‌ی ئيسماعيلی له‌ولاتی میسر ده‌ریه‌ده‌ر کران و دورخانه‌وه، ئه‌و خه‌لگه‌ی تریش که مابویه‌وه ئه‌وه له‌قاهیره‌دا راگه‌یه‌نرا: که‌ده‌بێ هه‌موو سه‌ریازه‌کان و خه‌لگه‌ی ناو کۆشک و سودانیه‌کان کۆچ بکه‌ن بۆ ئه‌وپه‌ری ولاتی صعید^۱.

۱۵- لیکۆلینه‌وه‌و پشکنینه‌کانیش له‌م رووه‌وه سه‌لماندی که بانگخوازێک له‌ئه‌سکه‌نده‌ریه‌دا هه‌یه که زۆرینه‌ی خه‌لگه‌که‌ سوننه‌ بوون به‌ناوی قدید القفاص) و بانگه‌وازه‌که‌شی له‌ولاتی شام و میسر بڵاوبوه‌یه‌وه و خه‌لگه‌ی خاوه‌ن پیشه‌ش له‌سه‌ریازگه‌ی ئه‌سکه‌نده‌ریه‌دا به‌شیک له‌داهاتی خۆیانی پێده‌ده‌ن و ژنانیش پاره‌یه‌کی زۆری بۆ ده‌به‌ن^۲. هه‌روه‌ها نوسراو و پارچه‌ی زۆری لایه‌ که به‌لگه‌یه‌ له‌سه‌ر بېباوه‌په‌ی ئاشکرا^۳، به‌م شیوه‌یه‌ سه‌لاحه‌دین به‌پشتیوانی په‌روه‌ردگار و پاشان به‌ئارامگه‌ری و سه‌رکردایه‌تی به‌هیزی توانی ئه‌م ئاژاوه‌یه‌ له‌ناو به‌ریت که له‌ده‌ره‌نجامدا پالێ پێوه‌ نا بۆ گه‌شتن بپاریکی یه‌کلکه‌ره‌وه سه‌باره‌ت به‌پاشماوه‌کانی ده‌وله‌تی فاطمی و گه‌وره‌ پیاوان و ده‌سته‌و دایه‌ره‌و سه‌ریازو سودانیه‌کان^۴.

عه‌ماره‌ی کورپی عه‌لی یه‌مه‌نی شاعیر: الذه‌بی ده‌ریاره‌ی ده‌لێت: ئه‌بو محمده‌، عه‌ماره‌ی کورپی عه‌لی کورپی زه‌یدانی حکمی مذهبجی یه‌مه‌نی شافعیی فرضی، شاعیر، خاوه‌نی دیوانی به‌ناوبانگ له‌سائێ پینچ سه‌د و پاژده‌دا له‌دایک بووه له‌زبید ماوه‌یه‌ک خویندویتی و له‌سائێ چل و نو‌دا حه‌جی کردووه و ئه‌میری مه‌که‌که‌ش، قاسمی کورپی فلیته‌ ناردی بۆ لای فائز له‌میسردا ئه‌میش به‌شیعر ستایشی کرد، بیروباوه‌پیشه‌ی روون و دروست بوو ده‌ریاره‌ی ئه‌بو به‌کرو عومه‌ر ئه‌وه‌تا عماره ئه‌گه‌ر پێته‌وه که صالحی کورپی روزه‌یک دانوستانی له‌گه‌ڵدا کرد و تی: بیروباوه‌په‌رت چۆنه سه‌باره‌ت به ئه‌بو به‌کرو عومه‌ر؟ و تی پێم وایه ئه‌گه‌ر ئه‌وان نه‌بونا یه ئه‌وه ئیسلام بۆ ئێمه‌و ئێوه نه‌ده‌ما و ئا ئه‌بینم که خۆشه‌ویستیان پێویسته، ئه‌ویش پێکه‌نی، چونکه پیاویکی ژیه‌و تیگه‌یشتو بوو، قسه‌ی زانایانی سوننه‌ی بیستبوو الذه‌بی ده‌لێ: ئه‌مه لێبوردیه‌یه که له‌که‌سیکی له‌ باشه‌وه وێپای شیعه‌ بوونی^۵.

هه‌روه‌ها ئه‌بین واصل سه‌باره‌ت به‌هۆکاری هۆگری عه‌ماره‌ی یه‌مه‌نی بۆ فاطمیه‌کان ده‌لێ: عه‌ماره‌ی کورپی عه‌لی یه‌مه‌نی زۆر ده‌مارگیر بوو بۆیان چونکه له‌یه‌مه‌نه‌وه هاته‌ لایان و ئه‌وانیش

^۱ صلاح ادین القائد وعصره، ل: ۱۷۳.

^۲ کتاب الروضتین (۲/۲۹۰).

^۳ کتاب الروضتین (۲/۲۹۰).

^۴ صلاح ادین القائد وعصره، ل: ۱۷۳.

^۵ سیر أعلام النبلاء (۲۰/۵۹۵، ۵۹۶).

چاك بون له گه لیداو دهسه لاتیان پیدئا، شهویش شهوئی له بهرچاو بوو، مرؤفیش وهك وتراوه (بهندهی چاكهیه) ههروه ها ئه م پیاوه له سه مهزه بهی شهوان نه بوو به لكو سوننی و شافیعی بووه، کاتئ فاطمیه کان له ناو چوون به جوانترین شیعر شیوهنی بۆ کردن و به زمانی داکۆکی لیده کردن چونکه به دهست پئی نه کرا، کاتئ کۆمه لئ خه لکیش دهستیان دایه جموجۆل بۆ گه پاندنه وهی دهسه لات بۆیان په یوه ندی پیوه کردن وهك سوپاسگوزاریهك بۆ چاكه کانیان به رامبه ری و هه شه مش بووه هۆکار بۆ له سیداره دانی^۱. وهك باسماں کرد، ههروه ها عه ماره باسی جیاوازی خۆی دهکات لیتیان له پووی مهزه به وه له هۆنراوه یه کدا که تیایدا ده لئیت:

أفَاعِلُهُمْ فِي الْجُودِ أَفْعَالُ سَنَةٍ وَأَنْ خَالِفُونِي فِي اعْتِقَادِ الشَّيْعِ^۲

زه بيش ده رباره ی ئه م دپه شیعره ده لئیت: خۆزگه ته نها شیعه بوايه، یان شه بو به کرو عومهری به دل نه بوايه، چونکه ده لئین: شه وه لگه پاوه ته وه و بئ باوه پ بووه^۳، چونکه عه ماره له شیوهنی عاضدو فاطمیه کاندئا ده لئ:

أسف العقيم على فراق الواحد	أسفي على زمن الإمام العاضد
أمرائه أهل الشاء الخالد	جالست من وزرائه وصحبت من
يا ابن النبي من ازدحام الوافد	لهفي على حجرات قصرک إذ خلت
كانوا كأعواج الخضم الراكد	وعلى انفرادك من عساكرک الذي
فكيا وقصر عن صلاح الفاسد	قلدت المؤمن الخلافة أمرهم
ما عودتكم من جميل عوائد	فعسى الليالي أن ترد إليكم
لك الملامة إن قصرا في عذلي	يا عاذلي في هوى أبناء فاطمة
عليهما لا على صفين و الجميل	بالله زر ساحة القصرين وابك معي
فيكم قروحي ولا جرحي بمنديل	وقل لأهلهم الله ما التحمت
في نسل آل أمير المؤمنين علي	ماذا ترى كانت الإفرنج فاعلة

من لیره دا سه رسام له عه ماره ی یه مهنی که چۆن فاطمیه کان شه لایتنیته وهو سوژی خۆی بۆ بیدعه و جه ژن و کۆشکه کانیان ده رده بریت و رووبه پووی ده وله تی سوننی نوئ له میسردا ده وه ستیت و به رگری له فاطمیه کان و درۆکانیان دهکات که ده لئین ئیمه له وه چه ی پیروزی

^۱ مفرج الکوب (۲۱۲/۱).

^۲ سیر اعلام النبلاء (۵۹۶/۲۰).

^۳ سیر اعلام النبلاء (۵۹۶/۲۰).

پیغمبرین، نایا که لوپه لی دونیای له ناوچوو ئه م کاره ده کات به بیرو باوه په دروسته کان به و شیوه یی که به عماره ی یه مهنی کرد یا خود نایا دیاری و به خشین و پله و پایه واله مرؤډ ده کات که ده سته برداری بیرو باوه پی راست و دروستی بیت و فرمیتسک بۆ پاشماوه ی ده ولتی فاطمی شیعه بریتیت؟ بچیته ناو پرؤډه یه کی پیلانگتپی دژ به پرؤډه ی ئیسلامی به رگریکار دژ به خاچیه رستان له ولای ئیسلامیدا؟ به راستی ئه مه شتیکی سهیره .

- گه مارؤی ئه سکه ندهریه :

خه لکی ئه سکه ندهریه هاوکار بون له سه رکه وتنی پرؤډه ی سوننی له میسرداو به رگریان کرد له سه لاهه دین کاتیک که گه مارؤ دراو به ئازایه تی و پیاوه تیه کی که م وینه وه به رگریان له شاره که کرد، موسولمانانی میسریش به شیوه یه کی گشتی و خه لکی ئه سکه ندهریه ش به تایبه تی هه میشه و به رده وام له سه نگه ری به رگری کردندا بوون له کیشه کانی ئوممه ت له کۆن و نویدا هینده ش توانای هزری و ماددی و پینوسی به هیزو سروشتی پاکیان هیه له پيشه وه ی ئه و که سانه دا بن که به رپه رچی پرؤډه ی شیعه ی باطنی و پرؤډه ی ئه مریکی رۆژئاوایی بده نه وه هه ر له کۆنیشه وه میسریه یکان به رهنگاری ده سه لاتی شیعه ی باگنی و شالاهه کانی خاچیه رستی بوونه وته وه هاوکاری برا سوننه کانیان کردوه له رووی هزری و بیرو باوه پی سیاسی و سه ربازی و ئابوری و راگه یانده نه وه هه تاوه کو توانرا پرؤډه ی شیعه ی باطنی له ناو بریت بۆیه ده بینین نوسه رانی شیعه زۆر رق له دال ئه به رامبه ر به میسرو ده رباره ی خه لکه که ش ده لئین: خه لکی میسر نه فره تیان لیگراوه له سه ر زمانی داود (سلای خوی لیبت) خوی گه وره کردوونی به مه یمون و به به راز کاتی خوی گه وره ش له بنی ئیسرائیل توپه بووله میسردا نیشته جیی کردن و هه رکه لیثشیان رازی بوو له میسر دووری خستنه وه^۱. هه روه ها ده لئین: میسر خراپترین ولاته، زیندانی ئه و که سانه ی به نی ئیسرائیله که خوی گه وره لییان ره نجا بوو^۲، هه روه ها وتویانه: دورکه وتنه وه له میسر تیایدا نه میننه وه چونکه توشی به د ره وشتی ده بن^۳، چهند ریوایه تیکی تریشیان هه یه سه بارت به خراپ باسکردنی میسرو قسه وتن به خه لکه که ی و خۆپاراستن لییان و ئه م ریوایه تانه شیان داوه ته پال پیغمبر (ﷺ) و محمده باقرو عه لی الباقر، ئه مه رای شیعه یه سه بارت به میسر له و سه رده مه ئیسلامیه پرشنگذارانه دا، ئه نجوومه نی شیعه ش لیگدانه وه ی بۆ ئه م ده قانه ئه ویه که له و کاته دا میسر

^۱ بحار الأنوار (۲۰۸/۶۰) تفسیر القمی ل: ۵۹۶.

^۲ تفسیر العیاشی (۳۰۴/۱) البرهان (۴۵۶/۱).

^۳ تفسیر العیاشی (۳۰۵/۱) البرهان (۴۵۷/۱).

^۴ بحار الأنوار (۲۱۱/۶۰) اصول الشیعه (۹۰۰/۲).

خراپترین ولات بووه، چونکه خه لکه که ی خراپترین و بئ باوه پترین خه لک بوون^۱، وادیاره ئه م ده قانه ره نگدانه وه ی رق و کینه ی شیعه یه دژ به میسرو خه لکه که ی که دهرئه نجامی رووخانی ده ولته ی ئیسماعیلی برایانه له سهر ده سستی سه لآحه دین، که هه ستا به پاککردنه وه ی زه ی کینه له پیسی و بۆگه نیان، جانا یا ئه م وته تاریکانه دژ به میسرو خه لکه خۆشه ویسته که ی له کوئ و وه سیه تی پیغه مبه ر (علیه السلام) له کوئ که داوای چاکه کردن ده کات له گه ل خه لکی میسردا^۲؟! ئه مه ش ئه و کارانه یه (خوینه ری به ریژ) که خه لکی ئه سکه نده ری به پیی هه ستان بۆ به رگریکردن له ئیسلام و ده ولته سوننیه نوئییه که ی له میسردا، ئه وه بوو ئه سکه نده ری به روبه پووی دابه زاندنی هیژ بووه وه له لایه ن صقلیه وه وه له رۆژه کانی کۆتایی سالی ۶۹هـ کۆتایی ته مموزی سالی ۱۱۷۴ز دا که شتیگه لی نورماندیش له دوو سه د که شتی پیگده هات و^۳ ده شلین سه دو هه شتا که شتی که په نجا هه زار پیای تیادا بوو له نیتوانیادا سی هه زار سه ریاز وه ک جیبه جیکردنی ئه و پیلانه فراوانه ی که خه لکانی لایه نگری فاطمیه کان له گه ل هه ردو پاشای به تمولوقه دیس و صقلیه دا له سه ری ریککه و تبوون به مه به سستی زیندوو کردنه وه ی خه لافه تی فاطمی^۴. له میسردا و گێرانه وه ی بانگه وازی شیعه بۆ دۆخی جارانی خوئ، هه روه ها شالووی نۆرماندی له ۱۶ی ذی الحجه دا گه یشته به رده م ئه سکه نده ری به دوی ئه وه ی له لایه که وه پیلانه که ناشکرا بووه و پیلان گێره کانی ناوخۆ له ناو بران له لایه کیتیش هه وه پاش کۆچی دوا یی عه مووری یه که م پاشای به تمولوقه دیس. ئه وه بوو نۆرمان ده سستی دایه هیژ کردنه سهر ئه سکه نده ری به توانیان چه ند که شتی که میسری نوقوم بکه ن که له و که ناره دا له نگه ری گرتبوو^۵. سوپای ئه یوبی و خه لکی ئه سکه نده ری به رگریه کی نازایانه یان نواندو زیپۆشه کانی دوژمنیان سوتاند که له نزیك شورا که دا جیگیر کرا بوون له و کاته شدا سه لآحه دین ئاماده نه بوو له ئه سکه نده ری به داو کاتی گه یشته وه ناوی: ماندویتی و برینی جه نگاوه ره کانی ساپیژ بوو هه ریبه که یان وای ده زانی سه لآحه دینی له گه ل دایه، جه نگی ئه و که سه ی ده کرد که ده یه ویت خه لکی جه نگی ببینن^۶. ئه مه ش خاچه رسته کانی ناچار کرد که خو یان به ده سته وه بده ن و زۆرینه یان یان دیل کران. به م شیوه یه سه لآحه دین و خه لکی ئه سکه نده ری به گورزیکی کوشنده یان

^۱ مسلم (۲/۲۹۷۰).

^۲ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، ل: ۳۸۲.

^۳ تاريخ القبائل العربية في عصر الدولتين الأيوبيه والمملوكية، ل: ۸۰.

^۴ تاريخ القبائل العربية في عصر الدولتين الأيوبيه والمملوكية، ل: ۸۱.

^۵ الكامل في التاريخ له الجيش الأيوبي هوه، ل: ۳۸۳.

^۶ الكامل في التاريخ له الجيش الأيوبي هوه، ل: ۳۸۳.

وہ شان لہ خواہدانی بیروکی داگیر کاری، بہ شیوہ یک کہ جاریکی تر بیر لہ و کارہ نہ کہ نہ وہ لہ سہ ردمی سہ لہ دیندا ہر چہ ندہ بہ تہ وای وازیان لہ م بیروکی یہ نہ ہینا، و پاش سہ لہ دین بہ چارہ کہ سہ دہ یک دہ ستیان کردہ وہ بہ ہیزشکردن^۱۔

- پیلانی کنز الدولہ :

لہ و پیلانانہی کہ رووبہ رووی سہ لہ دین بوویہ وہ لہ میسردا نہ و پیلانانہ بوو، لہ نہ سوان قوصدا روویدا لہ سالی ۵۷۰ هـ د، نہ وہ بوہ کنز الدولہ کہ کار بہ دہستی نہ سوان عہ رب بوو سودانیہ کانی کؤ کردہ وہ رووی کردہ قاہرہ بہ مہ بہستی گہ پاندنہ وہی دہ ولہ تی فاطمی، بو نہ مہ بہستی ش پارہ یک کی زوری سہ رف کردو کؤ مہ لیک ہہ واداریشی لی کؤ بووہ وہ دہ کہ سیان لہ نہ میرہ کانی سہ لہ دین کوشتو لہ گوندی (طود) یش پیاوئک ہاتہ دہرہ وہ کہ بہ قیاس شادی ناسرا بوو ناوچہی قوصی گر تہ دہست و مال و مولکی تالان کردن، سہ لہ دینیش الملک العادل برای بہ سوپایہ کی زورہ وہ نامادہ کردو.... نہ ویش کہ وتہ پئی و شادی لہ ناو بردو کؤ مہ لہ کہی بلاوہ پیکرد پاشان پووبہ پووی کنز الدولہ بوویہ وہ لہ ناوچہی طود دا. و جہنگ لہ نیوانیاندا روویدا و دوی کورانی کنز الدولہ زورینہی سہ ریا زہ کانی ہہ لاتن و مہ لیک عادلیش لہ ۱۸ ی سہ فہردا گہ یشتہ وہ قاہرہ^۲، بہ م شیوہ یہ سہ لہ دین توانی کؤ تایی بہ ناژاوہ بینیت و نہ و خہ لکہ پہرتہ وازہ و پیلانگیزہ لہ ناو بہ ریت و کؤ تایی بہ پیلانگیزہ و ناژاوہ چیتی بینیت و بہ تہ وای وتہی شاعیری بہ سہردا دہ چہ سپیت کہ دہ لیت:

على قدر أهل العزم تأتي العزائم وتأتي على قدر الكرام المكارم
وتعظم في عين الصغير صغارها وتصغر في عين العظيم العظائم^۳

جہ وتہ م: نہ و ہؤکارانہی کہ سہ لہ دین گرتیہ بہر بو لہ ناو بردنی مہ زہ بہ و سرینہ وہی

ناسہ واری فاطمی یہ کان:

ناسان نیبہ مہ زہ بیت کہ تہ وای بنہ بر بکریٹ، تہ نہا بہ گؤپینی سیستمی سیاسی لہ ولاتیک بہ لکو گؤرانکاری پتویستی بہ چہ ندین سال و گرتنہ بہری ری و شوین ہہ یہ کہ تہ نہا^۴ لہ ہیزو زبروزہ نگدا خوی نابینیتہ وہ، بویہ تیبینی دہ کریٹ کہ سہ لہ دین چہ ندین ہؤکارو نامرازی گرتوہ تہ بہر لہ پینا و کؤ تاییہ تان بہ بانگہ وازی فاطمی لہ میسردا، ہہ ندی لہ م شیوازانہش توندو

^۱ الکامل فی التاریخ لہ الجیش الأیوبی مہ ، ل: ۳۸۳.

^۲ سیرۃ صلاح الدین لابن شداد ۴۷-۴۸ الکامل فی التاریخ، صلاح الدین علون، ل: ۳۸.

^۳ صلاح الدین عبداللہ علون، ل: ۳۸.

^۴ تاریخ الاسلامیۃ زمن سلاطین بنی آیوب، ل: ۵۶.

تیزو یه کلاکه روه بوون و هه ندیکیشیان شیوانی فیل و پله به ندی پیوه دیار بوو هه ندیکیشیان هیژی سه ریا زیان تیا دا به کار هی تراو نه وانیش تریشیان ریگی بانگه وازو فیترکردن و پیسه لماندن و راکیشان له ریگی ده زگا کومه لایه تی و ئاینی و خیرخوازیه کان و نه وه قفانه ی که ته رخان ده کری بۆ دابین کردنی خه رچی بۆی گرتبوویه بهر^۱ نه مهش هه ندیکن له و ئامرازانه:

۱- **زه لیلکردنی خه لیفه ی فاطمی العاضد:** سه لآحه دین هه ستا به زه لیلکردنی که سایه تی خه لیفه ی عاضد له پیتا و لاوازکردنی بیروکی (ولایهت) دا که هه موو تیو رو بیرویا وه په کانی ئیسماعیلیه کانی له سه ر بنیات ده نریت و ده سه لاتداره فاطمیه کانیش لایه وه پیروزی خۆیان وه رده گرن، نه وه بوو خه لیفه ی فاطمی ناچار کرد که به پیتی خۆی بجیت بۆ پیشوازی کردن له نجه دین نه یوبی باوکی له کاتی که شتنی بۆ میسر، سه رباری نه وه نریت و رسومه ی که فاطمیه کان سوو بوون له سه ری که خۆی له گه و ره یی خه لیفه ی فاطمی و ده رخستن بۆ خه لک هه تا وه کو به هۆی ژۆر ده رکه و تنی له ناو خه لکدا پله و پایه ی دانه به زیت و بۆ نه وه ی جو ره پیروزیه کی به به ردا بکریت، ته نانهت نه بو شامه باسی نه وه ده کات که عاضد هه تا وه کو باب الفتوح به ده م نه جمه دینه وه چوو که هه رگیز شتی وایان لینه دیبوو، بۆیه به سه بیرترین روژ له لایه ن خه لکه وه له قه لآم ده درا^۲، به لکو عاضد ناچار بوو که پیچه وانیه ی داب و نه ریت و بنه ماو رو ره سمه کانی ده ولت بجولیته وه و نازنا وه کانی وزراء السیوف و الملك الأفضل لینا و له کژشکه وه دیاری و شتی به نه رخ ی بۆ هینا^۳. پاشان سه لآحه دین به رده وام بوو له سه ر سوکایه تی کردن به خه لیفه به که مکردنه وه ی پیگی روحی له نیا و لایه نگرو پشتیوانانی ده ولت ته کهیدا له م بواره شدا ده ستی گرت به سه ر که ل و په ل و مولکی تاییهت و نه سه په کانیدا به بیانوی پیویستی ژۆری پیتی بۆ جیهاد کردن، ته نانهت خه لیفه له کژتایدا ده ستبهرداری نه سه په تاییه ته که ی خۆی بوو که ته نها نه وه ی هه بوو به لآم سه لآحه دین پوزشی هینایه وه به وه ی که پیویستی پیتی نیه، شارا وه ش نییه که نه م سوکایه تی پیکردنه به رده وام و نه نقه سه ته بۆ دو رخستن هه و دابرینی خه لک و ده رنه که و تنی له بۆنه کاندایا بوو هه تا وه کو میسرییه کان له بیری بکه ن^۴.

^۱ تاریخ الاسلامیه زمن سلاطین بني اُیوب، ل: ۵۶.

^۲ کتاب الروضتین له تاریخ میصر الاسلامیه، ل: ۶۵.

^۳ هه مان سه رچاوه، ل: ۵۷.

^۴ هه مان سه رچاوه، ل: ۵۷.

۲- دابه زانندن و که مکردنه وهی پله و پایهی کۆشکی خه لیفه ی فاطمی؛ سه لاهه دین کاری ده کرد بۆ که مکردنه وهی پله و پایهی کۆشکی خیلافه تی فاطمی، به وهی که نه میره کورده کانی ده ولته تی تبادا جینشین کرد نه م کاره شی بۆ دوپاتکردنه وهی روخانی ده ولته تی فاطمی بوو چونکه ده ولته تی فاطمی به دریزایی سه ده کانی گه شه سه دنی ناسراو بوو به (ده ولته تی قه یسه ری)^۱ له بهر نه وهی که خه لیفه کانیا ن له کۆشکه کانی قاهره دا نیشته جیده بوون، نه وه بوو له سالی ۵۶۶هـ / ۱۱۷۰زدا سه لاهه دین ده سستی گرت به سه ر کۆشکه کانی فاطمیه کاندو دابه ده سستی قهره قوشی خزمه تکاری پاشان سه ربازو خزمه کانی تبادا نیشته جی کردو باوکی کرده کۆشکی لؤلؤه وهی سه رکه ندای قاهره پاشان الملك العادل برای تبادا نیشته جی بوو له کاتی جینشین دانانی له لایه ن سه لاهه دینه وه^۲.

۳- نه هیشتنی وتاری فاطمی له نه زه ره ردا و هه لوه شانده وهی وتنه وهی هزری فاطمی تیایدا: زۆدی نه خایاند سه لاهه دین گورزیکی کوشنده ی ئاراسته ی بانگه وازی فاطمی کرد له میسردا نه ویش له سالی ۵۶۷هـ / ۱۱۷۰زدا بوو کاتی هه ستا به نه هیشتنی وتاری فاطمی له نه زه ره ردا که فاطمیه کان کردبوویانه زانکویه ک بۆ بلاوکردنه وهی زانسته کانی بانگه وازی شیعه ی ئیسماعیلی^۳. نه مه ش دوا ی نه وه هات که پۆستی قه زا (دادوه ری) سپارد به سه دره دین عبدالملکی کوپی درباس، و کاری به مه زه به ی نه و کرد که تیایدا ریگه به دوو وتار بۆ جومعه له یه ک شاردا و نادریت، وه ک له مه زه به ی پێشه و شافعیدا هه یه، بۆیه وتاری مزگه وتی نه زه ره ی نه هیشت و وتاری مزگه وتی حاکی هیشته وه چونکه فراوانتر بوو، نه وه بوو بۆ ماوه ی سه د سال له و به رواره وه مزگه وتی نه زه ره نوێژی هه یینی تبادا نه کرا، هه تاوه کو دووباره له سه دره می پاشا ظاهر ببیرسدا گێردرایه وه^۴، هه روه ا سه لاهه دین نه م هه نگاوه بویرانه ی پشتگیری کرد به نه هیشتنی نه و دروشم و سروته ئاینیانه ی که فاطمیه کان هینایانه میسر به دریزایی ماوه ی حوکه مرانیان به رده وام بوون له بانگو سه لاواتدانی شیعه انه، پاشان بانگی گه پانده وه سه ر مه زه به یی سونته و به و شیوه یه به رده وام بوو^۵، هه روه ا سه لاهه دین نه وهی قه ده غه کرد که بانگوێژه کان کردبوویانه نه ریت و سلوویان ده نارد بۆ خه لیفه ی فاطمی

^۱ هه مان سه رچاوه، ل: ۵۷.

^۲ تاریخ مصر الاسلامیه زمن سلاطین بنی ایوب، ل: ۶۱، ۶۰.

^۳ هه مان سه رچاوه، ل: ۹۳.

^۴ الخطط للمقریزی (۵۳/۴).

^۵ الخطط للمقریزی (۵۳/۴) تاریخ مصر الاسلامیه، ل: ۹۳.

له بانگدا^۱، هه رووها وتاری ههینی له مزگهوتی حاکمدا به شیوهی سوننیانه ده درا که تیایدا دوعا بۆ هاوه لانی شوینکه وتوانیان ده کرا (ر.خ) هه رووها بۆ خیزانه کانی پیغه مبه رو عه باسو هه مزه ی مامی، خوشی له سه ر ده ستوری عه باسیه کان جلی ره شی له به رده کرد^۲، گومانیش له وه دا که نه هیشتنی وتاری شیعانه له مزگهوتی نه زه رو په کخستنی خویندنی مه زه بی شیعه له نه زه ردا که له سه رده می فاطمیدا گه وره ترین ناوه ند بووه بۆ بانگه وازی نیسماعیلی له میسرو جیهانداو^۳، پاشان گزپینی نه زه ر بۆ زانکویه کی سوننی و خویندن و زانسته کانی سوننه ت تیایداو به رده وام بوونی تا نه مروو کۆچکردنی زانایانی سوننه بۆ خویندنی وانه وتنه وه تیایدا بووه هۆی بلایو بونه وه ی زانسته کانی سوننه ت له میسرو زۆریه ی ناوچه کانی جیهانی نیسماعیدا^۴.

۴- له ناو بردن سوتاندنی کتیبه کانی شیعه ی نیسماعیلی: سه لاحه دین هه ستا به له ناو بردنی گه نجینه کانی کۆشکی فاطمی و هه ندیکیشی به دیاری نارد بۆ نوره دین زه نککی و بریکیشی بۆ خه لیفه ی عه باسی و پاشماوه که شی دانا بۆ فرۆشتن به شیوه یه ک که نه م فرۆشتنه ده سالی خایاند^۵، پاشان به ده ست ریپوارانی هاتوو روشتوه وه گوێزایه وه بۆ ولاتی تر^۶، هه روها ده ستی گرت به سه ر کتیبه کانی بانگه وازی نیسماعیلیدا که له کتیبخانه ی کۆشکی فاطمی هکاندا هه بوو، هه ستا به سوتاندن و فرییدانی له کتیبی مقطم دا، پاشان کتیبه نامه زه به یه کانی تری به خشییه وه به سه ر گه وره زانایان و لایه نگرانی ده وه ته که یدا وه کو عمادی نه سفهانی و قاضی و فاضلو آبی شامه ی نه سفهانی، نه مه ش دوپاتی ده کاته وه که مه به ستی سه لاحه دین ته نها سوتاندنی کتیبه کانی بانگه وازی شیعه بووه^۷، ناشکراشه که کتیبه کانی بانگه وازی نیسماعیلی له گرنگترین نه و هۆکارانه بوون که بانگخوازه فاطمیه کان به کاریان ده هینا بۆ به رده ودان به بانگه وازه که یان، ده سه لاتدارانی نه یوبیش به جوړیک نه و

^۱ تاریخ مصر الاسلامیه، ل: ۹۳.

^۲ تاریخ مصر الاسلامیه، ل: ۹۳.

^۳ تاریخ مصر الاسلامیه زمن سلاطین بنی آیوب، ل: ۹۷.

^۴ تاریخ مصر الاسلامیه زمن سلاطین بنی آیوب، ل: ۹۷.

^۵ کتاب الروضتین (۲/۲۱۰) تاریخ میصر الاسلامیه، ل: ۶۱.

^۶ تاریخ میصر الاسلامیه، ل: ۶۱.

^۷ هه مان سه رچاوه، ل: ۶۳.

- کٽيٽبانه يان سوتاند که له و سه رچاوه کانی بانگه وازی ئيسماعيلي ته نها نه و کٽيٽبانه مانه وه که لايه نگرانی فاطميه کان له يه مهن و هنددا پاراستبويان پاش روخانی ده وله ته که يان له ميسردا^۱.
- ۵- **هه لوه شانندنه وهی سه رجه م جه ژنه مه زه بيه کانينان**: کاریگه ری و مه ترسی جه ژن و ماته مینی و حوسه ینی مه زه بيه کانی شيعه له بره و دان به مه زه ب و چه سپاندنی بیرو باوه پی شيعه له ده رونی میسر بيه کاند له سه لاهه دین شاراه نه بوو بۆيه هه ستا به هه لوه شانندنه وهی جه ژنه مه زه بيه کانينان و نه مه ش بووه هوی نه مانينان له ميسردا، به لیژانی سیاسی له پوانگه يه کی بیرو باوه پيانه وه له سه رينه ماي قه لچو کردنی بيه کانی شيعه توانی نه و جه ژنه مه زه بيه کانه قه ده غه بکات که پټچه وانه ی قورئان و سوننه تن، بۆ ته و او کردنی نه م هه نگاهه ش نه یوبيه کان هه ستان به دانانی جه ژن و بۆنه ئایینی کانی سوننه له ميسردا به و شیوه يه ی که تا نه مپوش به رده وامه^۲.
- ۶- **هه لوه شانندنه وهی باج و مامه له کردن به دراوی فاطمي يه کان**: هاوکات له گه ل هه لوه شانندنه وهی باج و رسومی فاطمیدا مامه له کردن به دراوه که شيان هه لوه شینرایه وه، به تایبته که مۆرکی بیرو باوه پی فاطمی پتوه بوو که پشتوانی ده کرد له مافیان له خه لیفایه تیدا^۳ "لا اله الا الله، محمد رسول الله، علي ولي الله" هه روه ها ناوی خه لیفای فاطميه کانی له سه ربوو له گه ل ده سه وازه کانی بیرو باوه پی فاطمیدا، سه رباری نه مه شمه ندی له و دراوانه بۆیاده کان بوون و له جه ژن و بۆنه مه زه بيه کاند ده درا به لايه نگرانیان بۆ راکټشانیان به لای بیرو باوه پی ده وله تدا^۴.
- ۷- **پاراستنی نه ند امانی خانه واده ی فاطمی**: سولتان سه لاهه دین پاریزگاری له خانه واده و مناله کانی عاضد کردو له ده ره وهی کۆشک و له شوینیکی تایبته تدا داینان و پیدایستی بۆ دابین کردن و سپاردنی به قه ره قووشی خزمه تگوزاری و ژن و پیاویانی له یه ک جیا کرده وه هه تا وه کو زوو کۆتاییان پټییت^۵، دیاره سیاست و ایده خواست نه ریتی پاشاش وابوو که خانه واده ی فاطمی له لاین نه یوبيه کانه وه بخزیننه بازنه وه، نه وه کو خه لکټک له لايه نگرانیان په یدا بپیټ که لايه نگرو هه وادارانیان له ده وریان کۆبکاته وه بۆگه پاندنه وهی ده سه لاتیان^۶.

^۱ هه مان سه رچاوه، ل: ۶۳.

^۲ تاریخ الشعوب الإسلامية، ل: ۶۳، ۶۴، ۶۵.

^۳ هه مان سه رچاوه، ل: ۶۶.

^۴ کتاب الروضتين (۲/۲۱۰).

^۵ تاریخ الشعوب الإسلامية، ل: ۶۶.

۸- لاوازکردنی پایتهختی فاطمی: دوی نهوهی که نهیوبیهکان ناوهندی حکومپانیان له میسردا گواستهوه بۆ قلعه الجبل، که کاریکی سهریازی دوریانه بوو مه بهست پتی به هیژکردنی میسر بوو له بهرامبر هیرشهکانی فرهجهکاندا، نه مه له یان قۆستهوه بۆ لاوازکردنی شاری قاهره پایتهختی فاطمیهکان که به دریزایی ماوهی حوکمپانیان وه ک شاریکی پاشایی تایبته به خلیفه و پیاوانی دهولته و سهریازو به پررسی دیوانهکان مایه وه، له هه مان کاتیشدا قهلاو شورایهکی سهریازیش بوو به جۆرێک که زۆرینهی خه لگی میسر نیشه جیی فسطاط^۱ بوون، مه قریزیش به م شیوهیه له سه رلاوازکردنی پایتهختی فاطمیهکان دهویتی دهویتی: قاهره بوو به شاری نیشه جی بوون دوی نهوهی که قهلایهک بوو په نای بۆ دهبراو کۆشکی رولیکراوی خلیفه بوو، به م شیوهیه پاش سهرهوهی لاوازکراو پاش ریز لێنان سوکایهتی پیکرا، نه مه ش نه ریتی پاشاکانه، هه میشه شوینهواری پێش خۆیان دهسپنه وه و ناوی دوزمهکانیان کوژر دهکه نه وه یادیان دهسپنه وه^۲. به لام نه م کاره ی سه لاهه دین له پیناو خواو سه رخستنی پتیه مبه ره که یدا بووه (عَلَيْهِ السَّلَام).

۹- زیندوکردنه وهی مه سه له ی ساخته بوونی گێرانه وهی ره چه له کی فاطمی بۆ خانه وادهی پتیه مبه ره (عَلَيْهِ السَّلَام): له گه ل له ناو بردنی که له پوری فاطمی له لایه ن نه یوبیه کانه وه هه ستان به زیندو کردنه وهی مه سه له ی ساخته کردنی گێرانه وهی ره چه له کی فاطمی بۆ خانه وادهی پتیه مبه ره (عَلَيْهِ السَّلَام)، روونکردنه وهی نه وهی که فاطمیهکان له بنه چه یه کی جوله که یان ناگرپه رسته وه سه رچاوه دهگرن، به م شیوهیه ش به رده وام بوون له هه لته کاندنی نه و پالپشته شه رعیه (ساخته کراوه)ی خیلافه تدا، هه روه ک زانیانی باوه پ پیکراویش به سوپاسه وه هه ولی زۆریان بۆ په رده هه لمالین له سه ر ره چه له کیان، له و زانیانه ش ئیبن خه له کان و ئیبن أبی شامه و ئیبن واصل و هتد، نه مانیش ناوی (نه وهی عوبه ید) یان لێناون وه ک ئاماژه یه ک بۆ عوبه یداللهی کورشی مه یعونی کوپی القداحی ناگرپه رست، ته نانه ت نه بو شامه ناگادارمان ده کاته وه که کتیبیکی سه ریه خۆی داناوه تیایدا ساخته بوونی ره چه له کی فاطمیهکان ده سه لمینیت^۳، هه روه ها نه بو شامه له کتیبی الدوختین چه ند لاپه ره یه کی دورو دریزی

^۱ العمارة العربية في مصر الإسلامية، ل: ۳۲۴ - ۳۲۶.

^۲ تاریخ مصر الإسلامية، ل: ۷۶.

^۳ کتاب الروضتين له تاریخ میصر الإسلامية وه، ل: ۷۰.

ته‌رخانکردوه بۆ روونکردنه‌وه‌ی ساخته‌بوونی گه‌پاندنه‌وه‌ی په‌چه‌له‌کیان بۆ خانه‌واده‌ی پیرۆزی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ)¹.

۱۰- به‌رده‌وام بوون له‌سه‌ر راوه‌دوونانی پاشماوه‌کانی شیعه له‌شام و یه‌مه‌ندا: به‌م شیوه‌ی نه‌هلی سوننه‌ت به‌په‌رایه‌تی نوره‌دین مه‌حمود ده‌وله‌تی فاطمیان له‌ناو برد به‌که‌له‌پورو پاشماوه‌کانیشیه‌وه، نه‌وه‌بوو پاش راوه‌دوونانی شوێنکه‌وتوانیان له‌میسردا شیعه‌گه‌ری که‌مبوویه‌وه به‌ره‌و خۆشاردنه‌وه‌و به‌نه‌یتی بوون رۆیشت، نه‌مانی مه‌زه‌بی شیعه‌ی ئیسماعیلیش له‌میسردا هاوکاتبوو له‌گه‌ڵ جیگیر کردنی سوپای نوره‌دین له‌سالی ۵۶۴ه‌/ ۱۱۶۸ز دا هه‌روه‌ها نه‌یوبیه‌کان به‌فه‌رمانی سه‌لاح‌دین به‌رده‌وامبوون له‌ناوبردنی بانگه‌وازی ئیسماعیلی له‌میسرو یه‌مه‌ن و شامدا درێژه‌یان دا به‌و هه‌ولانه‌ی که‌ غه‌زنه‌وی و سه‌لجوقی و زه‌نکیه‌کانی ده‌ستیان پێک‌کرد بۆ رووبه‌رووبونه‌وه‌ی بانگه‌وازی شیعه‌گه‌ری و بلالوکردنه‌وه‌ی بانگه‌وازی سوننی له‌ئێران و شامدا، هه‌روه‌ها شیعه‌گه‌ری ورده‌ورده له‌میسردا به‌ره‌و لاوازی ده‌چوو هه‌تاوه‌کو به‌ته‌واوی خه‌لکه‌که‌ی هاتنه سه‌رمه‌زه‌بی نه‌هلی سوننه‌ت و جه‌ماعه‌ت².

بێگومان نه‌و رێ و شوێنانه‌ی که‌ سه‌رانی نه‌هلی سوننه‌ت وه‌ک نوره‌دین و سه‌لاح‌دین گرتیان به‌ر بۆ به‌ره‌نگاریبونه‌وه‌ی هه‌ژموونی شیعه رافزێ زیندوکردنه‌وه‌ی مه‌زه‌بی سوننه‌ت به‌ره‌می باشی هه‌بوو، توانی مه‌زه‌بی شیعه‌ی رافزێ ببێت بکات به‌شیوه‌یه‌کی ته‌واو، نه‌مه‌ش تیگه‌یشتنی قول و وردی نه‌وان ده‌سه‌لمێتی له‌کاتی‌کدا که‌ ئوممه‌ت زۆر پتووستی به‌و کاره هه‌بوو نه‌وانه مه‌زه‌بیانه‌ش که‌ لێوه‌ی فێر بین نه‌وه‌یه که: ریشه‌کێشکردنی بیدعه له‌کومه‌لگه ئیسلامیه‌کاندا پتووستی به‌ تێپه‌وانینی‌کی گشتگیر و پرۆژه‌یه‌کی تێروته‌سه‌ل هه‌یه بۆ زیندوکردنه‌وه‌ی ئیسلامی دروست و به‌ره‌نگار بوونه‌وه‌ی بیری باطنی و په‌روه‌رده‌کردنی ئوممه‌ت له‌سه‌ر سه‌ندنه‌وه‌ی مافه‌کانی و به‌ره‌نگاریبونه‌وه‌ی داگیرکه‌ره‌ خاچه‌رسته‌کان، هه‌روه‌ها سه‌لاح‌دین و نه‌یوبیه‌کان سودمه‌ند بوون له‌ئه‌ه‌ژموونی نوره‌دین له‌بهراری زیندوکردنه‌وه‌ی سوننه‌ت و به‌ره‌نگاریبونه‌وه‌ی شیعه‌گه‌ری و ئاماده‌کردنی ئوممه‌ت بۆ به‌رگریکردن و سه‌ندنه‌وه‌ی مافه‌کانی له‌دوژمنان، بۆیه سه‌لاح‌دین له‌بۆشاییه‌وه ده‌ستی پێنه‌کرد به‌ئکو سودی له‌و هۆکارانه وه‌رگرت که‌ نوره‌دین ده‌یگرته به‌ر وه‌ک دامه‌زاندنی خۆپێندنه‌ی سوننی و یانه‌ی فه‌رموده قه‌زاوه‌ت کردن به‌پێی مه‌زه‌بی سوننی و هاندانی سۆفیگه‌ری سوننی و دانانی وه‌قف بۆ ده‌زگا‌کانی کومه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی و

¹ کتاب الروضتين (۲/ ۲۱۴ بۆ ۲۲۳).

² تاریخ میصر الاسلامیه، ل: ۷۶.

سەرپەرشتی کردنی راستەوخۆی خۆی دنگەکان و بەکارهێنانی حسبه (چاودێری) و بلۆکردنەوهی بیرو باوه‌پێی ئەهلی سوننەت، ورده‌کارییه‌کانی ئەم باسەش بەپشتیوانی پەرەدگار لەباسی دەوڵەتی ئەیبوبەدا درێژە پێدەدەین، هەرۆه‌ها لێکۆڵەر محمد حمدان خالد القیسى هەستاوه بەپیشکەشکردنی نامەیه‌کی ماستەر لەزانکۆی یەرموکی ئوردوندا سەبارەت بەکاریگەری هەرۆه‌ها پەرەدەیه‌کانی سەلاح‌دین لەگۆڕینی واقعی کۆمه‌لگەی میسریدا که ده‌کرێت له‌و بواره‌دا سودی لێوه‌ربگیرێت، به‌یه‌ک‌خستنی ناوچه‌که له‌سالی ٥٦٩ هـ / ١١٧٤زدا له‌میرنشینی نوره‌دیندا، ئەم میرنشینه‌ ناوچه‌کانی سودان و حجازو یه‌مەن و میسری گرتەوه‌و رۆژه‌لاتی نیسلامی کرد به‌یه‌ک دەوڵەت که فرمانی له‌یه‌ک سەرکرده‌وه‌ وەرده‌گرت، که به‌تامه‌زۆرییه‌وه‌ بۆ ئەو ئامانجه‌ ستراتیژییه‌ی ده‌پوانی که له‌سەرته‌ای حوکمرانییه‌وه‌ هه‌ولێ به‌دییه‌نانی ده‌دا که بریتی بوو له‌ئازادکردنی ولاتی شام له‌فره‌نجه‌ داگیر که‌ره‌کان^١ ئەم ئامانجه‌ش به‌ره‌و به‌دییه‌تان ده‌پۆشت بۆیه فرمانی دا به‌دروستکردنی مینه‌به‌ریکی گه‌وره‌ بۆ مرگه‌وتی ئەقسا هه‌تاوه‌کو له‌گه‌ڵ خۆیدا بییات کاتی که به‌پێدکه‌وێت بۆ ئازادکردنی قودس^٢، نامەیه‌کیشی نووسی بۆ سەلاح‌دین و فرمانی پێکرد به‌سەرکرده‌یه‌تی سوپای میسره‌وه‌ که‌بکه‌وێته‌ رێ هه‌تاوه‌کو له‌قه‌لای که‌رکی فره‌نجییه‌کاندا پێی بگات^٣، سەلاح‌دینیش به‌و شیوه‌یه‌ی که نوره‌دین وتی و ئابلقه‌ی قه‌لای شوبکی (له‌باشوری که‌رک) داو کاتی نوره‌دینیش به‌مه‌ی زانی له‌دیمه‌شقه‌وه‌ به‌ره‌و باشور که‌وته‌ پێ هه‌تاوه‌کو بگات به‌سەلاح‌دین، به‌لام پێش گه‌یشتنی به‌سەلاح‌دین نامەیه‌کی لێوه‌ به‌ده‌ست گه‌یشت که باسی له‌تیکچوونی بارودۆخی میسر ده‌کردو مه‌ترسی خۆی پیشاندەدا له‌ده‌ستگرتنی نه‌یارانی به‌سەر کاروباره‌کانیدا، که پێویست ده‌کات بگه‌ڕێته‌وه‌ بۆی بۆ سه‌قامگیرکردنی بارودۆخ تیایداو سالی داهاتوو ده‌گه‌ڕێته‌وه‌ بۆ جیهاد کردن له‌گه‌ڵ نوره‌دیندا^٤. دیاره‌ نوره‌دین زۆر گرنگی ده‌دا به‌هه‌لکه‌ندنی بێباوه‌پان و ده‌رکردنیان له‌ولاتی شام کاتی هه‌ندێ که‌نجینه‌ی کۆشکی فاطمیه‌کانی پێگه‌یشت له‌گه‌ڵ پێشه‌سازیه‌ ده‌گمه‌نه‌کانی زێڕو مرواری، وتی: سوێند به‌خوا پێویستمان به‌م پاره‌یه‌ نیه‌و هیچ پێویستیه‌کی پێ پرناکه‌ینه‌وه‌، ئەو ده‌زانی که‌ئێمه‌ ئەگه‌ر پێویستمان به‌زێڕ بوايه له‌میسردارێزمان تیا دا سه‌رف نه‌ده‌کرد، به‌لام ئەو ده‌زانیت که‌سه‌نگه‌ره‌کانی شام پێویستی به‌پاره‌و

^١ دور نورالدین فی النهضة الأمة، ل: ١١٨.

^٢ هکذا ظهر جیل صلاح الدین له دور نورالدین فی النهضة الأمة، ل: ١١٨.

^٣ دور نورالدین فی النهضة الأمة، ل: ١١٨.

^٤ الباهر ل ١٥٨ دور نورالدین فی النهضة الأمة، ل: ١١٨.

پیاوو کۆمهکی ههیه بۆ هه لکه دندی بێ باوه پان له ولاتی شام^۱. واته ئه وه مه به سستی له پاره و پیاوو ته نها ریشه کیشکردنی بیباوه پانه له که ناره کانی ئه وه ولاته^۲. بپیاره سه لاهه دین له گه ل نوره دیندا هاوړابوون له ئامانجه ستراتیژییه یکاندا به لام له تیکچوونی بارو دۆخی میسر ده ترسا، بۆیه به پله ی یه که م خه می ریکخستنی کاروباری میسری بوو پاشان خه می مه سه له ی شامی ده خوارد، بۆیه ناچار بوو بگه پێته وه بۆ میسر، وادیاره نوره دینیش بیری له وه ده که ره وه که به سوپا که یه وه به جێته میسرو گه مارۆی خاچه رسته کان بدات، سه لاهه دینیش هه سستی به مه کردبوو بۆیه خزمه کانی خۆی که له ناویاندا نه جمه دینی باوکیشی شهاب الدینی حارمی مامی^۳ هه بوو کۆکرده وه له گه ل چه ند فه رمانه یه کی سوپادا و راوێژی پیکردن ده رباره ی نیه تی نوره دین بۆ هاتنه ناو میسره وه له سه ر کارلا بردنی سه لاهه دین تیایدا، ئه وه بوو یه کێک له برازا کانی پێشنیاری کرد که خۆی ئاماده بکات بۆ کوشتاری نوره دین ئه گه ر به ره و میسر هات، هه ندێ له ئاماده بوایش هاوړابوون له گه لیدا، خیرا نجه دینی باوکی سه رزه نشتی ئه وانه ی کردو وتی: من باوکتو ئه وش شهاب الدینی خالته و ئیمه له هه موو ئه مانه ی که لێره ن زیاتر تۆمان خۆش ده وێ، سوێند به خوا ئه گه ر من و خالته نوره دین ببینن ناتوانن هیچ کاری: بکه ین جگه له ماچکردنی زه وی له به ر پێی داو ئه گه ر فه رمانمان پێبکات به دین له گه ر دنت ئه وه ئه و کاره ده که ین جا ئه گه ر ئیمه وایین، ده بێ خه لکی تر چۆن بیت؟ هه موو ئه م ئه میرانه ش که لای تۆن ئه گه ر نوره دین ببینن ناتوانن به سه ر ئه سپه کانیانه وه خۆیان بگرن، ئه م ولاته ش مولکی ئه و، ئیمه جیگیرو خزمه تگوزاری ئه وین، جا ئه گه ر بیه وێ له سه ر کار لات به ریت گوێپایه لی ده بین، رای باشیش ئه وه یه که نامه یه ک بنوسی له گه ل نێرده یه کدا بینیری و تیایدا بلیت: بیستومه که تۆ ده ته ویت بکه ویته پێ بۆ ده ست گرتن به سه ر ئه م ولاته دا، نازانم که ی پتویست به وه ده کات، ده توانی به ریزت نێرد راویک بنیتریت و ده سپرێک بخاته مله وه و به مه ینت بۆ لات، چونکه هیچ که سیك نییه لێره ریکری ئه وه بکات^۴. پاشان به ئاماده بوونی وت: هه ستن به رۆن، ئیمه خزمه تگوزاری نوره دینین، هه رچی ده یه وێ با بیکات، ئه وه بوو له سه ر ئه م پایه کۆتاییان به دانیشتنه که هینا و زۆریه یان ئه م هه واله یان بۆ نوره دین نووسی^۵، کاتی نه جمه دین به ته نهایی له گه ل سه لاهه دینی کوپیدا مایه وه و پتیی وت: تۆ نه زان و که م زانیاریت، ئه و خه لکه زۆره

^۱ کتاب الروضتين له الجيهاد والتجيدوه، ل: ۲۱۳.

^۲ الجيهاد والتجيد، ل: ۲۱۳.

^۳ دور نورالدين في النهضة الأمة، ل: ۱۱۸.

^۴ کتاب الروضتين (۲/۲۲۸).

^۵ کتاب الروضتين (۲/۲۲۸).

کۆده که یتە وە رازی دلی خۆتیاں بۆ باس دە کهیت، ئە گەر نۆره دین ئەم هەوالە ببیستی که تۆ دەتەوی ئەم ولاتە ی لێ قە دە غە بکهیت، ئەو خۆی یە کلایی دە کاتە وە و بۆت روودە کاتە ئێره، ئە گەر پووش بکاتە ئێره ئەو خە لکه ی که لێره دا کۆت کردنە وە یە کێکیان نابینی پشتیوانیت لیبکات و رادهستی نۆره دین دە کهن، بە لام نیستاو دوا ی ئەم مە جلیسه هە موویان نامە ی بۆ دە نوسن و باسی قسه که ی منی بۆ دە کهن تۆش دە بی ئەو کاره بکهیت و نامە ی که بەم جۆره بنوسی: بۆچی خۆت زەحمەت دە دە ی؟ تەنها خزمەتکارێک بنێره و گوریسیک بخاتە ملمە وە دیم، ئە گەر ئەمە ببیستی ت ئیتر نایەت و بە کاری تره وە سەرقال دە بی ت.

وەک دە رده که ویت نە جمە دین ئە یوب حۆشە ویستی و گوێ پرایه لیه کی زۆری هە بوو بۆ نۆره دین زەنکی ئە وە بوو سە لاهە دینیش بە گوێی رایە که ی باوکی کرد، کاتێ نۆره دین (رەحمەتی خوا یی لیبیت) مە سە لکه ی بەم شیوه یه بینی دە ست بە ردار ی نیه تە که ی بوو مە سە لکه ش بە و شیوه یه دە رچوو که نە جمە دین دە یوت^۱، لە سەرە تایی سالی ۵۶۸/ک ۱۱۷۳ از پاش گە پانه وە ی نۆره دین لە ئازە ربه یجان و ئەرمینیا بلۆکرا وە یه کی بە دە ست گە یشت لە خە لیفه ی موصل و جە زیره و ئە ربیل و خلاط و شام و ولاتی قلج ئە رسە لان و میسر هە لە مانگی شە والی هە مان سالی شدا سە لاهە دین بە سوپاکه یه وە بە ره و الکک که و تە پێ و ئابلقه ی بە سەر دا سە پاندو نۆره دینیشی ئاگادار کردە وە سە بارە ت بە هاتنە دەرە وە ی بۆ جێ به جکردنی رێککه و تە که ی سالی پێشو ئە وە بوو نۆره دینیش لە لای خۆیه وە دیمە شقی به جێ به یشت و بە ره و سە لاهە دین که و تە رێ کاتێ گە یشتە الرقیم لە ناو ه پاستی نوردندا نامە یه کی لە سە لاهە دینه وە پێگە یشت که تیایدا ئاگاداری کردە وە که باوکی لە میسر نە خۆشە و دە ترسیت بە ریت و میسریه کانیش ئە و هە لە بقۆزنە وە دە ست بگرن بە سەر ولانداو خۆیان تیایدا قایم بکەن بۆیه ناچاره بگه پێتە وە بۆ میسر^۲. کاتێ نۆره دین بە مە ی زانی وتی: پاراستنی میسر گرنگ تره لاما ن لە شوینه کانی تر^۳. پشان زۆری نە خایاند مە ترسیه کانی سە لاهە دین هاتە دی و شوپشیکی گە و رە دژی بە رپا بوو بە سەر کردایه تی جە و هە ری ئە مینداری خە لافە ت پاش ئە وە ش پیلانیکی گە و رە بە رپا بوو که عە مارە ی یە مە نی و لایه نگرانی تری مە زه بی شیعه تیایدا به شدار بوون که پێشتر ئاماژە مان پێداو لە سالی ۵۶۸ ک نۆره دین چە ند هێرشیکێ کردە سەر خاچیه رسته کان عیما دی ئە سفه هانیش لە گە ل الملك العادلدا بوو نۆره دین پێی وت: چۆن وە سفی

^۱ کتاب الروضتین (۲/۲۲۹).

^۲ هە مان سەرچاوه (۲/۲۲۸).

^۳ هە مان سەرچاوه (۲/۲۲۸).

^۴ هە مان سەرچاوه (۲/۲۲۸).

ثم دهكهى كه روويدا؟ نهویش بههؤنراوهیهك ستایشی كردو نه م هؤنراوهیهش دهربارهى
بهرگریكردنى نوره دین بوو له حؤران و تیایدا دهلئ:

وبَدَت بعصرک آية الإحسان	عقدت بنصرک رایة ایمان
الصید اللیوث وفارس الفرسان	یاغالب الغلب الملوك وصائد
حزت الفخار على دوي التيجان	یا سالب التيجان من أربابها
في كل إقليم بكل لسان	محمود المحمود ما بین الوری
أقسمت مالک في البسيطة ثان	یا واحدا في الفضل غیر مشارک
لك مؤذن أبدا بكل أمان	أحلى أمانیک الجهاد وإنه
حرب لقمع المشركين عوان	کم بکر فتح ولدته طباط من
قد سار في الآفاق و البلدان	کم وقعة لك بالفرنج حديثها
وقرت رأس برنسهم بستان	قمصت قومصهم رداء من ردي
بالذل في الأقياد والأسجان	وملکت رق ملوکهم وترکتهم
وسحبتهم هونا على الأذقان	وجعلت في أعناقهم أغلالهم
والبيض تخضب بالنجيع القاني	إذ في السواوغ تحطم السمر القنا
والهام رقص عوالي المران	وعلى غناء المشرقية في الطلي
نار تألق من خلال دخان	وكان بین النقع لمع حديدھا
فيه بري الصارم الطمان	في مأزق ورد الوريد مکفل
لتنوب عنها أنجم الخرصان	عطى العجاج به نجوم سمائه
طرق الضلال ومركب الطغيان	أو م کفاهم ذاک حتى عاودوا
لما أتيت بواضح الرهان	وجلوت نور الدين طلّمة کفرم
والرأي قبل شجاعة الشجعان	وهزمتهم بالرأي قبل لقاتهم
والکفر منك مضعضع الأركان	أصبحت للإسلام رکنا ثابتا
الماضي وشدت مباني الإيمان	قوضت الناس الضلال بعزمک
لله في سر وفي إعلان	قل أين مثلك في الملوك مجاهد
لكن وثقت بنصرة الرحمن	لم تلقهم ثقة بقوة شوكة
لا يستقل بثقله الثقلان	ما زال عزمک مستقلا بالذي
ما كان في وسع ولا إمكان	وبلغت بالتأييد أقصى مبلغ

دانت لك الدنيا فقاصبيها إذا	حققته لنفاذ أمرك داني
فمن العراق إلى الشام إلى ذرا	مصر إلى قوص إلى أسوان
لم تله من باقي البلاد وإنما	ألهاك فرض الغزو عن همدان
للروم والإفرنج منك مصائب	بالتك و الأكرا د و العريان
أذعنت لله المهيمن إذ عنت	لك أوجه الأملاك بالإدعان
أنت الذي دون الملوك وجدته	ملان من عرف ومن عرفان
في بأس عمرو في يسالة حيدر	في نطق قسى في تقى سلمان
سر لو أن الوحي ينزل أنزلت	في شأنها سور من القرآن
فاسلم طويل العمر ممتد المدى	صافي الحياة مخلص السلطان

۱۱- دهست گرتن به سهر مه غریبی نزیکداو لکاندنی به میرنشینی نه یوبیه وه: سه لآحه دین کاری ده کرد له پیئاو به هیژکردنی نه وه دهستکه وتانه ی که له میسر دا به دهستی هیئا، هه تاوه کو کت و پر له دهستی نه دات، هه وله کانیشی به لکاندنی مه غریبی نزیک به میسر وه کو تایی پیئات، نه وه بوو باکوپی نه فریقا له سه رده می یه که مین فتوحاتی ئیسلامیه وه لکابوو به میسر وه، بۆیه سروشتی بوو که سه لآحه دین چاو بپریتته ولاته کانی له لایه که وه بۆ سود وه رگرتن له و سامانانه ی که تیایدا یه، نه مه له لایه که له لایه کی تریشه وه به هو ی نه و پیگه به هیژه ی که هه یانبوو بۆ پاراستنی سنوری رۆژئاوای میسر، نه وه بوو له سالی ۵۶۸ هـ د/ ۱۱۷۳ زدا سه لآحه دین هیژکی سه ریازی نارد بۆ مه غریبی نزیک به سه رکرده ی شرف الدین قهراقوش، خزمه تکاری مظفر تقی لدین عمری کوپی شاهنشاهی کوپی نه یوب، نه ویش چوو ه طرابلس و برقه و هندی ناوچه ی مه غریبی نزیک وه ک قابس به لام نه گیشته مه دیه و صفاقس و قفصه و تونس^۱.

۱۲- لکاندنی یه مه ن به میسر وه: لکاندنی یه مه ن به میسر وه له چوارچیوه ی نه وه نه خشه یه ی نوره دین دابوو که مه به ست پیتی یه کخستنی به ره ی ئیسلامی بوو بۆ رووبه پوو بوونه وه ی هیژشی خاچه رستی^۲، نه م سیاسه تی لکاندنی یه مه ن به میسر وه له لایه ن سه لآحه دینه وه بووه هو ی:

^۱ تاریخ الأیوبیین فی المصر وبلاد الشام، ل: ۴۶.

^۲ تاریخ الیمن الأسلامی د. محمد عبده السرویدی ل: (۲۱۱).

أ- تهنگ هه‌لچنین به‌لایه‌نگرانی فاطمی‌کان به‌تایبته که‌والی یه‌مه‌ن عبدالنبی کوپی مه‌هدی شیعه‌یه‌کی سه‌ر به‌خه‌لیفه‌ی فاطمی بوو له‌میسردا.

ب- به‌هۆیه‌وه سه‌لاحه‌دین توانی پاراستنی سنوره‌گانی باشوری میسر مسۆگه‌ر بکات: له‌به‌ر ئه‌وه‌ی که لکاندن یه‌مه‌ن که به‌ده‌روازه‌ی ده‌ریای سور داده‌نریت له‌باشوره‌وه، ده‌سه‌لاتی سه‌ربازی و بازرگانی به‌سه‌ر هه‌ریمه‌گانی باشوردا مسۆگه‌ر ده‌کات و نه‌گه‌ری نزیکیبونه‌وه‌ی نیوان خاچه‌رستان که به‌هیوای ده‌ستگرتن به‌سه‌ر ده‌ریای سورو حه‌به‌شیه‌کاندا که ئایینی گاوریان هه‌بوو دوورده‌خاته‌وه هه‌روه‌ها بۆ ئه‌وه‌ی نه‌که‌وێته به‌ر پلاری خاچه‌رسته‌کان له‌که‌ناری ده‌ریای ناوه‌پاست له‌باکوړو حه‌به‌شیه‌کان له‌که‌ناره‌گانی ده‌ریای سور له‌باشوره‌وه.

۱۳- یه‌مه‌ن له‌و کاته‌دا به‌قوناغی نا‌ئارامیدا تێپه‌ری ده‌کردو ململانێی سیاسی و ئایینی و مه‌زه‌بی زۆری بۆ هێنا‌بوو، به‌تایبته له‌نیوان زبیدو سه‌نعا، هه‌ره‌وها درۆزنیکیش په‌یدا بوو که لافی ئه‌وه‌ی لێده‌دا که مه‌هدی چاوه‌پوانکراوه که ئه‌ویش عبد‌النبی کوپی مه‌دی بوو توانی ده‌ست بگریت به‌سه‌ر یه‌مه‌نداو وتاری به‌ناوی خۆیه‌وه ده‌خوێنده‌وه‌و دوا ی ئه‌وه‌ی وتار خوێنده‌وه‌ی بۆ عه‌باسیه‌کان نه‌هێشت و خۆی ناونا (ئیمام) و له‌سه‌ر گۆپی باوکی گومه‌زێکی گه‌وره‌ی دروست کردو فه‌رمانی کرد به‌خه‌لکی یه‌مه‌ن که حه‌جی بۆ بکه‌ن و رێگریکردن له‌چون بۆ حه‌ج بۆ مه‌ککه.

۱۴- سه‌لاحه‌دین ویستی سنوریک بۆ ئه‌م سه‌رکێشانه دابنیت که هه‌رپه‌شه له‌یه‌کیته موسلمانان ده‌کات به‌تایبته که خه‌لکی یه‌مه‌ن داوای به‌ده‌مه‌وه چونیان لێکرد^۱ هه‌رچۆنیک بیت ئه‌و: سه‌لاحه‌دین سهریه‌یه‌کی به‌ریخست به‌سه‌رکردایه‌تی شمس الدوله توران شای برای گه‌وره‌ی که چووه مه‌ککه و پاش ئه‌نجامدانی عومره به‌ره‌و زبید به‌ریکه‌وت و ده‌ستی به‌سه‌ردا گرت پاشان به‌ره‌و عه‌ده‌ن به‌ریکه‌وت و ده‌ستی به‌سه‌راگرت و رێگری له‌تالانکردنی کرد له‌لایه‌ن سوپاکه‌یه‌وه‌و وتی: ئیمه نه‌هاتووین بۆ وێرانکردنی ئه‌م ولاته به‌لکو بۆ ئاوه‌دانکردنه‌وه‌ی هاتووین، پاشان به‌ره‌و قه‌لاو شو‌راکانی تر به‌ریکه‌وت و هه‌موو یه‌مه‌نی به‌ته‌واوی ئازاد کردو وتاری به‌ناوی خه‌لیفه‌ی عه‌باسیه‌وه خوێنده‌وه^۲، عبد‌النبی لاف‌لێده‌ری ئیمامه‌تی کوشت و یه‌مه‌نی لێ رزگار کردو گه‌راندیه‌وه دۆخی جارانی^۳، پاشان شمس الدوله‌ش نامه‌یه‌کی بۆ پاشا ناصر صلاح‌الدین نووسی و هه‌واڵی سه‌رکه‌وتنی پێداو به‌قه‌زلی خوای زانی، سه‌لاحه‌دینیش

^۱ تاریخ الأیوبیین فی المصر وبلاد الشام، ل: ۴۶.

^۲ الطريق الی بیت المقدیس، ل: ۹۶.

^۳ الطريق الی بیت المقدیس، ل: ۹۶.

ئەو ھەواللەي نووسى بۆ نوردەدين، ئەويش نامەي نارد بۆ خەلىفەي عەباسى و مژدەي نازادکردنى يە مەن و خویندەنەوي و تار بۆ خەلىفەي پېدا^۱.

۱۵- نازادکردنى ولاتى نەوبە (سودان): نەوبە لەو کاتەدا شانشىنكى گاور بوو پايتەخنەكەشى شارى دنقلە بوو كە دەكەوئتە سەرەوي نىلو پەيوەندى پتەوي لەگەل ميسردا ھەبوو لەكاتى فتوحاتى ئىسلامىيەو كاتى دەولەتى ئەيوپىش لەميسردا دروست بوو، سەلاخەدين ويستى ولاتى نەوبە نازاد بکات لەپېناو پاراستنى ميسر لەوي لەباشورەو دەستدرىژى بکريته سەر، بۆيە توران شای براى نارد لەمانگى جەمادى دووھى سالى ۵۶۸هـ/كانوونى دووھى ۱۱۷۳زدا نارد بۆ ولاتى نەوبەن ئەو ھەبوو ئىبرىمى رزگار کردو دەستكەوت و دىلى نۆرى ھەبوو پاشان گەپايەو بۆ قوص، ئىسلام چوو چەند شوئىنكىيەو كە پېشتەر نەسبى موسولمانەكان پىسى نەنابوو ناويەو ئىبراهيمى كوردى كرد بە والى تيايدا^۲، ئەم نازادکردنەش ھۆكارىك بوو بۆ نەھىشتنى ئەو بەرپەستانەي كە پىگر بوون لەبلاوبونەوي ئىسلام لەو ناوچەيەدا^۳.

ھەشتەم: راستى ساردى نىوان سەلاخەدين و نوردەدين:

مىژوونوسان باسى پەيوەندى نىوان سەلاخەدين و نوردەدينان کردو، ئىبن ئەثىرو ئەبو شامە لەئىبن طى يەو ھۆكارەكانى ئەو ساردى باس دەكەن كە كەوتۆتە نىوان نوردەدين و سەلاخەدينەو لەسالى ۵۶۷هـ دا كاتى رىككەوتن لەسەر گەمارۆدانى الكرك و پاشان سەلاخەدين پاشەكشەي كرد پېش گەشتنى نوردەدين^۴، لەئىبن الأثير و ئىبن أبى طى يەو كۆمەلىك مىژوونوس ئەم باسەيان گىراوەتەو^۵، كۆمەلنى نوسەرى ھاوچەرخىش ئەم باسەيان گویزاو تەو بەبى بزارکردن و زیادەروپيان کردووە لەلىكدانەووە لىكۆلینەو لەھۆكارەكانى ساردى نىوانيان و دەرئەنجامەكانىداو پەيوەندى نىوان سەلاخەدين و نوردەدينان بەشپەيوەي كى دوژمنكارانە لىكدانەو تەو، لەو قسانەش كە کردوويانە گوايە ھەريەك لەسەلاخەدين و نوردەدين لەيەكتر ترسان و سەلاخەدين ھەولى داو بۆ رزگار بوون لەدەسەلاتى نوردەدين و دەيوست ناوچەي الكرك وە بەرپەستىك لەنىوانياندا

^۱ الطريق الى بيت المقدس، ل: ۹۶.

^۲ تاريخ الأيوبيين في مصر وبلاد الشام، ل: ۴۶.

^۳ جيهاد الأيوبيين والمعاليك ضد الصليبيين والمغول د. فرستال ۵۲.

^۴ الباهر (۱۵۸، ۱۵۹) كتاب الروضتين (۲/۲۲۷).

^۵ نورالدين زنكي في الأدب العربي، ل: ۱۱۶.

بمئینتتهوه، نوره دینیش خۆی به هه له زانیوه له ناردنی نه سه ده دین و سه لاهه دین بۆ میسرو وه سفکردنی نوره دین به دوزمنی سه سه ختی سه لاهه دین و چه ندین شتی تر^۱.

نهم بۆچونه ناره وایانهش ته نه اای ئیبن طیء وئین اثیر باسکراوه:

هه رچی ئیبن ابی طی ئه وه هه ولای داوه به و درۆزنی و فیلبازییهی که پیناسراوه تانه یدات له په یوه ندی نیتوان نهم دوو پیاوه، و نه و تۆمه تباره به و شته نه شیواوهی که ده یداته پال نوره دین، چونکه نوره دین شیعهی حه له بی ملکه چککردوه و دروشمه کانی هه لوه شانده وه و سوننه ی به هیز کرد، باوکی ئیبن طی ش له سه رانی شیعه بوو له لایه ن نوره دینه وه دورخایه وه له حه له ب، بۆیه ده بینین ئیبن نه بی طی زۆر هیز ده کاته سه ر نوره دین و هه ول ده دات په یوه ندی نیتوان نهم دوو پیاوه مه زنه به درۆ بۆگه نه کانی بشیوئین^۲.

سه باره ت به ئیبن الاثیریش: نه وه گومان هه یه له و شتانه ی که ده رباره ی سه لاهه دین نوسیویه تی و زۆر جار به دوا ی پاساوئکدا ده گه پئ بۆ ره خنه گرتن و شکاندنی سه لاهه دین به تاییه ت له کاتی به راورد کردنی نیتوان نه ووو نوره دیندا^۳، نهم میژوونو سه ی مالی زه نکسی له هه ردوو کتیبه که یدا (الکامل فی التاریخ والباهر فی تاریخ الدوله الاتابکیه) نه و رایانه ی له کتیبه که یدا باس کردوه که کۆمه لئ میژوونووس لییه وه ده گێر نه وه و پوخته ی نهم رایه ش نه وه ده گه یه نئ که سه لاهه دین به نه مه ک نه بووه بۆ نوره دینی مامۆستای، به لکو هه ر له سه قامگیر بوونی ده سه لاتیه وه له میسردا هه ولای جیا بوونه وه و سه ره خۆیی ده دا لئی ته نانه ت هه ولای کتیرکئ کردنی ده سه لاتی سیاسی داوه له ولاتی شامدا، هه موو نهم رایانه^۴، ئیبن الاثیر دوا ی کۆچی دوا یی کردنی سه لاهه دین و ناچار بوونی بۆ ده رچوون بۆ ولاتی شام به سه ر کردایه تی سوپاکه یه وه هینانی مولکه کانی نوره دینی مامۆستایی بۆ ناو مولکه کانی خۆی له ناو میسردا، چونکه ده رچوونی سه لاهه دین به سوپاکه یه وه بۆ شام و له پینا و گێرانه وه ی گه رانه وه ی به ره ی نیسلامی به کگرتوو بوو که عیماد الدین زه نکسی و نوره دینی کوپی خویان ماندوو کرد له پینا و پیکهینانیدا و دوا ی کۆچی دوا یی نوره دین خه ریک بوو هه لده وه شایه وه و، بارودنۆخ ده گه رایه وه بۆ دۆخی لاوازی و په رته وازه ی پینشو، دوا ی دابه ش بوونی مالی زه نکیش بۆ حزبی دیمه شق و حزبی حه له ب و کوپه منداله که ی

^۱ نورالدین محمود فی الأدب العربی فی عصر الحروب الصلیبیة، ل: ۱۱۷.

^۲ کتاب الروضتین (۱۱۷، ۱۱۸/۲).

^۳ دراسة فی تاریخ الأیوبیین والمماليک، ل: ۶۳.

^۴ تاریخ مصر الاسلامیة زمن سلاطین بنی آیوب، ل: ۲۲.

به ناوی سالتج ئیسماعیل نهیتوانی دووباره شانشینه که ی باوکی یه کبخاته وه^۱، نه وه بوو سه لآحه دین نامه یه کی نووسی بۆ خه لیفه ی عه باسی و بۆ کوپه که ی نوره دین و ئاگاداری ده کرده وه که ده رچوونی بۆ شام بۆ یه کخستنی موسولمانانه دژ به فره نه که کان^۲.

واش پیده چیت ده بریت که ئه م رایانه ی ئین ئه شیر ده یانلئیته وه وو میژوو نووسه کان لییه وه ده یگپنه وه سه باره ت به وه فادارنه بوونی سه لآحه دین بۆ خانه واده ی زه نکى و نه و پړویه تانه ی که له و باره ی وه هاتوو میژوو نووسه کان خویان دایان پشت بیت بۆ لیکدانه وه ی نه و پړبازه ی که سه لآحه دین پاش وه فاتى نوره دین گرتیه به ر، هه روه ها هۆگری ئین ئه شیر بۆ خانه واده ی زه نکى هۆکارىکی تر بوو، پاشان هاوسۆز نه بوونی له گه ل سه لآحه دیندا به هۆى نه وه ی که سه لآحه دین نه و بنه ماله و مولکه کانى له ناو برد، هه روه ک میژوو نووسان تیپینی نه وه یان کردوه ئین ئه شیر له هه ردوو تاریخه که یدا الکامل والباهر ژۆردابه زیوه ته سه سه لآحه دین و به دواى هه له و که م و کورتیه کانیدا گه پاره^۳، له راستیشدا سه لآحه دین باشتین سه ریا ز بووه بۆ گوپړایه لى نوره دینی سه رکرده ی و نه مه ش چه ند به لگه یه که له سه ره نه وه:

۱- عیمادی نه سفه هانی ده لئیت: سه لآحه دین له فه رمانی نوره دین ده رنه ده چوو و کارى به باشى و به هیزیه وه بۆ ده کردو ده گه پاره وه بۆ راو بیرو بۆ چوونه کانى^۴.

۲- نه بو شامه: نه میش هه ستا به پوچه لکرنه وه ی تۆمه ته کانى ئین اثر سه باره ت به ده رچوونی له گوپړایه لى نوره دین، به پى رای نه بوو شامه نوره دین ره خنه ی له سه لآحه دین نه گرتوه به هۆى زیاده ره وه ی کردنى له به خشین و خه رچکردنى پاره دا به بى پرس و راویژکردن به نوره دین^۵. نه م رایه شى به به لگه نامه یه ک دووپات ده کاته وه که خۆى بینویه ی به خه تی نوره دین نوسراوه و تیایدا نوره دین بۆ قازى أبى عصرون که قازى نوره دین له شامداو سه لآحه دین له میسردا بوو باسی سه رسامى ته واوی خۆى ده کات به سه لآحه دین و هه ستانى به سه رخستنى مه زه بى سوننى له ناو بردنى ده وه تی فاطمى و مه زه بى شیعیه له میسردا و داواشى له نه بى عصرون کردوه که پشتگیری سه لآحه دین بکات له م کاره مه زنه دا^۶.

^۱ تاریخ مصر الاسلامیه زمن سلاطین بنی ایوب، ل: ۲۲.

^۲ مرآة الزمان (۳۲۸/۸، ۳۲۷) تاریخ مصر الاسلامیه، ل: ۲۲.

^۳ التعریف بامورضتین فی عهد المغول والترکمان، ل: ۳۸-۴۹.

^۴ کتاب الروضتین له تاریخ مصر الاسلامیه، ل: ۲۳.

^۵ کتاب الروضتین له تاریخ مصر الاسلامیه، ل: ۲۳.

^۶ کتاب الروضتین له تاریخ مصر الاسلامیه، ل: ۲۳.

۲- له راستیدا هه موو نه وهه نگاهه یه کلاکه ره وانه ی که سه لآحه دین گرتیه بهر بۆ روخاندنی ده ولته تی فاطمی له میسر داو له ناوبردنی بانگه وازی ئیسماعیلی تیایدا، به فه رمانی راسته وخۆی نوره دین بوو جیبه جیبه کردنی شی پاش گه یشتنی نه جمه دین نه یوب باوکی سه لآحه دین له لایه ن نوره دینه وه بۆ میسر هه تاوه کو بۆ خۆی سه ره په رشتی نه و کاره بکات و یارمه تی سه لآحه دین بدات بۆ له ناوبردنی بانگه وازی شیعه ی ئیسماعیلی^۱.

۴- به لگه یه کیش که به ته واوی شوینکه وته یی سه لآحه دین بۆ نوره دین و خۆبه جیئشین زانی نی له میسر دا ده سه لمی ئتی نه وه یه که وتار به ناوی نه وه وه ده خویند ریا به وه له هه موو ناوچه کانی ده ولته تی فاطمیدا له کاتیکدا که سه لآحه دین وه زیری عاضدی خه لیفه ی فاطمی بوو^۲، پاشان وتار بیژه کانی میسر نزایان بۆ نوره دین ده کرد پاش خه لیفه، نه مه سه رباری لیدانی دراو به ناوی المستضیء بأمر الله والملك العادل نوره دین وه له کۆلینی ناوی هه ره که یان له سه ر دیوکی نه و دراوه^۳.

۵- هاتنی ئین قه یسه رانی وه زیری نوره دین بۆ میسر له سالی ۵۶۸هـ - ۵۶۹هـ بۆ پید اچونه وه ی حساباتی ولات و بینینی بارودوخ و دیاری کردنی نه و بره پاره سالانه ی که سه لآحه دین دهیدا به نوره دین، مه سه له یه کی سروشتی بوو و پاشکۆیه تی میسری بۆ نوره دین دوپاتده کرده وه^۴.

۶- خه لافه تی عه باسیش نه مه ی ده زانی، بۆیه جیاوازی له نێوان پله و پایه ی نازناوه کانی خه لیفه دا هه بوو بۆ هه رلایه ک و خه لات و دیاریه کانی سه لآحه دینی که متر دانابوو له نوره دین نه وه بوو دوو شمشی ری کرده خه لاتی نوره دین وه ک ئاماژه یه ک بۆ بهر پر سیاری ئتی له هه ردوو ولاتی میسرو شام، نوره دینیش له لایه ن خۆیه وه خه لاتی نارد بۆ سه لآحه دین و خیزانه که ی نه مه ره کانی له میسر دا^۵ بۆ دوپات کردنه وه ی شوینکه وته بیان بۆی.

^۱ کتاب الروضتین له تأریخ مصر الاسلامیه، ل: ۲۴.

^۲ کتاب الروضتین له تأریخ مصر الاسلامیه، ل: ۲۴.

^۳ السلوك، المقریزی (۴۵/۱) تأریخ مصر الاسلامیه، ل: ۲۴.

^۴ تأریخ مصر الاسلامیه، ل: ۲۳.

^۵ مفرج الکروب (۲۱۹/۱) تأریخ مصر الاسلامیه، ل: ۲۵.

۷- سه لاهه دين ريزو شكوى پاشاي ده پاراست و خوى نه ده برده ريزى نوره دينى گوره يه وه، نه وه بوو نيتر دراوه كانى نوره دين هه واليان نارد بوى: كه سه لاهه دين ديارى و پو شاكه كانى نه وه له بهر ده كات و نه و بړه پاره يه ي سالانه كه له سهرى ريككه وتوون به به رده وامى ده نيتر يټ^۱.

۸- نه گه ر هه موو نه و رى و شوپنهانى كه سه لاهه دين گرتيه بهر بۆ روخاندنى خيلافه تى فاطمى وتار خويندنه وه به ناوى عه باسيه كانه وه له ناو بړدنې بانگه وازى ئيسماعيلى له ميسردا به پيژنمايى راسته و خوى نوره دين و دواى ناردنى نه جمه دينى باوكى سه لاهه دين بوويټ نه وه ده ست به سه راگرتنى يه مهن و لكاندنى به ميسره وه به هه مان شيوه به موله تى نوره دين بوو له پيژناو له ناو بړدنې بانگه وازى شيعه ئيسماعيلى و هيتانى يه مهن بۆ به رهى به رهنكار بوونه وه به جورتيك نوره دين نه مژده يه ي نارد بۆ خه ليفه ي عه باسى، هه روه ها لكاندنى مه غريب به ميسره وه هيرشكردنه سهر ولاتى نه وبه (سودان) يش به هه مان شيوه، ويراى مژده دان به خه ليفه به بونه ي نزيكبوونه وه ي نازادكردنى قودسو و قوسته نتيه^۲، نه وه بوو نوره دين نامه يه كى بۆ خه ليفه ي عه باسى نووسى كه تيايدا هاتبوو: قوسته نتيه و قودس يش به ره و نازادبوون ده پوځ و خواى گوره ش به ميه ره باني خوى ليكرده وه ي به رو بووم ده كاته خه لاتى نه هلى ئيسلام و خزمه تگوزارتان سه ركه وتوو ده كات بۆ به ده سته يتانى ره زامه ندى پيشه واكئ، له و شته باشانه ش كه له م روزه پرشن گدارده رووياندا، نه وه ده سكه وته گه ريه بوو كه بۆ موسولمانه كان به ديهات و نازادكردنى ولاتى نه وبه ي ليكه وته وه گه يشتن به چه ند شوپنيك كه پيشتر نه سپى موسولمانه كان پيى تى نه تاوه هه روه ها سه ربازه كان ده ستيان گرت به سهر برقه و قه لاكانيدا هه تاوه كو سنورى مه غريب^۳.

۹- هه ر له جيگير بوونى سه لاهه دينه وه له ميسردا هه تاوه كو كوچى دوايى نوره دين، به رده وام بوو له ناردنى شته به نرخه كانى كو شكى فاطمى بۆ نوره دين وهك هيمايه ك بۆ شوپنيكه وته يى، هه روه ها به رده وام بوو له سهر ناگادار كرده وه ي نوره دين له هه موو گه و ره و بچوكيك كه له ميسردا روويده دا، بۆنموونه نامه يه ك به ديده كه يت كه تيايدا باسى راپه رپنى پاشماوه كانى فاطمى هه كان ده كات له ناو يشياندا عه ماره ي يه مهنى باس ده كات^۴. هيج شتيكش هينده ي هاوكارى ستراتيژيان له كوشتارى خاچپه رسته كاندا به لگه نيه له سهر بوونى هاوكارى

^۱ السلوك، المقريزى (٤٧/١) تاريخ مصر الاسلاميه، ل: ٢٦.

^۲ مفرج الكروب (٢٣٥/١) تاريخ مصر الاسلاميه، ل: ٢٧.

^۳ مفرج الكروب (٢٣٥/١) تاريخ مصر الاسلاميه، ل: ٢٧.

^۴ مفرج الكروب (٢٣٥/١) تاريخ مصر الاسلاميه، ل: ٢٧.

له نیتوانیادا، نه و هتا نه بو شامه پاس له وه ده کات و ده لئ: له سالی ٥٦٨ ک/ ١١٧٢ زدا هه ردوو سولتان نوره دین له شامو سه لاهه دین له میسر سه ره رشتی جیهادی خاچه رسته کانیا ن ده کرد، هه روه ها عیماد نه م رووداوه (به جیهادی دوو سولتانه که دژ به فره نه کهان وه سف ده کات)^١ نه مهش له و نامه یه ی سه لاهه دیندا بۆ خه لیفه ی عه باسی دووپات کراوه ته وه که تیایدا ده لئیت: له گه ل نوره دیندا ری ککه و تین له سه ر گرتنی هه ردوو لای داگیر که ران له میسر و شامه وه، به نده (سه لاهه دین) به سه ر یازه کانه وه له وشکانی و ده ریا وه نوره دینیش له لای دهشت و سه ختایی شامه وه.^٢

١٠- نه وه بوو سه لاهه دین پاشکۆیه تی خۆی ده ربپی بۆ خانه واده ی نوره دین ته نانه ت دوا ی کۆچی دوا یشی له سالی ٥٦٩ ک/ ١١٧٣ زدا، به جۆرێک که سه لاهه دین به ناوی الصالح نیسماعیلی کورپه وه و تباری ده خوینده وه و دراویشی به ناویه وه لیداو،^٣ پرسه نامه شی نارد بۆ سه ره خۆشی بۆ کۆچی دوا یی نوره دین،^٤ به م پێیه شده توانین بڵێین که هه تا وه کو کۆچی دوا یی نوره دینیش میسر و شام یه کیان گرتبوو به سه ر کردایه تی نوره دین،^٥ سه لاهه دینیش ته نها کار به ده ستێکی نه و بوو له میسردان عماده دینی نه سفه هانیش نه مه مان بۆ دووپات ده کاته وه له کاتی کدا که ستایشی نوره دین ده کات و ده لئیت:

بملك مصر أهنيء مالك الأمم فثق وأبشر بنصر الله عن أمم
فملك مصر وملك الشام قد نظما لي عقد عز من الإسلام منتظم^٦

له هه موو حاله ته کانی شدا په یوه ندی سه لاهه دین له گه ل نوره دیندا نه گه یشتوو ته راده ی دوژمنایه تی، هه یچ پاساو یکی ش نییه بۆ لیکدان وه ی جیاوازی بیرو را وه ک ساردی و پشتکردنه یه ک، وه ک ژماره یه ک له میژوونوس و نوسه ران دوپاتی ده که نه وه، هه مووی مه سه له کهش نه وه یه نوره دین چاوی برپی بووه میسر وه ک سه رچاوه ی داها ته کان هه تا وه کو خه رجی دا بین بکات دژ به خاچه رسته کان له شامدا، چونکه سه رچاوه یه کی وزه ی مرۆیی خه باتگیره، سه لاهه دینیش له نوره دین زیاتر ناگادار بوو له وه ی که له میسر دا ده گوزه راو نه و مه ترسیانه ی که ناماده باشی

^١ مفرج الکوب (٢٣٥/١) تأریخ مصر الاسلامیه، ل: ٢٧.

^٢ کتاب الروضتین له تأریخ الشعوب الاسلامیه، ل: ٢٧.

^٣ السلوك، المقریزی (٥٥/١) تأریخ مصر الاسلامیه، ل: ٢٨.

^٤ کتاب الروضتین له تأریخ مصر الاسلامیه، ل: ٢٧.

^٥ کتاب الروضتین له تأریخ مصر الاسلامیه، ل: ٢٨.

^٦ کتاب الروضتین له تأریخ مصر الاسلامیه، ل: ٢٧.

لایه نگرانی فاطمی هکان بۆ چوونه پالّ فره نه هکان دروستی ده کرد، بۆیه گرنگی ده دا به بنیاتنانی سوپایه کی به هیز به جۆرێک که بتوانیت ده سه لات به سه ر میسر دا بگریت و پێی وابوو چه سپاندنی قه واره ی ده وه تهی نوێ له میسر دا له پێشتره هه تا وه کو گرنگی دان به مه سه له کانی شام^۱. نه مه ش هاو پاپه له گه لّ نه وه ی که نوره دین ووتی به و نێردرا وه ی که سه لّاحه دین ناردی بۆ پۆرش هێنانه وه له گه مارۆدانی الکرك، پاراستنی میسر لاما ن گرنگتره له شوپنه کانی تر^۲. سه لّاحه دین له سه ر هه مان رێپه وی نوره دین به ر ده وام بوو له سه رخستن و چه سپاندنی پرۆژه ی سوننی، سه رکرا یه تیش له ئیسلامدا قۆرخ نییه بۆ خیزانی نه یوبی یان زه نکی یان هه ر خانه واده یه کی تر هه رچه نده پله و پایه ی به رزییت به لکو نه مه بۆ هه رکه سه ینکه که کارو کرده وه کانی پاش پشتیوانی خوا پێشه نگی پێیدات و خۆشه ویستی و رێزو پشتیوانی و هاوکاری خه لک پێشی بخت، بۆ نمونه نه بوو به کررخ ئوممه ت پێشی خست پاش پێغه مبه ره که ی و به یعه تی پێدا هه روه ها عومه ر درێژه ی دا به و کاروانه و عوسمان و عه لیش رخ به دوایاندا هاتن، خزمه تکردنی ئایین و موسو لمانانیش له پێش هه موو شتیکه وه بوو له هزری سه لّاحه دیندا.

نۆیه م: وه فاککردنی نوره دین:

عمادی نه صفه هانی ده لّی: نوره دین ره حمه تی خوائ لیبیّت فره مان ی دا به پاککردنه وه ی (خه ته نه کردنی) پاشا صالح ئیسماعیلی کوپی له رۆژی جه ژنی ره مه زاندا و ئاهه نگمان گێرا بۆ نه م بۆنه یه و بازاپه کانی دیمه شق بۆما وه ی چه ند رۆژێکدا خران، منیش هۆنرا وه یه کم بۆ ده ربهرینی خۆشی بۆ جه ژن و پاکبونه وه نووسی که تیایدا هاتوه:

عیدان: فطر و طهر	فتح قریب ونصر
کلاهما لك فيه	حقاً هناء وأجر
وفيها بالتهاني	رسمٌ لنا مستمر
طهارة طاب منها	أصلٌ وفرغٌ وذكر ^۳

ده لّی: له رۆژی جه ژندا که رۆژی یه کشه مه مه بوو وه ک نه ریتی خوی نوره دین به پشتیوانی په روه ردگار سواری نه سه په که ی بوو له تاو ئاپۆره ی سه ر یازه کانی دا قه ده ریش پێی ده وت: نه مه دوا یه مین جه ژنته پاشان له گۆره پانی الاخضر ی سه رودا وه ستا بۆنه وه ی له گه ردنی بدری،

^۱ نورالدین زنکی في الأدب العربي في الحروب الصليبية، ل ۱۱۹.

^۲ زبدة حلب (۳۳۹/۲) نورالدین زنکی في الأدب العربي في الحروب الصليبية، ل ۱۱۹.

^۳ کتاب الروضتين (۳۰۸/۲).

پیشتریش ختوه ته که ی له گزړه پانی اُخضر دا ه لډا بوو فه رمانی دانانی مینبه ری دابوو، وتاریږ
 قازی شمس الدین کورې فراشی قازی سوپاس وتاری بڼ خویندنه وه و دوی نویږو یادکردنه وه ی
 په روه ردگار گه پاپه وه قه لاو سیمایه کی جوان و نورانی هه بوو میزه رکه شمی وه کو تورکه کان و
 خاوه ن مولکه کان به سهر شان و بالی دا به ردا بوویه وه، پاشان له سهر خوانی ناماده بووین و
 به ته وای ریږیکمان بڼ به ست که به دهر بوو له که م کورتی^۱... له روژنی دوشه ممه شدا له کاتیکدا که
 گه وره کان له که لیدا دهر ویشتن و تیگه یشتوان گفتو گویان له که لډا ده کردو همام الدین مودودیشیان
 تیدا بوو که له که سایه تیه گه وره کانی نه و سهر دمه بوو له سهره تای ده ولته تی نوره دیندا والی
 حه له ب بوو روژد به نه زمون و دنیا دیده بوو... قسه یه کی به نوره دین وت که په ندی تیدا بوو بڼ هر
 که سیک که له و روژگار هدا له خوی بایی بوو بیت: ثایا سالتیکی تر ده مینین هه تاوه کو لیږدها کو
 بیینه وه؟ نوره دینیش وتی: ثایا مانگیکی تر ده مینین؟ سال دوره، نه وه بوو نه و قسه یه یان هاته
 دی و نوره دین نه گه یشته مانگیک و هه ممامیش سالی پر نه کرده وه پاشان نوره دین ده سستی کرد
 به یاری کردن به توپ له که لډا هاوکارانیدا، پاشان نه میریکی تر ری پیگرت به نای یه ره نقوش و پتی
 وت: باش^۲ ثمه ش بووه هوی بیژاری و توره بوونی به پیچه وانه ی سروشتی خوی که لیږده و
 میهره بان بوو بویه لیی تووره بوو سهرزه نشتی کردو په لکیشتی کرد بڼ ناو قه لاکه و دابه زی و
 ماوه یه که له بهر چاو و ن بوو، هه فته یه که له ماله وده ما یه وه و سهر قالی میوانه کانی و سهر گرمی
 نه خوشیه که ی بوو، خه لکیش له ناهه نگی خویاندا روچوو بوون، یه کیک مالی ده به خشی و یه کیکیش
 گیانی ده کرد به قوربانی، نه م خوشیا نه ش به ناخوشی کوتایی هات و پاش نه ویش ده سولات بڼ
 که س دانه مه زرا ته نها الملك الصالح نه بیت^۳ ده لئ: پاشان نه خوشی زوری بڼ هینا و پزیشکه کانیش
 ناموژگاری برینیان کرد به لام نه و رازی نه بوو، که سیکي سامدار بوو بویه دوو باره یان نه کرده وه
 له که لیدا، به م شیویه له روژنی چوار شه ممه یازده ی شه والدا گه پاپه وه بڼ خزمه ت په روه ردگار،
 به راستی یه کیک بوو له به نده چاک و سالحه کانی په روه ردگار^۴، هه روه ها کوچکردنیشی به هوی ته نگه
 نه فه سیه که یه وه بوو، که به پزیشکه کان چاره سهر نه کراو^۵ له روژنی چوار شه ممه یازده ی شه والی
 سالی ۵۶۹ هک کوچی دواپی کردو له قه لای دیمه شق به خاک سپردرا پاشان گوږزایه وه بڼ نزیك نه و

^۱ کتاب الروضتین (۳۰۸/۲).

^۲ کتاب الروضتین (۳۰۸/۲).

^۳ کتاب الروضتین (۳۰۹/۲).

^۴ کتاب الروضتین (۳۱۰/۲).

^۵ هه مان سهرچاوه (۳۱۴/۲).

خویندنگه یه ی که بۆ هاوه لانی نه بو حنیفه بنیاتی نابوو له ته نیشته الخواصین له شه قامی رۆژناوا^۱.
 رهحمه تی خوا له گیانی پاکی بیته چه ند سور بوو له سه ره شه هیدی و ده یوت: زۆر هه ولی شه هید
 بوونم داوه و پیتی نه که شتووم، الذهبی ده لیت: نه وه بوو له سه ره جیگا به پله ی شه هیدی که شت و
 خه لکیش ده یانوت: نوره دینی شه هید^۲، شاعیرانیش به چه ندین هۆنراوه ی جوان شیوه نیان بۆ
 ده کرد که جوانترینیان نه م شیعره ی عیمادی نه سفه هانییه که ده یوت:

والدھر فی غمھ لفقء امیرھ	الدين في ظلم لغية نورة
والشام حافظ ملكة وصغوره	فليندب الإسلام حامی أخطاره
إذ كان هذا الخطب في مقدوره	ما أعظم المقدار في أخطاره
قوت نواظرهم بفقء نظيره	ما أكثر المتأسفين لفقء من
أو ما كفاه الموت في تذكيره	ما أغوص الإنسان في نسيانه
لله طوعا عن خلوص ضميره	من للمساجد والمدارس بانیا
فلقد أصيب بركنه و طهيره	من ينصر الإسلام في غزواته
من للهدى يبغى فكاك أسيره	من للفرنج ومن لأسر ملوكها
من للزمان مسهلا لوعوره	من للخطوب مذللا لجماعها
من مشرق في الداجيات بنوره	من كاشف للمعاضلات رأيه
من لليتيم ومن لجبر كسيره	من للكریم ومن لنعش عثاره
من للجهاد ومن لحفظ أموره	من للبلاد ومنم لنصر جيوشها
برواحه غزوه وبكوره	من للفتوح محاولا أبكارها
ووفوده من للحجا ووفوره	من للعلا وعهودها من للندی
يخبز ولیل الشراك في ديجوره	ما كنت أحسب نوردين محمد
عن محفل متشرق بمحضوره	أعزز علي بأن أراه مغيبا
مذ غيبت غاض الندى ببحوره	لهفي على تلك الأنامل إنها
فضع العلامة منك في منشوره	ولقد أتى من كنت تجري رسمه
فارفع ظلامته بنصر عشيره	لقد أتى من كنت تكشف كربه
وقع له بالأمن من محذوره	ولقد أتى من كنت تؤمن سربه

^۱ هه مان سه رچاوه (۲/۲۱۳).

^۲ سير اعلام النبلاء (۲۰/۵۳۷).

ولقد أتى من كنت تؤثر قربه
والجيش قد ركب الغداة لعرضه
أنت الذي أحيت شرع محمد
كم قد أمرت بحفر خندق معقل
كم قيصر للروم رمت بقسيره
أوتيت فتح حصونه وملكت
أزهدت في دار الفناء وأهلها
أوما وعدت القدس أنك منجز
فمتى تجبر القدسي من دنس العدى
يا حاملين سريره مهلا فمن
يا عابرين بنعضع أنشقتم
نزلت ملائكة السماء لدفنه
ومن الجفاء لع مقامي بعده
حياك معتل الثبا بنسيمه
ولبست رضوان المهمين ساحبا
وسكنت عليين في فردوسه

فادم له التقريب في تقريره
فاركب ليبصره أوان عبوره
وقضيت بعد وفاته بنشوره
حتى سكنت اللحد في محفورن
إرواء بيض الهد من تاموره
عقر بلاد وسييت أهل قصوره
ورغبت في الخلد المقيم وحوره
ميعاده في فتحه وظهوره
وتقدس الرحمن في تطهيره
عجب نهوضكم بحمل ثبيره
من صالح الأعمال نشر عبيره
مستجمعين على شفير حضيره
هلا وفيت وسرت عند مسيره
وسقاك منهل الحيا بدروره
أذيال سندس خزه وحريره
حلف المسرة ظافرا بأجوره

دواى كۆچى دوايى نوره دين ئالاي جيهادى له لايه ن سه للاحه دينى ئه يوبى قوتابى زيره كو
سه ربايى دلسوزى-يه وه به رزكرايه وه كه جيهادى خوى له سه ره نه وه بنياتنا كه نوره دين دايمه زراند
بوو له جيهاد كردنى بئ باوه پان و توانى ئه م كاره به جوانترين شيوه ئه نجام بدات.

به‌شی دووهم: درووست بوونی ده‌وله‌تی ئه‌یوبی

باسی یه‌که‌م: خانه‌واده‌ی سه‌لا‌حه‌دین و په‌روه‌رده‌بوونی

یه‌که‌م: ره‌چه‌له‌کی سه‌لا‌حه‌دین:

سه‌لا‌حه‌دین له‌خیزانیکی کوردی، خانه‌دان و پایه‌داره، ئه‌م خیزانه‌ش سه‌ر به‌هۆزیکێ کورده، یه‌کیکه له‌ناودارترین هۆزه‌کانی کورد له‌رووی په‌چه‌له‌که‌وه، ئه‌م هۆزه‌ش به‌ ره‌وادێ ناسراون، له‌شارۆچکه‌ی دینی سه‌ر سنوری ئازهریایجان له‌نزیك شاری تفلیسی ئه‌رمه‌نیه‌وه هاتوون ئه‌یوبیه‌کان ده‌درینه پال ئه‌یوبی کورێ شادی و نیین اثیر به‌خانه‌دانترین هۆزیان ده‌زانی چونکه هه‌رگیز کۆیلایه‌تیان^۱ به‌خۆیانوه نه‌دیوه، هه‌روه‌ها نه‌جمه‌دین ئه‌یوبی باوکی سه‌لا‌حه‌دین ئه‌سه‌ده‌دین شێرکۆی مامی کاتی له‌عێراقه‌وه هاتن بۆ ولاتی شوانکاره نه‌بوون به‌لکو زۆر به‌ناگاوه شاره‌زا بوون له‌کاروباره سیاسی و ئیداریه‌کاندا، هه‌رچه‌نده هه‌ندێ له‌ئه‌یوبیه‌کان هه‌ولیانداوه نکلێ له‌کوردبوونی خۆیان بکه‌ن و خۆیان به‌عه‌ره‌بو ئه‌مه‌وی له‌قه‌له‌م بده‌ن^۲، به‌لام ره‌چه‌له‌کیان هه‌رچه‌یه‌ک بێت ئه‌وه ده‌رکه‌وتنیان له‌سه‌ر شانۆی پووداوه‌کان له‌پۆژه‌لاتی ئیسلامیدا له‌سه‌ده‌ی شه‌شه‌می کۆچی / دوازه‌ی زاینیه‌وه بوو کاتی شادی باپیره گه‌وره‌یان هه‌ندێ پۆستی کارگێری له‌قه‌له‌ی تکریتدا پێسپێردرا که له‌و کاته‌دا مولکی به‌هه‌رزێ خزمه‌تگوزاری که یه‌کیک بووه له‌ئه‌میره‌کانی سولتانی سلجوقی محمده‌ی کورێ ملکشاه^۳، تکریتیش که‌ده‌که‌وێته به‌ری راستی رووباری دیجله له‌باکوێ سامه‌را ده‌سه‌لاتی به‌سه‌ر سه‌رجه‌م ئه‌ریگایانه‌دا هه‌بوو که به‌عێراق و ولاتی شامدا تیپه‌ر ده‌بوون، زۆرینه‌ی دانیشتوانیشی کورد بوون، شادی بن له‌گه‌ڵ دوو کورپه‌که‌یدا نه‌جمه‌دین ئه‌یوب و ئه‌سه‌ده‌دین شێرکۆدا گواستیه‌وه بۆی و پله به‌پله به‌پۆسته ئیداریه‌کاندا سه‌رکه‌وت هه‌تاوه‌کو پۆستی شهنه‌(پۆلیسی) گرته ده‌ست و کاتی کۆچی دوا‌یی کرد نه‌جمه‌دین ئه‌یوب بووه جێنشینی^۴، سه‌یر له‌وه‌دایه که هه‌ندێ میژوو نووس فی‌ل له‌لیکۆلینه‌وه‌کانیاندا ده‌که‌ن

^۱ التأریخ الباهر للدولة الأتابکية، ل: ۱۱۹.

^۲ التأریخ الباهر للدولة الأتابکية، ل: ۱۱۹.

^۳ الخطط، المقرئ (۴۰۴/۳).

^۴ تأریخ بیت المقدس د. محمد الحافظ النقر، ل: ۱۳۲.

^۵ تأریخ بیت المقدس د. محمد الحافظ النقر، ل: ۱۳۲.

ههتاوه کو بنه ماله‌ی سه‌لاحه‌دین له زنجیره‌ی باوایپیرانه‌وه ببه‌ستنه‌وه به (مُصر) وه که ده‌چیتته سه‌ر عه‌دنان، له‌پێی ئه‌م لیکۆلینه‌وه‌وه که له‌گه‌ڵ لیکۆلینه‌وه‌ی زانستی و راستیشدا ناگونجی هه‌ول ده‌دن هه‌موو که سایه‌تیه‌کی مه‌زنی ناعه‌رب پشتاو پشت ببه‌نه‌وه سه‌ر ره‌چه‌له‌کی عه‌رب، وه‌ک ئه‌وه‌ی هه‌رچی پیاوه‌تی و چاکه‌ هه‌یه کورتبووبیسته‌وه له‌عه‌رده‌او تایبته‌ بیت به‌وان، یان وه‌ک ئه‌وه‌ی موسولمانی غه‌یره عه‌رب (به‌پێی تیپوانینی ئه‌وان) توانای بنیاتنانی هیچ سه‌روه‌ری و شارستانیه‌تیکیان نه‌بیت و شیاوی ناوداری نه‌بن^۱، یان نه‌توانن ئایینه‌که‌یان به‌شمشێرو زمان سه‌ر بخه‌ن، به‌لام ئه‌گه‌ر سه‌رنجی میژوو ده‌ین و به‌دوادا چوون بۆ که سایه‌تیه‌ مه‌زنه‌کانی میژووی ئیسلام بکه‌ین، ده‌بینین نه‌ته‌وه‌کانی تر رۆلی به‌رچاویان هه‌بووه له‌شارستانی ئیسلامیدا له‌ویته‌ی محمه‌د فاتح و نوره‌دین و عماده‌دین له‌ تورک و نظام‌الملک له‌فارس و بنه‌ماله‌ی ئه‌یوبی له‌کورد و یوسفی کورپی تاشفین له‌به‌ربه‌ر، دیاره‌ خوا‌ی گه‌وره‌ ریزی له‌عه‌رب ناوه به‌بلاوکردنه‌وه‌ی په‌یامی ئیسلام و هه‌رکه‌سیک دلسۆزی ئایینه‌که‌ی بیت خوا‌ی گه‌وره‌ ریزداری ده‌کات و ئیمه‌دژ به‌ده‌مارگیری کوێرانه‌و ره‌گه‌زه‌رستی بۆگه‌نین، چونکه‌ ئیسلام له‌سه‌ر بنه‌مای: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾ (الحجرات: ۱۰)، دامه‌زراوه‌ ئه‌مه‌ش نه‌گه‌ره‌^۲: ﴿إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ﴾ (الحجرات: ۱۳).

هه‌روه‌ها نه‌جمه‌دین هه‌ستاوه به‌خزمه‌تکردنی سولتانی سه‌لجوقی محمه‌دی کورپی مه‌لکشاه و ئه‌ویش ده‌سته‌پاکی و ژیری و جوامیری تیادا به‌دیکردو قه‌لای تکریتی پێسپاردو نه‌جمه‌دینیش به‌باشترین شیوه به‌پێوه‌ی بردو به‌ته‌وا‌ی کۆنترۆلی کردو خه‌لکی خراپه‌کارو چه‌ته‌ی تیادا نه‌هێشت و ئه‌مه‌ش بووه هۆی ئاوه‌دان بوونه‌وه‌و باش بوونی باری گه‌زه‌ران تیادا^۳، هه‌روه‌ها ئه‌بو شامه‌ باسی ئه‌وه ده‌کات که ئه‌سه‌ده‌دین شیرکۆ له‌پێشه‌وه‌ی ئه‌میره‌کاندا بووه لای سه‌لجوقیه‌کان و ناوچه‌یه‌کی به‌رغراوانیان بۆ ته‌رخانکردبوو له‌تکریت و ده‌ورو به‌ریدا که نه‌رخه‌که‌ی سالانه به‌تۆسه‌د دینار مه‌زنده‌ده‌کرا^۴، ئه‌مه‌ش پێژه‌یه‌کی زۆر بوو بۆ ئه‌و کاته^۵.

دووهم: له‌دایکبوونی سه‌لاحه‌دین:

سه‌لاحه‌دین له‌سالی ۵۳۲ه‌/ ۱۱۷۳زدا له‌قه‌لای تکریت له‌دایک بووه که شارۆچکه‌یه‌کی کۆنه له‌نزیک به‌غدا، له‌باکوڕیه‌وه قه‌لایه‌کی هه‌یه که به‌سه‌ر دیجله‌دا ده‌پوانیته‌، که پاشا‌کانی فارس

^۱ تاریخ بیت المقدس د. محمد الحافظ النقر، ل: ۱۳۲.

^۲ تاریخ بیت المقدس د. محمد الحافظ النقر، ل: ۱۸.

^۳ کتاب الروضتين (۲/۲۵۲).

^۴ کتاب الروضتين (۲/۲۵۷).

^۵ تاریخ بیت المقدس د. محمد الحافظ النقر، ل: ۱۳۳.

لهكۆنهوه لهسەر بهردیكى گه‌وره بنباتیان نابوو، كردبوویانه جبه‌خانه‌ی چه‌كو شوینێك بۆ چاودێریکردنی دووژمن پاشان موسولمانه‌كان له‌سالى شازده‌ی كۆچیدا له‌سه‌رده‌مى عومه‌رى كورێ خه‌تابدا رخ‌ نازادیان كرد^١. سه‌یرو سه‌مه‌ره‌كانى قه‌ده‌ریش ئه‌وه‌بوو كه‌ رۆژى له‌دايك بوونى سه‌لاحه‌دین هاوكات بوو له‌گه‌ڵ ئه‌و رۆژه‌دا كه‌ مجاهد الدین به‌هرۆزى والى له‌به‌غدا فه‌رمانى كرد به‌نجمه‌دین ئه‌یوبو شێركۆى برائى كه‌ قه‌لاى تكريت جێبهێڵن به‌هۆى كوژرانی یه‌كێك له‌سه‌ركرده‌كانى قه‌لا له‌لایه‌ن شێركۆى مامى سه‌لاحه‌دینه‌وه به‌هۆى ئافره‌تێكه‌وه كه‌ ئه‌و سه‌ركرده‌یه‌ی وێستبووى ئابروى له‌كه‌دار بكات، شێركۆش تۆلێ بۆ شه‌ره‌فو پیاوه‌تى كرده‌وه كاتى كه‌ ئافره‌ته‌كه‌ هانای بۆ هێنا، به‌هرۆزیش دوو دڵ بوو نه‌یده‌زانى ئایا لای خۆى بیانیه‌یلیتیه‌وه یاخود فه‌رمانیان پێبكات بۆ جێبهێشتنى قه‌لاكه‌؟ چونكه‌ ئه‌گه‌ر بیهێشتنایه‌ته‌وه له‌تۆلێ سه‌ركرده‌كان ده‌ترسا كه‌ تووشی شتیکیان بکه‌ن، بۆیه‌ هیچ چاریكى تری نه‌بوو جگه‌ له‌وه‌ی فه‌رمانیان پێبكات ناوچه‌كه‌ جێبهێڵن، ئه‌وه‌بوو هاته‌ لایان و خه‌مى خۆى بۆ ده‌ربهرین و داواى لێكردن كه‌ شه‌و ناوچه‌كه‌ به‌جێبهێڵن، ئه‌وانیش به‌جێیان هێشت به‌روه‌ موسڵ به‌خیزانه‌كانیان به‌ریكه‌وتن سه‌لاحه‌دینیش كه‌منداڵێكى تازه‌ له‌دايكبوو بوو به‌كۆلى نه‌جمه‌دین ئه‌یوبى باوكیه‌وه بوو هه‌روه‌ك خاوه‌نى وفيات الاغیان باسى ئه‌وه‌ ده‌كات: كه‌ ئه‌یوب ره‌ش بین بووه به‌ له‌دايك بوونى سه‌لاحه‌دین و وێستویه‌تى بیکوژیت له‌كاتێكدا كه‌ له‌ده‌ره‌وه‌ی شاردا ده‌گه‌ریا به‌لام یه‌كێك له‌شوینكه‌وتوانى ئاگادارى كرده‌وه له‌م كاره‌و پێى وت: گه‌وره‌م ئاگام لێیه‌ چه‌ند تووشی ره‌شبینى بوویت به‌هۆى ئه‌م منداڵه‌وه نازانم ئه‌و تاوانى چیه‌؟ كه‌ی شیایى ئه‌وه‌یه‌ له‌كاتێكدا هیچ ده‌سه‌لاتێكى نییه‌ ئه‌مه‌ی به‌سه‌ر تۆدا هاتوو قه‌زاو قه‌ده‌رى په‌روه‌ردگاره‌ پاشان تۆ چووزانى ئه‌م منداڵه‌ پاشایه‌كى ناودارو شكۆمه‌ندى لێده‌رناچیت، وازی لێبینه‌ چونكه‌ بێ تاوانه‌و نازانى تۆ له‌چ خه‌م و گرفتێكدايت^٢، ئه‌م وشانه‌ش کاریگه‌ریان كرده‌ سه‌رده‌رونى ئه‌یوب و خێرا به‌خۆیدا چوو به‌وه‌و گه‌پایه‌وه سه‌ر رێبازه‌ دروسته‌كه‌ى ئیسلام^٣.

سێیه‌م: په‌روه‌رده‌ی سه‌لاحه‌دین:

هه‌ردوو برا نه‌جمه‌دین ئه‌یوبو شێركۆ له‌به‌غداوه‌ كۆچیان كرد بۆ موسڵ و چوونه‌ لای عیماده‌دین زه‌نكى كه‌ زۆد به‌گه‌رمى پێشوازی لێ كردن و دیارى و به‌خششیكى زۆرى پێدان ئه‌م پێشوازی و به‌خشینه‌ش وه‌ك پاداشتیك وابوو بۆ هه‌لوێستی دڵسۆزانیه‌كانى هه‌ستان

^١ معجم البلدان (٢/٤٩١).

^٢ كتاب الروضتين في أخبار الدولتين، صلاح الدين علوان، ل: ٢٠.

^٣ كتاب الروضتين في أخبار الدولتين، صلاح الدين علوان، ل: ٢١.

به رزگارکردنی له کوشتن یان به دلیل گیران نه مهش له کاتیکدا بوو که عیماده دین زه نکي فرمانږه وای موسل له نزيك تکريت له سهرده می والی به غدادا رووبه پووی سه لجوقیه کان بوویه وه و سوپاکه ی له بهرام بهر سولتانی سه لجوقیدا تیکشکا و له کاتی پاشه کشه و که پانه ویدا بۆ موسل به تکريتدا تیپه پی و گیانی خوی و سوپاکه ی که وته دهست نه جمه دین نه یوبی والی تکريت که ده یواتوانی بیانکوژیت یان رزگاریان بکات نه جمه دین نه یوبیش چاکه ی هه لېژاردو له گه ل شيرکوی برابدا هه ستان به یارمه تیدانی عیماده دین و ریگه ی رزگاریوونیان بۆ ناسانکردو هه تاوه کو که یشته وه موسل، نه م مامه له جوان و هه لوپسته مهردانهش کاریگه ری باش و ده رنه نجامی چاکي هه بوو له بنیاتنانی مولکی نه یوب و بهرپاکردنی سهروه ری نیسلام له سهردهستی سه للاحه دین^۱ کاتئ نه م دوو پیاوه که یشته موسل عیماده دین به گرمی پیشوازی لیکردن و پاداشتی چاکه ی دانه وه وه ک باسمان کرد نه وه بوو زه وی پیدان هه تاوه کو به سه ربه رزی بژین^۲، له خزمهت عیماده دینیشدا بنه ماله ی نه یوبی که شه ی کردو نه جمه دین و شیرکوی برای بوون به یه کیک له باشترین سه رکرده کانی، ماوه یه ک پاش نه وه عیماده دین کوژاو نوره دین کاروباری گرتنه دهست نه ویش به یارمه تی نه یوبیه کان توانی دیمه شق بیتیتنه ناو ده وله ته که یه وه له دیمه شقدا سه للاحه دین زانسته نیسلامیه کان فیروبو له گه ل فیروونی هونه رده کانی سوار چاکي و پاوو تیر هاوژی و پیداو یستیه کانی تری پاله وانیتئ^۳، کاتئ نوره دین محمود زه نکي هه ستا به ناژادکردنی به عله به ک له سالی ۵۳۴ هـ دا نه جمه دین نه یوبی کرد به والی تیایدا به لام موجره دینی فرمانږه وای دیمه شق هه ستا به گه مارو دانی نه جمه دین له به عله به کداو نه جمه دینیش نامه ی بۆ نوره دین مه محمودو سه یفه دین غازی نارادو داوای لیکردن که بیتن به هانایه وه به لام نه وان سه رگه رمی کاری تریوون بویه دوا ی گه مارویه کی دورودریژ هه ردو لا سولحیان کردو نه جمه دین نه یوب چوو دیمه شقه وه بوو به یه کیک له نه میره گه وره کانی^۴، به م شتویه سه للاحه دین ته مهنی سه ره تای مندالی له به عله به کدا برده سه ر له سالی ۵۳۴/ ۱۱۴۰ زداو ناوه ناوه ده سترژی خاچیه رسته کانی ده بینی بۆ سه ر ولاتانی نیسلام، کاتئ خاچیه رسته کانیش هیرشیان کرده سه ر ده شتی بیقای ته نیشته به عله به ک له سالی ۵۴۶ هـ که نه جمه دین و نه سه ده دین شیرکو به په رچیان دانه وه و پاش شکست پیته نانیان ژماره یه ک دیلیان لیگرتن^۵، له هه مان سالی شدا

^۱ صلاح الدین علوان، ل: ۲۱ موسوعة الشاملة (ج ۱۴۲/۲۴).

^۲ صلاح الدین علوان، ل: ۲۱.

^۳ موسوعة تاریخ الاسلامی، الشلیبی (ج ۱۸۷/۵).

^۴ النجوم الزاهرة (۵/۶) مفرج الکروب (۸/۱).

^۵ کتاب الروضتین (۴۸/۱).

سەلاحەدىن پەيوەندى کرد بە سوپاي ئەسەدەدىن مامىەو ئەویش ھاوپىتى نۆرەدىن بوو
 كەسەر كىردايەتى زەنكىەكانى گرتە ئەستۆ دواى كۆژدانى باوكى، واش ديار بوو كە نۆرەدىن پەى
 بە توانا سەريازى و كارگىزىيەكانى سەلاحەدىن برد بوو، ئەو ئەبو شامە باسى ئەو دەكات
 كە سەلاحەدىن چووتە لاي نۆرەدىن و ئەویش ماچى كىردووە بەخششى بۆ بپۆتەتەو^۱. ھەروەھا
 پشتى پى دەبەست و لەخۆى نزىكى دەكردەو و تايبەتمەندى پىدەدا، بەردەوامىش سەلاحەدىنى
 پىش دەخست بە جۆركە دەپوت دەپوئ پلەى بالاترى پىدات^۲، ھەروەك نۆرەدىن رايدەسپارد
 ھەتاوەكو بچىتە لاي مامى و راوئىزى پىبكات لەھەندى مەسەلەدا كە پەيوەندى بەدەولەت و باج و
 گرنتىەكانەو ھەبوو، چونكە نۆرەدىن گرنگى دەدا بەراوئىزى گەرە سەركردەكانى^۳، ئەم ئەركەى
 سەلاحەدىنىش لەئىستادا بە(نەپنى پارىز) يان ئەفسەرى تايبەتى نۆرەدىن ناودەبرىت^۴. سەبارەت
 بەچۆنئىتى وەرگرتنى پۆستەكان لەلايەن سەلاحەدىنەو ئەبن الفرات بۆمان رووندەكاتەو و دەلى:
 سەلاحەدىن لەژىر چاودىرى باوكىدا گەرە بوو، كاتىك الملك العادل نۆرەدىن دەسەلاتى گرتە دەست
 لەدىمەشقدا نەجمەدىن ئەيوب يوسفى كوپى خستە خزمەتى و ئاماژەكانى خۆشەختى
 بەسەلاحەدىنەو بەدى دەكراو لەنۆرەدىنىشەو سەلاحەدىن رىگەى خىرو چاكە فىر بوو
 لەچاكەكارى و بىركردنەو لەجىھاد ھەتاوەكو گشتە ئاستىك كە لەگەل مامىدا (ئەسەدەدىن
 شىركۆ) كەوتە پى بۆ مىسر لەوئىش ئەسەدەدىن خۆى كار بەدەستى يەكەم بوو سەلاحەدىنى
 برازاشى راستەوخۆ بەگرنگى و ژىرى و سىياسەتتىكى جوان كاروبارەكانى بەپۆتەدەبرد^۵. لەسەردەمى
 والى بوونى باوكىدا لەبەلەبەكدا سەلاحەدىن زانستە ئىسلامىەكانى خوئندوخۆى لەسەر
 ھونەرەكانى جەنگ و تۆپ و ھونەرەكانى ترى چىنە فەرمانپەر و اكان راھىنا و ئىپراى لىھاتووى لەيارى
 جوكاندا كە يارىەكى وەرزشى رۆژھەلاتىە و يارىزانەكان بەسەرپشتى ئەسپەو دەيكەن و ئەمەشى
 لەباوكىەو وەرگرت ئەمانە و ئىپراى گرنگى دانى بەزانستە شەرعىيەكان^۶. لەمەو بەپشت بەستن
 بەوەى كە باسكراو دەگەينە ئەو دەرئەنجامەى كە ئەو قۇناغەى سەلاحەدىن تيايدا ژيا لەشامدا
 پىش ئەوەى پۆستىكى سەريازى گرنگ لەئەستۆ بگرت چاودىرى پىشھاتە سىياسى و سەريازىەكانى

^۱ كتاب الروضتين (۴۸/۱) الفكر السوفى الأيوبى، ل: ۸۲.

^۲ النوادر السلطانية، ل: ۶ الفكر السوفى الأيوبى، ل: ۸۲.

^۳ الكواكب الدرية فى السيرة النورية، ل: ۴۳.

^۴ الفكر السوفى الأيوبى، ل: ۸۳.

^۵ الفكر السوفى الأيوبى، ل: ۸۳.

^۶ الفكر السوفى الأيوبى، ل: ۸۳.

سەرگۆره پانی ئیسلامی ده کرد که گرنگترینیان ململانی دژ به خاچه رسته کان و پشت به سستی نوره دین به باوکی و شیرکۆی مامی بوو، بۆیه پتویست بوو که ئەم پووداوانه کاری تێبکه ن هه رچه نده به شداری تێدا نه کردبوو، هه روه ها پتویست بوو هه سستی ئاماده سازی بۆ داهاتو لای خۆی گه شه پێ بدات هه تاوه کو ئاماده بیست بۆ پۆسته بالاکانی ده ولت^۱. ده شتوانین بڵێین که سه لاهه دین نه شو نه می کرد له باوه شی خێزانه که یداو له نه جمه دین ئە یوبی باوکیه وه لیها تووی سیاسی و له شیرکۆی مامیه وه ئازایه تی وه رگرت، به م پێیه لیزانینی سیاسی و گیانی سه ربازی بوونه تایبه ته ندی و له سه ربان په روه رده بوو، هه روه ها فێری زانسته کانی سه رده می خۆی بوو قورئانی له به رکردو شه ریه تی خوێنده وه و له فهرمووده شاره زا بوو له سه رده سستی گه و ره زانایانی ناوچه ی شام و جه زیره دا فێری زانسته کان بوو وه ک شیخ قطب الدین نیسابوری^۲، پاشان سه لاهه دین کاریگه ر بوو به سولتان نوره دین که نمونه یه کی جوانی دلسۆزی و هه سته کاردن به به رپرسیاریتی ئایینی بوو لێیه وه سه لاهه دین فێری دلسۆزی و فیداکاری و چۆنیتی رازو نیازکردن بوو له گه ل په روه ردگاردا له نوێژه تایبه تیه کانییدا له میحرا به کانییدا بۆ وه رگرتنی وزه و هیز بۆ جیهاد و تیکۆشان، هه روه ها له وێشه وه سه رکردایه تی پرۆژه ی ئیسلامی وه رگرت و بووه میراتگری و فێر بوو که چۆن رووبه پووی گه شه و بلاو بوونه وه ی شیعه و داگیرکاری خاچه رستی ببێته وه ئە مه شم له کتێبه که مدا سه باره ت به ده ولته تی زه نکێ و ژیا ننامه ی نوه ردین مه حمودی شه هید روونکردووه ته وه .

سه لاهه دین به م شیوه یه به رتگی سهر به رزیدا سه رکه وت و له سه ر سوارچاکی په روه رده بوو و خۆی راهێنا له سه ر جه نگ و جیهاد و موماره سه ی سیاسه ت و به پێوه بردنی کاروباره کانی کردو وه ک شاعیر ده لێت:

وینشأ ناشيء الفتیان فینا علی ماکان قد عودّه أبوه

له و ماوه یه شدا که سه لاهه دین له دیمه شقدا به سه ری برد له پاش ده ست به سه راگرتنی له لایه ن نوره دینی کورپی عماده دین زه نکیه وه که سایه تی که م وێنه ی سه لاهه دین ده رکه وت و بووه مایه ی ریزو خۆشه و یستی و پێزانینی هه مووان به لکو پێگه و پله و پایه ی هاوتابوو له گه ل پله و پایه ی فره مانپه وای دیمه شقدا، له ناو کۆمه لگه شدا وه ک لاویکی هێمن و به په وشته و ئاین په روه رو دلگه رم بۆ ئیسلام ده رده که ووت ئە مه ش به هۆی ئە و په وشته به رزییه ی که له نوره دینه وه وه ریگرتبوو که پله و پایه یه کی تایبه تی هه بوو لای، یه کێک له و پۆستانه ش که له دیمه شق له سه رده می نوره دیندا

^۱ الفكر السوفی الأیوبی، ل: ۸۲.

^۲ القدس تاریخ وحضارة عبلة المهدي، ل: ۱۸۲.

پېسپېر د رابو سه روكي پوليس بوو كه به جوانترين شپوه پټي هه ستاو توني ديمه شق له دزه كان پاك بكا ته وه و خراپه كاران دوور بخته وه و هيمني و ناسايش بڼ ولاتي شام بگيږي ته وه، خه لكى دلنيا بوون له گيان وماليان و له سايه ي ژيانكي نارام وو خو شيدا ژيانيان به سه ربرد، هه ساني كوږي نه يري ناسراو (به عرقله) ديمه شقى خو شحالې خوې دهرده بهري به وه رگرتني پوښتى سه روكي پوليس له لايه ن سه لاهه دينه وه و ده لئ:

رويدكم يالصوص الشام
فاني لكم ناصح في المقال
أناكم سمي النبي الكريم
يوسف رب الحجا والجمال
فذلك يقطع أيدي النساء
وهذا يقطع أيدي الرجال^۱

سه باره ت به و ماوه يه ي كه سه لاهه دين له ميسردا به سه ري برد نه وه به گه وره ترين نه و روژانه داده نري ته كه پاله وانيتي و لپها تو يي سه ريازي كه م وينه ي سه لاهه ديني تيا دهرده كه وټ، نه وه بوو له گه ل شيركوي ماميدا به شدار بوو له هه رسن هه لمه ته كه يدا بڼ سه ر ميسرو يه كيڅ بوو له پياوه مه زنه كانو، پاله وانيتي و لپها تو يه كي كه م وينه ي نواند له هونه ره كانى جهنگ و كوشتاريدا، پاشان به زيره كي و پلاني وردى توانى له گه ل نه سه ده ديني ماميدا ميسر بلكيښ به ده وله تي نوره دينه وه دواى رزگار كردنى گه لي مه زنى ميسر له چنگي ده وله تي فاطمي شيعه، له مه ي له پيشه وه باسكرا نه گه ينه نه وه ي كه سه لاهه دين له سه ره تاي ساله كانى ته مه ني مندالي و له ده يه ي دوو هم و سييه مي لاوټيدا له سه ر ره وشتي به رز په روه رده بوو و له هاوپښه تي نه ميرو سه ركرده كانه وه فيري نه ريته ره سه نه كان و لپها تو يي سه ريازي و نازايه تي و بويري بوو نه مه ش واى ليكرد كه شياوى^۲ نه وه بيت كه ببيت ه كه سيكي نمونه يي و مه زن كه توانى دونيا بهه ژنيښت و به شدار بوو له دروست كردنى سه رده ميكي گرنگ له ميژويي شكودارى نيسلامسدا.

چوارهم: كه ي ده وله تي نه يويي دامه زرا؟

ميژوونووسان جياوازيان هه يه سه باره ت به سه رتاي ده ستيځ كردنى ده وله تي نه يويي و هه نديك پټيان وايه له وه رگرتني پوښتى وه زاره ت له لايه ن سه لاهه دينه وه بڼ خه ليفه ي فاطمي العاضد الدين الله سالي ۵۶۴ هـ / ۱۱۶۹ زدا ده ست پيډه كات^۳، هه نديكي تريش ده يگيږي ته وه بڼ ساته وه ختي وتارخويندنه وه به ناوي خه ليفه ي عه باسييه وه له ميسردا، كه پاش نه وه عاضد كڅچى دواى كردو

^۱ صلاح الدين، عبدالله علوان، ل: ۲۲.

^۲ صلاح الدين، علوان، ل: ۲۳.

^۳ سلاطين في المشرق العربي د. عصام شبارو الايوبين، ل: ۱۳۹.

خه لافه تی فاطمیش رووخا له سالی ۵۶۷هـ / ۱۱۷۱، راسته ده سه لاتی سه لاهه دین له وه رگرتنی
 پوستی وه زاره ته وه دهستی پیکرد پاشان به ههنگاوی له ناو بردنی ده وله تی فاطمی به هیژتری کرد،
 به لام له پووی شه رعیه وه نه وه هیشتا سه ر به ده سه لاتی نوره دین مه حمود بوو که زۆری نه برد کۆچی
 دواپی کرد له سالی ۵۶۹هـ / ۱۱۷۴ز، له بهر نه مه سالی کۆچی دواپکردنی توره دین به رای ئیمه
 میژووی دامه زراندنی ده وله تی نه یوبیه که خه لیقه ی عه پاسی المستضیء بالله دانی پیادا نا له سالی
 ۵۷۰هـ / ۱۱۷۵زدا^۱.

باسی دووهم: ره‌وشت به‌رزی سه‌لاحه‌دین

که سایه‌تی سه‌لاحه‌دین هه‌لگری ریژه‌یه‌کی زۆر له‌ره‌وشتی جوان بوو که یارمه‌تی ده‌ری بوو بۆ به‌دیه‌ینانی ئامانجه مه‌زنه‌کانی، له‌گرنه‌ترین ئه‌و ره‌وشتانه‌ش ئازایه‌تی و به‌خشنده‌یی و ئه‌مه‌کداری و لێبوردنه‌یی و دادگه‌ری و پیاوه‌تی و جوامیری و په‌ناگرته‌تی به‌هیزی به‌خواو خۆشه‌ویستی جیهاد و ئارامگری و خواویستی و سوور بوونی له‌سه‌ر زانسته‌خواری و خاکی بوون... هتد. ئه‌مه‌ش دیارترین ئه‌و ره‌وشتانه‌و به‌هیزترین ئه‌و سیفه‌تانه‌ن:

یه‌که‌م: پارێزگاری و په‌رستشی خ‌وای گه‌وره‌:

ده‌فه‌رموی: ﴿وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَٰكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ (الأعراف: ۹۶)، واته: خوا ئه‌گه‌ر خه‌لکی شاره‌كان به‌راستی باوه‌ریان به‌ینایه‌ و خ‌ویان به‌پاراستایه‌، ئه‌وووای بیگومان ئی‌مه‌ ده‌رگای فه‌پویه‌ره‌که‌تی ئاسمان و زه‌وییان له‌سه‌ر ده‌کردنه‌وه‌ به‌لام ئه‌وان که‌ په‌یام و پیغه‌مبه‌رانی ئی‌مه‌یان به‌دروزی، جا ئی‌مه‌ش به‌ه‌وی ئه‌و کارو کرده‌وانه‌ی که‌ ده‌یانکرد و گرته‌مان و له‌ناومان بردن (ته‌فسیری ئاسان، ل: ۱۶۳).

دیاره‌ ترسی خواو به‌دیه‌ینانی به‌ندایه‌تی ته‌واو بۆی م‌رو‌ف ده‌پاریزیت له‌پیلان و ته‌له‌که‌ی د‌و‌ژمنان خ‌وای گه‌وره‌ ده‌فه‌رم‌و‌یت: ﴿إِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَإِنْ تُصِيبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا وَإِنْ تَصِبْرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ﴾ (آل عمران: ۱۲۰)، واته: جائه‌گه‌ر خ‌و‌گ‌ر بن و پارێزگار بن له‌پیلان و ته‌له‌که‌ی ئه‌وان هیچ زیانی‌کتان پێناگه‌یه‌نیت چونکه‌ به‌راستی خوا ده‌وری پیلانیانی داوه‌ و ئاگایه‌ به‌ هه‌موو کارو کرده‌وه‌ و نه‌خشه‌کانیان. (ته‌فسیری ئاسان، ل: ۶۵).

گومانی‌ش له‌وه‌دا نییه‌ که‌ پارێزگاری و په‌رستشی په‌روه‌دگار و ترسان لێی و گومانی باش بردن پێی و پشت پێیه‌ستنی یه‌که‌م شتی‌که‌ که‌ ده‌بێ موس‌ول‌مان پێی بناس‌ریت و باش‌ترین شتی‌کی‌شه‌ که‌ خ‌و‌ی پێی برا‌زینی‌ته‌وه‌ چونکه‌ ئه‌وه‌ موس‌ول‌مان ده‌کات به‌شیری‌کی هه‌له‌مه‌ت‌به‌ر که‌ هه‌رگیز نابه‌زی و پاله‌وانیکی ده‌ست پێش‌خه‌ر که‌ له‌مه‌رگ ناترسیت و ئازایه‌کی هه‌یرش به‌ر که‌ د‌و‌ژمن به‌هیچ نازانیت، ئه‌م تاییه‌مه‌ندی باوه‌رو په‌رست‌شه‌ش له‌سه‌لاحه‌دیندا به‌دی هات‌بوو^۱. ئه‌مه‌ش رای قازی به‌هادینی ناسراو به‌ ئیبن شه‌داد که‌ هاوچه‌رخ‌ی سه‌لاحه‌دین بووه‌ و هاوپییه‌تی کرد‌وه‌ و ئاگاداری ژبانی بووه‌ و بۆمان باس ده‌کات و ده‌نوسیت:

بیروباوه‌ری: سه‌لاحه‌دین ره‌حه‌تی خ‌وای لێبیت بیروباوه‌ری به‌هیز بوو، زۆر یادی په‌روه‌ردگاری ده‌کرد، بیروباوه‌ری له‌سه‌ر به‌لگه‌ و پشکنین و گه‌پان له‌گه‌ڵ شیخ و گه‌وره‌ زانایاندا

^۱ صلاح الدین الأيوبي بطل حطين محرّر القدس، علوان، ل: ۱۳۹.

بنیات نرابوو، به م شیوه یه ش توانی بیروباوه پی له ته شبیهو چواندن بیاریزیت و دور بیت له لادانی (تعطیل) دارنینی سیفه ته کان له په روه ردگارو ریږه وی دامه زراوی په یږه و ده کرد به پی یاسای تیروانینی دروست که په سه ند بوو لای گوره زانایان ه روه ها شیخی پیشه و قطب الدین نه یسابوری ره حمه تی خوی لیبت بیرو باوه پکی بۆ کو کرد بوویه وه که هه موو شته پیویسته کانی نه و بواره ی له خو گرتبوو، نه ویش هیته گرنه بوو به لایه وه که به مندالانی ده و ته وه هه تاوه کو له مندالیه وه له هزیاندا بچه سپی، بۆ خو شم بینومه که نه وان به له بهر بۆیان ده و ته وه.

۱- نوږت: سه لاهه دین ره حمه تی خوی لیبت زور پابه ندی نوږی به کومه ل بوو ته نانه ت روژیک باسی نه وه ی کرد که چه ندین ساله نوږی به کومه لی نه وه وتاندووه، هه رکاتیکیش نه خوش بوايه نه وه نیمامیکی بانگ ده کردو زوری له خوی ده رکردنوږه کی به کومه ل ده کرد، هه روه ها له سه ر سوننه ت و راتبه کانیش به رده وام بوو، شه وانیش چه ند پکاتیکي هه بوو نه گه ر خه به ری ببوايه ته وه نه گه رنا پیش نوږی به یانی ده یکردن، هه رگیز نوږیشی نه وه وتاندووه مه گه ر هوشی له ده ست دابیت وه نه و سږ روژه ی هوشی له خوی چوو بوو له کاتی نه خوشیدا، بۆخو شم بینومه له نه خوشی مه رگیدا نوږی ده کرد که تیایدا هه ر به پیوه مرد، هه رکاتیکیش کاتی نوږ بهاتایه و نه و له روښتندا بوايه داده به زی نوږی ده کرد^۱.

۲- زه کات: سه باره ت به زه کاتیش نه وه سه لاهه دین (ﷺ) هه رچی له سه ر پیویست بوو به خشویه تی و خیرو به خشینی تریش هه موو مال و مولکی گرتو وه و له و هه موو مال و مولکی که هه یبو له زیو زیو ته نها چل و حه و دره می ناصری و یه ک پاچه ئالتونی صوری به جیهیشت به بږ نه وه ی هیچ مولک و مال و خانوو بیستان و گوندو کیلکه و هیچ جوړه مولکیکی تر به جی بهیلت، ره حمه تی خوی لیبت.

۳- روژوی رهمه زان: چه ند روژیک روژوو قه رزار بوو، به هوی چه ند نه خوشیه ک که له رهمه زانه کاندو تووشی بوو بوو قازی فاضلیش نه و روژانه ی بۆ بزاردبوو، له و ساله شدا که کوچی دواپی کرد هه ستا به گرتنه وه ی نه و پوژانه و زیاتر له مانگیک به روژو بوو له به ری نه و روژانه ی که له دوو رهمه زاندا له کیسی چوو بوو، به هوی نه خوشی و سه رقال بوون به جیهادو تیکو شانه وه، وادیار بوو روژوو زور له گه ل سروشتیدا نه ده گونجا به لام خوی گه وړه یارمه تی داو قه رزه کانی گرتو وه^۲، نه وه بوو نه و به روژوو ده بوو منیش بۆم ده بزارد چونکه قازی له وی بوو ده یوت:

^۱ سیره السلطان الناصر صلاح الايوبي ثبین شداد، ل: ۵۸.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۹۵.

(نازانم چي رووده دات) واديوار بوو كه خواي پيروه دگار دهيوست پاك بيبته وه بويه بهرده وام به رږڅوو بڅ هه تاوه كو كڅچي دواي كرد.^۱

۴- سه باره تا به حاله چ؛ نه وه به نيازني نه نجامداني بوو به تايبه ت له و ساله دا كه كڅچي دوايي كرد، خڅي بڅ ناماده كړدو فهرماني دا به خڅوسازدان و ته نها نه وه مابوو به ريبكه ون، به لام به هڅي سه رقالي و كه مي كاته وه نه و كارهي بڅ نه كرا بويه دواي خست بڅ سالي داهاتوو به لام قه دهري خواي گه وړه بوايي نه دا نه مهش لاي هه موو خه لكی نه و كاته ناشكرا بوو.^۲

۵- گوښگرتني له قورناني پيرؤز: سه لاهه دين ره حمه تي خواي ليبييت رڅور حه زي له گوښگرتن بوو له قورناني پيرؤز، به راده يه كه كه نيمامي نوږي هه لده بزاردو به مه رجي دانابوو كه شاره زا بيت له زانسته كاني قورنانو به باشي له بهري بيت هه روه ها له كاتيكا كه به شه ودا له بورجه كهيدا ده مايه وه كه سيكي راده سپارد هه تاوه كو قورناني بڅ بخوښته وه^۳، له جزم و دوان و سيانيش تيده په پي، هه روه كه له مه جيليشي گشتي خوشيدا نه م كارهي ده كرد، جاريكيان به لاي منالتيكا تي په پي كه له بهرده ستي باوكيدا قورناني ده خوښد، نه ویش هه ستا به نزيك كړدنه وه ي له خڅي و به خشيني به شه بيستانيك به خڅي و باوكي، هه روه ها سه لاهه دين (ﷺ) دلنه رم و هه ست ناسكو فرميسك رږڅو بوو، كاتي قورناني ده بيست دلي داده مه زراوو فرميسك به چاويدا ده هات.^۴

۶- گوښگرتني له فهرمودي پيرؤز: سه لاهه دين ره حمه تي خواي ليبييت رڅور شاره زووي بيستني فهرمودي هه بوو، هه ركاتي بيبيستايه شيخيك گيړانه وه ي باشه و فهرمودي زوري بيستوه، نه وه نه گه ر بهاتايه بڅ مه جيلسي سه لاهه دين ده يه پناو خڅي و خزمه تگوزارو منداله كاني و ده ست و پڼوه نده كاني گوښيستي ده بوون و فهرماني ده كرد به خه لكی لاي دابنيشن وهك رږښلنانيك بڅي، نه گه ر نه و شيخهش له و كه سانه بوايه نه ده چوونه كڅشكي سولتان و خڅي له سولتان به دوور ده گرت نه وه سه لاهه دين خڅي سه رداني ده كړدو گوښيستي ده بوو، نه وه بوو سه رداني حافظي نه سفه هاني كرد له نه سكه نده ريه داو چه ندين فهرمودي ليوه گيړاوه ته وه، هه روه ها سه لاهه دين (ره حمه تي خواي ليبييت) حه زي ده كرد خڅي فهرموده بخوښته وه هه ميشه له كاتي ته نهايدا بانگي ده كړدو چه ند كتيبيكي فهرمودي

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۹۵.

^۲ سيرة الناصر صلاح الدين لابن شداد ل ۹۵.

^۳ سيرة الناصر صلاح الدين لابن شداد ل ۹۵.

^۴ هه مان سه رچاوه ل ۶۰.

ده هیناو بۆی ده خویندمه وه نه گهر فرموده ده یه کی بخویندایه و نامۆزگاری تیا بویه دلّی نه رم ده بوو فرمیتسک به چاویدا ده هاته خواره وه^۱.

۷- به گه وره گرتنی دروشم و سروته ئایینه کان: ههروه ها سه لاهه دین ره حمه تی خوی لیبت زۆر به گه وره ییه وه ده یروانیه دروشمه ئایینه کان، باوه پی به زیندوو بونه وه ی مروّقه کان و بلۆکردنه وه یان و پاداشت دانه وه ی چاکه کاران به به هه شت و خراپه کار به دۆزه خ به هیز بوو، باوه پی به ته واوی نه و شتانه هه بوو که له شه ریعه تدا هاتوون و رقی له فه یله سوفو (معطلة) نه وانه ی که خوی گه وره له سیغه ته کانی داده رنن، و دهریه کان - سروشت په رسته کان - و دوژمنانی شه ریعه ت بوو، فه رمایشی کرد به مه لیک الظاهر ی کوپی که هه ستیت به کوشتنی گه نجیک به ناوی سه ره ردی که ده و ترا دژ به شه ریعه ته و دروشمه ئایینه کانی ره تده کرده وه، پێشتر کوپه که ی ده ستگیری کرد بوو کاتێ نه و شتانه ی لیپیستبوو سولتانیشی لی ناگادار کرد بوو نه ویش فه رمانی هه لواسینی دا بۆ چه ند روژیک و پاشان کوشتی.

۸- گومانی باشی به په ره وردگار: نیین شه داد ده لئ: سه لاهه دین به ره حمه ت بیت گومانی باش بوو به رامبه ر به خواو زۆر پشتی پێ ده به ست و هه میشه ده گه راپیه وه بۆ لای، شوینه واری نه مه شی به باشی پێوه دیار بوو خۆم نه م رووداوه م لیبینی: کاتێ فه ره نه جه کان له نزیک - بیت نوبه - که شوینتیکی نزیکی قودسه لایاندا بوو سولتانیش له قودسدا بوو چاو ساغی ده نارد بۆ ناگاداریبون له دوژمن^۲، نه وه بوو هه والی نه وه هات که دوژمنان سورن له سه ر گه مارۆدان و داگیرکردنی قودس و کوشتارکردن تیایدا، نه مه ش موسلمان هه کانی ترسانده ویش فه مانده کانی کۆ کرده وه و نه م مه ترسیه ی له گه لدا تاوتوێ کردن و راویژی پێکردن ده رباره ی مانه وه له قودسدا نه وانیش روپاییان ده کردو ئاشکراو نه یینی وه ک یه ککنه بوو زۆریه یان سوربوون له سه ر نه وه ی که هه یج به رژه وه ندیه ک له مانه وه ی خودی سه لاهه دین له قودسدا نییه، چونکه نه وه ئیسلام توشی مه ترسی ده کات و وتیان: ئیعه تیایدا ده مینیه نه وه و تۆ به کۆمه لئ سه ربازه وه بپۆره ده ره وه بۆ پویه رو بونه وه ی دوژمن وه ک نه وه ی له عه کادا کردیان، ههروه ها سه لاهه دین و سه ربازه کانی سه رقالی ریگری کردن له نازوقه و ته نگ پێ هه لچینی دوژمنان، نه وانیش هه لده ستن به پاراستنی شاره که و به رگری لێکردنی نه وه بوو نه نجومه نی شوریان له سه ر نه مه ریکه وت، به لام سه لاهه دین سوربوو له سه ر نه وه ی که خۆی له شاردا

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۶۱.

^۲ سیره السلطان الناصر صلاح الدین ل ۶۱.

بمئینته وه، چونكه ده یزانی نه گهر خۆی تیايدا نه مئینته وه كه س تیايدا نامئینته وه، كاتى
 فه رمانده كان چوونه وه بۆ ماله كانیان هه والیان نارد بۆی كه نه وان نامیننه وه نه گهر الملك
 العادلی برای یان یه كێك له كۆپه كانی نه مئینته وه هه تاوه كو خۆی سه ره رشتیان بكاتو
 فه رمان له خۆیه وه وه رگرن نه ویش تیگه یشت كه نه مه ئاماژه یه بۆ ئاماده نه بوونیان بۆ مانه وه
 له قودسدا، بۆیه دلی تهنگو بیرى په رته وازه بوو نه وشه وه له خزمه تیدا مامه وه وه رزی
 زستانبوو دووبه دوو ماینه وه شوینه كانمان دابهش ده كردو پێداویستیمان بۆ داده نا بهم
 كاره وه خهريك بووین هه تاوه كو به زهیم پیايدا هاته وه وه له تێكچوونی ده ترسام- وادیاره
 سه لاهه دین فشاری خۆینی به رزبووه- منیش تكام لێكرد هه تاوه كۆپشوویدا، به لكو
 ماوه یه ك به ویت، نه ویش وتی: له وانه یه تۆ خهوت بیت؟ پاشان هه ستاو منیش هه ر كه
 هه ستامو گه شتمه ماله وه یه كسه ر بانگی به یانی فه رموو، چوم بۆ لای بۆ نوریزكردن، چونكه
 زۆربه ی كات نوێژی به یانیم له گه لداكرد، كاتى چومه لای بینیم ئاوبه چاویدا دیته خواره وه
 فه رمووی: به هیچ شیوه یه ك خوم بۆ نه هات، منیش وتم: نه زانم ووتی چۆن؟ وتم، چونكه
 منیش نه خهوتووم و كاتی خهونه مابوو پاشان نوێژمانكردو ده ستمان كرده وه به كاری خۆمانو
 پێم وت: روداوێكم به سه ره هاتوو كه وانه زانم وتی چیه؟ وتم: پشت به ستن به خواو گه رانه وه بۆ
 لای و په نابردن بۆی بۆ هه لگرتنی نه م گرفته له سه رمان نه ویش وتی: بۆ نه وه ده بی چی
 بكه ین؟ وتم: نه مپۆ جومعه یه گه وره مان خۆی بشواتو نوێژی هه ینی له قودسدا بكات له شوینی
 بلندبوونه وه ی پێغه مبه ر (ﷺ)، پاشان گه وره مان شتیك بكات به خێر له سه ر ده ستی
 كه سێك كه متمانە ی پێی هه یه و دواتر دووركات نوێژ له نیوان بانگو قامه تدا بكاتو تیايدا
 نزایه كی زۆر بكات، چونكه فه رموده یه كی صحیحی ده رباره هاتوو پاشان نه لیت: حوایه گیان
 هۆكاره مۆفكرده كانی سه ر زهوی به بنه به ست گه شتوونو ته نها پشت به ستن به تۆوه
 ده سگرتن به به رنامه كه ت و په ناهێنان بۆ تۆ ماوه تۆمان به سه و پشت و په نامان هه ر تۆیت.
 نه گهر نه مانه بلێیت نه وه خوای گه وره له وه به خشنده تره كه بی ئومیدت بكات،
 سه لاهه دینیش هه موو نه وانه ی كردو منیش وه ك نه ریتی خۆم له ته نیشتییه وه نوێژم كرد/
 نه ویش دوو ركاته كه ی له نیوان بانگو قامه تدا كردو پاشان بینیم كۆنوشی بردو
 فرمیسكه كانی به پێشی دا ده تكایه سه ر به رماله كه ی، به لام نه مده زانی چی ده وت، نه وه بوو
 پێش تیپه ر بونی نه و رۆژه نامه یه ك له عزه دین جوریدیكى فه رمانه وای الیزك- وه هاتو
 ئاگاداری نه كردینه وه كه فه ره نهجه كان شله ژاونو نه مپۆ هه موو سه ربازه كانیان به ره و بیابان
 به رێكه وتوون و تا نیوه رۆ له وێ بوون پاشان گه پاونه ته وه بۆ خێوه ته كانیان، له به ره به یانی

شه‌مه‌شدا نامه‌یه‌کی ترهات که نه‌وه‌ی دوپات کرده‌وه، پاشان له‌کاتی نیوه‌رۆدا سیخورێک هات و هه‌وایی دا که ناکوکی که وتۆته نیوانیان و فره‌نسیسیه‌کانیان^۱، پێیان وایه که ده‌بێ گه‌مارۆی قودس بده‌ن، نه‌نکتاره‌کانیش^۲ پێیان وابوو که نابێ گاور تووشی مه‌ترسی بکریته و هه‌لیان بده‌نه نه‌و چیا به‌و بێ ناوییه، چونکه سولتان هه‌موو کانییه‌کانی ده‌ورو به‌ری قودسی تیکدا بوو، پاشان چوونه‌وه بۆ راویژکردن، چونکه نه‌ریتیان وابوو راویژیان ده‌کرد بۆ جه‌نگ به‌سه‌ر پشته‌ی نه‌سه‌په‌کانیا نه‌وه نه‌وه بوو ده‌که‌سیان بۆ نه‌وکاره ده‌ستنیشان کردو کردیا نه‌ دادوه‌رو هه‌رچیان بوتایه له‌قه‌سیان ده‌رنه‌نه‌چوون، نه‌وه بوو سه‌رله‌به‌یانی دوو شه‌مه‌ مه‌زده‌ده‌ر هات و ناگاداری کردنه‌وه که رۆشتوون و ناوچه‌که‌یان به‌ره‌و ره‌مله به‌جێهێشتوه، من نه‌مه‌م بینێ وه‌ک به‌لگه‌یه‌ک بۆ پشت به‌ستن و گه‌پانه‌وه‌ی بۆ په‌روه‌ردگار^۳.

دووه‌م: دادگه‌ری:

﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ (النحل: ۹۰)، واته: (به‌راستی خوا فه‌رمان ده‌دات به‌داد په‌روه‌ری و چا که کاری و یارمه‌تیدان و... هتد) (ته‌فسیری ئاسان، ل: ۳۷۷). دیاره فه‌رمانکردنی په‌روه‌ردگاریش به‌کاریک پێویست فه‌رزیوونی نه‌و کاره ده‌گه‌یه‌نیت وه‌ک ده‌فه‌رمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ تَعْدِلُوا وَإِنْ تَلَوْا أَوْ تَعْرَضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا﴾ (النساء: ۱۳۵)، واته: نه‌ی نه‌وانه‌ی باوه‌رتان هێناوه هه‌میشه راگری دادوه‌ری بن و شایه‌تی بۆ خوا بده‌ن، پاشایه‌تیه‌که‌شیان بۆ خۆتان و دایک و باوکتان یان خزمانیش هه‌بیت، نه‌گه‌ر که سێک له‌وانه ده‌وله‌مه‌ند بیت یان هه‌ژار خوا به‌رژه‌وه‌ندی نه‌وان چاکتر ده‌زانیت له‌نیوه، نه‌که‌ن شوێن ئاره‌زوی نه‌فس بکه‌ون و له‌دادپه‌روه‌ری لابده‌ن (زمان بگوین) و شایه‌تی نا‌حه‌قی بده‌ن، یان پشت هه‌لبکه‌ن، نه‌وه چاک بزائن خوا ناگاداره به‌کاروکرده‌وه‌تان (ته‌فسیری ئاسان، ل: ۱۰۰).

سیفه‌تی دادگه‌ریش له‌دیارت‌ترین سیفه‌ته‌کانی سه‌لاحه‌دین بوو، باوه‌رپیشی وابوو که دادگه‌ری یه‌کیکه له‌یاسا‌کانی په‌روه‌رگار له‌بونه‌وه‌رداو به‌ره‌مه‌یکیشه له‌به‌ره‌مه‌کانی باوه‌ر نه‌مه‌شی له‌نوره‌دینی مامۆستای گه‌وره‌یه‌وه‌ فێربوو بوو که بنه‌مای دادگه‌ری نوێکرده‌وه‌و سه‌لاحه‌دینی له‌سه‌ر

^۱ واته خاچه‌رسته لاتینییه فه‌ره‌نسیه‌کان که به‌زۆری هه‌لمه‌تی یه‌که‌م دووه‌می خاچه‌رسته‌کان له‌وان پێکهاتبوو.

^۲ مه‌به‌ست به‌نه‌نکتار پاشا ریشارد شیردلی پاشای انکلترایه.

^۳ سیره‌السلطان صلاح الدین، ابن شداد ل ۶۴.

په‌روه‌ده‌کرد، سه‌لا‌حه‌دين دادپه‌روه‌رو پشتيواني چه‌وساوه‌كان بوو له‌به‌رامبه‌ر ده‌سته‌لا‌تدارانداو هم‌موو روژنيكي دووشه‌ممه‌و پينج‌شه‌ممه‌ له‌مه‌جليسنيكي گشتيدا بو ئه‌و مه‌به‌سته‌ داده‌نيشت و زانايان و دادوه‌ران له‌گه‌ليدا ئاماده‌ده‌بوون و ده‌رگايان بو خاوه‌ن كي‌شه‌كان والا ده‌کرد هه‌تاوه‌كو هه‌موو كه‌سيك بگاته‌ لاى به‌گه‌وره‌و بچووك و پيره‌ژن و پيره‌ پياوه‌و نه‌مه‌شى له‌شارداو له‌كاتي گه‌شت و گه‌پانيشدا ده‌کرد، هه‌ميشه‌ش ئاماده‌بوو بو ئه‌و چيرۆكانه‌ي كه‌ده‌خرانه‌ پيش چاوي و په‌رده‌ي له‌سه‌ر ناهه‌قيه‌كان هه‌ل‌ده‌دايه‌وه، هه‌موو روژي چيرۆكه‌كاني كو‌ده‌كرده‌وه‌و ده‌رگاي دادگه‌ري والا‌ده‌كرد و هه‌رگيز كه‌سيكي ره‌ت نه‌كرد و ته‌وه‌ كه‌بو يه‌كلاكرده‌وه‌ي كي‌شه‌يه‌ك هات‌بي‌ت، پاشان له‌گه‌ل نوسه‌ره‌كه‌يدا ماوه‌يه‌ك داده‌نيشت به‌شه‌ودا بي‌ت يان روژوو له‌كي‌شه‌كاني به‌و شي‌وه‌يه‌ي كه‌په‌روه‌ردگار ده‌يخسته‌ دليه‌وه، به‌رده‌وام يادي په‌روه‌ردگاري‌شي فه‌راموش نه‌ده‌كرد و به‌خويندني قورئانه‌وه‌ خه‌ريك ده‌بوو، زۆر دل‌نه‌رم و ميهره‌بان بوو به‌رامبه‌ر به‌ژۆرده‌سته‌كاني و پشتيواني ئاين بوو، هه‌ركه‌سيك‌يش هاناي بو بېردايه‌ گزيبيستي ده‌بوو و گرفته‌كه‌ي بو چاره‌سه‌رده‌کرد، نه‌وه‌بوو پياويكي خه‌لكي ديمه‌شق به‌ناوي زه‌يره‌وه‌ سكالاي تقى‌ الدينى برازاي سه‌لا‌حه‌ديني لا‌كرد، نه‌ويش ناردي به‌شوينيدا هه‌تاوه‌كو بيه‌ي‌نن بو مه‌جليسي دادوه‌ري، كاتي هينايان و دوو شايه‌تي ناسراو قسه‌ وه‌رگيراو شايه‌تيان له‌سه‌ردا، قاضي ابا القاسمي (قاضي حماه) راسپارد بو دادگاييكردي، پاش ئاماده‌بووني شايه‌ته‌كان و شايه‌تي دانايان پاش نه‌وه‌ي بريكار دروستي بريكاريه‌كه‌ي سه‌لمان‌دو نه‌ياره‌كه‌شي ره‌تيده‌كرده‌وه^١، قاضي‌ابن شداد وتي: كاتي بريكاريه‌كه‌ جيگير بوو فه‌رمانم‌كرد به‌ابا القاسم كه‌هه‌ردوولا يه‌كسان بكات نه‌ويش كردي (به‌رامبه‌ره‌كه‌شي خزمي سو‌لتان بوو) پاشان دادگاييه‌كه‌ به‌پۆه‌چووو سو‌ي‌ند خواردن رووبه‌پوي تقى‌ الدين كرايه‌وه‌و مه‌جليسه‌كه‌ به‌و شي‌وه‌ي كوتايي هات به‌هۆي هاتني شه‌وه‌وه، تقى‌ الدين‌يش يه‌كيك بوو له‌خۆشه‌وينستين كه‌سه‌كاني به‌لايه‌وه، به‌لام هه‌ق و راستي له‌پيش هه‌موو شتيكه‌وه‌ بوو له‌لاي^٢. نه‌وه‌ش كه‌دادگه‌ري ده‌سه‌لميني‌ت نه‌وه‌يه‌ كه‌نه‌و به‌رامبه‌ر به‌پكابه‌ره‌كه‌ي ده‌وه‌ستا له‌دادگادا بي‌ نه‌وه‌ي پتي نه‌نگي و شوره‌يي بي‌ت، چونكه‌ هه‌ق به‌لاي نه‌وه‌وه‌ له‌هه‌موو شتيك له‌پيشتربوو، جاريكيان بازگاننيك به‌ناوي (عمر خلاطي) داوايه‌كي له‌سه‌ر سه‌لا‌حه‌دين تو‌ماركرد كه‌هه‌ستاوه‌ به‌بردني كويله‌يه‌كي به‌ناوي (سنقر) و هه‌موو مولك و مالي نه‌م كويله‌يه‌ي به‌ناپه‌وا بره‌وه‌وه، كاتي‌ك نه‌م بازرگانه‌ سكالانامه‌كه‌ي پيشكه‌ش به‌قاضي ابن شداد كرد، سه‌لا‌حه‌دين

^١ سيرة السلطان الناصر لابن شداد ، ل: ٦٦.

^٢ سيرة السلطان الناصر لابن شداد ، ل: ٦٦.

لیبورده ییه کی گه وره ی نواندو به سنگیکی فراوانه وه له بهرام بهریه وه وه ستاو هه ریه که به لگه و شایه ته کاخی خۆیانیان هیتا هه تاوه کو له کۆتاییدا بۆ درۆزنی و ناهه قی داواکی کابرا بۆ دادوهر روونیویه وه له گه ل نه مه شدا سه لاهه دین رازی نه بوو خاوه ن داواکه به دهستی به تاله وه بچیته وه، به لگو فه رمانیدا که پۆشاکیک و بریک پاره ی بدهنی هه تاوه کو به خشنده یی خۆی بسه لمینیت له کاتیکیدا که توانای تۆله کردنه وه ی هه بوو^۱ هه روه ها له نیشانه کاخی دادگه ری هه ستانی به چاو دیری کردنی به رژه وه ندیه کاخی خه لک و نه هیشتنی هه ندی باج وه ک بارسوکیه ک بۆ خه لک و لابردنی سته م له سه ر شانیان، ابن جبیریش له باسی چاکه کاخی سه لاهه دیندا باسی لابردنی زۆریک له و باج و خه رجیانه ده کات که به سه ر خه لکیدا سه پینرابوون، له کپین و فروشتنه کانداندا، ته نانه ت باج بۆ خواردنه وه ی ناوی نیل دانرابوو، به لام سه لاهه دین هه موو نه وانیه ی نه هیشته^۲، هه روه ها باجیک هه بوو که رژه که ی حه وت دینارو نیو بوو به سه ر حاجیه کاندان سه پینرابوو له کاتی چونیاندا بۆ حیجاز بۆ ناوه دان کردنه وه ی مه که و مه دینه و یارمه تیدانی خه لکی تیایاندا و فاطمه کانش زیاده پره ویان ده کرد له کۆکردنه وه ی نه م باج و نه داو سزای توندی نه و که سه یان ده دا که ناماده نه بوايه بیدات، به لام سه لاهه دین نه مه شی نه هیشته و له بری نه وه هاوکارییه کی مادی دانا که یه کسان بوو به وه ی که له حاجیه کان وه رده گیراو سالانه ده درا به خه لکی حیجاز به م شیوه یه ش حاجیه کاخی رزگارکرد له چنگی باج وه رگه رکان، به تاییه ت که پژه یه کی زۆریان هه ژاربوون و نه یانده توانی نه و پاره یه بده ن که لیتیان داوا ده کرد، به م شیوه یه خوای گه وره له سه ر دهستی نه م سولتانه دادگه ره موسلمانانی له به لایه کی گه وره رزگارکرد^۳، له راستیدا دادگه ری به هیزترین و پیروزترین پارێزه بۆ موڵک و ده ولت چونکه گوپرایه لی و خۆشه ویستی مسوگه ر ده کات و چاکسازی بۆ کاره کان و نه ش و نه ماکردن بۆ سامانه کان ده گپژیته وه هاوالاتیان ده بوژیتته وه بۆیه خوای گه وره مرۆفه کاخی بانگه یشت کردوه بۆ به دیه یانی و هانیداوون بۆ پاراستنی^۴.

سێیه م: نازایه تی؛

نازایه تی یه کیکه له پتویستهرین سیفه ته کاخی پاشاو پتویسته ببیته به شیک له سروشتی، هه تاوه کو بتوانیت به سام و شکۆ بیت و دۆژمن بی هیوا بکات له چاو پرینه خاکی ولاتی و بتوانیت به هۆیه وه ولات بپارێژیت و پارێزگاری له هاوالاتیانی بکات، سه لاهه دین به ره حمه ت بیت یه کیک بوو

^۱ سيرة السلطان الناصر لابن شداد ، ل: ۶۶، صلاح الدين، علوان ، ل: ۱۴۳.

^۲ رحلة ابن جبیر له ، صلاح الدين وه، علوان ، ل: ۱۴۳.

^۳ هه مان سه رچاوه ، صلاح الدين وه، علوان ، ل: ۱۴۴.

^۴ النهج المسلوك في سياسة الملوك، ل: ۱۰۳.

له مړوځ هره نازاکان و، د هرونی به هیڅو دلی دامه زراو توندو ټول و چا و نه ترس بوو، جاريکیان بینیم به رامبه ر به کومه لټکی ژور له فرجه کانه و ه ستابوو که به رده وام هیڅیان بډ دهات، به لام نه م برده وام و نارامگرو به هیڅیو، هه روه ک دوی نویژی عسر حه فتاو نه و نه ده که شتیان گه شته عه ککا، به لام نه م وره ی به رنه دا، نه و به بوو فره مان ی به کومه لټک ده کړدو خوځشی له گه ل کومه لټکی که مدا ده مایه وه بډ رو به روو بوونه وه ی نه و سوپا و گه وره یان ، ټیبن شدد ده لټت: پرسیارم کرد له بالیانی کوږی بارزان که یه کټک بوو له گه وره پاشاکانی که نار ده ریا سه لاهه دینیش ره حمه تی خوی لټیټ لای دانیشتبوو، له روژی مؤرکردنی ناشته واییدا ده رباره ی ژماره یان، وه رگړپه که ش به ده م ی نه و وه وتی ده لټت: من و فره مان په وای صیدا (که نه ویش یه کټک بوو له پاشاو که سه زیره که کانی) به روه و سه ربازه کانه مان ده رویشتن له صوردا، کاتی نزیکیان بووینه وه، گره ومان له سر کردن من وتم شهس سه د هه زارن نه و وتی پینج سه د هه زارن یان به پپچه وانه وه وتم: چه ندیان لیکوژاوه؟ وتی به کوشتن نزیکه ی سه د هه زار، به لام به خنکان و مردن نازانم، له و کومه له یه ش ته نها که مینه یه کیان گه پایه وه، هه روه ها سه لاهه دین روژی جاريک یان دوچار به ده وری دوژمندا ده سوپایه وه نه گه ر لټیانه وه نزیک بووایه، کاتی جه نگیش گه رم ده بوو سه لاهه دین به ناو ریزه کانه دا ده گه راپا کوږی لکه لدا بوو و قه لغانی کیشی به ده سه ته وه بوو سه ربازه کانی ده بری له پاسته وه بډ چه پو هیڅ شبه ره کانی ریکه ده خست و فره مان ی پپشپه و ی و وه ستانی له و شوینه دا پیده کردن که به باشی ده زانی، هه روه ها نزیک ده بوو وه له دوژمن و ده چوه ته نیشتیانه وه^۱، ټیبن شدد ده لټت: به شیک فره مووده ی بډ خوینترایه وه له نیوان هه ردو ریزه که دا نه و ه له بهر نه و ده بوو که من پیم وت: فره مووده له هه موو شوینکی پیروزدا بیستراوه، به لام بیسترایت که له نیوان هه ردو ریزه که دا گوږیستی بن، جا نه گه ر گه وره مان حه ز ده کات نه و ی لټو باس بکړت نه و ه باشه، نه ویش مؤله تی داو به شیکیان هیئاو که سیکیان هیئا که شاره زا بوو خویندیه وه بډمان و نیمه ش به سواری ولاخه کانه مان وه بوین له نیوان هه ردو ریزه که دا ماو ه یه ک ده روشتن و ماو ه یه ک ده وه ستاین. هه رگیزیش نه مبینیوه سه لاهه دین دوژمن به ژور بزانیټ یان به گه وره بډیان بپوانیټ، به لکو به رده وام بری ده کړده وه له پلانداناندا بوو هه موو به شه کانی ده هیئا یه یادی خو ی و هه به شه ی به پی پیو یست ریکه ده خست به بی توږه یی و هه لچوون، نه و ده بوو له (المصاف الأكبر) له عه ککا موسلمانان کان ټیکشکان، ته نانه ت دل و ناو ه ندی سوپاکه ش

^۱ النهج المسلوک فی سیاسة الملوك، ل: ۱۰۳.

هه لهات و قه لغان و ئالاكه شيان كه وت^۱، به لام سه لاهه دين (ﷺ) خۇپاگرى نواندو به چەند كه سىيىكى كه مەوە رويكرده خەلكە كه و كۆي كردنەو و بەرى لىگرتن و شەرمە زارى كردن هەتاو وەكو بگەرتنەو و بەردەوام ئەم كارەى كرد هەتاو وەكو سوپاي موسلمانەكان سەر كەوتن لەو رۆژەدا و نزيكەى حەوت هەزار پيادە و سواريان لىكوژرا^۲، بە لام سه لاهە دين هەر خۇراگر بوو، هەرتاو وەكو لاوازی موسولمانەكانى بۆ دەر كەوت ئىنجا بېريارى سولخى دا هەر چەندە لاوازی و كوشتارى زۆر بەدورمانەو وە ديار بوو بە لام ئەوان چاوه پوانى كۆمەكى بوون و ئىمە چاوه پوانى نەبووين. بۆيە بەرژە وەندى لەرێككە و تندا بوو، ئەمەش كاتێك دەر كەوت كه قەزاو قەدەر هەگبەى خۆى بۆ ئاشكرا كردین^۳.

چوارەم: بەخشندەيى:

بەخشندەيى كرۆكى رهوشتى جوان و چلە پۆپەى پياو هتیه، هەموو جوانى و باشیهك لەو هەسفيدا و تراوه^۴، لە ئەنەسەو وە (ﷺ) دەلێت: پێغه مبهەر (ﷺ) باشترین كەس و بەخشندەترین و ئازاترين كەس بوو^۵، لە جابريشه وە (ﷺ) دەلێت: هەرگيز شىتيكيان لە پێغه مبهەر داوا نەكردو وە بلى نە^۶ شافعيش دەلێت:

وإن كثرت عيوبك في البرا وسرك أن يكون لها غطاء
تستر بالسخاء فكل عيب يغطيه كما قيل السخاء^۷

بەخشندەيى سولتان سه لاهە دين لەو ديارتر بوو كه بنوسریت و بەناو بانگتر بوو لەباسكردن بەلام ئیمە بەشیو هەي كى گشتى ئاماژەى پى دەدەين ئەو بوو لەگەڵ ئەو هەموو مولكەدا كه هەيبوو كاتى مرد لەگەنجینهكانیدا تەنها چل و حەوت درهەمى ناصرى زيو هەبوو لەگەڵ يەك پارچە زۆپى صوریدا^۸ هەروەها سه لاهە دين بەناو بانگ بوو بە بەخشندەيى و ئەو هەي لەكۆشكەكانیدا هەبوو لەگەو و هەرو پارە دابەشى كرد بەسەر ئەمىرو هاوڕێكانیدا هىچى بۆ خۆى نەهێشتەو و هەروەها

^۱ ئالای تاييه تى سولتان سه لاهە دين زەردبوو لەناو هەستيشدا هەلۆيەكى سور هەبوو.

^۲ ئالای تاييه تى سولتان سه لاهە دين زەردبوو لەناو هەستيشدا هەلۆيەكى سور هەبوو.

^۳ سيرة الناصر صلاح الدين، ابن شداد، ل: ۷۴.

^۴ الأخلق بين الطبع والتطبيع، ل: ۱۵۷.

^۵ البخارى ژماره ۳۰۴۰.

^۶ البخارى ژماره ۶۰۳۴.

^۷ الأفلاق بين الطبع والتطبيع ص ۱۵۹.

^۸ سيرة الناصر صلاح الدين لابن شداد ص ۷۰.

دیاریشی دهنارد بۆ هریمه‌کان نه‌وه‌بوو کاتی ئامه‌دی ئازاد کرد قرأ ارسلان داوای لی‌کرد نه‌ویش پی به‌خشی^۱ هه‌روه‌ها له‌کاتی ته‌نگانه‌شدا وه‌ک کاتی فراوانی هه‌ر به‌رده‌وام بوو له‌به‌خشیندا جارێکیان باسی له‌به‌خشنده‌یی خۆی ده‌کردو ده‌یوت: سویند به‌خوا نه‌گه‌ر هه‌موو دنیا ببه‌خشریت به‌که‌سیکی هه‌ولده‌رو ئاواته‌ خواز نه‌وه به‌ زۆری نازانم بۆی نه‌گه‌ر هه‌موو که‌نجینه‌کانی بۆ به‌تال^۲ که‌م هیشتا شیاوی نه‌و ئاره‌قی نیوچه‌وانه‌ی نییه که‌ بۆی رشتوم.

هینده‌ش به‌خشنده‌ بوو نه‌گه‌ر بیزانیایه له‌که‌نجینه‌کانیدا پاره هه‌یه نه‌وه پشووێ نه‌ده‌دا نه‌و پاره‌یه‌ی ده‌به‌خشی، نه‌گه‌ر پاره‌یه‌کیشی بدایه به‌که‌سیک پاشان بو‌یرایه نه‌و نه‌ندازه‌یه به‌شی ناکات دوو هینده‌ی پی^۳ ده‌دا هه‌ر پیاوێکی به‌ته‌مه‌نیشی ببینیایه به‌زه‌یی پێدا ده‌هاته‌وه‌و پاره‌ی پی^۴ ده‌داو چاکه‌ی له‌گه‌لدا ده‌کرد، هه‌ر هه‌تیوێکیشیان به‌نیایه‌ ته‌ لای نه‌وه ره‌حمه‌تی بۆ دایکو پیاوکی ده‌ناردو دلته‌وانی ده‌کردو یارمه‌تی ده‌دا، نه‌گه‌ر سه‌ره‌رشتیارێکی گه‌وره‌شی هه‌بوایه‌ پاره‌که‌ی به‌و ده‌دا نه‌گینا هه‌ر نه‌وه‌نده‌ی پی^۵ ده‌دا که‌ پتووستی بوايه نه‌وی تریشی ده‌دا به‌و که‌سه‌ی که‌ په‌روه‌رده‌کردنی له‌نه‌ستو گرت بوو. عیمادی نه‌صفه‌هانی‌ش باسی به‌خشنده‌یی ده‌کاوه‌لی: ئاره‌زووی به‌خشینی نه‌و دیاری و باجانه‌ی هه‌بوو که‌ ده‌هینران، زۆرجار پێش گه‌شتنی پاره ده‌بیه‌خشی و هه‌واله‌ی ده‌کرد بۆیان هه‌رکه‌سیکی‌ش به‌هاتایه بۆ پاره ده‌ستی به‌روویه‌وه نه‌ده‌نا به‌لکو به‌نهرمی وه‌لامی ده‌دایه‌وه‌و داوای چاوه‌پوانی لی^۶ ده‌کردو ده‌یوت: ئیستا هیچمان لا نییه^۷، له‌وه‌ش زیاتری ده‌دا به‌داواکار که‌ ده‌یویست، زه‌رده‌خه‌نه‌شی بۆ ده‌کرد وه‌ک نه‌وه‌ی که‌ هه‌چی پی^۸ نه‌دابی^۹ ژماره‌ی نه‌و نه‌سه‌پانه‌ش که‌ به‌خشی به‌ئاماده‌بووان له‌گه‌لیدا بۆ جیهاد له‌ماوه‌ی سی^{۱۰} سالدا له‌وکاته‌وه‌ی که‌ فره‌نجه‌کان دابه‌زینه‌ عه‌ککا له‌ره‌جه‌بی سالی ۵۸۵هـ یه‌وه هه‌تاوه‌کو رۆژی مۆرکردنی ریککه‌وتن له‌شه‌عبانی سالی ۵۸۸هـ دا به‌دوانزه هه‌زار نه‌سپ و ماین مه‌زه‌نده ده‌کرین. این شدادیش سه‌باره‌ت به‌مه ده‌لی: هه‌ر که‌سی به‌خششه‌کانی ببینی^{۱۱} نه‌م ژماره‌یه به‌که‌م ده‌زان^{۱۲} نه‌مه سه‌رباری نه‌وپاره‌یه‌ی که‌ وه‌ک نرخێ نه‌سپه پیکراوه‌کانی جه‌نگ ده‌یدا به‌خواه‌نه‌کانیان و هه‌رگیز سواری نه‌سپیکش نه‌ده‌بوو که‌ به‌خشرابی یان به‌لێنی به‌خشینی درابی و پی^{۱۳} به‌خشراره

^۱ سيرة الناصر صلاح الدين لابن شداد ص ۷۰.

^۲ تاريخ الأيوبيين في مصر، محمد سهيل طقوش ص ۲۲۱.

^۳ تاريخ الأيوبيين في مصر و بلاد الشام ص ۲۲۱.

^۴ الفتح القيسي في الفتح القدسي ص ۶۲۹.

^۵ سيرة السلطان الناصر ل: ۴۹ ابن شداد.

چاوه پوانی بی^۱ کاتی کۆچی دوایی کرد هینده پاره ی نه بوو که زه کاتی لی بکه ویت چونکه له خیرکردندا هه مووی به کارهینابوو^۲ قازی ابن شداد نه لی: روژیکیان گویم لی بوو له باسی خۆیدا دهیوت: نه کرێ له ناو خه لکیدا که سانیك هه بن که وهك چۆن له خاک ده پوانن ئاواش له سامان پوانن^۳.

پینجهه: گرنگیدانی به جیهاد:

سه لاحه دین (ﷺ) هه میشه دهست به کاربوو بۆ جیهاد گرنگی زۆری پێده دا نه گهر که سیکیش سویند بخوات و بلیت پاش ده رجونی بۆ جیهاد هیچ دینارو دره میکی له شتیکی تر جگه له جیهادو ریکخستنی سوپادا سه رف نه کردوو نه وه راست ده کات و سوینده که ی ناکه وی، له راستیدا خۆشه ویستی و حهزی جیهاد به ته واوی دلی پر کردبوو به جۆرێک که به بهرده وامی باسی لیوه ده کردو خه ریکی که رهسته کانی بوو و گرنگی به پیاوه کانی ده داو حه زیشی له هاوڕێیه تی نه و که سانه بوو که باسیان ده کردو خه لکیان بۆ هان ده دا، نه وه بوو له خۆشه ویستی جیهادو تیکزشان له پیناو خوادا مال و مندال و ولات و خاک و زیدی خۆی به جیهاد هشت^۴ و رازی بوو به نیشته جیبوون له ژێر خێوه تیکدا که په شه با راست و چه پی پێده کردو شه ویکیان له عه ککادا خێوه ته که ی که وت به سه ریدا به هۆی ره شه بایه کی تونده وه نه گهر داری ناوه راستی خێوه ته که نه بوايه گیانی له دهست ده دا، هه موو نه مانه ش تاهه زوویی و خۆپاگری زیاتر ده کرد، نه گهر که سیکیش بیویستایه لییه وه نزیک بیته وه نه وه به باسی جیهاد دهستی پێده کرد، چه ند کتیبیکشی له باره ی جیهاده وه بۆ نوسرا، ئیبن شهداد ده لی: من یه کێک بووم له و که سانه ی که کتیبیکم بۆ کۆکرده وه، له باره ی جیهاده وه و باسی ره وشته کانی جیهادو هه موو نه و ئایه ت و فره موودانه کردبوو که له باره یه وه هاتوونو لیکدانه وه م بۆ نه زانراوه کانیان کردبوو، سه لاحه دینیش زۆر ده یخوینده وه و گرنگی پێده دا هه تاوه کو الملك الأفضلی کورپی لی و ره گرت و وتی نه وه ده گێرمه وه که لییه وه بیستومه: له مانگی ذی القعدة ی سالی ۵۸۴ ک دا دهستی گرت به سه ر کوکبدا و فره میشتی کرد به سوپاو، سه ربازه کانی میسریش گه رانه وه بۆ میسرو له پێشه وه یاندا الملك العادل هه بوو نه ویش له گه لیدا ره وشت هه تاوه کو خوا حافیزی لی بکات و نووی جهن له قودسدا بکات و ئیمه ش له خزمه تیدا ده پۆشتین، کاتی نووی جهن له قودسدا کرد به خه یالیدا هات که له گه لیدا بجیت بۆ عه سقلان له وی خوا حافیزیان لی

^۱ تاریخ الايوبیین في مصر و بلاد الشام ل ۲۲۲.

^۲ تاریخ الايوبیین في مصر و بلاد الشام ل ۲۲۲.

^۳ سيرة السلطان الناصر صلاح الدين ل ۷۱.

^۴ سيرة السلطان الناصر صلاح الدين ل ۷۶.

بکات و له که نار دهریاوه بگه پټنه وه و سهردانی ناوچه که نارینه کانی بکات هه تاوه کو عه ککاو کاروباره کانی ریک بخت، به لام هاوه لانی رایان و ابو که نه و کاره نه کات، چونکه نه گهر سه ریازه کان برپون ژماره یه کی که میان لی ده مینیتته وه و فهر نهجه کانیش له صوردان نه مهش مه ترسیه کی گهره یه ی تیا به به لام نه و گوئی نه گرت و له گهل سه ریازه کان و براهه یدا رۆشت و له عه سقه لاند اخوا حافیزی لی کردن، نیمهش له خزمه تیدا به که نار دهریاوا به ریکه وتین به ره و عه ککا، نه و کاتانهش زستانیکی سهخت بوو دهریاش شه پۆلی توندی ددها وه کتو به رز ده بویه وه، منیش به که م جارم بوو که دهریا ببینم، بویه زور ترسام و نه گهر که سیك پیی بوتایه م به ک میل برپوئته دهریاوه هه موو دنیات پیی ده دم نه مده کردو گالته م به پای نه و که سه ی ده هات که ده چیتته دهریاوه بۆ ده سته و تنی دینار یان درهه میکو، رای نه و که سه م پیی په سه ند بوو که شایه تی که سیك قبول ناکات که دهریاوان بیت، هه موو نه مانه م به خه یالدا هات له ترسی گهره سی نه و شه پۆلانه ی دهریا که ببینم له کاتیکیشدا که له م خه یالانه دا بووم سه لاهه دین رهحه تی خوای لی بیت ناوپی لی دامه وه وتی: شتیکت بۆ باس نه که م؟ وتم: به لی، وتی: به خه یالدا هاتوه که هه ر کاتی خوای گهره ناوچه کانی تری که ناری له سه رده ستمان نازاد کردن، ولات بهش بکه م و وه سیهت بکه م و به جیی بهیلم و بچه دهریاوه و بگه مه دورگه کانیان و راهه دویمان بنیم هه تاوه کو یان که سیك له سه ر زه ویدا نه هیلم به بی باوه پی، یان ده مرمر، نه م قسه یهش زور کاری لیکردم چونکه پیچه وانیه نه وه بوو که به خه یالی مندا هات، منیش پیم وت: له سه ر زه ویدا له گهره مان نازاتر نییه و له ویش مکورتر نییه بۆ سه رخستنی ئایینی خوا، وتی: چۆن؟ وتم: نازایه تیبه که له به رنه وه ی گهره مان له م دهریا ترسناکه ناترسی و سه رخستنی ئاینیش له به رنه وه که گهره مان رازی نابیی بی باوه پان ته نها له ناوچه یه کدا نه مینن به لکو ده یه وئی له ته واوی سه رزه ویدا نه مینن، وتم: به لی نه مه ته نها نیهت و ناواتیکی جوانه، چونکه گهره مان قه لاو په ناگی ئیسلامه و نابیی خۆی بخاته مه ترسیه وه، نه ویش وتی: من رای تۆم نه وئی باشتترین مه رگ کامه یه؟ منیش وتم: مه رگه له پیناو خوادا، وتی: دوا ناواتی منیش نه وه یه که له پیناو خوادا بمرم^۱. هه روه ها له نامه که ی قاضی الفاضل بۆ سه لاهه دین که به مه به سستی جههادو دهرکردنی دوزمن له خاکی موسولماناندا رووی له شام نابوو، به لام چه ند مه سه له یه ک بوونه ریگر له به رده م سه لاهه دیندا بۆ ده سته پشخه ری کردن بۆ جههاد بویه سولتان زور خه می پی خوارد، قاضی الفاضلیش نامه یه کی نویسی بۆ سوککردنی باری خه می که تیایدا هاتبوو: سه بارهت به نیگه رانی گهره مان بۆ نه و کاتانه ی که ویستی له جههاددا به سه ری به ریت و کۆسه په کان

^۱ سیری السلطان الناصر صلاح الدین ل ۷۹.

زبان پئی نه‌دا، نه‌وه گه‌وره‌مان نیه‌تی خوی بۆ نوسراوه، نایا خوا ناگادار نییه له‌مه‌به‌ستی به‌نده‌که‌ی؟ هه‌روه‌ها خوی گه‌وره به‌نده‌کانی له‌سه‌ر کرده‌وه‌یه‌ک سزا نادات که له‌توانایاندا نه‌بیت به‌لکو لێپرسینه‌وه به‌پیتی نییه‌ت و توانایه، بۆیه به‌و پیتی که گه‌وره‌مان هۆکاره‌کانی جیهادی گرتۆته‌به‌رو ریگای بۆ پاک‌کردۆته‌وه نه‌وه له‌ طاعه‌ت‌دایه هه‌تاوه‌کو له‌وئ بیتی و له‌و پیناوه‌دا ماندووبیت هه‌جیش بۆیه گه‌وره‌یه چونکه دۆره و ماندووبونی زۆری ده‌وئ تا پیتی ده‌گه‌یت، نه‌گه‌ر خوی گه‌وره‌ش به‌چه‌ند رۆژیکێ که‌م هه‌موو شوینه‌کانی بۆ موسولمانان نازاد بکردایه و کێشه‌ی نێوان موسولمانان و دۆژمنانی ئیسلامی یه‌کلا بکردایه‌ته‌وه، نه‌وه جیهاد و ماندووبونی نه‌ده‌ویست و مانه‌وه له‌سه‌نگه‌رو چاوه‌پوانیدا خیری نه‌ده‌ماو کۆتایی پئی ده‌هات^۱.

شه‌شهم: لیبوده‌یی:

لیبوره‌یی به‌لگه‌ی ره‌وشت جوانییه‌و ناویشانی هیممه‌ت به‌رزیه‌و یه‌کیکه له‌پیرۆزترینی ره‌وشته‌کان و شیاوترینیانه بۆ خه‌لکی ژیه‌رو هۆشمه‌نده‌کان، له‌به‌رنه‌و نارامی و دانیایی و خۆشی و چیژو نه‌ستۆ پاک‌ی و ئاسوده‌یی ده‌روون و سوپاسگوزاری و خۆیه‌رزگرتن له‌تۆله‌سه‌ندنه‌وه‌ی که‌تیا‌دایه، بۆیه که‌سیک ناتوانیت جوامیر بیتی هه‌تاوه‌کو نه‌م ره‌وشته له‌خۆیدا به‌رجه‌سته نه‌کات^۲ خوی گه‌وره ده‌فه‌رمویت: ﴿خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ﴾ (الاعراف ۱۹۹)، واته‌ کاری ئاسان له‌خه‌لکی تر داوا بکه‌و چاوپۆشی له‌هه‌له‌و که‌م و کورتییه‌کانیان بکه‌و فه‌رمان بده به‌چاکه‌و کرده‌وه‌یه‌ک که‌په‌سه‌ندی شه‌رعه، رووش و ره‌گێژه‌و پشت بکه‌ له‌نه‌قام و تئ نه‌گه‌شتوان^۳.

صفوح عن الاجرام كأنه
من العفو لم يعرف الناس مجرمًا
وليس يبالي أن يكون به الأذى
إذا ما الأذى لم يغشى بالكره مسلماً

له‌راستیدا سولتان سه‌لاحه‌دین زۆر میهره‌بان و لیبوده بوو و زۆرجار له‌تاوانباران خۆش ده‌بوو ره‌وشت به‌رزو نارامگر بوو له‌سه‌ر ناخۆشییه‌کان، زۆر چاوپۆشی له‌هه‌له‌ی هاوپی‌کانی ده‌کردو قسه‌ی ناخۆشی به‌رامبه‌ر خوی ده‌بیست له‌هاوه‌له‌کانیه‌وه به‌لام نه‌پیتی ده‌وتن و نه‌روشی له‌گه‌لیاندا ده‌گۆرا، رۆژیکیان دانیشتبوو یه‌کیک له‌ئاماده‌بووان پێلاوه‌که‌ی فێنداو که‌وته به‌رده‌م سه‌لاحه‌دین به‌لام نه‌و رووی وهرچه‌رخاند وه‌ک نه‌وه‌ی خوی لی بئی ناگا بکات^۴، هه‌روه‌ها قاضی شهاب الدین

^۱ بیت المقدس و المسجد الاقصی، محمد سراب ل ۱۱۲.

^۲ الاخلاق بین الطبع و التطبیع ل ۱۲۸.

^۳ تفسیری ئاسان ل ۱۳۸.

^۴ تفسیری ئاسان ل ۱۴۰.

^۵ الموسوعة الشاملة (۴۴/۳۴).

ئەلئى: رۆژتېكىيان ھېستىرەكەم لە دەستىم ھەلات و منىش بەسەرەو ھەبووم بەلای سولتانا تېپەپى و قاجى ئازار پېگەيان بەلام ئەو ھەر دەم بەخەندە بوو، ھەر ھە دوکیسى ئالتونى میسرى لەگەنجینە کەیدا دزرا بوون و لەشوینىاندا دوکیس پارە دانرا بوو ئەویش کاردانەو ھى بەرامبەر بەو کەسانەى کە ئەمەیان کردبوو تەنھا دوورخستەنەو ھیان بوو^۱ قاضى ابن شداد ئەلئى: لەخزمەتیدابووم لەمرج عیوندا پېش ھاتنە دەرەو ھى فرەنجەکان بۆ عەککا، نەرىتى سەلاحەدینیش وابوو کە لەکاتى سواریدا سوار دەبوو پاشان دادەبەزى و نانى لەگەل خەلکیدە خوارد، پاشان دەچوو خێو تەتایبەتە کەى خۆى و ماو ھەیک دەنوشت پاشان ھەلەدەستەو نوێزى دەکردو لەگەل مندا پېگەو دادەنیشتىن و کەمیک فەرمودەو فېقھمان دەخویندو کتیبىکى کورتى (سليم الرازي) بۆ خویندەمەو^۲، کە ھەر چوار بەشە کەى فېقھى لە خۆگرتبوو، رۆژتېكىيان ھە نەرىتى ھەمیشەى دابەزى و خواردن خراپە بەر دەستى و پاشان ویستى ھەلسیت لەو کاتەدا پېیان وت: کاتى نوێز نزیک، ئەویش دوبارە دانیشتەو ھى وتى: نوێز دەکەین و دەخەوین پاشان دانیشت بەبێزارى ھە قەسەى دەکردو ئەو شۆینەش چۆل کرابوو، جگە لەو خەلکانەى کە پېویست بوون، ئەو ھەبوو پیاویک ھات کە زۆر بەرپێز بوو لای و پېشنیاری بۆ کرد کە چیرۆکى چەند موحامیدىکى بۆ بگێریتەو ئەویش وتى: من ئیستا بێزارم، کەمیک دواى بخە، بەلام کابرا ئەو ھى نەکردو چیرۆکە کەى لە دەم و چاوى پیرۆزى نزیک کردەو ھە کردیەو بۆئەو ھى بیخوینیتەو، ئەویش لەسەر ئەو ناو ھەراو ھەستا کە لەسەرەو ھى بەرگە کەیدا نوسرا بوو و ناسیەو ھى وتى: پیاویکى شیاو، کابراش وتى: قوربان بۆى ئیمزا دەکەى؟ وتى: ئیستا پېنوس ئامادە نییە لەو کاتەشدا بەناو دەرگای خێو تەکەدا دانیشتبوو بەجۆرێک کە سەنەیدەتوانى بچیتە ناویەو پېنوسە کەش لەسەرەو ھى خێو تەکەدا بوو، پاشان کابرا وتى: ئەو پېنوسە کە یە لەسەرەو ھى خێو تەکەدا یە! ئەمەش مانای ئەو یە فەرمان دەکات بەسولتان کە پېنوسە کە بێنیت، سەلاحەدینیش ئاوپى دایەو ھە پېنوسە کەى بېنى و وتى: بەخوا راست دەکات پاشان لەسەر دەستى چەپى و دەستى راستى درێژ کردو ھێنای و ئیمزای بۆ کرد، منیش وتم: خواى گەرە بەپێغەمبەرى فەرموو (ﷺ) (وانك لعلى خلق عظیم) وادە زانم گەرە شەمان لەگەل سەرەو ھەدا لەم رەوشتەدا بەشدارە، ئەویش وتى: ھىچمان نەکردو، کارە کەیمان بۆ جېبە جیکردو پاداشتمان دەستکەوت. ئایا کى ئەتوانى شتى وادە دەسەلاتدارە کەى بلئى؟ دیارە ئەمە لوتکەى چاکە کارى و مېھرەبانىیەو خواى گەرەش چاکەى چاکە کاران و ناکات^۳.

^۱ الموسوعة الشامة فؤ التاريخ الحروب الصليبي (٤٤٩/٢٤).

^۲ سيرة الناصر صلاح الدين ل ٨٥٠.

^۳ سيرة الناصر صلاح الدين ل ٨٦٠.

ھەروەھا صلاح الدین (رحمۃ اللہ علیہ) لەو کەسانەو ە کە ھانیان بۆ دەھینا و سکاڵایان لادە کرد توندترین
 ناخۆشترین شتی دەبیست و بەروویەکی خۆشەو ە وەری دەگرت و ە ک ئەم رووداوە کە دەگمەن شتی
 و نوسراوە: کە ئەویش ئەو ە بوو کە یەکیەک لە پاشاکانی فرەنج لە یافاوە بەرێکە و تێبوو بەلام سوپا
 جێیان ھێشتبوو بۆیە پاشەکشە ی کردو گەڕایەو ە بۆ النطرون کە شوێنێکە لە یافاوە دوو قوناغ بۆ
 کەسی خێراو سێ قوناغ بۆ کەسی ئاسایی دوورە، پاشان سوپای بەرێ خست بەرەو قیساریە
 بەرێکەوت بەلکو یارمەتی و کۆمەکیان لێو ە وەرگرت و بە ئامانجی خۆی بگات، ئەو ە بوو
 فرەنجەکانی یافا بەمەیان زانی ئەوانیش بریتی بوون لە پاشا ریتشارد شیردڵ و ھاو ەلەکانی ئەویش
 ھەستا بەپرچەک کردن و رێکخستنی زۆرینە ی ئەوانە ی کە لە گەلیدا بوون بۆ قیساریە بۆ پاراستنی
 ئەو ەیزی کە بۆ کۆمەکی بەرێکە و تێبوو ئەو ە بوو ریتشارد شیردڵ بەچەند کەسیکی کەمەو ە
 مایەو ە چونکە دەیزانی سەلاحەدین دوورە لێیانەو ە، کاتی سەلاحەدین گەشتە قیساریە و بینی
 ھاوکاری و کۆمەکیان بۆ ھاتووە و زانی کە ناتوانی بە ئامانجی خۆی بگات لەسەرەتای شەو دا
 ھەتاو ەکو کۆتایی بەپێو ەبوو و سەر لەبە یانی گەشتە یافا و ریتشارد شیردڵیش بەسێ سەد پیادەو ە
 ھەق دە سوارەو ە لەوێ لەدەرەو ە ی شاردا خێو ەتێکی ھەلدا بوو، سەربازەکانیش شوێنی کەوتن و
 ئەویش سواری ئەسپەکە ی بوو دیارە ئەو ە فرەت لێکراو ە زۆر ئازا و لێھاتوو شارەزا بوو لەچەنگداو ە
 لەبەردەم موسوڵمانەکاندا خۆپاگری نواندو نەبھیشت بچنە شارەکەو ە، پاشان سوپای موسوڵمانان
 ئامادە بوو بۆ چەنگ و سولتانیش داوای لێکرد کە فرسەت بگرن و لەکاتی گونجاو دا ھێرش بکەن،
 بەلام ھەندێ لەئەمیرە کوردەکان بەزیری و توندی و ەلامیان دا یەو ە ئەویش جەلەوی ئەسپەکە ی
 گرت و ە ک ئەو ە توپە بوو ییت و دیار بوو ئەیزانی لەو رۆژە دا کاریکیان لەدەست نایەت، بۆیە
 فرمانیدا خێو ەتەکە ی کۆبکە نەو ەو جیی ھێشتن و گەڕایەو ە، بۆیە خەلکەکش دەستیان لەکوشتار
 ھەلگرت، ئەو ە بوو سولتان ھەر لەرۆشتندا بوو ھەتاو ەکو گەشتە یازور کە شوێنێکی دلگیرە لەوێ
 خێو ەتەکیان بۆ ھەلداو دا بەزی و سەربازەکانیش لاینداو خێو ەتیان ھەلدا، زۆریە ی ئەمیرەکانیش
 لەترساندا ئەلەرزین و وایان دەزانی کە زۆریان لێ توو ە بوو، ئەلێ: ئەو ەندە دەترسام نەم دەوێرا
 بچمە لای ھەتاو ەکو خۆی بانگی کردم، ئەلێ: بینیم لەدیمە شقو ە میو ە ی زۆری بۆ ھاتووە و وتی:
 ئەمیرەکان بانگ بکەن بۆ شتێک بخۆن، ئەلێ: ئینجا ھاتمەو ە سەر خۆم و دلخۆش بووم و ئەمیرەکانم
 بانگ کرد، ئەوانیش بەترسەو ە ھاتن، کاتیک رووخۆشی و کرانەو ە یان بینی بەرویاندا دانیابوون و
 خۆشی رووی تێکردن، پاشان بەنیەتی بەجی ھێشتنی ناوچەکەو ە لای ھەستان و ە ک ئەو ە ی ھیچ

شتیک رووی نه دابیت^۱ لیتبورده بییشی (ره حمه تی خوی لی بیت) ته نها به رامبه ره به شوینکه وتوان و ژیر ده سته و سه رباره کانی نه بوو به لکو له وهش تیپه پی کرد بۆ دوژمنه کانی نه وانه ی که له جه نگدا بوون له گه لیداو کوشتاریان ده کرد^۲، وهك دواتر باسی ده کهین به پشتیوانی په روه ردگار.

حه وته م: ده سترگرتنی به هوکاره کانی پیاو ته وه:

پیاو ته تی کۆی ره وشته جوانه کانو نه ریته په سنده کانو نیشانه ی مهردایه تیبه، نه م ره وشته هوکاره بۆ ریژداربوونی خاوه نه که ی و گوره بوونی له چاوی به رامبه ره کاند، راستی پیاو ته تیش به هیزی ده روونی و ده سپیکی کرده وه جوانه کانه، که ستایشکردنی به دوا دایت به پیی عه قل و شرع و نه ریت^۳. ابن القیم ده فهرمویت: کرۆکی پیاو ته تی بریتییه له خو دوورگرتن له قسه و کرده وه ره وشتی نزم و پیشاندانی ته تی بۆ دوست و دوژمن، پیاو ته تی سامانی ش: له باش سه رفکردن و دانانی له شوینه باشه کاند به پیی شرع و عه قل و نه ریت، پیاو ته تی له چاکه شدا بریتییه له خیراکردن و ئاسانکاری و ریژلینان و به نه پنی کردن و باس نه کردنی دوا ی نه خا مدانی، پیاو ته تی وازه پنیانی له خراپه ش بریتییه له: وازه پنیانی له نا کۆکی و گله یی و داوا کاری و چه ندو چون کردن^۴. شاعیر ده لیت:

إني لتطر بني الخلال كريمه طرب العريب بأوبه و تلاق

وته زنی ذکرى المروءة والندی بین الشماثل هزه المشتاق^۵

سه لاهه دینیش (ﷺ) پیاو ته تی ژور بوو، پوخوش و به ئا بوو بوو، پیشوازی گهرم بوو بۆ میوانه کانی نه یده هیشت میوانی بپوات هه تا وه کو نه کی نه کات، هه ر داوا یه کیشی هه بوا یه بۆی جیبه جی ده کردو ریژی له میوان ده گرت با بی باوه پیش بوا یه، قاضی ابن شداد نه لی: جاریکیان بینیم فه رمان په وای صیدا هات بۆ لای بۆ ناصر، نه ویش ریژی ژوری گرت و نانی له گه ل خواردو باسی ئیسلامی بۆ کردو چه ند نمونه یه کی له ئاکاره جوانه کانی بۆ خسته پوو و هانیدا بۆ موسولمان بوون. هه روه ها ریژی ده نا له و شیخ و زاناو پیاو چاک و ناودارانه که ده هاتنه لای و خه لاتی ده کردن، داواشی لیده کردین هه ر زانایه کی ناودار به لای ختوه تگه که یدا تیپه پی بیه پنه لای و هه تا وه کو له چاک و به خشنده یی و به هره مند بیت و به شیوه یه کی جوان خزه ته تی بکات، نه وه بوو له سال ی ۵۸۴ هـ دا پیاو یکی زانا سه ردانی کردین که زانست و ته صه وفی تیادا کۆبوو بوویه وه که سیکی به تواناو

^۱ سیره الناصر صلاح الدین ل ۸۸.

^۲ صلاح الدین الايوبي، علوان ۱۴۹.

^۳ التعريفات للجرجاني ل ۱۱۱.

^۴ تهذيب و راج السالكين (۶۹۷/۳ - ۶۹۹).

^۵ ديوان المروءة، أحمد بركات، الاخلاق بين الطبع و التطيع ل ۱۹۶.

سەرقاتی زانست و زانیاری بوو، پاش حەج کردن هاتبوو بۆ قودس کاتیک جی دەستی سولتان تیایدا نینیبوو بپاریدا بوو که بێت بۆ سەردانی، ئەو بوو بەچەندە سەربازیکەو هەشتە لامان و هەستم پێ ئەکرد هەتاو هەتا ناو خێوەتە کە مەو هە پاشان بە خێر هاتنم کردو پرسیارم لیکرد دەربارە ی هۆکاری سەردانە کە ی، ئەویش ناگاداری کرد مەو هە کە دەیه ویت سولتان سەلاحەدین ببینیت لەبەر ئەو کارە جوان و شوێنە واره باشانە ی که لیو ه ی بیستوو، منیش ئەو شەو ه سولتانم لە هاتنی ئەو پیاو ه ناگادار کردەو ه، ئەویش داوای کردو فرمودە یەکی بۆ باس کردو سوپاسی کرد لە سەر ئەو کارانە ی که بۆ ئیسلامی کردوو ه هانیدا بۆ چاکە کردن، پاشان بە جێمان هێشت و شەو لای من مایەو ه و لە خێوەتە کە مەدا کاتی نوێژی بە یانیمان کرد خوا حافیزی لی کردم بە لام من پێم جوان نەبوو که واپروات بە یی ئەو ه ی سولتان خوا حافیزی لی بکات بە لام ئەو گوێی پێ نەدا و تی: کاری خۆم کردو هیچ مە بە ستیکیشم نەبوو جگە لە بینین و سەردانی ئینجا رۆشت پاش چەند شەو ئیک سولتان هەوالی پرسى و منیش بۆم باس کرد، بە لام گلە یی لیکردم که چۆن ناگادارم نەکردۆتەو ه لە رۆشتنی و تی: چۆن پیاویکی ئاوا دیتە لامان و دەروات بە یی ئەو ه ی چاکە یەکی لە گەلدا بکەین؟ بەو کارە زۆر نیگەران بوو، منیش ناچار بووم نامە یە ک بنوسم بۆ محی الدینی قاضی دیمە شق و رام سپارد که پرسیارم دەربارە ی ئەو کابرایە بۆ بکات و پارچە نوسراویکی بگە یە نیتە دەست که تیایدا باسی نارازی بوونی سولتانم کردبوو لەو ه ی که بە یی ناگاداری ئەو رۆشتبوو و، داوام لیکرد بگە پیتەو ه هاو پتیە تیە کیش هەبوو لە نیا ئاماندا که ئەو ه ی دەخواست، ئەو ه بوو زۆری نەبرد گە پایەو ه و منیش سولتانم ناگادار کردەو ه و ئەویش و تی: لە گەل خۆتدا بیهێنە بۆ لام، منیش لە گەلیدا رۆشتم سولتانیش بە گەرمی پێشوازی لیکردو زۆر خوشحال بوو بە سەردانە کە ی و چەند رۆژ ئیک لە لای خۆی هێشتیەو ه و پۆشاکێکی باشی پێدا و لاخیکێ باشی بۆ دا بین کردو جل و یە رگیشی پێدا بۆ خیزان و دراوسی و شوێنکە و توانی و بپێ پارەش بۆ خەرجی خۆی، زاناکەش نە نزایەکی زۆر سوپاسگوزاریەو ه بە جیی هێشت^۱. ابن شداد ئەلئ: جار ئیکیان دیلیکی فرەنجیان هێنایە بەر دەستی و زۆر دەرترسا، وەرگێرە کەش پێی و ت: لە چی دەرترسی، و تی: پێش ئەو ه ی ئەم دەم و چاو ه ببینم زۆر دەرترسام بە لام دوا ی بینین و ئامادە بوونم لەبەر دەستیدا دلتیا بووم که من خێر دەبینم، سەلاحەدینیش بە زەیی پێدا هاتەو ه و چاکە ی لە گەلدا کردو ئازادی کرد^۲، جار ئیکیان لە خزمە تیدا بووم بە سواری لە بەرامبەر فرەنجە کاندان ئەو ه بوو هێژیکێ پێشەو ه ی

^۱ سيرة الناصر صلاح الدين ۹۱ل.

^۲ سيرة الناصر صلاح الدين ۹۱ل.

سوپا گه شته به ره وه و ژنیکیان له گه لدا بوو ژور ده کپوزایه وه و ده گریاو ملوانکه یه کی له ملدا بوو پتشره وی سوپاکه ش وتی: نه مه له ناو فره نجه کانه وه هاتوو داوی بینینی توی کرد، نیمه ش هینامان بولات، سولتانیش فرمانیکرد به وه رگپړه کی که پرسپاری لای بکات نه ویش وتی: دزه موسولمانه کان دویښی شه و هاتونه ته خپوه ته که م و کچه که میان بردوو، دویښی شه ویش هه تاوه کو به یانی من هاوارم کردوو و پټیان وتم: پاشاکه یان میهره بانه و نه تنیرین بولای داوی کچه که تی لی بکه و به م شپوه یه هاتم، منیش کچه که م له تو دویښت؟ سه لآحه دینیش به زه یی پیدا هاته وه و فرمیسک به چاویدا هاته خواره وه، فرمانیدا به که سیڅ که بجیته سه ریاژگو که هه والی نه و کچه بچوکه بپرسیت و بلیت: هه رکه س کړپویه تی پاره که ی ده دینه وه و بزمان بیښته وه، ژوری پی نه چوو سواره که گه پایه وه و کچه که ی به سه رشان وه بوو، هه ر که نافره ته که ی بینی خوی دا به زه ویداو ده م و چاوی ده هینا به زه ویداو خه لکیش بوی گریان و پاشان دهستی به رزکرده وه بول تاسمان و نه مان ده زانی چی ده وت، پاشان کچه که ی پی درایه وه و به پی کرا هه تاوه کو گه شته وه ناو فره نجه کان^۱.

هه روه ها کاتیک نه لبره نس نه رنات فرمانپړه وای که رک له گه ل پاشای فره نجه کان له که ناردا هاتنه لای له پاش به دیلگیرانیان له جهنگی حطیندا له سالی ۵۸۳ هک نه م رووداوه ش له شوینی خویدا به دریژی باسی ده که ین (به پشستیانوی خوا) هینانیشیان له سه ر داوی سه لآحه دین بوو، نه م نه رناتپه ش بی باوه رپکی سته مگارو به هیژ بوو، له کاتی ناگر بهستی نیوان نه وو موسولمانه کاند کاروانیک به ناوچه که یدا تیپه پ بوو بوو نه ویش هه ستا بوو به په لاماردانی و بردنی که ل و په له کانیان و نازاردانی کاروانچییه کان و زیندانی کردنیان له زیندانی ته سک و ته نگه لاند، نه وانیش ناگر به ست و ریکه و تنه که یان بیرخسته وه به لام نه و وتی: بلین به موحه مه ده که تان رزگارتان بکات، کاتی به سه لآحه دین به مه ی زانی، نه زری کرد که هه ر کاتی خوا سه ری خست به سه ریدا بیکوژیت. کاتی سه رکه وت به سه ریداو به دیلی هینایانه به ر دهستی ژور سور بوو له سه ر کوشنتی (وه که وه فایه که بول نه زره که ی) نه وه بوو له گه ل پاشادا هینایان و پاشا داوی ناوی کردو ناویان بول هینا و خواردیه وه پاشان ناوه که ی دا به نه رنات و سولتانیش به وه رگپړه که ی وت: بلای به پاشا: تو ناوت پیداو، چونکه من ناوو خواردنی پی نادم، چونکه پیاو ته نه وه ده خوازی که نازاری که سیڅ نه ده م که نه کی کردوم، پاشان به دهستی خوی دای له گه ردنی و نه زره که ی برده سه رو دهستی کرد به سه ر عه ککاداو هه موو دیله کانی نازاد کرد که نزیکه ی چوار هه زار دیل بوون و هینده پاره ی پیدان که

^۱ سيرة الناصر صلاح الدين ل ۹۳.

پټی بگه نه وه ناو خیزانه کانیان^۱. نه م رووداوه ش که ابن شداد ده یگیړټه وه به لگه یه له سر لیبورده یی فراوان و پیاوړتی که م وینه ی، نبین شداد نه لئ: کاتی پاشای نینگیزی ریتشارد شیردل نه خوش که وت (که سر سه خترین و دوژمنی سه لآحه دین بو) سه لآحه دین میوه و به قری بؤ نارد و نه مه ش بووه مایه ی سه رسورپمانی خاچپه رسته کان^۲ له راستیدا سه لآحه دین ره وشت به رزو قسه خوش بو، شاره زای ره چه له ک و میژوی عه رب و داب و نه ریت و خوره وشتیان بو، هه روه ک شاره زای دونیاو سه رگوزه شته و سه یرو سه مه ره کانی بوو به جوړک که گوځگری سودیکی لئ وهرده گرت که له خه لگانی تری وهر نه ده گرت، هه روه ها زور ره وشتبه رز بوو و پرسپاری له هه ر یه کیکیان ده کرد دهر باره ی نه خوشی و چاکبونه وه و خواردن و خواردنه وه و گورپانکاریه کانی ژبانی، هه روه ک مه جلیسی پاک بوو و که س به خراپه له مه جلیسیدا باس نه ده کراو رازیش نه ده بوو قسه ی خراپ و نارپه ای له لادا بکریت و زمان خاوین بو، نبین شداد نه لئ: هه رگیز نه مبینوه حزی له جنیو بیت، پټنوسی پاک بووه و هه رگیز به پټنوسه که ی نازاری هیچ موسولمانیکی نه داوه^۳، چاودیری و وه فاشی باش بوو، هه ر هه تیویکیان به ینایه بؤ لای ره حمه تی بؤ دایک و باوکی دهنارد و دلای ده دایه وه و بژیوی باشی بؤ دابین ده کرد، نه گه ر که سیکي گه وره و سه رپه رشتی هه بوايه، راده سستی نه وی ده کرد، نه گینا نه ندازه ی پټویستی پئ ده داو پاشماوه که شی ده دا به و که سه ی که سه رپه رشتی ده کرد، هه ر پیروبه سالاچویه کیشی ببینایه چاکه ی له گه لدا ده کرد و پاره ی پئ ده دا، له سر نه م خوره وشته ش به رده وام بوو هه تاوه کو نه کاته ی که خوی گه وره گه پانديه وه بؤ لای خوی^۴.

هه شته م: نارامگری و دان به خوداگرتن:

نارامگری گه وره ی ره وشته کان و هاوړتی ریگاو ریبازی گه شتنه به پيشه وایه تی و سه رکه وتن، ره وشته جوانه کانیش په یوه ستن به نارامگریه وه و نارامگری بناغه ی ره وشتی به رزو کاری خیر و چاکه خوازیه له بڼه ره تیشدا و شه ی نارامگری و سه بر له خوگرتنه وه وه هاتوه، نارامگری واته گرتنه وه ی دهر وون له بیزاری و زمان له سکالو نه دنامه کان له سنگ کوتان و یه خه دابړین، نارامگری راسته قینه ش بریتیه له ره وشتیکی جوانی دهر وون که له گه لیدا مروؤ واز له نه نجامدانی کرده وه نادروست و ناباشه کان دینیت و یه کیکه له و هیزانه ی دهر وون که چاکیتی و دامه زراوی دهر وونی له سر

^۱ سيرة الناصر صلاح الدين ل ۹۳.

^۲ صلاح الدين الايوبي، علوان ل ۱۵۱.

^۳ سير الناصر صلاح الدين ل ۹۳.

^۴ سير الناصر صلاح الدين ل ۹۳، ۹۴.

وهستاوه^۱. و تراویشه: نارامگری بریتیه له وهی له بهرام بهر به لاو نه هامه تیدا به نه ده به وه مامه له بکهیت^۲، خوای گه وردهش باسی نارامگری له نه وه دو نه وه نده شوینی قورناندا کردوه نه مهش پیویست بوونی ده سه لمینیت، زۆرتین پله و پایه و چاکه شی بۆ (صبر) بریار داوه و کردویه تی به به ره می، چه ند شتیکیشی بریار داوه بۆ نارامگران که بۆ خه لکی تری بریار نه داوه، خوای گه ورده ده فه رمویت: ﴿أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ﴾ (البقرة ۱۵۷)، واته: نا نه وانه چه نده ها ستایش و ره حمهت و میهره بانی هر به سهر نه واندا ده باریت له لایه ن به روه ردگاریا به وه نه وانه نه وه که سانه ن ریازی هیدایه تیان وه رگرتوه^۳.

له سه عدی کوپی نه بی وه قاصه وه نه لی: وتم نه ی پیغه مبه ری خوا (ﷺ)، کی له مه مو که س زیاتر تاقی ده کریته وه؟ فه رموی پیغه مبه ران پاشان باشتین که س دوی نه وان وه ره ها، مه مو به نده یه که به پیی بیرویا وه پی تاقی ده کریته وه جا نه گه ر باوه پی به هیژ بیت نه وه تاقی کردنه وه ی سه ختر ده بیت، نه گه ر باوه پیشی لاواز بیت تاقی کردنه وه ی لاواز ده بیت، هینده ش مروّفه توشی به لاو تاقی کردنه وه ده بیت هه تاوه کو هیچ گونا هیک ی له سه ر نامینیت^۴. شاعیر ده لیت:

أصبر قليلاً و كن بالله معتصماً ولا تعجلن، فإن العجز بالعمل

الصبر مثل اسمه في كل نائبة لكن عواقبه أحلى من العسل

سه لاهه دینیش ره حمه تی خوای لی بیت نارامگر بوو له سه ر تالی ژیان له گه ل نه وه شدا که توانای خوش ژیا نی هه بوو، هه روه ها نمو نه یه کی جوانی نارامگری و خۆراگری بوو له گۆره پا نه کانی جهاد و له کاتی نه هامه تی و کۆسته کاند، قاضی ابن شداد نه لی: بینیم له سه وزاییه کانی عه ککادا، زۆر نه خوش بوو به هو ی نه وه دومه لانه وه که له ورگیه وه هه تاوه کو نه ژنۆی ده ری کرد بوو به جۆری که نه یده توانی دابنیشیت به لکو شانی دانه داو له سه ر لانه که وت له خپوه ته که یداو نه یده هیشت خواردن له به رده ستیدا دابنن له به رنه وه ی که نده ی توانی دابنیشیت و فه رمانی ده کرد خواردنه که ی بدری به خه لکی تر، له گه ل نه وه شدا له خپوه تی جه نگدا به رام بهر به دوژمن ده مایه وه و سو پای دابه ش کرد بوو به سه ر چه پ و راست و ناوه راست و دلدا وه که ناماده باشی بۆ جه نگ، له گه ل هه موو نه مه شدا به یانی زوو هه تاوه کو نوژی نیوه پۆ به سواری نه سپه وه به سه ر سوپا که یدا ده گه پاو له عه سریشه وه

^۱ الاخلاق بین الطبع و التطبع ل ۱۹۷.

^۲ الاخلاق بین الطبع و التطبع ل ۱۹۷.

^۳ ته فسیری ئاسان ۲۴.

^۴ صحیح الجامع الألبانی (۹۹۲/۱) السلسلة الصحيحة رقم ۱۴۳.

^۵ الاخلاق بین الطبع و التطبع ل ۱۹۷.

بۆ مەغرىب بەھەمان شىۋەى ئارامگر بوو لەسەر ئەو ئازارە ئۆرەى كە بەھۆى ئەو دومەلەنەو
 دەچەشت و منىش سەرسام بووم پىتى، ئەویش دەيوت: كاتى سواری ئەسپ دەبم ئازاریان نامىنى
 ھەتاوھەكو دادەبەزم، ئەمەش چاودىرپىيەكى خوايى، ئەو بوو كاتى نەخۆش كەوت ئىمە لەخەپروبە
 بووين و لەتل الحجل دواكەوت بەھۆى نەخۆشپىيەو فرەنجىيەكانىش بەمەيان زانى، بۆيە
 بەلامارىاندان بەئومىدى وەشاندىنى گورزىكى كاريگر لىيان. بەھۆى نەخۆشپىيەكى سەلاخەدينەو،
 ئەو بوو لەقۇناغى يەكەمدا چوونە دەرەو بۆ لای ئەو پىرانەى كە لای تەپۆلكەكەدان
 سەلاخەدينىش رەحمەتى خاى لى بىت فەرمانىدا بەكۆركنە وەى كۆچ بارەكانيان و رۆشتن بەرەو
 ناصرە، لەوكاتەشدا عمادەدينى فەرمانرەواى شەنگارىش نەخۆش بوو، بۆيە مۆلەتى پىندا كە لەگەل
 كۆچ بارەكەدا بىت و خۆشى لەوى ماىەو، پاشان دوژمن لەرۆژى دووھەمدا بەشويىنماندا ھات،
 ئەویش ئەو ئازارەو كەپتوھى بوو سواری ئەسپەكەى بوو سەربازەكانى رىكخست بۆ
 رووبەپووبوونەو وى دوژمن و لای راستى سپارد بەالملك العادل و لای چەپى سپارد بە تقى الدين عمر،
 الملك الظاهرى كوپىشى لەناوھەنددا لەگەل الملك الأفضلدا دانا، خۆشى چووھ دواى ھەموويانەو،
 ھەر كە لەتەپۆلكەكە دابەزى دىلىكى فرەنجيان ھىتايە بەر دەستى، ئەویش فەرمانى كوشتنىداو
 لەبەردەمىدا دايان لەگەردنى، پاش ئەو وى پىشپىارى موسولمان بوونيان بۆ كردو ئەویش رەتى
 كەردەو، ھەرچەندە دوژمن بەدواى بەشى سەرەو وى رووبارەكەدا دەگەپا ئەویش پىشتى لى دەگرتن
 ھەتاوھەكو لەخىوھەتەكانيان دايانبرپىت ئەو بوو ماوھەك دەپۆشت و ماوھەكەيش دادەبەزى بۆ
 پىشودان دەستەسپىكى دابو بەسەرىدا لەبەر كاريگرەى تىشكى خۆر لەسەرى بەلام نەبەشت
 خىوھەتى بۆ ھەلبەردى بۆ ئەو وى دوژمن بەلاوازى نەزانى بەو شىۋە ماىەو ھەتاوھەكو دوژمن چووھ
 بەشى سەرەو وى رووبارەكە ئەویش چووھ نزيكيان و لەتەپۆلكەيەكدا نىشتەجى بوو كەدەپروانى
 بەسەرياندا ھەتاوھەكو شەو ھات، پاشان فەرمانىدا بەسەربازەكانى كەبگەپىتەو شويىنەكانيان و
 بەشمشپىرەكانيانەو ئامادەبن خۆشى لەگەل ئىمەدا كىشاىەو بۆ لوتكەى چىاكەو لەوى
 خىوھەتەتەكان بۆ ھەلدا ئەو شەو ھەش من و پزىشك چارەسەرمان دەكردو سەرقالى كردبوين، ئەویش
 ماوھەك دەخەوت و ماوھەك ھەل دەستا كاتى سەبرى دوژمنم كرد بينىم لەرۆژئاو وى رووبارەكەو
 بەرەو خىوھەتەكانيان بەرىكەوتوون لەو رۆژەشدا موسولمانەكان تەنگيان پى ھەلچنى بوو كوپرەكانى
 الملك الظاهر و الملك الأفضل و الملك الظافر و ئەوانى تىرش كە ئامادە بوون ناردە بەرەى جەنگو
 جگە لەمن و ئالا ھەلگرو چەند مندالىك كەسى لەدەورى خۆى نەبەشت كەسەك لەدورەو سەبرى
 بكرداىە وى دەزانى خەلكىكى زۆرى لەدەوروبەردايە لەبەر ئەو ھەموو ئالايانەى كە ھەلىان گرتبوو،
 بەلام تەنھا يەك كەسى تىابوو كە بەتەنھا بەرامبەر جەماوھەرىكى زۆر دەوھەستا، ئەو بوو دوژمن

به رده و ام دهاته پيش و به به رده و اميش لتيان ده كوژراو هه ركه سيكيان لي بكوژرايه ده يانناشت و هه ركه سيكيان لي بريندار بووايه هه لتيان ده گرت هه تاوه كو نه زانري چه نديان لي كوژراو يان بريندار بووه، به م شيويه به پتوه بوون و نيمه ش نه مانينين هه تاوه كو ژوريان بو هيتان و دابه زينه نزيك پرده كه، هه ركه فره نجه كانيش دابه زينه سه ره زوي موسولمانه كان بي نوميده ده بوون له وه ي بتوان به ناكاميك بگن، چونكه له حاله تي دابه زيندا به باشي خويان ده پاراست بويه له شوييني خويده مايه وه و سه ربازه كانيش به سوار نه سپه كانينه وه بوون له نزيك دوژمن هه تاوه كو كوژتايي روژ، پاشان هه رمان ي پيكردن كه بميننه وه وهك شويي پيشتر و نيمه چوينه وه بو مال وه وهك شويي پيشوو و هه تاوه كو به ره به يان هه ر له تنگ پي هه لچيني دوژمندا بووين هه تاوه كو دوژمن شوينه كه ي به جي هيشت و نه ويش بيژار بو له جه نگو كوشتار، پاشان له خيوته كه ي نزيك بونه وه و له ويشه وه خه لكانيك هاتنه ده ره وه كه رزگاريان كرد هه تاوه كو گه شتته وه خيوته كانيان، جا سه يري نه م نارامگري و خوراگريه بكه، نه م پياوي چه نده به رزكردوته^۱، قاضي ابن شداد نه لي: جاريكيان بينيم هه والي كوچي دوايي كوچي هه رزه كاري به ناوي نيسماعيل وه ده خوينده وه، نه وه بو له سه ناوه كه وه ستاو به كه سي نه وت هه تاوه كو له كه ساني ترمان بيست، هيچ ناسه واريكيشي پتوه ده رنه كه وت جكه له وه ي كاتي كاغه زه كه ي خوينده وه فرميسك به چاويدا هات^۲. شه ويكيشيان گه ماروي صفدي دابو نه يوت: ناخوين هه تاوه كو نه مشه و پينچ مه نجه نيقي دانه مه زرين^۳ بو هه ر مه نجه نيقيكيش كو مه ليكي دانا كه سه ره رشتي دانانيان ده كرد، نيمه به دريژايي شه و له خزمه تيدا بوين له خوشترين ژيان و به چيژترين كاتدا، به رده و اميش نيژدراوه كان هه والي دانساني مه نجه نيقه كانيان پي ده گه ياند هه تاوه كو كاتي روژ بويه وه هه موو مه نجه نيقه كان دانرابوون، نه و شه وانه ش دريژترين و ساردرين شه و بوون بارانيكي ژوريشي تيدا باري، نه وه بوو له و شه وه دا هه والي كوچي دوايي تقى الدين عمري برازاي پي گه يشت له كاتيكد ا به رامبه ر فره نجه كان وه ستا بووين و هه موو شه وي ره شه با خيوته كاني هه لده كه ندين و خه لكي به ده ره وه ده مانه وه هه تاوه كو به ياني له الرمله دا^۴ و دوژمنيش له يازور دابوو، له نيوانيشماندا ماويه كي كه م هه بوو، نه ويش الملك العادل و علم الدين سليمان كوچي جندر سابق الديني كوچي الدايه و عزالدين المقدمي هيتاو خه لكي له خيوته كه ي دورخستنه وه و پاشان نامه يه كي ده ره يتاو گريانيكي ژوري كرد و نيمه شي

^۱ سيرة السلطان الناصر صلاح الدين ل ۸۳.

^۲ سيرة السلطان الناصر صلاح الدين ل ۸۳.

^۳ ناميريك ه له تخته دروست ده كريت دوولاي هه يه و له نيوانياندا تيريك دريژ هه يه.

^۴ سيرة السلطان الناصر صلاح الدين ل ۸۴.

خسته گریان به بئی نه وهی بزاین هوی چیه پاشان به گریان وه وتی: تقی الدین کۆچی دواپی کرد^۱ و پاشان گریانی زیاتر بوو خه لکه کهش گریان، منیش به خۆمدا چوومه وه و وتم: داوای لیخۆشبوون ده کهین خوای گه وره له م حالته سه یر بکهن بزاین ئیوه له کۆین و له چیدان و واز له شتی تر بیتن^۲، ئه ویش وتی: به لئی لیمان خۆشبه خوایه و چند جارێک دووباره ی کرده وه پاشان وتی: با کهس به مه نه زانیت، پاشان داوای که مێک گولای کرد و چاوه کانی پی شت و دواتر خواردنیان هینا و خه لکی کۆبونه وه بۆی و کهس به مه ی نه زانی هه تا وه کو دوژمن گه پایه وه بۆ یافا و ئیمهش گه پاینه وه بۆ النطرون، که شوینی سه ره کیمان بوو.

نۆیه م: نه مه کداری:

وه فاداری له سیفه ته به رزو ره وشته گه وره کانه و خوای گه ورهش فه رمانی کرد وه به به نده کانی که پابه ند بن پیوه ی و ستایشی نه وانه ی کرد وه که نه نجای ده دن خوای گه وره ده فه رمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا.....﴾ (المائدة)، واته: نه ی نه وانه ی با وه پتان هینا وه به نه مه ک و به وه فا بن به رامبه ر به لێن و په یمانه کانتان^۳. هه روه ها ده فه رمویت: ﴿يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِرًّا﴾ (الانسان ۷)، واته: نه و به خته وه رانه یه کێک له سیفه تیان نه وه یه: وه فا به نه زر ده کهن یاخود به لێنیکیان دا وه وه فادارن^۴ شاعیریش ده لیت:

إذا قلت في شيء نعم فاقمه فان نعم دين علي الحر واجب

والا فقل لا تسرح ولا ترح بها لئلا يقول الناس انك كاذب^۵

سه لآحه دینیش نمونه بوو له بواری وه فا کردن به په یماندا و هه رکاتی سولخی بکردایه پابه ند ده بوو پیوه ی نه گه ر به لێنیشی بدایه نه یبرده سه ر، ابن واصل له به تریارکی قودسه وه ده یگێرتنه وه کاتی نه و شارهی به جیهیشت دوا ی ده ست به سه راگرتنی له لایه ن سه لآحه دینه وه، پاره یه کی زۆر زۆری پی بوو و سه لآحه دینیش ریگری ئی نه کرد کاتی وتیان نه و پارانه ی ئی وه رگه ره هه تا وه کو بۆ به هیزکردنی موسولمانان به کاری بێنیت وتی: ستمی ئی نا که م و په یمان ناشکینم، بۆیه ته نها نه وه نده ی ئی وه رگرت که له که سه ئاساییه کانی تری وه رده گرت که بریتی بوو له ده دینار، پاشان له گه ل به تریارک و هاوړپیکاندا هیزکی نارد بۆ پاراستنیان و گه یاندیان به شاری صور که بوو بووه

^۱ سيرة السلطان الناصر صلاح الدين ل ۸۴.

^۲ سيرة السلطان الناصر صلاح الدين ل ۸۴.

^۳ ته فسیری ئاسان لا ۱۰۶.

^۴ ته فسیری ئاسان لا ۵۷۹.

^۵ الهج المسلوك في سياسة الملوك ل ۱۱۷.

پینگەى فرەنجەکان و شوینی کۆبونە وەیان وای تیکشکانیان لە حطیندا وەرگرتنە وەى ئەو شوینانەى که دەستیان بە سەردا گرتبوو لەشامدا^١.

دەیهەم: خاکی بوون:

سیفەتیکە لەسیفەتەکانی (عباد الرحمن) خوای گەورە دەفرمویت: ﴿فَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ﴾ (الشعراء ٦٣) واتە: بەندەکانی خوای میهرەبان ئەو کەسانەن کە زۆر بەهێمنی و سەلاری بەسەریدا دەپۆن... هتد^٢ خاکی بوونیش نیشانەى خۆشەویستی خوا یە بۆ بەندە وەك خوای گەورە دەفرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ (المائدة ٥٤)، واتە: ئەى ئەوانەى باوەڕتان هێناوەى هەر کەس لە ئێوە لە ئاین و بەرنامە کەى وەرگەرپێت پاشگەزیتەووە ئەو (هەر خۆى زەرەر دەکات) ئەو لە نایندەدا خوا کەسانیک دەهێنیتە کایەو (ئەو نەدە رێک و پێک و باوەڕ دامەزراون) پەرەردگاری مەزن خۆشى دەوێن ئەوانیش ئەویان خۆشدوێت هەر وەها ملکە و فرمانبەردار و سۆزێ بۆ ئیمانداران و سەر بلەند شکست نەخۆرو دەروون بەرز بەسەر بێ باوەڕاندا لە پێتئاو رێبازی خواداو بۆ بە دەست هێنانی رەزامەندى ئەو هەول دەدەن و تێ دەکۆشن لەلۆمەى لۆمە کارانیش ناترسن، ئەمە فەزل و ریزی تایبەتى خوا یە کە دەبێەخشیت بە هەر کەس کە بێهویت کە فراوانگیرو زانایە^٣. ئێن کثیر ئەلێت: ئەمە سیفەتى باوەڕدارە تەواوەکانە کە یەکیکیان خاکی بێت بەرامبەر براو گەورە کەى و شکۆمەند بێت بەرامبەر بەدوژمنانی^٤، سولتان سەلاحەدینی ئەویویش سیفەتى خاکی بوون تێدا بوو نزیک بوو لەخەلکەووە و هەلەو کەم و کورتییەکانی قبول دەکردن و دلی راگیر دەکردن خۆى لەکەس بەگەرەتر نەدەزانی و ئارامگر بوو لەسەر ئەو شتانەى کە پێى خۆش نەبوو زۆر چاو پۆشى دەکرد لەهەلەو کەم و کورتى هاو لەکانى شتى وای دەبیست کە پێى خۆش نەبوو لەکەسیکەو بەلام نەپێى دەوت و نەدەشگۆرا لەگەڵیدا لەکاتى گێرپانەوێ چیرۆکدا بۆى جل و بەرگ و راخەرە کەى دەبوو بەزیر پێووە هیچ کارى تێ نەدەکرد. ئێن شەداد باى ئەو دەکات کە جاریکیان هێشتەرە کەى هەلاتوووە و پێى

^١ مفرج الکروب (٣١١/٣) حطیت بین أخبار مؤرخيها و شعر معاصريها ل٤٦.

^٢ تەفسیری ئاسان لا ٣٦٥.

^٣ تەفسیری ئاسان ل: ١١٧.

^٤ تفسیر ئێن کثیر (٧٣/٢).

ماو به قاجی سه لآحه دینداو به لآم ئه و هه رده می به خنده وه بووه^۱، هه روه ها سه لآحه دین پێشه وایه کی باش بوو بۆ شوێنکه و توانای خۆی دهستی ده دایه و کارو پاشان داوای ده کرد له خه لکی تر چاوی ئی بکه ن ئه مه ش به لگه یه له سه ر تیگه یشتنی دروستی چونکه ئه و ده یزانی که پله ی به رز له هه ر کۆمه لگه یه کدا بۆ ئه و که سانه یه که کار ده که ن، کاریش بناغه ی هه لسه لگاندنی تاک و کۆمه لگا کانه و میحوه ری هه موو په یوه ندیه کۆمه لآیه تیبه کانه به هۆی ئه مه شه وه خه لکی به گشتی خۆشیان ده ویست و دلسۆز بوون له خزمه تکردن و هاوسۆزبوون له گه لیدا ئه م خۆشه ویستیه ش نه ینی سه رکه و تن و به هیزی بوو چونکه ئه و شتانه ی که خه لکی تر به زۆرو تۆقاندن دهستی ده که وت ئه و به خۆشه ویستی و هاوسۆزی و ره وشتی جوان دهستی که وت^۲ هاوه لانیشی چاویان ئی ده کرد و پێش برکیتیان ده کرد له چاکه داو وه ک خوای گه وره ده فه رمو یّت: ﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ إِخْوَانًا عَلَىٰ سُرٍّ مُّقْتَابِلِينَ﴾ (الحجر ۴۷)، واته: له کاتی که دا هه رچی کینه و بوغزه له دل و ده روونیاندا ده رمان گێشاوه... هتد^۳.

ئه وه بوو کاتی سه لآحه دین بریاری بنیاتنانی شواری قودسیداو چوار ده وری هه لکه ند خۆی ئه و کاره ی گرت هه ستوو به سه ر شانی خۆی به ردی ئه گواسته وه و خه لکی و زانایان و ده وله مهنده کان و خزمه ته کانی و خه لکانی هه ژاریش چاویان لیکرد ئه مه ش خۆشه ویستی خستبووه دلی خه لکه وه، له سالی ۵۸۷هـ - ۱۱۹۱ز معزالدین قه یسه ر شاه محمد کوپی بلج ئه رسه لان فه رمان په وای ولاتی رۆم هات بۆ لای سولتان سه لآحه دین و ئه ویش ریژی لێناو کچی العادلی برای ئی ماره کرد، کاتی سه لآحه دین سوار بوو بۆ خواحافیزی ئی کردنی معزالدین به پیاده ده پوشت سه لآحه دینیش دابه زی، کاتی سولتان سه رکه وت معزالدین یارمه تیداو سواری کرد، علاء الدین کوپی عزالدینی فه رمان په وای موسلایش له و کاته دا له گه ل سه لآحه دیندا بوو و هه ستا به ریک کردنی جله کانی، بۆیه هه ندی ئه ئاماده بووان سه رسامی خۆیان نیشانداد به چه به یه کتریان ده وت: باکت نییه ئه ی کوپی ئه یوب هه ر چۆنیک بمیریت، پاشایه کی سه لجوقی و کوپی ئه تابه ک زه نکی سوارت ده که ن^۴، ئه مه کورته یه ک بوو ده رباره ی لآیه نی ره وشتی دامه زینه ری ده وله تی ئه یوبی.

هه روه ها سه لآحه دین ناسراو بوو به کۆمه لێک سیفه تی جوان و ئاکاری به رز وه ک وه به رزی و ئیداره ی به هیزو توانای چاره سه رکردنی کێشه کان و پلان دانان و ئا پاسته کردن و ریکخستن و

^۱ النوادر السلطانية ل ۶۳.

^۲ تاریخ الأيوبيين في مصر و بلاد الشام ل ۲۲۵.

^۳ ته فسیری ئاسان ل ۳۶۴.

^۴ الكامل في التاريخ له تاریخ الايوبيين ل ۳۳۵.

چاودیزی و چەندین سیفەتی تر، بەهۆی ئەو سیفەتە خواویستانەش کە پەروەردگار تیایدا داینابوو توانی شام و موصل و مصر و شویئەکانی تر لەژێر سەرکردایەتی خۆیدا یەکیخات و سەرکەوتنی گەورە بەسەر خاچیەریستەکاندا لەحطین تۆمار بکات و بیت المقدس بگێڕێتەوە بۆ موسوڵمانان، ئەو بەبوو هەولە بێ و چانەکانی ئەنجامی باشیان هەبوو لەسەر ئاستی تاکەکەس و کۆمەلگە و دەولەت و پڕۆژە بەرگریکارییەکی بوو مەشخەڵێک بۆ ئەوانەی کە کاریان بۆ گێڕانەوەی سەرورەری ئیسلام دەکرد، هەرورەها سەلاحەدین رۆژنکیان باسی نەیتنی و سەرچاوەی هیزی خۆی کرد لەکاتی کە قەسە لەگەڵ العەلک الظاهر غازیدا دەکرد، دواي مۆرکردنی ئاشتەوایی لەگەڵ ریتشارد شیردلدا پیش ئەوێ بچیت بۆ حەلەب وەسیەتی بۆ کردو وتی: وەسیەت بۆ دەکەم بەترسان لەپەروەردگار، چونکە ئەو سەری هەموو چاکەیکە، فەرمانت پێ دەکەم بەوێ کە پەروەردگار فەرمانی پێکردووی، چونکە ئەو هۆکاری رزگاریتە، هەرورەها ئاگادارت دەکەم ئەو لەخوێن و دەستخستە ناویەو چونکە خوێن ناخەوێ!، هەرورەها وەسیەت بۆ دەکەم بەپاراستنی دلی ژێر دەستەکان و سەرنجدانی کاروبارەکانیان، چونکە تۆ ئەمینی من و خوای گەورە بەسەریانەو هەرورەها وەسیەتی راگرتنی دلی ئەمیر و کاربەدەست و گەورە پیاوانت بۆ دەکەم، چونکە ئەم پلەوپایە کە من پێی گەشتوم بەمودارات و دلپاگرتنی خەڵک بوو، هەرگیز رق لەکەس هەلەگرە، چونکە مەرگ کەس ناهێڵێت وە ئاگاشت لەوەش بێت کە لەنیوان تۆ و خەڵکیدا هەیە، چونکە خوا لێت خۆش نابێت تا ئەوان لێت رازی نەبن بەلام ئەوێ کە لەنیوان تۆ و خادایە ئەو بەپەشیمانبونەو گەڕانەو لێت خۆش دەبێت چونکە پەروەردگار بەخشندەیه^۱.

^۱ النوادر السلطانية و المحاسن اليوسفية ل: ۳۵۲، ۳۵۳.

باسی سییه م: بیروباوهری دهولته تی نه یوبی

که پانه وه بۆ شوناسی نوممه تی نیسلامی و بیروباوهری نه هلی سوننه ت و جه ماعت له دیارترین نامازه کانی نوێ بوونه وه بوو له سه رده می زه نکى و نه یوبیدا نه وه بوو لادان درېژه ی کیشا بوو بیدعش بلابووبوویه وه دهوله تیکى سته مکاری وهك دهوله تی فاطمی عوبه یدیش له میسردا پارێزگاری ئی ده کرد بۆیه که پانه وه بۆ کارکردن به قورئان و سوننه ت له که وره ترین ده سته که وته کانی هه ردوو دهوله تی نوره دین و سه لآحه دین بوو، نه وه بوو توانرا دادگه ری به رپا بکریته و بیدعه له ناو بیریته و دهوله ت ره نگ ریژکرا به ره نگیکى نیسلامی پاک و بیگه رد، سه لآحه دینیش به رده وام بوو له سه ر ریپازی نوره دین زه نکى له جیبه جیکردنی شه رع له سه رجه م کاروباره کانی دهوله تداو جیبه جیکردنی دادگه ری و له ناو بپردنی سته مکاری و خوێ سه رپه رشتی هه لگرتنی سته می ده کردو پشتی به دادوه ران و زانایان ده به ست دیاره سه لآحه دین که سیکى باوه پدارو خواپه رست و له خوا ترسو پارێزکار بوو متمانه ی به خوا ی که وره زۆر بوو هه میشه په نای بۆ ده بردو بیروباوهری دروست بوو یادی خوا ی که وره شی زۆر ده کرد دهوله ته که شی به بیروباوهری نه هلی سوننه ت و جه ماعت گوش ده کرد که پیغه مبه ر (ﷺ) روونی کردبویه وه خه لیفه کانی راشدین له سه ری ده پوشتن و نه یوبیه کانش پاش سه لآحه دین له سه ری به رده وام بوون هه روهك سه لآحه دین دروشمه ئاینیه کانی زۆر به که وره راده گرت و رقی له فه یله سوف و موعظه کان و دوژمنانی شه ریعت بوو. نه گه ر ببیستایه که سیک بێ باوه پو دژ به دینه له ولاته که یدا فه رمانی کوشتنی دها، نه وه بوو رووبه پووی مه زه به ی شیعه ی نیسماعیلی وه ستاو توانی نه و پلانه جیبه جی بکات که نوره دین زه نکى داینا بوو بۆ له ناو بپردنی دهوله تی فاطمی عوبه یدى و کاری ده کرد بۆ به رنه نگاربوونه وه ی بیروباوهره نا په واکان له میسرداو گیرانه وه ی بیروباوهری نیسلامی دروست بۆی له ریی ستراتیژیکى روونه وه، دهوله تی نه یوبیش سودی وه رگرت له هه وله زانستی و هۆکاره بانگخوازیه کانی دهوله ته کانی سلجوقی و زه نکى و غه زنه وی چونکه دهوله تی نه یوبی دوا ی چه ند دهوله تیکى سوننی هات که رۆلیان هه بوو له بلاکورده وه ی قورئان و سوننه ت له ناو نوممه تی نیسلامیدا، سه لآحه دینیش گرنگی دها به پاراستنی بنه ماکانی بیروباوهری نیسلامی به پیتی مه زه به ی نه هلی سوننه ت په یه وه ی ریپازی نه شه عری بوو و سووبو له سه ر به رنه نگاربوونه وه ی هه ر لادانیك لیئى و له ناو بپردنی رواله ته کانی، زۆرینه ی نه یوبیه کانش شه ره زا بوون له بنه ماکانی نه م بیروباوهره ^۱، ئیبن شه دداد ده رباره ی سه لآحه دین نه لی: سه لآحه دین به ره حمه ت بێ بیروباوهری باش بوو، زۆر یادی

په روه ردگاری ده کړدو بیروباوه پری له به لگه وه وه رگر تېوو له رتی لیکو لینه وه و پشکنین له گه ل زانو شېخه گوره کانه وه، به م شیوه یه بیروباوه پری پار تیزاو بوو له ته شبیه و لیکچو واندنی په روه ردگارو دارپننی له سیفه ته کانی (تعطیل) ... شیخ قطب الدین نیسابوریش بیروباوه پریکی بۆ کۆکردوبیه وه که هه موو ئه و شتانه ی له خۆگر تېوو که پتویست بوون له م بواره دا، سه لآحه دینیش هینده مکوپ بوو له سه ری منداله بچوکه کانی فیرده کرد هه تاوه کو له مندالیه وه له میشکیاندا بچه سپی، بۆ خۆشم بینیمون له به رده ستیدا ئه یانخوینده وه^۱، ده ولته ی نه یو بییش هه ولی زوری ددها بۆ بلاو کړدنه وه ی بیروباوه پری نه هلی سوننه ت له میسرداو سه لآحه دینیش سور بوو له سه رنه وه ی که بیروباوه پری نه هلی سوننه ت بالاده ست بیت له و ده زگا هزیانده دا که بنیاتی نابوون له میسردا^۲.

یه که م: گرنگیدانی نه یو بییه کان به دامه زرانندی خویندنگه سونیه کان:

نه م قوناغه له سالی ۵۷۳هـ/ ۱۱۷۶ز وه دهستی پیکرد دوی نه وه ی که سه لآحه دین توانی زۆریه ی ناوچه کانی شام کۆنترۆل بکاتو پاشان بگه رپته وه بۆ میسر بۆ به پتوه بردنی کاروباره کانی، له م ساله دا فه رمانیدا به بنیاتنانی دوو خویندنگه: یه که میان بۆ شافعیه کان بوو لای گۆپی پیشه وایانی و به خویندنگه ی سه لآحیه ناسراو بوو، دوو میشیان بۆ حه نه فیه کان. دوا به دوی نه مانه ش دروستکردنی خویندنگه بۆ سونیه کان به رده وام بوو له چه ند شوینکی جیاجیای قاهره و شوینه کانی تری ولادت، له لایه ن نه میره نه یو بییه کان و هاوکارانیان وه دیاره ناتوانین باس له هه موو نه و خویندنگایان به که یین له بهر زوری، چونکه دامه زرانندی خویندنگه بووه نه ریتیکی په پره وکراو له لایه ن بهر پرسانی ده ولته به ژن و پیاووه له م ماوه یه دا^۳، بویه ته نها باس له خویندنگه به ناوایانگه کان ده که یین... که رۆلیان هه بووه له پپۆژه ی گۆپینی مه زنی ژینگه ی میسر له مه زه به ی شیعه وه بۆ مه زه به ی سوننی^۴.

۱- خویندنگه ی سه لآحی:

بنیاتنانی نه م خویندنگه یه له سالی ۵۷۳هـ/ ۱۱۷۶ز دهستی پیکرد لای گۆپی پیشه و شافعی نه م خویندنگه یه ش وه قف بوو بۆ شافعیه کان و سیوطی وه سقی ده کاتو ده لی: تاجی خویندنگا کان بوو، پاشان باسی ده کاتو ده لی: وانه وتنه وه تیایدا سپی دردا به نجم الدین الخبوشانی و ئین جییریش سه ردانی نه م خویندنگه یه ی کرد له کۆتایی ذی الحجه ی سالی ۵۷۸هـ/ ۱۱۸۳ز دا له وکاته شدا

^۱ النورادر السلطانية و المجاسن اليوسفية ل ۷.

^۲ التاريخ السياسي و الفکري ل ۲۴۶.

^۳ هه مان سه رچاوه ۲۳۳.

^۴ هه مان سه رچاوه ۲۳۳.

کار بۆ فراوانکردنی دەکراو ئیبن جیبریش باسی ئه‌وه ده‌کات که هاوشیوه‌ی ئه‌م خۆی‌دنگه‌یه بنیات نه‌نراوه له‌م ولاته‌دا و هاوشیوه‌ی نییه له‌فراوانی رووبه‌پوو خۆشی بیناکه‌یدا، که‌سێک که به‌ناویدا بگه‌ڕی‌ت واده‌زانی که‌شارێکی سه‌ربه‌خۆیه‌تی‌چونی له‌ژماره‌ نایه‌ت، شیخ‌حه‌بوشانیش بۆ خۆی سه‌ره‌پرشتی ده‌کردو سولتانی ئه‌م شوێنانه‌ش (سه‌لاحه‌دین) رێی پێدا‌بوو بۆ ئه‌م مه‌به‌سته‌و ئه‌یوت: ئه‌وه‌نده‌ی تر جوان و رازاوه‌ی که پێویسته له‌سه‌رمان که‌پشتیوانی لی‌بکه‌ین، هه‌روه‌ها ابن جیبر باسی ئه‌وه ده‌کات که ئاره‌زووی دیداری خبوشانی هه‌بووه چونکه به‌ناویانگ بووه له‌ئنده‌لوسدا^١. ره‌نگه ئه‌م ئاماژه‌یه‌ی ئیبن جیبریش ئه‌وه دو‌یات ده‌کاته‌وه که سه‌لاحه‌دین خۆی‌دنگا‌کانی له‌خه‌لکانی خاوه‌ن زانست و چاکه‌و خواناسی هه‌لبژاردووه له‌وانه‌ی که ناویانگیان له‌جیهانی ئیسلامیدا ده‌رکردبوو، هه‌تاوه‌کو بتوانن ئه‌و ئامانجانه به‌دی بێ‌تن که هه‌ولێ بۆ ده‌داو هۆکارێک بن بۆ راکێشانی زانستخوازان له‌هه‌موو لایه‌کی جیهانی ئیسلامیه‌وه^٢.

٢- خۆی‌دنگه‌ی المشهد الحسینی - مه‌زاری حوسه‌ینی:

هه‌روه‌ها سه‌لاحه‌دین له‌قا‌هیره‌دا له‌ته‌نیشت ئه‌و مه‌زاره‌ی که (به‌ناحه‌ق) ده‌دری‌ته‌پال حسینی خۆی‌دنگه‌یه‌کی بنیاتناو مائێکی زۆری بۆ وه‌قف کرد^٣. هه‌وره‌ها مه‌قریزی له‌کاتی باسکردنی مه‌شه‌دی حوسه‌ینیدا ئه‌لێ: کاتی که‌سولتان ناصر بوویه ده‌سه‌لاتدار ئه‌لقه‌ی وانه‌وتنه‌وه و فیه‌قی تیا‌داناو سپاردی به‌زانا: البهاء دمشقی ئه‌ویش له‌میحرابه‌که‌دا ئه‌نه‌نیشت که گۆرپه‌که له‌دواوه‌یه‌تی، کاتی معین الدین حسنی کوپی شیخ الشیوخ بووه وه‌زیری (الملک الکامل) له‌وه‌قفه‌کانی پاره‌ی کۆکرده‌وه ژورێکی بۆ وانه‌وتنه‌وه دروستکرد که تا ئیستاش ماوه‌ له‌گه‌ڵ چه‌ند خانویه‌که‌دا بۆ زانا عه‌له‌ویه‌کان^٤، جا ئه‌گه‌ر ئامانجی گشتی سه‌لاحه‌دین له‌دانانی خۆی‌دنگه‌ سونیه‌کان له‌میسردا بریتی بو‌ی‌ت له‌جێگیرکردنی مه‌زه‌به‌ی سوننه‌و له‌ناوبردنی مه‌زه‌به‌ی شیعه ئه‌وه بنیاتنانی ئه‌م خۆی‌دنگه‌یه له‌ناومه‌زاری حوسه‌ینیدا ماناکایه‌کی تاییه‌تی هه‌یه، چونکه یه‌کێک بوو له‌و دوايه‌مین ئه‌و پێگانه‌ی که شیعه‌کان په‌نایان بۆ ده‌برد له‌میسردا له‌گه‌ڵ ئه‌و که‌سانه‌شدا که فاطمیه‌کان توانیان دلایان راکێشن به‌لای خۆیاندا له‌خه‌لکی ساده‌ی سوننه، بۆیه گرنگه که خۆی‌دنگه‌یه‌که هه‌ی‌ت له‌م شوێنه‌دا بۆ فێرکردنی ئاینی راست و به‌ره‌نگاری‌بوونه‌وه‌ی ئه‌و بیدعانه‌ی که فاطمیه‌کان بلأویان کردویه‌وه^٥.

^١ رحلة ابن جبر ل ٢١.

^٢ التأریخ السیاسی الفکری للمذهب السنی ٢٣٤

^٣ الوفیات لابن خلطان (٢٠٦/٦).

^٤ المواعظ و الاعتبار (٤٢٧/١ - ٤٢٨).

^٥ التأریخ السیاسی الفکری ل ٢٣٥.

۳- خویندنگه‌ی فاضلیه:

له خویندنگه گرنگانه‌ش که له‌م سه‌رده‌مه‌دا دامه‌زینران خویندنگه‌ی فاضلی بوو که القاضی الفاضل له‌سالی ۵۸۰/ک/۱۱۸۴ز دا بنیاتیناو وه‌قفی کرد بنۆ شافیعی و مالیکییه‌کان و یه‌کێک له‌هۆله‌کانی بۆ خویندنی قورئان و فیروونی زانستی خویندنه‌وه‌کان (علم‌القراءات) له‌سه‌رده‌ستی پێشه‌وا القاسم‌أبی محمدی شاطبی (خاوه‌نی شاطبیه‌ کۆچکردوو له ۵۹۶/ک/۱۳۹۴ز) ته‌رخان کردبوو و کومه‌لیکی زۆر کتییی بۆ وه‌قف کردبوو که ئه‌لێن سه‌ده‌زار کتیب بووه، له‌ته‌نیشته‌شیدا کتیبیکی بۆ فێکردنی هه‌تیو وه‌قف کردبوو، المعریزیش باسی ئه‌م خویندنگه‌یه ده‌کات و ده‌لی: ئه‌م خویندنگه‌یه یه‌کێک بووه له‌گه‌وره‌ترین و پیرۆزترین خویندنگه‌کانی قاهیره^۱، هه‌روه‌ها السلطان العادلی برای سه‌لاحه‌دینیش خویندنگه‌یه‌کی بۆ مالیکییه‌کان بنیات ناو صفی‌الدین عبدالله کوپی شاکری وه‌زیریشی کۆچکردوو له (۶۳۰/ک/۱۲۳۳ز) دا هه‌مان شتی کردو خویندنگه‌یه‌کی بۆ مالیکییه‌کان له‌شوینی نیشه‌جی بوونی وه‌زیری فاطمی یعقوبی کوپی کلسدا بنیاتنا، ابن‌شاکریش زانایه‌کی شاره‌زا بوو له‌مه‌زه‌بی پێشه‌وا مالیکدا^۲.

۴- یانه‌ی فه‌رمووده‌ی الکاملیه:

پاشا (الملك الکاملی کوپی عادل زۆر تاهه‌ زۆی بیستنی فه‌رموده بوو سوننه‌ت و خه‌لکی سوننه‌تخوازیشی زۆر خۆش ده‌ویست و ئاره‌زووی بلاوکردنه‌وه‌ی هه‌بوو، بۆیه له‌قاهیره‌دا هه‌ستا به‌دانانی یه‌که‌م خویندنگه بۆ خویندنی فه‌رموده که به‌خویندنگه‌ی له‌کاملیه ناسراو بوو ئه‌مه‌ش له‌سالی ۶۲۲/ک/ ۱۲۲۵ز دا^۳، ئه‌م خویندنگه‌شی وه‌قف کرد بۆ ئه‌و که‌سانه‌ی که سه‌رقالبوون به‌فه‌رمووده‌کانی پێغه‌مبه‌روه (ﷺ) پاش ئه‌وانیش زانایه‌کی شافیعی، الحافظ عمری کوپی حسن ئه‌نده‌لوسی کرد به‌شیخی و سه‌ربه‌رشتی خویندنگه‌که‌ی پێ سپارد ئه‌م زانایه‌ش به (نبین دوحیه) ناسراو بوو ئه‌مه‌ش له‌سالی ۶۳۳/ک/ ۱۲۳۵ز دا، ئه‌م زانایه زۆر به‌ئاگا بوو له‌فه‌رموده و گرنگی زۆری پێده‌دا و په‌روه‌رشیا‌ری الملك الکاملیش بوو^۴.

۵- خویندنگه‌ی الصالحیه:

سه‌باره‌ت به‌و خویندنگه‌یه‌ش که صالح نجم‌الدینی کوپی ئه‌یوب بنیاتی نا ئه‌وه له‌شوینی کۆشکی رۆژه‌لاتی فاطمی‌ه‌کاندا بوو، له‌سالی ۶۳۹/ک/ ۱۲۴۱ز دا دايمه‌زاندو بیروکه‌که‌ی

^۱ المواعظ و الاعتبار (۳۶۶/۲).

^۲ هه‌مان سه‌رچاوه (۳۶۵/۲)، (۳۷۱).

^۳ هه‌مان سه‌رچاوه (۳۷۵/۲).

^۴ التأریخ السیاسی و الفکری للمذهب السنی ل ۲۳۶.

له خویندنگه ی موسسه نصریه وه وه رگرتبوو و وه قفی کرد بۆ هر چوار مه زه به که و چه ند وانه یه کی بۆ نه م مه زه به بانه تیايدا ريکخست له سالی ۱۲۴۲/ک/۶۴۱ داو مه قریزی ده رباره ی نه لی: نه و یه که م که سیکه له ولاتی میسر دا که وانه ی چوار مه زه به ی له شوینیکدا دانا بیت^۱، گرنگی نه م خویندنگه یه ش له وه دایه که هه لی ره خساند بۆ حه نبه لیه کان هه تاوه کو هه وه لکه کانیا ن پۆلی هه بیت له بزوتنه وه ی بوژاندنه وه ی مه زه به ی سوتنه له میسر دا، چونکه نه وان هه تاوه کو میژووی دامه زراندنی نه م خویندنگه یه تاکه کۆمه لێک بوون له نێوان کۆمه له سونیه کاند ا که نه یوبیه کان له سه ره تا دا گرنگیا ن به دامه زراندنی خویندنگه نه دابیت بویا ن. ره نگه نه مه ش به هۆی که میانه وه بوو بیت، السیوطیش نه مه دوپات ده کاته وه وه له باسی زانا کانیا ن له میسر دا نه لی: نه وان زۆر که م نه له میسر داو م نه هه والی بونیانه بیسته وه هه تاوه کو سه ده ی حه ته م وواتر، نه ینی نه مه ش روون ده کاته وه وه نه لی: مه زه به ی نه حمه د (عَلَيْهِ السَّلَام) له ده ره وه ی عیراقدا ده رنه که وت هه تاوه کو سه ده ی چواره م نه و سه ده یه ی که عوبه ی دیه کان ده سه لاتی میسریا ن گرته ده ست و پێشه و او زانا یا ن سی مه زه به که ی تریا ن له ناو برد به کو شتن و دور خستنه وه ئاواره کردنیا ن و مه زه به ی شیعه یا ن بلۆکرده وه، کاتی ده وه لکه یا ن روخا زانا کان له مه زه به کانی تره وه گه پانه وه بۆی^۲، هه ولی نه یوبیه کانی ش بۆ بنیا ت نانی خویندنگه له قاهره دا کورت نه بوو یه وه به لکو شاره کانی تری شی گرتبوو یه وه، نه وه بوو له فیه یومدا تقی الدین عمر دوو خویندنگه ی دامه زراند: که یه کیکیان شافعی و نه وی تریشیا ن مالیکی بوو^۳، سلاحه دینیش خویندنگه یه کی بۆ شافعیه کان له نه سه که نده ریه دا دامه زراند له سالی ۱۱۸۱/ک/۵۷۷ زدا^۴، دياره نه و وه قفه زۆرانه ی که ته رخا ن کرابوون له گه ل باشکردنی باری گوزه رانی مامۆستا و قوتابیه کاند ا یه کیک بوو له و هۆکاره گرنگانه ی که رۆلی هه بوو له کیشکردنی زانا یا ن و زانسته خوازا ن بۆ میسر، یه کیک له نه ریته په یپه وکراوه کانی ش نه وه بوو که له کاتی دامه زراندنی هه ر خویندنگه یه کدا هینده وه قفیا ن بۆ داده نا که گرنتی به رده وامی ژیا نی زانستی تیا دا مسۆگه ر بکات، نین جیبر نه لی: له شانازیه کانی نه م ولاته (نه سه که نده ریه) و نه و سه روه ریا نه ی که بۆ سولتانه که ی ده گه پیتته وه: دامه زراندنی خویندنگه و میواخانه کان بوو تیايدا^۵ بۆ خه لکی زانسته خوازو خوا په رست که له ولاته دووره کانه وه نه هاتن و هه ریه که یا ن خانویه کی ده ست ده که وت که تیايدا بژی و

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۲۳۶.

^۲ حن المحاضرة (۱/۴۸۰).

^۳ المواعظ و الاعتبار (۲/۳۶۵).

^۴ الحافظ السلف: محمود زیتون ل ۱۴۰.

^۵ التأریخ السياسي الفکري ل ۲۳۷.

مامۆستایەك كه ئەو هونەرەى فێر دەکرد كه دەبویست، پاشان سولتان گرنكى زیاتریدا بەو خەلكە میوانە و فەرمانیدا كه گەرماویان بۆ دابین بكریت بۆ خوشتیان تیایدا و نهخوشخانهشی بۆ تهرخان کردن بۆ چارهسەرى نهخۆشهكانیان و پزیشكیشى دانا بۆ بەسەرکردنەویان^۱، هەروەها ئیبن جبیر ناماژە بەزۆرى مزگەوتەكانى ئەسكەندەریەدا دەدات كه لەتاقە شوێنێكدا چوار تا پێنج مزگەوت هەببۆ، زۆرجار مزگەوتەكان تێكەڵ بوون واتە حوجرە و خوێندنگەیان تیایدا ببووە و پێشەواى خۆیان هەببووە لای سولتان هەژمار كراون و موچەیان هەببووە، بۆنموونە هەیانبوو پێنج دینارى میسرى لەمانگێكدا هەببووە و هەشبوو لەو زیاتریان كە مەترى هەببووە، ئەمەش یەكێكە لەچاكەكانى سولتان^۲، ئەم وێنە جوانەش كە ئیبن جبیر پیشانی داوە بۆ كاروبەرەكەكانى سەلاحەدین لەئەسكەندەریەدا ناماژەیه بەمەزنى هەولەكانى لەم بوارەدا لەناوچەكانى تردا، چونكە ئەسكەندەریە بە بەردەوامى پێگەى ئەهلى سوننە بوو لەسەردەمى فاطمىيەكاندا، لەكۆتایىيەكانى ئەو سەردەمەشدا دوو خوێندنگەى سوننى تیابوو كە یەكێکیان مالكى بوو: كە ئەویش خوێندنگەى حافظى كۆپى عەوفى زوهرى بوو، ئەوێ تریشیان شافعى بوو: كە ئەویش خوێندنگەى حافظى سەلەفى بوو، ئەم دوو خوێندنگەى شەش توانیان كە رۆلێكى بەرچاو بگێڕن بۆ پارێزگارى کردن لەكە لەپورى سوننى لەمیسرى فاطمیدا، تەنانەت القاضى الفاضل ئەم راستییەى لەیەكێك لەو نامانەدا باسكردووە كە سەلاحەدین بۆ نۆرەدینی نارد دواى دۆزینەوى بانگخوازێكى فاطمىيە لەئەسكەندەریەداو ئەلێ: یەكێك لەو هەوالە خوشانەى كە پێویستە گەرەمان بیزانى ئەوێە كە هەموو خەلكى ئەسكەندەرییە لەسەر مەزەبى ئەهلى سوننەتن^۳، جا ئەگەر وەقفەكانى سەلاحەدین لەئەسكەندەریەدا كە سوننى بوونى خۆى پاراست بوو بەم چارەبەرەى بێت ئەو لەناوچەكانى تردا كە بانگەوازی فاطمىيەكان تیادا برەوى هەبوو زیاتر زۆتر بوو، بەلگەش لەسەر ئەمە ئەو موچەیه بوو كە سەلاحەدین بۆ خەبوشانى لەخوێندنگەى الصلاحیەدا بڕیبویەو وە بڕى چل دینارى مانگانە پێ دەدا لەبرى وانهوتنەو و دە دیناریش بۆ سەرپەرشتى كردنى وەقفەكانى خوێندنگە و شەست رەتلان لەهەر رۆژێكدا و دوو كاروان ئاوى نیل^۴ پاشان ئیبن جوبەیریش زیاتر وێنەكەمان بۆ روون دەكات وە كاتى كە بەردەوام بوو لەسەر بەدواداچوونى هەولەكانى سەلاحەدین لەقاھیرەدا هەتاوێكو زانیارى بخاتە بەردەست خوازیارانى و ئەلێ: سەیر لەوهدایە القرافە هەموو مزگەوتى بنیاتنراو

^۱ رحلة ابن جبیر ل ۱۵۰.

^۲ هەمان سەرچاوە ۱۶، ۱۷.

^۳ كتاب الرضتين لة التاریخ السیاس و الفکری ل ۲۳۸.

^۴ حسن المحاضرة (۵۷/۲).

دیمه‌نی ئاوه‌دانه، غریبو زاناو پیاوچاک و هه‌ژاران روویان لێ ده‌ناو یارمه‌تی و هاوکاری هه‌مووشیان له‌لایه‌ن سولتانه‌وه‌ دابین ده‌کرا هه‌روه‌ها ئه‌و خویندن‌گانه‌ش که له‌میسرو قاهره‌دا بوون به‌هه‌مان شیوه‌ مانگانه یارمه‌تی ده‌دران و ئه‌و هاوکاریه‌ش که بۆ هه‌موو ئه‌و شویتانه دابین ده‌کرا پتر بوو له‌ دوو هه‌زار دیناری میسری له‌مانگیکدا^۱، له‌مه‌شه‌وه‌ ده‌رده‌که‌وێت که سه‌لاحه‌دین له‌کاتیکیدا که به‌رده‌وام بوو له‌سه‌ر کاروانی ژیا‌ندنه‌وه‌ی مه‌زه‌بی سوننی له‌میسردا ته‌نها به‌بنیاتنانی خویندن‌گه‌ وازی نه‌هێتانه‌، به‌لکو سور بووه‌ له‌سه‌رئه‌وه‌ی که زانایانی سوننه‌ی بۆ بێنیت له‌هه‌موو گۆشه‌و که‌ناریکی جیهانی ئیسلامیه‌وه‌ هه‌تاوه‌کو به‌هه‌وله‌کانیان به‌شداری بکه‌ن له‌م بوژاندنه‌وه‌ هه‌زیه‌دا، پاش ئه‌وه‌ی که قاتمیه‌کان هه‌موو هه‌وله‌کانیان ته‌رخان کرد بۆ له‌ناوبردنی زانایانی سوننه‌ له‌میسردا پێشتریش ئه‌و رته‌یه‌ی سیوطمان هێنا که‌باسی ئه‌وه‌ی ده‌کرد چۆن هه‌ستان به‌ له‌ناوبردنی زانایانی سنی مه‌زه‌بی سوننی به‌کوشتن و دورخستنه‌وه‌ ئاواره‌کردنیان، هه‌تاوه‌کو ئه‌و کاته‌ی که‌ده‌وله‌ته‌که‌یان پوخوا زانای سوننه‌ی سه‌رجه‌م مه‌زه‌به‌کان سه‌رله‌نوێ گه‌پانه‌وه‌ بۆی، له‌پاستیدا هه‌وله‌کانی سه‌لاحه‌دین گه‌وره‌ترین هاندەر بوو بۆ ئه‌م شالابی کۆچانه که‌زانا سوننیه‌کان کردیان بۆ میسر، هه‌روه‌ک چۆن سه‌لاحه‌دین گرنگی ده‌دا به‌هێنانی زانایانی به‌هه‌مان شیوه‌ گرنگی به‌هێنانی سۆفیه‌کان ده‌داو یه‌که‌م خانه‌قای له‌میسردا بۆ دروستکردن و کردیه‌ یانه‌ی ئه‌و سۆفیه هه‌ژارانه‌ی که له‌ولاتی جۆراوجۆره‌کانه‌وه‌ ده‌هاتن و ده‌قفی زۆری بۆ دابین کردن و شیخیکیشی دانا بۆ سه‌ره‌پرشتیکردن و به‌پێوه‌بردنی کاروباره‌کانیان که به‌شیخ الشیوخ ناسرا بوو، مه‌قریزی باسی ئه‌وه‌ ده‌کات که‌دانیشتووه‌ سۆفیه‌کانی ئه‌و خانه‌قایه‌ ناسراو بوون به‌زانایی و خواناسی و ژماره‌شیان ده‌گه‌شته‌ سنی سه‌د که‌س، سولتانیش نان و گوشت و سه‌له‌وای به‌شیوه‌یه‌کی روژانه‌ بۆ ده‌ناردن له‌گه‌ڵ چل دره‌مه‌دا که‌پاره‌ی پۆشاکێک بوو و له‌ته‌نیشته‌شیانه‌وه‌ گه‌رمایه‌کی بۆ دروستکرد بوون، هه‌رکه‌سیکیشیان ویستبیتی سه‌فه‌ر بکات پاره‌ی پێویستی بۆ دابین کراوه‌ ئه‌م گرنگیدانه‌ زۆره‌ش به‌کاروباری سۆفیه‌کان (به‌پای من) مه‌به‌ستیکی تایبه‌تی هه‌بوو و په‌یوه‌ندی به‌بزاتی زیندوکردنه‌وه‌ی مه‌زه‌بی سوننیه‌وه‌ هه‌بوو، چونکه‌ سه‌رباری ئه‌وه‌ی که سۆفیگه‌ری میانه‌په‌وانه‌ ئاراسته‌یه‌کی رێژلینگیرا بوو له‌لایه‌ن ده‌سه‌لاتداران و جه‌ماوه‌ره‌وه‌ له‌م سه‌رده‌مه‌دا، به‌لام گرنگی پێدانی به‌م شیوه‌یه‌ له‌میسردا به‌تایبه‌ت کارێکی ئامانجدار بوو و مه‌به‌ست پێی به‌دی هێنانی ئامانجێکی دیاریکراو بوو، ره‌نگه‌ نه‌هێنی ئه‌مه‌ش ئه‌وه‌ بێت که سه‌رجه‌م ئه‌و هۆکارانه‌ی که فاطمیه‌کان له‌میسردا گرتیان به‌ر نه‌یتوانی سه‌رکه‌وتوو بێت له‌بانگه‌وازکردن بۆ مه‌زه‌به‌که‌یان و

^۱ رحلة ابن جبير ل ۲۲.

دزه پیکردنی بۆ ناو بیرویاوه پری میسرییه کان به لام به ناسانی کاری کرده لایه نی سۆزداریان، روا له ته کانی خه مباری و گریان بۆ حسین و ناههنگ گێرپان بۆ له دایکبوونی ئەندامانی ئال و بهیت و گرنگیدانی فاطمیه کان به م ناههنگانه کاریگه ری خۆی هه بوو له ههست و سۆزی میسرییه کاند و تا ئەمپۆش شوینە واری ماوه له ناویاندا، ئەگەرچی سه لاهه دین هه ولێ راکێشانی زانیانی سوننه یدا له هه موو شوینێکه وه بۆ میسر هه تاوه کو به هۆی زانسته کانیانه وه به شدار بن له بزوتنه وه ی بوژاندنه وه ی مه زه بی سوننیدا، ئەوه لایه نیکێ تریش هه بوو که پێویست بوو کار بۆ تێرکردن و گزپینی بکریته له و ناراسته وه که فاطمیه کان پێیاندا بوو به ناراسته یه کی تردا، ئەم لایه نه گرنگه ش بریتیه له لایه نی سۆزداری له خه لکدا که فاطمیه کان به ناسانی ده ستیان به سه ردا گرتبوو، هه روه ها سۆفیه کان له و توێژه ده گمه نانه بوون که توانای تێرکردنی ئەو لایه نه یان هه بوو له و رۆژگاره دا به هۆی ره وه شتی جوان و دنیا نه ویستی و توانای بزواندن لایه نی سۆزداری خه لکه وه له رێی مه جلیسه کانی وه زعو ئامۆزگارییه وه سه رنجی خه لکی بۆ خۆیان و سروه کانیان رابکێشن، مه قیزی ده گێرپێته وه ده لێت: خه لکی له میسره وه ده هاتن بۆ قاهره هه تاوه کو سۆفیه کانی خانه قا که به (سعید السعداء) واته خۆشبه ختی خۆشبه ختان ناسرابوون ببینن له کاتیکدا که به ره و مزگه وتی گه وه ی الحاکم ده چوون بۆ ئەنجامدانی نوێژی هه ینی هه تاوه کو خێروبهره که تیان توش ببی به هۆیه وه^۱، هه روه ها سه لاهه دین و جێنشینه کانی به هۆی هه وله کانیانه وه توانیان میسر له و داپرانه فیکریه ده ریپنن که تێی که وتبوو په یوه ندی پته وی به ناوه نده کانی رۆشنبیری سوننی له جیهانی ئیسلامیدا گری بده نه وه وه ک به غداد و دیمه شق و قورطبه دای ئەوه ی که فاطمیه کان هه موو په یوه ندیه کانیان له گه ل ئەم ناوه نده دا بچراندو به ره مه مه تانی میسر له بواری فیکری سوننه دا بۆ ماوه ی زیاتر له دوو سه ده و نیو دواکه وت^۲.

دووم: هه ولێ ئەیوبیه کان له شام و جه زیره دا:

ئەم گرنگیدانه زۆره که له میسر دا به بزواتی زیندو کردنه وه ی مه زه بی سوننی ده درا، مانای ئەوه نییه که ئەیوبیه کان ئەو ناوچانه ی تریان پشتگۆی خستوه که بارودۆخیان هاوشیوه ی بارودۆخی میسر نه بووه، به لکو وه ک ده بینن که مه ترخه میان نه کردوه له بلاکردنه وه ی رۆشنبیری سوننی له هه موو ناوچه کاند، له مه شدا هه مووان له هه ولێ به رده وامدا بوون هه ر له سولتان و نه میره کان به ژن و پیاوه وه هه تاوه کو هاوکار و وه زیرو فه رمانده و زاناو نوسه ران. زۆرینه ی ئەوانه

^۱ المواعظ و الاعتبار (۲/ ۴۱۵، ۴۱۶).

^۲ سيرة القاهرة، التاريخ السياسي و الفكري ل- ۲۴۰.

سور بوون له سەر بنیاتنانی خویندنگه و دامه زراندى له ولاتى شام و جهزیره دا: نه وه تا سه لآحه دین له شارى قودسدا خویندنگه یه کى دامه زرانده بۆ شافیه کان و له دیمه شقیش خویندنگه یه کى تری بۆ مالیکه کان بنیاتنا، خانوه که ی خویشی له میسر دا کرده خانه قایه ک بۆ سۆقییه کان پاش گواستنه وه ی بۆ ولاتى شام، تقى الدین عمریش خویندنگه یه کى له شارى ره ها دامه زرانده، عهزیز عوسمانى کورپى سه لآحه دینیش خویندنگه یه کى ته و او کرد که الملك الافضلى برأى ده ستنى به دروستکردنى کرد بوو له دیمه شقدا و به خویندنگه ی عهزیزیه ده ناسرا، معظم عیسای کورپى العادلیش خویندنگه یه کى بۆ حه نه فیه کان بنیاتنا که به معظمیه ناسرا بوو،^۱ سه یقولئیسلامى برأى صلاح الدینیش خویندنگه یه کى وه قف کرد بۆ حه نه لیه کان له دیمه شقدا^۲، الأشرف کورپى العادلیش یانه ی فه رموده ی الأشرفیه ی له و شاره دا بنیاتنا^۳ هروه ها القاضى الفاضلیش یانه ی فه رموده ی الفاضلیه ی نزیک مزگه وتی نه موی بنیاتنا^۴، ست الشام (خوشکى صلاح الدین) یش خویندنگه یه کى بۆ شافیه کان له دیمه شقدا دامه زرانده^۵، ره بیعه خاتونى خوشکیشی هه مان کارى کردو خویندنگه که شی وه قف کرد بۆ حه نه لیه کان له دیمه شقدا^۶، نه م و پرای چه ندین خویندنگه ی تر که زۆرو بلاو بوون، ته نانه ت عزه دینى کورپى شه دداد له و خویندنگانه ته نها له شارى دیمه شقدا نه وه دو دوو خویندنگه ی بژاردوه، که له نیتوان چوار مه زه به که ی سوتنه دا دابه ش بوو بوون، نه م جگه له شوینه کانى تر که بۆ فیژکردن و وانه وتنه وه به کار ده هیتران وه ک مزگه وته نه م و بییه کان^۷ و هروه ها ابن جبیر وینه ی ژبانى زانستى له شارى دیمه شقدا به تابییه ت له ناو مزگه وته کانیدا ده گیرینه وه، له کاتی کدا که له سالى ۵۸۰هـ/ ۱۱۸۴ز دا سهردانى نه م شاره ی کردبوو، بۆیه ده رباره ی مزگه وتی نه موی ده لی: نه لقه ی تیا بوو بۆ وانه وتنه وه به قوتابیان، یارمه تی باشیش هه بوو بۆ مامۆستا کانى، مالیکه کانیش گۆشه یه کیان هه بوو بۆ وانه وتنه وه له لای رۆژئاواى مزگه وته که وه، که قوتابییه مه غربییه کانى تیا دا کۆده بوونه وه که یارمه تییه کى دیاریکراویان هه بوو، شوینه کانى نه م

^۱ الدارس فی التأریخ المدارس (۵۷۹/۱).

^۲ التأریخ السیاس و الفکری للمذهب السنی ل ۲۴۱.

^۳ الدارس فی التأریخ المدارس (۵۷۹/۱).

^۴ التأریخ السیاس و الفکری ل ۲۴۱.

^۵ هه مان سه رچاوه ل ۲۴۱ له مرآة الزمانه وه.

^۶ هه مان سه رچاوه ل ۲۴۱ له مرآة الزمانه وه.

^۷ هه مان سه رچاوه ل ۲۴۱ له مرآة الزمانه وه.

مزگه و ته ریزگره له غریب و زانستخوازن فراوان و ژور بوون^۱ دهرباره ی گۆږه پانه کانی مزگه و تیش نه لئ: به شیک له گۆږه پانه کانی چهند بیستان و زهویه کی وه قف کراو بوو، ته نانه ت نه وقاف خه ریک بوو هه موو شاره کی ده گرتو و مزگه و تو خویندنگه و خانه قایه کیش که تازه بنیات بنزایه سولتان وه قفی بۆ دابین ده کرد... هه روه ها ژنه خاتون و شکوداره کانیش هه لده ستان به بنیاتنانی مزگه و تو سه نگه رو خویندنگه و پاره ی ژوریان بۆ خه رج ده کردو بریکیان له سامانی خویان بۆ وه قف ده کرد، هه ندی له نه میره کانیش نه م کارانه یان ده کردو پیشبریکیان بۆ نه م کاره خیرو پیروژانه ده کرد^۲، هه روه ها حه له بیش پشکی باشی له م هه ولانه دا به رکه و تبوو، قاضي بهاء الدینی کوپی شدادیش نه رکی وانه و تنه وه ی تیادا گرتبوو نه ستر که الظاهر سه ره پهرشتی نه وقافی هه موو حه له بی پی سپارد بوو^۳ هه روه ها ابن شداد خویندنگه ی صاحبه ی شافیه ی دروست کردو له ته نیشته شه وه خانه یه کی بۆ فهرموده دامه زراند، که بووه ناوه ندیک بۆ کۆبوونه وه ی هۆگرانی فهرموده و نیشته جی بونیان تیادا، له م ناوه نده دا فهرموده ده خویندراو ده نوسرایه وه نه مه ش به رده وام بوو هه تا وه کو هاتنی ته تاره کان، گوندیکیشی له گونده کانی حه له ب بۆ نه م ناوه نده وه قف کردبوو له نزیک نه میشه وه خانویه کی بنیاتنا بۆ سۆقیه کان^۴، به دریزایی سه رده می نه یوبیه کانیش حه له ب وه ک قه لای زانست و ابوو، که زانستخوازن له هه موو شوینه کانه وه روویان لی دهنه، نه مه ش پاش فه زلی خوا دهره نجامی نه وه وه ل زانستیه بوو که ئه بن شداد پیی هه ستاو گرنگی دده دا به ریکخستننی کاروباره کانی و زانایانی کۆکرده وه تیادا که بووه هۆی ناوه دان بوونه وه ی نه وه موو خویندنگه یه و هاتنی زانایان بۆی له ولاته جۆراوجۆره کانه وه، دهره نجام سه رقالبوون به زانست و سود لی وه رگرنتی په ره ی سه ند، ابن خلکانیش باسی نه وه ده کات که په یوه ندی کردوه به و خویندنگه یه ی که ئه بن شداد دایمه زراندوه له گه ل براکه یدا، ابن شدادیش بۆ خۆی وانه ی تیادا ده وته وه و چوار زانای به ریزی تر بابه ته کانیان دووباره ده کرده وه، هه روه ها ئه بن خه له کان ئاماژه به وه دده ات که زانایان له حه له بدو له سه رده می ئه بن شه ددادا ریزیکي ژوریان هه بووه و به باشی خزمه ت کراون، به تاییه ت نه و کۆمه له ی که له خویندنگه که یدا بوون نه وه بوو ئاماده ی دانیشته کانی سولتان ده بوون و له سه رخوانی نه و رۆژیان ده شکاند، قاضیش له دوا ی نوژی جومعه وانه یه کی فهرموده ی هه بوو که

^۱ رحلة ابن جبر ل ۲۲۰.

^۲ رحلة ابن جبر ل ۲۲۳.

^۳ أعلام النبلاء بتاريخ حلب الشهباء (۳۵۵/۴ - ۳۵۶).

^۴ التأريخ السیس و الفکری للمذهب السني ل ۲۴۳.

نوڙڪه ره کان گوڻيستي ده بون^۱، ابن واصليش باسي نه وه ده کات که له کوڙاي سالي ۶۲۷ک/
۱۲۳۰ز دا به رهو چه لب به ريکه وتوه هه تاوه کو فيقه و نوصول و رژمان و زماني تيا دا بلښته وه
شاد بيت به ديداري نښن شه داد که له خوښنگي صاحبيه دا بو^۲.

سښه: ره گه زه کاني روشنيري سونني له سه رده مي نه يو بيدا:

گرنگيداني سه لاهه ديني نه يو بي و سولتانه کاني دواي نه وه به سه رخستن و چه سپاندني مه زه به
نه هلي سوننه له ولاتانه دا که فه رمان په وای بوون گرنگي دانتي که هه مه لايه نه و چه پوپر بوو
به تاييه له شاره کاني قاهره و نه سکه ندره و ديمه شقو چه لب بو... هتد. گرنگرين ره گه زو
پښکاته کاني روشنيري سوننيش که له و کاته دا جي بايه خي نه يو بيه کان بوو بريتي بوون له:

۱- قورناني پيروز:

نه يو بيه کان گرنگيان ده دا به وتنه وه قورناني پيروز به مندالان و له به رکردنيان نه وه تا نښن
جوبه ير باس ده کات و ده لښت: صلاح الدين فه رمانيدا به تاوه دانکرده وه چه ند شوښنک له ميسرداو
ماموستاياني بڼ و ته وه قورناني پيروز ديارى کرد هه تاوه کو مندالي هه ژاران و هه تيوان فيري
قورنان بکه ن و يارمه تي باشيان بڼ دابن کرابو^۳، هه روه ها قاضي بهاء الديني کوپي شه داد
ويتمونه يک له گرنگيداني زوري سه لاهه دينمان به قورناني پيروز نيشان ده دات و باسي نه وه ده کات
که روژيکيان به لاي منالتي که بچوکدا تيپه پيووه که سه رقالي قورنان خوښند بوو، نه ويش سه رسام
بووه به خوښندنه وه که ي، بزيه له خوي نزیکي کرده وه له خوارده مه ني تاييه تي خوي به شيداو به شه
کيلگه يه کی بڼ خوي و باوکی وه قف کرد هه روه ها مه رجي دانا بوو بڼ ماموستاي نه و خوښنگه يه
ده بي شاره زه بيت له زانسته کاني قورنان و به باشي له به ري بيت^۴، پيشترش باسي نه وه مان کرد که
القاضي الفاضل له ته نيشت خوښنگه که يه وه له قاهره دا چه ند نوسه ريکی دانا بوو که وه قفي
کرد بوون بڼ پروژه ي و تنه وه قورنان به هه تيوان، هه روه که يه کک له هو له کاني نه م خوښنگه يه ي
تاييه ت کرد بوو بڼ و تنه وه قورنان و زانسته کاني، کاتي نښن جبيرش سيوداني مزگه وتي نه مه وي
کرد بيني که نيواره به ياني قورناني تيا دا ده خوښريت و قورنان خوښنه کانيش يارمه تي دهرين و
نزيکه ي پينج سه د که س به و يارمه تيبانه ده ژين، له دواي ليښونه وه شيان له خوښندنه وه قورناني
به ياني له به رامبه ر هه ماموستايه کدا منداليک داده نيشتي و فيري قورناني ده کات، منداله کانيش

^۱ وفيات الأعيان (۸۷/۶ - ۸۹).

^۲ مفرج الکوب (۳۱۱/۴ - ۳۱۲).

^۳ رحلة ابن جبير ل ۲۵.

^۴ سيرة صلاح الدين (۹)، التأريخ السياسي والفكري (۲۴۳).

یارمه تییه کی دیاریکراویان هه بوو که پێیان ده درا جگه له وانه یان که ده وله مند بوون، چونکه نه وان باوکیان رێیان پێ نه ده دان بۆ وه رگرتنی^۱، ههروه ها ئین جییر شویتیکی تری بینی له دیمه شقدا که منداڵان تیایدا فیزی قورئان ده بوون وه قفیکی باشی بۆ دانرا بوو و ماموستایانیش نه و نه ده یان لێ ده برد که به شی منداڵه کان و پۆشاک و خه رجیان بکات^۲. زانستی خویندنه وه کانی قورئانیش (علم القراءات) له (دار الحدیث الاشرفیه) دا له دیمه شق^۳ و خویندنگه ی قاهره له حه له بدا ده خوینران^۴.

۲- فهرموده ی پیرۆز:

ئه یوبیه کان گرنگی باشیان ده دا به فهرموده ی پێغه مبه ر (ﷺ)، ئهم گرنگه ش بۆ پرکردنه وه ی دوو پێویستی سه ره کی بوو که رووبه رووی کۆمه لگه ی ئیسلامی بوو یوبیه وه له میسرو شامدا، یه کیکیان گشتی بوو نه وی تریشیان تایبه ت به هه ندێ ژینگه وه، گشتیه که نه وه بوو که موسوڵمانه کان ده سته ویه خه بوون له گه ل دوزمنێکدا که هه میشه له مه لاسدا بوو بۆیان و سوکایه تی به پیرۆزیه کانیا ن ده کرد، هاندانی موسوڵمانه کانیش بۆ رووبه روو یوبونه وه یان پێویستی به گرنگیدانیکی ژۆر هه بوو به فهرموده کانی پێغه مبه ر (ﷺ)، به تایبه ت نه وانه ی که په یوه ندییا ن به م بواره وه هه یه، بۆیه تییینی ده کرا که سه لاهه دین گرنگی ژۆری به فهرموده ی پێغه مبه ر ده داو گوێبیستی ده بوو و دوباره ی ده کرده وه هه ولێ گوێبیست بوونی ده داو هانی نوسینی ده دا له وباره یه وه، عیمادی نه سفه هانی ش باسی نه وه ده کات که له گه لیدا چه ند جارێک سه ردانی حافظی سلفی کردوه له سه ردانه کهیدا بۆ ئه سکه نده ریه له سالی ۵۷۲هـ / ۱۱۷۶ز داو گوێبیستی فهرموده یوه لیه وه^۵. ههروه ها سولتان سه لاهه دین خۆی و کوپه کانی گوێبیستی کتییی موطای پێشه وا مالیک بوون. له زانایه کی ئه سکه ندریه وه به ناوی ابن عه وف الزوه ریه له سالی ۵۷۷هـ / ۱۱۸۱ز دا^۶ ههروه ها بهاء الدینی کوپی شداد وه سفی سه لاهه دین ده کات و ده لیت: ژۆر تامه ژۆری بیستنی فهرموده بوو، ده چوو بۆ لای نه و زانایانه ی که خۆیان دوور ده گرت له هاتنه ناو مه جلیسی ده سه لاتدارانه وه هه تاوه کو لایان گوێبیستی فهرموده بیت ههروه ها ابن شدار درژه به قسه کانی ده داو ده لێ: سه لاهه دین هه زی لێ بوو خۆی فهرموده بخوینێته وه کاتیکی ش ته نها بوویه منی

^۱ رحلة ابن خبیر ۲۲۰.

^۲ هه مان سه رچاو ۲۲۰، التأریخ السیاسی و الفکری ۲۴۳.

^۳ حسن المحاضرة (۵۰۶/۲).

^۴ أعلام النبلاء (۴/ ۳۵۵ - ۳۵۶) التأریخ السیاسی و الفکری (۲۴۴).

^۵ کتاب الروضتین له التأریخ السیاسی و الفکری وه (۲۴۵).

^۶ طبقات الشافعية (۴/ ۲۲۶).

بانگ ده کردو چەند کتیبیکى فەرمووده‌ی ده‌هێناو ده‌یخوێنده‌وه^۱ نه‌گەر که سیکیش بیویسایه لی‌ی نزیک بپیته‌وه هانی ده‌دا بۆ جیهادو هه‌ندى باسی له‌و باره‌وه بۆ ده‌کرد این شەداد چەند کتیبیکى له‌سه‌ر جیهاد بۆ نوسی بوو منیش خۆم کتیبیکى گشتگیرم بۆ نووسی بوو که تیایدا ره‌وشته‌کانى جیهادو نه‌و ئایه‌تانه‌ی که باسی ده‌که‌ن نه‌و فەرموودانه‌ی که له‌گه‌رده‌ی ده‌دوین کۆکرا‌بوویه‌وه، نه‌ویش ره‌حمه‌تى خواى لى بپیت زۆر ده‌یخوێنده‌وه هه‌تاوه‌کو الافضلى کوپى لی‌ی سه‌ند^۲، گرنگیدانی‌ش به‌فەرمووده‌ ته‌نها تاییه‌ت نه‌بوو به‌سه‌لاحه‌دین به‌لکو زۆریک له‌ئه‌میره‌ ئه‌یوبیه‌کان هه‌ولێ بیست‌و‌گێڕانه‌وى فەرمووده‌یان ده‌دا له‌وانه‌ تقى الدین عومەر که‌گوێبیستی فەرمووده‌ ده‌بوو له‌لای السلفی له‌ئه‌سکه‌نده‌رییه‌^۳، هه‌روه‌ها الملك الكامل که‌ریبازى نوره‌دینی گرت‌ه‌به‌رو یه‌که‌مین خانه‌ی فەرمووده‌ی له‌میسردا دامه‌زاندو السیوطیش وه‌سقى ده‌کات به‌وه‌ی که سوننه‌تو هه‌لگرانى زۆر به‌گه‌وره‌ زانیوه‌و خۆشى له‌ السلفیه‌وه‌ گوێبیستی فەرمووده‌ بووه‌و مؤله‌تیشی پێداوه‌^۴ هه‌روه‌ها کوپه‌زای ابن‌الجوزی وه‌سقى ده‌کات به‌وه‌ی که قسه‌ی به‌پێزی ده‌رباره‌ی صحیحى مسلم هه‌بوو^(۵) سه‌باره‌ت به‌ الأشرفى کوپى العادل نه‌وه‌ نه‌ویش له‌ (دار‌الحديث‌ الأشرفیه) دا که‌خۆی دایمه‌زاند له‌دیمه‌ش‌قدا گوێبیستی صحیحى بخارى بوو^۵ نه‌م هه‌ولانه‌ش که ئه‌یوبیه‌کان پێی هه‌ستان وه‌لامدانه‌وه‌ی پێداویستییه‌کی گشتی بوو که‌په‌یوه‌ست بوو به‌داخوازییه‌کانى جیهاده‌وه‌ له‌پێناو خوا‌داو هاندانى موسولمانان بۆیو به‌رزکردنه‌وه‌ی توانای موسولمانه‌کان له‌رێی په‌روه‌رده‌و رۆشنی‌ب‌کردنیه‌وه‌ به‌ره‌گه‌زێکی گرنگی رۆشنی‌بری و سوننى، سه‌باره‌ت به‌پێداویستییه‌ تاییه‌ته‌که‌ که‌پتو‌یستی به‌گرنگیدانى زیاتر هه‌بوو به‌فەرمووده‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ)، نه‌وه‌ په‌یوه‌ندى به‌و ژینگانه‌وه‌ هه‌بوو که‌کلته‌ورى شیعه‌ تیادا باو بوو له‌سه‌رده‌می که‌له‌سه‌رده‌مه‌کاندا، چونکه‌ شیعه‌کان ته‌نها نه‌و فەرموودانه‌ به‌صحیح ده‌زانن که‌ئالویه‌یت هه‌ستاوه‌ به‌گێڕانه‌وه‌یان نه‌وه‌ش که ئه‌یده‌نه‌ پال ئالویه‌یت به‌ده‌ر نییه‌ له‌دروو هه‌لبه‌ستن وه‌ک ریوایه‌ته‌کانى زاره‌ و جابر نه‌لجه‌عفی و خه‌لگانی درۆزنى تر، هه‌روه‌ها تانه‌ده‌ده‌ن له‌فەرمووده‌کانى ترو ئه‌مه‌ش ده‌که‌نه‌ هۆکارێک بۆ تانه‌دان

^۱ سیره‌ صلاح‌ الدین (۱۰) التاریخ‌ السیاسی و الفکری (۲۴۵).

^۲ التاریخ‌ السیاسی و الفکری (۲۴۵).

^۳ المواعظ و الاعتبار (۲/۲۶۵).

^۴ حسن‌ المحاضره (۲/۳۳ - ۳۴) التاریخ‌ السیاسی و الفکری (۲۴۵).

^(۵) التاریخ‌ السیاسی و الفکری (۲۴۵).

^۵ التاریخ‌ السیاسی و الفکری (۲۴۵).

له راویه کانیان (گټړه روه وې فېرموده کان)^۱ لټړه شوه و گړنگیدان به فېرموده ی پېرؤز له میسر دا بؤ زیندو کړنده وې ته م لاینه بوو له ناو روښن بېری سونید ا^۲.

۳- ده گوریش هې بیرو باوه پې سونې:

ته یو بییه کان گړنگیان ددها به پاراستنی بڼه ماکانی بیرو باوه پ به پټی مه زه بی پټ شه و نه شعری، چونکه نه شعری رحمتی خوی لې بیت له و زانایانه بوو که نالای زانستیان ه لکړد له ه موو باروو لاینه زانستییه کاند او دده نرې به یه کټک له و زانایانه ی که چه ندین زانست و زانیاری و هونه ریان پټکه وه کړکړو ته وه^۳، ذهبي دهر باره ی نه لې: عه للامه و پټ شه و زانایانی بیرو باوه پ نه بو الحسن... سهر سوپه ینه ر بوو له زیره کی و زوو تیگه یشتندا کاتې به باشی شاره زای (موغه زیله) بوو بی بېری بوو لټیان و خوڅی له را کانیان نه ده هات، جاریکیان چوو سهر مین به رو ته و به ی کرد له پراکانی موغه زیله و پاشان به ره به ره و لاسی ده دانه وه که م و کورتیه کانی ناشکرا ده کړدن^۴ ه روه ها الذهبي باسی ده کات و ده لټت: أبی الحسن زیره کیه کی که م و ینه ی هه بوو له زانست دا روچوو بوو شتی باش و نوسراوی زوری هه یه که شاره تی فراوانی زانستی بؤ ده دن^۵ ه روه ها نه لې: چوار کتیبی أبی الحسنم بینوه دهر باره ی اصول تیایدا باسی بڼه ماکانی مه زه بی سه له ف ده کات دهر باره ی سیفه ته کانی په روه ردگارو تیایدا ده لې: نه و سیفه تانه چو ن هاتوون ده بی هه رواش وهر بگریټ پاشان نه لې: نه وه رای منه و باوه پم به و شیوه یه و نابی لټکدانه وه و ته نویلی بؤ بگریټ^۶. قاضی عیاضیش دهر باره ی نه لې: چه ند نوسراویکی بؤ نه هلی سوننه ت نویوه و به لگه ی هیناوه ته وه له سهر راستی سه لماندنی نه و سیفه تانه ی په روه ردگار که بیدعه چیه کان ره تیان کړدو ته وه وه ک بینین و نه زه لی بوونی قسه ی په روه ردگارو ده سه لاتی و مه سه له کانی بیستن که دهر باره ی صراط و میزان و شه فاعه ت و حوز و سزای ناو گور که موغه زیله کان ره تی ده که نه وه. نه مه و پرای چه ندین بؤ چوونی تری نه هلی سوننه ت و فېرموده، نه وه بوو به لگه ی روون و ناشکرای له سهر هینایه وه له قورنات و سوننه ت و به لگه نه قلیه کان و گومان بیدعه چی و شیعه کانی و لاسم دایه وه و هه موو نه مانه شی له و نوسراو کتیبه باشانه دا نوی که خوی گه وره کړدیه جی سودو

^۱ التأریخ السیاسی و الفکری (۲۴۶).

^۲ التأریخ السیاسی و الفکری (۲۴۶).

^۳ شعبة العقیده لابی الحسن الاشعری و المنتسبین الیه ل ۲۱.

^۴ سیر أعلام النبلاء (۸۶/۱۵).

^۵ سیر أعلام النبلاء (۸۷/۱۵).

^۶ سیر أعلام النبلاء (۸۶/۱۵).

که لک بق نوممه^۱، ئیبن عه ساکریش کتیبکی نوسیوه بق بهرگریکردن لئی و نۆز ستایشی کردوووه به نوێکه ره وهو (مجددی) داناوه و نهو ریوایه تانه ی باسکردوووه که ده رباره ی هۆزو بنه ماله که ی هاتوون^۲، ههروه ها السبکی ش له طبقات الشافعیه دا هه مان کاری کردوووه له یه کێک له و قسانه شدا که ده رباره ی ده یكات ده لئ: شیخ و پیشه نگمان بق لای خوا شیخ نه بو الحسن نه شعری به سری شیخی رییازی په پیره وانی سوننه ت و جه ماعت و پیشه وای زانیانی بیروباوه پو سه رخه ری سونه تی سهروه ری پیغه مبه ران و بهرگریکار له ناین و تیکۆشه ر له پینا و پاراستنی بیروباوه پی موسولمانان به شیوه یه کی که کاریگه ری بهرده وام بیت هه تاوه کو نه و رۆژه ی که خه لگی له بهرده م پهروه ردگاردا ده وه ستن، پیشه وایه کی زانا و خواناس و چاکه کار بوو، شه رعی پاراست له قسه ی هه لبه ستر او هه ستا به سه رخستنی ئیسلام به شیوه یه کی باش، نه مه له گه ل چه ندین زانای تر که ستایشی خۆی و کاره کانیان ده کرد^۳.

أ- **ئهو قوناغانه ی که پیایدا تپیه ریوه:** أبو الحسنی نه شعری له رووی بیروباوه په وه ته مه نی به سی قوناغاندا تپیه ریوه:

قوناغی یه که م: زۆرینه ی سه رچاوه کان یه که ده نگن له سه ره نه وه ی که نه شعری له قوناغی یه که می زیانیدا له ژێر سایه ی موخته زیله دا ژیاوه و په پیره وای لیکردوون و له و ماوه یه شدا هاوپی شیخه کی بووه که له هه مان کاتدا باوه پیاره ی بووه به ناوی (الجیانی) هه تاوه کو ته مه نی چل سالی^۴.

قوناغی دووهم: دوا ی ده رچوونی له موخته زیله و جیا بوونه وه ی لئیان رییازی عبدالله ی کوپی سه عیدی کوپی کیلابی به سری^۵ گرته به رو ده سستی دایه وه لամدانه وه ی موخته زیله به پشت به ستن به و یاساو مه سه لانه ی که عبدالله ی کوپی کلاب باسی ده کردن^۶. ئیبن تیمیه ره حمه تی خوا ی لی بیت نه لئیت: نه بولحه سه نی نه شعری کاتیک وازی له موخته زیله هیئا رییازی ابی محمدي کوپی کلابی گرته به رو^۷ کتیبی (اللمع فی الرد علی أهل الذیغ و البدع) نوینه رایه تی نه م قوناغی ده کات^۸ ئیبن

^۱ ترتیب المدارک (۲۴/۵).

^۲ موقف ابن تیمیة من الاشاعة (۳۳۹/۱).

^۳ موقف ابن تیمیة من الاشاعة (۳۴۰/۱).

^۴ شعبة العقيدة بين أبي الحسن والمنتسبين اليه ل ۳۹.

^۵ سير أعلام النبلاء (۱۷۴/۱۱).

^۶ شعبة العقيدة بين أبي الحسن والمنتسبين اليه ل ۴۲.

^۷ الفتاوى (۵۵۶/۵) (۱۰۳/۳).

کلابیش وه لامي موعته زيله و جوهه ميهی ده دايه وه به شيويه كه كه نزيك بوو له مه زه بي نه هلی سوننه ت و فهرموده به لام کاتيک ده مه قاله وه لامدانه وه يان بۆ يه کتر په ره ی سهندو کلابيش به ريگه قيا سيه کان رووبه پرويان ده بويه وه چهند بنه مايه کی بۆ سه لعاندن كه نه وان خويان دايانناوه، ليتره شه وه بيده ده دزي کرده ناو ريپازه كه يه وه^۱، هه روه ها ئين کلابيش مه زه بيکی نوئی داهيتنا بوو كه له هه ندی شتيدا هاوپا بوو له گه ل مه زه بي سه له فو پيشينانداو له هه ندیکی تريدا هاوپا بوو له گه ل موعته زيله و جوهه ميه دا^۲.

له باره ی نه مه شه وه ئين تيميه ره حمه تی خوا لي بيت نه فهرمويت: خه لکی پيش ابي محمدي کوپي کلاب دوو جوړ بوون: په يره وانی سوننه ت و جه ماعت سيفه ت و کرده وه کانی په روه ردگار ده سه لمينن به لام جوهه می و موعته زيله کان نه م دوو مه سه له يه رت ده كه نه وه، قسه كه ی ئين کلابيش نه م سيفه تانه ی بۆ په روه ردگار ده سه لميني، به لام نه وه رت ده كاته و كه نه و کرده وانه له په روه ردگارا هه بن كه ده يه وي و برياری داوه نه بو العباس قلانسی و ابو الحسنی نه شعهریش^۳ هاوپان له گه ليدا، نه م بنه مايه ش كه ئين كيلا ب داهيتنا پالينا به پيشه وا نه حمه دی کوپي حه نبه ل و پيشه وایانی تری سه له فوه كه خه لکیان لي ناگاداريكه نه وه^۴، نه م ريپازه ش كه ئين كيلا بی به صری داهيتنا كه س پيش نه و په ی پی نه بر دبوو، نه شعهریش هاوپا بوو له گه ليدا و به هزی نه مه شه وه وه لامي جوهه می و موعته زيله ی دايه وه^۵.

قوناغی سيیه م: نه شعهری ماوه يه كه له سه ر ريپازی ئين كيلا ب وه لامي موعته زيله ی ده دايه وه، به لام خوا ی گه وره به رچاوی روشن کرده وه و راستی نيشاندا نه ویش به گه پاندنه وه ی به ته واوی بۆ سه ر ريپازی نه هلی سوننه ت و جه ماعت و په يره وکردنی ريپازیان و شوینكه وتنی ريگه يان، نه مه ش نه وه بوو كه نه شعهری ده بويست له سه ری بيت له كاتيکدا كه به خزمه ت په روه ردگار ده گات، بۆيه بييه ريپوونی خوی له ريپازو مه زه به کانی تر پيشانداو ده ستي دايه بانگه وازکردن بۆ ريپازی

^۱ شعبة العقيدة بين أبي الحسن الأشعري و المنتسبين اليه ل ۴۲.

^۲ شعبة العقيدة بين أبي الحسن الأشعري و المنتسبين اليه ل ۴۲.

^۳ شعبة العقيدة بين أبي الحسن الأشعري و المنتسبين اليه ل ۴۴.

^۴ الفتاوى (۱۳۱/۱۳ - ۱۵۴).

^۵ موافقة صريح المعقول لصحيح المنقول (۴/۲ - ۵) على هاشم منهاج السنة.

^۶ مجموع الفتاوى (۳۶۸/۱۳).

^۷ شعبة العقيدة بين أبي الحسن الأشعري ل ۴۵.

سه له فو بووه شوینکه و ته ی پېشه وا نه حمده دی کوږی حه نېهل ره زای خوی لى بېت، نه م قوناغەش له بهر گرنگی له بواری بیروباوه پدا نیټه به سى به لکه بۆمان سه لماندووه^۱ :

یه که م: وته ی زانایان: زۆرک له پېشه واو زانایان شایه تی که پانه وه ی ته واو نه شعەریان داوه بۆ سه رمه زه به ی سه له فی سالت، بېگومان نه م پېشه وایانه ش نه م شایه تیه یان نه داوه هه تاوه کو باش له ژيانى ورد نه بوینه وه نه یان زانیبیت چۆن بووه وه له سه رچی گیرساوه ته وه، له و زانایانه ش^۲ :

• شیخی نیسلام: نین قیمه^۳

• نین القيم^۴

• حافظى ذهبي^۵

• حافظ نین کثیر، نه لى: سى حاله تیان بۆ شیخ أبی الحسن نه شعەری باسکردووه :

یه که میان: موخته زیله بوونی که بېگومان لى پاشکه زیوویه وه .

دووهمیان: سه لماندنى حوت سیفه ته عه قلیه کان بۆ پهروه ردگار: که نه وانیش ژیان و زانین و توانا و یست و بیست و بینین و قسه کردن، له که لا لیکدانه وه ی سیفه ته خه به ریه کان وه ک روومه ت و هه ردو و ده ست و قاچ و پی و هاوشیوه کانى .

سییه میان: بریاردانى هه موو سیفه ته کان به ی چۆنیتى و چواندن به پى ریبازى سه له ف

نه مه ش نه و ریبازیه که له کتیبى الإبانه دا گرتویه تیه به ر که دواچار نوی^۶ .

• شیخ نوعمان الالوسى^۷

• شیخ أبو المعالی محمود الالوسى^۸

• عه للامه و زانای که وره محب الدين الخطيب: که له باسکردنى نه و قوناغانه دا که نه شعەری

پیايدا تپیه پیه وه که پانه وه ی به ته واوی بۆ مه زه به ی سه له ف ده لى: أبو حسنى نه شعەری

^۱ شعبة العقيدة بين أبي الحسن الأشعري ل ٤٧.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ٤٧

^۳ الفتاوى (٥٣/٦).

^۴ اجتماع الجيوش الاسلامية ل ١١٢.

^۵ سير اعلام النبلاء (٨٦/١٥).

^۶ إتحاف السادة المتقين، المرتضى الزبيدي ل ٤٨.

^۷ جلاء العينين ل ٢١٣.

^۸ غلبة الاماني في الرد على النبهاني (٤٨/٢).

كوپى ئىسماعيل له گوره زانايانى بواري بيروباوه په له ئىسلامدا، په كه مجار موخته زيله بوو و پاشان بووه قوتابى الجبائى ، پاشان خوى گه وړه بهرچاو روونى پى به خشى كاتى له نيوهى ته من و سهره تاي پيگه شتنيدا بوو پاشگه زبونو وهى خوى راگه ياند له گورپايى موخته زيله، پاشان له م قوناغه دا چالاكانه ده ستيدايه نوسينو موناقه شوو وتنو وهى وانه بى ردتانه وهى موخته زيله، به په پره وكردنى ريگه په كى مام ناوهند له نيتوان ريگاي جه ده ل و ته نويل و ريگه ي سه له فدا، پاشان ريگاكي پالفته كړدو دلسوزانه گه راپه وه بى ريگاي سه له ف له سه لماندنې هر شتيك كه به ده ق سه لماوه له مه سه له غه بيبه كان كه خوى گه وړه باوه پ پيپنيانى به دلسوزيه وه پتويست كړدوه، له سر نه م ريپازش دوا كتيپه كانى نوسيوه له وانه ش كتيپى (الابانة) نه و زانايانه ش كه باسى ژياننامه يان كړدوه نه مه به دوا كتيپى داده نين، نه مه ش نه و حاله ته يه كه ويستويه تى له سهرى بيت كاتيگ به خرمه ت په روه ردگار ده گات، هر شتيكى تر كه پيچه وانه ي نه مه بيت له و شتانه ي كه دهر درينه پالى، يان نه شعره په كان چوبيتنه سهرى، نه وه نه شعره ي لى پاشگه زبونه ته وه بى نه وهى كه له كتيپى الابانه دا هاتوه^۱.

حاله تى دووهم: ديدارى له گه ل حافظ زه كه رىاي ساجى

دواى وازمينانى له موخته زيله و ده سته لگرتنى له ريپازى ئين كيلا ب رووى كړده پيشه وايانى (نه هلى حديث) كه ناسراون به دروستى بيروباوه پو خاوينى ريپازيان هه تاوه كو ليپانه وه راي سه له فو (نه هلى حديث) وه رگريت له و پيشه وايانه ش زاناي فرموده له به سرده زه كه رىاي ساجى^۲ ئين تيميه دهر باره ي نه شعره ي ده لى: بنه ماكانى فرموده ي له زه كه رىاي ساجيه وه وه رگرت له به سرده پاشان كاتى هاته به غدا چند شتيكى تر له حه نبله كانه وه فيربوو، نه مه ش له كوتايى ته منيدا بوو، وه ك خوى و هاوه لاني له كتيپه كانياندا باسى ده كه ن^۳، له شوپنيكى تريشدا الذهبي له باسى ژيانى الساجيدا ده لى: ابو الحسنى نه شعره ي ئوصولى له نه وه وه وتى نه هلى حه ديسو سه له فى وه رگرتووه^۴ له شوپنيكى تريشدا دهر باره ي الساجى نه لى: نه بولحه سنى نه شعره ي له وه وه وتى سه له فى وه رگرتووه دهر باره ي سيفه ته كانى په روه ردگارو له نوسراوو كتيپه كانيدا

^۱ برونه: المنتقى الذهبي بقليدوانى محب الدين الخطيب ذمارة ۳ ل ۴۱.

^۲ شعبة العقيدة بين ابي الحسن الاشعري و المنتسبين اليه ل ۴۹.

^۳ الفتاوى (۲۸۸/۳).

^۴ تذكرة الحافظ الذهبي (۷۰۹/۲).

پشتی پی به ستووه^۱، نین القیم^۲ و نین کثیریش^۳ هم به یه کگه شتنه وهی نه شعری و ساجیان سه لماندوه و به خالی وهرچه رخانین داناوه له ژانی نه شعریدا^۴ همه وپرای زانی تر^۵.

حاله تی سییه م: کتییی الابانه و ساغبوونه وهی دانانی له لایهن نه شعریه وه:

دواین کتیب که نه شعری دایناوه کتییی الابانه یه، له م کتیبه شدا باسی نه وه دهکات که نه شوینکه وتوه پیشه و نه حمده و پابه نده به بیروباوه پی سه له فی سالتحه وه شوین پیشه وایانی فهرموده ده که ویت، پاش نه مهش باسی بیروباوه پی سه له فی سالت دهکات له کاروباره کانی نایندا، کومه لیککی زویش له زانایان هم کتیبه یان داوه ته پال نه شعری له زانایانی پیشین و هم دواپیانه ش^۶ نزیکترین زاناش له سه رده می نه شعریه وه نین نه لنه دیمه کۆچکردو له ۳۸۵ ک هم زانایه له کتییی فهرست باسی ژانی نه شعری دهکات و ناوی کومه لی له کتیبه کانی ده هیئی له وانه کتییی (التین فی أصول الدین) دواي نه ویش نین عه ساکر هات و به رگری له نه شعری کردو باسی کومه لیک له کتیبه کانی کرد له وانه ش کتییی الابانه و زویشتی له کتییی (التبین) باس کرد بۆ ستایشکردنی بیروباوه پی راست و دروستی، نین عه ساکر ده باره ی نه شعری نه لیت: کتیبه کانی لای نه هلی عیلم ناسراو به ناویانگه به به هیزی و لیکۆلینه وهی دروست، لای لیکۆله ره وان وه سف کراوه، هه رکه سییکش کتییی الابانه ی بخوینیتته وه پله وپایه ی هم زانایه ی بۆ ده رده که ویت له رووی زانست و باوه ره وه^۷. پاش نه ویش نین درباس کۆچکردو ۶۵۹ ک هات و کتیبکی دانا بۆ به رگریکردن له نه شعری و کتییی الابانه شی دایه پال و تی: پاشان بزائن برایان خوی گه وه هه موو لایه کمان سه رکه وتوو بکات بۆ ئاینی راست و دروستی خوی و رینمونیمان بکات بۆ ریگه ی راست که کتییی (الإبانه عن أصول الديانة) که پیشه و ابو الحسن علی کوپی نیسماعیلی نه شعری دایناوه نه و بیروباوه ره یه که دواچار نه شعری په ی ره ی کردوه پاش گه پانه وهی له ناو موخته زیله به فه زل و منه تی په روه ردگاره وه، هه رقه سه یه کی تر بدریتته پالی که جیاواز بیت له وهی له م کتیبه دا هاتوه نه وه لیی پاشگه زیبوه ته وه و بییه ریپوونی خوی بۆ خوا ده ریپوه هه روه ها په ی ره ی

^۱ سیر أعلام النبلاء (۱۹۸/۴).

^۲ شعبة العقيدة بين أبي الحسن و المنتسبين اليه ل ۵۰.

^۳ إجتمع الجيوس الاسلامية ل ۹۷.

^۴ البداية و النهاية (۱۳۱/۱۱).

^۵ شعبة العقيدة بين أبي الحسن الاشعري ل ۵۰.

^۶ شیخ حماد نه نصاری نامه یه کی نوسیوه و تیایدا گه پانه وهی نه شعری بۆ مه زه بی سه له ف سه لماندوه.

^۷ تبیین کذب المفتری ل ۲۸.

له هاوه لآن و شوینکه وتوان و پیشه وایانی فرموده و رای پیشه واه نه حمه دی کوپی حه نیه ل کردوه
 (ﷺ)، نایا دوی نه مه ره وایه بلّین: پاشگه زیوه ته وه؟ باشه له چس پاشگه زیبیتته وه له قورئان و
 سوننه تی پیشه مبه ره که هاوه لآن و شوینکه وتوان و پیشه وایانی فرموده له سه ری بوون؟ له کاتیکدا
 ده یزانی که نه وه مه زه به ی نه وانه و خوی لیئانه وه گنراویه تیه وه، نه مه سویند بق خوا شیوا نییه
 بدریته پال خه لگانی ساده نیتر چون ده دریته پال پیشه وایه کی وه ک نه و دوی نه وه ی باسی نه و
 کتیبه یمان کرد که کومه لی له پیشه واه ناوداره کانی نیسلام و زانایانی فرموده ده یده نه پالی و
 ستایشی ده کن له سه ر نه و بیرورایانه ی که بیبه ری ده کات له و بیدعانه ی که دراونه ته پالی^۱،
 پاشان ناوی کومه لی له و زانا و پیشه وایانه ی هیناوه که نه م کتیبه یان داوه ته پال نه شعری، له وانه:
 پیشه واه أبو علی حسنه ی کوپی علی کوپی نیبراهیمی فاسی کۆچکردو له ۴۴۶ ک.

● حافظ أبو عثمانی صابونی کۆچکردو له ۴۴۹ ک.

● حافظ نه بو به کری به یه قی کۆچکردو له ۴۵۸ ک.

● زانای پیشه واه نه بولفه تح نصر نه لمه قدسی کۆچکردو له ۴۹۰ ک.

● زانا نه بولمه عالی مجلی خاوه نی کتیبی الذخائر له فیه قدا کۆچکردو له ۵۰۰ ک^۲.

هه روه ها زانای زوری هه ن که کتیبی الإبانة نه ده نه پال نه شعری جگه له وانه ی ئیبن درباس
 باسی کردون وه ک:

● پیشه واه ئیبن ته میمه کۆچکردو له ۷۲۸ ک.

● حافظی الذهبی کۆچکردو له ۷۴۸ ک که نه لیئت: کتیبی الإبانة به ناوبانگترین نوسراوی اُبی
 الحسن، حافظ ابن عساکر نه مه ی ئاشکرا کردو پیشه واه محی الدینی نه وه ویش به خه تی خوی
 له به ریگرتوته وه^۳.

● پیشه واه ئیبن القیم کۆچکردو له ۷۵۱ ک^۴.

● حافظ ئیبن کثیر کۆچکردو له ۷۷۴ ک.

● عه للامه ئیبن فرخونی مالیکی کۆچکردو له ۷۹۹ ک^۵، هه روه ها کومه کی تری زور هه ن
 که له هه ژمار نایه و هه مووشیان نه م کتیبه یان داوه ته پال نه شعری به دوایه مین کتیبیان

^۱ رسالة الذب عن أبي الحسن الأشعري لابن درباس ل ۱۰۷ ليکۆلینه وه ی د. علی ناصر الفقهي.

^۲ شعبة العقيدة بين أبي الحسن الأشعري والمنتسبين إليه ل ۵۲.

^۳ مختصر العلل ل ۲۳۹.

^۴ اجتماع الجيوش الإسلامية ل ۱۱۳ ک.

^۵ الديباج المذهب ل ۱۹۵.

داناوه^۱. ههروهه مێژوونوسان کۆمهڵی هۆکاریان باس کردووه بۆ گه‌پانه‌وه‌ی ئابی الحسن بۆ مه‌زه‌بی نه‌ه‌لی سوننه‌ت و وازه‌تێنان له‌موعه‌زله‌ که گرنه‌گرتینیان به‌زه‌بی و میهره‌بانی و رێنمایی په‌روه‌ردگاره‌ بۆی.

ب- **نهیانی گه‌وره‌یی نه‌شعهری له‌مێژوودا:** دوا‌ی ئهم گۆپانه‌کاریه‌ مه‌زنه‌ ئه‌بو له‌سه‌نی نه‌شعهری هه‌ستا به‌بانگه‌وازکردن بۆ بیروباوه‌ری نه‌ه‌لی سوننه‌ت و به‌رگری ئی کردنی به‌دلگه‌رمی و باوه‌په‌وه‌ و ده‌لامدان‌ه‌وه‌ی موعه‌زله‌ و شوێنکه‌وتنیان له‌مه‌جلیس و ناوه‌نده‌کانیاندا بۆ بپرواه‌تێنایان به‌وه‌ی که‌خۆی دوا‌جار باوه‌ری پێه‌تێناوه‌ له‌بیروباوه‌ری نه‌ه‌لی سوننه‌ت و مه‌زه‌بی سه‌له‌ف، چالاکی‌شی له‌م بواره‌دا له‌سه‌رده‌می پێشوی زیاتر بوو، هه‌روه‌ها خۆی سه‌ردانی موعه‌زله‌ی ده‌کرد و مونا‌قه‌شه‌ی ده‌کردن، بۆیه‌ له‌و باره‌یه‌وه‌ پێیان وت: چۆن تێکه‌ڵی خه‌لکی بیده‌چی نه‌که‌یت و نه‌چیته‌ لایان له‌کاتێکه‌دا که‌ده‌بی لێیان دوربیت؟ نه‌ویش فه‌رموی: ئه‌وان خه‌لکی ده‌سه‌لاتداران و والی و قازیان تێدا‌یه‌ و له‌به‌ر ئه‌وه‌ دانا‌به‌زن و نایه‌نه‌ خواره‌وه‌ هه‌تاوه‌کو له‌گه‌ڵیاندا بدوێم، جانه‌گه‌ر ئه‌وان نه‌یه‌نه‌ خواره‌وه‌ بۆ لای من و منیش نه‌چم بۆ لای ئه‌وان، ئه‌ی چۆن هه‌ق ده‌رده‌که‌وێت و بزانه‌ که‌نه‌ه‌لی سوننه‌ت پش‌تیوانیان هه‌یه‌ که‌به‌به‌لگه‌ی به‌هێز راکانیان ده‌سه‌لمێنن^۲. ئهم هه‌وله‌ مه‌زن و تیکۆشانه‌ بپوچانه‌ش بوو سه‌رخستنی مه‌زه‌بی نه‌ه‌لی سوننه‌ت شیاوی ستایش و نرخاندنه‌، دياره‌ ئاستی نه‌قلی و ژیری نه‌بوله‌سه‌نی نه‌شعهری به‌رزتر بووه‌ له‌ئاستی هاوته‌مه‌ن و هاو‌پێکانی و خاوه‌نی داه‌تێنان و شاگاری گه‌وره‌بووه‌ له‌بوا‌ری نه‌قل و ژیری‌دا، وه‌لامی به‌لگه‌کانی موعه‌زله‌ و بیروباوه‌په‌کانیانی به‌ئاسانی ده‌دا‌یه‌وه‌ و به‌وپه‌ڕی متمانه‌ و تواناوه‌ پوچه‌ڵی ده‌کرده‌وه‌. وه‌ک چۆن مامۆستا‌یه‌کی شاره‌زا وه‌لامی گومانی قوتا‌به‌یه‌کی خۆی ده‌داته‌وه‌ و گه‌رفته‌کانیان چاره‌سه‌ر ده‌کات، هه‌روه‌ها پێشه‌وا نه‌شعهری پێشه‌وا‌یه‌کی تیکۆشه‌رو موحته‌هیدبوو له‌زانستی که‌لامدا و یه‌کێک بووه‌ له‌دامه‌زرێنه‌رانی، هه‌موو زانایانی تریش که‌دوا‌ی ئه‌و هاتوون به‌زیره‌کی و تێپوانینه‌ ورد و ته‌ به‌هێزه‌کانی کاریگه‌ریبون^۳.

ج- **ئه‌بوله‌سه‌نی نه‌شعهری بیروباوه‌ری خۆیمان بۆ رافه‌ ده‌کات:** نه‌ئیت: ئه‌و قسه‌یه‌ی که‌ ئێمه‌ ده‌ی‌لێین و ئه‌و بیروباوه‌ری که‌ ئێمه‌ ناینداری له‌سه‌ر ده‌که‌ین بریتییه‌ له‌پابه‌ندبوون به‌په‌راوه‌ مه‌زنه‌که‌ی په‌روه‌ردگار و سوننه‌تی پیغه‌مبه‌رو ئه‌وه‌ی که‌ هاوه‌لان و شوێنکه‌وتان و پێشه‌وا‌یانی

^۱ شعبة العقيدة بين أبي الحسن الأشعري ل ۵۲.

^۲ تبیین الکذب المفتری ل ۱۱۶.

^۳ رجال الفكر والدعوة في الإسلام (۱/ ۱۴۳/ ۱۷۴۴).

فرموده فرمویانه، ئیمه پابه‌ن‌دین به‌وه‌وه به‌وه‌ی که ئه‌بو عبدالله أحمدی کوری حه‌به‌ل
 فرمویه‌تی خوی گه‌وره پایه به‌رزی بکات و پاداشنی به‌خیری بداته‌وه، ناپازین به‌وه‌ی
 که‌نه‌یارانی وتویانه، چونکه ئه‌و ئه‌و سه‌رکرده ته‌واوه‌یه که‌خوی گه‌وره به‌ه‌زیه‌وه هه‌تی
 رونکرده‌وه و گومرایی هه‌لگرت و ریبازی خوی پئی رونکرده‌وه و بیدعه چیه‌کانی ده‌م کوت
 کرد و گومانه‌کانی ره‌وانده‌وه، ده‌سا ره‌حه‌تی خوی لیبیت چه‌ند پشه‌ویه‌کی پیش‌ره و
 هاوریه‌کی مه‌زن و گه‌وره‌بوو^۱. هه‌روه‌ها خزمه‌ته‌کانی ئه‌شعهری ته‌نها خوی له‌پشتیوانی
 کردن له‌بیروباوه‌ری ئه‌هلی سوننه‌ت و سه‌له‌فدا نه‌بینیه‌وه، چونکه حه‌به‌لی و زانایانی
 فرموده به‌و کاره هه‌ستابوون و که‌مه‌رخه‌م نه‌بوون تیایدا، به‌لکو بلیمه‌تی له‌وه‌دایه
 که‌هه‌ستا به‌هینانه‌وه‌ی به‌لگه و پاساوی ئه‌قلی و لۆژیکی بۆ ئه‌م بیروباوه‌رانه و یه‌که یه‌که
 روبه‌روی بیروباوه‌ری موخته‌زیله و فه‌لسه‌فه‌چیه‌کان ده‌بوویه‌وه، هه‌موو ئه‌مانه‌شی به‌زمانیک
 ئه‌نجام دا که‌ئه‌وان لیتی تئ ده‌گه‌یشتن شیوازی که‌تاشنابون پئی به‌م پیه‌ش توانی
 بیسه‌لمینیت که‌ئه‌م ناین و بیروباوه‌ره راست و دروستی له‌لایه‌ن ئه‌قل و لۆژیکه‌وه پالپشتی
 ده‌کرین و ئه‌قلی دروست پیشتیوانی ناینی راست و هیچ ململانی و دژایه‌تییه‌کیان له‌نیواندا
 نییه^۲ سه‌رچاوه‌کانی بیروباوه‌ر لای ئه‌بولحه‌سه‌نی ئه‌شعهری: ئه‌شعهری باوه‌ری و ابو
 که‌سه‌رچاوه‌ی بیروباوه‌رو ئه‌و مه‌سه‌لانه‌ی که‌په‌یوه‌ست به‌باوه‌رپو شته نادیاره‌کانه‌وه -
 میتافیزیک - بریتییه له‌قورئان و سوننه‌ت و ئه‌وه‌ی که‌په‌یغه‌مبه‌ران هیناویانه نه‌ک ته‌نها ئه‌قل و
 ژیری و قیاس و میتافیزیکی یۆنانی، به‌لام بئ ده‌نگیوونی به‌باش نه‌ده‌زانی به‌رامبه‌ر ئه‌و
 مه‌سه‌لانه‌ی به‌تپه‌ریوونی کات په‌یدا بوون، به‌ه‌وی تیکه‌ل بوونی نه‌ته‌وه و ناین و فه‌لیه‌فه
 بیگانه‌کان له‌گه‌ل ئومه‌تی نیسلامیدا، که‌له‌ناکامیدا چه‌ندین ده‌سته و گروپ دروست بوون،
 به‌لکو پئی و ابو بئ ده‌نگ بوون به‌رامبه‌ر به‌و مه‌سه‌لانه زیان به‌نیسلام ده‌گه‌یه‌نیت و سام
 شکوی سوننه‌ت ناهیلئ و واپیشان ده‌دریث که‌سوننه‌ت له‌رووی ئه‌قلی و زانستییه‌وه لاوازه‌و،
 زانایانی ناینیش ده‌سته‌وسانن له‌به‌رامبه‌ر ئه‌م په‌وتانه و روبه‌رویوونه‌وه‌ی هیرشه‌کانیاندا،
 هه‌روه‌ها خه‌لکی گومراش ئه‌مه ده‌قۆزنه‌وه و دزه ده‌که‌ته ناو ئه‌هلی سوننه‌ت و بیروباوه‌ری
 راست و گومانه‌کانیان له‌ناویاندا بلۆده‌که‌نه‌وه و گه‌نجه رۆشن‌بیره‌کانیان راده‌کێشن به‌لای
 خۆیاندا، هه‌روه‌ها ئه‌شعهری باوه‌ری و ابو که‌سه‌رچاوه‌ی بیروباوه‌ر بریتییه له‌سروش و

^۱ هه‌مان سه‌رچاوه له‌.

^۲ رجال الفكر والدعوة في الإسلام (۱/۱۴۷).

(وحی) پیغمبرایه تی محمد (ﷺ)، ریگای فیروونیسی بریتییه له قورئان و سوننه ت و نه وهی که له هاوه لانه وه ها تووه ﷺ، نه مهش جیاوازی و خالی ناکۆکی نیوان نه وو موخته زیله، چونکه نه و له م بواره دا پپچه وانه ی موخته زیله، به لام له گه ل نه وه شدا پیی وابوو که به رگریکردن له بیرویاوهری دروست و چاندنی له دلی نه وهی نویدا پیویستی به قسه کردنه به زمانی سه رده م و به کارهینانی زاراه زانستییه کان و روبه روبونه وهی نه یاران به و شیوازه نه قلی و لۆژیک یه ی که نه وان په پیره یی نه کهن، نه مهشی ته نها به دروست نهیده زانی، به لکو به باشتترین جیهاد و گوره ترین کاری ده زانی له و سه رده مه دا، نه مهش خالی جیاکه روه بوو له نیوان نه وو هه ندی له حه نبه لیه کان و زانیانی فه رموده دا، که دانه به زینیان بۆ نه م ناسته به گونا ه ده زانی و پیی ته نگاو ده بوون^۱.

د- هه ندی له نوسراوه کانی نه بولحه سه نی نه شه ری: کاری نه بولحه سه نی نه شه ری ته نها مونا قه شه و مشتومر نه بوو، به لکو له پاش خۆی کتیبخانه یه کی به جی هشت که هه مووی نوسراو دانراوی خۆی بوو و له بواره کانی به رگری کردن له سوننه ت و راهه کردنی بیرویاوهری دروست ده دوان، هه روه ها راهه ی قورئانیسی کردوه و که مترین شتیکیش که له سه ر نه و ته فسیره ی و ترا بیته نه وه یه که سی به رگ بووه وهه ندی له نوسه رانیس نه لێن نوسراوه کانی نه گاته نزیکه ی سی سه د کتیب^۲ و زۆربه شیان له وه لامی موخته زیله دایه و هه ندیکیشی وه لامه بۆ مه زه به کانی تر له و کتیبانه ش کتیبی (الفصول) که وه لامه بۆ فه یله سوف و سروشته پرست و بوره می و جوله که و گا ورو ناگر په رسته کان، نه م کتیبه زۆر گه وره یه و دوانزه به ش له خۆ ده گریت، ئین خه له کانیش باسی کتیبه کانی (اللمع) و "ایضاح البرهان" و "التبيين عن أصول الدين" و "الشرح والتفصيل في الرد على الإفك والتضليل" ده کات جگه له زانسته نه قلی و بیرویاوهریه کانیش چه ند نوسراوێکی هه یه له زانسته شه رعیه کاند و هه کو "کتاب القیاس" و "کتاب الاجتهاد" و "خبر الواحد" و کتیبیک ده رباره ی وه لامدانه وهی ئین راوه ندی له ره تکر دنه وهی "تواتر" دا، هه روه ها له کتیبی "العمد" دا باس له و کتیب و نوسراوانه ی ده کات که تا سالی ۳۲۰ ته واوی کردون واته چوار سال پیی وه فات کردنی، که شه ست و هه شت کتیب، زۆربه شیان له ده به رگ و زیاتردا خویان ده بیننه وه، له کۆتایی ته مه نیشیدا چه ند کتیبیکێ زۆری نوسی، هه روه ها کتیبی "مقالات الاسلامیین" یشیی

^۱ رجال الفكر والدعوة (۱/۱۴۸).

^۲ تبیین کذب المفتری ل ۱۳۶.

نەيسە لميئنى كەئەو تەنھا زانائى بىروبەو پەرەسە، بەلگە مېژونوسىكى دەستپاكى زانستى بىروبەو بىروبەو رۆژھەلاتناسە كانىش دانىيان ناوہ بەوردى و پاكى و راستگويى لەھيتانى زانيارىدا^۱. كىتەبە كانى كۆمەل و ئاينە كانىش بەلگەن لەسەر پاكى و وردى لەگىرەنەو و ەەرگرتنى زانيارىيە كاندە^۲.

۵- **تيكۆشانی لەبەواری پەرستشدا:** نەبەلەسەنى نەشەرى تەنھا پياوى نەقل و زانست و ليكۆلەنەو نەبوو، بەلگە لەگەل نەو وەدا كەگەشتبەو پەلە پيشوايەتى و ئىجتىھاد لەنەقل و زانستدا، لەھەمان كاتدا كۆششى زۆرى لەپەرستشە كاندە دەكرد و خۆى بەپەوشتە جوانەكان رازاندەبەو و نەمەش يەكەكە لەتاييە تەندىيە كانى زانە پيشينەكان، كە سەرقالبەونيان بەزانستەو نەبوو تە رىگەر لەكۆشش كەردنيان لەپەرستشە كاندە بەدەمەو بونى بەرەو و اميان بۆى، بەلگە وەنەوتەو و خويەندەن و پەرستشيان پىكەو كۆكەردەبەو و لەگەل نەمەشدا خوا ويست و دۇنيا نەويستەون نەحمەد كۆپى عەلى فەقىە نەلە: چەند سالىك لەبەسەردە خەمەتى نەبەلەسەنى نەشەرىم كەرد و لەبەداشدا لەگەل زىاوم ەتاو كۆچى دواى كەرد رەحمەتى خواى ليبيت كەسم نەبينىو و لەو لەخواترس تربيت، ھىچ شىخىكىشم نەبينىو، ەتەندەى نەو بەشەرم بيت لەمەسەلە دۇنيايە كاندەو لەویش چالاكترم نەبينىو و لەمەولەندا بۆ كار كەردن بۆ رۆژى دواى^۳. ەروەھا لەو باسەشەو أبو الحسن السروي بۆ دەكات باس دەمات دەريارەى پەرستش و خواپەرستى بەشەودا بۆمان دەردەكەوت كە چەندە مەكۆپ بەھىزبەو لەبەندايەتيدا، ئىين خەلەكانىش نەلە: لەبەروبوومى زەويەكى وەقف كراوى دەخوارد كەبلالى كۆپى أبى بردەى كۆپى أبو موسى وەقفى كەردبوو بۆ مەنالاكانى و خەرجى رۆژانەشى ەفدە دەرەم بوو، نەمەش بەپىتى ووتەى الخطيب^۴.

۶- **نەو بىروبەو مەرى كە أبى الحسنى نەشەرى لەسەرى بوو ەتاو كۆچى دواى كەرد:** نەبو لەسەنى نەشەرى نەلە: نەمە گىرەنەو ەى كۆى نەو بىروبەو ەيە كەئەلى سوننەت و فەرەموودە لەسەرى بون:

^۱ رجال الفكر والدعوة (۱/۱۵۰).

^۲ رجال الفكر والدعوة (۱/۱۵۰).

^۳ تبیین الکذب المفتری ل ۱۴۱.

^۴ رجال الفكر والدعوة (۱/۱۵۰).

^۵ وفيات الأعيان (۱/۴۱۲).

- ۱- داننان به بوونی خواو فریشه ته کان و پیغه مبه ران و ناسینی محمد وهك به نده و پیغه مبه ری خوا.
- ۲- به هشت راسته و ناگری دوزه خیش راسته و رژی دواپی بی هیچ گومانیک به پیوهیه و خوی گه وره و نه وانه زیندوو ده کاته وه كه له گزردان.
- ۳- خوی گه وره له سهر عهرشی خویه تی وهك نه فهرموی ﴿الرحمن علی العرش استوی﴾ (طه: ۵).
- ۴- خوی گه وره دوچاوی هیه به بی چۆنیتی وهك نه فهرموی ﴿تجری بأعیننا﴾ (القمر: ۱۴).
- ۵- ههروه ها دو دهستی هیه به بی چۆنیتی وهك نه فهرموی ﴿خلقت بیدي﴾ (ص: ۷۵).
- ۶- ههروه ها خوی گه وره رومه تی هیه وهك نه فهرموی ﴿وبیقی وجه ربك ذو الجلال والإكرام﴾ (الرحمن: ۲۷).
- ۷- به ناوه پیروژه کانی پهروه دگار ناوتری به شیک نییه له خوا وهك موخته زیله و خه واریج توپانه.
- ۸- دانیان به وهدا ناوه كه خوی گه وره زانایه وهكو نه فهرموی ﴿أنزله بعلمه﴾ (النساء: ۱۶۶)، ههروه ها نه فهرموی ﴿وما تحمل من أنثی ولا تضع إلا بعلمه﴾ (فاطر: ۱۱).
- ۹- ههروه ها بیستن و بینینیان بۆ پهروه دگار بریار داوه وهك موخته زیله ره تیان نه کردۆته وه.
- ۱۰- هیزیان بۆ خوا بریار داوه وهك خوی گه وره نه فهرموی ﴿أو لم یروا أن الله الذی خلقهم هو أشد منهم قوة﴾ (فصلت: ۱۵).
- ۱۱- وتویانه: هیچ خیر و شرێك له سهر زه ویدا به بی ویستی خوارو نادات.
- ۱۲- هه موو شته کان به ویستی خوا پوو ده دهن، وهك خوی گه وره نه فهرموی ﴿وما تشاءون إلا أن یشاء الله﴾ (التکویر: ۲۹)، ههروهك موسلمانانیش ده لیت: هه رشتی خوا بیه وی ده بی نه وهی نه یه وی نابیت.
- ۱۳- وتویانه: هیچ كه سیک ناتوانی شتیک بکات پیش نه وه واده یه كه بۆ دانراوه یان شتیک بکات كه خوی گه وره بۆ نه ینوسیبت.
- ۱۴- بریاریان داوه كه هیچ به دیهنه ریک نییه جگه له پهروه دگارو خراپی مرۆفه کان و کاره کانیان خوا به دی دیت و، ههروه ها مرۆفه کان ناتوان هیچ به دی بێن.
- ۱۵- نه لێن قورئان قسه و فرمایشتی خوایه و به دیهنراو نییه.
- ۱۶- هه ركهس بلی وشه کانی به دیهنراون یان له سهر یان بووه ستی نه وه بیدعه چیه به لایانه وه و ناوتری وشه کانی قورئان به دیهنراون یان نا.
- ۱۷- نه لێن: خوی گه وره له قیامه تدا به چاوی سه رده بینریت وهك چۆن مانگ له شه وی چواره یه مییدا ده بینریت و باوه ردان نه بینن و بی باوه ران نایبینن، چونكه له نتوان نه وان و

خوادا به ربه ست و په رده هه یه خوای گه وره نۀ فۀ رموت ﴿كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَّحُجُونَ﴾ (المطففين) هه روهك موسى سلاوی خوای لیبت داوای بینینی له په روه ردگار کرد له دونیادا خوای گه وره ش خوی پیشانی کتوه که داو توانیده وه و تیی گه یاند که له دونیادا خوا نابینیت، به لکو له رژی دوایدا نه بیت.

۱۸- هیچ که سیك له نه هلی قبیل به هوی گونا هه وهك زینا و دزی و هاو شیوه کانییه وه له تاوانه گه وره کان به بی باوه نازان، به لکو به لایانه وه باوه پدارن هه رچه نده گونا هی گه وره شیان نه نجام دایت.

۱۹- باوه په لایانه وه بریتییه له باوه رهیتان به خوا و فریشته کان و پیغه مبه ران و کتبییه ناسمانییه کان و به قه در به خیرو شه ریه وه چاک و خراپییه وه، هه روه ها نه و شته ی که بو نه وان نه بووه هه رگیز بویان نه ده بوو نه وهش که بویان بووه هه رگیز له وان تیپه رنه ده بوو.

۲۰- نیسلام بریتییه له وهی که شایه نی بدهی که هیچ خوایه که نییه جگه له الله و محمدیش نیردراوی خوایه به و شیوه ی که له فهرمووده که دا هاتووه و نیسلامیش به لایانه وه جیاوازه له ایمان.

۲۱- دان به وه دا دهننن که خوای گه وره دلۀ کان ده گوری.

۲۲- دان به شه فاعه تی پیغه مبه ردا دهننن که بو نه و خه لکانه یه که خاوه نی گونا هه گه وره کانن له نومه ته که یدا، هه روه ها دان به سزای ناو گوړ داده نین و حوز صراطو زیندو بوونه وهی دوی مردن به راست ده زانن.

۲۳- لپرسنه وهی په روه ردگار بو بنده کانی و وه ستانیان له به رده م په روه ردگار دا هه ق و راسته.

۲۴- دان به وه دا دهننن که باوه په قسه و کرده وه یه زیادو که م ده کات و نالین به دیه پترواوه یان نا.

۲۵- نه لین: ناوه کانی خوا به شیکن له خوای گه وره.

۲۶- بریاری چوونه ناو دوزخ بو که سیك نادهن که گونا هی گه وره ی نه نجام داوه و بریاری چوونه به هه شتیش بو که سیك نادهن که یه کتا په رست بیت، هه تاوه کو خوای گه وهی به ویستی خوی بریاریان له باره وه ده دات و نه لین: کاریان ده سپیرین په روه ردگار نه گه ر بیه وی سزایان ده دات و نه گه ر بیشیه وی لیان خوش ده بیت، هه روه ها باوه ریان به وه هه یه که خوای گه وره خه لکانیکی یه کتا په رست له دوزخ ده ردینیت به و شیوه ی که له ریواته کاند له پیغه مبه روه د.خ هاتووه.

۲۷- دژ به جه دهل و مشتمپن له نایند او جیاوازین له قه ده رداو له گه ل باوه رهیتان و ملکه چ کردنانبو ریوایه ته راسته کان و نه و شوینه واران هی که که سانی متمانه پیکراو گپراویانه ته وه

به شیوه‌ی کی پشتاوپشت هه‌تا ده‌گاته پیغه‌مبه‌ری خوا، ناشلین چۆن و بۆچی، چونکه نه‌وه بیدعه‌یه.

۲۸- نه‌لین: خوای گه‌وره فه‌رمانی به‌خرابه نه‌کردوه، به‌لکونه‌ی لی کردووه و رازیش نه‌بووه به‌شهر هه‌رچه‌نده‌ری به‌ره‌دانی ده‌دات.

۲۹- ریزو مافی نه‌وانه ده‌زانن و ده‌پاریزن که خوای گه‌وره بۆ هاوه‌لینی پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی هه‌لباردون چاکه‌کانیان لی وه‌رده‌گرن و بیده‌نگ ده‌بن له‌وه‌ی له‌نیوانیاندا روویداوه به‌گه‌وره و بچوکیانه‌وه.

۳۰- هه‌روه‌ها نه‌بو به‌کر پاشان عومه‌ر پاشان عه‌لی عليه السلام پیش ئوممه‌ت ده‌خه‌ن له‌چاکه و فه‌زڵدا.

۳۱- دان به‌وه‌دا ده‌نن که نه‌وان خه‌لیغه‌ی راشیدو رینونی کراون و له‌هه‌موو خه‌لک باشترین پاش پیغه‌مبه‌ر عليه السلام.

۳۲- باوه‌ریان به‌و فه‌رمودانه هه‌یه که له‌پیغه‌مبه‌ره‌وه هاتوون عليه السلام: خوای گه‌وره دائه‌به‌زیت بۆ ئاسمانی دونیا و نه‌لین: ئایا که‌سێک هه‌یه داوای لیخۆش بکات؟ وه‌ک له‌فه‌رموده‌که‌دا له‌پیغه‌مبه‌ره‌وه هاتووه عليه السلام.

۳۳- ده‌ست ده‌گرن به‌قورئان و سوننه‌ته‌وه.

۳۴- شوین سه‌له‌فو پیشه‌وایانی پیشووی ئیسلام نه‌که‌ون وشتیک داناهاینن که خوا ریی پی نه‌داییت.

۳۵- دان به‌وه‌دا ده‌نن که خوای گه‌وره له‌قیامه‌تدا دیغت وه‌ک نه‌فه‌رموین: ﴿وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا﴾ (الفجر ۲۲).

۳۶- هه‌روه‌ها باوه‌ریان هه‌یه که خوای گه‌وره له‌بهنده‌کانی نزیک ده‌بیته‌وه به‌هه‌ر شیوه‌یه‌ک که بیه‌وین.

۳۷- باوه‌ریان به‌نوێژکردن هه‌یه له‌پشت هه‌موو ئیمامیکه‌وه خواناس بیت یان گوناها‌بار.

۳۸- باوه‌ریان به‌مه‌سح کردن یه‌سه‌ر خوفدا هه‌یه وه‌ک سونه‌تیک له‌سه‌فه‌رو کاتی نیشته‌جی بووندا.

۳۹- جیه‌ادکردنی هاوه‌لگه‌ران به‌پیویست ده‌زانن هه‌ر له‌و کاته‌وه که پیغه‌مبه‌ر عليه السلام نێردراوه هه‌تاوه‌کو دوایه‌مین کۆمه‌ل که‌رو به‌رووی ده‌ججال ده‌بنه‌وه و دوا‌ی نه‌وانیش.

۴۰- رایانوایه که دروسته‌ دوعا بۆ پیشه‌وا و ده‌سه‌لاتدارانی موسلمانان بکریت و نابیت چه‌ک یان شمشیر یان له‌رودا به‌رزبکریته‌وه هه‌روه‌ک نابیت له‌کاتی ئاماژاوه‌ی نیوان موسلماناندا بجه‌نگین.

- ۴۱- باوهریان به هاتنه دهره وهی ده جال و کوشتنی به دهستی عیسای کوپی مهربم هیه.
- ۴۲- باوهریان به نه کیرو مونکرو شه و پره وی و بلندبونه وه و خه و بینین هیه.
- ۴۳- هه روه ها نزاکردن بۆ مردوی موسلمانان و خیرکردن بۆیان پییان ده گات.
- ۴۴- باوهریان به وه هیه که له دونیادا ساحرو جادوگر هیه ساحرو جادو گهریش بی باوهره وه وهك خوی گه وره نه فره مویت، هه روه ها سحر هیه و ده بیته له دونیادا.
- ۴۵- باوهریان به نوێژکردن هیه له سه ره ره كه سیك كه به موسلمانانی بمریته چاك بیته یان خراپ و میراتیشیان لی ده بریته.
- ۴۶- باوهریان به وه هیه که به هه شت و دۆزه خ دروستکراون.
- ۴۷- وه هه ره كه سیك بمریته نه وه به نه جهل و له واده ی مهرگی خۆیدا ده مریته، هه ره كه سیكیش بکوژیته نه وه به نه جهلی خۆی ده روات.
- ۴۸- رزق و رۆزی له خواوه یه و ده یادت به به نده کانی حه لال بیته یان حه رام.
- ۴۹- هه روه ها شه یتان وه سه وه سه و دلّه خۆرپه بۆ مرۆڤ دروست ده کات ده یخاته گومان و هه له وه.
- ۵۰- پیاو چاکانیش له وانه یه خوی گه وره نیشانه و کاریان له سه ره ده ست به دی بیئیت و کارو بارنکیان پی بسپیریته.
- ۵۱- هه روه ها سوننه ت قورئان ناسپریته وه، چونکه قورئان له خواوه یه.
- ۵۲- منالانیش نه گه ر مردن کاروباریان به ده ست خواجه نه گه ر بیه وئ سزایان ده دات یان به ویستی خۆی له گه لیاندا ده جولیته وه.
- ۵۳- خوی گه وره زانایه به وه ی که به نده کانی ده یکه ن و نویسیویه تی که نه وه ده بیته و کاروباره کان هه مو به دهستی په روه ردگاریان.
- ۵۴- هه روه ها باوهریان به نارامگرتن هیه له سه ره برپاره کانی په روه ردگاری ده ست گرتن به وه وه که فره مان ی پی کرده وه و وازه یئان له وه ی که قه ده غه ی کرده وه و کارکردن به دلسۆزی و نامۆژگاری کردنی موسلمانان، هه روه ها په رستش له گه ل پیاوچاکاندا به دینداری ده زانن له گه ل نامۆژگاری کردنی کۆمه لێ موسلمانان و دورکه و تنه وه له تاوانه گه وره کانی وهك زیناو شایه تی درۆ ده مارگیری و خۆبه لزانین و خۆ هه لکیشان و به سوک سه یرکردنی خه لک و له خۆبایی بوون به ناره وا ده زانن.
- ۵۵- هه روه ها باوهریان به پیویستی دورکه و تنه وه هیه له هه ره كه سیك که بانگه واز بکات بۆ بیدعه.
- ۵۶- هه روه ها سه ره قال بوون به خۆپنده وه ی قورئان و نویسنه وه ی شوینه واری پیاوچاکان و خۆپندن و لیکنۆینه وه ی شه ره له گه ل خاکی بوون و ره و شته رزی و چاکه کاری و نازارنه دانی

خه لکی و وازهیتان له غه بیته و قسه هیټان و ناژاوه و نانه وه و وردبونه وه له خواردن و خواردنه وه به پیښیست ده زانن.

۵۷- نه مه کوی نه و شتانه یه که فهرمانی پټ ده که نو باوه ریان پټی هیه، نیمه ش له گه ل هه موو نه م شتانه داین که وتویانه پشت و په ناشمان هه ر په روه ږدگار و سره نجامی شمان هه ر بډ لای نه وه^۱. نه مه بیرو باوه ری پټ شه و نه شعهریبه که دواچار له سهری جیگیر بوو و بډ خوی ناشکرای کردوه و یه کیکیشه له و شوینه واران هی که پاش کچی دوی کردنی به جیی هیشت و رولتی هه بوو له هوشیار کردنه وه ی نه وه ی نوممهت و په روه رده کردنی له سر بڼه ماکانی نه های سوننهت و جه ماعت له سره ده می خویندنگه نیزامیبه کانی سه لجوقیه کاندا یان له سره ده می زه نکسی و نه یوبی و مه مالیک و عوسمانیبه کاندا هه تاوه کو نه مړ وک دادگری زانستی ش (نیمصافی علمي) ده لټین مه زه بی نه شعهری به و شیوه نه مایه وه که له کاتی کچی دوی کردنی نه شعهری دا له سهری بوو به جوړیک که جیاوازی له چه ندین مه سه له دا تی که وت، له به ناویانگترین نه وزانایانه ش که نیجهتادیان کردو جیاوازیوون له گه ل نه شعهریدا له چه ند مه سه له یه کدا، نه بوویه کری باقلانی و نیبن فورک و عبدالقاهری به غدادی و به یه قی و قشهری و جوهینی و غزال و هند نه مانه به پله ی جیا جیا جیاوازیان له گه لیدا هه بووه، د عبدالرحمن بن صالح المحمودیش هه ستاوه به به دوا دچوونی نه م گوزانکاریه به ورده کاریه وه له کتیبه به نرخه که یدا "موقف ابن تیمیة من الأشاعرة".

کوچی دواپی: کچی کردنی پټ شه و نه شعهری (ره حمه تی خوی لیټیت) له سالی ۳۲۴ ک دا بوو و له به غداش نیژا، له پرژده ی الزوایا^۲ له کاتی به خاکسپاردنی ته رمه که شیدا هاواریان کرد: نه مړ و پشتیوانی سوننهت کچی دواپی کرد^۳. نه مه نه و بیرو باوه ره سوننیبه بوو که ده ولته تی نه یوبی له سهری ده رویشت، هه روه ها زانایانی سوننه هه ستان به پوچه لکردنه وه ی بیروکی ده ق (النص)^۴ که شیعه کان باوه ریان پټی هه بووه و مه زه بی خوینیان له مه سه له ی نیمامه تدا له سر بنیات نابوو پوچه لی نه م بیروکه شیان به هه لټزاردنی نه بوویه کرو به یعت دانی موسلمانان پټی له روژی السقیفه دا

^۱ اعتقاد أهل السنة أصحاب الحديث سرع حملة ماحکاه عنهم أبو موسى الأشعري و قرره فی مقالاته. د محمد

عبدالرحمن الخمیس ل ۱ هه تاوه کو ۱۷۱ دکتوریش هه ستاوه به رافه کردنی نه م بڼه مایانه.

^۲ وفيات الأعیان (۱/۴۱۲).

^۳ رجال الفكر والدعوة (۱/۱۵۱).

^۴ تټوری ده ق "النص": مه به ست پټی بوونی ده ق له پیغه مبه روه سه بارهت به ده ستینشان کردنی نیمانه کان گوايه ده ق هاتوره و هه موو پټ شه واکانی شیعی دیاری کردوه و جگه له وان که س بوی نیبه ببیته پټ شه و. وه رگټی.

سه لماند^۱ له هه مان کاتيشدا بانگخوآزانی سوننه ره و ابوونی دهسه لاتی خلیفه عباسی به سونه کانیان دوپات ده کرده و به فرمانپه وایی کردنی هه موو ولاتانی موسلمان له گه ل روون کردنه وهی نار ه واییه کانی هزری شیعهی اسماعیلی و نه و چه واشه کاریبانه ی که تییدایه، و پرای ناشکرا کردنی ناراستی فاطمی بوون و سه ر به عه لی کوپی نه بی طالب بوونی ره چه له کیان. نه یوبیه کانیش سودیان له سلجوقی و زه نکییه کانه وه و هر گرت له شیوازه کانی بلاوکردنه وهی بیروباوهری سوننی ئیسلامی له میسرو سه رجه م ناوچه کانی ده ولته تی نه یوبیدا، بیروباوهری سوننی ئیسلامی و هؤکاره کانی بلاوکردنه وه له لایه که وه و فیهی شافعی له لایه کی تره وه نه و دوو باله ی بانگه واز سوننی بوو که نه یوبیه کان بلاویان کرده وه دوا ی نه وهی ده ولته تی شیعهی ئسماعیلیان له ناو برد^۲.

لیکولینه وه فیهییه کان: نه یوبیه کان گرنگیه کی زوریان به م لقه ی روشنبیری سوننی ده دا، نه مه ش له ری نه و خویندنگه زورانه وه که بنیاتیانناو کردیان به وه قف بو زانیانی مه زه بیکی دیاریکراو یان وه قفی هاوبه ش له نئوان مه زه به کاند، وه که نه وهی له خویندنگه ی الفاضلیه ده بوو که وه قف و تاییه ت کرابوو بو مه زه بی شافعی و مالکی، هه روه ها خویندنگه ی ظاهر یه حه لب که وه قف کرابوو بو شافعی و حه نه فیه کان و خویندنگه ی صالحیه ش له قاهره که الصالح نجم الدین نه یوب ته رخانی کرد به چوار مه زه به فیهییه که ی سوننه، به لام گرنگی دانی نه یوبیه کان به مه زه بی شافعی زیاتربوو به و پییه ی مه زه بی فهرمی ده ولته بوو قه زاو دادوه ریش له سه ر نه و ده کراو سه رجه م نه یوبیه کانیش په پیره ویان ل ده کردو که سیان له ونه ریته به دهرنه بوون جگه له الملك المعظم عیسی ی کوری العادل که حه نه فی مه زه ب بوو کوره کانیشی شوینی که وتن نه مه سه رباری نه وهی که هه موو نه وانه ی که پوسسته سه ره کیه کانی ده ولته تی سه لاهه دینیان له نه ستو گرتبوو شافعی مه زه ب بوون، نه م که سایه تیانه ش وه : القاضي الفاضل والعماد الاصفهانی عبهاء الدین ی کوری شه داد، نه مه ش نه وه دوپات ده کاته وه که پیشتر ناماژه یان پیدا که نوره دینی حه نه فی مه زه ب زوریه ی پیاوه کانی شافعی مه زه ب بوون و زوریه شیان ده رچووی خویندنگه نیزامیه کان بوون، وه ک قاضي کمال الدینی شاره زوری و ئیبن ابی عسرون^۳ و خه لکانی تر. نه مانه ره گه زه سه ره کییه کانی روشنبیری سوننه بوون که ده زگا هزیه کانی گرتبوویه وه له سه رده می نه یوبیه کاند او هه روه ها نه یوبیه کان بایه خیان به بلاوکردنه وه و چه سپاندنی ده دا به تاییه ت

^۱ تاریخ مصر زمن سلاکین بنی ایوب ل ۱۵۰.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۱۳۶، ۱۶۳.

^۳ التأریخ الیاسی والفکری ل ۲۴۴.

لەمیسردا، دەرەنجامی ئەو بارودۆخە میژووییەکی کەپاییدا تیپەرپوو وەک ناوەند و پێگەی سەرەکی بانگەوازی شیعەیی ئیسماعیلی، ئەو بوو رەگەزەکانی رۆشنیبری سوننی قورئانی پیرۆزو فرمودەیی پێغەمبەر و لیکۆلێنەو و فقیهە سوننیەکان بنەماکانی بیروباوەری تیا دا کۆبووبویەو، پاشان لەمانە تیپەری کرد بۆ هەرشتیەک کە خزمەت بەو رۆشنیبری بەکات لەئەدەب و زانستەکانی زمان، بەلام لیکۆلێنەو ئەقلیە فەلسەفیەکان پشکیان تیا داوە بوو، بەلکو ئەو خەلکانەکی کە بەدوای ئەم جۆرە رۆشنیبرییدا دەگەڕان بەشەرمەو بەدوایدا دەگەڕان، بەهۆی خراپ سەیرکردنی سەرقالبوون بەم زانستانەو لەناوەند و زانستەکانی سوننەدا، هەر وەک ئەوانەکی کە سەرقال بوون بەو زانستانەو لەناو کۆمەڵدا پەسەندکراو نەبوون و لەناوەندە زانستەکانی سوننەشدا رەتدەکرانەو^١ نمونەش لەم بوارەدا زۆرە لەوانە ئەوێ کە سەلاحەدین رقی لەفەیلەسوف و موعللیق و دەرەیکان بوو، وایپێدەچیت دزاییەتی کردنی زانستە فەلسەفیەکان لەوژینگەدا دوو هۆکاری هەبوویت:

یەكەم: ئەم هەلۆیستە کاردانەوێک بوو دژی مەزەبی شیعە کە بەشیۆەییەکی بەرچاو پشتی بەفەلسەفە دەبەست لەپیکهتێنانی بیروباوەرەکانی و بانگەواز کردن بۆی، لێرەشەو زانایانی سوننە دژی وەستان، چونکە باوەڕیان وابوو کە مەزەبی سوننە روون و ئاشکرایە و خەلک بەئاسانی لێی تێ دەگەن بێ ئەوێ پتویست بەپەنا بردن بۆ فەلسەفە و لۆژیک بەکات وەک ئیبن صەلاح لەفتواکەیدا بۆی چو^٢.

دووهم: فەلسەفە رەوێتی خۆی لە دەست دابوو و پلەو پایەکی جارانی نەما بوو بەتایبەت دوای ئەوێ کە پێشەوا غەزالی رەخنەکانی خۆی ئاراستە کرد لەکۆتیی: تهافت الفلاسفة دا، هێشتا کاریگەری غەزالی و زەوتینی خۆی لە دەست نەدابوو لەکۆمەڵگە سوننیەکان لەوسەر دەرمانی پاش کۆچی دوایی خۆیدا^٣.

چوارەم: زیندوکردنەوێ دەوڵەتی خەلافەتی عەباسی لەلایەن ئەیوبیەکانەو:

دەوڵەتی ئەیوبی لەکۆتایی سەدەی شەشەمی کۆچی و سەرەتای سەدەی حەوتەمی کۆچیدا توانی دەسەلاتی سیاسی خەلافەتی عەباسی زیندو بەکاتەو لەزۆرینەی ناوچەکانی رۆژهەلاتی ئیسلامیدا، ئەو بوو پاش لەناو بردنی خەلافەتی فاتمی لەمیسردا، لەلایەن ئەیوبیەکانەو لەسالی

^١ هەمان سەرچاوە ل ٢٤٨.

^٢ سیرة صلاح الدين ل ١٠.

^٣ الحياة العلمية في مصر الشام ل ٦.

^٤ التاريخ السياسي والفكري للمذهب السني ل ٣٥١.

۵۷۶هـ/ ۱۱۷۱ز دا توانجیان له سالی ۵۶۹هـ/ ۱۱۷۳ز ولاتی یه من نازاد بکن که به به هیژترین و
 کونترین پیگه ی بانگه وازی فاطمی داده نراو توانیان نه و بانگخوازه فاطمیه تیایدا له ناوبرن
 که به عبدالنبی کوپی مه هدی ناسرابوو، و تاریشیان به ناوی عه باسیه کانه وه خوینده وه
 له سه رمینبه ره کانی یه من و له یه مه نیشه وه ده سه لاتی خویان بلاو کرده وه به ره و دوو حهره مه
 پیروزه که ی مه ککه و مه دینه وه له ویش توانیان و تار به ناوی خلیفه ی به غداوه بخویننه وه^۱. به م
 پییه ش ده سه لاتی رۆحی به سه ر جیهانی دنيسلامیدا بۆ خه لافه تی عه باسی گپراپه وه چونکه
 پاریزه ری هه ردوو دهره مه پیروزه که یه دوا ی نه وه ی بۆ ماوه یه کی زۆر خه لافه تی فاطمی نه م
 کاره ی له نه ستو گرتبوو^۲ هه ندی ناماژه ش هه ن که میژوو نووسه میسری و یه مه نی شامیه کانی
 سه رده می هاوچه رخه کانی نازادکردنی یه من له لایه ن نه یوبیه کانه وه^۳ روونی ده کاته وه که نه م
 نازادکردنه هه نگاوکیک نیاید و لۆژی بوویله ناویردنی بانگه وازی فاطمی، سه ره تا سه لجوقیه مان و
 دواتریش زه نکیه کان هه ولیان بۆ داو نه یوه بیه کانیش جیبه جیان کردو هه رگیزیش هه نگاوکیک نه بوو
 بۆ جیاکردنه وه ی نه یوبیه کان له نوره دین زه نکس^۴، له کاتی نازادکردنی یه مه نیشدا له لایه ن
 نه یوبیه کانه وه سوربوون له سه ر هینانی کتیه کانی بانگه وازی سوننی له گه ل سوپا کانیاندا بۆ
 یه من و کارکردن بۆ بلاوکردنه وه ی له ولاتی یه مه ندا، نه مه ش بۆ له ناویردنی کتیه کانی بانگه وازی
 شیهه له ویدا، وه ک کتیه کانی موخته زیله و زهیدی و فاطمیه کان که هینرابوو بۆ ولاتی یه من له ولاتی
 ده یله مه وه له سه رده می پییه وه زهیدییه کانی یه من و له سه رده می ده سه لاتی فاطمیدا له ولاتی
 یه من^۵، له لایه کی تریشه وه نه وروپییه کان هه ولیان ده دا بۆ لکاندن مه غریبی نیسلامی به میسره وه
 دهرهینانی له ژیر ده سه لاتی ده ولته ی موه حیدین بۆ به رژه وه ندی عه باسیه کان، هه روه ها
 سه لاحه دین سوربوو له سه ر ریژگرتنی خلیفه کانی عه باسی و نه م ریباژه شی دریزه پیدانی ریباژی
 نوره دین بوو که کوپه زا که ی ابن الجوزی وه سفی ده کات به وه ی که : گوپراپه لی خلیفه ی به دینداری
 ده زانی^۶. نه م ریژگرتنه شی هه لقو لای باوه ربوونی بوو به پیویستی گوپراپه لی کردنی خلیفه کانی
 عه باسی، نه مه ش به روونی له یه کیک له نامه کانی القاضي الفاضل دا بۆ خه لیفه ناصر ده رده که ویت

^۱ رحلة ابن جبير ل ۷۲ تاریخ مصر الاسلامیه زمن بنی ایوب ل ۱۸۳.

^۲ النفود الفاطمی فی جزیره العرب، جمال سرور ل ۱۸۳.

^۳ تاریخ مصر زمن بنی ایوب ل ۱۸۳.

^۴ تاریخ مصر زمن بنی ایوب ل ۱۸۳.

^۵ تاریخ مصر زمن بنی ایوب ل ۱۸۳.

^۶ مرآة الزمان (۲۱۳/۸) التاريخ السياسي والفکري ل ۲۵۱.

دوای ده سترگرتنی سه لاهه دین به سهر حه له ب دا که تیايدا هاتبوو: ئەم سئ مه به سته: جيهادوتئ
کوشان له پيناو خواو نه هيشتنی سته مکردن له بنده کانی خواو، گوێرایه ليککردنی خهليفه بریتين
له مه به سته کانی خزمه تگوزار نه گهر ئه و ولاته ی بۆ نازادکراو، ده سکه وتیکی دونه یاییه نه گهر
بیه خشن، خوی گهرهش ده زانی که ئه و بۆ ژيانیکی خوشترنه نه جهنگاو مه به سته ته نها ئه و
کارانه یه که به پیۆیستی ده زانین^۱.

کاتیکیش خهليفه الناصرلدين الله گله ییه کی ئاراسته ی سه لاهه دین کرد سه باره ت به وه ی
که چۆن نازناوی الملك الناصری له خۆناوه له کاتیکی که ئه وه نازناوی نه میری باوه پداران و خهليفه یه،
نه ویش دکه سیکی ناره ده لای و پۆزشی بۆ هینایه وه به وه ی که ئه و کاره ی له سهرده می خهليفه
المستضی دا به وه ئیستاش نه گهر خهليفه نازناویکی تری بۆ دیاری بکات ئه وه لاری نیه و
واژه نازناوی پیشوی دینیت، به م شیوه یه ژۆر به ئه ده ب بوو به رامبه ر به خهليفه^۲ و نه یویه کانی
تیش هه مان ریبازیان به رامبه ر به خهليفه کان په پیره و ده کرد^۳.

پینچه م: پاراستنی ریگای جه ج و دوو جه ره مه پیروژه که له لایه ن سولتانه کانی نه یویه وه:

سلجوقیه کانی رۆلی سهره کیان هه بوو له گه پاندنه وه ی ده سه لاتی عه باسیه کان بۆ حیجازو
ده ره یانی شوینه پیروژه کان له ژیر رکیفی ده ولته ی فاته می شیع، له سهرده می نوره دین یشدا
هه ولئ ژۆریدا بۆ چاکه کردن له گه ل خه لکی مه ککه و مه دینه و سه ربازانی نارد بۆ پاراستنی مه دینه ی
پیروژو شوراو هه ساری مه دینه ی ته واو کردو بیریکی بۆ لیڤاو بیریکی باش پاره ی دانا بۆ نه میره
عه ره به کان بۆ پاراستنی ریگای نیوان حیجازو دیمه شق و هه روه ها پاره شی بریه وه بۆ نه میری
مه ککه، سورا ی مه دینه شی ته واو کردو کاریزیکی بۆ لیڤا. بۆیه پاش خهليفه ی عه باسی ناوی نه ویش
له وتاری هه یی دا ده براو دوعای خیری بۆ ده کرا، زانیاریه کی ژۆرگرنگیش هه یه که بایه خیکی
ژۆری هه یه بۆ لیکو له ی میژووی بنه ماله ی نه ییوی، بریتیه ی له وه ی که وه رگرتنی پۆستی نه میری
حاجیه کانی شام له لایه ن دامه زینه ری نه م بنه ماله یه وه له سهرده می نوره دین دا گرنه گرتن هۆکار
بوو بۆ به هیژ بوونی نه م بنه ماله خاوه ن خو لیا یه، نه مه ش له سالی ۵۵۱هـ / ۵۵۶هـ له سهرده می
نوره دین دا ده سته ی پی کردو پاش نه ویش أسدالدین شیروکی برای نه م پۆسته ی له نه سترگرت
که باسی نه وه ده کات کاته چوه ته لای نوره دین زه نک ی وه که نه میری حاجیه کان له دیمه شقه وه

^۱ کتاب الروضتين (۴۸/۲) التأريخ السياسي والفكري ل ۲۵۱.

^۲ حسن المحاضرة (۲۰/۲) طبقات الشافعية (۴/۳۴۱).

^۳ حسن المحاضرة (۲۰/۲) طبقات الشافعية (۴/۳۴۱).

^۴ الذهب المسبوك له تأريخ مصر الاسلامية ل ۲۰۳.

ناردویتی^۱. ههروهه شيركو له ژيانيدا پارهيه كي زۆري به خشيوه له پيناو بهرپاگردنی دروشمو سروتو دينی و خيرخوازيه كان له دوو حهره مه پيرۆزه كه دا به هاوكاري وه زير جمال الدينی وه زيری فرمانپه وای موسل، ههروهه وهسيه تی كرد بۆ هاوريكه ی كه له تهنیشت مزگه وتی پيغه مبه ر (عليه السلام) له مه دينه دابينژن^۲.

پاشاكانی ئه يوبيش مكو ربوون له سه ر به ديھتانی ئه م ئاوات و وهسيه ته، بۆيه ههستان به گواستنه وه ی روفاتی نه جمه دين ئه يوب و شيركو ی برای دواي به خاكسپاردنيان له ميسرداو سه ر له نوێ له مه دينه دا به خاكيان سپاردن به پتي وهسيه تی خويان^۳، ههروهه ده سه لات و هه ژمونی حيجاز له سه ر ده ستي سولتان و پاشاكانی ده وله تی ئه يوبی به رده وام بوو، ئه م ده سه لاتش خوی له گه پانه وه ی خويندنی وتار به ناوی خهليفه ی عه باسی له كه عبه دا له لايه ن ئه ميری مه كه كه و سولتانی ئه يوبی فرمانپه وای ميسرو پاشای يه مه نه وه كه به هه مان شيوه ئه يوبی بوو، ئه مهش سه رباری ئه نجامدانی ريوهره شه كانی خهليفه له ريوهره سه مه كانی هه ريه ك له ئه ميره كانی مه كه كه و مه دينه به هاوريه تی ئه ميری حاجيه كانی عيراق، ههروهه م هراسیمی له سه ر كارلا بردنی ئه ميری مه دينه و مه كه كه يان جیگره كانيان له تهنیشت مزگه وتی پيغه مبه ردا د.خ ده خوینترایه وه^۴. ههروهه ناردنی پۆشاکي كه عبه هه مووسا ئيك به دروشمی عه باسییه كانه وه بوو، كه بریتی بوو له قوماشيکی رهش كه به سوور نه خشيئنا بوو ناوی خهليفه و چه ند ده سه ت وازه يه كي له به رژه وهندی ئه و تيا بوو، ههروهه خهليفه ی عه باسییه كان ئاوه دانكرده وه ی كه عبه و مزگه وتی پيغه مبه ريان د.خ گرته بووه ئه ستۆو مافی به رزكرده وه ی ئالاش له عه ره فه دا پاريزاوبو بۆ خهليفه ی عه باسی^۵، بۆ دوو پاتكرده وه ی سه ره رشتیاری خهليفه ی عه باسی بۆ حه ره می مه كه كه ئه ميری حاجيه كانی عيراق خوی سالانه مه راسیمی پۆشته كرده وه ی كه عبه ی ئه نجام ده دا^۶، ههروهه جبه ی خهليفهش رهش بوو وهك هيمایه ك بۆ عه باسییه كان له به غداشه وه ده نئردرا بۆ حه ره می مه كه كه - كه عبه - هه تاوه كو ئه مير

^۱ تاريخ مصر الاسلاميه زمن سلاطين بنی أیوب ل ۲۰۴.

^۲ مرآة الزمان (۳۵۰/۸) تاريخ مصر الاسلاميه ل ۲۰۴.

^۳ مرآة الزمان (۳۵۰/۸) تاريخ مصر الاسلاميه ل ۲۰۴.

^۴ مرآة الزمان (۳۵۰/۸) تاريخ مصر الاسلاميه ل ۲۰۴.

^۵ تاريخ مصر الاسلاميه ل ۲۰۵.

^۶ النجوم الذاھرة (۱۰۵/۶) تاريخ مصر الاسلاميه ل ۲۰۵.

^۷ تاريخ مصر الاسلاميه ل ۲۰۶.

له بهری بکات له کاتی وتاری ههینیدا، وهك هه موو ئه و تاربیژانهی که سه ر به ده ولتهی عه باسی بوون به پیتی قسهی ئیبن جیبر^۱.

۱- سه لاهه دینی نه یوبی خزمه تگوزاری هه ردوو حه ره می پیرۆز: سه لاهه دینی نه یوبی له نوره دین زه نکی مامۆستایه وه پۆستی سولتانی بۆ مایه وه له گه ل ئه و په یامه دا که نوره دین هه یبوو خۆی له یه که خستنی به ره ی ئیسلامی دا ده بینیه وه. دژ به داگیر که ران له ریگه ی زیندو کردنه وه ی خه لافه تی عه باسی و سه رخستنی بانگه وازی سوننیه وه. هه روه ها ریگخستن و مسۆگه رکردنی ریگه ی حه جیشی له مامۆستاکه یه وه بۆ مایه وه و فه رمانیدا به هه لوه شانده وه ی ئه و باجه ی که له جده له که ناری ده ریای سورد له حاجیان وه رده گیرا، له بری ئه وه ش سالانه هه شتا هه زار ئه رده ب گه نمی بۆ ئه ناردن به ده ریادا. هاوشیوه ی ئه وه ش بۆ خه لکی مارستان ئه نێردرا له مه که که ئه مه جگه له وه ی چه ند وه قفیککی بۆ حاجیه کان و هه ردوو شوینه پیرۆزه که دانا بوو^۲، بۆ کرینی پێداویستی و ئازوقه بۆیان له کاتی حه جدا^۳. هه روه ها چه ند ناوچه یه کی ته رخان کرد له صعیدی میسرو یه مه ندا بۆ ئه میری مه که که^۴، به هه مان شیوه له صعیدی میسردا ناوچه یه کی بۆ ئه میری مه دینه - مجازو مناله کانی دابین کرد بوو که له سه رچاوه ئه یوبیه کاندا باسنه کراوه، هه رچه ند به لگه نامه کانی دادگای شه رعی دووپاتی ئه که نه وه له چه ند تۆمارگه یه کدا که هه تاوه کو ئه مۆق پارێزران له تۆماري "مصلحة الشهر العقاري"^۵. هه روه ها سه لاهه دین هه موو ئه وانه ی هه لگرت به لابرینی باجه کان که چه ند باجیککی ناشه رعی بوو له بازرگانه کان کۆده کرانه وه بۆ ئاسانکردنی ریگای حه ج و ریخۆشکهری بۆی دوا ی ئه وه ی که حاجیه کان نه یانده زانی فه رزی حه ج به جی بینن^۶ هه موو ئه و خزمه ته گه وانه ی که سه لاهه دین پێشکه شی کرد به حاجیانی مالی خوا وای کرد که ببیته پارێزه ری هه ردوو حه ره مه پیرۆزه که و یه کێک له سه رکرده سیاسیه کانی جیهانی ئیسلامی به شیوه یه کی گشتی^۷. ئاشکراشه که جیهانی ئیسلامی کاریگه ربوو به هه وله کانی

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۲۰۶.

^۲ مرآة الزمان (۳۳۸/۸) تأریخ مصر الاسلامیه ل ۲۰۷.

^۳ تأریخ مصر الاسلامیه ل ۲۰۷ رحلة ان جیبر ل ۳۰-۳۱.

^۴ هه مان سه رچاوه ل ۲۰۷.

^۵ هه مان سه رچاوه ل ۲۰۸.

^۶ هه مان سه رچاوه ل ۲۰۸.

^۷ هه مان سه رچاوه ل ۲۰۹.

سه لاهه دين بۆيه كاتى كه دوعاى بۆده كرا له سه ر مېنبه ره كانى مه ككه و مه دينه دواى خه ليفه ى عه باسى هه موو زمانه كان ئامينيان بۆ ده كردو له هه موو شوپننكه وه، نه گه ر خواى گه وره ش رۆژى به نده يه كى خۆش بویت، خۆشه ويستى ده خاته دلى خه لكه وه و نه وه ش مافى سه لاهه دين بوو به سه ريانه وه له بهر نه و گرنگيه زۆره ى كه پېتى ده دان و هه لگرتنى نه و باجه زۆرانه له سه ريان^۱. هه روه ها ئيبين جبېر دواى باسكردنى نزاكردنى وتار بيژ بۆ سه لاهه دين نه لى: سه لاهه دين خاوه ن كارى به ناويانگو پله و پايه ى به رزه، هه ركاتى نزاى بۆ بكرايه ده نكى ئامين له هه ردوو حه ره مه كه وه به رزه بويه وه دلى دلسۆزو نيته ى راستگويانه ش كه پر له ملكه چى و خشوع بوون پيشتگيرى نه م زمانه يان ده كرد نه مش به هوى نه و ستايشه جوانه وه بوو كه خوا به م سولتانه دادپه روه رى به خشيپوو له گه ل نه و خۆشه ويستيه ى كه له دلى خه لكيدا بۆى داناوو، دياره به نده كانى خواش شايه ته كانى خوان له سه ر زه ويدا^۲. ئيبين جبېر نه لى: بيستمان كه نامه ى سه لاهه دين گه يشتوه به نه مير مكتر، گرنگترين شتيش تيايدا برىتى بوو له ئاراسته كردنى حاجيان و جه خت كردنه وه له سه ر به ده مه وه بوون و خۆشگوزه رانييان و هه لگرتنى ئازارو ده سترديژى له سه ريان و خزمه تگوزارو شوپنكه وتوانيش بۆ نه مه ئاگادار بكره وه، هه روه ها ووتى: ئيمه و ئيوه به به ره كه تى نه و حاجيانه ده ژين، سه يرى نه و پله بالاو مه به سه ته پيروزه بكه چه ند گه وره يه و بشزانه فه زلى خواى گه وره له زياد بووندايه بۆ هه ر كه سيك كه چاك بيت له گه ل به نده كانيدا، چاوديرى په روه ردگار په يوه سه ته به و كه سانه ى كه خه م و خوليايان خزمه تى به نده كانيه تى، خواى گه وره ش پاداشتى چاكه كاران مسۆگه ر ده كات^۳. له راستيدا سه لاهه دين كه مه رخه مى نه نواند له زامنكردنى ريگه ى هه ج و ئاسانكردنى بۆ حاجيانى مالى خواو به رده وام بوو له سه ر نامه نووسين بۆ نه ميرى مه ككه و داواى چاوديريكردن و هاوكارى كردنى حاجيان له كاتى گه شتنيان بۆ حه ره مى مه ككه^۴، هه روه ك پيش نه ويش نه ميرى به رقه نامه ى بۆ نوسى و هه سه يه تى بۆكرد كه ئاگاي له حاجيانى مه غريب و نه نده لوس بيت له كاتيكدا كه به ميرنيشينه كه يدا تى په رده بن^۵، هه روه ها بايه خى به گۆرينه وه ى نيردراوو وه قدى دۆستانه

^۱ رحلة ابن جبیر ۷۳ تاریخ مصر الاسلامیة ل ۲۱۰.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۸۰ تاریخ مصر الاسلامیة ل ۲۱۰.

^۳ رحلة ابن جبیر ل ۷۴.

^۴ تاریخ مصر الاسلامیة ل ۲۱۰.

^۵ تاریخ مصر الاسلامیة ل ۲۱۰.

دهدا له گهڼه مېرۍ مه دینه ی پیر وژد او ریښی له نیردراوه کانی ده گرت و شانازی به دیار په کانیانه وه ده کرد. چونکه له لایه ن مېرۍ مه دینه ی پیغه مېر صلی الله علیه و آله ه وه هاتوه^۱.

۲- پاراستنی ریځای وشکاني حاجیانی مه غریبو میسرو نه نده لوس له لایه ن سه لاهه دینه وه؛ خاچه رسته کان ده رکیان به مه ترسی فهریزه ی هه ج کرد وه ک پایه یه کی سه ره کی له پایه کانی نیسلام که یه کیټی رځی بوموسلمانان به دی دینیت و په یوه ندیه کومه لایه تی و هزیه کان له نیوانیادا توندوتول ده کات هم په یوه ندیانه ش ههستی خوښه ویستی و نینتیمایان بویه ک نوممه ت و کیانی کومه لایه تیبه تیان به هیژ ده کات بویه دهستیان دایه هیژس کردنه سه ر کاروانه کانی هه ج و بازرگانی میسر که به بیابانی سینا و ریځای به ناویانگی حاجیاندا تیپه رده بوو، پاش دهست به سه راگرتنیان، تالانیان ده کردن^۲ نه مه ش بووه هوی په کخستنی ریځای وشکاني نه و حاجیانه ی که له میسرو مه غریبو نه نده لوسه وه ده هاتن و ناچار یان ده کردن هه تاوه کو ریځایه کی دور بگرته به ر که له نه سه کنده ریه وه دهست پی ده کات هه تاوه کو فنسطاط و پاشان به شاری قوص ی صعیدی میسر دا تیپه ر ده پی و پاشان بیابانی عزیز یان ده پری و هه تاوه کو ده گشته مینای عزیزاب له که نار ده ریای سور له ویشه وه سواری که شتی بچوک ده بوون که به "الجلاب" ناسرابوو هه تاوه کو مینای جدده، نه م که شته ش زور دورو دریژو گران بوو و حاجیه کان به دهستیبه وه ده یان نالاند^۳، پرینی ریځای وشکاني هه جیش له لایه ن خاچه رسته کانه وه دوی داگیر کردنی قه لای الکرك بوو، نه مه ش وای کرد که گپړانه وه ی قه لای الکرك په کیک بیت له نامانجه کانی نوره دین زه نکي و، پاش نه ویش سه لاهه دینی نه یوبی کاتی جینشینی بوو له میسر دا پیژ نه وه ی میرنشینه که ی بویه کلا ببیته وه، بویه نوره دین دهستی کرد به که مار و دانی الکرك واته له یه ک کاتدا له شام و میسر وه که مار و ی دابووو خه ریک بوو بیگپړیته وه ژیر ده سه لاتی خوی کاتی سه لاهه دین بووه سولتانی میرنشینه که و ده سه لاتی بویه کلا بویه وه الکركی کرده نامانجی په که م و هیژشی خوی بوی سه ر فره نجه کان دریژه پیدا هه تاوه کو دهست بگریټ به سه ر ریځای کاروان و بازرگانی نیوان میسر و شام که به سینادا تیپه رده بوو و ریځای وشکاني هه جی میسر مسوگره بکاته وه دوی داخرانی گومانیش له وه دا نییه که شالاوی ده ریای نه رنات بوی سه ر ده ریای

^۱ صبح الأعشی (۱/ ۵۹-۶۱) تاریخ مصر ل ۲۱۰.

^۲ مرأة الزمان (۸/ ۴۵۱-۴۶۶).

^۳ رحلة ابن جبير ل ۲۸-۵۳.

^۴ الباهر ل ۱۵۸ تاریخ مصر الاسلامیه ل ۲۱۲.

سورو هه ولدانی بۆ گهشتن به زهوييه کانی حيازو فراندنی جهستهی پيرۆزی پيغه مبه ﷺ. به لگهیه له سه ر نه وهی که زانیاری ته وای هه بووه ده ربارهی گرنگی هه جکردنی موسلمانان و رۆشتنیان بۆ زیارهتی مه دینهی پیرۆزو مزگه وتی پیرۆزی پيغه مبه ر ﷺ، به لام سه رکردهی گهشتیگه لی میسری "لؤلؤ" که مه ترخه می نه نواند له به دیل گرتنی فره نجه کان و هینانیان بۆ قاهره و به شیوانیکی پیر سوکایه تی وه ک ئین جیر بۆمان باس ده کات پاشان لؤلؤ هه ندی له و دینهی نارد بۆ مه دینهی پیرۆزو له وئ سه رپردان، که واته سه یرنیه که نازناوه کانی "خزمه تگوزاری دوو حه ره مه پیرۆزه که" و "رزگار که ری به یتولمه قه دیس له ده ست هاوه لگه ران" به خشراوه به سه لاحه دین^۲. نه وهی که عیمادی نه سفه هانی میژوو نوسی سه لاحه دین نه یلّیت که زامنکردنی ریگه ی هه ج بۆ مه ککه گرنگترین پالنه ری سه لاحه دین بوو بۆ ئازادکردنی به یتولمه قه دیس و سه ندنه وهی له ده ستهی خاچه رسته کان نه مهش باشتین به لگهیه له سه ر نه و بایه خه زۆره ی که جسه هانی ئیسلامی ده یدا به زامنکردنی ریگه ی حاجیه موسلمانانه کان بۆ مه ککه و سوربوونی نه یوبیه کان له سه ر به نه نجام گه یاندنی نه و کاره^۳.

۳- سه رپهرشتی کردنی راسته وخوی وه زری هه ج له لایه ن پاشاکانی نه یوبیه وه: پاشاکانی نه یوبی به رده وام بوون له سه ر پاراستنی ریگه ی هه ج و زامنکردنی و پاراستنی لیوای هه جی عیراقی که نوینه رایه تی ده سه لاتی رۆحی خه لیفه ی ده کرد له جیهانی ئیسلامیدا، نه مهش له به رژه وه ندی نه یوبیه کانی یه مه ندا بوو هه تاوه کو سه لاحه دین له ژياندا بوو، پاش کۆچی دوا یی سه لاحه دینیش سولتانی میسر له هه ردوو حه ره مه که دا وتاری ده دا^۴. نه وه بوو له سالی ۵۸۳ هـ ۱۱۸۶ زدا سیف الاسلام طشتکین ی پاشای یه مه ن گه شته که عبه هه تاوه کو ریگری له بانگی شیعهانه به "حي علی خیر العمل" بکات و پئی له و کۆیلانه بگریت که سه ر به نه میری مه ککه ن و حاجیان نه بن، هه روه ها بۆ داواکردنی کلیلی که عبه له نه میری مه ککه، هه تاوه کو خوی ببیته پارێژهری که عبه به شیوه یه کی فیعلی نه مهش دوا ی نه وه هاتبوو که نه میری مه ککه هه ولّی داخستنی ده رگای که عبه و سپاردنی کليله کانی به خزمه تگوزارانی له بنی شیهه دا بوو که پيغه مبه ر ﷺ باسی نه وهی کردوه که به ده ستیانه وه نه مینیته وه تاروژی قیامهت هه تاوه کو طشتکین ناچار بکات به گه رانه وه بئ نه وهی داوای کلیلی که عبه بکات،

^۱ مفرج الکروب (۱۲۷/۲-۱۳۲).

^۲ النوادر السلطانية له تاریخ مصر الاسلامیه ل ۲۱۳.

^۳ الفتح، العماد الأسفهانى ل ۱۹۱، تاریخ مصر الاسلامیه ل ۲۱۳.

^۴ رحلة ابن حبیر ل ۸۰.

نه‌وه‌بوو طشتکين هه‌په‌شه‌ی نه‌وه‌ی کرد که به‌زۆر ده‌یبات بۆیه نه‌میری مه‌ککه ملک‌ه‌چ بوو
 کليلة‌کانی راده‌ستی طشتکين کرد، نه‌ویش هه‌ستا به‌گێڕانه‌وه‌ی بۆ بنی شيبه^١، نه‌وه‌ی
 که‌بايه‌خدانی نه‌یوبییه‌کان به‌وه‌رزى هه‌ج دووپات نه‌کاته‌وه نه‌ويه که‌نوینه‌رانی نوسه‌رانی
 سه‌لاحه‌دين باسی نه‌که‌ن که‌چه‌ند رۆپه‌سمیکی تایبه‌تی داناوه بۆ پيش‌وای کردن له‌کاروانی
 هه‌جی شام، نه‌مه‌ش له‌کاتی‌کدا بوو که‌له‌دیمه‌ش‌قدا نيشته‌جی بوو، نه‌وه‌بوو سه‌لاحه‌دين جل‌و
 به‌رگی سه‌ریازی ده‌پۆشی و له‌فيس‌تيفالێکی گشتیدا به‌شه‌قامه‌کانی دیمه‌ش‌قدا ده‌گه‌را^٢. نه‌گه‌ر
 چی می‌ژوون‌وسان تیبینی نه‌وه‌یان کرد‌وه که‌هیچ یه‌کێک له‌سولتانه نه‌یوبییه‌کانی میسر
 هه‌جی نه‌کرد‌وه به‌هۆی سه‌رقاڵبوونی به‌رده‌وامیان به‌تیک‌ۆشان و جيه‌اد دژ
 به‌خاچه‌رسته‌کان، به‌لام له‌نه‌یوبییه‌کانی یه‌مه‌ن الملك المعظم شمس الدوله‌ تورانشاه برای
 سه‌لاحه‌دين و رزگارکه‌ری یه‌مه‌ن و یه‌که‌مین پادشا تیايدا^٣ هه‌جی نه‌نجام داوه، پاشان الملك
 المسعود ناسراو به‌باق‌سیس کوپی الملك الكاملی سولتانی میسر^٤، هه‌جی کرد‌وه،
 له‌نه‌یوبییه‌کانی شامیش الملك المعظم عيسى کوپی العادل أبی بکر فه‌رمان‌په‌وای دیمه‌ش‌ق و
 الملك الناصر داودی کوپی المعظم عيسى فه‌رمان‌په‌وای الکرك هه‌جیان کرد‌وه^٥.
 نه‌یوبییه‌کانی له‌سه‌رده‌می سه‌لاحه‌دينه‌وه شه‌ره‌فی پاراستنی فه‌ریزه‌ی هه‌ج و سه‌ره‌په‌رشتی
 کردنی هه‌ردوو هه‌ره‌می پیرۆزو پشتیوانیکردنی هه‌ژموونی سیاسی نه‌میری لیوای هه‌جی
 عیراقی به‌سه‌ر ولاتی حجازدا له‌نه‌ستۆ گرت‌وه، هه‌روه‌ها سولتانی نه‌یوبی بوو به‌پارێزه‌ری
 بانگه‌وازی عه‌باسی و کاری کرد بۆ بڵاوکردنه‌وه‌ی بانگه‌وازیان له‌سه‌رجه‌م ولاتانی ئیسلامیدا چ
 له‌ژێر ده‌سه‌لاتی ده‌وله‌تی فاطمیدا یاخود ده‌سه‌لاتی ده‌وله‌تی موحیده‌ین له‌مه‌غریبدا،
 له‌سه‌روو نه‌وه‌شه‌وه له‌وناوچه‌نه‌ی شام که‌هیشتا له‌ده‌ست خاچه‌رسته‌کان
 نه‌سه‌ندرا بوویه‌وه، گومانیش له‌وه‌دانیه‌یه که‌هه‌ستانی یه‌کلاکه‌ره‌وه‌ی سولتانه نه‌یوبییه‌کان
 به‌له‌نه‌ستۆگرتنی نه‌رکی بانگه‌وازی عه‌باسی و پاراستنی خه‌لیفه‌ی عه‌باسی و پابه‌ندکردنی
 پاشاکانی ده‌ورو به‌ر به‌گوتراپه‌لیکردن شوینکه‌وتنی، پالێشتیکی شه‌رعی بوو بۆ ده‌سه‌لاتی

^١ مرآة الزمان (٢٣٨/٨) تاریخ مصر الاسلامیه ٢١٢.

^٢ النوادر السلطانيه له تاریخ مصر الاسلامیه ل ٢٢٦.

^٣ الذهب المسووک ل ٧٠-٧٣، تاریخ مصر ل ٢٢٧.

^٤ تاریخ مصر ل ٢٢٧.

^٥ الذهب المسووک ل ٧٦-٧٩.

ئەيۇبىيەكان و سەرکردايەتى سياسى لىجىيەنى ئىسلامىدا پى بەخشىن^۱، شاينى باسە يەكەمىن سولتانى سوننى كەھەستا بەپاراستنى فەريزەى حەج پىش نورەدىن زەنكى و شاگردە ئەيۇبىيەكانى، برىتى بوو لەسولتان مەحمودى غوزنەوى يەكەمىن سولتانى سوننى و كۆنترىنيان لەمىژووى رۆژەلاتى ئىسلامىدا^۲، پاشان سەلجوقىيەكان بوونە مىراتگرى دواتر سولتان مەلىكشای سەلجوقى كەيەكەم كەسىك بوو ھۆكارەكانى پاراستنى ئەم فەريزەى بۆ سولتانەكانى دواى خۆى ديارىكرد ئەو بوو ھەوزى ناوى نا لەسەر رىگای حىجاز بنىاتناو باج و سەرئانەكانى پىشوازى حەجى ھەلگرت و لەبرى ئەو پەرەى پرەو بوو ئەمىرەكان كەپىش ئەو لە ھەر خاجىيەك ھەوت دىنارى ئالتونيان وەرەدەگرت، ھەرەھا بەخشىشى زۆرى دابەدانىشتوانى دەرووبەرى كەعبە و عەرەبە بىبابان نشىنەكان^۳.

شەھەم: روبەر بوونە ھەى شىعەگەرى لەلايەن ئەيۇبىيەكانە ھە ئەمىسرو شام و يەمەندا:

ئاسان نىيە مەزھەبىك لەمەزھەبەكان بەگورىنى سىستىمىكى سياسى لەولاتىكدا پىشە كىش بكرىت، بەلكو ئەو پىويستى بەگورپانكارى چەند سالە و گرتنەبەرى رىوشوئىنى جۆراوچۆر ھەيە نەك ھىزى زۆر، ھەك تىبىنىش دەكرىت سەلاحەدىن چەند شىوازىكى گرتەبەر بۆ لەناوبردى بانگەوازى فاطمى لەمىسردا ھەندى لەو شىوازانە توندوتىژى و يەكلا كىرنە ھەى راستە و خۆى پىو دياربوو، لە ھەندىكى ترىشىدا شىوازى فىل و پلەبەندى گرتەبەر ھىزى سەربازىشى لە ھەندەكەى ترىدا بەكارھىنا لە ھەمان كاتدا لە ھەندى شىوازى ترىشدا رىگەى بانگەواز و فىركردن و پى سەلماندنى گرتەبەر لەگەل پاكىشانىيان لەرى دامەزراو كۆمەلايەتى و ئاينىيە خىرخوازييەكان و ئەومال و مولكەى كەبۆى ھەقف دەكرىت القاضى الفاضلىش رۆلى ديارى ھەبوو لەدانانى ئەم ستراتىژىدا، باسى ئەم شىوازانەشم لەباسى رووخانى دەولەتى فاطمىدا كىردو ھەكەيەكە لەگىرنگىرەن ھۆكارەكانى: لاواز كىردنى خەلىفە عاضدى فاطمى و دامەزاندنى پلە و پاىە و شكۆى كۆشكى دەولەتى فاطمى و نەھىشتنى نوژى ھەينيان لەمژگەوتى ئەزھەردا ھەلوەشانندە ھەى خويندنى مەزھەبى فاطمى و سوتاندنى سەرچاو و كىتەبەكانى شىعەى ئىسماعىلى و نەھىشتنى ھەموو جەژنە مەزھەبىيەكان و سىرپنە ھەى باج و مامەلەنە كىردن بەدراوى فاطمى و بوارنەدان بەدەرەكەوتنى ئەندامانى خىزانى فاطمى و لاواز كىردنى پايتەختى دەولەتى فاطمى و زىندو كىردنە ھەى باسى

^۱ تارىخ مصر الاسلامىة ۲۲۲.

^۲ تارىخ مصر الاسلامىة ل ۲۲۲.

^۳ تارىخ مصر الاسلامىة ل ۲۲۲.

^۴ تارىخ مصر الاسلامىة ل ۱۸۱.

ساخته کراوی ره چه له کی فاطمی و راست نه بوونی شه وی که وه چه ی پیغه مبه رن عزیز الله و
 به رده و امبوون له راوه دونانی پاشماوه ی شیعه گه ری له شام و یه مهندا^۱ وادیاره شیعه و لایه نگرانی
 فاطمیه کان له میسر دا هه لاهاتبوون بۆ صعیدی میسر و له ده روبه ری یه کیك له شه میره دلگه رمه کانی
 ده ولته تی فاطمیدا کزبوونه وه که نازناوی کنز الدوله تی لیترا بوو، به لام سه لاهه دین الملك العادل ی
 برای به هیژیکه وه ناردو توانی له ناویان به ریت^۲، شه وه بوو ده ولته تی شه یوبی به توندی روبه رووی شه
 هه ولانه ده بویه وه که ده دران بۆ گه پانه وه ی مه زه به ی شیعه ی نیسماعیلی بۆ میسر و به رده و امیش
 بوون له سه رخشتنی بیروباوه پی سوننه و له ناوبردنی که له پوری شیعه ی نیسماعیلی و راوه دونانی و
 لایه نگرانان له قاهره و صعیدا به پاده یه ک که س نه یده ویرا خوی ئاشکرا بکات و دواچار شه
 مه زه به له میسر دا له ناوچوو^۳. پاشان له شام و یه مهنیشدا به رده و امبوون له پاره دونانی
 شوینکه وتواندا هه تاوه کو توانیان له یه مهن و شامیشدا شه بانگه وازه له ناوبرن و شه هه نگاوانه یان
 به کزتاگه یاندن که خه زنه وی و سه لجوقی و زه نکیه کان ده سستیاندایه بۆ روبه رو بوونه وه ی بانگه وازی
 شیعه ی نیسماعیلی و بلاوکردنه وه ی بانگه وازی سوننی له ئیران و شامدا^۴. لیره شه وه نیسماعیلییه کان
 تیگه یشتن که شه کاره ساته ی که به روخانی ده ولته تی فاطمی توشیان بوو هه رگیز کاره ساتی وایان
 له سه رده سستی سولتانه غوزنه وی و سه لجوقیه کان توش نه بوو بوو، چونکه ده ولته تی فاطمی
 گه وره ترین ده ولته تی شیعه مه زه ب بوو که له میژوودا دروستبوو بیت و توانیبیتی ده ستبگریت به سه ر
 خه لافه تداو خه ریک بوو هه موو جیهانی نیسلامی بخاته ژیر رکیتی خویه وه کاتیک که له به غذا و تاربان
 به ناوه وه ده خوینرایه وه له سالی ۴۵۰/ک ۱۰۵۸زدا^۵. لیره شه وه سه یر نییه شه گه ر شیعه
 نیسماعیلییه کان وه ک روخینه ری ده ولته ته که یان بۆ سه لاهه دین بپروان^۶ بویه قه له مه شیعه کان
 به دریزای میژوو ماندو بیزارنه بوون له شیواندنی ژیا ننامه ی الناصر سه لاهه دین. به م شیوه یه
 شیعه گه ری رۆژبه رۆژ له میسر دا لاوازه بوو هه تاوه کو خه ریکبوو به ته واوی له ولاتدا نه میئیت و میسر
 بووه په پیره وکاری مه زه به ی شه هلی سوننه و جه ماعه ت.

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۵۳ بۆ ۷۷.

^۲ تاریخ مصر الاسلامیه ل ۷۵.

^۳ تاریخ مصر الاسلامیه ل ۷۷.

^۴ تاریخ مصر الاسلامیه ل ۷۸.

^۵ تاریخ مصر الاسلامیه ل ۷۵.

^۶ تاریخ مصر الاسلامیه ل ۷۷.

حەوتەم: ئەو ھۆكەرەنى كەيەرمەتى ئەيۈبىيەكانى دا بۆزىندو كۆردنە ۋەي مەزەبى سۈننە:

ئەو ھۆكەرەنى كەيەرمەتى دەرى ئەيۈبىيەكان بوو بۆزىندو كۆردنە ۋەي مەزەبى سۈننە بىرىتىپتۇ
لەيشە دارنە بوۋنى مەزەبى شىيە لەمىسردا ۋە رگرتنى دوو ھەلۆيىست بەرامبەرى لەلەين
مىسرىيەكانە ۋە، يەكەمىيان ھەلۆيىستى سەرسامبوون بەھەلگىرەنى ئەم مەزەبە دەرنەجەمى ئەو
ھەلۆلەنى كەدەبۇيان بۆلۆكۆردنە ۋەي مەزەبەكەيان، كەتيايدا شىۋازى ئاھەنگو بانگەيشتو
سفرە ۋە خوان دەپازىندرايە ۋە بەخشىنى دىيارى ۋە بەخشىنى زۆرۇ زىادە ۋەي ۋە خوشگوزە رانىيان
دەگرتەبەر كە ھەموو بوۋارەكانى ژيانىانى دەگرتە ۋە لەگەل ئەو شىۋە شىۋەندو دەۋلە مەندەنى
كەپتى دەناسران ۋە ھەمىشە سورىبون لەسەر دەركەوتن لەسەرى^۱. ھەلۆيىستى دوو مەمىيان: ئەۋانەنى
كەبانگە ۋەزەكەيان پەسەند كۆردىبوو ۋە چو بوۋنە رىزىانە ۋە ۋەزەبى ئەۋانەش بۆ پارەيان دەسەلاتو
پۆست يان لەترسى لىدان ۋە سزادان پەيۋەندىان پىۋە كۆردىبون، ھەردو گروپەكەش مەزەبەكەيان
ۋەك بىرۋا ۋە ۋەرنەگرتىبو، ھەروەھا فاطمىيەكان شىۋازى مژدەدان ۋە ترساندىيان گرتىبو ۋەبەر
لەبانگە ۋەزىاندا بۆ مەزەبەكەيان ئەۋەبوو يەعقوبى كوپى كلس كاتى بوۋە ۋەزىر بۆ العزىز لەمالەكى
خۇيدا زانىيانى كۆكردە ۋە ۋە ئازوقەنى بۆ ھەمويان بىرپە ۋە^۲، ھەروەھا فاطمىيەكان دۋاى جىگىر بوۋنىان
لەمىسردا - ھەموو فەرمانبەرەكانىيان ناچار كۆردى كەشۋىن مەزەبەكەيان بىكەون، لىزەشە ۋە
پاراستنى پۆست ۋە بەزىبونە ۋە ۋە رگرتنى پۆستە بالاكەان پىۋىستى بەۋە ھەبو كەئە ۋە كەسە
خۇي ۋەك شىيە پىشانىدات، ئەمەش پىمان دەلتى كەئارەزۋى ۋە رگرتنى پۆستەكانى دەۋلەت
ھۆكەرەنى بوو بۆ دەست ھەلگرتن لەمەزەبى سۈننە ۋە پابەندىبون بەمەزەبى شىيە ۋە^۳ ئەو
ھەلۆيىستە تۆقىنە رانەش كەئەيانگرتەبەر بۆ سەپاندنى مەزەبەكەيان زۆربون: لەسالى ۳۸۱ك
۹۹۱ز دا پىاۋىك پاش لىدان بەشاردا گىپرە لەسەر ئەۋەي كەكتىبى موطاى پىشە ۋە مالىكى لىبو،
ھەروەھا سۈننە لەسەردەمى الحاكەم بامر اللە دا چەسپىترانە ۋە ناچار كۆردى كەجنىۋ بەھاۋەلان
لەسەر دىۋارى مالەكانىيان بنوسن ۋە ئەۋانىش بەناچارى ئەو كارەيان كۆرد، لەناكامى ئەم شالۋى
چەوساندنە ۋە شىدا لەسەردەمى الحاكەم دا خەلگى پىشپىر كىيان دەكۆرد بۆ چوۋنە ناۋ مەزەبى
شىيە ۋە لەترساندا، بۆ ئەم كارەش گەۋرە ۋە دانۋەران دانىشت بوو... ئەۋانىش لەسەر جەم

^۱ تاريخ التربية الاسلامية ل ۴۱۲-۴۱۳.

^۲ المواعظ والأعتبار (۳۴۱/۲) التاريخ السياسي والفكري ل ۲۵۴.

^۳ تاريخ الدولة الفاطمية المغرب ومصر سورية وبلاد العرب ل ۲۱۸.

^۴ المواعظ والأعتبار (۳۴۱/۲) التاريخ السياسي والفكري ل ۲۵۴.

^۵ ھەمان سەرچاۋە ل ۲۵۴.

شویننه کانه وه ده هاتن و قهره بالفیه کی گهره دروست بو،، بوه هوی مردنی چه ندین ژن و پیاو، له سه رده می الظاهریشدا هیشتا مه زه بی مالیکی به هیزبوو، بویه خلیفه ناچار بوو زانا کانیان له وولاته وه درننن له سالی ۴۱۶ / ۱۰۲۵ز داو فرمانیدا به بانگخوازانیاں که کتیبی "دعائم الاسلام" ی بنه ماکانی بیروباوه ری نیسماعیلی و کتیبه کانی تریان پی له به ربکه ن و دیاری و خه لاتیشی دانا بو هر که سیک که له به ری بکات^۱، له مه شه وه دهرنه که ویت که نه مه زه به له سه ر پایه ی جیگیر بنیات نه نرابوو له میسردا، بویه کاتی سه لاحه دین هاتووو خویندنگه سونییه کانی دامه زرانده زنگای قه زای سپارد به شافعییه کان و به دوا ی نه وه شد. خه لافه تی روخاند راسته و خو شافعی وه الکیه کان لایه نگرانی خو یان په یداکردو مه زه بی شیعی نیسماعیلی به ته وای له میسردا توایه وه^۲. سوپاس و ستایش بو خوا تانیستاش شیعه هه ولی نه وه دده ن که جی پتیه ک بو خو یان بکه نه وه، به لام خو شه ویستی میسریه کان بو ناینه شکوداره که یان و دامه زراویان به دریزای دامه زراو چه ندین سه ده له سه ر نه گوره کانی به لگه ی بیروباوه ری دروستی سوننی و تیگه شتنی دروست بو قورئان و خو شه ویستی راستگورانه بو پیغه مبه رو شوینکه و تنی رینماییه کانی خه لافه تی راشدین وایکردوو که هه وله کانی شیعه بیتاکام بیت، دیاره خویندنگه سونییه کان پشتیوانی نومه ت بوون بو ده سترگرتن به قورئان و سووننه ت و ناگارکردنه وه یان له بیدعه و داهیتان و له ری نه و نایه تانه ی قورئانه وه که فرمان به گو یزپایه لی خواو پیغه مبه ره که ی د.خ ده که ن^۳ خوا ی گهره نه فهرمو ویت: ﴿قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ وَإِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ﴾ (النور، ۵۴)، واته: پیان بلئی فرمانبه رداری خواو فرمانبه رداری پیغه مبه ربین ﷺ خو نه گهر پشتیان هه لگرد نه وه نه و تنه ا گه یاندنی په یامی خوا ی له سه ر شانه نیوه ش سه ربیچی و یاخی بوونه که تان له سه ر شان ده که ویت، خو نه گهر فرمانبه رداری بن و گو یزپایه ل و ملکه چی بن به راستی نه وه هیدایه ت وه رده گرن، دلنیش بن که نه رکی سه رشانی پیغه مبه ر د.خ تنه ا گه یاندنی روون و ناشکرایه (تهفسیری ئاسان ل ۳۵۷)، هه روه ها ده فهرمو ویت: ﴿لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذًا فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ (النور ۶۳). نه وه ی که یارمه تیده ری نه یوبیییه کان بو به دیه یانی نامانجه کانیان له میسردا: میسر بووه ناوچه ی

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۲۵۴.

^۲ هه مان سه رچاوه (۳۴۱/۲-۳۴۲).

^۳ سه رچاوه ی پشوو (۳۴۳/۲) التاریخ السياسي ل ۲۵۵.

^۴ تذخیر المسلمین فی الابتداع والبدع فی الدین ل ۲۵.

پاکستان و چالاکی زانایانی سوونه به جیاوازی مه زه به کانییه وه، به م پیتهش رۆلێکی جوانیان گێرا له گێرانه وهی میسر بۆ باوهشی سوونه ته مهش له پێی وانه وتنه وه له خوێندنگانه دا که دامه زێنرا بون یان له رێگه ی ئامۆژگاری یان فوسین و دانانی کتێبه وه، ته م هه ولانهش به رده وام بوو له راوه دونانی پاشماوه کانی شیعیه ی ئیسماعیلی له میسردا، ژۆرینه ی ته و زانایانهش که به شداری ته یو بییه کانیان کرد له هه وله کانیاندا له ئاستێکی باشی به پرپر سیاری تهی دا بون له روی ره وشت و زانست و ئاین داریه وه، هه روه ک ژۆرینه شیان به شداریان له ژبانی سیاسی کۆمه لایه تیدا هه بوو، وه القاضی الفاضل و عیمادی ته صفه هانی و به هانه دین کوپی شه رداد و شرف الدین کوپی ته بی عه سرون والعز کوپی عبدالسلام، ته نانه ت هه ندیکیان به شداری کاریگه ریان هه بوو له گێره پانی کاتی جه نگو و جیهاددا وه ک زانا عیسای هه کاری و ژۆرینه شیان بوێرێکی باشیان ده نواند له روبه روبوونه وهی ده سه لاتداران و ئامۆژگاری کردنیاندا، نمونه یه کی جوان بوو بۆ خه لکی به گشتی، لێره شه وه کاریگه ریان له سه ر خه لکی به باشی دیار بوو، هه روه ک ژۆرێک له ته یو بییه کان زانا بون و رۆلیان هه بوو له سه رخستنی مه زه به ی سوننیدا که دواتر به پشتیوانی په روه ردگار به درێژی باسی لێوه ده که ین.

هه شته م: رێنماییه په روه رده ییه کان له بۆچوونه کانی سه لآحه دیندا

له و رێنماییه په روه رده ییانه ی له بۆچوونه کانی سه لآحه دیندا وه ک سه رکرده یه کی سیاسی و سه رۆکیکی ئیسلامی:

۱- به په رستش زانینی گویرا په لێ سه رکرده: ده رباره ی گویرا په لێ کردنی بۆ خه لیفه عه باسی نه لێ: ئیمه گویرا په لێ پێشه و به خوا په رستی ده زانین و ته وه به لامانه وه پایه یه که له پایه کانی ئیسلام، هه روه ها نه لێ: به هۆی ته مه وه فه زلی خوا به سه رمانه وه ده رکه وت به سه رخستنی ده وه لت و له ناو بردنی نه یار و ناخه زانی.^۱

۲- پاککردنه وهی مینبه ره کانی بانگه واز له سه رانی بیدعه: ده رباره ی پاککردنه وهی مینبه ره کان له بانگخوازه شیعیه کان ده لێ: توانیمان مینبه ره کان له پیسی بانگخوازه کانیان پاک بکه ینه وه ته و کاره شمان له پێناو دنیا دا نه کردوه، چونکه بی مانایه کارێک بۆ دنیا ته نجام بده یته که پاداشتی له رۆژی دوا ییدا بێت، به لآم باسکردنی نیعمه تی خواش پێویسته.^۲

^۱ التأریخ السیاسی و الفکری ل ۲۵۵، ۲۵۶.

^۲ مصفار الحقائق ۶۲ - ۶۵ أثر جهود صلاح الدین التربویة فی التفریر واقع المجتمع المصری ل ۸۲.

^۳ لأثر جهود صلاح الدین التربویة ل ۸۲.

۳- نه هیگردن له ده مارگیری بو مه زه ب؛ له نامه یه کدا بۆ العادلی برای که چی نشینی بوو له میسر دا له کاتی کدا که هه ندی کاری تیکه ده رانه له هه ندی که سه وه رویدا بوو نه لی: کارگه شته نه وه ی که له ولاتی میسر دا کومه لیک له زانا یان به کومه کی و پشتیوانی کومه لی شمشیر به ده ست ده ستیان دایه بلاو کردنه وه ی خراپه و کاریان بۆ زیندوو کردنه وه ی ده مارگیری ده کرد به جوړیک که دوژمنان یان دلخوش ده کردو باستیکیان زیندوو ده کرده وه که ده مارگیری به کی نه فامانه یه و خوی گه و ره زرگاری کرد بوین لی، خوی گه و ره ده ده رمویت: ﴿وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُم مِّنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾ (آل عمران ۱۰۳)، فرمایشتی په روه ردگاریش به لگه یه بۆ که سیك که گوپرایه ل و ملکه چ بیت. نه ده مارگیری به بۆ مه زه ب به رده وام بوو له پر کردنی دلله کان له رق و کینه و بارگای کردنی دژ به یه ک، خوی گه و ره نه هی له کی به رکی و موجه له کردنی خه لکی ده مارگیر کردو وه نیر ده بی موجه له کردنی هاویر ویاوه چوڼ بی؟ دیاره ره وای نیه مه گه به شیوه یه کی جوان بیت، نیمه ده زانین که نه کاره به ژوه ندی به دی ناهینیت و نه تیکی باشی له پشته وه نیه و نه ده ده بش باشه بۆ خه لف (پاشینان) که سه له فو پیشینان نواندویانه جا بایه کیک له نیمه کاتیک شتیک ده نوی بۆ خوا بزانی ده رباره ی چی نویسه و بۆ کیتی نویسه ^۱.

۴- هاندانی بۆ دادگه ری و چاکه گردن له گه ل ژیر ده سته کاند؛ هه روه ها سه لاهه دین سور بوو له سه ر هاندان و ناراسته کردنی والیه کانی و ده یوت: بادادگه رین نه وانه ی که به نده کانی خوا وه ک سپارده و نه مانه تیک خراوته ژیر ده ستیان، با له پله ی دادگه ریشه وه به ره و چاکه گردن هه نگاوینین، هه کاتی کار به که سیك سپیردا با پاک بیت و ناروه زو له ده روونیدا جی نه کاته وه و هه یتانیش نه توانی نشینگه یه ک لای پیک بینی و نه گه ر قورسایه کیشیان که و ته سه رشان به قورسی نه زان ^۲. هه روه ها ده لیت له م سه رده مه دا وه رگرتنی به رتیل بلاو بووه ته وه که نه مه ر گوینه دانه به فرمانی پیغه مبه ر (ﷺ) که نه هی له وه رگرتنی ده کات وه ک وه رگرتنی سو وایه که نه فره ت له و که سه کراوه که ده یدات و نه وه ش که ده یخوات ^۳.

^۱ کتاب الرضتین (۱۷۸/۲).

^۲ صبح الاعشی للقلشندی (۱۴۴/۳ - ۱۴۸)

^۳ سه ره چاوه ی پیشوو (۱۴۴/۳ - ۱۴۸) اثر جهود صلاح الدین ل ۸۴.

۵- گرنګیدان به مه سه له ی قه زاو دادوه ری؛ له م باره یه شه وه ده لیت: سه باره ت به قازی و دادوه ره کان که پایه ن بۆ شه ریعت و بۆ جیبه جیکردنی حوکه کانی سه ربازی و بۆ پاراستنی زانسته کانی و که نجینه یه کی له بن نه هاتون، شه وه پیویسته پشت به له یه کیک زیاتریان نه به ستریت و بۆ یه کلایی کردنه وه ی کیشه کانش خاوه ن ده سه لاته کانیان به کار به یتریت، مه سه له ی ده سه لاتیش نابی بدریته ده ست که سیك که داوای ده کات به لکو ده بی به که سی بدری که پشت گوپی پی نادات هه لپی بۆ ناکات^۱. له راستیدا سه لاحه دین سوور بوو له سه ر که پانه وه بۆ بڼه ماکانی قورشان و سوننه ت و شه م بڼه مایانه شی له ری هه وله کانیه وه بۆ بڼپرکردنی بیدعه و سه ریچی شه رعیه کان و هه ستانی به پاراستنی پرۆگرامه شه رعیه کان و کارکردن بۆ ده ست پیوه گرتن و بلاوکردنه وه ی بڼه مای هه لی یه کسانی زانستی و به ستنه وه ی نوممه ت به واقعی خویه وه له ری بیروباوه ره راست و دروسته که یه وه، به م شیوه یه که و ته کار بۆ به ده سته یانی سه رکه و تنه مه زن و نایابه کانی: هه ر له نازاد کردنی بیت المقدسه وه هه تا وه کو فتوحات و نازاد سازیه کانی تر.

^۱ سه ره چاوه ی پیتشوو (۱۴۴/۳ - ۱۴۸) اثر جهود صلاح الدین ل ۸۴.

باسی چوارم: پله و پایه‌ی زانایان و شه‌رعزنان لای سه‌لاحه‌دینی نه‌یویی

سه‌لاحه‌دین له‌وه تیگه‌یشتبوو که یه‌کێک له‌هۆکاره‌کانی به‌ده‌سته‌پێنانی سه‌رکه‌وتن به‌سه‌ر خاچه‌رستی داگیرکه‌رو هه‌لکشانی شیعه‌گه‌ریدا بریتییه له‌بوونی سه‌رکرده‌ی خوا ویست، چونکه ئه‌م سه‌رکرده‌یه‌تییه ده‌توانی ئوممه‌ت به‌ره‌و ئامانجه دیاریکه‌راوه‌کانی به‌رێت پاش کۆمه‌کی و پشتیوانی په‌روه‌ردگار، هه‌روه‌ک به‌پوای ته‌واوی هه‌بوو به‌وه‌ی که ده‌بی زانایانی خوا ویست له‌سه‌ره‌وه‌ی ئه‌و سه‌رکرده‌یه‌تییه‌دا بن، چونکه ئه‌وان دل‌و چاوی ئه‌و سه‌رکرده‌یه‌تییه‌ خواویسته‌ن، هه‌روه‌ها سه‌لاحه‌دین ده‌یزانی که ئازادکردنی ولاتان و یه‌کششتنیان ته‌نها کاریکی سه‌ربازی یان سیاسی نیه، به‌لکو زۆر له‌وه زیاتره چونکه ده‌بوایه به‌ره‌نگاری مه‌زه‌به‌ی شیعه‌ی ئیسماعیلی بپێته‌وه‌که مه‌ترسیه‌کی ناوخۆیی بوو هه‌ره‌شه‌ی له‌بیرو باوه‌پێ ئوممه‌تی ئیسلامی و خاوینی ئاین و ململانی شارستانی له‌گه‌ڵ رۆژئاوای ئه‌وروپی گاوردا ده‌کردو، به‌بی پێشه‌دارکردن و ساغ کردنه‌وه‌ی بیرو باوه‌پێ (تأسیل)ی ئوممه‌تی ئیسلامی سه‌رکه‌وتنه‌کانیان ته‌نها چه‌ند کاریکی لاهه‌کی ده‌بیته‌وه‌گه‌ری هه‌لکشانه‌و داکشانه‌و گۆرانی به‌رده‌وامی هه‌بیته‌وه‌که هه‌میشه‌ روو ده‌دات، ئه‌مه‌ش به‌سه‌رکه‌وتنیکی ده‌ره‌کی و ئازادکردنی قه‌لایه‌ک ناکیته‌ به‌لکو به‌بنیاتنانی ئوممه‌تیکی جه‌نگاوه‌ر که‌ بزانیته‌ چۆن بیروباوه‌پێ خۆی و که‌سایه‌تی شارستانی به‌پاریزیته‌ له‌په‌رته‌واژه‌بون و فه‌وتان، به‌م پێشه‌ش هه‌موو ره‌گه‌زیکی سه‌ربازی و ده‌سه‌که‌وتنیکی سیاسی ئه‌بیته‌ ده‌سه‌که‌وتنیکی بنیاتنه‌رانه‌که هی‌زو ره‌سه‌نایه‌تی و تۆکه‌می کۆمه‌لگه‌ی جه‌نگاوه‌ر زیاده‌کات، نه‌که ته‌نها شت که‌له‌که کردنیکی رێژه‌یی که‌ به‌رگه‌ی لێدانیک و دوان ده‌گریته‌ له‌سییه‌م و چواره‌مدا هه‌ره‌س دینیت، له‌گه‌ڵ هه‌ره‌سه‌پێنانیشیدا هه‌ولێ چه‌ندین سالی دورودریژ به‌هه‌در ده‌چیت^۱ دیاره‌ چالاکی زانستی له‌سه‌رده‌می سه‌لاحه‌دیندا و گرنگیدانی به‌زانایان درێژه‌پێدانیکی سروشتی سه‌رده‌می نوره‌دین زه‌نکی بوو و هه‌رگیز چالاکی زانستیش له‌وکاته‌دا ته‌ره‌فیکی فیکری و ده‌رهاویشه‌یه‌کی کلاسیکی ده‌زگاگانی ده‌وله‌ت نه‌بوو به‌لکو لێبرانیکی ئامانجدار بوو له‌پێناو چه‌سپاندن و ریشه‌دارکردنی بیرو باوه‌پێدا و ئه‌یوبیه‌کانیش گرنگیان ده‌دابه‌ زانایان و به‌شداربوون له‌چه‌سپاندن و به‌ره‌پێدانی مه‌زه‌به‌ی سوننه‌دا، ئه‌وه‌ بوو سه‌لاحه‌دین بیرو باوه‌پێ خۆی به‌ به‌لگه‌وه‌رده‌گرت له‌رێ پشکنین و لیکۆلینه‌وه‌ له‌گه‌ڵ زانا گه‌وره‌کاندا، بۆ تیگه‌یشتن له‌هه‌رشتیک که‌ پێویستی به‌تیگه‌یشتن هه‌یه، به‌هۆرێک که‌ ئه‌که‌ر قه‌سه‌یه‌کیان له‌به‌رده‌می دابکرده‌یه‌ قه‌سه‌ی باشی ده‌رباره‌ ده‌کرد بائه‌و ده‌سته‌واژه‌یه‌

^۱ عصر الدولة الذنکیة للصلاهی، ل ۲۴۹ نورالدین محمود الرجل والتجریه ل ۲۴۹.

له زانایانیشه وه نه هات بیت^۱، هه روه ها سوربوو له سه ره وه ی که له گه ل چه ند زانایه کی نزکی خۆیدا کۆبیتته وه وه نه دئ فه رموده و فیه ی بۆ بخوینیتته وه، یان له مه جلیسی قه زادا ئاماده بیت^۲، چه ند جاریکیش باسی ئه وه مان کرد که ئاره زووی بیستنی فه رموده ی پیروزی هه بو وه سه ردانی گه وره زانایانی فه رموده ی کرد وه بۆ وه رگرتنی فه رموده لیانه وه، هه وره ها سوربوونی له سه ر ئه وه ی که کۆپه کانی له سه ر ریز گرتنی زانست و زانایان په روه رده ببن، بۆیه ده یبردن بۆ مه جلیسه کانی عیلم و ئه وانیش له سه ر خۆشه ویستی زانست و ریزگرتن له زانایان په روه رده بوون^۳.

هه روه ها سه لاهه دین ریزی له زانایانی سه رده می زه نگی ده گرت و هاوکاری ئه کردن، ئه میرو وه زیره کانی ده و له ته که شی هه موو له زانا گه وره کان بوون، به ناو بانگرتینیشیان القاضی الفاضل نوسه رو راویژکارو وه زیری که ناوی عبدالرحیمی کوپی عه لی بوو، سه لاهه دین له باره یه وه ئه لئ: ولاتانمان به شمشیره که م رزگار نه کرد وه به لکو به رای القاضی الفاضل، ئه م پیاوه له پال لیهاتوو یی سیاسیدا زۆر پاریزکارو له خواتر سیش بوو، زۆوو نوژیو قورئان خویندنی زۆربوو، خاکی و خۆبه که م زان بوو، چاکه کار بوو له گه ل هه ژارانداو زۆر سه ردانی نه خۆشی ده کرد^۴. ئه مه ش ژیا ننامه ی گرتگرتین زانایان و زۆلی سیاسی و زانستی و جیهادی و په روه رده ییانه له سه رده می سه لاهه دیندا:

یه که م: القاضی الفاضل:

پیشه و او زانای ره وان بیژ القاضی الفاضل، زیندو که ره وه ی ئایین و دهسته راستی ده و له ت و گه وره ی ره وان بیژان ئه بو عه لی عبدالرحیمی کوپی حه سه نی عه سه قه لانی، به رپرسی دیوانی ئینشاء له سه رده می سه لاهه دین داو له پیریدا له آبی طاهر السلفی و آبی محمد العثمانی و آبی القاسم ی کوپی عساکر، آبی طاهر کوپی عثمان و عثمانی کوپی فرج العبدری یه وه فه رموده ی بیستوه^۵ جواننوسی و به هیزی داپشتنی پئ سپێردراو له و بواره دا ده ستیک ی بالا و ئه زمونیک ی باشی هه بوو، داهینه ر بوو له ده رپرینی مانا و داهیتانی ووشه ی جواندا^۶، ئه م هونه ره ی له یوسفی کوپی الخلال به رپرسی دیوانی ئینشانی سه رده می العاضده وه وه رگرت، پاشان ماوه یه ک له به ره کانی جه نگدا

^۱ سیره صلاح الدین، ابن شداد ل ۲۵۶.

^۲ سیره صلاح الدین ل ۱۲، ۲۸.

^۳ التاریخ السياسي والفکری ل ۲۵۶.

^۴ هکذا ظهر جیل صلاح الدین ل ۲۶۲.

^۵ سیر أعلام النبلاء (۲۱/ ۳۳۹).

^۶ سیر أعلام النبلاء (۲۱/ ۳۳۹).

خزمه تی کردو دواتریش کوپی الصالح بن روزيک داوای کردو له دیوانی ښښادا کارې پئ سپارد،^۱ عیمادی نه سفه هانی نه لئ: ژبانی به خوشی به سه ربرد، هیچ کاریکی چاکی نه هیښته وه که نه یکر دبیټ، یان به لټنیکي به هه شتی نه هیښته وه هه ولې بؤ نه دابیټ، هر په یمانیکی چاکه شی زانیبیټ موری کردوه، چاکه کانی له گهر نه کاندایه و خیره کانی بیښومارن، به تاییه ت نه وه قفانه ی که بؤ نازادکردنی دیل و یارمه تی دانی شافعی و مالیکیه کان له خویندنداو فیڅرکردنی هه تیوان ته رخانی کردبوو، دادوه ری مافه کان و گه یه نه ری راستیه کان بوو، سولتان به گوئی ده کردو رای وهرده گرت و شارو هه ریڼه کانی به هوی راکانی نه وه نازاد ده کرد، منیش یه کیڅ بووم له چاکه کانی و قه رزاری به خششه کانیم، نوسینه کانی که تیبیه ی سرکه وتن و گه وه ره کانی رڅرگار بوون، لیها تویی لای هه مووان ناشکرا بوو، ده سته واژه کانیشی جادویی بون و په وان بیژیښی ته واوکه ری ده ولت و فه زلده ری سه رده می سه لاهه دین بوو به سه سه رده مه کانی تردا، شیوازی پیشینانی سپیه وه به و شیوازه نویانه ی که دایه پنا، هه رگیز نه مبینوه دوعایه ک دوباره بنوسیټه وه له نامه کانیدا یان وشه یه که له قسه دا دووباره بکاته وه^۲، هه روه ها له کتیبی الخریده دا دهر باره ی نه لئ: پیش نه وه ی باس له ناودارانی میسر بکه م باس له نه و که سه ده که م که باسی هه موو پیاوچا کانی سه رده م وه ک دل و پیک وایه له دهر یای نه و دا، که نه ویش القاضي الفاضله هه تاوه کو نه وه ی که نه لئ: نه و وه کو شه ریعه ته که ی محمد وایه که شه ریعه ته کانی تری سپروه ته وه، بیړوکه ی داده هیښا و پاشای کو نتر و لکر دبوو به بیړو پاکانیوه بوبوه هه وینی ده سه لاتی، له پوژنیکدا هیښده شتی ده نوسی که نه گه ر بؤ هه موو نوسه ره کان دابنرایه نه وه باشترین نوسین بوو، قسی کوپی ساعده ی له په وان بیژنی دا و قه یس له ژیریدا پئی نه ده گه شتن و خاته م و عه مریش هاوتای نه یون له به خشنده یی و نازایه تیدا^۳.
منه ت له کرده وه دیاو در و له قسه دیدا نه بوو، وه فادارو خاوه ن پیاو ته و پاکی و جوامیری بوو له و نه ولیایانه ش بوو که که رامه تیان هه بوو له نویژی سوننه ت بیزار نه ده بوو و له په یوه نندی و سه ردانیش داماندو نه ده بوو^۴، حافظي مندری دهر باره ی نه لئ: سولتان به ته وای میلی بوی هه بوو، زور پیشی ده خست، چاکه ی زور بوو شوینه واری جوانی پاش خوی به جی هیښت^۵ هه روه ها الموفق عبداللطیف نه لئ: القاضي الفاضل زور هوگری نوسین و کتیب بوو، دیندارو پاک و پاریزکار بوو به رده وام بوو

^۱ هه مان سه رچاوه (۲۱/۳۳۹).

^۲ سیر اعلام النبلاء (۲۱/۳۴۰).

^۳ هه مان سه رچاوه (۲۱/۳۴۲).

^۴ هه مان سه رچاوه (۲۱/۳۴۲).

^۵ هه مان سه رچاوه (۲۱/۳۴۲).

له سه رویره کانی شه وو رۆژوو قورئان خویندن، نه سه ده دین هیئای و سه رسام بوو پیی پاشان سه لاهه دین هیشتیه وه لای خۆی، نه م پیاوه رابواردنی که م چاکه ی زۆر بوو، بهرده وام بوو له سه ره شه ونوژوو سه رقāl ده بوو به ته فسیرو نه ده به وه، که م گرنگی به "نحو" ی عهره بی ده دا به لام سه لیه ی به هیز بوو، ده ربپینی که م وینه بوو، لای ابن سناء الملك بیست و دوو به رگ نوسین و لای ابن القطان بیست به رگی هه بوو، جل و به رگ و خواردن و ژن هیئانی که م بوو، پۆشاک ی سپی ده پۆشی و له گه ل خۆیدا خزمه تگوزاریکی سه رده خست و نه یده هیشت که سی تری له گه لدا بیئت له به خاک سپاردنی تهرم و سه ردانی نه خۆشدا زۆر ئاماده ده بوو چاکه ی ناسراو بوو به نهینیی و ئاشکرا جهسته ی لاوازو شیوه ی ناسکو که میك پشتی چه ماوه بوو که به هۆی جبه که یه وه داده پۆشرا، چاکه ی له گه ل زانا یاندا ده کردو به خشیشی پی ده دان و هه رگیز تۆله ی له دوزمنانی نه ده کرده وه مه گه ر به چاکه کردن یان لای خۆش بون لێیان، داهاتیشی له سالتیکدا نزیکه ی په نجا هه زار دینار بوو جگه له نه و شوینه بازرگانیه ی که له هیندو مه غریب داهه ییوو^۱ به شیوه یه کی کتوپر کۆچی دوا یی کرد، زۆر پیویستی به مه رگ بوو چونکه به ره و کاتیک ی نه هات نه پۆشتن نه مهش به لگه یه له سه رچاودیری خوی گه وره بۆی^۲، نه بوو شامه ده رباره ی نه لیت: خاوه نی رای دروست و نه قلیکی پیگه یشتوو بوو، سولتان زۆر پیزی لای ده نا و راویژی پی ده کردو رای وهرده گرتو به گویشی ده کردو ئازاد کردنی شاره کانیش به هۆی په یه وه ی کردنی راجوانه کانی حه وه وه بوو، نوسینه کانیشی که تیه ی سه رکه وتن بوون^۳. هه ره ها القاضی الفاضل له زۆر کاردا به شداری کردوه چه ند پۆستیکیشی گرتۆته نه ستۆ له وانه:

۱- **سه روکایه تی دیوانی ئینشا:** کاتی سه لاهه دین وه زیری ده ولتی فاتمی بوو له میسردا، وه ک سولتان حسابی بۆده کراو نازناوی سولتانیشی لای نرابوو، قاضی الفاضل یش سه روکی دیوانی ئینشاء بوو وه ک وه زیری سولتان وایوو^۴، القاضی فاضل وه ک سه روکی دیوانی ئینشاء مایه وه له کاتیکدا که نازناوی جیگری سه روکی دیوانی ئینشای هه بوو نه مهش وه ک ریزلینانیك بۆ شیخ الموفق أبی الحجاج ی کوپی الخلال ی مامۆستا و سه ره رشتی، هه رگیز ابن الخلال یش ههستی به وه نه کردبوو که نه وشوینی گرتۆته وه، له حالیکدا که له وانه یه ابن الخلال پیشی خۆش بو بیئت چونکه ریزی القاضی الفاضلی ده گرتو هۆگری بوو خولیا ی نه وه ی بوو

^۱ سیر اعلام النبلاء (۳۴۳/۲۱).

^۲ سیر اعلام النبلاء (۳۴۳/۲۱).

^۳ کتاب الروضتين (۲۴۱/۲).

^۴ القاضی الفاضل عبدالرحیم البیانی ل ۱۲۴.

كه بهرده وام بېت له سهرنو شېوازو راده ربړينه كه هيبوو، دياره نهم قوتابيه شى ناوومېدى
 نه كړدو له دواساله كانى ته مه نيدا وهك كوړېكى گوړپايه ل مامه لى له گه ل دا ده كړد.^۱
 سه رو كايه تى ديوانى نينشائيش گوره ترين ناوانى القاضي الفاضل بوو له ناو پوښته كاندا،
 نه وه بوو دواى مملانيه كه كه بيسو يه ك سالى خايندوتيايدا توشى جوړه ها مېنه تى بوو
 گه شته نه و پوښته ي كه هه ندى له نوسره ميسريه كان له هه ولې نه وه دابوون كه لى زه وت
 بكن دواى وه رگرتنى، نه و پوښته ش نازناوى شېخى زور به ريزيان گوره ي به پړزو نوسه رى
 كاغه زى پړزو به رپرسى ديوانى نينشائى لى نرا.^۲ به لام نازناوى القاضي الفاضلى زياتر بړ
 به كارد هيترا ناوى خوشى كه عبدالرحيم البيسانى العسقلانى بوو زياتر پړى ده ناسرا
 كه نامازه به زېدو شوېنى له دايك بونى ده كړد به تاييه ت له و نوسينانه وه كه لپيه وه هاتوه،
 خوشى هه رچنده نه و نازناوه ي به شيوه يه كى فهرمى و به پواله ت په سهند بوو، به لام نه و
 نه و مملانيه ي گرتنه نه سټوكه له زېدو شوېنى له دايك بوونى يه وه وه رگيرابوو، هه روه ها
 القاضي الفاضل ديوانى نينشائى له ميسردا گرتنه ده ست، سه ربارى بونى چهندين نوسه ر
 كه له پوى ته مه نه وه له و گوره تر بوون به لام نه و له سهره تاي چونه ديوانى نينشاوه وهك
 قوتابيه كه چاوپيكه وتنى له گه ل كړدو له سهرده ستى هه نديكيان خوى راهيناوه ك قاضي نين
 اثري كوپى بيان، پاشان ده ستى دايه كار كړد له گه لئانداو بازى دابه سه رياندا نه وانيش هه ر
 له شوېنى خوياندا بوون نه مه ش مه ترسى لاي هه نديكيان دروست كړد، ناشكراشه
 كه كه سايه تى كاراى القاضي الفاضل و تواناى خوگونجانندن و زيره كى كه م وينه و نه زموونى
 به هيژى له بوارى خانى هيژو لاوازي سه ركرده كاندا له و هوكارانه بوون كه بوونه هو
 به رزيوونه وه ي به وشپوه ختريه، شيوازي هونه ريشى چهند بوارو ناسويه كى له به رده م دا
 والا كړد نه مه ش به لگيه له سه ر گرنكى نه دهب له سياسه تداو گرنگيدانى پياوانى ده ولت له و
 سه رده مه دا به نه دهب و نه ديبان و هاوكارى كړدنى خاوه ن به هره كانيان^۳، هه ر كه القاضي
 الفاضل ش له گه ل سه لاحه دين دا سه رو كايه تى ديوانى نينشائى گرتنه نه سټو ده ستى دايه
 كار كړد بړ له ناو بردنى ده ولت تى فاطمى نه مه ش هه ولدان و خو ناماده كړد به شيوه يه كى

^۱ القاضي الفاضل ل ۱۲۵.

^۲ القاضي الفاضل ل ۱۲۵.

^۳ القاضي الفاضل ل ۱۳۵.

قوناغ بهندی بۆ له ناوبردنی دهولهتی فاتمی و یه کهم ههنگاویش که بهم ئاراسته دا گرتیه بهر بریتی بوو له ئاماده کردنی سوپایه کی ئه یوبی که پلانی کوده تای پی جی به جی بکات^۱.

۲- القاضي الفاضل، سوپای سه لاهه دین؛ له سه ره تای ده ست به کاربونیوه وه وه که وه زیر سه لاهه دین ده ستی دایه ئاماده کردنی سوپای ئه یوبی هه تا وه کو بیته ناوکیک جبۆ سوپای نوئی میسر که ئه رکی پاراستنی میسر له هێرشی خاچه رستان له ئه ستو بگرت، تیکچونی بارودۆخی سوپای فاتیسی لا شاراوه نه بوو چونکه له هه رسی گه شته کهیدا بۆ میسر ئه م سوپایه ی تاقیکردبویه وه له نێوان سا له کانی (۵۵۹ - ۵۶۴ هـ) دا به باشی شاره زای سه رچاوه مروی و دارایی و سه ربازییه کانی بوو و له پروی ریکخستن و تیه کانی وه که له سه ره نه مای ره گه ز دانرابوو وه کو سوودان و ئه رهن و میسرییه کان و ده یله م و تورکه کان و عه ره به کان و بارودۆخی هه موو تیبیک له م تیهانه ش زانیاری هه بوو^۲ القاضي الفاضل یش له سه رده می روزه یکی کوپی صالحدا له به ریوه بردنی ئه م هیزانه دا کاری کرد بوو، له گه ئیشیدا له هه ندی پویه روبوونه وه ی سه ربازییدا له کاتی هه له متی دووه می فره نه شامیه کانددا بۆ سه ر میسر به شداری کردبوو، و فره مانده ی سه رجه م تیه کانی بینیبوو له کاتی که مملانیان بوو له سه ر ده سه لات نه مه ش ئه و هیزانه ی لاواز کردو میسریشی به ته واوی ماندو کرد به راده یه که که توانای به رگری کردن له سه ر به خویی خۆی له ده ست دا، هه روه ها القاضي الفاضل زۆرشتی ده رباره ی هیزه کانی میسر ده زانی له پتی کارکردنی له گه لیان له دیوانی سوپا و دیوانی ئینشادا که له گه ل دیوانی سوپادا مامه له ی ده کرد، چاودیری وه فدو نێردراوو چاوساغو سیخوپه کانی ده کرد، بۆیه به باشی شاره زا بوو له م هیزانه، خاله لاوازه کانی ده زانین و شاره زای ده رباره ی هه موو تیه پ و سه رکرده کانی هه بوو، له گه یاندنی ئه م زانیارییه نه شدا به سه لاهه دین که مته رخمی نه ده کرد، به لکو رینمایی ده کرد بۆ ریکخستن و به ریوه بردنی سوپای ئه یوبی و به درێژایی ئه و ماوه ی که له گه ل سه لاهه دین دا بوو سه ره رشتی سوپا که ی ده کردو چاودیری ئاماده کردن و ریکخستن و سه رچاوه داراییه کانی نه کرد. هه روه ها هاوڕیه تی سوپای ده کرد له میسره وه بۆ شام هه تا وه کو شان به شانی سه لاهه دین بجه نگین و له شامیشه وه بۆ میسر هه تا وه کو خۆی سازو ئاماده ی بکات بۆ هێرشی تر بۆ سه ر فره نه کانی^۳. له گه ل ئه وه شدا که القاضي الفاضل سه روکی دیوانی ئینشا و وه زیری

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۱۳۶

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۱۳۶

^۳ هه مان سه رچاوه ل ۱۲۷.

دهولت بوولای سەلاحەدین بەلام بەناگابوو لە ھەموو گەورە و بچوکیک لە سوپادا، بە حوکمی ئەو پەییوەندیەکی کە دیوانی ئینشا لە گەڵ دیوانی سوپادا ھەیبوو، ھەروەھا بە شداری ئەکرد لە دانانی پلانە سەربازییەکاندا و سەرپەشتی کۆمەکی کردن و پرچەك کردنی سوپا و کەشتیگەلی دەکردو بە بەردەوامیش بەم ئەرکانە ھەڵدەستا بە درێژایی ماوەی کارکردنی لە گەڵ سەلاحەدین دا^۱.

۳- القاضي الفاضل و لەناوبردنی فاطمیە نەیارەکان: القاضي الفاضل بنەماکانی جموجۆلە سیاسییەکانی لە سەرەتایی سەر دەمی سەلاحەدین دا لە ئەزمونی پێشترییە وەرگر تەبوو لە کۆشکی فاتمی و ناو سوپا و کارکردنی لە گەڵ وەزیر و بەرێوەبەرەکاندا، دەرکی بەو ھەش کرد بوو کە ئەم دەزگایانە و ئەو کەسایەتیانەی کە تێیاندا کار دەکەن لانکە یەقین ئەو پیلانانەی کە کۆتایی ناوە و پشتیوانی ئەو فیلانەشن کە دوایی ناوە، دیارە قاضی لە گەڵ ھەموویاندا مامەڵە ی کردووە، دلتیابوو لەوێ کە دوو دلی نانۆین لە پەنابردن بۆ فەرەنجەکان سەربازی ئەو ھەموو نەمامەتیەکی کە بە سەر ئەوان و گەلی میسردا تە پەری لە پێناو پاراستنی دەسەلاتیاندا، بە تاییەت ئەگەر دەسەلاتی سەلاحەدین یان ئەویبێەکان بە مەترسی بزەن بۆ سەر خۆیان لێرە ھەو لە و کاتەوێ کە سەلاحەدین دەسەلاتی پێ دا دەستی دایە دانانی سیخوڕ و ھەوالگرەکانی لە ناو ئەو دەزگا و کۆمەڵە و کەسانە دا کە ئەو یاناسین و لە شەپیان ئەترسا، ئەم دەزگا و کۆمەڵانەش دەستیان کرد بە جموجۆل و پلان دانان بۆ لەناوبردنی دەسەلاتی سەلاحەدین، ئەمەنداری خەلافەتیش بوو سەر کردە ی ئەم گروپانە و دەستی دایە جموجۆل و چالاک، ئاشکرا کردنی پیلانەکانیش لە ئەرکەکانی دیوانی ئینشا و خودی قاضی فاضل بوو کە بە بەردەوامی چاودێری نوسەرانی دیوانی ئینشای دەکرد بە تاییەت ئەوانەیان کە ئەزاد کرابوون، ھەولەکانی قاضی فاضلیش رۆڵی ھەبوو لە ئاشکرا کردنی پیلانی ئەمەنداری و خیلافەت و توانا لە ناوبریت و سەلاحەدینیش ھێزی ئەرمەنەکانی لە ناوبردو مەترسی نە ھێشتن، کە بە دوو ھەم ھێز دادەنرا دوا ی سودانیەکان لە رووی ھێزو ژمارە و ئەو بوو خانویەکی ئەرمەنیەکانی لە نیوان ھەردوو کۆشکدا بە کۆمەڵی سەربازی ئەرمەنە و ھەو سوتاند، کە زۆر بەیان تێر ھاویژ بوون و موچە ی حکومەتیان ھەبوو، چونکە ئەوانە ھەولێ ئەوانەیان دابوو کە کۆسپ بۆ جموجۆلی ھێزەکانی سەلاحەدین دروست بکەن لە کاتی رووبە روو بوونەوێ لە گەڵ سودانیەکاندا و ھەستا بوون بە تێر باران کردنیان بۆیە بە سزای خۆیان

^۱ ھەمان سەرچاوە ل ۱۲۹.

گه یشتن، هه‌رچیشیان لێ مایه‌وه دوورخرانه‌وه بۆ صعید^۱. پاشان توانرا سامی ده‌وله‌تی فاطمی نه‌هێلرێ له‌ماوه‌ی پینچ مانگی به‌که‌می ده‌سه‌لاتی سه‌لاحه‌دیندا، پاش دوو سالی‌ش توانرا سیستمی کارگێڕی میسری بگۆڕیت بۆ سیستمی ئه‌یوبی سوننی نوێ، القاضی الفاضلیش رۆڵی هه‌بوو له‌م گۆڕانکارییه‌دا که‌ریخۆشکه‌ر بوو بۆ ده‌ستگرتنی ته‌واوی سه‌لاحه‌دین به‌سه‌ر میسردا^۲.

گێڕانه‌وه‌ی ریکخستنی ئیداری له‌ میسردا:

القاضی الفاضل ده‌ستی کرد به‌ جێبه‌جێ کردنی نه‌خشه‌ی له‌ناو‌بردنی رژیمی حوكمی فاطمی به‌ له‌ناو‌بردنی پیاوانی ده‌وله‌ت و به‌رپرسی دیوانه‌کان و نوسه‌رانی لایه‌نگری فاطمیه‌کان، به‌حوكمی کارکردنیشی له‌دیوانه‌کاندا ئاگادار بوو له‌پیاوانی ده‌وله‌ت و به‌رپرسی دیوان و نوسه‌رانی و ئینتیمای سیاسی و مه‌زه‌ه‌بیان، ئه‌وه‌ بوو هاو‌پێچه‌تی هه‌ندیکیان و کێ به‌رکێی هه‌ندیکێ تریانی کرد هه‌تاوه‌کو هه‌لی بۆ ره‌خسا بۆ له‌ناو‌بردنیان و شه‌ویش ئه‌و هه‌له‌ی قو‌سته‌وه‌و توانی ژماره‌یه‌کی زۆر نوسه‌ری شیعه‌ی ئیسماعیلی و گا‌ورو جوله‌که‌ له‌ناو‌به‌ریت له‌ترسی ئه‌وه‌ی که‌ له‌گه‌ڵ پاشماوه‌ی فاطمیه‌کاندا هه‌ستن به‌پیلانگێڕان و په‌یوه‌ندی بکه‌ن به‌فره‌نجه‌کانه‌وه‌، به‌ناوی ئه‌و دیوانانه‌وه‌ که‌ کاری تیا‌دا ده‌که‌ن، ئاماژه‌شی به‌مه‌ترسی ئه‌و نوسه‌رانه‌ له‌زیاتر له‌نامه‌یه‌کی فه‌رمیدا بۆ خه‌لیفه‌ی عه‌باسی و بۆ نوره‌دین ده‌دا، له‌یه‌کێک له‌نامه‌کانیشیدا که‌ له‌بێر سه‌لاحه‌دین ناردی بۆ خه‌لیفه‌ المستخ‌ی (۵۷۰/۱۱۷۴ - ۱۱۷۵) دا وه‌سف‌ی بارو‌دۆخی میسر له‌ ژێر سایه‌ی فاطمیه‌کان ده‌کات و ئه‌لێ: کۆشکه‌کانیان هه‌وشی پر سێبه‌رو هه‌وای فینک و دیمه‌نی جوانی تیا‌یه‌ که‌ دل‌پ‌فین و هه‌ست هه‌ژینه‌و پینوسی نوسه‌رانیشیان وه‌ک کاریگه‌ری هه‌یه‌، ئه‌م گومانه‌شی له‌جێی خۆیدا بوو و دواتر به‌دی هات، کاتی هه‌ستان به‌ دارشتنی پیلانێک بۆ له‌ناو‌بردنی ده‌سه‌لاتی سه‌لاحه‌دین، هه‌روه‌ک چۆن ئه‌و نوسه‌رو ئیداریانه‌ی له‌کارخست که‌ گومانی لێیان هه‌بوو ئه‌وه‌ به‌هه‌مان شیوه‌ ئه‌وانه‌ی هێشته‌وه‌ که‌ بێگومان بوو لێیان چونکه‌ پ‌یویستی به‌ئیداره‌و زانیاری و شاره‌زایی و هاوکاریان هه‌بوو له‌جێبه‌جێکردنی نه‌خشه‌ی کو‌ده‌تاکه‌دا، له‌پێشه‌وه‌ی ئه‌وانه‌شدا الخطیر بن مماتی سه‌رۆکی دیوانی سو‌پا و یه‌کێک له‌دۆسته‌کانی القاضی الفاضل، ئیبن مماتی خزمه‌تی دیوانی سو‌پای له‌سه‌ره‌ده‌می شاوردا کرد بوو و له‌سه‌ر ده‌ستی ئه‌سه‌ده‌دین شیرکۆش چووه‌ ناو مه‌زه‌ه‌بی سوننه‌وه‌، به‌ به‌رده‌وامی نزیک بوو له‌قاضی الفاضله‌وه‌ هه‌تاوه‌کو سالی ۵۷۸ هه‌ک کۆچی دوا‌یی کرد، دوا‌ی خۆشی

^۱ القاضی الفاضل (۱۳۳ - ۱۳۰).

^۲ القاضی الفاضل (۱۳۴).

ئەسەدى كوپى مامى كوپى ديارى كرا بۆ سەرپە رشتىكردى ديوان، ئەسەدىش ۋەك باۋكى دلسۆز بوو بۆ القاضى الفاضل كەپشتى دەبەست بە بەپۆە بردن دلسۆزى لەكاتى ئامادە نەبوونى لەميسردا، ھەروەھا القاضى الفاضل الأثير بن بيانى ھىشتەو كە بەرپرسى ديوانى النظر بوو بەھەمان شىۋە سوننە مەزھەب بوو ئەم ئىبن بەيانەش لە القاضى الفاضل بەتەمەنتر بوو و كاتى القاضى الفاضل یش ھاتە ديوانى ئىنشاۋە ئەم پياۋە كارى تىدا دەكرد، كاتى لەئەسكەندەرىيە ۋەك گەپاۋە بۆ قاھىرە داكۆكى لىكرد، القاضى الفاضل یش بەردەوام بوو لەكاركردن و پىشت بەستن بەئىبن بەيان تەنانت لەكاتى بەسالاچون و لەكاركە وتنىشدا موچەى بۆ بېرەو و بۆزىۋى بۆ دابىن كرا، ھەروەھا ئەبوالھەسەنى مەخزومى ھىشتەو كە بەھەمان شىۋە سوننە بوو ۋەك چاۋدىرى ديوانى ئەنجومەن و مەجلىس و خۆشى سەرۆكايەتى ديوانى ئىنشاۋ سەرپە رشتىارى گىشتى ۋەك ۋەزىر گرتە دەست پاشان قاضى دەستى دايە ئاراستەكردى ديوانەكان بەھاۋكارى كرىنيان بۆ خزمەتكردى ئامانجەكانى سەلاھەدىن و دەۋلەتەكى^۱ و پېرۆزە ئىسلامىيە گەرەكەى.

۴- القاضى الفاضل و زىندووكردەۋى مەزھەبى سوننى لەميسردا: ئەسكەندەرىيە ناۋەندى

سەرەكى زىندووكردەۋى مەزھەبى سوننە بوو لەميسردا، ئەمەش لەسەر دەستى چەند زانايەك روويىدا كە لەمەغرىبە ۋە ھاتىبون ۋەك ئەبى بەكرى الطرطوشى لەرۆژەلاتىشە ۋەك السلفى ئەم زانايانەى چەندىن خويندنگەيان تىادا دامەزراند كەكارىگەرى زۆرى ھەبوو لەسەر زىندووكردەۋى مەزھەبى سوننى، جىھادكردن دژ بەفرەنجەكان ئەمەش ھۆكارى پالپىشتى كرىنى ئەسەدەدىن و سەلاھەدىنمان لەلايەن خەلگى ئەسكەندەرىيە ۋە بۆ روون دەكاتە ۋە سەبارەت بەقاھىرەش ئەو ۋەك ئەسكەندەرىيە، خويندنگە و زاناي سوننەى تيا نەبوو بەلام ئەم بارودۆخە بەدەر كە وتنى سەلاھەدىن لەسەر شاتۆى سياسى گۆرا لەگەل ئەو ۋەدا كە نورەدىن و ئەسەدەدىن سوديان لەھەندى خەلگى سوننە ۋە رىگرت پىش ۋە رىگرتى پۆستى ۋە زارەت لەلايەن سەلاھەدىنە ۋە بۆ دەستخستنى پىشتىوانىيەكى جەماۋەرى بۆ جموۋلەكانيان لەناو ميسردا بەلام ئەم خەلگە كەمە بەتەنھا بەس نەبوو پىۋىستى بەشۆپىشكى رۆشنبىرى دەكرد كە بەھۆيە ۋە ميسر بگىر دىرتە ۋە بۆ مەزھەبى سوننى بەشىۋەيەكى پلەبەندى، سەلاھەدىنىش چاكسازىيەكانى لەميسردا بەدامەزراندنى چەند خويندنگايەك دەستى پىكرد كە ھەر چوار مەزھەبەكەى تىادا دەخويندرا، يەكەمىيانى بۆ

^۱ النظم المالية في مصر زمن الأيوبيين (۹۳ - ۸۰).

^۲ القاضى الفاضل ۱۳۵.

- ریۆپه سمه کانی خه لافه تی فاتی می ئه وه بوو له سالی ٥٦٥هـ / ١١٦٩ز دا حی علی خیر العمل محمود علی خیر البشری مه قریش ئه وه به یه کهم نه نگی دانه نیت که توشی ده ولت بوو.^١
- پاشان له رۆژی ههینی دهی ذی الحجهی سالی ٥٦٥هـ / ١١٦٩ - ١١٧٠ز دا فه رمانی دا که ناوی ئه بوبه کوه عومره و عوسمان و علی له وتاری ههینی دا بهیتریت.
- پاش ئه وه ش فه رمانی دا که العاضد به جوریک باس بکریت که گومان دروست بکات لای شیعه کان، ئه وه بوو وتارییژ ئه یوت: خواجه گیان عاضد چاک بکهیت بۆ ئاینه که ت.^٢
- زانا عیسی هه کاری که کوردیکی نزیک بوو له سه لاهه دینه وه دانا به قاضی قاهیره، ئه م کاره شی سه ره تایه ک بوو بۆ گۆرپینی وه لا سوۆزی خه لکی قاهیره که زۆرینه یان له نیسماعیلیه کان بوون.^٣
- هه روه ها قاضیه شیعه کانی میسری له سه رکار لایرو دواتریش دهستی گرت به سه ر مولک و مالی عاضد و کۆشکه کانی داو پادهستی الطواشی بهاء الدین قراقوشی ئه سه دی کرد، ئه ویش کاروباره کانی گرت ده ست و چاودیری هه موو جموجولیکی ده کرد، ته نانه ت خه لیفه عاضد وه ک به ندکراوی لپهاتبوو له کۆشکه کهیدا.^٤
- له سه ره تای سالی ٥٦٧هـ، ١١٧١ - ١١٧٢ز دا سه لاهه دین وتاری به ناو خه لیفه کانی فاتمیه وه هه لوه شانده وه به شیوه یه کی پله به ندی، له هه فته ی یه کهم دا له محرمی سالی ٥٦٧هـ / ١١٧١ - ١١٧٢ز دا ناوی عاضدی له وتاردا نه هیشت، له وتاری دووه میشدا به ناوی خه لیفه المستضی بأمرا لله أبي محمد الحسنی کوپی المستخجد بالله وه وتار خوینرایه وه وتاری فاتی کوتایی پیهات،^٥ العاضدیش له دهی محرم ی سالی ٥٦٧هـ / ١١٧١ - ١١٧٢ز دا^٦ کۆچی دوایی کرد، ئه م عاشورایه ش جیاوازیو له و عاشورایانه ی که میسریه کان له گه وره به پرسانی ده ولته ی فاتمیه وه بینیبویان، که هه لده ستان به چه ند بیدعه یه ک له وانه وتاری دلته زین و شیوه ن گێران بۆ ئالوبهیتی علی^{علیه السلام} به شیوه یه ک که پقو کینه ی نۆدی له ده رویناندا ده ورۆژاند به هۆی ئه و چیرۆکه هه لبه ستراوو دروئا شکرایانه وه، پاشان جنیودان

^١ اتعاظ الخنفاء (٣/٢١٧).

^٢ اتعاظ الخنفاء (٣/٢١٧).

^٣ اتعاظ الخنفاء (٣/٢١٧).

^٤ القاضي الفاضل ل ١٢٧.

^٥ اتعاظ الخنفاء (٣/٢٢٥ - ٢٢٦).

^٦ القاضي الفاضل ل ١٢٧.

به هاوه لآن و خه لیفه کانی راشدین و نه مهویه کان، پاشان نه چونه وه بۆ مالّ بۆ خواردنی
 قهره خه رمان و چهند خواردنیکي تر که بو بۆ نه ریتیک بۆنه وه کانی دوی خویان و له سه رده می
 نیستادا به عاشورا ناسراوه، دواتر له به یانی رۆژی داهاتوودا سالتیکي نوئی له ژيانیاندا دهستی
 پئ ده کردو چاویان به دوی خه لیفه دا ده گپرا نه ویش خوی نه شارده وه له کۆشکه کهیدا له رۆژی
 عاشورادا و له چپشتینگا شدا قاضي القضاة "دادوهری گه وره" و شایه تحاله کان به جل و به رگی
 تایبه ته وه سواری نه سپه کانیان ده بون و نه رۆشتن بۆ مه زاری حسین و دانه نیشتن و خوینه رانی
 کۆشک و وتاریبژه کانیشیان له گه لدا بوو، پاشان وه زیر ده هات و ده چووه پیتشه وهی مه جلیس و
 له م لاو نه ولاشیه وه قاضی و بانگخوازی هه بوون، پاشان قورئان خوینه کان ماوه ماوه
 قورئانیان ده خویندو خه لکه ش هه موو به خشوع وه ده وه ستان هه رکه له خویندنه وه که
 ده بوونه وه شاعیره کان هه لده ستان، که له شاعیرانی ده ره وهی کۆشک بوون، چهند پارچه
 شعریکیان ده خویندنه وه که به تایبه ت بۆ نه م بۆنه یه ئاماده کرابوو، شیعره کانیشیان شیوه
 بوو بۆ ئال و بهیت، جائه گه ر وه زیر شیعه بویه ژۆر رۆده چوون نه گه ر سوننه ش بویه زوو ل
 ده بوونه وه به م شیوه یه بۆ ماوهی سنی کاتریمز ده مانه وه، دوی ل بوونه وه له قورئان
 خویندن و هۆنینه وهی شعر، نیردراوه کانی خه لیفه نه هاتن و بانگیان ده کردن و یه که مین که س
 که ده رۆشت و وه زیر بوو به ده سه ته سپنیکي بچووک وه نه چووه وه بۆ مال، به لام قاضی القضاة
 بانگخوازو هاوړپکانیان نه رۆشتن بۆ ده رگای زیری کۆشک و له وئ دیمه نیکیان نه بیینی
 که جیاوازیو له وهی که پیتشتر بینیبوو یان، قالی یه گرانبه ها کان پچرابوونه وه هه تا وه کو چهند
 هه سپرنیکي ساده شوینیان بگریته وه، به رپرسی نه و ده رگایه ش دانیشتبوو چاوه پتی
 ده کردن، نه وانیش دانه نیشتن، خه لکی ناوداری ولاتیش له زانایان و سه ریازان له ده ورپه رو
 ته نیشتیانه وه بوون، پاشان دووباره قورئان خوینه کان قورئانیان ده خویندو پاشان شیعره
 ده خویندرا یه وه و ئاماده بووان ده ستیان ده کرد به گریان دواتر خوانی خه مگینی راده خراو،
 هه زار قاپ نیسکینه و ترشیات و په نیرو ماشت و هه نگوین و کولیره ی جواو جۆر داده نرا...
 کاتی نیوه رۆش به رپرسی ده رگا و به رپرسی خاوه که ده وه ستان و فه رموویان له خه لک ده کرد
 بۆ نان خواردن، یه که م که سیکیش که ده هاته ژوره وه قاضی پاشان بانگخوازیو
 ده رگا وانه که ش له نزیکیاندا ده ده نیشته له بری و وه زیر هه رکه سیک بیویستایه نه هاته ژوره وه
 دوی نان خواردنیش هه مووان له هۆله که ده رده چوون و، خه لکانیکیش به گریان و هاواره وه

به قاهره‌دا ده‌گه‌ران و باززگانه‌كانيش هه‌تاوه‌كو عه‌سر دووانه‌كانيان داده‌خست پاشان نه‌يانكرده‌وه.^۱ پاش ئه‌م بيدعانه‌ش زيان ده‌گه‌رايه‌وه بۆ دۆخی ئاسایی خۆی، القاضي الفاضل یش به‌شداری له‌م ئاهه‌نگانه‌دا ده‌کرد به‌حوكمی كاره‌كه‌ی و نزیکى له‌ده‌زگای فاطمیه‌وه، به‌لام ئه‌م عاشورایه جیاواز بوو له‌عاشوراكانی تر كه‌میسرییه‌كان له‌سه‌ری راهاتیبوون، چونكه قاضي القضاة و بانگخوازی تیا‌دانه‌بوو، به‌هۆی له‌سه‌ر كار لابرا‌نیابوو، هه‌روه‌ها شیعرخویندنه‌وه و شیوه‌نکردن له‌گه‌ره‌كه‌كانی قاهره‌دانه‌ما، چونكه ئه‌م ئاهه‌نگه به‌جۆریکی تریبوو، كه‌ئه‌ویش ئاهه‌نگی‌را‌نبوو به‌بۆنه‌ی نه‌هه‌یشتنی ئه‌و رسی‌و ره‌سمانه‌وه كه‌میسرییه‌كان بۆ ماوه‌ی دووسه‌د ساڵ ئه‌نجامیان نه‌دا، هه‌روه‌ها ئاهه‌نگی له‌ناوبردنی دانه‌رانی ئه‌و ئاهه‌نگو مه‌راسیمانه‌و هه‌یماو ئاماژه‌كانی بوو، سه‌لاحه‌دینیش وه‌ك وه‌زیر نه‌چوو بۆ ئه‌و شوینه‌ی كه‌ناوی مه‌زاری حسینی لێ نراوه، به‌لكو چوو بۆ مزگه‌وتی عه‌مری كورپی عاص بۆ نوێژکردن له‌كه‌ل كۆمه‌لێك له‌خه‌لكی شام و میسر‌دا دوا‌ی نوێژیش له‌ته‌نیش‌ت القاضي الفاضل وه‌ دانیش‌ت بۆ تاوتوێ‌کردنی ئه‌و كارانه‌ی كه‌ له‌هه‌فته‌ی پێش‌ودا كودوویانه كه‌تیا‌یدا خه‌لافه‌تی فاطمی هه‌لوه‌شینه‌رایه‌وه و بانگه‌وازی تیا‌دا بۆ خه‌لیفه‌ی عه‌باسی كرا، له‌وكاته‌دا سه‌ریازێك به‌په‌له‌ هاته‌ لایان و شتیکی پێ‌وتن و چووه‌ ده‌ره‌وه، سه‌لاحه‌دین و القاضي الفاضل یش به‌شیوه‌یه‌ك سه‌یری یه‌ك‌یان كرد كه‌دل‌خۆشی و خۆشحاڵی پێ‌وه‌دیاربوو، پاشان سه‌لاحه‌دین ده‌م و چاوی گۆراو ووتی: ئه‌گه‌ر بمانزانیایه له‌م رۆژه‌دا ده‌مری‌ت- مه‌به‌ستی خه‌لیفه‌ عاضدیو- ناومان له‌وتاری هه‌ینی‌دا لانه‌ده‌برد، القاضي الفاضل یش پێ‌كه‌نی و ووتی: قوربان ئه‌گه‌ر بیزانیایه ناوی له‌وتاردا لانا‌به‌ن نه‌ده‌مرد^۲، ئاماده‌بوانی‌ش بزه‌یه‌ك گرتنی بۆ ئه‌م سوعبه‌ته‌ی نێوان وه‌زیر سه‌لاحه‌دین و قاضي الفاضل ی نوسه‌رو راویژ‌کاری كه‌دوا لاپه‌ره‌ی میژووی ده‌وله‌تی فاطمی تیا‌دا پێ‌چرایه‌وه، ئه‌وه‌بوو العاضد كه‌دوا خه‌لیفه‌بوو له‌م رۆژه‌دا مرد كه‌روژی عاشورای ساڵی ۵۶۷ه‌ك/ ۱۱۷۱ز بوو واته‌ روژی یاد‌کردنه‌وه‌ی كوژرانی حسین كورپی علی عليه السلام^۳.

۵- القاضي الفاضل و له‌ناوبردنی ده‌وله‌تی فاطمی: میژوونوسی میسری مه‌قریزی ئاماژه به‌روژی القاضي الفاضل ده‌كات له‌و كوده‌تایه‌دا كه‌به‌سه‌ر ده‌وله‌تی فاطمیدا كراو، ئه‌لێ: سه‌لاحه‌دین پشته‌ی ده‌به‌ست به‌ القاضي الفاضل بر له‌ناوبردنی ده‌وله‌تی فاطمی و ئه‌م

^۱ الخطط (۴۳۱/۱-۴۳۲-۴۹۰).

^۲ أخبار الدولتين له القاضي الفاضل و له ۱۳۹.

^۳ القاضي الفاضل ل ۱۳۹.

کاره‌شی بۆکرا، بۆیه کردی به‌راویژکارو وه‌زیری خۆی^۱. وشه‌ی (پشتی به‌ست) ئاماژه‌یه به‌رۆلی القاضي الفاضل له‌جێبه‌جێکردنی پلانی له‌ناوبردنی ده‌وله‌تی فاطمیدا، هه‌روه‌ها هه‌لبژاردنی القاضي الفاضل ده‌ستنیشان کردنی وه‌ك وه‌زیر ده‌ربهری نرخاندن و پێزانینی سه‌لاحه‌دینه بۆ رۆلی القاضي الفاضل له‌ و پلانه ترسناکه‌دا، هه‌روه‌ها له‌دامه‌زراندنی بته‌ماکانی ده‌وله‌تی ئه‌یوبیدا که‌پێش ئه‌م پلانه‌بوو ئه‌م ده‌ستنیشانکردنه‌ش ئاماژه‌یه‌کی روونه به‌داننانی سه‌لاحه‌دین به‌رۆلی القاضي الفاضل له‌ له‌ناوبردنی فاطمیه‌کان و گرنگی بۆ پلانه‌کانی سه‌لاحه‌دین له‌ده‌ها تودا، سه‌لاحه‌دینیش به‌ره‌می هه‌لبژاردنه‌ی القاضي الفاضلی وه‌ك وه‌زیری خۆی هه‌تا وه‌كو مردنی چنه‌وه، بێ گومان کاره‌کانی القاضي الفاضل له‌ئیداره‌ی میسریدا له‌سه‌رده‌می ئه‌سه‌ده‌دین شێرکودا و نوسینه‌کانی له‌سه‌رده‌می سه‌لاحه‌دیندا ئاماژه‌یه‌که بۆ رۆلی گرنگی له‌پاڵپشتی کردنی سوننه‌کان له‌میسردا، له‌ری ئه‌خشه‌یه‌کی سوننیه‌نه‌شه‌وه هه‌ولێ ده‌دا بۆ له‌ناوبردنی هۆکاره‌کانی به‌ش به‌ش بوونی له‌جیهانی ئیسلامی له‌پێناو پاراستنی میسر له‌هه‌ره‌شه‌ی فره‌نجه‌کان و ئازادکردنی فه‌له‌ستین، ئه‌م هه‌له‌شی له‌گه‌ڵ سه‌لاحه‌دیندا بۆ ره‌خساو به‌خێرای جێبه‌جێ کرد، چونکه ئه‌و سه‌لاحه‌دینی به‌سه‌رکرده‌یه‌کی به‌توانا ده‌بینی که‌توانای رزگارکردنی میسری هه‌یه له‌مه‌ترسی فره‌نجه‌کان و ئه‌شتوانی شتی زۆر پێشکه‌ش به‌ئومه‌ته‌که‌ی بکات، بۆیه هه‌موو توانا فراوانه‌کانی خسته به‌رده‌م سه‌لاحه‌دین له‌زانیاوی ئه‌زمون و ئیداره و ئه‌ده‌ب و شیعری به‌یارمه‌تی و هاوکاری ئه‌ویش جۆریک له‌سه‌قامگیری ناوخۆیی بۆ میسر ده‌سته‌به‌رکرد دواي ئه‌و هه‌موو نه‌هامه‌تی و مه‌ینه‌تییه‌ی که‌توشی گه‌له‌که‌ی بوو سه‌لاحه‌دینیش ده‌رکی به‌وه‌کرد که القاضي الفاضل مرقفیکێ گه‌وره‌یه له‌رووی عه‌قل و زانست و پله‌وپایه‌وه و ئه‌توانی بیگه‌یه‌نێته ئاماژه‌کانی له‌میسردا به‌هۆی توانا فراوانه‌کانیه‌وه، یه‌م شیوه‌یه ئه‌م دوو پیاوه ده‌ستیان نایه ناو ده‌ستی یه‌کتر بۆ به‌ده‌یه‌تانی ئاماژه‌یه‌کی گه‌وره که‌هه‌ریه‌که‌یان له‌بواړی خۆیدا کاری بۆ جێبه‌جێکردنی ده‌کرد^۲. به‌پاستی القاضي الفاضل سیاسه‌تمه‌دارو پیاویکی گه‌وره‌ی ده‌وله‌ت بوو که‌واقیعه‌تی سیاسی و زیره‌کی و نه‌رمی نواندنی له‌گه‌ڵ ئاماژه‌یه‌کی گه‌وره‌ی و که‌خۆی بۆته‌رخان کردبوو کۆکردبوویه‌وه و ماوه‌یه‌کی دورودێژ دانی به‌خۆیدا گرت بۆ به‌ده‌یه‌تانی و بپوای وابوو که‌ریگه‌ی ئیسلام بریتیه‌یه له‌ریبازی ئه‌هلی سوننه‌ت و هه‌ر

^۱ الخطط (۲/۲۶۶).

^۲ القاضي الفاضل ۱۴۱.

رنگه یه کی تر به ره و ناگۆکی و لاوازکردنی بیروباوهر و توانا کافمان نه بات هه میشه ش خاکی
 فه له ستینیش هه میشه له یاد بوو، بۆیه کاتێ هه لێکی بۆ په خسا بۆ گێرانه وهی و دلتیابوو
 له راستگویی سه لاهه دین له جیهادکردن له پێناویدا، ئیراده و لێبرانی به هیزبوو نه گهر چی
 هه لێباردنی گه یاندیه پله یه کی بالاو پله ی وه زیری پێ درا له ده وه له تی سه لاهه دینداو بووه
 که سی دووهم به مه ش گه شته نه و ناسته ی که هه موو که سیکی سیاسی به ئاواتیه وه یه تی
 له به دیه تانی ئامانجه کانی و سه رکه وتن له دۆزه کهیدا، به به شداری کردنی بۆ پلان دانان و
 کارکردندا نه مه ش شایه تی به هره ی زۆرو زیره کی که م وینه ی بۆده دا^۱.

ههروه ها القاضی الفاضل وته بیژری ره سمی سه لاهه دین بوو له ده ره وه ی ناوه وه ری ولاتدا،
 به پێی قسه ی ئیبن کثیریش له مال و مندالی خو شه ویستربوو به لایه وه^۲، سولتانیش هه میشه ئاماژه ی
 به چاکه و لێهاتووی ده کردو^۳. نه یوت: وانه زانن من نه م ولاته م به شمشیره کانی ئیوه کردۆته مولکی
 خۆم، به لکو به پێنوسی الفاضل بوو^۴ ههروه ها القاضی الفاضل پله و پایه کی به رزی هه بوو
 له ده وه له تداو ده ستی راستی سه لاهه دین بووه، چونکه وه زیرو راویژکاری بوو هیچ فره مانیه کی به یی
 راویژو ته کبیری نه و نه ده کرد^۵، ههروه ها نه م زانا خوا ویسته چه ند وانه یه کی گرنگمان فیژده کات
 له وانه: دانه بران له کاروباری خه لکو کاری کۆمه لایه تی و حکومی و سوربوون له سه ره ده سخستنی
 نه زموون و گرنگی ده رکه وتن و تاییه ته نه دی له نه نجامدانی کاره کاندان و ده ستگرتن به رییازی نه هلی
 سوننه ت و هاوکاری کردن له گه ل براکانیدا له بواری بیروباوهری دروست و خسته نه گهری وزه و
 تواناکان بۆ خزمه تی پرۆژه ی سوننی، ههروه ها نمونه ی سه رکرده ی سوننی و پلانی عه مه لی
 پیشکه ش به سه لاهه دین کردو که مه رخه می نه کرد له ده ره برینی راو راویژو نه زموون بۆی، ههروه ک
 ژبانی نه م پیاوه خویندنگه یه که بۆ تیگه یشتن له مه به سه ته کانی شه ریعه ت و تیگه یشتن
 له به رژه وه نه دی و زیانه کان (مصالحو مفاسد) و بنیاتنانی ده وه له ت و له ناوچوونی، ههروه ها له و بیریارو
 موفتیه گه وره ی ده وه له تی سه لاهه دینه وه فیژری گرنگی مامه له کردنی دادگه رانه ده بین له گه ل خه لکی
 ساده ی شیعهدا له گه ل ویستنی خێرو خو شی بۆیان و خوین نه پشتنیان و سوربوون له سه ره

^۱ القاضی الفاضل ل ۱۵۷.

^۲ القاضی الفاضل ل ۱۵۹.

^۳ البداية والنهاية له دور الفقهاء والعلماء ل ۱۳۲.

^۴ النجوم الزاهرة (۱۵۷/۶).

^۵ الخطط (۳۶۶/۲) دور الفقهاء والعلماء ل ۱۳۲.

فیږکردنیان و چونکه به کارهینانی هیڅ بهرامبر به پیلانگتپران و گروپه چه کداره یاخیبه کان و نه و که سانه ده بیټ که جگه له هیڅ هېچ شتیکی تر سده دی نییه له گه لیاندا.

۶- القاضي الفاضل، جیهاد و ټیکوښان: القاضي الفاضل هاورپیه تی سه لاهه دینی کرد له هه مو غه زاکانیدا له ولاتی شام، پاشان له میسرده مایه وه بۆ سه رپه رشتنی کردنی ئیداری دارایی و کاری ده کرد بۆ پر چه ککردنی سوپاو ناماده کردنی گه شتی گه ل، پاش نه وه ش گه پایه وه بۆ ولاتی شام و له لای سه لاهه دین مایه وه هه تاوه کو دوا نه خوښی و کوچی دوا ی له گه ل قاضي ئین شهاد له سالی ۵۸۹هـ / ۱۱۹۳ز^۱ هه روه ها چه ند هه لو یستیکی به کلاکه ره وه ی القاضي الفاضل هه بوون که پله و پایه و گرنگیان له ده وله تی سه لاهه دیندا دوپات ده کرده وه، نه وه بوو کاتئ سولتان سه لاهه دین له مرچ الصفر دا بوو له ولاتی شام له سالی ۵۷۱هـ / ۱۱۷۶ز دا خاچه رسته کان داوی ناگر به ستیان لی کرد نه ویش به ناچاری رازی بوو، چونکه نه و ساله له شامدا نه هاتی بوو پاشان سوپاکه ی به هاورپیه تی القاضي الفاضل نارد بۆ میسر هه تاوه کو نه ندامانی سوپاکه ی پشویه ک بدن و ترسیشی هه بوو له وه ی که له میسرده باری نه منی ټیک بجیت له و ماوه یه دا که نه و له وی نییه، بۆیه ناردنی نه م سوپایه ی له گه ل القاضي الفاضل دا نه وپه ری لیزانین و ناماده سازی بوو هه تاوه کو پاریزگاری له ناسایشی ناوچه که بکات^۲. له گه ل نه وه شدا هه میشه القاضي الفاضل هاورپی سولتان بوو له جیهاد و ټیکوښاندا، نه وه ش که نه مه دوپات نه کاته وه نه و نامه یه یه که ناردی بۆ سولتان سه لاهه دین و تیایدا پوژشی بۆ ده هینایه وه که ناتوانئ له جیهاد کردندا دژ به خاچه رسته کان له علی حارم له سالی ۵۷۳هـ / ۱۱۷۷ز دا به شداریټ، چونکه نه یه وی به شداری حه ج بکات/ ئین واصل نه ئئ : القاضي الفاضل له میسرده مایه وه به نییه تی حه جکردن له سالی داهاتودا و نامه یه کی گه شت به ده ستی سولتان که تیایدا هاتبوو: سه باره ت به نیگه رانی گه وره مان له وکاتانه ی که به تاله تیایدا له وفه ریزه یه ی که له پیناویدا له مال ده رچووه و په یدابوونی به ربه ستی بی کوتا نه وه گه وره مان نییه تی خو ی بۆ حساب ده کریت، چونکه خوا ی گه وره زانا و به ناگایه له به نده کانی و پرسیار له بکه ر ناکات ده رباره ی ته واری کاره که ی، نه گه ر له توانا و ده سه لاتیدا نه بیټ، به لکو پرسیار ده رباره ی نییه تی ده کات یان لیپرسینه وه ی به پیی توانای خاوه نه که که یه تی به سه ر نه وکرده ودا جانه گه ر گه وره مان هوکاره کانی جیهاد بگریته به ر

^۱ وفیات الاعیان (۲۰۳/۷-۲۰۲).

^۲ الکامل فی التأریخ (۷۹/۱۰).

ناماده سازی بۆ بکات ئه وه له تهعهتو په رستشی خوادادایه و پاداشتیش به پئی ماندووبونه، هه جیش بۆیه به گه وه زانراوه له بهر ئه وه ولۆ ماندووبونه ی که بۆی ده دریت، جا نه گهر که وره مان له چه ند رۆژیکدا هه موو شوینه کانی ئازاد بکردایه و مه سه له ی نیوان هاوه لگه ران و موسلمانانی یه کلا بکردایه ته وه ئه وه جیهاد پیویستی نه ده ماو چاوه پوانی و مانه وه له سه نگه ره کاندایه هه چ پاداشتیککی نه ده بوو^۱.

۷- القاضي الفاضل وهك ئه ديبیک: القاضي الفاضل له سه رده می خۆیدا وهك ئه ديبیش ناسرابوو، قوتابخانه یه کی په خشانیش به ناوی القاضي الفاضل وه ناسرابوو که توانی یادی له نیوان ئه ديبانی زیندوو راگریت و وهك ئیداره یه کی به تواناش ئیداره که ی خستبوویه ریزی وه زیره هه لکه وتوو هه کان و وهك مروفیکیش ژیا نی ته رخان کردبوو بۆ خزمه تی ئه وه گه لانه ی که مامه له ی له گه لدا ده کردن بۆ جیهاد کردن له پیتا و رزگارکردنی ئه وه ناوچه ئیسلامیانه ی که گه لانی رۆژناوایی به زۆر داگیران کردبوو له راستیدا توانای به باشی چه ند رۆژیک ببینیت، ته نانه ت میوونوسان به نمونه ی مروفی نمونه بیان زانیوه له سه رده می خۆیدا و زۆر که س سه رسامن له شیوازی نوسینی القاضي الفاضل هه رچه ند ته تیکه یشتنی به لایانه وه ئاسان نییه، ئه مه ش به لگه یه له سه ر رۆشنبیری که فراوان و شاره زایه کی ورد له ئه ده بو و فهرموده و فیه و زانسته کانی ترو تیکه یشتنی قولی بۆ قورئان، چونکه القاضي الفاضل گه وره ترین کتیبخانه ی هه بووه له سه رده می خۆیدا، که میوونوسان به بالایدا هه لده دن و ستایشی ناوه رۆکی ده که ن، هه روه ها باسی ئه وه ده که ن که سه د هه زار کتیبی تیا بووه، جا نه گهر ئه مه وابیت ئیتیر چۆن دارشتنی به لاواز وه سف ده کریت، هه روه ها ئه م پیاوه ته نها ئیداری و سیاسی نه بووه، به لگو مامۆستایه کی گه وره ش بوو له مامۆستاکانی سه رده می خۆی، ماوه ی خانه نشینی خۆشی به وانه وتنه وه و رۆشنبیرکردنی نه وه کان به سه ر ده برد، شیوازی ده رپرینی القاضي یش شیوازی سییییه می ده رپرینه که تاییه ته به زمانی عه ره بییه وه له پال دوو شیوازه باوه که ی تردا که ئه وانیش شیعو په خشانی مرسل- ره هان، دیاره ده رپرینی ئه ده بی عه ره بی سی نمونه ی هه یه: یه که م و کۆنترینان ئه و نمونه شیعییه که سه ره تاکه ی نه گهریتته وه بۆ شیعی نه فامی (جاهلی) و تائه مپۆش دریز ده بیتته وه، شیوازی دووه میان شیوازی په خشانی ره ها (النثر المرسل) که بریتییه له و شیوازه ی که کتیبه کانی میژوو فله سه فه و فقه و ئوسول و ته فسیر و زانسته کانی تری پی نوسراوه که ئه قلی عه ره بی و ئیسلامی دایه ئینابون، شیوازی

^۱ مفرج الکروب (۲/ ۶۸) القاضي الفاضل ل ۳۴۹.

سټیپه میښ بریتیه له شپږوازی په خشانى هونړى له م بواره شدا نه ده بى مه قلماتو نه ده بى نامه کان (الرسائل) که نه گهریته وه بۆ سهره تاي گوراني نه ده بى په خشان که له عبدالحمید الکاتبدا خوی ده بینیته وه نه م شپږوازه ش له سهرده می القاضي الفاضل و هاورپیکانداو خه لکی سهرده میدا بابوو، شپږوازی په سهند کراوبوو نه ک هر له لایه نی ره وانبیژی وه، به لکو له لایه نی کاریگریشیه وه، نه و نامانه ش که القاضي الفاضل و هاورپیکانی نویان چه ند رونکرده وه و به یانیکى سیاسى و کومه لایه تی و چه ند مه قامیک بوون که مانای جوراو جوریان له خوده گرت^۱، نه وه ی که هیچ گومانیک له سهر نه م نامه و نویسانه ناهیلایت له پووی شپږوازو ده رپړینی زمانه وانییه وه نه و نامازانه یه که کراوه بۆ نه ده ب و دانانی و په ندو ته ی به نرخ و فه مروده ی پیروزو تیکه لکیش کردنی قورنانی پیروژ، سهریاری نه و وینانه ی که به کاریان دینى بۆ ده رچوون له گه ل رووداوه کاند^۲.

۸- بانگه وازکردنی بۆ پاراستنی یه کیتی دواى کوچی دوايى سلاحه دین: القاضي الفاضل توانی پاریزگاری له که سایه تی مه عنوی خوی بکات پاش کوچی دوايى سلاحه دین، هرچه نده هه لپه ی نه ده کردو دلگرم نه بوو بۆ ده ستیوه ردان له کاروباره کانی ده وله تدا، به لکو داپرانی له سیاست و گوشه گیری و ترخان کردنی ساله کانی داهاتوو ته مه نی بۆ خویندنگی الفاضلیه ی هه لپارد بى گومان وازه ینانیسی له سیاست له م ماوه یه دا بۆچه ند هوکاریک نه گهریته وه له وانه: به کوچی دوايى سلاحه دین نه و پیاوه ی له ده ست چوو که هه موو هیواو ناواته کانی پیوه به ستبووو له سهرده میدا گه شته پله و پایه یه کی بالا که خه لکی تر خه ویشی پیوه نه ده بینى هه روه ک به شیکى زوری ژيانى ترخان کرد بۆ ناموزگاری و رینمونی کردنی به وپه ری دلسوزی و خوشه ویستی وه به راده یه ک که نه یده توانی له ژيانیدا لیى دابریت نیر نه بى دواى مهرگو له ده ستدانی سلاحه دین و ناومیدبوونی له ژيان چوون بتوانیت؟ وه که له هه ندی نامه شیدا نامازه ی پی ددات ناواتی شادبوونه به دیداری سلاحه دین له روژی دوايیدا له م باره یه وه نه لى: په یمانمان نه داوه به دوونیا له سهر نه وه ی که هه تاهه تايه تیايدا بژین یان مهرگ سهردانمان نه کات هرچه نده دواش بکه ویت، خوشه ویستان به جیمان دیلن نه گهر بیریشیان بکه وین نه وه روژگارو زه مانه نه و قوناغانه ن که ده مانگه یه ن پټیان و هه ناسه کانیش هه نگاوه کانمانن که نزیکمان ده که نه وه لییان نیمه هه موو روژیک به ره و روویان

^۱ القاضي الفاضل ل ۲۴۹، ۳۵۰.

^۲ القاضي الفاضل ل ۳۵۰.

ههنگاو دهننن ئيتړ چؤن دلته نكيان كم نابېته وه له كاتيكدا كه روژانه نو ماوهى نيوانمان كه م ده بېته وه^۱، كاتى هاورپيكاني ده بينى يادى ده كرده وه و نه گهر خه لكى به ده وري خويدا ببينايه ويتهى نووى ده هاته پيش چاو، له يه كيك له نامه كانيشيدا بؤ عماد الدين نه لى: روژه خو شه كانيش واده يه كى هه بوو كه كزبونو وه بوو له گه ل سه لاهه ديندا ، شه وى بينينى شه وى قه دربوو كاتى نو ده ژياو ژيان خوشبوو، كاتى مرديش مردن خوش بوو، جانه گهر كه سيك دوو شتى دژ به يه كى به هوى وه خوش بيت و دوو قوناغيش خوش بكات له كاتيكدا كه ژيان هه به يه كيانه وه خوشه نو وه دلله كان ناهه قيان نيهه نه گهر خورپه يان پيايت و چاوه كانيش هه قيانه فرميسك بباريتن^۲، هه روهك دواى كزچى دواى سه لاهه دين القاضى الفاضل وه كو بزوينه رى سياسى نه مايه وه، چونكه ده ولت دابش بوو نو كارهش كه پيى هه لده ستا له سه رده مى سه لاهه ديندا دابش بوو به سه ر چه ند كه سيكدا، كه له نيوانياندا كه سانك هه بوون كه نو و لپيان رازى نه بوو، وهك صفى الدين كوپى شوكر وه زيرى الملك العادل ضياء الدين وقزيرى الملك الافضل كه هه ر له سه ر هتا هه وللى دا هه تاوه كو له هاورپياني و له باوك و راوپژكارانى دور بخاته وه، هه روه ها القاضى الفاضلش له وه تيگه يشت كه كزچى دواى سه لاهه دين كوتايى ريگه يه بؤ نو له هه نديى له نامه برايانه كانيدا "الرسائل الاخوانية" هه ست و نه ستى خوى ده رپى كه له يه كيكياندا ده لى: من بيزاريووم له ژيان، چونكه دواى نو وهى وهك چاو خزمه تم ده كرده وهك پوشم ليها ت و ته مه نيش ناخوشى زؤربوو، به لام له هه مووى ناخوشتر نو وه بوو كه له كوتايى پشتيوانى دا بوو له كاتيكدا كه هيژو توانامان به ره و لاوازي ده چوو^۳.

نه شتوانين بلين به كزچى دواى سه لاهه دين خه ونيكى گه ودهى القاضى الفاضل له بارچوو، كه به شيكى زؤرى ته مه نى و ژيانى بؤ ته رخا ن كرده بوو، نو وهش به دابه شكر دنى نو و لا تهى كه ماوه يه كى زؤر هه وللى يه كخستنى و به هيژ كرده دى دا له نيوان كوره كانى سه لاهه ديندا كه كه و تنه كى پر كى كردن له سه رى و خوپه رستانه له سه رى ده جه نگان و دوژمنى خو مه لاس داوى سه رسنوريان له بير كرده بوو، نو وه بوو قاضى الفاضلش بانگه يشتى ده كردن بؤ هاورپه يمانيتى و هه وللى ليك نزى كرده وه يانى ده داو هيچ بؤ نه يه كى نه هي شته وه كه تيايدا پتويستى يه كخستى ريزه كانيان بيرنه خاته وه، بؤيه هه ستا به نوسينى نامه يه كى سه ره خوشى كه تيايدا هاتبوو: واده رنه كه ويى نه گهر

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۳۴۴.

^۲ الكتاب الروضتين له القاضى الفاضل ل ۳۴۶.

^۳ القاضى الفاضل ل ۳۴۶.

ئۆيۈ رېڭ بىكەن ئەو تەنھا كەسايەتى بەپېزى ئوتان لەدەست داو، بەلام ئەگەر وانەكەن ئەو تەنھا مەتيە كانى داھاتو لەكۆچى دواى باوكتان گەرەتر دەبنو ئەو ش گەرەترىن تەنھا مەتيە^۱.

ھەر ھەا القاضى الفاضل ھەستا بەبېنىنى رۆلى ناوېزىوان بۆ سولھكردن لەنيوان العزيز عثمان كورى صلاح الدينى پاشاى مىسرو الافضل ى كورى صلاح الدين پاشاى شام^۲. ھەر ھەك كارى دەكرد بۆ يارمەتيدانى العادل أبى بكرى برى صلاح الدين بەتەمەنترىن خرمى سەلاھەدينو بەئەزمونترىن يان ھەتاو ھەلۆيستی سەر بەرزانە و خۇپاگرانە بنويىنى دۇ بەھەرە شەى خاچەرستەكان ئەو ھەبو لەنامە يەكدا لەسالى ۵۳۹ھ/ ۱۱۹۶ز دا بۆى نووسى: ئەو ھەى كەپېشھاتو ھەگەشتىنى دوزمنى نەفرەت لىكراو بۆ نزيك بەيروت مەترسىيەكە بۆ ولات كەئافرەتى شىردەر لەھۆش خۆى دەبانو تەنگانە يەكە كەھزەكان توشى تەنگانە ئەكا، ئىسلامى ئەمۆ پېتيەكى جىگېرى ھەيە ئەگەر بخليسىكى ھەموو شتېكتان لەدەست دەچىو ئەگەر جىگېرى شېبى ئەو سەر كەوتن مسۆگەرەو ئەو پېتەش پېى العادليە يە ھىمەتەش ھىمەتى پېشېنەيى شمشىربازانە، جا بۆ خواو لەبەر خوا دامەزراوينو شوين بەدوژمنتان لىزىكەنو لەبەر خوا شەو نخونى بكېشن، چونكە ئەم شەو شەوى خەونىيە، گۆى بەقسەى ئەم ئەو مەدەن و باسى ھەلەى ئەم ئەو كى ھاتو ھەو كى ھەتاو ھەكەن، بەلكو بزانت كەئۆ ھەموو ئىسلامنو بى باو ھەرانىش بەھەمويانە ھەتاو ھەريەك لەئۆ سىبەرى خوان جانەگەر خۆ راگېن ئەو سىبەرى خوا ھەركىز ناسرېتە ھەتاو ھەريەك، چونكە خوا پىشتىوانى ئارامگرانە، ئەمە تەنھا پەلە ھەوريكە و تېپەر دەبى و شەويكە و رۆزى بەسەردادى و بازىرگانىيەكە و قازانچ دەكات^۳، بەلام پاش ئەو بىنى چەند شارىكى تر كەوتە دەست فرەنجەكانە ھە بۆيە ھەناسەى ھەل دەكېشا بۆ ھەلە شەنە ھەى ئەو يەكېتيەى كەسەلاھەدين بنىاتى نا، ئەمەش القاضى الفاضلى كۆشەگىر تىركردو ئەو نەخۇشيانەش كەكەلەكە بوبوون بەسەريە ھەكاريك بوو بۆ دورخستەنە ھەى لەبارودۇخى سياسى، چونكە جەستەى لاوازو پېر نەخۇشى بوو، ئەمەش وايدەكرد كەلەھەندى غەزادا دوابكە وېت لەسەردەمى سەلاھەدين، لەنامەكانىشدا ئامازەى زۆر ھەن بۆ نەخۇشى و لاوازى كەپاش ھەفاتى سەلاھەدين زياتر بوون^۴، لەنامە يەكېشدا بۆ عىمادى ئەسفەھانى ھاورىي ئەلئى: گەرەمان ئەزانى كەسى بچوك ھالى چۆنە ئەگەر گەرەكەى لەدەست بىدات، ھەر ھەا لاوازو كەم تۈانا ئەگەر بانگېركىت بۆ

^۱ ھەمان سەرچاھە ل ۳۴۷.

^۲ ھەمان سەرچاھە ل ۳۴۷.

^۳ الكتاب الروضتين له القاضي الفاضل ل ۳۴۶.

^۴ القاضي الفاضل ل ۳۴۶.

تیکۆشان ئەلئى دىيام نەناسىوھ ھەتاوھ کو ئەم رۆژانە، ھەرگىز ئالئى من بووم بى دەسە لاتىم بۆ کاتى مەرگ دانابوو، من چاوەرەيم دەکرد لەشەودا بەخەوتووبى بمرم يان لەجىگاشدا بەسەرسامىيەو^۱. ھەروەھا لەنامەيەکی تردا وەسفى بارى جەستەي خۆي بۆ دەکات و ئەلئى: ئەم نامەيەم لەکاتىکدا نووسى کە قاچم تووشى چەند لويەك بوو و لەپى کەوتووم زەردوو رەش ھەلگەراوم، ھىچ شوئىنئىکم باش نىيە جگە لەنەخۆشەيە کەم و کاتى بەتەنيام ھاوار يەسەر شەيتاندا دەکەم^۲. ھەروەھا لەنامەيەکی تردا بۆي ئەلئى: سەيارەت بەبارى جەستەم ئەو ھەر مەپرسە جومگەکانم بى ھىزو دانەکانم لەق و لۆق بوون و لوى قاچەکانىشم ئاگرى بەرداوھە گيانم، شتئىکيشم بۆ زيادبوو کەوھ کەم بوونەو ەوايە ئەویش ئەو گۆچانەيە کە سىبەري ھاتۆتە پال سىبەرم^۳.

ھەروەھا وەسفى ئازارەکانى دەکات لەکۆتايى ژياندا بۆ عماد الدين و ئەلئى: ھەلسۆکەوتى ھەرزەکارانىش ئاگرئىکى ھەلگىرساو، پىم وايە ئارامگرتن لەسەر نەخۆشەيە کە زۆر خۆشترە لەمامەلەکردن لەگەل ئەواندا، بۆيە برسېم ئەبىت و داواي خواردن ناکەم تىنوم ئەبىت داواي ئاو ناکەم، دەستم پائەخەم و ئەلئىم بەسەريدا بپۆن قاچم درىژ ئەکەم و ئەلئىم رايکيشن^۴.

۹- **کۆچى دواي القاضي الفاضل:** دواي ئەم ھەموو ئازارە جەستەي و مەعنەويانە لەشەشەمى رەبىعى يەکەمى سالى ۵۶۹هـ / ۱۱۹۹زدا کۆچى دواي کرد، عمادى ئەسفەھانى دەربارەي رووداوھەکانى ئەم سالا ئەلئىت: نەھامەتى گەورە و بەلای مەزن و کۆستى پياو چاکان لەم سالا دابوو ئەویش بەکۆچى دواي القاضي الفاضل بۆ زىدى مانەو ەي ھەتاھەتايى لەمالەکەيدا لەقاھرە، ھەروەھا باسى ئەو دەکات کەشەوئ پىش مردنى لەخوئندنگاکەيدا کارى کردووە و لەگەل زانا ئىبن سلامدا دانىشتووە و باسى چەند شتئىکيان کردووە، ئەو شەو ەش لەشەو ەکانى تر رووخۆشتر و گەشتربوو، باس و قسەکانيان خۆش بوو دانىشتنە کەيان درىژەي کيشاو پاشان بەلەش ساغى و زمان پاراوييەو بەرەو مالەکەي بەرئ کەوت و بەخزمەتگوزارەکەي ووت: گەرماوھە کەم بۆ ئامادەبکە و پاش خەوتنىشم دامپۆشە ئەو ەبوو لەبەرە بەياندا ھاتە لای بۆ ئاگادار کردنەو ەي، بەلام ئەو دەنگى خزمەتگوزارەکەي نەبىستوو ئەویش نەيدەزانى کە مەرگ لەقسەي خستوو ە شتئى لەکەوسەر بى پىوئىستى کردووە

^۱ القاضي الفاضل ل ۲۴۷.

^۲ ھەمان سەرچاوھ ل ۲۴۷.

^۳ ھەمان سەرچاوھ ل ۲۴۷.

^۴ ھەمان سەرچاوھ ل ۲۴۷.

^۵ الکتاب الروضتين له القاضي الفاضل ل ۲۴۷.

له شتنی دونیا کاتی باوکی هاته لای بینی بی دهنگو رووه، زانی که وادهی مهرگی هاتووه بویه نهو روزه تا نیواره به دهنگیکی نزم دهینالاند، دهیزانی که نهو قهرمانی په روهردگاری جیبه جیکردووه پاشان به دلخوشییه وه کۆچی دواپی کرد^۱. عماد الدینی نه سفهانیش بهم جۆره باسی کۆچی دواپی دهکات: به شه هیدبوون و سه ره رزی کۆچی دواپی کردو خواپی که ورهش وه سییه ته که ی به دی هیناو له وه شدا چاوی له سه روهری هه مووان کرد، له بهر نه وهی که هیچ کاریکی چاک نه مابوو که له ژياندا نه نجامی نه دات و مژدهی به هه شت نه ما کاری بۆ نه کات و هه مووان قهرزاری چاکه کانی بوون، وه قفه کانیشی بۆ کاری خیر له ژماره نه ده هاتن به تاییه تی نهو وه قفانهی که بۆ رزگارکردنی دیلی موسلمانان و یارمه تیدانی زانستخووانی شافعی و مالیکی مه زه ب له خویندنگه که یدا دابینی کردبوو، هه روها هاوکاری هه تیوان بوو بهو خیروبیتره ی که رۆژانه به سه ریدا ده رژاندن، بهم شیوه یه ژيانی دووه می له رۆژی دوایدا بۆخوی مسوگه رکردو، سولتانیش ره حمه تی خواپی لیبت مه به سستی سه لاهه دینه یه کیک بوو له شاکاره کانی نهو و پایه و کۆله که ی ده وله ته ی که نازادکردنی هه ریمه کانیش ده ره نجامی راکانی نهو بوون^۲.

دووهم: الحافظ السلفی:

الحافظ أبو طاهر أحمدی کوری محمدی کوری أحمدی سیله فی نه سفه هانی^۳ یه کیک لهو زانایانه ی رۆژه لات که کۆچیان کرد بۆ میسرو له نه سکه نده ریه دا نیشته جیبوون و خواپی که وره خه لکیکی زۆری لی سوودمه ندرکرد له بلالوکردنه وهی مه زه بی سوننه دا.

۱- **هاتنی بۆ نه سکه نده ریه:** سیله فی له سالی ۵۱۱ هه هاته نه سکه نده ریه و له و کاته شدا ته مه نی سی و شهش سال بوو، نه زموونی باشی هه بوو و توانی زانستی زۆر ده ست خوی بخت، له بواری پیگه یشتووی هزرو پسپۆپی له بواری زانستی فه رمووده دا گه شته ئاستی زانا پسپۆره کان، چونکه نهو ولاتی زۆر گه پابووو توانیبووی به خزمه ت زانای زۆر بگات و زانا گه وره کانی بواری فه رمووده ی بینیبوو له بهر ده ستیاندا شاره زاییه کی باشی له زانستی (الروایة) گێرانه وهی فه رمووده و بنه ماکانی فه رمووده و زانسته کانیدا په یدا بکات، له کتێبه کانیشیاندا شتی جوان و به سوودی هه لده بژاردو به خه تی خوشی چهند به شیککی زۆری

^۱ هه مان سه رچاوه ل ۳۴۷.

^۲ هه مان سه رچاوه ل ۳۴۸.

^۳ وفیات الاعیان (۲۲۵/۱) الحافظ أبو طاهر السلفی ل ۱۶.

نوسیه وه^۱. ههروه ها شاره زای و نه زمونیکی باشی هه بوو له نوسین و دانانی کتیبدا، چونکه پیشتر هه رهه نگیکی بۆ شیخه کانی له نه سفه هان دانابوو هه رهه نگیکی تریشی بۆ شیخه کانی له به غاداا نویبوو^۲، ههروه ها شاره زاییه کی باسی وتنه وه ی هه رموده و فیژکردنی هه بوو، چونکه نه و کاره ی پیشتر له نه سفه هاندا کردبوو له سالی ۴۹۲ک، ههروه ها له کاتی نیشته جی بوونیدا له دیمه شق سه رقائی وانه وتنه وه بوو له سالی ۵۰۹ بۆ ۵۱۱ک ها بیگومان روشنبیری سیله فی له کاتی هاتنیدا ته نها له بواری هه رموده دا کورت نه بووبویه وه، به لکو زاناو فه قیه بوو له مه زه بی نیمامی شافعی داو فیهی له خویندنگه ی نیزامی به غداد خویندبوو له سه ر دهستی نه لکیا نه له ره رراسی و فخر الاسلام نه لشاشی و یوسف کوپی عه لی زنجانی، ههروه ها سیلفی به باشی زانستی خویندنه وه کانی قورانی (قراءات) ی ده زانی و شاره زابوو له پیت و شیوازه کانی و له سه ر دهستی زانایانی به ناویانگ نه و زامسته ی خویندبوو^۳. الذهبی نه لی: له خه تی الحافظ عبدالغنی المقدسی یه وه (خطوط المشاریخ) سیله فیم له زانستی قراءات دا نقل کردوه به پیتی خویندنه وه ی عاصم^۴ له سه ر دهستی اُبی سعد المطر ز خویندویتی، ریوایه تی حمزه شی^۵ الکساء نیشی بۆ علی محمدی کوپی نصر القصارو ریوایه تی قانونیشی له نصری کوپی محمدی شیرازییه وه وه رگرتووه^۶ و ریوایه تی قونیلش^۷ له عبدالله ی کوپی أحمد الخرقی و لای هه ندی زانی تریش له سالی ۴۹۱دا خویندویتی، جگه شاره زایی سیلفی له هه رموده و فقهو زانستی خویندنه وه کانی قورنان پیش نیشته جی بوونی له نه سه ک نه ده ریهدا، شاره زاش بوو له نه ده بو زمانی عه ره بی، نه مانه شی کاتی خویندبوو که له به غدابوو له سه ر دهستی زانی زمانه وانی به ناویانگ زه که ریای کوپی یحیی ی کوپی عه لی ته بریزی شیخ ی نه ده ب له خویندنگه ی نظامیه دا، ههروه ها شاعیریک بوو شعری ده نووسی و چیژی لیده بردوو هه زی له بیستنی ده کردو مه جلیس و دانیشته کانی که بۆ فیژخووانی هه رموده سازی ده دا به چه ند دریزه شیعیکی کوتایی پیده هینا که دانایی و ناموزگاری

^۱ سیر اعلام النبلاء له الحافظ أبو طاهر السلفی ل ۱۶۷.

^۲ أبو طاهر السلفی ل ۹۶.

^۳ أبو طاهر السلفی ل ۹۷.

^۴ نه بو به کری کوپی عاصم کوپی اُبی التجود له سالی ۱۲۷ ک و فیات الاعیان (۲/ ۲۲۴).

^۵ حمزه ی کوپی حه بیبی کوپی عماره ناسراو به زیات.

^۶ عیسی ی کوپی وردان زه رقی که نازناوی قانونی لی نرابوو قورنان خوینی مه دینه.

^۷ قونیلی عه بدوو لره حمانی کوپی خالیدی مه ککی، به ره پرسی پۆلیس بوو له مه که ده دا.

لەخۆگرتبوو^۱، سیلەفی ئەسكەندەریە و خەلگەكەى خۆش دەویست، چونكە ئەوان ریزیان لینگرتبوو ئەویش بەشۆینیکى گونجاوى زانى بۆ نیشتهجیبوون، چونكە ئەیتوانى لەهەمان کاتدا سودبەخش و سومەندیش بێت بۆیە بەشیۆهیهكى كاتى دەستبەردارى بێرۆكەى چوون بۆ ئەندەلوس بوو ئەسكەندەریەى كرده شۆینى نیشتهجیبوونى خۆى ئەم بېیارەشى بۆ چەن ھۆكارێك ئەگەرایەو وە سەربارى ریزو خۆشەویستى خەلگى ئەسكەندەریە بۆى، لەو ھۆكارانەش:

● ھەلگەوتەى جوگرافى ئەسكەندەریە كە ئەكەوێتە ناوەندى وڵاتى جیھانى ئىسلامى بەتایبەت نێوان حىجاز لەرۆژھەلاتەو وە مەغریب و ئەندەلوس لەرۆژئاواو وە ئەمەش كەردبووى بەناوەندى بەیەكگەیشتنى ئەو حاجیە ئەندەلوسى و مەغریبانەى كەتیايدا پشووian دەدا بۆ ماوەى چەند رۆژێك لەكاتى چوونیان بۆ سەفەرى حەج و گەرانەو ەیان لێى، ئەویش سودى لەو كاتانەدا وەر دەگرت و لەگ'ل' زاناو ئەدیو شارەزایاندا كۆدەبوو یەو وە زلنست و ئەدیو رۆشن بیریان ئالۆگۆر دەكرد ھەر دوولا سودیان لەیەكترى وەر دەگرت.

● ئەسكەندەریە لەسەرەتای سەدەى شەشەمى كۆچیدا ناوەندى بەیەكگەیشتنى زۆرێك لەزانایانى شام بوو كە وڵاتەكانیان بوبو ە گۆرەپانى جەنگە خاچپەرستەكان و ەندى لەشارەكانیشیلن كەوتە دەستى خاچپەرستەكان وەك قودس و رەملە و زۆرێك لەشارە كەناریەكانى فەلەستین^۲، ئەمەش ئەو زانایانەى ناچار كەرد بۆ چۆل كەردن و بەجێھێشتنى.

● ئاوارەبوونى ژمارىەكى زۆر لەزانایانى موسڵمانى صلقلیە بەرەو ئەسكەندەریە دەای ئەو ەى كە نۆرمان دورگەكانى داگیر كەرد لەنیو ەى دوو ەمى سەدەى پینجەمى كۆچیدا و ئاوارەبوونى ژمارەیهكى تریش لەزانایانى ئەندەلوس لەئاكامى ئەو قەیرانە سیاسییە یەك لەداوى یەكانەى كە ەندى لەشارەكانى ئەندەلوس دووچارى بوو، ئەمەش واى كەرد لەزۆرینەى زانایان كە كۆچ بکەن و داواى پەنابەریتی و پاراستن بکەن وەكو زانای مالیكى بەناوبانگ و ئەبو بەكر طەرطوشى و چەند وانا یەكى تر.

● خەلگى ئەسكەندەریە بە ەرمەندبوون لە ئازادى بیرو باو ەپى ئاینى - بەبەرورد لەگەل قاهیرەدا ەەرچەندە بەشیۆهیهكى فەرمى بەژێر دەستەى مەزھەبى فاطمى دانران، بەلام سوننى بوون و پەیرەویان لەمەزھەبى پیشەوا مالیک ئەكەرد، ئەم ئازادییە ریزەیش وایكەرد لەو كەسانەى كە دەهاتنە میسر كە رووبكەنە ئەسكەندەریە لەبرى قاهیرە بۆ نیشتهجى بوون

^۱ الحافظ أبو طاهر السلفي ل ۹۹.

^۲ الحافظ أبو طاهر السلفي ل ۱۰۰.

تیایدا هه تاوه کو دوورین له فشاره کانی ده ولته تی فاطمی شیعه که پیچه وانه یه له گه ل بیروباوهری سونیدا، نه م هۆکارانه و چه ندین هۆکاری تیش وایکرد له الحافظ سیله فی که له نه سکه نده ریه دا نیشتته جی بیت، به لام به ره به ره تیایدا سه قامگیربوو، له کۆتایشدا له کاتی کدا که ته مه نی به ره و شه ست سال ده رویشت هاوسه رگری له گه ل- ست الاهل- دا کرد که خه لکی نه سکه نده ریه بوو، به م شیوه یه باری شانی قورس بوو، پاشان به ته واوه تی وازی له کۆچه ری هینا دوی نه وه که والی نه سکه نده ریه ئیبن سه لار خویندنگه ی عادلیه ی بۆ بنیاتناو سه ره رشتی کردنی پێسپارد و نه ویش به خو شحالیه وه تیایدا نیشتته جی بوو نه و شاره ی جینه هیشته هه تاوه کو کۆچی دوی کرد^۱.

۲- **چالاکي زانستی و خویندنگه ی که ی:** به گشتی الحافظ سیله فی به نه سکه نده ریه خیرا دهستی دایه و تنه وه ی فرمووده له سالی ۵۱۱هـ، شیخ أبو عبدالله ی رازی ناسراو به ئیبن خطاب زانای فرمووده له نه سکه نده ریه دا له سالی ۵۲۵هـ دا کۆچی دوی کرد، سیله فی شوینی گرتنه وه بووه تاکه شیخ و زانای فرمووده ی له نه سکه نده ریه دا به بن رکابه ر، پاشان رۆژ له دوی رۆژ ناویانگو ناسراوی زیاتر ده بوو، حاجیه کانی نه نده لوسیش له هه موو شوینیکدا باسو هه والیان ده گه یانده نه و شوینی که بۆی ده چوون، نه مه ش وای کرد که قوتابیانی فرمووده له میسر و ده ره وهیدا روی لی بنین و کۆچ و باریان بپێچنه وه بۆلای و له هه موو شوینیکه وه رووبکه نه نه سکه نده ریه ها تاوه کو به زانای گه وه فرمووده بگن، به م شیوه یه ش و تنه وه ی فرمووده و گێرانه وه ی له نه سکه نده ریه دا گه شه یکرد و شوینی شیاوی خۆی گرت له م بواره ی خویندندا، نه لێن: نه سکه نده ریه سه ر به میسر بوو، خویندن و تنه وه ی فرمووده تیایدا لاوازیو هه تاوه کو سیله فی تیایدا نیشتته جی بوو پاشان خه لکی روویان تیکرد بۆ فرمووده و زانستی خویندنه وه کان^۲.

۳- **خویندنگه ی عادلیه (السیلیفیه):** سیله فی ماوه ی چاره که سه ده یه ک ناویه ناو وانه ی ده وته وه ماوه یه ک له مزگه و تداو ماوه یه ک له مالی خۆیدا هه تاوه کو أبو الحسن کوپی سه لار ناسراو به الملك العادل بووه والی نه سکه نده ریه، نه م والیه ش رۆژ ریژی لێناو خویندنگه یه کی بۆ بنیاتنا به ناوی عادلیه نه مه ش ئاماژه یه به ناوی "العادل" ی دامه زینه ری، پاشان به ناوی سیله فیه ناوی ده رکرد وه ک ئاماژه یه ک بۆ سیله فی مامۆستا تیایدا^۳، دکتۆر جماله الدین

^۱ الحافظ أبو طاهر السلفي ل ۱۰۱.

^۲ الاعلان بالتوبيخ لمن ذم التاريخ ل ۲۹۴.

^۳ الحافظ أبو طاهر السلفي ل ۱۰۴.

شیال یش له کتیبی (أعلام الاسکندرية) دا باسی ئه وه ده کات که له سالی ٥٤٤هـ ک بنیات نراوه^١، ههروهه دکتۆر حسین عبدالحمید صالح یش هه مان رای ههیه^٢، سه رچاوه میژویه کانی ش ئاماژه به وه ده که ن که ئیبن سه لار سونیه کی به ره چه له ک کوردبووه^٣، پابه ندبوونی خۆی به بیروباوه ری ئه هلی سونه و جه ماعه ته وه کاتی ئاشکرا کردوه که بوته ته به پررسی سه ربارگهی ئه سکه نده ریه، پاشان هه سته به نامه ناردن بۆ نوره دین محمودی فه رمانپه وای حه له ب بۆ هاوکاری کردن دژ به ده سه لاتی فاطمیه کان به م جۆره ش په یوه ندی خۆشه و یستی و دۆستایه تی نیوانیان پته و بوو، نوره دین کۆمه کی دارایی ده کرد، چونکه ئیبن سه لاریش وه ک ئه و سوونه بوو، ههروهه له بهر ئه وه ی نوره دین به هیواوی ئازا کردنی میسر بوو^٤. له وانه شه نوره دین رینمای ئیبن سه لاری کردبیت له نامه کانی نیوانیاندا که هه مان ئه زمونی سوریا جیه جی بکات بۆ له ناو بردنی مه زه بی فاطمی له رگهی کردنه وه ی خویندنگه وه ئیبن سه لاریش هه سته به کردنه وه ی ئه م خویندنگه یه و وانه وتنه وه و سه ره رشتی کردنی سپارد به زانای گه وه ری فه رموده حافظ ی سیله فی سونه مه زه بی^٥. سه ره شتیش بوو ئه م شتانه هه مووی له سه رده می فه رمانپه وای ئیبن سه لار له م شارهدا رووبدات پیش ئه وه ی ده ست بگیری ت به سه ر وه زاره تدا له ١٥ ی شه عبانی سالی ٥٤٤ هـ ک، خلیفه ی فاطمی الضافر هه سته به مه ترسی ئیبن سه لارو خویندنگه سونیه که ی و کۆبوونه وه ی خه لکی سونه له ده وری کردبوو ده سته دایه پلان گیران له دژی و وه زاره تیشی سپارد به نجم الدینی کوپی مصالی وه زیری شیه که به ره گه ز مه غریبی بوو، ئه مه ش ئیبن سه لاری توره کرد، بۆیه هه سته به کۆکردنه وه ی لایه نگرانی له خه لکی سونه ی ئه سکه نده ریه و له گه لیاندا به ره و قاهیره به ریکه وتو توانی بچیته ناو قاهیره دوا ی ئه وه ی به سه ر ئیبن مصالدا! سه رکه وت له ناوچه ی الجزیره دا له ١٤ ی ره مه زانی ٥٤٤ هـ ک^٦، له وانه یه زیاده ره ویمان نه کردبیت ئه گه ر بلتین هژی سه ره کی ململانی نیوان ئیبن سه لارو مصال بریتیه له ململانی نیوان بیروباوه ری ئه هلی سونه ت که نوره دین محمود پشتگیری ده کردو ئه هلی شیه که خلیفه ی فاطمی نوینه رایه تی

^١ أعلام الاسکندرية ل ١٣٧.

^٢ الحافظ أبو طاهر ل ١٠٥.

^٣ وفيات الأعيان (٧٦/٢).

^٤ تأريخ الدولة الفاطمية في مصر ل ١٨٣.

^٥ الحركة الفكرية في مصر ل ١٥٨.

^٦ الكامل لابن أثير له الحافظ السيلفي ل ١٠٦.

ده کرد^۱، له راستیدا دروست کردنی ئهم خویندنگه یه بووه مایه ی خوښحالی خه لکی ئه سکه ندهریه و به دیارییه کی گهره ی ئیبن سه لاری فرمانپه وایان زانی که پپوسته سوپاسی بکه نه سه ری، بویه شاعیرانیان ده ستیان دایه ستایش کردن و پیاوه لدان و ده ربپرنی خوښی و شادی خویان بوی^۲. ئه وه بوو حافظ سیله فی سه رپه رشتی ئهم خویندنگه یه ی گرتنه ئه ستوو کردی به ناوه ندی تیشکدانه وه بۆ گه رانه وه ی خه لکی میسر بۆ بیروپاوه ری ئه هلی سوننه ت و مونته دایه ک بۆ خه لکانی خاوه ن هیزو رۆشنیبری و ناوه ندی که بویه یه ککه یشتنی زانایانی فهرموده و قوتابیان و پیاوانی فیه و خویندنه وه کان و ئه دبیان و شاعیران و پیاوانی میژوو گپه ره وه ی چیرۆک و سه رگوزشته کان، به م شیوه یه ش هۆگرانی تۆربوون و کاریگه ری بۆ سه ر خه لکی به ره ی سه ندو خه لکانیکی تۆر سودمه ندبوون له و چاپیکه وتن و کۆپو وتارانه ی که تیایدا پیتشکه ش ده کران، کاریگه ریشی زیاتر به خه لکی ئه سکه ندهریه وه ده رنه کوت ئه مه ش له دوو شویندا رهنگی دایه وه:

یه که میان: ئه و رۆژی که له گه ل ئیبن سه لاری والیاندا ده رچوون بۆ ده سگرتن به سه ر وه زاره تدا له قاهره و. دووه میشیان: ئه و رۆژه بوو که له گه ل سه لاهه دیندا دژ به وه زیری فاطمی شارو خاچه رسته هاوکاره کانی جهنگاو و پیرای گه مارۆی سی مانگی پشتیان به رنه دا، به لکو شان به شانی ده جهنگان و به سه رو مالیانه وه پشتیوانی بوون هه تا وه کو شاور گه مارۆکی هه لگرت^۳ سه لاهه دینیش ئهم چاکه یه ی له به ر چاپوو بۆ خه لکی ئه سکه ندهریه و کاتێ ده ولته ی فاطمی له ناو بردو ده ولته ی ئه یوبی دروستکرد گرنگیه کی تاییه تی دا به خه لکی ئه سکه ندهریه، ئه مه ش به هۆی پێگه ی ستراتیژی ئهم شاره بۆ به رگریکردن له میسر و پیرای ئه و ریزه تاییه ته ی که خه لکی ئه سکه ندهریه هه یانبوو له لای به هۆی هه لویستی پاله وانه یان به رامبه ر گه مارۆی شار له سالی ۵۶۲ هـ دا کاتێ هه موو توانایه کیان خسته خزمه ت و به سه رو ماله وه به رگریان لیکرد، بویه سه یر نییه که سه لاهه دین له سه ره تای وه رگرتنی پۆستی سولتانه وه فرمانده دات به چاککردنه وه ی شورای ئه سکه ندهریه و به هیزکردنی بورج و قه لاکانی و هینانی چه ند دامه زراوه یه ک بۆی، نه ک هه ر ئه مه، به لکو له سالی ۵۷۲ هـ دا خۆی سه ردانی ئه سکه ندهریه ی کرد هه تا وه کو له نزیکه وه به سه ری بکاته وه و بنکه کانی ریکبخات و فرمانی تۆژه نکرده وه ی بورج و شوراو هه ساره کی ده ریکات^۴، له م

^۱ تاریخ الدولة الفاطمية ل ۱۸۴.

^۲ الحافظ أبو طاهر السلفي ل ۱۰۶.

^۳ الحافظ أبو طاهر السلفي ل ۱۰۷.

^۴ مفرج الكرب (۵۶/۱).

سەردانە شدا سەلاحەدین کەشتیگەلی جەنگی بەسەرکەردەووە و ئەو فەرمانۆشکاری و خراب بوونەیی بینی کە دوو چاری بووبوو فەرمانی نوێکردنەووە و بنیاتنانی کەشتی نوێی دەرکردو بودجە یەکی تایبەتی بۆ دیاریکردو دیوانێکی سەربەخۆشی بۆ دانا لەگەڵ دانانی فەرماندە یەک بۆی بەناوی "فەرماندە ی کەشتیگەل"^۱، هەروەها ئەسکەندەریە بەردەوام جیی بایەخی سەلاحەدین بوو هەتاوێک جارێکی تر بوازی سەردانی بۆ رەخسا لەسالی ۵۷۷ هـ دا، لەم سەردانە شدا لەنزیکیە چاکسازی و دامەزرێوانەکانی بەسەرکەردەووە و فەرمانی دا کە پەلە بکڕیت لەخزمەتکردن و جیبەجێکردنی پرۆژەکاندا، عیمادی ئەصفەهانی لەم سەردانە دا ئەلێ: سولتان لەمانگی رەمەزانی سالی ۵۷۷ هـ دا هەستا بەسەردانی ئەسکەندەریە لەرێی البحیرەووە و لەسواری لایداو سەردانی ئەو شوراو حەسارو بالەخانانە ی کرد کە فەرمانی کردبوو بەدروستکردنی و داوی بایەخ پێدانی زیاتر و تەواوکردنی کرد^۲، لەم سەردانە شدا ئەسکەندەریە گرنگیەکی باشی پێدرا لەلایەن سەلاحەدینەووە و دامەزراندنی دامو دەزگای ئاوەدان ی زۆری بەخۆوە بینی و خۆپێدنگیەکی گەورە ی دامەزراند بۆ قوتایبە بیگانه کان هەتاوێک تیایدا ئەدەبو و سەرچەم زانستەکان بخوینریت و خانوویەکیشی بۆ بنیاتنان کە گەرماو نەخۆشخانەشی تیاوو بێ بەرامبەر تیایدا چارەسەر دەکران و چەند پزیشکیکی بۆ تەرخان کرابوو^۳، پاشان بنیاتنانی خۆپێدنگە لەسەردەمی سەلاحەدیندا گەشەکردنێکی بەرچاوی بەخۆوە بینی بەپێی ئەو سیاسەتە گشتیە ی کە گرنگی زۆری بەبنیاتنانی خۆپێدنگە دەدا وەکو هۆکاریکی قیصری بۆ لەناوبردنی فکری فاطمی شیعە، ئەو بوو چەندین خۆپێدنگە لەماوە یەکی کەمدا بنیات نران ئەمەش بوو جیی سەرنجی ئەو مێژوونوسانە ی کە سەردانی ئەسکەندەریەیان دەکردو چەندین شتیان لەسەر نووسی لەم بارە یەو و شەو ئەین خزیمة کە لەسالی ۵۶۱ هـ - ۱۱۶۴ زدا سەردانی کردو تیایدا نیشته جێ بوو و لەوەسفیدا ئەلێ: سەدو هەشتا خۆپێدنگە ی بۆ فێرخوازان تیا داوو^۴، سەلاحەدینیش لەم سەردانە یدا فەرمانی دا بەبنیاتنانی مزگەوتی گەورە و گواستەووە ی وتاریزی، داوی ئەو ی لەسەردەمی فاطمیەکاندا لەمزگەوتی العطارین دەکرا کە گەورەترین مزگەوت بوو لەم شارەدا^۵، پاش ئەوەش کۆمەلێکی زۆر مزگەوت بنیات نراو ژمارە ی مزگەوتەکانیش لەم ماوە یدا گەشتە ژمارە یەکی زۆر سەنجی ئەو مێژوونوسانە ی راکیشا کە سەردانی ئەو شارەیان

^۱ الحافظ أبو طاهر السلفي ل ۶۰.

^۲ کتاب البروتین له الحافظ أبو الطاهر السلفي ل ۶۱.

^۳ الحافظ أبو الطاهر السلفي ل ۶۱.

^۴ الحافظ أبو الطاهر السلفي ل ۶۲.

^۵ تأریخ المساجد الأثرية ل ۶۷، حسن عبدالوهاب.

کردو به چه ندین شیوه مه زنده دیان کردوو که هه ندیکیان زیاده رهوی زۆری تیا به^۱. ئیبن جبیریش که له سالێ ۵۷۸ هـ دا واته له سهرده می سه لاهه دیندا - سهردانی ئهم شارهی کرد وه سفی زۆری مزگه وته کان ده کات و ده لێت: له هه موو شاره کان مزگه وتی زۆرتریوو مه زنده کردنی خه لکیش بۆیان جیاوازه و زۆروکه می هه یه، ئه وانه ی که زۆریان وتوو به دوانزه هه زار مزگه وت ئه یخه ملێنن، ئه وانی تریش هه ندیکیان به هه شت هه زارو هه شه که متر ئه لێ به گشتی ژماره یان زۆر بووه و له یه که شوین چوار تا پێنج مزگه وت هه بووه، له وانه شه به ده م یه که وه بووین و بۆ هه مووشیان ئیمام له لایه ن سولتانه وه دیاری کرابوو^۲، گرنگی دانی ئه یوبییه کانیش به ئاوه دانکردنه وه ی ئه سکه نده ری به رده وام بوو پاش سه لاهه دین و هه مان سیاسه ت په یڕه وکرا هه تاوه کو کۆتایی سه ده ی شه شه می کۆچی^۳.

۴- تاییه تمه ندی که سییتی ابي الطاهری سه له فی:

أ- لیبرانی له ژیا نندا: الحافظ السلفي هه موو ژیا نی بۆ وانه وتنه وه و خویندنه وه و نوسین و وتاردان ته رخا ن کردبوو بۆ ئه وه ی بیژاری رووی تیپکات، سه راپای ژیا نیشی لیبران و تیکۆشا ن بووه وه که الحافظ عبدالقادی الرهاوی قوتابی باسی ده کات و ئه لێ: پێم گه شتوو ه که له م ماوه ی مانه وهیدا له ئه سکه نده ری نه چوو ه بۆ بیستان یان سه یران بۆ تا قه جا ریکیش، به لکو به رده وام له خویندنگه کهیدا بوو، هه ر کاتێ سه ردانی شمان بکر دایه ئه مان بی نی سه رقائی خویندنه وه ی شتی که ته نانه ت مناره ی ئه سکه نده ری شه ی له تاقی که وه بینیبوو که له ماله کهیدا بوو^۴ ئیبن عیما دیش وه سفی ده کات ئه لێ: سیله فی بۆ ماوه ی شه ست و نه وه نده سال له ئه سکه نده ری ده نیشه جیبوو و تیایدا سه رقائی زانست و خویندنه وه و ده سخستنی کتیب بوو^۵.

ب- ریزانی له مه جلیسی خوی: سیله فی پیاویکی لیبرده و خاکی بوو، باوه شی بۆ خه لک و الآبوو، هاوده می خه لک بوو ئه وانیش هۆگری ئه و بوون، ئارامگریو له سه ر ووشکی غه ربیان له گه لیدا ئه و که سانه ی خۆش ده ویست که سه ردانیان ده کردو به هه موو هه ست و نه ستیه وه رووی تێ ده کردن و که م ته رخه م نه بووله سود پیگه یاندن و دلسۆزی و رووخۆشی له گه لیا نندا، خه لیل ئه لصه فدی له وه سفیدا ئه لێ: ئه گه ره هه لیه کی به رامبه ر که سی که بکر دایه وازی

^۱ الحافظ أبو الطاهر السلفي ل ۶۲.

^۲ رحلة بن حيدر ل ۴۳.

^۳ الحافظ أبو الطاهر السلفي ل ۶۳.

^۴ الحافظ أبو الطاهر السلفي ل ۱۱۴.

^۵ شذرات الذهب (۲۵۵/۴).

لېنە دەھىنا ھەتاوھە کو پازى دە کردو دلى دەھىناپەوھ جىي خوى بۆ شەوھى كەسى لى دانەپرېت، بەلام ھەرگىز رېي بەگالتەو گەپ يان قەسەردن يان سەرقالگەردنى بەرامبەر نەدەدا لەكاتى وانە وتنەوھەدا جا ئەو كەسە ھەر پلەو پایەيەكى ھەبوايە، ھەر كە لەباسو بابەتەكەى دەبوھەوھە بواری دەدا بەئامادەبووان ھەتاوھە کوپرسىارو سەرنجەكانيان بخەنە روو، الحافظ الذھبى ئەگىرېتەوھە كەسولتان سەلاحەدىن براكەى رۆژىك ھاتۆتە لای بۆ بېستنى فەرمودەو بەھىواشى قەسەيان لەگەل کردوھە، وەزىرەكەشيان سىلەفى نارەزايى خوى پېشاندا ووتى: ئەوھە چىيە؟ ئىمە فەرمودەى پېتەمبەر دىخ دەخوئېنەوھەو ئىوھەش قەسە دەكەن؟ ئىنجا ئەوانىش بىدەنگ بوون^۱.

ج- خۆشەوېستى بۆ خوئېندەوھەو كۆكردنەوھەى كىتېب: سىلەفى رەحمەتى خواى لىيېت خوئېندەوھەى زۆربو، خاوەن زانارىەكى باش بوو، لىپراوېو لەبەدواداچوونى زانستدو زۆر بەدواى مەسەلە ئالۆزەكاندا دەچو، ئىشكالاتەكانى روون دەكردەوھە، دواى وانەوتنەوھە بەخوئېندەوھەو نوسىن و لىدوان و لىكۆلېنەوھە لەسەر كىتېبى خەلگانى تر خەرىك دەبوو، حافظ عبدالقادر رەھاى دەربارەى ئەلئى: ھەركاتى سەردانمان بگردايە ئەمانىنى خەرىكى خوئېندەوھەى شىتېكە.... ھەروھە زۆر تامەزۆى كىتېب بوو سورېو لەسەر كۆكۆدەوھەو خاوەندارىتې، بەرادەيەك كەكۆمەلئىكى زۆر كىتېبى جۆراوجۆرى كۆكردەوھە كەتەمەن بواری خوئېندەوھەى نەداو كاتى كۆچى دوايشى كرد زۆربەى كەپووى ھەلئېنابو پىكەوھە لكابو، دەرەنجامى شىدارى كەشو ھەواى ئەسكەندەرىيە ئەمەش بووھەى خراپوونى زۆربەى.

۵- پەيوەندى لەگەل رۆشنېيراندا: ئەلقەكانى خوئېندەوھەى لەمژگەوتو خوئېندەوھەى خالى بەيەكگەيشتن و پەيوەندى نىوان سىلەفى و چىن و تويژە رۆشنېىرەكان بوو، لەرېي ئەم ئەلقانەشەوھە توانى كەپەيوەندى فراوانى لەگەل زانايان و فېرخوازانى فەرمودەوھە پياوانى مەزو ئەدەب وەك نوسەران و ئەدىبان و شاعيران و گەرە فەرمانبەرانى دەولەتدا ھەبېت وەك والى و قاضى و ھتە ھەروھە لەگەل خاوەن پېشە جۆراو جۆرەكاندا وەك پزىشكان و ئەندازىارەكان و بازىرگانان و خاوەن پەراوېزگەو ئىمامى مەزگەوت و وتارىيژو نوسەرو بانگوژاندا، ھەروھە لەگەل زۆرىنەى حاجيانى مەغرىبو ئەندەلوس كە لەئەسكەندەرىيەدا تېپەر دەبوون لەگەشتەكەياندا بەرەو حەج، سەبارەت بەپەيوەندى بەشاعيرانەوھە ئەوھە زۆر باش و تايبەتى بوو خۆشەوېستى و ھاوسۆزى بالى بەسەردا كېشابو، ئەوھەبوو ھەزى

^۱ الحافظ أبو الطاهر ل ۱۱۸.

له تیځه لاوی و گوتی بۆ گرتنیان بوو دلای پټیان ده کرایه وه و ژورجار شیعیان بۆ ده خوینده وه، چونکه نه ویش وه که نه وان شاعیریوو، شیعی ده وتو چیژی لی ده برود ره خه شلی لی ده گرت، حافظ ذهبی وه سفی ده کات و نه لی: حه زلی له شیعر بوو شیعی ده نویسی و خه لاتی نه که سه شلی ده کرد که ستایشی شیعی بکردایه^۱.

۶- په یوه نندی له گهل خه لکیدا: په یوه نندی له گهل ژور خوش بوو، چونکه خاوه نی پله و پایه یه کی به رزبوو لایان، ژور جار ده هاتنه لای هه تاوه کو به ره که تیان ده ست بکه ویت به هوی پارێزگاری و پیاو چاکییه وه، ته نانه ت زیارده ره ویان له ریزو حورمه تگرتنیدا ده کردو به که سیتی به ره که تیان ده زانی^۲. له و شته خوشانه ش که حافظ ذهبی نه یگرتنه وه له م بواره دا نه وه یه که خه لکی نه سکه نده ریه په نایان بۆ ده هیتا له کاتیکدا که ژنیک منال بوونی دوا بکه وتایه هه تاوه کو هه ندی نزیان له کاغه زیکدا بۆنیریت، نه ویش بۆی ده نویسی و ریگری نه ده کردو ده قی نویسنه که شلی نه مه بوو "خوایه گیان نه وانه گومانی باشیان به من برودوه و ده سا توش بی ئومیدیان مه که لیم"^۳.

۷- په یوه نندی له گهل ده ولته فاطمیدا: سیله فی ژور خوی لاده دا له پیکدادان له گهل ده ولته فاطمیدا هه تاوه کو ئازاری نه ده ن وه ک چۆن زانایانی تری نه سکه نده ریه یان ئازاردا یان ریگری گیرانه وه و وتنه وه یه فهرموده ی لی بکه ن وه که له گهل زانایانی فهرموده ابی اسحاق الحبال المصری دا کردیان^۴. بۆیه خوی ده بوارد له ره خه لیگرتن و دژایه تی کردنیان هه تاوه کو نه یان وروژین نه وانیش لیی دورکه وتنه وه وازیان لی هیتا، ته نانه ت هه ندیکیان ئاماده ی وانه کانی ده بوون و گویتیان ده گرت، هه ره ها له و هۆکارانه ی که یارمه تی سیله فی دا بۆ که یاندنی په یامه که ی نه وه بوو که ده ولته فاطمی له و کاته دا له ماوه ی نیوان سالی ۵۱۱م- ۵۶۷م به ره به ره نه ستیره ی به ره و ئاوابوون ده پویش و خوی و خه لبه کانی ش لاوازو بی ئیراده و ئیداره بوون و وه زیره به شه پ هاتوه کان له سه ر کورسی حوکم هه موو کاروباره کانیان له نه ستو گرتبوو، نه م وه زیرانه ش هیتا به ته نگ په یه کردنی مه زه بی فاطمی و پاراستنیه وه نه بوون و زیاتر گرنگیان به مانه وه ی خویان ده دا له ده سه لاتدا، ته نانه ت چه ند

^۱ سیر اعلام النبلاء له الحافظ أبو الطاهر السلفی ل ۱۲۸.

^۲ الحافظ أبو الطاهر السلفی ل ۱۳۰.

^۳ الحافظ أبو الطاهر السلفی ل ۱۳۰.

^۴ الحافظ أبو الطاهر السلفی ل ۱۳۲.

وه زيرٲكيان سوننه بوون^۱ سه رجه م ئه م وه زيرانه ش به جياوازي مه زه به كانيانه وه كه م تازور مه زه به بي فاطميان به لاوه گرنگ نه بوو^۲، په يوه نديشي به واليه سوننه ته ته سكه نده ريه وه كه نه بوبونه شيعه خوځو باش بوو، چونكه خوځيان ده ويست و ريزيان لي دهن او پله و پايه يان ده پاراستو له وانه كانيدا ناماده نه بوون و زانستيان ليوه رده گرت، بؤ نمونه والي قسطه نامري دوستايه تي و نامه گورپنه وه ي له گه ل سيله فيدا هه بوو له معجم السفردا له باره يه وه ده لئ: ئه م قسطه ناوه يه كيك بوو له و نه ميره ژيرانه ي كه حه زيان له دادگه ري و خوځنده وه ي كتيب بوو به تاييه ت ميژوو ژيان نامه ي پيشنيان و له نيوان من و نه ودا دوستايه تي و نامه گورپنه وه هه بوو^۳، سه باره ت به جيگيري والي ته سكه نده ريه نه بوو ره ضا عبدالله ي كوري فضلي كوري دليلى الحضرمي نه وه له باسي ژيانيدا نه لئ: هه ميشه ده هاته لام و پرسى پيډه كردم له و مه سه لانه دا كه گوماني تيدا هه بوو، كتيبى "البخاري ثيبين بطالي" لاخويندم بؤ فيژبوون نه ك گيژانه وه، هه رچي به ثيبين سه لاري والي ته سكه نده ريه شه نه وه زور ريزي ليده ناو پله و پايه يه كي شياوي بؤ بريار ده داو خوځندنگه ي العادليه ي بؤ بنياتناو وانه وتنه وه و سه رپرشتي كردني پيسپاردو وه قفي باشيشي بؤ ديارى كرد بؤ دابين كردني خه رجي بؤي، نه مانه ش نمونه ي په يوه نديه كانى حافظ سيله في بوو له گه ل پياوه فهرميه كانى ده ولته ي فاطميده كه به گشتي په يوه نديه كي باش بوو و پيزو پيزانينى پيوه دياره، هه رچه نده نه و سه رداني هيج يه كيكياني نه كردوه له ماله وه يان شويني كاريدا^۴.

۸- **په يوه ندي له گه ل پياواني ده ولته ي نه يوييدا:** حافظ سيله في زور دلخوځبوو به له ناوچووني ده ولته ي فاطمي شيعه و دامه زاندي ده ولته ي نه يويى سونني، كه له يه كه م ساته كانى ده ست به كاربوونيانه وه كاربان ده كرد بؤ په يره وكردني بيروباوهرى نه هلى سوننه ت و نه هيشتنى هه موو روا له ته كانى بيروباوهرى فاطمي و ترساندنى هه ركه سيك كه نه يه وي مه زه به بي فاطمي بگيژي ته وه يان بانگه وازي بؤ بكات، له گه ل نه مه شدا حافظ سيله في له ده رگاي هيج سولتان و نه ميريكى نه يوييه كانى نه دا بؤ پيروزبايي يان سوپاس كردن، وه ك چو ن له گه ل فاطميه كانيشدا نه م كاره ي نه كرد، نه م هه لويسته ي سيله فيش زور گه وره ي كرد لاي نه يوييه كان و نه وان ده هاته لاي و له وانه كانيدا ناماده نه بوون و گوييسته ي قسه كانى نه بوون

^۱ الحافظ أبو الطاهر السلفي ل ۱۳۳.

^۲ الحافظ أبو الطاهر السلفي ل ۱۳۵.

^۳ الحافظ أبو الطاهر السلفي ل ۱۳۶.

^۴ الحافظ أبو الطاهر السلفي ل ۱۳۶.

به‌ئوپه‌ری ریزو پیزانینه‌وه، بۆ نمونه سه‌لاحه‌دین به‌و سام و شکۆ پله‌و پایه‌یه‌وه که‌هه‌یبوو وه‌ک فه‌رمانه‌وه‌ای میسر له‌ قاهره‌وه چوو بۆ ئه‌سکه‌نده‌ریه‌و به‌هاوریه‌یه‌تی کوره‌کانی الافضل علی و العزیز عثمان و العادله‌ برای و عماد ئه‌سفه‌هانی سکرته‌ری و گه‌وره‌ پیاوانی ده‌وله‌ته‌که‌ی بۆ سه‌ردان و بیستنی فه‌رمووده‌ له‌لای^۱. قاضی ئیبن شه‌داد له‌وه‌سفی ئه‌و سه‌ردانه‌دا له‌باسی خو‌په‌وشتی سه‌لاحه‌دین و هه‌زکردنی له‌بیستنی فه‌رمووده‌ ئه‌لئ: سولتان زۆر تامه‌زۆی بیستنی فه‌رمووده‌ بوو، هه‌رکاتی: ناوی شیخکی بیستایه‌ که‌گێڕانه‌وه‌ی به‌هیزو فه‌رمووده‌ی زۆری بیستوه‌، ئه‌وه‌ ئه‌گه‌ر ئه‌و زانایه‌ بهاتایه‌ بۆ لای ئه‌یه‌تتا و گوییستی ده‌بوو، ئه‌گه‌ر ئه‌و زانایه‌ش ئاماده‌ نه‌بووایه‌ سه‌ردانی سولتان بکات خۆی ده‌چوو خزمه‌تی و گوییستی ده‌بوو.... ئه‌وه‌بوو چه‌ند جارێک سه‌ردانی حافظ سیله‌فی کرد له‌ئسکه‌نده‌ریه‌و فه‌رمووده‌ی زۆری لیگێڕایه‌وه‌^۲، هه‌روه‌ها أبو شامه‌ی خاوه‌نی کتیی البروشتین له‌ئسفه‌هانیه‌وه‌ به‌وردی باسی ئه‌و سه‌ردانه‌مان بۆ ده‌گێڕایه‌وه‌ و ئه‌لئ: سولتان له‌رۆژی چوار شه‌مه‌ی بیست و دووی شه‌عباندا له‌قاهره‌ ده‌رچوو هه‌ردوو کوره‌که‌ی الافضل علی و العزیز عثمانی له‌گه‌ڵ خۆیدا برد.... پاشان گه‌شتینه‌ ئه‌سکه‌نده‌ریه‌ له‌گه‌ڵ سولتاندا چوبه‌ لای شیخ حافظ أبو الطاهر أحمدی کورپی محمدی سیلفی و ماوه‌یه‌ک لای ماینه‌وه‌ له‌ده‌م و چاوییه‌وه‌ نوری باوه‌رمان به‌دی ده‌کرد و سێ رۆژ لای بووین: پینچ شه‌مه‌ و هه‌ینی و شه‌مه‌ که‌چواره‌می مانگی ره‌مه‌زان بوو ئه‌و هه‌له‌مان باش قۆسته‌وه‌ و ئه‌و سێ رۆژه‌ش خۆشترین رۆژه‌کانی ته‌مه‌نمان بوو^۳، یه‌کێک له‌و شته‌ خۆشانه‌ش که‌ له‌و سه‌ردانه‌دا رووی دا ئه‌وه‌بوو الملك العادل له‌و سێ رۆژه‌دا له‌ته‌نیشت سولتانی براهیه‌وه‌ داده‌نیشت و جارێکیان خۆی لارکرده‌وه‌ و چپاندی به‌گویییدا، کاتی حافظ سیله‌فی ئه‌مه‌ی بینیی سه‌رزه‌نشتی کرد و ناره‌زایی ده‌ربړی و ئینجا ئه‌وانیش بێده‌نگ بوون^۴.

۹- سیله‌فی شاعیر و په‌یوه‌ندی به‌شاعیرانه‌وه: حافظ سیله‌فی شاعیربوو شیعرێ ده‌وت و چێژی لێ ده‌برد و به‌وپه‌ری شاره‌زایییه‌وه‌ ره‌خنه‌ی لێ ده‌گرت و هه‌زی له‌گوییگرتن بوو له‌شاعیران و به‌خشیشی ده‌دا به‌ ئه‌و شاعیرانه‌ی که‌شیعره‌کانیان به‌هیزبوو^۵، هه‌روه‌ها هه‌زی

^۱ السلوك للمقریزی له‌ الحافظ أبو الطاهر ل ۱۳۷.

^۲ النور السلطانية ل ۷ الحافظ أبو الطاهر ل ۱۳۸.

^۳ الحافظ أبو الطاهر ل ۱۳۸.

^۴ الحافظ أبو الطاهر ل ۱۳۹.

^۵ الحافظ أبو الطاهر ل ۱۳۸.

له له بهرکردنی شیعو گۆپانه وه و هێتانه وه ی بوو له دانیشتنه کانی داو دووباره ی نه کرده وه بۆ
گوێبیستانی به تاییهت شیعی نه و شاعیرانه ی که نه ئێ:

قالوا نفوس الدار سکنها وأنتم عندي نفوس النفوس

ههروه ها شاعیر ده ئێ:

نحن نخشي الإله في كل كرب ثم نساء عند طشف الكروب
كيف نرجو استجابة لدعاء قد سدنا طريقة بالذنون

پاشان شاعیر ده باره ی پیری ده ئێ:

حل المشيب بعارضي ومفارقي بنس القرن أراه غير مفارقي
رحل الشباب فقلت: قف لي ساعة حتى أودع. قال: إنك لاحقني

پاشان شاعیر ده باره ی دهروونه رزی ده ئێ:

منزلي منزل الكرام و نفسي نفس حر ترى المذلة كفرا
وإذا ما قنعت بالقوت دهري فلما أזור زيدا و عمرا

پاشان سه رسام بوو به وته ی أبی نيسحاقی شیعرانی ده رباری هاو پتی به وه فا:

سألت الناس عن خل وفي فقالوا ما إلى هذا سبيل
تمسك إن ظفرت بودحر^١ فان الحر في الدنيا قليل^١

هه ندی کتیبیش چه ند سه رگوزشته یه کی سیله فی بۆ باس کردوین که له گه ل هه ندی شاعیر دا
روویداوه، له وانه نه م سه رگوزشته یه باس ده کهین، چونکه کاریگه ری زۆری هه بووه له سه ر
جولاندنی هه ست و سۆزو خۆشه و یستی بۆ خزم و خۆیشه کانی له نه سفه هانی زیدی خۆیدا..... نه بو
نه حمه د عبدالله ی کوپی محمدی تجیبی نه نده لوسی ناسراو به ئیین مه لیح نه ئێ: نه بولحه جاجی
کوپی الشیخ نه م دپه شیعرانه ی بۆ أبو الطاهر ی سیله فی وت:

أيا من حل نور عيني ويا من حاز كل علا وزين

أنا مذ صرت عبدك زدت فخرا وزال بملكك نقصي و شيني

أتيتكم لأقرأ أو لأروي فعدت لمنزلي صفر اليدين

قريح القلب لم أظفر بشيء كاني لم أكن أهلا للذين

يروح الناس عنك بكل خير وأرجع لابساً خفي حين

وما ذنبي سوى أنني غريب وقومي حيل بينهم وبين

^١ الحافظ أبو الطاهر السلفي ل ١٧٣.

أبو محمدی کوپی ملیح نه لیت: أبو الحجاج پیی وتن: کاتیک أبو گاهر نه م دپړانه ی گوی لیبوو
 گه شته نه وهی که ده لیم:

وما ذنبی سوی أني غریب وقومي حیل بینهم وینی

دهستی کرد به گریان و هاواری کرد: خزمه کانه لیم داپران نه مهش سوزیوو بۆ نه سفه هانی زیدی و نه و
 خرموو که سانه ی که لییان داپرابوو پاشان له هوش خوی چوو، نه مهش وای کرد له قوتاییه کانی
 که سه رزه نشتی من بکه نو بلین: نه مه چی بوو نه مړی کردت؟ پاشان شیخ برایه وه بۆ مالی خوی و تا
 چوار روژ نه هاته دهره وه^۱.

هه روه ها بۆ خوشی شیعی ده هونی وه و له و شیعرانه ی که نه یوت:

إن علم الحديث علم رجال ترکوا الابتداع للاتباع

إذا جن ليلهم كتبوه وإذا أصبحوا غدوا للسمع

هه روه ها شانازی به زانستی و فرموده نه وه ده کرد که خوی گوره فیری کردبوو نه یوت:

إذا ذكرت بحار العلم يوما فقول المصطفى لا غير بحري

هو البحر المحيط وما عداء فأنهار صغار منه تجري

له م هونراوه شهدا وه لامي (معطلة و محسمة) نه داته وه، پاشتر ناودارانای مه زه بی شافیهی یه ک

له دوی یه ک باس ده کات هه تاوه کو ده گاته نه وهی که ده لی:

وأعلم بأن أعزهم وأجلهم شيخ الأنام سجية وفعلا

من لم يخف في اللع لومة لائم وبما رآه من الآذی بالا

ذاک ابن حنبل الامام المقتدی من فاق بین العالمین خطالا

۱۰- کوچی دوايي: سه رله به یانی روژی هه ینی - نه شلین شهوی هه ینی - پینجی ره بیعی دووه می

سالی ۵۷۶ هـ خوری ژيانی سیله فی ئاوابووو نه سستیره ی له ئاسمانی نه سکه ندریه دا بۆ

هه تاهه تايه له دره وشانه وه که وت، به م شیوه شهش کوتایی به ژيانیکی پر تیکۆشان هات

که نزیکه ی سه ده یه کی خایاندو خاوه نه که ی له خزمهت زانست و وانه وتنه وه و خویندنه وه و

نوسین و فیریووو و سود گه یاندندا به سه ری بردو بۆ روژیک ده ست به رداری نه م کارانه نه بوو

هیچ ریگریک نه یتوانی بیته به ره به ست له بهر ده میدا، به لکو به رده وامو تا دوا ئیواره ی ژيانی

سه رقالی سود گه یاندنبوو^۲، أبو طاهری کوپی عوضی هاوړی که زانای مه زه بی مالیکی بوو

^۱ الحافظ أبو الطاهر السلفي ل ۱۷۳.

^۲ الحافظ أبو الطاهر السلفي ل ۲۵۴.

له ئه سكه نده ريه دا پاش نيوه رۆي رۆي هه يني له مزگه وتي عبدالله ي كوپي عه مري كوپي عاصدا نويزي له سه ركردو له گزستاني (وعلة) دا نيژرا كه ئين خه له كان باسي ده كات و نه ئي: گزستانيكه له ناو حه ساره كه دا لاي الباب الأخضر^١، كۆمه ئي پياو چاكي تيڊا نيژراوه وهك طرطوشي و هتد...^٢.

يه كيك له و ميژوونوسه به ناوبانگانه ش كه سه رداني گۆزه كه ي كردوو ه أبو شامه ي خاوه ني كتيبي الروضتين في أخبار الدولتين، ئه مه شي له رووداو هه كان ي سالي ٥٧٦ ه باس كردوو ه و نه ئي: له م سالا دا حافظ سيله في كۆچي دواي كردو سه رداني گۆزه كه شيم له ناو الباب الأخضر دا كرد^٣. له راستيدا الحافظ أبو الطاهر سيله في له زانا گه وره كان ي ئومه ته و به بونيشي له و شاره دا ئه سكه نده ريه ناوبانگيكي جيهاني ده ركرد له بواري فهرموده و زانستي خويندنه وه كاندا به دريژايي سه ده ي شه شه مي كۆچي، بۆيه پيويسته له سه ر خه لكي ئه سكه نده ريه كه شانازي به م زانا پايه به رزه وه بكه ن و پادا شتي بده نه وه و به ناساندني به نه وه كان ي داهاتوو زيندو راگرتني ناوي به ناواناني خويندنگه يه كه بان په يمانگايه كي ئه و شاره به ناويه وه و بلاوكرده وه ي ئه و شوينه وارو كه له پوره ي كه به جي هيشت^٤.

سِيَّيْه م: ئه بوو الطاهري كوپي عه وف ي ئه سكه نده راني:

شيخي پيشه واپيشه نكي موسلمانان زاناي ماليكيه كان ئيسماعيل ي كوپي مه كي كوپي ئيسماعيل ي كوپي عيساي كوپي عه وف ي كوپي يه عقوبي كوپي محمدي كوپي عيساي كوپي عه بدوله ليكي كوپي حميدي كوپي هاوه لي پيغه مبه ر ﷺ، قوره يشي زوه ري عه وف ي ئه سكه نده ري ماليكي له وه چه ي عه بدولره حماني كوپي عوف ﷺ، له سالي ٤٨٥ ه دا يكي بووه له سه ر ده ستي ماموستا ئه بوبه كرى طرطوشي خويندويه تي پيشي هاوه لاني كه وتوو له زيره كي و ليتهاتوويدا الموطاي أبي عبدالله ي رازي و طرطوشيه وه گيڤاوه ته وه و پيشه واي سه ر ده مي خوي زانايه كي كه م ويته ي بواري فيقه بووه و، فتوا له سه ر ئه و هه ستاوه و زور خواناس و دونياويست و خاوه ن په رستش بووه^٥، هه روه ها زور خاكي و دهرون پاك بووه و^٦. كوتايي دهوله تي فاطمي شيعه و

^١ يه كيكه ده روازه كان ي ئه سكه نده ريه له كۆندا، ده كه وته لاي رۆژئاواه.

^٢ وفيات الاعيان (٢٢١/١).

^٣ كتاب الروضتين له الحافظ أبو الطاهر السلفي ل ٢٥٥.

^٤ الحافظ أبو الطاهر السلفي ل ٢٥٥.

^٥ سير أعلام النبلاء (١٢٢/٢١).

^٦ هه مان سه رچاوه (١٢٣/٢١).

دامه زړاندنی ده وله تی نه یوبی به چاوی خوی دیوه و سه لاهه دینیش چووته خزمه تی بو
 نه سکه نده ریه له سالی ۷۷ هـ ک داو له م سهر دانه شدا سه لاهه دین زور به پرورش بوو بو ناماده بوون
 له گه ل کوره کانی خوی و گوره پیاوani ده وله ته کهیدا له وانه کانی نه بو طاهر داو هه موویان پیکه وه
 گو بیستی "موطأ" ی مالک بوون له خزمه تیدا، عیمادی نه سفه هانیش نه م هه واله مان بو ده گپرته وه،
 چونکه نه و بو خوی هاوریه تی سه لاهه دینی کردو تیایدا، نه لئ پاش مانگی ره مه زان سولتان
 به ره و نه سکه نده ریه به ری کهوت له سالی ۷۷ هـ ک دا له ری البحره وه و لای السواری ختیه تی هه لداو
 نه و هه سارو شورایه ی بینی که توره نی کرد بوویه وه و نه و بینایانه ی که به ردی بناغی دانابوون و
 فرمانی کرد به په له کردن لئیان و ته و او کردنیان، سولتان ووتی سود له ناماده بوونی شیخ أبو طاهری
 کوپی عوف، نه وه بوو چوینه خزمه تی و مرطأ ی نیمام مالکی بوی گیرانه وه و نیمه ش گو بیستی
 بوین نه م کتیبه شی به ریوایه ت و گیرانه وه ی طرطوشی بو باس کردین له ده یه ی کوتابی شه والی^۱.
 هه مووشمان پیمان وابوو که سه لاهه دین خیریکی باشی ده سکه توره به بونه قوتابی نیین عوف و
 گو یگرتن لئی، به م بونه شه وه قاضی عبدالره حیمی عه لی بیسانی نامه یه کی جوانی ناراسته ی
 سه لاهه دین کردو تیایدا پیروزیایی لیکرد به بونه ی نه م گو بیستبونه وه و تیایدا به راوردی کرد بوو
 له نیوان نه م گه شته ی سه لاهه دین و دوو کوره که ی بو بیستنی الموطأ لای نیین عوف و گه شته که ی
 هارون الرشید له گه ل دوو کوره کهیدا بو بیستنی هه مان کتیب لای نیمام مالیکی دانه ری
 الموطأ، نه مه ش ده قی نامه که یه: خوای گوره ده وله تی الملك الناصر پایه دار بکات، سه لاهی دونه یو
 دین و سولتانی نیسلام و موسلمانان و زیندوو که ره وه ی ده وله تی نه میری باوه رداران، خوشه ختی بو
 گه شته زانستیه که ی و خوای پاداشتی بداته وه و گه نجینه ی خیری به سهر دا برژی و دهر فه تیش
 به خه لکی بدات بو سوپاسگوزاری نه و نیعمه ته گوره، چونکه نه وه نیعمه تیکه بواری باشی ده وی
 بو سوپاسگوزای دهر برین له سهری، هه روه ها نورو رووناکی خوی بخاته دلیه وه و هه ردوو
 گه شته که شی بو خواو له بهر خوا لئی وهر گری و نه و دوو رژه ی به چاکه و تیکوشان بو بنوسی و
 نیوچه وانی گه شو دره وشاوه بکات. سوپاس بو نه و خواهه ش که دوو رژی پی به خشیوه: رژی که
 که حیر له قه له مه که ی دهر ژیت و رژی که ی که خوینی بی باوه ران له ژیر نالایدا دهر ژیت.

له یه که میاندا به دوی فهرموده ی پیغه مبه ردا ده گه ری و شوینه واریکی دیارو به رچاو جی
 ده هیل و له دووه میشدا هه ول ددهات بو سه رخستنی شه ریعه تی پر هیدایه تی په روه ردگار به سهر

^۱ الديباج المذهب، ابن فرحون ل ۹۰.

^۲ کتاب الروضتین (۲/۲۴).

گومپاییداو خه لگانیش هیمه ته زانایانیا بزواندوه له گه شتیاندا بۆ گواستنه وه و بیستنی
 فه رموده و به دوا داچوونی باوه رپتکراو دهسته بژیر کراوه کانی و چه ندین کتیبیان داناوه
 که مه به سستیان پیتی به زکردنه وه ی هیمه ته کان و ناگادارکردنه وه یان بووه، له گه ل به رزراگرتنی
 خاوه نه کانی و ده ستخۆشی لیکردنیا، له م باره شه وه وتویانه: فلانه که س چووه بۆ گوپیست
 بوونی مسندی فلان و زهید چووه بۆ لای عه مر سه رباری دوری ماوه ی نۆوانیا، خاوه نی شه م
 گه شته ش خۆی بۆ زانست ته رخا ن کردوه و ته مه نی بۆ سه رف کردوه و هزی خۆی بۆ گوشیه
 هیمه ته به هیچ شتیک لاوا ز نابیت، نه گه ر نه مه بۆ خه لکی تر واییت نه ی شه بی بۆ پاشه یه که چون
 بیت که بیرو هۆشی داگیر کردوه و کاروباری ثانی په روه ردگاری بۆ بپاوه ته وه، له که مترین کاتیکدا
 گه شت ده کات بۆ پاشماوه ی خیر و بۆ زانست و ده ست له پتویستری کار ی ه لده گریت و چه ند
 رۆلکی پی ده به خشی له کاتیکدا که به چرکه و سات له گه ل غه زا که راندا یه و خه میان ده خوات، نه شم
 بیستوه فریشته ی سه ر شانی راست گه شتی بۆ ده سخستنی زانست بۆ هیچ پاشایه که تۆمار
 کرد بیت جگه له هارونه ره شید ره حمه تی خوی لیت بیت، هه رچه نه شه و سه ردانی پتفه مبه ری (ﷺ)
 له گه ل خواستی کدا کۆ کرده وه و له گه ل دوو کوره کهیدا چوونه خزمه ت مالیک - ره حمه تی خوی
 لیت بیت - بۆ بیستنی مو طأ - که ره شیدی و ناصریه کان - سه لاحه دین کۆده نگ بوون له سه ر
 گوپیستبوون و سه فه رکردن بۆ وه رگرتنی شه و ی که هارونه ره شیدیش داوای کردبوو له مالیک -
 ره حمه تی خوی لیت بیت - که مه جلیسیکی تاییه ت بۆ خۆی و شه مینو مه نمونی کوپی ته رخا ن بکات و
 بۆ بیستنی مو طأ شه و ی له وه لامدا پی ووت: شه مه سوننه تی نامۆزا که ته واته پتفه مبه ر (ﷺ) -
 خه لکی تر پۆشیویانه و تۆش شه ته وی بلاوی بکه یته وه، شه مه ش دووه م گه شته له زه مانه داو یه که م
 گه شته له رووی باوه ره وه و خوی گه و ره به پینوسی فریشته ی نوسه ری چاکه ده ینوسی و تیایدا
 گه و ره مان شوینی هارون شه لپه شید شه گریت ته وه و عه لی و عوسمانیشی جیی شه مین و نمون ده گر نه وه^۱
 نوسخه ی شه سلای واته شه و نوسخه ی که مالیک بۆ هارونه ره شیدی خۆیندۆ ته وه له گه نجینه ی کتیبی
 میسریدا بو، جا نه گه ر شه وه له گه نجینه که دا هه بیت شه وه به ره که تیکی گه و ره و تاییه ته ندیه کی
 مه زن و گه نجینه یه کی کۆن و به نرخه شه گه ر نا بابه دوا ی نوسخه یه کی تر دا بگه رین که به خه تی موسای
 کوپی جه عفه ر نوسراوه و مأمون سه ر په رشتی کردوه، شه م دوانه هه ر دوکیان پیرو زن و فه لی
 زانستیان پتوه دیاره و خوی گه و ره گه و ره مان له وه زله بی به ش نه کات، خوی گه و ره ش سولتانی
 بۆ شه م کاره رینۆینی کردو ته ندروستی باشی پیداو له جه نگ و خوین به دوری گرت و دلای له هه موو

^۱ مه به سستی دوو کوره که ی سه لاحه دینه: الافضل علی العزیز عثمان.

خه ميک داپنی و ریگه‌ی خیری پیشان داو نه‌م خترو به‌ره‌که‌ته‌ی ده‌سکه‌وت، نومید ده‌که‌ین ته‌ندروست باشی و دلگوشادی به‌رده‌وامبی و خوینی لی به‌دوری و به‌چونی بۆ شام خوین رشتن کوتایی پی بیت و ناشتی به‌رقه‌راریت و سه‌رکه‌وتن به‌ده‌ست بینیت و، به‌ره‌که‌ت بخاته ریگه‌و گه‌شتیه‌وه نینشاللا^۱. له‌م کاته‌شه‌وه نیین عه‌وف پله‌پایه‌یه‌کی باشی لای سه‌لاحه‌دین ده‌سکه‌وت و ریژو حورمه‌تی زۆری لی ده‌ناو نه‌گه‌ر گریفیتیکی ثابنی یان سیاسی ده‌وله‌تی توش ببویه ده‌ینارد به‌دواید او پووی پی کردو راو فتوای وه‌رگرت و نیین فرحونیش نه‌مه‌مان بۆ دوپات ده‌کاته‌وه و نه‌لی: سولتان سه‌لاحه‌دینی کوپی نه‌یوب ریژی نیین عه‌وفی ده‌گرت و ئالوگۆپی نامه‌یان پیکه‌وه ده‌کردو فتوای لی وه‌رده‌گرت^۲، هه‌روه‌ها الصفدی له‌کتیبه‌که‌یدا "نکت الهمیان" باس له‌یه‌کێک له‌و نامانه‌ ده‌کات له‌کاتی باسکردنیدا له‌ژیانی قاضی شرف الدین عبداللهی کوپی ابی عصرون، له‌سه‌ر دورستی مانه‌وه‌ی له‌و پۆستی دادوه‌ریدا دروست بوو دوا‌ی نه‌وه‌ی که‌توشی نابینایی بوو، نیین ابی عصرونیش خۆی سوربوو له‌سه‌ر نه‌وه‌ی که‌ له‌و پۆسته‌دا به‌یئیتیه‌وه بۆیه نامیلکه‌یه‌کی نویسی و تاییدا پشتگیری نه‌وه‌ی کرد که قاضی نابینایی ته‌مه‌ش رایه‌که که‌مینه‌یه‌ک له‌زانایان نه‌سه‌رینی و زۆرینه ره‌تی ده‌که‌نه‌وه، وادیاره سه‌لاحه‌دینیش سوربووه له‌سه‌ر نه‌وه‌ی نیین ابی عصرون رازی بکات و هه‌ستی بریندار نه‌کات له‌به‌ر به‌سالا‌چوونی بۆیه ناردی بۆ لای نیین عه‌وف و داوای فتوای لی‌کرد له‌و باره‌یه‌وه الصفدی نه‌لیت: سولتان سه‌لاحه‌دین به‌خه‌تی خۆی بۆ قاضی لفاضلی نویسی: قاضی نه‌لی: دادوه‌ری نابینا دروسته، له‌گه‌ل شیخ أبو الطاهر نیین عوف دا کۆبه‌ره‌وه ده‌ریاره‌ی نه‌و فرمودانه‌ی که‌له‌باره‌ی دادوه‌ری نابیناوه هاتوون پرسپاری لی بکه^۳. دیاره سه‌لاحه‌دینه به‌ده‌م راکانی نیین عه‌وفه‌وه ده‌هات، نه‌وه‌بوو په‌له‌ی کرد له‌جیبه‌جی‌کردنی خواسته‌که‌ی کاتی داوای گێڕانه‌وه‌ی باجی "الصادر"ی کرد که‌باجیکه له‌سه‌ر بازرگانه‌ فه‌ره‌نجه‌کان دانرا‌بوو له‌نه‌سکه‌نده‌ریه‌داو داها‌ته‌که‌ی به‌سه‌ر زانایانی نه‌و شاره‌دا دا‌به‌ش ده‌کرا^۴. هه‌روه‌ها سه‌رچاوه‌کان باسی نه‌وه‌ده‌که‌ن که‌چالاکی نیین عه‌وف ته‌نها له‌وانه‌وتنه‌وه‌دا کورت نه‌بویوه‌وه، به‌لکو هاوشیوه‌ی نه‌و چالاکی له‌بوا‌ری نویسنده‌ها هه‌بوو نه‌وه‌تا سیوطی نه‌لی: چه‌ندین کتییی هیه^۵، هه‌روه‌ها شیخ

^۱ کتاب الروضتين (۲/۲۴-۲۵).

^۲ إعلام الاسكندرية ل ۱۱۹.

^۳ الوفیات (۲/۲۵۶) نکتب الهمیان ل ۱۸۵.

^۴ إعلام الاسكندرية ل ۱۲۰.

^۵ إعلام الاسكندرية ل ۱۲۰.

نه بو طاهر كتيبى " تذكرة التذكرة في أصول الدين " و چەندین كتيبى ترى هه بوو^١. له سالى ٥٨١هـ ك
 ئىبن عوف كۆچى دواى كردو له ئه سكه نده ريه دا به خاكسپىردرا له ته مه نى نه وه دو شه شه سالىدا^٢.
 نه وهى كه نه بو طاهرى سىلفى وابو الطاهرى كوپى عوف پىي هه ستان له ده سخشستنى
 زانست و بلاو كردنه وهى له نىوان خه لكيدا و كار كردن بۆ زىندو كردنه وهى مه زه بهى سوننه گه و ره ترين
 جۆرى جيهاده، چونكه سه رقال بوون به ده سخشستنى زانست و فيركردنى خه لكى گه و ره ترين جۆرى
 جيهاده بۆ كه سىك كه نه تهى ساغ بىت و هىچ كرده وه به كى پى ناگات، چونكه ده بىته هۆى
 زىندو كردنه وهى زانست و ئاين و رىنيشاندانى خه لكانى نه زان و بانگه واز كردن بۆ خىرو نه مى كردن
 له شه پرو ده سخشستنى خىرىكى زۆر كه مروفه كان ئاتا جن پىي^٣.

زانستيش په رستشيكه به سه رقال بوون پىوهى مروفه له خواى گه و ره نزىك ده بىته وه زۆرىنهى
 پىشه و ايانيش فه زليان داوه به سه ر زۆر په رستشى گه و ره و سه ره كيدا نه مه ش له كاتىكدا بوو
 كه زانست بره وى هه بوو، جانه بى له نه مپۆدا پله و پايهى چۆن بىت كه كه م بوته وه و خه ريكه به ره و
 نه مان ده چىت دياره زانست ميراتى پىغه مبه ره (عليه السلام) و هه ركه س رى "هيك بگريته به ر
 به مه به ستى ده سخشستنى زانست خواى گه و ره ريگهى به هه شتى بۆ ئاسان ده كات و سوودى پى
 ده كه يه نىت و نه م سوده شى لىوه بلاو ده كاته وه بۆ خه لكانى تر، ئاشكراشه كه زانست به كىكه له و
 كرده وانهى كه دواى مه رگيش به هاناي مروفه وه دىت كاتىك كه لا په رهى كرده وه كانى ده پىچرىته وه،
 به لكو نه هلى عىلم به رده وام چا كه يان زياد ده كات هه تا وه كو به هۆى زانسته كه يانه وه خه لكى
 رىنمايى وه رگرن و شوين قسه كانيان بكه ون، بۆيه جىي خۆيه تى مروفى ژىر كاته به نرخه كانى بۆ
 سه رف بكات و ته مه نى له پىناودا دابىت و خۆى ناماده بكات بۆ رۆزى هه ژارى و پىويستى^٤.

چوارهم: عه بدوللاى كورى نه بى عه سرون:

شىخ و پىشه و او زاناي لىهاتوو، قورئان خوئنى تاقانه و شىخى شافعيه كان و گه و رهى دادوه ران
 (قاضي القضاة) شه ره فه دين زاناي خه لكى شام نه بو سه عد عه بدوللاى كورى محمدى كورى
 هيبه توللاى كورى المطهرى كورى عه لى كورى نه بى عه سرونى كورى نه بى سه رى ته ميمى
 به ره چه لك هه دىشى و موسلى و شافى^٥، نه م زانايه له سه رده مى نوره ديندا بووه ته قازى

^١ إعلام الاسكندرية ل ١٢١١.

^٢ سير اعلام النبلاء (١٢٢/٢١) السنة النبوية في القرن السادس ل ٦٧٧.

^٣ الأسباب والأعمال التي يضاعف بها الثواب.

^٤ هه مان سه رچاوه ل ٧٤٤.

^٥ سير اعلام النبلاء (١٢/٢١).

سنجار(شهنگار) ونصیبین و حه پاران و شاره کانی تری دیار به کروی له ویی وه کو گه وره سه رۆکی دادوهران (القاضي القضاة) وابوو چهند قازیه کی وه ک بریکار دامه زانندبوو له شاره کانداو خۆی سه ره رشتی ده کردن^۱، له سالی ۴۹۲ هـ ک یان ۴۹۳ هـ ک دا له موسل له دایکبووه و له سه رده سستی کۆمه له زانایه ک خۆیندویتی و دواتر گواستویه تیه وه بۆ حه له ب له سالی (۵۴۵ هـ - ۱۱۵۰ ز) دا پاشان هات بۆ دیمه شق له و کاته دا که نوره دین هاته ناویه وه و له مزگه تی حه له بدا ده سستی دایه خۆیندن و تیایدا نیشه جیوو، چهند کتییکی له باره ی فیهو مه زه به کانه وه نووسی و کۆمه لئیکی زۆر قوتابی له یه ر ده سستی زانست و زانیاریان وه رگرت، چونکه زانایه کی گه وره بوو به زانانترین که سی سه رده می خۆی و پیشه وای زانیانی مه زه بی شافیعی دانراوه، کاروکرده وه شی هاوشیویه ی زانست و زانیاری بووه، بۆیه نوره دین هتایه پیشه وه و کردیه سه ره رشتیاری بنیاتنانی قوتابخانه کان له حه له ب و حمص و به عله به ک و چهند شوینیکی تردا، زۆریشی نه خایه ند کردیه (لقاضي) و دادوهری دیار به کروی ده سه لاتی زۆری پی به خشی^۲، سالی ۵۵۶ هـ - ۱۱۷۰ زیشدا وه ک نوینه ری خۆی ناردی بۆ لای خه لیفه نه لموسته چیی بۆ به غدا^۳.

۱- عه بدلای کوری نه بی عه سرون و سه لاهه دینی نه یویی: سه لاهه دین به یاشی عه بدلای کوری نه بی عه سرون ده ناسی، نه م ناسینه شی له سه رده می زه نکیه وه بوو، چونکه هه ردووکیان له ژێر چاودێری و له خزمه ت نوره دیندا په ره ورده بوون به تایبه ت سه لاهه دین و، هه ردووکیان له پیاوه به توناکانی زه نکی بوون که یه کێکیان له بواری دادوهری و فتوا و زانست و خۆیندندا کاری ده کردو نه وی تریشیان سه رقالی کاره سه ربازیه کان بوو و گرنگی زۆری پی ده دا، ره وتی رووداوه کانی ش له سه رده می نوره دین محمود زه نکیه وه ده یسه لمینن که په یوه ندی نیوان نه م دوو پیاوه په ربوو له خۆشه ویستی و دۆستایه تی و ریزی دوو لایه نه و هه ریه که یان به باشی نه وی تری ده ناسی و هه له کانی ده نرخاند، به لگه ش له سه ر نه م نه و نه نامه یه بوو که سه لاهه دین له میسره وه ناردی بۆ نه بی عه سرون بۆ شام، دیاره هه لێژاردنیشی له لایه ن سه لاهه دینه وه و تایبه تکردنی به م نامه به لگه یه له سه ر فه زلדانی به سه ر خه لکانی ترداو داننانه به رۆل و کاریگه ری له سه ر رووداوه کان، هه ر بۆیه نامه که ی جۆره گله ییه کی له خۆگرته بوو ئومیده وار بوو که هه ولی جدی بدات بۆ هه ره سپیته یانی نه و ریککه وتنه غه در

^۱ عصر الدولة الزنكية للصلاحي ل ۲۴۱.

^۲ عصر الدولة الزنكية، ل ۲۴۲، وفيات الأعيان، ل ۲۴۲.

^۳ مراة الزمان (۲۸۳/۸)، عصر الدولة الزنكية، ل: ۲۴۳.

ثامیزه، عبداللهی کوپی نه بی عهسرونیش نهو ریگکه وتنه ی پی باش نه بوو ره زامه ندی له سه ر پیشان نه دابوو، به لکو زور نیگه ران بوو بۆ نهو لاوازیه ی که موسلمانانه کانی گرتبویه وه، ته نانه ت پی پی خوشبوو سه لاهه دین له میسر وه بیته و پیگه وه کاربکه ن بۆ هه لوه شانده وه ی نهو ریگکه وتنه و کاربکه ن بۆ ده رپه راندنی دوزمنی خاچه رستی خو سه پین و داگیر که ری خاکی ئیسلامی له شامدا^۱، وادیاره ئین نه بی عهسرون وای به باش ده زانی که پاش کوچی دوا ی نوره دین سه لاهه دین له میسر وه رویکاته شام بۆ کوتایی هیئان به ناکوکی نه میره کان له پاش نوره دین، به لگه ش له سه ر نه مه نه وه یه که نهو ناماده نه بوو نه م ریگکه وتنه مه یه نیمزا- واژوو بکات وه که سه رجه م نه میرو دادوه ره کانی تری شام و هه روه که یه کیک بوو له که سایه تییه گه وره کانی شام و دژ به و نه میرانه ش وه ستا که داوا ی به رده و امیونیان ده کرد له سه ر دژایه تی سه لاهه دین و ریگرتن له هاتنی بۆ شام نه مه ش وای کرد له سه لاهه دین که پۆستی قازی و دادوه ری میسری پی بسپژدریته^۲، له گه ل نه مه شدا عبداللهی کوپی نه بی عهسرون له گه ل الملك الصالح ئیسماعیلی کوپی نوره دین مه حمود زه نکى دا له دیمه شقه وه چوو بۆ حه له ب پیش گه شتنی سه لاهه دین بۆ دیمه شق، به لام له وئ زور نه مایه وه و دوباره گه رایه وه بۆ دیمه شق و له وکاته شدا سه لاهه دین له وئ بوو له سالی ۷۲۵هـ نه مه ش له کاتی سه ره مه رگی قازی که ماله دینی شاره زووری قازی شام له سه رده می سه لاهه دیندا بوو، نه وه بوو نه بی عهسرون به شداری کرد له شتن و کفنکردنیدا و له به خاکسپاردنیدا به شداریبوو^۳.

۲- دانانی ئین نه بی عهسرون به قازی و دادوه ر: کاتی که ماله دینی شاره زووری ههستی به نزیکیبونه وه ی واده ی مه رگی کرد، پۆستی قه زاو دادوه ری سپیارد به نه بی الفضائل قاسمی کوپی یه حیای کوپی عه بدلالی برازای که نازناوی ضیاء الدینی هه بوو، سه لاهه دینیش ناچاربوو که رازی بیته، چونکه ضیاء الدین شیایوو بۆ دادوه ری و دادوه ریش یه کیکه له و پۆسته گرنگانه ی که به پشتاوپشت ناگو یزیتته وه^۴، هه روه ها که ماله دینی شاره زووری رۆلی هه بوو له ریخوشکردن بۆ پشتوازی کردن له سه لاهه دین، چونکه پی و ابوو که له نه میره کانی تر به تواناترو لیهاتووتره بۆ روبه روبوونه وه ی خاچه رسته کان، نه م کاره شی له و کاره گرنگانه یه که بۆ کماله دینی شاره زووری هه ژمار ده کریت، چونکه به رژه وه ندی گشتی موسلمانانی خسته

^۱ المدارس العسرونیه فی بلاد الشام/ د. صادق أحمد، ل ۲۹.

^۲ السلوك للمقریزی، له المدارس العسرونیه ل ۲۹.

^۳ مفرج الکروب (۵۰/۲) المدارس العسرونیه ل ۲۹.

^۴ المدارس العسرونیه فی بلاد الشام ل ۳۱.

پیش ھەموو شتیکی ترو فەزلی سەلاحی دینی دا بە سەر سەر جەم ئەمیرەکانی تر لە شامدا،
 کە ھەستان بە مۆرکردنی ناشتە وای لە گەڵ دوزمینی خاچەرستیدا^۱ ئەمەش لە کاتی خۆیدا
 بە دریزی باس دەکەین بە پشتیوانی پەرەردگار. بەلام ئارەزووی سەلاحەدین بۆ دامەزراندنی
 کوپی ابی عەسرون لە پۆستی قەزاو دادوەردا لە بەر ئەم ھۆیانە بوو:

ا- بە ھیزی کە سایەتی زانستی و ئەدەبی عبداللەھ کوپی ابی عەسرون و پلە و پایە و ھەک شەخس
 مەزھەبی شافعی لە سەردەمی خۆیدا، بە شایەتی زۆرینە و ئەو خەڵکانە کە لەو سەردەمدا
 ژیاون^۲.

ب- ئەو ریزو خۆشەویستیە کە سەلاحەدین بۆ شوێنکەوتوانی مەزھەبی شافعی ھەیبوو،
 کە ھەندێ جار دەگەشتە رادە و دەمارگیری، چونکە ئەو دەیویست دەوڵەت لە سەر
 مەزھەبی شافعی یەکیخات.

ج- لە ئامیزگرتنی ئێبن ابی عەسرون لە لایەن سەلاحەدینە و لە کاتی کە ھات بۆ لای بۆ دیمەشق و
 لەو ھەش زیاتر سپاردنی پۆستی قەزای میسر بە کوپی ئەبی عەسرون لە سالی ۵۷۰ ھەک و ھە
 مەقریزی باسی دەکات، ھەر ھە ناردنی نامەیک بۆی کە ھانی دەدا بۆ ھەلۆ شاندنە و ھە
 پەیماننامە دیمەشق لە گەڵ خاچەرستەکاندا لە ھەمان سالدا^۳، ئەمەش بە لگەیکە لە سەر
 ئەو ھە کە سەلاحەدین ھەرزو خۆشەویستی زۆری ھەبوو بۆی و دەیوی بێتە دادوەری، بە لگە
 ئەم نامەیک رێخۆشکەر بوو بۆ ھەلێاردنی لە ئایندەدا.

د- ھەر ھە پەیوەندی سەلاحەدین و کوپی ئەبی عەسرون زۆر پتە و توندوتۆڵ بوون و کوپی
 ئەبی عەسرون خۆی سەرپەرشتی ھاوسەرگیری سەلاحەدینی لە گەڵ خاتوو عەسمەت دینی
 کچی ئەمیر معینەدین ئەنر و ھاوسەری سولتان نورەدین- پیش کۆچی دوا کردنی -
 کە لە قەلای دیمەشق دا نیشتەجێبوو لە سالی ۵۷۲ ھەک^۴.

ه- بونی کە سایەتی پایە بەرز لە دەوڵەتی سەلاحەدین دا کە پێیان باش بوو پۆستی - قاضی
 القضاة - گەرەکی دادوەران لە شامدا بێ سێردرێت بە عەبدوللای کوپی ئەبی عەسرون، لەو
 کە سایەتیانەش القاضی الفاضل کە پەیوەندی توندوتۆڵی لە گەڵیدا ھەبوو، کوپی ئەبی
 عەسرونیش زۆر جار لە نامەکانیدا بە مجرەدین قاچی الفاجل ناوی دەبرد و ھەک ئامارەیک

^۱ المدارس العسرونية في بلاد الشام ل ۳۵.

^۲ مفرج الکوب (۵۰/۲) المدارس العسرونية ل ۳۴.

^۳ کتاب الروضتين (۲۲۱/۱)، المدارس العسرونية، ل ۳۵.

^۴ ھەمان سەرچاوە (۲۲۱/۱)، ھەمان سەرچاوە ل ۳۵.

به پړيزو پله و پایه^۱، هه روه ها زانا عيسای هه کاريش يه کيک بوو له وکه سایه تی و نه میرانه ی سه لاهه دين که له سه رده ستي عبدالله کوپي نه بی عه سرون زانستی وه رگرتو و حه زی ده کرد رۆژنيک مامۆستاکه ی له پۆستی گه وره ی دادوه رانی شام دا ببيینت^۲، بئ گومان نه م دوو که سایه تيه ش کاريگه ريه کی زۆريان هه بوو له پاکيشانی سه لاهه دين به لای عبداللهی کوپي نه بی عه سرون داو سپاردنی قه زاو دادوه ری پتي، دياره خه لکيش جياوازن له ناره زوو بۆ چونه کانياندا^۳.

و- پلانی عه بدوللای کوپي نه بی عه سرون و هاوکارانی که ده ستيان دايه بلاوکردنه وه ی نه وه ی که ضيائه دين له سه رکار لاده بریت و له وانه يه توشي ناخوشي بيیت، نه مه ش ته نگاويه کی بۆ نه م پياوه دروست کردو ناچاری کرد که بيه وه ی و سه لامه تی هه لېژنيری و ده ست له کار کيشانه وه ی خۆي پيشکه ش بکات و ده ست له کار کيشانه وه که شی زۆر به خيرا یی و بئ دودلی په سه ندکرا^۴. نه مه ش نه وه مان بۆپون ده کاته وه که سه لاهه دين ناره زوی به لای عه بدوللای کوپي نه بی عه سرون دا بوو له هه مان کاتيشدا نه يده ويست ته نگ به ضيائه دين هه لچنئ يان له سه ر کار لاييات^۵، هه رچۆنيک بيیت کۆي نه م هۆکارانه پيکه وه ريخۆشکه ريپون بۆ نه وه ی شه ره فه دينی کوپي نه بی عه سروت پۆستی گه وره ی دادوه ران له نه ستۆبگريت له هه موو ناوچه کانی شام دا که له ژيژ رکيفی سه لاهه دينی نه يوبيدا بوون له سالی ۵۷۳ هـ دا^۶، مه رجي سه لاهه دينيش بۆ نه م دامه زاننده نه وه بوو که محی الدين أبو المعالی محمدي کوری زه که يه دين و نه وحده داوود بريکاری که ماله دين له دادوه ری و قه زادا وه ک دوو دادوه ر دادوه ری بکه نو له بری سه لاهه دين هينان و ده رکردنی حوکه مه کان بپيار بده نو دامه زاندينشيان به ئيمزای خودی سولتان ده بيیت^۷.

۲- به ره هه می زانستی کوپي نه بی عه سرون: کوپي نه بی عه سرون که سایه تيه کی تاييه تمه ندو خاوه نی سيفه تی ده گمه ن بوو، وه ک خاوه نی (النجوم الزاهره) وه سفی ده کات به وه ی که:

^۱ هه مان سه رچاوه (۲۳۱/۱)، هه مان سه رچاوه ل ۳۵.

^۲ وفیات الأعيان (۱۶۲/۳)، المدارس العسرونية، ل: ۳۶.

^۳ المدارس العسرونية، ل: ۳۶.

^۴ المدارس العسرونية، ل: ۳۶.

^۵ مفرج الکروب (۵۰/۲) المدارس العسرونية ل ۳۷.

^۶ سنا البرق الشامی، ل: ۱۱۳، المدارس العسرونية، ل: ۳۸.

^۷ سنا البرق الشامی، ل: ۱۱۳، المدارس العسرونية، ل: ۳۸.

پیشہ وایہ کی پیاو چاک و کتیب دانہ ربو، السبکی ش خواہنی کتیبی "طبقات الشافعية" وەسفی دہکات و ئەلئیت: نیشتە جیی دیمە شق و گەورە دایوەرانی و زانا و پیشە وایان بوە^۱. موەفەقە دین قودامە ی مەقدیسش دەربارە ی دەلئ: پیشە وای زانیانی شافعی مەزەب بوو لە سەر دەمی خۆیدا، ئیبن سەلاحیش باسی دہکات و ئەلئ: زانا ترین و تیگە شتوترین خەلکی سەر دەمی خۆی بوو سەرچاوە ی فتاوی حوکمە شەرعیەکان بوو^۲، عیمادی ئەسفە هانیش لە وەسفی دا ئەلئ: حوججە تولئیسلا موفتی عیراق و شام شیخی زانست و کەلە زانا، کە بە فتواکانی ئاینی بە ییز کرد و لە سەر دەمی ئیمەش دا لە و شارە زاترینە لە مەزەبی شافعی دا و فەزڵ و چاکە ی هەموو شوینەکانی گرتبویە وەو چەند دانراو و کتیبکی بە پیژی لە سەر مەزەبی شافعی هەبوو^۳، لە و کتیبانەش کە کوپی ئەبی عەسرون نوسی "صفوة المذهب في نهاية المطالب" کە حەوت بەرگە، و "الانتصار" کە چوار بەرگە و "المرشد" کە دوو بەرگە و "الذريعة في معرفة الشريعة" یە ک بەرگە و "التيسير" دەربارە ی جیاوازی کە چوار بەرگە و "مأخذ النظر" و "مختصر الفرائض" و "الارشاد المغرب في نصرة المذهب" کە تەواوی نەکرد و کارێک پوی کردە حەلەب^۴.

هەر وەها چەندین نوسراوی تری هە یە لە وانە (التنبیه في معرفة الأحكام) و (فوائد المذهب) لە دوو بەرگدا و (الموافق و المخالف) و (الفوائد المنذري) لە دوو بەرگدا. هەر وەها بە شیکیشی لە سەر دروست دایوەری کردنی نابینا نوسیو. بە غەدایش لە (هدایة العارفين) دا چەند فتاوی زنجیرە فەرمودە یەکی باس کردووە.

۴- بەرە هەمی ئەدەبی شەرە فەدینی کوپی ئەبی عەسرون: شەرە فەدین لە زانستەکانی فیکھو ئووصل و جیاوازی و فتوادان و قەزادا بە ناویانگ بوو، هەر وەها لە بواری ئەدەبیشدا ناویانگی هەبوو، چونکە ئەو شاعیر و ئەدیب بوو و عیمادی ئەسفە هانی و خەلکی تریش چەندین کۆپلە شیعیان هیناوە کە رەنگدانە وە ی هەستی فراوان و ئەندیشە ی بە پیژ و دەوڵە مەند و دەروونیکی بە ئەزمونە^۵، لەو شیعرانەش:

کل جمع الی شقاق بصیر
أي صفوما شابه تکدبر

^۱ النجوم الزاهرة (۱۰۹/۶)، المدارس العسرونیه ل: ۱۲۲.

^۲ طبقات الشافعية (۱۳۲/۷)، المدارس العسرونیه ل: ۱۲۲.

^۳ المدارس العسرونیه، ل: ۱۲۲.

^۴ حذیرة القصر، شعراء الشام (۳۵۱/۲)، المدارس العسرونیه، ل: ۱۲۲.

^۵ هەمانە سەرچاوە، ل: ۱۲۴.

أنت في اللهو و الآمانى مقيم والمنايا في كل وقت تسير
و الذي غره بلوغ الآماني بسراب و خلب مغرور
ويك يانفسي أخلصي إن ربي بالذي أخفت الصدر بصير^١

ههروه ها له شيعره كانى:

أستخبري عن حيني اليه و عن زفراني و فرط إشتياقي
لك الخير إن بقلبي اليك ظما لا يروبه الا التلاقي.

ههروه ها وتويه تى:

يا سائلي كيف حالي بعد فرقتي وحاشاك لما بقلبي من تنائكا
قد أقسم الدمع لا يجفو الجفون أسي و النوم لازارها حتى الاقيكا^٢

ئمه كه سايه تى تاييه تمه ندى كورى ئه بى عه سرونه كه تيزو ته واوه و كاريگه رى خوى هه بيوه
له بواري قه زاو فه تواو سياسته و كارگيتري و دبلوماسى و باليوزيدان، به ريژه يه كى باش به هره مه نند
بيوه له زانست و ئه ده ب، ئه مه ش واى كرد به رزترين پؤستى ده ولت و هه ريگريت كه گه وره ي
دادوه ران و باليوزو شينخ و مه رجه عى گه وره ي مه زه بى شافيعى بوو له سه رده مى خويدا^٣.

٥- **روشتنى بو مزگينيدان به خه لافه تى عه باسى:** له و ئه ركه پيروزانى كه قاضى شه ره فه دينى
كورى ئه بو عه سرون پيتى هه ستا مزگينيدان بوو به خيلافه تى عه باسى له سالى ١٢٧ هـ -
١١٧١ ز د، ده رباره ي نه هيشتنى و تاردان به ناوى خه ليفه ي عاضدى فاطميه و هه
خويندنه وه ي به ناوى خه ليفه موسته ضيئى عه باسيه وه، له گه ليشيدا چه ندين دانى ترى
نوسيبوو و به هه ر شارى كدا تيه پيووايه بوى ده خويندنه وه و ئه م مزگينييه گه وره يه ي
پيده دان، هه تاوه كو گه يشته به غداو خه لكى به غداش ريزى زورىان ليتاو هه واله كه شيان به رز
نرخاندو دينارو پارهيان به سه ردا باراندو خه لات و دياريشيان نارد بو نوره دين و سه لاهه دين^٤،
به م شيويه قاضى شه ره فه دينى كورى ئه بى عه سرون به رده وام بوو له به شداريكردن له زيانى
سياسيدا به زانست و راكانى و وه ك باليوزى سه لاهه دين بو خيلافه تى عه باسى له به غدا
هه تاوه كو روودانى جهنگى حطين له سالى (٥٨٣ هـ / ١١٨٧ ز)، ميژوونووسيانيش به شداريان

^١ المدارس العسرونية، ل: ١٢٤.

^٢ المدارس العسرونية، ل: ١٢٦، النجوم الذهرة (١١٠/٦).

^٣ المدارس العسرونية، ل: ١٢٨.

^٤ السلوك (١/٦٤، ٦٥).

له‌گه^۱ سه‌لاحه‌دیندا له‌م چه‌نگه مه‌زنه‌دا دوپات کردۆتوه که‌تیایدا خوای‌گه‌وره زۆربه‌ی
شاره‌کانی که‌ناری شامو به‌یتوله‌قه‌ده‌سی له‌سه‌ر ده‌ست رزگارکردن^۱.

۶- **عه‌بدوئلا کۆری نه‌بی عه‌سرون تووشی نابینایی ده‌بیئت:** نه‌ره‌فه‌دینی کۆپی عه‌سرون وه‌ک
قاضی مایه‌وه‌و حوکمی به‌پێی شه‌ره‌ع ده‌کرد هه‌تاوه‌کو سالی ۵۷۷ه‌ک، له‌و کاته‌شدا تووشی
نابینایی بوو و چاوی له‌ده‌ستدا، خه‌لکیش که‌وتنه‌ قسه‌کردن له‌سه‌ر نه‌شیایوی بۆ دادوه‌ری
تانه‌یان له‌پریاره‌کانی ده‌دا^۲. لێره‌شدا سه‌لاحه‌دین زۆر ته‌نگاو ده‌بوو و رووبه‌پووی گرفتگی
شه‌ری بووه‌وه، چونکه‌ نه‌وه نه‌یده‌ویست هه‌ستی نه‌و هاوڕێیه‌ی بریندار بکات که‌چاوی
له‌ده‌ستداوه‌وه له‌پۆسته‌که‌ی لایببات و له‌هه‌مان کاتیشدا رووبه‌رووی وته‌ره‌خنه‌ی زانیانیش
ده‌بوویه‌وه که‌گومانیان ده‌کرد له‌شیاوێتی کۆپی نه‌بی عه‌صصرون بۆ قه‌زاو داوای له‌سه‌رکار
لادانیان لێده‌کرد، کۆپی نه‌بی عه‌سرونیش خۆی رووبه‌پووی نه‌م کێشه‌یه‌ بوویه‌وه و کتییگی
نوسی ده‌رباره‌ی دروستی دادوه‌ریکردنی نابینا له‌مه‌شدا پێچه‌وانه‌ی زۆرینه‌ی زانیان بوو،
به‌لگه‌ی کۆپی نه‌بی عه‌سرونیش بۆ نه‌م مه‌سه‌له‌ رایه‌ک بوو که‌ له‌ "جمع‌الجوامع"ی ره‌ویانیدا
ها‌توووه‌و شه‌ره‌فه‌دینی کۆپی نه‌بی عه‌سرونیش هه‌لیبژارد له‌به‌ر رۆشنایی نه‌وه به‌شیکی
نوسی ده‌رباره‌ی دروستی دادوه‌ری نابینا و خۆشی دادوه‌ری مایه‌وه‌ کاتی تووشی نابینا بوو،
به‌لگه‌ی زۆرینه‌ی زانیانیش سه‌باره‌ت به‌نادروستی دادوه‌ریکردنی نابینا نه‌وه‌بوو که‌ نه‌و
رکابه‌ره‌کان و شایه‌ته‌کان نانا‌سی و ئیتر چۆن ده‌توانی دادوه‌ری بکات له‌رووداوه‌کاندا،
به‌لگه‌ی نه‌و که‌سانه‌ش که‌ به‌دروستیان ده‌زانی نه‌وه‌بوو که‌ شوعه‌یب پێغه‌مبه‌ر نابینا بووه‌و
نه‌گه‌ر دروست بو‌یئت نابینا پێغه‌مبه‌رو ئیترداوی په‌روه‌ردگار بو‌یئت نه‌وه‌ دادوه‌ریکردنی
نابینا له‌پێشترو ره‌واتره، چونکه‌ پێغه‌مبه‌ر له‌دادوه‌ر به‌رێزترو گه‌وره‌تره‌ چونکه‌ خوای‌گه‌وره
فه‌رزلی پێغه‌مبه‌ری داوه‌ به‌سه‌ر خه‌لکانی تردا، هه‌روه‌ها و تراویشه: نابینایی شوعه‌یب نه
سه‌لمێنراوه‌ نه‌گه‌ر واش بو‌یئت نه‌و شوێنکه‌وتوانی نه‌وه‌نده‌ که‌مبوون پێویستی
به‌دادوه‌ریکردن نه‌بووه‌ له‌نێوانیاندا، گریمان پێویستیان به‌دادوه‌ریکردن بو‌یئت نه‌وه‌ سروش
(وه‌حی) دابه‌زیوه‌و دادوه‌ری کردوه‌وه، به‌لام سروش بۆ دادوه‌رو قاضی دانا‌به‌زێت^۳
له‌به‌رامبه‌ر نه‌م گرفته‌شدا که‌ قاضی شه‌ره‌فه‌دینی کۆپی نه‌بی عه‌سرون به‌ته‌نها به‌رامبه‌ر به
هه‌موو زانیان وه‌ستا له‌شامدا سه‌لاحه‌دین سه‌رسام بوو و نه‌یده‌زای چی بکات؟ بۆیه‌ ناردی

^۱ دور الفقهاء و العلماء في الشرق الادنى، ل: ۱۳۵.

^۲ وفيات الأعيان (۵۴/۳)، المدرس العسرونية، ل: ۳۹۰.

^۳ کفر الکوب (۵۱/۲)، نکت الهميان، ل: ۶۰.

بۆ لای القاضی الفاضل که نه کاته له میسردا بوو و داوای کومه کی لیکرد له م مهسه له یه دا به وهی که په یوه ندی به شیخ نه بی طاهری کورپی عه وفی نه سکه نده ریبه وه بکات و پرسپاری لیبکات دهر باره ی نه و فهرمودانه ی که سه باره ت به دادوهری نابینا وه هاتوون^۱، به لگو لای نه و چاره یه کی بۆ نه م گرفت و گری کویره یه ده ست بکه ویت، نه وه بوو زۆری نه خایاند وه لامی قاضی الفاضل گه یشته وه دهستی سه لاهه دین و تیایدا هاتبوو: مهسه له که له دوو شت به دهر نییه، خوای گه وره ش باشتیرین دانه یان بۆ گه وره مان دیاری بکات، هیشته وه ی مهسه له که به دهستی باوکه وه به جوریک که پراو راویژو فتواو به ره که تی بمینیت و کوپه که شی ببیته جینشین و به مه رج بگیری ت له گه لیدا که له هه له کردندا سزا دهری، یا خود مهسه له که بسپێردریت به پیشه و قطب الدین چونکه نه و پاشماوه ی زانایان و پیشه نگیه و نابی که سی پیشی بخری ت که له چینیکی بالاتر نه بیت له زانستدا^۲.

به م وه لامه ش سه لاهه دین ده روی لیکرایه وه و چاره سه ری دۆزیه وه و سه ره فه دینی به به رپرسی یه که می ده زگای قه زا هیشته وه و مهسه له ی دادوهریشی سپارد به محی الدین ابی حامد محمدی کورپی شه ره فه دین به مه رجیک که باوکی دادوهری راسته قینه و سه ره کی بیت و نه ویش خو ی وا پیشان بدات که جیگری باوکیه تی، به جوریک که خه لکی نه زانن باوکی لابراره، به م شیوه یه ش شه ره فه دین وه گه وره ی دادوهران له شامدا مایه وه و کوپه که شی بووه جیگری، نه مه شی به هوی داکۆکیکردن له خو یی و چونه ناو قولایی شه ره وه و دۆزینه وه ی به لگه بۆ دروستی دادوهری نابینا، پاشان به هاوکاری سه لاهه دین و پشتگیری قاضی الفاضل بۆ^۳.

۷- **کوچی دواپی کورپی نه بی عه سرون**: قاضی کورپی نه بی عه سرون له یازده ی ره مه زانی سالی ۵۸۵ هـ دا کوچی دواپی کرد^۴، کاتی نه م هه واله ش گه شت به القاضی الفاضل له میسردا نامه یه کی سه ره خو شی نوی که تیایدا هاتبوو: نامه ی زاتی پیرۆزتان گه یشت، خوای گه وره سه ره که وتووی بکات و خه لکانی پی دلخۆش بکات و ریگای خیری بۆ ئاسان بکات و کارو کرده وه شی بۆ خو ی ساغ بکاته وه، له نامه که شدا هه والیک هیه که که مبه و نه وه ی ئیسلام و درز تیکه وتنی خه لکه، به لگو له درزیش تپیه پ ده کات بۆ رووخان، نه مه ش نه و قه زا و بپیاره ی خوایه سه باره ت به مردنی پیشه و شه ره فه دینی کورپی نه بی عه سرون خوا لیتی خو ش بیت و

^۱ وفيات الأعيان (۵۴/۳)، المدرس العسرونية، ل: ۴۱.

^۲ مفرج الکروب (۷/۲، ۶۸)، المدرس العسرونية، ل: ۴۱.

^۳ المدارس العسرونية، ل: ۴۱.

^۴ سير أعلام النبلاء (۲۱، ۱۲۹).

ئەو كەموكورتى و زىيانەى كە بەھزى كۆچى دوايىيەو توشى سەر زەوى ھاتو موسولمانانى نىگەران و نەيارانىانى خۆشحال كىرد، چونكە بەراستى ئەو ھىماي زانستو پاشماوھى بياوچاكانى پىششىن بوو، زانستى لەم شامدا بلاوكردەوھو ھەركەسى فېر بوو بىت لەوھو بووھو فەزلى ئەوى تىايە، خواي گەرە ئاوى رەحمەتى بەسەر گۆرەكەيدا بىبارىنى، ديارە كەسىك خاوەنى ئەو ھەموو كىتوبە بەسودە بىت ياخود مى الدىن كورپى بىت نامرىتو چونكە شوئىنەوارو زانستى زىندوو بەردەوامو منىش زۆر غەمگىنم كە ئامادەى بەخاكسپاردنى نەبووم، خواي گەرەش دەرزانى كە چەندە دلتەنگم بە لەدەستدانى و چۆل بوونى دونيا لەبەرەكەتى و لەدەستدانى نزاو پارانەوھەكانى، سوپاس بۆ خوا كە نەمرد ھەتاوھەكو چەند منالتيكى باشو بەرپۆز چەندىن زانستخوانى زاناي پى گەياند كە خوئىندنگەكان ئاوەدان دەكەنەو، ھەرۈھە چەندىن قوتابخانەو مزگەوتى دروستكردو شەوو رۆژى بە ركوع و كرنوش بەسەر دەبرد، بەراستى ئەو زىندوو بەكارە جوانەكانىيەوھو ئىمەين كە بەھزى لەدەستدانى ئەوھو مردوين^۱.

پىنچەم: زانا عىساي ھەكارى:

زانا ضيائەدىن باوكى محمد كورپى عىساي كورپى محمدى كورپى عىساي ھەكارى، يەككە لەئەمىرەكانى دەولەتى سەلاھەدىن و پىشتى پى بەستوو لەراوپاويژدا وانەى فيقىلى لەخوئىندنگەى الزجاجيە لەخەلەبدا دەوتەوھو، پەيوەندى كرد بەئەمىر ئەسەدەدىن شىركۆى مامى سەلاھەدىنەوھو بوو بەپىشنىوئى و پىنچ فەرزەى بۆ دەكرد، كاتى ئەسەدەدىن بەرى كەوت بۆ ولاتى مىسرو وەزارەتى گرتە دەست عىساي لەگەلدا بوو، سەلاھەدىن شىركۆى پىدەكردو راي وەردەگرتو پەيوەى دەكردو رىزو نازى زۆرى ھەبو لاي و گەيەنەرى داخووزيەكانى خەلك بوو بەسەلاھەدىن^۲.

پىشتىوانى كردنى بۆ سەلاھەدىن لەو وەزارەتەكەيدا:

كاتى سەلاھەدىن وەزارەتى خەلىفە عاضدى گرتە دەست ھەندى لەئەمىرەكانى نەوھى نورەدىن نارازى بوون چونكە چاويان بربىبوو ئەو پۆستەو ئامادە نەبوون گوئپاىەلى سەلاھەدىن بنو كارى لەگەلدا بكن^۳، تەنانتە خەرىك بوو ئازاوەيەك لەنىوان ھىزەكانى نورەدىندا لەمىسر روويدات ئەگەر رۆلى عىساي ھەكارى نەبوايە كە كورد بوو، ئەوھو بوو بى وچان ھەولى لەگەل ئەو ئەمىرەندا دەدا ھەتاوھەكو توانى لەدەورى سەلاھەدىن كۆيان بكاتەو بەجۆرەھا شىواز ھەر لەمژدە

^۱ المدارس العصرية، ل: ۱۹۲.

^۲ وفيات الاعيان (۴/۴۹۷)، طبقات الشافعية (۷/۲۵۵).

^۳ دور الفقهاء و العلماء المسلمين في الشرق الأدنى، ل: ۱۲۳.

دانه وه هه تاوه کو هه پره شه و ترساندن، له م کارهش بهرده وام بوو هه تاوه کو ده ولته یاروفی دامه زانندو نه میش بریاریدا بگه پیتته وه بۆ شام بۆ خزمه تی نوره دین به مه رجیک سهر به سه لاهه دین بیت^۱، به م شیوه یه نه و رۆله مه زنه دهرده که ویت که زانا عیسای هه کاری پینی هه ستا بۆ پشتیوانیکردنی سه لاهه دین له وه زاره ته کهیدا، به هۆی به هیژی که سایه تی و زیره کیشه وه توانی ده سه لاتنی سه لاهه دین بچه سپینیت له سه ره تای وه گرگرتنی وه زاره تداو بواری بۆ بره خسیت هه تاوه کو خۆی یه کلایی بکاته وه بۆ مه سه له ی گه وره کانی تر مه به ستیشمان تیکۆشانه دژ به خاچه رسته کان^۲.

چاککردنه و هی نیوانی سه لاهه دین و نوره دین:

له مه شدا شیخ عیسای هه کاری رۆلی سه ره کی هه بوو توانی نیوانی سه لاهه دین و نوره دین خۆش بکات، به وه ی که سه لاهه دین پۆزش بینیتته وه له وه ی که نه ی توانی به ره و قه لای الکرك به ری بکه ویت بۆ یارمه تیدانی نوره دین و نوره دینیش نه م پۆزشه ی په سه ندکردو نامه یه کی بۆ سه لاهه دین نوسی که نه وه ی ده گه یاند: پاراستنی میسر له شتی تر به لامانه وه گرنگتره^۳، هه روه ها سه لاهه دین له رۆر کاروباردا پشتی به شیخ عیسای هه کاری ده به ست هه تاوه کو وای لی هات بووه یه کیک له نه میره گه وره کانی سه لاهه دین، هه روه ها سه لاهه دین ریژی ده نا له راو و بۆچوون و زانیارییه کانی و له رۆربه ی مه سه له کانی فه رمانه وه اییدا پرسی پیده کردو له رای دهرنه ده چوو^۴.

هاوکاریکردنی بۆ ریککه و تن له گه ل خه لکی موسلدا:

به دوا ی یه کدا هاتنی رووداوو هه لۆیسته کان گرنگی نه م زانایه یان دوپاتکرده وه له ده ولته تی سه لاهه دیندا، نه مه ش کاتی دهرکه وت که سه لاهه دین ویستی موسل گه مارۆ بدات و له ده سستی نه تابه ک عیزه دین مه سعودی بیسیینیتته وه بیگه پینیتته وه باوه شی به ره ی ئیسلامی و هاوکاریکردنی مسۆگه ر بکات دژ به خاچه رستان له جه نگی یه کلاکه ره وه ی له گه لیاند، به لام دوا ی چه ند رووبه پووبوونه وه یه ک له نیوانیاندا خلیفه ی عه باسی هاته ناو کیشه که وه گه وره ی شیخه کان صدرالدینی نارد هه تاوه کو هه ردوولا ریکبخات^۵، سه دره دینیش ناردی بۆ لای سه لاهه دین و داوا ی لیکرد چه ند که سیکی باوه پپیکراوی خۆی بنیريت بۆ دانوستانکردن له نیوان هه ردوولادا، سولتانیش

^۱ الباهر، ل: ۱۴۲.

^۲ دور الفقهاء و العلماء المسلمين في الشرق الأدنى، ل: ۱۲۴.

^۳ دور العلماء اصلاح المجتمع زمن الحروب الصليبية، ل: ۶۲.

^۴ دور الفقهاء و العلماء المسلمين في الشرق الأدنى، ل: ۱۲۴.

^۵ كتاب الروضتين، له دور الفقهاء و العلماء وه، ل: ۱۲۶.

داوای له قاضی فاضل و شیخ عیسا کرد که نامادهی ئه و دانوستانه بن، ئه وانیش ناماده بوون و بهم شیوه یه ش گفتوگو دهستی پیکرد و گه شتنه ریکه و تن و سه لاهه دینیش ناوچه که ی به جی هیش و بهم شیوه یه ش خوین له نیتوان موسولماناندا نه پزدا^۱.

دانوستان له گه ل وه زیری خلاطدا:

له سالی (۵۸۱ هـ - ۱۱۸۵ ن) دا زانا عیسا ی هه کاری هه ستا به ئه نجامدانی ئه رکیکی دبلۆماسی تر، کاتی سه لاهه دین ناردی بۆ گفتوگو کردن له گه ل وه زیری خه لاطدا وه ک بریکاری خۆی، چونکه پاش ئه وه ی که شا ئه رمه ن سکمانی فه رمانپه وای خه لاط کۆچی دواپی کرد سه یفه دین به کتمه ر شوینی گرته وه، پاله وان ئه تابه ک شه مه دین محمدی کوپی ئیلدکزی فه رمانپه وای عه جه میش به ریکه وت بۆ ئه وه ی خه للاطی له ده ست بسینیت، هه روه ها وه زیری خه لاطیش چاوی تی بریوو که ناوی مجدالدینی کوپی موه فه قی کوپی ره شیق بوو داوای له سه لاهه دین کرد که سنوریک بۆ ئه و ته ماعکاریانه دابنیت، سولتانیش زانا عیسا ی هه کاری نارد و ئه رکیکی دبلۆماسی پی سپارد هه تا وه کو زه مینه سازی بکات بۆ ئه نجامدانی دانوستان له نیتوان لایه نه ناکۆکه کاند، ئه وه بوو وه زیری خه لاط قسه ی له گه ل عیسا ی هه کاریدا کرد و داوای لیکرد سولتان په له بکات له هاتنیدا پیش ئه وه ی پاله وان بگاته به ره وه، له وکاته شدا سه لاهه دین موسلی به جی هیش بوو به ره و خه لاط به ریکه وتبوو، کاتی پاله وانیش بهم گۆپانکاری و روداوانه ی زانی و دلنیا بوو له پشتگیری عیسا ی هه کاری بۆ وه زیری خه لاط ترساو داوای سولخی کرد له گه ل وه زیری خه لاطدا و پاش مۆرکردنی سولحیش گه راپه وه ولاته که ی خۆی، ئه م کاره ش به حیکمه ت و دانایی زانا عیسا ی هه کاری بوو که له م ئه رکه دا سه رکه وتوو بوو و توانای هه ردوولا له سه ر میزی گفتوگو کۆ بکاته وه و دۆستایه تی و هاوسۆزی نیتوانیان بگێڕته وه^۲.

پیاوی ئه رکه تاییه ته کان:

له سالی (۵۸۲ هـ - ۱۱۸۶ ن) دا سولتان هه ستا به ئه نجامدانی چه ند گۆپانکارییه ک له میسرو شامدا به تاییه ت له جینشین و بریکاره کانی خۆیدا ئه مه ش به مه به ستی دلنیا بوونی له ناینده ی ولات داوای کۆچی دواپی خۆی و دروست نه بوونی ناکۆکی له نیتوان جینشینه کانیدا که کوپانی خۆی بوون. ئه مه سه رباری راهیتانیا ن له سه ر سیاسه تی حوکمرانی له ژیا ن خۆیدا و پاراستنی ولات له دابه ش بوون، به تاییه ت که له سه روو به ندی خۆ ناماده کردندا بوو بۆ جه نگیکی یه کلاکه ره وه دژیه خاچه رسته کان،

^۱ دور الفقهاء و العلماء المسلمين في الشرق الأدنى، ل: ۱۲۷.

^۲ مفرج الکروب (۱۶۸/۲، ۱۶۹).

کاتی هه والیی پێگه یشت که تقی الدین عمری برازی و جینشینى له میسردا له گه ل ملک الافضلى کوریدا چهند هه لسوکه وتیکی نه نجامداوه له کاتی نه خووشکه وتنى سه لاهه دیندا له حه ران که به لگه یه له سه ر ئاره زووی تاکه ره وی و خو سه پاندن به سه ر میسردا، هه ستا به ناردنی زانا عیسای هه کارى بۆ میسر که پیاویکی پایه به رز بوو به لایه وه سوپاش گوێپایه لیان ده کرد، فه رمانى پێکرد که تقی الدین عمر له میسر هه ده رنى و خو ى له شوینیدا به مینیت هه ^۱ زانا عیسا هه کاریش هه ستا به جیبه جیکردنی داواکه ى و به ره و میسر به ریکه وت و داخوازییه که ى سه لاهه دینی جیبه جی کردو تیایدا مایه وه هه تاوه کو العادلی برای سه لاهه دین به هاوپییه تی العزیز عثمانى کوپى سه لاهه دین گه شته میسر، نه مه ش به لگه یه له سه ر نه و متمانه زۆره ى که سه لاهه دین به زانا عیسای هه کارى هه بیوو و دلنیا بوونی لى به تایبته که ده یزانی هه کارى کارى گه رى زۆرى هه یه له سه ر سوپا له میسردا ^۲.

نازایه تی له جه نکه کانی خاچه رستیدا:

دواى نه وه ى که بارودۆخى ولات سه قامگیر بوو سه لاهه دین ده ستیدایه جیهادکردن له به ره ى شامدا به به شداری کۆمه لێکى زۆر زانای خو به خش، له پێش هه موشیان هه زانای عیسای هه کارى که به شیوه یه کى کرده یی به شداری ده کرد له تیکۆشان دژ به خاچه رستانداو شمشیری هه لده گرتو له پێناو خوادا ده جه نگا، پۆشاکى سه ربازى له به ر ده کردو میزه ره ى مه لاشى به سه ره وه بوو هه ردو پۆشاکه که ى پێکه وه کۆ ده کرده وه ^۳. سه رچاوه ئیسلامیه کانیش نه م به شدارییه یان بۆ نه م زانایه تۆمار کردوه، نه وه بوو له کاتی که سه لاهه دین چوو بۆ رووبه پووبوونه وه ى خاچه رسته کان له سالى ۵۷۳هـ - ۱۱۷۷زدا له عه سقه لاند هه ستا به په لاماردانى و خه لکێکى زۆرى لى کوشتنو زۆرێکیشى لى به دیل گرتو ده وره یه ى شاره که شى سوتاند، پاشان به رده وام بوو به ره و ره مله و له ویش ده رکه وت و دیلى زۆرى هه بوو به لام کاتى سوپاکه سه رقالى کۆکردنه وه ى ده سته که وته کان بوون و به گونده کاند هه لای بوونه وه سه لاهه دینیش له گه ل چهند جه نگاوه ریکى که مدا مایه وه، خاچه رسته کان کتوپر هیرشیان هیناو موسولمانه کانیا ن شپه رزه کرد پاش رووبه پووبوونه وه یه ک ژماره یه کى زۆر له موسولمانان کوژرانو به دیل گیرا، زانا ضیائه دین عیسای هه کارى و ظهیره دینی براشى له وه که سانه دا بوون که به دیل گران، نیه ن کثیریش باسى نه وه ده کات که عیسای هه کارى

^۱ دور الفقهاء والعلماء المسلمين، ل: ۱۲۸

^۲ دور الفقهاء والعلماء المسلمين، ل: ۱۲۹.

^۳ وفيات الأعيان (۴/ ۶۹۸)

له و رۆژهدا کوشتاریکی باشی کردوو^۱، به لگه شمان له سەر مه زنی پله پایه ی ئه م زانایه لای سه لاهه دین ئه وه یه که میژوونوسان باسیان کردوو که سه لاهه دین دوی دوو سال به بپی شه ست هه زار دینار ئازادی کرد^۲، هه روه ها میژوونوسان باسی ئه وه ده که ن که سه لاهه دین ته نها پارهی بۆ ئازادکردنی ئه م زانایه نه داوه به لکو کۆمه لێکی زۆریشی له داویه کان^۳ ئازادکرد، له وانه یان که به دیلی گرتبوون، ئه مه ش به لگه یه له سەر گه وره یی ئه م زانایه لای سه لاهه دینی ئه یوبی^۴ ئه مه و زانای پایه به رز عیسای هه کاری له سالی ۵۸۵ ک دا کۆچی دواپی کرد^۵.

شه شه م: زهینه دین عه لی کورێ نه جا:

له وه لۆیسته جوانانه که کۆمه لێ له زانایان پێی هه ستان و شیاوی ئاماژه پێدانه، ئه و دلسۆزی و خه مخۆرییه بوو که له سالی ۵۶۹ ک/ ۱۱۷۴ ز دا نواندنیان له پێناو سه لامه تی و ئاسایشی ولاتداو سوربونیان له سەر پارێزگاری لیکردنی له هه لوه شانوه و پارچه پارچه بوون، هه تاوه کو دوژمنانی نیسلام چاوی تی نه بپن، ئه مه ش له و کاته دا بوو که کۆمه لێ شیعه له میسردا هه ستان به پیلانیک بۆ گێرانه وه ی ده ولته ی فاطمی دوی ئه وه ی که له سه رده ستی سه لاهه دین روخینرا له سالی ۵۶۷ ک/ ۱۱۷۱ ز، پیلانه که شیان به و شیوه بوو که بانگهێشتی گاوه کانی صقلیه و ولاتی شام بکه ن بۆ به ده مه وه چونیان بۆ میسر به رامبه ر به به خشیینی بریک پاره و چه ند ناوچه یه ک پێیان، له پیلانه که شیاندا هاتبوو که له و کاته دا خاچه رسته کان دین و سه لاهه دینیش ده چێته ده ره وه بۆ رووبه پووبوونه و ه یان پیلانگێرێان له ناوه وه ی میسردا شوپش به رپا ده که ن و به م پێیه ش سولتان ئه که وێته نیوه ندی دوو ئاگره وه، ئاگری رابه رپن له ناو خۆردا و ئاگری خاچه رسته کان له ده ره وه دا، ئه مه ش ده بێته ی هوێ په رته وازه کردنی هیزه کانی و شسکت خواردنی له به رامبه ر خاچه رسته کاند، له ده ره وه و له ناوه وه شدا یاخیبووان ده ست ده گرن به سه ر ده سه لاتدا، سه رکرده ی ئه م پیلانگێرانه ش له شیعه کاند زانا و شاعیر عماره ی کورێ ئه بی له سه ته ی یه مه نی^۶ و عه بدولسه مه دی کاتب و قاضی هیبه توللای کورێ عه بدوللا ئه له وه یرس و چه ندین سه ربازی میسری و

^۱ مفرج الکوب (۲/ ۵۹، ۶۰).

^۲ کتاب الروضتین، له دور الفقهاء و العلماء، ل: ۱۲۵.

^۳ کۆمه له جه نگاوه ریکی ئایینی گاوه ر بوون که به ره گز فه ره نسی بوون.

^۴ دور الفقهاء و العلماء المسلمین، ل: ۱۲۵.

^۵ وفيات الأعیان (۳/ ۴۹۷).

^۶ وفيات الأعیان (۳/ ۴۳۱، ۴۳۶).

پیاوانی سودان و کارمه‌ندانى ناو کۆشک و کۆمه‌لێک له‌ئه‌مپروسه‌ریازانى سه‌لاحه‌دین^۱ بوون، گومانیش له‌وه‌دا نیه‌ که ئه‌م پیلانه‌ خیانه‌تیکی ئاشکرايه له‌لایه‌ن کۆمه‌لێ شیعیه‌وه له‌وانه‌ی که پشتیان ده‌به‌ست به‌خاچه‌رسته‌کان بۆ کوشتاری موسوڵمانه‌کان له‌پێناو ده‌سکه‌وتنی چه‌ند به‌رژه‌وه‌ندییه‌کی که‌سی و تاییه‌تو، روخاندنی ده‌وله‌تی سونتی ئیسلامی سه‌لاحه‌دین که تێده‌کۆشا دژ به‌دورمه‌نای ئاین، ته‌نانه‌ت ئه‌م خیانه‌ته‌ گه‌شته ئاستیک که پاره‌ به‌خشن به‌خاچه‌رسته‌کان بۆ هاتن بۆ میسرو داگیرکردنی^۲.

ویستی په‌روه‌ردگاریش وابوو که سه‌ره‌داوه‌کانی ئه‌م پیلانه له‌سه‌ر ده‌ستی یه‌کێک له‌پیاوانی ئاینی و زانایانی دڵسۆزو روشنبیرو عه‌مخۆرو به‌رژه‌وه‌ندیخوازی ئومه‌ته‌ی ئیسلامی که ئه‌ویش زه‌ینه‌دین عه‌لی بوو ئاشکرا بییت، ئیبن ئه‌سیر ئه‌لێ: میهره‌بانی په‌روه‌ردگار له‌وه‌دا بوو که کۆمه‌له‌ میسریه‌که زه‌ینه‌دین عه‌لی کوپی نه‌جای واعیظ و قاضی ناسراو به‌ ئیبن نه‌جیه‌یان برده‌ ریزی خۆیانه‌وه^۳ و خه‌لیفه‌ و وه‌زیر بانگخوازو قاضیان له‌ناو خۆیاندا دیاریکرد^۴، کاتی قاضی ئیبن نه‌جایان برده‌ ریزی خۆیانه‌وه‌ و ئه‌ویش کاتی هه‌ستی به‌مه‌ترسی پیلانه‌که‌یان کرد، هه‌ستا به‌ئاگادارکردنه‌وه‌ی سه‌لاحه‌دین له‌هه‌موو ورده‌کارییه‌کانی پیلانه‌که‌، ئه‌ویش داوای لێکرد که هاوکاریان بکات و له‌هه‌موو گۆڕانکارییه‌کان ئاگاداری بکاته‌وه، ئه‌ویش به‌گوێی کردو به‌وردی مه‌به‌ست و کاره‌کانیان ده‌گه‌یانده سه‌لاحه‌دین^۵. له‌به‌ر روشنایی ئه‌م زانیارییه‌شه‌دا سه‌لاحه‌دین توانی له‌ورده‌کارییه‌کانی پیلانه‌که‌ ئاگاداری بیته‌وه‌ و هاوکات له‌گه‌ڵ ئه‌مه‌شه‌دا نێردراویکی پاشای فره‌نج له‌ناوچه‌ی که‌نار ده‌ریای ناوه‌پاستدا گه‌شته لای سه‌لاحه‌دین و دیاری و نامه‌یه‌کی پێی بوو که به‌رواڵه‌ت بۆ سه‌لاحه‌دین بوو و له‌ناوه‌روکدا بۆ ئه‌وان بوو، دیاره‌ نامه‌گۆڕینه‌وه له‌نیوان گاوره‌کان و ئه‌و کۆمه‌له‌دا هه‌بوو، سه‌لاحه‌دینیش به‌مه‌ی زانی، یه‌کێک له‌و گاواره‌ی که متمانه‌ی پێی هه‌بوو راسپارد هه‌تاوه‌کو له‌گه‌ڵ نێردراوه‌که‌یاندا بپوات و له‌مه‌سه‌له‌که‌ دلتیا بیته‌ ئه‌ویش رۆشت و راستی مه‌سه‌له‌که‌ی له‌نێردراوه‌که‌وه بۆ هیئا، له‌م کاته‌شه‌دا سه‌لاحه‌دین له‌و هه‌واڵه‌ی ئیبن نه‌جا دلتیا بوو و فریای مه‌سه‌له‌که‌ که‌وت پیش روودانی و فره‌مانی ده‌ستگیرکردنی ئه‌و پلانگیرانه‌ی ده‌رکردو له‌ناوی

^۱ مفرج الکروب (۲۳۴/۱ - ۲۴۴).

^۲ دور الفقهاء و العلماء المسلمين في الشرق الأدنى، ل: ۱۳۰.

^۳ وفيات الأعيان (۵۳۰/۲).

^۴ السلوك (۷۴/۱، ۷۵)، دور الفقهاء و العلماء، ل: ۱۳۰.

^۵ مفرج الکروب (۲۴۴/۱، ۲۴۵).

بردن به م شتویهش کۆتایی به ئاژاوه که هات^۱، پاش ئه مهش سولتان زهینه دینی کوپی نه جای له خۆی نزیک کرده وه و خه لات و پاره ی باشی پی به خشی و پیداو یستییه کانی به ته وای جیبه جی کرد، هه روه ها را ورا وێژی پی ده کردو سه رسام بوو به راکانی و^۲، نازناوی عه مری کوپی عاصی لی نابوو و راکانی جیبه جی ده کرد چونکه ژیرو لیژان بوو، ژۆرێک له پیاوانی ده وه له ت و خه لگانی سوننه له میسردا به گوێیان ده کردو له رای ده رنه ده چوون، هه روه ک پاشان ئه لعه زیزی کوپی سه لآحه دین پیی وت: هه ر شتیکت به به رژه وه ندی زانی بۆم بنوسه، چونکه من ته نها به رای تو کار ده که م^۳. هه روه ها ئیبن جه وزی باسی ئه وه ده کات که ئیبن نه جا چالاک بووه له ئامۆژگاریکردنی خه لک و گێرانه وه ی فه رموده دا، سه لآحه دین و کوپه کانیشی له مه جلیسیدا ئاماده ده بوون و گوێستی وانه کانی ئه بوون و پله و پایه و ریزیکی ژۆری هه بوو له ناو خه لکدا^۴ کاتی که سه لآحه دینیش که وته پی بۆ رووبه روو بوونه وه ی خاچه رسته کان له ولاتی شامدا زهینه دینی کوپی نه جا رووداوه کانی بۆ تو مار ده کرد^۵، له و شتانهش که نوسیوی ئه وه بوو کاتی قه لای حمصی ئازاد کرد له سالی ۵۷۰ هـ - ۱۱۷۴ ز دا نامه یه کی بۆ نوسی که تیایدا به شتویه یه کی دوو درێژ وه سفی قه لاکه ی بۆ ده کرد^۶، کاتی سه لآحه دینیش پریاری مانه وه و جیگه ربوونیدا له شامدا کوپی نه جا له سالی ۵۸۰ هـ - ۱۱۸۴ ز دا نامه یه کی بۆ نوسی و باسی جوانی و خێرو بیرو نیل و مزگه وته کانی بۆ ده کرد، پاشان به لگه ی له سه ر گه وره یی و فه زلی میسر به چه ند ئایه ت و گێرانه وه و ئاسه وارێک هینایه وه، سه لآحه دینیش به نامه یه ک وه لامی دایه وه (که که چه زای ئیبن جه وزی و ئه بو شامه هیناویانه) تیایدا باسی ئه وه ده کات که نیشته جی بوون له شامدا باشته رو ئاوو هه وای خوشره و خوای گه وره ش له قورئاندا سویندی پی خواردوه، هه روه ها گله یی ئه وه ی لیده کرد که چۆن بیری دیمه شقی زییدی خۆی ناکاته وه و داوای لیکرد که بگوێزێته وه بۆ دیمه شق و له کۆتایه که شیدا هاتبوو: زهینه دین باسی خراپه کانی شام ده کات و منیش ئومید ده که م بگه رێته وه بۆ هه ق و له گه ل هاورپیکانیدا بگه رێته وه بۆی به پشتیوانی خوا^۷ هه رچۆنێک بیته ئیبن نه جا به رده وام بوو له سه ر کارکردن له گه ل سه لآحه دیندا هه تاوه که

^۱ الکامل فی التاریخ، له: دور الفقهاء و العلماء، ل: ۱۳۱.

^۲ کتاب الروضتین (۲۲۴/۲۱۹/۱).

^۳ دور الفقهاء و العلماء، ل: ۱۳۱.

^۴ مرآة الزمان، له: هکذا طهر جیل صلاح الدین، ل: ۲۸۲.

^۵ کتاب الروضتین، له: هکذا طهر جیل صلاح الدین، ل: ۲۸۴.

^۶ هکذا طهر جیل صلاح الدین، ل: ۲۸۴.

^۷ کتاب الروضتین، له: هکذا طهر جیل صلاح الدین، ل: ۲۸۴.

له ئازادکردنی بهیتولمه قدیس به شداد بوو و پێکهوه چوونه ناویهوه و یه کهم مه جلیسی وه عزو ئامۆزگاری له مزگهوتی نه قصادا گریڤا^۱ که دواتر باسی لێوه ده کهین به پشتیوانی خوا، دواجاریش نه بولحه سه ن عه لی کوپی نه جای ههنبه لی ناسراو به زهینه دین له ساڵی ۵۹۹ دا کۆچی دوایی کرد رهحمهتی خوای ئی بیت^۲.

حه وته م: عیمادی نه سفه هانی:

قاضی و پیشه و، زاناو موفتی، به پررسی دیوانی ئینشاو وه زیر عماده دین، باوکی عه بدوللا محمدی کوپی حامدی کوپی محمدی کوپی عه بدوللا کوپی عه لی کوپی محمودی کوپی هیهی نه سفه هانی نوسه، که به ئیبن أخی العزیز ناسرا بوو، هاته به غداو له خویندنگه ی نامیه دا نیشته جی بوو، له بواری فیه قهدا لیه اتوو بووه و له سه ر دهستی نه بی منصور سعیدی کوپی ره زاز خویندویه تی و زمانی عه ره بی و جیاوازی به باشی زانیوه و له زانستی (الترسل) دا دهستیکی بالای هه بوو چه ندین کتیبی نوسیوه و ناویانگی ده رکردوه، په یوه ندی به ئیبن هبیره وه کردوه و پاشان چووه ته دیمه شق له ساڵی ۵۶۲ هـ و په یوه ندی کردوه به ده وه له ته وه و له دیوانی ئینشادا خزمه تی کردوه له سه رده می نوره دینداو به فارسیش شتی ده نویسی، نوره دینیش وه ک نیردراوی خۆی ناردی بۆ لای المستنجد، و وانه وتنه وه ی - عیمادیه دا - نامیری پی سپارد له ساڵی ۵۶۷ دا، پاشان له دیوانی نه شرافدا دایمه زراند، کاتی نوره دین کۆچی دوایی کرد پشتگوێ خراو نه ویش رووی کرده موسول و له وێ نه خوش کهوت، پاشان گه پاپه وه بۆ هه له پ له کاتی کدا که سه لآحه دین گه مارۆیدابوو له ساڵی ۵۷۰ هـ دا، له وێ ده ستیدایه پیا به لآدانی سه لآحه دین و له لای مایه وه و نامه ی بۆ نارد نه ویش نزیکه کرده وه له خۆی، کاتی القاضی الفاضل له میسر ده رده چوو عیماده دین شوینی ده گرتوه^۳، به م شیوه یه عماد بووه بریکاری قاضی الفاضل له هه موو کاروباره کانیداو پله و پایه ی جارانی ده سه که وته وه بوو به نوسه ری تایبه تی سه لآحه دین و^۴، نه ویش هه موو کاروباره کانی پی ده نویسی و متمانیه ی پی به خشی و بوو به یه کێک له که سه نزیکه کانی که پاره ی دابه شه کردو کاروباره کانی به پێوه ده بردو به بی گه پانه وه بۆ سولتان ئیمزاو مۆری هه ر شتیکی ده کرد که پیی باش بویه و پیداو یستی نه و خه لکانه ی جیه جی ده کرد که روویان ئی ده ناو هاوشانی وه زیرو ناو دارانی ده و له ت بوو هه رچه نده نه گه شته ئاستی القاضی الفاضل لای سه لآحه دین، دای نه مه ش عماد له القاضی

^۱ مكذا طهر جیل صلاح الدین، ل: ۲۸۴.

^۲ وفیات الأعیان (۵۳۰/۲)

^۳ العماد القاضی، د. حسین عاصی، ل: ۲۱.

^۴ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۱، ۲۲.

الفاضل زیاتر لای سه لآحه دین ده مایه وه و القاضی الفاضل زورجار ناماده نه ده بوو لای سولتان چونکه بۆ راپه راندنی کاروباره کان سه ردانی دیمه شق و قاهره ی ده کردو.... هه روه ها له سه رده می سه لآحه دیندا نامه و بلالوکراوه و مزگیننی نامه ی ده رده کردو نه چووه مه جلیسی راویژکردنه وه^۱.

کاتی سه لآحه دینیش کۆچی دواپی کرد له سالی ۱۵۸۹ عماد رۆلی نه ماو ناویانگی کۆزایه وه و کاروباره کانی به ره و خراپی چوون چونکه کۆپه کانی سه لآحه دین وه ک باوکیان مامه له یان له گه لدا نه ده کردو هه ستان به دوورخستنه وه ی له پۆسته که ی، ده رباره ی نه مه ش عماد له پیشه کی البرق الاشامیدا نه لی: کاتی په روه ردگاری میهره بان سه لآحه دینی برده وه بۆ به هه شته که ی خۆی کۆپه کانی مولک و ده ولته که یان به شکردو منیش وتم: ریگه ی نه و ده گرن و دریزه به کاره کانی ده دن و ریزم ده گرن و دلخۆشم ده کهن، به لآم گومانه که م له جیی خۆیدا نه بوو و یارمه نی و به خششیان لی گرتمه وه و سه رچاوه یان وشک کردم و پرۆژه کانیان شیواندم^۲. پاش کۆچی دواپی سه لآحه دینیش نه و میژوونوسانه ی که باسی ژبانی عمادیان کردوه به هیچ شیوه یه ک باسیان نه هیناوه، یاقوت ده لیت: له مالی خۆیدا مایه وه و ده ستیدایه نوسین^۳، هه روه ها ئین خه له کان ده لیت: له ماله وه دا مایه وه خه ریکی کارونوسینی کتیب بوو.

به لآم وادیاره عمار پاش ماوه یه که پراوه ته وه بۆ وانه وتنه وه و نوسین، نه مه ش له و نامه یه دا ده رده که ویت که القاضی الفاضل بۆ عمادی نارد له میسروه له ۵۹۵ هـ دا و تیایدا سکالای ته نهایی خۆی ده کات و توانای وانه وتنه وه و نوسینی عماد به نیعمه ت و به خششیک دانه نیت که شیایو سوپاسگوزارییه و، نه لی: خوا ده زانی من له چ ته نهاییه کددام و ئۆقره م لیبراه له م سه رده مه ناخۆشه دا، و چاوه پێی (البرق الشامی) م که بیاری به سه رمداو سه رقالم بوونی گه وره شمان به وانه وتنه وه و نوسینی پر ره وانبیژییه و نیعمه ت و به هره یه که شیایو نه وه یه که زانایان سوپاسگوزاری بن، به رامبه ر به و چیژو خۆشیه ی که لیتی ده بن^۴. له و شیعرانه ش که ده یوت:

و للناس بالملك الناصر الصلاح صلاح و نصر کبیر
هو الشمس و افلاکه فی البلاد و مطلعه شرجه و السریر
اذا ماسطا أو حبا واحتی فما اللیث؟ من حاتم؟ ما ثیر؟

^۱ سنا البرق الشامی، ل: ۵۲، العماد الاصفهانی للعاصی، ل: ۲۴.

^۲ إرشاد الأديب (۸۵/۷)

^۳ وفيات الأعيان (۱۵۲/۵)

^۴ كتاب الروضتين، له: العماد الأصفهانی، ل: ۲۶.

^۵ سير اعلام النبلاء (۲۴۹/۲۱)

ههروهه له کاروانیکدا بوو ده‌رباره‌ی القاضی الفاضل نه‌یوت:

أما الغبار فانه مما أثارته السناكب

فالجو منه مظلم لكن تباشير السناكب

يا دهر لي عبدالرحيم فلست أخشى مَسَّ ناكب^١

پاشان عماد له‌روژی دووشه‌مه له‌سه‌ره‌تایی مانگی ره‌مه‌زانی سالی ١٢٩٧هـ/٥ی حه‌زه‌یرانی سالی ١١٢١دا کۆچی دوايي کردو له‌گۆرستانی سۆفیه‌کاندا له‌ده‌ره‌وه‌ی باب النصر به‌خک سپێردرا^٢.

هه‌شته‌م: نه‌لخه‌بوشانی:

زانای پایه‌به‌رزو دنیا نه‌ویست، نجم الدین أبو البرکات محمدی کورپی موفه‌قی کورپی سه‌عیدی خه‌بوشانی شافعی سۆفی، له‌سه‌ره‌ده‌ستی محمدی کورپی یه‌حیا خویندویتی و زیره‌کی و لێهاتوویی پێوه‌ دیار بووه^٣، کتیبی (المحیط)ی خۆی له‌به‌ری‌بووه‌ که‌ شازده‌ به‌رگ بووه‌ و به‌ره‌چه‌له‌ک خه‌لکی نیسا بووه‌ و ژبانی ساده‌ و زبیری هه‌بووه‌ و زۆر توندوتۆڵ بووه‌ له‌ئاینداو پێش نه‌وه‌ی بێته‌ میسره‌وه‌ ده‌یوت: نه‌چم بۆ میسره‌ ده‌سه‌لاتی عوبه‌یدی یه‌هودی ناهیلّم، نه‌وه‌ بوو له‌قاھیره‌دا نیشته‌جی بوو و ده‌ستیدا یه‌ ره‌خنه‌گرتن له‌خه‌لکی کۆشک و قسه‌ پێ و تنیان، نه‌وانیش سه‌رسام بوو یوون له‌گه‌لیداو نه‌یاندانه‌زانی چی بکه‌ن و، پاره‌ و به‌خششیکێ زۆریان بۆ نارد که‌ ده‌لێن: چوار هه‌زار دینار بووه‌، نه‌ویش به‌ و نێردراوه‌ی وت که‌ بۆی هێنا بوو: له‌ناو بچیت نه‌م بیدعه‌یه‌ چیه‌؟ پاشان داواي لێکرد به‌خیرایی بپوات و ئالتونه‌که‌ی بۆ فرێداو پاش لێدان و داگرتنی له‌سه‌ر پلێکانه‌کان^٤. کاتی هاته‌ میسره‌وه‌ له‌سالی ٥٦٥هـ دا له‌مزگه‌وتیکدا نیشته‌جی بوو، له‌وکاته‌شدا خه‌لیفه‌ی فاتمی العاضرلدين الله‌ خه‌ویکی بینی، له‌خه‌وه‌که‌شیدا دوپشکێک له‌مزگه‌وتیکێ نه‌و شاره‌وه‌ هاته‌ ده‌ره‌وه‌ پێوه‌یداو نه‌ویش به‌ترسه‌وه‌ راجه‌ل‌کاوه‌ که‌سیکی بانگ کرد که‌ شاره‌زا بوو له‌لێکدانه‌وه‌ی خه‌ودا خه‌وه‌که‌ی بۆ گێڕایه‌وه‌ نه‌ویش وتی: نه‌میری باوه‌رداران له‌لایه‌ن پیاویکه‌وه‌ زبانی پێ ده‌گات که‌ له‌و مزگه‌وته‌دا نیشته‌جی بووه‌، پاشان خه‌لیفه‌ فرمانیدا به‌هێنانی نه‌و که‌سه‌ی که‌ له‌و مزگه‌وته‌دا یه‌، نه‌وانیش چوون و سۆفیه‌کیان هێناو عاضدیش لێی پرسی له‌کۆپوه‌ هاتووه‌ و که‌ی هاتووه‌ ته‌میسره‌و بۆچی هاتووه‌؟ نه‌ویش وه‌لامی دایه‌وه‌، عاضدیش هه‌یج شتیکی وای تیایدا به‌دی نه‌کرد که‌جی گومان بێت به‌لکو هه‌ژاری و راستگویی بۆ ده‌رکه‌وت، بۆیه‌ برێک پاره‌ی پێداو پێی وت: نه‌ی شیخ دوعامان بۆ

^١ هه‌مان سه‌رچاوه (٣٥٠/٢١)

^٢ العماد الأصفهاني، ل: ٢٧

^٣ سير أعلام النبلاء (٢٠٤/٢١)

^٤ طبقات السبكي (١٥/٧)، سير أعلام النبلاء (٢٠٥/٢١)

بکه، پاشان نازادی کردو ئه ویش هاته وه بۆ مزگه وتو نیایدا مایه وه هه تا ئه و کاته ی که شیرکۆ هات له دیمه شقه وه و سولتان سه لاهه دین بووه وه زیری عاضدو ده ستیدایه رووخاندنی ده ولّه تی فاطمی، داوای فتوای له زانایانی میسر کرد، خه بوشانیش له هه موویان توندتر بوو به رامبه ریان و خراپه کانی باسکردن و به بی باوه پی داده نان و زۆر له سه ریان ده دا، هه روه ها ئه م زانایه فرمان به چاکه و نه هی له خراپه ده کرد، ئه وه بوو جارێکیان به رده رکی جێنشین میسر مظفرالدین عومه ر هاته لای و تی: تقی الدین سلّوت لێده کات، خه بوشانیش وتی: بلّی شقی الدین واته یاخی له دین سلّوی خوای لی نه بیّت، کابراش وتی: ئه و پۆزش ده هینیتته وه ده لی: شوینی نییه بۆ فروشتنی ئاوی گه نه شامی، خه بوشانیش وتی: درۆ ئه کات، وتی: ئه گه ر شوینیک ئه زانیت پیمان بلّی، وتی: وه ره پێشه وه، کاتی هاته پێشه وه قزی گرتو به زلله هات به سه ریداو ئه یوت: من ئاوی گه نه شامی نافروشم، تا بزائم له کوئ هیه، پاشان له ده ستی رزگاریان کرد، به درێژی ته مه نیشی پاره ی له پاشایه ک یان پاره ی وه قفی وه رنه گرتووه وه له و جلانه شدا کفن کرا که له به ریدا بوو، ئه مه و خه بوشانی له مانگی ژێ القعه ی سالی ٥٨٧هـ دا کۆچی دوایی کرد^١.

ئه مه ژیا نامه ی هه ند له زانایانی سه رده می سه لاهه دین بوو، که پله و پایه یان زۆر به رزو شکۆدار بوو لای سه لاهه دین و مه جلیسی پر بوو له پیاوچاک و زانایان، عیمادیش له م باره یه وه ئه لی: پێی باش بوو فه رموده به سه نه ده وه باس بکریّت و، زانایانیش له زانستی شه رعیه به سود بدوین، به هزی زۆر گفتوگۆکردن و دانیشنی شه وه له گه ل زانایان و داده رانا له وان شاره زاتر بوو له حوکم و به لگه ی شه رعیه و هۆکاره کانی ره زامه ندی په روه ردگار^٢.

ئیه ن شه دداد لێیه وه ئه گیریتته وه: که هه ر کاتی بیبیستایه زانایه ک هیه ریوایه تی باشه و فه رموده ی زۆری بیستوه، ئه وه ئه گه ر زاناکه به اتایه بۆ لای داوای هینانی ده کردو گوئیستی فه رموده ده بوو لێوه ی ئه گه ر زاناکه ش ئاماده نه بوایه بیته لای سولتان به پێی خوێ ده چوو بۆ لای و کوپه کان و ده وره ریشی به شدار ده کرد له گه ل خۆیدا، په یوه ندیشی له گه ل پێشه وه قطب الدینی نه یسابوریدا په یوه ندیه کی به یز بوو، چونکه به رده وام له گفتوگۆو مشتومردا بوو له گه ل

^١ الموسوعة اساملة في تاريخ الحروب الصليبية (٢٥/٢٧، ٤٢٨)

^٢ سير اعلام النبلاء (٢١/٢٠٧)

^٣ سير اعلام النبلاء (٢١/٢٠٧)

^٤ سير اعلام النبلاء (٢١/٢٠٧)

^٥ دور الفقهاء و العلماء المسلمين في الشرق الأدنى، ل: ١٣٨.

^٦ النواذر السلطانية، ل: ٧، دور الفقهاء و العلماء المسلمين في الشرق الأدنى، ل: ١٣٨.

زانایاندا له و مه سه لانه دا که پیو یستی به تیگه یشتن هه بوو تیایاندا^۱، به کورتی: زانایان و شه رعنا سان پله و پایه و گرنگیه کی تاییه تیان هه بوو لای سه لآحه دین و سۆزو چاودێری و ریزی مادی و مه عنه وی لی ده گرتن و راکانیان نرخینراو و به هه ند وه رگراو بوو به لایه وه و پرس راویژیانی به پیو یست ده زانی له هه موو مه سه له شه رعیه کاندای که په یوه ست بوو به هه موو بواره کانی فرمانپه واییه وه، به م پییه ش زانایان ده سه لاتی رۆحیان به سه ر بیرو هزی خه لکیدایا پیدا کردو کاریگه ری نۆریان هه بوو له سه ر گه ل و حکومه ت، به لگه ش له سه ر نه مه ش نه وه یه که ده ولت جله وی به رگری و جه نگی دابوو یه ده ست زانایانی هاوشپوه ی عیسای هه کاری که له هه ردوو بواری ئاینی و سه ربازیدا شاره زار لیها توو بوو له سه ر ده می سه لآحه دیندا^۲.

^۱ دور الفقهاء و العلماء المسلمين في الشرق الأدنى، ل: ۱۳۸.

^۲ هه مان سه رچاوه، ل: ۱۳۹.

باسى پېنجەم: چاكسازى ئابورى و بوارەكانى خەرجى

دەولەت لەسەردەمى سەلاحەدىندا لەقۇناغى دەولەمەندى و خوشگوزەرانىدا بوو، بەوپىيەى داھاتى زۆر بوو و سەرچاوەكانى رۆزىشى جۇراوچۆر بوو، ئەتوانىن داھاتەكانىش بەم شىۋەيە ديارى بگەين:

• دەستى گرت بەسەرگەنجىنە زۆرەكانى فاتمىيەكاندا دواى دەست گرتنى بەسەر مىسردا.

• داھاتى سەرئانە كە لەخەلكانى ناموسولمانەوہ بۆى دەھات.

• داھاتى فېدىيە كە لەدىلەكانەوہ بۆى دەھات.

• داھاتى دەستكەوت و غەنىمەتەكان كە لەكاتى جەنگدا دەستى دەكەوت.

• داھاتى خەراج كە لەو زەويانە وەرەگىرا كە بە سولخ و ئاشتەوايى دەستى بەسەردا گىرابوو،... وىرپاى چەندىن داھاتى رەواو سەرچاوەى سامانى تر، بى گومان سەلاحەدىن لەو سولتانانە نەبوو كە پارە و مالىيان لەشتى لابلەلايى و نازەوادا سەرف دەكرد، بەلكو لەپىناو خواو بنىاتنانى قەلاو حەسارو ئاوەدانكردنەوہ و ئەو بوارانەدا كە سودى گشتيان ھەيە خەرجى دەكرد^۱.

يەكەم: گرنگيدانى بەكشتوكال و بازارگانى:

بۆنەوہى سەلاحەدىن ولاتەكەى بېارىزىت لەھەژراى و قات و قېرى كە دەرەنجامى جەنگو رويەپووبوونەوہكان دروست دەبىت، گرنگى باشى دەدا بەكشتوكال و ھۆكارەكانى ئاودىرى، ھەتاوہكو زەوى باشتىن بەرويومى ھەبىت، ھەموو چۆرە پىداويستىيەك بەرھەم بىننىت، ئەمەو مىسرو شام ھاوكارى يەكتريان دەكرد لەئالوگۆپكردنى بەرويومە كشتوكالىيەكان و بەھىزكردنى بەرژەوہندە ئابورىيەكان و دابىنكردنى سامان و كۆمەكى پىويست بۆ سوپا، ھەروہا ھەردو ھەرىمەكە ھاوہەلوپىست بوون بەرامبەر بەدەستدريژى فەرەنجەكان و، دابىنكردنى ئازوقە و خۇراكى پىويست بۆ سوپاى ئىسلام، ئەوہ بوو مىسر لەسەردەمىدا بووہ ئەلقەى پىكەوہ بەستنى رۆژھەلات و رۆژئاوا، چەند شارىكى ئەوروپىش بەھۆى ئەم بازارگانىيەوہ بوژانەوہ وەك شارەكانى (بندقيە و پىزا) ئىتالى، دواترىش خەلكى بوندوقىيە رازى بوون بەدامەزاندنى بازارپىكى بازارگانى لەئەسكەندەرىيەدا بەناوى (بازارپى ئەيك) سەلاحەدىنىش گرنگىيەكى زۆرى دەدا بەبازارپە بازارگانىيەكان ھەتاوہكو ئابورى بېورىتتەوہر بەرھەم زىاد بكات، بەم شىۋەيە بازارپەكان لەمىسرو شامدا زۆر بوون و ئەويش بايەخى دەدا بەچاكسازى و فراوانكردنى، ئىبن جېبرى گەپۆك -رحالە-

^۱ صلاح الدين الأيوبي، عبدالله علوان، ل: ۱۲۵.

به چەند بازارپێك لهو بازارپانه دا تێپه‌ری كردوو له‌سه‌رده‌می سه‌لاحه‌دیندا له‌ساڵی ٥٧٨ هـ داو سه‌رسامی خۆی تۆمار كردوو به‌رامبه‌ر به‌و سیستهمی كه‌ تاییدا په‌یڤه‌و ده‌كراو له‌لێدانیدا سه‌باره‌ت به‌شاری حه‌له‌ب ئه‌لێ: ئه‌م شاره‌ زۆر گه‌وره‌یه‌و به‌ریکی دروستكراوه‌و دیمه‌نی دلكیرو بازارپه‌كانی فراوان و پێگه‌وه‌ به‌ستراون به‌شیوه‌یه‌کی لاكێشه‌یی له‌پیشه‌یه‌كه‌وه‌ ئه‌چینه‌ ناو پیشه‌یه‌کی تره‌وه‌و هه‌موو پیشه‌ گه‌وره‌كانی به‌م جۆره‌ تیا به‌هه‌مووشی به‌ته‌خته‌ سه‌ری گیراوه‌و دانیشتوانی له‌سیبهری چو‌و پێدا ده‌ژین، هه‌موو بازارپێکی مۆڤ سه‌رسام ده‌كات و چاو روون ده‌كات وه‌ و زۆربه‌ی دوكانه‌كانیشی به‌جوانی له‌ته‌خته‌ دروستكراوه^١، ناصر خوسره‌و له‌كتیبه‌ی (سه‌فه‌نامه‌) دا وه‌سف‌ی شاری طرابلسی شام له‌سه‌رده‌می سه‌لاحه‌دیندا ده‌كات و ئه‌لێت: ولاتیکی جوانه‌، به‌كێلگه‌و بیستانی و قامیشی شه‌كری زۆرو دره‌ختی نارنج و مۆزو لیمۆ ده‌وره‌دراوه‌و وێپای شوینی رست‌و چن‌ین كه‌ چوار یان پێنج یان شه‌ش چینه‌و بازارپو شوسته‌كانی جوان و پاك‌ن، ته‌نانه‌ت وا ده‌زانی هه‌موو بازارپێك كۆشكێکی رازاوه‌یه‌، له‌ناوه‌پاستی شاریشدا مزگه‌وتێکی گه‌وره‌ هه‌یه‌، كه‌ به‌ نه‌خشی جوان و تۆكه‌م رازینراوه‌ته‌وه‌و له‌گۆڤه‌پانه‌كه‌شیدا گۆمه‌زه‌یه‌کی گه‌وره‌ هه‌یه‌ كه‌ له‌ژێردا حه‌وزێك هه‌بوو له‌خواروو ئاوه‌اوێژێکی تیا‌بوو كه‌ له‌مسی زه‌رد دروست كری‌بوو، هه‌روه‌ها له‌بازاریشدا شوینیکی ئاو خواردن هه‌بوو كه‌ پێنج به‌لوعه‌ی ئاوی لێ به‌سترا‌بوو بۆ نه‌وه‌ی خه‌لكی ئاوی لێ به‌رن^٢.

دووه‌م: گرن‌گیدان به‌پیشه‌سازی:

سه‌لاحه‌دین گرن‌گی ده‌دا به‌دروستكردنی چه‌ك و رست‌و چن‌ین و قوماش و پۆشاک‌ی حه‌ری‌ری ده‌زوو ئالتونی و زینی ئه‌سپ و دروستكردنی شوشه‌، هه‌روه‌ها له‌سه‌رده‌میدا پیشه‌سازی قاصو و قاچاغ و كه‌شتی و به‌له‌م دروستكردن و چه‌ندین شتی پێویستی تر بۆ‌لو‌بوو‌بووه‌ن كه‌ به‌ره‌می زیاده‌ ده‌كرد و ئابوری وڵات به‌هێ‌زتر ده‌كرد^٣ هه‌روه‌ها پیشه‌وه‌ران له‌سه‌رده‌می ده‌وله‌تی ئه‌یوبیدا له‌هه‌موو كه‌س وه‌فادارتری‌بوون بۆ‌دابونه‌ریته‌ كۆن و بۆ‌ماوه‌یه‌یه‌كانیان، ئه‌وه‌ بوو كری‌كارو پیشه‌وه‌ران له‌سه‌ر هه‌مان شی‌وا‌زو رێ‌په‌وی سه‌رده‌مانی پێش خۆیان به‌رده‌وام بوون، هه‌روه‌ها پیشه‌وه‌ران چه‌ند سه‌ندیکاو رێ‌خه‌راوی‌کیان هه‌بوو كه‌ مافه‌كانیان بۆ ده‌پاراست‌ن و سه‌په‌رشتی كارو ئه‌ركه‌كانیان ده‌كرد به‌جۆرێك كه‌ سیست‌م و یاسای تاییه‌تی هه‌بوو كه‌ هه‌مووان رێ‌زیان لێ ده‌گرت و ده‌وله‌تیش

^١ صلاح الدین الأيوبي، ل: ١٧٦.

^٢ صلاح الدین الأيوبي ل ١٧٧

^٣ الفنون الإسلامية في العصر الأيوبي (٥٤١/٥٤٢)

پشتیوانی لیده کرد.^۱ په کیک له نهریته کانی سه ندیکاو ریڅخراوه کانی پیشه وهرانیښ، بریتی بوو له پاراستنی نهیښی پیشه کان و نه درکاندنی بۆ که سانی ترو پاراستنی بۆ خاوه ن کارو بڼه ماله کانیان، رهنگه نه مهش هۆکاری تایبه تمه ند بوون هه ندی خیزان بیت به پیشه یه کی دیاریکراو گواسته وهی به شیوه یه کی پشتاوپشت له ناویاندا. به ناویانگترین ناوه نده پیشه سازیه کانیش له سرده می نه یوبیدا نه مانه ن:

۱- **شاری قاهره:** مه به ست له دروستکردنی شاری قاهره، بوونی به پایته ختی ده ولت و مالیکی که وره بۆ هه موو میسرپیه کان نه بوو، به لکو مه به ست له دروستکردنی نه وه بوو که بیته شوینیکی تایبه ت بۆ خه لیفه و سه رپازو ده ست و پیوه نده که ی دوور له شاری فسطاط، به لام قاهره دوا یه ک سه ده بووه قهره بالغتین ناوه ندی ناوه دان و ژیا نی کۆمه لکه یه کی به هه موو چین و توژو پیداو یستییه کانیه وه له خوگرت و چندین پیشه و پیشه سازی تیا دا ده رکه وت و له سرده می نه یوبیدا بوو به بازارپکی که وره^۲. ناشکرا شه که بازارپه کانی قاهره له سرده می سه لاهه دیندا که شه کردنیک ی باشی به خووه بینو و چه ندین گوپانکاری نابوری و کۆمه لایه تی و مه زنی به خووه بینو که بووه هۆی زیاده بوونی خواست له سر به ره مه کانی بازارپ به شیوه یه کی گشتی. دیاره نه م که شه کردنه ش بووه هۆی سه ره لدانی چه ندین گوپانکاری که بازارپه کانی نه و شاره به خووه بینو له گرنگترین نه و گوپانکاریانه ش

آها علیها لیل ما ترکن لنا
إلا الأسی وعدلات من الحلم
عسی الراح إذا سارت مبلغة
توفی فقد غدر الأحباب بالذمم

ده رکه وتنی پسپوړپیتی بوو له بازارپه کاندوا، دانانی بازارپ تایبه ت بۆ هه ر که له وپه لیک نه مهش ریو شوینیکی ریڅخه رانه بوو که له سرده می سه لاهه دیندا بۆ یه که م جار ده ستی پیکرد، هه روه ها تیبینی نه وه ده کریت که نۆزینه ی نه و بازارپه سه ره کییانه ی که له سرده می نه یوبیدا ده رکه وتن تایبه ت بوون به فروشتنی که له وپه لیک دیاریکراو، نه مهش دیارده یه که پیش سه رده می نه یوبی نه بوو، له و بازارپانه ش بازارپ تایبه ت هه بوو به فروشتنی جل و به رگی دووراو راخه و پۆشاک، هه روه ها بازارپ (جه مه لوئی که وره ش) له سرده می سه لاهه دیندا بنیاتنراو تایبه ت بوو به فروشتنی قوماشی ناوړیسمو، بازارپیکش تایبه ت بوو به فروشتنی که له وپه لی بووک و خشل و زیپ، بازارپ (بین القصیرین) یش تایبه ت بوو به شمشیرو «راو قه لقان و رم و تیر، له که ل پیداو یستییه کانی

^۱ هسان سرچاوه (۵۵/۱)

^۲ هسان سرچاوه (۵۵/۱)

سەربازىيەكانى تىرى ۋەك چەك ۋە كەرەستەكانى تر، ئەمە جگە لەچەند بازارپەك كەتيايدا جل ۋە بەرگى سەربازان ۋە پۇشاكى سولتان ۋە ئەمىرو ۋە زىرو دادۋەرەكانى ھەبوو ۋە تاييەت بوو بەخەلكانى دەسەلاتدار، ھەروەھا ھەندى بازارو پىشەسازى لەفسطاط ۋە گويزرانە ۋە بۇ قاھىرە، ئەمەش دياردەيەكى سىروشتى بوو ھەتاوەكو رى بدرىت بەنىشتەجى بوونى خەلكى بەگشتى لەقاھىرەدا ئەمەش ھەلىكە بۇ بازىرگان ۋە پىشەوەرەكان ھەتاوەكو بىنە قاھىرە ۋە چالاكى خۇيان لەنزىك پىاوانى دەولەتە ۋە ئەنجام بدەن، دواى رىزگار بوونى دەولەت لەو دەزگا پىشەسازىيەى كە لەبەر ۋە بوومدا ھەبوو لەسەردەمى باطمىداو بوو ھۆى رۇشتنى ژمارەيەك لەو پىشەوەرە ۋە بۇ بازارپە جۆراو جۆرەكان بەمەبەستى كاركردن تيايدا، ئەمەش يارمەتيدەر بوو بۇ زىادبوونى چالاكى پىشەسازى ۋە گەشەكردن لەقاھىرەدا، كە ئەمەش لەلاى خۇيە ۋە رۆلى ھەبوو لەگەشەسەندنى بازىرگانى لەسەردەمى سەلاحەدىنى ئەيوپىدا^۱.

۲- شارى فسطاط: ئەتوانىن بلىين ئەو ئاگرەى كە شاۋر ھەلى گىرساند خەرىك بوو بەتەواۋى فسطاط لەئاو بەرىت، ئەگەر بنەمالەى ئەيوپى فرىاى نەكەوتنايە، ئەو ھەبوو لەو كاتە ۋەى كە ئەسەدەدىن شىركۆ ۋە زارەتى ۋە رگرت، سوربوونى خۇى نىشاندا لەسەر سەرلەنوۋى بنىاتنانە ۋەى ئەوشارە، پاشان سەلاحەدىنى برازاي درىژەى بەم كارەداو گرنگىيەكى زۆرى بە فسطاط داو ھەستا بەچاكسازىكردن لەمزگەوت ۋە دەزگا سەرەككىيەكانىداو چەندىن خويىندنگەى تيايدا بنىاتناو لەكۆتايىشدا بەھۆى شوراو ھەسارىكە ۋە لەگەل قاھىرەدا تىكەلى كىردو بەم شىۋەيەش پاراستنى ھەردووكىيانى پىكە ۋە مسۆگەر كىردو بەھۆى ئەم گرنگى پىدانەشە ۋە: ئاۋەدانى وردە وردە گەپايە ۋە بۇ شاۋر ھەلى بنىاتنانە ۋەى فسطاط لەسەردەمى سەلاحەدىنە ۋە لەباربوو چەندىن بىناو بازارپە كارگە دروستكران^۲ كارگەكانىش فسطاطىش بە (مسابك) ئاۋەند كران، ئەوترا (مسابك النحاس) كارگەى تۈاندنە ۋەى مسو (مسابك الفولاذ) كارگەرى تۈاندنە ۋەى پۇلاۋ بەوشىۋەيە، گومانىش لەو ھەدا نىيە كە ئەو كارگەنە كە لەفسطاط دا بوون، خامى كانزايى تۈاۋە لەقالبدراۋى بەرھەم دەھىنا كە پىتويست بوو بۇ پىشەسازى كانزاکان لەمىسردا بۇ دروستكردن چەك ۋە ئامىرى جەنگى سەربارى ئامىرەكانى ئاۋمال ۋە توحفە ۋە (نەختىنە) جۆراو جۆرەكان^۳.

^۱ عمران القاهرة و خططها في عهد صلاح الدين، ل: ۲۲۷ - ۳۳۳.

^۲ عمران القاهرة و خططها في عهد صلاح الدين، ل: ۲۴۹ - ۲۵۲.

^۳ الفنون الاسلامية في العصر الأيوبي (۱۴۳/۲)

۳- تنیس: تنیس به گرنگترین ناوهندی پیشه‌سازی رستن و چین داده‌نری له‌سهرده‌می نه‌سوبیدا، نه‌وه بوو ژۆدینه‌ی میژوونوس و گه‌شتیاره‌کان ژۆچون له‌پیشه‌سازی چیندا، نه‌م جۆره قامیشه‌ش له‌ده‌ره‌وه‌ی تنیسدا ده‌چیترا^۱، شایانی باسه‌ ناوه‌دانی شاری تنیس به‌هۆی چالاکی پیشه‌سازی و بازرگانی خه‌لکه‌که‌یه‌وه بوو، هه‌تاوه‌کو پاشا الکامل محمدی کوپی نه‌یوب له‌ سالی (۱۲۲۶/ک) شوراو خانوه‌کانی روخاند^۲.

۴- له‌و شارانه‌ش که له‌وکاته‌دا به‌ناویانگ بوون وه‌ک ناوه‌ندی پیشه‌سازی له‌سهرده‌می نه‌یوییدا: شاری دمیاط و نه‌خمیم و نه‌سکه‌نده‌رییه‌و دورگی الروضة و شاری دیمه‌شوق حه‌له‌بو^۳ چهند شاریکی تر.

سییه‌م: نه‌هیشتنی باج و رازی بوون به‌داهاته شه‌رعیه‌کان:

سه‌یر نییه که دواى کۆچی دواى سه‌لاحه‌دین له‌خه‌ژینه‌که‌یدا ته‌نها ۴۶ دره‌می زیو و یه‌ک دینار زێر مابیت، چونکه داهاتی ولاته‌که‌ی ژۆر ژۆر بوو و خه‌رجیه سه‌ربازییه‌کانیشی ژۆر ده‌بوون، هه‌رچه‌نده نه‌و ناوچانه‌ش ژۆر بوایه‌ن که ده‌که‌وتنه ده‌ستیه‌وه هێنده داهات و خه‌رجیه‌کانی ژۆرت ده‌بوون، هه‌میشه‌ش کاری به‌م بئه‌مایانه ده‌کرد:

۱- هه‌له‌وه‌شاندنه‌وه‌ی باج و (ضریبه) نادروسته‌کان له‌هه‌موو نه‌و ولاتانه‌دا که نازاد کراو بوون.

۲- رازی بوون به‌داهاته شه‌رعیه‌کان وه‌ک زه‌کات و سه‌رانه و خه‌راج و ده‌ستکه‌وت و ده‌یه‌کی بازرگانی، داهاتی میسریش سه‌رچاوه‌ی یه‌که‌می بوو، چونکه میسری به‌شانشینی خۆی ده‌زانئ، بۆیه نه‌و باجانه‌ی تیا‌دا هه‌له‌وه‌شاندنه‌وه که له‌سه‌ر مه‌غریبه‌یه‌کان دانرا بوو بۆ حه‌ج و باجی له‌سه‌ر بازرگانه‌کانی یه‌مه‌ن لا‌برد و وێرایی هه‌لگرتنی نه‌و باجانه‌ی که هاوشیوه‌ی نه‌مه بوون له‌دیمه‌شوقدا له‌کاتی نازادی کردنیدا هه‌روه‌ها له‌حه‌له‌بو و سنجار (شه‌نگار) و رقه‌شدا هه‌مان کاری کرد، سیاسه‌تی دارایی له‌و بلا‌وکراوه‌یه‌دا ده‌رده‌که‌وێت که ده‌ری کرد له‌کاتی هه‌لگرتنی باج له‌سه‌ر رقه‌که‌ تیا‌دا هاتوه: خراپترین نه‌میر نه‌و که‌سه‌یه که کیسه‌ی پرکات و خه‌لکی هه‌زار بکات، و دورترین که‌سیشیا‌ن له‌راسته‌یه‌وه نه‌و که‌سه‌یه که به‌ناهه‌ق پاره له‌خه‌لک وه‌رگرت و نه‌و کاره‌ش به‌ره‌وا بزانیت، هه‌ر که‌سی‌کیش له‌به‌رخاتری خوا ده‌ستبه‌رداری شتیک بێت بۆی قه‌ره‌بوو ده‌کاته‌وه و هه‌رکه‌سی‌کیش قه‌رز بدات به‌خوا

^۱ یه‌کێکه له‌شاره‌ جوانه‌کان، دورگی‌یه‌کی نزیک ده‌ریایه له‌میسردا له‌نتوان شه‌له‌رماو دومیاطدا.

^۲ الفنون الاسلامیة فی العصر الايوبي (۱۴۵/۲۱)

^۳ هه‌مان سه‌رچاوه (۱۴۶/۲)

^۴ هه‌مان سه‌رچاوه (۱۴۶/۲ بۆ ۱۴۸)

وهریده گریته وه، کاتی دقه شمان نازادکرد بینیمان چهوری ده خوریته و ستم ده کریته،
 نیمهش فرمانمانداو پیوستیمان کرد له سهر خۆمان و سه رجهم والیه کان که ئهم باجانه
 هه لگرو.... فرمانمان دا ئهو ده رگایانه داخوین و هه لپوه شیرینه وه و له دیوانه کاندایه
 نه هیلرین و هه موو ده وله مه ندو هه ژارانی لی بیه خشرین^۱ به شیوه یه کی هه می شه یی.

به م شیوه یه ئهو باجانه هه لگرا که خاچه رسته کان له الصلت و البقاء و جبل عوف و السواد و
 جۆلندا و هریان ده گرت. فره نه کانی ش نیوه ی به روبومیان لی ده سه ندن، هه روه ها سه لآحه دین
 فره زی زه کاتی زیندوو کرده وه (که فاطمیه کان هه لیان و هه شان دبویه وه) وه ک ناماژه یه ک بۆ
 گه پانه وه ی مه زه بی نه هلی سوننه و خستییه بری باجو سه رانه ناره واکانیان و گرنگی ده دا
 به کو کردنه وه ی دیوانیکی بۆ ته رخان کردبوو که (سه ره رشتیاری زه کان) سه روکاری ده کردو
 موچه یه کی که می هه بوو، هه روه ها زه کات له زێپو زیوو بازرگانی و مه پو مالآت و کشتوکال
 وهرده گیرا، به لآم ماده ده خۆراکیه کانی وه ک کونجی و تۆی که تان و زه یتون و سه وزه زه کاتیان
 له سهر نه بوو، باجی خه راجیش به پیتی سیستم له کاتیکی دیاریکراودا وهرده گیرا، کاتی که پیوست
 بوو سالی هه تاوی بگوپردیته به سالی کۆچی له سالی ۵۶۷ هه ک دا چونکه کاتی کو کردنه وه پیش کاتی
 به روبووم ده که وت سه لآحه دین ده سه برداری ئه وه بوو، به لآم شوینه کانی تری وه ک شام و جه زیره
 ئه وه خه راج به پیتی روبه ری زه وی به فه ددان وهرده گیرا و گه نم و جۆ دوو ئه رده ب و نیو بوو بۆ یه ک
 فه ددان بوو، سودمه نده کان باجه کانیان کۆده کرده وه ئه یانبرد بۆ دیوانی سولتان، هه روه ها پاقله و
 تۆکیش به هه مان شیوه بوو، هه ندی به روبومی تریش باجی له سهر بوو وه ک تری و به روبوومی
 دره خت، که له نیوان دیناریکه وه تا پینچ دیناردا بوو بۆ هه ر فه ددانیک، له سالی سییه میشدا له سی
 دینار زیاتر نه بوو، خه لکی غه یره دین و نه هلی کیتابیش سه رانه یان ده دا به لآم ژنان و مندالان و پیاوه
 ئاینیه کانیان له سهریان نه بوو، هه روه ها پیشی ده و ترا باجی (الجوالی) کۆی جالبه و به پیتی
 که سه کان ده گۆرا، له دیناریکه وه بۆ (۵ و ۴) دینارو جگه له دوو دره هم و نیو که ده بی هه مووان
 سالانه بیده ن، له به رنه وه ش که ته خته و کانزاکان پیوست بوون بۆ دروستکردنی چه ک، ئه وه
 سه لآحه دین نه یده هیشت که س ده سته به سه ردا بگریته و له لایه ن ده وله ته وه قۆرخ کرابوو، چونکه

^۱ صلاح الدین الفارس المجاهد و الملك الزاهد، ل: ۳۸۸.

^۲ صلاح الدین الفارس المجاهد و الملك الزاهد، ل: ۳۸۸.

^۳ صلاح الدین الفارس المجاهد و الملك الزاهد، ل: ۳۸۸.

له حاله تی شه پدا بوو له گه ل^۱ فره نه کاند او هه رکه سیکیش قاچاگی پیوه بگردایه سزایه کی توندی ده دا^۱.

نۆزیه ی داهاته کانی دهوله تیش له جهنگ و قه لاو هه سارو مرگه وتو قوتابخانه کانه و سه نگه رکه کاند خه رج ده کرا سه رباری موچه ی فره مان به ران و دروستکردنی فروشگا له کوچه و ریگا کاند^۲.... هتد.

چوارهم: نه خوشخانه کان له سه رده می سه لاهه دیندا:

له سه رده می سه لاهه دیندا خویندنگه ی تاییه نه بوو بۆ خویندنی پزیشکی به لکو نه م پسه پۆیه له نه خوشخانه کاند ده وترا یوه، پاشان قوتابی پاش وه رگرتنی بابه ته که سه ردان ی نه خوشه کانی ده کردو به سه ری ده کردنه وه بۆ زانینی باری ته ندروستی نه خوشه کان چاره سه رکردنیان^۳، هه روه ها سه لاهه دین هه ستا به بنیاتنانی چه ند نه خوشخانه یه که له سه رده می خویدا له وانه:

• نه خوشخانه ی ناصری له قاهره دا: سه لاهه دین هه ستا به بنیاتنانی نه خوشخانه ی ناصری

له قاهره داو، یه کێک له کۆشکه کانی هه لبژاردو کردی به نه خوشخانه یه کی گه وره، نه و کۆشکه ش زۆر هیمن و دور بوو له ده نگه ده نگو قه ره بالقی^۴. دکتۆر نه حمه د عیسی نه لی: نه خوشخانه ی ناصری یان صلاحی یان نه خوشخانه ی سه لاهه دین: کاتی سه لاهه دین ده ستی گرت به سه ر میسردا له سالی ۵۶۷هـ - ۱۱۷۱ز دا و کۆشکی فاطمییه کانی که وته ژێر ده ستی له کۆشکه که دا هۆلیک هه بوو که العزیز بالله له سالی ۳۸۴م / ۹۹۴ز دا بنیاتی نابوو، سه لاهه دینیش کردی به نه خوشخانه و بووه نه خوشخانه یه کی به ناویانگ له ناو کۆشکه دا^۵، القاضي الفاضل یش ده رباره ی گۆپانکارییه کانی سالی ۵۷۷هـ / ۱۱۸۱ز نه لی: سولتان سه لاهه دین یوسفی کوپی نه یوب فره مانیدا به کردنه وه ی نه خوشخانه یه که بۆ نه خوش و خه لکی لاوازو که م ده رامهت و بۆ نه م هه به سه تهش شوینێک له ناو کۆشکه دا دیاریکراو فره مانێکی دیوانی بۆ ده رکراو دووسه دیناری بۆ ته رخان کراو به روبومی ناوچه ی فره ییومی پی ده دراو پزیشک و جه پراح و کارگوزارو کارمه ندی بۆ دیاریکراو خه لکیش سودی باشیان لی

^۱ صلاح الدین الفارس المعجهد و الملك الزاهد، ل: ۳۸۹.

^۲ هه مان سه رچاوه، ل: ۳۸۹.

^۳ تاریخ الأیوبیین فی مصر و بلاد الشام، ل: ۲۱۴.

^۴ المستشفیات الاسلامیه، عبدالله، عبدالرزاق، ل: ۲۳.

^۵ تاریخ البیمارستانات فی الاسلام، ل: ۷۶ - ۷۷.

وهرگرتو تيايدا به سۆزوه مامه له يان له گه لدا ده کرا، ههروهه ئه م نه خۆشخانه يه که لوپه لي باشی بۆ دابين کرابوو که له کۆشکه جوانه کانه وه هينرا بوو و هه موو پيداويستيه کاني چاره سه رکردن و هه وانه وه ي تيدا بوو،^۱ ئين جيبري گه پوکيش وه سفي ئه م نه خۆشخانه يه ده کات که سه لاهه دين له قاهيمه ردا بنياتي نابوو و ئه لي: يه کيک له سه روه رييه کاني ئه م سولتانه ئه و نه خۆشخانه يه بوو که له قاهيمه ردا هه بوو، که له يه کيک له کۆشکه جوانه کانيدا بوو له روي فراواني و رازاوه ييه وه، ته رخاني کرد بوو بۆ ئه م کاره باشه له بهر ره زامه ندي په روه دگار، سه رپه رشتياريکي شاره زاشي تيادا دامه زاندو خه زينهي ده رمانی دايه ده ستو ده سه لاتي به کاره ياني ده رمان و دروستکردنی به هه موو جۆره کانيه وه پي به خشي، هه روه له له کۆشکه قه ره وي له جيه گه يان بۆ نه خۆشخانه کان ديارى کردبوو که به ياني و ئيواره تيايدا ده مانه وه و خواردن و خواردنه وه ي گونجاويان بۆ دابين ده کرا، به رامبه ر ئه م شوينه ش شوينيک تاييه ت کرابوو به ئافره تان و سه رپه رشتيشيان بۆ دابين کرابوو، له ته نيشت ئه و دوو شوينه شه وه شوينيکي فراوان دابين کرابوو که کورسي تيدا بوو به په نجه ره ي ئاسن ده وري گيرابوو بۆ شيته کان، ئه وانيش رۆانه که سيک به ده ميانه وه بوو و پيداويستی بۆ جيه جي ده کردن، سولتانيش هه موو ئه م شوينانه ي به سه ر ده کرده وه و جه ختي ده کرده وه له سه ر خزمه تکردن و گرنگي پيدانيان.^۲ عه لي موباره ک پاشا ئه ليت: کاتي سولتان سه لاهه دين يوسفی کوپي ئه يوب بووه کاروباري گرته ده ست و کۆشکه کاني به سه ر ئه ميره کانيدا دابه ش کرد بۆ نيسته جي بوون تيايدا، کۆشکي ته رخان کرد بۆ نه خۆشخانه و ئه م نه خۆشخانه يه ش ناسراو بوو به . (العتيق) ده رگا که ي که وتبووه به رامبه ر گه په کي ملوخي وه که له کۆندا گه په کي (قائد القواد) و ئيستاش ئه و خانويه که به (دار الغمري) ناسراوه له گه ل خانوه کاني ده وريوه ريда، وه که له حجج الاملاکدا هاتوه که له کوتايي گه په که که دايه له لاي ده رگا بچوکه که يه وه که ده که ويته لاي کۆشکي (الشوق) و لييه وه ده چيته ناو نه خۆشخانه ي عه تيق.^۳ هه روه ها سه باره ت به و پزيشکانه ي که له نه خۆشخانه ي ناسريدا کاريان ده کرد، ئه وه به ناويانگه ترينيان ئه مانه بوون: رضی الدين الرجبی، ابراهيمی کوپي الرئيس ميمون،

^۱ المستشفيات الإسلامية، ل: ۲۳۶.

^۲ المستشفيات الإسلامية، ل: ۲۳۶.

^۳ المستشفيات الإسلامية، ل: ۲۳۷.

^۴ المستشفيات الإسلامية، ل: ۲۳۷.

کۆپی ئەبی ئەصیبەو، شێخ السیدی کۆپی أبی البیانو، قاضی نفیس الدینی کۆپی الزبیر^۱.

● **نەخۆشخانەی ئەسکەندەرییە:** لەلایەن سەلاحەدینەو بنیاتنرا کاتێک لەسالی ۵۷۷هـ دا چوو نایەو، و دەستی کرد بەخوێندنی الموطن لەسەر دەستی شێخ ابو الطاهر کۆپی أبی عوف و تیایدا خانویەکی دروستکرد بۆ مەغریبییەکان و قوتابخانەیه‌کیشی وەقف کرد بۆ توران شای برای^۲.

● **نەخۆشخانەی سەلاحی لەقودسدا:** ئەم نەخۆشخانەشی پاش رزگارکردنی قودس^۳ بنیات نا لەسالی ۵۸۳هـ/۱۱۸۷ز دا، (الموسوعة الفلسطينية) فەرھەنگی فەلەستینی دەرپارەیی بيمارستانی سەلاحی لەقودسدا ئەلی: یەکێکە لەشاکارەکانی سولتان سەلاحەدینی ئەیوبی^۴. سەلاحەدینیش پزیشکی شارەزای بۆ دابین کرد و وەقفی نۆزیشی بۆ تەرخان کردبوو، ئەم نەخۆشخانەیش یەکێک بوو لەبەناویانگرتین نەخۆشخانەکان لەو سەردەمەداو زانستی پزیشکی تیا دا دەخوێنراو بەشیوەی پراکتیکیش تیا دا پیاده دەکرا^۵.

● **نەخۆشخانەی عەککا:** لەسالی ۵۸۳هـ داو دواي نازادکردنی بەیتولموقدیس لەلایەن سولتان سەلاحەدینەو، لەریگەي گەپانەویدا بۆ دیمەشق سولتان لەعەککا لایداو چوو قەڵەکیەو بەهادین قەراقوشی راسپارد بۆ نۆزەنکردنەو نوێکردنەوی جوانیەکاتی و خانوی (ئەلئەسبتاریە)ی کرد بە دوو بەشەو وەقفی کرد بۆ ھەژاران و زانایان، خانوی (ئوسقوفی) کرد بەنەخۆشخانە و وەقفی باشی بۆ تەرخانکردو سەرپەرشتی سپارد بە قاضی جمال الدینی کۆپی أبی النحیب و بەسەرکەوتویی گەپایەو بۆ دیمەشق^۶.

بەچاوپۆشی کردن لەفراوانی نەخۆشخانەکان کە لەوانە یە ھەندیکیان جیاوازیو بن لەوانی تریان لەرووی رووبەری باخچە و نەخشەسازی و ژمارەي نافورەکانەو، بەلام نەخۆشخانەکان بەشیوەیەکی گشتی نەخشەیه‌کی سەرەکیان ھەبوو کە پێکھاتبوو لە:

أ- چەند بەشیکی تاییەت بەپیاو و بەشی تریش کە تاییەت بوو بەژنو لەیەک جیا بوون.

^۱ المستشفيات الإسلامية، ل: ۲۳۸.

^۲ المستشفيات الإسلامية، ل: ۲۳۹.

^۳ ھەمان سەرچاوە، ل: ۲۵۰.

^۴ ھەمان سەرچاوە، ل: ۲۵۱.

^۵ ھەمان سەرچاوە، ل: ۲۵۳.

^۶ ھەمان سەرچاوە، ل: ۲۵۵.

- ب- قاوشى نەخۇشخانەكان بەيى پىسپۇرى، ھۆلى تايىبەت ھەبوو بۇ ئەو نەخۇشخانەى كە توشى تابوبوون ھۆلى تریش بۇ نەخۇشپە ئەقلى و دەروونى و نەخۇشپەكانى چاۋو... ھتد^۱.
- ج- قاوشى سەربەخۇ بۇ ئەو نەخۇشخانەى بەرەو چاكبونەو دەچوون ھەتاۋەكو چاك دەبونەو.
- د- قاوشى پزىشكان بۇ پىشكنىنى ئەو نەخۇشخانەى كە نەخەيىنرابون.
- چەند ژوورىك بۇ پزىشكو كارمەندو كارگېرەكان.
- ھۆلىكى وائەوتنەو كەتيايدا پزىشكە گەرەكان وائەكانيان دەوتەو لەگەل قوتايپەكانياندا كۆدەبونەو.
- كىتپخانەىك.
- چىشتخانەىك بۇ لىئانى خواردەمەنى پاك و تەندروست، چونكە خواردن يەكك بوو لەرىگاكانى چارەسەر، ھەرەھا دەرمانى چارەسەرىشى تيايدا دروست دەرگا.
- دەرمانخانەىك بۇ ئامادەكردنى دەرمان.
- چەند گەنجىنەىك.
- ھۆلىك بۇ شۆردنى مردو.
- مزگەوتىكى بچوك بۇ نوپژ كردن.
- ئەمە سەربارى گۆرەپان و باخچە كەچەندىن درەخت و ميوەو خواردەمەنى لەخۇگرتبوو، ژۆرىنى ئەو نەخۇشخانەش خانوى تيا بوو بۇ كارمەندكانى^۲.
- پىنچەم: خانەقاى سۇفپەكان:**

ۋشەى خانەقا ۋشەىكى فارسىيە لەبنەپەتدا بەماناى سقرەو خوان يان شوپنى نان خواردن دىت، پاشان بەو شوپنانه دەوترا كە پاشاۋ ئەمىرەكان بنىاتيان دەنا بۇ لەخۇگرتنى خەلكى رىپوار نەناسراو و بىگانە بۇ دابىنكردنى بژىوى بۇيان ۋ ھۇشياركردنەو، ھەرچەندە پىنچ فەرزەى نوپژ لەشوپنىكى ديارىكراوى ئەم خانەقاينەدا ئەنجام دەدرا، بەلام نوپژى ھەينى تيايدا نەدەكرا^۳، خانەقاش كەمالى سۇفپەكان بوو لەقوتابخانە دەچوو، چونكە بەراستى قوتابخانەى ئەو كەسانە بوو كە خۇيان بەكلاكرىدبوپەو بۇ ژيانى دنپانەويستى، چ ئەو كەسانە خەلكى سادە بن ياخود خاۋەن پىشەكان كە كارپان دەكرد بۇ جىبەجىكردنى بنەماى فەرمانكردن بەچاكەو قەدەغەكردنى

^۱ تنظيم صناعة الطب خلال عصور الحضارة العربية الاسلامية، ل: ۵۲۲.

^۲ تنظيم صناعة الطب خلال عصور الحضارة العربية الاسلامية، ل: ۵۲۲.

^۳ خانقاوات الصوفية في مصر في العصرين الايوبي والمملوكي (۲۲/۱).

خراپە لە بازاپەکاندا، ئەم جۆرە خانەقايش لەرووی ئەرك و شیۆهوه لە قوتابخانە دەچوو، بە کورتی خانەقاكان لە ئیسلامدا چەند خانویەك بوون بۆ زانست و خواپەرستی و رۆلی ئاینی و کۆمەڵایەتی و رۆشنایی گرنگیان دەگێرا لە ژایانی کۆمەڵگە ئیسلامیدا لە سەرەتایی دامەزراندیەوه، سەرەتاوه پەیمانگەیهك بوون بۆ مەزھەبە فیهییهكان و فرمودەو دواتریش ناوەندیکی تیشکدانەوهی رۆشنایی بوو بەهۆی ئەو هەموو کتیبەیی که لەکتیبخانەکانیاندا هەبوون لەبەر جۆریە جۆرەکانی زانست و زانیاریدا.^۱

هەرۆهك وەزیفە ئاو خانەقاكان جۆراوجۆر و زۆربوو، كەپۆستی شیخ و پێشەوار سەرپەرشتیاری وەقفەكان یەكەمیان بوو، چەند کاریکی تری وەك مامۆستای مەزھەب و جەراح و نوسەر و خەزنەداری کتیب و شایەت و بانگێژ و سەرپەرشتیاری گەرماو و چیشتلێنەر و چیت ولێنەر و خەزمەتگوزار و دەرگاوان و ئاودێر و داھێنەر و پێشەکانی تر. ئەم ئەركە زۆرانەش ئەگەر بەلگەبێت لە سەرشتێك ئەو بەلگەیه لەسەر ئەو ئەرك و پۆستە جۆراوجۆرانەیی که لەم خانەقایاندا هەبوو، هەر یەكێکیان بەپێی هەول و ماندوبوونی کرێی دەدرایە بەجۆرێك كە بگونجایە لەگەڵ دەولەمەندی و پلە و پایەیی کۆمەڵایەتیدا، ئەمە جگە لەوەك و پەل و ئازوقەیی که وەریان دەگرت وەك سەوزە و گۆشت و برنج و ماست و هەنگوین و شیرینی و هتد هەرۆه ها جل و بەرگ و سابون و ئەو كەل و پەلە زۆرەیی که وەریان دەگرت.^۲ سەلاحەدینیش هەمان رێبازی تورەدینی مامۆستای پەیرەو دەکرد و گرنگی بەم دەزگایانەو ئەو كەسانە دەدا كە هاتوچۆی خانەقایان دەکرد، چاکەیی لەگەڵ دەکردن و لەزۆر کاروباردا راویژی پێدەکردن و ریزی لە زانایانان دەناو گوێی بۆ نامۆزگارییەکانیان دەگرت، ئەوانیش پشٹیوانی بوون لە جەنگەکانیدا دژی بەخاچەرستەكان،^۳ چونکە سەلاحەدین لای باوکی پەرۆردە بوو بوو كە چاکەکارو رەوشت بەرز بوو و چاکەیی زۆری هەبوو بۆ هەژاران و سۆفیهكان و لەدانیشتنەکانیاندا بەشداری دەکرد.^۴ ئێین كە ئێر ئەلی: ئازاو بەجەرگ بوو، نوژی زۆری دەکرد و خانەقايشی لەدیمەشوق یەكێکی تریش لەمیسردا هەبوو،^۵ ئێین خەلەکانیش لەبەرەلە کدا خانەقايشی سۆفیهکانی بینووه کە پێی دەوترا النجمیه و دراوێتە پال باوکی

^۱ هەمان سەرچاوه (۲۲/۱).

^۲ خانقوات الصوفية في مصر (۲۳/۱)

^۳ هەمان سەرچاوه (۲۳/۱، ۲۴)

^۴ صلاح الدين والصليبيون، أحمد الشامي، ل: ۸۱.

^۵ له البطولة و الفداء عند الصوفيين، ل: ۱۰۳.

^۶ البداية و النهاية، له البطولة و الفداء وه، ل: ۱۰۳.

سه‌لا‌ه‌دینو، ستایشی ده‌کات به‌وه‌ی که زۆر پیاو‌چاک بووه، به‌لام که‌سایه‌تی به‌که‌م له‌رووی کاریگه‌ریه‌وه له‌سه‌ر که‌سایه‌تی و ره‌وشتی سه‌لا‌ه‌دین نوره‌دین مه‌حمودی گه‌وره و مامۆستای بووه، که لێیه‌وه فێری چاکه‌کاری خۆشویستنی خواناسان و تیکۆشان و جیهاد بوو، و هه‌مان رییازی نه‌وی گرت به‌رو پێش نه‌وه‌ی هه‌ستیت به‌رزگارکردنی ولات له‌چنگی خا‌چه‌رسته‌کان بۆ ماوه‌ی دوا‌نزه سال له‌سالی ٥٧٠هـ - ٥٨٢هـ کاری کرد بۆ به‌ک‌خسته‌وه‌ی موسوڵمانان و ئاماده‌سازی مادی و رو‌جی، و چه‌ندین خا‌نه‌قاو فێرگه‌ی دامه‌زراندو کردنی به‌ناوه‌ندی سه‌ربازی و په‌روه‌رده‌یی، الص‌فوری نه‌لی: له‌هه‌موو نه‌مانه‌دا له‌نوره‌دین کاری زیاتری کردو ئه‌مه‌شی به‌شيعر هه‌تاوه و نه‌لی:

أحيا الذي قدس نور الدين وزاد ما أمكن من تحسين^١

سه‌لا‌ه‌دینیش داده‌نریت به‌یه‌که‌مین که‌سێک که ئه‌م شوێنا‌نه‌ی هه‌تا‌یه ميسره‌وه. فه‌لقه‌شه‌ندی نه‌لی: خا‌نه‌قاو ته‌کيه‌کان پێش ده‌وله‌تی ئه‌یوبی له‌ميسردا نه‌بوون و به‌که‌م که‌س که دایه‌تا سه‌لا‌ه‌دینی ئه‌یوبی بوو، سیو‌طی و مه‌ق‌ریزی و زانا‌یانی ت‌ریش هاو‌پان له‌وه‌دا که: سه‌لا‌ه‌دین به‌که‌مین که‌س بوو که خا‌نه‌قای دامه‌زراند بۆ سو‌فیه‌کان له‌ميسردا و شوێنی زۆری بۆ وه‌قف کردو، خه‌لکانی ناو خا‌نه‌قا ناسراو بوون به‌زانست و خواناسی و زانا‌یانی پایه‌به‌رز سه‌ره‌شتیان ده‌کرد، له‌و پیاوانه‌ی که خه‌لکی چاوه‌پێی به‌ره‌که‌تی ده‌کردن له‌پال ئه‌و وه‌زاره‌ت و ئه‌میری و به‌رپوه‌بردی کاروباری ده‌وله‌ت و سه‌ره‌کرده‌یه‌تی کردنی سو‌پا‌یه‌که‌ی هه‌یانبوو^٢، ئه‌م مه‌سه‌له‌نه‌ش بوونه جیی سه‌رنجی ئه‌یبن جو‌به‌یری ئه‌نده‌لوسی گه‌رۆک له‌گه‌شته‌که‌یدا به‌ره‌و رو‌ژه‌لات، بۆیه نه‌لی: له‌چاکه‌کانی ئه‌م ولاته (ميسر) و ئه‌و سه‌روه‌ریانه‌ی که بۆ سو‌لتانه‌که‌ی ده‌گه‌رپته‌وه: ئه‌و قوتا‌بخانه‌و خا‌نه‌قا‌یا‌نه‌ بوو که ته‌رخان کرا بوو بۆ خه‌لکی خواناس و په‌رستش‌گار.... ئه‌و سو‌لتانه‌ش که ئه‌م سو‌ننه‌ته باشانه‌ی دایه‌تا سه‌لا‌ه‌دین بوو، سه‌لا‌ه‌دینی سه‌ره‌که‌وتوو، خا‌ی گه‌وره چاکی و سه‌ره‌که‌وتنی به‌رده‌وام بکات^٣.

هه‌روه‌ها سه‌لا‌ه‌دین ره‌حه‌مه‌تی خا‌ی لای بێت له‌هه‌موو ئه‌و شوێنا‌نه‌دا که‌چوو‌بووه ناویان قوتا‌بخانه‌ی زانسته شه‌ریعه‌ی‌کان و خا‌نه‌قای له‌ته‌نیشته‌یه‌که‌وه بنیات نابوو، ئه‌وه بوو له‌کاتی ئازادکردنی قودسدا له‌سالی ٥٨٣هـ فه‌رمانی کرد به‌موسوڵمانان که‌پاریزگاری له‌کلێسای قیا‌مه بکه‌ن و له‌نزیکیه‌وه قوتا‌بخانه‌یه‌کی بۆ زانا‌یانی شافعی مه‌زه‌ب و ته‌کيه‌یه‌کی بۆ پیاو‌چاکه

^١ وفيات الأعيان (٢٥٧/١)

^٢ صبح الأعشى (٤/٧/٣)

^٣ الخطط (٤١٥/٢)، البطولة و الفداء، ل: ١٠٤.

^٤ رحلة ئه‌یبن جبیر، ل: ٤٦، البطولة و الفداء، ل: ١٠٥.

سۆفیه‌کان بنیات ناو چەند شوپنیککی بۆ وه‌قف کردو بەم شتیه‌یه‌ش چاکه‌ی له‌گه‌ڵ هه‌ردوولا
کرد^۱ له‌کاتی ئازادکردنی عه‌ککاشدا، نیوه‌ی خانه‌ی (ئسبتاریه‌ی) کرده وه‌قف بۆ سۆفیه‌کان و
نیوه‌که‌ی تریشی وه‌قف کرد بۆ زانایان^۲، ئەمه‌ش سه‌یر نییه‌ بۆ سه‌لاحه‌دین، به‌تایبه‌ت ئەگه‌ر
بزانیت که هه‌ردوولا (سۆفی و زاناکان) هاوپی بوون له‌هه‌موو جه‌نگ و فتوحاته‌کانیدا،
میژوونوسانیش ئەم به‌شدارییه‌یان بۆ تۆمار کردوین، به‌تایبه‌ت له‌کاتی ئازادکردنی به‌یتولمه‌قدیسه‌دا،
ئێین خه‌له‌کانی ئەلئ: ئەم ئازادکردنه‌وه‌ی زۆر مه‌زن بوو، خه‌لکانیک له‌زانایان و خه‌لکانیک زۆری
دوینا نه‌ویست و زاھید له‌گه‌لیدا ئاماده‌بوون^۳ ئێین الوردیش له‌تاریخه‌که‌یدا پالپشتی ئەمه‌ ده‌کات و
ئەلئ: له‌ئازادکردنی قودسه‌دا خه‌لکانیک زۆر له‌زاھید و دینیانه‌وستان و زانایانی میسرو شام ئاماده
بوون، به‌جۆرێک که که‌سیان لێ دوانه‌که‌وتبوو^۴، سه‌لاحه‌دینیش زانایانی سۆفی له‌گه‌ڵ خۆیدا ده‌برد
بۆ وه‌رگرتنی راو راویژ پیکردنیان، ئەمه‌ جگه‌ له‌وه‌ی که ئاماده‌بوانیان پالته‌ریکی به‌هێزه
بۆکوشتاری ئازایانه^۵. که‌سایه‌تی سه‌لاحه‌دینیش که‌سایه‌تییه‌کی خۆشه‌ویست بوو لای سۆفیه‌کان،
چونکه‌ رییازی دینیانه‌ویستی هه‌لبژاردبوو و هیچ مالیککی نه‌بوو که زه‌کاتی بکه‌وێت و پاش خۆشی
چلوحه‌وت دره‌می ناصری و یه‌ک پارچه‌ ئالتونی جێهێشت و نه‌ مولک و نه‌ خانوو نه‌ بیستان و هیچ
جۆره‌ سامانیکی جێ نه‌هێشت و، له‌دوینادا به‌خیوه‌تیک رازی بوو که ره‌شه‌با به‌چه‌پ و راستدا
ده‌یبرد و ده‌یه‌ینا^۶. هه‌روه‌ها سه‌لاحه‌دین ئالتون و قوپی به‌لاوه‌ یه‌کسان بوو، ئێین شه‌دداد ئەلئ:
له‌کاتی قسه‌کردنیدا له‌سه‌لاحه‌دینم بیست وتی: ئەکرێت له‌خه‌لکدا که‌سانیک هه‌بن که وه‌کو خۆل
سه‌یری زێر بکه‌ن، دیاره‌ مه‌به‌ستی لێره‌دا خۆیه‌تی^۷، ریوایه‌تی زۆر هاتوو که دوینا نه‌ویستی و
ساده‌یی سه‌لاحه‌دینمان بۆ دوپات ده‌که‌نه‌وه‌ له‌خواردن و پۆشاکیدا له‌کاتی‌کدا که‌پاره‌ی زۆری
ده‌به‌خشی به‌زانایانی سۆفی و چەند گوندیکی به‌داهات و مولکه‌کانیه‌وه‌ وه‌قف ده‌کرد بۆ خانه‌قاو
خه‌لکانی هه‌ژار^۸، هه‌روه‌ها سه‌لاحه‌دین دیوه‌خانی بنیات ده‌نا له‌شویننه‌ دووره‌ ده‌سته‌کاندا که

^۱ الفتح النفسي و الفتح القدسي، ل: ۱۴۵.

^۲ وفيات الأعيان (۱۷۹/۷)

^۳ تنمة المختصر في أخبار الشر (۱۴۷/۲)

^۴ البطولة و الفداء عند الصوفية، ل: ۱۰۶.

^۵ النوادر السلطانية، ل: ۶، ۱۶.

^۶ البطولة و الفداء، ل: ۱۰۷.

^۷ تاريخ الأيوبيين، ل: ۲۱۵.

^۸ البطولة و الفداء، ل: ۱۰۸.

دووربوون له‌ئاوه‌دانييه‌وه‌و له‌سەر ريگاي شاره‌كان بۆ خزمه‌ت‌كردني خه‌لكي رييوارو گه‌شتيار، ئيبن جبيرش نه‌و ديوه‌خانه‌ي بينيبوو كه سه‌لاحه‌دين له‌ريگه‌ي نتيوان ديمه‌شقو حمصدا بنياتي نابوو، و ناسراو بوو به (ديوه‌خاني سولتان) هه‌روه‌ها نه‌مير به‌هادين قه‌ره‌قوشيش (ديوه‌خاني السبيل) تيادا بنيات نابوو^١. هه‌روه‌ك سه‌لاحه‌دين گرنگيده‌دا به‌راكيشاني زانايان و سؤفيه‌كان و يه‌كه‌م خانه‌قاي بۆ بنيات نان له‌ميسرداو كرديه شويني نه‌و سؤفيه هه‌زارانه‌ي كه له‌ولاته دووره‌كانه‌وه هاتبوون و وه‌قفى زۆرى بۆ دابين كردبوون و شيخيكى كردبووه سه‌ربه‌رشتيان كه به (شيخي گه‌وره) ناسرا بوو، مه‌قريزيش باسي نه‌وه ده‌كاته كه: دانيشتواني سؤفى نه‌م خانه‌قايه ناسرابوون به‌زانست و خواناسي و ژماره‌شيان ده‌گه‌شته سى سه‌د كه‌س، و سولتانيش رۆژانه نان و شيريني بۆ دابين ده‌كردن و سالانه‌ش چل دره‌مى بۆ پۇشاك كرپن پي‌ده‌دان و گه‌رم‌او‌يكيشي له‌ته‌نيشت خانه‌قاه‌وه بۆ بنيات ده‌نان و هه‌ركه‌سيكيشيان بيوستايه سه‌فه‌ر بكات نه‌وه‌نده پارهي ده‌دايه كه پيى بگه‌شتايه‌ته جى مه‌به‌ستى^٢ نه‌م گرنگي دانه‌شي به‌كاروباري سؤفيه‌كان چه‌ند ئامانجيكى له‌پشته‌وه بوو كه هه‌نديكيان په‌يوه‌ست بوو به‌بزاوتي بوژاندنه‌وه‌ي مه‌زه‌به‌ي سوننويه‌وه، چونكه سه‌رباري نه‌وه‌ي كه سؤفيگه‌ري ئاراسته‌يه‌كي ميانه‌په‌وانه‌ي ريز ليگيراو بوو له‌لايه‌ن فه‌رمانپه‌واو جه‌ماوه‌ره‌وه به‌گه‌شتى له‌و سه‌رده‌مه‌دا، به‌لام گرنگي پي‌داني به‌م شيوه‌يه به‌تاييه‌ت له‌ميسردا كارتيكي ئامانجدار بوو و مه‌به‌ست پيى گه‌يشتن بوو به‌ئامانجيكى دياريكراو، له‌وانه‌شه نه‌يتنى نه‌مه نه‌وه بيت كه فاطميه‌كان له‌هه‌موو شيوازه‌كانياندا ده‌سته‌وسان بوون له‌بانگه‌وازكردن بۆ مه‌زه‌به‌كه‌يانداو نه‌يانده‌تواني دزه‌ي پيى بكه‌نه ناو بيوياوه‌ي ميسرييه‌كان و به‌لام به‌ئاساني كاريان ده‌كرده لايه‌ني سۆزداريان، رواله‌ته‌كاني خه‌مباري و گريان و شيوه‌نكردن بۆ حه‌سه‌ين (عليه‌السلام) و ئاهه‌نگ گيژان به‌بۆنه‌ي له‌دايكبووني نه‌نداماني ئالوبه‌يته‌وه‌و زيندوراگرتنى له‌لايه‌ن فاطميه‌كانه‌وه، هه‌موو نه‌مانه كاريگه‌ري خويان هه‌بوو له‌سەر هه‌ست و سۆزي ميسرييه‌كان و تا نه‌مپۆش ئاسه‌واري به‌دي ده‌كرت، دياره نه‌گه‌ر سه‌لاحه‌ديي هه‌وليداييت زانايانى سوننه له‌هه‌موو شوينيكه‌وه كي‌ش بكات هه‌تاوه‌كو به‌زانست و هزريان به‌شدار بن له‌بوژاندنه‌وه‌ي مه‌زه‌به‌ي سوننه‌دا، نه‌وه لايه‌نيكي تريس هه‌يه كه پيويسته تير بكرت و له‌و ئاراسته‌وه كه فاطميه‌كان پتيان داوه بگۆرڤرڤت به‌ئاراسته‌يه‌كي تردا، بيگومان نه‌م لايه‌نه‌ش لايه‌ني سۆزداريه، كه فاطميه‌كان به‌ئاساني ده‌ستيان به‌سه‌ردا گرتبوو^٣، سؤفيگه‌ري سونني و شوينكه‌وتوانيشي يه‌كيك بوون له‌گرنگه‌رين نه‌و چين و

^١ المواعظ و الاعتبار (٢/٤١٥/٤١٦).

^٢ التاريخ السياسي و الفكري، ل: ٢٤٠.

^٣ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ٢٤٠.

تویژانه‌ی که ده‌یانتوانی ئەم کاره ئەنجام بدەن و ئەو لایەنه تێر بکەن بەهۆی رەوشتی جوان و
 ھێمانە و دنیا نەویستی و توانای دواندنێ خەلک لەرێی مەجلیسی زیکرو ئامۆزگاری و ھتدەوہ^۱.
 سەلاحەدین و نورەدینیش توانیان سود لەو ژمارە زۆرە ی سەلفیە سوننەکان و ھەرێگە
 بۆبۆژاندنەوہ ی مەزھەبی سوننی و بەرپەرچدانەوہ ی شیعەگەری و شالاری خاچەرستی.

شەشەم: چاکسازی کۆمەلایەتی:

ژیانی کۆمەلایەتی لەسەردەمی سەلاحەدیندا مۆرکی جدی بوو و رووبەرپووبوونەوہ ی فرەنچ و
 لەناوبردنی دۆژمنی لەخۆگرتبوو.... زۆر دور بوو لەژیانی خۆھەلکێشان و خۆشکۆزەرائی
 دۆژنانەو، زیادەرەوی بێ مانا، سەلاحەدینیش رەحمەتی خۆی لێ بێت پێشەنگ بوو بۆ سەربازو
 ژێر دەستەکانی لەجلوبەرگی سادە و خواردەمەنی ئاسایی و مامەڵە ی خاکیدا، عیمادی ئەسفەھانی
 لە وەسفێ جلوبەرگ و ھەلەس و کەوتیدا ئەلێ: تەنھا شتیکی لەبەردەکرد کە لەبەرکردنی حەلەل بۆایە
 وەک کەتان و لۆکە و خوری، ھەرکەسێکی شتێکە لای بکردایە ھەستی نەدەکرد تێکەلای سولتان
 ئەکات لەبەر خاکی بوونی^۲ ھەرەھا سەلاحەدین و ھەرزەشکار بوو حەزی لەسوارچاکی و یاری تۆپین
 بوو و خەلکی بۆھان دەدا، خۆشی دۆی نوێژی نیوہ پۆ سوار دەبوو بۆ سەیرکردنی یاری تۆپ و
 گۆچان پیاوانی دەوروبەریشی لەگەڵیدا دەپۆشتن، ھەر کە دەگەشتە گۆرەپانە کە دانەبەزی بۆ
 سەیرکردنی یاریە کە و یاریزانەکانیش ھەتاوہ کو نوێژی عەسر لە یاریە کە یاندا بەردەوام دەبوون،
 لەگەڵ خەلکانی دەوروبەریدا بەشداری ئەم یاریە دەکرد، راوکردنیش یەکتێک بوو لەخولیاو
 ئارەزووہەکانی خەلکی ئەو کاتەو، بەتاک تاکو بەکۆمەل دەچوون بۆ راوکردنی بۆلەندە و ماسی و
 مراوی و کەرویشک و سەگیشیان لەراوہە کە یاندا بەکار دەھێنا، ئەمەش ئەگەر بەلگە بێت لەسەر شتێک
 ئەو بەلگە یە لەسەر ئامادە ی تەواو بۆ جەنگ و رووبەرپووبوونەوہ بەو پەڕی ھێزو تواناوە. لەو
 چاکسازیە گەورەنەش کە سەلاحەدین لەکۆمەلگە ی موسولماناندا ئەنجامیدا، نەھیشتنی دیاردە ی بەد
 رەوشتی و رابواردنی ئارەوا بوو کە لەسەردەمی فاطمیەکاندا باو بوو، بەتایبەت لەو ھەرزو بۆنە و
 جەژنەکانی ئارەوا و ھەرز، ئەگەر بێشمانەوێ رادە ی ئەو بەدرەوشتییە بزانی کە
 لەکۆمەلگە ی میسریدا بۆلەووبوویەو ئەو دەبێ گۆپیگەری بۆ ئەو قسانە ی کە مەقریزی لە
 (الخط) کەیدا ئەیکات و ئەلێ: خراپەکاری باو بوو لەجەژنی ھەرزەدا، خەلکێکی زۆری لەگەڵ دابوو،
 خۆیان بەسەر خەلکیدا ھەرز دەکردو لەرێوہە سمیکدا کە لەمالی گەورەکاندا رێک دەخراو رازی

^۱ ھەمان سەرچاوە، ل: ۲۴۰.

^۲ صلاح الدین الأيوبي، عبدالله ناصح، ل: ۱۷۸.

دەبوون بە دیاری سادە و ژنی خراپەکار کۆدەبوونەو هەژیر کۆشکی لؤلۇدا بەجۆرێک کە خەلیفە ئەیبینین و دەنگ بەرز دەکرایەو هەمى دەخورایەو هە ژینگاویانەکانداو خەلکی شەپە ئاوو مەیان دەکردو ئەگەر مۆفێکی باش لەمالی خۆی دەربچاویە پیاویدا ئەپژێنراو جل و بەرگی پێس دەکراو سوکایەتیان پێدەکرد، جا یادەبوو خۆی رزگاو بکردایە یاخود سوکایەتیان پێدەکرد^۱ بەلام سەلاحەدین ئەم دیار دە خراپانەى هەلۆه شاندەو هە ژیانیکى پاک و بێگەردى بۆ دەستەبەرکردن و رەوشت و نەریته جوانەکانى ئیسلامى بۆ گێرپانەو، لەو دیار دە خراپانەش کە کۆتایی پێ هێنا بۆنە داھێنراو هەکانى وەک رۆژى عاشورا بوو کە رۆژى ماتەمینی بوو لای فاطمىەکان و لەم رۆژەدا گریان و شیوەن دەگێردراو دەست لەنیش و کارەکان هەلۆه گیرا و بازارەکان دادەخران و خەلکیش پەریشان و غەمگین بوون وەک ئەو هەریەکیکیان خۆشەویستەترین کەسى لەدەستدا بێت، سەلاحەدینیش توانى هەموو ئەم داب و نەریته نارەوايانە نەهێلێت^۲. سەبارەت بە بەخشندەیی و دابەشکردنی بەخشش و یارمەتى بەسەر خەلکدا، ئەو ئەتوانیت بەنارەزووی خۆت باسى بکەیت، ئەو بوو یارمەتى و بەخشینی وەک کەسێک بوو کە لەنەبوونی نەترسیت، چونکە تێپوانینی بۆ سامان وەک تێپوانینی بۆ خۆل و ابوو، پێشتریش ئامارەمان پێدا کە کاتى کۆچى دواى کرد هیچ مولک و خانوو بێستان و گوندو کێلگە یەکی بەجى نەهێشت و خەزینە کەشى تەنھا چل و حەوت درەمى ناصرى زیو یەک پارچە زێپى تێدا بوو، ئەمەش بەھۆى ئەو هەى کە پارە یەکی زۆرى بەسەر پڕۆژە چاکسازییەکان و ئامادەکردنی کەرەستەى جەنگى و خەلکانى ھەزارو شایستەدا دابەش دەکرد...

ھەتاوھەکو ھاوکارى و بەدەمەو چوونى کۆمەلگە بەدى بێت و دەولەتیش بەھێزو تاکەکانیش ژیانیکى نمونەبیان بۆ دەستەبەر بێت، ئەمەش ئەو کارە بوو کە ئەم سولتانە دادپەرورە سەرکەردە پالەوانەکارى بۆ کرد، لەو کارە مەزنانەش کە یادى سەلاحەدینیان بەرز راگرتووە: نەهێشتنى ئەو ھەموو باجە بوو کە بارى شانى تاکەکانى کۆمەلگەى قورس کردبوو و ئارامى لەخەلک بریبوو، وەک ئەو باجانەى کە ئەمیری مەککە لەسەر حاجیەکان دايناوو، ئەو بوو فەرمانپەرەى مەککە فەرمانیدا بوو کە حاجیەکان پێشەکی لەشارى جدە باجەکانیان بدەن، ئەمەش ستمى تیاوو بۆ حاجیەکان، بەلام سەلاحەدین ئەم سیستمەى هەلۆه شاندەو هە ئەمى بۆ فەرمانپەرەى مەککە قەرەبوو کردەو هەموو سالى هەشت ھەزار ئەردەب گەنمى بۆ دەناردو بەمەرجى کە بەسەر خەلکی ھەردوو حەرەمى پێرۆزى مەککە و مەدینەدا دابەش بکړت، بەم شیوەیە سەلاحەدین ئەم

^۱ صلاح الدین الأيوبي، علوان، ل: ۱۷۹.

^۲ ھەمان سەرچاوە، ل: ۱۸۰.

باجهكى له سەر خهلكى هه لگرتو به و قهره بوهش كه دهيدا سودى گه ياند به دانىشتوانى هه ردوو
 حهره مى پيرۆز، نه وهش كه به لگه يه له سەر كار به جى و سوربوونى له سەر سه لامه تى كۆمه لگه و
 يه كى تى ئوممهت و ئاگادار كرده وهى له سته مكردن، نه وه يه كه له وه سيه ته كهيدا هاتوو به بۆ الملك
 الظاهرى كوپى كه ويلايه تى حه له بى پى سپارد بوو، له م وه سيه ته شدا وهك قاضى ئىبن شه دداد
 نه يگيرپته وه نه لى: وه سيه ت بۆ ده كه م به له خواترسان چونكه نه وه بناغه ي هه موو چا كه يه كه و
 فه رمانى شت پي ده كه م به وه ي كه خوا فه رمانى پي كرده وى چونكه نه وه هۆكارى رزگار بوخته،
 ئاگادارى شت نه كه مه وه له خوین و ده سته خوينى خه لكه وه چونكه خوین گوێ لى ناخه وینى،
 هه روه ها وه سيه ت بۆ ده كه م به راگرتنى دلى خه لكى و سه يركردنى كاروباره كانيان چونكه تو
 نه ميندارى من و خويات به سه ريانه وه، هه روه ها وه سيه تى راگرتنى دلى نه مىرو پياوانى ده ولت و
 به رپرسانت بۆ ده كه م، چونكه تو ته نها به خو شپويى و دلپاگير كردنى خه لكى ده گه يته نه و پله وپايه،
 رقت له كه س نه بيت چونكه مردن كه س ناهي لته وه، ئاگات له نيوانى خۆت و خه لكيش بيت چونكه
 به هۆى ره زامه ندى نه وانه وه خوا لیت خو ش ده بيت، نه وه ي له نيوان توو په روه ردگار يشدايه نه وه
 لى خو ش ده بى چونكه په روه ردگار به خشنده و ميه ره بانه^۲.

نه مه گرنگ ترين نه و چا كسازيه كۆمه لايه تى و راست كردنه وه ره وشتيانه بوو كه سه لاهه دين پيى
 هه ستا: هه تا وه كو كۆمه لگه ي ئيسلامى له سه رده مى نه ودا شانازى به جوان ترين ئاكارو باش ترين
 نه ريت و شياوترين ره وشته و بكات.

جه و ته م: چا كسازى له بوارى بيناسازيدا:

له م بواره شدا بايه خيكي باشيدا به شوراو حه سارى قاھيره، كاتى كه زۆربه ي روخابوو و بووبوو
 به ريگه يه ك كه كه سى نه ده گتيرپايه وه، نه ویش هه ستا به تۆژه نكردنه وه و سه ره پرشتي كردنى بۆ نه م
 كار هه به ها نه دين قه راقوشى هه لپژارد، پيوانه ي نه م شورايش له سه ره تا وه تا كۆتايى به ده ورى
 نه و شارانه دا دريژه ده بويه وه كه شارى قاھيره يان پي ك ده هيتا له سه رده مى نه ودا، كه نه ویش شارى
 فسطاط بوو كه عه مرى كوپى عاص دروستى كردبوو، له گه ل شارى العسكر كه صالحى كوپى عالى
 عه باسى بنياتيناو، شارى قاھيره ش كه جه وه ر الصقلى دروستى كرد، ئامانجيش له بنياتنانى نه م
 حه ساره پاراستنى ولات بوو له پيلانى ناحه زان، له پال نه م حه ساره شدا قه لائى (الجبل)ى بنياتنا
 هه تا وه كو قاھيره پاريزراوتر بيت له دوژمنان، به لام نه يتوانى هه موو نه م كارانه ته واو بكات به هۆى

^۱ صلاح الدين، علوان، ل: ۱۸۱.

^۲ صلاح الدين، علوان، ل: ۱۸۱.

سه رقالببون به جهنگه جوراوجوره كانه وه له سه رجهم به ره كاندا، ئهم قه لايه ش يه كيكه له شويته واره
توكمه كان له ميژووي ميسرداو چهند جارئك دهستي گورانكاري پي گه شتوه له چهند سه رده ميكي
ميژوودا، هه روه ها له قه لايانه ي كه سه لاحه دين بنياتينا: قه لاي سينا كه له نيوه دورگي سينادا
له دورى ٥٧ كيلومه تره وه له باكوپي روزه لاتي شاري سويسه وه بنياتينا، هه روه كه له باشوري ئهم
قه لايه شه وه دوو مزگه وتي له تهنيشت يه كه وه بنياتنا، له گه ل حه وزيكي ئاو بو تيرئاو كردنى خه لگاني
تينوو، له سه ر يه كيكه له دوو ده رگاكه حه وزه كه ش نوسراوه: بسم الله الرحمن الرحيم، سلاوو درودي
خوا له سه ر محمدى گه وره مان، خواي گه وره مولكى گه وره مان الناصر صلاي دين و دنيا بپاريژيت،
پاشاي نيسلام و موسولمانان و جينشيني ئه ميرى باوه پداران، ئهم تهنكيه له لايه ن پاشا على كورپى
ناصر العادل المظفر وه نۆژهن كراوه ته وه وه له سالى ٥٩٠ هـ لى بوته وه^١ هه روه ها م. نعو م شقير
له كتيبي (تاريخ سينا و العرب) دا نه لى: كه ئه و به لاي ئهم قه لاي مزگه وتانه دا تيپه پيوه و بينيوپه تي
قه لا كه ده رگايه كي گه وره ي هه يه له لاي باكوپي رۆژئاوا وه له سه ر چوارچيوه كه شيه وه به رديكي
ميژووي عه ره بي چوارگوشه هه بووه كه به چهند پيتيكي ديار ناوي سه لاحه دينى له سه ر هه لكولرا
بوو: بسم الله الرحمن الرحيم خلد الله ملك مولانا الملك الناصر صلاح الدين، سلطان الاسلام
والمسلمين، يوسف العادل الناصر في جمادي الاخرة سنة ٥٨٣ هـ^٢ گرنگيدانى سه لاحه دين
به دامه زراندى قايمكاريه سه ربازييه كان هه موو شتيك نه بوو، به لكو گرنگيشى ده دا
به ئاوه دانكرده وي دورگي الروضة و الجيزة و بنياتناني ده زگاي پيوانه كان و هه لكه ندى جوگه و
بنياتناني نه خو شخانه و خو يندنگه و خانه قاو شاري جيزه و الروضة يه كيكه بوون له گرنگترين
شويته كان له سه رده مي سه لاحه ديندا، ئيبن جبير له گه شته كه يدا نه لى: هه موو رۆژيكي يه كشه ممه
له الجيزه دا بازارپيكي گه وره داده نراوه له نتيوان جيزه و ميسريشدا دورگه يه كه هه بوو كه خانوي جواني
تيادا بوو له گه ل چهند شويينيكا كه بو رابواردن و گه شت دانرابوون، هه روه ها له نتيوان نه وي و
ميسردا كه نداويك هه بوو له نيلداو مزگه وتيكي گه وره ي تيا بوو كه نويزي هه يني تيا دا ده كرا، ده زگاي
پيوانه ش كه كه م و زياد بووني نيلي ده پيوا له تهنيشت ئهم مزگه وته وه بوو، به ردو روخام چه ندين
هونه ري جوانكاري له خۆده گرت^٣، هه روه ها سه لاحه دين ئاوديري بنياتناو كه شتيگه لي نۆژه نكرده وه و
ديوانتيكي تاييه تي بو كه شتيگه ل دانا ناوي نا (ديواني كه شتيگه ل) و دايه ده ست العادل براى،

^١ صلاح الدين الأيوبي، ل: ١٦٨.

^٢ صلاح الدين الأيوبي، ل: ١٦٩.

^٣ صلاح الدين الأيوبي، ل: ١٧٠.

ههروه‌ها نه‌سکه‌نده‌ریه‌و دومیاط له‌گرنه‌ترین به‌نده‌ره ده‌ریایه‌کان بوون له‌ولاتی میسر‌داو فسطاط و القوص گه‌وره‌ترین به‌نده‌ره‌کانی نیلی نه‌وکاته بوون، هه‌روه‌ها نه‌و که‌شته‌یانه‌ی تیایدا دروست ده‌کرا که له‌به‌ره‌کانی جه‌نگدا ده‌مانه‌وه، یاخود ده‌چوون بۆ هێرش کردن له‌ده‌ریادا بۆ به‌رزکردنه‌وه‌ی وشه‌ی الله و به‌رزکردنه‌وه‌ی ئالای ئیسلام، هه‌روه‌ها سه‌لاحه‌دین به‌گرنه‌کیه‌وه سه‌یری نه‌سکه‌نده‌رییه‌ی ده‌کرد وه‌ک ناوچه‌یه‌کی ستراتیژی بۆ به‌ره‌نگاری بوونه‌وه‌ی پرۆژه‌ی خاچه‌رستی، هه‌ر بۆیه فه‌رمانی تۆژه‌نکردنه‌وه‌ی شوراو بورجه‌که‌یداو نه‌خۆشخانه‌ی تیادا دروستکردو گرنه‌گیدا به‌پ‌ر‌بو جوگه‌ تیایدا هه‌تاوه‌کو باری گوزه‌رانی کشتیاریانی تیایدا باش بکات^۱.

چه‌ند هۆکارێکی‌ش رۆژی هه‌بوو له‌و گه‌شه‌کردنه‌ ئاوه‌دانیه‌دا که سه‌رده‌می سه‌لاحه‌دین به‌خۆیه‌وه بینی، له‌وانه‌ش: هۆکاری ئایینی و جوگرافی و سیاسی و کارگێڕی و ئابوری و سه‌ریازی و کۆمه‌لایه‌تی و رۆشنه‌یری، دکتۆر عه‌دنان محمد فایز الحارثیش هه‌ستاه به‌رافه‌کردن و روونکردنه‌وه‌ی نه‌م هۆکارانه له‌کته‌یبه به‌نرجه‌که‌یدا به‌ناو‌نیشانی (عمران القاهرة و خططها في عهد صلاح الدين الأيوبي)^۲ هه‌روه‌ها دکتۆر عزالدین فراخ له (مميزات العمارة في الطراز الأيوبي) دا نه‌تی: گرنه‌ترین رووخساره بیناسازییه‌کان له‌سه‌رده‌می نه‌یویدا نه‌و قایمه‌کارییانه بوو که له‌شیوه‌ی نه‌و بورج و ده‌روازانه‌دا خۆی ده‌بینیه‌وه که بۆ قه‌لاو شورا‌کانی میسر کرابوو، نه‌و ده‌رگایانه‌ش که سه‌لاحه‌دین دروستی کردبوو له‌جۆری (منکسر) شکاو بوون که (الباشوره) یان پێ ده‌وتراو له‌و داهێتانه بیناسازییانه بوو که تۆکه‌یه‌ی زیاتریان به‌شورا‌کان به‌خشیبوو رێگای چوونه‌ژووره‌وه‌ش بۆی راسته‌وخۆ دیواره‌که‌ی نه‌ده‌بری وه‌ک جۆره ئاساییه‌کانی تر، به‌لکو دوژمن ناچار بوو که ده‌رگا‌که له‌نیوان دوو بورجه‌وه بپ‌ر‌یت که ده‌روازه‌یه‌کی تیا‌بوو لێره‌وه تیر ده‌هاویژنا به‌بێ بوونی قه‌لغان هه‌روه‌ها ره‌گه‌زێکی بیناسازی تر هه‌بوو که سه‌لاحه‌دین به‌کاری هێنا له‌قایمه‌کارییه‌کاندا، که نه‌ویش شوێنێکی به‌ردینی دیارو ده‌رچوو بوو له‌دیواری حه‌ساره‌که‌و به (السقاطه) ناو ده‌برا چه‌ند بۆشاییه‌کی به‌رزی تیا‌بوو که لێیه‌وه سه‌ریارزه‌کان تیره‌کانیان ده‌هاویشته بۆ دوژمن له‌پ‌یش و نه‌م لاو نه‌ولاوه، هه‌روه‌ها مامۆستا کرینزیلیش سه‌لماندووه‌تی که نه‌م ره‌گه‌زه بیناسازییه رۆژه‌لاتیه، هه‌روه‌ک سه‌لماندی که به‌کاره‌ی‌نانی شیوازی هه‌یوانی به‌یه‌کدا چوو له‌خوێندنه‌که‌کاندا له‌میسردا په‌یدا‌بووه‌و هه‌رله‌ویش په‌ره‌ی سه‌ندووه، نه‌و بێرۆکه‌یه له‌ده‌ره‌وه نه‌هێنراوه، هه‌روه‌ها زه‌خره‌فه‌و

^۱ صلاح الدین، علوان، ص: ۱۷۰

^۲ عمران القاهرة و خططها في عهد صلاح الدين، ل: ۴۰ - ۶۹.

نه‌خشی گه‌چین له‌م سه‌رده‌مه‌دا گه‌شه‌ی کردوو کارکرکردنیش به‌برد بره‌وی هه‌بوو و نویسنی
نوسخیش ده‌رکه‌وت و له‌گه‌ل نویسنی کوفیدا پێکه‌وه کاریان پێده‌کرا^۱.

هه‌شته‌م: چاکسازی ئیداری:

ده‌رکه‌وتنی ده‌وله‌تی ئه‌یوبی کاریگه‌ری زۆری هه‌بوو له‌هه‌ینانه‌کایه‌ی به‌ره‌پێشچوونی ئیداری
گرنگدا، که‌ پێچه‌وانه‌ی جیهانی ئیداری فاطمی بوو، قه‌لقه‌شه‌ندی باسی ئه‌وه‌ ده‌کات که‌ ده‌وله‌تی
ئه‌یوبی کاتیک بووه‌ میراتگری حوکی فاطمی له‌زۆر شتدا جیاواز بوو لێ وه‌ک ریزه‌بندی و
رێکخستنه‌کانی ناو میرنشینه‌که‌، هه‌ر بۆیه‌ رووخساری میرنشینه‌که‌ی گۆپ^۲، چونکه‌ هاتنی
ئه‌یوبیه‌کان له‌رۆژه‌لاتی جیهانی ئیسلامیه‌وه‌ روڤحیک نوێ هه‌تا له‌بۆاری ئیداری و کارگیریدا
که‌سه‌رچاوه‌که‌ی سیستمی سلجوقی و زه‌نکی و عه‌باسیه‌کان بوو، شیوازی ئه‌و گۆرانه‌کاریه‌ش که‌
به‌سه‌ر ئه‌م ئیداره‌دا داهه‌ینایان جو‌راو‌جو‌ر بوو، گرنگترینان داهه‌ینانی پۆستی ئیداری نوێ بوو وه‌ک
پۆستی جیگری سولتان^۳، که‌ په‌نگه‌دانه‌وه‌ی پتووستی چوونی سولتان بوو بۆ غه‌زا ده‌ره‌نجامی
جه‌نگه‌کانی خاچه‌رستی، بۆیه‌ پتووست بوو که‌ سیک بیه‌ته‌ جێنشینی سولتان له‌کاتی
ئامانده‌نه‌بونیدا^۴، هه‌روه‌ها سه‌لاحه‌دین ده‌وله‌ته‌که‌ی دابه‌ش کرد به‌چه‌ند هه‌ریمکی ئیدارییه‌وه‌ که‌
هه‌ر یه‌که‌یان توانای تایبه‌ت و مۆرکی جیای هه‌بوو، وه‌ک میسرو شام و باکوپی عێراق و نه‌وبه‌و
مه‌غریب و یه‌مه‌ن و حیازو زۆرینه‌ی سه‌له‌کانی فه‌رمانه‌رهباییشی له‌به‌ره‌کانی جه‌نگدا به‌سه‌ر بردو
سیاسه‌تی پلان دانان و جیه‌جیکردن و سه‌ره‌رشتی کردن و ئاواسته‌کردنی سیاسه‌تی بالای ده‌وله‌تی
موماره‌سه‌ ده‌کرد، به‌لام ئازادی جیه‌جیکردنی له‌مه‌سه‌له‌ ناوخۆیه‌کاندا هه‌شتبویه‌وه‌ بۆ والیه‌کان
له‌خۆئاماده‌کردن و به‌رگریکردندا، به‌پێی بارودۆخ و توانای هه‌ر هه‌ریمیک، ئه‌مه‌ش له‌ئه‌م‌رودا به‌
(لامه‌رکه‌زیه‌ت) ناو ده‌بریت، له‌راستیدا سه‌لاحه‌دین هه‌موو ده‌سه‌لاته‌کانی له‌ده‌ستی خۆیدا قۆرغ
کردبوو، هه‌رچه‌نده‌ ئه‌و ده‌سه‌لاتداری سه‌ره‌کی ده‌وله‌ت بوو، به‌لکو ئه‌و ده‌یزانی که‌ دابه‌شکردنی
ده‌سه‌لاته‌کانی واده‌کات که‌ هه‌ر ده‌سه‌لاتیک بیه‌ته‌ چاودێر به‌سه‌ر ده‌سه‌لاته‌که‌ی تروه‌وه‌ بیه‌ته‌
هاوشانی له‌به‌رکاره‌ینانی ده‌سه‌لاته‌کانیدا، هه‌روه‌ک دابه‌شکردنی کار له‌نیوان چه‌ند که‌سیکی لیه‌اتوو
و کارامه‌دا چه‌ند تایبه‌تمه‌ندییه‌ک به‌ده‌ست دینیت وه‌ک باش ئه‌نجامدانی کاروخێرا به‌ئه‌نجام

^۱ فضل المسلمین علی الحضارة الأروپیة، ل: ۲۲۸.

^۲ صبح الأعشى (۵۰/۴)، عمران القاهرة و خططها، ل: ۲۲۴.

^۳ عمران القاهرة و خططها، ل: ۲۲۴.

^۴ الحركة الفكرية في مصر، عبداللطيف حمزة، ل: ۴۸.

گه یاندنی^۱، قاهره ش ناوهندی حکومه ته که ی بوو و جیگرو وه زیره کانی تیایدا نیشته جی بوون و له قاهره وه فرمانی درده کرد بۆ هه ریمه کان و ولاتی شامیش ناوهندی جهنگ و جیهادی بوو دژ به خاچه رسته کان^۲.

پۆسته گرنگه کانی دهوله تیشی سپارد به کوپو خزم و که سه دلسۆزه کانی، نه مهش بۆ پاراستنی سستم و رییازی فرمانه وایی و سه رکردایه تی و، بۆ هه لێژاردنیان پشتی به عه قل و ژیری ده به ست، ته نانه ت الملك الطاهر غازی له نه میری حه له ب لبردو سپاردی به العادلی برای کاتی به رژه وهندی دهوله ت نه وهی ده خواست، نه گه ر میرنشینیکی ئیسلامیشی به خستایه ته سه ر دهوله ته که ی فرمانه واکه ی ده هیشه وه نه گه ر رازی بویه ن سه ر به ده سه لاتی نه و بن و، سیاسه ته کانی جیه جی بکه ن و کار بۆ ئامانجه گشتیه ئیسلامیه کان بکه ن، هه ر که سیکیش رازی نه بویه ده سته ردار ی ده بوو بۆ هه ر کوپیه که ده پوا بابپوا، شیوازی ناشتیانه شی ده گرت به ر بۆ لیک تیگه یشتن له گه لیاندا، نه گه ر والیه کیش له ده سه لاتی ده رچوایه، چاوپۆشی له هه له کانی ده کردو به روویه کی گه شه وه پیشوازی لیده کردو ژۆر ریزی لی دهن ا، وه که له گه ل تقی الدین عمردا کاتی ویستی له گوپرایه لی ده ریجیت و به ره و مه غریب پروات به هۆی له سه ر کار لابر دنی له میسردا، هه ره ها چاودیری به رژه وهندی گشتی ده کرد له دامه زاندن و له سه ر کار لابر دنی کار به ده ستاندا، سه رباری له به ر چاوگرتنی بارودۆخی سیاسی و سه ربازی دهوله ت، سیاسه تیشی ناسراو بوو به دادگه ری و خاکی بوون و هه سته کی بریندار نه ده کردو خۆی له که س به گه وره تر نه ده زانی و خۆسه پێن و توندوتیژ نه بوو^۳.

به هانه دین قه راقوش: به کی که له پیاوانی ئیداره ی نه یوبی، نه م پیاوه کۆیله یه کی رۆمی بوو، له یه کی که له گونده کانی ئاسیای ناوه ند هه لاتبوو و چه ند شوینی کردبوو هه تا وه کو گه یشتبویه ولاتی شام پاشان بوو به خزمه تکاری نه سه ده دین شیروکو نه ویش ئازایه تی و پیاوه تی تیادا به دی ده کردو به م هۆیه شه وه نزیک ی کرده وه له خۆی و ده سته کی کرد به راهینانی له سه ر سوارچاکی و گه شه دان به به ره سه ربازییه کانی، پاشان له دیمه شقدا به به هانه دینی کوپی عه بدولای نه سه دی ناوی ده رکرد، وه سفکردنیشی به نازناوی نه سه دی له نه سه ده دین شیروکو هاتبوو که هه سته به کپین و په روه رده و فێرکردن و هۆکاریکیش بوو بۆ موسولمان بوونی، ژۆری نه برد به هانه دین به پله کانی سوپادا سه رکه وت هه تا وه کو پله ی فرمانده و نه میر، سه رکرده ی نه م سوپایه ش سه رکرده ی پاله وان

^۱ تاریخ الأیوبیین: ل: ۲۱۱.

^۲ تاریخ الأیوبیین: ل: ۲۱۱.

^۳ تاریخ الأیوبیین: ل: ۲۱۱.

ئەسەدەدەين شىركىز بوو، كە لەكۆتايى دەولەتى فاطمىدا ھاتە مىسرەو، پاشان لەسەر دەستى سەلاحەدىنى ئەيوبى دەولەتى فاطمى لەناو براو دەولەتى ئەيوبى لەجەيددا دامەزىنرا، ماناى قەراقوشىش لەزمانى توركىدا واتە ھەلۆ ئەو بۆلەندە رەشە ناسراوھى كە بەھۆى ئازايەتییەو ھاوھەكەى لەمروڤ دەنریت يان مروڤى پى دەچۆنریت، وشەكەش لەدوو بەش پىكھاتوھ: (قەرە) ماناى (رەش) و (قوش) ماناى بازىان ھەلۆ^۱. ئىبن خەلەكانىش كەمىك لەژيانى ئەدوئ و ئەلئ: ئەلئىن خزمەتكارى ئەسەدەدىنى شىركۆى مامى سەلاحەدىن بووھو ئەو ئازادى كردوھ، كاتىكىش سەلاحەدىن لەولائى مىسردا دەسەلئى بۆ يەكلايووھو دەسەلئى كۆشكى پى سپاردو كاروبارەكانى داھەدەست و پىشتى پى بەست بۆ بەرپۆھەردى ئىش و كارەكانى تايادا، چونكە پياوئىكى رووخۆش و ھىمەت بەرزبوو^۲، ئىبن كەسیرىش لە (البداية و النھاية) دا باسى ژيانى كردوھو ئەلئ: ئەمىر بەھائەدىن قەراقوش زانايەكى گەورە بوو، خۆى تەرخان كردبوو بۆ خزمەتى سەربازى و ئىدارى^۳. ژيانى ئەمىر بەھائەدىن قەراقوشىش پى بوو لەدەستكەوتى گەورە پالەوانىتى و دلسۆزى بۆ ئىسلام و موسولمانان لەكاتى ھاوپىيەتلىكردى سەركردە سەلاحەدىنى ئەيوبىدا ھەروھە پاش كۆچى دواى كردنى، ئەمەش وائىلىكرد كە بىيئە جىي پىلانى دوژمنانى داخ لەدلۆ خەلگەنى ئىرەيى بەر^۴، لەو كارانەش كە پىي سپىردراو بەباشترىن شىوھ ئەنجامىدا:

• پاراستنى كۆشكى فاطمى: ئەوھ بوو سەلاحەدىن ئەركى پاراستنى كۆشكى فاطمى پى سپارد

ھەتاوھكو ھىچ كەرەستەيەكى نەگات بەدەست دوژمنانى ئەھلى سوننەت، ئەمىر قەراقوشىش بەباشترىن شىوھ ھەستا بەم كارەو شەونخونى دەكیشا لەپىناو پاراستنى كۆشكى فاطمىدا، بەلام پىلانگىرپان بى سود ھەوليان دەدا كە پارەى پىويستيان دەست بكەوئ بۆ جىيەجىكردنى ئەم پىلانى، بەلام سەركەوتو نەبوون، ئەمەش يەكئ بوو لەو ھۆكارانەى كە يارمەتیدەر بوو بۆ شكست پىيئەتەنى ئەم پىلانى^۵. كە پىلانى ئەمىندارى خىلافەت بوو و پىشتەر ئامازەمان پىدا، كۆشكى دەولەتى فاطمىش شتى گرانبەھى وائى تىدا بوو كە كەس نەيىنبوو، وھك پۆشاكى گرانبەھار ملوانكەى بەنرخو گەوھەرى دەگەن لەياقوت و بازەنى زىڤو قاپو قاچاخى زىو ملوانكەى دوپ، ئەمىر قەراقوشىش ھەستا بە پاراستنى ئەم

^۱ حەم قەراقوش، ل: ۱۴.

^۲ وفيات الاعيان، ل: حەم قەراقوشەو، ل: ۱۵.

^۳ البداية و النھاية، ل: حەم قەراقوشەو، ل: ۱۵.

^۴ حەم قەراقوش، ل: ۱۵.

^۵ الفاشوش في احكام قەراقوش لابن مەماتى، عبداللطيف حمزة، ل: ۳۴.

گه‌نجینه‌یه به‌باشترین شیوه هه‌تا ئه‌و کاته‌ی که خوای گه‌وره سه‌لا‌حه‌دینی سه‌رخست و ده‌سه‌لاتی چه‌سپاند له‌زه‌ویدا.^۱

● **بنیاتنانی قه‌لای (العجل):** کاتی‌ک سه‌لا‌حه‌دین له‌شام گه‌پایه‌وه ئه‌و ده‌سته‌که‌وتانه‌ی بینی که ئه‌میر به‌هائه‌دین به‌ده‌ستی هه‌تاون له‌وکاته‌دا که ئه‌و لێره نه‌بووه تیادا کارامه‌یی و شاره‌زاییه‌کی ئه‌ندازیاری زۆری نواندوه، فه‌رمانی پێ‌کرد که قه‌لایه‌کی بۆ بنیات بنیت بۆ‌پاراستنی میسروو سه‌ره‌پشکی کرد له‌دیاری‌کردنی شوێن و قه‌باره‌یدا ئه‌ویش شوێنێکی به‌رز و بۆ هه‌ل‌بژارد که‌چپای المقطم بوو و که به‌سه‌ر قاهره‌دا ده‌یپوانی هه‌تاوه‌کو بیه‌ته شوێنێک بۆ قه‌لاکه، ئه‌وه بوو له‌سالی (٥٧٢ه‌) دا ده‌ستی کرد به‌دروستکردنی، بنیاتنانی ئه‌م قه‌لایه‌ش به‌شیک بوو له‌کۆمه‌له‌ قایمکاری و رێ‌وشوێنێکی سه‌ربازی که ئه‌یوبیه‌کان گرتیان به‌ر بۆ زام‌نکردنی پاراستنی شاره‌کانی میسر وه‌ک فسطاط و قاهره، هه‌ربۆیه له‌ده‌ره‌وه قه‌لاکه زۆر تۆکه‌م بوو و بورچ و ده‌رگای تۆکه‌می تیادا بوو، له‌ناوه‌وه‌شدا چه‌ند بینایه‌کی سوڵتانی به‌رز و تیادا بوو که جیی سه‌رنج و سه‌رسوپمانی هه‌موو ئه‌و که‌سانه بوو که سه‌ردانیان وه‌سفیان کردوه له‌میزوونوس و گه‌رۆکه‌کان، بینای قه‌لاکه‌ش له‌سه‌ر ته‌پۆلکه‌یه‌کی به‌ردین دروستکرا‌بوو ئه‌مه‌ش تۆکه‌می و به‌هیزی زیاتری پی‌ به‌خشیبوو،^۲ ئه‌ین جی‌یر له‌گه‌شته‌که‌یدا ئه‌لی: هه‌روه‌ها بینای قه‌لاکه‌مان بینی که حه‌سار و شورایه‌ک بوو لکابو به‌قاهره‌وه، قه‌لایه‌کی تۆکه‌م که‌سوڵتان ئه‌یویست بیکاته شوێنی نیشه‌ته‌جییوونی و شوراکی درێژ بکاته‌وه هه‌تاوه‌کو هه‌ردوو شاری میسر و قاهره پێکه‌وه بکه‌ن، ئه‌وکه‌سانه‌ش که له‌بنیاتنانی ئه‌م قه‌لایه‌دا به‌کارگیرابوون و کاره‌کانیان گرتیوه ئه‌ستۆ وه‌ک به‌رد شکاندن و هه‌ل‌کۆلینی و لێدانی خنده‌ق له‌ ده‌وری شورا که به‌پاچ و قولنگ هه‌ل‌ده‌کۆلراو یه‌کی‌ک بوو له‌و شته سه‌رسوپه‌ینه‌رانه‌ی که هه‌تاوه‌کو ئیستا شوێنه‌واری ماوه، دیله‌کانی رۆمیش که ژماره‌یه‌کی زۆر بوون و جگه له‌وان که‌س نه‌یده‌توانی ئه‌م کاره بکات.^۳

● **بیری یوسف:** ئه‌میر به‌هائه‌دین قه‌راقوش له‌ناو قه‌لاکه‌دا بیرێکی سه‌رسوپه‌ینه‌ری هه‌ل‌که‌ند پاش هه‌ل‌کۆلینیکی زۆر قول، ئه‌م بیره‌ش هه‌تاوه‌کو ئه‌مڕۆ به‌بیری (یوسف) ناسراوه، ئه‌م ناوه‌شی بۆ یوسف سه‌لا‌حه‌دین ده‌گه‌رێته‌وه،^۴ مامۆستا عه‌لی باشا موبارک ئه‌لی: ئه‌و بیرێ

^۱ حکم قراقوش، ل: ۱۹.

^۲ حکم قراقوش، ل: ۱۹.

^۳ رحلة ابن جبير، ل: ۲۲.

^۴ حکم قراقوش، ل: ۵۲.

که ناسراوه به (الخلزون) و له ناو قه لادا هه یه له سه رده می سه لآحه دیندا هه لکه ندر اوه و به مه به سستی دابین کردنی ناو بۆ ناو قه لاکه هه لکه نراوه نه گه ر توشی گه ماروؤ ئابلو قه دان هات له لایه ن دورژمنه وه^۱.

● **حه ساری قه اهیره و قه لآو میسر:** نه میر به هانه دین دوا ی بنیاتنانی قه لاکه له سالی (۵۶۷هـ) دا هه ستا به درژکردنه وه ی حه ساری قه اهیره ی فاطمی باکور به ره و رۆژئاوا هه تا وه کو بگات به به نده ری المقسی له سه ر رووباری نیل، شوینی ئیستاشی مزگه وتی (الفتح الجدید) ی گۆره پانی (ره مسیس) هکه هه مان نه و شوینه یه مزگه وتی اولاد عنانی تیابوو پیش گواستنه وه ی، هه روه ها هه ستا به درژکردنه وه ی حه ساره که هه تا وه کو گه یاندنی به شوری فاطمی باکوری کۆن که نه که وته رۆژه لاتی گه ره کی (الدرب الاحمر)، هه روه که هه ستا به درژکردنه وه ی شورایه کی تری سییه م له باشوری قه لاکه وه هه تا وه کو گه یاندنی به ده رگای القرافه ی شاری فسطاط به رووبه رێک که ده گاته نزیکه ی پینچ کیلومه ترونیه^۲، نه م حه ساره ش که به هانه دین قه راقوش بنیاتی نا سییه م شورا بوو که ده وری قه اهیره ی دابوو له سه رده می نه ودا، یه که م دانه شیان: فه رمانده ی رۆمی جه وه ره الصقلی بنیاتی نابوو، دووه میش: وه زیر به دره دین جه مالی فه رمانده ی سوپای بنیات نابوو، نه م دوو حه ساره ش له خشت دروستکرا بون، سه باره ت به سییه م دانه ش: نه وه نه میر قه راقوش له به رد دروستی کرد بوو^۳. نه م شورایه ش ده وری هه ر چوار شاره که ی دابوو که له سه رده می نه ودا شاری قه اهیره یان پیک هینابوو که نه وانیش: شاری فسطاط که عه مر ی کوپی عاص بنیاتی نا، شاری العسکر که صالحی کوپی عه لی عه باسی پیکه وه ی نا، شاری قه اهیره که له لایه ن جه وه ره الصقلیه وه دروستکرا له گه ل شاری میسر دا، شورای مه زنی قه اهیره ش یه کیکه له گه وره ترین نه و دامه زراوه سه ربازیانه ی که له سه رده می نه ودا بنیات نراو سه ره رشتیاری نه م کارو پرۆژه یه ش نه میر به هادین قه راقوش بوو که لیها توویو نه زمونیکی فراوان و هیممه تیکی به رزی نواند له بنیاتنانی دامو ده زگا سه ربازییه کاندایه جوړیک که سه لآحه دین پیویستی به بنیاتنانی هه ر ده زگایه کی سه ربازی هه بوایه پشتی به نه میر به هانه دین ده به ست^۴.

^۱ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۳، الخطط التوفيقية (۶۹/۱).

^۲ حکم قرقوش، ل: ۲۶.

^۳ الفاشوش في أحكام قراقوش، ل: ۴۰.

^۴ حکم قراقوش، ل: ۲۷.

● **باله خانه کانی جیزه وه قه لای المقسی:** له و بینا و ده زگا سه ریازیانه ی که نه میر به هانه دین قهراقوش بنیاتی نا: باله خانه کانی جیزه که له ژیر پردی موسله وه بوو له نیوان هه ره مه کان و نیلدا به ئاراسته ی شاری میسر^۱، باسی نه وه ش ده کن که هه ره مه بچوک و به رش ویلاوه کانی جیزه ی روخاندوه و به رده که ی بردوه و بۆ بنیاتنانی بیناکان^۲ هه روه ها قه لای المقسی که بورجیکی گه وره بوو نه میر به هانه دین بنیاتی نا له جیتی (قطرة الخلفاء) باله خانه ی خه لیفه کان له ته نیشته مزگه وتی گه وره له کۆتایی شوای قاهره دا له لای ده رگای البحر دا، شوینه که شی له نه مۆدا نه و جییه یه که هه ردوو باله خانه ی (الأوقاف) و (راتب باشا) ی تیادیه که ده که ونه قه نیشته مزگه وتی اولاد عنان له لای ده ریای رۆژه لاتی گۆره پانی باب الحديد^۳.

● **دانانی به قه ره مانه وه ی عه ککا و نۆژه نکرده وه ی شورا که ی:** له مانگی موچه په می سالی (۸۵هـ) دا سه لآحه دین به ره و عه ککا که وته پئی و ماوه یه ک تیایدا مایه وه و هه ستا به پیکه خستنی کاروباره کانی و نه میر به هانه دین قهراقوشی تیادا داناو هه ستا به پیکه خستنی کاروباره کانی و فه رمانیدا به ئاوه دانکرده وه و نۆژه نکرده وه ی شورا که ی^۴، دواتریش به پشتیوانی په روه ردگار قسه له سه ره عه ککا و نه و رووداوانه نه که ین که تیایدا روویدا.

● **نه سلی په ندی حوکمی قهراقوش:** قهراقوش یه کیک بوو له به هیزترین و باشترین سه رکرده کان، جاریکیان به دیل گیراو به ده هه زار دینار ئازادکراو سه لآحه دینیش به ئازادکردنی زۆر دلخۆش بوو... وایاره سیاسه تی له قاهره دا یه کلاکه ره وه و دانایانه بووه بۆ له ناوبردنی فاطمیه کان و ته نگ پی هه لچینی پاشماوه کانیان، بۆیه هه یج بواریکیان بۆ نه مایه وه جگه له وه ی که هه ستن به بلاوکرده وه ی پرپیاگه نده دژی و ناوژپاندنی بۆ نه مایه وه سه هه سته ش کتیییکیان ده رباره ی داناو به ناوی (الفاشوش في أحکام قراقوش) که خه لکانی هاوچه رخیش گیلانه دوپاره ی ده که نه وه^۵، ئه یین خه له کان نه لئ خه لکی چه ند حوکمیک نه ده نه پال نه میر به هادین قهراقوش که زۆر سه یرن گوايه کاتی جینشینیدا له میسر له بری سه لآحه دین پی هه ستاوه، ته نانته الأسعدی کوپی مماتی له کتیه که یدا به ناوی (الفاشوش في أحکام قراقوش) چه ند شتیک باس ده کات که دووره ره وشتی و له وه وه روویدا بیت و

^۱ حکم قراقوش، ل: ۲۷.

^۲ شذرات الذهب (۳۳۱/۴)، حکم قراقوش، ل: ۲۸.

^۳ النجوم (۳۹/۴)، حکم قراقوش، ل: ۲۸.

^۴ حکم قراقوش، ل: ۲۹.

^۵ هه مان سه رچاوه، ل: ۴۱.

پېده چېت هه لېه ستر او بېت، چونکه سه لاهه دين له بارودڅخه ميرنشينه كيدا پشتمې بهو ده به ستو، نه گهر متمانې به زانيارى و لېهاتوويى نه بوايه كارى پې نه ده سپارد^۱. له راستيدا كتيبې (الفاشوش في احكام قراقوش) نه سعه دى كوپى مماتى سه رچاوى نه و پهنده يه كه له هممو شوينيكدا بلاوېووه ته وه هر له كاتى ده رچونيه وه هه تاوه كو نه مړو، نه م كتيبېش كتيبېكى قه باره بچوكه چهندين چيروك و شتمې سه مهره و گالته ناميزى تيايه و به زمانى خه لك (عامى) نوسراوه ته وه و باسى نه مير به هانه دين ده كات به پېچه وانه ي روا له تى راسته قينه ي خوى، وه كه كه سايه تيبه كى كؤميدى هاوشيوه ي كه سايه تى جحا كه له پورى ميلليدا پيشانى ده دا دياره ويستويه تى نه مير به هانه دين قه راقوش له كه دار بكات^۲، نيين خه له كانيش پېى وايه كه كتيبې (الفاشوش) هه مووى هه لېه ستر او چونكه نه سعه دى كوپى مماتى نزيك بووه به لكو شيك بووه له ده سه لآتى نه يوبى نيتر چؤن گالته ده كات به و رژيمه كه خوى به شيكه لى يان له كه دارى ده كات^۳.

له راستيشدا پالنه رى نوسينى نه م كتيبې كه نه مير به هانه دين و سه لاهه دين و تيكراى ده ولته تى نه يوبى له كه دار ده كات، له پشتميه وه شالوويكى پروپاگهنده و سياسى هه بووه كه مه به ست پېى له كه دار كرنى سولتان سه لاهه دين و ده ولته تى نه يوبى بووه له چله پوځيه ي سه ركه و تنه كانيدا و مه به ست له بلاو كرنه وه شى، ناشرين كرنى نه م ده ولته بووه كه رولتيكى به رچاوى هه بوو له له ناوېردنى ده ولته تى فاطمى و تيكشكاندنې خاچپه رسته داگير كه ره كاندا، نه شتوانين به و په رى دلتيابيه وه بلتين كه نوسينى نه م كتيبې به شيوازي نامه ي ناموزگارى بؤ سولتان سه لاهه دين و به زمانى خه لكى (عامى) به لگه يه له سه ر زيره كى نوسره كه ي و ناپاكي مه به ستى، دياره توانويه تى به م نامانجه شى بگات، به لگش له سه ر نه م زوو بلاوېوونه وه ي ناوه روكى نه م كتيبې پر درويه و تنه وه ي له سه ر زارى خه لكى و دوباره كرنه وه ي وه كه نه وه ي كه چهنه راستيه كى حاشاهه لنه گريبت، ته نانه ت سيوطى پېى كاريگر بووه و گيړاويه تيبه وه بؤ قوتابيه كانى (وه كه له ده ستنوسى باريى) دا دهرده كه وېت، له گه ل نه وه دا كه سيوطى پېى و ابووه كه نه مير به هانه دين پياوچاك بووه و زياتر كارى خيړى نه نجام داوه^۴ له راستيدا نامانجى كتيبې (الفاشوش في احكام قراقوش) نه هيشتمى متمانې به نه مير به هانه دين كه يه كيك بووه له فهرمانده و ياریده دهره

^۱ هه مان سه رچاوه، ل: ۴۱.

^۲ هه مان سه رچاوه، ل: ۴۱.

^۳ هه مان سه رچاوه، ل: ۴۷.

^۴ قراقوش و نواده، ل: ۶۹، حكم قراقوش، ل: ۵۳.

دیاره‌کانی سه‌لاحه‌دین که له‌ته‌نگانه‌دا پشته‌ی پی‌ به‌ستون، هه‌روه‌ها بۆ هه‌لنانی خه‌لکه‌ دژ به‌ ده‌وله‌تی نه‌یووبی سوننی که‌به‌هاتنی کۆتایی هه‌ینا به‌ده‌سه‌لاتی فاطمی شیعه‌ له‌میسردا، ئه‌م کتێبه‌ش ئامرازیکه‌ له‌ئامرازه‌کانی پرۆپاگه‌نده‌ی سیاسی دژ به‌پرۆژه‌ی سوننی.

باسی شەشەم: سیستمی سەربازییەکان لە سەردەمی سەڵاحەدیندا

سەڵاحەدین دەستی دایە قایمکردنی شارەکان و بنیاتنانی قەلاو ریکخستنی سوپا وەك خۆئامادەکردنێك بۆ بەرپەرچدانەوێ هێرشی دوژمن، هەروەها بایەخی دەدا بەهێزی دەریایی چونکە دەیزانی بەهێزی فرەنجهکان لە دەریادایە و لاوازیان لەوشکانیدایە، هەروەك پتۆیستە کەشتیگەلیکی سەربازی پێکەوه بنیّت بۆ رێگرتن لەو کاروانە دەریاییانە ی کە فرەنجهکان دەیاننارد بۆ پالێشتکردنی میرنشینه خاچەپرستەکان لەکەنارەکانی شامداو هێنانی چەك و جەنگاوەرو ئازوقە بۆیان لەکاتی توندووبوونی فشاری وشکانی لەسەریان، سەربازی ئەمەش سەڵاحەدین بۆی دەرکەوت کە بونیادی دەوڵەت لەمیسردا لاوازەو پتۆیستی بە سەرلەنوێ ریکخستەنەوێ کاروبارە ئیداری و شەرعییەکان هەیه پیش رووبەرپووبوونەوێ لەگەڵ فرەنجهکاندا، هەروەها سەڵاحەدین پەی بەمەترسی بوونی پەيوەندی بازرگانی و هاتوچۆ لەنیوان دەریای سوور و ناوهراس ت بۆد بوو و دەرکی بە جیاوازی بەرژەوهندی بازرگانهکانی شارەکانی ئەوروپای رۆژەلاتیشی لەگەڵ خولایای ئەمیرەکانی میرنشینه لاتینییهکاندا لەناوهراس ت و رۆژئاوا و باکوپی ئەوروپادا کەردبوو، بۆیه هەستا بەمۆرکردنی رێککەوتنێکی بازرگانی لەگەڵیاندا بەرامبەر بەجیاپوونەوێ دابراڤیان لەئەمیرەکانی میرنشینهکان، مەسەلە ی دووهمیش ئەوێ بوو کە سەڵاحەدین دەرکی بەوێ کەردبوو کە فرەنجهکان هەولێ دەدەن کە دەسەلاتیان لە کەناری شام و فەلەستینەوێ درێژ بکەنەوێ بۆ دەریای سوور ئەگەری هەپەشەکردن لەکاروانە بازرگانیەکان لەپشتەوێ هەپەشەکردن لەکاروانی حاجیانی موسوڵمان هەبوو، بۆیه فەرمانیدا بەناردنی سوپا بۆ یەمەن بۆ پاراستنی هێلەکانی بازرگانی دەریایی و رێگرتن لەکاری چەتەگەری و دەستدرێژی کردنە سەر کاروانی حاجییەکان^۱.

یەكەم: گەشەکردنی دەرەبەگایەتی سەربازی لە سەردەمی سەڵاحەدیندا:

دەرەبەگایەتی (بەخشینی زەوی) لەبەرەمبەر خزمەتی سەربازیدا پێشکەش دەکرا لە سەردەمی ئەیوبییەکاندا بەلام ئەم بەخشینه بەشیوێ پشتاوپشت نەبوو، هەروەك بەخشینی زەوی لەلایەن سولتان ئەیوبییەوێ مانای ئەوێ نەبوو کە مولکایەتی زەویێ کشتوکالییەکان دەبەخشێت بەوێکەس، هەروەها بەهەرەمەندبوونی ئەوێ کەسەشی نەدەگەیاندا لەبەرپوومە کشتوکالییەکان بۆ ماوێەکی درێژخایەن، بەلکو پێدانی ئەو زەویێ تەنها مافی ئەوێ دەدا بە کەسی پێدراو کە کۆمەلێ باجی دیاریکراو بۆ خۆی و سەربازەکانی کۆبکاتەوێ بەرامبەر بەچەند ئەرکیکی مەدەنی و سەربازی

^۱ صلاح الدين الأيوبي، سقوط القدس و تحريرها، ل: ٩٤، ٩٥.

که پیوسته بود که پیوهی پابند بیت ، صلاح الدینیش دهستی کرد به دابه شکردنی زهویه کانی میسر به شیوهی چند که رتیک و هندیکی به خشی به نندامانی بنه ماله کی خوی و هندیکی تریشی به سهر فرمانده و نه میره کانی سوپا که پدا دابه ش کرد، نه وه بوو نه سکه نده ریبه و دومیاط و بحیره ی ترخان کرد بۆ باوکی و قوص و أسوان و عینابیشی بریه وه بۆ شمس الدین تورانشای برای، مه قریزی نه مه پشتر است ده کاته وه له الخططا ده لی: ههر له سهرده می سه لآحه دینه وه هه تا وه کو نه مرق زهویه کانی میسر به خشراوه به سولتان و نه میرو سهر بازه کانی^۱، دابه شکردنی زهویه کانی و هک به خشی نی سهر بازی له سهرده می سه لآحه دیندا ته نها له میسر دا قورخ نه بوو بوو، به لکو هه مو نه و ولاتانه ی گرت وه که سه لآحه دین توانی بیهیته ناو پرژده ی یه کیته نی سلامیه وه، چند ریگایه کیشی گرت بهر بۆ دابه شکردنی نه و زهویانه به سهر سهر بازی نه میره کاند، که هندیکیان به مه بهستی جی پی قایم کردنی خوی بوو له و ولاتانه دا که له ژیر رکیفی دابوون، وه نه وه ی که رویدا کاتیک دهستی گرت به سهر حمص و حماه دا له سالی (۵۷۰هـ/ ۱۱۷۴ن)، کاتی به شیکی دیار کرد بۆ ناصرالدین محمدی کوپی نه سه ده دینی ناموزای و به شی دووه میس بوشهابه دین حازمی برای^۲، هه روه ها سه لآحه دین دابه شکردنی زهوی وه هک هکارتیک به کارده هیئا بۆ به دی هیئانی یه کیته نی سلامی، به لگش له سهر نه وه نه و بانگه وازه یه که ناراسته ی کرد له کاتی دابه زینیدا له (البیره) کاتی نامه ی نوسی بۆ پاشا کانی ده وریه و وتی: هه رکه س خوی به دهسته وه بدات ولاتی پاریزراو ده بیت به مه رجیک بیته سهر بازی سولتان یان شوینکه وتوو پشتیوانی بیت بۆ تیکوشان دژ به بی باوه پان^۳ نه م کاره شی له گه ل عماده دین زه نکی و عیزه دین مه سعودی فرمانره وای موسل و له گه ل فرمانره وای عینتابیشدا کرد که هه ستا به نامه ناردن بۆ سولتان و گوپراه لی خوی بۆ دوپات کرده وه، کاتی سولتانیش چووه ولاته که یه وه به دهست خویه وه هیشتیه وه نه مه ش له سالی (۵۷۹هـ/ ۱۱۸۳ن)^۴ هه روه ها سه لآحه دین زهوی ده به خشی به پیاوه کانی وه ک پاداشتیک به رامبه نه و کارانه ی که ده یانکرد، به لگش له سهر نه وه نه وه بوو که سه لآحه دین له گه ل نه میری قه لای کیفادا کردی کاتی نامه دی کرده مولکی به رامبه نه و خزمه تانه ی که پیشه کشی کرد به سه لآحه دین^۵، دواتر نه وه ی که له گه ل سه یفه دین نه لمه شطوبدا کردی کاتی

^۱ الخطط المقریزی (۹۷/۱).

^۲ صلاح الدین و الصلیبیون، عبدالله الغمدی، ل: ۱۰۲.

^۳ مفرج الکوب (۱۳۹/۲).

^۴ هه مان سهرچاوه (۱۳۹/۲).

^۵ النجوم الزاهرة (۹۴/۶).

خاچپه رسته کان ئازادپان کرد له دلی، سه لاهه دینیش به گهرمی پێشوازی لێکردو نابلس و ده‌رووبه‌ری پێ به‌خشی له‌سالی (٥٨٨هـ/١١٩٢ز)^١ هه‌روه‌ها تیپینی ئه‌وه ده‌کرێت که سه‌لاهه‌دین له‌دابه‌شکردنی زه‌ویدا لایه‌نی ئه‌منی ده‌وله‌ته‌که‌ی ره‌چاوکردوه، ئه‌وه بوو چه‌ند جارێک زه‌وی برپه‌وه بوو هه‌زه عه‌ربه‌یه‌کان که به‌زۆری ناپاکیان له‌گه‌ڵدا ده‌کردو به‌رووبه‌کانیان ده‌برد بوو خاچپه‌رسته‌کان، بۆنموونه چه‌ند زه‌وییه‌کی جیا‌جیای به‌خشی به‌هه‌ردوو هه‌زی جذا و ثعلبه، ئه‌مه‌ش بوو پاراستنی ئاسایش و هاندانی عه‌ربه‌کان بوو جیه‌ادکردن له‌گه‌ڵیدا دژ به‌خاچپه‌رسته‌کان^٢.

هه‌روه‌ها له‌تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی ده‌ره‌به‌گایه‌تی ئه‌یوبی یان مو‌لکی‌تی زه‌وی ئه‌وه بوو که رێی ده‌دا به‌خاوه‌ن زه‌وی یان پێ به‌خشاو که له‌مو‌لک و زه‌ویه‌که‌وه به‌گوازیته‌وه بوو یه‌کیکی تر، به‌لام ئه‌م گواستنه‌وه‌یه له‌رێگه‌ی پشت‌او‌پشت و میراته‌وه نه‌بوو، به‌میراته‌بردنی مو‌لک و زه‌ویش له‌سه‌رده‌می سه‌لاهه‌دیندا ته‌نها سی جار روی داوه^٣، به‌رامبه‌ر به‌و داها‌تانه‌ی که له‌ ئه‌و مو‌لکه‌وه به‌ده‌ست ده‌هاتن، که‌سی خاوه‌ن مو‌لک و پێ به‌خشاو (ده‌ره‌به‌گ) چه‌ند شتیکی له‌سه‌ر پێویست ده‌بوو که ده‌بوا‌یه جێبه‌جێ بکرا‌یه، ئه‌وانیش چه‌ند ئه‌رکیکی سه‌ربازی بوون له‌گه‌ڵ چه‌ند ئه‌رکیکی ناسه‌ربازیدا^٤ و هه‌ک جێبه‌جێکردنی مه‌رسوم و برپاره‌کانی سو‌لتان و چه‌سپاندنی ئاسایش له‌و مو‌لکه‌دا که بۆی برپاوه‌ته‌وه^٥، له‌گه‌ڵ ئه‌مه‌شدا ئه‌و مو‌لک و زه‌ویه‌ش چه‌ند ئه‌رکیکی مه‌ده‌نی له‌سه‌ر پێویست بوو، که‌گرن‌گرتنیان په‌یوه‌ندیان به‌ئاو‌دێری و کشتوکا‌ل کردن له‌و مو‌لک و زه‌ویه‌دا و هه‌ندی خه‌مه‌ت‌گوازی تایبه‌ت به‌سو‌لتان^٦، هه‌ندی جاریش ئه‌و مو‌لکه‌ زه‌وی چا‌کنه‌کراوی تیا‌دا بوو ده‌ره‌نجامی لێدانی که‌نال و پرد، له‌سه‌ر خاوه‌نه‌کانیشیان پێویست بوو هه‌موو هه‌ولێک به‌خه‌نه‌گه‌ر بوو چا‌ککردنی ئه‌و زه‌ویانه، ئه‌مه سه‌رباری ئه‌وه‌ی که ده‌بوو خاوه‌ن مو‌لک هه‌ستی به‌دروست‌کردنی پرد و نو‌ژه‌نکردنه‌وه و پاراستنی، که چه‌ند به‌نداوێکی کشتوکا‌لی به‌چوک بوون و گرنگی خۆیان هه‌بوو له‌ئاو‌دێری ئه‌و مو‌لک و زه‌ویانه‌دا، سه‌باره‌ت به‌پرده سو‌لتانییه‌کانیش که چه‌ند به‌نداوێکی کشتوکا‌لی گه‌وره‌ بوون و بوو به‌رژه‌وه‌ندی هه‌رێمه‌کان دروست‌کرا‌بوون، ئه‌وه خاوه‌ن مو‌لک به‌رپرسیار نه‌بوو لێیان له‌لایه‌نی تیۆرییه‌وه به‌لکو له‌لایه‌نی پرا‌کتیکییه‌وه لێیان به‌رپرسیار بوو، ئه‌وه بوو خاوه‌ن

^١ مفرج الکروب (٢/٣٨١)، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ١٠٢.

^٢ النظم المالیه فی مصر زمن الأیوبیین، ل: ٢٩.

^٣ صلاح الدین و الثلیبیون، ل: ١٠٣.

^٤ صلاح الدین و الثلیبیون، ل: ١٠٣.

^٥ صلاح الدین و الثلیبیون، ل: ١٠٤.

^٦ صلاح الدین و الثلیبیون، ل: ١٠٥.

مولکه کان یارمەتی سولتانیان دەدا لە بنیاتنانی ئەم جۆرە پردانەدا ئەمەش بە ناردنی پیاوو مانگا و نامێرووشتی تر بۆی، هەروەها خواوەن مولک بە شدارێ دەکرد لە هەلگەندن و جۆمالکردنی کە نال و جۆگە کاندان^۱. سەلاحەدینیش پەنای برد بۆ هەمان ئەو شیوازەیی کە زەنکییەکانی پێش خۆی پەڕپەریان دەکرد لە پێدانی مۆچە بە سوپا، ئەو بوو زەوی و مولکی دەدا بە ئەمیرەکانی لەبری ئەو مۆچەییە کە دەبوو بیدات بە سەربازەکان. بەم پێشەش سەلاحەدین تەنها بانگەێشتی ئەو کە سەیی دەکرد کە مولکە کە ی پێ دابوو بۆ تیکۆشان دژ بە خاچەپرستەکان، ئەویش سوپاکە ی خۆی بە نازوقە و کەرەستەو بە پێ دەکرد بۆ لای سولتان^۲. لە بەر ئەوەی کە سەلاحەدین سەرچاوەی سەرەکی ئەو بەخشین و بڕینەوانەبوو، ئەیتوانی لە هەر کاتێکدا کە بیهێت هەلی بوە شینێتەو بە تایبەت کاتێک کە پێی بە خشر او کە مەترخەمی بنواندایە لە ئەنجامدانی کارەکانیدا، یاخود هەلسوکه تێکی بنواندایە کە کاریگەری لە سەر ئەرکە سەربازییەکانی هەبوا، وە ک ئەوەی کە لە سالی (۷۲۳هـ/ ۱۱۷۷ن) دا رویدا کاتێک نانی کۆمەلێک لە کوردەکانی بێرێ چونکە ھۆکاری شکستی سوپای ئیسلامی بوون لە جەنگی الرملەدا لە ناوچە (تل الصافیة) بەرامبەر سوپای خاچەپرستەکان کە ئەرنات سەرکردایەتی دەکرد^۳، لە راستیدا سستمی بڕینەوێ زەوی سەربازی گرنگییەکی زۆری هەبوو بۆ سوپای سەلاحەدین^۴، هەروە ک سستمی (مولکایەتی زەوی سەربازی) بە ھۆی ئەرکەکانیەو خواوەن مولکی سزا دەدا هەر کاتێک کە مەترخەمی لەو ئەرکانەدا بنواندایە ئەمەش گرتی دلسۆزی و خۆراگری سەربازەکانی دەکرد لە کاتی جەنگ و رووبە رووبوونەو، ئەمە سەربازی ئەو کارە سەربازیانە ی کە دژ بە دوژمن ئەنجامیان دەدا، ئیبن واصل و ئیبن کثیر لە رووداوەکانی سالی (۷۵۰هـ/ ۱۱۷۹ن) دا، کە عیزەدین فەرەخشاھ کە بە عەلەبەکی پێ بە خشرابوو لە و کاتەدا، هەستا بە ھێرشکردنە سەر صفدو بە سەلامەتی گەرایەو دوا ی ئەوێ ژمارەییەکی زۆری لە سەربازەکانیان کوشت و دەستکەوتی زۆرو باشی هەبوو^۵، لە گەڵ ئەمەشدا سستمی بەخشینی زەوی سەربازی یەکیک بوو لە داھاتە سەرەکییەکانی دەوڵەتی ئەیوبی بوو چونکە سەرچاوەییەکی سەرەکی و هەمیشە ئامادەبوو بۆ دابەشکردنی بە سەر سوپای سولتان و سوپای ئەمیری ناوچە و مولکدارەکاندا، ئەمە

^۱ الخطط (۱۰۱/۱)، المنظم العالیة، ل: ۳۴.

^۲ النجوم الزاهرة (۲۹/۶)، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۱۰۶.

^۳ السلوك (۶۴/۱، ۶۵)، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۱۰۷.

^۴ صلاح الدین، ل: ۱۰۷.

^۵ مفرج الکروب، ل: صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۱۰۷.

سەربارى ئەو خەرجىيە سەربازىيە گرنگانى كە سوپا لەكاتى جەنگدا ھەيىبو،^۱ بەم پىيە ئەتوانىن بلىن كە سەلاھەدىن بەھۆى جىبەجى كەردنى سىستىمى مولكايەتى سەربازى لەدەولەتەكەيدا ئەركى پىدانى چەك و ئازوقە و كەرەستە جەنگى بە سوپا لەكۆل خۆى كەردەو.^۲

دووەم: ديوانى سوپاي سەلاھى؛

ئەم ديوانە بەرپرس بوو لەكاروبارە تايبەتەكانى سوپا، يەككە لەشارەزايانى سوپا سەپەرشتى دەكرد بە مەرجىك كە سىكى موسولمان و خاوەن پلەوپايەيەكى باش بىت^۳ ئەم ديوانەش ەك وەزارەتى بەرگرى ئىستا وابوو، ئەو كەسەش كە سەپەرشتى دەكرد بەرپرس بوو لەزانىنى بارودۆخى سەربازەكان و تۆماركەردنى مەسەلە تايبەتەكان بە ئامادەبوون يان ئامادەنەبوون ياخود بارى تەندروستى و مردنيان^۴. ھەر ھەدا دەركەردنى ئامار بە شىئوئەيەكى دەورى دەربارەى ژمارەى سوپا و ئەو بېرە پارەى كە تەرخان كراو بۆيان يەككى تەربوو لەدەسەلاتەكانى ديوانى سوپا، لەو كارانەش كە تايىتبوون بە ديوانى سوپا ئەو ەى كە ئىبن خەلەكان لە ژيانى الملك الظاهر غياث الدينى كوپى صلاح الدين باسى دەكات كە رۆژىكيان بۆ كاروبارى سەربازەكان دانىشتوو ە ديوانى سوپاى لە بەردەستدابوو، ھەر كە سەربازىك بەاتايەتە لای ناوى ئى دەپرسى ھەتاو ەكو لەلىستىكدا تۆمارى بكن^۵، فەرمانبەرەكانى ديوانى سوپاش ھەلەستان بەتۆماركەردنى ناوى خاوەن مولك و زەوييەكان (بەگەكان) بە ھەموو چىن و تويزەكانيانەو. لەگەل ژمارەى ئەو سەربازانەى كە سەر بە ئەوان بوون لە ناوچەكانياندا لە بەرامبەر ھەر مۆلكىكىشەو ە ھىمايەكى نەيىنى ھەبوو ئەمەش ەك خۆپاراستن و نەيىنكارىيەك كە فەرمانبەرەكانى ديوان پەپرەويان دەكرد، باسى بېرى بەرپوم و داھاتيان نەدەكرد مەگەر بە پىيى بېرى تايبەتى سولتان^۶. واديارە ديوانى سوپا پارەى بۆ ئەو قايمكارىيانە خەرج دەكرد كە سەلاھەدىن لەمىسردا بايەخى پى دەدا لە ترسى ھىرشى خاچپەرستەكان لەكاتىكدا كەخۆى لەولاتى شامدا نىشتەجى بوو، باشتىن بەلگەش لەسەر ئەو قايمقارىيانە خەرجكەردنى پارەيەكى زۆر بوو بۆ بنىاتنانى شورائى ئەيوبى لەقاھىرەدا، بنىاتنانى

^۱ النظم المالية في مصر، ل: ۴۰.

^۲ صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۱۱۰.

^۳ الجيش الأيوبي و في عهد صلاح الدين، ل: ۱۲۰.

^۴ ھەمان سەرچاوە، ل: ۱۲۰.

^۵ وفيات الأعيان (۷/۶، ۷).

^۶ النظم المالية، ل: ۲۶، صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۱۱۰.

قه لای الجبل له گۆشه یه کی کپوی المقطعدا^۱، هه روه ها قایمکردن و به هیزکردنی شاری دومیاط که قریزی نه لای هه زار دیناری تیچوو^۲، گرنگترین فه رمانبه ری دیوانی سوپاش بریتی بوو له چاودیر (ناظر) که بهرپرسی یه که م بوو له هه موو نه وشتانه ی که له دیواندا رووی دهدا، پاش نه ویش سه ره رشتیاری (متولی الديوان) دیوان ده هات که نه رکی سه ره په رشتی جیبه جیکردنی رینماییه کانی چاودیری له نه سستودا بوو، پاشان (المستوفی) ژمیریاری که نه رکی داواکردنی لیستی موچه بوو له فه رمانبه ران له کاتی خویدا، نه موو جگه له چهند فه رمانبه ریکی تر^۳.

سینه م: جل و به رگی سه ریازان:

ده ولته تی نه یوبی که زال بوو به سه ر ده ولته تی فاطمیداو بووه میراتگری، له تۆزکاروباری فه رمانپه واییدا جیاواز بوو لای و تۆز روخساری ده ولته تی پیشووی گۆپی و زیاتر له ده ولته تی نه تابه کی عماده دین زه نکی له موسل و الملك العادل، نوره دین مه حمودی کوپی له شامدا ده چوو. چونکه نه وان (کلته) یان کلای زه ردیان ده کرده سه ریان^۴ به بی میزه ره و قژیان بهرده دایه وه له ژیری وه، هه موو نه میرو پاشاکان نه مه یان ده کرد^۵، به شیوه یه کی گشتیش نه توانین بلین جل و به رگی سه ریازان له ده ولته تی نه یویدا هاوشیوه و درێژه پیدهری جل و به رگی سه ریازان له ده ولته تی زه نکی بوو.

چواره م: ئازوقه:

نه ریتی سوپا وابوو که هه میشه ئازوقه یان له دواوه ی سوپاکه دا ده دهن، واته له (الساقه) دا که (الثقل) یشیان پی ده وت، به لام له هه لمه ت و هیرشیکدا ئازوقه که یان له ناوه پاستی سوپاکه دا دانا واته له نزیک دلی سوپاوه، رهنکه نه مه شیان له ترسی نه وه کردبیت که نه وه کو دوژمن دهستی به سه ردا بگریت، نه وه بوو له ناوه پاستی جومادی یه که می سالی ۵۸۴هـ / ۱۱۸۸زدا سولتان که وته خوئاماده کردن بۆ رووبه پووبوونه وه ی دوژمن و له پیشدا لای راستی خسته پی و دلشی له ناوه پاستدا دامه زراندو لای چه پیشی خسته کوتایی، له پیشی پیشه وه شدا مظفرالدینی کوپی زهینه دینی داناو ئازوقه شی خسته ناوه پاستی سوپاکه وه^۶، دیاره سه ربازه کان هه ندی که لوپه لی تایبه تی خویمان

^۱ النظم المالية، ل: ۲۶، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۱۰.

^۲ الخطط (۲۱۵/۱)، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۱۰.

^۳ الجيش الايوبي في عهد صلاح الدين، ل: ۱۲۲.

^۴ الجيش الايوبي في عهد صلاح الدين، ل: ۱۲۲.

^۵ الجيش الايوبي في عهد صلاح الدين، ل: ۱۲۲.

^۶ مفرج الكروب (۲۵۶/۲)، الجيش الايوبي، ل: ۱۲۷.

لهكۆله پششتا هه لگرتبوو كه له پيشت و چه رم دروستكرابوو، له كاتى پيشپه وي كردنيشدا سه ربازه كان داده به زينه بازپو شت و مه كي پتيويستيان ده كپى كه له ناو و په نپرو پيازو گوشتى وشكركراو هه ندئ دانە و ئه و پاقله مه نى و به روپوم و خورما تپه پى نه ده كرد،^۱ كاتى ئاماده بوون بۆ هيرشكردنه سه ره مله كه به شكستى سه لاهه دين كۆتايى هات له سالى ٥٧٣هـ/ ١١٧٧ز عيمادى كاتب به شيوازي سه جع ئاميژى خۆى باس ده كات كه پتي ناسرابوو و ئه لى: هاوار كرا له ناو سه ربازه كاندا: شتومه كي ده رۆژى تر بكن، ئه وانيش نامه يه كيان نوسى بۆ بازپارى سوپا بۆ شت كرين لى ئه مه ش بووه هۆى به رزبوونه وهى نرخى شتومه ك^۲، هه روه ها له و جهنگانه دا كه پاش جهنگى حطين روويانداو له كاتى هيرشكردنى سوپاى ئه يوبى بۆ كه نارى ده ريا له ناوچه ي ميرنشيني طرابلسى خاچپه رستدا له سالى ٥٨٤/ ١١٨٨ له ناو سه ربازه كاندا هاوار كرا: ئيمه ده چينه كه نار ده ريا وه له وئيش ئازوقه كه مه و دوژمنيش له هه موو لايه كه وهيه، ئازوقه ي مانگيك هه لگرن^۳، كاتى خه لكى عه ككا ته نكيان پى هه لچنراو رووبه رووى كه مارۆيه كي توند و دور دىژ بوونه وه، ئه مير به ها نه دين قه ره قوش له ناو شاروه نامه يه كي نارد بۆ سولتان و سكالاي كه مى ئازوقه ي له لاده كرد، سولتانيش كه شتبه كي كه وه ئازوقه ي بۆ به رى خست، بۆ ئه وه ش به سه لامه تى بگاته به ره وه هه ندئ گاورى خه لكى به يروتى كه موسولمان بوو بوون خسته پيشه وهى كه شتبه كه، هه تا وه كو بتوان گفتوگو بكن له گه ل دوژمنانداو به جل و به رگ و زمانيان بيانخه له تينن، بۆ زياتر به هه له دا بردنيشيان فه رماني پيدان كه خاچ به سه ر كه شتبه كه وه به رز بكنه وه، به رازيشيان له ناو كه شتبه كه دا راگر كرد و به ره وه عه ككا به ريكه وتن، له ريگه شدا خاچپه رسته كان رييان پيگرت، به لام ئه مان توانيان بيانخه له تينن و وا خويان پيشان بدهن كه خاچپه رستن و هاتونه ته به نده ره كه مارۆدراوه كه و^۴ چوار سه د غه راره گه نم و برىكى نۆر په نپرو پيازو مه رو چه ند پتيويستيه كي تريان پيپوو، چه ند جاريكيش ناردنى ئازوقه بۆ عه ككا دووباره بوويه وه له به ر دىژى ماوه ي ئابلقه كه، كۆمه كيه كانيش له ميسره وه ده هاتن، كه سامانتيكى نۆرى تيايه، ئه مه جگه له وهى كه له به يروته وه بويان ده نيئردرا^۵، هه روه ها موسولمانه كان هه موو ريگه و هۆكارىكيان ده گرته به ر بۆ ريگرتن

^۱ الجيش الیوبی فی عهد صلاح الدین، ل: ۱۲۷.

^۲ سنا البرق (۲۵۳/۱)

^۳ الجيش الیوبی فی عهد صلاح الدین، ل: ۱۲۷.

^۴ الفتح القسی، ص: ۴۱۷، الجيش الايوبي، ل: ۱۲۸.

^۵ مفرج الکروب (۳۳۰/۲)

^۶ الجيش الأيوبي فی عهد صلاح الدین، ل: ۱۲۸.

له داگیرکردنی عه ککا به لام دواتر شکستیان خواردو عه ککاش گیرا، بهزه حمهت گهشتنی ئازوقهش گرنگترین هۆکاری داگیرکرانی بوو، ههروهک چهند شارێکیش که به دهستی خاپهرسته کانهوه بوو له بهر هه مان هۆکار کهوته دهستی سوپای ئه یوبی^۱، تێبینی ئه وهش دهکریت ئه وهش دهکهین که سوپای ئه یوبی له جهنگه کاندایه نای دهبرد بۆ رێگرتن له گهشتنی کۆمه که کانه له پێتئاو برسی کردو لاوازیوون و خۆبه دهسته وه دانی دوژمندا، وهک ئه وهی که ههستا به له ناوێردنی کشتوکال و رهزو میوی خاپهرسته کانه و بېرینی درهخته کانیان له ناوچهی کرکدا له وهلێکدا بۆ لاوازکردنی رینودی شاتیونی فرمانپه وای کرک^۲، ههروهها ههستا به دوورینه وهی به روبوومی دوژمن ههتاوه کو دانهوێله که یان وشک بوو^۳.

پێنجهم: خۆئاماده کردنی سهربازی:

ئاماده سازی واته کۆی ئه و کارانهی که سه رکرده پێی هه لدهستی له باری کۆکردنه وهی سوپا له گۆرپه پانی جهنگداو، پێشپه وای پێکردنی بۆ به ره کانی جهنگ یان هه ماههنگ کردنی هێزه کانی بۆ به رپه رچدانه وهی هێرشه کانی دوژمن و سه رکه و تن به سه ریدا^۴. چه مکی ئاماده سازیش له کۆن و نویدا له مه تێپ نه بووه، ئه وهی که گۆراوه شیوازه کانی ئاماده سازی و جۆری سوپا و ئه و که رهسته و ئامێرانه یه که به کاری دینیت. سه بارهت به و سستمهش که سوپای ئه یوبی له سه ری ده رۆیشته ئه وه سستمی (تخمیس) پێتتج به شی بوو^۵.

۱- سستمی (تخمیس) پێنج بهش: پێمان وایه که سه للاحه دین داهینه ری ئه م سیستمه نه بووه، به لکو پێش ئه ویش ئه م سستمه هه بووه، بۆیه ئه و جیاوازییه کی ئه وتۆی نه بووه له گه ل ئه و سه رکرده به ناوایانگانه ی که ئه م شیوازه یان جێبه جێ کردووه^۶، رێکخستنی سوپای ئه یوبیش له سه ر شیوه ی چهند که تێبه یه ک بوو که له ریزیه ندی ئه ندامه سه ره کییه کانی له شی مرۆف یاخود له خاچ ده چوو، که قه د له ناوه راستیدا یه وهک دلی سوپاکه وایه، سه ریش له پێشه وهیه وهک پێشهنگی سوپا و به شی پێشه وه، هه دوو ده ستیش له ته نیشه وهیه وهک لای چه پ و راست، پاشان هه ردوو قاچ پێکه وه له دواوه ن وهک کۆتایی و دواوه ی سوپا، به م

^۱ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، ل: ۱۲۹.

^۲ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، ل: ۱۲۹.

^۳ كتاب الروضتين، له الجيش الأيوبي، ل: ۱۲۹.

^۴ الجغرافية العسكرية، طه الهاشمي، ل: ۸۳.

^۵ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، ل: ۱۴۳.

^۶ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، ل:

شیوه ده‌بینین که له‌پینچ به‌شدا سوپاکه ری‌کراوه لی‌ره‌شه‌وه به (تخمیس) و پینچ به‌شه ناوزه‌د کرا^۱.

شوینی سولتانیس هه‌میشه له‌دل و ناوچه‌رگی سوپادا بوو و ئالاکانیشی به‌ده‌وردا بوو هه‌تاوه‌کو هه‌موو ئه‌میره‌کان ببینن بۆ جیبه‌جیکردنی ئه‌و رینمایانی که لێه‌وه‌ده‌رده‌چی، هه‌روه‌ها بۆ پاراستن و به‌هێزکردن و سه‌ره‌له‌نوێ ریکخستنه‌وه‌ی له‌کاتی شله‌ژاندا، هه‌ندی جاریش سولتان ئه‌هاته‌ پێشه‌وه‌ بۆ هاندان و به‌رزکردنه‌وه‌ی وره‌ی سوپا و ترس خستنه‌دلی دوزمن، سه‌لاحه‌دینیش فه‌رمانده‌و سه‌ره‌کرده‌ دیارده‌ ناسراوه‌کانی له‌پیشه‌وه‌ی لای چه‌پ و راسته‌وه‌ داده‌ناو له‌پیشی پێشه‌وه‌شدا سوارچاک و رمبازو شمشیربازو که‌سه‌ چوست و چالاکه‌کانی داده‌نا له‌جموجۆل و رووبه‌پووبونه‌وه‌دا^۲.

۲- **ئه‌لقه‌ی تاییه‌ت و سولتانیه‌کان:** ئه‌لقه‌ی سولتانی له‌کۆمه‌له‌ سه‌ربازێک پیکهاتبوو، که به‌ده‌وری سه‌لاحه‌دیندا بوون، وه‌ک پاسه‌وانی تاییه‌ت، ئه‌م ئه‌لقه‌یه‌ش رۆلێکی به‌رچاوی هه‌بوو له‌چه‌نگه‌کاندا و له‌نازارکردنی که‌نار ده‌ریاو قه‌لا تۆکه‌مه‌کانی خاچه‌رسته‌کاندا، هه‌روه‌ها ئه‌م ئه‌لقه‌یه‌ش به‌نازادکردنی قه‌لا و سخته‌ و تۆکه‌مه‌ی برزییه‌ ئه‌کات، که چۆن سه‌لاحه‌دین سوپاکه‌ی دابه‌ش کرد بۆ سه‌ی به‌ش هه‌تاوه‌کو به‌نۆره‌ (سه‌ره‌) به‌هه‌نگین، کاتی نۆره‌ی هه‌یه‌ تاییه‌ته‌که‌ی سه‌لاحه‌دین هات، به‌هه‌نگینی توندیان ئه‌نجامدا سه‌ریاری ئه‌و گه‌رما نۆره‌ی که‌تیایدا ده‌چه‌نگان^۳، هه‌روه‌ها ئه‌م ئه‌لقه‌ی تاییه‌ته‌ رۆلی سه‌ره‌رشته‌یاری هه‌بوو له‌گه‌مارۆی عه‌ککادا و له‌گه‌ل سه‌لاحه‌دیندا ده‌یگواسته‌وه‌ له‌نیوان تل‌الخویه و شفعمر و تل‌کیسان و ناوچه‌کانی ده‌رووبه‌ری عه‌ککادا، ئه‌م ئه‌لقه‌یه‌ش تا که ئه‌لقه‌یه‌ک بوو که له‌گه‌ل سه‌لاحه‌دیندا مایه‌وه‌ دوا‌ی گه‌رمانه‌وه‌ی سه‌ربازه‌کان بۆ ناوچه‌کانی خویان بۆ پشودان به‌هۆی هاتنی وه‌رزی زستانه‌وه‌ له‌سالی ۵۸۸ه‌/ ۱۱۹۲ز میسریه‌کانیش زۆرینه‌ی سه‌ربازانی ئه‌م ئه‌لقه‌یه‌یان پێک ده‌هێنا^۴، ئه‌وه‌شی که گرنگی ئه‌م ئه‌لقه‌یه‌ی دوپات ده‌کرده‌وه‌ ئه‌وه‌ بوو که به‌ته‌نها له‌ناوچه‌رگه‌و ناوه‌راستی سوپای ئه‌یوبیدا بوو به‌پێی قسه‌ی ئه‌م ئه‌لقه‌یه‌ی له‌ناو ئه‌لقه‌که‌دا بووه^۵، جاریکیان سولتان به‌ره‌و دوزمن رۆشت و ته‌نها ئه‌م ئه‌لقه‌یه‌ی له‌گه‌لدا بوو،

^۱ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۱۴۴

^۲ مفرج الکروب (۲/ ۲۹۵)، الجیش الأیوبی، ل: ۱۴۶

^۳ الکامل فی التاریخ، له‌ الجیش الأیوبیه‌وه، ل: ۱۴۸

^۴ الجیش الأیوبی، ل: ۱۴۹

^۵ الجیش الأیوبی، ل: ۱۴۹

پیاوانی ئەم بازنیەش ئەو تیپەیان پێک دەهێنا که به (تیپی سه‌لاحی یان ناسری) ناسراو بوو^۱، چونکه له و کاته‌دا هەر کۆمه‌له‌ جه‌نگاوه‌ریک له‌ ژێر سه‌رکردایه‌تی فه‌رمانده‌یه‌کدا به‌هنگایه‌ن به‌ناویه‌وه ناو ده‌نرا، چونکه خزمه‌تگوزارو خه‌ڵکانی ده‌رووبه‌ری خۆی بوون بۆنمونه به‌سه‌ربازانی نوره‌دین مه‌حمود نوریه‌یان ده‌وتو به‌پیاوانی ئەسه‌ده‌دین شێرکۆش ئەسه‌دیو هه‌روه‌ک ئەبو شامه ده‌گێڕێته‌وه که له‌ناو پاشماوه‌و شته به‌جیماوه‌کانی ئەسه‌ده‌دین له‌میسردا له‌سالی ٥٦٤ه‌/ ١١٦٨ز دا: کۆمه‌له‌ گه‌نجیک هه‌بوون، که ژماره‌یان پێنج سه‌د کۆیه‌ بوو، پێیان ده‌وترا ئەسه‌دی^۲. ئەمه‌ش ئەوه ده‌گه‌یه‌نێت که سوپای ئەییوبی سیستمی مه‌مالیکی تێدا بووه‌و سوپای میسری له‌سه‌رده‌می مه‌مالیکدا له‌پاشماوه‌ی سوپای ئەییوبی پێکهاتبوو که زۆریه‌ی له‌مه‌مالیکه‌ تورکه‌کان و پاشماوه‌ی کورده‌کان پێکهاتبوو، به‌پیاوانی سولتانیش که مه‌مالیک بوون ده‌وترا بازنه‌^۳. ئەییوبیه‌کانیش رێبازی سلجوقیه‌کان و ئەتابه‌که‌کانیان په‌یره‌و ده‌کرد (عمادالدین زنگی پاشان نوره‌دینی کوپی) له‌پشت به‌ستن به‌مه‌مالیکه‌ تورکه‌کان و به‌کارهێنانیان به‌شیوه‌یه‌کی به‌رفراوان له‌سوپادا، سه‌باری ئەوه‌ی که ئەییوبیه‌کان یان دامه‌زێنه‌ری ده‌وله‌تی ئەییوبی ئەتابه‌کی و مه‌مالیکی که‌س نه‌بوون و هیچ که‌سێک له‌بنه‌ماله‌ی ئەیوب کۆیلایه‌تی به‌خۆوه نه‌بینیوه^۴.

۳- پۆله‌ندی کردنی سوپا به‌پێی چه‌کی هه‌ر پۆلیک؛ سوپای سه‌لاحی له‌سه‌ر بنه‌مای دابه‌شکردنی سوپا بۆ چه‌ند کۆمه‌له‌و گروپێک دروست بوو بوو. ئەم گروپانه‌ش وه‌ک که‌تیبه‌ وابوو، له‌سه‌رووی هه‌ر دوو سه‌د سواریان سه‌د و حه‌فتا سوارێک ئەمیریکی موقه‌دده‌م هه‌بوو^۵، هه‌روه‌ها وتراوه‌ ئەو هێرشه‌ ئەوه‌نده‌ جۆر سوپا تیایدا به‌شدار بوو^۶، هه‌ر جۆره‌ جه‌نگاوه‌ریکیش تاییه‌تمه‌ندی خۆی هه‌بوو که‌پێی جیا ده‌کرایه‌وه له‌جۆره‌کانی تر، ئەم جیاکردنه‌وه‌ش به‌جۆری چه‌ک و که‌ره‌سته‌و ئەو ئه‌رکانه‌دا ده‌رده‌که‌وێت که له‌ئه‌ستۆیدا بوو، سوپاش ناتوانی‌ت سه‌رکه‌وتوانه‌ له‌کرده‌ سه‌ربازییه‌کاندا جموجۆڵ بکات ئەگه‌ر

^۱ الجیش الأیوبی، ل: ١٤٩.

^۲ کتاب الروضتین، له : الجیش الأیوبیه‌وه، ل: ١٤٩.

^۳ النجوم الزاهره (١٢٤/٦)، الجیش الأیوبی، ل: ١٤٩.

^۴ الجیش الأیوبی، ل: ١٥٠.

^۵ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ١٥١.

^۶ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ١٥١.

^۷ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ١٥١.

به ماهه نگی و ته بایی کارنه کات و هر به شه و یارمه تی به شه که ی تر نه دات له کاتی
پیکداداندا به شیوه یه کی گشتیش دوو جوړی سهره کی هه بوون له ناو سوپای نه یو پیدا نه مه
جگه له جوړه لاهه کییه کان که نه وانیښ:

ا- **جوړی سواره کان:** که شاده ماری سوپایه و نه رکی سهره کیشی کوشتارو کوکړدنه وه ی
زانباری و به دوا د اچوون بوو، له بهر نه و خیراییه ی که نه م دوو کرده یه پتویستیانه بڼ
هیژشکړدن و دوزینه وه و راهه دونانی دوزمن و ریگریکړدن له گه پانه وه ی بڼ بردنی نازوقه و
که ره سته ی جه ننگ، بڼ نه م پوښته ش خه لکی شاره زاو خاوه ن نه زمون و فریا گوزاریان
هه لده بژارد، له کاتی هه والگریشدا خو یان لاده دا له رووبه پووبوونه وه ی دوزمن چونکه
نامانجیان دوزینه وه ی راده و قه باره ی هیژی دوزمن و، په یېردن به خاله لاهه کانی بوو،
هه روه ها نه م سوارانه هه لده ستان به به ده مه وه چوونی نه و شوینانه ی که رووبه پووی
هیژش و مه ترسی کتوپر ده بوونه وه، به لام نه م سوارانه ده خرانه دوا ی پیاده کانه وه و
له دواوه ی ریزبه ندیدا بوون، وه ک طرطوسی باس ده کات و ده لی: با نه سپ سواره پاله وانه کان
له پشت پیاده کانه وه چاوه پتی هیژش بکه ن^۱، هر که کاتی هیژش هات پیکه وه له گه ل
پیاده کاند ا هیژشیان ده کرد، نه و تاییه تمه ندییانه ش که پتویست بوو له سواری راسته قینه دا
هه بیت، نه وه به تاقیکړدنه وه ی له ش له رووی هیژی جه سته یی و شاره زایی له هونه ری
رووبه پووبوونه وه ی دوزمن دا وه ک زوران بازی و شاره زایی به کاره یانی رم و هونه ری نیشانه
شکاندندا دیاریده کرا^۲، سواره کانیش شمشیر و خه نجه ری دریژیان پی بوو و کلاوو قه لقان و
پوشاکی پاریزه ریان له بهر دابوو، نه سپه کانیشیان کورتان و زینی به سهره وه بوو^۳.

ب- **جوړی پیاده ره:** دوزینه ی زوری هیژه کانی سوپای پیکده هیئا و هه لده ستا به به نه نجام
که یاندنی نه رکه کانی جه نگو گرته نه ستوی دهره نجام و قورساییه کانی، نه و چه کانه ش که
جه نگاوه ری پیاده ره و هه لی ده گرت له جوړی چه کی سوک بوون، چونکه نه مان پیاده ره و
بوون، شمشیر و که وان و رمی کورتیان به کارده هیئا و هه لده ستان به وه دهرنانی سهریازانی
دوزمن له سه نکه ره کانیا و له ناو بردنیا ن^۴، گرن گرتین شتیکیش که به پیاده ره وه کان
ده سپیژدرا بریتی بوو بیت له: پاراستنی سوپا له کاتی پتیرپه وی کردندا بڼ ریگرتن له هیژش

^۱ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، ل: ۱۵۴.

^۲ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، ل: ۱۵۵.

^۳ الحياة العسكرية عند العرب، إحسان هندي، ل: ۱۶۶.

^۴ دروس في المعلومات الجغرافية، طه الهاشمي، ل: ۱۸.

بۆ ھېنان و ھەلکوتانە سەرى لەلایەن دوژمنەو ھە پاراستنى ئەو کاروانانەى کە ئازوقو
کەرەستەى جەنگيان ھەلگرتبوو لەکاتى ھاتوچۆکردندا^۱. لەريزەندى سوپاشدا پيادەپرەوان
ھەميشە لەريزەکانى پيشەو ھەدا بوون و لەدواشيانەو ھە سوارو ھە پالەوانەکان دەھاتن^۲.

ج- جوړه يارمه تيدودره کانی تر: نه مانه ش به هوی نه و چه ک و که ره سته سهریازیانه وه دهناسران که به کاریان ده هیئا، ههروه ها نه و نه رکانه ی که نه نجامیان ددها، وه که مه نجه نیقکارو زریښو شکارو نه وته ښه رو هه والگرو نازوقه هینه رو کومه ککارو... هتد^۲.

سەلاحەدىنىش پېش بەرپكە وتن بۇ گۆرەپانى جەنگ ھەلەستا بەۋەستاندىن رىزىكرىنى سوپاۋ دىيارىكرىنى شوئىنى ھەر جۆرەۋ پېكرىنەۋەى كەلئىنەكان و دلىنابوون لە بەسودى ئەۋ چەكانەى كە جەنگاۋەر ھەلى دەگرت ئەۋەبوو پېش ئەۋەى بىكەۋنە پى بۇ حطىن سولتەن لەرۆۋى (عەرض) و نەمايشدا ۋەستا بوو و سەربازەكانى رىزىدەكرىدو بۇ ھەموو بۆسەيەكىش شوئىنىكى ھەلەبىزارد، ھەروەھا بۇ ھەر ئەمىرىكىش شوئىنىكى لەچەپ يان لەراستەۋە دەستنىشان دەكرىد كە نابى بەجىئى بېئىلت، ھىچ كۆمەلئىكىشى ۋەلەنەدەناۋ كەسى لى دورنەدەخستىنەۋە، ھەروەھا ئالەى گەۋرەشى دەردەھىنا كە بەجالىشىە ناسرابو،^۱ لە ھەموو شوئىنىكىشدا تىراۋىژە لىئاۋەكانى ھەلەبىزارد و ۋەسىەتى بۇ ھەر كۆمەلئىك دەكرىد بەۋەى كە ئاگايان لەكۆمەلەكانى تر بىت و دەيوت: ئەگەر چوئىنە خاكى دوژمنەۋە ئەمە شىۋازى سەربازو داھات و سەرجاۋەكانىانەۋ شوئىنى بەشەكانى سوپاۋ پېشپەرەى پالەۋانەكانمانە، كەسىكىش دىيارىكرابو لەسوپادا ئەركى بانگەۋازو ھاندانى سەربازەكانى بۇ جەنگ پى سېپىردرابو لەپىتناۋ بەرزكرىنەۋەى ۋەريان، شوئىنىشى لەنزىك سەلاحەدىنەۋە بوو ھەر فرمانئىك لەسەلاحەدىنەۋە دەرېچاۋىيە ئەۋ بەدەنگى بەرز دەيگەيانندە تىكپراى سوپاكەۋ بەم كەسەش دەۋترا چاۋەش^۲ و ھاۋارى لەخەلك دەكرىد كە ئامادە بنو پىۋىستە فلانە ئەمىر بەسەربازەكانىيەۋە بچىت بۇ كۆمەكى فىسار ئەمىر چونكە دوژمن زۆرى بۇ ھىناۋە، ياخود ھەلەستا بەگەرمكرىد و تاۋدانى سەربازەكان بەھۆى دروشمى تايىبەت و ۋوژىنەرەۋە لەۋىنەى (بىزى سەربازانى ئىسلام ۋە جەنگاۋەرانى يەكتاپەرستى).^۳

^١ الحش الأيوبي في عهد صلاح الدين، ل: ١٥٥.

^٢ الحيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، ل: ١٥٥.

^٣ الحشيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، ل: ١٥٦.

‘مه مان سه رجاوه، ل: ۱۵۶.

^۵ حاوہ ش: یان شاویش: وشہیہ کی تورکیہ۔

^١ مفرج الكروب (٢/٢٩٥، ٣٢٦) الجيش الأيوبي، ل: ١٥٧.

شەشەم: خۆبەخشەكان لە سوپای ئەیوبیدا:

سەرباری جەنگاوەرە سوارە و پیادە سەربازییەكان کە لە دیوانی سوپای ئەیوبیدا تۆمار کرابوون و سەربازەكانی مولکداری (بەگەكان) کە سەر بە دەوڵەتی ئەیوبی بوون و ئەو ئەمیرانە ی تر کە ھاتبونە ژێر رکێفی دەوڵەتی ئەیوبییە و ئەوانەش کە پالێشتی سوپای ئەیوبییان دەکرد بە جەنگاوەر لە کاتی پێویستیدا و وێڕای سەربازە تاییبەتەكانی سولتان، کۆمەڵێک خۆبەخش ھەبوون کە خۆیان خستبوووە خزمەتی سوپا وەک ئەنجامدانی ئەرکی جیھاد و تیکۆشان لە پێناو خاداد لە پێناو رزگارکردی زەوی موسوڵمانان لە داگیرکاری خاچەرستان، لە راستیشدا سەر دەمی بوژانە و ھەوشیاری ئیسلامی بە دەرکەوتنی سەرکردەیی موحامید عمادەدین زەنگی دەستی پێکرد کە دامەزێنەری دەوڵەتی زەنگی بوو ھەروەھا لە سەر دەمی نورەدین محمودی شەھید کوپیدا. ئەم پەیمانەش لە سەر دەمی سەلاحەدیندا گەشتە چلە پۆپە و سەلاحەدین توانی رۆژانی سەرەتای جیھاد و تیکۆشانی موسوڵمانان لە سەرەتای ئیسلامدا بێنیتەوێ، یاد، بۆیە سەیر نەبوو ئەگەر چەندین خەلکی خۆبەخش لە ریزی سوپای سەلاحەدیندا ببینن، بە تاییبەت لە جەنگی حطین و رزگارکردنی بیت المقدس و جەنگەكانی دواي ئەو ئەمەش بوو جێی سەرنجی میژوونوسان ئێین کثیر باس دەکات کە سولتان کاتی بپاریدا بیت المقدس ئازاد بکات، زانیان و پیاوچاكان وەک خۆبەخش پەیوەندیان پێوە کرد.^۱

خۆبەخشەكانیش لە ھەموو چەین و توێژە کۆمەلایەتیەكان بوون، گوندنشین و ھۆزەكان و شارنشینان، لە ھەزاران و دەوڵەمەندان، بە تاییبەت زانیان و سۆفیەكان^۲، دەلی: نورەدین مەحمود فەرمانیدا کە بانگەواز بکەیت: بە ناو جەنگاوەر و موحامید و تازە پێگەیشتنوو خۆبەخشەكاندا لە لاوانی شار و خەلکی نەناسراو و غەریب بۆ خۆ ئامادەکردن بۆ رووبەروو بوونە و ھەری فەرەنجە بێ باوەرو ھاوڵەگرەكان^۳، وشەئێ تازە پێگەیشتنوویان تازە ھاتو بۆ خۆبەخشەكان بە کار دەھات، پاشان ئەم وشەیی و نبوو وشەئێ خۆبەخش جێی گرتەو، ھەردوو وشەئێ ئاماژە بەو دەكان کە ئەوانە سەربازی فەرمانی دەوڵەت نەبوون، بە لکو خۆبەخش بوون^۴. و تاربیژەكانیش لە مزگەوتەكاندا خەلکیان ھان دەدا بۆ خۆبەخشکاری لە ریزی سوپا و ئیسلامدا، ھەر کە و تاربیژەكانیش لە مینبەرەكانیان دادەبەزین نوێژخوێنەكان چەندین دروشم و ھاتافیان دەکێشا و لە ھەموو لایە کەو

^۱ البدایة النہایة، لة الجیش الأیوبی و ھ، ل: ۱۵۸.

^۲ الجیش الأیوبی، ل: ۱۶۰.

^۳ ذیل تأریخ دمشق، ل: ۳۴۰، الجیش الأیوبی، ل: ۱۶۰.

^۴ سنا البرق الشامی (۳۳۶/۱) الجیش الأیوبی، ل: ۱۶۱.

یه ک یه و دهسته دهسته دههاتن بۆ سه‌ریازگه‌ی سوپای ئیسلامی، هه‌ندی جاریش سه‌لاحه‌دین کاری کوشتنی دیله‌کانی نه‌سپارد به‌خۆبه‌خشه‌کان به‌تایبه‌ت دیله‌ هه‌لگه‌راوه‌کان یان تیره‌هاوژیره‌ خاچه‌رسته‌کان، وه‌ك له‌ بیت الاحزاندا له‌سالی ٥٧٥ه‌ك/١١٧٩ز روویدا^١. پاش سه‌ركه‌وتنیشی له‌حطیندا سه‌لاحه‌دین داوای كرد له‌خۆبه‌خشه‌ سوڤیه‌كان، كه‌ هه‌ر یه‌كێکیان دیلێکی سه‌ر به‌ هه‌ردوو تیپی خاچه‌رستی داویه‌و ئه‌ستباریه‌ بكوژیت^٢ ته‌نانه‌ت خۆبه‌خشه‌كان ئه‌ركێکی مه‌زنیان نه‌نجامدا له‌جه‌نگی حطینداو رۆلێان هه‌بوو له‌تۆماركردنی سه‌ركه‌وتنێکی خێرا به‌سه‌ر دۆژمندا، كاتی هه‌له‌متیان بردو ئاگریان به‌ردایه‌ نه‌و پوشه‌ وشكه‌ی كه‌ له‌ده‌وری خاچه‌رسته‌كاندا بوو و ئاگر كۆپه‌ی سه‌ندو ته‌نگی به‌خاچه‌رسته‌كان هه‌لچنی وه‌لكردنی باش هۆكاریك بوو بۆ بردنی ئاگر و دوكه‌ل به‌ره‌و روویان^٣ و دوچاری برسیتی و گه‌رمای دوكه‌ل بوونه‌وه، سه‌ریاری گه‌رمای جه‌نگه‌كه‌ وه‌ك ئه‌ین ئه‌ثیر نه‌لی^٤.

حه‌وته‌م: نه‌و ته‌یمانه‌ی كه‌ پاشكۆی سوپا بوون:

١- ته‌یمی نه‌ندانزه‌یی: هه‌میشه‌ ته‌یمی ته‌ندانزه‌یی له‌گه‌ل سوپادا بوو، ته‌مه‌ جگه‌ له‌ ته‌یمی پزیشکی، ته‌یمی نه‌ندانزه‌یی هه‌له‌ده‌ستا به‌چه‌ند ئه‌ركێك كه‌ تاییه‌ت بوون به‌ته‌ندانزاری سه‌ریازی كه‌ جه‌نگ پێویستییه‌تی، به‌تاییه‌ت جه‌نگی شوراو خه‌نده‌قه‌كان، وه‌ك دامه‌زراندنی ئامێره‌ سه‌ریازییه‌ گه‌وره‌كان وه‌ك مه‌جه‌نیق و زه‌یپۆش و كه‌وانی گه‌وره‌ وه‌ك زیارو چه‌رخ و كه‌وانه‌ چه‌ند لاكان و نه‌وت پڕژینه‌كان، هه‌روه‌ها بنیاتنه‌انی سه‌ریازگه‌و هه‌لكه‌ندنی بېرودیاریكردنی شوینی سه‌پاندنی ئابلقه‌ له‌سه‌ر شوراو ته‌و شارانه‌ی كه‌ نه‌ویسترا ئازاد بكریت، جگه‌ له‌ دروستكردنی پردو هه‌له‌ته‌كاندنی و پركردنه‌وه‌ی خه‌نده‌ق و گۆرینی رێپه‌وه‌ی رووباره‌كان و چه‌ندین کاری تر كه‌ ده‌كه‌وتنه‌ چوارچێوه‌ی ئه‌ركه‌كانی ته‌مه‌ ته‌په‌وه، له‌كاتی گه‌مارۆی (بیت المقدس)یشدا سه‌لاحه‌دین و سوپاكه‌ی بۆ ماوه‌ی پێنج رۆژ به‌ده‌وریدا ده‌سوپانه‌وه، له‌كۆتاییشدا شاره‌زایانی بواری ته‌ندانزاری شوراو هه‌سار توانیان شوینی ته‌یمی گونداو بدۆزنه‌وه‌ له‌به‌شی باكوپی شوراكه‌وه، به‌ناپاسته‌ی ده‌رگای عه‌موداو كلیسای سه‌هیوندا، سه‌لاحه‌دینیش فه‌رمانیدا كه‌ ئامێره‌كانی ئابلقه‌دان له‌و شوینه‌دا دامه‌زرێنن^٥.

^١ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، ل: ١٦١.

^٢ كتاب الروضتين، له‌ الجيش الأيوبيه‌وه، ل: ١٦٢.

^٣ الكامل في التاريخ، له‌: الجيش الأيوبي، ل: ١٦٢.

^٤ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، ل: ١٦٣.

^٥ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، ل: ١٦١.

له سالی ٥٨١هـ/ ١١٨٥ز دا و له کاتی که مارودانی موسلدا که سوپای سه لاهه دین دهسته وسان بوو له تۆمارکردنی هیچ پیشره وی و سه رکه و تنیکی راسته و خۆ تیايدا، و پرای دووباره کردنه وهی هه و له کان به هۆی تۆکمه ی شورا کانی وه، نه وه بوو هه ندی له پیاوانی پیشنیاریان کرد که ناراسته ی رووباری دیجله بگۆریت هه تا وه کو تینویان ببیت و گه رمای رۆژو گه رمای ناگرو دوکه ل و گه رمای کوشتار زۆریان بۆ بینیت، نه م رایه ش خرایه بهرده م زانای به ناویانگ فخره دینی کوپی دهانی به غدادی که نه ندازیاری سهرده می خۆی بوو،... نه ویش وتی: نه مه ده کریت و مه حال نییه^١، له نامه یه کیشدا که سه لاهه دین بۆ خه لیفه ی عه باسی ناردو القاضی الفاضلی راویژکاری به ناویانگی نوسی هاتوه: نه ندازیارانی خاوه ن نه زمون ده لێن ئاسانه ناراسته ی رووباری دیجله بگۆرین به جۆرێک که به موسلدا نه پوات و رپه وهی دوور بیت لیه وه، له م کاته شدا خه لکه که ی ناچار ده بن که به بی جهنگو کوشتار بیده ن به دهسته وه، هیچ زیانی که روو نادات و که س ناکوژیت و که سیش بی ناوی زیانی پی ناگیه نی^٢، به لام سه لاهه دین نه م پرۆژه یه ی جیبه جی نه کرد، له بهر گرانی و زۆری تیچوون و که می کات و بایه خدانی به پرۆژه ی گرنکتر^٣.

٢- **تییمی پزشکی:** هاوپییه تیکردنی تیمی پزشکی بۆ سوپا له بهره کانی جهنگدا بۆ چاره سه رکردنی نه خۆش و برینداره کان کاریکی زۆر پتویست بوو، پزشکیه کان و هاوکاره کانیان وه که نه خۆشخانه یه کی گه پۆک و ابوون و هه موو پێداویستییه کانیان له گه ل خۆیاندا هه لگرتبوو وه که ده رمان و نامپرو گوێزه ره وه (نقاله) بۆ گواستنه وهی نه خۆش و بریندار، نه م که ره ستانه ش به پشستی و لاخیکه وه هه لده گیران و عیاده گه پۆکه که ش له ناو خپوه تدا دا نه تراو نه و که سانه ی تیا بوو که پتویستیان به چاره سه ره به بوو، دیاره سهرده می سه لاهه دین سهرده می بوژانه وهی بواری پزشکی بوو نه مه ش به هۆی زۆری داخواری له سه ری و ته رخانکردنی پاره بۆی له لایه ن سه لاهه دین و نه میره کانیه وه به شیوه یه کی به خشنده ن، له راستیشدا سه لاهه دین له سه ره تای ده ست به کاربونییه وه گرنگی به کاروباری پزشکی ده دا، هه روه ها گرنگی به و پزشکیانه ش ده دا که خزمه تی ده و له تی فاطمی و ولاتی نوری نه تا به کیان له شامدا ده کرد^٤، له و پزشکیانه ش که به شدار بوو له و هه لمه تانه دا که

^١ کتاب الروضتین، له: الجیش الأیوبی، ل: ١٦٣.

^٢ مفرج الکروب (١٦٧/٢)، الجیش الأیوبی، ل: ١٦٣.

^٣ الجیش الأیوبی، ل: ١٦٣.

^٤ الجیش الأیوبی، ل: ١٦٤.

سوپای سه لاهه دین پئی هه لده ستا، نه بو زه که ریا نه مینی ده ولت یه حیای کوری ئیسماعیل نه نده لوسی که یه کێک بوو له قوتابییه کانی موه زه به دینی حه کیم. که به رده وام هاو پئی سوپای سه لاهه دین بوو له جه نگدا، پاشان وهک زۆریه ی پزیشکه کانی سه رده می خۆی له دیمه شق نیشته جی بوو، دیاره هۆی نیشته جیبوونیش له م شارهدا بوونی نه خووشخانه ی گه وری نوره دین بوو تیایدا، هۆی ده ستنیشانکردنی دیمه شقیش به هۆی نزیکیه وه بوو له به ره کانی جه نگه وه و ئاسان گه شتنی بریندارو نه خووشه کانی بۆی، نه مه و نه بو زه که ریا له کۆتایی ته مه نیدا په کی که وت و سه لاهه دینیش موچه ی بۆ بریه وه نه م موچه یه ش هه تا وه کو کۆچی دوا یی به رده وام بوو، هه روه ها له گه ل چه ند پزیشکیکی تر دا نه م کاره ی کرد وهک ئیبن دهانی به غدادی و ابي الفضل سلیمانی میسری^۱. له به ناویانگترین پزیشکه کانیش صلاح الدین موفق الدین أبو نصر أسعدی ناسراو به ئیبن مطرانی دیمه شقی که ناسراو بووه به وه ی له جه نگه کانی سولتاندا به شداری کردووه و له نه خووشخانه ی نوری له دیمه شقدا کاری ده کرد، چه ن دین نوسراوی له بواری پزیشکیدا هه یه له وانه: المقالة الناصرية في حفظ الأمور الصحية^۲ و چه ند به ره مه یکی تر، عماده دین کاتب ده رباره ی نه م پزیشکه نه لی: لیها تو و روخو ش و دلسوز بوو و جیی ریزی زۆری سه لاهه دین بوو و پله و پایه یه کی گه وری هه بوو له لای و خاوه ن زانیاری و زیره کی و پێشبینی بوو^۳. نه مه و سولتانیش پزیشکی تاییه تی خۆی هه بوو که له هێرش و جه نگه کاند هاو پێیه تی ده کرد، چونکه سولتان هه ندی ئازارو تی که چوونی باری ده روونی له گه لدا بووه و جار جاریش دوه ل به پشستییه وه ده ره اتوه ته نانه ت هه ندی له هاو پێیانی گله یی نه وه یان لیده کرد که گرنگی به ته ندروستی خۆی نادا و به پئی پتویست پشو و نادا ت، نه ویش وه لامی ده داته وه و ده یوت کاتی که سوا ری نه سپ ده بم بۆ جیهاد ئازارم نامینی هه تا وه کو داده به زم^۴. دیاره نه م پزیشکه تاییه ته ش به ته نها چاره سه ری سولتانی نه ده کرد، به لکو چاره سه ری گه وری فه رمانده و نه مبه ره کانی سوپاشی ده کرد، نه وه بوو کاتی زه یینه دین یوسفی فه رمانه وه ی هه ولێر به هۆی تا وه گیانی له ده ستدا له سا لی ۵۸۶ ک/ ۱۱۹۰ ز

^۱ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين ل: ۱۶۵

^۲ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين ل: ۱۶۵

^۳ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين ل: ۱۶۵

^۴ الفتح القسي، ل: ۵۷۶ الجيش الأيوبي، ل: ۱۶۵.

^۵ الجيش الأيوبي، ل: ۱۶۶.

له کاتی گه مارۆدانی عه ککادا، پزیشکی سه لآحه دین چوو بۆ چاره سه رکردنی^۱ هه ندی جاریش سولتان خودی خۆی سه ره رشتی چاره سه رکردنی برینداره کانی ده کرد، وه ک له پاش شکسته پێنانی موسولمانه کان له جهنگی ئه رسوقدا روویدا له شه عبانی ۵۸۷هـ / ۱۱۹۱زدا کاتی دانیشته و داوای هینانی برینداره کانی کردو خۆی تیماری برینه کانی ده کردن^۲.

۳- **تیمی موسیقای سه ربازی:** کاتی که چاوه ش بانگه وازی بۆ کۆبوونه وهی سه ربازه کان ده کرد، ئالا هه لده کراو کوسه کان پێکدا ده کێشران^۳ ئه مه ش وه ک موسیقای سه ربازی یان مارشی سه رده می ئیستا وابوو، بۆ وروژاندن و جولاندنی و ره ی سه ربازه کان به کارده هینرا^۴. رووداوه کانی میژووی ئه یوبیش ده یسه لمێنن که موسیقا رۆلێکی گه و ره ی بینوه له سوپادا ته نانه ت شوێنێکی تایبه تی بۆ دیاری کرابوو که به ته پلخانه ناسراو بوو^۵، واته شوێنی ته پل، مه قریزیش سه باره ی به مه باسی ئه وه ده کات که دوا ی جێگه ی بوونی سه لآحه دین له میسرداو کۆتایی هینان به ده سه لاتی فاطمییه کان کاروباری ته پلخانه رێکخرا، له قه لقه شه ندیش ئه مه مان بۆ مانا ده کات و ده لێت: ته پلخانه واته یانه ی ته پل، که ته پل و ئامیره کانی تری تیدا بوو، ئه مه ئامیره شه لیه کاتی جهنگدا چه ند جارێک له کاته کانی تریشدا رۆژی سی جار لیده دران^۶، ئه وه که سه ش که ته پل لیده دا پیتی ده و ترا (دبندار) به (زوپنا) لیده ریش ده و ترا (منفر) ئه وه که سه ش که ده فره مه سه کانی به یه کدا ده کێشا پیتی ده و ترا (کوسی)^۷، نه ریتیشیان وابوو که (کوسه کان) له کاتی هاتنی که سایه تییه کی سه ربازی گرنگدا ئی بده ن، له گه ل لیدانیشیدا ئالا هه لده کراو زوپنا لیده درا، چه ند لیدانیکی تایبه تیش هه بوو بۆ ئه و کاتانه ی که پێویست بوو نه وه ستن له جهنگدا، با له کاتی شکسته شدا بوایه، له م کاته شدا کوسه کان به به رده وامی لیده دران بی پشوو^۸ هه روه ها چه ند لیدانی که هه بوون که تایبه ت بوون به سه رکه وتن، ئه وه بوو کاتی هه وال گه یشت له شه والی ۵۸۷هـ / ۱۱۹۱زدا که که شتیگه لی

^۱ هه مان سه رچاوه، ل: ۱۶۶

^۲ مفرج الکروب (۲/ ۳۶۸) الجیش الأیوبی، ل: ۱۶۶

^۳ کوسات: چه ند ده فرێک له شیوه ی قه لغانیکی بچوکدا پێکدا ده کێشرین به پیتی ئاوازیکی تایبه ت.

^۴ النوادر، ل: ۱۴۹، الجیش الأیوبی، ل: ۱۶۶

^۵ الجیش الأیوبی، ل: ۱۶۷

^۶ الجیش الأیوبی، ل: ۱۶۷

^۷ صبح الأعشی (۴/ ۱۳)

^۸ الجیش الأیوبی، ل: ۱۶۷.

نیسلامی توانیویه تی دهست بگریٚت به سهر که شتی فره نه کانداه که زیاتر له پینچ سهد خاچه رستی تیدا بوو: موسولمانه کان زور دلخوش بوون و ته پلئ سهر که وتن لیده دراو زوړنای مزگینئ ژهنرا^۱.

۴- هه لگرانئ ئالاکانی سوپا: له ناو سوپادا کومه لیک هه بوون که ئهرکیان هه لگرتنی ئالای سوپاو پاراستنی بوو، ئالاکهش وه که نیشانه یه که وابوو که کومه لیک له کومه لیک ترو دهوله تیک له دهوله تیک تر جیاده کرده وه و هه دهوله تیک نیسلامی و نائیسلامیش ئالای تاییه تی خوی هه بوو که رهنگیک دیاړیکراوی هه بوو^۲. رهنگی ئالای سه لاهه دینیش زهره بوو له ناوه راستیدا وینه هه لویه هه بوو وه که ره مزئ هیژو متمانه بوون به سهر که وتن^۳، له نیوان ئالاکانی شدا ئالایه که هه بوو که له ناو ریشمی زهردی نه خشینراو به زیز پیکهاتبوو و نازناو و ناوی سولتانی له سهر بوو پی دهوترا: العصابه، هه روه ها ئالایه کی مه زنی تریش هه بوو که له سهر وهیدا چه ند تاله مویه که هه بوو پی دهوترا: جالیش، ویرای چه ند ئالایه کی زهردی بچوک که به سه ناجق ناسراو بوون^۴ ئالای گهرهش هه میشه له گهل که ژاوه ی سولتاندابوو، عیمادیش باسی ئالای سه لاهی دهکات له کاتی نازادکردنی صیدا له لایه سوپای نه یوبیه وه له سالی ۸۳۵هـ/ ۱۱۸۷زداو نه لی: نیردراوی فره مانره واکه ی کلله کانی هیئاو تاریکیه کانی به رووناکی خوی ره واند هه و ئالای زهره به دهستی سپیه وه دهرده که وت به سهر شورایه که وه^۵، نه مه و ئالای سه لاهه دین له چه ندین هونروه ی شاعیرانی نه و سه رده مه دا باسکراوه به تاییه ت له و بونانه دا که سوپای نه یوبی سهر که وتن به دهست هیئا به سهر خاچه رسته کانداه و ئالای نه یوبی تیایدا به رزگراوه ته وه، نه وه بوو کاتی موسولمانه کان سهر که وتن به سهریاند له بیت الأحزاندا له سالی ۷۵۰هـ/ ۱۱۷۹ز کومه لی له شاعیرانی پیروزبایبان لیکرد به بونه ی نه م نازادسازیه وه، له و شاعیرانهش به هانه دین نه بولحه سه نی ساعانی خوراسانی که له هونراوه یه کیدا نه لی:

وما رفعت أعلامك الصفر ساعة الى عذت أكبادها السود ترجف

^۱ مفرج الكرب (۲/ ۳۷۳، ۳۷۴)

^۲ الجيش الأيوبي، ل: ۱۶۸.

^۳ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، ل: ۱۶۰.

^۴ صبح الأعشى (۴/ ۸)، الجيش الأيوبي، ل: ۱۶۸.

^۵ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، ل: ۱۸۶.

^۶ الفتح القسی، ل: ۱۰۳، الجيش الأيوبي، ل: ۱۶۹.

کبا من أعالیه صلیب و بیعة وساد به دین حنیف و مصحف
 آتسکن أوطان النبیین عصبه تمین لدى إیمانها حین تحلف
 نصحتکم و النصح فی الدین واجب ذروا بیت یعقوب فقد جاء یوسف^۱
 ههروه ها (العلم الشاتانی) که ستایشی سه لاهه دین دهکات به قه سیده هکی رائی که
 له سه ره تاکه یدا هاتووه:

أرى النصر مقرونا برایتك الصفرأ فسر و املك الدنيا فانت بها أحرى^۲
 دیاره ئالاکه ش هیمای سهروه ریبه، هه ربویه له شوینه کانداهه لده کرا وهك: قه لاو که شتی و
 ده زگا سه ربازیبه سه ره کییه کان، کاتی لایه کیش شکستی ده خوارد یه که م شتیک که سه رکه وتوو
 ده یکرد بریتی بوو له هینانه خواره وهی ئالای شکست خواردوو و هه لکردنی ئالای خوئی له شوینیدا،
 وهك نه وهی که موسولمانه کان له و قه لایانه دا کردیان که ئازادیان کرد له دهستی خاچه رسته کان^۳،
 سه بارت به ئالای خاچه رسته کانیش که ئیین شه دداد وه سفی دهکات کاتی به سه ر
 عه ره بانه یه که وه بینوییه تی و نه لی: ئالای دوژمن له عه ره بانه یه کدا به رزگرابییه وه به هیستر رایان
 ده کیشا، ئالاکه یان زۆر به رز بوو وهك مناره وابوو و رهنگی سپی مه یله و سور بوو^۴ له سه ر شیویه
 خاچ بوو و سه ربازه کانیان پارێزگاریان لیده کرد، واته ئالای خاچه رسته کان وهك ئالای ریخخراوی
 خاچی سوری نیو ده ولته تی وابوووه^۵.

هه شته م: پۆسته و هه والگرییه کان:

۱- ریخخستنی کاروباری پۆسته: ریخخستنی کاروباری پۆسته ش له پئی دیوانیکی تاییه ته وه
 ده کرا، که به دیوانی پۆسته ناوزه ند ده کراو له ژۆر چاودیژی چهند فه رمانبه ریخخدا بوو که
 به ریخخه بردنی کاروباری نه م ده زگایه یان پی سپێردرابوو^۱، ده زگای پۆسته و هه والگری
 نه یوبیش ناسراو بوو به وهی هه میشه له پیش ده زگاکانی خاچه رسته کانه وه بوو، بۆ نمونه
 له جه نگی الرمله دا که له سالی ۷۳هـ/ ۱۱۷۷زدا له باشوری فه له ستین روویداو

^۱ مفرج الکروب (۸۳/۲، ۸۴)، الجیش الأیوبی، ل: ۱۶۹.

^۲ وفيات الأعیان (۲۱۱/۷)، الجیش الأیوبی، ۱۷۰.

^۳ الجیش الأیوبی، ل: ۱۷۰.

^۴ هه مان سه رچاوه، ل: ۱۷۰، مفرج الکروب (۳۴۳/۲).

^۵ الجیش الأیوبی، ل: ۱۷۰.

^۶ هه مان سه رچاوه، ل: ۱۷۱.

به شکستخوردنی سوپای سه لاهه دین کوتایی پیّهات، سه لماندی که سه لاهه دین پوخته یه کی چالاکى هیه، که به هوی جولانه وهی خیرایه وه توانی نه و پرپاگه ندانه کوتایی پییئیت که له میسردا بلایوبوبونه وه و باسیان له کوژرانی سه لاهه دین ده کرا، نه م جولانه وه ده ست و برده توانی نه و که سانه بی هیوا بکات که ملیان درژکردبوو بۆ له ناوبردنی ده سه لاتى سه لاهه دین له میسردا، نه مهش له کاتیکدا بوو که سه لاهه دین نیردراوه کانی له سه ر سنوری میسره وه به سواری حوشتره وه نارد بۆ قاهره هه تاوه کو دوپاتی بکه نه وه بۆ نه و که سانه ی که خه یالی یاخیبونیان هه بوو که سه لاهه دین زیندووه، کوتری نامه به ریش مزگینى گه پانه وهی بۆ قاهره هینا^۱، له سالی ۱۱۸۲/۵۷۸ زیشداو کاتی سه لاهه دین له میسردا بوو، هه ستا به هیزشکردنه سه ر کرک و بۆماوهی ده رۆژ گه مارۆی به سه ردا سه پاند، به لام کاتیک که می نازوقه ی سوپاکه ی بینى فه رمانى به جیهیشتنى ناوچه که و گه پانه وه بۆ میسرى ده کرد، میژنوسى ئه یوبى محمد کورپى تقى الدین عمر که له گه ل که ژاوهی سولتاندا بوو نه لئى: کاتى ئیمه که وتینه پى چهند هه والگريک هاتن مژده ی سه رکه وتنى عیزه دین فه روخشاى مامیا پيدا له غه زای ده بوریه دا^۲، هه روه ها سه لاهه دینیش هینده وردبین و خیرابوون که هه والگه کانیان کاترمیژ دواى کاترمیژ هه تاوه کو به ره به یان ده گه یاند^۳، به تایبته له کاتى گه مارۆدانى عه ککادا، له ناو هه والگه کانیشیدا چهند گاوریک هه بوون که سولتان له چه ندین بۆنه دا تاقى کردبوونه وه، گرنگی نه وانهش له وه دا بوو که زمانى دوژمنیان ده زانى و گومانیشیان لى نه ده کرا که پیاوی سه لاهه دین بن، به هوی رواله ت و شیوه ی ده ره کیان، بۆیه به رده وام نه و هه والگه ی دوژمنیان ده گه یانده سوپای ئه یوبى که ئاسان نه بوون له رى هه والگه موسولمانه کانه وه ده ستیان بکه ویت، نه وه بوو شه ویک سه لاهه دینیان له نیازی دوژمن ناگاد رکروه که نه یانه ویت به شه ودا^۴ بده ن به سه ر سوپاکه یدا، هه روه ها ناگاداریان کرده وه له و مه نه جیه نیه که و ره یه ی که خاچه رستان هه زارو پینج سه د دیناریان تیدا سه رف کردبوو و ئاماده کرابوو بۆ هیژش کردنه سه ر عه ککا^۵، نه مه جگه له ناگادارکردنه وهی سه لاهه دین سه باره ت به شالاوی ئه لمانى، هه روه ها پوخته له کاتى گه مارۆدانى عه ککادا هه موو ریگایه کی گرته به ر

^۱ کتاب الروضتين، له: الجيش الأيوبي يه وه، ل: ۱۷۵.

^۲ الجيش الأيوبي، ل: ۱۷۵.

^۳ الجيش الأيوبي، ل: ۱۷۵.

^۴ الجيش الأيوبي، ل: ۱۷۶.

^۵ الجيش الأيوبي، ل: ۱۷۶.

بۆ پەيۋەندى كىردىن بەسەربازە گەمارۇدراۋەكانەۋە، بۆ زانىنى بارودۇخى ناھەمواريان و ناردنى پارەى پىۋىست بۆيان، ئەۋەبوۋ بەھۇى كۆترى نامەبەرۈ مەلەۋانەكانەۋە پەيۋەندى پىۋە دەكىردن رەنگە بەناۋبانگىترىن چىرۆكى پالەۋانانەش لەپۆستەى ئەيۋبىدا چىرۆكى عەۋام —مەلەۋان—عيسا بىت، ئەم پىاۋە ھەمىشە راھاتبوۋ لەسەر چۈۋنە ناۋەككا، سەربارى ئەۋ گەمارۆيەى كە بەسەرىدا سەپىترا بوۋ، لەگەل خۆشىدا رىنمايىپەكانى سولتانى بەنامەيەكەۋە لەگەل بېك پارەدا بەناۋ قەدى خۆيەۋە دەبەست، كاتى گەشتە عەككا كۆترىكيان ھەلدەدا ھەتاۋەكو سولتان ئاگادارىتتەۋە لەگەشتىنيان بەسەلامەتى بۆ ئەۋ شارە، ئەۋە بوۋ شەۋىك دابەزىيە ناۋ دەرياو سى كىسى بەست بەخۆيەۋە كە ھەزار دىنارۋ چەند نامەيەكى تىابوۋ بۆ سەربازەكان، بەلام نەيتۋانى بگاتۋ لەكەنارى عەككادا خنكا^۱. ئەۋانىش زانىان توشى شتىك بوۋە چونكە كۆترەكەى ھەلنەفراند، ئەۋە بوۋ دۋاى چەند رۆژىك تەرمەكەيان دۆزىيەۋە چەند پارچەيەك زىرۋ پاشماۋەى نامەكانى پىۋە بەستراۋو، ئىبن شەددادىش لەسەر ئەمە دەدۋىتىۋ ئەلى: كەسىك نەبىنراۋە سىپاردەى لەزىانىۋ دۋاى مردنىشىدا ۋەك ئەم پىاۋە گەياندىت.

۲- يەزەك (تىمى ھەۋالگىرى): وشەى يەزەك فارسىيە ۋاتە (بىشپەرەۋى سوپا) يەزەكىش: ئەۋ كۆمەلە ھەۋلگىرەيە كە ئەنئىردىن بۆ بەرەى دۋژمن پىش ئەۋەى سوپا بەپى بىكەۋىت بۆى، ئەۋ كارەش كە جەنگاۋەرانى يەزەك پىي ھەلدەستان بەشىك بوۋ لەرژىمى ھەۋالگىرىۋ گەياندىنى زانىارىيە سەربازىيەكان بەسەركردايەتى سوپا بەۋپەپى خىرايىيەۋە، كەۋاتە ئەۋانىن بلىين: يەزەك برىتتىيە لەچالاكى رۆژانەى پۆستە كەكۆمەلى كەسى پىسپۆپو ھەلئىزىردراۋ پىي ھەلدەستانۋ دەپۆيشتن ھەتاۋەكو لەنزيكەۋە ئاگادار بن لەۋەى كە دۋژمن پىي ھەلدەستان يان دەيۋىست ئەنجامى بدات، ئەندامانى يەزەكىش لەنئۋان خەلگانى خاۋەن شارەزايىۋ فرىياگوزاردا ھەلدەبىزىردران بۆ ھەستان بەم ئەركە، ئەمانەش خۆيان لادەدا لەرۋوبەپوۋبوۋنەۋە لەگەل دۋژمندا لەكاتى بەئەنجام گەياندىنى ئەركەكانىاندا، چونكە مەبەست لەكارى ئەۋان برىتى بوۋ لە: زانىنى ھىزى دۋژمنۋ دۆزىنەۋەى خالى لاۋاز تىايدا، ھەر بۆيە ئەۋان پۆشاكى پارىزەريان لەبەر نەدەكردو كەلۋپەلى سەربازىشيان ھەلنەدەگرت ھەتاۋەكو جمۇجۇلىيان پەك نەخاتۋ ئەسپى ھىمنۋ خىراۋ بەھىزيان ھەلدەبراژد كە بەناسانى

سەرکەش نەدەبوو^۱. لە راستیشدا مێژوونۆسه هاوچەرەکان بە تاییەت ئێبن شەدداد و عیمادی ئەسفەهانی باسی چەندین ئەرکیان کردووە کە یەزەک پێی هەستاو و ناردنی هەوالیش یەکیک بوو لە و کارانە^۲. بە لگەش لە سەر گرنگیدانی سەلاحەدین بە یەزەک ئەوەیە کە چەند کەسایەتییهکی سەرکردهی دانا بۆ سەرپەرشتیکردنی وەك الملك العادلی برای سولتان و^۳ الملك الأفضل کوپی و گورده و ئەمیرەکانی وەك بەدرەدین دلدەرم یاروقی و عیزەدینی کوپی مقدم و عیزەدین جورديک و علم الدين سليمانی کوپی جندەرو چەندانی تر، ئەو ئەمیرانەش بە نۆرە سەرپەرشتی یەزەکیان دەکرد، لە و ئەرکانەش کە بە یەزەک سەپێردرا بوو بە سەرکردنە وە زانینی هەوالی شارەکان بوو بە تاییەت بیت المقدس کاتی خاچەپرستەکان دووبارە هەپەشەئە داکێرکردنیان دەکرد پاش نازادکردنی لە سالی ۵۸۳هـ/ ۱۱۸۷زدا، ئەوە بوو سەلاحەدین راستە و خۆ الملك العادلی بە سەرکردایەتی یەزەک نارد بۆ ئاگاداریبون لە توانای بەرگری ئەو شارە، العادلیش بۆ ئەم مەبەستە لە رەمەزانی ۵۸۷هـ/ ۱۱۹۱زدا کەوتە پێ^۴، هەروەها ئەمیر عیزەدەین جورديک و جەمالەدین فەرەج و خەلکیکی تری نارد هەتا وەکو بڕۆن لە نزیک یافا وەك هەوالگر بۆ زانینی ژمارەئە سوارە و پیادەپەرەکان تیایدا و ئاگادارکردنە وەئە سەلاحەدین لێی^۵، ئەوانیش رۆشتن، ئەوەبوو وایککەوت یەزەک و هەوالگرەکان بۆ سەیهکیان دانا، وەك لەرێگەئە یافادا روویدا، ئەم ئەرکەش سەپێردرا بە بەدرەدین دلدەرم، ئەویش بە دەوری رێگەدا بۆ سەیهکی بە چەند هەوالگریکی باش دانا، کاتیک کۆمەلێک سوارەئە دوژمن بە لایاندا تێپەڕی بە کاروانێکی هەلگری نازوقە وە رووبەپووی بوونە وە^۶ پاش رووبەپووبوونە وەئە لە نێوانیاندا، هەوالگرەکان سەرکەوتن و دوژمنیش سی کەسی لێ کورژاو کۆمەلێکی بە دیلگیران^۷. بەم شێوەیە یەزەک چەند جارێک لە گەل خاچەپرستەکاندا رووبەپووبوونە وە، لە یەکیک لە رووبەپووبوونەکاندا زۆری نەما بوو پاشا ریتشارد شێرل دەستگیر بکەن دواي ئەوەی کە بریندایان کرد بە لام سەربازێکی خاچەپرست

^۱ هەمان سەرچاوە، ل: ۱۷۸.

^۲ الكامل في التاريخ، ل: الجيش الأيوبي، ل: ۱۷۸.

^۳ النوادر، ل: ۱۹۲، الجيش الأيوبي، ل: ۱۷۸.

^۴ الجيش الأيوبي، ل: ۱۷۹.

^۵ كتاب الرضتين، له الجيش الأيوبي، ل: ۱۷۹.

^۶ الجيش الأيوبي، ل: ۱۷۹.

^۷ النوادر، ل: ۲۱۲.

بووه رېگرو خۆی فیدا کرد بۆی نهو موسولمانه‌ی که برینداری کردبوو، به‌جلو به‌رگی جوانیه‌وه خه‌ریک کردو موسولمانه‌که‌ش به‌وه‌وه خه‌ریک بوو و به‌دیلی گرتو پاشا توانی دهریاز ببیت و خۆی بشاریت‌وه، له‌م هه‌لمه‌ته‌شدا کۆمه‌لێک له‌سواره‌کانی کوزران و ژماره‌یه‌کی تریش به‌دیل گیران، پاشان به‌ترسو له‌زه‌وه هه‌لاتن^۱، هه‌روه‌ها یه‌زه‌که هه‌ستان له‌پاراستنی سوپای نه‌یویی له‌هیرشی کتوپری خاچه‌رسته‌کان، وه‌که له‌ئه‌نطاکییه‌دا روویدا^۲، ئه‌م هه‌موو ئه‌رکه جۆراوجۆره‌ی که به‌یه‌زه‌که سپێردرا بوو، به‌لگه‌یه له‌سه‌ر ئه‌و رۆل و پێگه‌ گرنگه‌ی که یه‌زه‌که له‌ناو سوپای نه‌یوبیدا هه‌یبوو. ئه‌مه‌ش ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نیت که ئه‌و ریکخستنه سه‌ربازیه نازاترین و کارامه‌ترین سه‌ربازانی سوپای نه‌یویی له‌خۆگرتوووه قه‌باره‌ی یه‌زه‌کیش په‌یوه‌ست بوو به‌و کاره‌وه که ئه‌نجامی ده‌دا، هه‌ر بۆیه ژماره‌یه‌کی زۆر سواره‌ی له‌خۆده‌گرت، که هه‌ندێ جار ژماره‌یان ده‌گه‌شته هه‌زار سوار، وه‌که ئه‌و یه‌زه‌کانه‌ی که سه‌لاحه‌دین له‌عه‌ککادا دایمه‌زاند بوون، کاتی به‌پاریدا خۆی و سوپاکه‌ی بچه‌ خروبه‌وه^۳، به‌م شیوه‌یه ئه‌ببین که یه‌زه‌که به‌پیتی گه‌شه‌کردنی ئه‌رکه‌کانی گه‌شه‌ی کردوو له‌گه‌رمه‌ی ئه‌و رووبه‌رووبوونه‌وه خۆیناویه به‌رده‌وامانه‌دا که له‌گه‌ل داگیرکه‌راندا رووی ده‌داو، له‌تیمیکی تایبه‌ت به‌کۆکردنه‌وه‌ی هه‌والی دوژمنه‌وه واته وه‌که به‌شێک له‌کاری پۆسته و سیخوپی بووه ریکخستنێکی سه‌ربازی چالاک و خاوه‌ن ئامانج که به‌رگری له‌بنکه‌کانی سوپا و شاره ئیسلامیه‌کان ده‌کات و هیرشی کتوپر ده‌کاته سه‌ر سه‌بازگه‌کانی دوژمن و هه‌لده‌ستیت به‌دانانی بۆسه بۆیان^۴.

۳- **کۆتری نامه‌به‌ر:** به‌کار هێنانی کۆتری نامه‌به‌ر یان ئه‌وه‌ی که به‌کۆتری هۆشیار ناسرا بوو له‌به‌ر توانای سه‌رسوپه‌ینه‌ری بۆ گه‌رانه‌وه بۆ هێلانه‌که‌ی وێپرای دورکه‌وتنه‌وه‌ی ئۆری لێی. یه‌که‌ک بوو له‌هۆکاره‌کانی په‌یوه‌ندی پۆسته‌یی له‌سه‌رده‌می نه‌یوبیدا^۵.

القاضی الفاضلیش چه‌ند وه‌سفیکێ جوانی ئه‌م بالنده‌ی کردوووه ئه‌لێ: (ئه‌م بالنده‌یه فریشته‌ی پاشاکانه) ئاماژه‌ی به‌دابه‌زینی ده‌کات بۆ سه‌ر پاشا له‌ئاسمانه‌وه وه‌که دابه‌زینی فریشته بۆ سه‌ر پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) له‌ئاسمانه‌وه، له‌گه‌ل ئه‌و هه‌موو ئه‌مانه‌ته‌ی که تیایداوه هه‌رگیز

^۱ الفتح القسی، ل: ۵۵۲.

^۲ النوادر، ل: ۹۳، الجیش الأیوبی، ل: ۱۷۹.

^۳ الجیش الأیوبی، ل: ۱۸۰.

^۴ الجیش الأیوبی، ل: ۱۸۰.

^۵ الجیش الأیوبی، ل: ۱۸۰.

چاوه پیت ناپاکی لی ناکریت^۱. ئەم جۆره کۆتره سەرباری ئەوهی که هیلانە ی خۆی دەدۆزیتەوه، ناسراوه بەوهی که زۆر خێرایه له فەزیندا^۲، له وانهیه بگرایه و دهیان سال دور بکه و تابه تهوه له هیلانە که ی به لام هیشتا هۆش و یادکه و تنه وه و مه یلی بۆ زیدی وه که خۆی ده مایه وه هه تاوه که هه لیکی بۆ پرە خسیت و بفریتە وه بۆی^۳، هەر بۆیه نرخ ی ئەم کۆترانه زۆر بهرز بوو و گه شته حهوت سه د دینار و هه ندی جاریش هه زار دینار، نرخ ی یه ک هیلکه ی^۴ ئەم جۆره کۆتره گرنگه ش به بیست دینار بوو^۵، کۆتری پۆسته ش چه ند و یستگه یه کی هه بوو که هیلانە کانی تیدا بوو و خه لکانیکی پاسه وانی بۆ ته رخا ن کرا بوو که زۆر لیها توو و شاره زا بوون له بایه خ پیدان و دانپیدان و پشوو دانی و هه لفراندن و پششوازی لی کردنیدا، به لام نه ریتیان وابوو کاتی کۆتره که نامه که ی ده هینا پاسه وانه که لی ی وه رنه ده گرت به لکو ئە ی برد هه تاوه که سولتان یان خه لیفه بۆ خۆی لی ی وه رده گرت، نه وه که له نامه که دا نه یتیه ک هه بی ت که و پپویست بکات که س پپی نه زانیت، ته نانه ت ئە گه ر کاتیش گونجاو نه بوا یه وه ک ئە وه ی که سولتان نانی بخواردا یه یان خه و تبا یه ئە وه ده سستی له خواردن هه لده گرت و له خه و هه لیان ده ستاند، هه تاوه که کاریکی گرنگ له کیس خۆی و ژیر ده سته کانی نه دات و بۆ ئە وه ی خودی خۆی نامه که هه لچریت^۶، یان ده بوا یه سه رکرده ی پاسه وانه کان ئە و ئه رکه ی ئە نجام بدا یه^۷.

نوره دین مه حمودیش هه ر له گرتنه ده سستی ده سه لات وه له حه له ب و شامدا وه ک عیما ده دین زه نک ی باوکی کۆتری به کار ده هینا، به لام ئە وه ی که له سالی ۶۷ هـ دا کردی، ئە وه بوو که هه ستا به ریک خستنی کاروباره کانی کۆتر به شیوه یه کی نو ی و جه ختی ده کرده وه له سه ر گرنگی و با یه خ پیدانی، که واته چۆنیتی چاودیر کردنی کۆتر و ریک خستنی شوینی نیشتنه وه ی له هه موو ناوچه کانی ده ول ته تی نوره دین و ده ول ته تی ئە یوبی میرا تگری داو دیاری کردنی بورجی نیشتنه وه و ریو شوینی نوسینی نامه و چۆنیتی لکاندنی نامه که به کۆتره که وه و پیششوازی کردن لی ی و کردنه وه و خویندنه وه ی نامه که، هه موو ئە م کارانه ش پشش سولتان سه لاهه دین هه بوون، ئە وه ی که

^۱ کتاب الروضتين، له: الجيش الأيوبي، ل: ۱۸۰.

^۲ الجيش الأيوبي، ل: ۱۸۱.

^۳ دائرة المعارف (۱۶۸/۷)، الجيش الأيوبي، ل: ۱۸۱.

^۴ صبح الأعشى (۳۹۰/۱۴).

^۵ صبح الأعشى (۳۹۰/۱۴).

^۶ حسن المحاضرة (۱۶۶/۲)، الجيش الأيوبي، ل: ۱۸۱.

^۷ الجيش الأيوبي، ل: ۱۸۱.

سه لآحه دین کردی ته نها بریتی بوو له به ستنه وهی میسر به شامه وه له پئی پۆستهی ئاسمانیه وه،
 هه تاوه کو تۆرپکی نیشتنه وه (فرۆکه خانه) دروست بو له میسر و شامدا که له دورترین ناوچهی
 باشوری میسره وه له ئه سوانه وه بۆ قاهره و سوهدیس و بۆ به لبیس و له ویشه وه بۆ شام و ههروه ها
 له به لبیس وه بۆ صالحیه و قطیا^۱. له قطیا شه وه بۆ وارده که له سه ر ریگای غه زه دایه پاشان بۆ
 غه زه، واته بلبیس که نه که ویته رۆژه لاتى قاهره وه ناوه ندی نیشتنه وه کان بوو له میسردا،
 غه زه شه به هه مان شیوه بوو له باشوری فه له ستیندا له که ناری ده ریا چونکه هیلتیک لییه وه ده سستی
 پتده کرد بۆ ئه لخلیل و ئه للود قاقون^۲، پاشان جنین و له ویشه وه بۆ صفد و بیسان و ئیرید طفس و
 له ویشه وه بۆ ضمین^۳ و پاشان بۆ دیمه شق، له هه ر یه کیک له م شارانه شه وه بۆ شاره کانی
 ده وروبهری، ههروه ها له بیسانه وه بۆ اذرعاع^۴ و له دیمه شقی شه وه کۆتره که ئازاد ده کرا بۆ
 به علبه ک و له ویشه وه بۆ قاره^۵. له قاره شه وه بۆ حمص و له ویشه وه بۆ حه ماه و پاشا مه عه رره و
 حه له ب و بیر، به م شیوه سه رجه م شاره کانی شامی ده گرت وه^۶. بیکومان ئه م هه مو ویتستگه یه
 ژماره یه کی زۆر کۆتری له خۆ گرتبوو، له کاتیکی تریشدا ژماره ی ئه و کۆترانه ی که له بورجی
 قاهره دا هه بوون به دوو هه زار کۆتر مه زه نده ده کران^۷. پیشه ی پهروه رده کردنی کۆتریش بوو
 به پیشه یه کی به سود و پر قازانج، له بهر ئه و خواسته زۆره ی که له سه ری بوو به تایبته له کاتی
 که مارۆدانی عه ککا له لایه ن خاچه رسته کانه وه، عیماده دینی کاتب ئه لى: وامان لیها تبوو به بالای
 خاوه ن کۆتردا هه لبدیه ن و ستایشی بکه ی ن و داوا ی زۆترى لی بکه ی ن و به شه وو به رۆژدا داوا ی لی
 بکه ی ن هه تاوه کو به هۆی زۆری نیتردراوه کانه وه کۆتر له لایان که م بویه وه^۸، سوپای ئه یوبیش سودی
 له ده زگای پۆسته ی نوره دین وه رگرت و سه لآحه دین و یاریده ده ره کانیشی له کاتی ته نگانه دا به کاریان
 ده هینا، ئه وه بوو کۆتری پۆسته بهر مزگینى رزگار بوونی سولتانى له جهنگى ره مله دا
 له فه له ستینه وه گه یانده میسر، عیماد ئه لىت: به م بالنده دا مزگینیمان نارده به هۆی نامه کانی ئه م

^۱ قطایا: گوندیکه له سه ر ریگه ی میسر له ناوه راستی الرمل له نزیک ئه لفرما.

^۲ قاقون: قه لایه که له نزیک ره مله له فه له ستیندا له دوری نیو رۆژه وه له قیساریه.

^۳ الضمین: گوندیکی سه ر به دیمه شقه له سه ره تای حۆراندایه.

^۴ اذرعاع: شارۆچکه یه که له ده وروبهری شامدا له ته نیشته عه مماندا.

^۵ قاره: گوندیکی گه وریه له سه ر ریگه یه که م گوندی حمصه.

^۶ صبح الأعشى (۱۴/۴۹۳)

^۷ الأریخ المدن الاسلامیه (۱/۲۳۳)، الحیاة العسكرية، ل: ۲۱۷.

^۸ الفتح القسی، ل: ۳۶.

بالتده وه كؤتاييمان به پړوپاگه ندى دوزمنان هيټاو ترسمان كؤړى به دلنځايي و نارامى^۱. هه روه ها سوپاى نه يوبى كؤترى نه و شوينانه ي له گه ل خؤيدا ده هيټا كه ده يويست په يوه نديان پټوه بكتا، يان كاتى ده يويست داواى يارمه تيان لى بكتا، وه كه نه وه ي له سالى ٥٧٤ ك/ ١١٧٨ ز دا كاتى كه خاچه رسته كان كؤبوونه وه و بهر وه ديمه شق به ريكه و تن له گه ل پاشاكه يانداو هيژشيان كرده سهر گونده كانى ده و بويه و كوشتارو تالانى نه نجامداو خه لگانى كي شيان به دليل گرت، سه لاهه دينش عيزه دين فهره خشاى برازاي نارد به كؤمه لى سهر بازو وه بؤيان و فهرمانى پيكره كه ههر كه لييان نريك بوويه وه به بالتده يه كدا هه والى بؤ بنيرت، فرخ شاش به سوپاكه يوه شوينيان كه وت نه وه ش كه به هيژى ريگخستنى پؤسته ده گه يه نى له م سهرده مدا، هاتن و په يوه ندى به رده وامى كؤتره كان به سه لاهه دينه وه بوو له كاتى مانه وه ي دريژ خايه نيدا له بهر ه كانى جه نكدا له عه ككا. له و رووداوانه ش كه نيين شه دداد نه يگيرتت وه له رهمه زانى سالى ٥٨٧ ه/ ١١٩٠ ز دا سه لاهه دين كؤتريكى نارد له حه له به وه بؤ حه ماو له حه ماشه وه بؤ عه ككا كه له ژير باليدا نامه يه كه هه بوو كه تيايدا جيگره كانى الملك الظاهري فهرمانه واي حه له ب رايان ده گه ياند كه هيژه كانى دوزمن له سهر بازانى ميرنشينى خاچه رستى نه نطاكيه له حه له بدا هه ستاون به هيژشكرده سهر چه ند گونديكى سهر به حه له بو سوديان له لاوازي هيژه كانيان وهرگرتبو به بؤنه ي چوونى سهر بازه كانيان وه به سهر كرديا ته الملك الظاهر بؤ عه ككا، به لام نه و هيژانه ي كه له حه له بدا مابوونه وه توانيان بؤسه يان بؤ دابنين و تيكيان بشكينن، به جؤريك كه به خؤيان نه زانى هه تاوه كو شمشيزيان نايه گهرديان و حه فتاو پينچ كه سيان لى كوشتن و خه لكى كى زؤريان لى به دليل گرتن^۲، هه روه ها موسولمانه كان چه ندين شتوازيان داهينا بوو بؤ پاراستنى نه نيينه كانيان، هه تاوه كو دوزمن په ي پى نه بات، به تاييه ت له كاتى كه مارؤدانى عه ككادا، ته نانه ت رهمو هيماى تاييه تيان به كارده هيټا كه به شفره ناسرابو باسى چه ند شتيك بوو كه پيشت له سهرى ريكه و تبوون، نه وه تا عمار باس نه كات كه پياوانى پؤسته بالتده و كتيبيان هه لده گرتو به بالتده و كتيبيشه وه ده گه پانه وه و نامه يان بؤ ده ناردين و نامه مان بؤ ده ناردين و به كؤتردا به شيوه ي شفره كه پيشت له سهر ماناكه ي ريكه و تبووين.

٤- **كه مين و بؤسه كان:** چالاكترين ماوه كه بؤسه ي تيډا دانراييت له ميژروى نيسلاميدا بريتييه له سهرده مى جه نكه خاچه رسته كان به تاييه ت له سهرده مى سه لاهه ديندا به هؤى نزيكى شوين و پيگه كانيان له يه كه وه و به رده و امبوونى له نيوان هيژه كانى نيسلام و نه و سه نكه رو

^۱ سنا برق الشامي (٢٦٠/١).

^۲ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين ل ١٨٧

سەربازە خاچەپرستانەى كە لەكەنارى دەريا لەولائى شامدا بنیاتنرا بوون، بۆسەش واتە ناردنى سەريەك سەربازى سوارە بەئاراستەى دوزمن و ليدانى كتوپرو دەست ليوەشاندى بەشيوەيك كەنەگاتە رادەى جەنگى فراوان، واتە ئەم كەردەى بەنەيتى دەستى پيكر، بۆىە پيوست بوو كۆمەلەك تاييەتمەندى لەو كەسانەدا هەيەت كە هەلەبۆرەردىن هەتاوەكو بتوانن وەك پيوست بەو ئەركە هەستن^۱، واديارە سەلاحەدەينىش دواى سالى ۵۸۵هـ / ۱۱۸۹ز پيى وابوو كەباشتر وايە شيوازي بۆسە بگرنە بەرو، دەست وەشاندى خيراو پاشەكشە پەپرەو بكەن كەدواتر بەشەپى پارتيزانى ناسرا، هەتاوەكو بواى پشودان بەدوژمن نەدرىت و هيزەكانى لەدەوربەرى عەككادا كۆنەكاتەو، بەم پيەش دەبوايە سوپاى ئەيوپى لەلايەكەو بەرگرى لەعەككا بكات و لەلايەكى تريشەو گەمارۆ بەسەر خاچەپرستەكاندا بەسەپيەت كەعەككايان ئابلوقة دابوو و ليرەو لەويش بۆسە بنيتەو بۆ تەنگاكردى سوپاى خاچەپرستەكان^۲.

ديارە ئەو باروودۆخى كەسوپاى ئەيوپى لەو كاتەدا پيادا تپەپدەبوو لەگەڵ شياوى زەوى شام (بەتاييەت زەوى فەلەستين) لەبەر بوونى دارودرەختى چروپ چيا تيايدا كە بۆسەدانەرەكان پەنايان بۆ دەبرد، ئەنجامدانى ئەم جۆرە كەردە سەربازيە سنوردارەى بەسەردا سەپاندبوون، كەمەبەست پيى تەنگ پيەهەلچينى دوزمن و تيكدانى پشوى بوو، ئەم شيوازەش لەو جۆرە جەنگە دەچيەت كە بەجەنگى مەغاوير ناسراو^۳.

نۆيەم: بەرپوەبردنى كاروبارەكانى جەنگ و ناشتى و ديلەكان:

- ۱- ئەنجوومەنى جەنگى سوپاى سەلاحەدين: سروشتى بوو كە سەلاحەدين چەند ياريدەدەريكى هەيەت كەهاوكارى بن بۆئاراستە كردنى سياستى جەنگ و دانانى پلانى سەربازيەكان و بەرپوەبردنى كاروبارەكانى ولات، ئەو كەسانەش ئەنجومەتيكيان پيكدەهينا كە لەدەزگای (ئەركانى سوپاى) ئيستا دەرچوو، كە لەسەلاحەدين سەركردايەتى دەكرد و براكانى ئەندامى بوون بەتاييەت الملك العادل و كوپە گەرەكانى بەتاييەت الملك الأفضل على والملك الظاهر غازى و برازاكانى وەك تقى الدين عومەر و شەهابەدين محمود حارمى خالوزاى و ئەميرە گەرەكان و فرماندە خاوەن پيشە و نوپكان و القاضى الفاضلى راويژكارى دانا و قاضى سەربازى بەهائەدين كوپى شەدادى ميژوو نووس و بەهائەدين قراقوش و سەيفەدينى كوپى

^۱ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، ل: ۱۸۹.

^۲ الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، ل: ۱۹۱.

^۳ الجيش الأيوبي، ل: ۱۹۳.

مەشغۇلبى ھەكاری و چەندین فەرماندەى تر وەك أبو الهجاء ى ھزیانى و علم الدین سەلیمانى كۆپى جندرو ئەمىرى كەشتىگە لى مىسر حسام الدین لؤلؤ و فەرمانپەر و بەناوبانگە كانى شارو قەلآكانى وەك مظفرالدین كەوكەبەرى و شەمس الدین كۆرە المقدم و عىزەدین جۆردىك و زانا ضیاء الدین عىسای ھەكاری، ھەرىكە لەوانەش مافى دەرىپىنى خۆى بەئەوپەى ئازادى و راشكاوپیە و ھەبوو، چونكە مەبەستى سەرەكیان خزمەتى دەولەتى سەلاحەدین و سوپاكەى بوو^۱، ئەم ئەنجومەنەش ھەركاتى سەلاحەدین بەپىویستى بزانیایە كۆدەبویە وە^۲، لەم كەتیبەشدا تەبیینى ئەو دەكەین كە سەلاحەدین راویژى بە ھاوەلانى كردو لە ھەموو بۆنە و روداوە ترسانكە كانداو راكانى جیبە جیكردوون ھەندى جار بە دل و ھەندى جار بە نا بە دللى، ئەمەش لە پێناو پاراستى بەرژە و ھەندى مۇسلمانان و بۆرازى كردن و وەك ریزگرتن و بە ھەندوەرگرتنى راو بیریۆچونە كانیان^۳.

۲- **نەخشە و شىوازە كانى جەنگ:** ئامانجى سەرەكى سوپای ئەیوبى لە جەنگدا بریتى بوو لە دەربەرپاندنى ئەو داگیركەرە خاچەرستانەى لە كەنارى شامدا جیگیربوو بوون، كە لە باكور و ھە لە ئەنطاکیە و ھە رە و عسقەلان لە باشور و ھە دریزبوو بویە و ھە ھەروە لە ھەندى بەشى ناوخۆى وەك بەیتولمەقدیس و كەرك رە ھاو طبریە و... تەد^۴، ئامانجى ستراتیژى لە جەنگ كردنى ئەیوبىە كان بریتى بوو لە گێرپانە و ھى ئەو زەوییانەى كە خاچەرستە كان داگیریان كړدبوو لە كۆتاییە كانى سەدەى پێنجەمى كۆچى و یازدە یەمى زاینیدا، لە پێناو گەشتن بەم ئامانجەش سوپای ئىسلامى ھەموو رێگە و شىوازىكى گرتە بەرچ لە رێگەى رۆبەرپوو بوونە و ھى راستە و خۆ و ھە لە گەل دۆزمندا، یان لە رێى لاواز كردنى لە رووى ئابورى و مەعنە و پیە و ھە مارۆدانى ناوچە سەرەكیە كاندا بە تايبەت لە سەردەمى سەلاحەدیندا، ھەموو تەكتیکى كان گرتە بەر بۆ لیدانى خاچەرستە كان^۵، ھەروە پلانە سەربازییە كان لە سەردەمى ئەیوبیدا تەنھا لە لایەن سەلاحەدینە و ھە دادە پێژران، بەلكو ئەنجومەنى راویژكارى ھاوکارى دەكرد، ھەرچەندە سەرکردایەتى سەربازى سوپا بە دەست سەلاحەدینە و ھەبوو، جاریش سەرکەوتن مسۆگەر بوو ئەگەر سەرکردە پەيوەندى بەردەوامى

^۱ الجیش الأیوبى، ل: ۱۹۷.

^۲ الجیش الأیوبى، ل: ۲۰۳.

^۳ الجیش الأیوبى، ل: ۲۰۵.

^۴ ھەمان سەرچاوە، ل: ۲۰۶.

^۵ ھەمان سەرچاوە، ل: ۲۰۶.

ماوه یه کی دیاریکراو شه پری ده کرد، پاشان پشوو یان دده او به شی دووهم به شه پ ده هات و به م شیوه یه، مه به سستی شی له په پره وکردنی نه م شیوازه دا، ماندوو کردنی خاچه رسته کان و بوارنه دان به پشوو دان یان بوو، به لام نه م شیوازه ش له به رامبه ر! توکمه یی شوراکانی صوردا بی ناگا بوو، نه مه سه رباری باری تو بؤگرافی شاره که^۱.

۵- پلانی ناکوکی خستنه ریزه کانی خاچه رستان؛ سه لاهه دین پلانی جیاوازی نانه وهی له نیوان ریزه کانی خاچه رستاندا په پره وکردو وه ولی ددها هندی له سه رکرده کان یان رابکشی ت به لای خویدا، له هه ولتیکدا بؤلاواز کردنیان، نیب شهاد باس ده کات که سولتان جاریکیان له مانگی شه والی ۵۷۸ هـ / ۱۱۹۱ زدا دانیشت و داوای فهرانپوایی صیدای کردو نه ویش دواي گه یشتنی نامه یه پپی له گه ل کومه لیکدا هات و نوژیان له گه لدا کرد، میژوونوسی ناوبرویش ناماده بوو، سولتانیش ریژی نا له میوانه خاچه رسته کانی و گفتوگویی له گه لدا کردن و له سه رخوانی خوی میوانداری کردن، کاتی خواردن لابر او سولتان به تنیا له گه لیا ندا مایه وه و له گه ل مه رکیز مونترفراتی فهرانپه وای صوردا ریکه وت، کومه لیک له فره نجه کانیش هاتنه پالی که فهرانپه وای صیدایان تیدابوو، مه رچی سه لاهه دینی ش نه وه بوو بؤ مه رکیز که دوژمنایه تی خوی بؤ فره نجه کان ناشکرا بکات، که پیشتر لییان جیا بوو یوه وه، هوی نه مه ش ترسی زوری بوو لییان له گه ل بوونی کی شه له گه لیا ندا به هوی هاوسه رگریه وه، سولتانیش ره زامه ندی نیشاندا له سه ر مه رجه کانی نه و به مه به سستی تیکدانی نیوانیان، وه ک نیب شهاد ده لیت^۲.

و- پته وکردنی په یوه ندی نابوری و بازرگانی له گه ل شاره کانی نیثالیا دا؛ له و ریوشوینه ژیرانه ی که سه لاهه دین گرتیه به ر بؤ لاواز کردنی دوژمن له روی نابوریه وه، هه ستانی بوو به پته وکردنی په یوه ندی بازرگانی نابوری له گه ل ده ولته بچوکه کانی شاره کانی نیثالیا دا، وه ک (بیزاو جه نه واو بوندوقیه)، نه وه بوو له و کاته وه که ده سه لاتی میسری گرتیه ده ست هه ولتیک زوری خسته گه پ بؤ هیثانی بازرگانی نه و شارانه بؤ میسرو، چند ریکه وتنیکی له گه ل نه م ده ولته بچوکه ده سازدا به مه به سستی ئالوگړپکردنی بالیوز له نیوانیاندا، نه م ریکه وتننامه ش له دوو روه وه به سود بوون:

^۱ الجیش الأیوبی، ل: ۲۱۰.

^۲ الجیش الأیوبی، ل: ۲۱۱، الفتح القیسی، ل: ۵۶۰.

۱- زیادکردنی داهاته کانی ده وله ته که ی به هوی چالاکي بازرگانییه وه، له پیناو ده سته شتنی به پیوستیه کانی له ناسنو ته خته و شه مع.

۲- لاوازکردنی بازرگانی خاچه رسته کان: نه گهر زانیمان که سه لاهه دین هه ژمونی به سهر ده ریای سورد هه بووه، گومانیش له وه دانیه که بازرگانی بووه هوی سهر له نوی گرنگیدانه وهی به بنیاتنانه وهی که شتیگی له نیوبی نیسلامی^۱، نه وه تا له وتاریکدا که سه لاهه دین ناراسته ی خلیفه ی عه باسی کردوه له سالی ۵۷۱هـ/ ۱۱۷۵زدا هاتوه: له و هیژانهش بوندوقیی و به یشهنی و جه نه واییه کان هه موو نه مانه ماوه یه که ده بن به دوزمن و سهر سه ختانه ده جه نگین، ماوه یه کیش ده بنه بالیوزو پشت به نیسلام ده به ستن له سامان کوکرده وه دا، نیستاش هه موو نامیریکی چه که کوشتار ده هیننه ولاتی نیمه وه و له نیمه نزیک ده پنه وه به کاره چاکه کانیا، منیش بریارم داوه له گه لیاندا به رده وام بم و ناشتی و دۆستایه تیان به رمه سهر زیاتر له وهی که حه زنی پیده که ن^۲. ثم په یوه ندیانه نیوان میسرو شاره نیثالیه کانیش شتیکی نوی نه بووه، به لکو دریژه پیدانی نه و حاله ته بوو که له سهرده می فاتییه کاندا هه بوو^۳، به لام سه لاهه دین توانی بیباریژیت و گه شه ی پیدات.

ز- **ویرانکردنی شاره کان**: له باسی سهریازییه کانی سه لاهه دیندا هه میسه باسی نه وه ده کریت که له ساله کانی کرتای ململانیستی له گه^۴ خاچه رسته کاندا که پیتشارد شیردل سهر کردایه تی ده کردن، دهستی داوه ته تیگدانی شاری عی سقه لان که کللی باشوری به تولمه قدیس و ریگی نه و کاروانان بوو که به ره و میسر ده پوشتن، موسلمانانیش به هوی خوشی نه م شاره وه نازناوی بوکی شامیان لیتابوو^۵، سولتانیش کاتی په نای بۆنه م کاره برد که سوپاکه ی نه یتوانی به رگری لیپکات^۶ و له وه ده ترسا که خاچه رسته کان دهستی به سهر دابگرن، له حاله تی ناوه دانیدا وه که له عه ککادا رویدا به م شیوه یه ش ریگی میسری لیپین^۷. دیاره سه لاهه دین پتی باش بوو هیزی به رگری سوپاکه ی هه لگری بۆ پاراستنی به یتولمه قدیس، نه وه بوو راویژی بی الملك العادلی برای و گه وره نه میره کانی کرد له م باره یه وه نه وانیش

^۱ الجیش الأیوبی، ل: ۲۱۱.

^۲ هه مان سهرچاوه، ل: ۲۱۲.

^۳ هه مان سهرچاوه، ل: ۲۱۲.

^۴ الفتح القیسی، ل: ۵۵۰، الجیش الأیوبی، ل: ۲۱۲.

^۵ الجیش الأیوبی، ل: ۲۱۲.

^۶ هه مان سهرچاوه، ل: ۲۱۳.

راکه یان لاپه سهند بوو، علم الدین سلیمانی کوږی جنددریش که یه کیک بوو له گه وړه راویژکاره کان ده لیت: نه وه یافایاو دوژمن هاتو ته ناویه وه، که شاریکه ده که ویتنه نیوان عه سقه لان و قودسه وه و نیمه ش ناتوانین هه ردوو شاره که پیکه وه بپاریزین، جا له شور او شویته به رزه کانیو ده ست پیبکه ن بهم شیوه یه بپیری تیگدانی عه سقه لان درا، له راستیشدا نه م شاره تاکه شاریک نه بوو که روویه پووی نه م چاره نوسه بویه وه، به لکو قه لای رهمله ش به هه مان شیوه روخینراو^۲ قه لای نظرونیش که مولکی داوییه کان بوو^۳ هه مان چاره نووسی هه بوو^۴. نه مه سه رباری به شیک له شورای یافاو غه ززه و نه لددو داروم که ده که ونه به شی هه ره باشوری که ناری شام هه مان شتیش به سه ر شورای سرمینی ی داهات، نه وه بوو دوی نه وه ی که الملك الظاهر غازي نازادی کرد له جه مادی کوتایی سالی ۵۸۴ هـ / ۱۱۸۸ زدا خه لکه که ی هیئایه دهره وه و له گه ل زه ویدا یه کسان ی کردو رووخاندی و ناسه واری نه هیشت^۵، هه روه ها قه لای یازوری تیگدا له که ناره کانی رهمله دا له ده ورویه ری فه له سستینو شاروچکه ی "بیت جبرین" یشی له گه لدا رووخاند پیش نه وه ی له گه ل ریتشارددا سولج بکات^۶.

ح- مسوگه رکرنی هاتوچو ریگه ی نیوان میسرو شام: هه روه ها یه کیک له پلانه ستراتیژییه کانی سه لاهه دین بریتی بوو له مسوگه رکرنی هاتوچو له سه ر ریگای نیوان میسرو شام که دووری نیوانیان نزیکه ی سی روژ بوو^۷، هه روه ها سه لاهه دین قه لای خانوبه ره ی بنیاتناو پاسه وانی به دریا ی ریگای نیوان میسرو شام داناو توانی ناسایش و هیمنی بگیږپته وه بو سینا، سه لاهه دین و سه رکرده کانی شی وارا هاتبوون که ریگه ی نیوان میسرو شام بگرنه بهر له هاتوچو یاندا^۸.

ط- پته وکردنی شارو سه نگره کان: هه روه ها گرنگی ده دات به توکمه کردنی هه ردوو شاری میسرو قاهره و سه نگره کان ی نه وولاته و ده روزه کانی که گرنگترینان له سه رده می

^۱ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۱۳.

^۲ وفیات الأعیان (۱۷۵/۷).

^۳ الفتح القیسی، ل: ۲۴۷، الجیش الأیوبی، ل: ۲۲۱.

^۴ الجیش الأیوبی، ل: ۲۲۱. الجیش الأیوبی، ل: ۲۲۱.

^۵ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۱۴.

^۶ الجیش الأیوبی، ل: ۲۲۲.

^۷ کتاب الروضتین، له: الجیش الأیوبی، ل: ۲۲۱.

^۸ الجیش الأیوبی، ل: ۲۱۴.

سه لآحه دیندا بریتی بوو له: نه سکه نده ریه و دمیاطو ره شیدو عیذابو تیس، هه روه ها سه لآحه دینیش له راده ی نه و مه ترسیه گه یشت که رووبه پوی میسر ده بیته وه له باکوره وه له لایه ن خاچه رسته کانه وه. نه و روودا وه که له دمیاطدا رویدا کاتی عه موری له وشکانی و ده ریا وه گه مارویدا له سالی ۱۱۶۹/۵۶۵ زدا وایکرد سه لآحه دین که گرنگیه کی زور بدات به نه م به ریه ی جه نگو زور سور بوو له سر توکمه کردنی، هه روه ها گرنگیشی ددها به توکمه کردنی که ناره کانی ده ریای سور، گرنگترین نه و قایم کاریانه ش که له ناو میسر دا پئی هه ستا له شاری قاهره دا بوو، نه وه بوو دهستی کرد به بنیاتنانی شورای قاهره، چونکه زوری ی رووخابوو و وه ک ریگه یه کی ته ختی لیها تبوو که که سی نه ده گتیرایه وه، نه مه و فرهامویشی خزمه تگوزاری کرد به والی تیایدا^۱.

۳- **وه رزی جه ننگ:** ناماده کارییه کان بۆ جه ننگ به کوتایی هاتنی وه رزی زستان و به رزبوونه وه ی پله ی گه رماو هاتنی به هار دهستی پئی ده کرد، نه و جه ننگانه ش که له زستاندا رویده دا ته نها چه ند پیکدادانیکی که م و سنوردار بوو و دانانی بۆ سه و ناردنی تیمی هه والگری بوو بۆ زانیی باروؤخی دوزمن، نه گه ره سهیری کاتی شه په کانش بکهین ده بینین که ده که وه هشت تا نو مانگی پاش سه رماو به هاتنی زستان کوتای پئی ده هات^۲، نه گه ره چاودی ری جموجوئی رۆژانه ی سه لآحه دین بکهین که عیمادی کاتبو نیین شه ددادو میژوونوسه هاوچه رخ و داهاتووه کان یاداشتیان کردووه، ده بینین کوشتارو گه شتی سوپای ده وریه ره بۆ به ریه ی جه ننگ له وه رزی زستاندا راده وه ستا، به لام هه ره که نه م وه رزه ساردو خلیسکه کوتایی ده هات به تایبته له ولاتی شامدا چالاکی ده گه رپایه وه بۆ سوپا و سه ره له نوی خویان ناماده ده کرد بۆ رووبه پووبوونه وه ده گه شتنه گوپه پانی جه ننگ^۳ دوا ی نه وه ی که وه رزی جه نگی ش کوتای ده هات سه ر یازه کان ده گه رپانه وه بۆ ولاته کانیا ن عیماد ده لیت: دوا ی نه وه ی که پایز پشتی هه لکردو زستانی سه خت هی رشی هی ناو سه رچیاکان به به فر سپی بوون قوپو چلپا و پهیدا بوو نه میره کان داوایان کرد له سه لآحه دین که مؤله تیان بدات بۆ گه رپانه وه بۆ ولاته کانیا ن بۆ پشودان و حه وانه وه پاشان فره مانپه وای شه نگارو دواتریش فره مانپه وای جه زیره ی نیین عومه رو دوا ی نه ویش کوپی فره مانپه وای موسل گه رپانه وه بۆ ناوچه کانیا ن^۴ نیین شه داد له م

^۱ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۱۶.

^۲ الجیش الأیوبی، ل: ۲۱۸.

^۳ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۱۹.

^۴ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۲۰، مفرج الکروب (۲/۲۴۶)

بارەيەوہ لە ژێر ناوێشانى: گەپانەوہى سەربازەکان لە تیکۆشان: کاتى زستان هێرشى هێناو دەريا کەوتە شەپۆلەدان دوژمن دلتيا دەبوو لەوہى کە هێرشى بۆ ناکریت گەمارۆى لەسەر لادەبریت لەبەر زۆرى وچرۆ پەرى باران سولتانی شى دەدا بە سەربازە موسلمانەکان کە بگەڕێنەوہ بۆ ولاتەکانیان هەتا کو پشووێک بەدەن و خزمەتى ئێسپەکانیان بکەن و هەتاوہ کو کاتى کارکردن^۱ چەند جاریکیش هاتنى سوپا بۆبەدەمەوہ هاتنى سوپای ناوەندى سەلاحەدین دووبارەبووێوہ پاش کۆتای هاتنى وەرزی زستان پاشان دەگەڕایەنەوہ بۆ ولاتەکانیان بەهاتنى ئێم وەرزە^۲. لەناو رۆژەکانى جەنگیشدا سەلاحەدین هیواى بەرۆژى هەینى هەبوو لەبەر پێرۆزى و گەورەیی ئێم رۆژە لای موسلمانان، ئێمەش مانای ئێوہ نییە کە سەلاحەدین لەرۆژەکانى تردا دەستەبەرى جەنگ و رووبەروو بوونەوہ بوو، چاوەڕێ رۆژى هەینى کردوہ، بەلام هەمیشە گەشبێن بوو بەدەرەنجامى جەنگە کە ئێگەر لە رۆژى هەینیدا بووایە، ئێوہبوو لەجەنگى حطیندا سەربازەکانى لەرۆژى هەیندا بەرێدەکرد لەمانگى رەبیبى یەكەمى سالى ۵۸۳ داو بۆ بەرەكەت وەرگرتن لەنزای وتاریبێژان لەسەر مینبەر، کەئێگەرى گیرابوونى زیاترە^۳، هەروەها سوپای سەلاحەدین لەرۆژى هەینیدا چووە عەككاوہ^۴، ئازادکردنى قەلاکانى كەنارى باكوپى ولاتى شامیش لەهەمان كاتدا بوو، كەكەوتبوونە دەورووبەرى میرنشینی خاچەپرستى ئەنطاکیە، هەموو ئەمانە لەرۆژى هەینیدا روویا ئەمەش بەلگەىە لەسەر گیرابوونى نزای وتاریبێژە موسلمانەکان و سولتانی شى دلخۆش دەبوو، چونکە خۆشحال بوو بەوہى کە فتوحاتەکانى لەو رۆژەدا بوو کە پاداشت تیايدا چەند قاتە^۵، بەلکو ئێنجومەنى جەنگى سەلاحەدین واپلانى دادەپرشت کە جەنگ و رووبەروونەکان بکەوێتە رۆژى هەینىوہ، ئێمەش ئێوہ دەگەییەنێت کەئێم رۆژە کاریگەرى هەبووہ لەسەر دەرونى جەنگاوەرەکان و قارەمانانە رووبەرووى دوژمن دەبوونەوہ^۶، ئێمەش پێمان وایە سەرکەوتن و شکست پەيوەندى بەرۆژیکى دیاریکراوہوہ نییە و کاریگەرى رۆژى هەینیش لەسەر سوپای

^۱ کتاب الروضتين، ل: الجیش الأیوبى، ل: ۲۲۰.

^۲ الجیش الأیوبى، ل: ۲۲۱.

^۳ هەمان سەرچاوە، ل: ۲۲۱.

^۴ وفيات الأعیان (۱۷۵/۷)

^۵ الفتح القیسی، ل: ۲۴۷، الجیش الأیوبى، ل: ۲۲۱.

^۶ الجیش الأیوبى، ل: ۲۲۱.

سه لآحه دین کاریگه ریه کی ده روونی بوو، سه رکه وتنه کانیش له رۆژه کانی تریشدا روویده داو ته نها له م رۆژه دا قۆرخ نه بوو بوو چند شکستیکیش له م رۆژه دا به سه ر سوپا که یدا هاتبوو.^۱

۴- **مامه له کردن له گه ل دیله کاند:** سه لآحه دین حه زی له خوین رشتن و تۆله سه ندنه وه له دیله خاچه رسته کان نه بوو هه رچه ندنه وان بۆ داگیرکردنی ولاتی موسلمانان هاتبون، له من باره یه شه وه لیته وه ده گپنه وه که ریگری له وه کردوو کوره کانی دیلی خاچه رسته کان بکوژن، هه تاوه کو ئاره زووی خوین رشتن تیا یاندا گه شه نه کات، چونکه رهنکه نه گه ر کوشتنی دیلیان بگردایه به نه ریت، له ته مه نیکی که مدا، نه وا له سه ر نه و کاره رادین به بی جیاوازی له نیوان موسلمان و کافردا^۲، به لکو سه لآحه دین الملك الظاهری کوپی له ته مه نی بیست سالیاندا ئاگادار کرده وه له مه ترسی خوین رشتن و ته مه شی له دوا وه سیه تیدا بۆ نووسی له نه خوۆشی سه ره مه رگیدا^۳.

به شیوه یه کی گشتیش ده بینین مامه له یان جیاوازی بوو وه نه دی جاز کاری رۆره ملییان پیگراوه و جاز جاریش له دیمه شقدا به ندرکاون، یاخود ده خرا نه روو بۆ فرۆشتن یان ده کوژان، رهنکه راستیش بیت نه گه ر بلین: سه لآحه دین جیاوازی نه بوو له سه ر کرده کانی پیش خووی وه ک نوره دین مه حمود له مامه له کردنیدا هه گه ل دیله کاند، که له شیوازی حوکمرانیدا په یه وه ی لیده کردو نه ویش له هه ندی بۆنه دا دیله کانی ده کوشت وه ک له سالی ۱۱۵۲/۵۵۲ز کاتیک دیله کانیا ن بۆ هیناو، فه رمانیدا به دان له گه ردنیا ن، زور جاریش نوره دین مه حمود زیندانی ده کردن، به تاییه ت سه ر کرده گه وره کان وه ک و نه رنا ط "رینۆدی شایتون" ی فه رمان په وای نه نطاکیه و پاشای کرک که پا زده سال زیندانی کرد، پاشان نه میر کمشتکینی که یه کیک بوو له نه میره کانی نوره دین ئازای کرد وه ک تۆله سه ندنه وه یه ک له سه لآحه دین، مه به ستیش له هیشته وه ی دیله کان به زیندویه تی (به تاییه ت نه مه ریکه کان) بریتی بوو له سود وه رگرتن لییان له کرداری ئالوگۆر پیگردنیا ندا له گه ل دیله موسلمان ه کاند، چ به ئالوگۆر کردن بیت یان به فیدیه دان، به تاییه ت دیله مه غریبه کان، چونکه غریب بوون له شامداو، که سو و ناسراویان نه بوو تیایدا، ئیبن جبیر یاسی نه وه ده کات که فه زلی خوا ی گه وره بۆ دیله سه غریبه کان له شامدا له وه دابوو که ده سه ته لاتدارو ده وه له مه نده کان بریک پار ه یان تاییه ت ده کرد بۆ ئازادکردنی دیله کانی مه غریب^۴، سه لآحه دینیش سووربوو له سه ر شوین پیه خه لگرتنی نوره دین، ته نانه ت هه ستا به ئازادکردنی دیله هه ژاره کانی خاچه رستان به بی یه رامبه ر، وه ک

^۱ الجيش الأیوبی، ل: ۲۲۲.

^۲ کتاب الروضتین، له: الجيش الأیوبی، ل: ۲۲۴.

^۳ النوادر، ل: ۲۳۸، الجيش الأیوبی، ل: ۲۲۴.

^۴ رحلة ابن جبیر، ل: ۲۳۸، الجيش الأیوبی، ل: ۲۲۵.

له ئازادکردنی بهیتولمه قدیسدا روویدا، ئەمە سەرباری هەستانی بە ئازادکردنی دیله موسڵمانەکان، دیارە ئەمەشی لەسەر پێویست بوو وەك بەرپرس لەژیانی سەربازەکان، هەروەها بە ئازادکردنی دیلهکان هێزێکی نوێی بەندکرای ئازادو زیادهکرد، ئەمەش کاریکی خێ روچاکەیه، هەندێ له ئەمیرەکانیشی بههەمان شێوە دەجولاندهوه له مظفر الدین کوکه بەری فەرمانپەرەیی هەولێرەوه دەگێڕنەوه که نهوهی سەلاحەدین بووه، که سالانە دووجار تێردراوی بهپارەیی زۆرەوه دەنارد بۆ ناوچهی که ناری ولاتی شام بۆ ئازادکردنی دیلی موسڵمانەکان له دەستی خاچپەرستهکان^۱. تەنانەت کچهزای ئیبن جوزی دەلێت: پارەو سامانی میرنشینەکی هەموو لهخێرو چاکەدا سەرف دەکرد، ئەم مێژوو نووسەش ژمارەیی دیله موسڵمانەکان ئەوانەیی که ئەم ئەمیرە ئازادیکردن بەنزیکی شەست هەزادیل دەخەملاند. بەژنو پیاووه^۲. لهوڕووداوه‌ش که باش جولانەوه و مامەلەکردنی لهگەڵ دیلهکاندا دەیسەامێژن، ئەوهی که لهسالی ۵۸۷هـ / ۱۱۹۱ز روویدا کاتی چلو پێنج کەسی گاوریان لهبەیرۆتهوه هێنایه لاو له‌نیوانیاندا پیاویکی پیرو به‌سالاچوو هەبوو، که‌دانی له‌ده‌م نه‌مابوو، کاتی هێنایانه لای سەلاحەدین داوای کرد له‌وه‌رگێڕه‌که که پرسپاری لیبکات دەرپارەیی ئەو هۆکارانەیی که وایلیکردوو به‌ره‌و رۆژه‌لات بێت له‌و ته‌مه‌نه‌داو چه‌ند پرسپاریکی تریشی لێکرد، خاچپەرسته پیره‌که‌ش وه‌لامی پرسپاره‌کانی سولتانی دایه‌وه سولتانیش به‌زەیی پیایدا هاته‌وه‌و پارەیی پێداو پاش ئازادکردنی به‌سواری و لاخیکه‌وه ناردیه‌وه بۆ سەربازگەیی دۆژمن^۳. له‌هه‌مان کاتیشدا سەلاحەدین به‌توندی تۆلەیی له‌هه‌ندێ دیل ده‌کرده‌وه، چونکه تاوانی زۆرو خراپیان نه‌نجامدابوو که‌شی‌اوای لیخۆش‌بوون نه‌بوو، به‌لکوو سوکایه‌تیشی پێده‌کردن پێش کوشتنیان^۴، ئەمەش له‌شوێنی خۆیدا باسی ده‌کەین به‌پشتیوانی په‌روه‌ردگار، به‌لام سەلاحەدین به‌گشتی پێی باش بوو دیل به‌زیندوویه‌تی به‌یژرێته‌وه هه‌تاوه‌کو بۆ کارکردن سودی لێوه‌ریگرت، ئەوه‌بوو کاتی ده‌ستی دایه‌ دروستکردنی شورای قاهیره (قه‌لای سەلاحەدین) ئەودیلانەیی به‌کارده‌هێنا بۆ کاره‌ قورسه‌کان وه‌ك هێنایی به‌ردو هه‌لگۆلینی تاشه‌ به‌ردی گه‌وره‌و لێدانی خه‌نده‌قی ده‌رویه‌ری شورا‌که، ئەم چال‌و خه‌نده‌قه‌ش به‌پاچ هه‌لده‌که‌نراو له‌به‌رد پیکهاتبوو و زۆر سه‌رسوپه‌ینه‌ر بوو، بۆیه‌ که‌س به‌که‌لکی ئەو کاره‌ نه‌ده‌هات جگه‌ له‌دیه‌ رۆمیه‌کان وه‌ك ئیبن جبیر ده‌لێت^۵: هەروەها

^۱ الجيش الأيوبي، ل: ۲۲۶.

^۲ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۲۲۶.

^۳ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۲۲۷.

^۴ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۲۲۷.

^۵ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۲۲۷.

میژوونوسیکی دواتری میسر ده لیت: قهراقوش له بنیاتنانی نه و قه لاو شورایه دا په نجا هه زار دلیلی خاچپه رستی به کارهینا^۱.

۵- **ریکه وتنه نامه کانی نیوان سه لاهه دین و خاچپه رستان:** یه که م ریکه وتنی نیوان سه لاهه دین و خاچپه رسته کان له سه ره تای سالی ۵۷۱/ هاوینی ۱۱۷۵ز دا بوو، واته له سه ره تای جیگه ربوونی سه لاهه دین له ولای شامدا، گومانیش له وه دا نییه که فشاری بارودوخی سیاسی و نابووری و سه ریازی و هند پالی پتوه نا بۆ مۆرکردنی ناگر به ست له گه ل خاچپه رسته کاند، نه مه وپرای پتویستی به کاتی زیاتر بۆ یه کلاکردنه وهی ململانیی له گه ل کۆمه له ئیسلامیه رکا به ره کانی، بۆ ریگرتن له وهی که په یوه ندی به خاچپه رسته کانه وه بکه ن له سه ره حسابی سه لاهه دین به تاییه ت نه تابه که کانی موسلو و هله ب^۲، تیگرپای نه م هۆکارانه پالیان به سولتانه وه نا بۆراگرتنی جهنگ و ناگر به ست مۆرکردن، کاتی ناگریه سته که ش چوه بواری جیبه جیگرتنه وه، سولتان داوای کرد له سه ریازه میسریه کان که بگه پینه وه بۆ میسر، له بهر پتویست نه مانی پتیا و خرابی باری نابووری له شامدا (وهک وتمان) نه مه جگه پتویستی میسر به سه ریازه کانی میسر بۆ روشتنه وه بۆ میسر^۳. له راستیشدا سه لاهه دین نه م ناگریه سته و ریکه وتنه کانی تری مۆرده کردو چاوه پتی هه لوه شانده وهی لئ ده کردن و نه و نه گه ره ی له بهر چاوبوو، هه ربۆیه مه رج خالی وای داده نا که دوژمنی بیه ستایه ته وه و ریگری نه و کاره ی لئ بگردایه، وهک روی دا، هه روهک هه رگیز چه کی فپئ نه ده داو له دوژمن دلنیانه ده بوو به لگو هه میشه سوپاکه ی له حاله تی ناماده باشیدا بوو، به رده وام چاودیری ده کردن له ترسی نه وهی که ناپاکی بنوینن، هه روه ها سه لاهه دین راویژی به نه نجومه نی جهنگ ده کرد کاتی بیویستایه له گه ل دوژمن دا له سه ر راگرتنی شه پ پی بکه ویت^۴.

دهیه م: چه که کانی سوپای نه ییوبی:

به رده وامبونی حاله تی جهنگ له گه ل داگیرکه راندا که ناوچه که پیایدا تی ده په پی، به تاییه ت له ولاتی شام دا، بوه هۆی په یدابونی پیشه سازی سه ریازی چالاک به تاییه ت که نه م ناوچه یه ده و له مه ندبوو به ماده خامه سه ره تاییه کانی نه م بواره، نه مه له گه ل بونی کۆمه لیک پیشه سازکاری لیها ترو و کارامه، چونکه ولاتی شام به بونی ته خته تیایدا ناسراوه به هۆی دارستانه چرو

^۱ الخطل التوفيقية، على مبارك، ل: ۷۰.

^۲ كتاب الروضتين، له: الجيش الايوبى، ل: ۲۳۸.

^۳ سنالبرق (۱/ ۱۹۵)، الجيش الايوبى، ل: ۲۳۹.

^۴ الجيش الايوبى، ل: ۲۳۹.

پره‌کانیه‌وه، به‌تایبیت دره‌ختی سنه‌وبه‌رو سندیان و ه‌رمی‌و داریه‌پووزان و ه‌تد، به‌لام ئەم ناوچه‌یه به‌وه ناسرابوو که‌ئاسنی که‌می تێدایه، به‌پریره‌کانیش بۆ پرکردنه‌وه‌ی ئەم که‌م و کورتیه‌هه‌ستان به‌هاورده‌کردنی ئاسن له‌ئیتالیا و ولاتی تره‌وه، که‌ته‌نها له‌موسل و ه‌ندی ناوچه‌ی شام دا ه‌ه‌بوو، واش پێده‌چی که‌ئاسن به‌به‌رده‌وامی له‌سه‌رده‌می جه‌نگه‌کانی خاچه‌رستیدا ده‌ره‌تێراییت، چ له‌لایه‌ن موسلمانانه‌وه یاخود له‌لایه‌ن ئەو خاچه‌رستانه‌وه که‌ئەم ناوچه‌یان داگیرکردبوو، ئەمه سه‌ریاری ده‌وله‌مندی ناوچه‌ی موسل به‌ئاسن و قیرو نه‌وتی سپی پێویست بۆ ئاگر وه‌شینه‌کان،^۱ موسلێش ماوه ناماوه به‌ره‌می زه‌وی و ده‌ستی پێشه‌سازکاره‌کانی ده‌به‌خشی به‌سه‌لاحه‌دین و چه‌ند باریک نه‌وتی سپی و قه‌لغان و رم و له‌هر جۆریک باشترین و توکمه‌ترین باب‌ه‌تیان بۆ ده‌نارد،^۲ سه‌باره‌ت به‌میسره‌شه‌وه ده‌وله‌مندیبوو به‌چه‌ندین جۆر ته‌خته‌که به‌کارده‌هات بۆ دروستکردنی که‌شتی،^۳ جۆره‌کانی چه‌کیش ئەمانه‌بوون:

۱- **چه‌کی تاکه‌که‌سی:** ۱- شمشیر. ب- خنجر. ج- رم. د- ته‌ورداس. ه- ستون. و- که‌وان. ز- به‌رده‌اوێژ.

۲- **چه‌که‌ قورسه‌کان:** ۱- نه‌وت و ئاگره‌اوێژه‌کان. ب- ئامێره‌کۆمه‌لیه‌کان وه‌کو مه‌جه‌نیق و زێپۆش و پاشکۆکانی.

۳- **چه‌که‌کانی جه‌سته:** ئەو که‌لوپه‌لانه‌ بوون که‌جه‌سته‌یان ده‌پاراست وه‌ک پۆشاکێ پارێزه‌ر له‌ئاگرو به‌رگ و که‌لوپه‌لی ئەسپ^۴ و سیڤۆشه‌کان، که‌ئامێریکی بچوک بوو له‌ئاسن یان ته‌خته دروست ده‌کران و گۆشه‌یان ه‌ه‌بوو له‌شیوه‌ی دڕکدا وه‌ک سیڤۆشه‌یه‌کی گۆشه‌ تیز^۵ و ابوو.

یازده‌یه‌م: هیڤی ده‌ریایی ئەیوبیه‌کان:

ستراتیژییه‌تی سه‌لاحه‌دین دوا‌ی گواستنه‌وه‌ی له‌شامه‌وه بۆ میسر گۆڤا کاتی بینی میسر چه‌ند خاڵیکی لاوازی تێدایه، ئەوه‌بوو ده‌ستی دایه‌ توکمه‌کردنی شارو قه‌لاکانی و ریکخستنی سوپاکه‌ی بۆ به‌رپه‌رچدانه‌وه‌ی ه‌هر ه‌یرشیکی چاوه‌پوانکراو، ه‌ه‌روه‌ها سه‌لاحه‌دین بایه‌خی ده‌دا به‌بنیاتنانی هیڤی ده‌ریایی، چونکه‌ ده‌یزانی به‌هیڤی فره‌جه‌کان له‌ده‌ریادایه‌ و خاڵی لاوازیشیان له‌وشکانیدایه،

^۱ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۲۶۴.

^۲ الفتح القسی، ل: ۳۵۰.

^۳ الجیش الایوبی، ل: ۲۶۴.

^۴ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۲۶۶-۲۹۰.

^۵ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۳۲۳.

^۶ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۳۲۴.

بۆيە پيويست بوو ھيژنكى دەرياي بنيا تېنرېت بۆ ريگري لە کاروانە دەريايەکانى فەرەنجەکان
 کە ھاوکارو پىشتىوانى مېرنىشىنە خاچە رستەکان بوو لە کەنارى شامداو، کۆمەکیان دەکردن
 بە ئازوقە و چەك و پېدانی سەرباز ھەركاتى لە وشکانىيە وە فشاريان بۆ بھيترايە لێرەشەو پيويستە
 ئاگامان لە دوو مەسەلە بېت کە سەلاحەدين ئەنجامیدا، جگە لە بنیاتنانى کەشتىگەلى سەربازى و
 تۆکمەکردنى شوراو قەلاکان، کە ئەوانىش: یەكەمیان: ترسناكى پەيوەندى ھێلەکانى بازىرگانى و
 ھاوچۆ لە نێوان ھەردوو دەرياي ناوہ پاست و سورد، دووہ ميشيان: جياوازي بەرژەوہندى بازىرگانى
 شارە ئەوروپيەکانى کە نار دەرياي سېى ناوہ پاست لە خولياو ئارەزووى ئەميرەکانى مېرنىشىنە
 لاتىنيەکانى ناوہ پاست و رۆژەلات و رۆژئاواى ئەوروپا، بۆيە پەلەى کرد لەمۆرکردنى چەند
 گرێبەستىكى بازىرگانى لەگەڵياندا بەرامبەر بەنەھيشتنى پەيوەنديان لەگەڵ کەنارى شام و
 فەلەستیندا بەرەو دەرياي سوورو ئەگەرى ھەرپەشە کردن لە کاروانە بازىرگانىکان لە پىشتەوہ
 ھەتاوہ کو پاراستنى کاروانى حاجيانى موسلمان بۆ حىجاز مسۆگەر بکات، بۆيە فەرمانى دا
 بەناردنى سوپاکەى بۆ يەمەن بۆ مسۆگەرکردن و پاراستنى ھێلەکانى بازىرگانى دەرياي و پيگرتن
 لە کارى چەتەگەرى و دەست دريژى کردنە سەر کاروانى حاجيان^۱.

۱- چالاكى ھيژى دەرياي ئەيووبى: ليكۆلەر دەتوانيت تېبينى سى قوناغ بکات کە دەريايوانى
 ئەيووبى پايادا تېپە پيووہ:

ا- قوناغى بەرايى: دەتوانين ناوى قوناغى ئامادەكارى و دانانى بناغە بۆ بنیاتنانى کەشتىگەلى
 ئەيووبى لەميسردا لەم قوناغە بېين، بۆ ئەم مەبەستەش سەلاحەدين کۆمەلێک چاکسازی
 ئەنجامدا، ئەوہ بوو کەشتىگەلى سەر لەنوێ ريکخستەوہ و ديوانىكى تايبەتى بۆ دانا
 بەسەرپەرشتى براکەى و دەسەلاتى بردنى ھەموو پېداويستەك و چەكدارکردنى ھەموو ئەو
 پياوانەى کە پيويستى تى پېپەخشی، بەم شێوہە ئەم دەولەتە نوێيە کەشتىگەلىكى
 پيکەوہنا کەتوانى بەکۆمەكى ھيژە وشکانىيەکان بەرگرى لە سەنگەرەکانى ميسر بکات
 لەسالى ۶۵ھ / ۱۱۶۷ز د- ۱۱۶۹ز دا، ھەرۆھە ئەم کەشتىگەلە لەبەر دەوام لەگەشەکردندا
 بوو، ھەر کەسالى ۷۵ھ / ۱۱۷۹ز يەش ھات ژمارەيان بەرزبويوہ و گەشتە نزیکەى شەست
 کەشتى جەنگ و بيس تەلەمى راو، ئەوہ بوو کەشتى جەنگيەکان بەرەو کەنارەکانى ولاتى

^۱ صلاح الدين الأيوبي وليد نويهض، ل: ۹۴، ۹۵.

رۆم و بیریکه و تن تهنگیان به که ناره کانی ولاتی فره نه که کان هه لچنی و هه زار که سیان لیبه دیل کرتن و کۆمه لیکیشیان له سه رانیان کوشت^۱.

ب- قۆناغی به هیزی که شتیگه لی نه یوبی له میسردا: ئەم قۆناغەش له سالی ٥٧٥/ک/ ١١٨٠ ز دهست پێده کات و له سالی ٥٧٩/ک/ ١١٨٣ ز کۆتایی دیت واته نزیکه ی چوار سالی خایاندووه، له م ماوه یه شدا که شتیگه لی نه یوبی توانی هه سستیت به کۆمه لیک هیرش دژ به که شتیگه لی ده ریایی خاچه رسته کان و به ربه رچدانه وه ی کاره دوژمنکاریه کانی دوژمن دوا ی به هیزبوون و زیادبوونی که ره سته ی ئەم که شتیگه له و چرکردنه وه ی هیمه ت و هه وله جیهادییه کان تیایدا^۲، یه که م کرده ی سه ربازیش که که شتیگه لی نه یوبی پتی هه ستا بریتی بوو له پیکدادانی له گه ل دوژمندا له جه تکیکی ده ریایدا له سالی ٥٧٥/ک/ ١١٨٠ ز دا و سه رکه و تن به سه ریداو توانی دهست به سه ر که شتیگه دابگریت که هه زار که سی تیدا بوو، هاوکات له گه ل ئەم سه رکه و تنه ده ریاییه شدا سوپای نه یوبی له وشکانیدا سه رکه و تنیکی له جه نگی بیت الأحزاندا تۆمارکردو به م شیوه سه رکه و تن بالی به سه ر سوپادا کیشاو ده ریاو وشکانی پیکه وه گرته وه^۳، سه لآحه دینیش به رده وام بوو له سه ر سه رکه و تنه کانی و خاچه رسته کان نه یانده توانی رووبه پووی ببه نه وه و ته نها به سه رکه و تن و تیکدانی بیت الأحزان و په لاماردانی صورو صیداو به بیروت وازینه هیتا به لکو فره مانیدا به که شتیگه ل که دووباره له سه نگره کانی میسر ده رچنو هیرش بکه نه سه ر که ککا (قوسه تینیه ی شام) به پتی قسه ی القاضی الفاضل و لیژه شدا توانییان دهست به سه ر چه ندین که شتیگه بگرن و هه موویان تیکشکامد، ئەم سه رکه و تنانه ش له میژووی ئیسلامدا هاوشیوه ی نه بووه چ له حاله تی به هیزی ئیسلامدا یان له حاله تی لاوازی کوفردا^۴.

دیاره سه رکه و تنی گه و ره و خاوه ن ده نگدانه وه بریتی بوو له و سه رکه و تنه ی که که شتیگه لی سه لآحه دین له ده ریای سورد تۆماریکرد، ئەوه بوو له شه عبانی سالی ٥٧٨/ک/ ١١٨٢ ز ئەمیری ناسراوی خاچه رسته (ئه رناط رینودی شایتون) سه رقالبوونی سه لآحه دینی به گه مارۆدانی موسله وه قۆسته وه و پرۆژه یه کی گه و ره و ترسناکی دانا که مه به سستی لی به دهست هینانی چه ند ئامانجیک بوو، له واته:

^۱ الجيش الايوبی، ل: ٣٥٢.

^۲ کتاب الروضتين، له: الجيش الأیوبی، ل: ٣٥٣.

^۳ هه مان سه رچاوه، ل: ٣٥٣.

^۴ الجيش الأیوبی، ل: ٣٥٤.

● **دهستگرتن به سەر دهريای سورا:** دواى دهست به سه راگرتنى ئەيله له كه نداوى عه قه به و عىذاب^١ له كه نارى باشورى مىسردا كه به سەر ئەو دهريايه دا ده پوانىت، ههروهها داگير كردنى جدده و رايخ له كه نارى دورگه ي عه ره بى و دواتريش داگير كردنى عه دهن، به م شيوه يه ش ئاوى ئەم دهريايه ده كه وىته ژيړ ره حمه تى خاچه رستان و دهست ده گرن به سەر ئەو ريگايه يدا كه ده روزه ي بازرگانييه، پاشان ده گه نه ئاوه كانى زهريای هيندى.

● **ههولندانى بچراندى په يوه ندى له نيوان ههردوو هه رمى پيرۆزا:** دوو دلەكه ي جيهانى ئيسلامى و ناچه و به شه كانى ترى ئەم جيهانه چ له روى په يوه ندى دهريايه وه بىت يان وشكانييه وه، ئەم هه ولەش مه به ست پى بزواندنى هه ستى سه رجه م موسلمانان و بلاو كردنه وه ي شه پۆلىكى ترسو تو قانندن بوو له نيوانياندا، ته نانه ت خاچه رسته كان سوربوون له سەر چوونه ناو مه دينه ي پيرۆزى پيغه مبه ر ده ره ينانى روفاتى پيغه مبه ر (ﷺ) له گۆرەكه يدا^٢.

● **قايل كردنى ميرنيشينى حه به شه ي گاو بۆيه شداري كردن له جهنگه خاچه رسته كاندا:** ئەوه بوو ئەرناط خۆى ئاماده كرد بۆ جيبه جى كردنى پرۆزه كه ي له هه موو لايه كه وه، فه رمانيدا به برينى دارو باخى ئەو ناوچانه ي كه له ژيړ دهسته لآنديان و برينى دار خورماى ناوچه ي عه ريش، به ته خته ي ئەم دره ختانه ش چوارچيوه ي كه شتى دروستكردو له ئاوه كانى دهريای مردوو (بحر الميت) دا تاقيكرده وه^٣، ههروهها خاچه رسته كانى عه سقه لانى راسپارد بۆ دروستكردنى كه شتى تر، هه تاوه كو كه شتى گه ليكى پيكه ينا كه له پينچ كه شتى جهنگى گه وره و ژماره يه كى ژۆر كه شتى مامناوه ندو بچوك كه پياوه كانى هه ستان به گواسته وه ي پارچه كانى به جيا بۆكه نارى كه نداوى عه قه به له سەر پشتى حوشترى به كړيگى راو كه مولكى بيا بانئشينه كانى ناوچه كه بوو دواى هه لئه تاندينان به پاره^٤.

پاشان ئەرناط سوپايه كى وشكانى هيناو به ره و ته بوك به ريخستن بۆ پيگرتن له گه شتنى هه ر كۆمه كيبه كى سه ربازي كه فه رمانه وای ئەيله له مىسرو شامى داوا بكات، ههروهها ئەرناط ريگه ي دهريای گرته به رو به ره و ئەيله كه وه پيژى كه دواى به رگرييه كى كه م دهستى به سه راگرت، به لاهيژه كانى نه يانتوانى دوورگه ي قه لعه يان فرعون داگيربكه نو له به ره وه ي خه لكه كه ي

^١ عىذاب: شارۆچكه و سه ر بازگه يه كى مىسره له سەر دهريای سور (قه لزهم)، شوپىنى وه ستانى كه شتیه.

^٢ ئين جبير، ل: ٢٤، الجيش الأيوبي، ل: ٣٥٧.

^٣ الجيش الأيوبي، ل: ٣٥٧.

^٤ الجيش الأيوبي، ل: ٣٥٧، رحلة ابن جبير / ل: ٢٤.

نه يانهيشت دهستان بگاته ئاوو(روبه‌ری ته‌نگاوی و ناخوشییه‌کی ژۆربونه‌وه)^۱ وه‌ک ابن‌ال‌أثیر ده‌لَیّت، له‌هه‌مان کاتدا که‌شتیه‌کانی تر که‌وتنه‌پَی بۆ هَیژشکردنه‌ سه‌ر که‌ناری ئه‌فریقیاو په‌لاماری هه‌ر شوین و شتیکیان ده‌دا که‌پایدا تیپه‌پینایه‌ هه‌تاوه‌کو که‌شتنه‌ عیژاب و توانیان ده‌ست بگرن به‌سه‌ر چه‌ند که‌شتیه‌کی بازرگانیدا که‌په‌ر بوو له‌که‌لوپه‌ل و له‌یه‌مه‌ن و شوینه‌کانی تره‌وه‌ هاتبوو وه‌ک هیندو عه‌ده‌ن، له‌راستی‌شدا موس‌لمانه‌کان ترسان کاتیک بینیان که‌شتی خاچه‌رسته‌کان له‌ده‌ریای سورتا دین و ده‌چن، چونکه‌ هه‌رگیز فه‌ره‌نجه‌کانیانن له‌م ده‌ریایه‌دا نه‌بینیوه، نه‌وه‌ک بازرگان و نه‌وه‌ک جه‌نگاوه‌ر^۲. هه‌روه‌ها خاچه‌رسته‌کان رووداوی ناخوشیان به‌سه‌ر خه‌لگدا هی‌ناو نزیکه‌ی شازده‌ که‌شتیای موس‌لمانه‌کانیان سوتاند و ده‌ستی‌شیان به‌سه‌ر که‌شتیه‌که‌دا گرت که‌کۆمه‌لی حاجی موس‌لمانی هه‌لگرتبوو، ریژه‌یه‌کی ژۆریش خواره‌مه‌نیان سوتاند که‌ بۆ ئازوقه‌ی مه‌ککه‌و مه‌دینه‌ دانرابوو، ئه‌مه‌ وێپرای ئه‌و کوشتن و به‌دیل گرتن و لێدانی که‌ له‌وشکانی و ده‌ریادا نه‌نجامیاندا^۳، له‌عیژابیشه‌وه‌ خاچه‌رسته‌کان به‌ره‌و که‌ناری رۆژه‌لاتی ده‌ریای سورتا(حیجان) رۆیشتن و ناگریان به‌ردایه‌ ئه‌و که‌شتیانه‌ که‌ له‌(حوراء و ینبع)دا وه‌ستابوون که‌دوو به‌نده‌ری شاری مه‌دینه‌ی پیروژ بوون، پاشان به‌ره‌و باشور پێشپه‌ویان کرد هه‌تاوه‌کو که‌شتنه‌ (رابغ) که‌یه‌کیکه‌ له‌به‌نده‌ره‌کانی مه‌ککه‌و که‌شتیه‌کیان نوقم کرد که‌حاجیه‌کان پێشوازیان لێده‌کرد و به‌رو جدده‌ ده‌رۆشت^۴. ئه‌م هه‌والانه‌ له‌نامه‌یه‌کدا به‌سه‌لاحه‌دین گه‌شت که‌پاریزه‌ری قه‌لای ئه‌یله‌ بۆسه‌لاحه‌دینی نارد بوو کاتی که‌ له‌موس‌لدا بوو، سولتانیش نامه‌یه‌کی نارد بۆ الملك‌العادل براو جیگری له‌میسرداو، هانیدا بۆ گرتنه‌ به‌ری رێوشوینی پێویست بۆ وه‌لامدانه‌وه‌ی ده‌ستدریژیکاران به‌شیوه‌یه‌کی خێرا، وادیاره‌ الملك‌العادل پێش گه‌شتنی ئه‌و نامه‌یه‌ش خۆی بۆئهم‌ کاره‌ ئاماده‌کردبوو^۵، بۆیه‌ فه‌رمانیدا به‌ فه‌رمانه‌ی که‌شتیگه‌ل حسام‌الدین لؤلؤ بۆخۆ ئاماده‌کردن بۆ کرده‌یه‌کی سه‌ربازی و که‌شتیگه‌لیکی تۆژه‌نکرده‌وه‌ له‌شاری میسرو ئه‌سکه‌نده‌ریه‌دا پاشان پارچه‌ پارچه‌ی کردو به‌سه‌ر پشتی چه‌ند وشتریکه‌وه‌و گواستیه‌وه‌ بۆ که‌ناری که‌نداوی سویسو به‌شه‌کانی که‌شتیه‌که‌ به‌هاورپێیه‌تی چه‌ند جه‌نگاوه‌ریکی مه‌غریبی، که‌هه‌ستا به‌به‌ستنی به‌شه‌کان، هه‌روه‌ها حسام‌الدین لؤلؤ هه‌ستان به‌دابه‌شکردنی که‌شتی که‌شتیگه‌له‌که‌ به‌دوو به‌شه‌وه‌، کۆمه‌لی یه‌که‌م

^۱ الخطط(۸۶/۲)، الجیش‌الایوبی، ل: ۳۵۸.

^۲ تاریخ‌ابن‌خلدون (۶۵۵/۵)، الجیش‌الایوبی، ل: ۳۵۸.

^۳ مفرج‌الکروب (۱۲۷/۲)، الجیش‌الایوبی، ل: ۳۵۸.

^۴ الجیش‌الایوبی، ل: ۳۵۸.

^۵ الجیش‌الایوبی، ل: ۳۵۹.

بەرەوقەلای ئەیلە بەرێکەوت و دەستی گرت بەسەر جەم کەشتیەکانی دوژمنداو هەستا بەکوشتنی
 زۆربەی ئەوانەی کە تیایدا بوون، بەلام کۆمەڵێکی زۆریان توانیان دەر یازیب و لە دۆل و گردۆلگەکانی
 ناوچە کەدا خۆیان بشارنەو، حسام الدین یەش پیاوێکی بۆ نارد و پاش دۆزینەو یان وەک هەلۆ
 دایان بەسەریاندا^۱، کۆمەڵی دوو هەمیش بەرەو عیذاب بەرێخست، بەلام کەسیان تیادا نەبینی بۆیە
 هەستان بەپشکنینی ناوچە کەو بینیان لەکەناری حوراءا وەستان، ئەو بوو لەکەشتیەکانیان
 دابەزین دەستیان کرد بەکوشتار و راوێدوانی هەلاتوو هەکانیان و توانیان دەستگیریان بکەن و،
 ژمارە ی دیلەکانیان گەشتە (۱۷۰) کەس و توانیان دیلە موسڵمانەکان ئازاد بکەن، پاشان
 دەستیانگرت بەسەر کەشتیەکانیاندا بەکەلوپەلەکانیانەو^۲، دواتر حسام الدین بەکەشتیگە لە
 سەرکەوتوو کە یەو گەراپەو بۆ میسر بەدیلەکانیەو کە زنجیر کرابوو پێیان، گەراپەو وەشیان بۆ
 ئەسکەندەریە لە ۱۱ ذی الحجە ۵۷۸ هـ / ۱۸۲۳ ز.دا روژێکی مەزن بوو کە ئێب جیبری گەرۆک تیایدا
 گەشتە ئەو شارەو تیایدا کۆمەڵی خەلکی زۆری بینی کە هاتبوون بۆ بینینی دیلە رۆمیەکان بەسوار
 حوشرەو هات بوون و تەپلۆ زوپنایان لێدەدا^۳.

هەر وەها الملك العادل فەرمانیدا بەدان لەگەردنیا هەتاوێکی کەسی نەدوو بارە رێگای ئەو
 دەریایە نەزانیت و رووی تێنەکات^۴، ئەو بوو سۆفی و زاناو خەلکانی پیاو چاک هەستان
 بەکوشتنیا^۵ هەر وەک لەنامە کە قاضی الفاضلدا بۆ دیوانی خەلیفە لەبەغداد هاتوو: کوشتنی ئەو
 بێ باوەراپە پاشگەزبوونەوێ لێنەبوو، هێشتنەو وەشیان لەشەر عەدا بوار پێدراو نەبوو، هەر وەک
 هێشتنەوێ هیچ یەکیکیشیان بەرژەو نەدی تێدا نەبوو... بۆیە دەبوا یە بیکوژین هەتاوێکی
 هاووشیو هەکانیان پەندوهریگرن، ئەم مەراسیمەش هێندە مەزن بوو هاووشیوێ نەبوو^۶. واریکەوت
 ئەو وەرژە وەرزی حەج بوو موسڵمانەکان هەندێ دیلیان لەگەڵ خۆیاندا برد بۆ مینا بۆ
 کوشتنیا^۷، سەرکەوتنی کەشتیگەلی سەلاحەدینیش لەبەر پەچدانەوێ هێرشێ خاچەپرستیدا
 ئەزمونیکی تال بوو بۆ هێرشبەرانی رۆلی بەرچاوی هەبوو لەبەهێزکردنی ناویانگی سەلاحەدین و

^۱ الجیش الأیوبی، ل: ۳۵۹.

^۲ الجیش الأیوبی، ل: ۳۵۸.

^۳ کتاب الروشتین، ل: الجیش الأیوبی، ل: ۳۶۰.

^۴ الجیش الأیوبی، ل: ۳۶۰.

^۵ الجیش الأیوبی، ل: ۳۶۰.

^۶ الجیش الأیوبی، ل: ۳۶۰.

^۷ الجیش الأیوبی، ل: ۳۶۰.

چته وکردنی پښگه‌ی له‌نیوان موسلماناندا، هه‌روه‌ها ناوبانگی حسام‌الدین لؤلوی فرمانده‌ی که‌شتیگه‌لی به‌هیژکرد،^۱ هه‌رچی ریکخه‌ری هه‌لمه‌تی خاچپه‌رسته‌کانیشه واته ئه‌میر نه‌رناط نه‌وه توانی له‌دیلی هه‌لبیت و بگه‌پتته‌وه بۆشورای کرک وه‌ک گورگ زمانی به‌برینه‌کانیدا ده‌هینا،^۲ هه‌تاوه‌کو درێژه‌ی بدات به‌پلان و پرۆژه دوژمنکارییه‌کانی دژ به‌موسلمانان، به‌لام سه‌لاحه‌دین رایگه‌یاند که له‌وه‌وله‌ی خۆش ناییت که بۆ له‌که‌دارکردنی شکۆو پیروزی هه‌ردوو حه‌ره‌می پیروژداویه‌تی، و خۆی ته‌رخانکردو بۆتۆله سه‌ندنه‌وه لیتی،^۳ هه‌ر بۆیه ئه‌م سه‌رکرده خاچپه‌رسته‌و هاوشتیوه‌کانی نه‌یانتوانی نه‌و نه‌زمونه دووباره بکه‌نه‌وه له‌ده‌ریای سورد که وه‌ک ده‌ریایه‌کی ئیسلامی مایه‌وه، دوا چالاکیش که‌هیزی ده‌ریاوانی سه‌لاحه‌دین پیتی هه‌ستا له‌م ماوه‌یه‌دا بریتیبوو له‌ده‌رچوونی له‌سه‌ره‌تای سالی ۵۷۹هـ/ ۱۱۸۳زدا بۆ قولاییه‌کانی ده‌ریای ناوه‌پاست بۆ گه‌پان به‌دوای که‌شتیه‌کانی خاچپه‌رسته‌کانداو توانیان که‌شتیه‌ک بدۆزنه‌وه که (۳۷۵) چه‌کداری به‌چه‌که‌کانیه‌وه تیاوو،^۴ پاره‌و چه‌کی هه‌لگرتبوو به‌ره‌و که‌ناری داگیرکرای شام به‌رێکه‌وتبوو، موسلمانه‌کانیش رووبه‌پویان بونه‌وه‌و هه‌ردوولا خۆپاگریان نواند، پاشان موسلمانه‌کان سه‌رکه‌وتن و سه‌رحه‌م نه‌ندامانی ناو که‌شتیه‌که‌یان ده‌ستگیرکرد به‌خۆیان و ده‌ستکه‌وته‌کانه‌وه گه‌پانه‌وه بۆ میسر.^۵

۱- قو‌ناغی پاش حطین هه‌تاوه‌کو سول‌حی ره‌مله ۵۸۳هـ - ۵۸۸هـ: سوپای سه‌لاحه‌دین به‌رده‌وام بوو له‌سه‌رکه‌وتنه‌کانیدا پاش سه‌رکه‌وتنی یه‌کلاکه‌ره‌وه‌ی حطین له‌به‌ره‌ جۆراوجۆره‌کانی شه‌پدا، چ له‌نازادکردنی سه‌ربازگه‌و قه‌لاو شورا‌کانی شامدا بی‌ت یان له‌فه‌لستین و غه‌وری روباری ئوردوندا، به‌لام چالاک‌ی که‌شتیگه‌له‌که له‌خوار ناستی پتویسته‌وه بوو، رۆلی سنوورداریبوو له‌سو‌ککردنی نه‌و جه‌نگانه‌ی که‌خرا‌بووه ئه‌ستۆی سوپای وشکانی بۆ نازادکردنی شاره‌ که‌نارییه‌کان. ئه‌م بارودۆخه‌ش ده‌ره‌نجامی لاوازی هیزی ده‌ریایی نه‌یویی نه‌بوو به‌و نه‌ندازه‌ی که‌په‌یوه‌ندی به‌هیزی ده‌ریایی خاچپه‌رسته‌کانه‌وه هه‌بوو، سه‌لاحه‌دینیش ئاگای له‌م جیاوازییه‌ بوو نه‌یده‌ویست که‌شتیگه‌له‌که‌ی به‌شداری جددی و راسته‌قینه‌ بکات، چونکه ده‌ترسا له‌وه‌ی که‌دوژمن هه‌ستیت به‌هیژشکردنه سه‌رکه‌ناره‌کانی

^۱ الفتح القیسی، ل: ۳۴۱، الجیش الأیوبی، ل: ۳۶۰.

^۲ الجیش الأیوبی، ل: ۳۶۱.

^۳ مرآة الزمان (۲۸۹/۸)، مفرج الکروب (۱۸۵/۲).

^۴ مضمار الحقائق، ل: ۵۰، الجیش الأیوبی، ل: ۳۶۱.

^۵ الجیش الأیوبی، ل: ۳۶۱.

میسر، نه‌گه ر بیټ و هه موو هیژه ده‌ریایه‌کان له‌که‌ناره‌کانی شامدا قۆرخ بکات، بۆیه ده‌بینین که‌هیزی وشکانی ته‌نھا قه‌لاو شوراکانی ناوخری ولّاتی ئازاد نه‌کرد، به‌لکو هه‌ستا به‌ئازادکردنی شاره‌کانی که‌نار ده‌ریاش وه‌ک عه‌ککاو به‌بیروت و عه‌سقه‌لان و لاذیقیه و هتد.

به‌لام نه‌مه ریگر نه‌بوو له‌وه‌ی که‌که‌شتیگه‌له‌که‌ی هه‌ستی به‌هه‌ندی ئه‌رک بۆ هاوکاریکردنی سوپاکه‌ی، ئه‌وه‌بوو له‌صورتدا سه‌لاحه‌دین هیچ چاره‌یه‌کی نه‌ما جگه له‌وه‌ی که له‌سێ لاوه بجه‌نگین، به‌ره‌ی شاره‌گه‌مه‌رۆدراوه‌که به‌شورا تۆکمه‌که‌یه‌وه و به‌ره‌ی باکوړو به‌ره‌ی باشوری ده‌رویه‌ی شار، ئه‌وه‌بوو خاچه‌رسته‌کان له‌که‌شتیه‌کانیا نه‌وه که له‌به‌نده‌ره‌که‌دا وه‌ستابوون تیر بارانیان کردن و ژماره‌یه‌کی زۆریان له‌موسڵمانه‌کان کوشت و بریندار کردو نه‌یانیه‌شت له‌شاره‌که نزیک بینه‌وه،^۱ بۆیه سه‌لاحه‌دین ناچاربوو بنیژیت به‌دوای ئه‌و که‌شتیه میسریانه‌ی که له‌ئاوه‌کانی عه‌ککادا وه‌ستابوون پاش تۆژه‌نکردنه‌وه‌یان، که‌شتیه‌کانیش له‌کاتی پێویستدا گه‌شتن و موسڵمانه‌کانیش توانیان له‌شواری شاره‌که‌وه نزیک بینه‌وه و له‌زه‌وی و ده‌ریاوه هیژشیان بۆ هیناو ته‌نگیان پێ هه‌لچنی و وا چاوه‌پوان ده‌کرا که‌نه‌م شاره‌خری به‌ده‌سته‌وه بدات. له‌به‌ر روشنایی نه‌م راستیا نه‌شدا ئه‌و کاره‌ی که‌به‌م که‌شتیگه‌له‌سپیژدرا گرنگیه‌کی تایبه‌تی په‌یداکرد، چونکه پێویست بوو له‌سه‌ری که‌گه‌مارۆی به‌نده‌ره‌که بدات و له‌هه‌مان کاتیشدا ریگریټ له‌هاتنی کۆمه‌کی ده‌ریایی بۆ خاچه‌رسته‌کان بۆ صورتو له‌م هه‌ل‌ومه‌رجه‌شدا پاسگا که نه‌یده‌توانی بۆ ماوه‌یه‌کی زۆر خۆی بگریټ.^۲ به‌لام موسڵمانه‌کان که‌مه‌تره‌میان نواند له‌ئه‌رکه‌کانیاندا که‌بریتی‌بوو له‌پاسه‌وانی کردن بۆ ریگرتن له‌نزی که‌بونه‌وه‌ی که‌شتی که‌شتیگه‌لی خاچه‌رسته‌کان بۆ صورت، چونکه له‌کاتی‌کدا که‌پینچ که‌شتی ئه‌یوبی پاسه‌وان بوون بۆ ریگرتن له‌ده‌رچون و چونه‌ناوه‌وه‌ی صورت له‌لایه‌ن خاچه‌رستانه‌وه وایان ده‌زانی که‌بارودۆخه‌که‌یان کۆنترۆل کردوه بۆیه پاسه‌وانه‌کان دلتیا بوون و کاتی پارشیو خه‌وتن، پیاوانی هیژی ده‌ریایی خاچه‌رستیش نه‌م هه‌له‌یان قۆسته‌وه بۆ لیدانیان: ئه‌وه‌ی که‌ویستیان کوشتیان و نه‌وانی تریشیان به‌که‌شتیه‌کانه‌وه به‌دیل گرت و بردنیان بۆ به‌نده‌ری صورت، سه‌ریازه‌کانی سه‌لاحه‌دینیش له‌وشکانیه‌وه سه‌یریان ده‌کردن، فه‌رمانده‌ی که‌شتیگه‌لی ئیسلامیش عبد السلام المغریی بوو که‌أبن‌ال‌ثیر به‌ئازاو زیره‌ک وه‌سفی ده‌کات له‌کارو ئه‌رکه‌که‌یدا^۳ و به‌درانی فارسیشی له‌گه‌لدابوو، هه‌ندی له‌پیاوانی که‌شتیگه‌لیش له‌که‌شتیه‌کاندا

^۱ الکامل فی التاریخ، له: الجیش الأیوبیه‌وه، ل: ۳۱.

^۲ تاریخ البحریه‌ السلامیه، ل: ۳۶۳.

^۳ الجیش الأیوبی، ل: ۳۶۳.

^۴ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۳۶۳.

به ديل گيران توانيان خويان فريځده نه ده ریاوه و هندیکيان به مه له کردن رزگاريان بوو،
 هه نديکيشيان خنکان، پټنج که شتيه که ی تریش به فهرمانی سولتان به ره و به يروت به ريکه وتن
 (چونکه سويکی نه وتويان ليته ده بينرا له بهر که میان) به لام که شتيه خاچه رسته کان شوپنيان
 که وتن، ناچار ده ریاوان و جه نگاوه ره موسلمانان کان خويان فريځدایه وشکانی و که شتيه کانيان
 به جيهيشت، به لام سه لاهه دين نه يهيشت نه م که شتيانه بکه ويته ده ستي خاچه رسته کانه وه و
 فهرمانيدا به که مة ليک له پياواني که بگه نه لايان و کونيان تيکهن، پاشان که پانه وه بو شه پرکدن
 له وشکانيدا دژ به شاری صور، وه ک چاوه پيش ده کرا: سولتان زور دلته نگ بوو به هوی نه م
 نسکويه وه و بيياوه پانیش زور دلخوشبون به و گوره زه^۱، به م شيوه يش که شتيگه لي نه يوبي
 شکستی هينا له به شداری کردن له جهنگی يه کيک له شاره کانی که نار ده ریاوا که به ده ستي
 خاچه رسته کانه وه بوو، نه م کرده يش تاکه کرده يه ک بوو که نه م که شتيگه له پي هه ستا له م
 بواره داو له نازادکردنی شاره کانی ترده دوباره ی نه کرده وه، به لام تيپيني نه وه ده کريت که نه م
 که شتيگه له دوباره که پايه وه بو چالاکي له روزگاري که مارؤدانی دريژخايه ني عه ککا له لايه ن سويای
 خاچه رسته کانه وه، بو سرخستنی نه م شاره و هينانی که ره سته و نازوقه و جه نگاوه ري پټويست^۲.

۲- گرنګترين چاکسازيه ده ریايه کانی سه لاهه دين: سه لاهه دين هه ستا به که مة ليک چاکسازي

ده ریاي له پټناو زيندو و کرده وه ی هيژي ده ریاي له ميسردا له و چاکسازيانه ش:

أ- کردنی دارستانه کانی ميسر به مولکی ده ولت به تاييه ت دارستانه کانی (به نسواو سفظو
 اشمونين و نه سيوط و نه خميم و قوص)، نرخي يه ک دره ختیش سه د دينار بوو به پي و ته ی
 مه قريزي^۳. به پي نه م برياره ش نه يهيشت که س ده ست به سه ر دارو دره خندا بگريت، بو
 سود وه رگرتن له دارو ته خته که ی، نه م بنه مايه ش تاکوتايی ده ولته ی نه يوبي له ميسردا
 کاری پنده کرا، سه رباری نه و فهرامؤشکاريه ش که روويه پويی که شتيگه لي نه يوبي بويه وه، له م
 باره يه شه وه عثمان ابراهيم نابلسی که له سه رده می ده ولته ی نه يوييدا ژياوه ده لیت:
 دارستانه کان حوکمی کانزاکانيان هه بوو و مولکی به يتولمالی موسلمانان بوو، که س هيج
 پشکو به شيکی تيا دانه بوو^۴، نه م برياره ش هه موو بابته سه ره کيه کانی ده گرتنه وه که ده ولت

^۱ هه مان سه رچاوه، ل: ۳۶۳.

^۲ الفتح القيسي، ل: ۱۶۱.

^۳ الجيش الأيوبي، ل: ۳۶۳.

^۴ الخطط (۱۹۳/۲)

^۵ الجيش الأيوبي، ل: ۳۳۲.

له دهروهه دهیهینا، به تاییه ت ناسنو ته خته که ژور گرنگن بۆ پیشه سازی که شتی، وهک
 باسیش ده کریت ده ولته تی نه یوبی په یوه ندی و ریکه و تنامه ی بازگانی هه بووه له گه^۱
 کوماره کانی شاره کانی نیتالیدا، به پیتی نه و ریکه و تنه ش پیداو یستی خوی له م دوو ماده یه
 ده ست ده که وی^۲، نه وه ش که ده یسه لمیتی نه م بریاره نه و که ده ستانه ی گرتوته وه نه وه یه
 که میژوونوس نابلسی میسری ناوبراو باسی ده کات که تاسنو ته خته و ره صاصو بابه ته کانی
 تر که ده هیتران بۆ ولاتی میسر له ریگه ی ده ریاوه دیوان به قازانجیکی که م ده یفرۆشته وه،
 نه مه ش بۆ دروستکردنی که شتی و باله خانه و جبه خانه ی چهک^۳، هه روه ها له نه سکه نه ریه دا
 دیوانیک هه بوو که به کزگای سولتانی ناوده برا، کاری کرپنی شت و مه که هاوردده کراوه کان بوو
 که ده ولت پئو یستی پتیا ن بوو بۆ مه به سستی سه ربازی، به تاییه ت دروستکردنی که شتی،
 سه ریه رشتیارانی نه م کزگایه ش نه م که لوپه لانه یان به پاره ی نه و پینچ یه که ده کپی که
 له بازرگانه کان ده سه ندرا وهک باج، سه لاهه دینیش له بنیاتنانی که شتیگه له که یدا، جگه
 له وانیه ی که باسما ن کرد سودی و هه رده گرت له ته خته ی سنه و به رو دره ختی مازو که
 له دارستانه کانی لوباندا هه بوو، هه روه ها له کازای تاسنیش که له چیاکانی لوبنان
 ده رده هیتر^۴. نه گه ر نه مه ش راستیی، نه وه کاتی رویداوه که نه م ناوچانه گه پانه وه ژیر
 ده سه ولتی موسلمانان، واته دوا ی سالی ۵۸۳هـ / ۱۱۸۳ک.

ب- سه لاهه دین دیوانیکی تاییه ت کرد به که شتیگه ل که به دیوان که شتیگه ل ناسرابوو خه راجی
 فه ییوم و رۆژه لات و رۆژئاوای بۆ ته رخانکرد که به ری رۆژه لات ناوچه کانی به تین و نه میریه و
 مینای نه گرتیه وه به ری رۆژئاواش ناوچه کانی سفطو نه یا و وه سیم و به ساتینی ده ره وه ی
 قاهره ی ده گرتیه وه، جگه له به رو یومی نه طرون که له و کاته دا ده گه شته هه شت هه زار دینار
 له سالتیکدا، نه مه جگه له و ماله ی که وهک زه کات وه ری ده گرت، که ده گه شته زیاتر له په نجا
 هه زار دینار، له گه ل کریتی که شتی ده ولته تیه کاند^۵.

ج- گرنگیدانی سه لاهه دین به بهر زکردنه وه ی تاسی بژیوی پیاوانی هیزی ده ربایی نه وانیه ی که
 له دروستکردنی که شتی و پیداو یستی کاندیدا کاریان ده کرد. بۆ باشکردنی بژیوی و هاندانی
 خه لکی بۆ په یوه ندی کردن به ریزه کانی هیزی ده ربایی و کارکردن له که شتیگه لدا، بریار درا

^۱ الجیش الأیوبی، ل: ۲۳۳.

^۲ الجیش الأیوبی، ل: ۲۳۳.

^۳ أحسن التقاسیم، له: الجیش الأیوبیه وه، ل: ۲۳۳.

^۴ الخطط (۱۹۳/۲)، الجیش الأیوبی، ل: ۲۳۴.

که دیناری که شتیگل سی^۱ له چواری دینار بیت دواى نه وهى که پینچ له سه ره شتی دینار ټک بوو، واته به زیادکردنى له ۱۷,۵٪ نړخى دینارى پيشوو^۱.

د- دامه زړاندنى که سایه تی گرنگى سه ربازی به فهرماندهى که شتیگل هرچه نده سه رچاوه کان ناماژه به ناوى نه و که سانه ناکه ن که له به پړوه بردنى کاروبارى ده رباى نه یوبیه کاندای کاربان کردووه له ساله کانی سه ره تاي میژووى ده وله تی نه یوبیدا، جگه له ناوى فهرماندهى به ناویانگ حسام الدین لؤلؤ که له رووداوى به رپه چدانه وهى نثرناطدا ناویانگی په یداکرد، که پيشتر باسمانکرد، هه روه ها ناوى فهرماندهى که شتیگانیش وهک: په عقوبى حه له بى و جمال الدین محمد کوپى نه رککزو به درانى فارسى و محمد کوپى نیسحاق و عبد السلام المغربى و چه ندانى تر، دیاره دامه زړاندنى الملك العادلى براشى به به رپرسى گشتى ده زگای ده رباوانى له م سالانه ی دواپیدا، به لگه یه کى روونه له سه رگرنگیدانى سه لآحه دین به مه سه له ی که شتیگل، کاتى الملك العادلیش نه م کاره ی گرته ده ست، صفى الدین عبدالله کوپى عه لى کوپى شکر^۲ به یاریده ده رى خوى ده ستیشانکرد بۆ سه رپه رشتى کردنى به پړوه بردنى که شتیگل، سه لآحه دینیش ده سه لآتى فراوانى به خشى به فهرمانپه وای که شتیگل بۆ جیبه جیکردنى نه و نه رکانه ی تاییه ت بوون به ده رباوانى، دواى نه وهى که سه لآحه دین ناماده کارى که شتیگلى ته واکردو له سالى ۵۷۲هـ/ ۱۱۷۶ نامه یه کى نوسى بۆ هه موو ولاته کان و ده یوت قسه قسه ی فهرمانپه وای که شتیگله، ده بیت ریگری نه کریت له هه رکه سیک که پیاوه کانی ببه ن و هه رشتیک که پتویستییه تی یان پیى هه بیت، فهرمانیشیدا به فهرمانپه وای که شتیگل که ده ربا جینه هیل^۳.

ه- سه لآحه دین بایه خى زوری ددها به قایمکردنى سه ربازگه کانی میسرو برپاریدا که هه ستیت به چه ند کاریکى فراوان له چه ند کانتیکى جیاوازا بۆ ناوه دانکردنه وهى بورچ و شوراکانى و هه لکه ندنى خه نده قو به ده وریدا، بۆ نه م کاره ش بریکى زور پارهى بۆ ته رخانکردو چه ند پیاویکى لیها توو کارامه ی دانا بۆ جیبه جیکردنى وهک به هائه دین قه راقوش، که نه رکی نو یکردنه وه و بنیانتنانى چه ندین بینای سه ربازی پیسپژدرا^۴ هه روه ها سه لآحه دین چه ند جاریک پړوه کانی توکمه کارى و بنیانتنانى به رده وامى سه نگره کانی به سه رکرده وه له که نارى

^۱ الخطط (۱۹۴/۲)، الجيش الأیوبى، ل: ۳۳۴.

^۲ الجيش الأیوبى، ل: ۳۳۵.

^۳ کتاب الروضتين، له: الجيش الأیوبى، ل: ۳۳۵.

^۴ وفيات الأعیان (۹۱/۴)، الجيش الأیوبى، ل: ۳۳۵.

دهریای ناوه‌پرستدا به‌تایبته نئیسکه‌نده‌ریه و میاطو تنیس، نه‌وه‌بوو پاش‌گه‌پانه‌وه‌ی له‌گه‌شتی یه‌که‌می له‌ولاتی شام له‌شه‌عبانی ۵۷۲هـ/ ۱۱۷۶زدا ه‌ردوو کو‌په‌که‌ی الملك الأفضل علی و الملك العزیز عثمان له‌گه‌ل عیمادی کاتب و میژوونوسی ناسراو چوون و به‌دمیاط تیپه‌پین و سه‌نگه‌رو سه‌ریازگه‌کانیان به‌سه‌رکرده‌وه^۱ له‌سالی ۵۷۷هـ/ ۱۱۸۱ک سه‌لا‌حه‌دین جه‌نگاوه‌ری له‌ودوو بورجه‌دا دانا که‌ده‌که‌ونه نه‌م لاو نه‌و لای شاره‌وه له‌لای ده‌ریاوه و فرمانیدا به‌به‌ستنه‌وه‌ی که‌شتیه‌کان به‌زنجیریکه‌وه ه‌تاوه‌کو سه‌ریازه به‌رگریکاره‌کان خۆیانی پتیه به‌به‌ستنه‌وه، نه‌گه‌ر دوزمن توانی له‌نیوان دوو بورجه‌که‌وه بیته ناوه‌وه، ه‌روه‌ها له‌ه‌مان سالدا فرمانیدا به‌نۆژه‌نکردنه‌وه‌ی شورای دمیاطو گرتنی کون و که‌له‌به‌ره‌کانی، دواتریش سه‌لا‌حه‌دین فرمانیدا به‌ه‌لگه‌ندنی خه‌نده‌قی دمیاطو دروستکردنی پردیک لای زنجیره‌ی بورجه‌که^۲، پاشان دمیاطی به‌جیه‌یشت به‌ره و سه‌ریازگه‌ی نئیسکه‌نده‌ریه به‌ریکه‌وت (وه‌ک میژوونوس ده‌لیت) نه‌و شورا بازنه‌یه‌مان بینی که‌سولتان دایه‌یتنا، له‌گه‌ل نه‌و کارو شوینه‌واره جوانانه‌ی که‌جیه‌یشتن، پاشان ناوچه‌که‌ی جینه‌ه‌یشت ه‌تاوه‌کو فرمانی ته‌واوکردنی سه‌ریازگه‌که‌و نۆژه‌نکردنه‌وه‌ی که‌شتیه‌که‌له‌که‌یدا^۳ نه‌مه‌ش دووهم سه‌ردان و به‌سه‌رکرده‌وه‌ی سه‌لا‌حه‌دین بوو که‌پتی ه‌ستا بوئیسکه‌نده‌ریه و سه‌ردانی سییه‌م و کو‌تایشی بو نئیسکه‌نده‌ریه له‌سالی ۵۷۷هـ/ ۱۱۸۱زدا بوو بو بینینی نه‌و شورایانه‌ی که‌نوئی کردبوونه‌وه و نه‌و باله‌خانه‌ی که‌بناغه‌ی بو دانان و فرمانیدا به‌ته‌واوکردن و بایه‌خ پیدانان^۴، له‌و قایمکاریانه‌ش که‌سه‌لا‌حه‌دین له‌نئیسکه‌نده‌ریه‌دا نه‌نجامیدا له‌م سه‌ردانه‌یدا فرماندانی بوو به‌فخرالدین قراجا به‌شکاندنی چوارسه‌د ستونی رۆمانی که‌له‌ده‌وری سنوری السواریدا بوون و فریدانی بو که‌نار ده‌ریا بو ریگرتن له‌گه‌شتنی که‌شتیه‌کانی دوزمن به‌شوینی وه‌ستان و بو لاوازکردنی نه‌و شه‌پۆلانه‌ی ده‌ریا که‌به‌ر شورای نه‌سکه‌نده‌ریه ده‌که‌وتن^۵.

و- هاندانی خه‌ک له‌لایه‌ن سه‌لا‌حه‌دینه‌وه بو‌په‌یه‌ه‌ندی کردن به‌ریزه‌کانی هیزی ده‌ریاوانیه‌وه: بو راکیشانی خه‌لکانی کارامه له‌ده‌ره‌وه، نه‌م هه‌ولانه‌شی سه‌رکه‌وتوبوون به‌هۆی نه‌و پاره‌و پاداشته‌نای که‌دیوانی ده‌ریاوانی دابینه‌ده‌کرد یان به‌هۆی زیندوکردنه‌وه‌ی رۆحی جیهاد

^۱ الجيش الأيوبي، ل: ۳۳۶.

^۲ ه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۳۳۹.

^۳ الجيش الأيوبي، ل: ۳۳۹.

^۴ كتاب الروضتين، له: الجيش الأيوبي، ل: ۳۳۷.

^۵ الجيش الأيوبي، ل: ۳۳۷.

له دهرونی موسلمانانه کاند او هاندانیان بۆ کاری خۆبه خشانه و کارکردن له گه‌ل که شتیگه‌لدا، مه‌تاوه‌کو وایلپهات که به‌خزمه‌تگوزاریه‌کانی که شتیگه‌لیان نه‌وت تیڤکۆشان له‌پیتنا و خوداو غه‌زاکه‌رانی دوژمنانی خواو خه‌لکی دوعاو نزاکانیان به‌به‌ره‌که‌ت ده‌زانین^۱، سه‌لاحه‌دینیش بۆ خۆی نمونه‌یه‌یه‌کی به‌هیزی جیهادو تیڤکۆشان بوو، نه‌وه‌تا ئه‌ین شه‌ددای میژونوسی که زۆر رودای ناو ده‌ریای بینویه، باسی نه‌وه ده‌کات که رۆژتیکیان سه‌لاحه‌دین ئاوپری بۆ داوه‌ته‌وه له‌کۆتایی گفتوگۆیه‌کدا که له‌نیوانیاندا روی داوه‌ پیتی‌وتوه: بیر له‌وه ده‌که‌مه‌وه که هه‌ر کاتی خوای گه‌وره که ناره‌کانی بۆ ئازاد کردین ولات دابه‌ش بکه‌م و وه‌سیه‌ت بکه‌م و پاش مائناوایی سواری که شتی ببه‌م و بچه‌ دورگه‌کانیان وه‌و شوپینان بکه‌م و مه‌تاوه‌کو که سیڤ نه‌هیتلم له‌سه‌رزه‌ویدا که بی باوه‌پیت به‌خودا یاخود به‌رم^۲.

۳- **رۆلی مه‌غریبه‌کان له‌که‌شتیگه‌لی سه‌لاحه‌دیندا**: مه‌غریبه‌کان له‌هه‌موو که‌س زیاتر به‌ده‌م بانگه‌وازی سه‌لاحه‌دینه‌وه هاتن بۆ کارکردن له‌بواری ده‌ریاوانیدا و که شتیگه‌لی میسریش زیاتر پشتی به‌وان ده‌به‌ست، به‌جۆرێک که ئه‌م مه‌سه‌له‌یه له‌ده‌ست نه‌واندا قۆرخ بوو بوو وه‌ک مه‌قریزی نه‌لی. له‌به‌ر شاره‌زایی باشیان له‌کاروباره‌کانی ده‌ریاوانیدا^۳. زانراویشه که ناویانگی مه‌غریبه‌کان له‌رۆژه‌لاتدا ده‌نگی دابویه‌وه له‌بواری جیهادی ده‌ریاییدا له‌به‌ر لیها‌تووییان له‌که‌شتی‌رانی و هونه‌ره‌کانی جه‌نگی ده‌ریاییدا بۆیه هه‌ر له‌کۆنه‌وه به‌سوارة‌کانی ده‌ریا ناسرابوون و فاتی و مه‌مالیک و عه‌سمانیه‌کانیش له‌به‌پۆه‌بردنی که شتیگه‌له‌کانیاندا پشتیان پێده‌به‌ستن، نه‌وه‌تا ئه‌ین جیبری گه‌رۆک باسی نه‌وه ده‌کات که نه‌وه‌مه‌ته‌ ده‌ریایانه‌ی که حسام الدین لؤلؤ دژ به‌خاچه‌رسته‌کان له‌ده‌ریای سوورو له‌سه‌رده‌می سه‌لاحه‌دیندا نه‌تجامیدا ژماره‌یه‌کی زۆر ده‌ریاوانه کارامه‌کانی مه‌غریبی تی‌دابوو، رهنگه‌ گه‌وره‌ترین به‌لگه‌ش ده‌ریاره‌ی تایبه‌تمه‌ند بوونی مه‌غریبه‌کان له‌بواری که شتیگه‌لی ده‌ریایدا له‌سه‌رده‌می سه‌لاحه‌دیندا نه‌وه‌یه‌که سه‌رچاوه‌کان ده‌یگێرینه‌وه که سه‌لاحه‌دین عبدالرحمنی کوپی منقذی بالیۆزی نارد بۆ لای پاشای مه‌غریب یه‌عقوبی مه‌نسوری موه‌حیدی و داوای یارمه‌تی ده‌ریایی لێکرد بۆ جه‌نگکردن دژ به‌سه‌ریازگه‌ و مۆلگه‌ خاچه‌رسته‌کان له‌شامدا. سه‌ریاری نه‌وه‌ش که‌وتراوه که‌گوايه مه‌نسور داواکه‌ی سه‌لاحه‌دینی ره‌تکردۆته‌وه، چونکه له‌نامه‌یه‌کدا نازناوی

^۱ الخطط (۱۹۴/۲)، الجیش الأیوبی، ل: ۳۲۸.

^۲ النوادر، ل: ۲۲، الجیش الأیوبی، ل: ۳۲۸.

^۳ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۲۲، هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۳۲۸.

^۴ الخطط (۱۸۹/۲)، الجیش الأیوبی، ل: ۳۲۸.

ئەمىرى باۋەردارانى لېئەناۋە ۋاتە دانى بەخەلافەتى دەۋلەتى موحىددىن دانەناۋە، ئەۋەتا مېژوونوسى مەغرىبىي السلاۋى ناصرى پېيوۋايە كەمەنسور دووسەدو ھەشتا كەشتى جەنگى ناردوۋە بۆ رېگرتن لە مانەۋەي كەشتىەكانى خاچپەرستان لەكەنارەكانى شامدا^۱. سەبارەت بەبەشدارى مەغرىبىيەكانىش لەجىھاددا دژ بەخاچپەرستەكان لەمىسر يان شامدا لەھەردوۋ بىۋارى ۋىشكانى دەريادا، بابەتېكى چىرۆپ ھەيە لەكتىبەكانى ژياننامە ۋەگەشتەكاندا كەۋەسقى كاروپالەۋانىيەتەكانىيان دەكاتو ناۋى ئەۋكەسانەيان باس دەكات كەشەھىد بوون ۋەلەفەلەستىن بەخاك سىپىرداون، كەرەنگە ئاماژەكردن بەگەرۆكى ئەندەلوسى ئىبن جىبىر بەس بېت كەسەردانى مىسرۋشامى كردوۋە، چونكە ئەم گەرۆكە مەغرىبىيە زانىيارى بەنرخى پىداۋىن دەريارەي چالاكى مۇجاھىدە مەغرىبىيەكان لەجەنگى خاچپەرستىدا، بۆ نمونە ئاماژە بەۋ باجە زىيادەيە دەكات كە خاچپەرستەكان لەشامدا بەجىبابەسەر بازىرگانە مەغرىبەكاندا سەپاندىيان بى ئەۋەي بازىرگانە مۇسلمانەكانى تىر بىگىرتەۋە، ھۆى ئەمەش ئەۋەبوۋ كەكۆمەلېك لەپىياۋەكارامەكانى مەغرىب شان بەشانى سولتان نورەدىن مەحمود دژ بەخاچپەرستەكان جەنگان ۋەتوانيان دەست بىگرن بەسەر يەكېك لەقەلاكانى خاچپەرستەكاندا دۋاى ئەۋەي كەئازايەتەكى كەم ۋىتەيان پىشاندا كەشياۋى باسكردن بوۋ، فرەنجەكانىش بەۋە تۆلەيان لىكردنەۋە كەباجىكى زىيادەي يەك دىنارى بخەنەسەر ھەر بازىرگانىكىيان كە بەناۋچەكانى ژىر دەسەلاتياندا تىپەر دەبوون لەشامدا ئەمەش ۋەك سزايەك بۆئەۋەلۋىستە بوۋرانەيان، ھەرۋەھا ئىبن جىبىر ئاماژە بەۋە دەكات كە پاشا مۇسلمانەكان خەلگانى دەۋلەمەندو ئافرەتە خانەدان ۋەخاتونەكان لەرۆژھەلاتدا ھەستاون بەفەيدىيەدان بۆ ئازادكردنى دىلە مەغرىبىيەكان لەبەردورىيان لەۋلاتيانەۋە، ئەمە سەريارى ئەۋ پارە نۆرەي كەۋەقەف كرابوۋ بۆ ئەۋ خەلگە مەغرىبىيە كە لەشامدا نىشتەجىبوۋ بوون^۲. رۆلى مەغرىبىيەكانىش لەم بۋارەدا مايەى شانازىيە، چونكە ھەمىشە پىشتىۋانى براكانيان بوون لەرۆژھەلاتداۋ لەھەموۋ بارودۇخىكدا رۆلىيان ھەبوۋە لەبۋارە زانستىيەكان ۋەبەرەكانى جەنگداۋ ئەزموون ۋەشارەزايىيە جەنگىيەكانىيان پىشكەش بەبرا رۆژھەلاتىيەكانىيان ۋەكردوۋە لەسەردەمى زەنكى ۋەئەيۋبىداۋ تۋانا سەربازىيەكانىيان خىستۆتە خىزمەتيانەۋە، لەپىنداۋ بەرپەچدانەۋەي كەشتىگەلەي خاچپەرستەكان، ئەمەش ئەۋەمان بۆ دەرەخات كەگەلانى مۇسلمان ھەمىشە پىكەۋە

^۱ الاستقصا لأخبار دول المغرب الأقصى (۱۹۳/۲)، بحث فى تاريخ الحضارة، ل: ۸۹.

^۲ بحوث فى تاريخ الحضارة الإسلامية، ل: ۸۵.

کارلیکیان ههیه و له ژیر ئالای تیکۆشانی ئیسلامیدا کۆده بڼه وه کاتیڤ ئوممهت رووبه پړوی مه ترسی ده بیته وه، له و په ندو وانه گه وړانه ش که وه رده گیریت نه وه یه که موسلمانان به هوی بیرو باوه پو ئاینه که یانه وه هه میسه سه رکه وتوون به سه ر بانگه شه نشتیمانی و نه ته وه ییه به رته سکه کاندانه وه تا نوره دینی تورکی و سه لّاح الدینی کوردی و یوسفی کوپی تاشفینی به ریه ری و خه لیفه ی عه باسی عه ره بی هه موویان له یه ک به رده دا بوون له ژیر ئالای نه هلی سوننه ت و جه ماعه تدا. دیاره پاراستنی شوینه پیرۆزه کانی ش له ده ستردیژی خاچه رسته کان گرنه گرتین شتی که که نه یوبییه کان له ماوه ی حوکمرانیاندا پیی هه ستان^۱، ده شتوانین بلّیین که سه لّاحه دین توانی سوپای وشکانی و که شتیگه لیکی ده ریای پیک بیّنیت که چه کدار بوو به هه موو پیداو یسته کانی جه نگ له چه ک و ئازووقه و جبه خانه، نه مه ش به هوی نه و سیاسه ته حه کیمانه وه بوو که بۆ ریکخستنی سوپاکه ی په پره وی ده کرد، که له سه ر بڼه مای زیندوو کردنه وه ی گیانی جیهادی ئیسلامی له ده رونیاندا دامه زرابوو، له گه لّ په پره ویکردنی سیستمی (-ده ره به گه یاتی-)، مولکایه تی سه ریازی زه وی) له ولّاته که یدا که به هوی وه توانی به ره ی ئیسلامی یه کبخات وه ک ریکخو شکه ریه ک بۆ ده سته پیکردنه وه ی پرۆزه ی جیهادی ئیسلامی بۆ پاکتاو کردنی خاچه رستان له ولّاتی شامداو پاش نه وه هیچ گرفت و به ریه سته ک نه ما که ریکگریّت له به رده م سه لّاحه دیندا بۆ یه کلابونه وه بۆ جیهادی خاچه رستان و گیرانه وه ی به یتولمه قدیس^۲. جگه له یه کخسته نه وه ی به ره ی ناوخۆ، نه مه شمان له به شی داهاتوودا بۆ روونده بیته وه به پشتیوانی په روه ردگار.

^۱ بلاد الحجاز منذ بداية عهد الشراف، ل: ۴۴.

^۲ صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۱۵۳.

باسی جهوتهم: ههوله کانی سه لاهه دینی نه یوبی بویه گه خستنی بهرهی ئیسلامی

کۆچی دواپی نوره دین روداویکی کتوپرو چاوه پواننه کراو بوو، نه وه بوو له کاتی کدا که دیمه شق نامهنگی ده گێپرا به هۆی خه ته نه کردنی کورپه که یه وه له جه ژنی ره مه زانی ٥٦٩ هـ، د، ولاتانی موسلمان به یه کجاری پاش دوو هه فته مائاواپی لی کرد، هه ر که هه واله که بلابویه وه هه موو ته ماعه کان ده رکه وتن نه که ته نها له بنه ماله ی نوره دین و خزمه کانیدا، به لکو له ناو فه رمانده و نه میره سه ر یازی هه کانیشدا، ته نانه ت له فره نه جه کانیشدا، هه تا وه کو به و په ری توانا وه سود له نه مانی نه و پیا وه وه ربگرن که چاره نویسی ناوچه که ی به ده سه ته وه بوو و به وه په ری هیژو شکوو دوربینیه وه له به رامبه ر فره نه جه کاند و هستا و ده وله تیکی به رفراوانی جیهیشت که له به رقه و یه مه نه وه بۆ شام و جزیره و موسل دریز ده بویه وه، نه گه ر چاودپی ره وتی روودا وه کانیش بکه ی ن پاش کۆچی دواپی نوره دین ده بینن که ململانی نیوان هیژه کان ده سستی پیکردوه هه موو کۆمه له کان به پیی هیژی خۆیان جولاونه ته وه^١.

● **بنه ماله ی زهنگی له موسل:** نوینه رو جیهیشتی نوره دینی تیایدا که برزای خۆی بوو به ناوی سیف الدین غازی، سوپاکه ی کۆ کرد وه بۆ یارمه تیدانی له جهنگی فره نه جه کاند، نه وه بوو به ره و نصیبین به ریکه وت و ده سستی به سه ردا گرت و پاشان رووی له خاپور کرد و ده سستی به سه ردا گرت، پاشان به ره و هه پاران رۆشت و چه ند رۆژیک گه مارویدا، پاشان توانی ده سستی به سه ردا بگریت دوا ی نه وه ی (قایماز هه رانی) فه رمان په وای خۆی به ده سه ته وه دا که کۆیله ی نوره دین بوو، پاشان ره های ئابلقه دا و له الخصى خزمه تگوزاری نوره دینی سه نده وه، پاشان هیژی نارد بۆ الرقه له سه ر رووباری فورات، له ویشه وه بۆ سروج، به م شیوه یه شاره کانی جه زیره که وتنه ژیر ده سستی وه جگه له قه لای (جعبر)، نه ویش سه ر له نوێ باجی گێپا یه وه له بواری رابواردن و خواردنه وه دا شل گیری نواند^٢.

● **نه میره کانیش له دیمه شق پابه ندبون به الملك الصالحی منداله وه که کاتی سه لاهه دین جیی هیشت ته مه نی ١١ سال بوو بریاریندا یه کبگرن و نه میر ئیبن المقدمیان کرده سه ر کرده ی کۆمه له که یان و نه تابه کیه ی منداله که یان پید، واته سه ره رشتی په روه رده کردنی^٣.**

^١ صلاح الدین الفارس والمجاهد والملك الزاهد، ل: ١٤٥.

^٢ صلاح الدین الفارس والمجاهد والملك الزاهد، ل: ١٤٦، کتاب الروضتین (٣٢٧/٢).

^٣ صلاح الدین الفارس والمجاهد والملك الزاهد، ل: ١٤٦.

● ئەمىر شىمس الدىن ئىبن الدايەش لەگەل دوو براكەيدا فەرمانپەرەىى حەلەبىيان گرتبۇە دەست بۆيە لەنىوان زەنكىەكانى رۆژھەلات و كۆمەلەى دىمەشقدا بېرەبۇو، ھەچەندە ھارپىتى و دۆستى سەلاخەدىن بوو^۱.

● سەبارەت بەفرەنچەكانىش ئەو ھەلەكەيان قۆستەو ھىرشىيان كىردە سەر قەلەى بانىاس لەدەرەوازەى باشورى جۆلەندا لەكۆتايى شەووالى سالى ۵۶۹ھ / ئايارى ۱۱۷۴زداو، ھاوسەرەكەى نورەدىنىش بەئازايەتەكى كەم وئەو ە (بەپىتى وئەى ولىام سورى) ناردى بۆلايان و داواى ھەلگرتنى گەمارۆى كىرد بەرامبەر ئاگرەستى كاتى و پىدانى بېرىكى زۆر پارە، پاشاش ئەمەى رەتكرەو ەو، بۆماو ەى دوو ھەفتە گەمارۆى بانىاسىدا، كەئامىرەكانى تىادا تىك شكاندو لەكۆتايىدا رازى بوو بەپارەكە بەرامبەر بەئازادكرىنى سوارە بەدىلگىراو ەكانى خاچەرستەكان ئەو ە بوو پاش ئەو ەى مردو بەغدەو ەى چوارەم كەتوشى گەپى بوو بوو بو ە جىنىشىنى^۲، ئەمە گىرپانەو ەى فرەنچەكانە، ھەرچى سەرچاو ەرەبىيەكانىشە باس لەو ە دەكەن كەئىبن المقدم ەك ئەتابەك چو ەدەر بۆيان و لەگەلئاندا ئاگرەستى مۆركىرد بەمەرجىك كەبېرىكى زۆر پارەيان پىبدات، دىلە فرەنچەكان ئازاد بكەن، واش دىارە كەھاوسەرى نورەدىن كەكچى ئەتابەك ئەنرە، لايەنگرىكى زۆرى ھەبوو ە دىمەشقداو ەك دايكى پاشا، بۆيە نامەكە بەناو ەى ئەو ەو بوو، ئەتابەك ابن المقدمىش فەرماندەى سوپا و بەپۆرەبەرى كاروبارەكانى دەوالت بوو ە، بۆيە لەگەل فرەنچەكاندا رىكەوت لەسەر ئاگرەست و نەھىشتىنى ھۆكارەكانى جەنگو ئازا ە^۳.

● سەبارەت بەسەلاخەدىنىش لەمىسردا، ئەو ە ھەوالەكەىى لەرىى فرەنچەكانەو ە پىگەىشت، بۆيە باو ەپى نەكردو نامەيەكى نوسى بۆنورەدىن ووتى: ھەوالىك لەلايەن دوژمنى نەفرەتلىكراو ھاتو ە دەربارەى گەورەمان نورەدىن خواى گەورە بىپارىزىت لەناخۆشى، بەھۆى سەلامەتتەو ە دلەكانمان رۆشن بكاتەو ە، كەگوايە نەخۆشى زۆرى بۆ ھىناو ە ئەمەش دلئەنگى كردين... جا ئەگەر ئەم ھەوالە ناخۆشە (خوانەكرەدە) روى داو ە... ئەو ە مولكى پاشاكانە ھەمىشە بۆ مندالەكانيان بوو ە، جا لەبەر خوا لەبەر خوا دل و دەستەكانتان بىپارىزن لەناكۆكى ھەتاو ەكو دوژمن بەئامانجى خۆى نەگات، ناكۆك مەبن ھەتاو ەكو شكست نەھىزن، چونكە دوژمنان لەھەموو لايەكەو ە دەورىيان داو، نىمەش

^۱ ھەمان سەرچاو ە، ل: ۱۴۶.

^۲ ولىام الصورى (۹۷۳/۲۰)، صلاح الدين الفارس والمجاهد والملك الزاهد، ل: ۱۴۶.

^۳ كتاب الروضتين، ل: صلاح الدين و ە، ۱۴۶.

پشتیوانی ئەم بنەمالەین و سەر شۆپریان ناکەین، وەسییەتیشی پێشتر بۆ ئێمە ئەوەبوو کە ئەو کۆپەیی کە کاری پێسپاردبوو سعد الدین کەشتکینیش لەبەر دەستیدا بوو، جا ئەگەر ئەو وەسییەتە دەرکەوتوو و پەسەند کراوە ئەوە باشە ئەگینا ئێمە دەستمان لەناودەستی ئەو کۆپەیدایە دژ بە هەر کەسێکی شین کە دۆژمنایەتی بکات، هەتاوەکو ئەگەینە ئەو مەبەستی کە هەیبوو^۱ ئەوەبوو نامەیهکی لە ئەمیرەکانی دیمەشقی شەو بە دەست گەیشتهووە کە الملك الصالح ئیمزای کردبوو و دەیوت: خۆی گەورە تەمەنی گەورەمان الملك الناصر دەرژبکات و خۆی گەورە پاداشتمان بداتەو لەباوکماندا (سەرکردەیی دادپەروە) پاشان هەموو ئەمیرە نامادەبوو هەکان لەسەر بەیعتی تەواو پەیمانی یەکلاکەرەو کۆبوونەو و هیچ شتێک نییە لێرە نەینیی بیّت و سەرقالمان بکات جگە لەفرەنجەکان خوا سەر شۆپریان بکات، الملك العادل گەورەشمان تەنھا پشتی بەسەلاحەدین دەبەست و ئومێدی پێی هەبوو بۆ ئەم سەبەینیی خۆی و کۆپەکانی^۲... ئایا جگە لەگەورەیی بەپێرمان ناصری سەرکەوتوو سەرخرەئێکی ترمان هەیه^۳.

ئەمیرەکانی دیمەشقی شەو لەلایە کەووە دەیانویست دلتیای بکەنەو هەتاوەکو دوربیت و لەلایەکی تری شەو هەتاوەکو سەرقال بیّت بەکۆشتاری فرەنجەکانەو، چونکە نۆرەدین ئەو ئەرکەیی پێی سپاردبوو ئەوانیش شارەزای هیژی بوون و لەدەستیۆرەدانی دەرسان، ئەوەبوو سەلاحەدین سێ رۆژ دانیش بۆ پرسەو نامەیهکی سەرەخۆشی نوسی بۆ الملك الصالح کە لەکۆتایدا هاتبوو: سەبارەت بەدۆژمنیش (خوا سەر شۆپی بکات) ئەو خەزەتکارت بەدواوەیهتی بەشەو رۆژ هەتاوەکو لەشویینی خۆیدا هەراسانی دەکات، ئەمەش بچوکتێن فرەزی ئەو مالە پێرۆزەیه، ئەم نامەیهش رۆژی چوارەمی ذی القعدة نێردراو کەوتاری بەناوی بەرێزتانەو تیا دا خۆیندراو تەو... ئەمە مەزۆی خەزەتگوزاریشتان لەدوینیی دەچیت لەخەزەتکردندا و توانیویەتی ئەرکی سەرشانی جیبەجی بکات ووشەیی ئیسلام یەک بخات و خۆی گەورە الملك الصالح مان بۆ بهیلتەو و بەهۆی ئەوەوە لەسەر دەستی چاکسازی ئەنجام بدات و خەزەتگوزاریشتان سەرکەوتوو بکات بۆ جی بەجی کردنی مەبەستەکانی لەبەهیژکردنی دەسلەت و زۆرکردنی مولکید^۴، پاش ئەوەش لەنامەیکی تردا هاتبوو: خەزەتگوزارتان بەردەوامە لەسەرپەرشتی کردنی کاروبارەکان و جی بەجی کردنی

^۱ صلاح الدین الفارس والمجاهد، ل: ۱۴۷.

^۲ کتاب الروضتين (۵۸۷/۲).

^۳ هەمان سەرچاوە (۵۸۶/۲)، صلاح الدین الفارس والمجاهد، ل: ۱۴۷.

^۴ صلاح الدین المجاهد والملك الزاهد، ل: ۱۴۸.

فرمانه‌كان و ناماده‌كردنى سوپادا، وه‌ميشه ناماده باشه بۆ ئه‌وه‌ى فه‌رمانى پى بگريئت و جى به‌جى بكات يان كارى پى بسپيردى و پى هه‌ستيت ياخود روبه‌پوى دوژمن ببیته‌وه و گورزيان لى بوه‌شيتيت، هه‌تاوه‌كو له‌و رۆژه‌دا كه‌خواى گه‌وره‌ په‌رده له‌سه‌ر كاره‌كان هه‌لده‌ماليت به‌ئهركى خۆى به‌رامبه‌ر به‌ده‌وله‌ت هه‌ستاييت^١. هه‌روه‌ها دراوى به‌ناوى الملك الصالح وه‌ لى‌داو برپىكى بۆ ناردو و تاريشى به‌ناوى ئه‌وه‌وه ده‌خوينده‌وه^٢.

● چاوديرى كردنى روداو هه‌كانى شام و عىراق له‌لايه‌ن سه‌لاحه‌دينه‌وه: سه‌لاحه‌دين به‌رده‌وام چاوديرى روداو هه‌كانى ده‌كرد له‌شام و عىراقداو كاتيكيش هه‌والى بيست له‌ميسردا بوو، ماوه‌يه‌ك ناره‌زايى نامه‌ى ده‌نوسى و ماوه‌يه‌كيش وه‌ك ئامۆزگارى كه‌رو رينيشانده‌ر.

● كاتى بيستى كه‌سيف الدين غازى به‌شىكى له‌ميرنشينه‌كه‌ى مامى برپوه، نامه‌يه‌كى گله‌ى ئاميزى نوسى بۆ الملك الصالح چونكه‌ ئاگادارى نه‌كردبويه‌وه هه‌تاوه‌كو له‌خزمه‌تي‌دا بيت و سيف الدين له‌و كاره‌ى په‌شيمان بكا ته‌وه^٣.

● كاتى هه‌والى هيرشكردنى فه‌ره‌نجه‌كان بۆ سه‌ربايناس ئه‌و ئاگرپه‌سته‌ى بيست كه‌ ابن المقدم به‌پاره‌يه‌كى زۆر لى كړپيوون، ناره‌زايى ده‌رپى به‌رامبه‌ر به‌و ريكه‌تنامه‌يه‌ و نامه‌ى نوسى بۆكۆمه‌لىك له‌ناوداران و وه‌ك ابن المقدم و قاضى ئيبن ابى عصرون له‌ديمه‌شقداو ئه‌يوت: كاتى هه‌والى كۆچى دواى خوالىخۆشبووم بيست به‌مه‌به‌ستى جيهاد كردن پاكردنه‌وه‌ى و لات له‌بى باوه‌ران له‌ميسر ده‌رچووم، هه‌والى ئه‌و ئاگرپه‌سته‌م پى گه‌يشته‌ كه‌ رىخۆشكه‌ربوو بۆلاواز بوونى ئيسلام... شىخى گه‌وره‌شمان به‌كه‌م كه‌سبك بوو كه‌ زمانى ته‌رخان كرد بۆره‌تكردنه‌وه‌ى ئه‌م كاره‌ چونكه‌ به‌زمانى ئه‌و شمشيره‌كان ده‌خريته‌ كي‌لان و مافه‌كان ساغ ده‌بنه‌وه^٤. ليره‌شه‌وه سه‌لاحه‌دين راده‌ى لاوازى ئه‌ميره‌كانى ديمه‌شقى بۆده‌ركه‌وت.

● كاتى ئاكوژكى نيوان ئه‌ميره‌كانى ديمه‌شق و ئيبن الدايه‌ى بيست له‌حه‌له‌بدا سه‌ركرده شادبه‌خت _ فه‌رمانه‌ى قه‌لاى حه‌له‌ب _ توانى له‌گه‌ل ابن المقدم پيلان بگريئت و، الملك الصالح يش گوترياره‌وه بۆ حه‌له‌ب و پيلانيكيان ريكخست و به‌هۆيه‌وه ئيبن الدايه‌ و دوو براكه‌يان به‌ناهه‌ق ده‌ستگيركرد. پاش ئه‌وه‌ى به‌لينييان پى دا كه‌بيكه‌نه ئه‌ته‌به‌كى ده‌وله‌ت دواتر خستيانه زيندانه‌وه‌وه، پاش لى‌دانيان به‌ده‌ست و قاچ، دواچاريش ابن مقدم توپه‌ بوو و

^١ كتاب الدوختين، له: صلاح الدين المجاهد، ل: ١٤٨.

^٢ الباهر، ل: ١٦٢، ١٦٣، صلاح الدين المجاهد، ل: ١٤٨.

^٣ الكامل فى التاريخ (٤٠٥/١١)، ٤٠٦.

^٤ كتاب الروضتين (٥٨٩/٢) صلاح الدين المجاهد، ل: ١٤٩.

له دیمه شقه وه نامه یه کی بۆ سه لآحه دین نوسی و بانگه یشتی کرد بۆ ده ستیوه ردان، سه لآحه دینیش سی مانگو نیو له میسر دا مایه وه و چاودیری بارودوخه که ی ده کرد له ۱۵ شه و اله وه هه تا وه کو سه ره تای سه هری سالی ۵۷۱هـ، و له نامه ناردن ماندونه ده بوو، له م کاته شدا سه رقاق بوو به دوو مه سه له وه: بزوتنه وه و جموجۆلی کنز الدوله له ناوخۆ داو هیژشی نۆرماندن صه قه لیه ی بۆ سه ر نسکه نده ریه، که دوو مه ترسی گه وده بوون، کاتی که لی بویه وه تیگه یشت که ابن الدایه دوا به لگه یه له سه ر ئه وه ی که ئه میره کانی شام به پیتی به رژه وه ندی و ململانی خۆ په رستانه کانیا ن ره فتار ده که ن و به هیچ شیوه یه که ره چاوی حه زو ویسته کانی نوره دینیا ن نه کرد وه: سه لآحه دینیش باوه پی و ابو که کوپی نوره دین پاش باوکی مجدالدین نبین الدایه شوینی ده گریت وه پاشان براکانی له حه له بدا که هاوپی و هاوپه یمانی بوون و دلنیا بوو لییان، به لام گرتن و لیدانیا ن به ناهه ق وای لی کرد که بلّی: من له پېشترم به ره چا و کردنی به لّین و هه و لدانی باش، چونکه نه گه ر ده سه لاتنی ئه وانه به رده وام بیّت ئه و یه کیّتی و کۆ ده نگیه نامینّیت و میسر له شام جیا ده بیته وه و بی باوه پان ته ماع ده که نه ولاتی ئیسلام بۆیه نامه یه کی نارد بۆ ابن المقدم که فرمان په وای دیمه شق بوو و نا په زایی ده ریپی به رامبه ر به جیا بوونه وه و په رته وازه بونیا ن و که چۆن توانیویه به رامبه ر به ئه نداما ن و سه رانی ده ولّت بوه ستن، چونکه ئه و کاروباری ده ولّت و ئه وانه ی لامه به سته و به زیانی شیا ن نیگه رانه، ابن المقدم یش نامه یه کی بۆ نویسیه وه و داوای لی کرد کاری به سه ر ئه و مه سه له وه نه بیّت و بیری لیّنه کاته وه و ئه یوت: شیاوی تو نیه بو تریت ته ماعت کردۆ ته مائی ئه و که سه ی که گه و ده ی کردیت و دایمه زان دیت و له میسر دا جیگری کردیت به لکو و اباشه تو سه رقاقی چاکه و کاری باشی خۆت بیت^۲. لیّره دا سه لآحه دین سه رسام مابویه وه له نیوان به ده مه وه چونی بنه ماله ی نوره دین و ئه مه کداری بۆیا ن و له نیوان تۆمه تبار کردنیدا به وه ی که ته ماعی تی کردون، وادیاره زۆریه ی ئه و نامانه ش که له ناودارو زانا و ریش سپیا نی شامه وه پیتی ده گه شت مه سه له که ی یه کلا کرده وه و بریاریدا ده ستوره بداته مه سه له که، ئه گه ر ئه م کاره شی نه کردایه له حالّیکدا که خه لکی دوا ی نوره دین ئومیدیا ن به و هه بوو، ئه وه ئه مپۆ سه لآحه دین باسی نه بوو یه کیّک له و ئه میرانه ی که زۆر ساده باس ده کرا^۳. سه لآحه دین له کۆتایی سه رده می نوره دیندا ته نها سه رکرده یه کی دیار نه بوو له نیوان ئه میره کانیدا به لکوبو به ده زگایه کی سه ریازی سه ر به ئه وو

^۱ کتاب الروضتین (۵۸۹/۲)، صلاح الدین المجاهد، ل: ۱۴۹.

^۲ سنا البرق (۱۶۸/۱)، صلاح الدین، ل: ۱۴۹.

^۳ صلاح الدین المجاهد والملك الزاهد، ل: ۱۵۰.

خیزانیکی هاوکار بوو له گه ل^۱ فرمانده کاند، که له سهره تادا نه سهره دین شیړکۆو نجم الدین نه یوبو پاشان صلاح الدین و شهاب الدین و الحامی خالی پاشان براکانی، که تیا یاندا توران شاو طغتکین نه بوبکر^۲ العادل و بوری و هندی له براکانی سه لاهه دین و ناموزاکه ی و له گه ل^۱ هندی له کورانی صلاح الدین: الأفضل علی و الظاهر غازی و العزیز عثمان، که واته سی^۱ نه وهی سهر کرده بوون که خو یان خستبوویه خزمهت نووره دین و نالایان هه لگرت، نوره دینیش خو ی هه ندیکانی پیکه وه کۆکرده وه هه تاوه کو به هوی خزمایه تیه وه یه کتر بناسن، دیاره نوره دین دلتیا بوو له سه لاهه دین و هاوکاری کردنیان له گه لیداو زالبوونی به سه ریاند و هه دهسته یه که له میسر دا، هه روه که دلتیا بوون له وهی که سه لاهه دین به باشی کاره کان نه نجامه دات^۱.

به هیزی سه لاهه دینیش ته نها له مه دا نه بوو، به لکو له ده وه له مهن دی میسر دا بوو له رووی نابوری و مرزیشه وه، نه وزه ویه ش که له ژیر دهستی نه ودا بسو فراوانترو گه وره تربوو له رووی روبه رو ده وه له مهن دی وه له میرنشیننه که ی نوره دین له شام و جه زیره دا، چونکه میرنشیننی سه لاهه دین له بهر قه وه بۆ نه ویه (سودان) و له ویشه وه بۆ یه مهن و دریز ده بویه وه، به م شیوه یه بارودوخی سه لاهه دین وه که بارودوخی فرمانده کانی نوره دین نه بوو، به لکو له وان ده وه له مهن دترو پایه دارتر بوو، سی^۱ کوره که ی الدایه ش ته نها یه کیکیان ده رکه وت و نه وه له ی که بۆ سه لاهه دین ره خسا بۆنه و نه ره خسا که میسر وه که کۆمه لگه و^۲ تاقیگه یه که و ابو که توانا کانی بنه مال ی نه یوبی تیا ده رکه وت و سه لاهه دینیش باش نه مه ی ده زانی، وه که چۆن نه میره کانی تریش ده یان زانی^۲.

کاتی^۱ نه میره کانی دیمه شقیش کۆبونه وه له سه ر دزایه تیکردنی سه لاهه دین نیسماعلی خه زنه داری پاره و حسین نه لجراحی و شه هابه دین عه جمی و طواشی حوسامه دین ره یحان و له سه روی هه موشیانه وه ابن المقدم به ناماده بونی قاضی کمال الدین شاره زوری، قاضی ووتی: ئیوه نه زانن که سه لاهه دینی فرمانده وای میسر له خزمه تگوزارو پیاوانی نوره دینه و بهرزه وه نندی له وه دایه که راوژی پی^۱ بکه ین له م کاره دا که نه یکه ین و اباشه له م مه سه له دا جیای نه که ینه وه هه تاوه کو له گو یراهه لیمان ده رنه چی و نه وه نه کات به به لگه له دژمان، چونکه نه وه له ئیمه به هیژتره به وپیته ی هه موو میسری له ژیر ده ستدایه به م شیوه یه لیتره ده رمانده په ریژنیت و خو ی خزمه تی الملک الصالح ده کات... نه م وته یه ی قاضی ش له گه ل^۱ مه رانه کانیا نندا نه ده گونجا و نه ترسان له وهی

^۱ صلاح الدین المجاهد والملك الزاهد، ل: ۱۵۱.

^۲ صلاح الدین المجاهد والملك الزاهد، ل: ۱۵۱.

سه لآحه دین بیته ناوچه که و نه وان ده رپه پینیت^۱... چونکه ده یانزانی نه گهر بیته نه و ولاته وه ده ریان نه نیت^۲، نه وه بوو سه لآحه دین له نرکه کانی بویه وه له میسر دا دای نه وه ی که زور بیزار و توپه بوو له وه ی که له شامدا رووی ددها، به تاییه ت نه وه ی که له حله بدا روویدا له جیابوونه وه ی سوننه^۳ شیعو ناپاکی نواندنیان به رامهر به ثین الدایه ی هاوپی، هه ریویه نامه یه کی نوسی بۆ ابن المقدمو نه میره کانی بۆ دیمه شقو تیایدا نویسیوی: نه گهر نوره دین بیزانیا یه که یه کیکتان نه توانیت که بییته جینشینی من و وه که من متانه ی پی هه بویه نه وه میسری ددهایه ده ست که گه وره ترین میرنشین و ویلایه تیه تی، نه گهر مردنیش زوو یه خه ی پینه گرتایه په روره ده کردنی مناله کانی به که سیکی تر نه ده سپارد جگه له من، به لام نیستا نه بینم نیوه به ته نها پریار له سر گه وره م و کوپه که ی ددهن، منیش دیم بۆ خزمه ت کوپه که ی و پاداشتی چاکه کانی باوکی دده مه وه به خزمه تیک که ناسه واری دیاربیت و نیوه ش له سر کاره خراپه کانتان سزاده دم که وازتان له بهرگریکردن له ولات هیناوه^۴. به م شیویه سه لآحه دین خوی به به پرس ده زانی له ده ولته تی الملك الصالح و باش پاراستنی^۵، هه روه ها نامه ی بۆ نه میره کانی حله ب نویسی و ناگاداری کردنه وه له هاتنی بۆ شام، نه وانش بۆ شه رمانه وه لامیان دایه وه^۶. وادیاره نه وان ده یانزانی که نه و میسر به جیدیت، هه ریویه نامه یه کیان نوسی بۆ فرمانپره وای موسلو داوایان لیکرد که بیت بۆده سترتن به سر دیمه شقدا پیش سه لآحه دین، نه ویش نه م مه سه له یی به پلان زانی و نه هات به دم بانگه وازه که یانه وه خه لکی دیمه شقیش داوایان له ابن المقدم کرد (که گه پابوویه وه بۆ لایان) بانگه یشتی سه لآحه دین بکات هه تاوه کو کمشتکین که دهستی به سر حله بدا گرتبوو ده ست به سر دیمه شقدا نه گریت، نه وه بوو نامه یه کی زوری پیگه یشت که داوایان لیده کرد بیت بۆ شام بویه نه ویش بریاری رویشتنی دا^۷.

یه که م: ده سترتن به سر دیمه شقدا:

دای نه وه ی بارودوخی میسر سه قامگیر بووو هیمنی به خۆوه بینی، سه لآحه دین خوی ناماده کرد بۆ پیشپه وی کردن به ره و ولاتی شام دای پینچ مانگ له کوچی دای نوره دین، نه وه بوو له مانگی سه فهری سالی ۵۷۶هـ/ نه یلولی ۱۱۷۴ی زاینیدا به سه روکایه تی حه وت سه د سه رباز

^۱ کتاب الروضتین (۵۸۹/۲)، صلاح الدین المجاهد، ل: ۱۵۱.

^۲ صلاح الدین الفارس المجاهد، ل: ۱۵۱.

^۳ الکامل فی التاریخ، له: صلاح الدین الفارس المجاهد، وه، ل: ۱۵۲.

^۴ صلاح الدین الفارس المجاهد، ل: ۱۵۲.

^۵ صلاح الدین الفارس المجاهد، ل: ۱۵۲.

^۶ هه مان سه رچاوه، ل: ۱۵۲.

به ريگه وت به هاوړپټه تي سه يفه دين طغتكين و تقى الدين عمرو عزالدين فروخ شا، به پټوه بردنى كاروبارى ميسريشى سپارد به الملك العادلى براى بڼ پاريزگارى كردنى زياتريشى كومه لى سه ريازي به دهروازو و سهنگره كانيدا بلاوكرده وه^۱، نه وه بوو زور به هيواشى ريى ده كړدو نه و ريگه يه ي به سى مانگ پرې له يه كه مى سه فهره وه بڼ كوتايى ره بيعى دووه مى سالى ۵۷۱ هـ له سهر ريگه له بليس داوه ستاو قه لائى نه يله ي (العقبه) ي به سهر كړدوه، ثابا له م ماوه يه دا بيرى له وه ده كړده وه كه نه مير ه كان و زه نكيه كان له باره يه وه بلاويده كه نه وه و تومه تبارى ده كن به بى وه فاي و ته ماعبازى؟ ياخود پلانى داده نا به دم ريوه بڼ راكيشانى نه مير ه كانى نوره دين به بى جهنگو مملانى؟ ياخود راده ي جه ماوهرى بونى خوى تاقيده كړده وه به م هيزه كه موه، كه به سوپايه كى كه موه دپته شامو سوپاكه شى له ميسردايه؟ ياخود به ربه ره كانى نه وانه ي ده كړد كه نه يانويست له سهر كار لايه نه يه كلايه نه ده ست بگرن به سهر ميراتى نيوره دين و كوپه كانيدا؟ ياخود هيمانه پلانى داده نا بڼ چونه ناو ولاته وه به ناشتى به پشت به ستن به و خوشه ويستى و هوگريه جه ماوهر يه ي كه هه يبوو نه مانه چه ند بيرو كه يه ك بوون كه ده كرپت به خه ياليدا هاتبيت، له وانه يه خراپه تريانيان نه وه بيت كه دوزمنان گومانى خراپى پيده به ن و بره و به و گومانه ده دن و تومه تي ته ماعبازى نه ده نه پال، نه وه بوو نامه يه كى له ديوانى نينشائى الفاضلى دا نوسى و تيايدا ده لئت: وه فاه و نه م كه دواى مهرگ ده بيت، خوشه ويستيش شوينه وارى له كاتى بوونى دوزمنى زوردا دهرده كه وبت، به شيوه يه كى گشتى من له دوتليك دام و نه وانه ي گومانى خراپم پيده به م له دوتليكي تر دا، هينده ش نيبه تمان باشه كه كه س نه توانيت له كارى چا كه دورمان بخاته وه، به كه سيكيش كه مبه ستنى چا كه بيت ناوتريت خراپت كړدوه، هه روه كه به و كه سش ناوتريت كه چه كى فرېداوه كه تو كه ست بريندار كړدوه، مبه ستنى نيمه ش ته نها به رزه وه ندييه كه كه ده بيت پيشى بخه ين، نه كه ناژاوه يه كه كه توله ي پى بگه ينه وه، نه گهر چاره سه ريكي تريشمان هه لېزاردايه جگه له م نه وه هيچمان نه كړدوه و نه ركي خومان جيبه جى نه كړدوه، بويه نه م كار ه مان ده بيت به باشترين شيوه ليكبدريته وه و گومانى باشمان پيبريت^۲، هه روه ها سه لاحه دين نامه يه كى نارد بڼ خه ليفه مستضى و هوى پيشره وى كردنى به ره و شام بڼ روئكرده وه و ثامانجيش له م نامه يه پيدانى راوه يه تي بوو به م كار ه ي كه پټى هه ستاوه، دوپا تكدړنه وه ي وه لائى بڼ خه ليفه ي عه باسى^۳:

^۱ تاريخ الأيوبيين فى مصر، ل: ۵۶.

^۲ صلاح الدين الفارس المجاهد، ل: ۱۵۳.

^۳ سنا البرق الشامى، ل: صلاح الدين الملك المجاهد، ل: ۱۵۶.

^۴ دور المدن الفلسطينية فى مقاومة الغزو الصليبي، ل: ۵۳.

۱- وتاری سه لآحه دین که ئاڤاسته ی خه لیفه ی عه باسی کردبوو: سولتان سه لآحه دین وتاریبژ شمس الدینی کوپی وه زیر ابی المضاء نارد بۆ دیوانی العزیز به نامه یه که وه که القاضی الفاضل نوسراویکی دوورو درژو جوانو به هیژی تیانوسیوو، که تیایدا ئامازه ی به چاکه و کاره کانی سولتان دابوو له جیهادکردن دژ به فره نجه کان له ژیانی نوره دیندا، پاشان له نازادکردنی میسرو یه مهن و چند ناوچه یه کی زۆر له ده و روبه ری مه غریبدو و تاداران به ناوی عه باسیه کانه وه، که له سه ره تاکه یدا به نێردراوه که ی ئه وت: ئه گه ر پیریاری باوه پکردن بدهین ئه وه به یه ککه یشتن و دیدار پتیویست ده بیّت و دلسۆزیش پتیویستی به هه ول و نزا ده بیّت، با ئامازه به و رووانه بکه ین که تازه رویان داوه و هیچیان هه لبه ستراو نین وشتانێک تیایاندا وتراوه که له وه زیاتر روویداوه، ئه مه ش دلسۆزکه ره و به ئاشکرا بارودۆخه که مان بۆ رونده کاته وه، چونکه خوی گه وه به نه یّنی ناپه رستریّت:

ومن الغرائب أن تسیر غرائب فی الأرض لم یعلم بها المأمول
کالعیس أقتل ما یكون لها الصّدی والماء فوق ظهورها محمول

جا ئه گه ر ئیّمه به ده سته ی خۆمان ئاگرمان گرتبیّت و خه لکی سودی له روناکیه که ی بردبیّت و ئامان به مشته هه لگۆزیبیّت و خه لکی خواردبیّتی وه، و گه ردنمان دابیّته به ر تیرو خه لکیش سه یری کردبیّت، ئه وه پتیویسته ئیّمه ش که ره سته ی خۆمان وه ریگرینه وه و گوێپایه لیمان بکریّت و پشکی خۆمان هه بیّت له ناو دله کاند، ئه مه ش له به ر ئه وه بوو که ئیّمه چاوه پتی ئه وه بووین له لایه ن خاوه ن نیعمه ته وه داوای ده ستیوه ردان و خزمه تکردنمان لێبکریّت، وه ک چۆن ده ستپێشخه ر بووین ئاواش مافمان پێیدریّت، یه که م کاریشمان ئه وه بوو که ئیّمه له شامدا بوین دژ به بیّ باوه پان تیده کوشاین و ناوچه کانه مان نازاد ده کرد، ... به سه ربازه کانه وه پێشپه ویمان ده کرد، ئیّمه و باوک و مامان، جا چ شاریک نازادکراوه یان چ پێگه یه ک گیراوه یان چ سه رکه وتنێک تۆمارکراوه که ئیّمه ی تیدا نه بووین، پیموانیه که س له کاره کانی ئیّمه بیّ ئاگابوبیّت و دوژمنیشمان نکۆلی نییه که کاروبار به ده ست ئیّمه وه بیّت و پێشپه وی هه موان بکه ین و سه ربازه کان رێکبخه ین، ئه وه ش که ئیّمه کردمان نییستا شوینه واری له شامدا ده رده که ویت، با خه لکی تریش باسی لێبکات له میسریشدا به رده وام هه وائی خراب به رپێوه بردن و زالبوونی بچوکه کان به سه ر گه و ره کانه داو لاوازیونی ئیسلام تیایداو سه ره خستنی له لایه ن که سه وه ده گه شت، فره نجه کانیش ئه بیّت به پاره ی زۆر رووبه رویان بییته وه، که بپه که ی زۆر ترسناکه سوننه کانیش ئه گه ر چی یه کده نگن، به لām چه وساو هن، حوکمه کانی شه رعیش ئه گه ر چی ناویان هه یه، به لām کاریان پێناکریّت و بیدعه ش تیایدا ئاشکراو بالا ده سته، ئه و گومپاییانه ش که تایدا یه و ئاشکرا داوای دورکه وتنه وه له ئیسلام ده کریّت، ئه و

مەزەباش تىكەلى خويىن گوشتى خەلك بووه و ئو پەيكەرانىكى كەوهك چەند خوايهك وان جگە
 لەخوا دەپەرستريىن و پاكو بىگەردى بۆ پەرورەدگار ئىمەش و رەمان خستە بەر خۆمان بۆ
 نازادکردنى شوپىنەكان و گىرپانەوى ھەلاتوھەكان لەئىسلام، دەرخستەنەوى شتە شاردراروھەكانى
 ئىسلام، بۆيە بەسوپايەكى مەزنەوہ بۆي كەوتىنە رى و پارەو سامانىكى ئۆرمان پىكەوہ نا كەزۆر
 ماندوى كردىن و لەگىرفانى خۆمان و بەئارەقى نىوچەوان و نرخى ئو دىلە فرنجانەى كەكەوتبونە
 دەستمان پەيدامانكردبوو، بەلام چەند شتەك ھاتنە پىشەوہ كەبونە رىگەر، پاشان چەند نىردراوێك
 ھاتنە لاى مىسرىيەكان و داواى بەدەمەوہ چوونى فرەنجەكانيان كردو ھەموو شتەيكيش وادەى
 ديارىكرائى خۆى ھەيە و ھەموو ھىوايەكيش دەروازەيەكى ھەيە، يىپارى پەرورەدگاريش وابوو
 كەئىمە بەباشترين شىوہ بىگرىنە دەست و بەشىوہيەكى بەھىزو تۆكمە فەرمانپرايى بكەين،
 ئو ھەبوو فرەنجەكان ناپاكيان نواند لەگەل مىسرىيەكان و ئاگرىيەستيان شكاند و مەبەستيان بوو
 ئىسلام ريشە كىش بكەن، مىسرىيەكانيش لەكاتەدا نامەيان بۆ نوسين بەھەمان شىوہ خەلكى
 شاميش نامەيان بۆ نوسين، كەئەگەر بەدەم كىشەكەوہ نەچىن ئو لەدەست دەرەدەچىت، و ئەگەر
 رووبەپووى دوژمنى ئەمرو نەوہستىن ئو ھەلەدەست دەرەدەچىت و سبەى فرىاى ئاكەوين، ئىمەش
 بەئەمىرە بەناويانگەكانەوہ كەوتىنە رى بۆ ئو و لاتەى كەدو شت بونە رىخۆشكەر بۆمان:
 يەكەميان ئو ھەى كەدەيانزانى ئىمە مەزەبى راست سەردەخەين و دووھمىشيان نازادكردنيان و
 ھەلگرتنى باج لەسەريان، ئو ھەبوو خوائ گەرە سەرکەوتنى خۆى ئاردو دوژمن ئومىد پراو دەستى
 لەو ولاتە ھەلگرتدواى ئو ھەى كەخاك و ئاو و ولات و ھەريمەكانى لەژىر دەست بوو و خاچى
 بەسەرياندا ھەلئاسىبوو و، بتيان تىادا دانابوو، خەلكيش بى ئومىد بوون لەو ھەى كەئو ناوچانەيان
 لەدەستبەسەرنىتەوہ، كاتى گەيشتىنە ئو ولاتە ژمارەيەكى زۆر سەربازى تىابوو كەسامانى زۆريان
 ھەبوو و ريزەكانيشيان يەكخستبوو، بۆ جەنگى موسلمان بەتواناتر بوون ھەتاوہكو جەنگى بى
 باوھپان و فيلى نھىتيان بەھىزو ورەشيان زۆر بەرز بوو، ديارەو سەد ھەزار سەربازى پىادەى
 سودانىشيان لەگەلداى بوو، كەھەموويان بيانين، ھىچ خوايەك ئاناسن جگە لەخاوەنى كۆشك (پاشا)
 روگەشيان شوپىنە ئو ھەى جىبەجى كردنى فرمانى ئو ھەى، چەند سەربازىكى ئەرەمەنىشيان تىايە كە
 لەسەرگاوريىتى خويان مابونەو ھەى، سەرانەيان لەسەرھەلگىرابوو، بەھىزو تواناو دلكەرم و كارامە
 بوون، چەند خزمەتگوزارىكيشيان لەكۆشكەكانياندا ھەبوو كەگومپرايى دەرپازاندەو ھەى خەلكى بۆ
 كەمەند كىش دەكرد. چەند نوسەريكيشيان كەپىنوسەكانيان ئىفلىج كار بوون و
 خزمەتگوزارەكانياش لەگەل رەشى دەم و چاودا رەشى رەچەلەكيشان كۆكردبو ھەى،
 دەو لەتەكانيان گەرەبوون بوون و دان بەگەرەوھەكانى تردا نانيت و ھىندە لوتبەرزن كەويژدان رايان

ناچله کیتی، جا چۆن ده بیټ هه نگاو هه لگرین و ئه م بارودخه چاره سه ربکهین، هه روه ها ئه مانه
 حه رامه کانیا ن به ئاشکرا حه لال کردوه و فه رزه کانیا ن په کخستوه به هۆی نه ریتی نا پواوه و
 به لیكدانه وه کانیا ن شه رعیا ن شیواندوه و وازیانه یتان له و مه به سته ی گه خوی گه و ره هه ییووه و
 بیباوه رپییه کیان بلۆ کردۆته وه که ناوی تری لیژاوه و شه رعیک وه لاده نرێن و حوکم به شی تر ده کریت،
 ئیمه ش به رده وام ئاگامان لیژا ن بووه و به هه موو شیوه یه که له گه لیژا ن رۆیشتووین و کاری وامان کردوه
 که له توانای مۆفدا نییه، به لām ئه وان هانا یا ن برد بۆ فره نه که کان و جارێک بۆ بلبیس و جارێک بۆ
 دمیاط و هه ر جاره ش دوژمنییکی زۆریا ن ده هیتایه سه رمان به تاییه ت له (دمیاط) دا، که هه زار
 که شتیان هیتا بوو، له نیوان جه نگاوه رو باره لگراو له وشکانیشه وه دوو سه د هه زار سوارو
 پیاده یا ن هیتا، دوو مانگ گه مارۆیا ندا و نیوا ره و به یا نی به شه پ ده هاتن و ده نگه شمشیرو
 قه لقه نه کان ده هات که له هه موولا یه که وه مه رگیان ده هیتا، ئیمه ش له گه ل هه ردو و دوژمنی ئاشکرا و
 په نه اندا ده جه نگا ی ن و خۆرا گریو ی ن به رامبه ر به هه ردو و لایه نی دوو پوو و یی باوه پ، هه تا وه کو خوی
 گه و ره سه رکه و تنی خۆی خه لات کردین و میسری و فره نه که کان بی ئومید بوون، پاشا ن به ربوینه
 تاییه کانی تری وه که ئه رمه ن و سودا ن و سه ریا زه کان و له قاهیره و ده درمانتا ن به فره رمانی
 یه که لاکه ره وه و به هۆی کارخرا په کانیانه وه و به شمشیری هه لکیشرا و ئاگری سوتینه ر، هه تا وه کو
 کوشک و ئه و خه لکانه ی که تیا ی دا بوون له خزمه تگزارو مندالی پاشا په رته وازه بوون و بیده کانیان
 نه ما و بانگه وازیان کپیویه وه، به م شیوه یه قسه مان سه رکه و ت و تارماندا و په رچه می ره شی مه زما ن
 هه لکرد، په روه ردگا ر سته مکاری گه و ره له ناویه ریته و له و سوینده مان خۆش بیته که گونا هه ی که و تنی
 له گونا هه ی هیشته نه وه ی که مته ر، کاتی ده ستما ن به تال بوو. بیرمان له هیرشکردنه سه ر ولاتی بی
 باوه پا ن کرده وه و هیچ سالتیک نه بووه هیرش نه که ی ن له وشکانی و ده ریا وه و به که شتی و پشته
 و لاخه وه، هه تا وه کو ژماره یه کی زۆرمان کوشته و به دیل گرتو به زۆر ملکه چما ن کردن^۱. چه ندین
 پیگه وه و شویتیشما ن ئازاد کرد که پیشتر موسلمانا ن پیی نه گه یشتو نه پیی یا خود به سوا ری،
 له وشوینانه ش قه لایه که له سه ریا زگه ی ئه یله دا که دوژمن له ناوچه ی ده ریا ی هیندا بنیا تی نا بوو،
 که پییدا تیه پ ده بوون بۆ هه ردو و حه رمه ی پیرو زو یه مه ن، هه روه ها هیرشیان کرده سه ر که نا ری
 حه رمه ی پیرو ز چه ند دیلیکی هه بوو، به لām توانیما ن کو فر له م قۆله وه بیده نگ بکه ی ن، له کاتی کدا که
 زۆری نه ما بوو که خه لکانی بیباوه پ ده ست به سه ر شوینه پیرو زه کاند ا بگرن، و خه لکانیک بچه زیدو

^۱ کتاب الروضتین (۳۶۱۱۲).

نارامگه ی پیغه مبر (ﷺ) که له سهر ئاینه که ی نین، پاشان خوی گه وده ئه م قه لایه ی کرده وده و بوو به په ناگه یه ک بۆ جیهاد و شوینیک بۆ بالیۆزی ولاتان و خه لکانی خواپه رست.

پاشان ئه لێ: له یه مه نیشدا خه لکانیک هه بوون وه ک کۆپی مه هدی و گومپاوی باوه پو بیدعه چی و هه لگه پاوه، که چه ند شوینه واریکی له ئیسلامدا هه بوو، تۆله یه کیشی له سهر بوو بۆ پیغه مبر (ﷺ) چونکه هه ستا بوو به گرتنی ئافره تی به ئابپۆو به پێزو به پاره یه کی که م فرۆشتبو، هه روه ها بیدعه یه کشی له سهر بوو که ئه ویش بانگکردنی خه لک بوو بۆ سهر گۆپی باوکی و نانانی به ناوی که عبه وه، هه روه ک هه ستا به بردن و له ناو بردنی پاره ی هاو لاتیانی بێ تاوان، و داوینی هه رامی هه لاکرد، ئیمه ش برا که مان به سوپا که مان وه بۆ نارد دوا ی ئه وه ی پاره یه کی ژۆرو چه کیکی باشمان بۆ پیکه وه ناو که وه پێو سهر که وت سوپاس بۆ خوا، و ئیستا له وێه تا هندو قسه مان بالا ده سته، له مه غریبیشدا کاری سه یرترمان ئه نجام داوه، کاره کانیشمان به خوین و ره نج به ئاکام گه یاندوه، دیاره له وێ بنه ماله ی بنی مؤمن به وه ناسرا بوون که کاروباریان به ره و پێش چوو و ولاتیان ئاوه دان و سوپا که شیان بێ شومار و روبه پوو بونه و یان سه خته، ئیمه ش سوپاس بۆ خوا چه ند ناوچه یه کی فراوانمان لێسه ندن که روبه پری مانگیک ری ده بیته و هیژ له دوا ی هیژ سوپامان بۆ ده نارد و ئه وانیش سهر که وتن له دوا ی سهر که وتنتان تومار ده کرد ئه و شوینه به ناوبانگ و پر دانیشته وانه ی که ده ستمان به سه ردا گرتوه: برقه و قفصه و قسطیلیه و توزر هه موو ئه مانه ش و تاریان به ناوی گه وده مان المستضیء بأمر الله تیاده ئه خویندریته وه و حوکه شه رعیه کان له ژیر ئالای شه کاوه دا جیبه جیده کریت، له هه مان سالی شدا وه فدیک هاته لمان که وه فدی شار و ولاته کان بینیان و له حه قتا سوار پیکه اتبوو که هه موویان داوایان ده کرد ولاته که یان ببیته شوینه که وتی سولتان و ئومیدیان به به لینی ئیمه هه بوو له هه پره شه مان ده ترسان ئیمه ش ریو ره سمی شوینکه و تویمان بۆ ئه نجامدان و پله و پۆست و ئال و بلاو که راوه کانمان بۆ ده رکردن و فه رمان و دادوه ری خۆمان بۆ برپادان، هه رچی دۆزمنانی ده ور به ریشه که چاویان برپیوو ئه م ولاته به هیژو ده سه لاتی گه وده وه روبه پوو مان ده بوونه وه و له سه رو هه مووشیا نه وه سه مکاری گه وده و جالوتی بێ باوه پری فه رمانه پوه ی قوسطنتینه، خاوه نی ئه و ده ولته ی که ماوه یه کی ژۆر دونه ی خواردوه و ئاینی گا ورانی په رپا کرد که ده ولته که ی هه موو میرنشینه کانی خستبو وه ژیر ده سه لاتی خۆی، له گه ل ئه م سه مکاره دا چه ند روبه پوو بوونه وه یه کی ده ریایی له نێوانماندا رویدا و چه ند نێردراو یک له نێوانماندا ئالوگۆر کرا^۱ به نه ینێ و ئاشکرا، له میسریش نه جو لاین هه تا وه کو نێردراوه کانیا ن له ماوه ی

^۱ کتاب الروضتین (۳۶۵۱۲).

یەكەهفته‌دا دووجار هاتنه لامان به‌دوو ناموه، كه‌له‌ه‌ریه‌كێكیاندا ملکه‌چی و چه‌ك فرێدانی خۆی پیشان دهداو داوای ئاگر به‌ستو دۆستایه‌تی ده‌کرد، ته‌نانه‌ت نه‌و ئاگاداری کردینه‌وه له‌فرمانپه‌وای صقلیه‌و که‌شتیگه‌له‌که‌ی که‌باسده‌کریت و لامان شاراه‌ نه‌بوو. هه‌روه‌ها له‌و بێ باوه‌رانه‌ فرمانپه‌وای صقلیه‌ که‌کاتی زانیبوی که‌فرمانپه‌وای شام و قسطنطنینه‌ پێکه‌وه کۆبونه‌ته‌وه له‌جه‌نگی دمیاطداو هه‌ردوولا تیکشکاو دۆپاون، ویستی هی‌زی خۆی تاقیبکاته‌وه و که‌شتیگه‌له‌که‌ی نوێ کرده‌وه و سامان و کاتی خۆی تیا‌دا سه‌رفکرد، که‌ئێستا پێنج سا‌له‌ که‌ره‌سته‌کۆده‌کاته‌وه و باشت‌ترینان هه‌ل‌ده‌بژێریت و نه‌م سا‌ل گه‌یشته‌ ئه‌سکه‌نده‌ریه‌و سوپایه‌کی هێنا که‌ده‌ریای پ‌ر کردبوو و سوپای و شکانیشی پ‌ری هه‌ریمێک بوو که‌هه‌زگیز پاشایه‌ک شتی وای بۆ کۆنه‌کراویه‌وه، به‌لام خوای گه‌وره‌ سه‌ر شۆپی کردو شکستی پێهێنا، له‌و سوپا و هی‌زانه‌ش که‌هێنا‌بوونی سوپای بوندوقیه‌کان و به‌یشه‌نیه‌کان و جه‌نه‌واییه‌کان هه‌موو نه‌وانه‌ پێکه‌وه هێرشیا ده‌هێنا و به‌رپه‌چدانه‌ویان زۆر زه‌حمه‌ت بوو، ماوه‌یه‌کی‌شه‌ نه‌وانه‌ نه‌بنا بالێز و پاره‌ دێنن بۆمان و هه‌ریه‌کێکیان ئێستا که‌ره‌سته‌ی کوشتاری خۆیمان بۆ دێنی و به‌کرده‌وه باشه‌کانی لێمان نزیک نه‌که‌وته‌وه و هه‌موو نه‌مانه‌ بپارمانداوه له‌گه‌لیاندا بپۆین و ئاشته‌وایی له‌نیوانماندا به‌رقه‌راره‌، له‌سه‌ر نه‌و شتانه‌ی که‌ئێمه‌ ده‌مانه‌وێت و نه‌وان پێیان خۆش نییه‌، کاتی خوای گه‌وره‌ش بپیری مه‌رگی نوره‌دینی فهرموو ئێمه‌ به‌نیازی غه‌زا بوین و سه‌ریازانمان خۆیان ئاماده‌ده‌کردو فره‌جه‌کانیش هاتنه‌ بانیاس و خه‌ریک بوو ده‌ستی به‌سه‌ردا بگرن و ویستیان هه‌له‌که‌ به‌قۆزنه‌وه، فرمانپه‌وای نه‌و شاره‌ش هانای بۆ ئێمه‌ هێنا و ئێمه‌ش به‌ره‌وه‌نه‌و ناوچه‌یه‌ به‌پێکه‌وتین، به‌لام نه‌وان ئاگر به‌ستی دیمه‌شقیان راگه‌یاند که‌نه‌گه‌ر ئێمه‌ نه‌چوینایه‌ به‌نه‌جام نه‌ده‌گه‌یه‌نرا، پاشان گه‌راینه‌وه و لا‌تی خۆمان و به‌رده‌وام هه‌والی ناکۆکی و په‌رته‌وازه‌ی و لا‌تی نوریمان پێدگه‌شت، که‌هه‌موو قه‌لایه‌کی فرمانپه‌وایه‌کی بۆپه‌یدا بووه‌و هه‌ر ته‌ماعه‌کارێکی‌ش شوێنێکی بۆخۆی دا‌په‌یوه‌و فره‌جه‌کانیش چه‌ندین قه‌لایان دروستکردوه‌و چاودێری ناوچه‌ موس‌لمانه‌کان ده‌که‌ن و ته‌نگیان به‌ولا‌تی شام هه‌لچنپه‌یوه‌و گه‌وره‌ نه‌میره‌کانی نوره‌دینیش زیندانی یاخود سزا دراو ده‌ریه‌ده‌رکان و کویله‌و ماملیکه‌کان بونه‌ته‌ خاوه‌نی و لا‌ت له‌کاتێکدا نه‌وان بۆ گۆشه‌کان دانراونه‌ک پێشی پێشه‌وه‌و ده‌بی‌ت به‌پێوه‌ بوه‌ستن نه‌ک دانیشن له‌مه‌جلیسدا، نه‌وانه‌ ده‌ست و چاوو شمشیریان درێژکردو خراب ره‌فتاریان کردو فرمانیاندا به‌خراپه‌و نه‌هیان کرد له‌چاکه‌^۱، هه‌ریه‌که‌ش له‌م ده‌سه‌لاندرا‌نه‌ یارمه‌تی له‌فره‌جه‌کانه‌وه و ده‌ده‌گرت و به‌پشت و په‌نای خۆیانیان ده‌زانین، ئێمه‌ش بۆمان ده‌رکه‌وت نه‌گه‌ر

به يتولمه قدیس هۆكاری ئازادکردنی فه راهه م نه كړیت و فه لسه فه ی بئ باوه پش نه گه ر بپاری ریشه كیش كردنی نه دریت، نه وا ره گه ریشه داده كو تیت و كه لینی زیاتر نه كه ویت نه ناو ناینه وه و خاوه ن توانا كانی ش گونا می زیاتریان ده گات، دیاره ئیمه له میسره وه ناتوانین نه م كار ه بكه یین له بهر دوری شویتنه كه و نه بونی ناوه دانی و ماندوو بوونی ولاخه كانمان، به لام نه گه ر له میسر تپه پین نه وا بهرزه وه نندی ئاشكرایه و سودی زیاتره و توانامان باشتره و نه و لاتنه لیمانه وه نزیك ده بیتنه وه و هیرش بۆ كردنی گونجاوه و ئازوقه ش دابینكراوه و نه سپه كانی شمان پشوو یان ده بیت و سه ربازه كانی شمان زۆتر ده بن و كات و ده رفه تیش زیاتره و بیرو باوه په نا په واكانی ش له شامدا ناهیلین و نه میره ئیره یی به رو ته ماع زالبوو ه كان و نه قله نا ناماده بووه كان كو تایی پیدیت و نه و كوپه نه پاریزین كه له دوا ی باوكی ده سه لاتی گرتنه ده ست، چونكه ئیمه نزیكترین لییه وه له وكه سانه ی كه به ناویه وه دونه ده خوون و نه مه كداری خو یانی بۆ ده رنه خه ن له كا تیکدا كه سته می لیده كه ن، مه به ستیشمان له ئیستادا هه ر شتیكه كه ده ولت به هیز بكات و بانگه واز دوپات بكاته وه و ئومه ت یه كبخات و ته با یی بیاریزیت و ناوچه كانی تر رزگار بكات، و هه موو ریوپه سمه كان بۆ عه با سییه كان بهرپا بكات، كه ریوپه سمیكی گشتگیره له میسرو یه مه ن و مه غریب و شام و هه موو نه و شوینانه ی كه له ژیر ركیفی ده ولته ی نوره دین دان، هه ر ناوچه یه كیش كه خوا ی گه وره به شمشیری ئیمه و سه ربازه كانمان رزگاری بكات، بۆ هه ر كه سیكی بكه یین برا بیت یان كوپ نه وه زیندو راگرتنی به خششه كان و نوێكردنه و ی بانگه وازه، به گشتیش شام كاروباره كانی نایه ته راسته به و خه لكه ی كه تیایدا و به يتولمه قدیس كه سیك نییه بیپاریزیت، فه ره نجه كانی ش ئیمه باش ده ناسن وهك ركا به ريك كه بیزار نابیت له جه نگ هه تاوه كو نه وان بیزار نه بن به شیوه یه ك نه گه ر روبه پوویش ببینه وه نه وه به شمشیر مه سه له كه یه كلاده كینه وه و نه و دیله ئازاد ده كه یین كه خوا ی گه وره به نده كه ی شه ووه روی پیکرد بۆی^۱، هه روه ها له نامه یه كی تری القاضی الفاضل دا هاتوه: ده رچونی سه لآحه دینله مالی نوره دین ريكه وتنیک بوو كه له نیوان شه وو نوره دین (ره حمه تی خوا ی لیبت) هه تاوه كو له میسرو شامه وه دوژمنمان په لكیش بكه یین، سه لآحه دینله ده ریا و وشكانییه وه نوره دینیش له ده شت و كیوی شامه وه، به لام كا تی خوا ی گه وره مه رگی یه كیكیانی پیشخست و نه و روودا وانه رویاندا كه نه یانزانین، و كه لیته كان بۆ موسلمانان ئاشكرا بوو و سه نگره كان دوپتران و بۆچونه نادروسته كان زال بوون و باتنیه كان بوونه ده سه لات و سه رانی موسلمانان ده درا به كافران له بری موسولمانان، له لایه ن نه و نه میرانه وه كه بناغه ی ئیسلام بوون و سه ركه وتنه كانیان

^۱ كتاب الدولتين (۳۶۷۱۲).

تۆمارکردوو به شمشیره كانيان سكالای ديليتيان ده كرد ، فره نجه كان و بی باوه پانیش ده ستیان دایه باله خانه دروستکردن له سه سئوری ده ولتهی ئیسلامی، ناشکرشه که دواى ئەم کاره ی ئیمه فره نجه كان هه ستان به په نابردن بۆ گاوه لایه نگره كانیان له ولاته جور به جوره كانداو نه وانیش خاچه كانیان به رزكرده وه و هه په شه یان له سته مكاره سه ركرده كه یان كردو پیاوه ئایینی و قه شه كانیان خسته پێ. موسلمانانیش وتیان: بێ ئاگایی كاریك به مړۆقه ده كات كه به ئاسانی قهره بوو ناكړیته وه و هه ر یه كه له فره مانپه وای صقلیه و پاشای ئه لمان و پاشاكانی ئه و به ری ده ریاو فره مانپه وای دورگه كان وهك بوندوقیه و بیشانیه و جه نه واو شوینی تر. خۆیان به كه شتیگه لی به هیزه وه ئاماده كرده بو، ئه مړۆقه ی ئه میری باوه پداران پشتیوانانی به هیزترین به تاییه ت كه ئه وان هیزتی ناپه واهه سه رده خه ن و ئه وه ق و راستی و سه رده خاتو، ئه وان مړۆقه ده په رستن و ئه و خوا ده په رستیت^۱، خه لیفه ش وه لامی داخواییه كانی سه لآحه دینی دایه وه و ده سه لاتى میسرو شامی پێسپاردو، دار الخلافه ی بۆ نارد له كاتیكدا كه گه مارۆی حه ماى دابوو له سالی ۵۷۰هـ/ ۱۱۷۴ زدا به ته شریفات و مولكایه تی و مه راسیم و مۆلته پێدانه وه^۲، ئه مه ش به لگه یه له سه ر ئاره زووی خه لافه تی عه باسی بۆ مامه له كردن له گه ل سه لآحه دیندا به شیوه یه کی راستگزیانه چونكه پێی وابوو سه لآحه دین ئه و كه سایه تیه یه كه ئه و بۆشاییه پزده كاته وه كه نوره دین جێیه یشتوو، هه روه ها ئه م داننا نه به سولتانیته ی سه لآحه دیندا وهك كه سایه تیه کی شیاو كارامه بۆ به رگری كردن له موسلمانان، ئه م نازناهه ش سام و شكزی پێدا له به رده م ئه میره موسلمانانه كاندا به گشتی و خاچه رستاندا به تاییه تی، سه لآحه دینیش سه رباری ئه و هیزه ی كه هه ببوو پێویستی به پالپشتی خیلافه ت هه بوو له ململانێیدا له گه ل ئه میره موسلمانانه ركابه ره كانیدا به تاییه ت زه نكیه كان، هه ر بۆیه خه لافه تی له سه رجه م جموجۆل و ده سه كه وته كانی ئاگادار نه كرده وه هه تا وه كو پالپشتی مسۆگه ر بكات^۳.

۲- **چوونه ناو دیمه شقه وه**: سه لآحه دین به سوپا كه یه وه گه یشته دیمه شق و پێشوازییه کی باشی لێكراو، ابن المقدم یش له رۆژی دووه مدا کلیله كانی شاری دابه ده سه ته وه، به لام قه لآكه ی لێیاخی بوو كه به ده ستی خزمه تكارێكه وه بوو به ناوی جمال الدین ره یحان، سه لآحه دینیش توانی قایلی بكات له ده ستی وه رگریت، به م شیوه یه ش سه لآحه دین ده ستی گرت به سه ر دیمه شق و قه لآكه یدا به بیانوی پاراستنی الصالح ئیسماعیل له مه ترسی خاچه رسته كانو، ئه میره ته ماعكاره كان، توانی ئه و مولكانه بگێڕێته وه كه سه یفه دین غازی فره مانپه وای

^۱ كتاب الروضتين (۳۶۸۱۲).

^۲ تأريخ الأيوبيين فى المصر والشام، ل: ۸۴.

^۳ تأريخ الأيوبيين فى المصر والشام، ل: ۸۴.

موسل و جه زیره دهستی به سهردا گرتبوو^۱، ههروه ها سه لاهه دین له دیمه شقدا سیاسه تی پشتگیری کردنی خه لکی پهیره وکردو فه رمانی دا به به خشینی پاره به خه لک و هه لوه شاننده وهی باجه کان وهرگرتنی پاره ی زیاده له خه لک و باش مامه له کردن له گه ل دهرونه کاند، ههروه ها ریژی دهنا له زانایان له بهر نه و کاریگه ریه زوره ی که له سهر خه لک هه یانبوو، نه وه بوو سهر دانی مالی قاضی کمال الدین شاره زوری کردو به دحالیبونی نیوانیانی ره واند هه^۲، قاضی شاره زوریش وه لایمی دایه وه و تی: ناسوده به فه رمان فه رمانی خوته و ولات ولاتی تویه^۳، و ته کانی قاضی ش رایگه یاندنی خویه دهسته وه دانی ته وای دیمه شقه کان بوو بۆ سه لاهه دین و رازی بونیان بوو به ده سه لاتی، هه ربویه خوشحالی خویان ده ربپی^۴ و کاروباره کانیا ن پیسپارد و نه ویش به خوشحالی و ریزلینان و دلخوشیه وه له گه لیاندا جولایه وه^۵.

پاشان سه لاهه دین و تاریکیدا بۆ خه لکی دیمه شق و تیایدا و تی: خوای گه وره دیمه شقی به لوتفی خوی پییه خشین نه ک به زور، سوپاس بۆ خوا هیچ تاوان و خرابه کاریه ک تیایدا روینه دا، و هه له یه کیشمان نه کردوه که کهس شتیکی له باره وه بلئی، رهنگه بوتری: ... نه یانزانی که با توژو گهر راده مالیت و به یانیش کوتایی به شه و دینیت و شمشیریش هه والی راستره و هه قیش بینای به هیژتره و به تالیش به زه حمهت له ناوده چیت و که فیش له خویه وه نامینیت، به لام ئیمه پیمانویه که لیبوردن نزیکتره له پاریزگاریه وه و نزیکتره له ریگای راستیشه وه بویه خوینمان نه رشت و دله کانمان ناسوده کردو ده سه لاتمان وه ک خوی هیشته وه به ناگری کینه مان وت ساردو سه لامهت به و سه یری بارودخی مالی نوره دینمان کرد (خوا پایه داری بکات) بینیمان که روناکی خاموش بووه^۶، دوا ی دهست به سه راگرتنی دیمه شق سه لاهه دین دهستی کرد به جیبه کردنی سیاسه ته که ی له یه کخستنی به ره ی ئیسلامی و سه ز له نو ی بنیاتنانه وه ی، به جوریک که له باکوپی عیراقه وه دریز بیتته وه بۆ ولاتی شام و له ویشه وه بۆ میسر، هه تاوه کو پاش نه وه بتوانیت دهست بداته جیهادی

^۱ تاریخ الأیوبین فی المصر والشام، ل: ۸۶.

^۲ دور المدن الفلستینیه فی مقاومه الغزو الصلیبی، ل: ۵۳.

^۳ شذرات الذهب فی أخبار من ذهب (۲۴۳/۴).

^۴ شذرات الذهب فی أخبار من ذهب (۲۴۳/۴).

^۵ النجوم الزاهرة (۲۵/۱).

^۶ سنا البرق الشامی، ل: ۷۷، المفکر السوکی الأیوبی، ل: ۷۷.

نیسلا می دژ به خاچه رستان، وموسلمانه کان به هیژترو توکمه ترین^۱. کاتی که دیمه شقی کونترۆلکردو دهستی گرت به سهرقه لاکه ید، ئالای دادگه ری و چاکه ی هه لکردو ئاسه واری ستم و ده ستریزکاری نه هیشت و نه و خراپه و کاره ناپه وایانه ی نه هیشت که نه میره کان له پاش نوره دین دایان هینا بوو که خۆی له باج و کاری ناپه وادا نه بینیه وه^۲ پاشان بهرده وام بوو له پیشپه ویدا به ئاراسته ی باکور بۆ روبه روو بوونه وه ی کمشتکین له حه له بدا، دوا ی نه وه ی که طغتکینی برای دانا به والی دیمه شقو توانی حمص بگریژت و به ره و حه له ب پیشپه ووی بکات، دوا ی نه وه ی که قه لاکه ی بۆ کونترۆل نه کرا^۳.

۲- **هیژشکردنه سهرقه له ب؛ الملك الصالح** دوا ی مردنی باوکی ده سه لاتی گرت ده ست و به هۆی نه وه شه وه که بچوک بوو نه یده زانی کاروباری فه رمانپه وای به پتوه بیات، بۆیه بوونی له سه ره وه ی ده سه لاتدا ته نها به ناو بوو، له کاتی کدا که یاری ده رانی توانیان ده سترگین به سه ر توانا کانی ولاتدا و ناوه ندی ده سه لاتیان له دیمه شقه وه گواسته وه بۆ حه له ب^۴، له حه له بیشه وه کمشتکین که سه ره رشتیاری الملك الصالح بوو به ته نیا ده ستی گرتبوو به سه ر ده سه لاتی نه و شاره داو ده ستی کرد به جیبه جیکردنی سیاسه تیکی تایبه ت که به سه پاندنی ده سه لاتو کۆکردنه وه ی لایه نگر بۆ خۆی کۆتایی پتیه هات، نه وه بوو ابن الدایه ی ده سترگیرکردو پلانی دانا بۆ دورخستنه وه ی سه لاهه دین له حه له ب به هه موو شیوه یه کاتیک سه لاهه دینش به ره و حه له ب پیشپه ووی کرد، کمشتکین نامه یه کی بۆ نوسی و تۆمه تباری کرد به وه ی که حه زی له په لاماردان و ده سترگرتنه به سه ر مو لکی نوره دین مه حمودی گه وره و الملك الصالح کوریدا^۵ له راستیشدا سه لاهه دین باش له مه به ست و مه رامه کانی کمشتکین گه شتبوو، بۆیه نامه ی له گه ل الملك الصالحدا ئالوگۆر کرد بۆ رو نکردنه وه ی مه سه له که و ئامۆزگاریکردنی بۆ ریگرتن له تی کچوونی په یوه ندیه کان له نیوانیاندا^۶، وادیاره که الملك الصالح یش رازی نه بوو له هه ل سوکه وتی نه میره کانی به لام لاواز بوو و نه یده توانی له خۆی دووریان بخاته وه، هه روه ک خیرا ده که وته ژێرکاریگه ریانه وه له بهر که می ته مه نی، یاریکردنی کمشتکینیش به توانا کانی ده ولت دیارترین به لگه بوو له سه ر لاوازی، هه روه ک رازی نه بوونی له سه ر ده سترگیرکردنی

^۱ تاریخ الأیوبین فی المصر والشام، ل: ۵۶.

^۲ کتاب الروضتین (۳۴۴/۲).

^۳ الکامل للابن الأثیر، له: تاریخ الأیوبین، ل: ۵۶.

^۴ کنز الدرر (۵۸/۷-۵۹).

^۵ مرآة الزمان (۳۲۷/۸)، تاریخ الأیوبین، ل: ۵۷.

^۶ تاریخ الأیوبین فی مصر و بلاد الشام، ل: ۵۷.

عزالدين جورديک ی فرمانروای هه ماو نێردراوی سه لاهه دین بۆ لای بۆ مۆرکردنی ریککه وتن، کمشتکین گوئی به م ناره زاییه نه داو ناوبراوی به زنجیر کۆت کردو نازاریداو خستییه نه و بیره وه که کوپه کانی ئین الدایه ی تیخستبوو،^۱ بۆیه ئاسایی بوو که سه لاهه دین به ره و هه له ب به ری بکه ویت بۆ رزگارکردنی الملك الصالح و نێردراوه که ی له چنگی کمشتکین و ده ست گرتن به سه ر هه له بدا، له به ر گرنگی نه و شاره ش له پلانه که یدا بۆ یه کخستنی هیزه ئیسلامیه کان، نه وه بوو کمشتکین ده رگا کانی هه له بی داخست به رووی سه لاهه دیندا که له سی جه مادی کۆتایی سالی ۵۷۰هـ / ۳۰ی کانونی یه که می سالی ۱۱۷۴هـ / ۱۱زگه ماریدا،^۲ خه لکه که شی هه موو ملکه چ بوون جگه له شیعه کان، الملك الصالح یش بانگه یشتی کردنه بۆ پاراستنی له پیاویک که نه یه ویت میراتی لی زه ووت بکات، نه وانیش بۆ پشتگیری کردنی چه ند مه رجیکیان هه بوو:

- ۵- به شی رۆژه لاتنی مزگه وته که یان بۆ ته رخان بکات.
 - ۶- ده سه ته واژه ی (حی علی خیر العمل) بگێریته وه بۆ بانگو له بازاره کاندایه نریت
 - ۷- ناوی دوازه پێشه وای ئیمامه که له کاتی ته رم و جه نازه دا بیریت.
 - ۸- پێنج جار (الله اکبر) بکړیت له سه ر ته رم.
 - ۹- گرێبه ستی هاو سه رگیران بسپێردریت به ابی الطاهر الحسینی.
- نه وه بوو الصالح اسماعیل له ژێر فشاری کمشتکین پازی بوو به مه رجه کانیان،^۳ نه مه له کاتی که دا رویده دا که کمشتکین په نای برد بۆ هه شیشه و خاچه رسته کان، بۆ دورخستنه وه ی سه لاهه دین له شواری هه له ب و سنانی سه رکرده ی شیعه ی باطنی ئیسماعیلیش به مه رازی بوو و کومه لیک خۆبه ختکار (فیدائی) ی له جه مادی دووه می سالی ۵۷۰هـ / کانونی دووه می ۱۱۷۵هـ / ۱۱ز دا نارد بۆ تیۆرکردنی سه لاهه دین به جلی سه ربازی وه وه ندیکیان توانیان بچه ختوه ته که یه وه و زۆری نه مابوو پلانه که یان جێبه جێبکه ن، به لام کاره که یان ناشکرا بوو سه لاهه دین له وه وه له تیۆرکاییه رزگاریبوو.^۴ پاش شکسته یانی شیعه ی ئیسماعیلی له تیۆرکردنی سه لاهه دیندا کمشتکین نامه یه کی نارد بۆ ریمۆندی نه میری طرابلس و سه ر په شتیار ی ته ختی شانیشینی به توله قدیس، که ری بکړیت له گه وده بوونی هیژی سه لاهه دین چونکه خاچه رسته کان نه یانده توانی رێگر بن له یه کیتی دیمه شق و

^۱ زبدة الحلب فی تاریخ الحلب (۲/ ۵۲۰)

^۲ تاریخ الأیوبین فی مصر و بلاد الشام، ل: ۵۷.

^۳ البداية والنهاية، ل: تاریخ الأیوبین، ل: ۵۸.

^۴ مفرج الکروب (۸۲۴/۱۲).

قاھیرە، بەلام حەلەب لانیكەم كەملەدەرەوێ ئو یەكگرتنەیه، ھەر بۆیە خاچەپرستەكان دەرکیان بەوھ کرد كەسەر بەخۆیی حەلەب و مانەوێ بەدەستبەنەمالێ زەنکیەوھ تاكە گرتنێ بە رێگرتن لەبەرپابوونی یەككێتێکی ئیسلامی كە لەنیلەوھدریژ دەبێتەوھبۆ فورات، لەمەشدا بەرژەوھندیان لەگەڵ زەنگیەكاندا یەكی دەگرتەو^۱، ریمۆندی سییەمیش ھەولیدا پەنا بەرێن بۆ ھۆكارە سیاسییەكان و نوێنەری ناردبوو بۆ لای سەلاحەدین و ھانیدا بۆ ئاشتەوایی و رێكەوتن و ئاماژەیی بەوھ دەدا: كەفرەنجەكان یەكیانگرتووە بونەتە ھێژ، بەلام سەلاحەدین لەوھەرەشە نەترساو بەھێرش كردنە سەر ناوچە یەكی دەورووبەری ئەنطاکیە و لامی دایەو^۲، لێرەشدا ئەم فەرمانپەرەو خاچەپرستە ھیچ چارە یەكی نەما بۆ دورخستنەوێ سەلاحەدین جگە لەھێرشكردنە سەر حمص، ئوھبوو لەدەورووبەری حمص دا دەرکەوت و ھێرشی كردە سەر شوراكانی، بەھۆی ئو پشیتیوانی و كۆمەكیەوھ كە پاساگی قەلاکە پێشكەشیدەكرد، كە لەسەر وەفاداری بۆ زەنکیەكان مابوێوھ، ئوھبوو سەلاحەدین ناچار بوو گەمارۆ لەسەر حەلەب ھەلگرت و شوراكانی بەجێھێشت لەپێناو رزگار كردنی حمصدا، بەلام ریمۆند ھێندە نەمایەوھ ھەتاوھكو روبەپوی بێتەوھ و گەراپەوھ بۆ قەلای اكراد (كوردەكان) پاش ئوھێ دانیایا بوو لەبەدیھاتنی مەبەستەكەیی كاتی سەلاحەدینیش دانیابوو لەپارێزراوی حمص، جێی ھێشت و بەرەو بەعلەبەك رۆیشت و دەستی بەسەرداگرت لە (۴)ی رەمەزانی ۵۷۰ك (۳۰) ئازاری ۱۱۷۰زدا^۳، ئەمیرەكانی حەلەبیش دەیانزانی كە سەلاحەدین لەرووی مادی و مەعنەویەوھ لەوان بەھێزترە، ئوھبوو لەپلانداناندا دژی بەھەڵەداچوون و، پشتیان بەستبوو بەئەگەری وروژاندنی سێ ھێژ لەدژی كەئەوانیش: موسڵ و فەرەنجەكان و ئیسماعیلیكان بوون، بۆ ئەم مەبەستەش نێردراویكیان بەنامە یەكی بروسكاویەوھ نارد كەئەویش قطب الدین ینال كۆپی حسان المنجی بوو، سەرباری ئوھش كە سەلاحەدین خۆی پێشوازی لەم نێردراوھ كرد و نۆد بەخێری ھێناو سێ رۆژ لای مایەوھ، بەلام ئو لەكۆتاییدا نامە یەكی پێداو وتی: ئو شمشیرانەیی كەمولکی میسریان پێداین ھێشتا بەدەستمانەوھ و ئو رمانەیی كە لەكۆشکی فاطمیەكاندا بوو ھێشتا بەشانمانەوھ، ئو پیاوانەش كەئەو سەربازانەیان لێدورخستیتەوھ، ئەمڕۆ رێت لێدەگرن و، بەرپەرچت دەدەنەوھ، چونكە تۆ لەسنوری خۆت تێپەراندووە، لەكاتێكدا كە تۆ یەككێت

^۱ الحركة الصليبية (۷۴۴۱۲)، تاریخ الزنكین، ل: ۵۸.

^۲ كتاب الروضتين (۳۵۱۲۵۰/۲).

^۳ تاریخ الزنكین فی مصر ویلاد الشام، ل: ۵۹.

^۴ الكامل فی التاریخ، لە تاریخ الزنكین، ل: ۵۹.

له خزمه تکاره کانی نوره دین و پښو یسته پارېزگاری له منداله کانی بکهیت^۱. سه لاهه دینیش بۆ هیچ شتیک له مانه وه لامي نه دایه وه، به لکو چاوپوښی لیکردوو به شیوه یه کی نه رم پیی وت: چاک بزانه من بویه هاتووم بۆ شام بۆ یه کخستنی موسلمانان و پاراستنی خه لکه که ی و گرتنی که لینه کان و په روه رده کردنی کورانی نوره دین، کوتای هیئان به ده ستریزئی ده ستریزکاران، نیین حسانیش وتی: نه خیر تو بۆ نه وه هاتویت که ده سه لات بۆ خوت زه وت بکهیت و نیمه ش ریی نه وه پینادهین، ده بیت خوینی بۆ برزیت و مندالی بۆ هه تیوو بخهیت، سه لاهه دینیش پیکه نی و نامازه ی کرد بۆ هه ندی له پیاوانی که بیبه نه ده روه و دانی به خویداگرت هه رچه نده نه و هیرشی کرده سه ر، سه لاهه دینیش وتی: سویند به خوا بۆ نه وه هاتووم ثم الملك الصالح له دهستی هاوشیوه کانی تو رزگار بکه م، چونکه نیوه هوکاری له ناوچونی ده سه لاتی بون^۲. نه وه بوو کمشتکین رازی نه بوو ملکه چی سه لاهه دین بیت و هه موو هه ولکی خسته گه پ بۆ به ربه چدانه وه ی له و کاره زیره کانه ش که کمشتکین به رامبه ر به سه لاهه دین به کاریهینا:

● یاریکردن له سه ر ناکوکی تانیفی و دانوستاندن له گه ل کۆمه لی شیه له ولاتداو ماستاو بۆ کردنیان، نه وانیش نه و مه رجان ه یان بۆ دانا که باسکران و پیشت نوره دین قه ده غه ی کردبوو، به لام ثم ریی به هه موو نه و شتانه دا هه تاوه کوبه رگری لییکه ن^۳.

● یاریکردن به هه ست و سۆزی خه لک، نه وه بوو خه لکی کۆکرده وه که به شیکیان شیهه بوون و والملك الصالحی مندالی هیئایه ده روه و و تاریکی بۆ خوینده وه که کمشتکین خستبوویه سه ر زمانی وتی: من په روه رده کراو و میوان و په ناهه نده ی نیووم، گه وره تان به لامه وه وه ک باوک وایه و لاوتان وه ک برا وایه و بچوکتانوه ک کوپ وایه ... پاشان قورگی گیراو پلمه گریان بوو، خه لکیش به مه هه لئه تان میزه ره کانیا ن فریډاو ده ستیان دایه گریان و هاوارکردن، وتیان: نیمه ی کۆیله ی توو باوکتین و له به ر ده ستدا ده جه نگین و مال و گیانمان ده به خشین بوو و ده ستیان کرد به نزا ره حمت بۆکردن و بۆ ناردن بۆ باوکی^۴، ثم هاوپه یمانیته به حه له بی و ئسماعیلی و موسلی و فره نه جش نه یتوانی بیته به ربه ست به رامبه ر پرژه ی یه کخستنی سه لاهه دین و به هاتنی مانگی نیسان هات سه لاهه دین دهستی گرتبوو به سه ر سه رجه م ناوچه کانی ولاتی شامدا ته نانه ت شاری حه ماشی له باکووره وه کۆنترۆلکرد، پاش نه وه ی

^۱ کتاب الروضتین (۳۴۶/۲).

^۲ کتاب الروضتین (۳۴۶/۲)، صلاح الدین الملك المجاهد، ل: ۱۵۹.

^۳ صلاح الدین الملك المجاهد، ل: ۱۶۱.

^۴ کتاب الروضتین (۳۴۸، ۳۴۹/۲).

کاری ده کرد بۆ شه‌ریعت پێدانی ده‌سه‌لات و بارودۆخی نوێ له‌به‌رده‌م موسلماناندا، دیاره‌ پێشتر و تاره‌که‌یمان بۆ خه‌لیفه‌ی عه‌باسی المستضیء بالله رونکرده‌وه‌و که له‌نامه‌ درێژه‌که‌ی القاضی الفاضل دا هاتبوو و تیایدا باسی فتوحاته‌کان و جیهادی دژ به‌خاچه‌رستان و خزمه‌ته‌کانی ده‌وله‌تی عه‌باسی و که‌پاندنه‌وه‌ی خوێندنه‌وه‌ی وتار به‌ناویانه‌وه‌و مسۆگه‌رکردنی رینگای حجازو یه‌مه‌نی کردبوو پاشان له‌نامه‌یه‌که‌دا ئاماژه‌ی داوه‌ به‌وه‌ی که ئه‌و بۆ چاکسازی کردن له‌کاروباره‌کان و پاراستنی سه‌نگه‌ره‌کان و خزمه‌تکردنی کوپه‌که‌ی نوره‌دین مه‌حمود هاتوه‌ بۆ شام و له‌کۆتاییدا داوای کردوه‌ که مه‌راسیمی شوێنه‌که‌ و ته‌ی خه‌لیفه‌ی عه‌باسی له‌یه‌مه‌ن و میسرو مه‌غریبو ولاتی شام و هه‌موو ناوچه‌کانی نوره‌دین و هه‌ر ناوچه‌یه‌ک که ئازادی ده‌کات پێیبه‌خشیت^۱.

۴- **جه‌نگی قرون حه‌ما:** سه‌یفه‌دین غازی فه‌رمانپه‌ره‌ی موسڵ چاودێری فراوانخوازیه‌کانی سه‌لاحه‌دینی ده‌کرد له‌ولاتی شامداو نیگه‌ران بوو به‌ده‌ستگرتنی به‌سه‌ر دیمه‌شق و حمص و حه‌ما و به‌عه‌له‌بکدا و که‌مارۆدانی حه‌له‌بیش توپه‌ی کرد، پاشان مه‌سه‌له‌که‌ی به‌باشی بۆ روونیویه‌وه‌، چونکه‌ ئه‌گه‌ر سه‌لاحه‌دین به‌رده‌وام بوو له‌پێشپه‌یداو توانی حه‌له‌ب بخاته‌ سه‌ر ده‌وله‌ته‌که‌ی، ئه‌وه‌ ده‌بیته‌ هه‌ره‌شه‌یه‌کی ترسناک بۆ سه‌ر موسڵ چونکه‌ دواتر ده‌بیته‌ ئامانجیکی ئاسان بۆی، لێره‌شه‌وه‌ سه‌یفه‌دین غازی دووه‌م ده‌رکی کرد به‌پێویستی یه‌کگرتنی له‌گه‌ڵ حه‌له‌با له‌هاوپه‌یمانیتیه‌کی به‌رگریدا دژ به‌سه‌لاحه‌دین^۲. ئه‌وه‌ بوو له‌وکاته‌دا صالح نیسماعیل که‌وته‌ ژێر فشاری سه‌لاحه‌دین و داوای کۆمه‌کی ئامۆزاکه‌ی کرد که فه‌رمانپه‌ره‌ی موسڵ بوو به‌ناردنی سه‌رباز بۆی، پاشان وه‌فده‌که‌ توانی قایلی بکات به‌وه‌ی که پێویسته‌ کۆمه‌کی الصالح نیسماعیل بکات بۆ وه‌ستان له‌به‌رامبه‌ر سه‌لاحه‌دین، چونکه‌ هه‌رکات توانی حه‌له‌ب داگیربکات ئه‌وه‌ په‌لاماری موسڵیش ده‌دات^۳، دیاره‌ سه‌یفه‌دین غازی دووه‌میش پێویستی به‌وه‌ نه‌بوو که‌سه‌ هانیبدات بۆ رووبه‌په‌و بونه‌وه‌ی سه‌لاحه‌دین، چونکه‌ ده‌یزانی که‌هه‌رکاتێک بێناگا بوو له‌سه‌لاحه‌دین ئه‌وه‌ هه‌موو ولات ده‌گرێته‌وه‌ ده‌ست و جی پێی خۆی ده‌کاته‌وه‌، هه‌ر بۆیه‌ سه‌ربازه‌کانی موسڵ و جه‌زیره‌ی کۆکرده‌وه‌و خۆی ئاماده‌کردبوو په‌رینه‌وه‌ له‌وفوراته‌وه‌ بۆ حه‌له‌ب، ناردیشی به‌داوای عیمالالدین زه‌نکی دووه‌می براشی که‌فه‌رمانپه‌ره‌ی شه‌نگار بوو داوای لێکرد به‌هێژه‌کانییه‌وه‌ بگاته‌ لای، به‌لام عیمالالدین

^۱ کتاب الروضتین (۲/ ۲۵۷-۲۶۶).

^۲ تاریخ الأیوبین فی مصر و بلاد الشام، ل: ۶۰.

^۳ تاریخ الأیوبین فی مصر و بلاد الشام، ل: ۶۰، له: تاریخ الأیوبین، ل: ۶۰.

داواکه‌ی جیبه‌جی نه‌کرد، چونکه سه‌لاحه‌دین پیشتَر به‌لای خَویدا رایکی‌شابوو، به‌وه‌ی که نه‌و برا‌گه‌وره‌یه‌و هه‌قی نه‌وه ببیتَه گه‌وره‌ی به‌ماله‌ی زه‌نکی، نه‌مه‌ش فه‌رمان‌په‌وای موسلّی ناچار‌کرد که برا‌که‌ی به‌زۆر ملکه‌چ بکات و هیزکی سه‌ریازی‌شی نارد بۆ حه‌لب به‌سه‌ر‌کر‌دایه‌تی عیزه‌دین مه‌سعودی برای^۱، عیزه‌دین مه‌سعودیش له‌ی‌غورات په‌پییه‌وه و به‌نا‌پاسته‌ی حه‌لب که‌وته ری، کاتی گه‌یشته‌وه نه‌وئ سه‌ریازه‌کانی تر په‌یوه‌ندیان پیوه‌کردو به‌ره‌و حه‌ما به‌پیکه‌وت و گه‌مارۆی دا پاش گفتوگوو تا‌وتوێ‌کردنی مه‌سه‌له‌که له‌نیوان هه‌ردوو لای نه‌یویی و زه‌نگیدا، هه‌ردوو لا گه‌یشتینه‌وه و بر‌وایه‌ی که به‌رژه‌وه‌ندی گشتی له‌وه‌دایه که‌لیک‌بگه‌ن و خویتی موسلمانان نه‌پرژیت، بۆیه درێژه‌یان به‌دانوستانی نیوانیانداو گه‌یشتنه‌ریکه‌وتن له‌سه‌ر نه‌م خالانه:

● چا‌وپۆشی‌کردن له‌و جم‌جۆله‌ی موسلّ دژ به‌سه‌لاحه‌دین.

● سه‌لاحه‌دین ده‌ست‌به‌رداری نه‌و شارو قه‌لایانه ده‌بیّت که له‌ولاتی شامدا ده‌ستی به‌سه‌ردا گرتوون به‌تایبه‌ت حمص و حما و ته‌نها دیمه‌شقی به‌ده‌سته‌وه ده‌می‌نیّت، به‌مه‌رجێک که له‌ویش وه‌ك جینشینی الصالح نیسماعیل هه‌لسوکه‌وت بکات و وتارو دراویش به‌ناوی نه‌وه‌وه بیّت

● سه‌لاحه‌دین هه‌موو نه‌و شتانه بگێرێته‌وه که له‌خه‌زێنه بر‌دویه‌تی^۲، نه‌م ریکه‌تنه‌ش بارودۆخیکی باشی ره‌خساند بۆ زه‌نکیه‌کان هه‌تا‌وه‌کو لایه‌نگرانیان زۆر بکه‌ن له‌ولاتی شامدا، شکۆی مالی زه‌نکی گه‌پانده‌وه، رازی بوونی سه‌لاحه‌دینیش به‌به‌نه‌مای لیکه‌گه‌یشتن به‌مه‌به‌ستی پاراستنی ولات بووله‌هه‌لوه‌شانه‌وه و دابه‌شبوون دورله‌ به‌رژه‌وه‌ندییه‌تایبه‌تییه‌کان، به‌لام زه‌نکیه‌کان که‌شانان‌زایان به‌هیزه‌کانیان‌وه ده‌کردو هه‌له‌په‌ی ده‌سکه‌وتنی ئیمتیازی زیاتریان ده‌کرد به‌تایبه‌ت کاتی به‌که‌می ژماره‌ی سه‌ریازانی سه‌لاحه‌دینیان زانی، نه‌وه‌بوو دا‌وای الرحبه‌و ده‌ورو به‌ریان لی‌کرد، نه‌ویش ناماده‌نه‌بوو دا‌خوازییه‌که‌یان جیبه‌جی بکات به‌بیانوی نه‌وه‌ی که به‌ده‌ست ناصر الدین محمدی کوپی نه‌سه‌ده‌دین ئامۆزایه‌وه‌یه‌تی و به‌هیچ شیوه‌یک به‌وه‌ رازی نابیت^۳، به‌م شیوه‌یه سه‌لاحه‌دین ری نه‌دا به‌دروس‌تبوونی هیچ جیابونه‌وه‌ك له‌ریزه‌کانیدا، به‌لکو به‌وه‌شی زانیبوو که زه‌نکیه‌کان نه‌یان‌ه‌وێت له‌ناوه‌وه ده‌ست له‌پریزه‌کانی بوه‌شین، بۆ پاراستنی ریزه‌کانی لا‌گرنگ‌تر بوو، ده‌ره‌نجامی نه‌م رازی نه‌بونه‌ش زه‌نکیه‌کان بر‌پاریاندا کرده‌وه سه‌ریازییه‌کانیان ده‌ست پێیکه‌نه‌وه، به‌لام سه‌لاحه‌دین توانی

^۱ الکامل فی التاریخ، له: تاریخ الأیوبین، ل: ۶۰.

^۲ کتاب الروضتین (۲/۳۷۸).

^۳ هه‌مان سه‌قرا‌وة (۲/۳۷۹).

سوپای زه نکی شکست پېښېښت له شوېنیکدا له سنوری حه ما له دۆلی روبری عاصی که به (قرون حه ما) ناسراوه له باکوپی شاری حه ماوه له ۱۹ ی رهمه زانی ۵۷۰ ک/ ۲۳ ی نیسانی سالی ۱۱۷۵ ز، کۆمه لیک له نه میره کانی به دیل گرت و پاشان نازادی کردن و دوژمنانی هه تاوه کو ده روازه ی حه لب راونا گه مارۆی به سهر نه و شارهدا بۆ جاری دووهم سه پاندو فه رمانیدا که وتار به ناوی الملك الصالح وه نه خویندریتته وه و ناوی له دراودا سپریه وه له و ناوچانه ی که ده که وتنه ژیر ده سه لاتیه وه^۱، له گه ل نه مه شدا پتی وانه بوو که هینده هیزی هیه که بتوانیت دریزه به جهنگ بدات، له لایان خوشیانه وه حه له بیه کان ناره زوی ری که وتنیان هه بوو^۲، ده ره نجامی نه و گفتوگۆ دانوستانه ش که له نیوان هه ردوولادا روویدا گه یشتنه ناگره ستیک که به پتی نه و ناگر به سته سه لاهه دین نه و ناوچانه ی که به ده سستییه وه یه تی له ولاتی شامدا ده بیته مولکی و هاوپه یمانه زه نکیه کانیش نه و ناوچانه یان پیده دریت که به ده ستیانه وه یه، له گه له ندی له وزه ویانه ی که نه که ویتته باکوپی حه ما وه کو المعرة^۳، و کفر طاب^۴، دوی مؤرکردنی نه م ری که تنه ش سه لاهه دین حه له بی به جیه یشت^۵، نه م سه رکه وتنه ش که سه لاهه دین به ده سستی هینا یارمه تیده ر بوو بۆ چه سپاندنی پیگی به ته وای له شامدا، له هه مان کاتیشدا پیگی رکابه ره کانی لاوازکرد، نه مه ش پالی پتوه نا هه تاوه کو نازناوی (پاشای میسرو شام) له خۆی بنیت و به ناویه وه نزای بۆ ده کرا له میعبه ره کانیدا، هه روه ک دراوی زیپیشی به ناوی خۆیه وه لیدا^۶، له راستیشدا سه لاهه دین راستگۆ بوو له مامه له کردنی باش له گه ل الملك الصالح نیسماعیل داو، هه لیدا برهای پېښېښت که ناماژه ی خزمه تکردنیه تی به دلسۆزیه وه، له هه مان کاتدا راشکاو بوو له وه دا که ری به رکابه ره کانی نادا لیئ نزی که بکه نه وه، صالحیش له لایه ن خۆیه وه نه م خزمه ته ی به یه کی که له پتویستییه کانی بالاده ست بوونی خۆی ده زانی و به پتویستی ده زانی له سه ر سه لاهه دین، به م ره تکردنه وه نیجابه یه ش بۆ هه موو هه وله کانی لیکگه یشتن، سه لاهه دین هیچ چاره یه کی تری

^۱ تاریخ الزنکیین فی مصر وبلاد الشام، ل: ۶۱.

^۲ تاریخ الزنکیین فی مصر وبلاد الشام، ل: ۶۱.

^۳ المعرة: شاریکی گهره یه له نارچه ی حمص له نیوان حلب و حه مادا

^۴ کفر طاب: شارۆچکه یه که له نیوان المعرة و حلبدا، الحمودی (۷۰۱۴هـ)

^۵ النوادر السلطانية، ل: ۹۴.

^۶ تاریخ الأیوبین فی مصر و بلاد الشام، ل: ۶۱.

له بهرده مەدا نەبوو جگە لەخۆداپەنین لە وەلەو لایەنگری، لەم بارودۆخەداو هیچ پاساویکی بەدی نەدەکرد بۆ ئەوەی کە نازناوی پاشا لەخۆی نەنێت^۱

دیاره جەنگی القرون دەنگدانەوی مەترسیداری هەبوو وەك چۆن دەرەنجامەكەشی مەترسیدار بوون، چونكە سولتان هەر كە لەرێگەئێ حەماوێ گەراپەوێ نێردراوێ كانی خەلیفە مستضیء گەیشتنە لای و تەشریفات و رێ و رەسم و ئالارەشەكان و ئیمزای دیوان یان پێبوو بۆ بوون بەسولتانی میسر و شام جگە لەحەلب، بەم پێشەش بوو بەسولتانی شەرعێ و بەهێزو گەورەیی هەموو ناوچەكەو، میراتگری راستەقینەیی نۆرەدین، ئەمەش زەنکیبەكانی نێگەرانیان کردو رقی حەلبی و فرەنجەكانی دژی زیاتر کردو، بوو هۆی هەلگیرساندنەوی جەنگ و وەك ئەوەی رێكەوتنی لەگەڵ حەلبدا هیچ نەبوو^۲.

۵- **جەنگی (قتل السلطان):** دوا هەول بوو بۆ دەرپەراندنی سەلاحەدین، چونكە جەنگی نێوان ئەبویی و زەنکیبەكان بەسەرکەوتنی لەقرون حەمادا كۆتایی نەهات، چونكە سەیفەدین غازی بێ ئومێد نەبوو كاتی هەوایی شەكستی بیستو، وەرگرتنی نازناو و تەشریفاتێ خەلیفەش لەلایەن سەلاحەدینەو بۆ حۆمكردنی میسر و ولاتی شام وروژاندی، ئەمە جگە لەلێدانی دراو بەناوی سەلاحەدینەو، ئەمەش بوو هۆی ئەوەی كە بێر لەتۆڵە سەندنەوێ بکاتەوێ و پلانیکی سەربازی دا بنێت بۆ گەمارۆدان و سەرکەوتن بەسەریداو ئەمەش بەچار میحوەر دەرکەوت:

● ناردی بۆ لای ئەمیرەكانی حەلب و گلهیی لێکردن بۆ پەلەکردنیان لەرێكەوتن لەگەڵ سەلاحەدینداو هانیدان بۆ هەلۆه شاندنەوێ و پشتگیریکردنی لەجەنگی داها توویدا^۳.

● بەلۆزێکی نارد بۆ ریمۆندی سییەمی فەرمانرەوای طرابلس و سەرپەرشتیاری میرنشینی بەیتولمەقدیس و داوای لێکرد كە لەگەڵیدا هاوێپەیمانێتی مۆر بکات و پشتگیری بکات دژ بەسەلاحەدین^۴.

● ویستی لەمەبەستەكانی سەلاحەدین تیڤگات و نێردراویکی بۆ نارد بەبیانوی ئاشتەوایی و وەرگرتنی پەیمان لێی، مەبەستی سەرەكیشی ئاشكرا کردنی پلان و مەبەستەكانی سەلاحەدین و بەهەلەدا بردنی بوو، بەلام نێردراوێكە كەوتە هەلۆه و نامەیی سەیفەدین غازی دووهمی بۆ ئەمیرەكانی حەلب دەرھێنا كاتی سەلاحەدینیش خۆیندیه و لەمەبەستی

^۱ تاریخ الأيوبيين في مصر و بلاد الشام، ل: ۶۱.

^۲ صلاح الدين الفارس المجاهد، ل: ۱۷۰.

^۳ مفرج الكروب (۳۶/۲)، تاریخ الأيوبيين، ل: ۶۲.

^۴ تاریخ الأيوبيين في مصر و بلاد الشام، ل: ۶۲.

بڼه ماله ی زه نکى و پلانیان گه یشتو له هه مان کاتیشدا زانى که نه میره کانی حه له ب
 ریکه وتنه که یان هه لوه شان دوته وه له نامه سازیدان بۆ ده سته پیکردنه وه ی جهنگ^۱.

• هه ریه که له فه رمانپه وایی قه لای کیفا^۲ و ماردین و نه میره کانی تری تورکمانی به لای خۆیدا
 راکیشا، هه روه که عمادالدین زه نکى براشى که فه رمانپه وای شه نگار بوو نامه یی خۆی
 ده رده بپری بۆ هاوکاریکردن له گه لیدا^۳. دیاره سه لاهه دین له م بارودوخه دوژمنکارانه وه دور
 نه بوو، بۆ نه وه ش که ری بگریت له هاوکاری سه یفه دین غازی و فه رمانپه وای طه رابلوس،
 پیشنیاری دۆستایه تی و ناشته وای له گه ل نه مه ی دوایدا کرد نه گه ر بیته و به بیلایه نی
 بمینته وه، هه روه که هه موو دیله خاچه رسته کانی نازادکرد وه که هیمایه که بۆ نیه ت پاکى^۴،
 نه وه بوو سه یفه دین غازی ژماره یه کی زۆر سه ربازی کۆکرده وه و به ره و نصیبین پیشپه وای
 کرد^۵، نه مه ش له مانگی ره بیعی یه که می سالی ۵۷۱هـ/ نه یلولی ۱۱۷۵ز دا بوو، هه تاوه کو
 کۆتایی وه رزی زستان تیایدا مایه وه، پاشان له فوراته وه په پییه وه بۆ البیره^۶، نامه یی نویسی
 بۆ سه عده دین کمشتکین و الملك الصالح و ئیسماعیل بۆ پشتیوانی کردنی، نه وه بووریکه وتن
 که فه رمانپه وای موسل به ره و حه له ب پیشپه وای بکات و له گه ل برازا که یدا کۆبیته وه بۆ
 بریاردان له سه ر هه نگاوی داهاتوو^۷، پاشان هه ردوو لا له شوینیکدا کۆبونه وه به (عین
 المبارکه) ده ناسراو بریاردا سوپای حه له ب بجیته پال سوپای موسله وه، به م پییه ش
 ژماره ی سوپا گه یشته بیست هه زار سه رباز، پاشان نه م سوپا زه به لاهه به ئاراسته ی
 دیمه شق پیشپه وای کرد له مانگی ره مه زانی سالی ۵۷۱هـ/ مانگی نازاری سالی ۱۱۷۶ز دا، له (تل
 السلطان) له دوری بیست میل له باشوری حه له به وه جیگیربون^۸، له م کاته شدا کمشتکین
 بریاریدا هاوکاری خاچه رسته کان بکات بۆ ناچارکردنی سه لاهه دین بۆ جه نگکردن له دوو
 به ره ی جه نکه وه هه تاوه کو لاوازی بکات، بۆ نه مه ش هه سته به نازادکردنی دیله

^۱ تاریخ الأیوبین فی مصر و بلاد الشام، ل: ۶۳.

^۲ قه لای کیفا: گوندیکی گه وره یه به سه ر دنیسو دارادا ده یوانیت.

^۳ زیده الحلب (۵۲۳/۲).

^۴ تاریخ الأیوبین فی مصر و بلاد الشام، ل: ۶۳.

^۵ نصیبین: شاریکی ناوه دانه له ولاتی جه زیره له سه رجاده ی کاروانه کانی موسل و شامدا.

^۶ البیره: شارچکه یه که له نزیک سمیساط له نیوان حه له ب و سه نگه ره کانی رۆمداو قه لایه کی تۆکه یه.

^۷ الکامل فی التأریخ، له: تأریخ الأیوبین، ل: ۶۳.

^۸ مفرج الکروب (۳۸/۲)، تأریخ الأیوبین، ل: ۶۳.

خاچپه رسته كانله چه له بداو به تاييه ت رينۆلډ شاتيوني فه رمانزه وای ره ها وهك ده سته پيشخه رى و سه لماندى نييه ت پاكي^۱.

سه لآحه دينيش به ئا راسته ي ركا به ره كانى جموجۆلى كرد دواى گه شتنى كۆمه كى له ميسره وه بۆى و له رووبارى العاصى په پيه وه له لای شيزه ره وه^۲ له مانگى شه والى/ مانگى نيسان به قرون چه مادا تپه پى هه تا وه كو گه يشته (تل السلطان) و ده رۆژ تپنه په پى سه يفه دين غازى به شيوه يه كى كتوپر به سه ريارزه كانيه وه له به رامبه ريدا ئاماده بوو، له و كاته شدا سه ريارزه كانى بلآوه يان كرديبوو بۆ ئاودانى ئه سه په كانيان، به لآم فه رمانپواى موسل دوو دل بوو له هيرش كردنداو بپياريدا روبه روبوونه وه كه دوا بخت بۆ رۆژى دواتر^۳، كاتيک له به ره به يانى رۆژى داهاتوودا سه ريارزه كانى ئاماده كرد له ده ي شه وال/ دوازه ي نيسان بۆ هيرشكرده سه ر سه ريارزه گه ي سه لآحه دين كات تپه پيپوو^۴، ئه وه بوو هه ردولا روبه روى يه كتر بوونه وه له جه ننگيكي توندا، خهريك بوو يه كه م هيرشى سوپاى زه نكييه كان سه ركه و تتيويت، به لآم سه لآحه دين هيزه يه ده كه كانى هينا بۆ ره تدانه وه ي هيرشه كه يان و هيلله كانى دوزمنى تيكشكاند، توانى هه تا وه كو ئيواره جه نكه كه يه كلا بكا ته وه، زه نكييه كان تووشى شكستى قورس بوون، هه نه ندى له سه ركرده كانيان بوون به ديلي سه لآحه دين، به لآم سه لآحه دين جواميرى نواندو ئازادى كردن^۵، ئه مه ش نه رمى نواندن بوو له بپر كردنه وه ي سياسيدا، وادياره مه به ستي راكشاني ئه وانه بوو به تاييه ت كه خه لكانيكي خاوه ن پله و پايه و كاريگه ريان تيدا بوو، كه وای له سه يفه دين غازى دووهم كرد ئه م شكسته قبول بكا تو بگه رپته وه بۆ ولا ته كه ي^۶ دياره له م جه نكه شدا جگه له دوزمنايه تى سه لآحه دين هيج ده سته و تتيكى نه بوو، ئه و مال و سامانه ش كه له سه ريارزه كه يدا به جييه تيشته سه لآحه دين به سه ر سه ريارزه كانيدا دابه شيكرد، ئه م سه ركه و تنه يه كلا كه ره وه ش، رى خوشكه ر بوو بۆ سه لآحه دين بۆ ده سته گرتن به سه ر چه له ب و ده و روبه ريدا و لكاندنى به ده و له ته كه يه وه، به لآم له م كاته دا نه يده ويست سوپاى سه يفه دين راوه دوو بنيت و گه مارۆى چه له ب بداتو، ته نها به چه ند په لاماريك بۆ سه ر مولكه كانى ركا به ره كه ي له ناوچه كه دا وازيه يتنا، پاش ئه وه ي سه ريارزه كانى ده ستيان گرت به سه ر ئه و قه لاو

^۱ وليم الصورى (۹۸۶/۲)، تاريخ الأيوبيين، ل: ۶۴.

^۲ شيزر: قه لا يه كه كه كوره يه كى تيدا يه له شامدا له نزيك المعرة و له نتيوان المعرة و حمادا

^۳ تاريخ الأيوبيين، ل: ۶۴.

^۴ تاريخ الأيوبيين، ل: ۶۴.

^۵ تاريخ الأيوبيين، ل: ۶۴.

^۶ النوادر السلطانية، ل: ۵۹، تاريخ الأيوبيين، ل: ۶۵.

شورانده دا که ده که ویتته باکور و باشوری حله به وه، دهره نجامی شه م پهرته وازییهش که ریزی موسلمانانی گرتیه وه هه ردوولا پریاریاندا که ده ست به دانوستان بکه ن بۆ چه سپاندنی ناشتی و له پیناو ریگه گرتن له سود بردنی خاچه رسته کان له م بارودوخه و له پیناو به رژه وه ندی گشتی موسولماناندا، بۆ شه م مه به ستهش هه ر لایه نه و دهستی له چه ند مه رجیک هه لگرت و له سه ر شه م خالانه ی خواره وه ریگه و تن:

• مه موان یه کده ست و یه که هه لویتست بن به رامبه ر به خاچ په رسته کان.

• نابیت هیچ لایه که شه م په یمانه هه لبه وشینیتتوه.

• نه گه ر یه کیک له و دوو لایه نه ریگه و تنه که ی هه لوه شانده وه یان پیچه وانیه ی جولایه وه، شه وه

هه موان دژی ده وه ستن هه تاوه کو پاشگه زبیتته وه.

• سه لاهه دین ده سته بر داری قه لای عه زاز^۱ ده بیت بۆ الملك الصالح.

• شه م ریگه و تنه له مانگی محرمی سالی ۵۷۲هـ / ته موزی ۱۱۷۶ز^۲ دا به ستره.

۶- کوچی دواپی سه یفه دین غازی دووهم و عیزه دین مسعودی یه گهم: شه و پیهاتانه ی که موسل

به خویه وه بیانی دوباره موسلی کرده جیی سه رنجی سه لاهه دین شه وه بوو له مانگی سه فهری

سالی ۵۷۶هـ / ته موزی ۱۱۸۰هـ کوچی دواپی کرد^۳ شه وه بوو خه لکی له سالی ۵۷۵هـ هاتنه

ده ره وه بۆ نویژه بارانه له ناکامی شه و قات و قپی و گرانییه ی که پوی له ولات کرد بوو،

سه یفه دینیش له که ژاوه که ی خوی هاته ده ره وه و خه لکیش ورژان و په نایان بۆ هیئاو داوایان

لیک کرد که فه رمان بدات به پریگرتن له فروشتنی مه ی، شه ویش وه لاسی دانه وه، شه وانیش

چونه وه شارو پویان کرده مالی مه ی فروشه کان ده رگا کانیا ن شکاندن و تالانیان کرد و

مه یه کانیا ن پژاندو، بته کانیا ن شکاندو کاری نادروستی زوریان کرد، خاوه نی ماله کانیش

په نایان برد بۆ جیگره کانی سولتان و سکالایان کرد دژ به پیاو چاکیک به ناوی ابو الفرج الدقاق،

به لام شه و له تالان و خراپه کاریه کانی خه لکدا به شدار نه بوو بوو به لکو ته نها مه ی پشتبوو، کاتی

بیانی خه لک ماله کان تالان ده که ن ریگری لیکردن، به لام شه و ان گوئیان پی نه دا، کاتی سکالای

له دژ تومار کرا هیئا نیا ن بۆ قه لاو مشته کوله یه کیان کیشا به سه ریدا و میزه ره که ی

که و ته خواره وه، کاتی سازاد کرا و یستی دابه زیت له قه لاکه به سه ری پوته وه دابه زی و

شه وانیش ویستیان میزه ره که ی بیستنه وه به سه ریه وه، به لام شه و رازی نه بوو وتی: سویند

^۱ عزاز: گوندیکه قه لایه کی تیایه له باکور ی حله ب.

^۲ مفرج الکروب (۴، ۱۲)، تاریخ الیوبین، ل: ۶۵.

^۳ تاریخ الیوبین فی مصر و بلاد الشام، ل: ۶۶.

به خوا سهرمدا ناپۆشم هه تاكو خوائى گه وره تۆلهم ده كاته وه له وكه سانهى كه سته ميان لى كردوم، نه وه بوو زۆرى نه خاياند نه وكه سه مرد كه نازارى دابوو، به دوائى نه وه شدا سه يفه دين نه خۆش كه وتو نه خۆشيه كه شى هه تاوه كو كۆچى دوائى به رده وام بوو، له وكاته شدا ته مهنى سى سال بوو، ماوهى فهرمانپروايشى ده سال و چهند مانگك بوو و يه كيك بوو له كه سه زۆر جوانه كان و بالائى زۆر پيك بوو، روخۆش و پيست سپى بوو، ريشى باز نهى بوو، له شيشى مامناوه ندبووله نيوان لاوازى و قه لاويداومروفتكى ژيرو شكۆداربوو، زۆر خۆى پيچ نه ده دا له كاتى سواربوونى ولاخ و دانيشتندا، پاكداوين بوو هيچ شستىكى ليوه باسنه كراوه كه پيچه وانهى پاكيى بيت. هه روهك به ويقارو جوامير بوو، نه يده هيشت هيچ خزمه تگوزاريكى بچيته مالى هاوسه ره كانيبه وه، مه گه ر خزمه تگوزاره كه ته مهنى كه م بووايه، هه روه ها رقى له رشتنى خوين و بردنى پاره و پول بوو كه ميكيش روژدوره زيل بوو^١، پاش كۆچى دوايشى موسل كه وته گيژاويكه وه له سه ره سه لهى جيئشيني، چونكه سه يفه دين غازى دوهم راى وابوو كه ده سه لات بسپردريت به معز الدين سنجرى كورپى كه له و كاته دا ته مهنى دوازه سال بوو، به لام له وه ده ترسا كه سه لاهه دين ده ست وه ريداته ناوميرنشينه كهى به تاييه ت كه كورپه كهى بچوك بوو، هه روهك عيزه دين مه سعودى براشى دژ به م بۆچونه بوو به بيانوى نه وهى كه نه و مافى خۆيه تى و نه و شياوتره بۆ نه و كارو و نه ميره كانى موسليش پشتگيريان ده كرد، نه مير موجهه دين قايمازيش نه و مه ترسيانهى خسته پيش چاو سه يفه دين غازى دوهم كه رووبه روى ده وله تى نه يوبى ده بيتته وه، نه گه ر منداليكى وهك كورپه كهى نه و بكرتته پاشا، واش دياره كه سه يفه دين غازى باوه پى هيناوه به پاي نه ميره كانى بويه عزالدين مه سعودى كرده جيئشيني خۆى^٢.

٧- كۆچى دوائى الملك الصالح نيسماعيل كورپى نوره دين مه حمود: كۆچى دوائى الملك صالح له بيست و پينجى سالى ٥٧٧هـ كۆچيدا بوو، هۆكاره كه شى (وهك باسكرا) نه وهيه كه نه مير علم الدين سليمانى كورپى جندر له راودا زه هرى ده رخوارد داوه له ناو هيئشووه تريدا، هه نديكيش ده لئين: ياقوتى نه لئه سه دى له نلو شه ربه تدا پتي داوه، ده شلئين: له خشكانجهيه كدا بوو، تووشى نازار بوو به و شيويه مائه وه هه تاوه كو مرد ره حمه تى خوائى ليبيت. نه ميش گه نجيكي جوان و پيكه و تووبوو، بيست سالى پر نه كرد بويه وه، يه كيكيبوو له پاكترين پاشاكان و

^١ تاريخ الأيوبيين فى مصر و بلاد الشام، ل: ٦٦.

^٢ الكامل فى التاريخ، (٩/٤٤٧، ٤٤٦).

هر كه سيكيش له باوكي بچیت نه وه سته می نه كړدوه، پزیشكه كان مه ی خوارنه وه یان
 وه كچاره سر بڼ داناو نه ویش فتوای له چنه د زانایه ك داوا كړدنه وانیش فتوایان بڼ دا، پاشان
 پتی ووتن ثایا خوارنه وه ی مه ی نه جه لم نزيك یان دوده خاته وه؟ ووتیان: نه خیر وتی:
 سویند به خوا ناخوځمه وه هه تاوه كو نه چمه خزمه تی په روه دگارو شتیكم خواردې ك
 قه ده غه ی كړدوه، كاتې له خڅی بیزاربوو و نه خڅشی ژوری بڼ هیئا نه میره كانی بانگ كړدو
 كه به یعت بده ن به عزالدین مه سعودی ناموزای و فره مانپه وای موسل له بهر به هیزی
 ده سه لات و توانای و هه تاوه كو نه هیلتیت ده ست سه لاهه دین بكه ویت، هه روه ها مه ترسیشی
 هه بوو له وه ی به یعت به عماده دین زه نكي ناموزاو فره مانپه وای شه نگار بدات، چونكه میړدی
 خوشكه كه ی و په روه رده كراوی ده ستی باوكیه تی و ناتوانیت له سه لاهه دین بیپاریزیت، كاتې
 كڅچی دووای كړد چه له بیه كان عزالدین مه سعودی كڅپی قطب الدین یان بانگ كړد،
 كه فره مانپه وای موسل بوو، نه ویش هات بڼ لایان و چووه ناو چه له به وه به شكومه ندیه كي
 ژوره وه و نه و ژوره ش ژورتيكي مه زن بوو، نه مه ش له بیستی شه والدا روویدا خه زینه و
 به ره مه كانی وه رگرت وه موو چه كه كانی ده سته به را گرت، تقی الدین عمریش له شاری
 مینجا بوو به ره و چه ما هه لات و بیني خه لكه كه یه شوین دروشمی عزالدین ی فره مانپه وای
 موسل كه ووتوون چه له بیه كانیش ته ماعیان خسته به ر ده م عزالدین مه سعود بڼ داگیر كړدنی
 دیمه شق، له بهر سه رقال بونی سه لاهه دین له ولاتی میسرداو ناماده نه بوونی
 له دیمه شقدا، هه روه ك ناگاداریا كړده وه له خڅشه ویستی خه لكی شام بڼ نه مماله نه تابه كیه،
 نه ویش وتی: له نیتوان نیتمه و نه واندا به لاین و په یمان هیه، چڼ ناپاكي بنوینم. بویه ماوه ی
 چنه د مانگيك له چه له ب مایه وه و پاشان به ره و الوقه رویشته و تایدا دابه زی و نوینه ره كانی
 عمادالدین زه نكي برای هاتنه لای و داویان لیكرد چه له بیان بڼ بگوپیته وه به شه نگارو ژور
 چه ختیان له سه ر نه و مه سه له یه كړده وه، براكه شی سه رته تا ناماده نه بوو، به لام دواتر
 به نابه دلې نه و كاره ی نه نجامداو چه له بی راده ستكردن، عمادالدینیش سنجارو خاپورو
 ره قی نصیبین و سروح و چنه د شوینتيكي تری راده ستی نه و كړد، كاتيك سولتان سه لاهه دین
 نه م مه سه لانه ی بیست به سه ریا زه كانیه و له میسره وه كه وته پې به ره و ژوره لات گه شته
 فورات و لیتی په پییه وه، هندی له نه میره كانی موسلیش و ویستیان به ری پیگرن، پاشان

سه لآحه دین دهستی گرت به سهر هه موو ولاتی جه زیره داو ویستی موسلّیش گه مارۆ بدات به لام بۆی نه چوو ه سهر، پاشان به ره و حه له ب هاتوو له عمادالدین زهنکی وه رگرت^۱.

۸- **گه مارۆی یه که می موسل:** نه و پیشهاته سیاسیانهی که ولاتی شام و جه زیره و موسلّ پاش کۆچی دواپی الملک الصالح نیسماعیل به خۆیه وه بیننی پالی یه سه لآحه دینه وه نا بۆ به جیپیشتنی میسرو به ریکه وتن به ره و رۆژه لات هه تاوه کو نزیک بیت له و روداوانه ی که له ویدا رووده دات و به پپی پیویست دهست وه ربداته بارودۆخه که نه و کارهش که عزالدین مه سعودپپی هه ستابوو له حه له بدا به هه لوه شانده وه ی، ریکه وتنی نیوان نه یوبی و زهنکی داده نا، چونکه نه م شاره و قه لاکانی ده وره به ری سهر به ناوچه کان ژیر ده سه لاتی سه لآحه دینه و خلیفه پپی سپاردوو هه روه کئمه کاره ی عزالدین مه سعودیش ده بیته هۆی له ناوبردن پیرۆه ی یه کیتی نیسلامی که سه لآحه دین هه ولی به دیهینانی ددها، بۆیه چه ند ریوشوینیکی گرت به ره له کاتی به ریکه وتنیدا به ره و رۆژه لات بۆ جیا کردنه وه ی حه له ب له ناوچه کان ده وره به ری له و ریوشوینانه ش:

۱- داوای له تقی الدین عمری برارای که فه رمانپوه ای حه مابوو و فروخ شا که فه رمانپوه ای دیمه شق و نه میره کان تر کرد که هیرش بکه نه سهر ناوچه ی رۆژناوای جه زیره و بیخه نه سهر ناوچه کان تری ژیر ده سه لاتی نه یوبی هه تاوه کو بیننه ریگر له په پینه وه ی سوپای موسلّ له رووباری فورات، به لام تقی الدین نه یوانی ری له عزالدین مه سعودی یه که م بگریت و مه سعودیش هاته ناوچه له به وه، هه روه ها فه روخ شاش سه رقال بووبه په رچدانه وه ی هیرشه کان ریئتۆلد شاتیون که ده یویست له قه لای کرکه وه هیرش بکاته سهر دورگه ی عه ره بی^۲.

ب- نامه یه کی نووسی بۆ خلیفه عه باس الناصر الدین الله (۵۷۵هـ - ۶۲۲ک) (۱۱۸۰ز - ۱۲۲۵ز). که تیایدا باسی کارو جیهادی خۆی ده کرد له نیسلامدا، نه و کاره مه زنانه ی که پیشه که شی خه لافه تی عه باسی کرد و رۆلی خۆی خسته روو له روخاندنی خه لافه تی فاتمیدا و گپرا نه وه ی ده سه لاتی عه باسی بۆ میسر، له هه مان کاتدا خراپی بارودۆخی ولاتی شام و هیرشکردنی خاچه رسته کان بۆ سهر حارم^۳ و ناپاکی فه رمانپوه ای موسلّ و ده ستدریژی کردنی سوپای حه له ب بۆ سهر ناوچه کان ژیر ده سه لاتی و هانا بردنیان بۆ خاچه رسته کان و نامه

^۱ البداية والنهاية (۵۵۳/۱۶).

^۲ تاریخ الأيوبيين فی مصر و بلاد الشام، ل: ۶۹.

^۳ حارم: شوریایه کی تۆکه و شارۆچکه یه کی پیرۆزه له لای نه نطاکیه نیستا سهر به حه له به.

گۆرپنه وه يان له گه‌ڵ حه‌شيشه‌كاندا به‌مه‌به‌ستى هاوكارى كردنيان دژ به‌په‌وه‌ى يه‌كيتى ئىسلامى كه‌سه‌لاحه‌دين هه‌ولتى پێكه‌ينانى ده‌دا. نه‌وه‌شى ياد خسته‌وه كه‌خه‌ليفه‌ مستضىء بامر الله حه‌له‌بو ده‌وربه‌رى خستۆته ژێر ده‌سه‌لاتيه‌وه، نه‌ویش ته‌نها له‌به‌ر كۆپه‌كه‌ى نوره‌دين مه‌حمود ده‌سته‌به‌ردارى بوو، ئێستاش داواى مافى خۆى ده‌كات، نه‌مه‌شى به‌م شيوه‌يه ده‌ربېرى: ئێستا با هه‌ر كه‌سه‌و مافى خۆى وه‌رگرێت و به‌به‌شى خۆى رازى بێت، له‌لای خۆشيه‌وه عيزالدين مه‌سعودى يه‌كه‌م رويكرده خاچه‌رسته‌كان بۆ هه‌تانه‌و هاندانيان بۆ هه‌يشكردنه‌ سه‌ر سه‌نگه‌ره‌كانى موسلمانان، هه‌تا وه‌كو سه‌لاحه‌ديت سه‌رقاڵ بكات له‌هه‌يشكردنه‌ سه‌ر وڵاته‌كه‌ى، سه‌لاحه‌دينش به‌هۆى ناپاكي فه‌رمانپه‌واى موسله‌وه مايه‌وه و بپياريدا گرنكى به‌ناوچه‌ى باكوورى شام و جه‌زيره‌ بدات و رويكاته حه‌له‌بو و موسل له‌كاتى به‌ريكه‌وتنيشيدا به‌ره‌و حه‌له‌ب مظفر الدين كه‌وكه‌به‌رى فه‌رمانپه‌واى حه‌پان چووه‌ پاليه‌وه و ئامۆزگارى كرد به‌په‌رپه‌وه له‌فورات و ده‌ستگرتن به‌سه‌ر نه‌و ناوچانه‌دا كه‌ كه‌وتونه رۆژه‌لاتيه‌وه پيش به‌ريكه‌وتن بۆ حه‌له‌ب، هه‌تا وه‌كو به‌هۆى نه‌ويوه شويته‌كانى تى له‌ياد نه‌چي‌ت، هه‌روه‌ها به‌ئێنى هاوكارى و كۆمه‌كيشى پێدا^١. شايانى باسه كه‌وكه‌به‌رى ناكۆك بوو له‌گه‌ڵ فه‌رمانپه‌واى موسل و قايمازى جێگریدا كه‌ له‌ولايه‌تى ئه‌ربيل (هه‌ولێر) دورى خستبويه‌وه^٢، نه‌وه بوو سه‌لاحه‌دين به‌ره‌و حه‌له‌ب به‌ريكه‌وت پشت نه‌ستور به‌بېه‌رى بوونى خه‌ليفه‌ و بۆ ماوه‌ى سێ رۆژ گه‌مارۆى حه‌له‌بيدا له‌مانگى جه‌مادى يه‌كه‌م/ نه‌يلولدا پاشان به‌ره‌و موسل به‌ريكه‌ت بۆ ده‌رههه‌تانه‌ى له‌ژێر ركه‌يفى بنه‌ماله‌ى زه‌نكى، نه‌وه بوو سه‌ره‌تا ده‌ستى گرت به‌سه‌ر جه‌زيره‌ و قه‌لاكانى ده‌وربه‌ريدا پاشان له‌فوراته‌وه په‌رپه‌وه له‌نزك البيره، كه‌مه‌مه‌دى كۆپى ئه‌لياسى ئه‌رته‌قى فه‌رمانپه‌واى گوپرايه‌لى بوو ئه‌رته‌قيه‌كانى قه‌لاى كي‌فاو ماردىنيش ملكه‌چى بوون په‌يوه‌نديان كرد به‌سوپاكه‌يه‌وه، نه‌وه بوو شاره‌كانى جه‌زيره‌ و ره‌هاو سروج^٣ و نصيبين و ره‌ققه‌ و خاپورو هتد يه‌ك له‌داوى يه‌ك خويان به‌ده‌ستوه‌دا و سه‌لاحه‌دينش شارى ره‌هاى دا به‌كه‌وكه‌به‌رى و حوسامه‌دين نه‌باله‌يجاي سه‌مىنيشى كرده والى و كار به‌ده‌ستى نصيبين، خاپوريشى به‌خشى به‌جمال الدين

^١ مفرج الكروب (١١٠/٢-١١٢)، تاريخ الأيوبيين، ل: ٧٠.

^٢ الكامل فى التاريخ، له: تاريخ الأيوبيين، ل: ٧٠.

^٣ تاريخ الأيوبيين فى مصر و بلاد الشام، ل: ٧٠.

^٤ سروج: شارۆچكه‌يه‌كه‌ نزك حه‌پان له‌ولاتى ميسر، الحموى (٢١٦١٣)

خوشتري^۱، به م شيوهيه سه لآحه دين تواني ده ست به سه ره مو و لاتي مضردا بگري^۲ و هاوپه يمانيتيه ك دروست بكات دژ به ميرنشيني موسل. له م حاله تشدا تهنه ا به ريكه وتن بۆ موسل و ده ستبه سه راگرتني له بهر ده مدا مابوويه وه، چونكه موسل سه رچاوه ي دله پاوكي و مه ترسي و كۆسپي^۳ك بوو له بهرده م به ديھيناني ئامانجه كانيدا كه به بي ده ستگرتن به سه ر موسل و شه نگارو جه زيروه ي ئين عومهردا به دي نايه ت^۴. هه روه ها سه لآحه دين له مانگي ره جه بي سالي ۵۷۸هـ / كانوني يه كه مي ۱۱۸۲ز گه شته موسل و ئابلوقه يه كي توندي به سه ردا سه پاندو پاشان هي^۵رشي بۆ كرد، به لام نه يتواني ده ستی به سه ردا بگري^۶ت به هۆي توكمه يي و به هي^۷زي شوراكاني و ئه و ئاماده كاربه باشه ي كه عيزالدين مه سعودي يه كه م و قايماري جيگري كرد بويان، هه ستابوون به كۆكرده وه ي سه ربازيكي زۆر بۆ به رگري كردن لي و چه ك و ناميري جه نكي زۆريان له ده وروبه ري شار دامه زرانديبوو^۸، سه لآحه دينيش له كاتي گه مارۆكه دا هه ستا به گه شتيكي به سه ركرده وه به ده وروبه ري شارداو دنيا بوو له وه ي كه ناتواني^۹ت ده ستی به سه ردا بگري^{۱۰}ت، فه رمانپه وای موسليش له م كاته دا به هه موو لايه كدا كه وته جموجۆل بۆپه يداكردي هاوپه يمان و قاضي به هانه ديني كوپي شه دادی نارد بۆ به غدادو په نای بردي بۆ خه ليفه ي عه باسي بۆ دورخستنه وه ي سه لآحه دين له ولاته كه ي، خه ليفه ش نامه يه كي نوسي بۆ شيخالشيوخ صدر الدين كه له گه ل سه لآحه ديندا بوو، فه رماني پيكرده كه ببسته ناو بزيوان له نتيوان هه ردوولادا^{۱۱}، هه روه ها داواي كۆمه كي له ^{۱۲} قزل نه رسه لاني فه رمانپه وای نه زره بايجان^{۱۳} و په هله واني كوپي ئيلدكزي نه تابه كي هه مه دان كرد^{۱۴} به لام تهنه ا بگتمري سقمان هات به هانه يه وه و هه ستا به ناردي وه فديك بۆ لای سه لآحه دين بۆتكاكردن و وازه ينان له موسل^{۱۵}، هه رچه نده سه لآحه دين داواي وه فده كه ي بگتم ره تكرده وه، به لام تيكرای نه م هۆكارانه بونه

^۱ مفرج الكروب (۱۱۹/۲)، تاريخ الأيوبيين، ل: ۷۱.

^۲ جزيروه ي ئين عومهر: شارۆچكه يه كي له بابكوري موسله وه سي رۆژ دووره، الحموي (۱۳۸/۲).

^۳ الكامل في التاريخ، له: تاريخ الأيوبيين، ل: ۷۱.

^۴ تاريخ الأيوبيين، ل: ۷۱.

^۵ مفرج الكروب (۱۲۲/۱)، تاريخ الأيوبيين، ل: ۷۱.

^۶ خلاط: شارۆچكه ي عاميره ي به ناوبانگ كه خاوه ني خيرو بي^۷ريكي زۆره

^۷ ئازره بايجان: هه ري^۸ميكي به رفراوانه ناوه نده كه ي شاري ته بريزه، الحموي (۱۲۸/۱)

^۹ هه مه دان: گه وهره ترين شاره له هه ري^{۱۰}مي چياكاندا

^{۱۱} الكامل في التاريخ، له: تاريخ الأيوبيين، ل: ۷۲.

هۆی ئه وهی که به پلانه کهیدا بچیتته وه بۆ دهست به سه راگرتنی موسل له رتی هیزی سه رباریه وه، و ئاره زووی گرتنه به ری شیوازی سیاسی کرد، واش پێ دهچیت که سه لاهه دین تووشی ته نگه تاوی بویت له له دهست دانی پله و پایه و پیگه ی خۆی ترسابیت وه ک تیکۆ شه ریک له پێناو ئیسلامدا، به هۆی ده رکه و تنیه وه وه ک که سیبک که چاوی برپوه ته میرنشینی موسل، بۆیه سولح و ئاشته وای پێشنیار کرد بۆ عیزالدین مه سعودی یه که م، ئه ویش داوای که پاندنه وه ی ئه و ناوچانه ی کرد که سه لاهه دین دهستی گرتبوو، سه لاهه دینیش رازی بوو به مه رجیک که رازی نه بیت به دهست به سه راگرتنی حه له ب، به لام فه رمانه وه ی موسل رازی نه بوو ناپاکی به رامبه ر به براکه ی بنوینیت و سور بوو له سه ر هیلانه وه ی له ژیر رکیفی براکه یداو ناماده یی خۆی ده ربپی بۆ یارمه تی دانی ئه گه ر رویه پوی مه ترسی بیتته وه ^۱.

ج- دهست به سه راگرتنی شه نگار: ده ره نجامی هه ره سه یتنانی دانوسنه کان له نێوان هه ردوولا، سه لاهه دین رای وابوو که گه مارۆی له سه ر موسل توند تر بکات و دایرپیت له حه له ب، شه نگالیش ئه و شاره بوو که ئه م سیاسه ته ی بۆ مسۆگه ر ده کرد بۆیه ئابلقه ی هه لگرت له سه ر موسل و به ره و شه نگار به ریکه وت. له ۱۶ ی شه عبانی سالی ۵۷۸ ک ۱۵ ی کانوونی یه که می سالی ۱۱۸۲ زدا، بۆ ماوه ی ۱۵ رۆژ گه مارۆیدا هه تاوه کو دهستی به سه را گرت ^۲.

د- ده رنه نجامه کانی دهست به سه را گرتنی شه نگار: دهست به سه را گرتنی شه نگار بووه هۆی توپه بوونی ئه میره کانی جه زیره، بۆیه بانگه یشتیان کرد بۆ به ستنی هاوپه یمانیته یه کی به رگری دژ به سیاسه تی سه لاهه دین، چونکه هاتنی بۆ جه زیره و ده ستگرتنی به سه ر شه نگاردا بوه مایه ی بێزاریان، به و پێیه ی که ئاسایشیان ده خاته مه ترسییه وه، هاوپه یمانیه تیه کهش له شاه ئه رمه ن سقمان فه رمانه وه ی خلاط و قطب الدینی کوپی نجم الدین ابی فه رمانه وه ی ماردین و ده ولته ی شاهی فه رمانه وه ی به دلپس ^۳ و ئه رزن ^۴ له گه ل عزالدین مه سعودی یه که مدا ^۵ پیکهاتبوو، پاشان هاوپه یمانه کان چوونه ده ره وه بۆریه روو بوونه وه ی به سود وه رگرتن له بلۆبوونه وه ی سه رباره کانی به جه زیره دا، ئه وه بوو له ناوچه ی حرزمی ماردیندا سه ربارگریان پیکه وه نا، کاتی سه لاهه دین به جموجۆله کانی زانی سوپا که ی

^۱ تاریخ الأیوبین، ل: ۷۲.

^۲ الکامل فی التاریخ، له: تاریخ الأیوبین، ل: ۷۲.

^۳ به دلپس: شارۆچکه یه که له ده رویه ری ئه رمینیا نزیک خلاط، الحموی (۱/۳۵۸).

^۴ ئه رزن: شارێکی به ناوبانگه نزیک خلاط

^۵ تاریخ الزمان غریغوریوس الملطی، ل: ۱۹۹.

کۆکرده وه به رهو راس العین به ریکه وت^۱ بۆ رووبه رووبونه وه یان، به لام نه وان وادیار بوو له رووبه روو بوونه وه ده ترسان بۆیه بلالوه یان لیکردو هه ریه که گه پرایه وه بۆ ولاتی خۆی^۲، به م شیویه عزالدین مه سعودی یه که م له هه وله کانیدا بۆ وه ده رنانی سه لآحه دین له ناوچه ی جه زیره شکستی هینا سه رباری پیشگیری کردنی هه ندی له شه میره کان بۆی وه هینده هینزی به ده سته وه نه ما که بتوانیت کۆسپ بۆ پرۆژه کانی سه لآحه دین دروست بکات له ناوچه که دا^۳.

۵- ده سته سه را گرتنی نامه د: سه لآحه دین سودی له بلالوه پیکردنی نه یارانی و لاوازیان وه رگرتو به رهو نامه د پیشپه وی کرد پاش وه رگرتنی مۆله ت له لایه ن خه لیفه الناصر الدین الله وه بۆ هیرشکردنه سه ری نوره دین محهمه دی فرمانپه وی قه لای کیفاش زۆر داوای هیرشکردنه سه رو ده ست به سه را گرتن و راستکردنه وه ی نه و شاره ی لیکرد، به پیتی نه و ریکه وتنه ی که له نیتوانیندا روویدا^۴، نه وه بوو سه لآحه دین له ۱۷ ی ذی الحجه ی سالی ۷۸هـ/ ۱۵ ی نیسانی ۱۱۸۲ دا گه یشته نامه دو ئابلو قه ی به سه ردا سه پاند فرمانپه واکه شی که محمد کوپی ئیلدکز بوو زۆر لاواز ته نها به ناو ده سه لاتداریوو، ده سه لاتداری راسته قینه ش به هانه دین نیسان بوو، که زۆر پیسکه و به دره وشت بوو، ئازوقه و مال و سامانی له خه لک ناوچه گرتبویه وه، له م ماوه یه شدا سه لآحه دین نامه ی نارد بۆ گه وره شه میره کانی نامه دو به لێن و مژده ی پێده دان و هه په شی لێده ده کردن نه گه ر سور بن له سه ر جه نگو کوشتار^۵. شه بارودۆخه ش که خه لکی تیکه وتبوو لاوازو بی هینزی کردن و بسووه هۆی رسوا بوون و خه مساردیان له به رگریکردندا، نه مه ش نیین نیسانی ناچار کرد که داوای شه مان و په نادان بکات بۆ خۆی و خیزانه که ی و ماوه ی سی رۆژ مۆله تی بدات بۆ گواستننه وه ی سامان که نه جینه کانی، پاش کۆتایی هاتنی شه م مۆله ته ش سه لآحه دین له ۱۰ ی موحه په می ۷۹هـ/ ۱۶ ی ئایاری ۱۱۸۲ دا سه لآحه دین شاره که ی گرته ده ست و له گه ل ناوچه کانی ده رووبه ریدا راده ستی نوره دین محمدي کردو فرمانی پیکرد که دادگه ری تیا دا به ریا بکات و

^۱ راس العین شارێکی گه وره و په ناویانگه له شاره کانی جه زیره له نیتوان هه ران و نصیبیندا

^۲ الکامل فی التاریخ، له: تاریخ الأیوبین، ل: ۷۳.

^۳ تاریخ الأیوبین فی مصر و بلاد الشام، ل: ۷۳.

^۴ تاریخ الأیوبین فی مصر و بلاد الشام، ل: ۷۳.

^۵ تاریخ الأیوبین فی مصر و بلاد الشام، ل: ۷۳.

ستم نه هیلت و گوپرایه ل و فرمانبردارى سولتان بیّت و، هرکاتیکیش داوای کومه کی له نامه د کرد بۆ رووبه روو بوونه وهی فرنجه کان نامه ده بیّت^۱.

دووهم: پاش دهست گرتنی به سهر حه له ب:

به سهر ناوچهی جه زیره دا سه لاهه دین بوه دراوستی میرنیشنی حه له ب و بریاریدا بیهینیتته ژیر رکیفی خویه وه پیش نه وهی ده سته به سهر موسلدا بگریت، هر بویه له فورات په پیه وه و له ناوچهی تل خالدا بارگه و بنه ی خست ده وروبه ری له ده وروبه ری حه له ب و ئابلوقه ی به سهر دا سه پاند هه تاوه کو له مانگی محرم ی سالی ۵۷۹هـ / ئایاری ۱۱۸۳ز خوی به ده سته وه دا، پاشان له ویشه وه به ره و عینتاب به پیکه وت^۲ و ناصر الدین محمدی فرمانرواشی ملکه چی خوی پیشان داو داوای لیکرد که وهک والی نه شوینه بیهینیتته وه، سه لاهه دینیش رازی بوو، پاشان له عینتابه وه به ره و حه له ب پیشپه وهی کرد و له ۲۶ی محرم / ۲۱ی ئایاردا گه شته حه له ب، به لام یه کسهر جهنگی له گه لدا نه کردن، به لکو چوه میدان الأخضره داوای چهند رۆژیک گواستیه وه بۆ کیوی جوشن وای پیشانی عیمالالدین زه نکى دووم دها که خانوو بۆ خوی و سه رباره کانی دروستده کات هه تاوه کو ناچارى خۆبه ده سته وه دانی بکات و ریى له خوین رشتن بگریت^۳ عیمالالدین زه نکى دووه میش ناچار بوو دانوستان بکات له گه ل سه لاهه دیندا بۆ به ده سته وه دانی شاره که و نه میر حسام الدین طومان بوو ناو بیوان له نیوانیانداو له سهر نه م خالانه ریک که وتن:

● عیمالالدین زه نکى دووم ده سته برداری حه له ب بیّت بۆ سه لاهه دین.

● سه لاهه دین شه نگارو خاپور نصیبین و سروج بدات به عیمالالدین زه نکى دووم.

● الرقهش بدات به حسام الدین طومان.

● عیمالالدین زه نکى دووم هیزه کانی ده خاته ژیر فرمانی سلاحه دین هرکاتى پیویستی پێیان هه بوو.

● سه لاهه دین هاته شارى حه له به وه داوای مۆرکردنی ریکه وتننامه ی ناشتی له ۱۷ی صفری سالی ۵۷۹هـ / ۱۸ی حوزه ی رانی سالی ۱۱۸۳ز دا خه لکیش پیشوازیان لیکرد^۴.

۱- **ناکامه کانی ده سترتن به سهر حه له بدا:** به میزبونى پێگه ی سه لاهه دین و پته و بونی به ره ی نیسلامی و یه کلابوونه وهی بۆ کوشتاری خاچه رسته کان هه ندیک بون

^۱ تاریخ الأیوبین فی مصر و بلاد الشام، ل: ۷۴.

^۲ عینتاب: قه لایه کی توکمه یه له نیوان حه له ب و ئه نطاکیه دا پیشت به دلوک ناسرابوو.

^۳ تاریخ الأیوبین فی الشام، ل: ۷۴.

^۴ مفرج الکروب (۱۴۲/۲)، تاریخ الأیوبین، ل: ۷۵.

له دهره نجامه کانی ده سترگرتن به سهرحه له بدا ئه مهش ترسی خسته دلی فهره نجه کان و ئهم رووداوه یان به گه وره ترین شکوژانی که روویه روویان بو بیته وه ههروه ها ئهم رووداوه په یوه ندی سیاسی و سه ربازییه کانی نیوان میسرو ولاتی شامی دوپا تکرده وه، مولکه کانیشیانی له ولای شامدا له و میحوه ردها قورخرکرد، ئه وه بوو بوهمندی سییه م که فهرمان په وای ئه نطاکیه بوو داوای په نادانی له سه لاهه دین کردو سه لاهه دینیش به وه رازی بوو پاش به ئه نجام گه یاندنی یلانه که ی بو یه کخستنی جیهانی ئیسلامی له روزه ولاتی نزدیکدا^۱.

• گه مارؤی دووه می موسل؛ نه و رووداو پی شهاتانی که له موسلدا رویاندا سه لآحه دینی ناچار کرد که دووباره ده سه و ردا ته کاروباری موسل، نه بوو له مانگی جه مادی یه که می سالی ۵۷۹هـ/ نه یلوی ۱۸۳۲زدا عزالدین مه سعودی یه که م گوی ی بۆ قسه لۆکی هه ندی له نه میره کانگرت دژ به مجاهد الدین قایمقازی جیگری (له وانه ی که دوژمنایه تی له نیتوانیاندا هه بوو) و ده سنگیری کردو خسته زیندانه وه و دهستی گرت به سه ر مال و مولکیدا، له ئه ربیل (هه ولیر) و جه زیره ی ئه بن عومه ر شه هه زوړ^۲ و دقو قا^۲، و قه لای عقر الحمديه که له ژیر ده سه لاتی قایمازدا بوو و چند جینشینکی نیدا بوو که به ناوی نه وه وه حوکیان ده کرد، کاتی قایماز ده سنگیرکرا، نه وه میرانه ی یاخیبوون و زهینه دین یوسفی فه رمانپه وای ئه ربیل و معز الدین سنجرشای فه رمانپه وای جه زیره ی ئه بن عومه ر نامه ی وه فا داریان نارد بۆ سه لآحه دین به م شیوه یه ش نه م دوو شاره که و تنه ژیر ده سه لاتی سه لآحه دینه وه، نه م هه ل سوکه و ته نا مه سئولانه ی عزالدین مه سعودی یه که م بووه هۆی لاوازکردنی هه لویستی خۆی به رامبه ر به سه لآحه دین، ناچار په نای برده به رسیاسه ت و قاضی به هانه دینی کوپی شه دادی نارد بۆ خه لیفه ی عه باسی له مانگی شه والی سالی ۵۷۹هـ/ کانونوی دووه می ۱۸۴۴زدا، داوای لیکرد که سه ر له نوێ ببیته ناویرژیوان بۆ ناشته وای کردن له نیتوان نه وو سه لآحه دیندا، خه لیفه ش وه لامی داخوازییه که ی دایه وه و شیخ الشیوخ و به شیر الخادمی نارد دانوستان له گه ل سه لآحه دیندا بکات بۆ چاره سه رکردنی کیشه کانی نیتوان نه وه و فه رمانپه وای موسل، محی الدین شاره زوریش وه نوینه ری فه رمانپه وای موسل په یوه لحنی پیوه کردن له گه ل قاضی ئه بن شه ددادا، به لام دانوستانه کان به هۆی چند گرفتیکه وه وه ستیئران، به هۆی

^١ تاريخ الأيوبيين، ل: ٧٥.

۲. شه هژور (شار هژور): ناوچه که به فراوانی ناو حیاه لهنتوان تهریل و هه مه زاندا.

٣ دقوڤا: شارٽيڪه له نٽوان ئه رييل و به غدادا، الحموى (٤٥٩/٢)

^٤ النوادر السلطانية، ل: ١١٢، ١١١، تاريخ الأيوبيين، ل: ٧٦.

ئەو ھى ھەسەلاھە دىن فەرمانپەرە ۋاى ئەرپىل ۋە جەزىرە ھى ئىبىن عومەرى سەرپىشكەردىن بولۇپ
 لەنتىۋان چۈنە پال خۇى ياخۇد ھەلبۇزاردىن فەرمانپەرە ۋاى موسلىدا ئەمەش لەلەين نوپىنەرى
 عىزالدىن مەسعودى يەكەمە ۋە رەتكرابە ۋە سور بون لەسەر پاشكۆيە تيان بۇ فەرمانپەرە ۋاى
 موسلى، ھەروەھا سور بون لەسەر ناۋەيتىنەيان لەياداشتنامە ھى ئاشتەۋايدا، ئەمەش بۈۋە
 ھۆى گەرپانە ۋە ھى نوپىنە رەكان بەدەستى خالى، بەلام عىزالدىن مەسعودى يەكەم پەى بە
 تەنگەزە يە برد كەخۇى تىخستىبو ۋە پەشيمان بۈۋى ۋە لەسەر ئەو كارە ھى كەئەنجامى دابو
 ۋە جىگرەكە ھى ئازادكرد ۋە سەلاتى جارانى بۇگىتپا ۋە^۱. ئەو ۋە بۈۋە مەھىدالدىن قايمان
 لەكاتىكدا لەزىندان ئازادكرا كەموسلى بەرە ۋە لاۋازى دەچو دەسەلاتدارانى ۋە ھىان بەردابو،
 ئەۋىش كارىكرد بۇ گەرپانە ۋە ھى ھىز بۇ دەزگاكە ھى دەۋلەت بەتايىبەت سوپا، بۇ ئەم
 مەبەستەش داۋاى كۆمەكى لەھىزەكانى دەۋرۈپەركرد ۋە ۋەلەكانى سەرگەۋتو
 بۈۋنلە راكشەنى قىزلى فەرمانپەرە ۋاى ئازربايجان ۋە سى ھەزار سەربازى لەلەين ئەۋە ۋە بۇ
 نىردرا^۲، ئەۋە بۈۋە داۋاى ئەۋە ھى كەمتەمانى بەتۋان ھى خۇى پەيداكرد، بىرپاريدا كەناۋچەكە
 دەست بەسەر اگىراۋەكانى ئەتەكەكە ھى بگىتپەتە ۋە، بۇ ئەم مەبەستەش ھىرشى كىردە سەر
 ئەرپىل (ھەۋلىر)، بەلام نەيتۋانى دەستى بەسەردابگىت^۳، سەلاھە دىنىش بى ئاگا نەبۈۋ لەم
 روداۋانە ۋە بىرپاريدا بەرگى لەزىن الدىن يوسفى ھاۋپەيمانى بىكات كەفەرمانپەرە ۋاى ئەرپىل بۈۋە،
 پاشان بەرە ۋە موسلى بەرپىكەۋىت بۇ دەھىتەنى لەچىنگى عىزالدىن مەسعودى يەكەم، زۆرى
 نەخايەندەھىزەكانى كۆكردە ۋە ۋە سەرگەردايتى خۇى بەرە ۋە ھەپران بە رى خست لەصفرى
 سالى ۵۸۱ ك/ ئايارى سالى ۱۱۸۵ ز داۋ لەرأس العىن لايداۋ پاشان بەرە ۋە دىنسر بەرپىكەۋت^۴،
 لەۋىش عىمالدىنى كۆپى قرا ئەرسەلان ئەرتەقى لەگەل سەربازەكانى نۈرەدىن مەمەدى
 بىرايدا كەفەرمانپەرە ۋاى قەلاى كىفاۋ نامەد بۈۋە پەيۋەندىان پىۋەكرد ۋە پىكەۋە بەرە ۋە نصىبىن
 بەرپىكەۋتن ۋە لەۋىش موعىزەدىن سىجرو شامى كۆپى سەيفەدىن غازى يەكەمى فەرمانپەرە ۋاى
 ئىبىن عومەر گەپىشتە ۋە پىياندا^۵، سەلاھە دىنىش بەردەۋام بۈۋە لەپىشپەۋىدا بەرە ۋە موسلى ۋە

^۱ مفرج الكروب (۲/۱۵۶، ۱۵۵)، تاريخ الأيوبيين، ل: ۷۶.

^۲ تاريخ الأيوبيين، ل: ۷۶.

^۳ تاريخ الأيوبيين، ل: ۷۶، سەبىرى: مەھەدالدىن قايمان ئاۋب اربىد والموصل.

^۴ تاريخ الأيوبيين، ل: ۷۶، سەبىرى: مەھەدالدىن قايمان ئاۋب اربىد والموصل.

^۵ دىنسر: شارۋچەكە يەككى گەرە ۋە ناۋبانگە لەدەۋرۈ بەرى جەزىرە ھى نىكەمەردىن

^۶ مفرج الكروب (۲/۱۶۶).

له ئىسماعىلياتى نزيك موسل لايدا له مانگى ره بىعى يه كه مى ٥٨١/ك ١١٨٥ ز دا. وه ك پالېشتىكىش بۆ هه لۆيسته كانى نامه يه كى نارد بۆ خه ليفه ي عه باسى و ئاگادارى كرده وه له وه ي ئه يه وېت كاروبارى موسل يه كلا بكا ته وه و ئاماره شى به وه دا كه خه لكه كه ي به ناوى طغرلى سلجوقييه وه وتارده دهن كه سولتانى عه جه م و نه يارى خه ليفه يه، دراويشى به ناوى ئه وه وه لى دهن و نامه ش له گه ل خاچه رسته كاندا ئالوگۆر ده كه ن وهانىان دهن بۆ هئيرشكرده سهر ولاتى موسلمانان، هه روه ها رونيكرد وه كه ئه و بۆ پاوانخو ازى له ناوبردى بنه ماله ي زه نكى نه هاتوه، به لكو مه به ستى گېرانه وه يانه بۆ گوپرايه لى خه ليفه و سه رخستنى ئيسلام و ريگري له سته مكارى و بى شرمى نواندن به رامبه ر به موسلمانان و پچراندنى په يوه نديان له گه ل سه لجوقيه بيگانه كاندا و ناچار كردنيان بۆ ريژگرتن له دراوسى و كه ياندى په يوه ندى خزمه تى^١، ئه وه بوو فشارىكى به هئيزى خسته سهر عيزالدين مه سعودى يه كه م ئه مه ش ناچارى كرد كه په نا بۆ ئاگر به ست به ريّت و پاشان وه فديكى نارد له لاي كه كچه ئاموزاكه ي نوره دين مه حمود و ژنانىكى ترى تيا دا بوون، له گه ل كۆمه لىك له پياو ماقولان بۆ داواى ئاشته وايى و ده ست هه لگرتن له گه مارۆدانى موسل، راي سه لاهه دينيش له گه ل په سه ند كردنى ريگه وتندا بوو ئه گه ر ناره زاي زانا عيسى هه كارى و ئه مير عه لى كورپى ئه حمده المشطوب نه بوايه كه هۆشداريان پيدا هه ستان به په سه ند كردنى سولح و پتيان وت: شوينىكى وه ك موسل له بهر ئافره تىك ده ستى ليه ئاگيريت، چونكه عيزالدين مه سعود به هۆى ده سته وسانى و بى توانايى له پاراستنى موسل ناردونى^٢، ئه ويش راكه يانى په سه ند كردو پۆزشى هينايه وه بۆ وه فده كه ي موسل و هه ستا به گه مارۆدانى موسل، به لام چه ند كۆسپىك هاته رپى كه گرنگ ترينيان:

- خه لكى موسل له لاي رۆژه لاتى شاره كه وه ده هاتنه دهره وه و دژ به هئيزه ئه يوببىيه كان ده جه نگان و پاشان ده گه پرانه وه بۆ ناو شار ئه مه ش سه لاهه دينى نيگه رانكرد.
- قايماز به ته واوى موه سلى توكمه و قايم كردبوو و چاكسازى له سوپادا كردبوو هه تا وه كو بتوانى به رپه رچى ئه يوببىيه كان بداته وه، به م شيوه يه سه ر يازه كانى خوڤاگران به رگرين ده كرد.

^١ مفرج الكروب (١٦٦/٢)، تاريخ الأيوبيين، ل: ٧٧.

^٢ الكامل فى التاريخ (٥٠٦/١٠): تاريخ الأيوبيين، ل: ٧٨.

● گه مارۆدانی موسڵ له کاتی کدا دهستی پێکرد که پلهی گهرما بهرز بوو، بۆیه سه لاهه دین
فه رمانی وه ستاندی جهنگی دا هه تاوه کو نه و گهرمایه کوتانی دیت.

● وایکه وت له و کاته دا ناوی رویاری دیجله زۆر که میکردو نه ندازیاره کان نامۆزگاری
سه لاهه دینیان کرد که رپرتهی رویاره که بگۆریت و دوری بخته وه له موسڵ، هه تاوه کو
خه لکه که ی تینوو بین و ناچاری خۆبه دهسته وه دان بین، به لام سه لاهه دین پیتی وابوو که ئه
پرۆژه یه کاتیکی زۆر ده خایه نیت و هه ول و ماندوو بوونیکی زۆری ده ویت ده بیته هۆی مانوو
کردنی سوپا.

● قه دهردا بوو که له کاتی گه مارۆکه دا هه ریه که له شاه ئهرمه نی فه رمانپه وای خلای بی ئه وهی
کو پێک جێبه یلێت که جیی بگریته وه و نوره دین محمه دی فه رمانپه وای ئامه دو قه لای کیفا^۱
مردن، سه لاهه دینیش ویستی کارویاری میرنیشینه ئهرته قیه کان ریکبخت به شیوه یه که
که خزمه ت به ئامانه گانی خۆی بکات^۲.

۲- هه ولدا بو ده ستگرتن به سه ر خه لاطدا: له دوا ی کۆچی دوا یی فه رمانپه واکه ی یه کێک
له مه مالیکه کان به ناوی سسف الدین به کتمر دهستی گرت به سه ر خه لاطدا، سه لاهه دینیش
به هیوا بوو دهستی به سه ردا بگریته بۆ ئه مه به سه شت راویژی کرد به سه رکرده
سه ر یازیه گانی، نه وانیش هه ندیکیان پای له گه ل درێژه داندا بوو به گه مارۆدانی موسڵ، به لام
هه ندیکی تر رایان وابوو که به ری بکه ویت بۆ خه لاط به بیانوی ئه وهی که ئه وه ری خوشکه ره
بۆ ده ستگرتن به سه ر شوراو قه لاکانی تری ناوچه که دا، له ئاکامی ئه مه جیاوازییه شدا
سه لاهه دین دوو دل بوو له بریار داندا و هه لویستی یه کلایی نه کرده وه هه تا نه و کاته ی
که نامه ی بانگه یشتی له خه لکی خه لاطه وه پێگه یشت که تیایدا بانگه یشتیان ده کرد بۆ گرتنه
دهستی خه لاط^۳، له راستیشدا شمس الدینی کوپی په هله وانی کوپی ئیلدکزی فه رمانپه وای
نازه رییجان و هه مه دان و چاوی بریبویه خه لاط پاش ئه وهی هه وائی کۆچی دوا یی شای
ئهرمه نی بیست، بکمریش ترسی ئه وهی لێنیشته که پۆسته که ی له ده ست بدات و خه لکی
خه لاطیش ئاماده نه بوون ملکه چی بن، بۆ رێگرتن و به رپه چدانه وهی ئیلدکز، بکتمر له گه ل
پیاو ماقولانی شاره که دا ریککه وت له سه ر نامه ناردن بۆ سه لاهه دین و گوێراپه لی نواندن بۆی،
ئه مه کاره شیان به نیازی به گژیه کدا دانی سه لاهه دین و ئیلدکز ده کرد هه تاوه کو ناوچه که

^۱ تاریخ الأیوبین، ل: ۷۸.

^۲ تاریخ الأیوبین، ل: ۷۸.

^۳ الكامل فی التاریخ، له: تاریخ الأیوبین، ل: ۷۹.

به ده ست خۆيانه وه بمیښته وه، نه وه بوو سه لاهه دين به ره و خه لاط به ريکه وت بى نه وه ی به نيازى بکتم بزانیت و له پيشه وه ی سوپاکه شيده ناصر الدين محمدی کوپى شيرکوى ناموزاو مظفر الدينی کوپى صاحبى فرمانپه وای هه ران و چهنده که سيکی تری دانا، له بطوانه له نزیک خه لاط لایانداو، زانا عيسای هه کارى و غرس الدين قلعج نه رسه لانی نارد بۆ خه لاط بۆ بپياردانى رى و شوینی خۆبه دهسته وه دانه که، خۆشى به ره و ميفارقين به ريکه وت بۆ ده ست به سه راگرتنى، هه چى په هله وانيشه به ره و خه لاط به ريکه وت و له نزیک نه و شاره بارگه ی خست، نيردراکانى بکتم ريش سه ردانى هه ردو لایانى کردو هه په شه يان له په هله وان کرد که نه گه ر هيرش بکاته سه ر خه لاط نه و ا شاره که راده ستى سه لاهه دين ده که ن، به لام په هله وان توانى بکتم به لای خۆيدا رابکيشیت و که که ی خۆى لى ماره بکات، بکتم ريش پوزشى بۆ نيردراوه کانى سه لاهه دين هينايه وه و نه وانيش به بى نه وه ی هيچ نامانجیک به ده ست بيښن، ناوچه که يان به جيهيتشت، به م شيوه يه ش هه وله کانى سه لاهه دين بۆ ده ست به سه راگرتنى خه لاط شکستى هینا^۱. له لايهن خۆشيه وه قطب الدين شقمان که بووه جينشيني باوکى له فرمانپه وایه تى نامه دو قه لای کيفادا دانى به ده سه لاتی سه لاهه دين داناو گوړپايه لى خۆى بۆ دووپاتکرده وه، چونکه مه ترسى نه وه ی هه بوو که نامه دى ليبيسيښته وه^۲.

۳- ده ست به سه راگرتنى ميفارقين^۳: ميفارقين له ژير ده سه لاتی حسام الدين يولقى کوپى قطب الدين نيلغازى فرمانپه وای ماردیندا بوو که ته مه نى ده سال بوو، تيايدا پاسگه يه کى شاه نه رمنى فرمانپه وای خه لاط هه بوو که نه سه ده دين يه رنه فش سه رکردايه تى سه رياره کانى ده کردو نامه ده نه بوو بجيته ژير رکيفى سه لاهه دين و ياخى بوونى خۆى راگه ياند نه مه ش سه لاهه دينى ناچارکرد هه تاوه که گه مارؤ بدات، به لام نه يتوانى نه م شاره کونترول بکات، بۆيه په نای برد بۆ شيوازی هه وللى سياسى و په يوه ندى کرد به هاوسه رى قطب الدينه وه که له ماردیندا نيسته جى بوو بوو دواى تيگه ياند که ير نقش له گه ليده ريکه که وتوه له سه ر ته سليم کردنى شاره که پتى، نيردراوځيکشى نارد بۆ لای قطب الدين و هه والى پيدا که هاوسه ره که ی ده يه ويټ شاره که يان راده ستى سه هه دين بکات، به م شيوازه سياسيه توانى نه م شاره بخاته ژير رکيفى خۆيه وه له ۲۹ى جمادى يه که مى سالى ۵۸۱هـ / ۲۸ى نابى

^۱ النوادر السلطانية، ل: ۱۱۷، ۱۱۸.

^۲ نامه د: گه وره ترين شارى دياريه کره و ناوبانگى باشى هيه.

^۳ النوادر السلطانية، ل: ۱۱۷، ۱۱۸.

سالی ۱۱۸۵ز دا، له م کاته شدا نامه يه ک گيشته ده ستي سه لآحه ديني له خليفه ي
عه باسيه وه که چاوديري و سه رپه رشي دياريه کري پي ده سپارد له گه ل به رژه وه ندي هه تيوي
پاشا کانيان، نه وه بوو وتار له ولايه ته کاني نه رته قيد ا به ناويه وه ده خويناويه وه دراو به ناوي
نه وه وه لي درا.

سپيه م: گه مارؤي سپيه مي موسلو و چوونه ژيړ رکيفي سه لآحه دينه وه:

کاتي سه لآحه دين مه سه له ي ميا فارقيني يه کلارده وه، گه راپه وه بؤ موسلو هه تاوه کو بؤ جاري
سپيه م گه مارؤي بدات و ريگاي نصيبيني گرته بهر پاشان گه شت کفر زحار له شه عبا ني سالي ۵۸۱هـ
هه تاوه کو وه رزي زستان تيايدا مايه وه، پاشان نوينه ري عيزالدين کور ي مه سعودي يه که مي
فه رمانږه وای موسلي پيگه يشت که تيايدا دا وای ريگه وتن و سولحي ده کرد.^۱

له و کاته شدا صلاح الدين نه خو ش که وت و سه فري کرد بؤ حه ران و عيزالدين مه سعودي
يه که ميش هه له که ي قوسته وه و هه وله کاني خسته وه گه پ بؤ ريگه وتن له گه لي دا وای نه وه ي ناو مي د
بوو له کؤمه کي خليفه بؤي و پشتگيري کردني له لايه ن سولتاني عه جه مه وه، نه و يش به هائ ديني
کور ي شه ددادي نار دو ده سه لآتي موركردني ريگه و تنامه که ي پيدا^۲، ريگه وتنه که ش شه م خالانه ي
له خؤده گرت :

۱- عيزالدين مه سعودي يه که م نه تابه کي اموسلو راده ستي سه لآحه دين بکات له گه ل شار ه زو ورو
ده ورو به ري و ولايه تي القوابي و هه موو ناوچه کاني پشته وه ي زاب و وilaيه تي بني قفحاق^۳.

۲- سه لآحه دين ده ست له موسلو ده ورو به ري هه لگري ت بؤ عيسزالدين مه سعودي زه نکي و نه و
به پړوه ي بيات به مهر جي که سر به سه لآحه دين بيت و خودي موختاري هه بيت له چوارچه وه ي
ده وله تي نه يو بيدا.

۳- پيويسته له سر عيزالدين که به ناوي سه لآحه دينه وه وتار بخويناينه وه وتار بؤ سلجوقيه کان
کؤتاي پيبيت، هه روه ها عيزالدين مه سعود رازي بوو له سر لي داني دراوي به ناوي
سه لآحه دينه نوه له ناوچه کاني ژيړده سه لآتيدا.

^۱ الکامل في التاريخ (۹، ۸/۱۰)، تاريخ الأيوبيين، ل: ۸۰.

^۲ الفكر السوقي الأيوبي: ل ۱۸۱.

^۳ النوادر السلطانية، ل: ۱۱۹.

^۴ الفكر السوقي الأيوبي: ل ۱۶۲.

٤- پٽويسته له سهر عيزالدين مه سعود كه له كاتي پټويستدا به خوي و سهر يازه كانيه وه له خزمهت سه لاهه دين ناماده بن و هردولا پټكه وه به شداربن له جيهاد كردن دژ به خاچپه رسته كانداو گټړانه وه ي فه له ستين.

٥- هردولا به لټني پابه ند بوون به م په يمان نامه يه وه دده دن، كه پرپگه كاني له مانگي ذى الحجة سالي ٥٨١/٣ نازاري سالي ١١٨٦ دا دانراون و كار كردن به م ريكه وتنه به رده وام بوو و سه لاهه دينيش هه تاوه كو كچي دواي پابه ند بوو پټوه ي^١. به م ريكه وتنه ش سه لاهه دين تواني به رهي نيسلامي يه كبخات له ژير سهر كردايه تي خوي داو بوو به به هيز ترين فرمانپه واي موسلمانان له ناوچه كه دا، به هوي نه م ده سته كه وه شه وه يه كلا بويه وه بؤ هه ولدان ي له پټناو نامانجي گه وره يدا كه بريتي بوو له رزگار كردني قودس و زهويه داگير كراوه كاني تر له داگير كره خاچپه رسته كان^٢.

٦- قسه يه كه له سهر په يوه ندي سه لاهه دين به بنه ماله ي زه نكييه وه: له كاته دا گومان ده كرا له راستي پالنه ري سه لاهه دين و نيازو مه به ست و په يوه ندي به بنه ماله ي زه نكييه وه، له لايه ن هه ندي له ميژوو نوو سه كاني سهرده مي خوي و هه ندي له ليكول ره هاوچه رخه كانه وه، به لام نه و گومان كرده بي بايه خو به لگه يه له بهر نه م هويانه:

• سه لاهه دين ژور بايه خي دده به وه ي كه به ورد ي پالنه رو مه به سته كاني خوي به خه ليفه بگه يه ني له نامه كانيدا بوي .

• هه ميشه پالنه رو پاساوي سه لاهه دين برتي بوو له جيهاد و تيگوشان دژ به خاچپه رسته كان و نازاد كردني به يتولمه قديس، نه مه وټپراي پټويستي يه كخستني ريزي موسلمانان له پټناو گه شه دان به به رده وامبوون له جيهاد كردن و سهر كه وتن تيايدا.

• هه ميشه سه لاهه دين له مامه له يدا له گه ل زه نكييه كاندا به خشنده و به پريز بووه ته نانه ت پاش سهر كه وتن به سهر يشياندا له جه نكد او له كاتي گه مارو دان و شيوازه كاني سه پاندني گه مارو به سهر ياندا.

• پاش يه كخستني ميسرو ولا تي شام و مسوگه ركردني پشتيواني ولا تي موسل، سه لاهه دين ده ستي دايه هه ولدان بؤ گه يشتن به نامانجي دووه مي كه خه مي گه وره و سهره كي بوو، كه نه ويش تيگشكاندن ي سوپاي مه يداني ميرنيشيني لاتيني و نازاد كردني به يتولمه قديس بوو،

^١ النوادر السلطانية، ل: ١٦٣.

^٢ الفكر السوقي الأيوبي: ل ١٦٣.

وهك دواتریش ده‌بینین نامانجی یه‌که‌م له‌جه‌نگی حطیندا به‌دیها‌ت و سه‌لماندی که‌توانای
 بلا‌و‌کردنه‌وه‌وی هی‌زی نی‌سلامی گه‌وره‌و یه‌ک‌گرتووی هه‌یه له‌کات و شوینی پی‌ویستدا ،
 له‌کاتی‌کدا که‌مه‌سه‌له‌ی دوو‌م پاش جه‌نگی حطین به‌دیها‌ت و دهره‌نجامی سه‌رکه‌وتن بۆ له‌و
 جه‌نگه‌دا^۱.

له‌و ره‌وشتانه‌ش که‌سه‌لا‌حه‌دین له‌سو‌ل‌حی موس‌ل‌دا پی‌ی ناسرا‌بو‌ونه‌وه‌بو‌و که‌ناو‌چه‌ی موس‌لی
 به‌جی نه‌ه‌یش‌ت هه‌تا‌وه‌کو دیاری گه‌وره‌ی به‌خشی به‌فه‌رمان‌په‌وای موس‌ل‌و دایک و ک‌چ و خ‌یزانه‌که‌ی
 نوره‌دین و ژماره‌یه‌ک له‌پیا‌وانی ده‌ول‌ت که‌به‌های هه‌مو‌یان ده‌گه‌یش‌ته ده‌هه‌زار دینار نه‌مه‌ج‌گه
 له‌ئه‌سپ و بۆنی خ‌وش و نه‌خینه‌ی ر‌ۆژئا‌وایی و جل و به‌رگ، دواتریش پاش چاک‌بو‌ونه‌وه‌ی له‌گه‌ل
 العادلی برای و له‌سه‌ره‌تای سالی ۵۸۲ه‌ک دا به‌ره‌وحه‌له‌ب و پاش‌تریش دیمه‌شق به‌ری‌که‌وت و نامه‌یه‌کی
 نوسی بۆ هه‌موو کاربه‌ده‌ستان و دا‌وای نار‌دنی پاره‌ی زه‌کاتی لی‌کردن و هه‌ستا به‌به‌خشی‌نه‌وه‌ی و
 ته‌نها له‌دیمه‌ش‌قدا پی‌نج هه‌زار دیناری می‌سری به‌خشی‌یه‌وه^۲.

چوارهم: هه‌وله‌کانی شیعه‌ی نی‌سماعیلی بۆ له‌ناو‌بردنی سه‌لا‌حه‌دین:

نی‌سماعیلیه شیعه‌کان پاش ک‌و‌چی دوا‌یی خه‌لیفه فاطمی المستن‌ضر له‌سالی ۴۸۷ه‌ک / ۱۰۹۴ز دا
 بو‌ون به‌دوو به‌شه‌وه: نزاریه‌کان که‌پ‌ت‌یان واب‌وو نزاری کو‌په‌ گه‌وره‌ی خه‌لیفه شی‌او‌تره‌ بۆ
 خه‌لیفایه‌تی و پاش ئه‌وه‌ی روبه‌پ‌وی هه‌له‌مه‌تی را‌وه‌دونان بو‌نه‌وه هه‌لاتن به‌ره‌و ر‌ۆژه‌لات،
 سه‌ر‌کرده‌شیان هه‌سه‌نی کو‌پی ص‌باح بو‌و که‌ک‌ۆمه‌لی نزاری له‌ولاتی فارس‌دا دامه‌زرا‌ند و نا‌وی
 هه‌شیشیه‌و و با‌ط‌نیه‌کانیان به‌سه‌ردا ب‌را‌و‌ک‌ۆمه‌لی دوو‌ه‌میش به‌موس‌ته‌علیه‌کان نا‌وده‌بران،
 که‌شو‌ین‌که‌و‌تو‌وی موس‌ته‌علی کو‌پی دوو‌ه‌می موس‌ته‌نسیر بو‌و.

هه‌سه‌نی کو‌پی ص‌باح ق‌ول‌بو‌ویه‌وه له‌لی‌ک‌ۆل‌ینه‌وه‌ی بی‌رو‌یا‌وه‌پی نی‌سماعیلیدا^۳، ئه‌م پیا‌وه
 له‌ه‌ۆزی هه‌میری‌ه و شاری ره‌ی له‌ولاتی فارس‌دا گه‌وره‌بو‌و و هه‌ر له‌لا‌و‌یتیه‌وه کاری‌گه‌ری‌بو‌و
 به‌بان‌گه‌وازی نی‌سماعیلی و سه‌ردانی می‌سری کرد و چا‌وی که‌وت به‌المست‌ن‌ضر^۴، به‌م شی‌وه‌یه
 هه‌سه‌نی کو‌پی ص‌باح بۆ ما‌وه‌ی هه‌ژده‌ مان‌گ له‌می‌س‌ردا مایه‌وه‌و له‌لای‌ه‌ن المست‌ن‌صره‌وه
 می‌وانداری‌یه‌کی گه‌رم کرا و پاره‌یه‌کی زۆری پ‌ی‌به‌خشی و فه‌رمانی پ‌ی‌کرد که‌خه‌ل‌ک بان‌گه‌واز ب‌کات بۆ

^۱ تاریخ الأیوبین فی مصر وبلاد الشام، ل: ۸۱.

^۲ صلاح الدین الفارس المجاهد والملك الزاهد، ل: ۲۳۰.

^۳ تاریخ الأیوبین، ل: ۹۶.

^۴ الخلافة العباسية، فاروق فوزی (۱۸۸/۲)

مه زه بی ئیسماعیلی به پیشه وایه تی المستنصر له ولاتی فارسدا^۱، ههروه ها حه سه نی کوپی صه باح پیی وابوو که دانانی نزار به خه لیفه له گه ل رینمایه کانی مه زه بی ئیسماعیلیدا ده گونجیت، که به مه رجی داناو ئیمام کوپه گه وره ی باوکی بیت^۲. گومانیش له وه دا نییه که مانه وه ی حه سه نی کوپی صه باح له میسر دا بواری ناسین و شاره زابوون و، بواری بارودۆخی ده وله تی فاطمیدا پییداو له گه ل ناشنابوون نه و بارودۆخی که بانگه وازی ئیسماعیلی تیکه وتبوو له سایه ی ده سه لاتی به در نه لجه مالیدا، نه وه بوو بریاریدا له ولاتی فارس و خوراساندا بانگه واز بۆ میتنصریه بکات و سووریو له سه ر پیکه ینانی کۆمه لگه یه کی ئیسماعیلی^۳، هه ربۆیه کاتیک گه پیه وه بۆ ولاتی فارس ده سته ی به بلاوکردنه وه ی بانگه وازو بانگه یشترکردن بۆ به یعه تدان به نزارو ره تکردنه وه ی به یعه تدان به مستعیلی و خۆشی به بریکاری ئیمام داده ناو نه خشه ی ده کیشا بۆ دامه زراندی ده وله تیکی نویی ئیسماعیلی له رۆژه لاتی ئیسلامیدا^۴، پاش نه وه ی که گه پایه وه بۆ ولاتی فارس و گه یشته نه سفه هان له سالی ۴۷۳ک داو ده سته ی کرد به بانگه وازکردن به نه یننی، کاتی نظام الملك یش ته نگی پیه لچنی، کۆچی کرد بۆ قه زوین و ده سته ی گرت به سه ر قه لای تۆکمه ی (الموت) داو کردی به باره گا بۆ خۆی و کۆمه له که ی^۵. نه وه بوو ده سته یان دایه پاوانخوازی و خراپه کاری له ولاتدا^۶ و هه ر که حه سه نی کوپی صباحیش ده سته ی گرت به سه ر قه لاکانی ده وره بریداو بانگه وازه کانی بۆ به دیه ینانی مه به سته کانی به ناوچه که دا بلاوکرده وه^۷، زۆری نه خایاند توانی ده سته ی گرت به سه ر ته واوی نه و ناوچه یه ی که ده که ویته باشووری قه زوین دوا ی نه وه ی که ده سته ی گرت به سه ر قه لاکانی ناوچه که دا که نزیکه ی شه ست قه لا بوون، نه م قه لایانه ش به زۆری له ناوچه یه کدا بوون که له باربوو بۆ کشتوکال له نزیک سه رچاوه ی هه میشه ی ئاودا، هه ر قه لایه کیش یه که یه کی سه ربازی ئابووری سه ربه خۆی پیکده هیتا و خه لکه که ی پشتیان به خۆیان ده به ست بۆ کشتوکال و به رگریکردن له ناوچه که له به رامبه ر هه ر هیرش و په لاماریکدا^۸. ههروه ها حه سه نی کوپی صه باح له سه رده می نظام الملك سه لجوقیدا توانی

^۱ تاریخ الفاطميين، د. محمد طقوش، ل: ۳۹۲، ۳۹۳

^۲ هه مان سه رچاوه، ل: ۳۹۳.

^۳ هه مان سه رچاوه، ل: ۳۹۳.

^۴ الخلافة العباسية (۱۸۸/۲)

^۵ حركة الحشاشين، ل: ۶۵، ۶۶.

^۶ الجهاد والتجديد في القرن السادس الهجري، ل: ۹۵.

^۷ دولة الأسماعية في إيران، محمد السعيد، ل: ۹۵.

^۸ دولة السلاجقة، ل: ۹۷.

شوینکه وتوانی که زۆر هوڭری بوون ناراسته بکات بۆ به دهستههینانی چهند نامانجیکی سیاسی بۆ رووبه رووبوونه وهی دوزمنه کانی به تایبته خیلافته تی عه باسی سوننه، نه وه بوو به ره لهستی ره وایه تی و شه ریه تی ده کرد له گه ل چهند نه میریکی موسلمانن سلجوقیدا، به هیزترین چه کیکیش که به کاریهینا بریتیبوو له تیۆرکردن^۱.

هه روه ها شوینکه توانی هه ستان به نه نجامدانی زنجیره یه ک کاری تیۆرستی که بوو هوڭی له ناوچونی کۆمه لای له نه میرو پیاوانی ده وله تی عه باسی، نه مه ش به هیزی کردن و بوونه جیی مه ترسی و خه لکی لییان ده ترسا، هه روه ها هه سه نی کوپی صه باح و شوینکه وتوانی له شیهی نیسلامی زۆر رقیان له سوننه بوو، نه وه بوو شیهی نیسماعیلی په ره یسه ندو توانیان چهند قه لایکی گرگ له شامدا کۆنترۆل بکه ن وه ک قدموس و علیقه و الکهف و مصیاف و چهند قه لایه کی تر، به لام و دیار بوو که به هوڭی رووخانی ده وله تی فاطمیه وه له میسر ترسیان لینیشتبوو و هه ستیان ده کرد که مه ترسی چاوه رپیان ده کات له ولاتی شامدا به تایبته که نوره دین مه حمودپاوانخوازی سنووردار کردبوون له رۆژه لاته وه، بۆ نه مه به سه ته ش سه رکردایه تی قه لای الموت له سالی ۵۵۸هـ / ۱۱۶۳ز دا ره شیده دین سنان البصری نارد که ناسرا بوو شیخی کتو (شیخ الجبل) بۆ سه ره رشتی کردنی هه ریمی نصریه له ولاتی شامدا، نه ویش به ره و هه له ب که وته ری و جلی ده رویشی له به رکردبوو بۆ نه وهی نه ناسریته وه و چهند مانگی ک تیایدا مایه وه، پاشان له نیوان قه لاکانی هه شیشیه کاندا هاتووچۆی ده کرد هه تاوه کو له المصیافدا نیشته جی بوو^۲.

۱- هه ولای تیۆرکردنی سه لاهه دین له لایه ن شیهی نیسماعیلیه وه؛ شیهه باطنی یه کان (هه شاشیه کان) زۆر رقیان له سه لاهه دین بوو چونکه هه ستابوو به روخاندنی خیلافته تی فاطمی و هه ولای ده دا بۆ یه کخستنی ولاتی شام و لکاندن به میسره وه نه مه ش هه ره شه یه ک بوو بۆ ده سه لاتی نه وان، هه ریۆیه راشیده دین له گه ل هه موو خاچه رست و زه نکیه کان هاوکاری ده کرد بۆ له ناوپردنی^۳، راشیده دینیش گه وه و سه رکرده ی نیسماعیلیه کان بوو ناویشی أبو الحسن سینانی کوپی سه لمانی کوپی مه مه دی به سری باطنی خاوه نی بانگه وازی نزاری بوو^۴، که سیکي به ره وشت و چاکه کاربوو، له فه لسه فه و میژوو ده کۆلییه وه

^۱ دولة السلاجقة، ل: ۹۷.

^۲ تاریخ الأیوبین، ل: ۹۷.

^۳ سیر الاعلام النبلاء (۲۱/۱۸۳).

^۴ سیر الاعلام النبلاء (۲۱/۱۸۳).

پیاوه‌تی و زیره‌کی و قیلزانی تیدابوو^۱، الذهبی دهرباره‌ی ده‌لئیت: نه‌یاری و خواپه‌رستی و ملکه‌چی و ئامۆژگاری تیدابوو، له‌سه‌ر به‌ردێك داده‌نیشت و ته‌نها زمانی ده‌جولا، شوێنه‌که‌ و توانیشی رۆچون تیا‌داو هه‌ندیکیان خواپه‌تیان ده‌دايه پال، نه‌ویش به‌هۆی جادوگه‌ریه‌وه به‌ته‌واوی گومپایکردن، کتیبی زۆری هه‌بوو و خوێندنه‌وه‌شی زۆر بوو و ماوه‌یه‌کی زۆریش ژیا^۲، ئه‌وه‌ بوو له‌سالی ۵۷۰هـ / ۱۱۷۴ز کاتیك الملك الصالح إسماعیل روی له‌راشده‌دین ناو داوای یارمه‌تی لێکردو پاره‌یه‌کی زۆری پێبه‌خشی له‌گه‌ڵ چه‌ند گوندێکدا وه‌ك نرخێك بۆ کوشتنی سه‌لاحه‌دین، وا دیاره به‌رژه‌وه‌ندییه‌کی هاوپه‌ش هه‌بوو که‌ هه‌ردوو لای کۆکردبوویه‌وه که‌ نه‌ویش دوژمنایه‌تی هه‌ردوولا بوو بۆ سه‌لاحه‌دین، بۆیه ره‌شیده‌دین سنان کۆمه‌لێکی له‌شوێنکه‌وتتوه خۆفیدا کاره‌کانی نارد بۆ سه‌ریازگه‌ی نه‌یویی، به‌لام نه‌میرێك به‌ناوی خمارتکین توانی پێیان بزانی‌ت‌وه‌ وانیش کوشتیان و له‌نیوه‌ی شه‌ودا توانیان بگه‌نه‌ خێوه‌ته‌که‌ی سه‌لاحه‌دین که‌ له‌ناوچه‌رگه‌ی سه‌ریازگه‌که‌یدا بوو، ئه‌وه‌ بوو یه‌کیکیان په‌لاماری سه‌لاحه‌دینی دا، هه‌تاوه‌کو بیکۆژیت، به‌لام پێش نه‌وه‌ی بگاته‌ لای کۆژراو، نه‌وانی تریش خۆپاگریان نواندو به‌رگریه‌کی باشیان له‌خۆیان کرد، پێش نه‌وه‌ی هه‌موویان بکۆژرێن، دوریشه‌ ئه‌گه‌ر بلێین هه‌لئانی کمشتکین به‌ته‌نها پالنه‌ری سه‌ره‌کی ره‌شده‌دین بووه‌ بۆ کوشتنی سه‌لاحه‌دین، چونکه‌ ئه‌و بۆ مه‌به‌سته‌کانی خۆی کاریده‌کردو، هۆی تری هه‌بوو، له‌وانه‌شه‌ هاتنی سه‌لاحه‌دین بۆ شام و هه‌لئانی بۆ یه‌کخستنی سوننه‌کان هۆکاریك له‌سه‌ر دروستکردن^۳.

۲- **هه‌ولێ دووهم:** ره‌شیده‌دین وازی نه‌هێنا له‌هه‌وله‌کانی بۆ تیرۆکردنی سه‌لاحه‌دین و یپرای شکست هێنانی هه‌ولێ یه‌که‌می، به‌لکو سورتر بوو له‌سه‌ر ئه‌و کاره‌ ئه‌وه‌ بوو له‌ذی القعه‌ده‌ی سالی (۵۷۱هـ / ۱۱۷۶ز) کۆمه‌لێك له‌شوێنکه‌وتوانی نارد به‌نه‌ینی و به‌جل و به‌رگی سه‌ریازانی سه‌لاحه‌دینه‌وه‌ و توانیان بچه‌ سه‌ریازگه‌ی نه‌یوبیه‌وه له‌کاتی گه‌مارۆدانی عه‌زاداو روبه‌رووی سه‌ریازه‌کانی سه‌لاحه‌دین ببینه‌وه، له‌کاتی‌کدا که‌ سه‌ریازه‌کان سه‌رگه‌رمی ئابلقه‌دانی قه‌لاکه‌ بوون، سه‌لاحه‌دینیش به‌لای خێوه‌تی ئه‌میر جادلی ئه‌سه‌دیدا تێپه‌ی بۆ هاندانی سه‌ریازه‌کان بۆ درێژه‌دان به‌جه‌نگ، له‌و کاته‌دا یه‌کێك له‌ئیسماعیلیه‌کان هێرشێ بۆ هێنا و چه‌قۆیه‌کی دا له‌سه‌ری، به‌لام سه‌لاحه‌دین له‌وکاته‌دا کلاویکی ئاسنینی له‌سه‌ردا بوو، دووباره‌ کاپرا هێرشێ

^۱ سیر الأعلام النبلاء (۱۸۵/۲۱).

^۲ تاریخ الأیوبین، ل: ۹۷.

^۳ تاریخ الأیوبین، ل: ۹۷.

هینایه وه و روومه تی بریندار کرد، سه لآحه دینیش به دهستی گرتی و ویستی له په لاماردانی بخت و کابراش به رده وام بوو له هیزشکردندا هه تاوه کو نه میر سیف الدین یانکوچ گه‌یشته لای و کابرای کوشت، پاشان خۆبه‌ختکاریکی تر هیزشی هیناو داودی کوپی منکلان به‌رپه‌رچیدایه وه و کوشتی، پاشان خۆبه‌ختکاری سییهم پیش‌په‌وی کرد، به‌لام نه‌میر علی نه‌بولغه وارس رووبه‌رووی بویه وه و ناصرالدین محهمه‌دی کوپی شیرکو برینداریکردو مرد، که‌سی چواره‌میش له‌خپوه‌ته‌که‌دا هه‌له‌هات و سه‌ریازه‌کان شوینی که‌وتن و کوشتیان^۱، نه‌م رووداو کتوپرپه‌ش بووه هوی شله‌ژانی سه‌لآحه‌دین ته‌نانه‌ت هه‌ستا به‌پشکنینی سه‌ریازه‌کانی و هه‌رکه‌سیکی نه‌ناسیایه‌دوری ده‌خسته‌وه و ری و شوینیکی خۆپاریزی زوری گرته‌بر، بیگومان نه‌م رووداو کاریگری خوی هه‌بووه له‌سه‌رده‌رونی سه‌ریازه‌کانی، و بووه هوی وه‌ستاندنی جه‌نگ دژ به‌عزان، به‌تایب‌ت کاتیک که‌ده‌نگ‌وباسی کوشتی سه‌لآحه‌دین بلا‌وبویه وه، بق خۆپاراستنی زیاتریش سه‌لآحه‌دین به‌ده‌وری خپوه‌ته‌که‌یدا چوارچپویه‌کی به‌ته‌خته‌ دروستکردبوو، القاضی الفاضلیش نامه‌یه‌کی نارذب‌و دلنیا کردنی الملك‌العادلی برای سه‌لآحه‌دین له‌ته‌ندروستی براکه‌ی و تیایدا ورده‌کارییه‌کانی روداو‌که‌ی بق گن‌پرایه‌وه^۲.

۲- شیوازی رووبه‌روو بونه‌وه‌ی نیسماعیلیه‌کان له‌لایهن سه‌لآحه‌دینه‌وه: سه‌لآحه‌دین نامه‌یه‌کی

نارد بق ره‌شیده‌دینی کوپی سنان و هه‌رپه‌ش‌ه‌ی لی‌کرد نه‌ویش به‌م دپ‌رانه وه‌لامی دایه‌وه.

يا للرجال لأمر حال مقطعه ما مرّقط علی سمعی توفعه

فاذا الذی بقراع السیف هددنا لا قام مصرع جنبی حین تصرعه

قام الحمام الی الباری یهدده واستیقظت لاسود البرأ صبعه

ورده‌کاییه‌کانی نامه‌که‌تم خوینده‌وه و نه‌و هه‌رپه‌شانه‌مان بیست که‌به‌کرده‌وه و گوتار لی‌مانی ده‌کات، به‌خوا سه‌یره می‌شیک له‌بنگویی فی‌لکدا گیزه‌گیز بکات، یاخود می‌شوله‌یه‌ک رووبه‌پوی په‌یکه‌ریک ببیته‌وه، پیش‌توش خه‌لکانیک نه‌و هه‌رپه‌ش‌ه‌یان کردو ئیمه‌ش تی‌کمان شکاندن، که‌س نه‌یتوانی پشتیوانیان بیت، نایا ئیوه هه‌ق له‌ناوده‌به‌ن و نارپه‌واو به‌تال سه‌رده‌خه‌ن؟ سه‌ته‌مکارانیش ده‌زانن که‌چون تی‌کده‌شکین، جا نه‌گه‌ر برپاری په‌پاندنی سه‌ری منت ده‌رکرد بیت یان برپاری له‌بنه‌ینانی کی‌وه به‌رزه‌کانت دابی‌ت نه‌وه بزانه که‌ته‌ننا چه‌ند هیوایه‌کی ناراست و خه‌یال‌تیکی

^۱ تاریخ‌الایوبین، ل: ۹۸.

^۲ تاریخ‌الایوبین، ل: ۹۸.

نابه جییه، چونکه شته راسته کان به خه یال له ناوانچن، ههروهك چۆن رۆحه كان به نه خۆشی له ناوانچن، جا نه گهر بیینه وه بۆ روالهت و وازله هه ناو بیینن ئه وه پیغه مبه ر(ﷺ) پیشه نگیکی باشه بۆمان كه نه فهرمویت (هیچ پیغه مبه ری هینده ی من ئازار نه دراوه).^۱ ده شزانیته چی به سهر بنه ماله و لایه نگرانی دا هات، به لام هیشتا بانگه وازه که ی هه ر ماوه، ئیوه ش بارودۆخی ئیعه ده زانن و ده زانن پیاوه کانمان چۆن، چۆن ئاواتی نه مان و زیکیبونه وه له مه رگ ده خوانن، له په نده که شدا هاتووه: ئایا هه په شه له مرای ده کریت به ئاوی رووبار؟ جا چه ند هۆکاریك بۆ به لاو نه هامة تی ئاماده بکه و که وایه ك بۆ نارپه حه تی له به ر بکه، چونکه پیش ئه وه ی بچوئلیت ده گهینه سه رت و وه که سیکت به سهر دینم که به دوا ی مه رگی خویدا بگه پیت، ئه مه ش لای خوا زه حمه ت نییه، چاره پیمانیه و سه ره تای سه ره تی (نحل) و کوتای (ص) بخوینه ره وه.^۲

پاش هه وه شه شکست خواردووه کانیا ن بۆ تیرۆکردنی سه لآحه دین هه ستا به خۆپاریزیه کی ژۆر ته نانه ت ده ورری ختیه ته که ی به ته خته گرتبوو،^۳ ههروهك ئه م رووداوه کاریگه ری ژۆری هه بوو له سه ر ده رونی سه ربازه کان و توشی شه ژانی کردن و ده ستیا ن له جه نگ هه لگرت له به رامبه ر عازادا، به هه مان شیوه خه لگیش شه ژان، کاتیك بیستیان سه لآحه دین کوژراوه، ئه مه ش سه لآحه دینی ناچار کرد که به ناو سه ربازه کانیدا بگه پیت هه تاوه کو بیینن و دلنیا بن له سه لامه تی، هه روه ها القاضی الفاضلیش نامه یه کی نارد بۆ الملك العادلی برای سه لآحه دین و تیایدا دلنیا ی کرده وه و راستی رووداوه که ی بۆ گێژاپه وه.^۴ سه لآحه دینیش سور بوو له سه ر دانانی سنووریک بۆ ئه م بزوتنه وه یه که مه ترسی دروستکردبوو بۆ سه ر ولاتی شام بۆ ئه م مه به سه شه هه لمه تیکی سه ربازی ریکخست له مانگی موچه په می سالی ۵۷۲هـ ته موزی سالی ۱۱۷۶ز داو گه مارۆی قه لاکانی دان و مه نجه نیقی گه وره ی بۆدابه ست و ژۆریه یانی کوشت و بریندار کرد و مه پو ماله ته کانی بردن و ناوچه کانی وێران کردن، هه تاوه کو شه ها به دینمه حمودی خالی تکای بۆ کردن که فه رمان په وای حه ماه بوو، ئه وانیش به هۆی دراوسێیه تیه وه داوای تکا کردنیا ن لیکردبوو، سه لآحه دینیش پاش تۆله سه ندنه وه^۵ لیتیا ن به جیی هیشتن دوا ی ئه وه ی که هیزو توانایانی له ناو برد.^۶

^۱ به سه نه دیک ی لاواز گێژدراوه ته وه له فه رمووده ی آنسس و بریده و جابره وه، الجامع الصغیر.

^۲ سه ره تای سه ره تی النحل / (اتی أمر الله) و کوتای ص: (ولتعلمن بأه بعد حین)

^۳ العماد الاصفهانی، ل: ۹۸، تاریخ الأیوبین، ل: ۹۸.

^۴ کتاب الروضتین، له: التاريخ الأیوبین، ل: ۹۸.

^۵ کتاب الروضتین (۴۲۳/۲)

^۶ موسوعة تاریخ العرب: العصر الأیوبی، ل: ۶۳.

ههروهه ها حه شاشه كان ناچار بون كه له گه ل سه لاهه دينا ريككه ون پاش نه وهى هه وه له كه له داوى يه كه كانين بۆ تيرۆركردنى شكستى هينا و نه يانتوانى بهرپه رچى سوپا كه ي بده نه وه، بۆيه پييان باش بوو به بى لايه نى بيمينتته وه هه تاوه كو نه وهى كه دوژمنى سه ره كيان بيت، هه رچو نيك بيت، سه رچاوه ميژوويه كان ئاماژه يان به هيچ روبه روو بونه وه يه كه نه داوه پاش ريكه ووتنيان، به لام ابن الاثير به ته نها بۆمان ده گيرپتته وه كه هاو كاريان كردوه كاتى سه لاهه دين داوى له ره شيده دين سنان كرد كه ريتشارد شيردل و كونرادى مونتفيراتى فرمانپه وى صور بكوريتت و به ليني پيدا كه پاره يه كى زۆرى پييدات له بهرامبهردا، به لام سنان له وه ده ترسا كه سه لاهه دين له دوژمنه كانى رزگارى بيت و يه كلا بيتته وه بۆ حه شيشه كان و له ناويان به ريت، بۆيه ته نها كونرادى كوشت و وازى هينا له كوشتنى ريتشارد^۱.

پينجه م: په يوه ندى سه لاهه دين له گه ل سه لجوقيه كانى رۆمه كاندا:

عيزالدين قلع نه رسه لانى دووه ميه سالى ۵۵۰ك- ۵۵۸ك/ ۱۱۵۵- ۱۱۹۲ز دا سولتاني سه لجوقه رۆمه كان بوو، له نتيوان نه وو بيزه تيه كانيشدا ململاتييه كه هه بوو كه به سه ركه وتنى نه و كو تا يى پيها ت له جهنگى ميريوكيفالون له سالى ۵۷۱/ ۱۱۷۶ز دا سه ركه وتنه كه شى كاريگه رى هه بوو له سه رمانه وهى بيزه نتي، چونكه له م جهنگه دا توانى هيزى مهيدانى سوپاى بيزه نتي به ته واوى له ناويه ريت و ميژوونوسه كان باسى نه وه ده كه ن كه نه م جهنگه چاره نووسى ئاسياى بچوك و رۆژه لاتی به شيوه يه كى يه كجارى ديارى كردو چير بيزه نتيه كان نه يان توانى پاش نه وه هه په شه له ولاتى شام بكن^۲.

۱- رويه روو بوونه وهى يه كه م له نتيوان سه لاهه دين و قلع نه رسه لاند: قلع نه رسه لانى دووه م له ولاتى شامدا بيرى له وه كرده وه و ده يو يست ريگايه كه بۆ خۆى ده سته به ريكات بۆ فورات، بۆيه نه رمى ده نواندو ده يو يست به شيوه يه كى سياسيانه خۆى نيشان بدات، له گه ل صلاح الدين كۆبويه وه داوى قه لای (رعبان) و قه لای (كيسوم) لى كرد كه هه ردووكيان ده كه وپته باشورى قلع نه رسه لانه وه، رعبان شارى كه له نتيوان هه لپ و سميساط له تريك فوجات^۳ و كيسوم گوندي كه له ده وره يى سميساط^۴، نه وه بوو نيردراوى قلع نه رسه لان هات بۆ پيشكه شكردنى نه م داوايه به بيانوى نه وهى كه پيشتر مولكى سه لجوقيه رۆمه كان بووه و مه سعودى باوكى

^۱ تاريخ الأيوبيين ، ل : ۸۸.

^۲ موسوعة تاريخ العرب: العصر الأيوبي، ل : ۵۸.

^۳ معجم البلدان (۵۱/۳).

^۴ هه مان سه رچاوه (۴/ ۹۷/ ۴).

خستوویه تیه سەر شام، پاشان به ناچارى ده سته دراریان بوو بۆ نوره دین مه حمود، ئەم نامە یەشێ سە لآحه دینی توپه کردو رقی هه ستاو به توندی له گەڵ نێردراوه کەى ئەرسە لان قسەى کرد، به لگو هه پە شەى له قلع و ئەرسە لانی دووهم کرد، پاشان نێردراوه کەى گە پرایه وه بۆ قونیه و سولتانه کەى له مه سه له که ناگادار کرده وه، قلع ئەرسە لانیش توپه بوو هێرشى کرده سەر رعبان له سالی ٥٧٥هـ/ ١٧٩٩زدا به پررسی ئەم قه لایه ش شمس الدین کوپی مقدمی سەر به سه لآحه دین بوو، قلع ئەرسە لانیش به سوپایه کی زۆره وه هێرشى کرده سەری که چەند هه زار که سیك ده بوون، کاتیك سە لآحه دین به مه ی زانی هێزیکى سەربازی نارد که هه زار سوار ده بوون به سه رکردایه تی تقی الدین عومەری کوپی شاهنشای فه رمانپه وایی حه ماه^١ ئەوه بوو به سوپا که یه وه پێشپه وى کرد هه تا وه کو له سەربازگەى سەلجوقی نزیک بوویه وه و به ده وریدا ده سوپایه وه بۆ زانینى بارودۆخى، کاتى بۆی ده رکەوت که سوپای ئەرسە لان له پشودان و بى ناگایدایه، هه له کەى قۆسته وه و کۆمه لێک له سەربازەکانى به ده وری سەربازگه که دا بلاو کرده وه به نامێرى مۆسیقاوه، خۆشى له لایه کی تره وه ناماده کرد بۆ هێرشکردنه سەر سەربازگه که، ئەوه بوو له کاتى دیاریکراودا فه رمانى کرد به لێدانى مۆسیقا (ده هۆل و زوپنا) و به رپا کردنى ده نگه ده نگ، کاتى سەربازە سەلجوقیه کان ده نگى مۆسیقاو هات و هاواری پیاوان و پێکدادانى ناسن و ته قەى نالۆ ئەسپه کانیان بیست که به به رده وامى به ده وری سەربازگه که دا ده سوپانه وه ترسان و واتیه گیشتن که له هه موو لایه که وه به ژماره یه کی زۆر سەرباز گه مارۆ دراون و هه موو هه لاتن و به شپه زه ی و شله ژاوی ناوچه که یان به جیه ی شت و خپه وت و باره کیان بۆ نه پێچرایه وه، له و کاته شدا تقى الدین عومەر به سەربازەکانیه وه هه لیکوتایه سەریان و زۆرینه ی کوشت و به دیل گرتن و ئەوانیش به رده وام بوون له هه لاتن، پاشان دیله کانی نازاد کردو قلع و ئەرسە لانیش گە پرایه وه بۆ ملطیه و به سه ر شوپری و شکست خواردوویه وه، ملطیه ش شاریکه له ولاتی شامدا له سه ر سنورى شامه^٢.

٢- رووبه روو بوونه وه ی دووهم له نێوان سە لآحه دین و قلع ئەرسە لانی دووهمدا: دای تپه پاندنى سالیك به سه ر ئەم رووداوانه دا، سه ر له نوێ رووبه روو بوونه وه له نێوان سە لآحه دین و قلع ئەرسە لانددا سه ریه لداو هۆی ئەم ناکۆکیه ش مه سه له یه کی خیزانى بوو، ئەوه بوو قلع ئەرسە لانی دووهم په یوه ندی سیاسى له گەڵ فه رمانپه وای قه لای کیفایدا به ست. ئەم

^١ الکامل فى التأریخ (١٤٨/٩).

^٢ معجم البلدان (١٩٢١/٥)، موسوعة تأریخ العرب، ل: ٥٩.

په یوه نډیانه شی توکمه تر کرد به هاوسه رگیری کردنی کچه که ی که ناوی سلجوقه خاتون بوو له گه ل نوره دین محمه دی کوپی قره نرسه لانی فره مانړه وای قه لاکه و، قلج نرسه لانی دووه میښ چند قه لایه کی پښه خشی له ده وروپه ری ناوچه که ی خوی.... پاش ماوه په کیش نوره دین محمد دلی چوو له گورانی بیژنک و خوازیننی کردو ده سستبه رداری هاوسه ره سه لجوقیه که ی بوو، نه ویش نامه په کی نویسی بواوکی وتیایدا سکالای خوی کرد، باوکیښی نامه په کی ناردوپتی پاگه یاند که یان ده بی باش بیټ له گه لیدا یان لی جیابیټه وه، به لام نه وگوئی پی نه دا، له بهرنه مه قلج نرسه لانی دووه بریاری دا که هه لمه ټیکی سه ربازی دژیه نوره دین محمد نه نجام بدات بۆتۆله لی سه ندنه وه لیو ده ست گرتن به سر ولاته که یدا، نوره دینیش په نایی برد بۆسه لاحه دینو سه لاحه دینش نیردراویکی ناردو داوای لیکرد که واز له وه لمه ته ی بیټی که ده په وی دژ به میرنشین کیفا نه نجامی بدات، نه ویش به وه وه لامی سه لاحه دینی دایه وه که چند قه لایه کی ده وروپه ری ولاته که ی پښه خشویه کاتی کچه که ی پیداره، به لام نه و خراپ ره فتاری له گه ل کچه که یدا کردوه بویه بریاری لیسه ندنه وه ی نه و قه لایانه ی داوه، پاشان نیردراوه کان له نیوان هه ردوولادا به رده وام بوون بی نه وه ی بگه نه نه نجامیک، نه مه ش سه لاحه دینی ناچار کرد که به ره و ولاتی رۆم به سوپاکه په وه به رییکه ویت، بۆ ریگرتن له قلج نرسه لانی دووه، نه وه بوو نوره دینیش په یوه نندی پیوه کردو به ره و تل باشر پیشره ویان کرد که قه لایه کی توکمه په له باکووری حه له به وه^۱ پاشان به رعباندا تیپه پین، کاتی قلج نرسه لانی دووه به پیشره وی سوپای سه لاحه دینی زانی ترسا له وه ی شکست بینیت و به په له یه کیټک له یاریده ره گوره کانی نارد که نه ویش نه میر اختیار ی کوپی عفراس بوو، هه تاوه کو مه سه له که ی بۆ روون بکاته وه تیټی بگه په نیټ که پیویسته نوره دین مه حمود له سر نه و ره فتاره ی سزا بدریت، کۆبوونه وه کان به ناماده بوونی هه ر سی لایه نه له مانگی جه مادی په که م ۵۷۶هـ / تشرینی په که م ۱۱۸۰د به پیوه چوو^۲. دواي تاوتوی کردنیکی چروپی، سه لاحه دین سور بوو له سر بۆچونه که ی وه ره شه ی هه لکوتانه سه ر ملطیه و ولاتی سه لجوقی کرد نه گه ر قلج نرسه لان سور بیټ له سر سزا دانی نوره دین محمه د، نه میره سه لجوقیه که ش له کاتی مانه وه یدا له سه ربازگی سه لاحه دیندا توندی سه لاحه دینو به هیزی و زوری چه ک و ولاخه کانی بینیبوو، نه مه ش ترساندبووی، هه ر بویه هه ولیکی زوری خسته گه پ

^۱ معجم البلدان (۴۰/۲)، موسوعة تأریخ العرب، ل: ۶۰.

^۲ موسوعة تأریخ العرب، ل: ۶۰.

بۆ روئکردنەوێ مەسەلەكە لەرووی شەرعیەو، ئەوەبوو توانی مەسەلەكە بەسەلاحدین
بەلمیئەت، دوا جار لەسەر ئەمە رێكەوتن:

•نۆرەدین محەمەد گۆرانی بێژەكە دواى سالتێك تەلاق بەدات.

•ئەگەر ئەم كارە نەكات سەلاحدین هاوكارى قلع ئەرسەلان دەكات بۆ جەنگکردن لەدژی.

•هەموو ئەمیرەكانى موسڵ و دیار بەكروئەرتەقیەكان دینە ناو ئەم رێكەوتنەو.

وادیارە لەپەرەراویزی دانوستانەكاندا رێكەوتنێكى كراوە لەنێوان سەلاحدین و ئەمیری
سەلجوقیدا لەسەر هاوكاریکردنی سەلاحدین بۆ سەلجوقیەكاندا بەئەرمەنیەكان لەكیلیكەدا
كەهێرشیان دەكردە سەر خاكی سەلجوقیەكان، بە بەلگەى ئەوێ كە سەلاحدین هەستا
بەهێرشكردنە سەر ئەرمەن بەشیۆهێكى راستەوخۆ پاش مۆركردنی رێكەوتنامەكە و پیش ئەوێ
بگەڕێتەو بۆ ولاتی شام^۱.

هەرچۆنێك بوویت، ئەم رووبەرەو بوونەوێە كاریگەری سەلبی هەبوو
لەسەر پەيوەندى هەردو لایەنى ئەيووبى و سەلجوقى لەداها توودا ئەمەش لە هاوپەیمانیەتیدا
دەردەكەوێت كە دواتر لەنێوان سەلاحدین و ئیساخاق ئەنجیلۆسى ئیمپراطورى بیزەنتى لەلایەك و قلع
ئەرسەلانى دووهم و ئیمپراطور فریدریك بربوسا لەلایەكى ترەو بەسترا^۲.

شەشەم: پەيوەندى سەلاحدین لەگەڵ خەلافەتى عەباسیدا:

پەيوەندى سەلاحدین عەباسیەكاندا هەرگیز خراپ نەبوو و نەگەشتۆتە ئاستى خراپى و
دوژمنايەتى، رەنگە ماوەیەك سارد بوویت، بەلام نەگەشتۆتە ئاستى دوژمنايەتى ئەگەر سەرنجى
سەلاحدینیش بەدین دەبینینكە پەيوەست بوو بەخەلیفەى عەباسیەو ئەمەش بەهۆى پەيوەست
بوونیەو بوو بەزەنكیەكانەو، بەو پێیەى سەركردەى زەنكیەكان نۆرەدین محەمەد پەيوەست
بوو بەخەلیفەى عەباسى المستضىء بأمرة الله زۆر خوشى دەویست، چونكە هەلگى بیروباوەرى
سونى بوو، لەبەر ئەو زۆر سوربوو لەسەر پشتگیری كردنى دژ بەخاچەپرستەكان^۳، لێرەشەو
سەلاحدین پەيوەنییەكى باشى لەگەڵ خەلیفەى عەباسیدا دامەزراند كاتێك كە وەزیری خەلیفە
عاضدى فاطمى بوو، لەسالى ۵۶۷ك/۱۱۷۱زدا، ئەوەبوو سەلاحدین هەنگاوێكى گرنكى نا كاتێك

^۱ النواذر السلطانية، ل: ۹۸، الكامل فى التأريخ (۴۷۷، ۴۴۷۹/۹).

^۲ تأريخ الأيوبيين، ل: ۹۲.

^۳ موسوعة تأريخ العرب، ل: ۵۴.

که وتاری به ناوی خلیفه فاطمیه وه هه لوه شانه وه و کردی به ناوی خلیفه عه باسییه وه له سه ره مینه ره کانی میسر، نه مهش راگه یاندنی گوپرایه لی و پشتگیری به بۆ خلیفه عه باسی^۱.

کاتی که نوره دین مه حمودیش کۆچی دواپی کرد و خاچه رسته کان و بارودۆخی ناجیگیری ولاتی شامیان قۆسته وه و په لاماریاندا، سه لآحه دین نامه یه کی نارد بۆ خلیفه عه باسی و بارودۆخی ناوچه که ی بۆ خسته پوو و باسی هیرشی خاچه رسته کان و هه وله کانی خۆی بۆ له ناو برنی خیلافه تی فاطمی له میسرداو هه ستانی به رپه رچدانه وه ی خاچه رسته کان کاتی هیرشیان هینایه سه ره سکه نده ریه و هۆکاری لکاندن یه مه ن به میسره وه بۆ کرد، پاش ئه م نامه دورو درێژه ش که تیایدا سه لآحه دین ده سکه وته کانی خۆی هه ژمار کرد که خۆشه ویستی و گوپرایه لی بۆ خه لافه تی عه باسی ده سه لمینن.

داوای کردله خلیفه که پئی و ره سمیکی بۆ سازیکات که میسرو مه غریب و یه مه ن و شام بگریته وه، له گه ل هه موو ئه و شوینانه ی که به شیک بوون له ویلایه تی نوره دین که خوای گه وره به هۆی شمشیره کانه وه رزگاری کردوه بۆیان، ئه م ری و ره سمه ش ده بیته ئه و نیعمه تانه زیندوو راگریته و هه موو ئه و شتانه ی تیدا بیته که پاشا پیوستیه تی^۲. ئه م به رنامه یه ی سه لآحه دین و ئه و ده ره نجامه ی که هه بیوو بۆ خالک بوو له به رژه وه ندی ده وله تی سه لآحه دین بوو، چونکه خلیفه وه لامی داواکارییه کانی دایه وه و ده سه لاتی میسرو شامع پیته خشی، دیاره خلیفه عه باسی وه ک که سایه تیه کی گونجاو لیته ده پوانی که ده توانیته رۆلی نوره دین ببینی و بۆشای نوره دین پرپیکاته وه، نه مهش وای لی کرد که دان به سولتانیته و ده سه لاتیدا بنی، چونکه له دیدی خلیفه دا تاکه که سیک بوو که بتوانیته به رگری له موسلمانان بکات، ئه م ری و ره سمه و شته کانی تر وه ک ناردنی دار الخلافه بۆی کاتی که گه مارۆی حه مای دابوو له سالی ۵۷۰هـ / ۱۱۷۴ز دا که تیایدا ته شریفات و مولکایه تی و مۆله تی تیاوو هه موو ئه مانه رۆلیان هه بوو له به هیزکردن و شکۆدارکردنی سه لآحه دیندا له به رامبه ر نه میره موسلمانان کانیدا، هه روه ها له به رامبه ر خاچه رسته کانیشدا که دره وشانه وه و ده رکه وتنی سه لآحه دین و ئه و په یوه ندییه باشه ی که له گه ل خه لافه تی عه باسیدا هه بیوو و نیگه رانی کردبوون، نه مهش سودی هه بوو بۆ سه لآحه دین له و ناکوکیه کانیدا له گه ل ئه و نه میره موسلماناندا که نه یاری بوون یا خود ئاره زووی گرتنه ده ستی ده سه لاتیان هه بوو وه ک زه نکیه کان، هه ریۆیه به به رده وامی خه لافه تی عه باسی له ده سکه وت و کاره کانی ناگادار ده کرده وه نه مهشی وه ک به شیک له گوپرایه لی و

^۱ موسوعة تاریخ العرب، ل: ۵۴.

^۲ صبح الأعشى للقلشندی (۹۵-۸۵/۱۳).

خۆشه‌یستی و خه‌مخۆری بۆ خه‌لافه‌تی عه‌باسی پيشان داوه^١، به‌م پێیه‌ش په‌یوه‌نده‌كان له‌سه‌رده‌می خه‌لیفه‌ مستضی‌دا زۆر باش بوو.

١- **كۆچی دواى خه‌لیفه‌ المستضی‌ بامر الله له‌سالى ٥٧٥هـ** دا؛ ناوی خه‌لیفه‌ أبو محمد الحسین كورپی المستنجد بالله یوسفی كورپی المقتدی محمدی كورپی المستظهر أحمد كورپی المقتدی الهاشمی العباسییه، له‌كاتی مردنی باوكیدا به‌یعه‌تی خه‌لیفایه‌تی پێدرا له‌ره‌بیعی دووه‌می سالی ٥٦٦هـ دا، به‌یعه‌ته‌كه‌ش له‌لایه‌ن عضدالدین أبو الفرج ی كورپی سه‌رۆکی سه‌رۆكه‌كانه‌وه جی‌ به‌جێكراو مستضی‌ كه‌سیکی نه‌رم و نیاو له‌سه‌رخۆ به‌به‌زه‌یی و خاوه‌ن خێرو چاكه‌ بوو، ابن الجوزی له‌ المنتظم‌دا ده‌لێ: كاتی به‌یعه‌تی پێدرا باجی هه‌لگرتوو مافه‌كاني گێڕایه‌وه بۆ خاوه‌نه‌كانيان و دادگری و به‌خشنده‌بییه‌کی نواند كه‌ له‌ته‌مه‌نماندا نه‌مان دیبوو، هه‌روه‌ها سامانیکی زۆری به‌سه‌ر هاشمییه‌كاندا دا به‌شكرد^٢، ابن الجوزی ده‌لێت:..... له‌سه‌رده‌می المستضی‌دا ده‌وله‌تی عوبه‌یده‌یه‌كان له‌میسردا روخاو تیايدا به‌ناوی ئه‌مه‌وه وتار ده‌خوێندرایه‌وه و بازاڕه‌كان له‌خۆشیدا داخران و شیرینی ده‌به‌خشرایه‌وه و گومه‌ز دروستكراو منیش منیش كتیپیکم داناو ناوی (النصر علی مصر)م لێناو خسته‌م پێش چاوی پێشه‌وا مستضی‌^٣، هه‌روه‌ها له‌یه‌مه‌ندا وتاری بۆ خوێندرایه‌وه، ئه‌مه‌ وێرای برقه‌ و توزو و لا‌تی تورك و پاشاكان مله‌چی بوون، هه‌میشه‌ش داواي ابن الجوزی ده‌كردو داواي لێده‌كرد كه‌ ئامۆژگاری خه‌لك بكات، حه‌زی له‌ مه‌زه‌بی حه‌نبه‌لیه‌كان بوو و له‌ده‌وله‌ته‌كه‌ش شیعه‌گه‌ری لاواز بوو له‌به‌غداو میسردا و سوننه‌ سه‌ركه‌وت و ئاسایش به‌رقه‌رار بوو^٤.

سه‌ره‌تای نه‌خۆشی المستضی‌یش له‌كۆتای مانگی شه‌والی سالی ٥٧٥هـ دا بوو هاوسه‌ره‌كه‌شی ویستی ئه‌و مه‌سه‌له‌یه‌ به‌شاریته‌وه، به‌لام نه‌یتوانی و ئاژاوه‌یه‌کی گه‌وره‌ له‌به‌غدا به‌ره‌پابوو و خه‌لكی شوینی زۆریان تالان كرده‌و مال و سامانیکی زۆریان برد، رۆژی هه‌ینی به‌رواری بیست و دووی شه‌وال هات وتار به‌ناوی شازاده‌ أبي العباس ئه‌حمه‌دی كورپی مستضی‌ و كه‌ خه‌لیفه‌ الناصردين الله‌یه‌ خوێندرایه‌وه و رۆژیکی مه‌زن بوو تیايدا زێریان هه‌لده‌دا به‌سه‌ر وتارییژو بانگێژو ئاماده‌بوواندا كاتی ناوی برا له‌سه‌ر مینه‌ر. نه‌خۆشی المستضی‌ویش به‌تا ده‌ستی پێكرد له‌رۆژی جه‌ژنی ره‌مه‌زاند و مانگیك به‌و حااله‌ته‌وه مایه‌وه و له‌شه‌والدا كۆچی دواي كرد له‌ته‌مه‌نی سێ و نۆ سالی‌دا،

^١ كتاب الروضتين، له: موسوعة تأريخ العرب وه، ل: ٥٥.

^٢ المنتظم (٢٣٣/١٠).

^٣ سير الاعلام النبلاء (٧٠/٢١).

^٤ سير الاعلام النبلاء (٧٠/٢١).

ماوهی خلیفایه تیشی نۆسال و سۆ مانگو حه قدا رۆژ بوو، له به یانیشتدا نۆیژی له سه ر کرا پاش شتنی و له دار النصردا نۆژا که خۆی بنیاتی نابوو ئه مه ش له سه ر وه سیه تی خۆی، له پاش خۆشی دوو کوپی به جیهیشت، یه که میان: شازاده و جیگری خۆی بوو که نه ویش أبو عباس أحمد الناصر دین الله، نه ویتیشیان: أبو منصور هاشم بوو، که چه ند سه رۆکێک داوای وه زیریان بۆ ده کردو که سێک بوو رۆر فرمانی به چاکه ده داو ریگری له خراپه ده کردو باجی له سه ر خه لگی هه لگرت و شته داهینراو نه نگه کانی نه هیشت و میهره بان و سامدارو به خشنده بوو و یه کێک بوو له خلیفه باشه کان ره حمه تی خوای لیبت، نه وه بوو پاش خۆشی به یعه ت درا به ناصری کوپی بۆ خلیفایه تی^۱.

۲- په یوه ندی سه لاهه دین به خه لافه تی عه باسییه وه داوای المستچی و: خلیفه المستضیء بالله کۆچی داوای کردو أبو عباس أحمدی کوپی جیی گرت وه که نازناوی الناصر دین اللهی له خۆی نابوو، سه لاهه دینیش به یعه تی پێداو وه فدیکی نارد بۆ به غداد بۆ سه ره خۆشی کۆچی داویی باوکی و پیرۆزیایی کردن لێی به بۆنه ی بوونی به خه لیفه^۲، له م کاته شدا سیف الدین غازی یه که می فه رمانه وای موسڵ کۆچی داویی کردو عیزالدین مه سعودی یه که می برای شوینی گرتسه وه، سه لاهه دینیش نامه یه کی نووسی بۆ خه لیفه و داوای لیکرد که کاروباره کانی پێبسیپزیّت به و شیوه یه ی له سه رده می باوکیدا هه بووه^۳، الناصر دین الله ش وه لامی داواکاریه کانی سه لاهه دینی دایه وه و شیخی شیخه کان صدر الدین أبا قاسم عبدالرحمن، شهاب الدین بشیر الخادمی نارد بۆ نه وه ی ئه وکاره ی پێبسیپزیّت و ریۆپه سمی بۆ ساز بدات، ئه مه ش له مانگی ره جه بی/ کانونی یه که مدا بوو و چه ند نازناویکی سوننی لێنا له وانه، الملك الأجل السيد صلاح الدين، ناصر الإسلام، عماد الدولة، فخر الملة، صفي الخلفه، تاج الملوك و السلاطين، قانع الکفره والمشرکین، قاهر الخوارج و المرتدین عن المجاهدین، ألب غازی یوسفی کوپی نه یوب، خوا ده سه لاتی بپاریزیّت و ئه م سیفه تانه ی تیدا به دبیت^۴. هه روه ها فه رمانی له خواترسان و پاراستنی نوێژو چون بۆ مزگه وت خۆپاراستن له قه ده غه کراوه کان و چاکبوون له گه ل ژێر ده سه ته کان و دادگه ر بوونله گه لێاندان و پاراستنی سه نگه ره کان و جیهاد کرنی بی

^۱ البداية والنهاية (۵۴۱/۱۶).

^۲ تاریخ الأیوبین، ل: ۸۵.

^۳ کتاب الروضتین (۶۰/۳، ۶۱، ۶۰)، تاریخ الأیوبین، ل: ۸۵.

^۴ مآثر الأناقة فی معالم الخلافة (۸۸۱۸۷/۳).

باهوه پان و پشت به ستن به خواناسان له به پړوه بردنی کاروباری ولادت او پاکیتی پېداو پاشان
 ناماژهی به پټو یستی سوپاسکردنی خه لافته کرد له سر نه و هه موه پړلینان و پله و پایانه^۱.
 به م شټویه سه لاهه دین دلټیا بوو له پشنگیری خه لیفه بوی و په سه ندکردنی
 نامه که ی به شټویه که باش، بویه نامه یه کی بونوسی و تیایدا هاتووه: سوپاس بخوا به نه اندازه ی
 نه و کاره باشانه ی که له نیسلاندا کراون، ده ولته تی عه باسیش والیه کانی نه بومسلم ناوه دانی
 ناکاته وه چونکه نه و هات و رشت و گفرلېکیش پی ی ناکریت چونکه سه رکه وت و دواتر پوکایه وه،
 خزمه تگوزاریش توانی به رگی خه لافته له به ری نه یارانی لابه ریت به ټیکشکاندنې بته کانی باطنی
 به شمشیره سه رکه وتو ده کی^۲، شایانی باسه له مینبه ری سه رجه م ناوچه کانی ژیر ده سه لاتی و تار ی
 بوی خه لیفه ده خوینده وه و تار بیژنه کانیش جل و به رگی ده ولته تی عه باسیان له به رده کرد و نالای
 په شه کانیان به رزه کرده وه^۳.

له به رامبه ریشدا، خه لیفه ناماده نه بوو جل و به رگی په ش و میژره ری رهش بدات به یه کیک
 له نزیکه کانی یان به نه میره کان له وانه ی که له ژیر ده سه لاتی سه لاهه دینا بوون، نه مهش وهک
 ریزلینان له سه لاهه دین و نرخاندنی که سایه تی و جیا کردنه وه ی له خه لکانی تر، بوی نمونه له سالی
 ۵۷۸ هـ / ۱۱۸۲ ز دا ناماده نه بوو به رگو میژره ری رهش بدات به شازاده جمال الدین خوشترین که
 له موسل ه لات بوو ده یویست په یوه ندی به سه لاهه دینه وه بکات^۴، نه مهش به لگه یه له سه ر
 ناره زوی راستگزیانه ی خه لیفه بوی پاراستنی په یوه ندی باشی له گه ل سه لاهه دینا^۵، به لام خه لیفه
 ویلا یه تی موسلی پینه به خشی، هه رچه نده سه لاهه دین چهنه نامه یه کی ناراسته ی به غداد کرد و
 پټویستی خوی به گرتنه ده سی ویلا یه تی موسلی تیادا روونکرده وه، به لام نه م داوایه ی جیه جی
 نه کرا، هه رچه نده میرنشینی نامه دی دیار یه کری پټبه خشرا^۶، دیاره موسل زور نزیک بوو له سنووری
 خه لافته وه و نه مهش مه ترسی لای خه لیفه دروستکردبوو، میژوونوسانیش هو ی پینه دانی ویلا یه تی
 موسل به سه لاهه دین بوی نه وه ده گپړنه وه که خه لیفه ترساوه له دریزه بوونه وه ی ده سه لاتی
 سه لاهه دین و په لکیشانی بوی نه و ناوچانه ی نزیکن له خه لافته وه وهک جه زیره و موسل، له ناکوکی

^۱ کتاب الروضتین (۳-۸۵، ۸۶)، تاریخ الأیوبین، ل: ۸۵.

^۲ رحلة ابن جبر، ل: ۵۱، تاریخ الأیوبین، ل: ۸۵.

^۳ تاریخ الأیوبین، ل: ۸۵.

^۴ تاریخ الأیوبین، ل: ۸۶.

^۵ کتاب الروضتین له، تاریخ الأیوبین، ل: ۸۶.

^۶ کتاب الروضتین، له: موسوعة تاریخ العرب وه، ل: ۵۷.

نیوان سه لآحه دین و سیف الدین غازی فرمانپه وای موسلیشدا سه لآحه دین وه لآمی داواکه ی خلیفه ی دایه وه و له شه نگال پاشه کشه ی کرد، به لآم سه لآحه دین گله یه کی ناسکی له خلیفه کرد بی نه وه ی له گوپراهی لی ده رچی و به رده وام بوو له سه ر نامه ناردن و ناگادار کردنه وه ی له ده سکه و ت کاره کانی به تاییه ت له جه نگی حطیندا و پئی وت: خزمه تگوزار هه والی شه م نازاد کرد مه زنه تان بق باس ده کات.... خلیفه ش متعانه ی به سه لآحه دین ده کردو شه م دلستوزیه ی له شیوه وی ناردنی دیاری و تابلودا ده نرخاندو له تاو شه م تابلویانه شدا تابلویه کی نارد که چند نایه تیکی تیادا نوسرا بوو بق هه لواسینی به ده رگای به یتولمه قدیسدا و تیایدا ده یوت: خوای گه وره شه م نازاد کردنه ی له سه ر ده سستی بوژینه ری ده ولته و شمشیری سه رخه ری خوی و بنده ی گوپراهی لی دلستوز له په رستشیدا و تیکوشه ر له ژیر نالاکه یدا، یوسفی کوپی شه یوبی پشتیوانی شه میری باوه رداراندا به ده یتنا^۱. خه لکانی دوزمان و خراپه کاریشه ولیان ده دا بق تیکدانی نیوانی خلیفه و سه لآحه دین پاش جه نگی حطین^۲، شه مه ش له شوینی خویدا به پشتیوانی په روه ردگار لیتی ده دوین.

حه وته م: په یوه ندی سه لآحه دین به ده ولته ی بیزه نتیه وه:

نیمپراتور مانویل کومین یه کیکبوو له سه سه خترین دوزمنانی سه لآحه دین و هاوپه یمانی خاچه رسته کان بوو، به لآم کاتی نیمپراتور شه ندروس نیقوسی کومنین ده سه لاتی له سالی ۵۷۸هـ/ ۱۱۸۲ز دا گرته ده ست بارودوخه که گوراو په یوه ندی پته وی له گه ل سه لآحه دیندا هه بوو به هوی شه و به رژه وه ندیه هاوپه شه ی که کوی ده کردنه وه، چونکه دوزمنی یه که می نیمپراتوره سلجوقیه کان بوو که سوپای بیزه نتیان تیکشکاند له جه نگی (میربؤکیفا) لون له کوتای سالی ۵۷۱هـ/ ۱۱۷۶ز، هه روه که شه و رقو کینه ی که بیزه نتیه کان و شه ندرونیقوسی خاچه رسته لاتین و ئیتالیه کان هه یانبوو له به رنه وه وه ی که ده سستیان گرتبوو به سه ر خیره بیره و ئابووری بیزه نته دا، شه مه ش وایکرد له شه نقوستی کومنین که زیاتر له سه لآحه دین نزیک بیته وه، شه م نزیکبوونه وه ش به مه به سستی به رژه وه ندی هاوپه شه ی نیوان هه ر دوولا بوو دژ به لاتینه خاچه رسته کان به شیوه یه کی گشتی و سلجوقیه کان به شیوه یه کی تاییه تی، رۆژناواییه شه ورپیه کانیش شه م نزیکبونه وه یان وه که پیشیل کردنی په یوه ندی ئایینی و تیپه پاندنی دابونه ریت له لایه ن بیزه نتیه کانه وه له قه لآم ده دا، چونکه جه نگی نیوان هه ر دوولایه نی موسلمان و بیزه نتی له سه ره تای ده رکه وتنی ئیسلامه وه به رده وام بوو، به لآم له گه ل شه وه شدا شه ندرونیقوسی کومنین و ئیسیحاقی دووه م ئنجیلوسی جینشینی شه م

^۱ مختصرالتاریخ من اهل الزمان الی تاریخ بنی العباس، ل: ۵۷.

^۲ موسوعة تاریخ العرب، ل: ۵۷.

سیاسه‌ت‌یان گۆپی و نژیک بونه وه له سه‌لاحه‌دین که‌گه‌وره‌ترین دوژمنی خاچه‌رسته‌کان بوو، به‌لکو هه‌ولێ ژۆریان ده‌دا بۆ له‌ناویردنی میرنیشینه‌خاچه‌رسته‌کان له‌رۆژه‌لات دا، پێش ئەمەش نژیکبونه‌وه‌یه‌کی که‌سی هه‌بووکاتێ ئەندرو نیقوسی کومینین دورخایه‌وه‌ پاش له‌سه‌رکار لابردنی له‌میرنشینێ کلیکیله‌دوای سالی (١١١٦) دا، ئەوه‌بوو په‌نای برد بۆدیمه‌شق و نوره‌دین مه‌حمودیش به‌گه‌رمی پێشوازی لێکرد، ئەندرونیقوسی کومینیش بناغه‌ی ئەم په‌یوه‌ندیانه‌ی دانا کاتی‌ک که‌بالیۆزی خۆی نارد بۆلای سه‌لاحه‌دین له‌سالی (٥٨/١١٨٥) داو پێشینیازی دروستکردنی هاوپه‌یمانیتیه‌کی کرد له‌نیوانیاندا له‌سه‌ر چه‌ند بئه‌مایه‌ک که‌گرنگترینیان.

● سه‌لاحه‌دین خۆی سه‌ربه‌ئه‌ندرونیقوسی کومنین پێشان بدات چونکه ئەو ئیمپراتۆره.

● هه‌ردوولا هاوکاری یه‌کترین دژ به‌سلجوقیه‌کان و ئەگه‌ر ناوچه‌ی ئاسیای بچوک له‌سلجوقیه‌کان سه‌ندرایه‌وه‌ بخزێته سه‌رمولگی ئیمپراتۆریه‌ته‌که‌.

● ئەندرونیقوسی به‌لێن ده‌دا به‌یارمه‌تیدانی سه‌لاحه‌دین له‌خه‌باتیدا دژ به‌خاچه‌رسته‌کان له‌ولاتی شام دا به‌لام پێش ئەوه‌ی سه‌لاحه‌دین به‌پیار له‌سه‌ر وه‌لامدانه‌وه‌ی ئەم مه‌رجانه‌بدات ئەندرونیقوسی له‌قودس دا له‌سه‌ر کار لابرا له‌جمادی دووه‌می سالی ٥٨١ هه‌کله‌یلولی ١١٨٥ زدا پاشان کوژراوئیسحاق ئەنجیلۆسی بوه ئیمپراتۆر له‌سالی ١١٨٥-١١٩٥ زدا.^٢

سه‌لاحه‌دینیش ئاره‌زووی له‌به‌رده‌وامبوونی لێکنزیکبوونه‌وه‌ هه‌بوو له‌گه‌ڵ ئیمپراتۆر ئیسحاقی دووه‌مدا وه‌ک وه‌لامدانه‌وه‌یه‌ک بۆخواستی ئەو که‌ پاراستنی ئەم په‌یوه‌ندیانه‌ی به‌گرنگ ده‌زانی بۆ رووبه‌پووبوونه‌وه‌ی دوژمنه‌کانی که‌ئەوانیش: تۆرمانه‌کان بوون له‌صقلیه‌ که‌هه‌رپه‌ش‌ه‌یان له‌قسطنطنیه‌ی پایته‌خت ده‌کرد، وێری خاچه‌رسته‌کان له‌شامداو سلجوقیه‌کانله‌ئاسیای بچوکدا، بۆیه‌ رێکه‌وتنامه‌که‌ی پێشووێ به‌سه‌ندکرد دوای ئەوه‌ی که‌چه‌ندبهرگه‌یه‌کی هه‌موارکردبه‌جۆرێکه‌له‌گه‌ڵ به‌هیزی ده‌سه‌لاتی خۆیدا بگونجیت که‌ له‌ئاستی هیزی شکستخواردووی بیزه‌نتیه‌کاندا نه‌بوو.^٢ ئەم رێکه‌وتنه‌ش خاچه‌رسته‌کانی له‌رۆژه‌لاتدا توپه‌ کردو، ریمۆندی ئەمیر طرابلس هه‌ستا به‌ده‌ستگیرکردنی ئەلکسیوسی برای ئیمپراتۆر، له‌کاتی‌که‌دا که‌ له‌دیمه‌شق‌وه‌ به‌ره‌و قسطنطنیه‌ به‌رێکه‌وتبوو، چونکه‌ تا ئەوکاته‌ش هه‌ر میوانی سه‌لاحه‌دینبوو، ئەمەش له‌کاتی تێپه‌ربوونیدا بوو به‌عه‌کادا له‌سالی ٥٨٢ هه‌ک/ ١١٨٦ ز و پاش ده‌ستگیرکردنیشی خسته‌ی زیندانه‌وه‌، ئیمپراتۆر ئیسحاقیش هانای هی‌نا بۆسه‌لاحه‌دین و هانی دا بۆ هێرشکردنه‌ سه‌ر خاچه‌رسنه‌کان و فشار خسته‌

^١ تاریخ الايوبيين، ل: ١٠٤، ١٠٥

^٢ تاریخ الأعمال المنجزة، ولیم الصوری (١٠٣٥/٢)

^٢ تاریخ الأعمال المنجزة، ولیم الصوری (١٠٣٥/٢)

سەريان بۇرژىگارکردنى براكەي، لەسالى دواترىشدا ھىرشىكرەسەر مېرنشىنى بەيتولمەقدىسى خاچپەرست بەسود وەرگرتن لەو رووداوانەي كا تيايدا روويان دەدا بۆ بەديھىئانى ئامانجى يەكەمى كەبرىتیبوو لەئىدانى خاچپەرستەكان، ئەوەبوو سەلاخەدىن توانى قودس وشارەكانى كەنار دەريا رزگارېكات و ئەلكسىوسىش ئازادېكات ئەوئش گەراپەوہ بۆ قسطنطينىيە و پاش ئەوہش كەسەلاخەدىن سەرکەوت بەسەر خاچپەرستەكاندا چەندنێردراوێكى بەديارپەوہ نارد بۆ ئىمپراتورى بيزەنتى و لەسەرکەوتن و دەستكەوتەكانى ئاگادارىكرەوہ، ئىمپراتورىش لەكۆشكىكى ناوہ پاسى شاردا ميوەندارى نێردراوہكانى سەلاخەدىنى كرد و ھاوپەيمانىتى خۆي لەگەل سەلاخەدەدىندا نوێ كردهوہ^۱، ئىمپراتورىش نامەيەكى ھاوشىوہى ئەوہى سەلاخەدىنى بۆ ناردەوہ و سەلاخەدىنىش پېشوازي لەدوو نوێنەرەكە كرد لەمانگى ذى القەدەى سالى ۵۸۳/۱۱۸۸ز دا دواي چەندروژێك لەھەلگرتنى گەمارۆ لەسەر صور، بەئامادەبوونى كوپر ئەمىرو فەرمانبەرەكانى، ئىسحاقى دووہميش لەنامەكەيدا ستايشى ئەو كارانەي دەكرد كەسەلاخەدىن پېي ھەستاوہ ئەو ھەولانەي كەخستىيەگەر بۆ ئازادکردنى براكەي و پېزانىنى خۆي بۆ دەرېرى، ھەرەھا پرسىارى لەدوو نێردراوہكە كرد، دەرپارەي بارودۆخى ئىمپراتورىيەكە، لەوانەيە گرنگترين ھەوالېكىش كەوہفدەكە پېي بوو بريتیبوو لەوہى كە لەرۆژئاوادا روويدابوو لەبانگەشەكردن بۆ ھەلمەتېكى نوێي خاچپەرستى، سەلاخەدىنىش بەم مەسەلەيەي زانېبوو، لێرەشەوہ دلسۆزى ئىسحاقى دووہمى بۆ دەرکەوت ھەردوولا نېگەران بوون بەم مەسەلەيە و سەلاخەدىنىش ويستى ھاوكارى ئىسحاقى دووہم مسۆگەر بكات لەكاتى تېپەپېوونى شالاوہكە بە ولاتەكەيدا كەريپەويكى سروشتى ھەلمەتە زەمىنەكان بوو، ھەربۆيە لەكاتى گەپانەوہى دوو نێردراوہكەدا چەند نێردراوېكى لەگەلدا نارد بۆ گفتوگۆكردن لەگەل ئىمپراتورىيەتى بيزەنتىدا سەبارەت بەدروستکردنى ھاوپەيمانىيەتيەكى سەريازى لەنێوان ھەردوو دەولەتى بيزەنتى و ئەيوپىدا بۆ بەرپەرچدانەوہى ھىرشى خاچپەرستەكان، يەكێك لەو دياردانەش كەسەلاخەدىن بۆ ئىسحاقى دووہم ئنجليوسى ناردبوو بريتى بوو لەمىنبەرێك بۆ دانانى لەمزگەوتى قسطنطينىيە دا، لەگەل گرنگيدانى بەئاوہدانى و ئەنجامدانى دروشمە ئاينىيەكان تيايدا، ئىسحاقى دووہم ئنجليوسىش ئارەزووى خۆي نيشاندا بۆ رەچاوكردى دروشمە يۆنانىيەكان لەكلېساكانى فەلسطيندا^۲، دواترىش بەدريژى باس لەپەيوەندى ئەيوپىيەكان بەبیزەنتىيەكانەوہ لەشالاوى سىيەمى خاچپەرستىدا دەكەين بەپشتىوانى پەرەردىگار.

^۱ موسوعة تاريخ العرب العصر الأيوبي، ل: ۶۵.

^۲ موسوعة تاريخ العرب العصر الأيوبي، ل: ۶۶.

هه شتهه: په یوه ندى سه لآحه دین به خاچه رسته کانه وه پیش حطین:

سه لآحه دین هه ولیده دا بۆ یه کخستنی میسرو ولآتی شام، به لآم له هه مان کاتدا له وه ش گه یشتبوو که رووبه روو بونه وه ی خاچه رسته کان و سه رقالکردنیان نابیت پاش به ده سته پتانی یه کیتی و یه کخستنی هه موو ناوچه کان بیت، هه ربویه سه لآحه دین له ستراتیژی کاریدا پشتمی به م دوو هیله به سته بوو: هیلی یه کخستن و هیلی به رپه رچدانه وه ی خاچه رسته کان و سود وه رگرتن له هه ر بارودوخه کیک بۆ رووبه رووبونه وه یان، له سه رو به ندى نه مه شدا سه لآحه دین بى ناگانه بوو له په پره وکردنی چهن سیراتیژیک له وانه:

ا- کارکردن له پیتاو زیاتر توکمه کردنی ناوچه کانى ژيړده سه لآتی له میسرو ولآتی شامدا، له ریی زیادکردنی هیزه سه رپازه کانیه وه به هه ردوو به شی وشکانی و ده ریاییه وه، یاخود له ریی کارکردن بۆ بنیاتنانی قه لآو توکمه کردنی سه رپازگه کان هه تاوه کو پاراستنیکى باشتربۆ خوی و سوپاکه ی ده سته بهر بکات، یاخود بۆ سود لیوه رگرتنی وه ک چهن ناوچه یه کی چاودیری کردنی قایمکاریه کانى خاچه رسته کان، بۆ نه م مه به سته ش هه ستا به توکمه کردنی هه سارو شورای قاهره و نیسکه نده ریه و دمیاطو چهن قه لایه کی له ولآتی شامدا بنیاتنا وه ک قه لآی عجلون، هه روه ها هه ولی ده دا بۆ ده سترگرتن به سه ر نه و قه لآو هه سارانه دا که که وتبوونه ژيړ ده سه لآتی خاچه رسته کان یاخود کارکردن بۆ په کخستنی کارى خاچه رسته کان له بنیاتنانی قه لآو نه و توکمه کاریبانه ی که مه ترسی بوون بۆ سه ر ناوچه نیسلا میه کان.

ب- کارکردن بۆ مؤرکردنی ریکه و تنامه له گه ل نه و هیزانه ی که ده توانن کاریگه ریان هه بیت بۆ پیشکه شکردنی کومه کی به خاچه رسته کان، یاخود توانای کارتی کردنی به ره ی نیسلا میه بیت له رووی سه رپازیه وه، بۆ نه م مه به سته ش زیاتر گرنگی به شاره بازرگانیه کانى ئیتالیا ده دات.

ج- په نابردن بۆ مؤرکردنی ناگریه ست له گه ل هه ندى لایه نی خاچه رستدا به مه به سته یه کلابوونه وه ی بۆ رووبه روو بوونه وه ی لایه نیکی خاچه رستی تر، به سود وه رگرتن له بارودوخ و ناکوکی نیوان خاچه رسته کان، به تاییه ت نه و ناکوکیه ی که له نیوان میرنشینى به یتولمه قدیس و طرابلسدا هه بوو، هه روه ها سودی له ناگریه سته کان و وه رده گرت بۆ

ته‌واوکردنی قایمکارییه سه‌ریازییه‌کان و یه‌کخستنی ناوچه‌کان، ناوچه‌کان، چونکه سروشتی بارودۆخه‌که بوا‌ری پینه‌دا. که له‌هه‌مان کاتدا له‌چهند به‌ریه‌کی شه‌پدا به‌شداربیت^۱.

ئه‌وه بوو سه‌لا‌حه‌دین سودی له‌وبارودۆخه وه‌رگرت که له‌به‌رژه‌وه‌ندی به‌ری ئیسلامی بوو بۆ به‌ده‌سته‌پێنانی ئه‌و ئامانجانه که به‌ئاراسته‌ی یه‌ک‌بووندا هه‌نگاویان ده‌نا، ئه‌مه له‌کاتی‌کدا بوو که به‌ری گاور له‌داب‌ه‌زیندا بوو به‌پێی قسه‌ی میژوونوس روبه‌رت باینه، هه‌روه‌ها سه‌لا‌حه‌دین سودی له‌و رۆحیه‌ته جیهادیه وه‌رگرت که له‌سه‌رده‌می عماده‌دین زه‌نکی و نوره‌دینی کورپییه‌وه رۆخساره‌کانی به‌ناشکرا ده‌رکه‌وتبوو، کاتی‌ک قسه له‌سه‌ر ئه‌و جه‌نگانه‌ش ده‌که‌ین که سه‌لا‌حه‌دین له‌م ماوه‌یه‌دا دژ به‌خا‌چه‌رسته‌کان نه‌نجامیدا، ده‌بی‌ بزانی‌ن که چهند جه‌نگی‌کی زۆر بوون و له‌زیاتر له‌شوێنی‌کدا نه‌نجام دراون، به‌لام له‌م قۆناغه‌دا نه‌گه‌شتبوه ئاستی شه‌پی هه‌مه‌لایه‌نه و سه‌رتاسه‌ری له‌گه‌ل خا‌چه‌رسته‌کاندا^۲، گرنگ‌ترینی ئه‌و جه‌نگانه‌ش بریتیه‌له:

۱- هه‌ی‌شه‌کانی خا‌چه‌رستان بۆ سه‌ر ناوچه‌کانی ژێر ده‌سه‌لاتی سه‌لا‌حه‌دین ۵۷۰هـ- ۵۷۲هـ:

یه‌که‌م ئه‌رکی‌ک که‌ری‌مۆندی سییه‌م پێی هه‌ستا، وه‌ک سه‌ره‌رشتیار (وصی) ته‌ختی شان‌شینی به‌یتولمه‌قدیس بریتی بوو له‌کارکردن بۆ سنووردارکردنی هه‌یزی سه‌لا‌حه‌دین و رێگرتن له‌ده‌ست‌گرتنی به‌سه‌ر حه‌له‌دا، هه‌ریۆیه خا‌چه‌رسته‌کان وازیان نه‌هێنا له‌هه‌ی‌شه‌شکرده سه‌ر ناوچه‌کانی، له‌کاتی‌کدا که‌سه‌رگه‌رمی روبه‌روبو‌نه‌وه بوو له‌گه‌ل زه‌نکییه‌کاندا، هه‌رچه‌نده ئه‌م هه‌ی‌شانه کاریگه‌رییه‌کی نه‌وتوایان نه‌بوو، به‌هۆی نات‌ه‌واوی بارودۆخی خا‌چه‌رسته‌کانه‌وه^۳ ئه‌وه بوو له‌مانگی مو‌حه‌ره‌می ۵۷۱هـ/ ئابی ۱۱۷۵ز دا پاشای خا‌چه‌رست ب‌لدوینی چواره‌م هه‌لی سه‌رقا‌لبوونی سه‌لا‌حه‌دینی قۆسته‌وه که‌نا‌چاربوو به‌ری جه‌نگی خا‌چه‌رسته‌کان هه‌ی‌ور بکاته‌وه هه‌تاوه‌کو یه‌ک‌لابیته‌وه بۆ جه‌نگ کردن له‌دژی سیف الدین غازی ئه‌میری مو‌سل، بۆ ئه‌وه‌ی له‌یه‌ک کاتدا له‌دو‌یه‌ره‌دا نه‌جه‌نگی‌ت: زه‌نکییه‌کان له‌با‌کو‌رو رۆژه‌لات‌ه‌وه و خا‌چه‌رسته‌کان له‌باشو‌ری رۆژئا‌واوه، بۆیه ئا‌گره‌سته‌ی له‌گه‌ل شان‌شینی بیتولمه‌قدیسدا نوێ‌کرده‌وه^۴، به‌لام خا‌چه‌رسته‌کان ئا‌گره‌سته‌که‌یان پێش‌یل‌کرد له‌سالی دواتر‌دا له‌گه‌رمه‌ی م‌ل‌مان‌نێ سه‌لا‌حه‌دین له‌گه‌ل زه‌نکیه‌کاندا، ئه‌وه بوو هه‌ی‌شیان هه‌ی‌نا‌یه سه‌ر ئه‌و زه‌ویانه‌ی له‌ژێر ده‌سه‌لاتی سه‌لا‌حه‌دیندا بوو و ری‌مۆندی سییه‌می فه‌رمان‌په‌وای طراب‌لوس په‌لاماری

^۱ دراست فی تاریخ الأیوبین والمماليك، ل: ۹۱.

^۲ دراست فی تاریخ الأیوبین والمماليك، ل: ۹۲.

^۳ تاریخ الأیوبین، ل: ۱۱۹.

^۴ الکامل فی التاریخ (۴۲۲/۹)، تاریخ الأیوبین، ل: ۱۱۹.

ناوچه‌ی بی‌قاعید او سوپای شانشینیش له‌باشوره‌وه به‌سه‌رکردایه‌تی شاهمفری سیدتبین هیرشی هینا، به‌لام پیده‌چیت ریمۆندی سییه‌م دوچارى شکست بوو بیت له‌سه‌رده‌ستی ابن المقدمی نه‌میری به‌عله‌به‌ک، به‌لام هه‌ردوو سوپای خاچه‌رست پیکه‌وه کۆبوونه‌وه و پیکدادان له‌گه‌ل شمس الدولة توران شاداوپیدا که‌براو جیگری سه‌لاحه‌دین بوو له‌دیمه‌شقدایه‌تی له‌ناوچه‌ی عنجری بی‌قاعدا، له‌کاتیکدا که‌توران‌شاه بۆ به‌ده‌مه‌وه چوونی به‌عله‌به‌ک به‌ریکه‌تبوو، به‌لام نه‌و رووبه‌روو بوونه‌وه یه‌کلاکه‌ره‌وه نه‌بوو، هه‌ر که‌سه‌لاحه‌دین له‌باکوره‌وه هات خاچه‌رسته‌کان له‌ناوچه‌که‌ پاشه‌کشه‌یان کردو نه‌ویش نه‌یویست به‌دوایاندا بچیت، به‌لکو گه‌رانه‌وی بۆ میسر پێباشتر بوو و تورانشای براشی له‌دیمه‌شقدایه‌تیه‌وه^۱.

۲- **خاچه‌رسته‌کان هیرش ده‌که‌نه سه‌ر حمص و حه‌ما؛** گومان له‌وه‌دا نییه‌ که‌خاچه‌رسته‌کان هه‌لیکی زێڕینیان له‌ده‌ستدا بۆ لێدانی سه‌لاحه‌دین له‌میسردا له‌کاتیکدا که‌جی پێی خۆی له‌باکووری نه‌فریقدا قایم نه‌کردبوو، چونکه‌ بارودۆخه‌که‌به‌ته‌واوی له‌به‌رژه‌وه‌ندی نه‌واندا بوو دای نه‌وه‌ی که‌نیمپراتۆریه‌تی بیزه‌نتی هه‌موو توانایه‌کی خسته‌گه‌ر بۆ سه‌رخستنی نه‌م هه‌له‌ته، به‌تێپه‌ربوونی کاتیش سه‌له‌ما که‌ه‌لی له‌وشیوه‌ بۆ خاچه‌رسته‌کان جارێکی تر هه‌له‌ته‌وتوه^۲، نه‌مه‌ سه‌رباری شکست هینانی هه‌له‌ته‌ی هاویه‌شی بیزه‌نتی - خاچه‌رستی بۆ سه‌ر میسر، به‌لام نه‌مه‌ نه‌بووه‌ رێگر له‌به‌رده‌م سود وه‌رگرتنی خاچه‌رسته‌کان له‌شالایی فلمنکی بۆ هیرشکردنه‌ سه‌ر زه‌ویه‌ ئیسلامیه‌کانی ژێر ده‌سه‌لاتی سه‌لاحه‌دین له‌ولاتی شامدا، نه‌وه‌بوو له‌ره‌بیه‌ی یه‌که‌می ساڵی ۵۷۲ه‌/ ۱۱ی ئه‌یلولی ساڵی ۱۱۷۶ه‌ سه‌لاحه‌دین له‌میسره‌وه‌ به‌ره‌و شام به‌ریکه‌وت، دای نه‌وه‌ی که‌ له‌گه‌ل پاشا الصالح ئیسماعیلی فه‌رمانه‌وه‌ی حه‌له‌بدا به‌ریکه‌وت^۳، بلدوینی چواره‌میش نه‌م هه‌له‌ی قۆسته‌وه‌و داواکه‌ی دوباره‌کرده‌وه‌ له‌فیلیب نه‌لزاسی سه‌باره‌ت به‌پێویستی رووبه‌رووبوونه‌وه‌ی نه‌و هیزه‌ ئیسلامیه‌یه‌ی که‌ له‌سه‌ر سنوری رۆژه‌لاتی هه‌ردوو میرنشینی ره‌ها و طرابلس داو جیگیربوون، نه‌ویش داواکه‌ی په‌سه‌ند کردو به‌یتوله‌قدیسی له‌مانگی ره‌بیه‌ی دووه‌می ساڵی ۵۷۳ه‌ کۆتایی مانگی تشرینی یه‌که‌می ساڵی ۱۱۷۷ه‌ز به‌جیه‌هیشته‌و به‌ره‌و باکوور به‌ریکه‌وت بۆ یارمه‌تی دانی هه‌ریه‌ک له‌ریمۆندی سییه‌می فه‌رمانه‌وه‌ی نه‌نطاکیه‌ له‌سه‌ر داوی خۆیان، چونکه‌ چاره‌پوانی نه‌وه‌ ده‌کرا که‌بتوان له‌ئاماده‌نه‌بونی سه‌لاحه‌دیندا ده‌سکه‌وتیک به‌ده‌ست بێنن، پاشاش سه‌د

^۱ ولیم الصوری (۸۸۶/۲)، تاریخ الأیوبین، ل: ۱۱۹.

^۲ الحركة الصلیبية (۷۵۴/۲)، تاریخ الأیوبین، ل: ۱۱۹.

^۳ النوادر السلطانية، ل: ۹۶، تاریخ الأیوبین، ل: ۱۲۲.

سوارو دووو پياده پړهوى به کڼمه کى بڼارد^۱، که تيبه يه کيش له وسوپا په هيرشى کرده سر حمص و که وته بڼسه که يه وه وه موو نه وه ده سته که وتانه يان له ده سته ده پيشتر ده ستيان به سهردا گرتبوو، له هه مان کاتدا فيليب و ريموندى سييه م به هيزه کانپيه وه هيرشى کرده سر حه ماو رڼوى نه ما بوو دا گيريبکه نه گهر خوراگرى موسلماننه کان نه بوايه، بڼه به سهر شپږپه وه پاشه کشه يان کردو دواى گه مارڼه کى چوار رڼوى بى نه وهى هيچ نامانچيک به دييښتن. وادياره نه وشکه سالى و بى به رو بومي هه که ناوچه کانى گرتبوو وه يه کيک بوو له هڅاره کانى نه م جهنگه، له ونامه يه ي القاضى الفاضلدا که ناردى بڼ به غداد به واژوى سه لاهه دين ناماژهى بڼ نه م مه سه له يه تيډايه: بيباوه پان هاتنه دهره وه بڼ ولاتى شامو به شيږه يه کى به هيز روو به روويان بوينه وه و ناوچه که يان به جيهيشت و ايان دانابوو که بدهن به سهر شامدا له کاتيکدا که قات و قري و وشکه سالى رووى تيگردبوو، نه وه بوو له رڼوى دوو شه ممه بيست و يه کى جه مادي يه که م هاتنه ناوچه ي حه ماوه^۲.

۳- په لاماردانى حارم: حارم شارپکه ده که ويته رڼه لاتی روبارى عاصى له دورى دوانزه ميله وه له نه نطاکيه، نه وه بوو نه ميرى نه نطاکيه بوهموندى سييه م داويکرد له فيليب نيلزامسى که هيرش بکاته سهر شارى حارم به ليني يارمه تيدانى پيدا، فيليبش به ره و حارم به ريکه وت به هاوړپه تي ريموندى سييه م، له و کاته شدا حارم له ژير ده سه لاتی کمشتکيندا بوو که نه تابه کى پيشوو پاشاى الملك الصالح نيسماعيل بوو، که له و رڼو گاره دا دوچارى پشيوى بوو بوو به هوى پشتيوانى خه لکه که ي له کمشتکين له ناکو کى له گه ل الملك لصالح نيسماعيلدا^۳، نه وه بوو حارم له لايه ن خاچه رسته کانه وه له سهره تاي مانگى جه مادي کو تاي/ تشرينى دوو همددا گه مارڼدراو خه لکى حارميش ناکو کيه کانپان وه لاناو به ره نگارى نه م گه مارڼه بونه وه که چوار مانگى خياندو توانيان به رگريه کى جواميرانه بکه ن، له هه مان کاتي شدا حه له بيه کان ده ستيان دايه هيرشکردنه سهر زهويه نزيکه کانى خاچه رسته کان و الصالح نيسماعيلش تيپيکى سهر بازي ناردو توانى هيله کانى خاچه رسته کان بېرېت و بجيته پالى پاسگای شاره که وه^۴، سه لاهه دينش له هه مان کاتدا ميسرى به جيهيشت هه تاوه کو هيرش بکاته سهر شانشينى به يتولمه قدیس خاچه رسته کانپش مه ترسى نه وه يان هه بوو که

^۱ تاريخ الايوين، ل: ۱۱۹.

^۲ الكامل فى التاريخ (۴۳۰/۹-۴۲۹/۹).

^۳ موسوعة تاريخ العرب، ل: ۷۴.

^۴ الكامل فى التاريخ (۴۳۱/۹).

حه له بیه کان هانا بهرن بۆ سه لآحه دین و نه شیانیویست که پشتیوانی له شانیشینی بهیتولمه قدیس بکه، به لآم الملك الصالح نیسماعیل دانوستانی له گه لدا کردن له سه ره لگرتنی گه مارۆ که له به رامبه ر بړیک پاره دا، هه رهوک هه پره شه ی ته سلیم کردنی شاره که ی به سه لآحه دین کرد، نه وانیش گه مارۆ که یان هه لگرت و نه یانتوانی دهست به سه ره نه و شاره دا بگرن^۱.

۴- **جه نگی رهمله (الرملة):** ئەم جەنگە ئەزمونیکی تال بوو بۆ سه لآحه دین و نه وه ی لیوه فیر بوو که هه له یه رووبه رووی خاچه رستان ببیته وه پیش به کخستنی به ره ی نیسلامی، چونکه به یه کخستنی ئەم به ره یه هیزکی له بن نه هاتوی دهستگیر ده بیت که ناماده ی قوربانیدانه بۆ تیکشکاندی هیزی دوژمن ئەم سه رباری نه وه ی که سوپاکه ی ده توانیت له رووبه ریکی به رفراوانتردا جموجۆل بکات، چونکه سه لآحه دین رووبه ریکی به رفراوانی ولاتی شامی خستبوویه سه ره ده ولته که ی له میسر دا له و کاته شه وه که به ره و دیمه شق به ریکه وت له سالی ۱۱۷۴/۵۷۰ز دا حمص و حه ماو حارمی لکاند به میسره وه، به لآم هیشتا ناوچه یه کی به رفراوان له ده ره وه ی ده سه لاتیدا مابوویه وه^۲. پاش نه وه ی که گه پایه وه بۆ میسر له سالی ۵۷۲هـ/ ۱۱۷۶ز دا بریاریدا که هه ستیت به شالاویک دژی به خاچه رسته کان به بیست هه زار جه نگاهه وه له مانگی جه مادی به که می ۵۷۳هـ/ شرینی دووه می ۱۱۷۷ز دا میسری به جیهیشت و له شاری بلبیسا^۳ خیه وتی هه لدا و که ده قوناغ له شاری میسره وه دووره له سه ره ریگای شام^۴، پاشان له وپوه به ره و ناوچه کانی باشوری فه له ستین به ریکه و تن و له نزیک عه سقلان لایدا که به دهست خاچه رسته کانه وه بوو، توانی ژماره یه ک له خاچه رسته کان به دیل بگریت و فرهانی کوشتنیانی ده رکرد^۵، نه وه بوو سه لآحه دین رووبه رووی به رگریه کی نه وتق نه بویه وه و سه ر یازه کانی گونده کانیان رامالی و ده ستیان کرد به کۆکردنه وه ی ده سته که وته کان، پاشان سه لآحه دین کۆمه لی له سه ر یازه کانی کۆکرده وه و به ره و شارۆچکه ی رهمله ی نزیک که نار ده ریا پیشره ی کرد که له و کاته دا یه کیک بوو له شاره گه وره کانی

^۱ تاریخ الأعمال (۱۰۰۵/۲)، موسوعة تاریخ العرب، ل: ۷۶.

^۲ الجيش الأيوبي فی عهد صلاح الدین، ل: ۴۱۱.

^۳ مرآة الزمان، له: الجيش الأيوبي، ل: ۴۱۱.

^۴ معجم البلدان (۴۷۹/۱).

^۵ مفرج الکروب، له: الجيش الأيوبي، ل: ۴۱۱.

فهلهستين^۱، بهلام روويهرووی روياری تل الصافيہ بونهوه و بلاويوونهوه بۆ گهپان بهدوای شوپينکدا که ليژهی بپهپنهوه و لهکاتيکدا که لهم حالتهدا بون هيژيکی خاچهپرست هيژشی کرده سريان پيش نهوهی خويان ريکبخه نهوه، واپيده چيت که خاچهپرستهکان چاوديري جموجولهکانيان کردبن و لهکاتی گونجاودا پهلاماريان داون بهسهرکردايهتی نه مير نه رناطو پشتيواني بلدوينی ستيه م پاشای بهيتولمه قديس^۲، لهوکاته شدا سه لآحه دين ته نها ژماره يه کی که م له سهر بازو نه ميره کانی له گه لدا بوو، چونکه زۆربه يان بۆ کۆکردنه وهی دهستکه وت بلاوه يان ليکريدبوو^۳، نه وه بوو پيکدادان دهستی پيکريدو سهر بازه کانی سه لآحه دين کۆبوونه وه و بهرنگاری خاچه پرستهکان بوونه وه چه ند فرمانده يه کی سه لآحه دين و هه نديک له خزمه کانی نازايه تی و خۆپاگري زۆريان نواند به تاييه ت ته قی الدين عومره و نه حمه دی کۆپی و ضياء عيسای هه کاری و ظهير الدينی برای، بهلام نه و دووانه ی دوایی به ديل گيران و دووسال له زينداندان مانه وه له ناکامدا زانا عيسی هه کاری به شه ست هه زار دينار نازادکرد^۴، نه وه بوو ته قی الدين عومره پيشپه وي کردو نازايانه دهستی دايه جهنگ له بهر دهستی ماميداو چه ند خاچه رستيکی کوشت و پاشان نه حمه دی کۆپی هاته پيشه وه و نازايه تی زۆری نواندو چه ند سهر بازيتکی دوژمنی کوشت و به سه لامه تی گه پايه وه لای باوکی، پاشان باوکی فه رماني گه پانه وهی دووپاره ی دا بۆ کوشتاری دوژمن و پتي وت: بگه ريۆه نه ی نه حمه د، نه وه بوو نه حمه ديش گه پايه وه بۆ کوشتاريان و به شه پ هات تاكوو شه هيدبوو^۵، بهلام موسلمانه کان نه يانتواني له به رامبه رياندا خۆپاگرين و سه لآحه دينيش باسی شکستی کرد که چۆن گۆپيني شوپيني سهر بازه کان و لاکانی سوپا نه م دهره نجامه ناخۆشه ی ليکه وته وه کاتي وتی: له کاتيکدا که دوژمن نزیکيان بوويه وه هه ندی له سهر بازه کان پتيان باش بوو له لای راسته وه بچن بۆ لای چه پ له لای چه پيشه وه بچن بۆ ناوجه رگه ی سوپا هه تاوه کو نه و گردۆلکه يه ی که له زه وی ره مله دا هه يه بکه ويته پشتيانه وه نه ک پيشيان، له کاتيکدا که سهرگه رمی نه ميلانه بوو دوژمن هيژشی بۆ هيئان^۶.

^۱ ياقوت و باسی دهکات که شارتيکی گه وره يه له فه له ستين، پيشتر شاری گه وره ی بووه.

^۲ الجيش الأيوبي، کاستلان، ل: ۵۹، الجيش الأيوبي، ل: ۴۱۲.

^۳ مفرج الکروب (۶۱/۲)، الجيش الأيوبي، ل: ۴۱۲.

^۴ سنا البرق الشامي (۲۵۶/۱)، الجيش الأيوبي، ل: ۴۱۲.

^۵ سنا البرق الشامي (۲۵۶/۱)، الجيش الأيوبي، ل: ۴۱۲.

^۶ کتاب الروضتين (۷۰۳/۱)، الجيش الأيوبي، ل: ۴۱۳.

● هۆکاره کانی شکسته پنهان له جهنگی رهمله دا.

● په لاماردانی کتوپری سوپای نه یوبی له لایه ن خاچه رسته کانه وه له کاتی بلابوونه ویا نداپیش نه وه ی ریزه کانیان ریڅخه نه وه.

● نه م په لاماره کتوپره کاریگری هه بوو له شله ژان و شپړزه بوونی ریزو باله کانی سوپای نه یوبی و بلابوونه وه ی فرمانده کانی سوپا و په نابردنیان بوشیوازه کانی رووبه رووبوونه وه ی تاکه که سی که له م حاله تانه دا سودی نه وتوی نییه.

● ونیونی سه لآحه دین له بهر چا و به شیوه یه ک که وایان ده زانی کوژراوه.

● دورکه وتنه وه ی سوپای نه یوبی له هیله کانی کومه کی و برانی نازوقه و ئاولیی^۱، نه وه ی که زوری زیانه کانی سوپای نه یوبی دوپاتده کاته وه نه و وتیه ی میژوونوسانه که ده لئین: نه م شکسته سه رشپوی و لاوازییه ک بوو که خوا ی گه وره ته نها به سه رکه وتنی حطین قه ره بووی کرده وه و کوتای پیهینا^۲، له م جهنگه شدا زورینه ی نه وانه ی که له گه ل سه لآحه دیندا بوون له نیوان کوژرا و بریندارو به دیلگیراودا بوون^۳، به لام خوی به شیوه یه کی سه رسوپهینر له ناوه راستی جهنگدا هاته دهره وه، به لام دوی شکسته که یه کیک له خاچه رسته کان هیژشی بۆ هیئاو زوری نه مابوو پتی بگات، به لام پیش نه وه له بهر ده میدا کوژرا: پاشان فره نجه کان شوین سه لآحه دین که وتن و نه ویش ماوه یه ک رایده کردو ماوه یه ک ده و ه ستا هه تاوه کو سه ریاژه کان پیایدا بگه نه وه، هه تاوه کو شه و داهات و ریگای وشکانی گرته به رو به ره و میسر به ریکه وت له گه ل چند که سیکی که مدا، له ریگه دا دوچاری ماندویه تیه کی زور بوون و خواردن و ئاویان که مبوبویه وه و ولاخه کانیان له بهر دوری ریگا و تینویتی و برسیتی مردار بوونه وه^۴، له ریگه ی میسریشدا سه لآحه دین له بهر چا و ون بوو نه مه ش ترسو دله راوکیی خسته ریزه کانه وه، نه وه بوو القاضی الفاضل و به هه ندی له هاوه لانی که وتنه گه ران به دوایدا و له ده شتدا بلابوونه وه و توانیان بیدوزنه وه و هوی نه و خواردمه نیه ی که پییان بوو فریای که وتن، پاشان کاروانه که گه شته قاهره له ناوه راستی مانگی جه مادی دووه می ۵۷۳ ک/ کانونی یه که می ۱۱۷۵ ز دا^۵، به لام هه والی سه لامه تی پیشتر به و شتریکی خیرادا گه یشتبووه میسر^۱. بۆ دانانی

^۱ مفرج الکوب (۶۰/۲)، الجیش الأیوبی، ل: ۴۱۳.

^۲ النوادر، ل: ۵۳، الجیش الأیوبی، ل: ۴۱۳.

^۳ الکامل فی تاریخ العرب (۴۴۳/۱۱)، الجیش الأیوبی، ل: ۴۱۴.

^۴ مفرج الکوب (۶۰/۲)، الجیش الأیوبی، ل: ۴۱۴.

^۵ مفرج الکوب (۶۰/۲)، الجیش الأیوبی، ل: ۴۱۴.

سنوریک بۆ ھەرکەسیک کەبیر لەیاخیبوون بکاتەو بەتایبەت لایەنگرانی فاتمیەکان ھەرۆھا بۆ ئەوێ دوپاتی بکاتەو کەھێشتا زیندوو لەکاتی گەیشتندا بۆ قاھیرە کۆتری نامەبەر نامەى مزگینى برد بۆ ھەموو ناوچەکانى میسر بۆ دانیاکردنەوێ ھەموان^۱.

جەنگى پەملەش ئەزمونیکی تال بوو بۆ سەلاحەدین و زۆر شتی لێوہ فیروو بۆ رووبەرووبوونەوہکانى داھاتووی و یەکەم شکستی گەورەى خوێ و ھیزەکانى بوو لەبەرامبەر خاچپەرستەکاندا، لەلایەکی تریشەوہ سەلاحەدین راستیەکی لا ئاشکرا بوو کەپەیوہندی بەم بەرەى جەنگەوہ ھەبوو دژ بەخاچپەرستەکان کە ئەویش بەرفراوانى ھێلى فریاکەوتن و کۆمەکی بوو لەنێوان پایتەختى خوێ لەقاھیرە و دەشتەکانى فەلەستینداو سەختى کەمى ئاوو گژوگیا تیايدا، ئەم راستیەش لای خوێ و ئەمیرەکانى و القاضى الفاضل ئاشکرا بوو، پێش سى سال لەنامەکەیدا بۆ بۆ خەلیفە باسکرابوو کاتیک کەسەلاحەدین داواى شام و میسرى لەخەلیفە دەکرد: (ئیمە لەمیسرەوہ توانای لەناوبردنى دوزمنمان نییە لەبەر دورى لیمانەوہ و نەبوونی ئاوەدانى و نەبوونی لەوہرگە بۆ وڵاخەکان کەبەھۆیەوہ ئەتوانى بەھیزبیت بۆ جیھاد، جا ئەگەر بچینە شامەوہ ئەوہ بەرژوہەندى ئاشکرایە و سودى باشى دەبیت، دەستمان پێدەگات و وڵاخەکان پشوو دەدەن و سەربازەکان زۆر دەبن و کات لەبەرژوہەندى ئیمەدا دەبیت)^۲ ئەوہ بوو جەنگى رەملە راستى ئەم بۆچوونەى سەلماند لەوکاتەشەوہ سەلاحەدین بریار گواستەنەوہى شوینى نیشتەجیبوونى سەرەکیدا بۆ شام داواى بنیاتنانەوہى سەر لەنوێ ھیزی سەربازى و سیاسى و گێرانیەوہى بۆ دیمەشق، لەویش لەنورەدین و ئەمیرەکانییەوہ ئەزمونیکی زیاترى دەستکەوت لەپووبەپوو بونەوہى خاچپەرستەکانداو باشر توانى جوگرافیای ناوچەکە بناسیت ئەمە وێرای کورتى و نزیکى ھێلەکانى ھاتوچۆو ئاسانى گەیاندى ئازوقە بۆ ئەوان و دورى و زەحمەت گەشتنى دوزمن... لەبەر ئەمە و بەو پێیەى کە ئامانجى سەرەکی سەلاحەدین لەکردە سەربازىەکانى لەئایندەدا بریتى بوو لەئازادکردنى قودس و وگێرانیەوہى ئەو زەویانەى کەخاچپەرستەکان دەستیان بەسەردا گرتبوو، ئەوہ دیمەشق گونجاوترین بنکەى سەربازى بوو بۆ ئەم جۆرە کارانە، لەبەر ئەمە سەلاحەدین کردیە بنکەى سەرەکی و پایتەختى خوێ و تەنھا بۆ سەردان و بەسەرکردنەوہ دەچووہ میسر^۳.

^۱ سنا البرق الشامى (۲۶۰/۱)، الجيش الأيوبي، ل: ۴۱۴.

^۲ رنسيمان (۲۱۳/۲)، الجيش الأيوبي، ل: ۴۱۴.

^۳ صلاح الدين القائد وعصره، ل: ۲۱۲.

^۴ كتاب الروضتين (۲۱۳/۱)، صلاح الدين القائد وعصره، ل: ۲۱۳.

^۵ صلاح الدين القائد وعصره، ل: ۲۱۳.

۵- **جەنگى تل القاضى:** سەلاحەدىن چەند مانگىك پاش جەنگى رەملە لەميسردا مايەو،
 مەتاوھەكو دلتيا بوو وە لەوھى كەمەموو شتىك لەژىر كۆنترۆلى خۆيداىە، پاشان
 بەجىيەشت و بەرەو ديمەشق بەرىكەوت و لەرۆژى شەممە ۲۴ئى شەوال سالى ۱۱۷۹زدا
 گەشتە ديمەشق و ئەو سالى لەوى بەسەر برد مەموو ئەو جەنگانەش كە لەكاتەدا رويدا
 لەھەستان بەچەند ھىرشىك وەلامدانەوھى چەند ھىرشىك تىپەر نەدەبوو، لەراستيشدا
 سەلاحەدىن سەرقال بوو بەگەمارۆدانى بەعلەبەك دواى ئەوھى كەمەمدى كورى عبدالملكى
 ناسراو بەابن المقدمى فەرمانرەوای ئامادەنەبوو دەستى لى ھەلگىرت و بۆ سالى تورانشاى
 براى سەلاحەدىن، بەلام سەلاحەدىن شورای مخاضة الأحزانى فەرماش نەكردو
 بەئەمىرەكانى راگەياند كە ئەگەر خاچپەرستەكان لەبنیاتنانى ببنەو (ئەو دەچىن بۆى و
 دەپروخىنن) ^۱ دواى ئەوھى لەمەسەلەى بەعلەبەك بويەو داواى لەخاچپەرستەكان كرد
 كەشورای ناوبراو بپروخىنن ئەوانىش لەبەرانبەردا داواى ئەو پارە پۆلەيان كرد كە
 لەبنیاتنانيدا سەرفيان كەردبوو ئەویش پيشنيارى شەست ھەزار دینارى بۆ كردن و پاشان
 كردى بەسەد ھەزار، بەلام ئەوان بەمە قایل نەبوون ^۲، ئەوھبوو لەمانگى ذى القعدەى سالى
 ۵۷۴ھ مانگى نيسانى سالى ۱۱۷۹زدا بلدوينى چوارەم دەستدرىژى كەردە سەرچەند
 شوانىكى موسلمان كە بۆ لەوھراندنى مەرومالاتەكانيان ھاتبونە لەوھرگانى نزيك بايناس،
 ھمفرى دى تورون سید تبيينىش لەمەدا ھاوکاری كەردبوو، سەلاحەدنىش ھىزىكى سەربازى
 نارد بەسەركردايەتى عزالدین فروخشاى برازای بۆ ئاگاداربوون لەراستى رووداوھەكە، ئەویش
 لەنزيك شقیف أرنون ^۳ دا رووبەرۆوى دوژمن بوویەو بەسەرياندا سەركەوت و پاشا
 نەیدەتوانى رزگارى ببیت ئەگەر ئازابەتى ھمفرى نەبوايە كە لەجەنگەدا برىندار بوو و
 بەھۆى کاریگەرى برینەكانیەو دواتر كۆچى دوايەكردو كۆچیدوايشى زیانیكى گەورەبوو بۆ
 خاچپەرستەكان ^۴.

سەلاحەدنىش كاتى ھەوالى سەركەوتنى بیست لەگەمارۆى بیت الأحزاندا دیمەشقى
 بەجىيەشت، بەلام بەھىرشكەردنە سەر پاسگاگەى وازى ھینا، چونكە ھىلەكانى بەرگرى ھیندە
 تۆكمەبوون كە پاش چەند رۆژىك سەلاحەدنى ناچار بەكشانەوھە كردو لەتل القاضى لەدەشتى

^۱ مفرج الكروب (۷۲/۲).

^۲ الكامل فى تاريخ العرب (۴۳۹/۹، ۴۴۱)، تاريخ الأيوبيين، ل: ۱۲۷.

^۳ شقيق أرنون: قەلايەكى زۆر تۆكمەيە لەئەشكەوتىكى چياكەدا لەنزيك بايناس.

^۴ تاريخ الأيوبيين، ل: ۱۲۸.

مه رجعيون له رۆژئاوایی بانیا سدا سه ربا زگه ی داناو سه ربا زه کانی نارد بۆ هێرشکردنه سه ر الجلیلو جبل لبنان بۆ له ناو بردنی به روبومی شه و زهویانه ی که که وتونه ته نێوان سه یداو به یروت، شه مه هێرشانه ش بلدوینی چواره میان توپه کردو گه شته شه و پڕوایه ی که ده بیت سنوریک بۆ شه مه هێرشانه دابنریت، بۆ شه مه به سه شته ش سوپاکه ی کۆکرده وه و چوو ده ره وه بۆ به ره چه دانه وه ی موسلمان هه کان و ریمۆندی سییه می فه رمان په وای طرابلسیش بۆ هه مان مه به ست بانگه یشت کردو زانی که فروخشا له که نار ده ریا وه به ده سه سته که وتیک ی زۆره وه ده گه پتیه وه بۆیه به ره و باکور به ریکه وت بۆ رۆ پی گرتنی له دۆلی مه رجعیون له نێوان روباری لیطانی و رپه وه ی سه ره وه ی روباری ئوردوندا، به لام سه لاهه دین شه مه جموجۆله ی بینی و، له و کاته دا که پاشای خاچه رسته له گه ل فروخشادا له پیکدانداندا بوون ریمۆندی سییه م و داویه به ره و روباری ئوردن پێش په ویان ده کرد، له ده روازه ی دۆله که شدا کتوپرچون به سه ر سه لاهه دیندا و به هۆی شه و پلانه سه ربا زییه وه که جیه جیه کرد توانی هێرشیک هه لگه پراوه به ریت و سه رکه وتن به ده ست بێنیت و خاچه رسته کان هه لاتن، کاتی گه یشتن به سوپای شانیشینی و روبه پریان بونه وه ناچار به هه لاتنیان کردو زۆریکیان لێ به دیل گرتن که اودوسانت شه ماند یان له نێوانیاندا بوو که سه رکرده ی داویه بوو له گه ل بلدوینی گه ره ی ره مله و هیوی فه رمان په وای الجلیل^۱، روبه روبونه که ش له سه ره تای سالی ۵۷۵هـ/ هاوینی سالی ۱۱۷۹ز دا روویدا، به لام سه لاهه دین سودی له م سه رکه وتنه وه رنه گرت بۆ هێرشکردنه سه ر به به یتولمه قدیس، چونکه وایده زانی که پاشای خاچه رسته که هیشتا نازاد بوو ده یتوانی له هه موو لایه که وه سه ربا زه کانی بانگه یشت بکات و له ده وری کۆبینه وه، شه مه ش نه رکی سه لاهه دین گران ده کات به تاییه ت که له و کاته دا کۆمه کی زۆر سواره ی به هیز گه یشتبوونه شانشین بۆ حه ج کردن به سه رۆکایه تی هنری دووم ذی شامپانیای فه ره نسی، شه مه ئومیدیکی به خشی به خاچه رسته کان و وره یانی به رزکرده وه^۲، بۆیه هێرشکردنه سه ر به یتولمه قدیس هێرشیکرده سه ر شورای بیت الاقزان له مانگی نه یلولدو توانی دوا ی گه مارۆیه ک پینج رۆژی خایاند بچیته ناویه وه و پاش تیکشکاندنی ته ختی زه وی کرد، هه روه ها هێرشی کرده سه ر ناوچه که ناریه کانی وه ک: صورو صیداو به یروت و په لاماری که شتیگی لێ ده ریایی عه کایدا و شه و که شتیانی ه ی تیکشکاند که له وێ وه ستابون^۳.

^۱ الکامل فی تاریخ العرب (۴۳۹/۹)، موسوعة تاریخ العرب، ل: ۱۲۸.

^۲ تاریخ الأیوبین، ل: ۱۲۸.

^۳ تاریخ الأیوبین، ل: ۱۲۸، ولیم الصوری (۱۰۱۴-۱۰۱۵).

۶- **ئاگرېبەستى ئىيوان صلاح الدين و بلدوينى چوارەم**: زىانى خاچەرىستەكان زۆر بوو و بلدوينى چوارەمىش بىزار بوو بەم سەرگەرتنانهى موسلمانەكان و ھېچ چارىكى نەبوو جگە لەداواکردنى ئاگرېبەست، سەلاحەددىنیش داواكەى پەسەندكرد لەبەر چەند ھۆيەكى تاييەت بەخۆى، لەھۆيانەش:

● دەيوست لەب بختە ژيژر دەسەلاتى خۆيەو پيش ئەوھى گورزىكى يەكلاكەرەوھ ئاراستەى خاچەرىستەكان بكات، لەھەمان كاتيشدا خۆى لەھيرشى خاچەرىستەكان بپاريزت لەكاتى ھيرشكردنە سەر لەبدا.

● يەككى تر لەو ھۆكارانە ئەوھ بوو كە دەيوست ھەلمەتیک دژ بەئەرمينيان ئەنجام بەدت. بۆئەوھى پەيوەندى لەگەل قلج ئەرسەلانى دووھى سولتانی سلجوقە رۆمەكاندا ئەنجامبەدت ھەتاوھكو بىلایەن بىھيلىتەوھ لەنيوان ئەو خاچەرىستەكاندا بۆ ئەوھى خۆى يەكلا بكاتەوھ بۆھيرشكردنە سەر ميرنشینی طرابلس، چونكە ھەوالى پىگەيشتبوو كە پەيوەندى لەنيوان خاچەرىستەو بىزەنتىەكاندا ھەيە بۆ نوێكردنەوھى ھاوپەيمانى نيوانيان، ھەرەھا كەشتىگە لەكەى ھيرشيان كرده سەر ئەنظرنوس كە شارۆچكە يەكە لەكەنارى شامداو دوا شارۆچكەى سەر بەدیمەشقە لەكەنارى دەرياوھ^۱. پاشان دوورگە يەكە لەدەريادا ئازادكرد لەنزىك قوستەنتىنيە كە پىتى دەوترا: ئەرواد، ئەمەش ريمۆندى ناچاركرد كە ئاگرېبەستى لەگەلدا مۆر بكات و داواى ھاتنە پال و بوون بەشوينكەوتەى بكات بەھۆى ئەو ئاكۆكيانەى كە لەناو شانشینی بەتولمەقدیسدا ھەبوو^۲، ھەرچى بلدوينى چوارەمیشە ئەوھ بەھۆى زۆرى پىكدادان و رووبەروو بوونەوھكانى لەگەل سەلاحەددىنەماندوو شەكەت بوويوو، بۆيە داواى ئاگرېبەستى كرد، چونكە پىويستى پىتى بوو بۆ رىكخستەوھى ریزەكانى و ھەلبژاردنى ھاوپەيمانى نوئى، ماوھى ئاگرېبەستى نيوانيشيان بەدوو سال ديارىكرا، لەمەشدا ئەوھ روون بوويەوھ كە ئەو ماوھىەى كە پيش ئاگرېبەستەكە ديارىكرا بوو مەبەست پىتى ھيرشكردنە سەر خاچەرىستەكان و رازى بوون بوو بەئاگرېبەستەكە لەپىناو رىكخستەوھى ریزەكانى موسلمانان و ئاراستەكردنىدا^۳.

۷- **سەلاحەددىن و سوارەى دژ ئەرناط**: سەلاحەددىن سودمەند بوو لەو ئاگرېبەستەى كە لەگەل فەرمانپەرەى ميرنشینی بەتولمەقدیسدا مۆرى كرد، بۆ گواستەوھى چالاكیە سەربازىەكانى بۆ

^۱ معجم البلدان (۲۲۰/۱)، موسوعة تأريخ العرب، ل: ۸۲.

^۲ الكامل فى تأريخ العرب (۱۵۱/۹)، موسوعة تأريخ العرب، ل: ۸۲.

^۳ صلاح الدين فى بلاد مصر والشام والجزيرة، ل: ۲۸۲.

ناوچه‌کانی ژێر ده‌سه‌لاتی خاچه‌رسته‌کان له‌باکوپی ولاتی شامداو توانی چهند هێرشیکێ ده‌ریایی سه‌رکه‌وتوو نه‌نجام بدات دژ به‌میرنشینی طرابلس که به‌س بوو بۆ ناچارکردنی خاچه‌رسته‌کان به‌سه‌رکردایه‌تی ریمۆندی سییهم بۆ مۆرکردنی ناگره‌ست له‌گه‌ڵ سه‌لاحه‌دیندا، بۆ ماوه‌ی پینچ سال له‌ساله‌کانی ۱۱۸۰-۱۱۸۵ز^۱ دا سه‌لاحه‌دینیش سوومه‌ندبوو له‌ده‌سکه‌وته سه‌ربازی و سیاسیه‌کانی بۆ گه‌شتن به‌ئامانجی سه‌ره‌کی که‌بریتیوو له‌یه‌کخستنی ولاتی شام، نه‌وه‌ بوو به‌چهند هه‌لمه‌تیک ده‌ستپێکرد. که‌پیشتر ئاماره‌مان پێدا. دژ به‌ناوچه‌کای موسڵو پاش نه‌وه‌ش هه‌ستا به‌گه‌مارۆدانی هه‌له‌بو ده‌ستگرتن به‌سه‌ریدا، له‌وکاته‌شدا که‌هێزه‌کانی سه‌لاحه‌دین گه‌مارۆی هه‌له‌بیان دابوو ئیسلامیه‌کان له‌میسردا هه‌ستابوون به‌نه‌جامدانی کرده‌یه‌کی سه‌رکه‌وتوو له‌به‌ره‌ی باشوردا له‌ناوچه‌ی نه‌لداروم (له‌نیوان غه‌زه‌و میسردا) دا، هه‌موو ئه‌م جه‌نگانه‌ش نه‌وه‌یان سه‌لماند که‌به‌ره‌ی خاچه‌رستی له‌م ناوچه‌دا ته‌نها توانای به‌رگریکردنی هه‌یه‌ له‌هه‌ندێ ناوچه‌ی ژێر ده‌سه‌لاتیداو توانای هێرشکردنیا له‌ده‌ستداوه‌ به‌به‌راورد له‌گه‌ڵ سه‌رده‌می پیش ده‌رکه‌وتنی سه‌لاحه‌دیندا، تاکه‌ حاله‌تیکیش که‌ ئه‌م راستیه‌ی تێپه‌راندبێت، ئه‌و هێرشانه‌ بوو که‌فه‌رمانه‌وه‌ای نه‌لکرکی خاچه‌رست ده‌یکرده‌ سه‌ر موسڵمانه‌کان که‌سه‌ر به‌شانیشینی به‌یتولمه‌قدیس بوو.^۲

ئه‌رناتپیش لای فره‌نجه‌کان به‌سواری دژ ناسرابوو، چونکه‌ له‌و سوارانه‌ نه‌بوو که‌بایه‌خیان به‌شه‌ره‌فیان نه‌ده‌دا پابه‌ندی بته‌ماکانی سوارچاکی نه‌ده‌بوون، به‌لکو ته‌نها توانای تالانی و فیل و په‌لاماردانی خه‌لکانی بێ تاوان موسڵمانی هه‌بوو، هه‌ریۆیه‌ هه‌ندێ له‌میژوونووسه‌ ئه‌وروپیه‌کان وه‌ک نمونه‌ی سواری دژ له‌ سه‌رده‌می خویدا وه‌سفیان کردووه‌. چونکه‌ سیفه‌ته‌کانی چاوچنۆکی ناپاکی و دپه‌نده‌یی و ده‌مارگیری کوێرانه‌ی تیا دا کۆبووبویه‌وه‌ ئه‌و پانزه‌ ساله‌ زیندانیکردنه‌ی که‌ له‌هه‌له‌دا به‌سه‌ریبرد هیچ سویدیکی نه‌بوو بۆ راستکردنه‌وه‌ی هه‌لسوکه‌وتی و چاککردنی^۳، ئه‌بو شامه‌ی میژوونوسیش به‌م شێوه‌یه‌ وه‌سفی ده‌کات و ده‌لیت: ناپاکترینی فره‌نجه‌کان و خراپترین و نزمترین و گومرتینیا نه‌ له‌هه‌موویان زیاتر په‌یمان هه‌لده‌وشیننیه‌وه‌و سویندی درۆ ده‌خوات^۴.

^۱ الحركة الصلیبية (۷۵۳/۲).

^۲ دراسات فی تاریخ الأیوبین والممالیک، ل: ۹۵.

^۳ الحركة الصلیبية، عاشور (۶۱۷/۲)، الجهاد والتجديد، ل: ۲۳۱.

^۴ کتاب الروضتين (۷۵/۲).

ئەو بوو ئەرنات ئەو ئاگرەستەى لە بیرخۆى بردەوہ کہ لەنیوان سەلاحەدین و شانشینی بەیتولمەقدیسدا مۆرکرا بوو، بەسەرکردایەتى هیزیک لەپیاوہکانى بەرێکەوتو لەبیابانى عەرەبدا رۆچوو ھەتاوہ کو گەیشتە (تیماء) ^۱، نیازیشى وابوو لەتەیمانەوہ ھێرش بکاتە سەر مەدینەى پیغەمبەر (ﷺ)، بۆیە دەستگرتن بەسەر ئەو ناوچە پیرۆزانەدا ^۲، بەلام فەرەخشای برازای سەلاحەدین و جیشینی لەدیمەشقادا، پەلامارى ئوردون و ئەلکرکیداو تالانیکرد، ئەمەش ئەرناتى ناچارکرد کہ بگەریتەوہ بۆ میرنشینەکەى بۆ بەرگریکردن، دواى ئەوہى کہ کاروانیکی گەورەى موسلمانانى تالانکرد کہ لەدیمەشقوہ بەرەو مەککە بەرێکەوتبوو سامانیکى زۆرى لێبرد ^۳. ئەمەش سەلاحەدینى تورپەکردو نێردراویکى نارد بۆ لای پاشای بەیتولمەقدیس و لۆمەى کرد لەسەر ئەو رووداووہ ئاگرەستەى نیوان ھەردوولای بیرخستەوہ و داواى لێکرد کہ ئەرنات ناچاربکات بۆ گێرانیوہى سامانە بەتالانبراوہکان، پاشاش بۆ خۆى بیزار بوو لەئەرناتو نێردراویکى بۆ ناردو داواى سامانە تالانکراو و دەھات و موسلمانەکانى لێکرد، بەلام ئەرنات گالتەى بەم سەرکردەى (پاشای نەخۆش) دەکردو نامۆزگارییەکەى رەتکردەوہ ^۴.

ھێرشەکانى ئەرنات سەرکەوتوو نەبوون لەرووى کاتەوہ، چونکہ لەکاتیکیدا بوو کہ ھیزی سەلاحەدین لەفراوانبوندا بوو، لەھەمان کاتیشدا شانشینی بەیتولمەقدیس و میرنشینە خاچەرستەکانى تر روو لەلاواز بوون و دوچارى قەیرانى ناوخۆى گەورە بووبوون، ئەوہ بوو گومان و بێمتەمانەى زۆریبوو بوو لەنیوان بلدینى چوارەمى فەرمانرەوای بەیتولمەقدیس و بۆھیمۇندى سییەمى ئەمىرى ئەنطاکیە و ریمۇندى سییەمى ئەمىرى طرابلسدا، ھەرەھا ئەم ھێرشانە لەکاتیکیدا بوون کہ شانشینی بەیتولمەقدیس رووبەرۆوى چەند گرفتیک بووبوہوہ و ھەک تیکچونى تەندروستى بلدینى چوارەم و تەختى پاشایەتى، لەسەرئاستى دەرەکیش پەیوہندیەکانى سەلاحەدین لەگەڵ شارەکانى ئیتالیا دا پتەو تر دەبون، ھەرەھا لەگەڵ فەرمانرەوای ئیمپراتۆرى بیزەنتیدا ئەلکس کومینى دووہم، ئەمەسەریارى ئەوہى کہ ئەم ھەلەتانە سەلماندی کہ شانشینی بەیتولمەقدیس توانای کۆنترۆلکردنى ناوچەکانى ژێر دەسەلاتى خۆى نییە، چونکہ ئەرنات کہ سەر بەشانشینی بەیتولمەقدیسە ئامادەنەبوو پابەندبیت بەو رێکەوتنەوہ کہ لەنیوان ئەو شانشینەو سەلاحەدیندا مۆرکرا بوو، جگە لەوہى کہ ئەم ھێرشەى ئەرنات بۆ سەر ناوچە پیرۆزەکان بەخیر

^۱ الجہاد والتجديد، ل: ۲۳۱.

^۲ الکامل فى التأريخ، حوادث سنة ۵۷۷هـ، الجہاد والتجديد، ل: ۲۳۱.

^۳ الکامل فى التأريخ (۱۵۲/۹)، الجہاد والتجديد، ل: ۲۳۱.

^۴ الحركة الصليبية (۶۰۶/۲)، الجہاد والتجديد، ل: ۲۳۱.

شکایه‌وه به‌سەر به‌ره‌ی ئیسلامیدا ئیسمیدا، چونکه ئەم دەستدریژیانه وایکرد لەسەر جەم هێزە ئیسلامیه‌کانی ولاتی شام و جەزیرە بچە پال سەلاحە دینه‌وه بۆ بەرگریکردن لەناوچه پێرۆزه‌کان^۱.

پاشان سەلاحە دین دەستیکرد بەسزادانی ئەرناط لەسەر هەموو کردەوه دزیوه‌کانی که به‌رامبه‌ر به‌کاروانی حاجیه‌کان ئەنجامیداو، ئەوه‌بوو چەند جارێک به‌ره‌و کرک به‌رێکه‌وت به‌مه‌به‌ستی که‌مارۆدانی له‌سالی ۵۸۰هـ/ ۱۱۸۴ز و ۵۸۳هـ/ ۱۱۸۷ز دا ئەمه‌ سه‌رباری ئەنجامدانی چەند کردەیه‌کی سه‌ربازی له‌به‌ره‌ی باکور له‌ناوچه‌ی طه‌ربه‌دا له‌سالی ۵۸۳هـ/ ۱۱۸۷زدا، ئەم روداوانه له‌کاتی‌کدا روویاندا که‌به‌ره‌ی ئیسلامی به‌ته‌واوی یه‌که‌رابوو دواي ئەو سولحه‌ی که له‌گه‌ڵ فه‌رمانه‌وه‌ای موسڵدا مۆرکرا، به‌لام به‌ره‌ی خاچه‌رستان به‌ده‌ست چەند کیشه‌یه‌که‌وه ده‌ینالاندو پاش کۆچی دواي بلدویونی چواره‌م دانانی بلدویونی پێنجه‌م له‌سالی ۱۱۸۵زدا به‌ره‌و خراپتر چوو، ئەوه‌بوو بلدویونی پێنجه‌میش دواي سالی‌ک کۆچی دوايی کردو لێره‌شه‌وه شانشینی به‌یتولمه‌قدیس چووه‌ ناو مملانییه‌که‌وه له‌سەر ده‌سه‌لات که‌تیایدا ریمۆندی سییه‌می ئەمیری طرابلس به‌شداریکردو گومان دروستبوو له‌کۆچی دواي بلدوینی پێنجه‌مدا نایا به‌شپۆه‌یه‌کی ئاسایی بووه یاخود ئەو لایه‌نانه‌ی که‌چاویان بپه‌وه‌ته ده‌سه‌لاتی شانشینه‌که له‌پشت ئەم رووداوه‌وه بوون، چونکه ده‌لێن: ژه‌هری پێدراوه^۲، ئەم مه‌سه‌له‌یه‌ش گه‌شه ئاستی‌ک که‌خاچه‌رسته‌کان بوون به‌دوو سه‌ربازگه‌ی دژی‌یه‌ک له‌سەر میراتی شانشینی به‌یتولمه‌قدیس: کۆمه‌لی‌ک پشتیوانیان له‌جای لوزجان و ده‌سه‌لاتی ده‌کرد له‌قودسداو کۆمه‌لی‌کی تریش نه‌یاری ئەم ده‌سه‌لاته‌ بوون به‌سه‌رۆکایه‌تی ریمۆندی سییه‌م ئەمیری طرابلس و بۆهیمۆندی سییه‌می ئەمیری ئەنطاکیه^۳. ئەم بارودۆخه نانا‌ساییه‌ی ناوخۆی به‌ره‌ی خاچه‌رسته‌کان له‌به‌رامبه‌ریه‌وه یه‌کیتی و به‌هێزی به‌ره‌ی ئیسلامی به‌دیده‌کرا، فه‌رمانه‌وه‌ای کرک (ئه‌رناط) هه‌ستا به‌نانه‌وه‌ی کیشه له‌گه‌ڵ لایه‌نی ئیسلامیداو، شیوازی پابه‌ند نه‌بوونی خۆی به‌ئاگه‌یه‌ست و رێکه‌وته‌نه‌کانه‌وه‌ دووپات‌کرده‌وه‌ و ده‌ستدریژی کرده‌ سه‌ر چەند کاروانی‌کی بازرگانی له‌نیوان دیمه‌شق و قاهره‌داو تالان و ده‌ستکه‌وتی‌کی زۆری بردو بازرگان و پاسه‌وانه‌کانی به‌دیل گرت، هه‌وله‌کانی سەلاحه‌ دینیش سه‌رکه‌وتوو نه‌بوون بۆ رازی بوون به‌نازادکردنی دیله‌کان و سامانه به‌تالان‌براه‌کان، هه‌روه‌ها هه‌وله‌کانی شانشیتی به‌یتولمه‌قدیسیش نه‌یتوانی ئەرناط ناچار بکات به‌گێڕانه‌وه‌ی سامانه‌کان و نازادکردنی دیله‌کان، ئەمه‌ش کاردانه‌وه‌یه‌کی ئیسلامی گه‌وره‌ی

^۱ دراسات فی تاریخ الأيوبيين والمماليك، ل: ۹۶.

^۲ دراسات فی تاریخ الأيوبيين والمماليك، ل: ۹۶.

^۳ دراسات فی تاریخ الأيوبيين والمماليك، ل: ۹۷.

لېكەوتەوه له لايەن سەلاحەدینەوه و بووه ھۆکار بۆ جەنگی حطین و دەرەنجامەکانی کە دواتر
ناماژە ی پێدەدەین^۱، بە پشتیوانی پەرورەدگار.

**نۆیەم/ گەرنگترین وانە و پەند و سودەکانی لە ماوێ نیوان کۆچی دواى نۆرەدینەوه ھەتاوەکو
جەنگی حطین:**

۱- ئەو ماوێی کە سەلاحەدین تیایدا بەرەى ئیسلامی یەگەست: دواى دوانزە ساڵ لە تیکۆشانى
پەرچەرمەسەرى سەلاحەدین بوو بە گەورەى شام و میسرو موسڵو ولاتانى تری موسلمان و
ھێزە موسلمانەکانى لە دەورى خۆى کۆکردەوه، کە ژۆربەى جار گوێپاھى بوون و ھەندى
جاریش بێدەنگ دەبوون، ھۆکارەکانى بۆ بنیاتنانى ئەم بەرە یەگەرتووش لە چەند
مەسەلە یە کدا خۆى دەبینیەوه ئەمە جگە لە پشتبەستنى بە دەزگای سەربازى ئە یوبى کە خۆى
دایمە زانەبوو^۲:

أ- بپاری پەنادانى بۆ ھەر کەسێک دەرکرد کە بەبى کۆشتار خۆى بە دەستەوه بدات
بە مەرجێک کە سەربازەکانى یە کەن لە کاتى پشتگیری کردنیدا دژ بە دوژمنى دەرەکی وە ک
لە حصن کیفادا رویدا^۳.

ب- سەلاحەدین بە ھۆى تیرەکانیەوه پارچە پێستى فرێدەدا کە تیایدا چەندین دەستەواژەى
مژدەپێدان و ھەرپەشەى لە خۆگرتبوو بۆ ناو قەلاو شورا تۆکمەکان و بۆ ناچارکردنى
خەلگەکەى بۆ خۆبە دەستەو دان دواى ئەو ھى کە شەژانى دەرونى دەخستە
ریزەکانیانەوه.

ج- سەلاحەدى واى لە شارە بە ھیزو تۆکمەکان دەگەیاندا کە ئەو ھاووە ھەتاوەکو لە نزیکیدا
نیشتە جێبێت و ئە یەوێت لە تەنیشتیدا بەوێتەوه، دواى گەمارۆدانى بەبى ئەو ھى
راستە و خۆ ھێرشى بکاتە سەر، ئەمەش پالانەرێک بوو بۆ خەلگى ناو قەلاو شارە کە داواى
پەتادان بکەن یاخود ھەولبێدەن بۆ ناستەواى بۆ دوورخستەو ھى ھێزە زەبەلاحەکانى
سەلاحەدین لە شارەکانیانەوه، چونکە ئەگەر لە نزیک ئەو شارە بمینیتەوه ئەو ھى زیانیکی
تۆریان پێدەگە یەنیت، ھەر ئەمەش لە کاتى گەمارۆدانى موسڵدا بۆ جارى سییەم رویدا
لە سالى ۵۸۱ ک دا^۴.

^۱ ھەمان سەرچاوە، ل: ۹۷.

^۲ صلاح الدين المجاهد والملك الزاهد، ل: ۲۳۱.

^۳ تاريخ الوطن العربى والغز والصلیبى، ل: ۱۶۰.

^۴ تاريخ الوطن العربى والغز والصلیبى، ل: ۱۶۱.

د- له هندی کاتیشدا سەلاحەدین دەستی له چەند داواکارییه ک هەڵدەگرت و پارە ی زۆری دەدا بە ئەمیری هندی قەلاو شوراگان له پێناو دەستگرتن بە سەر قەلاکیاناندا بۆ خۆلادان له کوشتار، وە ک ئەو ی که له گەمارۆدان ی هەردوو قەلای حارم و میافارقیندا رویدا^۱.

ه- له هندی کاتیشدا پەنای دەبرد بۆ شیوازی سیاسی وە ک گریڤانی هاو پەیمانی له گەل هندی له ئەمیرەکاندا بە مەبەستی لاوازکردنی بەرامبەر و هاندانیان بۆ خۆبە دەسته وەدان، سەلاحەدینیش ئەم شیوازی تاقیکردەو هە گەل عیمالالدینی ئەمیری شەنگاردا دژ بە عیزەدین مەسعودی فەرمانپەر وای موسڵ^۲، بەو شیوازانە ی پێشوو هندی جاریش بە جەنگ سەلاحەدین توانی یەکتیتی بەدی بپێت و زەمینه سازی بکات بۆ خۆنامادەکردن بۆ قوناغی نازادسازی^۳.

۲- **پوختا سەر گشتییه کانی هەلۆیستەکانی سەلاحەدین له هەولە یه کیتی خوازه کانیاندا؛ ئەو روختارانەش له چەند مەسەله یه کدا خۆیان دەنوین.**

ا- بەخشندە ی له ساماندا و بەسوک سەیرکردنی: ئەمەش لەو سامانە زۆرەدا دەردەکەوێت که پێیدرا بوو و دهبه خشی به شوینکه و توانی ئەوانە ی که سەردانیان دەکرد یان گوێراپەلای بریارەکانی بوون یاخود بەلینی خەلاتکردنی پێدرا بوون، ئەمە له گەل لیخۆشبوونی له هەموو باجه کۆنه کانی ئەو ولاتانە ی که نازادی دەکردن و هەلوەشان دهنه و ی باج و مالیات جگە له زەکات، ئەمەش رۆلی خۆی هەبوو له راکێشانی خەلکی به لایدا بێدەنگ کردنی نه یاره کانی.

ب- پەروەستی جوان: ئەو هەبوو دژ بەو کەسانە دەجەنگا کە دژ بە بریاربوونی بەرەیه کی یه کگرتو بوون، بەلام کاتی به سەریاندا سەرکەوت نه یده هیشت شوینیان بکەون یاخود بریندارەکانیان بکوژن و دیله کانیان نازاد دەکرد و هندی جار لە دوژمنانی خۆش دەبوو ناشکراشی نه دەکرد، چونکه ئەو دەیویست ببه دوست و هاو پەیمانی.

ج- باوهری ئیسلامی قول و به هیزی: که ته نه ا له پەرستشەکاندا خۆی نه ده بینیه وه، به لکو له باوهر پێنانیدا به و ی که جیهاد یه که مجار له سەر خۆی پێویسته پاشان له سەر خەلکانیتر بۆیه پازی نه ده بوو هه تاوه کو ئەو کارە ی پێ ئەنجام دەدان.

د- وازهینانی له میرنشینه کان بۆ ئەمیرەکان: یاخود سپاردنی به سەرکرده کانیان و کهسانی نزیک لایانه وه یاخود به دوژمنانیان، چونکه ئەو چیت گرتنه دەستی هیچ شوینکی ناوێت و ته نه ا

^۱ تاریخ الوطن العربی والغز والصلیبی، ل: ۱۶۱.

^۲ همان سەرچاوه، ل: ۱۶۱.

^۳ همان سەرچاوه، ل: ۱۶۱.

سەربازىكى دەۋىت كەھىزى پىيۈستى لەكاتى گونجاۋدا پىشكەش بىكەن، ئەمەش ھۆكارى ئەو دانۇستانە دىلۇماسى دەست بەردارىۋونانەيە (تەنازولات) كەدەيكدو ئەوپە نادانانەي كە بەدوژمنانى دەدا.

۵- لەبنەمالەي نۇرەدەين و ئەمىرەكانى تىرىدا كەسايەتتەيەكى نەبوو كەبتوانىت ئەو ئامانجانە بەدىيىنىت كەنۇرەدەين و باۋكى ھەۋلىن بۇ دەدا جگە لەسەلاخەدەين.

۶- ھەۋلەنى بۇ دەستە بەركردنى پەزەمەندى خەلىفە لەپال رەزەمەندى جەماۋەرى مۇسلىماناندا، چۈنكە بەردەۋام پىيۋابو كەسەرچاۋەي شەرىعتى رۇخى ھەموو مۇسلىمانانە، بۇيە بەبەردەۋامى نامەي بۇ دەناردو ھەموو ھەلىستەكانى بۇ پەۋندە كەردەۋە، جارجارىش نەيارانى تۆمەتباردە كەردو جارىكى تىرىش مۇلەتى ۋەردەگرتو لەجارى چۈرەمىشدا مۇگىنى پىدەداۋ بەم شىۋەيە ئالوگۇر كەردنى نامە بەردەۋام بوو، لىزەشەۋە دەگەينە ئەو دەرەنجامەي كەھىزى سەلاخەدەين بەھۇي پەيۋەندى پتەۋى لەگەل جەماۋەرى مۇسلىماندا لەكاتى كارو جىھادىداۋ ۋەستانى ۋەك داکۇكىكارىك لەخواستى جەماۋەر خۇي لەپاراستنى ئاين و بىرو باۋەرۋە بەرپەچدانەۋەي دۇژمناندا دەيىنەۋە، جا ئەگەر چى سەلاخەين دۇ بەھەندى لەفەرمانپەرۋا مۇسلىمانەكان ەنگاۋە، بەلام ئەو دۇي تەماع ۋەرژەۋەندىيە تايىبەتەكانيان دەجەنگا خەۋن و ئاۋاتەكانى جەماۋەرى لەناۋ دەبەرد، ئەۋەبوو دوانزە سالى لەيەكخستنى بەرەي ئىسلامىدا بەسەر برد لەسالى ۵۷۰ك - ۵۸۲ك/ ۱۱۷۴ز - ۱۱۸۶ز ھىۋاۋ ئاۋاتەكانىشى كەۋرەتر بوو لەتواناي جەستە ۋەخۇشىيەكانى، چۈنكە ئەو پالەۋانىكى جەنگ بوو كەدۇجارى چەندىن نەخۇشى جەستەي بوۋبوو، بەلام خۇشەۋىستى جىھاد ئازارەكانى لەبىر بىرۋەبەسەر ئازارەكانىدا زالىكرد^۱.

۳- يەكتر تەۋاۋكەردنى دۇۋ كەسايەتى لەيەكخستى ئازادسازىدا؛ لەرۇوداۋ بەسەر ھاتەكانىيەۋە بەئاسانى لەۋە دەگەين كەكەسايەتى نۇرەدەين و كەسايەتى سەلاخەدەين ھەۋلەكانيان تىرو تەۋاۋ بوۋە بۇ يەكخستنى ئومەت لەسەر تىكۇشان و ئازادسازى خۇاي كەۋرەش كۆمەكى كەردن بۇ ئەۋ كارە، سەلاخەدەين ھات كەيەكك بو لەفەرمانپەرۋاكانى نۇرەدەين بۇ ئەۋەي دىرژە بەرپەرەۋى نۇرەدەين بدات بۇ يەكخستنى ئومەتى ئىسلامى و كۆكردنەۋەي لەسەر باۋەرۋە خۇشەۋىستى و لايەنگرى خۇاۋ پىغەمبەر (ﷺ) و باۋەرداران و بىبەرىيۋون لەدۇژمنانى خۇاۋ پىغەمبەرەكەي و باۋەرداران و كوشتارى خاچەرىستان و ۋەدەرنانىيان لەۋلاتى مۇسلىمانان،

^۱ صلاح الدين المجاهد والملك الزاهد، ل: ۲۳۲.

توانیشی ئومەت لەرووی زانستی و شرعی و تیکۆشانەوه ببوژیتەوه و سزاو حەدەدەکانی جێبەجێکردو سەتەم و خراپەکاری لەناوبەرد، پاشان دواى ئەوێ کە خواى گەرە ئومەتى بۆ یەكخست کەوتەپێ بۆ جیهاد لەمیسرو شام و حىجاز و عىراق و یەمەندا هەتاوێكو بەگژ فرەنجەکاندا بچیت و لەخاکی موسلمانان وەدەریان نیت. هەرۆهە سەلاحەدین خۆى رايدەگەيانە کە ئەو شتانیکی زۆرى لەرەوشتى نۆرەدینەوه وەرگرتوو بەتایبەت دادوهرى لەحوکمرانى و جیهادکردندا، ئەو تا دەربارەى دادگەرى نۆرەدین رەحمەتى خواى لایبیت و وەرگرتنى لایەوه و لەلیدوانیدا لەسەردادگەرى نۆرەدین لەبەرانبەر ئەو کەسانەى کە خراپ بوون لەگەلیدا دەلایت: ئەمەیه هەق و راستى و هەرچى دادگەرى لەئیمەدا دەبینیت ئەو لەووه فیرى بووین^۱.

هەرۆهە ئەبوشامە دەربارەى یەكتر تەواکردنى ئەم دوو کەسایەتیه دەلایت: ماشەللایان لایبیت دوو پاشا بوون بەرەوشتى جوان و نەپتى پاک بەدواى یەكدا چوون و یەكێکیان حەنەفى و ئەوى ترىان شافعى بوو، خواى گەرە بەهۆى ئەوانەوه هیچ نەزانییهكى نەهیشت، نۆرەدین سەرچاوهى هەموو ئەو و خێرەیه و بەدادگەرى خۆى زەمینە سازى کردو بەسام و شکۆى لەولادتدا چەسپاندنى، لەگەل زۆرى ناکۆکى و فراوانى ولادت، هیند ولاتى ئازادکرد تا بتوانیت بەهۆیهوه درێژە بەتیکۆشان بەدات و ریخۆشکەر بوو بۆ دواى خۆى و بۆ درێژەدان بەریگەکەى، بەلام سەلاحەدین تیکۆشانى زۆرترو ولاتى زیاتر ئاوەدانکردهوه و ئارامیگرت و خۆپاگرى نواندو و چانى نەداو سەنگەرى چۆلنەکرد، خواى گەرەش بەنرخترین ئازادسازى خەلاتکرد کە ئازادکردنى بەیولمەقدیس بوو، دەسا خواى گەرە لایان رازیبیت چەند شیاون بۆ وتەى شاعیر: یەكەم چى هیشتۆتەوه بۆ دواى خۆى^۲، هەرۆهە عمادالدین الکاتب دەربارەى نۆرەدینو سەلاحەدین دەلایت: ئەوان ئیسلامیان نوێ کردەوه دواى کۆن بوونى^۳، بینای یەکتاپەرستى بەرزکردهوه دواى داروخان، پاش ئەوانیش خواى گەرە ئیسلامى پالپشت کرد بە الملك الظاهر رکن الدین^۴.

۴- یەكخستنى ئومەت لەرێى هیژەوه: رووداوەکان باس لەوه دەکەن کە موسلمانان لەکاتى دەستپێکردنى جەنگەکانى خاچپەرستیدا پەرته‌وازه و چەند دەولەتیکی بەش بەش بوون، بەلکو چەند میرنشینیکی دژ بەیەكو ناکۆکبوون، ئەو بوو نۆرەدین مەحمودەات و ئومەتى

^۱ کتاب الروضتين فی أخبار الدولتين (٤١/١).

^۲ هەمان سەرچاوه (٤١/١).

^۳ مەبەستى کۆن بوونى تیگەیشتنە لەئاین ئەک خودى ئاین، چونکە ئیسلام هەمیشە نوێیه و کۆن نابیت.

^۴ مفرج الکروب (١٩٣/٢)، دروس و تأملات فی الحروب الصليبية، ل: ١٣٢.

له سەر جیهاد کۆکرده وه به دواندنیان به به لگه ی شه رعی ده رباره ی یه کیتی و ده سترگرتن به ناینی خواوه و کۆبونه وه بۆ کوشتاری خاچه رسته کان بۆ پاککردنه وه ی شوینه پیرۆزه کان، رووداوه کانیش سه لماندیان که یه کخستنی ئومه ت ته نها به هیوا و ئاواتی خواستنی گه لان به دی نایه ت به حه زو ئاره زوشیان نییه، به لکو پێویستی به بوونی فره مانپه وای دلسۆزو باوه پدارو یه کتا په رسته هیه که به دلّ تاهه زرو ی یه کخستنی ئومه ت بیّت ئه مه ش به هه ولّی کرده یی بیوچان و تیکۆشانی به رده وام به گیان و مالّ و جه سته ده بیّد به لکو له مه ش تپه پ ده بیّت بۆ به کاره یّانی هیزو رووبه رووبونه وه ی بانگخوازانی جیابوونه وه وپارچه پارچه بوون به بیّ ئه مه هه رگیزیه کیتی و یه کگرتن روونادات، پاش ئه م پێشه کییه کورته سه یرنییه ئه گه ر ببینن نوره دین مه حمودی کوپی عیما دالدین زه نکو و بنه ماله ی زه نکو به گشتی و بنه ماله ی ئه یوبیش، له پێشه وه ی هه مو یاندا سه لّاحه دیی ئه یوبی ئالای یه کبوونیان به رزکردۆته وه ی یه کبوونی ئوممه ت هه تاوه کو به یه کرپز رووبه پ،وی دوژمنه داگیرکه ره کان بووه سستیّت و یه کخستنی له سەر جیهاد له پیتناوی خوا دا، زۆر شیلگی رانه کاریان ده کرد بۆ یه کخستنی و کوشتاری توندو جه نگی زۆریان به رپا کرد هه تاوه کو ولّته کانیا ن ئازا دکردو ئه میره کانیا ن ملکه چ کرد بۆ یه کیتی و یه کبوون و تاریشیا ن وه ک روژی رونا ک ئاشکرا بوو، له هه مان کاتیشدا زۆر یه کلاکه ره وه و بیّ دوو دلّی بوو یا ن ده بیّ به لّی بۆ یه کیتی بکریّت یا خود ئه و کار به ده سته له سەر کار لا بریّت^۱. هه روه ها سه لّاحه دینی ئه یوبی له سالّی ۵۸۰ هه ک پێش جه نگی حطین و پێش رزگارکردنی قودس و تاریکی ئاراسته ی زینه دین یوسف کوپی زینه دین عه لی کوچک له ئه ربیل و ناوچه و قه لاکانی ده رووبه ری که تیایدا هاتبوو: خوا ی گه وره له زه ویدا به رقه راری و سه رکه وتوی کردوین بۆ سه رخستنی هه ق و بالا ده سترکردنی و جیبه جیکردنی فره زه کان ئیمه ش پیمان باشه فره زی جیهاد له پیتناوی خوا دا پێش بخره ی ن هه تاوه کو ریگی ی روونبه کینه وه و روبه کینه دوژمنانی ئاین و باوه پداران له ولّاتانی موسلمان ه وه بانگه یشت بکه ی ن بۆ رووبه رووبوونه وه ی دوژمنانی ئیسلام، ریزه کانیا ن یه کبخه ی ن بۆ به رزکردنه وه ی ئالا که ی له زه ویدا هه تاوه کو له ئاسمان ه وه سه رکه و تنمان بۆ بباریّت، جا هه ر که سیّک یارمه تیمان بدات بۆ جیبه جیکردنی ئه م فره زه و ده سخستنی ئه م چا که یه ئه وه خه لاتی باش ده کریّت و ده ستخۆشی خۆی وه رده گریّت، هه ر که سیّکیش خۆی بدات به زه ویدا و شوین ئاره زووی بکه ویت و پشت له ناینی راست هه لّبکات ئه و ئه گه ر تۆبه ی کردو و گه راپه وه ئه وه په سه ندی

^۱ تأملات فی الحروب الصلیبیه، ل: ۱۲۶.

دهكهين و نه گهر سوريش بوو له سهر گومرایی نهوا له کاریده خهین و لایده بین^۱. نهوه تا هه مان میژوو نه مړوځو دووباره ده کاته وه و موسلمانان کان یه ک نوممه ت نین و هیچ ده وله تیکیان نییه که حوکمرانیان بکات، بویه په رته وازه بون و بارودوخیان له سهرده می جه ننگه کانی خاچه رستی خراپتره که نئیمه باسی لیوه ده که یین و ولاتیان به ده ست دوزمنانیا نه وه یه و خیر و بیریان بو خو یان نییه، ته نانه ت ریوازو یاساکانی دوزمنانیا ن به سهر دا سه پیئراوه.

نیسلام پیویست ده کات له سهر بانگخوازانی یه کبون که دژ به بانگخوازانی جوداخوازی بکوشن و بیاننینه سهر نه و ریگایه، خوای گه وره ش بی پیویسته له بهنده کانی^۲.

۵- یه کبون خواستیکی جه ماوهری گشتییه و فه رمانړه وایه کی جوداخواز ناتوانیت ریگرییت له بهرامبه رییدا؛ کاتیک فه رمانړه وای دیمه شق ناماده نه بوو پیشوازی له سه لاهه دین بکات، چونکه حه زی له یه کگرتن و تیکوژشان دژ به خاچه رسته کان نه بوو خه لکی دیمه شق نه م لاوازی نواندنه یان لیقبول نه کردو پیشوازیان له سه لاهه دین و سوپاکه ی سه لاهه دینیان کردو جه ماوهر بوو به لایه نگری سه لاهه دین و ده سه لاتی که و ته ده ست^۳، نه وه تا سهر خه کی مه ملوک که فه رمانړه وای قه لای حارم بوو و رازی نه بوو راده سستی سه لاهه دینی بکات کاتیک که سه لاهه دین به نامه نه و داوایه ی پیشکه شکرد، بو یه کخستنی هیزی موسلمانان کان دژ به خاچه رسته کان، نه وه بوو رازینه بوو و ناردی به دوا ی خاچه رسته کاند ا هه تاوه کو بیپاریزن له سه لاهه دین، به لام کاتی سهر یازه کان نه مه یان بیست راپیچی زیندانیا ن کردو نامه یان نارد بو سه لاهه دین و داوای هاتن و په نادانیا ن لیکرد، نه ویش وه لامی داننه وه و قه لاکه یان ته سلیم کرد^۴.

۶- یه کییتی نیوان میسرو شام و گرنگی: یه کییتی نیوان میسرو شام ناسه واری باشی هه بوو له سهر موسلمانان، چونکه نه وه به ریه کی جه نگو بنکه یه کی جه ماوهری به هیژو به رفراوانه بو به ریه چدانه وه ی خاچه رسته کان چونکه نه گهر بیانویستایه هیژش بکه نه سهر هر ناوچه یه ک له میسر یان له شام نه وه سوپای ناوچه که ی تر له ناماده باشیدا بوو بو کومه کی کردن و به رگریکردن لیی چ به ناردنی سوپای شام بو جه نگرکردن شان به شانیا ن یاخود به کردنه وه ی به ریه کی نویی جه ننگ بو بلاوه پیکردن و لاوازکردنی هیژه کانی دوزمن و

^۱ کتاب الروضتین (۲/۳۲، ۳۳)، مفرج الکروب (۲/۱۶۳، ۱۶۴).

^۲ درس و تأملات فی الحروب الصلیبیه، ل: ۱۳۷.

^۳ الکامل فی التأریخ، درس و تأملات، ل: ۱۳۸.

^۴ الکامل فی التأریخ، درس و تأملات، ل: ۱۳۸.

که مکړدنه وهی فشار له سهریان، به هه مان شیوه ش نه گه ر ده سترژی بکرایه ته سره هر ناوچه په کی شام سوپای میسر له ناماده باشیدا بوو بویه رگریکردن له براکانیان، ژياننامه ی سه لآحه دینیش بومان روونده کاته وه که چوڼ سوپای شامو میسر هاوکاری په کتریان ده کرد بؤ جه ننگکردن دژ به خاچپه رسته کان به تاییه ت له فقه تحى عه سقلان و شاره کانی که نار ده ریا یاخود به رگریکردن لئیان^۱. نه وه بوو سه لآحه دین توانی په کیتی به دیبیتت هندی جار به شیوازی دپلوماسی و هندی جاریش به هه په شه و توکاندن، هندی جاریش به کرده په کی سهربازی سنوردار، په کیتی نیوان میسر و لاتی شامی به دیهینا له گه ل به شیکى به رفرانی ناوچه ی فوراتدا، هه موو هیزه ئیسلامیه کان پابه ند کرد هه تاوه کو سنوری و لاتی عه جه م، به به شداریکردن له جیهاددا دژى خاچپه رسته کان، نه و کاره شى به نه نجام گه یاند بى نه وهی جیهاد راگریت و کرده سهربازییه کان به سه رکر دایه تی خوی یاخود نه میره کان به رده وام بوو له بنکه ی سه ره کیه وه له دیمه شق^۲.

۷- القاجی الفاجل و هه وله کانی بویه کخستنی موسلمانان: قاضی فاضل نه و زانا که وره یه بوو که کاریگه ری هه بوو له سه رده وله تی سه لآحه دین، سه لآحه دینیش راویژی پیده کردو به بى نه و هیچ کاریکی نه نجام نه ده داو هیچ کارو رازیکی دلئ لینه شاره وه^۳، پینوسی قاضیش هوکاری سه رکه وتنه سیاسى و هزری و راگه یان دنیه کانی ده وله تی سه لآحه دینی بوو چ له به رده وامبوونو په یوه ندى له گه ل خلیفه ی عه باسیدا، وه ک پیشتر باسما نکر د یاخود په یوه ندى و پیکه وه بوونی له گه ل نومه تی ئیسلامیدا له رنى وه رزی حه جه وه، سه لآحه دینیش نه رکه کارگری و کومه لایه تی و نابووری و ئاسایشیه کانی له میسر دا پیده سپاردو نه ویش به باشتړین شیوه نه نجامی ددها، هه روه ها نامه ی بؤ ده نار د و داوای فتوا ی لیده کرد له زور کاروباردا، نه مه ش چند به شیکى نه و نامه ییه که له القاضی الفاضل وه نیردراوه بؤ سه لآحه دین له شامدا.

۱- شورا و حساری قاهره: سه باره ت به شورا ی قاهره نه وه به و شیوه ی که گه وره مان فهرمووی ده ستيپیکراوه و بیناکه ی به رزیو ته وه و به به رچاوه وه یه و به ته نیش ت ریگه ی که ناردا بر دومه وه، خوا ی گه وره ش ته مه نی گه وره مان دريژ بکات هه تاوه کو وه ک پشتویینکی چه ماوه به ده وری نه و دوو شاره دا بیبیتت، به لکو باز نه یه ک بیت که ده ستي ئیسلامی پی رازی نری ته وه، نه میر

^۱ صلاح الدين القاض وعصره، ل: ۲۰۳.

^۲ البداية والنهاية (۱۶/۵۷۶).

^۳ کتاب الروضتين (۶/۳).

بهاالدين قهراقوشيش به خۆى و پياوه كانيه وه قۆليان ليّه ئالماليوه و بهرده وام له خه ميدان به پيچه وانهى هاوشيوه كانى، زۆر رۆح سوكانه كارده كات له گه ل ئه وه مه مووه ئهركه گرانهى كه له سه رشانیه تی له ريكخستنى كاروبارى خه لكيدا^۱.

ب- **دهربارهى مافى ئى سەندنه وهى دادوهرى و قهزا له شرف الدين كورى أبى عصرونه:** كاتيك كه چاوى له ده ستدا چوو بۆ لای كورپه كهى وتى: مه سه له كه له دوو شت به ده ر نيه، خواى كه و ره ش خۆى باشتري به شيان بۆ كه و ره مان دياريبكات، نايت ئه م تهنگاوييه ش له بىر بگهين كه هيج پاشايهك له پاشاكانى ئيسلام پيى نه گه يشتوه يان ده بيت مه سه له كه به ناوى باوكيه وه به مي نتيته وه به جوړيك كه راى وه رگري ت و راويژى پي بگري ت و فتوا و به ره كه تى وه رگري ت و كورپه كهى ببيت به جي نشينى، به لام ده بيت سزادانا يان بگهينه مه رج له يه كه م هه له و تي كه و تندا و به يه كه هه له له سه ر كار لايان به رين، چونكه به هۆى خو شويستنى مملاني توه مرو ف ده كه وي ته ده ستخستنى كارى چا كه وه، ده بيت مه سه له كان بسپي ردي ت به پيشه وا قطب الدين چونكه نه و پاشما وهى زانا كه و ره كان و پيشه نكي ها وه لانه و نابى كه سيك له ول اتدا پيش بگه وي ت نه گه ر په لى له و به رزتر نه بيت له زانستدا^۲.

ج- **نامه يهك ده بارهى پاسا و هينا نه وه بۆدوا كه وتن له جيهاند:** سه باره ت به نيگه رانى كه و ره مان بۆ نه و كاتانهى كه به في رۆ نه پروات دور له و فه رزهى كه له پي ناويدا له مال ده رچوه، و به رده وامى كۆسپه كان كه كۆتاييان نيه نه وه گه و ره مان نيه تى باشى خۆى بۆ ده نوسري ت، ئايا خواى كه و ره زانا نيه به نيازى به نده كهى؟، خواى كه و ره لي پرسی نه وه له گه ل مرو ف دا ناكات له سه ر تي رۆ ته واويى كار ه كانى، چونكه نه وه به ده ستى مرو ف نيه به لكو نيه ت گرنگه و پرسيا ر له تواناى كه سه كه ده كري ت و به پي تى تواناى داواى ئى ده كري ت، جا له به رنه وهى كه گه و ره مان هۆكاره كانى جيهادى به كار ه مي نا وه و ري خو شكه رى بۆ كرده نه وه هه ر له تا عه تى په ر وه ردا گاردا يه به رده وامى و پا داشتي شى به پي تى ماندوبوني ه تى، چونكه هه ج بۆ يه گه و ره و گرنگه له به رنه و ماندوبوني ه تى كه تيا يدا يه جا نه گه ر كه و ره مان هه مو وشوي نه گرنگه كانى له چه ند رۆژي كدا ئازا دبگرايه و مه سه لهى نيوان موسلمانان و بى با وه پا ن يه كلا بگري دايه ته وه نه وه ئهركه كانى جيهاد كۆتاييان پي ده ها ت و نه ولا په ره پرچا كانهى كه به مانه وهى ناو سه نكه رو چا وه پروانى تو مار كراون ده پي چرانه وه^۳.

^۱ كتاب الروضتين (۶/۳).

^۲ كتاب الروضتين (۶/۳).

^۳ كتاب الروضتين (۶/۳).

د- دەرپاره‌ی یادی کورانی سولتان: پېش ولامدانه‌وه‌ی به‌شه‌کان، مزگینى دده‌هین به‌وه‌ی که‌وه‌ک نه‌ریت بو‌ه‌ته‌باو، خوای گه‌وره‌ ئه‌و نه‌ریت به‌ئیت و سه‌لامه‌تی و ته‌ندروستی و له‌ش ساغی گه‌وره‌مان و کوپه‌به‌پزه‌کانی بگپته‌وه‌و خوای گه‌وره‌ هه‌والی خویشیان له‌گه‌وره‌ مانه‌وه‌ پى بگه‌یه‌نى و له‌وانیشه‌وه‌ هه‌والی خویش بگه‌یه‌نیت به‌گه‌وره‌مان و زوو به‌دیداری به‌کترشادیان بکان.... چونکه‌ ئه‌وان خویشی و جوانی دونیان و گول و ره‌یحانی ژیانن، ئه‌و دل‌ه‌ش که‌توانای دوری ئه‌وانی بویت دل‌یکى گه‌وره‌یه‌، دل‌یکیش رازی بویت به‌بیستنی هه‌والیان ئه‌وه‌ دل‌یکى خاوه‌ن قه‌ناعه‌ته‌، چاو‌یکیش له‌دورى ئه‌وان خه‌وى لیکه‌وتبیت خه‌واله‌، پاشایه‌کیش دانی به‌خوداگریتیت وه‌ک ئه‌وان خوداگریتیت ئه‌وه‌ ئارامگرو خوداگره‌، نیعمه‌تی خواش بۆیان خو‌ی له‌ژيانى خوشگوزهرانىدا ده‌بینیت‌وه‌و ئایا گه‌ردنى گه‌وره‌مان بیرى گه‌ردانه‌و ملوانکه‌کانیان ناکاته‌وه‌؟ چاوى تینوى بینیان نییه‌؟ دل‌ی لێنادا بۆ دل‌یان؟

حه‌قى گه‌وره‌مانه‌ (خوا بپاریزیت) که‌بلیت:

وما مثلُ هذا الشوق تحمل مضغة ولكن قلبي في الهوى بقلوب

له‌نامه‌یه‌کى تریشدا ده‌لێت: پاشا کوپه‌کانی له‌پاریزایى و سه‌لامه‌تیدان یاخوا ئه‌و پاریزایى و سه‌لامه‌تیه‌یان لێهه‌لنه‌گریت، شکۆمه‌ندى سولتانیشیان پێوه‌دیاره‌، هه‌موو ئه‌میره‌کان به‌وشپوه‌ن و ملوانکه‌که‌ هه‌مووى گه‌وه‌ره‌وه‌ هه‌ریه‌کێکیان وه‌ک موروى گه‌وره‌و پېشه‌وه‌یه‌و هه‌یج کامیان له‌و سه‌لامه‌تی و ته‌ندروستی و پاریزاییه‌ به‌ده‌ر نییه‌... خوای گه‌وره‌ ته‌مه‌نى گه‌وره‌مان درێژ بکاته‌تاوه‌کو له‌نه‌وه‌ی ئه‌وان ئه‌وه‌ ببینیت که‌به‌ پیره‌یان (ره‌حه‌مته‌ی وای لیبیت) ببینویه‌تی له‌خانه‌واده‌ی خو‌ی و له‌سکی چواره‌میاندا، ئه‌و سوارچاکه‌ مه‌زنانه‌ی جه‌نگ، که‌پاشان ئیسلام بوون و هه‌ریه‌کێکیان کيسرايه‌ک بوو بۆ ئیسلام:

وما فيهم عتد العلاء صغير وصغار أبناء الكبار كبار

ئه‌وان ئه‌ستیره‌کانی زه‌وى و نه‌وه‌یه‌کن له‌یه‌ک سوارچاکى هه‌یزو خواپه‌رستى له‌روژى رووبه‌رووبوونه‌وه‌ وروژى وه‌ستان له‌به‌رامبه‌ر په‌روه‌رداردا^١.

ه- له‌و نامه‌شه‌: ئه‌وه‌ی که‌فه‌رمانی پیکراوه‌ وه‌ک نه‌هه‌شتنى خراپه‌ ئاشکراکان و لا‌بردنى هۆکاره‌کانی و داخستنى ده‌رگا‌کانی و پاراستنى هه‌رپاکێک و پاککردنه‌وه‌ی هه‌ر له‌که‌دارێک^٢.

^١ کتاب الروضتين (٨/٣).

^٢ کتاب الروضتين (٩/٣)، المبتوتة: ئه‌و ژنه‌یه‌ که‌ته‌لاقیکی ناته‌واو دراوه‌.

ئەو خەلق ئۆزىگە پاداشتى گەرەممان بىلەن پاداشتى كەسكى تۈرەيتت و بىلەنە ویت رازی بىكەن، خەلكىش بىلەن سەر رىيازى شەرى ئەدەبى خۇی^۱.

۱- دەرىزە لایىزى باج و مالیات لە سەر حاجییه كان: لە مەزگىنەنەى كە حاجییه كانى

میسرىشتەر ھاوشیو ھەیان نەدیو، ھەچ پاشایەكیش لە پاشاكانى ولاتى میسر شانازی وای تۆمارنە کردو، ئەویش نەمانى باج كۆكەرەو ھەكانە لە شارى جەدو ناوچەكانى تر، بەسە بۆ ئەم كارەش كە بەلگە لە سەر پێچەوانەكەى ھەبو ئەمەش پاداشتى زیاتر دەكات، چەند زۆرە ئەو رزق و رۆزىيەى كە خەلق گەرەممان بەسەردەستى گەرەممان بەخشى بەخەلك، چەند شیاوە كە شۆینی خۇی لە خەمەت ئەو دوو ھەرمە پیرۆزەدا دیاریكەت، كە خەلكانى خاوەن توانا دەستبەردارى بوون، بێبەشیش ئەو كەسە ھەتواناى ھەبو ویت و ھەلى لە دەستدایەت لە گەرەممان شاراوەنییە كە فرەنجەكان چەندە گرنگى بە قودس دەدەن و لە وشكانى و دەریاوە بەكەشتى و پەشتى و لاخ و لەناشتى و جەنگو لە دورو لە نزیكەو ھەولە بۆ دەدەن و دەپارێزن و لە بەرامبەر مۆسلماناندا پەلە دەكەن لە سەر خەستى دانیشتوانەكە پەلە بە مال و گیان بە درێژاى رۆژگار پەلە دەكەن بە خوا و لەو كە كە لە گومرايیدا بەرچا و روون بن و ئیمەش لە راستى دورەوینەو ھەم ھەموو توانا ھەو نەتوانن لە دانیشتوانەكەى بکەینەو^۲ بەندەش لە سەرەتای رەجەدا بە پەشتیوانى پەرەردگار دەیه ویت سەفەریكات بۆ حىجاز بۆ ئەنجامدانى فەریزەى حەج بە قەسە و کردار ئەو خەلكەش كە ئەمەسالى دەیانە ویت لەو ستانى ھەینیدا بە شەدارىن و لە نەمانى باج بە ھەرمەند بێن لە ژمارە نایەن، گەرەممان لە پاداشتدا لە گەلانیاندا ھاوبەشە بەدەلخۆش بێت بەو كە پاشاكان مەلەكانیان بۆ رووخان ئاوەدان كەردۆتەو، بەلام ئەو مالى پەرەردگارى ئاوەدان كەردو خەلق گەرەممان بەمىرەبەنى خۇی مالى ئەو ئاوەدانە كاتەو پاشاكان چەند شەرمەزەن لە بەردەم پێغەمبەردا (ﷺ) لە كاتێكدا كە مەتەرخەمەن لە بەرامبەر تێركردنى دراوسێكانى لەم سالا^۳.

ئەم حەجەش لە سالى ۷۴ھ كە دابوو، لە سالى ۷۶ھ قاضى الفاضل مۆلتەى لە سەلاحەدین خواست بۆ حەج و سولتانیش رازیو و نامەى كە بۆ نوسى كە لە یەكەم دێردا پاشا بسم الله

^۱ ھەمان سەرچاوە (۹/۳).

^۲ البرق الشامى (۱۰۶/۳)، كەتاب الروضتىن (۱۱/۳).

^۳ كەتاب الروضتىن (۱۱/۳).

نوسیبووی: به پشتیوانی خوای گه وره، خۆزگه منیشتان له گه لَ بوايه هه تاوه کو سه رفرازی گه وره م ده سته وتایه^۱.

له ریاویه تیکی تریشدا هاتوو هه سولتان سه لاهه دین وه لاسی داواکه ی القاضی الفاضلدا نامه یه کی نوسی له سالی ۵۷۴هـ تیایدا هاتبوو: نامه ی قاضی الفاضل پیگه یشت که باس له وه ده کات که به نیازه هه ج بکات، خوای گه وره پیروزی بکات له ده ریاوه نه چیت له العسکره وه به ره وه ئه یله بروت وه له ویشه وه به ریکه ویت و سه ریازه کان شه ویک له ئه یله دا به یلایته وه و شه ویکیش یان که متر له إرم، له قاطع إرم یش شه ویک، به م شیوه یه دورکه ویت وه به پشتیوانی په ره ردگار مه ترسی له سه رنامینیت، دووه میش: دهستی ده گریت و سویندی ده ده ی که نه بیته هاوسی، سییه میش: له سامانی الجوالی سی هه زار دیناری پیده دهیت و پییده لیت: ده بیت ئه مه به دهیت به خه لکی مه ککه و مه دینه به ناوی منه وه نه ک خۆت، ئه مه شتیکه ده بیت بیکهیت چونکه، خه لکی ده بیت وابکه و ئیمه ش ده بیت ببیه خشین، ئه گه ر و تیشی: ئه و شته که مه، ئه و اتۆ ئه و ریژه یه م له پاره ی خۆت به قه رز پییده، ئه گه ر ئه مانه نه کات، مۆله تی چونی پیناده م بۆ هه ج و به و مه رجان نه بیت، ئه گه ر ویستیشی بابیت بۆ شام، چونکه من شوین و مالی ترم نه ماوه جگه له شام هه تاوه کو خوای گه وره نیتوانی ئیمه و فهره نه ج که کان یه کلاده کاته وه: ﴿وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِّنْكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلَتْ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَّمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ﴾ (الأعراف: ۸۷). پاش گه پانه وه شی قاضی فاضل نامه یه کی نوسی بۆ زانا یانی مه ککه: خوای گه وره حیجان تیرناو بکات و که عبه که ی زیندوو راگریت، ئه ی چنده بیرى مه ککه ده مه وه وه ناسه ی بۆ هه لده کیشم، له ناوچیت که سیك که نه یه ویت سه ردانی که عبه بکات، خۆشه ختی بۆ که سیك که زانستی تیا داده خوینتی،

آها عليها لیل ماترکن لنا
الأاسی و غدلات من الحلم
عسی الرياح اذا سارت مبلغة
توفی فقد غدر الأحباب بالدم

پاشان وتی: ئه و ریگه پیروژه ش چه ندین پوداو قسه تیایدا رویدا که هه موو ده رده دل بوو، له کۆتایشدا به سه لامهت گه شتین، کاتی که له الکرك نزیک بوینه وه دوژمن هه ستاو نه ییتوانی بگه ریته وه یان خوی لابت، پاشان خوای گه وره له و کیشه یه ده ربازی کردین و گه شتینه ولاتی سولتان و

^۱ کتاب الروضتین (۲/۲۴)، وه ک نامازه یه ک به نایه تی: ﴿وَلَمَّا أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِّنَ اللَّهِ لِيَقُولَنَّ كَأَن لَّمْ تَكُن بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾

گه شتین به و رومه ته و له رووی گه شی بیبه ش نه بوین و فه ژلشیمان به رچاوکه وت، بینیمان له غه زادایه و جیهاد ده کات و کاته کانی له تیڅو شاندا سهر ف ده کات و نیازه کانی به دیدیت^۱.

ز- **ناره زووی سه لاهه دین بو چه جکردن له سالی ۵۷۶ هـ کدا:** عماد ده لیت: له ره جه بدا نیردراوه کانی دیوانی عه زیزی ناصری صدرالدین شیخی شیخه کان، أبو القاسم و له گه لیشیدا شهاب الدین بشیر گه شتن که تاییه ت بوون به ریپیدان و خه لاتکردن و پوستی نوی پيسپاردن نیمه ش به ریزو شکوه پیشوا زیمان لیکردن، سولتانیش بو پیشوازی کردن و لاخه که ی بو و مزده ی به رزبونه وه به روخسارییه وه دیاربوو، کاتی نیردراوه به پیزه کان پنی گه یشتن و ریزو به گه وره گرتنی له سهر پتویست بوو، له نه سپه که ی دابه زی و ملکه چی و بجوکی نواندو نیردراوه کانیش دابه زینو سلاوی نه میری باوه پدارانیان پیگه یاندو نه ویش نه رکه که ی قبولکردو زه وی ماچکرد پاشان سواری و لاخه کانیاان بوون و چوونه ناو شار^۲. نه وه بوو سولتان له صدر الدین وه هاوپییه کی دلسوزی ده سته که وت، پیتیش نیاززی سهردانی ولاتی میسری هه بوو له ریگی نه یله و الیریه، بویه داوایکرد له الشیخ الشیوخ که هاوپییه تی بکات و هانیشیدا بو سهردانی گوپی شافیعی (خوای لی رازی بیت) وتی: نه مسال ده مه ویت چه ج بکه م و له گه ل نیوه دا بیمه قاهره به مهرجی مانه وه ی دوو روژ، به لام نایه مه ناویانه وه، به لکو له التربة الشافعية ده میتمه وه و له ویشه وه به ره و ده ریای عذاب به پیده که وم^۳، به لکو روژوی مانگی ره مه زان له مه که بگرم، نه وه بوو نه وه یان بو جیه جیکردو هاوپیکانی گه پانده وه بو به غدا، هه تا وه کو له ریگی نه ویتوه بین بو حجاز، نه وه بوو شهاب الدین گه پایه وه و له وه لامی نامه که یدا ئامازه به وه ده کات ضیاء الدینی شاره زور نیردراویشی له گه لدا بوو، عمادیش نامه یه کی نوسی بو الدیوان که تیایدا هاتوه، خزمه تگوزار به ره و ولاتی میسر به پیکه وتوه بو به سهرکردنه وه و سهرنجدانی بارودوخی، پاشان داوای کومه کی په روه ردگار ده کات بو به جیگه یاندنی چه ج و دواتریش ده گه پیته وه بو جیهادکردن دژ به دوژمنانی^۴. القاضی الفاضلیش له بری الملك العادل نامه یه کی نوسی بو یه مه ن و پیپراگه یاندن که پاشا کانی روژه لات هاتونه ته ژیر رکیفی سه لاهه دین و نه ویش سوره له سهر سهردانی میسر و گرتنی مانگی ره مه زان تیایدا، دواتریش نه نجامدانی چه جی مالی خوا، هه روه ها فه رمانی پیکردن

^۱ کتاب الروضتین (۲/۲۵، ۲۶).

^۲ کتاب الروضتین (۲/۶۶).

^۳ نه وه ریایه که له زه وی عه ره به وه دریز ده بیته وه بو جدده و له ویشه وه بو یه مه ن.

^۴ سنا البرق الشامی (۱/۳۵۳، ۲۵۴).

که سامان و کهل و پهلې زږر بیتن بڼ مه ککه^۱، هه روه ها قاضی نامه یه کی نوسی بڼ نه مېری مه ککه و یه نبوع و ناگاداری کردنه وه هه تاوه کو ناماده یی خویان و هرگرن^۲، هه روه ها نامه یه کی نوسی بڼ سولتان سه لاهه دین و تیایدا هاتېوو: خوای گه وره پاشاکان له ده وری شمشیر هه کی کڅبکاته وه و خه وری دوژمنانی بزپړنی و خه لکی موسلمان دلنیا بکات به دادگه ری و حه جی گه وره شی بکات به نسیب و به ناماده بونیشی شوینه که ی برا زینتته وه، خوای گه وره ش ریزی ته و او بیه خشیت به وه فده که ی میوانانی ماله که شی بڼ پیکبخت^۳، له م ساله دا، پاشان پیروزبای پشتیوانی په روه ردگاری لیکرد به و خۆشه ویستی جیهاده ی که خستویه تیه دلپه وه، نه وه ی که له ولاتی نه رمن و شوینانی تر دا نه نجامی داوه و نه و حه جی که به نیاز نه نجام بدات، خوای گه وره به ناواتی خوی شادی بکات^۴. وادیاره سولتان حه جی له گهل شیخی شیخه کاند ا بڼ هه لکه وت، به لام دواتر کاریک بووه ریگر له به رده میداو بواری پینه دا^۵.

ح- نه خوشکه وتنی سه لاهه دین و کاریگه ری له سه ره وتی رووداوه گان: له سالی ۵۸۱ هـ نه خۆشیه کی توندی توشېوو، به لام دانی به خۆیدا ده گرت و نیش ونازاری دهر نه ده پری، هه تاوه کو نه خوشیه که زوری بڼه نا کاتیک گه شته حه پران، له وئ خپوه تیان هه لداو نه م هه واله ش له و ده ورو به رده دا بلاو بوویه وه و خه لکیش ترسیان لینیش و بیباوه پانیش قسه ی زوریان هه لپه ست و باوه پدارانیش زور خه مییان بڼ ده خواردو ده ترسان، ابوبکر العادلی براشی له حه له به وه به پزیشک و دهرمانه وه گه شته لای و بینی ته و او لاواز بووه، بویه داوای وه سیه و دانانی جینشینی لیکرد، نه ویش وتی: گویم لینیه چونکه له داوای خۆم نه بوبه کرو عومه رو عوسمان و علی به جیدیلیم (مه به ستی العادلی برایه تی) که فهرمانپه وای حه له ب بوو، له گهل تقی الدین عه مری فهرمانپه وای حه ماه که له و که له و کاته دا جینشینیبوو له میسر داو له وئ له گهل العزیز عثمان و الافضل علی کوپیدا نیشه جیبووبوو، پاشان نه زریکی کرد که نه گه ر خوای گه وره نه م جاره شفای بدات نه وه هه موو توانای ده خاته گه پ بڼ کوشتاری بیباوه پان و هرگیز چیر به رامبه ر به موسلمان ناجه نگی و گه وره ترین خه میشی ده بیت به نازا دکردنی به یتولمه قدیس، نه گه ر بیت و له پیتا و نه وده ها هه موو مال و مولکیشی دانا بیت و ده بیت

^۱ کتاب الروضتین (۶۸/۳).

^۲ کتاب الروضتین (۶۸/۳).

^۳ الخیف: لاپالې سه ختی چیاو شوینی هاتنه خواره وه ی ناوه.

^۴ کتاب الروضتین (۶۸/۳).

^۵ کتاب الروضتین (۶۸/۳).

نه لبونسی فه رمانپه وای کرکیش بکوژیت به دهستی خوئی، چونکه له و به لینه ی په شیمانی بووویه وه که به سولتانی دابوو وپه لاماری کاروانیکی میسری دابوو، پاره و پولی بر دیوون له گه ردنی دابوو و کوشتوبونی و تبووی: کوا محمه ده که تان بۆ سه رتان ناخات؟ نه م هه مووه نه زره ش له سه ر داوای القاضی الفاضل بوو و نه و رینمونیکرد بۆ نه م کاره، نه وه بوو خوای گه و ره شیفای داو نه و نه خو شیه ی له کو لکرده وه که بووه که فاره تی گونا هه کانی و به رزکردنه وه ی پله و پایه ی، به مه ش مژده و مزگین ی له هه موو لایه که وه هات و ولات رازینرایه وه سو پاس بۆ خوا^۱. القاضی الفاضلیش له دیمه شقه وه نامه یه کی نوسی بۆ تقی الدین عومهری جینشینی مامی له میسر دا، که هه والی چاکبوونه وه ی سه لآحه دینمان پیگه یشتوه و نه م هه وال هه موو شوینیکی روناک کرده وه و نه خو ش ی باری کرد و ناگری کوژایه وه و ته مومز ره و ییه وه و ته نها ماوه یه ک بوو خوای گه و ره پاراستنی له زانی، چونکه خوای گه و ره نزاکانی به زایه نادات و ناوه ستیت له وه لامدانه وه دا با گونا هیش پرسی گرتبیت و به لینی ده رو کردنه وه ی دوا ناخات با هه موانیش ناومید بووبن.

نعمی زاد فیه الدهر میماً
فأصبح بعد بؤساء نعیماً
وما صدق النذیر به لأنی
رأیت الشمس تطلع والنجوم

نه وه بوو گه و ره مان الملك الناصر به چالاکی و گه رم و گورپه وه دهستی دایه وه جیهاد و به هه شتی بۆ رازینرایه وه و لیپرسینه وه کرا و له پردی سیرا ط په پینه وه و ناخو شیه کانه مان بین ی که له ترسدا خه ریک بوو و شتر ده چوو به کونه ده رزید^۲، عیمادیش وه سفی نه خو شیه که ی سه لآحه دین ده کات و ده لیت: ... سولتان هه رچه نده نازاری زیادی ده کرد هینده ی هیوای به لوتفی په روه دگار زیاتر ده بوو، هه رچه نده لاوازیشی ده ریکه و تایه هینده پشت به ستنی به په روه دگار به هیزتر ده بوو، منیش شه وو روژو به نهین ی و نا شکر له گه لیدا بووم و له هه موو کاتی کدا وه سیه ته کانی پی ده نوسیمه وه و پاره و پوله که ی به سه ر خه لکه باشه کاند ا دابه شه کرد^۳.. ره و شتی شی له کاتی ته ندروستی با شتر بوو و به ره و شته جوانه کانی مامه له ی له گه ل ده کردین و مه جلیسه که شی خالی نه بوو له خه لکی خاوه ن فه زل و خانه دان و پیاو چاک که قسه ی به هیزو به سو دیان له خزمه تیدا ده کرد، ماوه یه ک با سی حوکه شه رعه کان و ماوه یه کیش باس له شی عرو زمانی عه ره بی و مانای نه ده بی

^۱ البداية والنهاية (۵۷۰/۱۶).

^۲ البداية والنهاية (۵۷۱/۱۶).

^۳ کتاب الروضتين (۲۳۸/۳).

کاتانیکى تریش دهرباره ی سهروهی و جوامیریه کانی و خوئاماده کردن بۆ جهنگو جیهادو خیرو فه زلی جیهاد، ههروهه نه زری کرد نه گهر خوای گه وره له م نه خوئشیه رزگاربیگات نه وه به رزگارکردنی به یتولمه قدیسه وه سه رقائ ده بیئتو، هه موو پاره و مالی له و پیتناوه دا سه رف ده کاتو ده بیئت هه موو ته مه نی له جیهادکردندا دژ به دوژمنانی خواو به خشینی مال و جیبه جیکردنی په یمان و بردنه سه ری به لینه کان سه رف بکات، چه ند کاتیکیش له شه و یان رۆژدا پشووی ده دا بۆ بیستنی رینمای پزیشکه کان، نه و نه خوئشیه ش بۆ پاککردنه وه ی بوو له گوناهاه کانی له لایه ن په روه ردگاره وه و هۆشیارکردنه وه ی بوو له خه وی بپناگای^۱. نه وه بوو خیرو به خشینی به رده وام بوو توانی نه و به لایه به به خشین و خیر دوربخاته وه و به لینه کانی بباته سه ر^۲.

۸- مردنی چه ند که سایه تییه که گرنگ له م قوناغه دا:

ا- **کۆچی دواپی عیصمه ت خاتون:** له سالی ۵۷۲هـ سولتان سه للاحه دین هاوسه رگیری له گه ل خاتون عصمه ت الدینی کچی معین الدین نه ندا کرد که خیزانی پاشا نوره دین مه حمود بوو، پاش خوی له قه لادا به پیزو حورمه ته وه ژیاو سعد الدین مه سعودی برای ماره یکرد له سه للاحه دین و قاضی کورپی نه بی عه سرونیش ئاماده ی ماره برینه که بوو، سه للاحه دینیش نه و شه وه و شه وی دواتر لای مایه وه^۳، نه م خاتوننه ش یه کێک بوو له باشترین و پاکترینی ئافره تان و خیرو چاکه ی زۆری ده کرد، نه وه بوو کۆگای حجر الذهب و خانه قای خاتونی له باب النصر له بانیا سدا وه قفکردبوو، هه ره له و شاره شدا له قه د پالی چپای قاسیوندا کۆچی دواپی کرد له نزیک گومه زی الشکرسیه و له ته نیشت دار الحدیث الأشرفیه و الأتابکیه و چه ندین شوینی وه قف کردبوو و کۆچکردنیشی له سالی ۵۸۱هـ دا بوو^۴.

ب- **کۆچیدواپی نه میری گه وره سه عده دین مه سعودی کورپی معین الدین:** یه کێک بوو له نه میره گه وره کانی سه رده می نوره دین و سه للاحه دین و برای خاتون عصمه ت الدین بوو. کاتی سه للاحه دین ماره ی کرد له به رامبه ردا خاتوو ره بیعه خاتونی کچی نه یوبی لی ماره کرد، که خویندنگه ی سه للاحی ده دریته پال له سه ره مه زه به ی حه نه لیه کان، ته مه نی نه م ئافره ته درێژ بوو له سالی ۶۴۳هـ کۆچی دوایکردو دوایه مین که س بوو که له بنه ماله ی نه یوبیدا کۆچی

^۱ کتاب الروضتین (۴/۴۰۳).

^۲ هه مان سه رچاوه (۳/۲۴۰).

^۳ البداية والنهاية (۱۶/۵۱۸).

^۴ هه مان سه رچاوه (۱۶/۵۷۳).

دوایی کرد، ئەمەش لەجەمادی دووهمی سالی ٥٨١ هـ دا بوو بەهۆی برینیکەوێ که لەگەمارۆی مینافارقیندا دووچاریبوو.^١

ج- کۆچی دوایی تورانشای برای سەلاحەدین؛ لەسالی ٥٧٦ هـ برای سولتانی گەورە الملک المعظم شمس الدوله توران شاهی کۆپی ئەیوب کۆچی دوایکرد کە ولاتی یەمەنی ئازادکرد بەفەرمانی سەلاحەدینی برای ماوہیەک تیایدامایەو پەرە و سامانیکی زۆری تیادا دەستکەوت پاشان بوو جێنشینی تیایداو بەرەو لای سەلاحەدین بەرێکەوت بۆ شام چونکە زۆر بیری دەکرد، لەرێگەشدا چەند دێرپە شیعریکی بۆ نارد کە ابن المنجمی شاعیر بۆی نوسیبوو کاتیکی گەیشتنە تەیماء تیایدا هاتیوو:

فهل لأخي بل مالكي علم أننى	إليه وان طال الزدّ راجع
وانى بيوم واحد من لقاءه	للملكى على عظم المزيّة بائع
ولم يبق إلاّ دون عشرين ليلة	وتجنّى المنى أبصارنا والمسامع
لدى ملكٍ تعنوا الملوك اذا بدا	وتخشع إعظاماً له وهو خشع
كتبْتُ وأشواقى اليك ببعضها	تعلّمت التوايح الحمام السواجع
وما الملك إلاّ راحة أنت زندها	تضمُّ على الدنيا ونحن الأصابع ^٢

هاتینشی بۆ لای لەسالی هەفتاویە کدا بوو پێکەوێش چەند غەزایەکی گرنگ و هەلۆیستیکی ستایشکراویان هەبوو و ماوہیەکیش کردی بەجێنشینی خۆی لەدیمشقدا، پاشان بەرەو میسر بەرێکەوت و کردیە جێنشینی لەئەسکەندەریەدا، بەلام ئەو کارەى پێنەکرا، چونکە ماوہیە تووشی کولنج دەبوو، ئەو هەبوو لەوێ کۆچی دوایکردو لەخوێندنگەى شامیدا نێژرا^٣ لەکۆشکى ئەمیردا، توران شاهیش واتە پاشای رۆژھەلات، ئەم پاشایە زۆر بەخشندە و لیبوردە و ئازاو بەجەرگ و سامناک و دەرون گەورە و سنگ فراوان بوو، کاتیکی هەوالی مردنی گەشتە سولتان سەلاحەدین خێوەتى لەحمصدا هەلدا بوو زۆر دلتەنگ بوو و شیعری شیوەن و سەرخۆشى ئەهۆنییەوێ که پێشتر لەبەرێکردبوو.^٤

^١ هەمان سەرچاوە (٥٧٢/١٦).

^٢ هەمان سەرچاوە (٥٤٦/١٦).

^٣ سیر أعلام النبلاء (٥٣/٢١).

^٤ سیر أعلام النبلاء (٥٣/٢١).

^٥ البداية والنهاية (٥٤٦/١٦).

^٦ هەمان سەرچاوە (٥٣/٢١).

د- کۆچی دواي پاشاي سهرکه وتوو عيزه دين فروخ شاي کوري شاهه نشاي کوري نه يوب: له سالي ٥٧٨ هـ دا کۆچی دوايکرد، فه رمانپه وای به عله به ک و جينشينی صلاح الدينی مامي بوو، له ديمه شقدا، باوکی الملك الامجد به هرام شاي به عله به ککه دواي باوکی، فروخشایش نازارو جواميرو پالوانو ژيرو زيره ک و چاکو به خشنده بوو، شاعيره کانیش ستایشی به خشنده یی و چاکه کاریان کردوو و یه کیک بووه له گه وره هاوه لانی شیخ تاج الدين أبي الیمن کیندی و چه ند ستایشیکی ده رباره ی هیه، له وه لو یستانه شی که به لگن له سه ر پیاوه تی و لیها تووی نه وه یه که رۆژنکیان چوو ته گه رماوو حه مامه وه و کابرایه کی ده وله مندی بینیه که باریکی خراپی به سه ردا هاتبوو ته نانه ت به ده سستی لاشی داپوشیبوو، نه ویش به زهی پیا داهاتوته وه و فه رمانیکرد به خزمه تکاره که ی که پۆشاک و راخه ری بۆ به ریت و خۆشی هیستریکی بۆ هینا و هه زار دیناری پتیشکه شکردو مانگانه بیست دیناری بۆ بریه وه، کابراش که هاته گه رماوه که وه هه زارترین که س بوو، به لام که چوو ده ره وه ده وله مهنترین که س بوو، ده سا ره حمه تی خوا له مرۆفه ژيرو به خشنده کان بیت^١.

ه- کۆچی دوايی نه حمه د الرفاعي دامه زینه ری ره فاعیه: نه حمه دی رفاعی پیشه وای خواناسو دنیانه ویست و شیخی خوا ناسان، نه بو العباس علی کورپی نه حمه دی رفاعی مه غریبی و به طانحیه، باوکی له مه غریبه وه هاتبوو، له البطائح نیشته جیبوو له گوندی أم عبیده، هاوسه رگیری له گه ل خوشکی مه نسوری زاهیددا کردبوو، له و ئافره ته ش شیخ نه حمه د و براکانی بوو، نه بولحسن قورئان خوین بووو پیشنو یژی شی بۆ شیخ مه نسور ده کردو کاتی کۆچی دوايکرد نه حمه دی کورپی له سکی دایکیدا بوو، خالی په روه رده یکرد، ده لئین: له دایکبوونی له سه ره تاي سالی پینچ سه ددا بووه، ده لئین: هاوړیکانی سویندداوه که نه گه ر هه له یه کی تیابیت ناگاداری بکه نه وه، شیخ عمر الفاروشی پیی وتوه: قوربان من عه بییکت تیابه دی ده که م. ده لئیت وتی چییه؟ وتی: عه بیته نه وه یه که ئیمه هاوړیتین، پاشان شیخ و هاوه لانی گریانو، هه روه ها وتی: نه ی عومه ر: نه گه ر که شتی سه لامه ت بیت هه موو سه رنشیه کانی هه لده گریت، ده لئین: نه گه ر پشیله یه ک له سه رده می شیخ نه حمه ددا بخه وتایه ده می داده خست و نازاری نه ده دا، پاشان داده نیشت و به ریی ده کردو ده یوت: هیچ نه بووه. هه روه ها ده لئیت نزکترین ریگه بۆ لای په روه ردگار شکانه وه و زه لیلی و هه زاری نواندن، فه رمانی خوا به گه وره بزانیست و به زه یت به به نده کانی خوادا بیته وه و شوین سوننه تی

پیتغه مبه ر بکه ویت (ﷺ) ^۱ . هه رگیز له بهر گه وره و بهر پر سه کان هه لئه ده ستاو ده یوت:
سه یرکردنی دهم و چاویان دل ره ق ده کات، أستغفر الله و داوی لیخوشبوونی شی
له پروه ردگار زور ده کردو زور به پیزو دلنه رم و دلستوز بوو له وسالی ۵۷۸ هـ و له مانگی
جه مادی یه که مدا کۆچی دوی کرد ^۲.

و- نهو شعرانه ی که و تراون:

أ- له جه نگی مرج عیوندا: شاعیر نبین التعاویذی له ستایشی سه لآحه دیندا ده لئیت:

کاد الأعادی أن یصیک کیدها	لو لم تکیدک برأیها المأفون
تخفی عداوتها وراء بشاشة	فتشف عن نظر لها مشفون
دفنت حبال مکرها فرددتها	تدوي بغیظ ضدورها المدفون
وعلمت ما أخفوا کان قلوبهم	أفضت الیک بسرّها المخزون
کمنوا وکم لک فی کمین سعادة	فی الغیب یظهر من وراء کمین
فهوت نجوم سعودهم وقضى لهم	بالنحس طائرهم بمرج عیون ^۳

وهه روهه له هه نراوه یه داهاتووه:

أضحت دمشق وقد حللت بجوها	ماوى الطريد وموئل المسکین
لک عفة فی قدره وتواضع	فی عزة وشراسة فی لین
وأريتنا بجميل ضحك ماروی	الراورن عن أمم خلت وقرون
وضمنت أن تحي لنا أيامهم	بالمکرمات فکنت خير ضمن ^۴

ب- نهو ی که نهو سامه ی کور مونقیذ له ستایشی سه لآحه دیندا وتویه تی:

حدث على طول عمری المشیبا	وان کنت أكثر في الذنوبا
لأني حیيت الى أن لقيت	بعد العدو صديقاً حبيباً ^۵

۹- هه لویستی زانایان بهرام بهر به و که سه ی که جنیو به هاوه لان ده دات: له سالی ۵۷۶ هـ
شاعیر یکی شیعه له به غدا ده ستگیر کرا به ناوی ابن قرایا که له بازاردا کومه له شعر یکی دهوت
که تیایدا باسی هاوه لانی (ﷺ) به خراپه ده کردو جنیوی پیده دان و به سته مکاری ده زانین و

^۱ سیر أعلام النبلاء (۷۹/۲۱).

^۲ هه مان سه رچاوه (۸۰/۲۱).

^۳ کتاب الروضتين (۳۳/۳).

^۴ کتاب الروضتين (۳۴/۳).

^۵ هه مان سه رچاوه (۴۳۳/۲).

د- **دهرباره یادی کورانی سولتان:** پيش ولامدانه وهی به شه کان، مزگینى دده دین به وهی که وهک نه ریت بوته باو، خوی که وره نه و نه ریت به یلایت و سه لامه تی و ته ندروستی وله ش ساغی که وره مان و کوره به پیره کانی بگپته وه و خوی که وره هه والی خوشیان له که وره مانه وه پی بگه نی و له وانیشه وه هه والی خوش بگه یه نیت به که وره مان و زوو به دیداری یه کترشادیان بکان.... چونکه نه وان خوشی و جوانی دونیان و گول و ره یحانی زیانن، نه و دلش که توانای دوری نه وانی بوییت دلکی که وره یه، دلکیش رازی بوییت به بیستنی هه والیان نه وه دلکی خاوهن قه ناعه ته، چاویکیش له دوری نه وان خه وی لیکه و تبیت خه والوه، پاشایه کیش دانی به خوداگر تبیت وهک نه وان خوپاگر بیت نه وه نارامگرو خوپاگره، نیعمه تی خواش بویان خوی له زیانی خوشگوزهرانیدا ده بینیت وه و نایا گهر دنی که وره مان بیرى گهر دانه و ملوانکه کانیان ناکاته وه؟ چای تینوی بینینیان نییه؟ دلی لیتادا بۆ دلیان؟ حقی که وره مانه (خوا بیپاریزیت) که بلیت:

وما مثل هذا الشوق تحمل مضغة ولكن قلبي في الهوى بقلوب

له نامه یه کی تریشدا ده لیت: پاشا کوره کانی له پاریزراوی و سه لامه تیدان یاخوا نه و پاریزراوی و سه لامه تیه یان لیه لته گرت، شکومه ندی سولتانیشیان پیوه دیاره، هه موو نه میره کان به وشپوهن و ملوانکه که هه مووی که وه ره و هه ریه کیکیان وهک موروی که وره و پیشه وه یه و هیچ کامیان له و سه لامه تی و ته ندروستی و پاریزراویه به ده ر نییه... خوی که وره ته مه نی که وره مان دریز بکاته تا وه کو له نه وهی نه وان نه وه بینیت که به پیره یان (ره حمه تی وای لیبت) بینویه تی له خانه واده ی خوی و له سکی چواره میاندا، نه و سوارچاکه مه زنانه ی جهنگ، که پاشان نیسلام بوون و هه ریه کیکیان کیسرایه ک بوو بۆ نیسلام:

وما فيهم عند العلاء صغير وصغار أبناء الكبار كبار

نه وان نه سستیره کانی زه وی و نه وه یه کن له یهک سوارچاکی هیزو خواپه رستی له روژی روبه رو بوونه وه و روژی و هستان له به رامبه ر په روه رداردا^۱.

ه- **له و نامه ش:** نه وهی که فه رمانی پیکراوه وهک نه هیشتنی خراپه ناشکراکان و لابر دنی هۆکاره کانی و داخستنی ده رگا کانی و پاراستنی هه رپاکیک و پاککردنه وهی هه ر له که داریک^۲,

^۱ کتاب الروضتين (۸/۳).

^۲ کتاب الروضتين (۹/۳)، المبتوتة: نه و ژنه یه که ته لاتیکی ناتواو دراوه.

نه وه خوای گه وره پاداشتی گه وره مان بداته وه پاداشتی که سیک تورپه بیت و بیانه ویت رازی بکن، خه لکیش بخاته سهر ریازی شهرع و نه ده بی خوی^۱.

و- دهر باره ی لابر دنی باج و مالیات له سهر حاجیه کان: له و مرگینیا نه ی که حاجیه کانی

میسر پیشتر هاوشیوه یان نه دیبوو، هیچ پاشایه کیش له پاشا کانی ولاتی میسر شانازی وای تۆمار نه کرده، نه ویش نه مانی باج کوکه ره وه کانه له شاری جدده و ناوچه کانی تر، به سه بۆ نه م کارهش که به لکه له سهر پیچه وانه که ی هه بوو نه مهش پاداشتی زیاتر ده کات، چه ند زۆره نه و رزق و رۆزییه ی که خوای گه وره له سهر دهستی گه وره مان به خشی به خه لک، چه ند شیاهه که شوینی خوی له خزمهت نه و دوو حه رمه په یروژه دا دیاریبکات، که خه لکانی خاوهن توانا ده سته بر داری بوون، بیبه شیش نه و که سه یه توانای هه بوو بیت و هه لی له ده سته دبیت له گه وره شمان شاراهه نییه که فره نجه کان چه ند ه گرنگی به قودس ده ده ن و له وشکانی و ده ریاهه به که شتی و پشتی و لاخ و له ناشتی و جهنگو له دورو له نزیکه وه هه ولی بۆ ده ده ن و ده یپاریزن و له به رامبه ر موسلماناندا و په له ده که ن له سهر خستنی دانیشتوانه که یدا و به مال و گیان به در یژای رۆژگار په ناده گرم به خوا و له وه ی که له گومراییدا به رچاو روون بن و نیمهش له راستی دور که وینه وه و به م هه موو توانایه وه نه توانین لا له دانیشتوانه که ی بکه ی نه وه^۲ به ندهش له سهره تای ره چه بدا به پشتیوانی په روه ردگار ده یه ویت سه فهر بکات بۆ حیجاز بۆ نه نجامدانی فهر یزه ی حه ج به قسه و کردار نه و خه لکهش که نه مسال ده یانه ویت له وه ستانی هه ینیدا به شدار بن و له نه مانی باج به هر مه مند بن له ژماره نایه ن، گه وره شمان له پاداشتدا له گه لیا نندا هاو به شه باد لخۆش بیت به وه ی که پاشا کان مال له کانیان بۆ رووخان ئاوه دان کردۆته وه، به لام نه و مالی په روه ردگاری ئاوه دان کرده وه خوای گه ورهش به میهره بانی خوی مالی نه و ئاوه دانه کاته وه پاشا کان چه ند شهر مه زارن له به رده م پیغه مبه ردا (ﷺ) له کاتی که که مته ر خه من له به رامبه ر تیر کردنی در اوسیکانی له م سالدا^۳.

نه م حه جهش له سالی ۵۷۴ هک دابوو، له سالی ۵۷۶ هک قاضی الفاضل مؤله تی له سه لاهه دین خواست بۆ حه ج و سولتانیش رازیبوو و نامه یه کی بۆ نویسی که له یه که م دیردا پاش بسم الله

^۱ هه مان سه رچاوه (۹/۳).

^۲ البرق الشامی (۱۰۶/۳)، کتاب الروضتین (۱۱/۳).

^۳ کتاب الروضتین (۱۱/۳).

نوسیووی: به پشتیوانی خوی گه وره، خۆزگه منیشتان له گه‌ل بوايه هه‌تاوه‌كو سه‌رفرازی گه‌وره‌م ده‌ستكه‌وتایه^۱.

له‌ریوایه‌تیکی تریشدا هاتوه‌ كه‌سولتان سه‌لاحه‌دین وه‌لامی داواكه‌ی القاضی الفاضلدا نامه‌یه‌کی نوسی له‌سالی ٥٧٤ه‌ك تیايدا هاتبوو: نامه‌ی قاضی الفاضلم پێگه‌یشت كه‌باس له‌وه‌ده‌كات كه‌ به‌نیازه‌ چه‌ج بكات، خوی گه‌وره‌ پیرۆزی بكات له‌ده‌ریاوه‌ نه‌چیت له‌ العسكروه‌ به‌ره‌و ئه‌یله‌ بپوات و له‌وێشه‌وه‌ به‌رێكه‌وێت و سه‌ریازه‌كان شه‌وێك له‌ئه‌یله‌دا به‌یلتیه‌وه‌ و شه‌وێكیش یان كه‌متر له‌ یرم، له‌قاطع یرم یش شه‌وێك، به‌م شه‌یوه‌یه‌ دوركه‌وێته‌وه‌ و به‌پشتیوانی په‌روه‌ردگار مه‌ترسی له‌سه‌رنامه‌ینیت، دووه‌میش: ده‌ستی ده‌گریت و سویندی ده‌ده‌ی كه‌نه‌بیته‌ هاوسی، سییه‌میش: له‌سامانی الجوالی سی هه‌زار دیناری پێده‌ده‌یت و پێیده‌لێت: ده‌بیته‌ ئه‌مه‌ بده‌یت به‌خه‌لكی مه‌ككه‌و مه‌دینه‌ به‌ناوی منه‌وه‌ نه‌ك خۆت، ئه‌مه‌ شتیكه‌ ده‌بیته‌ بیه‌كه‌یت چونكه‌، خه‌لكی ده‌بیته‌ وابكه‌ن و ئێمه‌ش ده‌بیته‌ بیه‌خشین، ئه‌گه‌ر وتیشی: ئه‌و شته‌ كه‌مه‌، ئه‌وا تو ئه‌و ریژه‌یه‌م له‌پاره‌ی خۆت به‌قه‌رز پێده‌، ئه‌گه‌ر ئه‌مانه‌ نه‌كات، مۆله‌تی چونی پێنده‌م بۆ چه‌ج و به‌و مه‌رجانه‌ نه‌بیته‌، ئه‌گه‌ر ویستیشی بابیته‌ بۆ شام، چونكه‌ من شوین و مالی ترم نه‌ماوه‌ جگه‌ له‌شام هه‌تاوه‌كو خوی گه‌وره‌ نیتوانی ئێمه‌ و فه‌ره‌نجه‌كان یه‌كلاده‌كات وه‌: ﴿وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِّنْكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلَتْ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَّمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ﴾ (الأعراف: ٨٧). پاش گه‌پانه‌وه‌شی قاضی فاضل نامه‌یه‌کی نوسی بۆ زانا یانی مه‌ككه‌: خوی گه‌وره‌ حیجاز تیرناو بكات و كه‌عبه‌كه‌ی زیندوو راگریته‌، ئه‌ی چهنده‌ بیری مه‌ككه‌ ده‌مه‌وه‌ و هه‌ناسه‌ی بۆ هه‌لده‌كیشم، له‌ناوچیت كه‌سیك كه‌نه‌یه‌وێت سه‌ردانی كه‌عبه‌ بكات، خۆشه‌ختی بۆ كه‌سیك كه‌زانستی تیا داده‌خوینتی،

آها عليها ليالٍ ماتركن لنا الأأسى وعذلاتٍ من الحلم

عسى الرياح اذا سارت مبلغة توفي فقد غدر الأحباب بالدم

پاشان وتی: ئه‌و رێگه‌ پیرۆزه‌ش چه‌ندین پوداو قسه‌ تیايدا روویدا كه‌هه‌موو ده‌رده‌ دل بوو، له‌كۆتایشدا به‌سه‌لامه‌ت گه‌شتین، كاتیك له‌الكرك نزیکبووینه‌وه‌ دوژمن هه‌ستاو نه‌یتوانی بگه‌رێته‌وه‌ یان خوی لابادات، پاشان خوی گه‌وره‌ له‌و كێشه‌یه‌ ده‌ریازی کردین و گه‌شتینه‌ ولاتی سولتان و

^۱ كتاب الروضتين (٢٤/٣)، وه‌ك ئاماژه‌یه‌ك به‌ئایه‌تی: ﴿وَلَيْنِ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِّنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَن لَّمْ تَكُن بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾

گه‌شتین به‌رومه‌ته و له‌رووی گه‌شی بی‌ه‌ش نه‌بوین و فه‌زلیشیمان به‌رچاوکه‌وت، بینیمان له‌غزادایه و جیهاد ده‌کات و کاته‌کانی له‌تیکۆشاندا سه‌رف ده‌کات و نیازه‌کانی به‌دیدینیت^۱.

ز- ئاره‌زووی سه‌لاحه‌دین بۆ‌حه‌جکردن له‌سالی ۵۷۶ه‌کدا: عماد ده‌لّیت: له‌ره‌جه‌بدا

نێردراوه‌کانی دیوانی عه‌زیزی ناصری صدرالدین شیخی شیخه‌کان، أبو القاسم و له‌گه‌لیشیدا شهاب الدین بشیر گه‌شتن که‌تاییه‌ت بوون به‌رێپێدان و خه‌لاتکردن و پۆستی نوێ پێسپاردن ئیمه‌ش به‌رێزو شکۆه‌ پێشوازیمان لێکردن، سوڵتانیش بۆ پێشوازی کردن سواری و لاخه‌که‌ی بوو و مژده‌ی به‌رزیبونه‌وه به‌روخسارییه‌وه دیاربوو، کاتی نێردراوه به‌پێژه‌کان پێی گه‌یشتن و رێزو به‌گه‌وره‌گرتنی له‌سه‌ر پێویست بوو، له‌ئه‌سه‌په‌که‌ی دابه‌زی و ملکه‌چی و بچوکی نواندو نێردراوه‌کانیش دابه‌زینو سلّوی نه‌میری باوه‌پدارانیان پێگه‌یاندو ئه‌ویش ئه‌رکه‌که‌ی قبولکردو زه‌وی ماچکرد پاشان سواری و لاخه‌کانیان بوون و چوونه ناو شار^۲. ئه‌وه‌بوو سوڵتان له‌صدر الدین وه‌هاورپێه‌کی دلسۆزی ده‌ستکه‌وت، پێشتریش نیازی سه‌ردانی و لا‌تی میسری هه‌بوو له‌رێگه‌ی ئه‌یله‌ و الیه، بۆیه داوایکرد له‌الشیخ الشیوخ که‌هاورپێه‌تی بکات و هانیشیدا بۆ سه‌ردانی گۆپی شافعی(خوای لی رازی بی‌ت) وتی: ئه‌مسال ده‌مه‌وێت هه‌ج بکه‌م و له‌گه‌ل ئێوه‌دا بێمه‌ قاهره به‌مه‌رجی مانه‌وه‌ی دوو رۆژ، به‌لام نایه‌مه‌ناویانه‌وه، به‌لکو له‌التربة الشافعية ده‌مینمه‌وه و له‌وێشه‌وه به‌ره‌و ده‌ریای عیذاب به‌پێده‌که‌وم^۳، به‌لکو رۆژی مانگی ره‌مه‌زان له‌مه‌ککه‌ بگرم، ئه‌وه‌بوو ئه‌وه‌یان بۆ جێبه‌جێکردو هاورپێکانی گه‌پانده‌وه‌بۆ به‌غدا، هه‌تاوه‌کو له‌رێگه‌ی ئه‌ویوه‌بێن بۆ حیجاز، ئه‌وه‌بوو شهاب الدین گه‌پایه‌وه‌ و له‌وه‌لامی نامه‌که‌یدا ئاماژه به‌وه ده‌کات ضیاء الدینی شاره‌زور نێردراویشی له‌گه‌لدابوو، عمادیش نامه‌یه‌کی نوسی بۆ الدیوان که‌تیایدا هاتوو، خزمه‌تگوزار به‌ره‌و و لا‌تی میسر به‌رپێکه‌وتوو بۆ به‌سه‌رکردنه‌وه و سه‌رنجدانی بارودۆخی، پاشان داوا‌ی کۆمه‌کی په‌روه‌ردگار ده‌کات بۆ به‌جێگه‌یاندنی هه‌ج و دواتریش ده‌گه‌رپێته‌وه بۆ جیهادکردن دژ به‌دوژمنانی^۴. القاضی الفاضلیش له‌بری الملك العادل نامه‌یه‌کی نوسی بۆ یه‌مه‌ن و پێپراگه‌یاندن که‌پاشاکانی رۆژه‌لات هاتونه‌ته ژێر رکێفی سه‌لاحه‌دین و ئه‌ویش سووره له‌سه‌ر سه‌ردانی میسرو گرتنی مانگی ره‌مه‌زان تیایدا، دواتریش ئه‌نجامدانی هه‌جی مالی خوا، هه‌روه‌ها فه‌رمانی پێکردن

^۱ کتاب الروضتین(۲۵/۳، ۲۶).

^۲ کتاب الروضتین(۶۶/۳).

^۳ ئه‌و ده‌ریایه که‌له‌زه‌وی عه‌ره‌به‌وه درێژ ده‌بی‌ته‌وه بۆ جدده‌و له‌وێشه‌وه بۆ یه‌مه‌ن.

^۴ سنا البرق الشامی(۲۵۴/۱، ۲۵۴).

که سامان و کهلو پەلی ژۆر بێنن بۆ مەککە^۱، ھەر ھەوا قاضی نامە یەکی نوسی بۆ ئەمیری مەککە و یەنبوع و ئاگاداری کردنەو ھەتاو ھەکو ئامادەیی خۆیان وەرگرن^۲، ھەر ھەوا نامە یەکی نوسی بۆ سولتان سەلاحەدین و تیایدا ھاتبوو: خۆی گەر ھە پاشاکان لە دەوری شمشیر ھەکی کۆیکاتەو ھەو خەوی دۆژمنانی بێژ پێنی و خەلکی موسڵمان دڵنیا بکات بە دادگەری و ھەجی گەر ھەشی بکات بە نسیب و بە ئامادە بونیشتی شوینە ھەکی براژینیتەو، خۆی گەر ھەش ریزی تەواو ببەخشیت بەو فەدە ھەکی میوانانی مالە ھەشی بۆ پێکبخت^۳، لەم سالا دا، پاشان پیروزیای پشتیوانی پەر ھەردگاری لێکرد بەو خۆشەویستی جیھادەکی ھەخستویەتیە دلیەو، ئەو ھەکی ھەو لاتی نەرمەن و شوینانی تردا ئەنجامی داو ھەو ئەو و ھەجی ھەکی بە نیاز ھەنجام بدات، خۆی گەر ھە بە ئاواتی خۆی شادی بکات^۴. وادیار ھە سولتان ھەجی لە گەل شیخی شیخەکاندا بۆ ھەلکەوت، بەلام دواتر کارێک بوو ھەریگر لە بەردە میداو بواری پێنە دا^۵.

ح- **نەخۆشکەوتنی سەلاحەدین و کاریگەری لەسەر رەوتی رووداو ھەکان:** لە سالی ۵۸۱ ھە خۆشییەکی توندی توشبوو، بەلام دانی بەخویدا ھەگرت و ئیش و ئازاری ھەرنە دەبێ، ھەتاو ھەکو نەخۆشییەکی ژۆری بوھینا کاتێک گەیشتە ھەپران، لەوێ خێو ھەتیان ھەلداو ئەم ھەوالەش لەو دەور ھەردا بلأوبووبەو ھەخەلکیش ترسیان لێنیش و بیباو ھەپانیش قسەکی ژۆریان ھەلەست و باو ھەردارانیشت ژۆر ھەمیان بۆ دەخواردو ھەترسان، أبوبکر العادلی براشی لە ھەلەب ھەو بە پزیشک و ھەرمانەو ھەگشتە لای و بینی تەواو لاواز بوو، بۆیە داوای ھەسیەت و دانانی جێنشین لێکرد، ئەویش وتی: گویم لێنییە چونکە لە داوای خۆم ئەبووبەکو عومەر و عوسمان و علی بە جێدیلّم (مەبەستی العادلی برا یەتی) ھەفەرمان ھەوای ھەلەب بوو، لە گەل تقی الدین عەمەری فەرمان ھەوای ھەما ھەلەو ھەلەوکاتەدا جێنشینییو لەمیسرداو لەوێ لە گەل العزیز عثمان والأفضل علی کوپیدا نیشتە جیو بوو، پاشان نەزریکی کرد ھە ئەگەر خۆی گەر ھە ئەم جارە شفا ی بدات ئەو ھەموو توانای دەخاتە گەر بۆ کوشتاری بیباو ھەپان و ھەرگیز چیتەر بەرامبەر بە موسڵمان ناچەنگی و گەر ھەترین ھەمیشی دەبێت بە ئازاد کردنی بەیتولمەقدیس، ئەگەر بێت و لە پێناو ئەو دا ھەموو مال و مولکیشی دانا بێت و دەبێت

^۱ کتاب الروضتین (۶۸/۳).

^۲ کتاب الروضتین (۶۸/۳).

^۳ الخیف: لا پالی سەختی چیاو شوینی ھاتنە خوار ھەوێ ناو ھ.

^۴ کتاب الروضتین (۶۸/۳).

^۵ کتاب الروضتین (۶۸/۳).

ئەلبونسى فەرمانپەرەسەى كرەكش بكوژرئەت بە دەستى خۆى، چونكە لەو بەلئەنى پەشىمانى بووبوويه وه كه به سولتانی دابوو وپەلامارى كاروانئىكى مىسرى دابوو، پارە و پولى برەبوون لەگەردنى دابوون و كوشتەبونى و تەبووى: كوا محمەدەكە تان بۆ سەرتان ناخات؟ ئەم ھەموو نەزەش لەسەر داواى القاضى الفاضل بوو و ئەو رەئىسونىكرد بۆ ئەم كارە، ئەو ھەموو خەوى گەورە شەيفای داو ئەو نەخۆشەى لەكۆلكرده وه كه بووه كه فارەتى گوناھەكانى و بەرزكرده وهى پلە و پایەى، بەمەش مژدە و مژگەنى لە ھەموو لایەكە و ھەتە و لات رازىنرايه وه سوپاس بۆ خوا^۱. القاضى الفاضلش لەدیمەشقە و نامەى كى نوسى بۆ تقى الدین عومەرى جەنشىنى مامى لەمیسردا، كە ھەوالى چاكبوونە و ھى سەلاحە دینمان پێگەشتو و ئەم ھەوالە ھەموو شوپىنىكى روناك كرده وه و نەخۆشى بارى كړدو ناگرى كۆزايە و ھەم و ھمژ رەويیە و ھە تەنھا ماو ھەك بوو خەوى گەورە پاراستنى لەزىانى، چونكە خەوى گەورە نزاكانى بەزايە ناداد و ناو ھەستىت لەو ھەلامدانە و ھەدا باكوناھىش پێى گرتبەت و بەلئەنى دەر و كړدە و ھى دوا ناخات با ھەموانىش ناو ھەمژ بووب.

نعمی زاد فیه الدهر میما
فأصبح بعد بؤساء نعیم
وما صدق النذیر به لأنی
رأیت الشمس تطلع والنجوم

ئەو ھەموو گەورە مان الملك الناصر بەچالاكى و گەرم و گورپە و ھەستى دا ھەموو جیھاد و بەھەشتى بۆ رازىنرايه و ھە لپەرسىنە و ھەكرا و لەپردى سىراط پەرىنە و ھە ناخۆشەى كەمان بىنى كە لەترسدا خەرىك بوو و شتر دەچوو بەكونە دەرزیدا^۲، عىمادىش و ھەسفى نەخۆشەى كە سەلاحە دین دەكات و دەلەت: ... سولتان ھەرچەندە ئازارى زیادى دەكرد ھەندەى ھىواى بەلوتفى پەروەدگار زیاتر دەبوو، ھەرچەندە لاوازىشى دەرەكە و تايە ھەندە پەشت بەستنى بە پەروەردگار بەھەتەر دەبوو، منیش شەو و رۆژو بەنەتەنى و ئاشكرا لەگەلیدا بووم و لە ھەموو كاتێكدا و ھەسبەتەكانى پێدەنوسیمە و ھە پارە و پولەكەى بەسەر خەلكە باشەكاندا دا ھەشدەكرد^۳. ھەوشتیشى لەكاتى تەندروستى باشتەر بوو و بەرەوشتە جوانەكانى مامەلەى لەگەل دەرەدین و ھە جلیسەكەشى خالى نەبوو لەخەلكى خاوەن فەزل و خانەدان و پیاو چاك كەقسەى بەھەتەر بەسودیان لەخەزمەتیدا دەكرد، ماو ھەك باسى ھوكمە شەرعیەكان و ماو ھەكیش باس لەشەیعرو زمانى عەرەبى و مانای ئەدەبى

^۱ البداية والنهاية (۵۷۰/۱۶).

^۲ البداية والنهاية (۵۷۱/۱۶).

^۳ كتاب الروضتين (۲۳۸/۳).

کاتانیکى تريش دهرباره ی سهره وری و جوامیږییه کانی و خوښاماده کړدن بۆ جهنگو جیهادو خپرو
فه زلی جیهاد، هه روه ها نه زری کړد نه گهر خوی گه وړه له م نه خوښیه رزگاریبکات نه وه
به رزگار کړدنی به یتولمه قدیس هه سهرقال ده بیتو، هه موو پاره و مالی له و پیناوه دا سهر ف ده کاتو
ده بیت هه موو ته مانی له جیهاد کړدندا دژ به دوزمنانی خواو به خشینی مال و جیبه جیکړدنی په یمان و
بردنه سهری به لینه کان سهر ف بکات، چند کاتیکیش له شه و یمان روژدا پشوی ده دا بۆ بیستنی
رینمای پزیشکه کان، نه و نه خوښیه ش بۆ پاک کړدنه وه ی بوو له گونا هه کانی له لایه ن په روه رد گاره وه و
هوښیار کړدنه وه ی بوو له خوی بیتا گای^۱. نه وه بوو خپرو به خشینی به رده وام بوو توانی نه و به لایه
به به خشین و خپر دوربخته وه و به لینه کانی بباته سهر^۲.

۸- مردنی چند که سایه تییه که گرنگ له م قوئاغه دا:

۱- کوچی دوايي عیصمه ت خاتون: له سالی ۵۷۲ دا سولتان سه لاهه دین هاوسه رگری له گه ل
خاتون عصمه ت الدینی کچی معین الدین نه نردا کړد که خیزانی پاشا نوره دین مه حمود بوو،
پاش خوی له قه لادا به پیزو حورمه ته وه ژیاو سعد الدین مه سعودی برای ماره ی کړد
له سه لاهه دین و قاضی کړی نه بی عه سرونیش ناماده ی ماره برینه که بوو، سه لاهه دینیش
نه و شه وه و شه وی دواتر لای مایه وه^۳، نه م خاتونونه ش یه کیک بوو له باشتړین و پاکترینی
نافره تان و خپرو چاکه ی زوری ده کړد، نه وه بوو کوگای حجر الذهب و خانه قای خاتونی
له باب النصر له بانیا سدا وه قف کړد بوو، هه ر له و شاره شدا له قه د پالی چپای قاسیوندا کوچی
دوايي کړد له نزیک گومه زی الشکرسیه و له ته نیش ت دار الحدیث الأشرفیه الاتابکیه و چه ندین
شوینی وه قف کړد بوو و کوچ کړد نیشی له سالی ۵۸۱ هـ دا بوو^۴.

ب- کوچیدواي نه میری گه وړه سه عده دین مه سعودی کوری معین الدین: یه کیک بوو له نه میره
گه وړه کانی سه رده می نوره دین و سه لاهه دین و برای خاتون عصمه ت الدین بوو. کاتی
سه لاهه دین ماره ی کړد له بهرام به ردا خاتو ره بیعه خاتونی کچی نه یوبی لی ماره کړد،
که خویندنگه ی سه لاهی ده دریتته پال له سه ر مه زه بی حه نبه لیه کان، ته مانی نه م نافره ته
دریژ بوو له سالی ۶۴۳ دا کوچی دواي کړد و دوايه مین که س بوو که له بنه ماله ی نه یو بییدا کوچی

^۱ کتاب الروضتین (۳/۴۰۳۸).

^۲ هه مان سه رچاوه (۳/۲۴۰).

^۳ البداية والنهاية (۱۶/۵۱۸).

^۴ هه مان سه رچاوه (۱۶/۵۷۳).

دوایی کرد، ئەمەش لەجەمادی دوووەمی سالی ٥٨١ هـ دا بوو بەهۆی برینیکەوه که لەگەمارۆی مینافارقیندا دووچاریبوو.^١

ج- کۆچی دوایی توران‌شای برای سەلاحەدین: لەسالی ٥٧٦ هـ برای سولتانی گەورە الملك المعظم شمس الدوله توران شاهی کوپی ئەیوب کۆچی دوایکرد کەولاتی یەمەنی ئازادکرد بەفەرمانی سەلاحەدینی برای و ماوہیەك تیايداماوہ پاره و سامانیککی زۆری تیا دا دەستکەوت پاشان بوە جینشینی تیا دا و بەرە و لای سەلاحەدین بەپیکەوت بۆ شام چونکە زۆر بیرى دەکرد، لەرێگەشدا چەند دێرە شیعریکی بۆ نارد کە ابن المنجمی شاعیر بۆی نوسی بوو کاتیەک گەیشتنە تەیماء تیا دا هاتبوو:

فهل لأخي بل مالكي علم أئني	إليه وان طال الزدّد راجع
وانى بيوم واحد من لقائه	للكى على عظم المزيّة بائع
ولم يبق الآّ دون عشرين ليلة	وتجنّى المنى أبصارنا والمسامع
لدى ملكٍ تعنوا الملوك اذا بدا	وتخشع إعظاماً له وهو خشع
كتبتُ وأشواقى اليك ببعضها	تعلّمت التّواح الحمام السّواجع
وما الملك الآّ راحة أنت زندها	تضمُّ على الدنيا ونحن الأصابع ^٢

هاتنیشی بۆ لای لەسالی هەفتاویە کدا بوو پیکەو هەش چەند غەزایەکی گرنگو هەلوێستیکی ستایشکراویان هەبوو و ماوہیە کیش کردی بە جینشینی خۆی لە دیمشقدا، پاشان بەرە و میسر بە پیکەوت و کردیە جینشین لە ئەسکەندەریەدا، بەلام ئەو کارەى پێنەکرا، چونکە ماوہ ماوہ تووشی کولنج دەبوو، ئەو هەبوو لەوێ کۆچی دوایکردو لەخوێندنگەى شامیدا نێژرا^٣ لەکۆشکى ئەمیردا، توران شاهیش واتە پاشای رۆژەلات^٤، ئەم پاشایە زۆر بەخشنده و لێبوردە و ئازاو بەجەرگو سامناک و دەرون گەورە و سنگ فراوان بوو، کاتیەک هەوالی مردنی گەشتە سولتان سەلاحەدین خێوەتى لەحمصدا هەلدا بوو زۆر دلتەنگ بوو و شیعری شیوەن و سەرخۆشى ئەهۆنییەوه کە پێشتر لەبەر یکردبوو.^٥

^١ هەمان سەرچاوه (٥٧٣/١٦).

^٢ هەمان سەرچاوه (٥٤٦/١٦).

^٣ سیر أعلام النبلاء (٥٣/٢١).

^٤ سیر أعلام النبلاء (٥٣/٢١).

^٥ البداية والنهاية (٥٤٦/١٦).

^٦ هەمان سەرچاوه (٥٣/٢١).

د- کۆچی دواى پاشاى سهركه وتوو عيزه دين فروخ شاى كورى شاهه نشاى كورى نه يوب: له سالى ٧٨هـ ك دا كۆچى دوايكرد، فرمانپره واى به عله به ك و جينشيني صلاح الدينى مامى بوو، له ديمه شقدا، باوكى الملك الامجد به هرام شاى به عله به ككه دواى باوكى، فروخشائيش نازارو جواميرو پالوان و ژيرو زيره ك و چاك و به خشنده بوو، شاعيره كانيش ستائيش به خشنده يى و چاكه كاربان كردوو و يه كيڤك بووه له گه وره هاوه لانى شيخ تاج الدين ابى اليمن كيندى و چهند ستائيشيكي دهرياره ي هه يه، له وه لوڤستانه شى كه به لگه ن له سه ر پياوه تى و ليها تويى نه وه يه كه روژيكيان چووه ته گه رماوو حه مامه وه و كابرايه كى دهوله مهندي بينيوه كه باريكي خراپى به سه ردا هاتبوو ته نانه ت به ده ستي لاشه ي داپوشيبوو، نه ويش به زه يى پياداها توت وه و فرمانيكرد به خزمه تكاره كى كه پوڤشاك و راخه رى بو به ريئت و خوڤشى هيستريكي بو هينا و هه زار دينارى پيشكه شكردو مانگانه بيست دينارى بو بريه وه، كابراش كه هاته گه رماوه كه وه هه ژارترين كه س بوو، به لام كه چووه ده ره وه دهوله مهنترين كه س بوو، ده سا ره حمه تى خوا له مرؤفه ژيرو به خشنده كان بيت^١.

ه- كۆچى دوايى نه حمه د الرفاعى دامه زرينه رى ره فاعيه: نه حمه دى ريفاعى پيشه واى خواناس و دنيانه ويست و شيخي خوا ناسان، نه بو العباس على كورپى نه حمه دى رفاعى مه غريبى و به طانحييه، باوكى له مه غريبه وه هاتبوو، له البطائح نيشته جيپوو له گوندى ام عبيده، هاوسه گريرى له گه ل خوشكى مه نسورى زاهيدا كردبوو، له و ئافره ته ش شيخ نه حمه د و براكانى بوو، نه بولحسن قورئان خوڤن بوو و پيشنوڤيژيشى بو شيخ مه نسور ده كردو كاتى كۆچى دوايكرد نه حمه دى كورپى له سكى دايكيدا بوو، خالى په روه رده يكرد، ده لښ: له دايكبوونى له سه ره تاى سالى پينچ سه ددا بووه، ده لښ: هاوپيكانى سوينداده كه نه گه ر هه له يه كى تيا بيت ناگادارى بكه نه وه، شيخ عمر الفاروئى پيى وتوه: قوربان من عه يبيكت تيا به دى ده كه م. ده لښ وتى چييه؟ وتى: عه يبت نه وه يه كه ئيمه هاوپيكتين، پاشان شيخ و هاوه لانى گريان و، هه روه ها وتى: نه ي عومه ر: نه گه ر كه شتى سه لامه ت بيت هه موو سه رنشييه كانى هه لده گرښت، ده لښ: نه گه ر پشيله يه ك له سه رده مى شيخ نه حمه ددا بخه وتايه ده مى داده خست و نازارى نه ددها، پاشان داده نيشت و به ريى ده كردو ده يوت: هيچ نه بووه. هه روه ها ده لښت نزكترين ريگه بو لاي په روه ر دگار شكانه وه و زه ليلى و هه ژارى نواندن، فرمانى خوا به گه وره بزانيت و به زه يت به بنده كانى خوادا بيته وه و شوڤن سوننه تى

پیغه مبه ر بکه ویت (ﷺ) ۱. هه رگیز له بهر گه وره و بهر پر سه کان هه لئه ده ستاو ده یوت:
سه یرکردنی دهم و چاویان دل ره ق ده کات، استغفر الله و داوی لیخوشبوونی شی
له پروه ردگار زور ده کردو زور به پیزو دلته رمو دلسوز بوو له وسالی ۷۸هـ و له مانگی
جه مادی یه که مدا کوچی دوی کرد ۲.

و- نهو شعرانه ی که وتراون:

أ- له جهنگی مرج عیوندا: شاعیر ئیبن التعاویذی له ستایشی سه لآحه دیندا ده لیت:

كاد الأعادی أن یصیك كیها	لو لم تكِذك برأیها المأفون
تخفی عداوتها وراء بشاشة	فتشف عن نظر لها مشفون
دفنت حبال مكرها فرددتها	تدوي بغیظ صدورها المدفون
وعلمت ما أخفوا كان قلوبهم	أفضت اليك بسرّها المخزون
كمنا وكم لك فی كمين سعادة	فی الغیب يظهر من وراء كمين
فهوت نجوم سعودهم وقضى لهم	بالنحس طائرهم بمرج عیون ۳

وده مه روهما له هونراوه یه داهاتوه:

أضحت دمشق وقد حللت بجوها	ماوى الطريد وموئل المسكين
لك عفة فی قدرة وتواضع	فی عزة وشراسة فی لین
وأریتنا بجميل ضعك ماروى	الراورن عن أمم خلت وقرون
وضمنت أن تحي لنا أيامهم	بالمكرمات فكنت خير ضمن ۴

ب- نهو ی که ئوسامه ی کور مونقیذ له ستایشی سه لآحه دیندا وتویه تی:

حدث على طول عمری المشیبا	وان كنت أكثر فیه الذنوبا
لأني حیيت الى أن لقيت	بعد العدو صديقاً حبیبا ۵

۹- هه ئویستی زانیان به رامبه ر به و که سه ی که جنیو به هاوه لآن ده دات: له سالی ۵۷۶ دا
شاعیر یکی شیعه له به غدا ده ستگیر کرا به ناوی ابن قرایا که له بازپدا کومه له شعر یکی دهوت
که تیایدا باسی هاوه لآنی (ﷺ) به خراپه ده کردو جنیوی پیده دان و به سته مکاری ده زانیان و

۱ سیر اعلام النبلاء (۷۹/۲۱).

۲ هه مان سه رچاوه (۸۰/۲۱).

۳ کتاب الروضتين (۳۲/۳).

۴ کتاب الروضتين (۲۴/۳).

۵ هه مان سه رچاوه (۴۳۳/۲).

سوکایه تی به و که سانه ده کرد که خوشیان ده ویستن، بویه به فهرمانی خلیفه مه جلیسیکی بۆگیرو هینایان قسه یان له گه لدا کرد بینیان که شیعه یه کی زیره و نازایه، زانایانیش فتوای برینی زمانیان و ده ستیان ده رکرد و نه و کاره یان پیکرد، پاشان خه لکی پاشرفاندنی نازاریان داو نه ویش له ترسا خووی خسته دیجله به لام توانییان ده ربیه یین و بیکوژن، دواتر گوریسیکیان بردو به ستیان به قاجیه وه به شاردا گیرپایان پاشان فریایان دایه ناو هه ندی خشت و کلسه وه^۱ پۆلیسیش نه یتوانی رزگاری بکات له ده ستیان^۲.

۱۰- **چوونی سه لاهه دین بۆ ولاتی ئهرمه ن**: له سالی ۵۷۶ هـ دا سه لاهه دین ناگرهستی له گه ل فره نجه کاندای مۆرکردو به ره و ولاتی رۆم به پیکه وت و ئاشته وایی خسته نیوانی نوره دین محمه د کوپی قرا نه ره سلهانی کوپی داودی کوپی ئهرته قی فهرمانپه وای قه لای کیفا و سلطان عیزه دین قلج ئهرسه لانی کوپی مه سعودی کوپی قلج ئهرسه لان و له لای روبریک کۆبونه وه که پتیده و تریت: کوك سو^۳، پاشان دیاری و نزاکان و خوشی و به خشینه کان زۆریوون^۴ و له و کاته شدا سولتان چووه ولاتی ئهرمه نه وه بۆلابردنی ابن لاونی پاشایان، چونکه کۆمه لی له تورکمانه کانی کیش کردبوو هه تاوه کو له وه پرگاکانی ناوچه کانییدا مه پو مالآت بله وه پینیت، به لام دواتر په لاماری دان و هه موویانی ده ستگیرکرد، سولتانیش چووه ولاته که یه وه و سه ربازو لایه نگرانی شکست پتیه ناو خوای گه وره ترسی موسلمانه کانی خسته دلایانه وه و له ترسا قه لایه کی به رزیان سوتاند که به مانقیر ناسرابوو، موسلمانه کانییش توانیان ئامیرو دانه ویله کانی ناوی ده ربینن و به هویه وه به هیزبوون و به ته وای قه لاکه یان روخاند^(۵)، پاشای ئهرمه نیش ملکه چ بوو و دیله کانی ئازادکردو سولتانیش به سه رکه و تووی و سه رفرازی که رایه وه و له کۆتایی مانگی جه مادی دووه مداکه شته وه حه ماه^۶.

۱۱- **ئهرسته یه نه سه کان و له ناوچونی جیهان**: له سالی ۵۸۲ هـ دا، ئهرسته یه کان له هه موو ولاته کاندای پییان وابوو که جیهان کۆتایی دیت له مانگی شه عبانی ئه و ساله دا له کاتی کۆبوونه وه ی شه ش ئهرسته یه که له ترازودا به هوی ره شه باوه، به م شیوه یه ش توانیان خه لکیکی زۆر بترسینن

^۱ البداية والنهاية (۵۳۱/۱۶)، الکلس: نه وه ی که دیواری پتیده پۆشریت "گه چ".

^۲ البداية والنهاية (۵۳۱/۱۶).

^۳ روبریکی شینه، له لقه کانی فوراته له که نار ولاتی روم له لای حه له به وه.

^۴ کتاب الروضتین (۵۵/۳).

^(۵) هه مان سه رچاوه (۵۵/۳).

^۶ کتاب الروضتین (۵۵/۳).

له وانهی که بیروباوه پیکي به هیزو شاره زاییان له حوکمه ئایینییه کاندای نه بوو، له پاشاکانی عهجه م و رۆم و ههستان به هه لگه نددنی نه شکوته کانی و لێدانی ژێرزهمین و گرتنی کونه باکانی و گه یاندنی ئاوو و گواستنه وهی ئازوقه و شتومه ک بۆی، پاشان گواستیانه وه بۆ ناوی و چاوه پیتی نه و واده و کاته یان ده کرد، هه رکاتیکیش ئیمه هه والیانمان بییستایه زۆر پێده که نین به نه قلیان، سه لاهه دینیش توپه بوو له قسه ی نه و نه ستیره ناسانه و دلتیا بوو له وهی که درۆ ده که نو قسه کانیان ته نها پیشبینی و مه زنده کردنه، کاتیک واده ی نه و شه وه هات که نه ستیره ناسه کان دیاریان کردبوو بۆ هه لکردنی ره شه بای هاوشیوه ی ره شه باکه ی عاد^۱، عیمادیش وه سفی نه و شه وه مان بۆ ده کات ده لیت: واده ی نه و شه وه هات ئیمه ش لای سولتان دانیشتبووین له شوینیکێ فراوان و یانه یه کی پر مۆم و رونا کیدا، نه شنه باو نه هه وا هه بوو هه چ شه ویکمان نه بینی وه ک نه و شه وه له بیده نگه و کش و ماتیدا^۲.

۱۲- ره چاوکردنی مافه کانی هاوالاتیانی جوله که له لایه ن خه لیفه ی عه باسیه وه: له سالی ۵۷۳ه ک دا ئازاوه یه کی گه وره که وته نیوان جوله که و خه لگی به غداد به گشتی، نه مه ش به هۆی نه وه وه بوو که بانگۆژیک له لای کلێسایه کی جوله که له لایه ن چه ند جوله که یه که وه قسه ی پێوترابوو، موسلمانانه که ش قسه ی پێوتبوو و هه ردوولا به شه پ هاتبوون، موسلمانانه که ش هات بۆ دیوان و سکا لای تو مارکردو بارودۆخه که خراپ بوو و خه لگی کۆبوونه وه و ده نگیان به رز کرده وه کاتی رۆژی ههینی هات خه لگی نه یانه یشت له هه ندی مزگه وتدا نوێژیکریت و چوونه ده ره وه و بازاری عه تر فرۆشه کانیان تالان کردو که جوله که کانی تیا بوو و چون بۆ کلێسایه کی جوله که و تالانیان کرد، پۆلیسیش نه ی توانی ریگریان بکات، خه لیفه ش فه رمانیدا که هه ندی که س بکری ن به دارداد هه ندی له و خراپه کارانه ی له زینداندا بوون ده ره یتران و له سیداره دران، که پێشتر بریاری کوشتنیان ده رکرا بوو، لێره شه وه خه لکیکی زۆر وایان زانی که نه مه به هۆی نه و رووداوه وه بووه، به م شیوه یه کۆتایی به ئازاوه که هات سوپاس بۆ خوا^۳.

۱۳- کۆژرانی وه زیری خه لیفه عضدالدوله: له سالی ۵۷۳ه ک دا وه زیری خه لیفه عضدالدوله کورێ سه رۆکی سه رۆکه کان ئه یین المسلمه به نیازی حه ج له شار ده رچوو، خه لکیش بۆ خوا حافیزی لێکردنی شوینی که وتن، پاشان سێ که س له شیعه کان له شیوه ی خه لگی هه ژاردا لیتی چوونه پێش و چه ند چیرۆکیکیان به ده سه ته وه بوو، یه کیکیان بۆ پێدانی چیرۆکه که لیتی

^۱ کتاب الروضتين (۲/۲۶۴).

^۲ کتاب الروضتين (۲/۲۶۴).

^۳ البداية والنهاية (۶۸/۵۲۵).

چووه پيش و چه قويه كي ليذا پاشان دووه و ستيه ميش هيرشيان كرده سهري و كومه ليكيشيان له خه لكانى ده و روبه ري بريندار كرد، به لام هر سى كه سه كه ده ست به جى كوزدان و سوتينران، وه زيريش به سر شانى چهن د كه سيكه وه هيترايه وه بو مالى خوئ و له هه مان روزه دا گيانى له ده ست دا، نه م وه زيره ش بوو كه هه ردو كوپه كه ي ابن هيه ره ي كوشت و له سيداره ي دان، خواي گه وره ش كه سيكي بو نارد بو كوشتنه وه ي وه ك سزايه ك بو نه و كار ه ي كه كردى ﴿وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ﴾ (فصلت: ۴۶)¹. واته: دنيا به كه په روه ردگارى تو بچوكترين ستم له به نده كانى ناكات. ته فسيري ناسان. ل. ۴۸۱.

۱۴- **قه ره بو كور دنه وه ي خوا بو به نده كانى:** له سالى ۵۷۷ هـ دا الملك الناصر سه لاهه دين له قاهره دا نيسته جى بوو بو گوگرتن له فهرموده و، نامه يه كي له عزالدین فرخ شای جينشيني خو به وه له شام دا پيگه يشت سه باره ت به ونازو نيعمه ته ي كه په روه ردگار به سر خه لكيدا رشتوه و منالكيكي زوري دوانه و جمكى پي به خشيوين له به رامبه ر نه و ده ردو مردنه ي كه له سالى پيشودا دوچار يان بوو بوو، هه روه ها نه و پيت و به ره كه ت و به رويومه ي كه نه م سال شام هه يه تي وه ك قه ره بوويه ك بو وشكه سالى و گراني و قات و قري پار².

۱۵- **ريگه خسته وه ي كاروباري نيداري و سه ربازيه كانى سه لاهه دين پيش حطين:** سه لاهه دين له روزه لاتى فوراته وه گه رايه وه بو ديمه شق له روژي ۲ ره بيعى يه كه مى ۵۸۲ هـ و پيشوازيه كي گه وره ي له لايه ن جه ماوه ره وه ليكرا، وه ك ده ربړيني خو شى بو چاكبوونه وه ي له ونه خو شيبه ي كه خه لكى به گشتي به هوئى نه و قسه و قسه لوكه ي كه ده رياره ي بلاويوه وه ي نيگه راني كرد، خه لكى تايبه تيش به هوئى نه وه و به هوئى به ده سته پتاني نامانجي به يه كخستنى موسلمانان و يه كگرتنى نه و ولاتانه ي كه به دلي جيهاني نيسلامى داده نرين، به سه ركردايه تي خه ليفه ي عه باسى له عيراق و فه رمانده ي سولتان و پشتگيري خه ليفه بوئى، هه روه ها نيشانه و مؤره كانى خه ليفه به نامه كانيبه وه بوو له هه موو شوينكي جه زيره ي فورات و شام و ميسرو يه مهن و شوينه كانى تر دا، يه كه م كه سيكيش كه دواي خزمه كانى له گه ليذا كوبيوه وه وه زيري گه وره و راويژكاري به هيژو نه قلى به رپوه به ري ده ولته كه ي القاضى الفاضل بوو³ العمداد باس ده كات و ده لئيت: سولتان له قه لادا له گه ل كه سو كاريدا كوبيوه وه، كوتايى به قسه لوك و پروپاگنده هينا و بارودوخ به ره و باشى رويشت و چاكه و به خشنده يمان بينى به گه گشتنى

¹ البداية والنهاية (۵۲۵/۶۸).

² هه مان سه رچاوه (۵۲۵/۶۸).

³ صلاح الدين القائد وعصره، ل: ۲۶۳.

الفاضل بۆ لای و باسکردنی نهیینه کان ته مو مژی دلی ره وانه ده وه و بر دیه باخه که یه وه و به رو بومی پیداو چهند جار یک سهر دانی کردو ده رباره ی کاروباره کانی ده ولت راویژی له گه ل کرد^۱.

ناخو سه لآحه دین چی ده سته که وتبیت له هه له ته که یدا بۆ سهر موسل؟ نه و ریوشوینه ئیداری و سه ربار یانه کامانه که پیتی هه ستا دوا ی گه رانه وه ی بۆ دیمه شق بۆ ریکخستنه وه وی کاروباره کانی ده ولت و خو ئاماده کردن بۆ روویه پوو بوونه وه ی مه زن؟

أ- له گه ل فه رمانه وه ی موسلدا که له بنه ماله ی زه نکی بوو ریکه و ننیکی مۆر کردو وتاری سلجوقی تیدا نه هیشت و به ناوی سولتان سه لآحه دینه وه پاش خه لیفه ی عه باسی وتار خوینرایه وه سولتانیش ده سته هه لگرت له هه چی له پشت رووباری زابه وه یه (له ولات و قه لآو حه سارو ناوچانه ی وه ک شاره زورو ده ورویه ری و ویلایه تی به نی ففجاق و قه رابلی و بوازیج و عانه)، له به رامبه ر مانه وه ی موسل و ده ورویه ری به ده سته یه وه: به مه رجی که به بریاری ئیمه بجولیته وه و سه ربار یه کانیان بنیژیت بۆ خزمه تمان و وتارو دراو به ناوی ئیمه وه بیت^۲.

ب- وتارو دراو گوپرایه لی بۆ سه لآحه دین یه کلابوویه وه له ناوچه کانی تری جه زیره دا وه ک دیار به کر، به تاییه ت نه وانه ی که به ده سته ی بنی ارتق وه بوو، سوپاش ده نیژدرا بۆ سولتان بۆجیه ادر کردن له کاتی پیویستدا، چونکه: وره ی جیه ادر کردن له پیتا و خودادا هه میشه وه ک پیویست نیه، به م شتیه ویه ش به ریه ست و ریگره کان له به رده میدا لابران^۳.

ج- سه لآحه دین ریه ا و قه لآکه ی و ویلایه ته که ی خسته سه رناوچه ی ده سه لاتی که وکه به ری کوری زهینه دین علی کوچک که یه که م که سیك بوو له سه ره تاوه پشتگیری بکات له کرده سه ربار ییه کانیاندا له رۆژه لاتی فور اتدا، چونکه نه و له خزمه تی سولتاندا بۆ پاراستنی یاساکان و کاری وای جیبه جیکرد که ناوی پیده رکردو پله و پایه ی هینایه پی شه وه^۴. هه روه ها نه م نه و نه میره بوو که سه رکردایه تی هه موو هیزه رۆژه لاتییه کانی پی سپیژدرا له جه نگی حطیندا^۵.

^۱ هه مان سه رچاوه (۶۹/۲).

^۲ کتاب الروضتین (۶۴/۲).

^۳ صلاح الدین القاهد وعصره، ل: ۲۶۴.

^۴ کتاب الروضتین له: صلاح الدین القاهد وعصره وه، ل: ۲۶۴.

^۵ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۶۵.

د- سولتان باجه ناشهرعیه کانی هه لوه شانده وه له سه رجه می نه و ناوچانه دا که راسته وخۆ که وتبونه ژیر ده سه لاتی وه چ به شیوه یه کی راسته وخۆ بیت یان ناراسته وخۆ، چونکه نه مه: نه ریتی سولتانه له هه مو ناوچه کاند او ته نها نه و باجانه ی هیشته وه که شهرع ری پیده دا که نه وانیش: خه راج- باجی زه وی و کرئ و کشتوکال چه ند شتیکی تر بوون^۱. سه باره ت به کاروباره تایبه تیه کانی مالی خویان و مالی مامی، نه وه چه ند ریوشوینیکی له پیشتری گرت به رو العادلی له گه ل خۆیدا برد بۆدیمه شق هه تاوه کو ریزبه ندی کۆتایی بریار بدات پاش راویژکردن له گه ل القاضی الفاضل و خه لکانی تردا له ریگه شدا کاروباره کانی حمصی ریخست که فه رمانپه واکه ی (کوپه که ی شیرکز) کۆچی دوایی کردبوو، نه وه بوو کوپه که ی خۆی له شوینیدا دانساو پابه ندی کرد به پاراستنی سنورو سه نگه ره کانی و وه رگرتنی باجه شه رعه کان، سه لآحه دینیش نه و ماوه یه ی که له و ساله دا ۵۸۲هـ/ حوزه یرانی ۱۱۸۷- شازار ۱۱۸۷ مابویه وه بۆ ته واکردنی ریخستنه ئیدارییه کان و ناماده ییه سه ربازیه کان له میسرو ولاتی شامدا به سه ربرد.

● سه لآحه دین الظاهر غازی کوپی ده ستنیشان کرد بۆ فه رمانپه وایی حه له ب له شوینی الملك العادلی بریادا، که باوکی هاوسه ری الظاهر بوو، به پپی ریکه وتنیک له نیوان هه ردوو برادا، نه میر بشاره شی کرده به پررسی قه لآی حه له ب و شجاع الدین عیسی کوپی بلاشووی وه ک نه میری مه دینه ده ستنیشان کرد^۲.

● الملك الأفضل کوپه گه وره که ی له میسره وه بانگکرد بۆ دیمه شق ها تاوه کو بیکاته جینشینی خۆی تیایدا، العزیز عثمانی کوپیشی کرده جینشینی له میصردا و الملك العادلی براشی له گه لیدا دانا بۆ به پپوه بردنی میسرو ناوچه یه کی (زه وی) بۆ پرپیه وه که زۆر به لایه وه په سه ند بوو.

● نه م کاره ش تقی الدین عمری برازای وروژاندو بریاریدا به ره و مه غریب به پپیکه ویت و ده ستی به سه ردا بگریت و ببیته ده سه لآتدار تیایدا، به لآم نه م کاره کاریگه ری خۆی ده بیت له سه ر پلان و نه خشه و سه ربازه کانی سه لآحه دین، چونکه تقی الدین عومه ر یه کیک بوو له دیارترین پیوانی ده وله ته که ی و فه رمانده یه کی لیها تووی سوپا و راویژکاریکی به توانا بوو، هه ر بۆیه سه لآحه دین وه فدیکی نارد له لای بۆ رازیکردنی و له و شتانه ش که له سولتانه وه ها تووه،

^۱ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۶۵.

^۲ کتاب الروضتین له: صلاح الدین القاند وعصره وه، ل: ۲۶۵.

ئەو ھەبەبە ھەبەبە: سۆيىد بېت ئازادکردنى مەغرىب گىرگە، بەلام ئازادکردنى بەيتولمەقدىس گىرگىزگە سودى زىاترەو بەرژەۋەندى تايىبەتى و گىشتى زىاترە، جا ئەگەر تەقى الدىن بېروا پىاۋانى ناسراۋى ئىمە بەرېت، دەبېت تەمەنمان سەرف بەكەين بۆ پىگە ياندنى پىاۋى ھاشىۋەى ئەو، بەلام ئەگەر بەيتولمەقدىس رىزگار بەكەين ئەو ھەبەبە ئازاد دەبېت و پاشان بۆ ئەو شۆيىنەش بەرېدەكەين^۱. دواتر نامەيەكى نووسى بۆ تەقى الدىن عمرو داۋاى لىكرد كەبېت بۆ شام، ھەروەھە القاضى الفاضلىش بەھەمان شىۋە نامەى بۆ نووسى قەسەى القاضى الفاضلىش گۆى بۆ گىراۋىو: بەھۆى ئەو نامەيەى گەرەمانەۋە كەداۋاى مۆلەت دەكات بۆ بەرېكەۋەن بەرەو مەغرىب، گەرەم ئەو چى روۋىداۋە ئىۋە تا دۆيىنى پارچە زەۋىيەكتەن بەدەستەۋە نەبو، بەلام ئەمىر خۋاى گەرە ئەو ھەموو نازو نىعمەتەى پى بەخشيون، پاشان ئىۋە ھەموۋەتەن كۆرۈ بىخەم و گىرغىتەۋەن ئايا ئىستە بۆدۇنياتان لە بەردەمدا تەنگ بوۋەتەۋە ھىچ ھۆكارىكتەن بەدەستەۋە نەماۋە، نەخىر سۆيىد بەخۋا گەرەم ھۆكارەكان كۆتايىيان پىنەھاتوۋە، بۆ كۆى دەچىت و مەبەستە چى؟ ئايا ئىمە ژيانمان خۇش نىيە يان ژمارەمان كەمە؟ يان ولاتمان نىيە؟ چۆن بەسەر ھەلبۇزاردنى خۋادا شۆيىنەلدە بۇيرى؟ ئايا خۋا باشتر لەخۇمان خەمى نەخۋاردىن؟ ياخۇد چۆن شۆيىنەكى وشك ھەلدە بۇيرىن لەكاتىكدا كەئىمە لەولاتى خىرو بۇيرىن؟ يان چۆن دەستەبەردارى جەنگىرىن لەپىتتاۋ ئىسلامدا دەبىن و دۇ بەموسلمانان دەجەنگىن كە ئەو نەھى لىكراۋە؟ خەلگانى خەمەتگوزارو سەربازو خاۋەن عەقلىۋ راکان ئايا لەئىۋەدا پىاۋىكى ھۆشيار نىيە:

تَعَقَّبُ الرَّأْيَ وَانْظُرْ فِي أَوَاخِرِهِ فَطَالَمَا أَتَهَمْتُ قَدَمَا وَأَوَائِلَهُ

ھىشتا گەرەمان بەرادىرستەكان كاردەكات و بەوردى لىيان دەكۆلىتەۋە، ئەو مالە نەمىنى كەچۆلە لەئەۋو ئەو رۆژانە لەناۋانچەن كەنىۋچەۋانى تىادا ھەلئايەت و بېچىتە رىزى شەۋەكانەۋە^۲. ناخۇ ئەمىرى گەرە چۆن دەتوانىت دۋاى ئەم ھەموو بەلگەيە ۋەلامى فەرمانى سولتانى ناداتەۋە، ئەۋەبو بەكەسوكارو سوپاكەيەۋە بەرەو دىمەشق بەرېكەۋەت و سولتان لەمرج الصُفُردا لە ۲۳ى شەعبانى ۵۸۲، ۱۰ى تشرىنى دوۋەمى ۱۱۸۶ زدا پىشۋانى لىكردو پىكەۋە ھاتنە ناۋ دىمەشقەۋە سولتانىش ھەمەي پىبەخشى و داۋاى لىكرد كەسەنگەرو سىۋرەكانى پىارېزىت، ئەۋىش بەرەو ھەم بەرېكەۋەت، بەم رىكخستە ژىرانە سەلاھەدىن و قاضى فاضل تۋانىيان كاروبارەكانى دەۋلەت

^۱ كىتاب الروضتين له: صلاح الدين القانئ وعصره وه، ل: ۲۶۶.

^۲ صلاح الدين القانئ وعصره وه، ل: ۲۶۷.

رېځبځه ن له نه و په پي رڼه لاتو و بڼ نه په پي رڼه لاتو، له م کاته شدا بارودڅي سياسي
 له شانيشيني خاچپه رسته کاند ا به ره و خراپتر ده چووو ناکوکی له نيوان حيزی بارونه دهره به گه کان و
 حيزی پاشا و لايه نگرانيدا گه يشتبوو و چله پوپه ی، نه مه ش پالی به کونت ريموندی سيپه مه و نه که
 له ته ختی پاشايه تی دورخرايه و به دانانی غی دی لوزيجنیانی هاوسه ری شاژنی میراتگری ته ختی
 پاشایی، بڼ مۆرکردنی ناشته وای له گه ل سه لآحه ديندا له سه ر ولاتی خوی (طرابلس) و ولاتی
 هاوسه ره که ی (طبرية) به جۆرک که له سه رچاوه عه ره بيه کاند ا دهر باره ی و تراوه: په نای برد بڼ
 سایه ی سولتان و بوو به شوپنکه و تووی سولتانیش قبولی کردو دهستی گوشي و به هیزی کرد
 به نازادکردنی نه و سه ربازانه ی که له زينداندا بوون، نه ویش بوو به دلسۆزی موسلمانان کان، نه و
 هۆکاره ش پالی نا به ريموندی سيپه مه و بڼ مۆرکردنی نه م ريکه و تنامه یه، نه و به بوو سه رۆکی
 نه لدایه نامۆزگاری غی پاشای کرد به کۆکردنه و هی هیزه کانی و گه مارۆدانی ريموندو ناچارکردنی بڼ
 خۆبه دهسته و دان، پاشاش هیزه کانی کۆکرده و، به لام بالیانی کوپی بارزان (فرمانپه وای نابلس)
 توانی قایلی بکات به هله بوونی نه م کاره، نه ویش هیزه کانی بللوه پیکردو گه پایه و به بۆقودس،
 سه لآحه دينیش له ديمه شقدا مایه و له چاوه پروانی هلی گونجاودا بڼ کۆکردنه و هی سه ربازه کانی و
 به ريکه و تن بڼ گۆره پانی جهنگ، نه و به بوو دهستگرا به سه ر نه و کاروانه ی که له میسره و هات بڼ
 شام و دانوستانه کانیش شکستیان هیئا له نيوان سولتان و نه رنات پاشادا بۆچاره سه رکردنی
 کيشه که و، هه ردولا دهستیاندایه ناماده سازی و خۆپيکخستن، سولتانیش نامه یه کی نووسی بڼ
 سه ربازه کانی له موسل و جهزیره ی فورات و حه له ب و حه ماو میسر داو داوی ليکردن که به ريکه و ن
 بۆلای: سه ربازه کانی رڼه لات و حه له ب له رأس الماء کۆبينه و، نه و نۆردوگایه ی که سه لآحه دين
 هه میشه به کاریده هیئا، ناوه ندی کۆبوونه و به ريکه و تنی میسریه کانیش به سه رکردایه تی العادلی
 برای به ره و کرک و شوبک، سولتانیش خوی به ره و جسر الخشب به ريکه و تن و له وی مایه و هه تاوه کو
 هه موو هیزه کانی ديمه شق له لای کۆبوونه ^۱.

^۱ صلاح الدين القائد وعصره و، ل: ۲۶۷.

به‌شی سییه‌م: جه‌نگی حگین و نازادکردنی به‌یتوله‌قدیس و شالای

خاچپه‌رستی

باسی یه‌که‌م: جه‌نگی حطین:

سه‌لا‌حه‌دین توانی به‌ره‌یه‌کی نیس‌لامی یه‌کگرتوو و به‌رفراوان پی‌کبیتیت، به‌لام ده‌ستگرتنی خاچپه‌رسته‌کان به‌سه‌ر هندی له‌شاره‌کانی که‌نار ده‌ریادا له‌شام، له‌گه‌ل هه‌ردوو قه‌لای کرک و شوبکدا، بوونه به‌ره‌یه‌ستیکی گه‌وره له‌به‌رده‌م په‌یوه‌ندی کردنی هه‌ردوو به‌شی ده‌وله‌ته‌که‌یدا، که‌میسرو زۆربه‌ی ناوچه‌کانی ولاتی شام و به‌شیک له‌عیراقی له‌خۆگرتبوو، نه‌مه سه‌رباری نه‌وه‌ی که‌ نه‌م شارانه پی‌گه‌یه‌کی ستراتیژی گرنگیان هه‌بوو، چونکه خاچپه‌رسته‌کان توانیان به‌هۆی ده‌ستگرتنیا به‌سه‌ر نه‌م شارانه‌دا له‌په‌یوه‌ندی به‌رده‌وامدا بن له‌گه‌ل ولات و زیدی سه‌ره‌کی خۆیاندان که‌نه‌ووپای رۆژئاواییه^۱، له‌به‌ر نه‌وه سه‌لا‌حه‌دین له‌سه‌ره‌تای ده‌سه‌لاتیه‌وه بایه‌خی ده‌دا به‌هێرشکردنه سه‌ر نه‌م ناوچه‌یه، بگره گرنگیدانی به‌م مه‌سه‌له‌یه ده‌گه‌ژنته‌وه بۆ سه‌رده‌مانیکی پیشتر کاتی که‌وه‌زیری ده‌وله‌تی فاطمی بوو^۲.

له‌راستیشدا سه‌لا‌حه‌دین توانی زیانیکی زۆر به‌خاچپه‌رسته‌کان بگه‌یه‌نیت له‌ناکامی نه‌م هێرشانه‌دا له‌رووی گیانی و که‌ره‌سته‌که‌ی جه‌نگه‌وه، نه‌مه‌ش پالی به‌خاچپه‌رسته‌کانه‌وه هه‌ناوه‌کو بیر له‌که‌مکردنه‌وه‌ی فشار بکه‌نه‌وه بۆ سه‌ر نه‌م ناوچانه، به‌دورخستنه‌وه‌ی سه‌لا‌حه‌دین لێی و راکیشانی سه‌رنجی به‌هێرشکردنه سه‌ر که‌ناره‌کانی ده‌ریای سور، نه‌مه جگه له‌قۆستنه‌وه‌ی بونی له‌وناوچه‌یدا بۆ هه‌ره‌شه‌کردن له‌شوینه پیرۆزه‌کان له‌پێناو لێدانی پیرۆزترین ناوچه‌ی نیس‌لام^۳، به‌لام رووداوه‌کان زۆر به‌خیرای له‌به‌رژه‌وه‌ندی سه‌لا‌حه‌دین ده‌رۆیشتن.

یه‌که‌م: پیشه‌کیه‌کانی جه‌نگی حطین:

۱- کۆچی دوا‌ی بلدوینی پینجه‌م و کاریگه‌ری له‌سه‌ر بارودۆخی خاچپه‌رسته‌کان: پاشا بلدوینی پینجه‌م له‌مانگی جه‌مادی دووه‌می ساڵی ۵۸۲ه‌/ مانگی ثابی ساڵی ۱۱۸۶زدا دوا‌ی چه‌ند مانگی‌ک له‌ده‌ست به‌کاربوونی کۆچی دوا‌یی کرد، لێره‌شه‌وه دووباره کیشه‌یه‌کی ناوخوا‌یی له‌نیوان خاچپه‌رسته‌کاندا سه‌ریه‌لداو کۆچی دوا‌یی سه‌ره‌تایه‌ک بوو بۆ مملانییه‌کی توند بۆ

^۱ صلاح‌الدین و الصلیبیون، ل: ۱۵۷.

^۲ هه‌مان سه‌رچاوه: ۱۵۷.

^۳ هه‌مان سه‌رچاوه: ۱۵۷.

گه شتن به ته ختی شانشینى، نه یارانى وه سیه ته که ی ریموندی سییه میش به رده وام بوون له پلانداناندا هه تاوه کو دواچار توانیان دهسه لاتی لى زهوت بکه نوده سه لاتی له منداله که یه وه بهرن بق سیبیلای دایکی وه لېژاردنی پاشای نوییان دایه دهستی، چونکه که خوی وه ک نافرته تیک توانای حوکمرانی نییه، سیبیلیش تاجی پاشایه تی رادهستی جای لوزینانی هاوسه ری کرد وه که نه یارانى ریموندی سییه م دهیانویست^۱.

۲- سود وهرگرتنى سه لاهه دین له و بارودوخه ی که شانشینى به یتوله قدیس پیایدا تیده پهری: سه لاهه دین لیبرپاوانه کارى ده کرد بق پیکهینانی هیژیکى سه ریاژه پر چه گو تفاق، وه ک خوئاماده کردنیك بق روویه پوووبونه وه ی یه کلاکه ره وه دژ به خاچه رسته کان، له هه مان کاتدا خوی ده بوارد له روویه پوووبونه وه ی خاچه رسته کان له چهند به ریه کی جهنگدا، هه تاوه کو بوار نه دات دوزمن ریزه کانی یه کبخات و خوی ئاماده بکات بق روویه پوووبونه وه ی هیژی موسلمانان، بق ئه م مه به ستهش له سالی ۵۸۲هـ / ۱۱۸۷زدا نیردراویکی نارد بۆلای خه لکی حه له بو فرمانی پیکردن به ناشته وایی کردن له گه ل بۆهیموندی سییه می ئه میری ئه نطاکیه دا هه تاوه کو له یه ک به ره ی جهنگه وه روویه پوووی خاچه رسته کان ببیته وه^۲، هه روه ها سه لاهه دین به هوی ئه و لیها تووی و شاره زاییه سه ریاژه ی که هه بیوو هه ولیدا بارودوخى ناله بارى شانشینى به یتوله قدیس بقوزیته وه که پاش دانانی جای لوزجیینان تیی که تبوو، دواى ئه وه ی هاوسه ره که ی تاجی له سه ر سه ری خوی لابر دونا یه سه ر سه ری ئه وو وتی: میژده که م به تواناترو شیاوتره بۆپاشایه تی^۳، قومص ریموندی صه نه جلی ئه میری طرابلسیش شکستی هیئا له بر دنه وه ی ئه و پۆسته دا، سواره کانی داویه ش رازی نه بوون خوی به ته نها حوکمرانی بکات و داویان لیکرد که کار به و وه سیه ته بکات که ته نها مافی سه رپه رشتی کردنی پیژده به خشی، ئه مه ش وایلیکرد که خو بخاته باوه شی سه لاهه دین و داواى کۆمه کی لییمات، سه لاهه دینیش په نای داو، به دهم دواکه یه وه چوو وکۆمه کی پتویستی پتیشکه شکرد، به م شیوه یه ش توانی هاوپه یمانیکی نوئ پیدابکات له ناو خاچه رسته کاند او که لینیکی گه وره بخاته ریزی خاچه رسته کان^۴، ئه وه بوو خه ریکبوو پیکدadan له ئیوان پاشا جای و ریمونددا روبدات کاتیک ریموند له طبریه دا سه رباژگی داناو وه که سیکی خۆبه زلزان و له خۆبایی

^۱ تاریخ الأیوبین فی مصر ویلاد الشام، ل: ۱۴۰.

^۲ صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۱۷۵.

^۳ الفتح القسی، ل: ۶۸، ۶۷، صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۱۷۵.

^۴ الکامل فی التاریخ، نقداً عن: صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۱۷۵.

کۆمەلئیکی نۆزى له خاچپەرسته کان له دهوری خۆی کۆکرده وه و سولتانی هاندا بۆ هێرش کردنه سهريان بۆ گێڕانه وهی دهسهلات بۆی،^۱ پاشای بهیتولمه قديسیس ههستا به کۆکردنه وهی سوپایه کی نۆز بۆ هێرشکردنه سه رطبرییه، به لام ههستانی هه ندی له نه میره کان به ناو بژیوانی بۆ هێورکردنه وهی بارودۆخه که و بانگهێشت کردنی هه ردولا بۆ یه کگرتن بۆ رووبه روو بوونه وهی ئه و ئاماده کارییه مه زنه ی که سه لآحه دین بۆی سازدا بوون، نه مه ش پاشا لوزینانی ناچار کرد که خۆی به رێبکه ویت بۆ لای قومص ریموندی قونجلی بۆ ئاشتکردنه وه و رێکه و تن له گه لیدا.^۲ سه رباری نه مه ش ده توانین بڵین که سه لآحه دین ده رهنجای ده ستیوه ردانی له کاروباری خاچپەرسته کاندای بۆ کۆمه کی کردنی یه کیکیان دژ به ئه وی تریان چه ند به ره مه میکی ده سه که وت، که گرنگترینیان ئه و جیاوازیه گه وریه بوو له دیدو بۆ چونه کانیدا له نیوان ریموند سنجلی و هه ندی له نه میره خاچپەرسته کاندای، له پێشه وهی هه مووشیاندای ئه رناطی فه رمان په وای قه لای الکرك . ره نگه نه مه ش ئه و هۆیه بیته که هانی میژوونوس ابن الاثیر ی داوه بۆ وه سفکردنی هاو په یمانیتی نیوان سه لآحه دین و ریموندی سییه م سه رباری کورتی ماوه که ی به وه ی که: گه وریه ترین هۆکار بوو بۆ ئازادکردنی ولاتیان و ده رهینانی بهیتولمه قديس له ژێر چه پۆکیان،^۳ به م شیوه یه سه لآحه دین ئاگریه ستیکی به جیا له گه ل بوهیموندی سییه می ئه میری ئه نطاکیه مۆر کرد له سه رداوای ئه و یان له سه رداوای سه لآحه دین، هه تا وه کو له هیلله کانی پشته وهی سوپا که ی دلنیا بیته وه یه کلابیته وه بۆ کوشتار له باشوردا.^۴ هه روه ها ریموندی سییه م مه ودا ی رێکه و تنه که ی فراوانتر کرد هه تا وه کو ناوچه ی الجلیلیش بگریته وه، به م پێیه ش ریی خوشکرد بۆ سه لآحه دین بۆ چوونه نیوان ئوردون و فه له ستین.^۵

۳- رینۆلد شاتیۆن دووباره رێکه و تنامه که ی پێشیل ده کات له گه ل سه لآحه دیندا: هاو په یمانی نیوان سه لآحه دین و ریموندی سییه م رینۆلد شاتیۆنی توپه کرد که له و کاته دا له ئاگر به سستا بوو له گه ل سه لآحه دیندا و به وه ناسرا بوو که تا ک لای نه بیر ده کاته وه، به هۆی ئه و پارێزگاریه شه وه که ئاگر به سته که له خۆی ده گرت کاروانه بازرگانیه کان ده ستیان کرده وه

^۱ صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۷۶.

^۲ كتاب الروضتين، له: صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۷۶.

^۳ الكامل في التاريخ، له: صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۷۶.

^۴ تاريخ الأيوبيين، ل: ۱۴۲.

^۵ تاريخ الأيوبيين، ل: ۱۴۳.

به هاتو وچۆ له نیتوان میسر و لاتی شامداو به سه لامه تی به خاکی خاچه رسته کاندایه تیپه پرده بوون^۱، نه مهش سودی بۆ خودی رینولدشایسۆنیش هه بوو، به هۆی نه و باجو مالیاتهی که له سه ری دانابوون، وهک ده ریش که وتبوو وادیار بوو که نه و نهیده توانی به یی دزی و تالانی بژی، بۆیه ههستا به هه لوه شانده وهی ناگریهسته که ی له گه ل سه لاهه دیندا له سالی ۵۸۲هـ/ کۆتایی سالی ۱۱۸۶زدا کاتی که کاروانیکی بازرگانی گه وره ی وهستاند که به خاکی کرکدا تیپه پرده بوو له کاتی که کدا که له میسر وه به ره و شام ده رۆشت و توانی پاسه وانه کانی بکوژی و دهستی به سه ردابگری و چهند سه ربازیکیش به دیل بگری، هه ره که بازرگان و خیزانه کانی ناوکاروانه که ی دهستگیر کرد و بردنی بۆقه لای الکرك^۲، زۆری نه خایه ند هه والی نه م دهستدریژیانه گه شته سه لاهه دین، به لام له بهر سووریوونی له سه ر ریژگری نی ریکه و تنامه که نامه یه کی نارد بۆ رینولد شاتیۆن و ئیدانه ی نه م کاره ی کرد و هه په شه ی نه وه ی لی کرد که نه گه ر دیله کان نازاد نه کات و سامان و مولکه کان نه گپێته وه نه وه لی قبول ناکات، به لام فه رمان په وای کرک ناماده نه بوو پێشوازی له نێردراوه کانی بکات.

کاتی سه لاهه دین پشت تی کردنی رینولد شاتیۆنی بینی، نامه یه کی سکالا نامیزی نارد بۆ پاشا جای لوزینان و داوای لی کرد که نامۆزگاری رینولد بکات بۆ گپێانه وه ی دیل و ماله به تالان براوه کان، نه وه بوو جای به ده م بانگه وازه که ی سه لاهه دینه وه هات، به لام نه ی توانی فشار بخاته سه ر رینولد^۳، نه م شیوازه ش که سه لاهه دین گرتیه بهر ده رباره ی نه و دیلانه ی که که وتبونه ژیر دهستی نه رناتی فه رمان په وای کرک و داوای نازاد کردن و گپێانه وه ی سه روه ت و سامانه کانیان، نه م شیوازه رۆلی هه بوو له دروست کردنی ناوکی و نه هیشتنی متمان له نیتوان پاشای به تولمه قدیس و نه رناتدا که داوا که ی ره تکرده وه بۆ ریژگری نه و په یمانه ی که له گه ل سه لاهه دین به ستراره، به مهش پاشای خاچه رسته گومانی له نیاز و مه بهسته کانی نه رناتدا بۆ دروست بوو وه ره که یان مه ترسی له وی تر ده کرد^۴.

نه م هاو په یمانی تیا نه وه لوه شانده وه ی خالی دهستی پیک و سه ره تای جهنگی حطین بوو، چونکه هاو په یمانی سه لاهه دین له گه ل ریمۆندی سییه مدا بواری ره خساند بۆ دهستی وه ردانی سیاسه تی ناوخوا یی خاچه رسته کان، نوی کردنه وه ی هاو په یمانیه که شی له گه ل ریمۆندی سییه م و

^۱ مفرج الکروب (۱۸۵/۲)، تاریخ الأیوبین، ل: ۱۴۲.

^۲ الکامل فی التاریخ (۱۹، ۱۸/۱۰)، تاریخ الأیوبین، ل: ۱۴۲.

^۳ تاریخ الأیوبین، ل: ۱۴۲.

^۴ صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۱۷۶.

^۵ تاریخ الأیوبین، ل: ۱۴۳.

بوهيموندى سىيەمدا شانشىنەي بەيتولمەقدىسى بېيەشكرد لەكۆمەكى دوان لەبەھىزترين ميرنشينه كانيان لەشامدا، كە ئەوانيش ميرنشيني طرابلس و ميرنشيني ئەنطاكيە بوو، بەم شىۋەيەش سەلاخەدين سەرکەوتو بوو لەپەرتەوازەکردنى ريزى خاچەپرستاندا، لەبەرامبەریشدا سەرکەوتووبوو لەيەكخستنى ريزەكانى موسلماناندا و سوپاي ئىسلامى لەميسرو جەزيرە و شام و موسلدا لەرووى مەعنەوى و سەربازيەو نامادەکرد بۆ ئەو جەنگەى كە دەيوست يەكلاكرەو بەيت^۱، كاتىك كە نامادەكارىەكانى سوپاكە بەكۆتا گەيشت، سەلاخەدين ديمەشقى بەجىھىشت لەمانگى محرمى سالى ۵۸۳ك نازارى سالى ۱۱۸۷ز دا بەسەركردايەتى سوپايەكى زۆرەو بەرەو باشوور بەرپەكەوت و گەشتە راس الماء لەباكوپى رۆژەلانى حۆران^۲، پاشان بەرەو بصرى بەرپەكەوتن^۳، بۆپشتىوانى كردن لەكاروانى حاجيان كە خوشكەكەى و كچەكەى لەناوياندا بوون، لەهەمان كاتيشدا ئەگەرى پەلاماردانى رينۆلدىيان لى دوورەخاتەو، چونكە ئەو راپۆرتانەى كە دەگەيشتن باسيان لەو دەكرد كە فەرمانرەوای كرك لە بۆسەدايە بۆ حاجيەكان^۴، دواى ئەوەى كە سەلاخەدين لەگەشتنى كاروانەكە و سەلامەتيان دلنبا بوويەو، پەلامارى كركى دا كاتىك رينۆلدىشايوتن زانى كە سەلاخەدين ھاتۆتە ناوچەكە پاشەكشەى كرد بۆ ناو حەساروقەلاكەى، سەلاخەدينش الافضل نورهدين عەلى كوپی لەراس الماء دا دانابوو، چاوەرپى گەشتنى ئەو سەربازانەى دەكرد كە بانگەيشتى كردبوون بۆ جيهاد^۵، جموجۆلى سەلاخەدينش بەئاراستەى كرك دوو نامانجى بەدەيپنا:

يەكەم: شارندنەوێ مەبەستى سەرەكى، كە ھەيشكردنە سەر بەيتولمەقدیس بوو.

دووهم: ترساندن رينۆلدىشايوتن (أرناط) و ريگرتن لەرۆيشتنى بۆ بەيتولمەقدیس.

ئەو بوو سەلاخەدين سوپاكەى بەناوچەكەدا بلاوپيكرد و تيايدا دەسورپانەو و خوشى بەرەو شەوبەك بەرپەكەوت و ھەمان كاريشى بەرامبەر بەشەوبەك ئەنجامدا و ئوردوندا مايەو لەمانگى صفر رەبەيى يەكەمى سالى ۵۸۳ك/نيسان و ئايارى سالى ۱۱۸۷دا بۆ روپۆش كردنى ئەو سوپايەى كە لەدەورى الافضل كوپى لەراس الماودا كۆدەبوونەو^۶.

^۱ تاريخ الأيوبيين، ل: ۱۴۳.

^۲ حوران: گوندیكى گەورەيە لەدەوروپەرى دیمەشق لەلای قیبلەو.

^۳ بصرى: سەر بەدیمەشقە گوندی حۆرانە.

^۴ الفتح القسى فى الفتح القدسى، ل: ۵۹، ۵۸.

^۵ تاريخ الأيوبيين، ل: ۱۴۳.

^۶ تاريخ الأيوبيين، ل: ۱۴۴.

٤- رووبه رووبوونه وهی صفوریه؛ له هه مان کاتدا که سه لآحه دین ختیه تگه ی هه لدا بو له نزیک قه لای کرک و شه ویک بۆ پاراستنی حاجیه کان له ده سترژی خاچه رسته کان، هه ستان به نارندنی هیزیکی هه والگری که نه ندامه کانی به شیوه یه کی تایهت ده ستنیشان کردبوو، سه رکردایه تیشی دابوو ده ست مظفر الدین که وکه به ری فه رمانپه وای حه ران و بدر الدین دلدرمی کوپی یاروق نه میری سه رباره کانی حه له بو صارم الدین قایمانه جمی نه میری سه رباره کانی دیمه شق هه تاوه کو هه ستن به هیزشکر نه سه ر مال و مولکی دوژمن بۆ لاواز کردنی سه رباره کانی و په ی بردن به پلانه کانی، نه م سربه پر چه کو تفاقه ش به ئا پاسته ی صفوریه به ریکه وت، سه رکرده کانی شی سور بوون له سه ر نه وه ی که رپه وه و جموجولی زۆر نه یینی بیت و بۆیه له به شی کوتایی شه ودا بۆی به ریکه وتن هه تاوه کو به ره به یان هیزشی بۆ بکه ن نه وه بوو نه وپلانه زۆر به وردی له به ره به یاندا جیبه جیکراو له به ره به یاندا هه لیان کوتایه سه ر صفویه^١، هه رچی خاچه رسته کانی شه که له خه ویکی قولدا بوون به ده نگی شمشیر و رمه وه به خه به ر هاتن و به په له خۆیان کۆکرده وه بۆ رووبه روو بوونه وه ی نه و هیز شه ئیسلامیه کتوپه، پاشان هه ردوولا رووبه روو بوونه وه و جه نگیکی توند له نیوانیاندا روویدا و به سه رکه وتنیکی مه زن بۆ موسلمان هه کان کوتایی هات و زۆرینه ی خاچه رسته کان کوژران و بریندار بوون، له ناو کوژراوه کانی شه سه رکرده و موقه دده می ئه سبتاریه و ژماره یه کی زۆر له سواره ناوداره کانیان هه بوون، موقه دده می داویه کانی شه زۆر به زه حمه ت رزگاری بوو^٢، نه وه ی که قوپه که ی زیاتر خه ست کرده وه نه وه بوو که کاتی هیزیکی خاچه رسته تر به په له گه شته صفوریه بۆ به ده مه وه چونی براکانیان شه رکه ی کوتایی پیتا تبه وو موسلمان هه کان توانیان ته وای نه و هیزه ده سته گیر بکه ن، پاشان موسلمان هه کان به سه رکه وتن و ده سته که وته وه گه رانه وه^٣ سه رکه وتنیشیان له مه نکه دا تۆبه ره ی به ره که ت و پیشه کی سه رکه وتنه کانی دواتر بوو^٤. به م شیوه موسلمان هه کان توانیان زیانی گه وره به خاچه رسته کان بگه یه نن و نه م جه نکه ش خاچه رسته کانی تۆقاند و ده رکیان به مه ترسی نه وه یزه ئیسلامیه گه وره کرد که سه لآحه دین ئاماده ی کردبوو بۆ کوشتریان^٥.

^١ کتاب الروضتین (٧٥/٢)، صلاح الدین والصلیبیون، ل: ١٧٨.

^٢ مفرج الکروب (١٨٧/٢)، صلاح الدین والصلیبیون، ل: ١٧٨.

^٣ مفرج الکروب (١٨٧/٢)، صلاح الدین والصلیبیون، ل: ١٧٩.

^٤ کتاب الروضتین (٧٦/٢)، صلاح الدین والصلیبیون، ل: ١٧٩.

^٥ صلاح الدین والصلیبیون، ل: ١٧٩.

۵- نه و ناماده کارییانه ی که پیش جه نگی حطین نه نجامدران : سه لآحه دین دلخوش بوو به و سرکه وتنه ی که به ده ست هات له سرده سستی نه و سریه نیسلامیه له جه نگی صفوریه دا، بویه کرک و شوبکی به جیهیشت و به په له به ناراستی دوزمن به پیکه وت له عشرتادا خیره تگی هه لدا، سهربازه نیسلامیه کانیش له ده وری کوبونه وه به ریژه یه کی زور که له و ده شته دا شه پولیان ده دا به پی ووتی ابن واصل^۲، نه وه بوو هه ستا به ریزکردنی سهربازه کانی، که دوازه هزار جه نگاوه ربوون^۳، پاشان سوپاکه ی به پنی یاسای جه نگی باو له وکاته دا ریخست و تقی الدین عمری برازی خسته لای راست و مظفر الدین کوکبری له لای چه په وه دانا خوخی له ناوچه رگی سوپاکه دا بوو، سوپاکه ش به سر هه ردوولادا دابه شبوو بوون وه ک خو ناماده کردنی بۆ روویه پووبوونه وه^۴.

۱- ناماده کاری خاچیه رسته کان : له وه لای نه و کوبونه وه نیسلامیه گه وره دا، خاچیه رسته کان کاتی بیستیان موسلمانان کان کوبونه ته وه سوپایه کی گه وره یان به ریخست بویان، چونکه ده یانزانی که روویه پووی سوپایه ک ده بنه وه که هاوشیوه یان نه دیوه و ده ولته و ده سه لاتیان له تیاچون و فه وتاندايه، بویه هه موویان کوبونه وه و له هه موو لایه که وه که وتنه خو یان و هه موو ناکوکیه کانیان وه لاناو القومص له گه ل جای پاشادا ناشت بویه وه و دوی نه وه ی که چوه لای و خو ی خسته به ریپی^۵، لیتره شه وه پاشا جای هه ستا به ده رکردنی فره مانی ره شبگیری گشتی واته ده بیته هه موو نه و پیاوانه ی که توانای چه ک هه لگرتنیا ن هه یه به شداریبکه ن، دیاره پاشاش ته نها له نه و په ری ته نگانه وه و پتویستیدا په نا بۆ نه م حالته ده بات^۶، نه وه بوو خاچیه رسته کانیش کومه لانیکی زوریان پیکه وه ناو خاچیان به رزکرده وه و خه لکی له ده وری کوبونه وه، سوپاکه ش به ته واوی ناماده بوو، دوی نه وه ی نه وپاره یان دابه ش کرد که هنری پاشای ئینگلته را ناردبووی بۆ جای پاشا و فره مانی کردبوو که به سر سوپادا دابه شی بکه ن، سه بارت به ژماره ی سوپای خاچیه رست که له صفوریه دا خیره تی هه لدا بوو دوی شکسته یانی له به رامبه ر سریه نیسلامیه که دا نه وه هه ندی له میژوو نوسه هاوچه رخنه کان

^۱ عشرتا: شویتی که له حوران سر به دیمه شق.

^۲ صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۱۷۹.

^۳ کتاب الروضتین (۸۶/۲)، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۱۸۰.

^۴ وفيات الأعیان (۱۷۴/۷)، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۱۸۰.

^۵ کتاب الروضتین (۸۶/۲)

^۶ الشرق الأدنى فی العصور الوسطی، ل: ۸۴.

ده لَين نه ورماره يه نويکه ي په نجا هزار، يان زياتر بووه^۱، هه نديکيشيان پتيانوايه که بيسټ هه زاريووه^۲.

ب- هه لبرژارنده جهنگي يه کلاکه ره وه له لايه ون سه لاهه دينه وه: کاتيک سه لاهه دين به کوبونه وه ي خاچپه رسته کاني زاني له صفوريه دا پاش شکست خواردينان له بهرامبه ر سريه موسلماننه که وه له وشوينه دا، راويژي به فخرمانده کاني کرد، و زوريه يان رايان وابو که واز له رووبه رووبونه وه بيټيت و شيوازي هيرشو په لاماري به رده وام بگريته بهر وه ک رابردوو له پيتناو که يانندي زاني زياتر به دوژمن بو لاوازکردني به رگري و وه شانندي گورزي يه کلاکه ره وه لي، کومه ليکي تريش داواي چوونه ناو خاک و رووبه روو بونه ويانده کرد له جهنگيکي يه کلاکه ره وه دا^۳.

ليړه دا ليټاتووي سه ربازي سه لاهه دينمان بو دهرده که ويټ، کاتي پلاني دووه مي هه لبرژارده که بريتي بوو له پيکداداني راسته وخو يه کلاکه ره وه، وادياره سه لاهه دين زانيويه تي که زوريه ي نه و هيزانه ي که له ده وري کوبونه ته وه له شويني دووره وه هاتون وه ک ميسرو ديمه شقو حله بو چه زيره و موسل ديار به کرو چه ند شوينيکي تر، نه م هيزانه ش له سر بنه ماي دهره به گايه تي سه ربازي دروست بوون و چه ند نه رکيکيان له سر شانه که ده بيت له ناوچه کاني خوياندا رايپه پيټن، نه مه ش له وانه يه له هه ندي کاتدا ناچاري موله ت وهرگرتن و گه پانه وه يان بکات بو جيبه جيکردني نه رکه کانيان^۴، نه مه له گه ل نه وه دا که رهنگه سه لاهه دين ويستبيټي له ريي نه م پلانه وه سود له و ناکوکيه وهرگريټ که له ريزي خاچپه رسته کاندا، له پاش کوچي دواي پاشا بلدويني پيټنجه م و داناني پاشا جاي لوزينان که ليکوله ريک به يه کيک له هوکاره کاني بيټه شبووني شانسيني به يتولمه قديسي زانيوه له پشتيواني و کومه کي دوو له به هيزترين ميرنشينه خاچپه رسته کان له شامدا که نه وانيش ميرنشيني طرابلس و نه نطاکيه ن^۵.

به م شيوه يه هه لويستي نيوان سه لاهه دين و خاچپه رسته کان زور توند بوو، هه ردوو لا تامه زروي پيکدادان بوون بو يه کلاکردنه وه ي بارودوخه که، هه روه ک سه لاهه دين ده يزاني کوبونه وه يان له صفوريه دا پيگه يه کي به هيزيان پيډه به خشيت له جهنگدا، چونکه يه کيکه له باشتري و گونجاو ترين شوينه کاني بنياتناني سه ربازگه، نه مه ش به هو ي نه و له وه رگه و ناوو داهاته سروشته پيويستانه ي

^۱ کتاب البوضتين (۷۶/۲).

^۲ الشرق الأدنى في العصور الوسطى، ل: ۸۴.

^۳ تاريخ ابن خلدون، ل: صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۸۰.

^۴ الحركة الصليبية (۷۹۹/۲).

^۵ تاريخ الأيوبيين، ل: ۱۸۲.

که پتویستن بۆ ئو مەبەستە^۱، بۆیە هەستا بە کیشکردنی خاچەرستەکان بۆ شویننکی گونجاو
 که بتوانی تیا دا شکستیان بە سەردا بینیت. ئەمە سەرباری ئو هەی که سەلاحەدین دەبووست
 بە ماندویتی بگەنە لای و ناچاری ریی رۆشتنیان بکات، خۆی و سوپاکە ی لە ماندوو بوون بپارێزیت^۲،
 هەربۆیە سەلاحەدین خۆی ئامادە کرد بۆ ئەنجامدا کارێک که بە هۆیە وە بتوانیت خاچەرستەکان
 لە سەربازگە که یان لە صفوریە بینیت دەره وە و پەلکشیان بکات بۆ ئو جێیە ی که خۆی دەیه ویت،
 بەلام ئەم پەلامارە دوو بارانە کاریگەرییەکی ئوتۆی نە کردە سەر خاچەرستەکان دەستبەرداری
 شوینەکانیان نەبوون لە صفوریە دا بۆیە سەلاحەدین بپاریدا که هێرش بکاتە سەر خۆدی طبریە،
 چونکە هەر کاتی خاچەرستەکان بینیان هێرش دەکات دەچن بۆ رووبە پوو بونە وە ی و بەم
 شیوە یەش ئامانجە که ی دەپیکیت^۳.

ج- **رۆشتنی سەلاحەدین بۆ طبریە**؛ سەلاحەدین بە هۆی هێرشە که یە وە بۆ سەر طبریە بۆی
 دەرکەوت که دەتوانیت ریمۆندی سییە می ئەمیری طرابلس که بە بی ئارام ناسراوە
 بورۆژنیت^۴، ئەمە سەرباری ئو هە ی که سەلاحەدین دەیزانی بە هێرشکردنی سەر طبریە
 دەتوانیت ئو رێگایە بگریت که دەچیت بۆ طبریە هەروەها دەست بە سەر هەموو ئو
 دەروازە و رێگایانە ی تریشدا بگریت که بە که ناری رۆژە لاتیدا تێپەری بەرە و طبریە و
 بە گەشتنی بە ئاوە که ی کۆتایی دیت^۵، لە کاتی کدا که خاچەرستەکان لە کاتی دەرچونیاندا
 لە صفوریە دەمێننە وە و لە ناوچە یەکی سەختدا که ئاوی تیدا نییە جێگیر دەبن^۶، ئو هەبوو
 لە رۆژی پینجشەممە ۲۳ ی رەبیعی یە که می سالی ۵۸۲ هـ دا دووی یولیوی سالی ۱۱۸۷ زدا
 سەلاحەدین فەرمانی دا بە بەشی سەرەکی سوپاکە ی بۆ پیشپەرە ی کردن بەرە و طبریە و
 هێرشکردنە سەر طبریە هەتا وە کو دەستی بە سەردابگرن و لە قەلاکەیدا خۆیان قایم بکەن^۷،
 هەر که هەوالی ئەم هێرشە گەشتە گوئی خاچەرستەکان، شیت و هاربون و پاشا جای دوا ی

^۱ الحركة الصليبية (۸۰۴/۲)، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۸۲.

^۲ الحركة الصليبية (۸۰۴/۲)، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۸۲.

^۳ الحركة الصليبية (۸۰۴/۲)، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۸۲.

^۴ الشرق الأدنى في العصور الوسطى، ل: ۸۷.

^۵ الشرق الأدنى في العصور الوسطى، ل: ۸۷.

^۶ هەمان سەرچاوە، ل: ۸۷، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۸۲.

^۷ الكامل في التاريخ (۵۳۳/۱۱)، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۸۲.

گریدانی کۆبونەوێ ئەنجومەنی جەنگی کرد^۱، ئەو بوو هەندیکیان رایان وابوو کە پیشەرەوی بکەن و رووبەرەوی موسڵمانەکان ببەنەو، بۆریگری کردن لەچونە ناو طەبریە، بەلام ریمۆندی فەرمانەرەوای طرابلس داوای کرد لەپاشا کە لەشوێنی خۆیدا لەصفوریە بمینێتەو و پێی وت: طەبریە مولکی من و خیزانەکەم، سەلاحەدینیش ئەوێ بەو شارەکردووە کە کردوویەتی و قەڵاکە ی ماوە و هاوسەرە کەمی تیایە، منیش رازیم بەوێ قەڵاکەش و هاوسەرە کەشم بەریت، چونکە پێشترو ئیستاش سوپای ئیسلام دیوە، بەلام هەرگیز کۆمەڵی ئەوەندە زۆر بەهێزم نەبینووە، ئەگەر دەست بەسەر طەبریەشدا بگریت، ناتوانیت تیایدا بمینێتەو و بەو هەموو سەربازەو و ناتوان تاسەر لەو شوێنەدا خۆیان بگرن دوور لەخیزان و نیشتمانیان و ناچار دەبیت بەجێ بهێڵیت^۲.

لێرەشەو دەردەکەوێت کە سیاسەتی جیاوازی ناهەو لەنێوان خاچەرستەکاندا لەلایەن سەلاحەدینەو بەرەمی خۆی هەبوو، کاتی ئەم رایە ریمۆندی بەتوندی رەتکرایەو لەلایەن هەریەک لەئەرنای فەرمانەرەوای کرک و جیراری موقەدەمی داوێ کە تۆمەتباریان کرد بەخیانەت و لایەنگری کردنی موسڵمانەکان، ئەو بوو ئەرنای وەلامی دایەو و وتی: زۆر ترساندین لەموسڵمانەکان، دیارە تۆ خۆشت دەوین و ئارەزووت لەگەڵیاندا. هەرەو ها ئارناو جیرار توانیان کاریگەری لەسەر جای پاشا دابنێن و ئەویش فەرمانی دەرکرد بۆ سەربازەکان کە بەرەو طەبریە بەرپێکەون، سوپای خاچەرستیش دەستی بەجموژۆل کرد لەصفوریە و ریمۆندیش لەبارودۆخیکی زۆر خراپدا پێشیان کەوتبوو، وەرەو لایەنی مەعنەویان دابەزیبوو، زۆرینەشیان لەگەڵ پیشەرەوی کردندا نەبوون بەرەو طەبریە و بەناوەڵی دەپۆیشتن^۳، ئەمە سەرباری ئەو بۆسە و پەلامارانە کە لەرێگەدا تووشی ئەو سوپایە بوو، لەگەڵ گەرمی کەش و هەوار و سەختی رێگا و نەبوونی ئاو، بەهۆی ئەم بارودۆخە دژوارەو سوپای خاچەرست لەکاتی رۆیشتنیدا لەصفوریەو بۆ طەبریە تووشی جیابونەو و لیکدایان بوو، چونکە دواوەی سوپاکە نەیتوانی هاوشانی پاشماوەی تری سوپاکە ی بپوات و پەییوەندی بەپاشاوە بکات لەناوەراستدا، ئەمەش پاشا جای ناچارکرد کە پێش گەشتنە طەبریە سەربازگە و خێوەتگە هەڵبات، سەرباری ئەو هەولە کە ریمۆندی ئەمیری طرابلس پێی هەستا کە لەپێشەوێ سوپاکەدا بوو، بۆ هاندانی خاچەرستەکان بۆ پیشەرەوی کردن و گەشتن

^۱ صلاح الدين والصليبيون، ل: ۸۳.

^۲ الكامل في التاريخ، له، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۸۳.

^۳ الحركة الصليبية (۸۰۳/۲۲).

به‌ئاو، ئەمەش بوو هۆی بیزاری ریمۆند لەو هەلسوکه‌وته، دلتیابوو لەو هی که شکستخواردن مه‌سه‌له‌یه‌کی حه‌تمیه^١.

له‌راستیشدا ئەم بېیارانه زۆر سه‌رپێتی و سه‌رکه‌شانه بوو و به‌لگه‌ بوو له‌سه‌ر نه‌بوونی بېرکردنه‌وه‌ی سه‌ربازی دروست له‌لای سه‌رکرده‌ خاچه‌رسته‌کان که سۆزی ئایینی توندپه‌وانه زāl بوو به‌سه‌ریاندا، چونکه پاشاو شانشین و سوپای خاچه‌رستیان خسته داوی سه‌لاحه‌دینه‌وه، که له‌کاتی به‌ریکه‌وتنیاندا ووتی، ئەوه‌ی که ده‌مانویست رویداو مه‌به‌سته‌که‌مان هاته‌دی، به‌پشتیوانی خوا لی‌برانمان نوێ و سنورمان پۆلāین و جه‌نگمان توندو سه‌رکه‌وتنمان به‌هێژه، ئەگه‌ر ئەم جاره دووچاری کوشتن و دیل کردنیان بکه‌ین ئەوه هیچ به‌ربه‌سێتیک له‌به‌رده‌مماندا نامێتی و که‌ناری ده‌ریامان به‌ته‌واوی ده‌که‌وێته ژێر ده‌ست^٢. پاشان سه‌لاحه‌دین له‌و شه‌وه‌دا سوپاکه‌ی ریکخست و خۆشی به‌سه‌رکردایه‌تی سوپاکه‌ی به‌ریکه‌وت بۆ رووبه‌رووبوونه‌وه‌ی خاچه‌رسته‌کان له‌سه‌ر لوتکه‌ی چپای طه‌ریه‌که‌ ده‌یروانیی به‌سه‌ر ده‌شتی حطیندا که ناوچه‌یه‌ که له‌شیوه‌ی بانیکدایه‌ که‌سی سه‌د مه‌تر له‌ئاستی ده‌ریا به‌رزتره‌و دوو لوتکه‌ی هه‌یه ئەمەش وایکردوه له‌عه‌ره‌ب که‌ناوی شاخه‌کانی حطینی لێ بنێن، به‌گه‌شتنی خاچه‌رسته‌کانیش به‌م بانه زۆر ماندوو شه‌که‌ت بوو بوون و تینویتی زۆری بۆ هینابوون داوی ئەوه‌ی که سوپای سه‌لاحه‌دین بوه رێگر له‌نیوان ئەوان و سه‌رچاوه‌ی ئاودا^٣. ئەوه‌بوو هه‌ردوولا له‌ده‌شتی قه‌دپالی چپای رۆژئاوای طه‌ریه‌دا رووبه‌روی یه‌ک بونه‌وه، به‌لام به‌هۆی هاتنی شه‌وه‌وه رووبه‌رووبوونه‌وه که‌دواکه‌وت، وه‌رکۆمه‌له‌و له‌شوێنی خۆیدا مایه‌وه^٤، له‌به‌ره‌به‌یانی رۆژی هه‌ینی ٢٤ی ره‌بیعی دووه‌می سنایی ٥٨٣ه‌/ ١١٨٧ زدا هه‌ردوو سوپا که‌وتنه‌ جموجۆل و له‌شوێنیکدا پێکد دان رویدا که به‌لوییا ناسراوه، وکوشتار له‌نیوانیان دا به‌رده‌وام بوو هه‌تا وه‌کو تاریکی بوه‌رێگر له‌به‌رامبه‌ریاندا^٥ ئەوه‌بوو سوپای سه‌لاحه‌دین ئەودوو شه‌وه به‌هرمه‌ندبوو له‌سه‌رجه‌م ئەو هۆکارانه‌ی که یارمه‌تیده‌ری بوون بۆ رووبه‌پونه‌وه، توانی له‌ده‌شتاییه‌کی پڕ له‌وه‌رگه‌و ئاودا سه‌ربازگه‌ی هه‌ڵدات، هه‌رچی سوپای خاچه‌رستیشه ئەوه له‌و ماوه‌یه‌دا ماندویتی و به‌دبه‌ختی زیادبوو به‌هۆی ئەوه‌وه که سه‌ربازگه‌که‌یان له‌ناوچه‌یه‌کی سه‌ختی بی ئاوو گه‌رمدا هه‌ڵدابوو، وا دیاره سه‌لاحه‌دین له‌و شه‌وه‌دا بارودۆخه‌که‌ی قۆسته‌وه هه‌تا وه‌کو

^١ صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ١٨٤.

^٢ تأریخ الأیوبین، ل: ٧٧، له‌ العمد الأصفهانی یه‌وه.

^٣ الکامل فی التأریخ (٥٣٤/١١)، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ١٨٥.

^٤ النوادر السلطانیة، ل: ٧٦.

^٥ کتاب الروضتین (٨١/٢)، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ١٨٥.

ئامادەكارىيەكانى تەواۋىكات بۇ ھېزىش كىرگەن سەر دۆزىمىن كەچۈرۈپتۇ قەدىپالى چىپاي حطين، بۇ خۇپاراستىن لەتىياچون ومانە وە لەكەشىكى مامناۋەندى بۇ كەمكىدە وەى ئاسەوارى تىنۇيتى وگەرما لەسەريان، سەربارى ئەو فەرمانانەش كەشا جاي دەرىكردىبو داۋاي بەرى كەوتنىيانى دەكرد بۇ خوارە وەى گردۆلگە كە ھەتاۋەكو ئەركى خۇيان بەرامبەر خاچ وەستان و رىزىبون جىبەجىبەن، بەلام ئەوان پاساويان بەتىنۇيتى و ئەمانى تواناي روبەپوۋبونە وە ھىنايە وە، سەلاخەدىنىش ئەمەى قۇستە وەو سوپاكەى رىكخست و پلانى بۇ دارىشت و بەشىۋەيەكى بازىنەى گەمارۆيدان وەك ابن الأثير دەلى^۱.

دوۋەم : رووداۋەكانى جەنگەكە :

خاچپەرستەكان لەبەرەبەيانى رۆژى شەممەى ۲۴ى رەبىعى دوۋەمى ۵۸۳ھ دا بۇيان دەرگەوت كەئەوان دور لەئاو گەمارۆ دراۋن، لەم كاتەشدا جەنگىكى ترسناك روويدا ئەوە بوو سوپاي ئىسلامى پىشپەوى كىردو بەپەلە دابەزىن بۇ شاخەكانى حطين، سوپاي خاچپەرستىش دەستىكرد بەجموچۆلى و وايان دانابوۋ بگەنە طبرىيە بۇ ئەوەى دەستىان بگات بەئاو، بەلام سەلاخەدىن بەئەزمنى سەربازى خۆى لەمەبەستەكەيان تىگەىشت و بەسوپاكەيەوۋ روۋپەپويان بوپەوۋەو بەناۋى سوپاكەيدا دەگەپاۋەانى دەدان بۇ جىھاد و ئەوانىش گوپراپەلى بوون^۲.

۱- دەستىپىكردنى ھېزىشى ئىسلامى : ھېزىشى مۇسلمانەكان بۇ سەر خاچپەرستەكان دەستىپىكردو مۇسلمانەكان ھېزىشەكانىان چىكردەوۋ بۇ سەر دۆزىمىن تىگەىشتن كەروبارى ئوردون لەپىشتىانەوۋەى و لاتى رۆمىش لەپىشتىاندایە و تەنھا خۋاي گەرە دەتوانىت بەھانىانەوۋە بىت^۳ لەبەرەمبەر ئەو ھېزىشە ترسناكەى مۇسلمانەكانىشدا، خاچپەرستەكان دلتىابوون لەوۋەى كەكۆتايىان ھاتوۋەو تەنھا خۆبەدەستەوۋەدان ياخود ھەلاتن فرىيان دەكەوۋىت، تەنھا رىمۆندى ئەمىرى طرابلوسىش توانى دەربازى بىت كاتى دەستەوسانى خاچپەرستەكانى لەبەرەمبەر سوپاي ئىسلامىدا بۇ دەرگەوت، بۇيە لەگەل كۆمەللىك لەسەربازەكانىدا رىككەوتنوپەلامارى مۇسلمانەكانىان دا ئەوانىش رىگەيان بۇ كىرگەنەوۋ ھەتاۋەكو لىيەوۋ دەربازىبن و داۋى دەرچونىان رىزەكەيەكى گىرەوۋ^۴. واش دىارە كەدەربازىبونى رىمۆند بەرازامەندى سەلاخەدىن بوو، ئەو فەرمانى دا بەتقى الدىن عمرى

^۱ الكامل فى التاريخ (۵۳۵/۱۱).

^۲ صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۸۶.

^۳ النوادر السلطانية، ل: ۱۸۶.

^۴ الكامل فى التاريخ (۵۳۵/۱۱).

برازای که پیشه‌نگی نه و لایه‌ی سوپا بوو که ریموند هیترشی بۆ هیئا، مه‌به‌ستی سه‌لاحه‌دینیش له‌م کاره ترساندن و لاوازکردنی سوپای خاچپه‌رست بوو کاتی که هه‌لاتنی ریموند کۆمه‌له‌که‌ی بینی، هه‌روه‌ک دورنیه نه و مه‌سه‌له‌یه به‌ریکه‌وتنی هه‌ردوولا صلاح الدین و ریموند بوو بیت، به‌به‌لگه‌ی نه‌وه‌ی که خاچپه‌رسته‌کان کاتی دووچاری هیترشی هه‌مه‌لایه‌نه بوونه‌وه شمشیره‌کانیان فریڤداو خۆیان به‌ده‌سته‌وه‌دا، نه‌وه‌ی که قوپه‌که‌ی زیاتر خه‌ستکرده‌وه نه‌وه‌بوو که له‌وکاته‌دا ریموند هه‌لات و ده‌ستبه‌رداری سه‌ریازه‌کانی بوو، هه‌ندی له‌موسلمانانه خۆبه‌خشه‌کان هه‌ستان به‌ناگرپتیه‌نانی نه‌و پوش و گژو گیا وشکه‌ی که نه‌و ناوچه‌ی داپۆشیبوو، ره‌شه‌باش کردی به‌رووی خاچپه‌رسته‌کاندا، به‌م پییه‌ش گه‌رماو تینویتی و دووکه‌ل و ناگر زۆری بۆ هیئنا بوون، نه‌مه‌ش ناچاری پاشه‌کشه‌ی کردن بۆ سه‌ره‌وه‌ی کپوه‌که‌و ده‌یانویست خپوه‌ته‌کانیان له‌سه‌ره‌وه هه‌لبه‌دن و خۆیان به‌پاریژن، به‌لام جه‌نگ له‌هه‌موو لایه‌که‌وه زۆری بۆ هیئنا بوون و بواری نه‌و کاره‌یان پینه‌دراو نه‌یانتوانی جگه له‌خپوه‌تی پاشا هیچ خپوه‌تیکی تر هه‌لبه‌دن.^۱

۲- **جه‌نگی ده‌رونی لای سه‌لاحه‌دین:** وادیاره سه‌لاحه‌دین له‌و جه‌نگانه‌دا ده‌یویست خاچپه‌رسته‌کان له‌ناوبه‌ریت و به‌هه‌موو شیوه‌یه‌ک ترس و توقاندن بخاته دلیانه‌وه، ته‌نیا رووبه‌روو بوونه‌وه‌ی راسته‌خۆشی به‌کارده‌هیئا بۆ کارتی‌کردنی دوژمن، به‌لگه‌ش له‌سه‌ر نه‌مه نه‌وه بوو کاتی خاچپه‌رسته‌کانی له‌لوتکه‌ی چپای حطین‌دا گه‌مارۆدا، بایه‌خی زۆری ده‌دا به‌ده‌ستگرتن به‌سه‌ر خاچی گه‌وره‌یاندای که به‌الصلیوت ناسرابوو و ده‌لێن: پارچه‌یه‌ک له‌و ته‌خته‌یه‌ی تیایه که مه‌سیحی له‌سه‌ر سی‌داره‌ دراوه به‌قسه‌ی خۆیان^۲، چونکه ده‌یزانی ده‌ستگرتن به‌سه‌ر نه‌و خاچه‌دا باشترین چه‌که بۆ تیکشکاندن خاچپه‌رسته‌کان له‌رووی ده‌رونی و مه‌عنه‌ویییه‌وه نه‌وه‌بوو توانی نه‌و خاچه‌یان له‌ده‌ست به‌سی‌نیت و خاچپه‌رسته‌کان ته‌واو لاواز بوون و له‌تیاجوونی خۆیان دلیا بوو، و موسلمانانه‌کانیش به‌ره‌و لوتکه‌ی چپاکه پێش‌په‌ریان کردو خاچپه‌رسته‌کانیش له‌پاشه‌کشه‌دا بوون و کوژران و دیلکردن بانه‌رده‌وام بوو، هه‌تا وه‌کو له‌گه‌ل پاشای خاچپه‌رستدا که گه‌یشته‌بووه‌ لووتکه‌ی ته‌پۆلکه‌که ته‌نها ژماره‌یه‌کی که مابوو یه‌وه که له‌سه‌د و په‌نجا سواره‌ی ئازا تینه‌ده‌په‌ری^۳، ابن‌ال‌ثیریش

^۱ مفرج الکروب (۵۳۵/۱۱)، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۱۸۶.

^۲ الکامل فی التاریخ (۵۳۵/۱۱)، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۱۸۷.

^۳ کتاب الروضتین (۸۷/۲).

^۴ مفرج الکروب (۹۱/۲)، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۱۸۷.

له سەر زاری الملك الأفضلی كورپی سه لآحه دینه وه ده لیت: كاتی خاچه رسته كان پاشه كشه یان كرد له گه ل پاشا كه یاندا بۆ لوتكه ی ته پۆلكه كه هیرشیکى به هیزیان هینايه سەر موسلمانە كانى به رامبه ریان و خهريك بوو له شوینه كانیان دوریان بخره وه، به لام موسلمانە كان توانیان نه وه له ته تیکبشکینن و خاچه رسته كانیان گیرایه وه بۆ لوتكه ی چیاكه، الملك الأفضلیش خو شحالی خو ی به م سهرکه وتنه درده بپری و ده لیت: (تیکمان شکاندن)، لیره شدا لیها تووی سهریازی سه لآحه دین و نه زمونی جهنگیمان بۆ درده كه ویت، كه پیی وابوو، خاچه رسته كان شکست ناهینن هه تا وه کو سهر کرده كانیان رووبه رووی کوشتن یان دیلکردن نه بنه وه، بۆیه وه لآمی کورپه كه ی دایه وه و وتی: بیده نگ به سهرناکه وین هه تا وه کو نه و خیره ته نه که ویت، مه به ستی خیره تی پاشا بوو، پاشان هیرشه کانی توندتر کردو پاشا چه ند ساتیک خیره ته که که وت و سه لآحه دینیش دابه زی و کړنوشی برد بۆ په روه ردگارو له خو شیدا ده ستیکرد به گریان.^۱

۳- زیانه کانی خاچه رستان له حطین: له راستیدا نه و کوژراو دیلانه ی که خاچه رسته كان له م جهنگه دا ده ستیان دا یه کیک له گه وره ترینی نه و نسکوو کاره ساتانه داده نریت که به سهریاندا هاتوه، نه وه بوو ته نها ژماره یه کی که م جهنگاوه رزگاری بوو له گه ل کومه لیک له سهریازی دوای سوپاکه به سهر کرده تی ریموندی فرمانپه وای صیداو چه ند سهریازیکی پیشه وهش به سهر کرده تی ریموندی فرمانپه وای طرابلس.^۲ ژۆرینه ی سوپاکهش به خودی، نه مه جگه له ئه رناطی فرمانپه وای کرک و ئوکی فرمانپه وای جبیل و هنفری کورپی هنفری فرمانپه وای تبنین و کورپی ژنه فرمانپه وای طبریه و جیراری پیشه نگو فرمانده ی داویه، ژۆرینه ی نه وانهش که رزگاریان بوو له ئه سبتاریه و سهرانی خاچه رسته كان بوون.^۳ سه لآحه دین نوژی سوپاسگوزاری ده کات و پیشوازی له پاشا دیلکراوه كان ده کات:

سه لآحه دین فرمانیدا به هه لدانى خیره تیک بۆی، پاشان چوه ناویه وه نوژی سوپاس گوزاری بۆ خوی گه وره نه جامدا به رامبه ر به م نیعمه ته ی که پاشا کانی پیش خو ی به ئاواتیه وه بوون، به و خه مه وه سهریان نایه وه^۴، پاشان داوای پاشا و فرمانده کانی کردو پیشوازییه کی باشی لیکردن و جای پاشای له ته نیشت خویه وه دانا و له برنس ئه رناطیش له ته نیشت نه وه وه دانا و

^۱ الكامل فى التاريخ (۵۳۶/۱۱)، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۸۸.

^۲ الشرق الأدنى فى العصور الوسطى، ل: ۹۸، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۸۸.

^۳ النواذر السلطانية، ل: ۷۷، مفرج الكروب (۱۹۲/۲).

^۴ مفرج الكروب (۱۹۴/۲).

جاميکي پيشکesh کرد به پاشا جاي که ناوي ساردی تيدا بوو شه ویش ليخواره وه و پاشماوه که شي دا به نه رنات بق خوار دنه وهی، له م کاته دا سه لاه الدين توپه بوو ويکرده پاشاو دوباتيکرده وه که نه رنات به پتي مؤلته تي شه ناوي نه خوار دوته وه و په نادان نايگريته وه، پاشان ناوري ليدايه وه و تاوان و خيانه ته کاني يادخسته وه و پتي وت: بق شه ونده بي به لين و ناپاکي؟ وه رگيره که ش وه لامي دايه وه که ده ليت: شه نه ريتي پاشاکانه^۱، پاشان سه لاه دين وتي: شه من محمه د سهر ده ختم و پاشان پيشنياري موسلمان بوني بق کرد، به لام شه و رازي نه بوو، سه لاه دينيش شمشيره که ي ه لکيشاو کيشاي به شانيداو شليکرد و ناماده بوان به ته ماي نه مان^۲، پاشان وتي: دوو جار نه زري کوشتنيم کردوو نه گهر بکه ويته ژير ده ستم، يه که ميان: کاتيک ويستی به ره و مه که و مه دینه بپوات، دوو هميش: کاتيک ناپاکانه په لاماري کاروانه کاني داو تالايکردن، کاتيک پاشاي به يتولمه قدسيش شه م ديمه نه ي بيني ترساو وايد زاني که سه لاه دين له ویش ده دات، به لام سه لاه دين دلتيای کردو پتي وت: نه بوو به نه ريت و پاشا پاشا بکوژيت، به لام شه سنوري خوي تيپه پاندبوو بويه شه رويدا^۳.

۴- **هه لويستی سه لاه دين به رامبه ر به ذيله کان:** سه لاه دين داواي داويه و نه سستباريه کاني کردو هينانيان و داواي موسلمان بووني ليکردن شه وه ي موسلمان بوو، هيشته وه و شه وه ي ناماده نه بوو فه رماني کوشتنيدا^۴، ابوشامه ش هوکاري کوشتيان رونده کاته وه و ده ليت: من زه وي له م دوو ره گزه پيسه پاکده که مه وه، چونکه شه وان که س ناهي لته وه و ده ست له دزايه تي هه لئاگرن و خزمه تي که س ناکن له ديليداو پيستريني بي باوه پان^۵، زانراویشه که شه مدوو ده سته يه له و بنه مايانه پاشه گه زبوننه وه که ژيانيان بق ته رخانکردبوو و جلو به رگي ثايني ره شيان لابر دو پو شاکي سه ريازي سپي و هيماي سوري خاچه رستيان پوشي و چوونه ريزي جه نگاوه رانه وه و هه ريه که يان سي شه سپيان هه بوو له گه ل خزمه تگوزاري کدا که هه ميشه به شوينيانه وه بوو. هه روه ها چه ندين سه رکرده يان تيدا هه لگه وت که هه لگري پله و نازناوي سه ريازي بوون و سياسه تي ناپاکي و ليداني موسلماننه کانين داده پشت، نامانجي سه ره کي شه م دوو کومه له ش ليداني ئيسلام و له که دار کردني پيرؤزيه کاني بوو به هه ر شيوه و نرخيک

^۱ مفرج الکروب (۱۹۵/۲).

^۲ النوادر السلطانية، ل: ۷۸ - ۷۹.

^۳ النوادر السلطانية، ل: ۷۹، مفرج الکروب (۱۹۵/۲).

^۴ مفرج الکروب (۱۹۶/۲)، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۹۰.

^۵ کتاب الروضتين (۷۹/۲).

بیت^۱ ژماره‌ی نيسبتاریه و داویشه‌ش نزیکه‌ی سی سەد و شەست کەسیک بوو، گومانیش لەوە دانیه کەرۆلی خراپیان لە جەنگدا ھۆکاری سەرەکی کوشتنیان بوو، چونکە ناسراو بوون بەرێژ نەگرتنی رێکەوتنەکان و ناپاکی نواندن، ھەرۆک دانیاش بوو لەوەی کە ئەگەر نازادبکرێن ئەو دووبارە دەگەرێنەوێت بۆ کوشتار بەشیوەیەکی دێراندانە تر، دەبێت لەیادیشمان نەچێت کە ھەندیکیان بەشداربوون لە ھەڵمەتی ئەرناطدا بۆ سەر مەککە و مەدینە، لەبەر ئەم ھۆیانە سەلاحەدین دودلی نەنۆاند لەکوشتنی ئەو دیلە خاچەرستانەدا، بەھۆی ئەم شەو لەلایەن کۆمەڵێک لەمیژوونوسە رۆژئاواییە ھاوچەرخیەکانەو لەوانە‌ی کە لەقەسابخانەکانی خاچەرستانیان لەبیریان چۆتەو یاخود لێری خۆیان بردۆتەو کە تیایدا بەدەیان ھەزار موسلمانیان لەناوبردو، ئەمەش شتێکی نوێ نییە بۆ ئەقلییەتی رۆژئاوایی کە ھەندێ جار بەدوو پێوەر پێوانە دەکات و شتانێک بۆ خۆی بەرەوا دەبینێت کە بۆ خەڵک بەناپەرەوای دەزانێت، بەلام دەبێت ئەو ھەمان لەیادبێت کە ئەو سیاسەتە لەلایەن سەلاحەدینەو ھالەتێکی تایبەت و دەرچون بوو لەسیاسەتێکی گشتی لێبوردەو بەخشندانە بەرامبەر بەدوژمنەکانی^۲. سەبارەت بەدیلەکانی تر ئەو سەلاحەدین فەرمانیدا کەبەرێن بۆ دیمەشق و لەوێ بەنرخێکی کەم فرۆشران^۳. قاضی کوپی ابی عسرونیش ھاتە دیمەشق و ھاوچەرخێکی گەورە صلیبوتی بەدەستیوە شوێنکردبویەو و سولتانیش گەراپەو بۆ طبریە^۴، ریمۆندی سییەمی فەرمانپەرەوای طرابلسیش کاتی رزگاری بوو لەجەنگە کە گەشتە صورو لەوێشەو چوو طرابلس و چەند رۆژێکی کەم ماپەو پاشان لەغەم و داخی ئەوێ کە بەسەر خاچەرستەکان و ئاینی گاوردا ھات گیانی لەدەست دا^۵.

سییەم: ھۆکارەکانی سەرکەوتن لەجەنگی حطین؛

- ۱- خۆنامادەکردن و گرتنەبەری سوننەتی دەستگرتن بەھۆکارەکانەو: سەلاحەدین (رەحمەتی خوای لێبێت) توانی ئومەت یەکبخات و لەسەر قورئان و سوننەتی پیغمبەر (ﷺ) و

^۱ التأريخ الحزب المصري، حسان سعداوي، ل: ۱۸۶.

^۲ الحروب الصليبية العلاقة بين الشرق والغرب، ل: ۲۱۹.

^۳ كتاب الروضتين (۸۲/۲)، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۷۹۰.

^۴ مرآة الزمان، ل: صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۹۰.

^۵ الكامل في التأريخ (۵۳/۳-۵۵)، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۱۹۱.

جیهاد کردن له پینا و خودادا کۆبکاته وه له پینا و رزگارکردنی ولاتانی ئیسلامیدا. ئه وه بوو ولاتی شام و میسرو حجازو به مهن و عیراق که وته ژێر دهسه لات و حوکمرانی سه لاهه دین و بۆ ئه م کاره ش زانایان و شه رعناسان و سوپا و هه زاران تیکۆشه ری کۆکرده وه که زانایان له پێشه وه یاندا بوون بۆ هاندانایان بۆ جه نگرکردن و توانی سوپایه کی به هیزی و شکانی که شتیگه لیکی ده ریایی به هیزی پێکه وه بنیت و که پاره و پولیکی زۆری تیا دا سه رف کردبوو^۱.

ئیهن شه داده لیت: سولتان پتی وابوو که سوپاسگوزاری نیعمه تی په ره وردگاری به سه ری وه له موک و ده سه لات پیدان و گوپراپه لی خه لکی بۆی و جیهادکردن له گه لیدا ته نها به جیهادکردن به ریخستنی سه ریازه کان و کۆکردنه ویهان ده کریت، بۆ ئه م مه به سه ش له عه شترادا کۆیکردنه وه له ۲۴ی ره بیعی دووه می سالی ۵۸۲دا به ره و ولاتی دوزمن پێشپه وی پیکردن له نیوه پۆی رۆژی هه ینیدا.... هه میشه ش له رۆژی هه ینیدا به ریده که وت بۆ جه نگ، به تاییه ت له کاتی نوێژی هه ینیدا بۆ به هره مه ند بوون له نزای و تاربیژه کان له سه ر مینه ر، که ره نگه وه لامدانه وه ی نزیکتر بیت^۲، هه ره ها سه لاهه دین به باشی سه ریازه کان ئاماده ده کردو تیر هاوویژه کان دیاری ده کردو تیری پتیوستی پیده دان، ژماره ی ئه و تیرانه ش که به سه ریاندا دابه شی کرد گه یشته چوار سه د و شترو باری هه فتا و شتریشی له گۆره پانی جه نگدا ئاماده کرد بۆ دانانی وه که یه ده ک بۆ سودمه ند بوونی جه نگاوه ره کان لێی له پینا و به رده وامبوونی جه نگدا هه تاکو سه ره که وتن به پشتیوانی په ره وردگار به ده ست دیت، هه ره ها سه لاهه دین به سوپایه کی به هیزو نه زمونی جه نگی که م وینه وه چووه ناو جه نگه وه، ئه مه سه رباری هه لبژاردن و دیاریکردنی گۆره پانی جه نگ له لایه ن خۆیه وه و پرا ی دیاریکردنی کاتی پویه پووینه وه، ئه وه بو له طبری ده مایه وه و توانی بیته به ر به ست له به رده م دوزمندا سه رچاوه ی ئاودا، هه ره که له مانگی یۆلیۆ- ته مموزدا جیهادی راگه یاندا که یه کێکه له گه رمترین مانگه کان سال و که م ئاویش تیایدا زۆری بۆ دوزمن هینابوو یه کێک بوو له کاریگه رترین چه که کان سه لاهه دین^۳، له راستیدا سه لاهه دین ئه م نایه ته ی جیبه جی کرد که ده فه رموی:

﴿وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ﴾ (الأنفال: ۶۰)، واته: هه رچی له توانانتاندا هه یه بۆ به هیزکردنی سوپای ئیسلام بیخه نه گه رو ئاماده ی بکه ن له ئاماده کردنی هه موو جۆره ئه سپ و هۆکانی تری گواسته نه وه

^۱ صلاح الدین الأیوبی، علوان، ل: ۱۲۱.

^۲ النواذر السلطانية، والمحاسن اليوسفية، ل: ۷۵

^۳ صلاح الدین والصليبيون، ل: ۱۹۱.

که مته رخه می مه که ن تا دوژمنانی خواو دوژمنانی خؤتانی پی چاوترسین بکه ن. (تەفسیری ئاسان
ل: ۱۸۴).

ئەو بوو سوپای ئیسلامی کۆکرده وەو سوپای خاچە رستی کیش کردو شویتنی گونجای
هەلبێژارد بۆ جەنگە کە.

۲- سوننه تی پله به ندی و یه کیتی ئومهت؛ ئەمیره سلجوقیه کانی کاری زۆریان کرد له پێناو
تیکشاکاندنی خاچە رسته کان، ئەبوو عماد الدین زهنگی دهسکه و تیکی مه زنی به دهست هێنا
به دانانی پرۆژه یه کی پیشه نگانه که رهنگه زۆریه ی خه لک له و کاته دا به زه حمه تیان زانیبیت،
که ئەویش پرۆژه ی یه کبوز و رزگارکردن بوو، که نوره دینی کوپی به شی یه که می
به ده سه ته ی ناو سه لاهه دینیش توانی به شی دووهم وه ره گرنگی به ده سه ته بپنیت، هه ربۆیه
سه رکه وتنی سه لاهه دینی له حطین دا ته واو که ری پرۆژه که ی عماده دین بوو بۆ یه کیتی و
سه ربه خۆی، جا ئەگه ر نوره دین شوین پێی باوکی هه لته گر تابه بۆ یه کخستنی شام و دواتریش
یه کگرتنی له گه ل میسر دا ئەوا ئەم سه رکه وتنه به دینه ده هات،^۱ که به هۆی ئەو هه ولّه یه کیتی
خوازان هه بوو که له سه ر بیروبا وه پی راست و دروستی ئیسلام بنیاتنرابوو که جیاوازی
له نێوان ره گه زیکو ره گه زیکی تر دا ناکات وه موویان به برای بیرو با وه پ ده زانیّت، شاعیر
ده لیت:

ولست أدری سوى الإسلام لي وطناً الشام فيّة ووادي النيل سيات
وأينما ذكر أسم الله في بلدٍ عددت أرجاء من لبّ أوطاني^۲

دیاره ئەو هۆکارانه ی که یارمه تی یه کبونیاندا له سه رده می سه لاهه دیندا کارلێکیان له گه ل
رۆژگار و کاتدا کردو به پێی سوننه تی پله به ندی و له جەنگی حطینیشدا به ره می خۆی دابه ده سه ته وه
که به ئازادکردنی قودس کۆتایی هات، موسلمانانیش له برایه تی و سۆزو خۆشه ویستیاندا وه ک یه ک
جه سه تیان لیهات که کاتی که ئەندامیکی ئازاری پێده گات هه موو جه سه تی شه ونخونی بۆ ده کیشیت و
تا دایده گریت^۳ سه رباری ئەو هه ولّه زۆرانه ش که داگیرکه ران خستیان هه گه ر بۆ به شه شکردنی جیهانی
ئیسلامی هه رچه نده توانیان هه ندی زه وی موسلمانان به ش به ش بکه ن، به لام نه یان توانی دلایان
له یه ک دابرن و موسلمانان هیشتا برا موسلمان هه کی خۆش ده ویست و به زمانی حال^۴ ده یوت:

^۱ العلاقات الدولية في عصر الحروب الصليبية (۲/۳۷۵).

^۲ الوحدة الإسلامية بين الأمس واليوم، ابراهيم النعمة، ل: ۹.

^۳ البخاري، كتاب: الأدب، باب: رحمة الناس والبهائم.

^۴ الوحدة الإسلامية بين الأمس واليوم، ل: ۲۳.

لو اشتكى مسلم فى الصين اَرَفنى	او اشتكى مسام فى الهند اُبكاني
فمصر ربحانتي والشام نرجسني	وفى الجزيرة تاريخي وعنواني
وفى العراق اكف المجد ترفعني	عن كل باغ ومأفون وخوان
ويسكن المسجد الأقصى وقبته	فى القلب لاشك أراعاه ويرعاني
أرى بخارى بلادی وهى نائية	واستریح الى ذكرى خراسان
شريعة الله لت شملنا وبنت	لنا مقاماً باحسان وإيمان ^۱

۳- دوربینی و به نه زمونی سه لاهه دین له رووی سیاسییه وه: تبیینی نه وه ده کړیت که سه لاهه دین ده رکی به گړنگی کاري دوولایه نه ده کړد بۆ یه کڅستنی به رهی نیسلا می و جیهاده کړدن دژ به خاچپه رسته کان، چونکه په یوه نډیه کی پته و له نیوان نه م دوو کاره دا هیه، شایانی باسه سالی ۱۱۸۶ز/ ۵۸۲ ک ریکه وتنی عزالدین مه سعودی فه رمانپه وای موسل و سه لاهه دینی به خڅوه بینی به مه رجی موسل سر به سه لاهه دین بیت، به م پییه ش توانی هر چوار شاره نیسلا میه سه ره کییه که یه کبخات که نه وانیش قاهره و دیمه شق و حله بو موسل بوون هره که شیان رۆلی شیاوی خویان هه بوو له پرژده ی جیهاد^۲، هه روه ها خاچپه رسته کانیش به سه رۆکایه تی ریمؤندی سییه می کؤنتی طرابلس ناگره ستيکیان له سالی ۱۱۸۵ز/ ۵۸۱ ک دا له گه ل سه لاهه دیندا مؤرکړد بۆ ماوه ی چوار سال، هه ریه که شیان پیویستی به م ناگره سته هه بوو بۆ ریکه څستنه وه ی هیزه کانی و وه رگړتنی پشوویه ک، نه وه ش که به نه زمونی و لپها تووی سیاسی سه لاهه دین دووپاتده کاته وه نه و ریکه وتنامانه بوو که له گه ل هندی لایه نی خاچپه رستدا موری ده کړد له پینا و پاراستنی هیزه کانی و به فیرونه دانی توانا کانیان له کړده ی جه نگی گه وره و به رده و امدا دژ به خاچپه رسته کان، هه ربویه له و چند سالد دا خوی له روویه پووبونه وه ی یه کلاکه روه وه ده پاراست و په له ی نه ده کړد، به لکو ناشتی کاتی پی باش بوو له گه لیاندا، گړنگیشه که بزانی نه و ریکه وتنامانه ی کاتی که پی شیل ده کړین بوار ده ره خستین بۆ به رپاکړدن جه نگیکی یه کلاکه روه وه، که جه نگی حطینیش به م شیوه بوو، یه که م هه لگیر سینه ری پیکد ادا نه نیوان سه لاهه دین و خاچپه رسته کاند له لایه ن سواره ی خاچپه رست رینۆری شاتیۆن یان نه رنطه وه که هه له شیه یی بووه هوی تومار کړدن ناوی له میژوودا، نه وه بوو نه رنط ناگره سته که ی پی شیل کړدو سه لاهه دینیش نه مه ی به راگه یانندن

^۱ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۴.

^۲ الحروب الصليبية، العلاقات بين الشرق والغرب، ل: ۲۱۵.

جەنگ لە دژی لە قەلامداو وەلامی ئە یوبیەکانیش توندو یە کلاکەرە وەبوو وەك لە جەنگی حطیندا روویدا لە سالی ٥٨٣هـ / ١١٨٧زدا^١، ھەر وەھا دوربینی سەلاحەدین و لایھاتوویی سیاسی لە وەدا بوو کە پێش، چونە ناو جەنگی حطین ئەم کارانە ی ئەنجامدا:

ا- **ریکخستنی دەولەت و ناوچەکان بۆ ئەمیرەکان:** سەلاحەدین زۆر سەرکەوتوو بوو لە رازیکردنی بەرامبەرەکان و پاراستنی ھاوسەنگی لە پێناو رازیکردنی ھەموواندا، خەلکانی تریشی بە شدار دەکرد لە کاروبارە ئیدارییەکانداو خۆی بە کارە سەربازییەکانە وە سەرقال دەبوو، ھەموو کاریکیشی بە پەسپۆری خۆی دەسپارد، ھەر وەھا مەرجی بۆ جێنشین و بریکارو فەرمانەرە وای ھەر ئیمەکان ئەو بوو کە لە گەڵ ھاوڵاتیاندا دادگەری و لە خەرجییەکانی جیھاندا بە شدار بێ و سوپاکیان لە نامادە باشیدا بھێلنە وە بۆ جەنگ و کوشتار، زۆر لە خەمی دڵسۆزی شونکە و توانیدا بوو جاریکیان بە قاضی ابن شدادی وت: ئەگەر من بمرم ئەم سەربازانە تان چیت بۆ کۆنابێتە وە^٢، ھەر وەھا نامە یەکی لە الرقەدا نوسی کە تیایدا ھا تێبوو: بە دێخترین فەرمانەرە و ئەو کە سە یە کە ورگی خۆی قەلەو خەلکی لاوازیکات و دوورترینیشیان لە راستیە وە ئەو کە سە یە کە ناپەرە و بە تال وەك ھەق و راستی پیشانی خەلکی بدات، ھەر کە سیکیش لە بەر خاتر خوا واز لە خەلکی بھێنێت خوای گەرە بۆی قەرەبوو دەکاتە وە، ھەر کە سیکیش قەرزیك بدات بە خوا خوای گەرە قەرزە کە ی دەداتە وە^٣، ریکخستە وە ی دەولەت و ناوچەکانی ئەمیرەکان پاش کرداری یە کخستن روویدا کە زیاتر لە دە یە یەکی خایاند.

ب- **ریکخستنی حەزەکانی بنە مائە کە ی و رازیکردنیان:** بنە مائە ی ئە یوبی پالێشت و سەرقالکەری یە کە می سەلاحەدین بوو لە یەك کاتدا، تەماعی تاکەکانیشی لە گەڵ چەمکەکانی ئەو سەردەمەدا ھاواریبوو، بە لام لە گەڵ خواست و تیگە یشتنی سەلاحەدیندا بۆ دەولەت نە دەگونجا، ئەوان تازە بوون لە بواری حوکمرانی و اتی دەگەشتن کە حوکمرانی بریتی یە لە دەستگرتن بە سەر زەوی و ملی خەلکیدانە ک بە پێوە بردنی کاروباری ژیا نیان بێت و بە پر سياریتی بێت لە بەرامبەر یاندا، ئەم تیگە یشتنە ش لە نۆرەدین مەحمودی مامۆستایە وە بۆ جیمابوو، بە لام تیگە یشتنی بنە مائە ی ھەلقولای ئەو واقعە بوو کە لەو سەردەمەدا باوو بوو، سەلاحەدینیش بە دەست جیاوازی ئەم دوو حالەتە وە دەینالاند، ئەم جیاوازیە ش بەم شێو یە دەربیری کاتی بە الملك العادلی برای ووت کاتی داوای عەقدی مولکایە تی حەلەبی

^١ الحروب الصليبية، العلاقات بين الشرق والغرب، ل: ٢١٧.

^٢ النواردر السلطانية، ل: ٢١٨.

^٣ صلاح الدين الفارس المجاهد والملك الزاهد، ل: ٢٥٣.

لنڊه ڪرد له بهرامبه ر ۱۵۰ هزار ديناردا كه سه لاهه دين به قهرز لئي وه رگرتبوو: ثايا واده زانيت ولات ڪرين و فروشتني پٽوهه ڪريٽ؟ نه ي نازاني ولات مولڪي نه و خه لگانه يه كه تيايدا نيشته جيئن، نيمه تنهه خزنه داري موسلمانان و پاريزه راني ثاين و مالٽانين^۱ دوي حڪومه لٽك ڪوپانڪاري و نالوگور له سالي ۵۸۲ دا بارودوخه كه به م شيويه ي ليهاٽ:

• تقى الدين عومري برازاي بؤ ناوچه ي ميا فارقين و ديار به ڪر ده ستنيشانڪرا دوي نه وه ي له ميسردا ياخي بوو، يان خهريك بوو ياخي بيٽ و ميسر به جيٽيه لٽ، به لام القاضي الفاضل قايلي ڪرد به دوركه و تنه وه له سه ركه شي.

• الظاهر غازي ڪوپي سه لاهه دين گه پٽنرايه وه بؤ ويلايه تي حله ب.

• شيرڪوي ڪوپي ناصر الدين محمد له حمصدا مايه وه نه گور (!).

ج- ڪاري دبلو ماسي دهره ڪي: به هوي نه زمووني بيست و نه وهنده سالي له بواي سياسي داو

نه زمووني له فهرمانرپه وايه تيدا سه لاهه دين ده يزاني كه بازنه ي دهره ڪي ڪاريگه ري زوري هه يه له سه ر رووداوه كان، نه و هيژه ماديانه ي كه پارچه پارچه ولاته ڪي له سه ر بنيات ناوه به س نيه بؤ دنيا بوون له به پٽوهه چووني رووداوه كان به و شيويه ي كه نه و ده يه ويٽ و پٽويسته چه ندين دؤستايه تي و ناگر به ست و په يوه ندي ناشته وايي به ستي له گه ل هيژه دهره ڪيه كان و تانه نه ت دؤرمنانيشدا، نه وه بوو له سالي ۵۷۷ ڪدا په يوه ندي باشي له گه ل قوسته نتيه دا به رپا ڪرد و مزگه وتي ئيسلامي تيا دا ڪرايه وه و نزيكه ي دووسه ديلي موسلمانينش نازاد ڪران، نه مهش سه لاهه ديني له بيزه نتيه كان و قوبرس دنيا ڪرده وه و دؤرمنايي نيوان بيزه نتيه كان و خاچه رسته ڪاني شاميشي زياتر ڪرد^۲، له لايه ڪي تريشه وه كه شتيگه له ئيتاليه كان (كه شتيگه لي جه نه واو پيزاو بوندوقيه و نه مالقا) زور ده هاتن و له ڪه ناره ڪاني شامدا دهره ڪه وتن و نيمتيازايان له هه موو به ندره ڪاندا هه بوو، جه نگاوه رو چه ڪ و پاره ي به به رده و اميان بؤ ده گواسته وه، به ڪه لويه لي روزه لات و به هارات و بابته خوراڪيه ڪانه وه ده گه پانه وه بؤ روزه ناوا، رولي ڪاريگه ريشيان له ڪومه ڪي ڪردني ميرنشينه فره نه ڪه كان و بؤ ماوه ي سه ده يه ڪ له روزه لاتدا هه بوو، هو ڪاري په ڪه مي مانه وه ي نه و ميرنشينانه و به هيژ يان بوون، له سه ر سه لاهه دينينش پٽويست بوو كه ريگريٽ له به هيژ بوونيان به پٽي تواناو، له ده رياشدا روويه پوويان نه بيٽه وه، چونكه كه شتيگه لي پٽويستي نه بوو بؤ نه جامداني نه و

^۱ ڪتاب الروشتين (۵۲/۲).

^۲ صلاح الدين الفارس المجاهد والملك الزاهد، ل: ۲۵۶.

كاره، ھەربۆيە ھەندى بەندەرى لە بەردەمياندا والادە كردو دەيزانى كە بەرزەو ھەندى ئەو بازىرگانانە لە دىندارىيان بە ھىزىترەو ئەو بىتەشەيان لە پىر دەباتەو كە لەوانە يە پاپا توشيان بىكات، ھەروەھا ئەوان رىكابەر بوون لە ئاوخۆيانداو ئەويش سودى لەم رىكابەريە وەرگرتو ھەولتيكى زۆرى دا بۆ راکيشانى بازىرگانىيە كانيان بۆ بەندەره كانى مىسر، ئەمەش دەبىتە ھۆى دەستە بەرکردنى بەرزەو ھەندى دەولەت و زىادبوونى داھاتە كانىو لە بەرزەو ھەندى بازىرگانە مىسرىە كانىشدايە، ھەروەك لەگەل بەيازىنەو بەياشىنە كانى بازىرگانى پىزادا رىكە و تنامە يەكى مۆرکرد لە سالى ٥٦٩ هـ، لە نامە يەكى سەلاخە دىنىشدا بۆ خەلىفە لە بەغدا بوونى رىكە و تنىكى ھاوشىو ھى ئەو رىكە و تنامە يە لەگەل جەنەواو بوندو قىەدا رادەگە يە نىت، ئەو بەندەى كە لە نامە كەدا ھا توو دەلەيت: ھەر ھەمويان ئىستا ئامىرى جەنگى خۆى دە ھىننە ولانمان و خۆى لىمان نزيكە كاتەو بە پىشكە شىكردنى كارەباشو دەگمەنە كانيانو لەگەل ھەموشياندا بىريارى بەردەوامبون و ئاشتە و اييمان داو^١.

د- **مەسەلەى جىھاد:** ئەو دۆزە سەرەكىيە كە سەلاخە دىنى سەرقال كىردبوو لە ھەموو كاتە كانيدا لەراوولە ئاوخۆزانە كەيدا، مانگە كانى كۆتايى سال ٥٨٢ هـ يىش مانگى نامەو نوسىنە كانى بوو بۆ جىنشىن و كار بە دەستانى لە مىسر و شام و جەزىرەو بۆ خۆ ئامادە كردن بۆ جەنگ، ھەرگىز لەكيشەو ئاكو كىە كانى شانشىنى بەيتولمە قدىسىشدا بى ئاگانە بوو، ماناى ئەو ئاگر بەستەشى دەزانى كە لەگەل رىمۆندى سىيەمى ئەمىر طرابلوسدا مۆرىكىردبوو كە لەپاشاى قودس تورپە بوو، بە ھەر حال ھەموو سەرەداوەكان لە دەست سەلاخە دىندا بوون لە سەرەتاي سالى ٥٨٢ هـ، خواى گەرەش دەرفەتى قۆستە ھەى ئەو ھەلەى بۆ رەخساند كاتىك ئەرناط بەلئىنە كەى ھەلۆە شانە ھەو ئەويش بە پىتى سەونەتى دەستگرتن بە ھۆكارەكان و پشت بەستنى بە خوا لەگەل ئىدا جولايەو.

٤- **لەبرى من مەجەنگىن و لە پىناو خودا بجەنگىن:** دىلسۆزى مەزنى بۆ پەرەردگار (جل جلاله): كاتىك سەلاخە دىن لە جەنگى حكىندا بىستى كە سوپاى خاچپەرست پىشەرپەوى كىردو ھەو بەرپۆيە بۆى وتى: ئەو ھى دەمانوىست ھات، ئەو بوو كۆبوونەو ھەولەنى رايان وابوو كە دەست بكەن بە پەلاماردانىيان، بەلام ئەو بەمە رازى نەبوو وتى: من رام وايە بەكۆمەلئى مۆسلمانەو ھەروە پەرويان ببىنەو، چونكە مەسەلەكان بە دەست مۆڤ نىن و نازانىن تەمەنمان چەندى ماو، ئابىت ئەم كۆمەلە بلۆە پىبىكەين ھەتاوەكو بەباشى لە پىناو خودادا

^١ صلاح الدين الفارس المجاهد والملك الزاهد، ل: ٢٥٧.

تینه کۆشین، ههروهها وتی به سهربازهکان: بۆ من مهجهنگین، به لکو له پێناو خوددا بههنگین^۱
 نه مهش جیبه جیکردنێکی کردیهی فهرماشتی پهروهردگار: ﴿الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ
 اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ﴾ (النساء: ۷۶)، واته نهوانه ی ئیماندارن ته نه
 له پێناو خودا دهجهنگن، به یلام بباهوپان له پێناوی ستهمکارو زۆردارو (طاغوت) دا
 دهجهنگین... تهفسیری ئاسان لا ۹۰.

به م پێیهش سه لاهه دین هه موو جهنگه کانی به پیتی بنه مای جهنگکردن له پێناو خودادا بوو^۲،
 هه ربویه زۆر سوڕبوو له سه ره نه وه ی که جهنگ له پێناوی خوداو به زرکردنه وه ئالای ئسلام و داگرتنی
 ئالای بباهوپو هاوه لگه پانی خاچه رست بێت، ههروهها سه لاهه دین راستگۆ بوو له خواستی
 شه هیدیداو پێوێستی دلسۆز بوونیشی بیری فهرمانده و نه ميره کانی ده خسته وه، هه تاوه کو خوی
 گه وه پاداشتی موجهیده کانیان پێبه خشیت و بیانگه یه نیته پله و پایه ی شه هیده کان، خوی
 گه وه ش له بهر دلسۆزی له جهنگ و فتوحه کانییدا سه رکه وتنی پێده به خشی، چون نا له کاتی کدا
 که ولاتیکی ئازاد ده کرد سه رکه وتنی نه ده دایه پال خۆی، به لکو ده دایه پال خوی گه وه، چونکه
 نه و به خشه ری سه رکه وتنه کانه و سه رخه ری باوه رداری یه کتا په رستان و شکست پێهێنه ری بباهوپو
 هاوه لگه رانه، بۆیه هه ر که موسلمانان سه ریکه وتنا یه به سه رکردایه تی سه لاهه دین یه کسه ر کرنوشی
 سوپاسگوزاری بۆ پهروهردگار ده بردو سوپاسی ده کرد له سه ر سه رخستنی، هه ر نه مهش له حطین و
 شوینه کانی تر دا رویداوه^۳.

۵- جیبه جیکردنی شه ریه ته و به ره که ته ی له ده و له ته ی سه لاهه دیندا: میژوو ناگادارمان ده کاته وه
 که سه لاهه دین کاتی بوو به سوڵتان، ته و به یه کی نه سوچی کرد له هۆکاره کانی تاوان و
 رابواردنی له سه رخۆی قه ده غه کردو دورکه وته وه په شیمان بویه وه له هه موو نه و شتانه ی
 که له گه نجیه تیدا کرد بووی، ته و به یه کی راستگوزانه ی کرد بۆ پهروهردگارو، به خوا په رستی و
 به ندایه تیه وه خه ریک بوو، ههروهها سه ربازه کانی له سه ر په یوه ندی باش به پهروهردگاره وه
 پهروهرده کرد، له گه ل پاراستنی سنوره کانی شه رع و دورکه وته وه له گونا هه سه رپێچی و
 رووکردنه تا عه تی پهروهردگار. هه روه ک گرنگی به شه ریه ته و زانیانی ده داو حوکه
 شه ریه کانی جیبه جیده کرد به سه ر ژێر ده سته کانی داو خه لگانی گومراو خراپه کاری

^۱ صلاح الدین الفارس المجاهد والملك العادل، ل: ۲۹۳، کتاب الروضتين (۲۷۹/۳).

^۲ صلاح الدین الأيوبي، عبدالله علوان، ل: ۱۱۳.

^۳ دروس وتأملات فی الحروب الصليبية، ل: ۱۷۹.

سه ركزونه ده كرد، فرمانی ددها به چاكه و نه می ده كرد له خراپه و خاکی بوو له گه له خه لكدادو
دوستی پیش نه ده خست و ستمی له ناحه نه ده كردو، به لكو وازی له و كه سه ده هیئا
كه به ناپه و ناكوکی له گه لدا ده كردو به خشنده می و ره وشت جوانی ده یگرته خوئی، فرمانی
به خیزان و فرمانده كانی ددها كه په یوه ندیان له گه له په روه ردگاردا پته ویکه نه و هه میسه ی
مردنی یاد ده خستنه وه و داوای كار كردن و خویندنه وه و له به ركردنی قورنانی لیډه كردن و
وه سیه تی خواپه رستی و له خواترسان و له یادبوونی مه رگو دواي مه رگیشی بؤ كوپه كانی
ده كرد، ورنه باپیكه وه سه رنجی نه م وه سیه تی بؤ به كيك له مناله كانی الملك الظاهر،
كه حه فده كوپیان تیاوو بدهین كه ده لیت: وه سیه تی له خواترسانت بؤ ده كه م، چونكه نه وه
بناغه ی هه موو خیریکه و فرمانت به و شتانه پیډه كه م كه خوای گه وړه فرمانی پيكر دویت،
چونكه نه وه هوكاری رزگار بوخته، ناگاداریشت ده كه مه وه له خوین و ده ستخستنه ناویه وه،
چونكه خوین ناخه ویت، هه روه ها وه سیه ت بؤ ده كه م به پاراستنی دلی ژیرده سته كانت و
ره چاوكردنی پیاوه گه وړه كانی ده ولت، چونكه نه وه ی كه من پیی گه یشتووم به هوی
مودارات و دلپاغیر كردنی خه لكه وه یه، رقیش له كه س هه لته گرت، چونكه مردن كه س
ناهیلیته وه و ناگات له وه بیت كه له نیوان توخه لكدايه، چونكه خوا لیت خو شنبایت و
هه تاوه كو نه وان لیت رازی نه بن، به لام نه وه ی له نیوان توو په روه ردگاردايه نه وه
به ته ویه كردن لیت خو شده بیت، چونكه په روه ردگار به خشنده و مهره بانه ^۱.

له راستیدا حوكم كردن به وه ی كه خوا دایبه زاندوه ناسه واری دنیایی و دواړوئی هه یه، نه و
ناسه واره دنیا پانه شی كه له ده ولت ی سه لاهه دیندا ده ركه و تن نه مانه ن:

۱- **جینشینی و پایه داربوون:** وهك ده بینین نوره دین و دواتریش سه لاهه دین سوربوون له سه ر
حبیه جیكردنی شهرعی خوا له دهرونی خو یانداو دلسوزانه و له نهینتی و ناشكرادا گه پاونه ته وه
بؤلای په روه ردگار، خوای گه وړه ش به هیزی و جینشینی له زه ویدا پیته خشین،
سه لاهه دینیش شهریه تی خوای له ده ولت كه یدا حبیه جیكردو خوای گه وړه ش پایه داری
كردو نه مه ش سوننه تیكي خوایی هه میسه ییه له و تاكو گه لانه دا كه به لیپانه وه، هه ول
ده دن بؤ پایه داركردنی شهرعی په روه ردگار، خوای گه وړه ش رووی وتاری ده كاته نه م
نومه ته و به لینیان پیډه دات به و به لئانه ی كه به باوه پدارانی پیش نه وانی داوه نه و هه تا خوای
گه وړه ده فهرمویت: ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي

^۱ درس و تاملات فی الحروب الصلیبیه، ل: ۱۸۰.

الأَرْضِ﴾ (النور: ۵۵) / واته له بری کافران ﴿كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ﴾ (النور: ۵۵).^۱ جا هر که خه لکی باوه پریان هیئال و به پیتی شهر جولا نه وه و گه پانه وه بوی، نه وه به ره می نه وه پان پیده گات و شوینه واری ده می نیتته وه. ﴿وَلْيَمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ﴾ (النور: ۵۵). که واته گه پانه وه بۆناین جینشینی له زه ویدا لی ده که ویتته وه و حوکم کردن به شهر عیش ده مانگه یه نیت به ناین، نه مهش له ده و له تی نوره دین و سه لاهه دیندا به دیده که یں.

ب- **ناسایش و هیمنی**: دوی نه وهی که خوی گه وره ریزی نا له سه لاهه دین به له ناوبردنی ده و له تی فاکمی و نازادکردنی میسرو لکاندنی حه له بو دیمه شق پیوه ی و ریکه وتن له گه لا موسلدا له به ره یه کی نیسلامی به رفر او اندا که هیمنی و ناسایشی لیکه وته وه بۆ ولاته که ی له و نا و چانه دا که شهرعی خوا حوکمی تیا دا ده کرد، ده بینین که ده و له تی سه لاهه دین دوی جینشینی پایه داریوون، خوی گه وره هوکاره کانی ناسایش و هیمنی بۆ ره خساند، هه تا وه کو پیگه ی خوی بپاریزت نه مهش سوننه تیکی خوی به رده وامه ، خوی گه وره گرهن تی داوه به خه لکانی باوه پدارو په پیره وکاری شهرعو حوکمه کانی به دلی خویان هیمنیان له ده روون ژیا نیاندا بۆمسوگر بکات، چونکه هه موو کاره کان به ده ست په روه ردگار، هه ر خۆشی ده لکان ده گوریت خوی گه وره ش هیمنی ته و او ده خشی به و که سانه ی که دامه زراون له سه ر یه کتا په رستی و له هاوه لگه ری خویان به دورده گرن به هه موو جو ره کانی وه: ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ﴾ (الأنعام: ۸۲).

ده رو نیان پاریززوه له مه ترسی و نازارو به دب ختی نه گه ر پاکبیتته وه له هاوه لپه یداکردن بۆ په روه ردگار، له راستیدا حوکم کردن به شهرعی په روه ردگار پشوو بۆ ده رونه کان، چونکه به ر دادگه ری و میهری په روه ردگار ده که ویت، خوی بالاده ستیش دوی نه وهی که به لیتنی جینشینی پاشان پایه داریوونی به باوه پداران داوه بیبه شینه کردن له ناسایش و دلنیا یی و دور له ترس و ده راوکی خوی گه وره ده فه رمویت: ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلِيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلِيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ (النور: ۵۵)، واته به لیتنی دلنیا به خشو ته وای داوه به وانه ی باوه پریان هیئا وه له نپوه و کارو کرده وه چاکه کانیان نه نجامدا وه به پراستی له ناینده یه کی نزیکدا جینشین و پایه داریان ده کات له ولاتدا هه روه ک چۆن نیمانداریانی پیش

^۱ تفسیر الجلالین، ل: ۴۶۶.

نه مانی جینشین کردوو و نه و دین و ناینه یان بۆ ده چه سپینن که خوا خۆی پئی رازییه ههروهه
ترس و بیمیان بۆ ده گوپیته به ئارامی و هیمنی نه و کاته ئیتلر به ته وای هه من ده پرست و هه رگیز
هیچ جۆره هاوه ل و شه ریکیکم بۆ برپار نادهن)) ته فسیری ئاسان لا ۳۵۷.

له راستیدا نه نجامدانی به ندایه تی بۆ پهروه ردگار و دورکه وتنه وه له هه موو جۆره هه کانی
هاوه لگه ری ئاسایش و هیمنی له ده کاندایه دیدیتیت له سه ر ئاستی تاک و کو، نه مه ش له ده وه ته
سه لاهه دیندا به دیهات کاتیک ملکه چی ریازی پهروه رگاری جیهان بوون.

ج- سه ره ره رزی و شکومه ندی: سه ره ره رزی و شکومه ندی سه لاهه دین و نه یوبیه کان که له میژوودا
تۆمار کراوه ده گه پیتته وه بۆ ده سترگرتنیان به قورئانه که ی پهروه ردگار و سوننه تی پیغه مبه ر
(د.خ) لیبیت، چونکه هه رکه س شه ره فمه ند بیت به خۆدا نه پال قورئان و سوننه ت نه وه
سه ری نه ته وه که ی به رزده کاته وه و ناوبانگی به رزده بیتته وه، خوی گه وه ده فره رمویت: ﴿لَقَدْ
أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ (الانبیاء: ۱۰).

ئیهن عه باس ده رباره ی راهی نه م نایه ته ده لیت: شه ره فمه ند بوئانی تیدایه^۱، چونکه نه م ئومه ته
شه ره فمه ندی و سه ره ره ی ته نها له ده سترگرتنیایه به حوکه مانی ئیسلامه وه، وه ک عومه ری کوپی
خه تتاب ده فره رمویت: (ئیمه سه رشۆپترین گه ل بووین، به لام خوی گه وه به هۆی ئیسلامه وه
به هیزی کردین، جا هه تا وه کو داوی سه ره ره رزی بکه یین له ده ره وه ی شه رعی خوی گه وه
هه سه رشۆپمان ده کات^۲. عومه ره م وته ییدا په یوه ندی نیوان بارودۆخی ئومه ت و سه رشۆپی و
سه ره ره رزی بۆ راهه کردوین، که په یوه سته به هه لوستی نه و ئومه ته به رامبه ر به شه رع، سه ره ره رزی
له حوکه م پیکردنیدا، هه رگیز به بی ئاینی خوا سه ره ره رز نه بووه و سه رشۆپیشی هه میشه به هۆی
لادانه وه بووه لی، وه ک ده فره رمویت: ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا﴾ (فاطر: ۱۰)، واته: هه ر
که س سه ره ره رزی ده ویت با به گوپرایه لی خوا خۆی سه ره ره رز بکات^۳ هه وه ها ده فره رمویت: ﴿وَلِلَّهِ
الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ (المنافقون: ۸).

له راستیدا سه لاهه دین و موسلمانان له حطیندا به فه زلی نه و خوییه سه ره ره وتن که شه رعیان
جیبه جیکرد.

^۱ تفسیر ابن کثیر (۱۷۰/۳).

^۲ الحاكمة له المستدرک داهیناویه تی له باسی الأیحاندا (۶۲/۱).

^۳ تفسیر ابن کثیر (۵۲/۲).

د- **سه ره که وتنو و نازاد سازی:** سه لآحه دین و موسلمانانه کان سوربوون له سه رخستنی ناینی په روه ردگار به هم موو توانایه کیانه وه و سوننه تی خویان تیادا به دیها تبیت بۆ سه رخستنی بۆ نه و به ندانه ی که به رنامه که ی سه رده خن، چونکه خوی گه وره به لینی داوه به هر که سیک که دامه زراو بیت له سه ر شهرع که سه ری بخت به سه ر دوژمنه کانیدا: ﴿وَلْيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ٤٠ الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ﴾ (الحج: ٤٠-٤١)

٦- **دادپه روه ری:** دادپه روه ری بناغی ده سه لآته هریو په په روه ردگار فره مانی کردوه به پیغه مبه ره که ی که هستیت به به دیه یانی، خوی گه وره ده فره مویت: ﴿وَأَمَرْتُ لِعَدْلِ يَنْتَكُمُ﴾ (الشوری: ١٥)، هره وه ده فره مویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ﴾ (النساء: ١٣٥)، واته: نه ی نه وانه ی باوه رپتان هیناوه همیشه راگری دادوه ری بنو شایه تی بۆ خوا بدهن، با شایه تیه که شتان زیانی بۆ خوتان و... تد، (ته فسیری ناسان، ل: ١٠٠). هره وه ده شفه رمویت: ﴿كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ﴾ (المائدة: ٨)، واته: نه ی نه وانه ی باوه رپتان هیناوه زور به چاکی هستن به نه نجامدانی شایه تی دادپه روه رانه له بهر خوا..... (ته فسیری ناسان، ل: ١٠٨).

فرموشیه تی: ﴿وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ﴾ (النساء: ٥٨)، واته: هره رکاتیکیش دادوه رپتان کرد له نیتوان خه لکید، دادپه روه رانه فره مانپه وایی بکن (ته فسیری ناسان، ل: ٨٧). دادگریش له به رامبه ر ژیر ده سته کاندو گه یاندنی مافه کان به دادگری گه پاندنه وه ی ماف بۆ سته ملیکرو سه ربه رزی و شکومه ندی له ثومه تد د دوست ده کات و نه وه یه کی نازاو ثومه تیکی خاوه ن ئیراده ی نازاد به ره م دینیت که سته م قبول ناکات، ژیرده ستانیکه که حوکمرانیه کانیان خوشده ویت و ملکه چی ده بن، چونکه دادگریان له خویاندو له ده ره وه ی خویاندو به رجه سته کردوه، چونکه دادگریان له خویاندو له ده ره وه ی خویاندو به رجه سته کردوه، چونکه سته م تاریکیه له روژی دوایدو سه ره تابه که بۆ روخانی ده ولت بۆیه خوی گه وره له خوی قه ده غه کردوه و له نیتوان خه لکیدا ری پینه داوه، وه که له فره رموده قودسیه که دا هاتوه که ده فره رمویت: نه ی به نده کانم من سته م له سه ر خوم حه رام کردوه و له نیتوان ئیوه شدا به حه رام داناوه، وریابن سته م له یه کتر نه کن^١. خوی گه وره ده فره رمویت: ﴿أَخْشَرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ﴾ (الصفات: ٢٢)، خوی گه وره فره مانده دات به فریشته کان هم موو نه وانه ی سته میان کردوه کویان بکنه نه وه خویان و هاوسه رانیان... (ته فسیری ناسان، ل: ٤٤٦). هره وه ده فره مویت: ﴿فَتِلْكَ يَبُوتُهُمْ خَاوِيَةٌ بِمَا ظَلَمُوا إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾ (النمل: ٥٢)، واته: نه وه تا ماله کانیان

^١ مختصر صحیح للمنزى، ژماره: ١٨٢٨.

کاولو چۆله بههۆی ئه و سته مه ی که کردیان (تهفسیری ئاسان، ل: (۳۸۱)، جێی خوشیه تی که بێتین دهوله تی نوری له سه رده می نوره دین زهنکی و دهوله تی نه یوبی له سه رده می سه لاهه دیندا، دادگه ری تیادا بالاده ست بوو، مافی خه لگی پارێزربوو، نه وانیش چالاکانه ده ستیاندا به جیهادو به گری کردن له ده وله ته که یان^۱، قاضی ئیبن شه داد ده رباره ی سه لاهه دین ده لێت: بۆ چه سپاندنی دادگه ری هه موو دوو شه مه و پێنجشه مه یه که داده نیشت له مه جلیسکی گشتی و کراوه داو زانیان و دادوه ران و مامۆستایانی ئاینی ئاماده ی ده بون و ده رگای والاده کرد بۆ که سه خاوه ن سکالوو داواکان تاوه کو بگه نه لای، به بچوک و گه وره و پیرو به سالآچوه وه. ئه م کاره شی له کاتی سه فه رو له شاردا ده کردو هه میشه ئاماده ی گوێبیست بوونی چیرۆکه کان و ده ستنیشان کردنی سته م بوو تیادا رۆژانه هه موو رووداوو چیرۆکه کانی کۆده کرده وه و ده ستی به رووی که سه وه نه ده نا که کیشه ی هه بویت یان هانای بۆ هیئابیت گوێبیستی بووه و سته می له سه ره لگرتوه^۲، به م شیوه یه سه لاهه دین دادپه روهری به رجه سته کرد له ده وله ته که یداو چه ندین رووداوو جیبه جیکردنی پراکتیکی بۆ به جیه یشتوین له گه ل ئه میرو هاو لاتیاندا بۆ پاراستنی مافی تاکه کان و مافه کانی ده وله ت که هه مووی له سه ر بنه مای دادپه روهری و ماف بۆ گێژانه وه بنیات نراو، که هه موویان ئه م بنه مایه مان بۆ ده چه سپتن: دادگه ری بناغه ی ده سه لاته و سته میش ده وله ت له ناو ده بات^۳. هه روه ک ئه م دادگه ری به کێک بوو له هۆکاره کانی سه رکه وتن له حطیندا.

۷- **ئه وه یه کی جه نگاوه ره له پیناوی خودادا**: نه وه ی سه لاهه دین له بۆشاییه وه و نه هاتبوو، به لکو له ئاکامی چه ندین هه ولێ زانستی و په روهره ییه وه بوو له سه ر رییازی ئه هلی سوننه ت و جوماعت، ئه و نه وه یه ش که خوای گه وره سه رکه وتنی خه لاتکرد له حطیندا چه ندین سه فته تی تیادا به رجه سته بوو بوو که سیفه تی (طائفه ی منصوره) کۆمه لێ سه رخواو و گرنگترینیان:

۱- **له سه ره ق و راستین**: طائفه ی منصوره له هه موو موسلمانانی تر زیاتر پابه ندی هه ق و راستین، باسکردن و سه رکه وتنیشیان به هۆی ده ستگرتنیه وه یه به راستی تێرو ته واه وه کاتێک که خه لکانی تر پشته تێده که ن، له و لایه نه دیارانه ش که له وه ق و راستیه دا هه ن که طائفه ی منصوره پێوه ی به نده:

● **دامه زراوی له پیرو باوه رداو پابه ندبوون به وه ی که پێغه مبه رو هاوه لان له سه ری بوون و خۆپاراستن له بیدعه و بیدعه چه کان، چونکه ئه وان هه لگرانی سوننه تن، سه لاهه دین و ئه و**

^۱ دروس وتأملات فی الحروب الصلیبیه، ل: ۲۰۸.

^۲ النوادر السلطانیة فی المحاسن الیوسفیه، ل: ۱۳-۱۴.

^۳ دروس وتأملات فی الحروب الصلیبیه، ل: ۲۱۱.

موسلمانانەش كە لەگەڵیدا بوون، ئەوان بوون كە دەولەتی فاطیمی شیعەیی ئیسماعیلیان لەناو برد.

● دامەزراوی لەرێنمایی و هەلسوكەوتدا كە بە پێبازی پیغەمبەرەوه دیارە و لەهاوێلانەوه بۆمانگۆیزاراوەتەوه و خۆپاراستن لەو شتانەی كە دەبنە هۆی تاوان كەوتنە گومان و ئارەزووی ناپەرەوا.

● دامەزراوی و پابەندبوون بەجیهاد و تێكۆشانی هەوێلان بەمال و بەگیان و فرماندان بەچاكە و رێگری لەخرابە، گێڕانەوهی ماف بۆ خاوەنەكانیان.

● دامەزراوی و سۆربوون لەسەر دەستەبەرکردنی هۆكارە مادی و مەعنەوییەكانی سەرکەوتن و كۆكردنەوهی ئەو تاییبەتمەندیانەی كە سەرکەوتنی خوای بۆ موسلمانان دەستەبەرەكەن، گومانیش لەوەدا نیە كە ئەوان بەهۆی ئەو رێگە راستەوه سەردەكەون كە گوتویانە لەگەڵ ئەو هەول و تێكۆشانی كە بۆ دەستخستنی هۆكارەكان دەیدەن، سەڵاحەدین و سەرکردەكانی هاوڕێشی ئەم كارەیان ئەنجامدا و هەولدانیش بۆ دەستخستنی هۆكارەكان بەشێكە لە دامەزراوی لەسەر ئاین، چونكە شەریعەت فرمان دەدات بەگرتنەبەری هۆكارەكان و گرتنەبەری شیوازه مادییە گونجاوەكان، لەپێشەسازی و چەك و پلاندانان و كارگێڕی... هتد، نایبیت واگومان بەرین كە سەرکەوتن بۆ ئەوانە بەدیدیت، چونكە بەدیھێتانی ئەمانە لەپیداویستیەكانی دامەزراویە لەسەر ئاینی پەرورەدگار^۱.

ب- ئەم كۆمەڵە فرمانەكانی خوا جێبەجێدەكەن؛ ئەمەش تاییبەتمەندییەكی زۆر دیارە لەو سەفەكەی پیغەمبەر (د.خ) دا بۆ ئەم كۆمەڵە، چونكە ئەوان كۆمەڵێكن كە هەڵدەستن بەجێبەجێکردنی فرمانەكانی خوا، ناوێشان (الطائفة المنصورة)یە، سەڵاحەدینیش بەوە ناسراو بوو كە هەلگری ئالای بانگەوازه بۆ لای خوا و ئاین و شەرع و سوننەتی پیغەمبەرەكەی (د.خ) و هەستا بەبلاوکردنەوهی سوننەت لەنیوان خەلكیدا بەهەموو شیوازیكی توانا و دروست، تواناكانی دەولەتیشی بۆ ئەم مەبەستە بۆ دروختستەوهی گومان لەرێبازی ئەهلی سوننەت و وڵامدانەوهی ئەیارەكانیان خستەگەڕ.

● هەرروها دەولەتی سەڵاحەدین هەڵدەستا بەفرمان دان بەچاكە و نەهێ لەخرابە بەدەست و زمان و دڵی دژ بەهەر لادانیك بوو، لەهەر بوارێكدا بوبیت چ رامیاری یان كۆمەڵایەتی یان ئابوری یان زانستی یان بیروباوەڕی.

^۱ تبصیر المؤمنین بفقہ النصر والتّمکین، ل: ۴۷۳.

ج- **نُه و کومه له یه ده لده ستیټ به نه نجامدانی نه رکي جهاد کردن له پینا و خودادا**: طائفی مه نصوره له فهرموده کانی پیغه مبریه و شیوه باسکراون که (یقاتلون علی الحق^۱ او یقاتلون علی امرالله^۲ واته: له پینا و راستیدا ده جه نگیڼ یان له پینا و فرمانه کانی په روه ردگاردا. سه لاهه دین و سوپاکه شی هه ستان به جهادی شهرعی له پینا و خودادا و رویه پوویوونه وهی دوزمنانی خوا له بی باوه پان و خه لکانی تر.

د- **کومه لیکی نارامگرن**: خوی گوره طائفی مه نسورهی به نارامگری تاییه تمه ند کردوه و توش بینیت و دواتریش نه بینیت که چوڼ سه لاهه دین و سه ریازه کانی نارامگریه کی جوانیان نواندو هیزه سته مکاره کان نه یانتوانی له ریبازو نامانجی خوځیان لایان بدهن، بویه پیغه مبر د.خ نه وانهی وه سف کردوه به وهی که: گوئ نادهن به وانهی که به دروځیان ده خه نه وه یان جیاوازن له گه لیاندا^۳. نه م ده سته واژهی پیغه مبریش د.خ ناماژه به و مروه کارایانه ده کات که نامانجه کانیان دیاری کردوه و ریگه یان گرتوته به رو گوئ نادهن به جیاوازی خه لکی نه یارو کوسپی مروه ترسنوک و لاوازه کان و به دروځستنه وهی دوزمنه داخ له دل کان و به نارامگری و دامه زراویه و رویه پوی کوسپو نه هاهمه تییه کان ده بنه وه^۴. نه م وه سفانهی که بق طائفی مه نصوره له فهرموده کاند اکراوه به سهر نه وهی سه لاهه دین دا جی به جی ده بیټ، سه لاهه دینش وه سیه تی به سودی بق سه ریازه کانی ده کردو روژیکیان ووتی: بزانش که نیوه نه مړ سه ریازی نیسلان و خوین و مال و منالی موسلمانان له گه ردنتاندايه و خوی گه ورهش له روژی داویدا ده رباره یان لیپرسینه وه تان له گه ل ده کات، نه م دوزمنهش جگه له نیوه کهس نییه له ولاتی موسلماناندا رویه پوی بیټه وه، جا نه گه ر نیوه پشت هه لیکه ن(په نا به خوا) ولات ده پیچرټه وه و به بنده کان تیاده چن و ژن و مندال و سهر و مال تان ده بریت و له مزگه و تدا خاچ ده په رستری و قورثانی لیدورده خریته وه و نویژی تیادا ناکریت، هه موو نه و شتانهش له گه ردنی نیوه دایه، چونکه نیوه بوون که بونه ته هوئی نه وه و مالی موسلمانان تان خواردوه هه تاوه کو به رگریان لییکه ن، که واته موسلمانان له ولاته کانی تردا چاوه پئی نیوه و والسلام علیکم^۵.

^۱ أبو داود، کتاب الجهاد، باب: داود الجهد (۱۱/۳)، ژماره: (۲۴۸۴).

^۲ مسلم، کتاب: الأمانة، باب قوله: لاتزال (۱۰۲۴/۳۱)، ژماره: ۱۷۶.

^۳ سعیدی کوری مه نصور گټراویه تییه وه، کتاب، الجهاد، ژماره: ۲۳۷۶، چنډ ریگه یه کی تری به هیزه ده کات.

^۴ صفة الغریاء، ل: ۲۰۵.

^۵ البداية والنهاية، له: واقدساه وه (۳۷۳/۱).

۸- پشت به ستن به زانایان و راویژ پیکردنیان له جه نگو به پړوه بردنی ولاتدا؛ سه لاهه دین هه میسه له گه ل زانایاندا بوو، له گه لایاندا داده نیشت و راویژ پیده کردن له جه نگو به پړوه بردنی ولات داو گوئی بۆ ناموژگاریه کانیاں ده گرت، ده به ست، نه و زانایه ش که زیاتر له گه لایدا بوو له کاتی سه فورو له شاردا بریتی بوو له القاضی الفاضل، سه رنجی قسه ولیکدانه وه کانی بده بۆ گرنګترین هوکاره کانی سه رکه وتن پاش کومه کی په روه ردگار، نه لئ: ولاته کان به سه رباز رزگار نه ده کران، به لکو به هوئی وته کانی الفاضل وه بوو قاضی فاضل رای به هیژو قسه ی راست و بپاری دانیانه ی پیشکه ش ده کردو له روجه نگو پلان و سیاست و فرمانپه وایدا راستگو بوو له گه لایدا، ابن کثیر نه لئ: قاضی الفاضل له میصردا ولاتی به پړوه ده بردو سولتان هه ر پاره یه کی پتویست بویه بوی ده نارد، و که شتیګه لیسی بنیات ناو نامه کانی سولتانیسی ده نویسی^۱، هه روه که سه لاهه دین له لایه ن زانایانه وه پشتیوانی ته وایی لئ ده کراو نه ویش راویژ پیده کردن و رای و ده رده گرتن، دواى سه رکه وتنی مه زنیسی له جه نگی حطین دا سه لاهه دین رای و ابوو که دريژه بدات به جیهاد دژ به خاچه رسته کان بۆ گه پاندنه وه ی شاره کانی شام بۆ ژیر ده سه لاتی موسلمانان، کومه لیکیش له زانایان له م نازادسازیه دا به شداریان کرد که له شوینی خویدا باسیان ده که یں به پشتیوانی په روه ردگار^۲، نه وه بوو سه لاهه دین پشتی به ست به زانایان بۆ نامه ده کردنی نوممه ت له رویی جیهاده وه و رونکردنه وه ی مه به ستی نیسلام له جیهاد و پتویستی پابه ند بوون پتوه ی و کارکردن بوی، زاناکانیش رۆلکی سه ره کیان هه بوو له به رزکردنه وه ی وره ی سوپا له جه نگی حطین و جه نګه کانی تردا.

۹- په یوه نډی باش له گه ل په روه ردگاردا؛ سه لاهه دین خاوه نی په رستش ونزای ژور بوو و نومیډی به هیژى به پشتیوانی و سه رخستنی په روه ردگار هه بوو، فرمانیسی به خه لک ده کرد بۆ کاری چاکه و دورکه وتن وه له خواپه وهانی ده دان بۆ تاعه ت و خواپه رستی و خوشی پیشه نگیان بوو له و بواره داو بواى بۆ ره خساندن بۆ پاککردنه وه ی ده رونیان و خه ریک بوون به خویندنه وه ی قورئان و وردبونه وه لئی و له به رکردنی، هه روه که ژور بایه خی به شه و نویژ ده داو ژور یادی په روه ردگاریسی ده کرد، سه ربازو فرمانده کانیسی بۆ هانده دا، نه وه بوو له خزمه ت زانایاندا

^۱ شذرات الذهب (۴/۳۲۷).

^۲ البداية والنهاية، دروس وتأملات فی الحروب الصلیبیه، ل: ۱۹۸.

^۳ دروس وتأملات فی الحروب الصلیبیه، ل: ۱۴۳.

داده‌نیش و قورئانی بۆ ده‌خویندنه‌وه و گوئی له‌رافه‌کردنی ده‌گرت، هه‌روه‌ها له‌گه‌ڵ خه‌لکی فه‌رمووده ناسدا داده‌نیش و لێئانه‌وه فێری تیگه‌یشتن له‌فه‌رمووده ده‌بوو، ئه‌مه‌ جگه له‌ئاماده‌بوونی له‌مه‌جلیسی زانایاندا، هه‌روه‌ها زانایان و مامۆستایان و رافه‌کارانی قورئانی بانگ ده‌کرد هه‌تاوه‌کو سوپاکه‌ی فێری قورئان و تیگه‌یشتن له‌ئاین بکه‌ن و په‌یوه‌ندیان به‌په‌روه‌ردگاره‌وه به‌هێز بکه‌ن، فه‌رمانیشتی ده‌دا به‌سه‌ریازه‌کانی که‌ه‌ستن بۆ شه‌و نوێژویدی په‌روه‌ردگار زۆر بکه‌ن، سه‌ردانی خێوه‌ته‌کانی ده‌کردو ئه‌گه‌ر خه‌لکی ناو خێوه‌تیک بی‌ئاگابونه‌یه به‌ئاگای ده‌هێنان و باسی پێویستی یادی په‌روه‌دگار و په‌رستش و گوێزپه‌لیکردنی بۆ ده‌کردن، دیاره ئه‌م کارانه‌ش گه‌رنگترین هۆکارن بۆ سه‌رکه‌وتن به‌سه‌ر دوژمندا.

۱۰- **خۆدانه‌ده‌ست په‌روه‌ردگار پاش خۆ ئاماده‌کردن:** یه‌کیکی تر له‌هۆکاره‌کانی سه‌رکه‌وتنی ئه‌وه‌بوو که‌پاش ده‌ستگرتن به‌هۆکاره‌کانه‌وه و فه‌راهم کردنیان هه‌ناسی ده‌برد بۆ په‌روه‌ردگار و داوی پشتیوانی و کۆمه‌کی لێده‌کرد، هه‌میشه ده‌ست به‌نزا بوو له‌ته‌نگانه‌شدا هه‌میشه په‌نای بۆ خوا ده‌بردو زۆر به‌کۆل و دڵسۆزانه ده‌پاراپه‌وه، القاضی زانا و هاوڕێی سه‌فه‌رو جیهادی ده‌رباره‌ی نزاو بارودۆخی له‌و کاتانه‌دا ده‌لێت: خێری ده‌کردو ده‌یشارد هه‌وه، له‌کاتی کێنوش بردنیشدا رازو نیازی خۆی بۆ په‌روه‌ردگار ده‌رده‌پێی و ده‌یوت: په‌روه‌ردگار، هۆکاره زه‌مینه‌کانی من به‌بنه‌ست گه‌شتوون و ده‌سته‌و سانه‌ له‌به‌رامبه‌ر سه‌رخستنی ئاینه‌که‌تداو ته‌نها په‌نا هێنان بۆ تۆو ده‌ستگرتن به‌ئاینه‌که‌ته‌و پشت به‌ستن به‌فه‌زلی تۆ ماوه‌ته‌وه، تۆم به‌سه‌و تۆ باشتترین پشت و په‌نای، بێنیم له‌کێنوشدا بوو فرمێسکه‌کانی به‌ریشیدا ده‌هاتنه‌ خواره‌وه و ئه‌م ده‌زانی چی ده‌وت^۱، پاشان خێرا په‌روه‌ردگار وه‌لامی نزا که‌ی ده‌دایه‌وه و خاچه‌رسته‌کانی توشی شه‌له‌زان و شکست هێنان ده‌کرد، به‌لێ ئه‌مه به‌ره‌می پشت به‌ستنی ته‌واوه به‌په‌روه‌ردگار و نزا کردنه له‌ناخی دله‌وه بۆ په‌روه‌ردگار که‌خۆی ده‌فه‌رموێت (وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ۚ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ) (الطلاق: ۲ - ۳)، واته‌ جا ئه‌وه‌ی له‌خوا به‌ترسیت و پارێزکارییت، ئه‌وه خوا ده‌روی لێده‌کاته‌وه و له‌شوێنیکه‌وه رزوی پێده‌به‌خشیت که‌حسابی بۆ نه‌کردییت و خۆی پێی نازانییت. ته‌فسیری ئاسان ل: ۵۵۸.

^۱ دروس وتأملات فی الحروب الصلیبیه، ل: ۱۴۳.

^۲ النواذر السلطانیة، ل: ۱۲.

ههروهه دهفه رموئیت: ﴿وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا﴾ (الطلاق: ۳)، واته: جا نه وهی پشت به خوا بهه سستیت، نه و زاته ی به سه، بۆ نه وهی یارمه تیده ری ده ربیت چونکه به راستی خواکارو فه رمانی خوی به نه نجام ده گه یه نیت بیگومان خوا بۆ هه موو شتیک نه خشه یه کی دیار یکراوی بپیارداوه. (ته فسیری ناسان، ل: ۵۵۸) ده شفه رموئیت: ﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ﴾ (البقرة: ۱۸۶)، واته نهی محمد (ﷺ) لیبتت نه گهر بهنده کانم پرسیارت لیبتکه نه ده رباره م، نه وه من نزفیکم لیبانه وه، به هاناو هاواری دوعا گوئیانه وه ده چم هه ر کاتیک لیم بپاپینه وه و نزا بکه نه، ده با نه وانیش به ده م بانگه وازی منه وه بپن و باوه {ی دامه زواو به من بهیئن بۆ نه وهی ریگای هوشیاری و ناگایی بگره به ر (ته فسیری ناسان، ل: ۴۷۴)}.

۱۱- سه رکه وتنی کاره هه والگریه کانی سه لاهه دین: سه لاهه دین توانی هه والگره کان دزه پتیکاته ریژی خاچه رسته کانه وه، نه وه بوو پیش جهنگی حطین سه لاهه دین توانی سیبلی هاوسه ری بۆهیموندی سییه می فه رمانپه وای نه نطاکیه رابکمیشیت و په یوه ندی نهیئی له گهل سه لاهه دیندا هه بیت و به رده وام له نه خشه و جموجولی خاچه رسته کان ناگاداری ده کرده وه، نه م کاره شی له به ره به یانی رۆژی حطیندا نه نجامدا، ابن الاثیر میژوونوسیش نه م "راستیه دوپاته کاته وه، ده لیت: شازاده ی نه نطاکیه په یوه ندی له گهل سه لاهه دیندا هه بوو له بارودوخی نه نطاکیه ناگاداری ده کرده وه^۱، أبو شامه ش ده لیت: هاوسه ری البرنسی خه لکی نه نطاکیه، که به خاتو سیبیل ناسرابو لایه نگری سولتان بوو وه ک چاوئیک سودی لیوه رده گرت له به رامبه ر دوژمندا، هه والو ناموژگاری پیشکه ش ده کردو له نه پنیه کانیا نه ناگاداری ده کرده وه و سولتانیش دیاری به نرخی پیشکه ش ده کردو ریژی لیده نا^۲، یه کیک له هۆکاره کانی سه رکه وتن له حطینیشدا گرنگیدانی پیویست بوو به م لایه نه و نه مه ش سه لاهه دینی له ده ستریزی کتوپر پاراست و صن تزویش ده رباره ی گرنگی نه م کاره ده نوسیت: نه گهر دوژمن بناسیت و خوشت بناسیت، تیر هیچ پاساوئیک نییه بۆ ترسان له سه د جهنگ، به لام نه گهر خوشت ناسی و دوژمنت نه ناسی نه وه له هه موو جهنگیکدا توشی

^۱ دور المرأة فی الاستخبارات الاسلامیه، ل: ۶۷.

^۲ حین وقائع وعبر، عبدالفتاح عاشور، ل: ۴۵.

شکست دهیبت^۱ بلیمه تی سه لآحه دین له پیکهینانی توپیکی په یوه ندی هه والگیری توکمه دا بوو له ریزی خاچه رسته کانداهه جوریک که هه والی جموجوله کانی خیرا پیده گهشت^۲.

۱۲- **ئهو هوکارانه ی که په یوه ندی به خاچه رسته کانه وه هه بوو:** خاچه رسته کان له م جهنگه دا بهش بهش بوو بوون له کاتییدا که قومصی فرمانپروای طرابلس روویه پوویوونه وه ی پی باش بوو، نه رناتی فرمانپروای کرکی لی راست بوویه وه و تومه تباری کرد به ترسنوکی و بونی په یوه ندی له گه ل^۳ موسلمانان کانداهه پروپاگنده کردن بوهیزیان و نهرمی نواندن له بهرامبه ریاندا به هوئی نه وه ی که سه لآحه دین و موسلمانان هاوسه ره که یان له قه لای طبری ده گه مارو دابوو، هه ربویه بینیمان هه ره که هه لی بو هه لکه وت به سه ریازه کانییه وه هه لات و له دژوارترین کاتدا خاچه رسته کانی به جیهیشت هه روک چون خیزانه که ی له م بارودوخه ناله باره دا جیی هیشت.

• **نه وه بوو به شیوه یه کی ساویلکانه که وتنه ناو هو داوه وه که سه لآحه دین بوئی ته نیبون، پیشتریش قونصی طرابلس هه سته پیکرد و ناگاداریکردنه وه لیتی.**

• **روخانی لایه نی مه عنه وه ی وره یان له سه ره تای جهنگه که دا دهره نجامی په لاماره به هیزو کتوپره کانی موسلمانان، که زور نه بهردانه هیرشیان دهردو به ته وای وره ی خاچه رستانیان رووخاند.**

• **خرابی به دپوشتی خاچه رسته کان و بلاویوونه وه ی خراپه کاری له ناویاندا، چونکه به شیکی زوریان بو تالانی و خوینپرشتن و دزی هاتیبون، سه رکه وتنی نه وانهش به سه ر باوه پدارانی یه کتاپه رستدا دووره، سه بارهت به مهش گوستاف لوبون له کتیبی (حضارة العرب) دا ده لیت: نه وه ی که جیی تیرامانه نه وه یه که نه وسوپایه زور بی ره وشت بوون و هیچ به هایه کی ره وشتیان نه بوو، به لکو کومه له خه لکیکی خراپه کارو نزم و بی ره وشت بوون، نه م جوړه که سانهش دوزمن و له ناوهری شارستانین، چونکه جگه له بیباوه پرو دزو زیناکه رو پیاو کوژو خیانه تکارو راهبی بی ره وشت که سی تریان تیادا نه بوو^۴.**

۱۳- **زای ابی الحسن الندوی دهر باره ی نهینی سه رکه وتنی سه لآحه دین: شیخی نه ده وه ی وتاریکی له (رابطة العالم الاسلامی) دا پیشکه شکرد که تیایدا هاتیبوو: چاره سه ری یه که می کی شه ی**

^۱ الاستخبارات العسكرية فی الاسلام، ل: ۳۱۱.

^۲ تاریخ الأیوبین، ل: ۱۵۳.

^۳ حضارة العرب: ۳۲۸.

فەلەستین ئەوێهە کە سەلاحەدینێک لە سەر شاتۆی کیشەیی فەلەستین و جیهادی ئیسلامیدا
بۆجاری دووهم دەرکەوێت: الزرکلی دەلێت:

هاتی صلاح الدین ثانیە فینا وجددی حطین أو شبه حطینا

.. نەینێ ئەو سەرکەوتنە مەزنەیی سەلاحەدین چی بوو کە جیهانی هینایە خرۆش و، رێپەرەوی
میژووی گۆپی؟ نەینێ تەنھا ئەوێهە کە ئەو موسڵمان و باوەردار و موخەمەدی بوو جگە لە زمانی
قورئان هیچی تری نە دەزانی، تەنھا زمانی بیرو باوەرپی دەزانی، زمانی بەهەشتی دەزانی و
موسڵمانانیش ھەروابوون... موسڵمانانیش ھەتاوھەکو ئەمڕۆ ھەچەندە رەوتی مادیی و پەرەردەیی
ھاوچەرخی کاریگەری خۆیان ھەبوو لە سەری، بەلام ھێشتا تەنھا زمانی قورئان و دەزانن، بێگومان
موسڵمانان لە رۆژھەلات و رۆژئاوای زەویدا، ھەچەندە زمانیان جیاواز بێت، ھەچەندە زیرەکو
ناو دارو لیھاتوو بن ئەمڕۆ تەنھا زمانی محەمەد (د.خ) دەزانن کە باوەرپیان پێئێناوێ و ھە
پێغەمبەرێکی نەمرو ھەلگری ئالای جیهادی پێرۆز، ئەوان تەنھا زمانی قورئان دەزانن، باریان
بە زمانی قورئان بیان دەوێت نەک بە زمانی سیاسەت، سۆزو باوەرپیان بۆ ووشەی جیھاد بجولێن و
تامەرزۆی شەھیدیان بۆ باس بکەن، ئەوان تا ئەمڕۆش باش ئەو زمانە دەزانن، تاقە نەینێ ھەژمونی
سەلاحەدین بە سەر دۆ گیانەکاندا لەوێ دابوو کە ئەم نەینێھە دەزانی، لە راستیدا موسڵمانان بۆ
جیھاد نە بێت ناجولێن، بۆیە سەلاحەدین لە ژێر سەرکردایەتیدا جۆرەھا سەرکردەیی کۆکردووە و وێرایی
چەندین گەلی جیا جیا توانی جیهادی ئیسلامی یە کێخات و بە سەر ئەو ھەموو دابەشبوون و
ناکۆکیەدا زۆل بێت، بەلام ئایا چۆن توانی ئەم جیھانە بە فراروان و جۆراوجۆرە لە رووی مەزھەب و
رۆشنبیری و کلتورە و یە کێخات؟ چۆن توانی لەم کاتە ناسکەدا لە ژێر ئالای ئیسلامدا یە کگرتن
بە دیبێت؟ ئالای نەتووە پەرستی عەرەبی بەرزنە کردووە رێم پێبەدەن ھەتاوھەکو بێت: من
بەرەچە ئەکە ھندیم و کلتوریشم ھندێ لە ھیندا لە دایکبووم و گەرە بووم، بەلام باوەریم بە محەمەد
(د.خ) بە قورئان ھەبە و ملیونەھا دۆ ھەبە تامەرزۆ بە ئاواتی ئێو ھەبە و ئامادە یە گیان و
ژیان و تەندروستی لە پێناو ئاندا بەخت بکات، قەسابخانە یەکی گەرە لە ھیندا روویدا لە ئەحمەد ئاباد
لەم نزیکاندا، ھۆی چیبوو؟ چونکە کۆبونەوێھەکی ئیسلامی گەرە ھەبوو بۆ پشتیوانی کردن
لە مەسەلەیی فەلەستین، ئەم قەسابخانە یە ئەم جەنگە تائیفیە بۆیە روویدا، چونکە موسڵمانان
لە دوروی خاک و بەر بەستە دەریایەکاندا و وێرایی شارەزا نەبوون لە زمانی عەرەبی، ئەم کۆبونەوێ
میژووی مەزنەیان ئەنجامدا بۆ داکۆکی کردن لە مەسەلەیی فەلەستین، ئەمەش بەلگە یەکی روونە
لە سەر ئەوێ کە دڵنێکی باوەردار و دڵسۆز ھەن کە تەنھا پەرەردگار رادەیی دڵسۆزبان دەزانێت و
زمانی سیاسەت و دیپلۆماتی نازانن، بەلکو زمانی باوەر و سۆزداری بۆ قورئان دەزانن، بەم پێش

ئىۋە سامانىكتان ھەيە كەنەمريكاو روسيا نيانه، كەنەویش سامانى باۋەرە، باۋەرەي بەھىزو لە بن ھەتو... ئەم سامانە ھەيە، بەلام پىۋىستى بەجولاندن ھەيە جولاندنىكى راستگۆ باۋەرەدارانە^۱.

چوارەم: كاردانە ۋە كانى جەنگى حگىن:

۱- خۇشحالى القاچى الفاچل بەسەر كەوتن لە حگىندا: القاضى الفاضل لەسەر كەوتنى حطيندا لە دىمەشق دابوو، كاتىك ئەم ھەوالەي پىگەيشت نامەيەكى نووسى بۆسولتان كەتيايدا ھاتبوو: با كەرەمان خۇشحالىبەت بە ۋەي كەپەرەردگار ئاينى راستى بە ھۆي ئە ۋە ۋە پايەدار كەرد، ۋەك دەلەين: ئىستا بووى بەگەرەي مەن و گەرەي ھەموو مۇسلمانان، خۋاي گەرەش دوو نىعمەتى ديارو ناديارى پىتەخشىويت و دوو مۇلكى پىداويت: مۇلكى دونياو دوارۆز، بەندە ئەم نامەيەي نوسى ھىشتا سەرمان لە كەپنوش بەرزنە كەردۆتە ۋە فرمىسكە كان وشك نەبۇنەتە ۋە چەندە بە ئاۋاتە ۋە بوم كەكتىسە كان بىتە ۋە بە مەزگەرت، ئەو شۆيتەي كەتيايدا دەوترىت خۋاي گەرەي سىيەمىنى سى كەسەكەيە تيايدا بوترىت: خۋاي گەرەيەكە سوپاسگوزارى پەرەردگار جارىك لە زمان و جارىكى لە پىلوى چاومان دەرپىت....

تللك المكارم لأقعبان من لبنٍ وذلك الفتح لأعمان واليمن

وذلك السيف لاسيف ابن ذى يزن

زمانەكانىش دۋاي ئەم ئازادسازى تەسبىحات و ستايشى بى كۆتايان دەبىت^۲.

۲- نمونەيەك لەشەرى عىمادى ئەصفەھانى دەرپارەي حطين:

يايوم حطين والأبطال عابسة	وبالعجاجة وجه الشمس قد عبسا
أريت فيه عظيم الكفر مُحترقاً	مُعقراً خُدّه والأنف قد نَعَساً ^۳
يأطهر سيفُ برى رأس البرنس فقد	أصاب أعظم من بالشركِ فدُجسا
وغاص إذ طار ذاك الرأس في دمه	كانه ضفدع في الماء قد غطس
عرى ظُباه من الأغماد مهرقة	دماً من الشرك رذاها به وكسا
مَم سَيْفُهُ في دماء القوم مغمسٌ من	كلٍّ من لم يزل في الكفر مُنغمساً
أفناهم قتلهم والأسرُ فانتكسوا	وبيتُ كفرهم من خبثهم كُنساً ^۴

۳- ھەر ۋە ھاشەھاب فتیان الشاغوری دەلیت:

^۱ محاضرات فی الفكر والدعوة (۲/۲۲۸، ۲۲۹).

^۲ كتاب الروضتين (۳/۳۰۶).

^۳ ھەمان سەرچاۋە، ل: (۳/۳۰۰، ۳۰۱).

^۴ ھەمان سەرچاۋە، ل: (۳/۳۰۱).

جاشت جيوش الشرك يوم لقيتهم
أوردت أطراف الدِّماح صُدُورهم
فهناك لم يُرَ غيرُ نجم مُقبلٍ
فمن الذي من جيشهم لم يُحترم
حتى لقد بيعت عقائلُ أرهقت
سقت الممالكُ الكرامُ ملوكهم
وعجمت عُودَ صليبيهم فكسرت
أعلى الأدهام^٢ من أسرت وأرخصت
وجعلت شرق الأرض يحسد غربها
لا يَعدَمَنَّك المسلمون فكم يد
أمنت سريتهم وصنت حريمهم
ما إن رآك الله إلا آمراً
متواضعاً لله جلَّ جلاله
لم يخل سماعاً من هناءٍ منهئىء
واستعظم الأخبار عنك معاشرُ
مضت الملوك ولم تنل عشر الذي

يتدامرون على متون الضمير
فولعن في علق التَّجيع^١ الأحمر
في إثر عِفريت رحيم مدبر
ومن الذي من جمعهم لم يؤسر
بالسبي بالثمن الأخس الأحقر
كأسابه سقت اللثيم الهنفرى
وسواك ألفاه صليب المكسر
بيض الصوارم من زهاب العسكر
بك فهو داع دعوة المستنصر
أوليتهم معروفها م ينكر
ودرأت عنهم قاصمات الأظهر
فيهم بمعروف ومُنكر ومُنكر
وبك اضمحلَّت سطوة المتكبر
للمسلمين ومن سماع مبشر
فاستصغروا واستعظموا بالمخبر
أوتيته من منجح أو مفخر^٣

^١ كتاب الروضتين (٣/٣٠١).

^٢ الأدهام جمع، مفردهما: أدهم

^٣ كتاب الروضتين (٣/٣٠٤).

٤- هه روهها نه بو حه سه ن عه لی نه لساعاتی نه نازا دکردنی گه بیهه ده ده لیت:

شاعر ده لیت:

جلت عزماتک الفتح المینا	فقد قرّت المؤمنینا
رددت أخیة الاسلام لما	غدا صرف القضاء بها صمینا
وهان بك الصليب وكان قدما	یغرّ علی العوالی أن یهونا
یقاتل کلّ ذی ملّک ریاء	وأنت تقاتل الأعداء دینا
غدّت فی وجنة الأيام خالاً	وفی جید العلأ عقداً ثمیناً
فیا لله کم سرّت قلوباً	وبالله کم أبکت عیونا
وما طبریة إلا هدی	ترفع عن أكف الأمسینا
حصان اللیل لم تقذف بسوء	وسل عنها الیالی والسینا
فصنّخت ختامها قسراً ومن ذا	فكان نتاجها الحرب الزبونا
منال بدّ أهل الأرض طراً	سیواک ومعیقل أعیا القرونا
فست حتی رأت کفواً	وغایة کلّ قاس أن یلینا
قضیت فریضة الاسلام منها	وصدّت الأمانی والظنوننا
تَهْزُ معاطف القدس ابتهاجاً	وثرّضی عنک مکة والحبوننا
فلو أن الجماد یطیق لطقاً	لنادتک ادخلوها آمیننا
جعلت صباح أهلها ظلاماً	وأبدلت الزئیر بها أنینا
تخال حُماة حوزّتها نساء	بموضون الحدید مقنّعینا
لیبضک فی جمّاجهم غناء	لذید علم الطیر الحنینا
تمیلُ إلى المُثَقِّفة العوالی	فهل أمست رماحاً أم غصُوننا
یکاد التّقع یذهلها فلولا	بروق القاضبات لما هُدننا ^١
فکم حازت قدود قنّاک منها	قدوداً کالقنا لونا ولینا
وغیداً کالجاذر آنسات ^٢	کغید ندادک أبکاراً وعوننا

هه روهها ده لیت:

فلا عَدِمَ الشامُ وساکنوه ظبی تشفی بها الداء الدفینا

^١ کتاب الروضتین (٣/٣٠٥).

^٢ الجاذر: بیجووی مانگای کتوبیه.

سُهاد جُفْنُها فی کلِّ فتح	سُهاد یمْنَح الغمض الجفونا
فألم بالسَّواحِل فهُی صور	إلیک وألحق الهام المُننا
فقلب القدس مسرورٌ ولولا	سُطاک لکان مکتباً حزینا
أدْرَتْ علی الفرنج وقد تلاَقَتْ	جُموعُهُم علیک رَحی طَحُونَا
ففی بیسان ذاقوا منک بؤساً	وفی صفد أتوک مُصَفَّدینَا
لقد جاءتهم الأحداث جمعاً	کان صروفها کانت کمینَا
وخانهم الزمان ولا ملامٌ	فلست بُمْبغضَ زَمناً خَوُونَا
لقد جَرَّدَتْ عِزماً ناصریاً	له هَوَاتِ الکواکِبُ ساجدین
لقد أتبع من طلب المعالی	وحاول أن یسوس المسلمینَا ^۱

۵- خه ویکی سهیر:

دایکی سولتان سه لآحه دین باسی نه وه ده کات که له خه ویدا سکپرپووه به سولتانه وه و پتیاان وتووه: سکت شمشیرِیکی له شمشیرِده کانی خوا تیادایه^۲.

۶- نازادسازیه کانی که نار پیش نازادکردنی قودس:

دوای نه وهی که خوای گوره سهرکه وتنی به خشی به سه لآحه دین له جهنگی نه مری حطین، که نه مهش به کللی نازادسازیه نیسلامیه کان له ناوچه که دا داده نریت^۳ سه لآحه دین ویستی نه و جیهاده مه زنه ی به نازادکردنی شاری قودس و ده رپه پاندنی خاچه رسته کان تیایدا کوتای پیبِنِیت، به لام راسته وخو به ره و قودس نه پوشتن، به لکو رووکردنه که نار ده ریای پیباشتر بوو بۆ نازادکردنی شارو حه ساروقه لاکانی خاچه رستان نه مهش له بهر چند هویه ک:

أ- هه ستانی به هیرشی راسته وخو بۆ سه رشاری قودس ده بیته هوی وروژاندنی هه موو به صره هیزه خاچه رسته کان له ناوچه که داو هه موان له درئی کۆده بنه وه، رهنگه نه مهش نازادکردنی نه و وشاره دوابخت.

ب- نازادکردنی نه م شاری له لایه ن سه لآحه دینه وه له وانه یه نیگه رانییه کی زور لای جیهانی روژ ناوا دروست بکات و به هه موو هیژیکیا نه وه ده که ونه خوایان بۆ رووبه پووبونه وه ی.

^۱ هه مان سه رچاوه (۳/۳۰۶).

^۲ مفرج الکروب (۲/۸۸).

^۳ سیاسة صلاح الدین فی بلاد میسر، ل: ۳۰۵.

ج- ههروهه له بهر ناشنایه تی به و توکمه یین و قایم کاریانه ی که خاچه رسته کان له ناو شورواو له ده ره وه ی ئه و شارهدا کردبوویان.

د- بهرۆشتنی به ره و شاره کانی که نار ده ریا ویستی خاچه رسته کان له بنکه ی ده ریایه کانیان بپهش بکات و که ده یان به سته وه به جیهانی ده ره وه به تاییهت به رۆژئاوای ئه وروپایی و، له ناو ولاتی شامدا که مارۆیان بدات.

ه- ویستی په یوه ندی ده ریایی خیرا له نیتوان به نده ره کانی که ناری میسرو که ناری شام ئاسان بکات.^۱

له بهر ئه م هۆیانه سه لاهه دین هه ستا به ریکه وتن به ره و ئه و ناوچه و سه نگه ره خاچه رسته نه ی که که وتونه ته که نار ده ریا له چوارچێوه ی نه خشه یه کدا بۆلاوازکردنی توانا کانیان و ریکرتن له گه شتنی کۆمه کی بۆیان له ئه وروپاوه ^۲. ئه وه بوو له رۆژی یه کشه ممه ۲۵ ی ره بیعی دووه می سالی ۵۸۳ هـ/ی ته موزی ۱۱۸۷ زدا سه لاهه دین له طهریه لای داو ده سته گرت به سه ر قه لاکه یدا، تارۆژی سێشه ممه تیایدا مایه وه و کاروباره کانی ریکخست، پاشان صارم الدین قایماز النجمی تیادا دانا^۳، له رۆژی چوارشه ممه ۸ ی ته موزی ۱۱۸۷ زدا سه لاهه دین به ره و عه ککا به ریکه وت^۴ هه ر که گه یشته نزیکه خه لکه که ی هاتنه ده ره وه و تکاو داواکاری په نادانیان لیکرد، ئه ویش په نایدان و له سه رو مالیان دلنای کردنه وه و، سه رپشکی کردن له نیتوان مانه وه و کۆچکردندا ئه وانیشی کۆچیان کردو سوپای ئه یوبی هاته ناو شاره وه له رۆژی هه یینی مانگی جه مادی یه که می ۵۸۳ هـ/ی داو ده ستیان گرت به سه ر ئه و چه و پارانه ی که تیایدا بوو و دیله موسلمان ه کانیشیان تیادا ئازادکرد که ژماره یان چوار هه زار دیل بوو، ئه م کارانه یان ئه نجامدا به بێ ئه وه ی هیچ زیانیك بگه یه نن به خه لکی ناوچه که، یان به بازرگانه بوندوقی و بیازنیه کان^۵، ئه م سیاسه تی چاوپۆشی کردنه ش که سه لاهه دین گرتیه بهر سودی نۆری هه بوو، چونکه بووه هۆکاریك بۆ ئاسانکردنی رزگارکردنی شاره که ناریه کان به یی روودانی بهرگرییه کی نۆر، ههروهک ئه م سیاسه ته ش رۆلی هه بوو له بهرده وامیوونی ژیانی ئابوری

^۱ صلاح الدین و تحریر القدس، علیه ی المهدی، ل: ۱۲۴.

^۲ صلاح الدین و تحریر القدس، علیه ی المهدی، ل: ۱۲۴.

^۳ کتاب الروضتین (۷۹/۲)، مفرج الکروب (۱۹۶/۲).

^۴ عه ککا: شارێکی گه وده و فراوانه و به نده رێکی باشی هه یه.

^۵ النوادر السلطانية، ل: ۷۹.

^۶ سياسة صلاح الدین، ل: ۲۹۷.

له‌شاره‌که‌دا دواى هه‌ستکردن باززگانه رۆژئاواييه‌کان به‌دادگه‌رى و لیبورییه‌ی سه‌لاحه‌دین^١. نه‌وه بوو سه‌لاحه‌دین بۆ ماوه‌یه‌ک له‌عه‌ککادا مایه‌وه‌و، کردی به‌بنه‌که‌یه‌ک بۆ ده‌رچوونی سوپاکه‌ی بۆ ئازادکردنی سه‌ربازگه‌ نزیکه‌کان) وه‌ک: ناصره‌و قیساریه‌و حه‌یفاو صفوریه‌و شقیق و فوله‌و طور شوینه‌ نزیکه‌کانی تر^٢. توانی ده‌ستیان به‌سه‌ردا بگریت، پاشان ده‌ستی گرت به‌سه‌ر شاری نابلس و خه‌لکی شاره‌که‌ی له‌سه‌ر مال و مۆلکیان هیشته‌وه‌ به‌هۆی نه‌وه‌ی که‌ موسولمان بوون و پاش داگیرکردنی له‌لایه‌ن خاچه‌رسته‌کانه‌وه‌ تیايدا مابوونه‌وه^٣. هه‌روه‌ها صیداو به‌یروتن و ناوچه‌ی جیلیلش ئازادکران، به‌لام سه‌لاحه‌دین پریاریدا که‌ رزگارکردنی صور دواى رزگارکردنی به‌یت المقدس بیت، هه‌ر بۆیه‌ نیازی به‌ریکه‌وتنی به‌ره‌و عه‌سقه‌لانی هه‌بوو چونکه‌ ئازادکردنی ئاسانتره^٤ و ده‌که‌وێته‌ چوار رێیانیکه‌وه‌ له‌نیوان ولاتی شام و میسردا^٥، له‌رێی عه‌سقه‌لانیشتدا ده‌ستی گرت به‌سه‌ر ره‌مله‌و قه‌لای تبین و بیت لحم و خه‌لیلداو عه‌سقه‌لانیشت له‌ره‌جه‌بی سالی ٥٨٣ه‌/ ئه‌یلولی ١١٨٧زدا خه‌زی دا به‌ده‌سته‌وه^٦. هه‌روه‌ها شاره‌کانی غه‌ززه‌و داروم و نه‌رسوف و نظرون و بیت جبریلی ئازادکرد، الملك العادلی برایشی له‌میسره‌وه‌ هێرشی هێنا و ده‌ستی گرت به‌سه‌ریانادا، به‌م شیوه‌یه‌ هه‌موو شارو قه‌لا ناوخۆییه‌کان ده‌ستیان به‌سه‌ردا گیرا جگه‌ له‌کرك و شوبک که‌توانیان خۆراگرن به‌م پێیه‌ش ته‌واوی ناوچه‌کانی که‌نار ده‌ریا که‌وته‌ ده‌ست سه‌لاحه‌دینه‌وه‌ له‌به‌یروتنه‌وه‌ هه‌تاوه‌کو یافا جگه‌ له‌شاری صور که‌مه‌ریکیز کونراد دی مونتفراتی تیا‌دا‌بوو له‌و کاته‌دا، که‌زۆر فیلبازو به‌هێزو پاره‌داربوو، ده‌ستی دایه‌ نه‌جامدانی قایمکاری له‌شاره‌که‌داو نوێکردنه‌وه‌ی هه‌لکه‌ندنی خه‌نده‌قه‌که‌ی وه‌ک خۆئاماده‌کردنیک، بۆ رووبه‌رپووبوونه‌وه‌ی سه‌لاحه‌دین^٧، به‌تایبه‌ت که‌سه‌رجه‌م نه‌و هێزانه‌ی که‌ له‌شاره‌کانی که‌نار ده‌ریاوه‌ ده‌رچووبوون روویان کردبوویه‌ صور، دواى نه‌وه‌ی که‌سه‌لاحه‌دین سه‌رپشکی کردن له‌هه‌لبژاردن له‌نیوان به‌یتولمه‌قدیس و صورداو زۆربه‌یان رویان کرده‌ صور^٨.

^١ صلاح الدین و تحریر القدس، ل: ١٢٥.

^٢ مغرر الکروب (٢٠٢/٢).

^٣ هه‌مان سه‌رچاوه (٢٠٢/٢، ٢٠٣).

^٤ النوادر السلطانية، ل: ٨٠، صلاح الدین و تحریر القدس، ل: ١٢٦.

^٥ صلاح الدین و تحریر القدس، ل: ١٢٦.

^٦ النوادر السلطانية، ل: ٨٠، صلاح الدین و تحریر القدس، ل: ١٢٦.

^٧ مغرر الکروب (٢٠٨/٢، ٢٠٩).

^٨ صلاح الدین و تحریر القدس.

پینځم: ددره نجامه کانی جهنگی حطین:

جهنگیکی په کلاکه ره وه بوو: جهنگی حطین به وه وسف ده کریت که جهنگیکی په کلاکه ره وه بوو، چونکه نه خشی دابه شبوونی سیاسی له ناوچه که دا گوړی و پاش نه م جهنگه ش نه و سولتانه تیځو شهره ش که وته پې بۆ نازادکردنی شاره کانی که ناری شامو په ک له دوی په ک له بهر ده ستیدا شکستیان ده هیئا جگه له صور که زور توکمه بوو، به م شیوه په گرفتگی که ناری شام چاره سه رکرا که ماوه په کی زور بوو موسلمان کانی تیادا وده درنرابوو، له راستیشدا مړوځ به سه رنجدانی ده قه کانی سه رچاوه میژوویه په کانی نه م سه رده مه سه رسام ده بیت له بهرام بهر شه پوځی شکست هیئانی شاره خاچه رسته کانداه په شیوه په کی که م وینه که ره نگدانه وهی نه و ه ژموونه سه ربازی په کلایه نه بوو که موسلمان کان به ده ستیان هیئانبوو^۱، هه روه ها نه و قه لا خاچه رسته تیکشکان که به به رده وامی په لاماری موسلمان کانیان ده داو^۲، هه ندی جار ژیان لیځریدبوونه دوزه خ، له و قه لایانه ش طبریه و صفدو هونین و تبین و بغراس و دريساک و حجر شغلن والقصیر و قه لا کانی تر، پاش نه وه ش موسلمان کان بیت المقدسیان نازاد کرد که پایته ختی قه واره ی خاچه رست بوو^۳.

۱- **سهره تاي کوتاي هیئانی به بوونی خاچه رستی:** جهنگی حطین که وره ترین کاره سات بوو که به سه ر خاچه رسته کانداهات، به لکو نه م جهنگه مزگینی سه رکه وتنی موسلمان کان بوو بۆ له ناویردنی که وره ترین بزوتنه وهی داگیرکاری که جیهان له سه ده کانی ناوه پاستدا به خویه وه بینی، هه روه ک سنوریک بوو که تیایدا هه لکشانی خاچه رستان به ره و روژه لاتی نیسلا می پاشه کشه ی کردو سه رته تاي کوتایی هیئانبوو به بوونی خاچه رسته کان^۴، نه م جهنگه ش کوتایی به ماوه ی نو سه ده له لاوازی و تیځچوون په رته وازه یی ناوچه ی نیسلا می هیئا، گرنگی په کیټی نیوان ولاته کانی نه م ناوچه جوگرافیه ی باشوری روژناوای ناسیاو میسری ده رخت بۆ روو به روو بوونه وهی مه ترسیه کان، له راستیدا حطین سه رته تايه کی نوی بوو بۆ هاوسه نگی هیزه کان و سه لماندی که سه رکه وتن به سه ر هیزی فره نه کانداه شتیکی مه حال نییه، نه و لیځو لینه وه میژوویه هاوچه رخانه ش که باسیان له ورده کارییه کانی نه م قوناغه کردوه سه لماندویانه که جهنگی حطین به سه رکه وتنی سه للاحه دین کوتایی پنهات، به لام نه م جهنگه

^۱ الحروب الصلیبیه، العلاقات بین الشرق والغرب، ل: ۲۱۹.

^۲ النوادر السلطانیة، ل: ۸۹، ۹۶.

^۳ الحروب الصلیبیه، العلاقات بین الشرق والغرب، ل: ۲۲۰.

^۴ تاریخ الأیوبیین فی مصر، ل: ۵۳.

نه يتوانی به ته واوی فەرهنجه کان ریشه کیش بکات، چونکه له رووی ستراتیژییه وه نه مه جهنگیکی یه کلاکه ره وه بوو لونیوان دوو قوناغدا، به و مانایه ی که کوتایی به قوناغی پاشه کشه هیتاو بناغهی سه رکه وتن و پیشکه وتنی داناو نه و ریگه دوورو زه حمه ته ی بری که هه لبه زو دابه زو هیژشی هه لگه پاوه ی به خووه بینی هه تاوه کو سه نگره رکه کانی فەرهنجه کانی له ق کردو شانشینه که یانی هه لوه شانده وه و ده ریبه پاندن له ناوچه که^۱.

۲- به رزبوونه وه ی پله و پایه ی سه لاهه دین: الرافع (به رزکه ره وه) یه کیکه له ناوه کانی په روه ردگار جهنگی حطینیش یه کیک بوو له و هۆکارانه ی که خوای گه وره به هۆیه وه سه لاهه دینی به رزکرده وه و چووه ریزی گه وره خه باتگپرو سه رکرده وه فرمانده موسلمانانه کانه وه، هه روه ها متمانه ی گپراهه وه بۆ موسلمانانه کان و که رامه تیشی پیبه خشینه وه دوا ی نه وه ی که به مردنی نوره دین مه حمود له ده ستیاند^۲.

نهم جهنگه ش ده ننگدانه وه ی باشی هه بوو له ریزی موسلمانانه کاندایه گشتی و خه لکی دیمه شق له و رۆزگارده دا که پایته خت و باره گای سه رکه کی بوو، دادوه رو نوسه رکه کانی تیا بوو که به دریژای جهنگه که له کپنوشدا بوون بۆ په روه ردگار و نزای سه رکه وتنیان بۆ ده کرد، کاتیک زانیشیان سه رکه وتنوه، به گریان و فرمیسک خوشیان ده رده بری و سوپاس وستایشی خویان کرد^۳.

۳- جهنگی حگین کلیلی به یتوله قدیس: جهنگی حطین جهنگی رزگارکردنی فه له ستین بوو، چونکه ریخۆشکه ر بوو بۆ سه رکه وتن و نازادکردنی به یتوله قدیس، پاشماوه ی فه له ستین و، نیین واصلیش وه سفی نه م جهنگه مان بۆ ده کاو ده لیت: جهنگی حطین کلیلی نازادسازیه کانی سوپای نیسلام بوو به هۆیه وه توانرا بیت المقدس رزگاریکریت^۴. هه روه ک بازنه ی پیگه یاندنی نازادسازیه کانی نوره دین مه حمود و رکن الدین بیبرسی بند قاری بوو له و کاته وه که پاشاکانی فەرهنج هاتنه ناوچه کانی که نار ده ریاوه و ده ستیان گرت به سه ریدا، جهنگی هاوشتیه ی حطین له نیوان نه وان و موسلمانانه کاندایه رووی نه دابوو، ده سا ره حمه تی خوا له الملك الناصرو رۆحی شادبیت، دیاره له پاش هاوه لان نیسلام پیاوی وه ک شوو

^۱ هه مان سه رچاوه ، ل: ۱۵۳.

^۲ تاریخ الايوين في مصر، ل: ۱۵۴.

^۳ مفرج الکروب (۱۸۸/۲).

^۴ ابن عمر بن عبدالعزيز رحمة الله.

نورەدىنى بەخۆۋە نەبىنىيە^۱، چونكى ئەوان تىگەشتىيان بۆ ئاين نوپكردهۋە و بىناى يەكتاپەرستىيان بنىاتنايەۋە دواى داپوخانى، پاش ئەوانىش خواى گەرە پالپشتى ئىسلامى كرد بەپاشا مظفر الدىن بىبىرس، كەلەۋان سەرسوپهيتنەرتەر بوو، چونكى ئەو دواى دەستگرتنى تەتاردا ھات بەسەر زۆربەى ناۋچەكانى ولاتى ئىسلامىدا، لەكاتىكدا كەخەلك ناۋمىد بوو بوون لەبوژانەۋە ھەستانەۋە بەلام ئەو تەتارەكانى پەرتەۋازە كردو ولاتانى ئىسلامى پاراستو زۆربەى قەلاكانى كەنار دەرياي لەفرەنجەكان سەندەۋە^۲.

۴- **گرنگى ھوشيارى جوگرافى:** ئەم جەنگە گرنگى ھوشيارى تەۋاى بەپيويستى سود ۋەرگرتن لەپىگە ۋە شوپىنى جوگرافى رۆژھەلاتى ئىسلامى ۋە سود ۋەرگرتن لەتايبەتمەندىيەكانى دەرخت ھەتاۋەكو بىيتە فاكتەرېكى كارا لەفاكتەرەكانى ھىزى خودى زاتى، لەئامازەكانى ئەم جەنگەش دەرکەوتنى گرنگى مىسر ۋەك بىنكەيەكى مادىي مرقىسى كەزۆر پيويست بۆ بەستەۋەى جىھانى ئىسلامى بەرۆژھەلاتى نىزىكەۋە، ھەرۋەھا گرنگى زەۋى فەلەستىنىش دەرکەوت پردىك يان گوزەرىك لەنىۋان شامو مىسردا^۳.

۵- **سام ۋە شكۆى سەلاخەدىن ۋە ئاۋىتە بوونى، لەگەل رىزۋ سەرسامىدا:** ناۋى سەلاخەدىن پاش ئەو سەرکەوتنەى ترسىكى خستبوۋە دلى خاچپەرستانەۋە كەئاۋىتە بوو بوو لەگەل رىزۋ سەرسامىدا، لەبەر ئەو پىاۋەتى ۋجوامىرى ۋ ئازايەتتەى كە لەفتوحەكانىدا پىتى ناسرابوو، ھەرۋەك لىبوردەيى ۋ ھەلسوكەوتى جوانى لەگەل دىلەكانىدا كاريگەرى زۆرى ھەبوو لەخۆ بەدەستەۋەدانى زۆر شارو قەلاى خاچپەرستدا بەبى بەرگرى، لەراستىشدا سەلاخەدىن مېھرەبانى ۋ جوامىرى ۋ ئازايەتتەى زۆرى نواند لەمامەلەى لەگەل خاچپەرستەكاندا، بەھۆى ئەم سىفەتانەشەۋە سوپاكەى دانى بەخۆيدا دەرگرت لەكاتى سەرکەوتنىداۋ كارى دپنداۋ نامرۆفانەى ئەنجامنەدەدا، كە لەكاتەدا باۋو بوو، دەربارەى پىاۋەتى سەلاخەدىن لەگەل ھاۋسەرۋەكچى خاچپەرستەكاندا^۴ ارنول دەلتوسىت: زۆر چاك بوو لەگەلئاندا بەرادەيەك كەسوپاسى خايران لەسەر دەكردو لەدەرەۋەش زۆر باسى ئەۋسۆزو رىزەيان دەكرد كەسەلاخەدىن لىتى نابوون، ھەرۋەھا رىزى زۆرى نا لەسكىفای ھاۋسەرى رىمۆندى سىيەم ۋ

^۱ مفرج الكروب (۱۹۳/۲)، مبالغة ابن عمر بن عبدالعزيز.

^۲ تاريخ الأيوبيين، ل: ۱۵۴.

^۳ تاريخ الأيوبيين، ل: ۱۵۴.

^۴ تاريخ الأيوبيين فى مصر وبلاد الشام، ل: ۱۵۵.

رىي پيدا ھەتاوھەكو بچىتە دەرھوھ بۆقەلاي طېرىھ بە پارىزراوى، ئەويش بەمالا و پياو
 ژانئانئوھ بەرھو طرابلوس بەرىگەوت، بالبانى اېلېن يش يەكېك بوو لەو ئەمىرانەي كەرزگارى
 بوو، ژن و مندالەكانىشى لەبەيتولمقدىسدا بوون، سەلاھەدىنىش مۆلەتيدا ھەتاوھەكو
 ژن و مندالەكانى دەرىكاتو بەمەرجىشى دانا كە لەشەويك زياتر تيايدا نەمىنىتەوھ^۱، ھەرھەما
 رۆژئاواي ئەوروپايى بەتايىبەت فەرەنسە ھەلوئىستى ستايش و سەرسامى بۆسەلاھەدىن
 دەرېپى، بەرادەيەك كەكتىبە ئەدەبىيەكانى ئەوروپا وەك ئەفسانە يەكيان لىكردوھو لەچوار
 چىوھەي مېژوويى راستەقىنەو بابەتى دەرېان كرديوھ^۲ شكستى خاچەپرستەكانىش لە
 حطيندا شكۆى شاننىنى بەيتولمەقدىسى نەھىشت، بەتايىبەت پاش بەدىل گىرانى پاشا جاي
 لوزجنان و كوژرانى ژمارەيەكى زۆر لەسوارەكانيان، پاش كوژرانى زۆرىيەي سوارە
 خاچەپرستەكان و زۆرىنەي سوارەكانى سوپاي بەيتولمەقدىس دەلەين: ھەر كەس
 كوژراوھەكانى بىنىبىت و ايزانىوھ دىليان نيە و ھەر كەسىش دىلەكانى بىنىبىت و توويەتى كەس
 نەكوژاوه^۳.

۶- ئەو ھەولە زۆرانەي كە پىش سەلاھەدىن دران: سەر كەوتنەكانى سەلاھەدىن لەبۆشايىوھ
 نەھاتبوون ئەو ئەنجامە سەربازىيانەش كە بەدەستىھىتەن بەبى پىشەكى سياسى و
 رىكخستنى و ئىدارى و چاكسازى و بوژانەوھ بۆماوھى زياتر لەسەدەيەك نەبوو، ھەتاوھەكو
 لەسەردەمى عمادەدىن زەنكى و نورەدىن زەنكى بەرەكەي چنرايەوھ، دوايەمىنىشيان
 (نورەدىن زەنكى) كەدادەنزىت بەدامەزىنەرى ئەو رووداو گۆرپكارىيە گەورانەي كەولەتى
 شام و پاشان مىسر بەخۆيەوھ بىنى، ئەو ھەبوو نورەدىن مەحمود بەكارە چاكسازى و
 سەر كەوتنە سەربازى و دەسكەوتە شەرىعەكان ناسرابوو، ناوبانگى بەدروستكردى
 خويىندنگەو پەيمانگاي پەرەردەو فېركردن و گرنگيدان بەدادوھرى و دروستكردى مژگەوت و
 بنیاتنانى شور او بلاوكردنەوھى زانست لەھەلەب و دىمەشق و شارەكانى تىرى شامدا
 دەر كىردبوو، لەسەردەمىشيدا دادوھرى رۆلى شەرىعى خۆي بىنىلەئامادەكردى دەرۋنى بۆ
 سوپاو گەياندىنى پەيامى خواو ئاشناكردىن فەرماندەكانى سوپاكەي بەبنەماكانى زمان و
 فىقەو فەرمودە، لەم كەشە زانستىشدا سەلاھەدىن زانست و پەرەدەي ئاينى وەرگرت و

^۱ ھەمان سەرچاوه، ل: ۱۵۵.

^۲ ھەمان سەرچاوه، ل: ۱۱۵.

^۳ تاريخ الأيوبيين فى مصر وبلاد الشام، ل: ۱۱۵.

له دهستی فەرموده ناس ئەحمەدی کوپی محەمەدی ئەسفەهانی و مەوعیزەکانی عەلی کوپی
 ابراهیمی نەجاو نجم الدین خەبوشانی زانستی وەرگرت و ئەمانەش ھەندێک لە زانایانە بوون
 کە سەرپشتی پەروەردەکردنی ئەوێ سێیەمی سەرکردە سیلسی و سەربازییەکانیان کرد
 کە سەرۆکی شکستپێھێنانی فەرەنجەکانە دوای سەد ساڵ لەرپێکدادانی بچر بچر دەستە
 بەرکرد، کەواتە سەلاحەدین خۆی خۆی پێنەگەیاند بە لکو خوای گەرەسەرکەوتووی کرد کۆ،
 پاشان ئەو بەرھەمی میژووی بابەتی و سەرەدەمێکە لەپێشکەوتن لەگەڵ دەستپێکردنی
 بزوتنەوێ چاکسازی ئاینیدا دەستپێکرد^۱. کە نظام الملک لەسەر دەمی سلجوقیەکاندا
 سەرکردایەنی دەکرد، لەکەسە دیارەکانیشیان الجوینی و ابو اسحاق شیزاری و غزالی و... ھتد،
 بەراستی ئەم ھەولانەش بەرھەمی خۆیان دابە دەستەوێ کە گرنگرینیان جەنگی حطین و
 ئازادکردنی قودس بوو لەسەر دەستی سەلاحەدین.

^۱ صلاح الدین الأيوبي وسقوط القدس وتحريرها، ل: ۷۸، ۷۹.

باسی دووهم: نازادکردنی بهیتوله قدیس

جهنگی حطین به جهنگیکی به کلاکهره وه داده نریت له میژوی مملانیسی ئیسلامو خاچهرسته کاند، به هۆیه وه شانیشینی بهیتولموقدیس هیزه سه رهکیه کانی له دهستدا، ههروهک توانا به هیزترین و گهورهترین سوپای خاچهرست تیک بشکیتنریت، نهو سه رکرده یهش که لهم جهنگه دا به سه ره خاچهرسته کاند سه رکهوت توانی بیته خاوه دهسه لات به سه ره هه موو جیهانی ئیسلامیدا^۱، دواى حطین خاچهرسته کان له بهیتولمه قدیسدا هیزکیان نه بوو شانازی پتوه بکه، بۆیه هه ره که سه عه سقه لان و غه زه خۆیان رادهستی سه لاهه دین کرد له ئیلولی هه مان سالد، به کسه سه لاهه دین: بپاریدا به سوپاکه یه وه که دووباره له باشووری فه له ستیندا کوپکرده وه، چونکه پشتر بلاوه ی پیکردو له پیناو نازادکردنی ناوچه کانی تری ولاتی شام، هه ره که بهم سوپایه شه وه به ره و باکور به ئاراسته ی قودس به ریکهوت بۆ رزگارکردنی، خیراشاری قودس خۆی ناماده کرد بۆ رووبه روو بوونه وه ی نه م سه رکرده موسلمان ه پاش تپه پیبوونی هه شتاوه شت سال به سه ره داگیرکردنیدا له لایه ن خاچهرستانه وه^۲.

یه کهم: ناماده کاریه کانی خاچهرستان له ناوبه ییتوله قدیسدا:

ژماره ی جهنگاوه ره خاچهرسته کان له قودسدا نزیکه ی شهست هه زار نه سپ سواریبوو نه مه جگه له ژنو مندال وهک أبو شامه له کتاب الروچتیندا باسی دهکات^۳، وادیاره ژماره ی دانیشتوانی شاره که و ژماره ی جهنگاوه ره کان تیایدا زۆر بوو بوو به هۆی هاتنی په نابهران بۆی له شارو گونده فه له ستینه کانی دهو رو به ره وه، که دوچارى مه ترسی جهنگ بونه وه له کاتی جهنگی موسلمانان له گه ل خاچهرستاندا، هه ره ها ((رنسیمان)) باسی نه وه دهکات که: زۆریه ی نهو په نابهرانه باش هونه ری جهنگیان ده زانی، وژماره ی پیاوان تیایاندا زۆر کهم بوو، یهک پیاو به رامبه ره به په نجا ژنو مندال بوو، له شاره که شدا ته نهادوو سواره هه بوون نه وه ش وای کرد له بالیان که هه ر لاویک ته مه نی گیشته بته شازده سال بیکاته سواره به مه رجی له خیزان و بنه ماله یه کی خانه دان (به گه وه) هاتبیت. پاشان هه موو نه و کوپانه ی چه کدارکرد که ته مه نیان گیشته بوه شازده سال و چه کیشی دابهش کرد به سه ره هه ره که سیکا توانای هه لگرتنی چه کی

^۱ حروب القدس فی التاريخ الإسلامی والعربی، ل: ۹۴.

^۲ حروب القدس فی التاريخ الإسلامی والعربی، ل: ۹۴.

^۳ کتاب الروضتین (۹۲، ۹۳).

هه بېټ^۱، پاشان جه نځاوه ره کانی به سهر قه لاو شور او هه ساره کاندا دابه ش کردو مه نجه نيقی دا به ستو خنده قی هه لگه ند، نه بوشامه ده لیت: له سهر هه موو لو تکه ی چیا به ک مه نجه نيقی کيان دابه ستو خنده قه که یان زور قول کردو هه رکومه لیکيان به سهر ناوچه په کدا دابه ش کردو به ره په کی توکمه یان پیک هینا^۲. به لام ابن الاثير جیاوازه لوگه ل رنسیماندا ده رباره ی ژماره ی نه و سوارانه ی که له قودس دابوون پیش چه کدار کردنی لاهه خانه دان و گزاده کان، نه وه باسی نه وه ده کات نه و سوارانه که مابونه وه له شاره که دا نه وانه بوون که له حگین دا هه لاتبون له گه ل کومه لیکي زوری تر دا. له خه لی نه و ده ورو به ره، هه سقه لان و شوینه کانی تر، هه موشیان چونه سهر شوراکان به شمشیر و نامیره کانیانه وه نه و ده بوو مه نجه نقيان دابه ستو شوراکان یان توکمه کرد به هه موو توانا به کیانه وه^۳.

دووهم: پلانی سهر یازی سه لاهه دین:

۱- نه و هه نځاوانه ی که پیش ناراد کردنی قودس گیرانه بهر:

توانای جه نگی سه لاهه دین له و پلانه دا ده رکه وت که گرتیه به رو دژ به خاچه رسته کان بؤ سندنه وه ی بیتولمه قدیس لیتان، نه م پلانه ش له سهر بنه مای پیکه پینانی به ره په کی نیسلا می په کگرتو پیک هاتبوو که میسرو شامو چه ند به شیکی له عیراق پیک ده هینا، پاشان هه ستان به پویه پونه وه ی خاچه رسته کان له خاکی خویانداو وه شانندی گوزه ریکی به هیژ لیتان وه که له جه نگی حطین دا روی دا، پاش نه وه ش به ره و شاره کانی که ناوی شام به پی که وت بؤ لاواز کردنی خاچه رسته کان له روی مادی و معنه ویه وه، دیاره نه گهر سه لاهه دین پاش سهر که تنی له حطین دا روی دا له بیت المقدس بگردایه نه وه ناسایش و دلنیایی له به یتولمه قدیس دا بؤ ده سته بهر نه ده بوو، چونکه وا چاوه پوان ده کرا که روزه لاتی نه وروپایی سوپای بناردایه بؤ که ناره کانی شامو سواره و سهر یازه کانی له ویوه په لاماری سه لاهه دین یان ده دا بؤ گیرانه وه ی به یتولمه قدیس که کلئیسای قیامه ی تیایه و به بیرو بؤ چونی نارپه وای نه وان وه عیمادی نه صغه هانی نه لی: تیایدا مه سیح له خاچ دراوه، و نیسما عیلش له ویډا کراوه به قوریانی و لاهوتیش له ویډا به رجه سته بووه و ناسوتیش بووه به خواو خاچیش دانراوه^۴. نه و ده بوو به فزه زلی خواو پاشان به فزه زلی نه و پلانه

^۱ رنسیمان (۷۴۹۱۲).

^۲ کتاب الروضتین (۹۳/۲).

^۳ حروب القدوس فی التاريخ الاسلامی والعربی، ل: ۹۴.

^۴ حروب القدوس فی التاريخ الاسلامی والعربی، ل: ۹۶.

سەريازيەوہ كەسەلەدین جی بەجی كړدو توانی دەست بگړیت بەسەر ناوچه كەناریه كان داو بهیتولمه قديس كەمارۆ بدات و ری له كەشتن كۆمه کی بگړیت بۆی هیوای خاچه رسته كانی له نه وړپاو له ولاتی شام دا بری بۆ گەشتن به بهیتولمه قديس، و رزگار كړدنی له دەست سوپای موسلمان، نه وه بوو به وەرگرتنه وهی عەسقلان و دەورو بهری له خاچه رسته كان سەلاحەدین توانی دابرا نیکی ته واو به سەر بهیتولمه قديس دا بسە پینتی، پاشان قۆلی مەردانە ی لی هەلمالی و روی كرده بهیتولمه قديس و فرمانی دا به كۆبونه وهی سەریازە موسلمانە كان كە پیشتەر به ناوچه كەناریه كاندا بلاو بوونه وه^۱.

۲- بواری راگەیانندن:

ئەو سوپایە ی كە كۆبوو بیه وه بەشداری سەلاحەدینی كړدبوو له جەنگی حطیندا، سەلاحەدینیش له شام دا قۆستە وه پیش گەپاندنە وه یان بۆ ناوچه كەنیان بۆ دەستگرتن بەسەر كەنارو بەندەرە كانی شام دا، هەروەها سوربوو لەسەر ئەو هی هەلمەتیکی راگەیانندن ئاراستە ی سەرجم ناوچه ولایەنە كانی جیهادی ئیسلامی بكات بە مەبەستی تاودانی موسلمانە كان بۆ جیهاد، ئەمەش وەرە ئیرادە ی موسلمانانی بەهێز كرد بۆ جیهادو پاككردنە وهی ئەو ناوچه پیرۆزە كە یەكەمی دوو قیبلە كە و سێ یەمی دوو حەرەمە پیرۆزە كە و شوینی شەو پەرە ی پیغەمبەرە (د.خ)، ابوشامە و ابن كثیریش باسی ئەو دەكەن كە موسلمانان هەر كە باسی سەر كە و تنی سەلاحەدینیان له حطین و ئازادكردنی شام دا بیست و زانیان بەو هی كە نیازی ئازادكردنی بهیتولمه قديسی هەیه پۆل پۆل رژان بەسەریداو زانایان و مۆستایانیش له پیشتەو یاندا بوون بۆ خۆبەخشین له پیتناو پاكتا و كړدنی بونی خاچه رستی له ولاتی شام دا^۲.

۳- بانگیشتكردنی هیزه میسریه كان:

له لایەکی تریشە وه سەلاحەدین پاش دەستگرتنی بەسەر ناوچه كەناریه كاندا سوپای میسری بانگیشت كرد بۆ یارمەتیدانی بۆ دەستگرتن بەسەر قەلاكانی باشوردادو له گەل الملك العزیز عوسمانی كوپیدا له عەسقلان دا بەیەكگەشتن و چاوی رۆن بویه وه و وەرە ی بەرژتر كرده وه، وادیارە سەلاحەدین سەرباری دەستگرتنی دا بەسەر كەنار دەریادا بەلام مەترسی ئەو هی هەبوو كە خاچه رسته كانی رۆژئاوا هێرش بێنن، له كاتی پیشرەوی كړدنیدا بەرەو بهیتولمه قديس، هلابۆیه فرمانی دا بە گەیشتیگە له كە ی له منصورە دا كە بەرپێ بكه ویت بۆ بەشداری كړدن له جیهاددا،

^۱ النوادر السلطانية، ل: ۸۱، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۲۰۸.

^۲ البداية والنهاية، ل: صلاح الدين والصليبيون، ل: ۲۰۹.

ئەوانىش بىرپەرەيە تى الحاجب لۆلۈك ۋە بەرىكەت ۋەن ۋە كەتتە بېرىنى دەريا ۋە رېگرتن لەكەشتى ۋە بەنلەمەكانى خاچپەرستەكانىشدا لە وشكانى ۋە لەمىسەرە ۋە بۇ شام بەرپەرەبوو، كاتى سەلاخەدىن زانى كە شارى بەيتولمەقەدىس قايمكارى باشى تياكراۋە، لەبەر ئەۋلە ۋە پاىە مەزنى كە لەدى خاچپەرستەكاندا ھەيەتى، دەستى كە بەيتانى ئامىرەكانى ئابلۇقەدان بۇ بېرىنى شورا ۋە بىلندو بەرزەكانى^۱، ئەۋەبوو مەنجهنىق ۋە بەرد ھاۋىژو نەۋت ھاۋىژ دىوار كۈنكەر ۋە چەند ئامىرو كەرەستەيەكى پىۋىستى تىرى ھىنا بۇ لىدانى شوراكان ۋە كۈنكردىيان ۋە نەۋت تىكردن ۋە كېتىپەردانىيان بۇ كە ئەۋەى كەلەن ۋە چۈنە ناۋ شار^۲.

۴- گەمارۇدان ۋە ھەنگىرساندى جەنگ:

خاچپەرستەكان پىش ئەۋەى كەسوپاى ئىسلام دابمەزىت لەدەۋرى شوراكانى شاردا پەلامارىيان دانۋ، ۋاتە پىش ۲۰ى ئەيلول، ئەمەش كاتىك بوو كە مەفرەزەيەك لەسوپاى ئىسلامى بەسەر كەردايەتى ئەمىر جمال الدىن شىرونى كۈپى ھەسەنى رازى پىشپەرەيان كەرد بەئاراستەي شوراكان، ئەۋەبوو مەفرەزەيەكى خاچپەرست بۇى دەرپەرپى ۋە لەرۋەپنەۋەيەكدا توانيان شىكست بەموسلمانەكان بىنن ۋە مەرەكەشيان بكوژن^۳، ئەمەش پىش جىگىرەبوونى سەلاخەدىن ۋە سوپاكەى بوو لەبەشى خۇرئاۋى شوراكاندا، ھەرچۇنەك بىت سەلاخەدىن جەنگى راستەقىنەى دۇ بەدۈزمنى خۇ تۆمار كەردو لەشوراكانى شاردا لەبەرەبەيانى ۲۶ى ئەيلولى سالى ۱۱۸۷زدا، ۲۱ى رەجەبى ۵۸۳كدا دەست پىكردو سوپاكەى لەژىر رۇپۇشى مەنجهنىقەكاندا بەرەۋ شوراكان پىشپەرەيان كەرد، ژمارەى بەردەلاۋىژو مەنجهنىقەكانىش دۈزەدە دانە بوون كەبەردى گەۋرەيان دەۋاۋىشت، لەژىر ئەم رۇپۇشەشدا دىوار كۈنكەرەكان پىشپەرەيان كەردو جەنگىكى توند لەننۋان ھەردولا روویدا، پاسگای شارەكەى دەۋىست دەست لەموسلمانەكان بوەشىنەت ۋە پىشپەرەيان راگىت بەترو مەنجهنىقى سەر دىۋارەكانىيان، سەربازەكانىشيان ژۇر ئازايانە دەجەنگان ۋە سوارەكانىشيان دەھاتنە دەرەۋى شارو بەشمىژ روۋبەپوۋى مۇسلمانەكان دەبوۋنەۋە، بەلام ھەمو ئەمانە نەيتۋانى بەر لەموسلمانەكان بگىرت ۋە پىشپەرەۋى ۋە روۋخاندنى شوراكان بەردەۋام بوو لەھەردولاش ژمارەيەكى ژۇر كۈژران لەۋ كەسانەش كەكۈژران: ئەمىر عىزەدىنى كۈپى مالك

^۱ وفیات الأعيان (۷، ۱۸۴)، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۲۱۰.

^۲ صلاح الدين والصليبيون، ل: ۲۱۰.

^۳ كتاب الروضتين (۲/۹۲).

که باوکی فەرمنرەوای قەلای جەبر بوو^۱، پاش ئەوێش شەر بە توندی بەردەوام بوو، غروسیە وەسفی ئەو جەنگە دەکاتکە لە نزیک شوراکانی شارددا رووید بەوێی کە هیندە گەرم و توندبوو هەوشیوەی نەبوو، هەر وەک تینۆیتیهکی راستەقینە بۆ شەهیدی تیا دا بە دیدە کرا، دەلێت: لە راستیدا ئەم جەنگانە توندترین جەنگ بوون، هیچ مۆقیك شتی وای نەبینووە، چونکە سەبازی هەلایەک ئەم جەنگە وەک ئەرکیکی ئاینی و زۆر گرنگ دەبینی^۲. زالبوونی سەلاحەدینیش لە مەنەجە نیکدا بەرادرەیک بوو، کە روخانی شارە کە مسۆگەر بوو بوو، کونکەرەکانیش کە ژێر روپۆشی مەنەجە نیکە کاندایان کرد تەواوەیان کە لێنیک بەکەنە دیواری شار^۳، ئەمەش وای لە سوارە دەرهەبەگە خاچەرستەکان کرد کە بپاردانی ئەنجامدانی هێرشێکی خۆکوژی بەکەنە سەر موسڵمانان لە دەرهەوێ شوراکانی شارددا، بەلام هرقسلی بطریکیان پاشەگەزیکردنەوێ دوا و ئەوێ پێی سەلماندن کە ئەو کارە تەنها هێشتەوێ ژن و مندالەکانی بەتەنایی و بێ بەرگری لێدەکەوێتەوێ لە بەرامبەر دۆژمندا^۴.

۵- هێرشێ یەکلاکەرەوێ:

دوا و ئەم کوشتارە توندە سەلاحەدین بپاریدا کە هێرشێکی یەکلاکەرەوێ بەکاتە سەرشارو هەویشتنی مەنەجە نیک چپتر کردەوێ، بۆ روپۆشکردنی هێرشبەران و هەر وەک رێژنەیک تیری بە ئاراستە و بەرگریکاران لە شورا کە هەویشت بۆ پەخستنی بەرگریان، ئەمەش وایکرد لەو بەرگریکارانە کە پاشەکشە بەکەن بۆ پێگەیان دانیان، لە هەمان کاتیشدا موسڵمانەکان پێشپەرەیان کردو لە خەندەقە کە پەپینەوێ کە بە دەوری شورا کە دا لێدرا بوو، شورا کە یان کۆن و وێران کرد، پاشان هەویشتنی تیرو بەردەوام بوو لە تیر هەویشتی پێشکەوتووێ کە لە پێشستی هێرشبەرەکانەوێ بوون و پارێزگاری لێکردنیان، ئەوێ بوو هێرشبەرەکان سەرکەوتن بوون لەکردنەوێ چەند کە لێنیک لەو شورا یەدا کە خەریک بوو دەکەوتە دەستی هێرشبەرەکانەوێ، لە کاتیکی تری ۲۹ی ئەیلوولدا هێرشبەرەکان تەواوەیان کە لێنیک گەورە بەکەنە شورا کە موسڵمانەکان لێیەوێ چوونە ژوورەوێ و ئالاکانیان بەسەر یەوێ هەلکرد، بەلام بەرگریکارەکان خێرا خۆیان رێکخستەوێ و موسڵمانەکانیان لە شورا کە دورخستەوێ، لەگەڵ ئەوێشدا بەرگریکارەکان باش

^۱ حروب القدوس فی التاريخ الاسلامی والعربی، ل: ۱۰۰.

^۲ هەمان سەرچاوە، ل: ۱۰۰.

^۳ هەمان سەرچاوە، ل: ۱۰۰.

^۴ هەمان سەرچاوە، ل: ۱۰۰.

ده يانزانى كه بهرگرده كه يان بيسوده و بهرو تياچوون ده پون^۱، بويه بهرديان ده كيشا به خويانداو داواى كومه كيان له پهروهردگار ده كردو ژنه كانيشيان قزى كچه كانيان برى بى هاندانى پياوه كانيان بى بهرگرى ليكردن و پاراستنيان له ده ستي موسلمانان^۲.

۶- دانوستانه كان و به ده سته وه داني قودس:

خاچپه رسته كان ريكه وتن له سهر ناردنى وه فديكي بى داواكردنى په نادان بهرامبر به ده سته وه داني شاره كه، سه لاهه دينيش ناماده نه بوو وه لاميان باته وه و تى: ده بيت هه مان كارتان پييكه م كه به خلكه كه تيان كرد كاتيک كه ده ستيان به سهردا گرت له سالى ۴۱۹ ك دا كاتيک هه سستان به كوشتن و بى سهر شوين كردنيان پاداشتي خراپه ش هه خراپه يه^۳. كاتيک سه لاهه دين وه فديكيانى به سهر شوپى و ناو ميدييه وه گه پانده وه، دووباره خاچپه رسته كان له ناو به يتولمه قديسدا كويونه وه و ويستيان چهند هيرشيكي كتوپر بكه نه سهر موسلمانان كان، به لام هه قلى بطريك نه يارى خويان نيشاندا روونيكردنه وه كه نه گره نه كاره بكه نه وه ژن و مناله كانيان بهروه و كويلايه تى ده به ن وهانيدان بى داواكردنى په نادان له سه لاهه دين، پاشان باليان دى ايلين نيردراو يكي نارد بوسه لاهه دين و داواى په نادانى ليكرد بى خوى هه تاوه كو بيته لاي بى گفتوگو كردن سه لاهه دينيش داواكه ي په سه نكردو و نه ویش لاي سه لاهه دين ناماده بوو و داواى په نادانى خاچپه رسته كانى ليكرد، به لام سه لاهه دين سوور بوو له سهر نازادكردنى شاره كه به زورى شمشير، كاتيک باليان له وه بى نوميد بوو ويستی سوزى سه لاهه دين بجه ولينيت به هره شه ي كوشتنى ژن و مندال و ديله موسلمانان كان و پتي وت: نه ي سولتان بزانه كه نيمه له م شاره دا خه لكىكي زورين كه تهنه خوا ژماره يان ده زانيت، بويه وازيانله جنگ هيتاوه به نوميدى په نادان و واده زانن كه تق په نايان ده دهيت وهك چون خه لكى ترت په نادا، ههروهك نه وان رقيان له مهرگه و حه زيان له ژيانه، جا نه گره بزانيان كه هه ر ده بيت بمرين نه وه سويند به خوا منال و ژنه كانمان ده كوژين و مال و كلوپه له كانمان ده سوتينين و ناهيالن ديناريك يان دره ميكتان ده ست بكه وييت و هيچ كه سيكمان ليده سستگر بكه، كه له وهش بوينه وه بهرده كه و مزگه وتى نه قساو شوينه كانى تر ده ردنين و پاشان ديله موسلمانان كان ده كوژين كوپينج هه زار ديلن و ناهيالن كه سمان ليكوزيت هه تاوه كو هاوشيوه ي خوى

^۱ حروب القدس فى التاريخ الإسلامى والعربى، ل: ۱۰۱.

^۲ مفرج الكروب (۲/۲۱۳)، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۲۱۳.

^۳ الكامل فى الأثر، له صلاح الدين والصليبيون، ل: ۲۱۳.

نه كورځيت و سه ريزانه و پياوانه ده مرين^۱، سه لاهه دينيش راوړځي به سه ريزه كاني كړدو نه و انيش بډيان روڼ كړده وه كه رزگار كړدني قودس به سه بډ بردنه سه ري سوينده كه وي خو به دسته وه داني نه م ارهش به چنه د مه رجيك وه ك رزگار كړدني به زوري شمشير وايه، له م حاله ته شدا خه لكی شاره كه ده بڼه ديلي جهنگ^۲، سه لاهه دينيش په نايدان به مه رجيك به ده دسته وه داني به يتولمه قدیس و خاچپه رسته كانيش شاره كه يان به جيهيتشت له بهرام بهر ده ديناردا ده وله مهن دو هه ژاريش له مه دا هاويه شن، بلام نافرته ته نها پيښ دينار ده دات^۳، هه ريك له كچه زای ابن جوزي و عماد الحنبليش ناماژه به وه ده كن كه له سه هر كور شيكي لاويش چوار دينار دانرابوو^۴، هه رچی منداليشه نه وه جياوازي له سه نه و بړه هه يه كه بډي دياريكرا بوو، هه نديك پيښان وايه كه يه ك دينار بووه^۵، رايه كي تر هه يه كه ده لښت دوو دينار بووه^۶، به لام واپيډه چيټ كه راي يه كه م به هيز تربيت به به لگه ي يه كده نكي سه رچاوه خاچپه رسته كان له سه ري، هه رچی هه ژارو بيښه كانيش نه وه سه لاهه دين رازييووه كه باليان له بهرام بهر نازاد كړدنيان سي هه زار دينار بدات هه روه ها سه لاهه دين ماوه ي چل روژي بوليني ده ستي نيشان كړد، هه ر كه س له و ماوه يه دا پاره كه ي بدايه نازادي ده كړد، هه ركه سيكيش ناماده ي نه كړد ايه ده بووه كويله، شاره كهش له روژي هه يني ۲۷ ره جه بي سالي ۵۸۳ هـ دا ۱۲ ي ټوكټوبه ري ۱۱۸۷ ز نازاد كړا^۷ نه بو شه مامهش له العماده وه له البرق الشامي دا باسي نه وه ده كات كه خاچپه رسته كان دواي موړ كړدني ري كه و تني خو به ده دسته وه دان هه سستان به چو لكړدني مالكان و فروشتني كه لوپه ل و نازوقه كانيان به نرخيكي هه رزان، چوونه د هره وه شيان هه رپه مه كي بوو، چونكي زور كه لوپه ليان بډ هه لڼه ده گيراو به و شيوه بوون كه خواي كه وړه هه رموي: ﴿كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ۚ ۲۵ وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ۚ ۲۶ وَنَعْمَةً كَانُوا فِيهَا فَسَاهِينَ ۚ ۲۷ كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخَرِينَ﴾ (الدخان: ۲۵ - ۲۸)، واته (نه وانه چنه ها باخ و باخات و كانياوي سازگاري زور يان به جيهيتشت، چنه ده ها كي لگه و بيستان و جيگه و ريگه ي خوشيان لودوا به جيما، جوړه ها

^۱ مفرج الكروب (۲/۲۱۴)، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۲۱۴.

^۲ صلاح الدين والصليبيون، ل: ۲۱۴.

^۳ النوادر السلطانية، ل: ۸۰ - ۸۱.

^۴ صلاح الدين والصليبيون، ل: ۲۱۴.

^۵ كتاب الروضتين (۲/۹۵)، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۲۱۴.

^۶ النوادر السلطانية، ل: ۸۲، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۲۱۵.

^۷ النوادر السلطانية، ل: ۸۲، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۲۱۵.

نمازو نیعمه تی تریش که ژانیان به خوشی تیا دا ده برده سەر ئا به و شیوه یه له وانمان سه نده وه و
کردمانه میراتی خه لکانه تر). (تهفسیری ئاسان، ل: ٤٩٧).

سٔ یه م : چوونه ناوه وهی سه لآحه دین بۆ بهیتوله قلدیس :

سه لآحه دین و بالیان ریکه وتن له سەر دهسته وه دانی شاره که به پیتی ئه و مه رجانیه ی که باسما ن
کردو پاشان سه لآحه دین چووه ناویانه وه و، له رۆژی ههینی ٢٧ ی رهجه بی ٨٣ هـ کا ، ئه مه ش پاش
ئهو ی که له ده روزه ی دا فه رماندا به پاسگا که یی بۆ فریدانی چه که کانیا ن و خۆ به دهسته وه دان بۆ
سه ربا زه موسلمان ه کان، ئه م رۆژه ش رۆژیکی میژووی مز ن بوو ئالای ئیسلام به رزکرایه وه به سه ر
دیواری شو رای ئه و شار ه پیرۆزه دا، که مارۆی ئه م شار ه دوانزه رۆژی خایه ن به رووخانی قودسیش
زۆربه ی ئه و شار و پێگانه ی له به رده م سه لآحه دیندا روخان که هیشتا به ده ست خاچه رسته کانه وه
مابوونه وه له زۆربه ی ناوچه کانی شامدا، سه لآحه دینیش له شه وی شه وه ویدا چووه قودسه وه
که به رامبه ر بوو له گه ل ٢٧ ی رهجه بدا و فه رمانیدا که له هه رده روزه یه که له ده روزه کانی شاردا
ئه میریک دابنریت هه تا وه کو فدی ه له خاچه رسته کان وه ریگیریت که شار به جیدتێن، له شار ه که شدا
شه ست هه زار پیا و هه بوون به سوار و پیاده ئه مه جگه له مال و منداله کانیا ن^١. ابن الاثیر زیاتر
ده روات و ده لیت، باگو یگر سه رسام نه بیت، چونکه ولاته که فراوانه، له هه موو لایه که وه
له عه سقه لان و شوینه کانی تره وه خه لکی بۆ هاتبوو، به جۆریک که کلێسا و ریگا و بانه کان پرپوو بوون
له خه لک و نهیده توانی هاتووچۆ بکات^٢.

سه باره ت به سه لآحه دینیش ئه وه دوا ی یه کلابونه وهی ده سه لات بۆی له شار ه که دا فه رمانیدا
به گه پانه وهی بۆ دۆخی جاران ی پێش داگیر کرانی له لایه ن خاچه رسته کانه وه، چونکه ئه وان
گۆرپانکاریا ن به سه ر زۆر شوینه واری ئیسلامیدا هی نابوو له شار ه که دا و خاچیکی گه وره یا ن له سه ر قبه
الصخره دا دانا بوو، سه لآحه دینیش فه رمانی لا بر دیندا، سواره کانی داو یه ش چه ند بینایه کیا ن بۆ
خویان له رۆژئا وای مزگه وتی ئه قسادا بنیات نابوو، هه تا وه کو تیایدا نیشه جیبین، به شیکی
مزگه وته که شیا ن خستبویه سه ری، سه لآحه دینیش فه رمانی گه پانه وهی ئه و زه ویا نه ی ده رکردو
هه روه که فه رمانیدا به پا ککردنه وهی مزگه وت و به رده که ی له پیسی پاشان پێشنویژیکی دیاری کرد بۆ
مزگه وتی ئه قسا و مینه بریکی تیا دا دروست کردو هه موو ئه و وێنا نه ی سرپییه وه که خاچه رسته کان

^١ حروب القدس فی التاريخ الاسلامی والعربی، ل: ١٠٦.

^٢ حروب القدس فی التاريخ الاسلامی والعربی، ل: ١٠١.

کیشابوویان یاخود هه‌لێانواسیبوو، گاواره‌کانی نیشتەجێی قودسیشی هێنایه‌وه بۆشوینه‌کانی خۆیان و ماله‌کانی بۆ گه‌پندنه‌وه و مۆله‌تی کرپنی شت و مه‌کو که‌لوپه‌لی فره‌نجیه‌کانیشی پێدان^۱.

۱- میژوو رزگار که‌ریکی میهره‌بانتر له‌ موسلمانانی به‌خۆوه نه‌بینیوه: نه‌وه‌بوو سه‌لاحه‌دین به‌لێنه‌که‌ی برده سه‌رو مۆله‌تیدا به‌وانه‌ی که‌فدیه ده‌ده‌ن بچنه ده‌ره‌وه و له‌هر ده‌روازه‌یه‌کی شاریشدا نه‌میریکی دانابوو بۆ وه‌رگرتنی پاره‌ لێیان، هر که‌س پاره‌ی بدایه ده‌چووه ده‌ره‌وه^۲، سه‌رباری نه‌و پاره‌ که‌مه‌ش که‌سه‌لاحه‌دین داینا‌بوو بۆ ده‌رچوونیان له‌به‌یتولمه‌قدیس و مسوگه‌رکردنی گه‌شتنیان به‌ شوینیکی سه‌لامه‌ت، به‌لام زۆرینه‌یان نه‌یتوانی نه‌و پاره‌یه‌ بده‌ن دوا‌ی چل رۆژ به‌دیله‌کراوی لای موسلمانانه‌کانه‌وه مانه‌وه، هیچ ده‌وله‌ندیکی خاچه‌رستیش هاوکاری هه‌ژاره‌کانیان نه‌ده‌کرد بۆدانی فدییه، نه‌وه‌بوو بطریک هرقل به‌گه‌نجینه زۆره‌کانیه‌وه به‌یتولمه‌قدیسی به‌جێهێشت به‌بێ نه‌وه‌ی گوی به‌که‌س بدات^۳، نه‌مه‌ش به‌هۆی نه‌بوونی په‌یوه‌ندی خێزانیه‌وه بوو له‌نیوان خاچه‌رسته‌کاندا له‌و کاته‌دا، هه‌روه‌ها دیله‌کان تیکه‌ل^۴ په‌کبوون له‌ره‌گه‌زو گه‌لی نه‌وروپی جیا‌واز و سه‌ربازی نه‌ناسراو به‌کرێگه‌راو که‌حه‌زیان له‌سه‌فه‌رکردن بوو بۆ رۆژه‌لات بۆ رزگاری‌بوون له‌کویله‌یه‌تی زه‌وی له‌و کاته‌دا له‌کۆمه‌لگه‌ی نه‌ورپادا با‌ووبوو^۵.

به‌کورتی نه‌و هه‌لوێسته پر شه‌رمه‌زارییه‌ی سه‌رانی خاچه‌رستان و نه‌و جوامیتری و لێ‌بوردده‌یه‌ی که‌سه‌لاحه‌دین نو‌اندی نو‌سه‌ری ئینگلیزی لێن بولی ناچارکرد بۆ ده‌ربڕینی سه‌رسامی به‌سه‌لاحه‌دین نه‌وه‌تا دوا‌ی هێرش‌گه‌ردنه سه‌ر به‌تریارک ده‌لێت: (نه‌وه هه‌لێک بوو بۆ نه‌و پاشا موسلمانانه‌که گاواره‌کان فێری مانای لێ‌بوردن بکات)^۶ سه‌لاحه‌دین و سه‌هرکرده موسلمانانه‌کانی تریش نه‌و جوامیتری و لێ‌بوردده‌یه‌یان دو‌پات‌کرده‌وه کاتێک که‌ الملك العادلی برای سه‌لاحه‌دین دا‌وی لێ‌کرد هه‌زار که‌س له‌و خاچه‌رستانه‌ی بۆ بنی‌رێت که‌ له‌به‌ر نه‌دانی فدییه به‌دیله‌گیران هه‌تاوه‌کو له‌پێناو خوا‌دا رزگاریان‌بکات، سه‌لاحه‌دینیش به‌مه‌رازی بوو، نه‌م کا جوامیترانه‌ش هه‌ستی بی‌تریارک و بالیانی بزوان‌دو نه‌وانیش هه‌مان دا‌ویان پێش‌که‌ش به‌سه‌لاحه‌دین کرد، سه‌لاحه‌دینیش وه‌لامی دانه‌وه‌و دیله‌کانی

^۱ حروب القدس فی التاريخ الاسلامی والعربی، ل: ۱۰۸.

^۲ کتاب الروضتين (۹۵/۲).

^۳ صلاح الدين والصليبيون، ل: ۲۱۶.

^۴ جيش مصر، ل: ۶۹.

^۵ صلاح الدين والصليبيون، ل: ۲۱۶.

نازادکردن، پاشان سه لاهه دين فهرمانی کرد به پاسوانه کانی که له شه قامه کانی به يتولمه قدیسدا بانگه وازیکن که هرکه سیک نه يتوانی بیت فدیة بدات و به سالآچوو بیت شه وه سه لاهه دين نازاد یان ده کات و بۆیان ههیه له دهه روزهی پشته وهی شاره وه له کاتی گزنگه وه هه تاوه کو شه و شار به جیبهیلن، هر که شه راگه یاندنه بلأوکرایه وه خاچه رسته کان به ژماره یه کی ژۆره وه رویان کرده ده روزهی پشته وهی شار،^۱ که شازادهی بیرهش داوای نازادکردنی نزیکه ی پینج سه ده نهرمه نی کردو به سه لاهه دینیان راگه یاند که نه وانه ی خه لکی شاره که ی خۆینی، هاتنیان بۆ به يتولمه قدیس بۆ خواپه رستی بووه، هه روه که شه میر مظفر الدین علی کوچک داوای نازادکردنی نزیکه ی هه زار جدیلی نهرمه نی کرد که گویا خه لکی ره هان، سه لاهه دینیش وه لامیدانه وه و نازادکردن^۲، شه و لیب ورده ییهش له لایه ن موسلمانانه وه ته نها خۆی له و کارانه ی سه لاهه دين والملك العادل و گه وره شه میره کانیاندا نه ده بینیه وه، به لکو لوه تیپه پری بۆ موسلمانان به گشتی، له راستیدا سه لاهه دين لیبوردیه یی و ره و شتبه رزییه کی ژۆری به رامبه ر به خاچه رسته کانی به تولمه قدیس پیشاندا، شه وه بوو ریزو به خشنده ی به رامبه ر به هاوسه ری شه و سواره خاچه رسته نه ی که کوژراون یا خود به دیل گیران گه شته راده یه که، کاتی که کوژبوونه وه له به رده میداو گریا، شه ویش به زه یی و سۆزی بۆ ده برپین و نه وانه یان که میژده کانیان له دیلیدا بوو نازادیکردن، شه و ژن و کچانهش که باوک یا میژده کانیان کوژرابوون شه وه سولتان فهرمانیدا که له بودجه خۆی پاره یان بۆ به رپیتته وه به پپی گوزران و پله و پایه یان، له ناکانی شه مه شدا نا فره ته کان ده ستیان کرد به نزاکردن بۆی^۳.

۱- **شاژنیکه روچی خواپه رستا:** له قودسدا شاژنیکی رۆمی خواپه رست هه بوو که به رده وام سه رقالی په رستنی خاچ بوو ژۆر توندپه و ده مارگیر بوو، هه ناسه سارده کانی بۆ شکستی خاچه رستان کوتایي نه ده هات و فرمیسه که کانی وه که باران ده هاته خواره وه، مال و حال و که لوپه لیکی باش و لایه نگرو شوینکه وتوی باشیشی هه بوو، شه وه بوو په نای هیتا بۆ سولتان و شه ویش په نای داو خۆی و لایه نگرانی نازادکردو بواری پیتدا بۆ بردنی هه موو سه روه ت و سامانه که ی، مال و مولک و گه وه ره و خاچه زپرو سندوقه داخراوه کان و شوینکه وتوانی

^۱ صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۲۱۶.

^۲ صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۲۱۷.

^۳ صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۲۱۸.

به که سانیکی شه وه که شوینکه وتوی نه بوون بر دو به خو شحالی وه رۆشت هه رچه نده به ده ست برین و نازاری شکسته که یانه وه دهینا لاند^۱.

ب- **هاوسه ری پاشه یه کی دیلگراو:** ژنی پاشا (کی) به دیلگراو که کچی امار ی بوو له ته نیشته قودسدا نیشته جیبو بوو به خو ی و خزمه تگوزارو که نیزه کانیه وه هاته دهره وه داوای بینینی هاوسه ره که ی کرد، له بورجی نابلسدا کو تکرابوو، سه لاهه دینیش به دانانی بارمه یه ک تاکاتی نازادکردنی رازی بوو و نازادی کرد هه تا وه کو له گه ل هاوسه ره که یدا بژین^۲.

ج- **ئیبرنسا سه ی دایکی هنفری:** ئبرنسا که ی دایکی هنفری که کچی فیلیپ و هاوسه ری ئیبرنسه که له رۆژی حکیندا کوژرا، ئه م ئافره ته ش شازنی کرک و ویک بوو خاوه ن راو چه ندین یار یده دهر بوو، کاتی هات داوای کوپه که ی کردو، به ئینی پئدرا که نگه ره قه لاکه ی هه لگریت و کوپه که ی پئده دریته وه، ئه ویش ئه م داوایه ی قبولکردو هنفری کوپی هنفری کوپیان له دیمه شقوه بۆ هینا و چاوی به بینینی کوپه که ی گه شبوو یه وه، پاشان ئه میره کان له گه لیدا چون بۆ وه رگرتنه وه ی پیگه و ناوچه کانی، به لام دانیشته وانه که ی ئاماده نه بوون ته سلیمی بکه ن و به بی ئومیدی گه پاندیا نه وه و کوپه دیلگراوه که ی راده ستی سولتان کرده وه، ئه ویش به ئینی پئدا که له کاتی وه رگرتنی ئه و شورا و قه لایانه دا نازادی بکات^۳.

د- **ریزگرتنی سه لاهه دین له بیر ویا وه ری گا وره کان:** سه لاهه دینی له هه ست و نه ستی گا وره کان ده نا، ئه وه بوو داوای ئه وه ی هه ندی له موسلمان ه کان داوای روخاندنی کلێسای قیامه یان لیکرد داوای ده سنگرتنی به سه ر قوددا وتیان: ئه گه ر بیناکه بپوختنیت و سه روژیری بکه یت و گوپه که ی تیادا ده ربینیت ئه وه ئاگره که ی ده کوژیته وه و وینه کانی ده سرپیته وو چیت ره خه لکی سه ردانی ده که ن، به لام هه ندیکی تر پئیان وابوو: که کاتی که عومه ری کوپی خه گاب ئه م شوینه ی نازادکرد له سه ره تای ئیسلامدا له م شوینه دا هیشتنه وه و فره مانی نه کرد به روخاندنی^۴، هه ربۆیه سه لاهه دینیش وازی له روخاندنی هینا^۵.

^۱ کتاب الروضتین (۳/۳۴۲)، بیت المقدس امام أحداث التاریخ، ل: ۳۱۴.

^۲ هه مان سه رچاوه، ل: (۳/۳۴۲).

^۳ کتاب الروضتین (۲/۳۴۴).

^۴ صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۲۱۸.

^۵ مفرج الکروب (۲/۲۳۱)، صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۲۱۹.

۵- مانده‌وی کۆمه‌لێك گاور له قودسدا: هندی له گاوره‌كان له سه‌لاحه‌دین پارانه‌وه كه‌رتنا پێدات بۆ مانده‌وی له قودسدا دواى نه‌وه‌ی كه‌فیدییه‌یان داو، به‌لنیا‌ندا كه‌كه‌س بێزار نه‌كه‌نو خزمه‌تی شاره‌كه بكه‌ن، سه‌لاحه‌دینیش به‌مه‌ رازی بوو به‌رامبه‌ر به‌پابه‌ندبو‌نیان به‌چه‌ند مه‌رجیكه‌وه كه‌هه‌موویان قبول‌كرد به‌م شیوه‌یه سه‌را‌نه‌یان له‌سه‌ردانراو وه‌ك (ئه‌هلی ذمه‌) مامه‌له‌یان له‌گه‌ڵدا ده‌كراو ماف و ئه‌ركیان وه‌ك موس‌لمانه‌كان له‌سه‌ردانرا، به‌لام به‌م شیوه‌یه موس‌لمانه‌كان به‌به‌زه‌یی‌وه جولا‌نه‌وه له‌گه‌ڵ ئه‌م شاره‌دا كه‌ده‌سه‌لاتی ته‌واویان به‌سه‌ریدا هه‌بوو، به‌لام نه‌گه‌ر مرۆف یا‌ده‌وه‌ری سا‌لی ۱۰۹۹ از بێنێته‌وه یا‌د كاتیك كه‌خا‌چه‌رسته‌كان ها‌تنه ئه‌م شاره‌وه جو‌دفه‌ری و تان‌كرد مه‌رگیان له‌شه‌قامه‌كانی قودسدا بلا‌وكرده‌وه و به‌رگه‌ركاره موس‌لمانه‌كان له‌روبا‌ری خوێندا خن‌كێنران پاشان سو‌تان‌دیان ئه‌مه‌ جگه‌ له‌و دزی و تالانی‌یه‌ی كه‌پێی هه‌ستان جگه‌ له‌بر‌دنی ژن و من‌دالی موس‌لمانان^۱، نه‌وه ده‌توانی هه‌ست به‌و جیا‌وازیه فرا‌وانه بكات كه له‌نی‌وان لی‌بو‌رده‌یی سه‌لاحه‌دین و در‌نده‌یی سه‌ركرده خا‌چه‌رسته‌كاندا هه‌بووه، را‌ده‌ی پا‌به‌ندبو‌نی سه‌لاحه‌دین به‌بنه‌مای لی‌بو‌رده‌ی و حو‌كه‌مه‌كانی شه‌ریعه‌تی ئی‌سلامیه‌وه و دو‌ركه‌وتنه‌وه‌ی له‌زا‌لكردنی سو‌زو ئاره‌زووی به‌رامبه‌ر به‌خا‌چه‌رسته‌كان كه‌هیشتا سه‌ده‌یه‌ك به‌سه‌ر ئه‌و تا‌وانه در‌اندنه‌یاندا تی‌نه‌په‌رپبوو^۲. جی‌م‌س رستون ده‌لی: به‌م شیوه‌یه سه‌ربا‌رزه‌كانی سه‌لاحه‌دین ره‌وشت و هه‌لسو‌كه‌وتی‌کی نمو‌ونه‌بیان گه‌رت به‌ر له‌كاتی دا‌گیر‌کردنی قودسدا له‌سا‌لی ۱۱۸۷ از داو سه‌لاحه‌دین گو‌یی به‌كه‌سایه‌تی و ئا‌ب‌پ‌وی خو‌یدا، دواى نه‌وه‌ی كه‌تۆ‌له‌ی له‌خا‌چه‌رسته‌كان كرده‌وه و قودسی له‌ده‌ست سه‌ندنه‌وه، دواى ده‌ست به‌سه‌را‌گرتنی له‌سا‌لی ۱۰۹۹ داو به‌هۆی پا‌ری‌زگاری كردنی له‌كلێسای قیامه‌وه، شو‌ینه‌كانی تری گاوره‌كان هه‌مو‌وان یا‌دی لی‌بو‌رده‌یی به‌رامبه‌ر به‌خا‌وه‌ن ئاینه‌كانی ترو شو‌ینه په‌ڕۆزه‌كانی ئاینی گاور ده‌كه‌نه‌وه، وا‌دیاره هه‌لسو‌كه‌وته‌كانیشی وه‌ك نمو‌نه‌یه‌ك دا‌ده‌نرێت بۆ چۆ‌نیه‌تی گه‌رتنه‌به‌ری هه‌لسو‌كه‌وتی راست و دروست به‌هۆی لی‌بو‌رده‌ی و كا‌ره خێره زۆره‌كانیه‌وه و سروشتی خێرخوا‌زیا‌نه‌ی مامه‌له‌ی له‌گه‌ڵ دو‌ژمه‌كانیدا به‌هه‌میشه‌یی و نا‌ویانگی به‌نه‌رمی و لی‌بو‌رده‌ی و دا‌نایی ده‌مێنێته‌وه^۳.

^۱ الفتح القیسی فی الفتح القدسی، ل: ۱۳۹، صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۲۱۹.

^۲ أعمال الفرنجة، ترجمة حسن جیشی، ل: ۱۱۸، ۱۲۰.

^۳ صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۲۱۹.

^۴ مقاتلون فی سبیل الله، ل: ۱۳۷.

و- **رای ستیقن رنسیمان**: چاکهش نه وه یه که دوزمنان شایه تی بۆ بدهن، ستیقن رنسیمان که یه کیکه له میژوونوسه فره نجه کان ده لیت: له راستیدا موسلمانان سهرکه وتووه کان به ناوبانگ بوون به دامه زراوی و مامه له ی میژیانه، چونکه له کاتیکدا که پیش هه شتاو هه شت سال فره نجه کان له ناو خوینی کوژراوه کانیاندا هاتوچۆیان ده کرد، نه وان ده ستیان بۆ مالتیک نه برد، که س توشی نازارو ته نگ پیته لچنین نه بوو، چونکه پیاوانی پۆلیس به فره مانى سه لاهه دین به گهره ک وشه قامه کاند ده گهران و رییان به که س دنده که ده ستریزئی بکاته سهر گاواره کان، نه و دیمه نانهش که مایه ی خه م و په ژاره بوو نه وه بوو که روویدا کاتیک که العادل داوی له سه لاهه دینی برای کرد که هه زار دیلی پیدبات بۆ نازادکردنیان له به رامبه ر نه و خزمه تانه ی که پیشکشی کردوه، سه لاهه دینیش پیی به خشی و العادلش نازادی کردن، نه مهش بطریارک هرقلی خو شحالکرد چونکه هوکاریکی ده سته کوت بۆ چاکه کردن که زۆر هه رزانه و پاره ی ناویت، نه وه بوو نه ویش هه مان داوی پیشکشی به سه لاهه دین کردو نه ویش حه وت سه د دیلی بۆ نازادکرد، هه روه ها سه لاهه دین پینج سه د دیلیشی بۆ بالیان نازادکرد، پاشان رایگه یاند که هه لده ستیت به نازادکردنی هه موو ژن و پیاویکی به سالاجوو، کاتی ژنانی بیوه ژن که میرده کانیا ن کوژرابوون یاخود به دیل گیرابوون، هاتنه لای و به گریان وه داوی چاره سه ریانکرد، نه ویش به لینی نازادکردنی پیاوه کانی پیدان و نه وانهش که پیاوه کانیا ن کوژرابوون له خه زینه که ی خۆی پاره و موچه ی بۆ برینه وه هه ریه ک به پیی بارۆدۆخی خۆی، له راستیدا لیبۆرده یی و میهره بانیی پیچه وانه ی کرده وه ی گاواره کان بوو له شالۆی خاچه رستی یه که مدا^۱.

ز- **غروسیهش نه م ده قه ی نوسیوه**: به پیچه وانه ی خاچه رسته کان سه لاهه دین پابه ندبوو به به لێن و ههستی مۆفانه وه به شتیه یه کی شه ره قه مندانه و گیانی سوارچاکیه وه، نه مهش بووه مایه ی سه رسامی میژوونوسه لاتینه کان که رووداوه کانی نه و سه رده مه یان باسکردوه... پاشان غروسیه ده لی: چه ند توند ته ندره ویک داویان له سه لاهه دین کرد که هه ستی به روخاندنی په رستگای گاواره کان به تاییه ت کلێسای قیامه و هه لوه شانده وه ی حه جی گاواره کان (نه وانه ی که باوه رپان به سیانه ی پیۆژ هه یه) به لام نه و به رپه رچیدانه وه و وتی: بۆچی بیروخنین، له کاتیکدا که نه وان ئامانجیان له په رستشه که یاندا بریتییه له شوینی خاچ و گۆپه پیۆژه که نه ک بیناکه ی دهره وه؟ هه ربۆیه نه گه ر بیناکهش له گه ل زه ویدا ته خت

^۱ حروب القدس فی التاريخ الاسلامی والعربی، ل: ۱۰۸.

بکهین، نه وه تایفه گاوره جیاجیاکان هرگیز وازناهیښن له هه وډان بڼو گشتن به م ناوچانه، جا باوهك پېشه وا عومر بکهین که نه م بینایه ی پاراست کاتیک که له سهره تایی نیسلا میدا قودسی رزگارکرد، غروسیهش له سهر نه مه دپوات ده لیت: هرچی شازادی بیرو باوه پورا دهرپړین له م سولتانه مه زنه هه بوو له م دهسته واژه جوانه دا بهرجهسته ده بیت، شاعیر ابو الحیص بیص شهاب الدین یش راستی وتووہ کاتی وتویه تی:

ملکنا فکان العفو منا سحیة فلما ملکتم سال بالدم أبطح
وحللتهم قتل الأسارى وطالما عدونا على الأسرى نمن ونصفح
وحسبکم هذا التفاوت بینا وکل وعاء بالذی فیه ینضح^۱

له راستیدا سه لآحه دین به پره وشت و ناکاره جوانه کانی پاشاو سهرکرده کانی روژواوایی سهرسامکرد، که سهرکرده یه تی سوپا کانیان ده کرد له شامدا ته نانه ت فهره نسیه کان ده یانوت: خوینی خوینیکی فهره نسییه، نیثالی و نه لمانیه کانیش چیروکی زوریان دانابوو له سهر ناکاری سه لآحه دین و له شارو گوندو شاتو کانیاندا باسیانده کرد^۲، به راستی سه لآحه دین پیاوکی موسلمانبوو به ته واوی مانای نه و وشه یه و شوینکه وتووی پیغه مبه ر(د.خ) بوو له لیبورده یی و میهره بانو و به خوشنده بییدا، یه کیک له میژوونوسه نه وروپیه کان دهریاره ی ده لیت: له یاداوه ریدا ده میښتیه وه که سهرده میکی خویناوی و توندی وه که نه و سهرده مه نه یوانی مروفیک بگوریت که ده سه لاتیکی مه زنی هه بوو، نه و که سه ش سه لآحه دینه^۳، که وره ترین به لگه ش له سهر ریژگرتنی فهره نجه کان بڼو نه و پاله وانیتیه که م وینه و لیبورده یه مه زنه گرنگیدانی نیمپراتوری نه لمانیا بوو به سهردانی گوری سه لآحه دین کاتی که سهردانی ولاتی شامی کرد له سالی ۱۳۱۵ ک/ ۱۸۹۹ ز دا به هاوپییه تی شازنی نیمپراتور، له ویش وتاریکی دا که ستایشی سه لآحه دینی تیا دا کردو شازنیش چه پکه یه ک گولی نارد هه تاوه کو له سهر گوری نه و پاله وانه مه زنه دابزیت، نه میری شاعیرانیش (نه حمده شه وقی) له یادی نه چووہ نه م یاده وه ریه تومار بکات و ده لیت:

عظیم الناس من یکی العظاما ویند بهم ولو کانوا عظاما
فهل من مبلغ غلیوم عنی مقالاً مرضیا ذاک المقاما

^۱ حروب القدوس فی التاریخ الاسلامی والعربی، ل: ۱۰۸.

^۲ شذات الذهوب (۶/۴۱۰).

^۳ الوجیز فی الشام أرض الأنبیاء ومهد الأصفیاء، ل: ۶۱.

^۴ الوجیز فی الشام أرض الأنبیاء ومهد الأصفیاء، ل: ۶۱.

رعاك الله من ملك همام	تعهد في الثرى ملكاً هماما
أرى النسيان أظماه فلما	وقفت بقبوره كنت الغماما
أتدري أئى سلطان تحيى	وأى مملك تهدي السلاما
دعوت أجلّ أهل الأرض حرباً	وأشرفهم اذا سكنوا سلاماً ^١

چوارهم: يه که مین نویژی هه ینى له به یتولمه قدیسدا:

کاتیك كه به یتولمه قدیس پاککرایه وه له و خاچ و زهنگ و به رازو قه شه و راهیبانه ی که تیایدا بون و خه لکانی باوه پدار چوونه ناویه وه، بانگی تیدا دراو قورئانی تیادا خوینرایه وه و شوینه که ی پاککرایه وه و شه یتانی تیادا ده په پئندرا، یه که م نویژی هه ینیش له چواره می شه عباندا بو دواى رۆژى نازادکردنى به هه شت رۆژ، نه وه بوو مینه بریان له ته نیشتم میحرا به که وه دانا و فهرشى باشیش تیادا راخراو قه ندیل و گلۆپی تیادا هه لاسراو قورئانی تیادا خوینرا له برى نه و ئینجیله شوینرا وه ی که پیشتر ده خوینرا، پاشان نویژی تیداکراو کپنوشى زۆرى تیدا براو په رستیشى جؤراو جؤرى تیادا نه نجامدراو نژای زۆرو به ره که تی زۆرى تیادا بارى و کیشه کان ره وینه وه و نویژه کان به رپاکرانو بانگ به رزکرایه وه زهنگ بیده نگ کراو بانگوژان هاتنو قه شه کان نه مان و ده رونه کان ئاسوده بوون خوشى هاتو په ستى بارى کردو خوا ناسان و دنیا نه ویسته کان مزگه وتیان ئاوه دان کرده وه، ... پاشان خوا به تاکو ته نها په رستراو کپنوش زۆر بوو و مزگه وت پپوو دلّه نه رمه کان فرمیسکیان به چاواندا هات، نه مه رۆژیکى پیروژه و فه زلیکی گه وره یه و سالیکی خوشه، رۆژیکه نزاکان تیایدا گیرا ده بنو به ره که ت ده باریت و له هه له و که موکورتیه کان ده بوردریت، پاشان بانگوژه کان بانگی نیوه پۆیان فره موو دلّه کان خه ریک بوو له خوشیدا ده فرپین و سولتانیش تا نه و کاته وتارییژی دیارینه کردبوو، به لام کۆمه له زانایه ک خۆیان بو ئاماده کردبوو نه بادا نه و ئه رکه یان پپیسپیریت، پاشان مه رسومی سولتانی سه لآحی ده رکرا له قبه الصخره دا که قاضى محى الدین زه نکى نه مپۆ ببیته وتارییژ، نه و ویش جبه ره شه که ی له به رکردو چووه سه ر مینه رو خواى گه وره ش جوانى پارێزکاری پتبه خشیبوو، له گه ل شکوو شکۆمه ندیدا، نه وه بوو وتاریکی گه وره ی سونى ره وانپێژانه ی خوینده وه و تیایدا پله و پایه ی به یتولمه قدیسی باسکردو نه و فه زل و مژده و به لگه و نیشانانه ی باسکرد که له باره یه وه هاتووه و نه و نیعمه ته گه وره یه ی که خواى گه وره به ئاماده بووانى به خشیه که به رامبه ره به چه ندین خیری گه وره، شیخ شهاب الدین أبو شامه ش له الروضتیندا به ته وایى وتاره که ی هیناوه، یه که م جاریش که قسه ی کرد وتی (الأنعام: ٤٥) خوینده وه و ئیتر نه و

^١ صلاح الدین الأیوبی، أحمد عبدالجواد، ل: ٥١.

گله‌ی سسته میان کردو بی‌پروابوون بی‌پرکراون... (تفسیری ئاسان، ل: ۱۳۳). پاشان سوپاسگوزاریه‌کانی قورئانی وتو ئینجا وتی:

۱- توانای په‌روه‌ردگار له‌به‌ده‌سته‌پینانی سه‌رکه‌وتندا: سوپاس بۆ ئه‌و خوایه‌ی که به‌ده‌سه‌لاتی خۆی هاوه‌لگه‌ری سه‌رشۆپ‌کردو به‌فه‌رمانی خۆی کاروباره‌کانی ریکخست و به‌سوپاسگوزاری نیعمه‌ته‌کانی به‌رده‌وامکرد، کافرانی به‌ویستی خۆی له‌ناو‌بردو به‌دادگه‌ری خۆی ده‌سه‌لاتی ئالوگۆر‌کردو سه‌ره‌نجامی دایه ده‌ست پارێزکاران و به‌نده‌کانی خسته سایه‌ی خۆیه‌وه و ئاینه‌که‌ی سه‌رخست به‌سه‌ر هه‌موو ئاینه‌کاندا و به‌ده‌سه‌لاته به‌سه‌ر به‌نده‌کانیدا، سوپاسی ئه‌که‌م له‌سه‌ر سه‌رخست و سه‌رفرازکردنی لایه‌نگرانی و پاک‌کردنه‌وه‌ی ماله‌ پیرۆزه‌که‌ی له‌پرسی هاوه‌لگه‌ری.

۲- ستایشکردنی پییغه‌مبه‌ری سه‌روه‌ر (د.خ) و هاوه‌لانی: گه‌وامی ئه‌ده‌م که‌ته‌نها الله خوایه و هاوه‌لی نییه، تاکی بۆ هاوتا و بۆ مندال و هاوشیوه‌یه، شایه‌تی که‌سیک که‌ به‌یه‌کتا‌به‌رستی دلی پاک‌کردبێته‌وه و خوای له‌خۆی رازیکردبیت، گه‌وامیشی ده‌ده‌م که‌پیغه‌مبه‌ر (د.خ) به‌نده و نێردراویه‌تی ره‌وینه‌ری گومان و له‌ناو به‌ری هاوه‌لگه‌ریه و ئه‌و پیغه‌مبه‌ری که‌ له‌مسجد الحرام وه‌شه و ره‌وی پیکرا بۆ مسجد‌الاقصی و له‌ویشه‌وه‌ ب‌ل‌ند بوویه‌وه بۆ ئاسمانه به‌رزه‌کان و سدره‌ المنتهی که‌ج‌نة‌ المأوی له‌لایه، (اذ یغشی السدره‌ ما یغشی مازاع البصر و ما طفی) سلای خوا له‌سه‌رخۆشه‌ویست و سدیقی جینشینی و له‌سه‌ر عومه‌ری کوپی خه‌تاب یه‌که‌م که‌س که‌خاچی له‌م شوینه‌دا نه‌ه‌یشت و، له‌سه‌ر ئه‌میری باوه‌رداران عثمانی کوپی عه‌فان‌ذی النورین و کۆکه‌ره‌وه‌ی قورئان و له‌سه‌ر ئه‌میری باوه‌رداران عه‌لی کوپی ئه‌بو طالب تیکشکینه‌ری بت و له‌به‌نیه‌ری هاوه‌لگه‌ری و له‌سه‌ر بنه‌ماله و هاوه‌لان و شوینکه‌ و توانیان به‌چاکه^۱.

۳- رازیوونی په‌روه‌ردگار له‌موجاهیده‌کان (تیکۆشه‌رو خه‌باتگیره‌کان): ئه‌ی خه‌لکینه، مژده‌ بیت لیتان ره‌زامه‌ندی په‌روه‌ردگار که‌ئامانجی سه‌ره‌کی و پله‌ی به‌رزه بۆ ئه‌و کاره‌ی که‌خوای گه‌وره له‌سه‌رده‌ستی ئیوه ئاسانی کرد، له‌گه‌راندنه‌وه‌ی ئه‌و ونبووه بۆ ئه‌م ئوممه‌ته و ونبووه گێرانه‌وه‌ی بۆ شوینی خۆی له‌ئیسلامدا، دواي ئه‌وه‌ی به‌ده‌ست هاوه‌لگه‌رانه‌وه بۆ ماوه‌ی سه‌د سال سوکایه‌تی پیکرا، پاک‌کردنه‌وه‌ی ئه‌م ماله‌ی که‌خوای گه‌وره دایناوه بۆ به‌رزکردنه‌وه‌ی ناوی خۆی تیا‌یداو دورخستنه‌وه‌ی هاوه‌لگه‌ری لێ، دواي ئه‌وه‌ی که‌ له‌سه‌ر یه‌کتا‌به‌رستی بنیاتنرا.

^۱ البداية والنهاية (۱۶/۵۹۰).

۴- **فَهَزَلُوا وَبَلَغُوا** پایهی مزگهوتی نه قسا: زیدی باوکتان ئیبراهیم و رهوگهی محمد پیغه مبهرتان (ﷺ) و نه و روگهی به که روتان تیده کرد له نویژه کانتاندا له سه رهتای ئیسلامدا، باره گای پیغه مبهران و نیازی پیاو چاکان و شوینی دابه زینی سروش و وحی و شوینی دابه زینی نه مرو نه می په روه ردگار، له ده شتی کزبوونه وه و که ناری بلأوبوونه و دایه و نه و زهویه پیروزه به که په روه ردگار له کتیبه رونه کهیدا باسیکردوه. هه روه که نه و مزگهوتی که پیغه مبه (ﷺ) نویژی به فریشته نزیکه کان تیدا کرد و نه و لاتهی خوی گه و ره و بهنده و پیغه مبه ره کهی خوی و نه و شهیه ی که هاویشتی بۆ مه ریه م که نه ویش عیسایه که خوی گه و ره شه ره فمهندی کرد به په یامی خوی و پیغه مبه ریتی پی خه لات کرد بی نه وه ی له پله ی به ندایه تی بخت خوی گه و ره ده فرمویت ﴿لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ﴾ (النساء: ۱۷۲)، واته: هه رگیز مه سیح لاری له وه نییه که بهنده ی خوا بیته... (تهفسیری ئاسان، ل: ۱۰۵). هه روه ها ده فرمویت: ﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ﴾ (المائدة: ۷۲)، واته: سویند بیت بیگومان نه وانه بباهو پ بوون که وتیان: به راستی خوا، هه مه سیحی کورپی مه ریه مه... تد (تهفسیری ئاسان، ل: ۱۱۰). هه روه ها قودس یه که مین رووگه و دووهم مزگهوت و سییه م حه رمی پیروزه و دوی دوو حه ره مه که ی تر بۆ هیچ شوینیک کۆل و بار ناپیچریته وه دوی دوو حه ره که ی تر ته نها بۆ نه وی نه بیت.

۵- **پِيْرُوْزْبَايَكِرْدَن لَه سَه لَاحَه دِيْن و سَه رِبَا زَه** موسلمانه کانی به هو ی سه رکه و تنه وه: نه گه ر ئیوه له و که سانه نه بونایه که خوی گه و ره هه لیبژاردوون نه وه نه م چاکه یه ی پینه ده به خشین، که که س ناتوانیت هاو شان تان بیت تیایدا، ده سا خوشبه ختی بۆ ئیوه که سوپایه کن سه راسیمه له سه ر ده ستان به دیها تووه و جهنگی به دریتان تۆمار کردوه و لیبرانی نه بو به کریتان ده سته و توو ئازادی سازی عومهریتان نه نجام داو سوپای عوسمانیتان به ریخستوو په لاماری عه لی ئاساتان داو و رژه کانی قادسیه و یه رموکتان بۆ ئیسلام نویکرده وه و روپه روو بوونه وه ی خه یبه ری و هه لمه تی خالیدی تان تۆمار کرد، ده سا خوی گه و ره پاداشتان بداته وه له بری محمه د (ﷺ) به باشترین پاداشت و نه م داستانه مه زنه تان لیوه رگریت و به هه شت بکاته شوینتان که شوینی خوشبه ختانه.

۶- **سوپا سکر دنی په روه ردگار له سه ر سه رکه و تن**: قدری نه م نیعمه ته بزانن و هه ستن به نه رکی سوپا سکر دنی په روه ردگار، چونکه نه و نه م نیعمه ته ی تایبه تکرده وه به ئیوه وه و هه لیبژاردوون بۆ نه م خزمه ته، نه مه یه نه و رزگاریه ی ده رگا کانی ئاسمانی بۆ کراوه ته وه و به روناکی خوی

رومه ته تاریکه کانی گه ش کردۆته وه و فریشته نزیکه کانی پپی خو شحال بوون و چاوی پیغه مبهرونیدرداوانی پی روونبۆته وه، چیتان ده ویت له وه زیاتر که خوی گه وده ی کردوونی به و سوپایه ی که له ناخر زه ماندا قودس له سه ر دهستی نازاد ده کریت و گپراونی به و سه ر یازانه ی که دوی پیغه مبه رایه تی به ماوه یه که به شمشیره کانیان ئالای باوه پ به رزده که نه وه.

۷- **فه زلی قودس و مزگه وتی نه قسا (الأقصى):** نایا نه قسا (الأقصى) نه و ماله نییه

که په روه ردگار له کتیبه که یدا ناوی بردووه فه رموویه تی: ﴿سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ (الإسراء: ۱)، واته: پاکو و بیگه ردی و ستایش بۆ نه وزاته ی که شه و ره ویکرد له به شتیکی که می شه ودا به به نده ی خوی محمه د (ﷺ) له مزگه وتی حه رام (که عبه ی پیروژ) بۆ مزگه وتی (الأقصى) له بیت المقدس که ده ورو به ریمان پیروژو پر به ره که ت کردووه... (ته فسیری ناسان، ل: ۲۸۲). نایا نه و ماله نییه که پاشاکان به گه وده یان زانیووه و پیغه مبه ران ستایشیان کردووه و چوار کتیبه دابه زینراوه که ی له لایه ن په روه ردگار تانه وه تیادا خوینراوه ته وه؟ نایا نه و مالا نییه که خوی گه وده خوری تیادا به سه ر یوشع وه راگرت هه تاوه کو ئاوانه بیت له به ر خاتری نه و؟ نایا نه و ماله نییه که خوی گه وده فه رمانی کرد به موسا که فه رمان بدات به گه له که ی بۆ رزگار کردنی، که ته نها دوو پیاو وه لامیان دایه وه و خوی گه وده ش له به ر نه وه لییان توپه بوو، توشی گومرایی کردن وه که سزایه که بۆ یا خیبونیان؟

۸- **سوپاس و ستایشی په روه ردگار:** سوپاسی نه و خوایه بکه ن که ئیراده ی پیدان بۆ نه نجامدانی

نه و کاره ی که به به نی ئیسرائیلی نه دا، له کاتیکدا که فه زلی دابوون به سه ر خه لکانی ترداو ئیوه ی سه ر که وتوو کرد بۆ کاریک که خه لکانی تر پیش خۆتان تیادا شکستیان هیناو ریزه کانی یه که خستن دوی نه وه ی که په رته وازه و ناگۆک بوون، بووو به دیهات ده بیت و به لگوی له کۆل کردنه وه.

۹- **فریشته کان ستایشی په روه ردگار ده که ن بۆ موجهیده کان:** مژده بیت لیتان به وه ی که خوی

گه وده ی لای خوی باسی کردوون و به سه ر یازی خوی له قه له م داوون و فریشته دابه زینراوه کان سوپاسیان کردوون له سه ر نه و دیاریه ی که پیشکه ش به م ماله تان کردووه له بۆنی خوشی یه که تاپه رستی و بلاو کردنه وه ی پیروزی و سوپاسگوزاری و نه و نازاری هاوه لگه ری و سی به شی

خواو بیرو باوه په ناره ووايهی که له ری لاتان داوه، ئیستا فریشته ی ئاسمانه کان داوای لیخو شېونتان بۆ ده کەن و سلاوات و درودی پیروژتان بۆ ده نین.

۱۰- **نه هیکردن له تاوانکاری و له خوږاییوون**؛ رحمه تی خواتان لیبت ته و به هره یه له خو تاندا بیاریزن و ناگاداری ته و نیمه ته بن، به ترسان له پهره ردگار، چونکه هر که سی دهستی پیوه بگریته پاریزراو ده بیت، ناگاشتان له شوینکه و تنی ئاره زووو پاشه کشکردن بۆ دواوه و پالدا نه و به بیت له بهرام بهر دوژمندا، هه له کان بقوزنه وه و له پیتا و خودا دا جیهاد بکه و خو تان له پیتا و ره زامه ندی خوا دا بفروشن، چونکه ئیوه ی کردوه به به ندی خوی.

۱۱- **سه رکه وتن ته نها لای خوا یه**؛ وریابن شه ی تان هه لتان نه خه له تیبت و سه رکه شی نه تانگریته وه و ابزانن ته م سه رکه وتن به هوی شمشیره تیژو نه سپه باشه کان و لیها توی خو تان بووه نه خیر به خوا (الأنفال: ۱۰).

۱۲- **دوره و تنه وه له تاوان**؛ ناگاتان له خو تان بیت به ندی کا نی خوا پاش ته م سه رکه وتن مه زن و به خششه گه وره یه، نه کەن تاوانی گه وره نه نجام به دن، هه تاوه کو وه ته و نه تان لیته یه ت که خوریه که ی کرده وه به ریس یان وه ته وه ی که خوی گه وره ده سه لاتی پیتا، به لام لی هی لگی پرایه وه و دوی شه ی تان که وت و چوه ریزی سه ر لیشتیوا وانه وه.

۱۳- **بانگه وازی که بۆ به رده وام بوون له سه ر جیهاد (بۆ دریزه پیتا نه به جیهاد)**؛ جیهاد باشترینی په رستش و نه ریته کا نه، خوی گه وره سه ریخن سه رتان ده خات و یادی بکه ن یادتان ده کات، سو پاس گو زاری بن بۆ تان زیاده کات و سو پاسیشتان ده کات، په له بکه ن له چاره سه رکردنی برین داو برینه وه ی دهستی دوژمنان و پاککردنه وه ی پاشما وه ی ته و زه ویه ی که خوا و پیغه مبه ری تو په کردوه، لق و پۆپ بی باوه پی بپرن و ریشه ی ده ربینن، چونکه روژگار داوای شو پشی ئیسلام و ئاینی محمد د.خ ده کات. الله اکبر سه رکه وتنی خوی نزیکه وه ک چون تانیستا ئیوه ی سه رخستوه و بی باوه پی سه رشو پکردوه.

۱۴- **بانگه وازی که بۆ رزگارکردنی ته و زه ویه پیروژانه ی که به داگیرکرای ماونه ته وه**؛ بزانی رحمه تی خواتان لی بیت که ته مه هه له و بیقوزنه وه و نه رکیکه به هیمه ته وه بۆی ده رچن و سورین له سه ری چونکه ده ره نجامی کار به کوتاییه که ی دا دیاره و ده سه که وتیش به و گه نجینه یه دا ده رده که ویت که ده ستخراوه، خوی گه وره به سه ر ته و دوژمنه شکستخواردوه دا زالی کردن له کاتیکدا که هینده ی ئیوه یاخ ﴿ زیاتربوون، ته ی ئیستا چون سه رناکه ون که ئیوه بیست هینده ی ته وانن (إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عَشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ) (الأنفال: ۶۵)﴾

واته: ئەگەر بىست خۇپاگر هەيىت لە ئىو، ئەو زال دەبن بەسەر دوو سەد كەس لەبى باوە پاندا زال دەبن (تەفسىرى ئاسان، ل: ۱۸۵)، خۆى گەورە لە گەل ئىو هەدا يارمە تىمان بدات بۆ شوپىنكە و تنى فەرمانە كانى و دوركە و تنەو لە قەدە غە كراوە كانى و سەر كە و تنى خۆيان پىبە خشى ﴿إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾ (آل عمران: ۱۶۰)، واتە: ئەگەر خوا سەر كە و تنى پىبە خشىت ئەو هەچ كەس ناتوانىت سەر كە وىت بە سەرتاندا، خۆ ئەگەر پىشتان بەر بدات ئەو كى هەيە دواى ئەو كۆمەكتان بكات و سەرتان بخات) تەفسىرى ئاسان، ل: ۷۱.

۱۵- چەند نزاىەك بۆ سولتان سەلاحەدەين و مۇسلمانان لە ئاين و دونيايان دا: وتارى دوو هەمىش نزيكە لە وتارى ئاسايىيەو، ئەو هەبوو دواى نزاكردن بۆ خەلىفە و تى: پەرورەدگار: دەستەلاتى بەندەكەت بەردەوام بكەيت بەملكە چى گەورەى تۆو سوپاسگوزارى نىعمەتەكانت، دانپيادانەرى بەهرەكانتە شمشىرى تىژو پارىزەرى ئاين و بەرگريكارى مالهكەت پاشماو هەى گەورەو سەر كەتو، كۆكەرەو هەى وشەى ئيمان و چەوسىتەرى خاچەرستان سەلاحەدين و دونيا سولتانی ئىسلام و مۇسلمانان پاككەرەو هەى بەیتولمەقدىس، باوكى سەر كە و توومان يوسفى كوپى ئەيوب زىندووكەرەو هەى دەولەتى ئەمىرى باوەرداران.

• خوايە گيان دەستەلاتى بەسەر زەويدا بلۆيكەرەو و بەفرىشتەكانت دەورى ئالاكانى بدەو لەبرى ئەم ئاينە پاكە بەباشى پاداشتى بدەرەو و لەبرى ئوممەتى محەمەد (ﷺ) سوپاسى لىهاتوى و بەردەوامى بفرموو.

• پەرورەدگار ئەم پياو بەيئەرەو بۆ ئىسلام و بانگەوازەكەى لەرۆژەلات و رۆژئاواى زەويدا بلۆيكەرەو.

• خواه گيان چۆن لەسەر دەستى بيت المقدس رزگار كرد دواى ئەو هەى گومانى جۆراو جۆر براو مۇسلمانان تووشى تاقىكردنەو بوون، بەهەمان شىو شۆينەكانى تىرى زەوى لەسەر دەستى رزگار بكەن و بىباوەرەو پان ملكەچ بكە بۆى و هەموو كۆمەلەكانيان لەسەر دەستى پەرتەوازەيكەو سەر كە و تنى يەكجارتى پىبەخشە.

• خوايە گيان لەبرى محەمەد (د.خ) سوپاسى بكەو فەرمان و قەدە غە كراوەكانى بگەيەنە رۆژەلات و رۆژئاوا ناوەرەست و سنوور و هەموو ناوچەكانى ولاتى بۆ چاك بكە.

• پەرورەدگار لوتى بىباوەرەو بىشكىنەو دەستەلاتى بەهەموو ولاتدا بلۆيكەرەو و سەربازەكانى بگەيەنەرە هەموو شارو ولاتەكان.

• خواجه گیان دهسه لات له خۆی و پشت و نه وه کانیدا بهرده وام بکه هه تاوه کو روژی دواپی و کوپو براکانی بپاریزه و بیانکه به پشتیوان بۆی. پهروهردگار ههروهک چۆن له سهردهستی ئهم کاره چاکهت به ديهینا که به دريژای سال و روژه کان ده مینیتته وه و باس ده کریت، به هه مان شیوه دهسه لاتنی هه تا هه تای بی کۆتایی له دار المتقیندا پییبه خشه و ئهم نزایه ی قبول بفرمووه: ﴿رَبِّ اَوْزَعْنِي اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَاَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ﴾ (النمل: ۱۹).

• پاشان نزای ئاسایی کرد، پاش نوژی نیوه پۆش شیخ زین الدین أبو الحسن علی کوپی نجای میسری له سهه کورسی (وه عن) دانیشت له سهه ئیزنی سولتان و ئامۆژگاری خه لکی کرد، کاتیکی خوش و حاله تیکی باش بوو بۆ ستایش بۆ پهروهردگارو، پاشان قاضی محی الدین کوپی زهکی بۆ ماوه ی چوار ههفته و تار ی بۆ خه لکی خوینده وه، دواتر سولتان و تار بیژی هه میشه ی بۆ قودس دیار کرد و ناردی بۆ خه له بو و ئه مینبه ره یان هینا که الملك العادل نوره دین مه حمود داینا بوو بۆ به یتولمه قدیسه و به هیوا بوو که رزگار کردنی ئه و شاره له سهه دهستی ئه و بیته، به لام له سهه دهستی شوینکه و توانی بوو پاش کۆچی دواپی.^۲

پینجه م: مینبه ری نوره دین له به یتولمه قدیسه:

الملك العادل نوره دین مه حمود زه نکى ره حمته ی خوا ی لی بیته به نوری باوه پی ههستی به ئازاد کردنی به یتولمه قدیسه ده کرد له پاش خۆی هه ر بۆیه فره مانى دا به دروست کردنی مینبه ری ک بۆ قودس که دار تاش و پیشه سازو ئه ندازیاره کان چه ند سالی ک له دروست کردنی دا مندوو بوون و داهیتانیان کرد له دروست کردنی له رووی تۆکمه و جوانییه وه و چه ند هه زاریکی له جوانکاری و تۆکمه یدا سه رف کردو به جۆری ک بوو که هه میشه ده ناسرایه وه له مزگه وتی خه له بدا دانرا بوو، هه تا وه کو سولتان فره مانیدا به هینانی بۆ بردنه سه ری نه زره که ی نوره دین، پاشان مینبه ره که گو یزایه وه بۆ قودس و به م شیوه یه ش که رامه ته که ی نوره دین ده رکه وت که روناکی پاش چه ند سالی ک دره وشایه وه، چونکه ئه و له و چاکه کارانه بوو که خوا ی گه وره له باره یانه وه ده فره مویت: ﴿وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾ (آل عمران: ۱۳۴)، واته خوا ی مه ره بانیش چاکه کارو چاکه خوازی خوش ده ویت. (ته فسیری ئاسان، ل: ۶۷). له ریوا یه تیکی عمادی ئه سفه هانی شدا ها تووه: هه میشه روناکی

^۱ کتاب الروضتین (۳/۳۱۹).

^۲ البداية والنهاية (۱۶/۵۹۲).

^۳ کتاب الروضتین (۳/۳۹۴).

دین له دلی نوره دیندا بوو، پارټیزگاریشی بووه ئاسه وارێک بۆ پارټیزگاران، نهو دونیا نهو یسترین خواپه رست و خواپه رسترین دونیا نهو یست بوو، له نهو ولایا پاک و له خواتر سه هه ره باشه کان بوو، به نوری فیراسه تی بینی که ئازادکردنی به یتولمه قدیس نزیکه و خوای گه وره ش نزاکی گیرا ده کات، نه گه ر چی پاش مردنیشی بیته، خوای گه وره ش له که موکورتی دوری گرتبوو و نهو نهینیه شی بۆ ئاشکرا کردبوو^۱. نهو به بوو له سه رده سستی سه لاهه دین که نوره دین په روه رده ی کردو خوشیده ویست و خوشی ریگه ی ئازادسازی جیهادی پیشاندا نهو شاره ئازادکرا، ده لێن له سه رده می نوره دیندا مزگه وتی حه له ب سوتا و پتویستی به مینبه ریگ هه بوو بۆیه نهو مینبه ره دانراو دیمه نیککی جوانی به مزگه وت به خشی، دواتریش له سه ر شیوه ی نهو به بۆ مزگه وتی حه له ب مینبه ریکی تر دروستکرایه و هه رکه سیک ئیستا بییئیت مینبه ری قودسی بیرده که ویته وه، کاتی سولتان سه رکه وت هه ستا به گواسته وه ی نهو مینبه ره و دانانی له مزگه وتی نه قساداو هه موو لایه ک نزیان بۆ سه رکه وتنی سه لاهه دین و به ره حمه ت که وتنی نوره دین ده کرد^۲ نه م کاره ش به لگه یه له سه ر راده ی دلسوزی سه لاهه دین بۆ نوره دین که هه ولێ زوری دا بۆ به ده سته یانی یه کیتی ئیسلامی وه ک ریخۆشکریه ک بۆ ریشه کیش کردنی بوونی خاچه رستی له ولاتی شامدا، هه روه ها نه م به لگه یه له سه ر نه وه ی که سه لاهه دین کاتی ده ولته تی زه نکیه کانی له سه رده می لاوازیدا له ناویرد پاش کۆچی دوا ی نوره دین مه حمود و سپاردنی ده سه لات به الملك الصالح ئیسماعیلی کورپی، ته نها مه به سستی نه وه بوو درێژه بدات به و کاروانه و خۆی سازیدات بۆ جیهادکردن دژ به خاچه رسته کان بۆ ده ربه پندنیان و گێرانه وه ی به یتولمه قدیس^۳.

شه شه م: چاکسازییه کانی سه لاهه دین له به یتولمه قدیسدا:

سه لاهه دین هه ستا به لابرندی نهو باله خانه و شورایانه ی که خاچه رسته کان له به تولمه قدیسدا بنیاتیان نابوو، نه وه بوو سواره کانی داویه له رۆژئاوای مزگه وتدا چه ند خانویه کیان بنیاتنابوو، به شیک له مزگه وتی نه قشاشیان خستبووه سه ر خانوه کانیان و له روه ی میحرا به که شه وه دیواریکیان بنیاتنابوو و وه ک خه زینه ی دانه وێله به کاریان ده میتا، ده شلێن: کردوویانه به ده سته شۆری

^۱ خوای گه وره غه یبی پیشانی که س نه داوه، به لکو نهو باوه پپوونه به سه رکه وتنی خوایی دوا ی ناماده کردنی

هۆکاره کانی.

^۲ کتاب الروضتین (۳/۳۹۳).

^۳ صلاح الدین والصلیبیون، ل: ۲۲۳.

پاكبويه وه پاشان دووباره گولاي پياكرده وه و ديواره كانى به باشى شت، الملك الافضل نورالدين على كوپى صلاح الدينش فهرشى جوان و به نرخی هيناو تيايدا رايخست^۱.

هه وره ها موسولمانه كان ههستان به گسكدانى گۆره پانى مزگه وتو پاككرده وه و رايخستنى فهرش وه لواسينى قه نديل تيايدا^۲، پاش لييوونه وه سلاحه دين له پاككرده وه مزگه وتى نه قسا له شوينه وارى پيسى خاچ په رستان، ههستان به دانانى وتاربيژو پيشنويزو بانگويزو موجه و بۆ مزگه وتى نه قساو مزگه وته كانى تر، هه روه ها قورئانى زۆرى بۆ هيناو ههستا به بنيا تئانى مزگه وتو كلتسايه كى كرد به خوئندنگه يه ك بۆ زانايانى شافيعى مه زه ب، مالى به طرياكيشى كرده يانه يه ك بۆ هه ژاران وه قفيكى زۆرى بۆ ديارى كرد^۳.

سه ندنه وه قودسيش له خاچه رستان گرنگيه كى تاييه تى هه بوو بۆ سلاحه دين و پله و پايه يه كى تاييه تى پهيدا كرد له دلى موسولمانانداو نه توانين بليين نه گهر چى خليفه عومهرى كمورى خهتاب له سالى ۱۵ى كۆچيدا قودسى له ژير چنگى رۆمه كاندا ده رهينا، به لام سه لاهه دينش توانى نه و ياده وه ريبه نوئ بكا ته وه له سه ده ي شه شه مى كۆچيدا دواى نه وه ي به يتولمه قديس دوچارى ده ست دريژى خاچه رستان بويه وه بۆ ماوه ي نزيكه ي سه د سالتك به م كاره مه زن و پيرۆزه ش سه لاهه دين بناغه ي دانا بۆ موسولمانه كانى دواى خوى بۆ له ناوبردىنى پاشماوه ي خاچه رسته كان له ولاتى شامدا^۴.

حه وته م: ناردنى مزگينى و نيردراو بۆ ناوچه كانى جيهاى ئيسلامى :

به سه ندنه وه بيت المقدس سه لاهه دين گه يشته لوتكه ي سه روه رى سياسى و سه ريازى و باسى نه و روداوه به هه موو گۆشه يه كى جيهاى ئيسلاميدا بلا بووه وه، سه لاهه دينش خيرا مزگينى نارد بۆ خليفه ي عه باسى له به غداو بۆ سه رجه م نه ميرو فه رمانره وا موسولمانه كان، نه بو شامه له عيمادى نه سفه هانييه وه نه گيرپته وه كه له نازا دكردى به يتوالموقه ده سدا ناماده نه بوو له به ر نه خۆشيه ك كه توشى بوو كاتى كه هه والى رزگاركردى به يتولموقه ديسى له لايه ن سه لاهه دينه وه بيسه ت له نه خۆشيه كى رزگارى بوو، به ره و لاي سولتان به ريكه وتو له رۆژى شه مه ي دووه م رۆژى نازا دكرديدا گه يشته لاي، العماد ده لئ: به يانى زوو گه يشتمه لاي نه و يش زۆر خۆشحال بوو و زوو

^۱ مفرج المكروب (۲/۲۳)، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۲۲۴.

^۲ صلاح الدين والعليبيون، ل: ۲۲۴.

^۳ مفرج الكروب (۱۲/۲۳)، صلاح الدين والعليبيون، ل: ۲۲۴.

^۴ صلاح الدين والعليبيون، ل: ۲۲۴.

مژده‌ی پینگه‌یاندەم پێش ئەو‌ی بمبین، چونکە هاو‌ه‌لانی داوایان لێدەکرد کە زوو نامە‌ی مزگینێی بنوسی‌ت و بۆ روژ‌ئاو‌و روژ‌ه‌لانی بنی‌ریت، ئە‌لن: لەو روژ‌ه‌دا حەفتا نامە‌ی مزگینیم نووسی، بە‌شی‌و‌ه‌یه‌کی جوان و رازا‌وه، نامە‌یە‌کیان بۆ دیوانی بە‌غدا کە بە‌ئایە‌تی: ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا﴾ (النور: ۵۵)،

هەروە‌ها وە‌فدی‌کیشی نارد بۆ لای ئیمپراتۆری بیزەنتی ئیسحاق ئە‌نجیلۆس و مژده‌ی ئە‌و سەرکە‌وتنە مە‌زنە‌ی پێدا، دواتر سە‌ڵاح‌ه‌دین پێشوازی لە‌نێ‌ردرا‌و وە‌فدی پاشا‌و ئە‌میرە موسو‌لمانە‌کان کرد لە‌ئە‌میرە سە‌ڵجوقییە‌کانی رۆ‌م و عێ‌راق و خوراسان کە مە‌بە‌ستی پێ‌رو‌زیایی لێ‌کردنی بە‌بۆ‌نە‌ی ئە‌و سەرکە‌وتنە مە‌زنە‌و‌ه سە‌ردانیان کردبوو،^۱ موسو‌لمانە‌کانیش هە‌رکە‌بیستیان قودس رزگارکرا‌و پۆ‌ل پۆ‌ل کە‌وتنە رێ بۆ سە‌ردانی مزگە‌وتی ئە‌قسای پێ‌رو‌ز^۲ سە‌ڵاح‌ه‌دینش لە‌ختی‌و‌ه‌تگە‌که‌یدا لە‌دەرە‌و‌ه‌ی بیت المقدس دا دانیش‌ت بۆ پێشوازی‌کردن لە‌گە‌وره پیا‌و ئە‌میرۆ زانا‌یانی کە لە‌هە‌مو‌و لایە‌که‌و‌ه روویان تێ‌کردبوو بۆ سە‌ردانی بە‌یتو‌لمە‌قدیس و پێ‌رو‌زیایی لێ‌کردنی بە‌هۆ‌ی ئە‌م پلە‌و پایە مە‌زنە‌و‌ه کە‌خۆی لە‌نا‌زاد‌کردنی بە‌یتو‌لمو‌قه‌دیسدا دە‌بینییە‌و‌ه.^۳

هە‌شتم: ناکۆ‌کی سە‌ڵاح‌ه‌دین لە‌گە‌ڵ خە‌لیفە‌ی عە‌باسیدا:

سە‌ڵاح‌ه‌دین تووشی کە‌سایە‌تی الخلیفە‌ الناصر بوو کە‌ خا‌و‌ە‌ن کە‌سایە‌تیە‌کی بە‌هێ‌ز بوو زۆ‌ر هە‌ستیار بوو بە‌نا‌زنا‌و‌و روالە‌ت، هە‌رچە‌ندە‌ خە‌لیفە‌ ناصر کاتێ‌ بوو بە‌خە‌لیفە‌، سە‌ڵاح‌ه‌دینی وە‌ک سول‌تانی ئە‌و نا‌وچانە‌ی ژێ‌ر دە‌سە‌لاتی پە‌سە‌ند کردو رێ‌وره‌سمی تە‌وا‌ی بۆ بە‌رێ‌کرد، بە‌لام پاشا ما‌و‌ه‌یه‌ک نامە‌یە‌کی لە‌رێ‌ی وە‌زیرە‌که‌یه‌و‌ه بۆ ناردو تیا‌یدا گ‌له‌یی ئا‌راستە‌کرد لە‌سەر چە‌ند مە‌سە‌لە‌یه‌ک کە‌ پێ‌ی گە‌یشتبوو.^۴

ابن الکثیریش ئە‌م ناکۆ‌کییە‌ی نێ‌وان الخلیفە‌ الناصرو سول‌تان سە‌ڵاح‌ه‌دینی کورت‌کردۆ‌تە‌و‌ه و ئە‌لن: ... خە‌لیفە‌ نامە‌یە‌کی بۆ نووسی کە‌تیا‌یدا گ‌له‌یی هە‌بوو لە‌چە‌ند شتێ‌ک لە‌وانە‌ ناردنی مزگینێی سە‌رکە‌وتنی حطین بە‌لا‌وێ‌کی بە‌غدادی سادە‌دا کە‌ بە‌لایانە‌و‌ه شیا‌وی ئە‌و‌ه نە‌بوو، مزگینێی

^۱ صلاح الدين والصليبيون، ل: ۲۲۰.

^۲ كتاب الروختين (۱۲۰۱۲)، مفرج الكرب (۲۴۸۱۲).

^۳ السلوك (۹۷/۱)، صلاح الدين والعليبيون، ل: ۲۲۱.

^۴ كتاب الروختين (۹۶۱۲)، صلاح الدين والعليبيون، ل: ۲۲۱.

^۵ دراسة وثيقة التاريخ الاسلامي، ل: ۲۶۴.

نازادکردنی بهیتولموقه دیسیشی به که سیکی خانه دانداناردبوو، نازناوی الملك الناصریشی له خوی ناوبوو نه مهش ململانی کردنی الخلیفه الناصره، نه وه بوو سه لاهه دین به روویه کی خوش و نه رمو نیانه وه پیشوازی له نیردراوه که ی کردو گوێرایه لی بۆ خلیفه ده ربیری و نامه یه کیشی ناردو پۆزشی بۆ هیتایه وه به وه ی که سه رقالبوونی به جهنگه وه بواری بیرکردنه وه وردبوونه وه ی له زۆر مه سه له دا پیته داوه، سه بارهت به نازناوی الناصریش نه وه له سه رده می خلیفه المسبتضی دا بووه و نیستاش خلیفه هه ر نازناویک دیاری بکات لایم لیتی نییه، به م شیوه یه به و په ری نه ده به وه له گه ل خلیفه دا هه ل سوکه وتی کرد ره حمه تی خوی لیبت^۱.

نۆیه م: ناماده بوونی زانایان له فتوحاته کانی سه لاهه دیندا:

زانایان و مامۆستایان له گه ل سه لاهه دیندا بوون و پشتیوانی ته واویان لیده کرد، سه لاهه دینیش پاش حطین فتوحاته کانی به نازادکردنی عه ککا ده ست پیکرد له رۆژی ههینی دووه می جه مادی دووه می سالی ۵۸۳ هـ ۱۱۸۷ ز دا چونکه له لایه که وه نه وه ریگه یه که بۆ بهیتولموقه دیس له لایه کی تریشه وه هه تاوه کو به نازادکردنی ری له و کۆمه کیانه بگریت که له ری نه وروپاوه ده گه یشت به خاچه رسته کان له م نازاد سازیه شدا کۆمه لیک له زانایان به شدارییان کرد له پیشه وه یاندا القاضي الفاضل زانا جمال الدین عبداللطیفی کۆپی شیخ ابی النجیب سه هره وه ردی و زانا ضیاء الدین عیسی هه کاری پاش رزگارکردنی عه ککاش، القاضي الفاضل هه ستا به گۆپینی کلێسای گه وره تیایدا بۆ مزگه وت و فه رمانی دا به دروستکردنی مینه رو روگه پاشان نوێژی ههینی تیادا کرا. له م باره یه وه ئیبن نه ثیر نه لێ: نه وه یه که مین نوێژی جومعه بوو که له که ناری شامدا نه نجام بدریت، دوی ده ست به سه راگرتنی له لایه ن فره نه که نه وه^۲، له و کاته شدا زانا جه مال الدین عبداللطیف کۆپی الشیخ ابی النجیب سه هره وه ردی نه رکی پیشنوێژو وتاریبیژی گرت هه ستو، پاشان سه لاهه دین دوی نازادکردنی عه ککا پۆستی وتار خوین و دادوه ری و چاودیری و وه ستان له شاری عه ککادا پیسپارد^۳، سه بارهت به زانا عیسی هه کاری نه وه هه میشه هاوړتی سه لاهه دین بوو له غزاو جهنگه کانیدا، هه ر بۆیه سولتان دوی فه تحی عه ککا سه رجه م خانوو که لوپه لو دانه ویلێی سواره کانی داویه

^۱ البداية والنهاية (۵۹۶/۱۶).

^۲ الكامل في التاريخ، لة دور الفقهاء والعلماء في الشرق الأدنى، ل: ۱۴۴

^۳ دور الفقهاء والعلماء في الشرق الأدنى، ل: ۱۴۴

پېښه خشی نه مه ش وهك پړژلناتيك بڼو و دانناتيك به پيگه و به شداری له جيهاددا دژ به خاچه رسته كانو له پيناو هاندانی زياتری بڼ به خشین و هه ولدان بڼ به جيپينانی هم نه ركه^۱.

هم هه لويستې سلاحه دينش ده ستيښخه رييه كه بوو كه كه س تيايدا پيښی نه كه وتبوو، هم له لاتش پيچه وانه ی نه و ده سته كه وتو فیه نه بوو كه سلاحه دين به سهر سوپادا دابه شی كرد، سهرچاوه ئيسلاميه كانيش كوده نكن له سهر به شداری ژماره يه كي زور زاناو شه رعناس له گه له سلاحه ديندا له نازاد كړدنې به يتولمه قديسدا به پيښی وتی ميژوو نوسه كان: زانايان له ميسرو شامه وه به جورېك روويان تيكردبوو كه هيچ زانانيه كي ناسراو نه بوو كه ناماده نه بيت^۲، شيخ ابو عومري كورې ابن قدامه ی مقدسي و موفق الدينې برای ابن قدامه ش له ناو نه و كه سانه دا بوون كه به شداريان له م نازاد سازيپه دا كړدو له زانا زور ناوداره كان بوون^۳، ابن كثير نه لئ: نه وو براكه ی و خالوزاكه يان الحافظ عبدالغني والشيخ عمادی برای له هيچ غه زايه ك دوا نه ده كه وتن كه سلاحه دين بڼ سهر ولاتی فرهجه كان نه نجامی بدايه، وه له فته تحي قودس و ناوچه كانی كه نارو شويڼه كانی تريشدا ناماده بوون^۴، به لام سلاحه دين له گه رمه ی خوشحاليدا به م سهر كه وتنه گه وره يه القاضي الفاضلي راويژكارو وه زيږی له بير نه كړد. كه نه خوشی بووه ريگر له به رده م ناماده بونيداو نه و كاته له ديمه شقدا بوو، نه وه بوو سلاحه دين نامه يه كي بڼ نارودو مژده ی پيدا، له روانگه ی وشه كانی نامه كه شه وه نه و خوشه ويستی و ريژه زوره مان بڼ دهرده كه ويټ كه سلاحه دين هه يبووه بڼ هم قاضيه به ريژه و تيايدا به ناوات بوو كه نه و ناماده بوايه هه تاكوو خوشيه كه زياترو ته واثر بوايه^۵.

دواي نه وه ی كه ه خواي گه وره به يتولمه قديسي له سهر ده ستي سلاحه دين رزگار كرد له روژی هه يني ۲۷ ره جه يي ۵۸۳هـ / نوكتو به ري ۱۱۸۷زدا هه ستا به دابه شكردنی نه و مولك و سامانه ی كه له خاچه رسته كانه وه وه رگير ابو له به رامبه ر رزگار كړدنې گيانياندا به سهر نه ميرو زاناو ناماده بواني جه نكه كه دا، سهرجه ميشی سئ سه دو نه وه ننده هه زار دينار بوو^۶، پاشان له خيوه ته كه يدا له دهره وه ی قودسدا دانيشت به و په پي ته واضعو و شكوداريه وه له نيوان زاناياندا بڼ وه رگرتنی

^۱ دور الفقهاء والعلماء في الشرق الأدنى، ل: ۱۴۴

^۲ هه مان سهرچاوه، ل: ۱۴۵، له: البداية والنهاية.

^۳ هه مان سهرچاوه، ل: ۱۴۶.

^۴ البداية والنهاية، ل: (دور الفقهاء والعلماء المسلمين) وه

^۵ دور الفقهاء والعلماء المسلمين، ل: ۱۴۷

^۶ هه مان سهرچاوه، ل: ۱۴۷.

پیرۆزباییه کان به بۆنه‌ی ئەم فەتخە مەزنەوه^١. زانایان و شاعیرانی ش هه‌ستان به‌پیرۆزبایی کردن
له‌سه‌لاحه‌دین به‌چه‌ند پارچه‌ شعریک که تیایدا خۆشحالی خۆیان دهرده‌بیری به‌م سه‌رکه‌وتنه‌ مەزنه‌ و
له‌نیوانیانیشیاندا شاعیری به‌ناوبانگ القاضی ابن سناء الملک هه‌بوو^٢. شایانی باسه‌ که هه‌ردوو
قاضی الفاضل و محی الدین الذکی له‌ناو نه‌و زانایانه‌دا بوون که زۆر خۆشحال و شادومان بوون
به‌نازادکردنی به‌یتولموقه‌دیس و گه‌شبین بوون به‌م کاره‌ مەزنه‌و، پیرۆزباییان ئاراسته‌ی سولتان کرد
ئه‌مه‌ش له‌هۆنراوه‌یه‌کی ابن الذکی دا هاتووکه‌ به‌بۆنه‌ی سه‌رکه‌وتنی سه‌لاحه‌دین له‌هێنانی حه‌له‌ب
بۆ ناو یه‌کیته‌ی ئیسلامی له‌سالی ٥٧٩ه‌/١١٨٣زدا وتوویه‌تی:

وفتحکم حلبا بالسيف في صفر مبشر بفتح القدس في رجب

ئه‌م دێره‌ شعره‌ش یه‌کیکه‌ له‌و رێکه‌وتنه‌ سه‌رسوپه‌ینه‌رانه‌ی که روویداوه‌ پێشبینیه‌کی باشه‌
که‌ابن الذکی وتوویه‌تی و تیایدا مژده‌ی ئازادکردنی قودسی داوه‌ له‌ره‌جه‌دا، ویستی په‌روه‌ردگاریش
وابوو که مانگی ره‌جه‌بی سالی ٥٨٣ه‌ قودس رزگار بکریته‌ دوا‌ی نه‌و مژده‌یه‌ به‌ ٤ سال، ره‌نگه‌ ئه‌م
مزگینێ و مژدانه‌ش پالنه‌ریک بووبیته‌ بۆ سه‌لاحه‌دین بۆ هه‌ولدان و په‌له‌کردن له‌نازادکردنی به‌یت
لمه‌قدیس. له‌م کاته‌ پیرۆزه‌دا که هاوکاته‌ له‌گه‌ڵ شه‌وی شه‌وپه‌وی و بلندبوونه‌وه‌دا^٣. هه‌روه‌ها
سولتان سه‌لاحه‌دین قاضی محی الدینی کوپی زه‌کی هه‌لبژارد بۆ وتاری هه‌ینی وه‌ک رێزو حورمه‌تیک
بۆ نه‌و دێره‌ شیعره‌ی که پێشتر ستایشی سه‌لاحه‌دینی تیا کردبوو له‌کاتی ئازادکردنی حه‌له‌دا، که
تیاشیدا مژده‌ی ئازادکردنی به‌یتولمه‌قدیسدا له‌ره‌جه‌دا پێداوو، هه‌روه‌ها له‌به‌ر په‌له‌ و پابه‌ی خۆی و
بنه‌ماله‌ زه‌ستخوازه‌که‌ی و راشکاوی و هه‌قخوازی و فه‌زڵ و لێهاته‌کانی له‌بوارێ فیه‌ و نه‌ده‌دا،
سه‌رباری نه‌وه‌ی که به‌هره‌یه‌کی که‌م وینه‌و شیوازیکی نایابی هه‌بوو له‌وتارییه‌زی و ورژاندنی
گوێیستانیدا^٤.

له‌مه‌ی پێشه‌وه‌دا گه‌وره‌یی نه‌و رۆله‌مان بۆ دهرده‌که‌یته‌ که‌زانایان پێی هه‌ستان له‌کاتی
ئازادکردنی به‌یتولموقه‌ده‌سدا، کاتێ که‌چوونه‌ ریزی موجه‌یده‌ خۆبه‌خشه‌کانه‌وه‌ له‌مه‌مو
لایه‌که‌وه‌ به‌ریکه‌وتن بۆ هه‌لگرته‌ی چه‌ک و شوینکه‌وتنی سه‌لاحه‌دین له‌پێناو رزگارکردنی قودسی
پیرۆزو ئاواتیشیان نه‌وه‌بوو که‌په‌له‌ی شه‌هید یان سه‌رکه‌وتن به‌ده‌ست به‌یته‌ن: خوا‌ی گه‌وره‌ش

^١ کتاب الروختین (٩٦١٢).

^٢ دور الفقهاء والعلماء المسلمين، ل: ١٤٧.

^٣ دور الفقهاء والعلماء المسلمين في الشرق الأدنى، ل: ١٤٩.

^٤ هه‌مان سه‌رچاوه‌، ل: ١٥٠.

هه‌وله‌كانيانى به‌سه‌ركه‌وتن كۆتايى پيڤيڤناو قودس و مزگه‌وتى ئه‌قساي گيڤايه‌وه بۆ موسولمانان، به‌لام رۆلى ئه‌وان پاش ئه‌مه‌ كۆتايى پيڤنه‌هات، به‌لكو ئه‌م ئازادكردنه پالنه‌ريكي به‌هيز بوو وره‌يانى به‌رز كرده‌وه وهك له وتاره‌كه‌ى قاضى ئيبن زكي دا بۆمان ده‌رده‌كه‌وييت كه هه‌ستا به‌هاندانى موسولمانه‌كان بۆ دريژه‌دان به‌جيهااد هه‌تاكو سه‌رحه‌م خاكي موسولمانان له‌دوژمن پاك ده‌كرېته‌وه، هه‌روه‌ها ئه‌مه‌مان له‌ئاموژگارييه‌كه‌ى زانا ئيبن نه‌جاشه‌وه بۆ روون ده‌بيته‌وه^١، له‌وه‌ كرده‌وه مه‌زنانه‌ى تريش زانايان له‌ به‌يتولمه‌قديسدا له‌پاش ئازادكردنى پيى هه‌ستان، ئه‌وه‌ بوو زانا ضياء‌الدين عيسى ى هه‌كارى پيى هه‌ستا كاتى په‌نجه‌ره‌ى ئاسنى بۆ (قبة الصخرة) دروست كرد بۆ پاريزگارى ليكردى دواى ئه‌وه‌ى كه‌سولتان سه‌لاحه‌دين ئه‌و شته ناره‌واو ويته‌و خاچانه‌ى ده‌ورو به‌رى لا برد^٢.

ده‌يه‌م: ئه‌هۆنراوه‌كانى شاعيران ده‌رباره‌ى ئازادكردنى قودس:

بۆ ئه‌م ئامانجه مه‌زنانه له‌سه‌رو به‌ندى ئه‌م سه‌ركه‌وتنه مه‌زنه‌دا^٣ هۆنراوه ده‌وتريت.

- ١- ده‌گيڤنه‌وه كه لاويكى موسولمان دي‌ل بووه له‌به‌يتولمه‌قديسداو خه‌لكى ديمه‌شق بووه چه‌ند دي‌ره شعريكي نووسيوه بۆ سه‌لاحه‌دين كه تيايدا بانگه‌يشتى كردووه بۆ ئازادكردنى به‌يتولمه‌قديس و تيايدا ده‌لييت:

يا أيها الملك الذي	للعالم الصلبان نكس
جاءت اليك ظلامه	تسمى من البيت المقدس
كل المساجد ظهرت	وأنا على شرفي منجس

٢- شاعير الجيلانى ده‌لييت:

أبا المظهر أنت المحتي لهدى	أخرى الزمان على حبر بخبرته
فلو رآك وقد حزت العلا عمر	في قلة التل قضى كنه عبرته
ورآك وأهل القدس في وله	أبو عبيدة قدى من مسرته
غداة جزوا النواصي في قمامته	وأعوالوا بالتباكي حول صخرته
دارت بكك الملة الحسنى فنحن على	عهد الصحابة في استمرار مرته
وأنت كاسمك صديق وصاحبه	الملك المظفر سام في مبرته

^١ دور الفقهاء والعلماء المسلمين، ل: ١٥٣.

^٢ دور الفقهاء والعلماء المسلمين، ل: ١٥٣.

^٣ واقدسناه (٣٤٢١١).

وفي السلالة عثمان سؤيده

وكم لديك ذوي قرى رقوا

يشبه القبح ما بين البراة لقي

معالي يوسف نسقت

أضحى لنشر الهدى في فتح منهجه

واستقبح الرجس ممنوا بمشهده

لكن بأس صلاح الدين أذهلهم

تعيًا الجوارح و الفرسان وهو على

يا فاتح المسجد الأقصى على بهم

أبشر بملك كظهر الشمس مطلع

حتى يكون لهذا الدين ملحمة

٣- أبو علي الحسن بن علي الجويني:

جند السماء لهذا الملك أعوان

متى رأى الناس ما نحكيه في زمن

هذي الفتوح فتوح الأنبياء وما

أضحت ملوك الفرنج الصيد في يده

كم من فحول ملوك غودروا وهم

هذا وكم ملك من بعده نظر إلى

تسعون عاما بلاد الله تصرخ

فالآن لبي صلاح الدين دعوتهم

لنناصر ادخرت هذي الفتوح وما

حياه ذو العرش بالنصر العزيز

في نصف شهر غدا للشرك مصطلما

فأين مسلمة عنها وإخوته

وعد عما سواه فالفرنجة لم

لو أن ذا الفتوح في عصر النبي لقد

يا قبح أوجه عباد الصليب وقد

علا علي على إثار نصرته

وكم بعيد رأى الزلفي بهجرته

ملك الفرنج أخيدت بين عزته أما رأيت

حتى رمت كل ذي ملك بحسرتة

وبات يطوي العدى في سد ثغرتة

فاستفتح القدس محشوا بزموتة

بوقعة التل واستشرى بسورته

بدء النشاط عشيا مثل بكرته

وقانص الجيش لا يحصى بقفرتة

على البسيطة فتاح بشرته

تحكي النبوة في أيام فترته

من شك فيهم فهذا الفتاح برهان

وقد مضت قبل أزمان وأزمان

لها سوى الشكر بالأفعال أثمان

صيدا وما ضعفوا يوما وما هانوا

خوف الفرنجة ولدان ونسوان

الإسلام يطوى ويحوى وهو سكران

والإسلام نصاره صم وعميان

بأمر من هو للمعوان معوان

سمت لها همم الأملاك مذ كانوا

فقال الناس داود هذا أم سليمان

فظهرت منه أقطار وبلدان

با أين والدهم بل أين مروان

ييدهم من ملوك الأرض إنسان

تنزلت فيه آيات وقرآن

غدا يبرقعها شؤم و خذلان

خزنت عند إله العرش سائر ما
فأله يبيئك للإسلام تحرسه
وهذه سنة أكرم بها سنة
يا جامعا كلمة الإيمان قانع من
إذا طوى الله ديوان العباد فما
ملكته وملوك الأرض خزان
من أن يضام ويلقى وهو حيران
فالكفر في سنة والنصر يقطان
معبوده دون رب العرش صلبان
يطوى لأجر صلاح الدين ديوان

٤- شاعير نقيب الأشراف بالديار المصرية النسابة الجواني دهليّت:

أترى مناما ما بعيني أبصر
القدس يفتح و الفرجة تكسر
وقمامة قمت من الرجس الذي
بزواله ورزاها يتطهر
ومليكمهم في القيد مصفود ولم
ير قبل ذاك لهم ملك يؤسر
قد جاء نصر الله و الفتح الذي
وعد الرسول فسبحوا واستغفروا
فتح الشام وطهر القدس الذي
هو في القيامة الأنام الخشر
من كان هذا فتحه لمحمد
ماذا يقال له وماذا يذكر
يا يوسف الصديق أنت لفتحها
فاروقها عمر الإمام الأطهر
ولأنت في نصر النبوة حيدر
ولأمن عثمان الشريعة بعده
ملك غذا الإسلام من عجب به
نشر ونظم طعنه وضرا به
يا يوسف الصديق أنت لفتحها
حيث الرقاب خواضع حيث
غاراته جمع فإن خطبت له
إذ لا ترى إلا طلى بسنابك
تمشي على جث العدى عرجا
تحدى نعالاً أو دماء تهدر
ولا عرج با لكنها تتعثر

٥- أبو الحسن على كورى محمد الساعاتى دهليّت:

عصفت به ريح الخطوب زعازعا
فلقين طودا لا تخف أناته
هو منقذ البيت المقدس بعدما
طالت فما وجد الشفاء شكاته
بيت تأسس بالسكون وإنما
عند الزحاف تحركات سكناته
أم شتت الأعداء وهي جحافل
عن شمل دين جمعت أشتاته
أوتيت عزما في الحروب مسددا
لازيغه يخشى ولا هفواته
أحسن بالبيت العتيق ويثر ب
ولك الفعال كثير حسناته

لبكائهن تبسمت جحراته

هذي سيوفك محرمات دونه

٦- نجم الدين يوسف بن الحسين بن المجاور ده لئيت:

موسوعة بصفات أغيد أهيف

الوقت أضيق من سماع قصيدة

والهزل فيه مع الغواية مختلف

الجلد في هذا الزمان مبين

سبل الجهاد أبي المطفر يوسف

بالنصر المهدي و الهادي إلى

المنصور و المستظهر البر الوفي

المستعين بربه و الوائق

وتجملت بجهاده في الموقف

شدت قوى أركان ملة أحمد

لاذوا بأكرم من يؤم وأشرف

ملك إذا أم الملوك جنابة

وقفوا بأعظم من يعول وأراف

وإذا أتوا اسرى إلى ابوابه

حذب على أبنائه متزفر

مولى غدا للدين أكرم والد

أعظم به من صارف ومصرف

عزل الفرنجة ثم ولى جيشة

وأقام في الإنجيل حد المصحف

قد أنصف التوحيد من تثليثهم

يروى أحاديث العوالي الرعف

مغرى بتجريح الرجال لأنه

فلذلك يقرؤه بسبعة أحرف

ملك له في الحرب بحر مفضل

عزم ابن مرداس وحلم الأحنف

عزم وحلم أنسيا ما كان من

عنك الجنون وخذ مقالة منصف

يا صاح قل الإنكتير الكلب دع

كلا ولا نور الإله لمنطفي

القدس ما فيه لسرجك مطمع

وقع الدبابيس الأليمة تعرف

والميجد الأقصى فعنه نقص من

واترك متابعة اللجاج المتلف

واستفت نفسك فهي أخبت ناصح

واطرب لسيف بالدماء مغلف

واعجب لرمح بالرؤوس معمم

وسيوفه خلقا رضى وتعسف

يا أيها الملك الذي لطباعه

ساعاته هن نصرك المتعرف

لله يوم عروبة إذ أعربت

ذهبت بجمهة كل علج اقلف

سنت سيوفك في الرؤوس ختانة

يا فافكم من حسرة وتأسف

لآفاتهم وافت بأخذك منهم

بلسان سيف في الكريهة ملحق

أو ما رأى الأعلاج حين دعوتها

منقادة طوعا ولم تتخلف

لم تستطيع عصيان أمرك بل أتت

وكذاك حتى تأربعين ونيف

فاستدع جارتها وثن بأختها

بشبا سنان أو بصفحة مرهف	ما للسواحل غير بحرك حافظ
فزها بثوب من علاك مسجف	هذا الطراز الأخضر استفتحته
وسرته من بعد طول تكشف	أحييت دين محمد وأقيمته
من عامل وبمشراف من مشرفي	وضبطت ديوان الجهاد بعامل
وبناظر الرأي الذي لم يطرّف	وبجهذ العزم الذي لا ينثني
واستأد فرضي جزية وموظف	فخذ الخراج من البسيط كلها
وابسط لرحمتها جناح تعطف	واقبض على دنيا بكف زهادة
وصدورها بك عن قليل تشتفي	جاءت جنود الله تطلب ثأرها
أن الإله بما تؤمله حفي	فانهض بها وتقاضى حقلك موقنا
يغشى الكريهو فوق كل مجفف	هم فية تأترك كل مجفف
لابنطرون إليه من طرف خفي	قوم بخوضون الحمام شجاعة
تركوا ديارهم كقاع صفصف	إن صبحوا الأعداء في أوطانهم
الله در المصطفى و النصطفى	أنت اصطفيتهم لنصرة ديننا

جوانی ئەم ھۆنراو ھەش تەنھا لە روون و ئاسانی و یادەو ھەری راستگۆیانە و سۆزی گەرمیدا نییە، بە لکۆ لە گەڵ ھەموو ئەو ھەشدا تێپوانینی موسولمانان پیشاندەدات لە مەغریبی ئیسلامیدا بۆ سەلاحەدین و ئەمەش بە لگەیە لە سەر ئەو ھێ که جیھانی ئیسلامی لە و کاتەدا یەک بوو و سنوورە دەستکردە سیاسییەکانی نێوان دەوڵەتەکانیش نابێتە رێگر لە بەردەم ئاوێتەبوونی سۆزداری لە نێوان موسولماناندا، چونکە ئەوان لە ھەموو شوێنێکدا ھاو بەشن لە ئازار و ئاواتەکانیاندا^١.

یازدەھەم: گەمارۆدانی صور:

لە سالی ٥٨٣ھ/ ١١٨٧زدا سەلاحەدین سەرکەوتنی مەزنی بە سەر خاچەرستەکاندا بە دەست ھێنا، کە تیایدا دەستی گرت بە سەر زۆربەی ئاوچەکانی میرنشینی بەیتولمەقدیسدا، جگە لە شاری صور مێژو نووسە موسولمانەکان باسی ئەو دەکەن کە شارێکی تۆکمە بوو لە نێوان دەریادا لە شێو ھێ که شتیدا بوو ھێچ رێگایەک نەبوو بۆ گەیشتن پێی لە و شکانییەو جگە لە یەک رێگا نەبێت کە حەوت بورجی لە سەر بوو^٢، ئەمە جگە لە و شورا تۆکمە و بورجە بەرزانی کە پێپوو لە خاچەرستە ھەڵھاتوو ھەکان بە ھۆی ئەو پەنادانە کە سەلاحەدین بە خاچەرستەکانی بە خشی

^١ صلاح الدين الأيوبي قاهر العدوان الصليبي، ل: ٢٥٨.

^٢ كتاب الروضتين (١١٩٢)، صلاح الدين والصليبيون، ٢٢٩.

بهرامبر به به ده سته وه دانی شاره کانیان^۱، نه گرجی خاچه رسته کان زۆربه ی سه رکرده و فرمانده کانیان له جهنگه کانیاندا دژ به سه لاهه دین له ده سته بوو، به لام چه ند فرمانده یه کی تریان تیدا هه لگه وت وه ک کونراد مونتفرات^۲ که ئهین شدداد ده رباره ی ده لئ: پیاویکی مه زن و خاوه ن رابوو زۆر به هیزو توند بوو له ناینداریدا^۳. که زاکه ی (ئیهن الجوزی)ش وه سفی ده کات و ده لئ: پیاویکی نازاو توند بوو^۴.

ئه م کونرا ده ش یان مه رکیز (وه ک سه رچاوه عه ره بیهه کان ناوی ده به ن) بوو به سه رکرده ی خاچه رسته کان و هه موو ئه میرو سواره کانیان له ناو شاردا قایل بوون که بچه زۆر رکفیه وه و دان به ده سه لاتییدا بنهین له بهرامبر به لئندانی به به رگری کردن لییان و پاراستیان له هیزشی موسلمانانه کان، هه روه ها بریاریاندا که ئه وه مه رجان هه رته بکه نه وه که سه لاهه دین له کاتی دانوستانه کاند پشینیاری کردبوو، په له شی کرد له ناردنی وه فد بۆ رۆژئاوا_ نه وروپا_ بۆ داواکردنی پشتیوانی و هه ستان به ئه رکی به رگریکردن له پاشماوه ی قه واره ی خاچه رستی له ولاتی شامدا هه تا وه کو شالوی خاچه رستی سییه م ده گاته به روه وه^۵، نه وه بوو سه لاهه دین ناچاربوو که مارۆی یه که می له سه ر صور هه لبرگرت پیش نازادکردنی به یتولمه قدیس، کونرا دیش هه ولئ دا بۆ به هیزکردنی ناماده کارییه کان و ناماده کردنی بۆ جهنگی چاوه روانکراو، بۆ ئه م مه به سته ش هه ستا به لئدانی خه نده قه یق له لای رۆژه لاتی شاره که وه، که تاکه لای وشکانی نه و شاره یه و به م پشیه ش شاره که ی وه ک دورگه یه ک لیکردو شورا کانیشی زۆر توکمه کرد، کاتئ سه لاهه دین که پرایه وه بۆ که مارۆدانی له ۲۲ ی ره مه زان/ تشرینی دووه م که مارۆکه ی به به رد بارانکردنی شاره که له ریی مه نجه نیقیکه وه ده ست پیکردو موسولمانه کان جۆره ها چه کیان به کار هینا بۆ ده ست به سه راگرتنی به لام به بن سود، ئه م شاره توانی له بهرامبر هیزشه ده ربایی و وشکانیهه کانی موسولمانه کاند خۆی رابگریت، ئه مه ش سه لاهه دینی ناچارکرد که په نا به ریتته به ر شیوازی سیاسی بۆ به ده سته وه دانی شاره که، دیاره به سوده رگرتن له به دیلگیرانی (ولیه م) ی سییه می باوکی مونتفرات لای سه لاهه دین، نه وه بوو سه لاهه دین ویستی وه ک کارتی فشار به کاری بهینئ و هه ره شه ی

^۱ کتاب الروضتین (۱۱۹۱۲)، صلاح الدین والصلیبیون، ۲۲۹.

^۲ النوادر السلطانية، ل: ۹۸.

^۳ مرآة الزمان، ل: (صلاح الدین والعلیبیون)، ل: ۲۳۰.

^۴ الكامل فی التاریخ، ل: (تاریخ الأیوبیین)، ل: ۲۳۰.

^۵ هه مان سه رچاوه، ل: ۱۷۰.

لەسێدارەدانی کرد، بەلام ئەم هەولە شکستی هێنا لەبەرامبەر هەلۆیستی توندی کونراددا
 کەرایگەیاندا ئەو پێی خۆشە خۆی و باوکی سەر بێردی ئەوەک بەشیک لەو شارە بدات بەدەستەوه،
 لەبەرامبەر ئەم پێشەهاتە سیاسی و سەربازیانەشدا سەلاحەدین ناچار بوو کە گەمارۆکە لەسەر صور
 هەلبگرێت، لەکۆتایی شەوالی ٥٨٣هـ/سەرەتای کانوونی یەکەمی ١١٨٨زدا ئەمەش یەکەم شکست
 بوو کە سەلاحەدین تووشی ببێت لەکارە سەربازیەکانیدا. دای جەنگی حطین^١، چەندین هۆکاریش
 هەبوون کە رۆڵیان بینی لەهەلگرێتی گەمارۆ لەسەر صور کە گرنگترینیان:

- بارودۆخی دەرونی سوپای ئەبویی لەبار نەبوو دای ئەوەی دووچاری گرفت بوو لەهەولیدا بۆ
 ئازادکردنی ئەو شارە.

- داواکردنی ئەمیرە دەوڵەمەندو کۆمەڵکارەکانی سوپا بۆ هەلگرێتی گەمارۆ لەسەر صور،
 چونکە لەو دەترسان کە سەلاحەدین داوای قەرزێان لێبکات بۆ سوپاکە ئەگەر بەردەوام بێت
 لەسەر گەمارۆکە. ئەمە لەکاتیگدا بوو کە پای سەلاحەدین لەگەڵ پای گەرە فەرماندەکانیدا
 یەکێ دەگرتەوه، کە پێیان وابوو پێویستە لەسەر گەمارۆدان بەردەوام بن لەگەڵ داواکردنی
 قەرز لەدەوڵەمەندەکان، بەلام ئەوان تەنیا هەلگرێتی گەمارۆکەیان لێکرد.

- کرانەوهی صور بەپووی دەریادا پاش شکستەپێنانی ئەو ئابلقە دەریاییە کە سوپای میسری
 بەسەریدا سەپاندو بەردەوامبوونی گەشتی کەرەستە و ئازوقە بۆی.

- شلگیری سەلاحەدین لەگەڵ خاچەپرستەکانی ئەو شارانە کە ئازادی کردبوون، بۆ
 پێدانیان بۆ کۆبوونەوه لەصوردا ئەمەش وەرە ئەوانی بەرزکردەوه و هەموو یەکیان گرت بۆ
 بەرگری کردن لەو شارە.

- هۆکارە سروشتییەکان رۆڵیان هەبوو لەشکستەپێنانی گەمارۆکەدا، چونکە زستانی ئەو ساڵە
 زۆر سادو تەپ بوو، بوو هۆی بۆلابوونەوهی نەخۆشی لەریزی سوپای ئەبویدا^٢.

مێژوو نووسە موسوڵمانەکانیش نینگەرائی زۆر دەرئەپێن بۆ شکست هێنانی سەلاحەدین
 لەئازادکردنی صوردا بەلام مێژوونووس ئێبن الأثیر کە (بەهێرش کردنە سەر سەلاحەدین ناسراوه)
 بەرپرسیاریتی ئەو شکستە کە بەسەر موسوڵمانەکاندا هات ئەخاتە ئەستۆی سەلاحەدین. بەو
 پێیە کە سەلاحەدین خۆی خاچەپرستەکانی ئامادەکردو پارە و پیاوێکی عەسکەرانی

^١ النوادر السلطانية، ١٣٨.

^٢ الحركة الصليبية (٨٤١١٢) عاشور.

قودس و شویننه‌کانی تری بۆ ناردن، ئەمەش بەهۆی زیاده‌پۆیی کردنی‌ه‌وه له لی‌بۆرده‌یی به‌رام‌بەر به‌خاچ‌ه‌رستان.^۱

هەرچی کچه‌زاکی (ئێبن الجوزی) شه‌ئوه‌ پیتی وابوو که سه‌لاح‌ه‌دین ئەم‌ه‌له‌ی له‌ده‌ست موسوڵمانان دا به‌هۆی مۆله‌تدانی به‌رۆیشتنی خاچ‌ه‌رستان بۆ صورو له‌ده‌ره‌نجامی ئەم‌ کاره‌ی نه‌کۆلییه‌وه، پتیست بوو له‌سه‌ری داوای موسوڵمان بوونیان لی‌بکات ئەگەر نا له‌گه‌ردنی بدانیه، هه‌روه‌ک ئەم‌ه‌ی چواندوه به‌وه‌ی که له‌جه‌نکی ئو‌خودو به‌دردا روویدا، وادیاره‌ ئێبن الاثیر بۆیه‌ دابه‌زیوه‌ته‌ سه‌ر سه‌لاح‌ه‌دین چونکه‌ ئه‌و په‌روه‌رده‌کراوی بنه‌ماله‌ی زه‌نکیه‌و له‌بیری نه‌چوه‌ که ئه‌و مولگیانی له‌شامدا له‌ناو بردوه، دوریسه‌ش نییه‌ کچه‌زاکی (ئێبن الجوزی) ش که‌وتیته‌ ژێر کاریگه‌ری (ئێبن الاثیر) ه‌وه‌ له‌م رووداوه‌دا^۲. له‌راستیدا ئه‌و پلانه‌ی که سه‌لاح‌ه‌دین دایر‌شت، بریتی بوو له‌په‌نادانی خاچ‌ه‌رسته‌کان له‌به‌رام‌بەر به‌ده‌سته‌وه‌دانی شارو‌قه‌لاکانیاندا، ئەم‌ش ه‌له‌ی کۆنترۆڵکردنی زۆریه‌ی ناوچه‌کانی شانشینی به‌یتولمه‌قدیس له‌چه‌ند مانگیکی که‌مدا بۆ سه‌لاح‌ه‌دین ره‌خساند، جگه‌ له‌چه‌ند شوینیکی که‌م که‌صوریش یه‌کیک بوو له‌وانه‌ پاشان سه‌لاح‌ه‌دین هیچ چاریکی تری نه‌بوو، چونکه‌ ئەگەر بیویستایه‌ له‌رتی کوشتارو جه‌نگه‌وه‌ ده‌ست به‌سه‌ر ئه‌و شارانه‌دا بگریت ئەوه‌ زۆری ده‌خایاند، ئەم‌ه‌ جگه‌ له‌وه‌ی که‌ئو سیاسه‌تی خۆبه‌ده‌سته‌وه‌دان به‌رام‌بەر به‌په‌نادانی به‌کار هێناوه‌ که له‌شه‌ریعه‌تی ئیسلامیدا ریتی پێدراوه^۳.

سه‌لاح‌ه‌دین هه‌میشه‌و به‌دریژایی جه‌نگه‌کانی وا هه‌لسوکه‌وتی ده‌کرد که له‌لای هاو‌لاتیانی په‌سه‌ند کراو بیتو بناغه‌ی ده‌وله‌تیک دابنیت که هه‌ردوو ئاین له‌ته‌نیشته‌یه‌که‌وه‌ تیایدا بژین له‌ژێر سایه‌ی ده‌سه‌لاتی سولتاند، ئامانجیش تیکشکاندن هێزی سیاسی خاچ‌ه‌رسته‌کان بوو نه‌ک پاکتاوکردنی گاوه‌کان^۴.

به‌راستی هه‌لسوکه‌وته‌کانی سه‌لاح‌ه‌دین هه‌لقولای رینماییه‌کانی ئیسلام بوو کاریگه‌ری هه‌بوو له‌سه‌ر گه‌لان و سه‌رکرده‌کانی ئه‌وروپا و پێشه‌نگی‌کی باش بوو بۆ موسوڵمانان^۵، نموونه‌یه‌ک بو که بۆ خه‌لک ده‌هێنرێته‌وه، خه‌لکی به‌دل و شمشیری بۆ ئیسلام که‌مه‌ند کیش کرد، ئەم‌ش وایکرد

^۱ النوادر السلطانية، ل: ۱۳۸.

^۲ الكامل في التاريخ، له (صلاح الدين والعليبيون)، ل: ۳۳۵.

^۳ صلاح الدين والعليبيون، ل: ۲۳۵.

^۴ صلاح الدين والعليبيون، ل: ۲۳۶.

^۵ صلاح الدين اليوبي، قلعي، ل: ۲۸۰.

له تشرشل كه ده‌باره‌ی بلیت: كه يه كيك بووه له‌گه‌وره‌ترین پاشاكانی دنیا، هه‌روه‌ها پالی به‌نوسه‌ری ئینگلیزی ریده‌جاردوه نا هه‌تاكو بلی كه نه‌و: گه‌وره‌ترین پیاوه له‌سه‌ر روی زه‌وی^۱.

دواژده‌یه‌م: ته‌واوکردنی نازادیسازییه‌كان (فتوحات):

۱- نازاد کردنی کرکو شوپك: كانت ستیقای، فه‌رمانه‌وای ناوچه‌ی پشت پویاری ئوردنی ته‌نیش شانشینی به‌یتولمه‌قدیس له‌ناو نه‌و دیلانه‌دا بوو كه به‌فدیه نازاد کران و داوای کرد له‌سه‌لاحه‌دین كه هفری کوپی نازاد بکات كه فه‌رمانه‌وای تیبین بوو: سه‌لاحه‌دینش داواکه‌ی په‌سه‌ند کرد، به‌لام له‌به‌رامبه‌ر نه‌وه‌دا داوای به‌ده‌سته‌وه‌دانی هه‌ردوو قه‌لای کرکو شوپکی لیکرد كه سه‌ر به‌هه‌ریمه‌که‌ی نه‌و بوون، وادیاره كه ستیقای رازی بوو به‌مه‌رجه‌که‌ی سه‌لاحه‌دین، نه‌ویش هه‌ستا به‌نازادکردنی کوره‌که‌ی، له‌به‌رامبه‌ریشدا ستیقان داوای له‌و دوو قه‌لایه کرد خۆیان بده‌ن به‌ده‌سته‌وه، به‌لام نه‌وان رازی نه‌بوون، نه‌مه‌ش بووه هۆی گیرانه‌وه‌ی کوره‌که‌ی بۆ زیندان، له‌به‌رامبه‌ر نه‌م هه‌لسوکه‌وته جوانه‌یدا سه‌لاحه‌دین به‌هه‌لسوکه‌وتیکي جوانتر وه‌لامی دایه‌وه كه بریتی بوو له‌هه‌ستانی به‌نازادکردنی کوره‌که‌ی، پاشان گه‌مارۆی هه‌ردوو قه‌لاکه‌ی داو گه‌مارۆکesh زیاتر له‌سالتیکی خایاندو به‌رگریکارانی تووشی برسیتی و تینویتی کرد، به‌لام خۆیان به‌ده‌سته‌وه نه‌دا تاكو نازوقه‌یان لێپراو ولاخه‌کانیان سه‌رپه‌ی و ناویمید بوون له‌گه‌یشتنی کۆمه‌ك و هیچ بواریك بۆ ئارامگری نه‌مایه‌وه، نه‌مه‌ش له‌مانگی ره‌بیعی یه‌که‌می سالی ۵۸۴هـ/ ئایاری ۱۱۸۸م دا بوو.

۲- ناوردانه‌وه به‌ره‌و باکور: پاش نازادکردنی ناوچه‌کانی باشوری ولاتی شام و په‌یوه‌ندیکردنی به‌ناوچه ئیسلامیه‌کانی تره‌وه له‌ئێله‌ی عه‌قبه‌وه له‌باشوره‌وه هه‌تاوه‌كو به‌یروت له‌باکوره‌وه، جگه له‌صور پاشان سه‌لاحه‌دین روی کرده باکور بۆ نازادکردنی ناوچه‌کانی ژێر ده‌سه‌لاتی خاچه‌رسته‌كان له‌هه‌ردوو میرنشینی نه‌نطاکیه و طرابلسدا، ریموندی سییه‌می فه‌رمانه‌وای طرابلسیش له‌و ماوه‌یه‌دا به‌غهم و په‌ژاره‌وه کۆچی دوا‌یی کر، دوا‌ی هه‌لاتنی له‌جنگی حطین به‌ماوه‌یه‌کی که‌م، دیاره منداڵی نه‌بووه بۆیه وه‌سیه‌تی کرد كه کوره گه‌وره‌ی بوهموندی سییه‌می نه‌میری نه‌نطاکیه بیته جێنشینی، به‌لام نه‌م پێویستی به‌کوپی یه‌که‌می هه‌بوو هه‌تاكو له‌ته‌نیشته‌وه بیته بۆ به‌رگری کردن له‌ نه‌نطاکیه‌که‌و کوپکی تری نارد كه نه‌ویش بۆهیموند بوو^۲، نه‌وه بوو سه‌لاحه‌دین بقیه‌ی رامالی دوا‌ی

^۱ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۲۸۲.

^۲ مفرج الکروب (۲۷۱۱۲)، تاریخ الأيوبيين، ل: ۱۷۲.

نه‌وه‌ی کۆمه‌کی له‌شه‌نگاره‌وه پێی گه‌یشت پاشان هێرشی کرده سه‌ر قه‌لای کوردان (حصن
 الاکراد) له‌مانگی ره‌بیعی دووه‌م/ حوزه‌یراندا له‌و کاته‌شدا به‌ده‌ست داویه‌کانه‌وه بوو، به‌لام
 روویه‌رووی به‌رگریه‌کی به‌هێزو قایمکارییه‌کی زۆر بوویه‌وه، بۆیه ده‌ستبه‌رداری بوو رووی
 کرده که‌ناره‌کانی طرابلس و نه‌نطاکیه‌و له‌مانگی جمادی یه‌که‌م/ ته‌مووزدا په‌لاماری
 انطروسی داو توانی بچێته ناویه‌وه به‌لام قه‌لاکه‌ی لێیاخیبوو، بۆیه فه‌رمانی دا به‌ناگر
 تێبه‌ردانی گونده‌که‌و هه‌مووی سوتاند^۱ پاشان گه‌مارۆی قه‌لای (حصن المرقب)ی داو
 نه‌یتوانی ده‌ستی به‌سه‌ردا بگرێت، بۆیه رووی کرده بانیاو له‌باکوپی میرنشینی طرابلس و
 نازادی کرد، پاشان چووه ناو میرنشینی نه‌نطاکیه، قه‌لای جبه‌ی که‌نار ده‌ریای
 کۆلترو لکردو، لاذقیه‌ش خۆی به‌ده‌سته‌وه دا که‌گه‌وره‌ترین به‌نده‌ری میرنشینی نه‌نطاکیه
 بوو، پاشان خاچه‌رسته‌کان به‌جێیان هێشت دای نه‌وه‌ی که نه‌یانتوانی به‌رگری لێبکه‌و
 قه‌لای بکسرا ئیل نازادکرد که‌ده‌که‌وێته سه‌ر رێگای حه‌ما له‌ته‌نیشت جبه‌^۲. پاش نه‌وه‌ی
 سه‌لاحه‌دین رووی کرده ناوچه‌کانی ناوه‌وه والظاهر غازی کوپی که‌فه‌رمانپه‌وایی حه‌لب بوو
 له‌گه‌ڵ خۆیدا بردو په‌لاماری قه‌لای سه‌هه‌یونی ئیسبته‌ریه‌ی داو توانی ده‌ستی به‌سه‌ردا
 بگرێت و هه‌ردوو پاسگای بکاس و شغریش خۆیان دا به‌ده‌سته‌وه که ده‌که‌وێته باکوپی
 رۆژئاواوه، له‌سه‌ر رووباری عاصی سرمین و برزیه که‌دوایه‌مین قه‌لایه له‌به‌شی هه‌ره
 خواره‌وه‌ی رویاری عاصی^۳. به‌م نازادسازیانه‌ش، توانرا ده‌ست به‌سه‌ر سه‌رحه‌م
 مه‌خفه‌ره‌کانی پێشه‌وه‌ی نه‌نطاکیه‌دا بگرێت و ته‌نها قه‌لاکانی بغراس و دريساک مابون
 له‌باکویدا، نه‌وه‌بوو سه‌لاحه‌دین هێرشی بۆ کردن و دريساک که‌ده‌که‌وێته چیاکانی نه‌مانوس
 خۆی به‌ده‌سته‌وه‌دا که‌سه‌ر به‌داویه‌کان بوو و کۆنترولی نه‌وورێگه‌یه‌ی ده‌کرد که نه‌نطاکیه‌ی
 ده‌به‌سته‌وه به‌کیلیکیه‌وه^۴، به‌م شیوه‌یه سه‌لاحه‌دین توانی په‌رو بایی هه‌ردوو میرنشینی
 نه‌نطاکیه و طرابلس بکات ته‌نها به‌نده‌ری سویدییه‌ی نه‌و دوو شاره‌ مایه‌وه و ئیسبته‌ریه‌ش
 توانیان پارێزگاری له‌هه‌ردوو قه‌لای نه‌کرا (کوردان) و مرقب بکه‌ن، داویه‌کانیش نه‌نظر
 طوسیانه‌ به‌ده‌سته‌وه بوو، ده‌ره‌نجامی نه‌و بارودێخه‌ش که‌به‌سه‌ر نه‌نطاکیه‌دا بۆ هات

^۱ النوادر السلطانية، ل: ۱۲۹.

^۲ تاریخ الأيوبيين، ل: ۱۷۳.

^۳ تاریخ الأيوبيين، ل: ۱۷۳.

^۴ تاریخ الأيوبيين، ل: ۱۷۳.

هيموندى سىيەم داواى ئاشتەوايى لەسەلاخەدين كرد بەمەرچى دان بەهەموو ئەو ناوچانەدا بنى كەئازادى كردووه، سوپاي ئىسلاميش تووشى ماندببون هاتبوو لەناكامى جەنگى بەردەوام و هاتوچۆى زۆرەوه، ھەر بۆيە سەلاخەدين داواكەى قبولكردو بۆ ماوەى ھەشت مانگ ئاگر بەستىكيان مۆر كرد^۱، ئەم ئاگر بەستەش ھەلى ئاوپردانەو ھەلباشور بۆ سەلاخەدين رەخساند، ئەو ھەبوو داواى ئەو ھەى كە بەشيك لەسوپاكەى مۆلتەدا پەلامارى ھەردوو قەلاى داويەى لەصفو ئىسبتارى ھە كوكدە داو توانى دەستيان بەسەردا بگريت ئەمەش لەھەردوو مانگى شوال و ذي القعدە ٥٨٣ھ / كانوونى يەكەمى ١١٨٨ز و كانوونى دووھمى ١١٨٩زدا بوو.

سيازدەيەم: ئىيەم بۆ مانەو ھەدیمەشقدە دروست نەكراوين:

بەلكو بۆ پەرسەش و جیھاد كردن لەپینا و خوادا دروست كراوين: لەسالى ٥٨٤ھ دا سەلاخەدين ھاتەو ھە بۆ دیمەشق داواى گەپانەو ھەى لەغەزاو لەرەبیعی یەكەمدا گەشتەو ھەدیمەشق و موسولمانەكانیش بەھاتنى زۆر خوشحالببون و شاریان رازاندەو ھەزگینییان دەدا بەیەكتر، الصفی كوپى القابض) بریکارى خەزینەش ھەستا بوو بەبنیاتنانى كۆشكىكى گەورە لەقەلادا كە بەسەر الشرف القبلى دا دەروانى، سەلاخەدینیش لىی تووڤە بوو و لەپۆستەكەى لايداو وتى: ئىيەم بۆ مانەو ھە نیشته جییبون لەدیمەشقدە دروست نەكراوين، بەلكو بۆ بەندایەتى و تىكۆشان دروستكراوين^۲. ئەم كارەش تۆ كردووتە مۆڤ سارد دەكاتەو ھەو ئامانجەى بۆى دروستكراو^۳. لەراستیدا ئەو بیرو باو ھەپە ئىسلامیە دروستى كە ئوممەت لەپێغەمبەرەو ھە (ﷺ) فێرى بوو بەلى كێشابوو بەسەر ھەلسوكەوت و وىست و ھەزەكانى سەلاخەدیندا، ھەر بۆیە ئەم وتەيەى ھەرموو كەشیواى ئەو ھەبە ئاوى ئالتون بنوسریتەو^۴ "ئىيەم بۆ بەندایەتى و تىكۆشان دروستكراوين"، بەراستى یەكتا پەرسەتى دەرونى پاككردبوو ھەو لەئارەزوو ئاژاو ھەو كارىگەرى شەیتان و بەھۆى باو ھەپى بەھیزو تىگەیشتنى قولیەو ھە بۆ ئاینەكەى روبەرووى ئەستىرە ناسەكان بوو ھەو كە ھۆشدارییان دا لەئازادكردنى بەیتولموقەدەس و پێیان وت: قودس ئازاد ئەكەیت و چاویكت لەدەست دەدەیت، ھەرموو: رازیم ئازادى بكەم و كوێریم، ئەو ھەبوو توانى رزگارى بكات پاش ئەو ھەد سال

^۱ النوادر السلطانية، ل: ۱۰۲-۱۰۴، تاریخ الأيوبيين، ل: ۱۷۴

^۲ البداية والنهاية (۶۰۴/۱۶).

^۳ حياة صلاح الدين، محمود شلبى، ل: ۱۱۱

داگیرکاری له لاین فرهنجه کانه وه^۱ قسه پرو پوچه کانی ئه ستیره ناسه کانی به درۆ خسته وه، چونک
ئو ته نها گوئی بۆ بانگه وازی خواو پیغه مبه ر ده گرت (ﷺ)^۲. زمانحالیشی ئه م وته یی شاعیر بوو:

وما زادنی عزاً وتیها وكدت بأخصي أطالثریا

دخولي تحت قولك يا عبادي وأن صيرت أحمد لي نبیا

چوارده یه م: کۆچی دوا یی ئوسامه ی کوری مونقیز:

له سالی ۵۸۴ کدا زانی گه وره و سوار چاکی شام مجد الدین مؤید الدولة أبو مظفر أسامه ی ئه میر
مورشدی کۆپی مقلدی کۆپی نصری کۆپی منقذی کنانی شه یزه ری کۆچی دوا یی کرد^۳، الذهبی
ئه لئ: ماوه ی نه وه دو حه وت سال ژیاو له مانگی ره مه زانی سالی ۵۸۴ هـ^۴ دا له دیمه شق کۆچی دوا یی
کردو چه ند هۆنراوه یه کی هه یه له ستایشکردنی سه لاهه دین له وانه:

والناصر الملك المتوج ناصري	وعلاه قد خطت كتاب أمانی
قد كنت أُرهب صرف دهري قبله	فأعاد صرف الدهر من أعواني
أنا جاره ويد الخطوب قصيرة	عن أن تنال مجاور السلطان
ملك يمن على أسارى سبيه	فيعيدهم في الأسر بإحسان
خضعت له صيد الملوك فمن برى	أقلامه غرر على التيجان
ملا القلوب محبة مهابة	فخلت من البغضاء و الشان
لي منه إكرام علوت به على	زهر النجوم .. ونائل أناني
قرن الكرامة بالنوال مواليا	فعبزت عن إحصاء ما أولاني
فنداه أخلف ما مضى من ثروتي	وبقاؤه عن أسرتي أسلاني
فلأهدين إلى علاه مدائحنا	تبقى عن الأحقاب والأزمان
مداحا أفوق بها زهيرا مثلما	فاق المليك الناصر ابن سنان
يا ناصر الإسلام حين تخالت	عنه الملوك ومظهر الإيمان
بك قد أعز الله حزب جنوده	وأذل حزب الكفر والطغيان
لما رأيت الناس قد أغواهم	الشیطان بالإلحاد والعصيان

^۱ الحروب الصليبية موافق وتحديات، ل: ۹۹

^۲ الحروب الصليبية موافق وتحديات، ل: ۹۹

^۳ سير أعلام النبلاء (۱۶۵/۲۱).

^۴ هه مان سه رچاوه (۱۶۵/۲۱).

جردت سيفك في العدا لا رغبة
فضربتهم ضرب الغرائب واضعا
وغضبت الل الذي أعطاك
فقلت من صدق الوغى ووسمت
ويدلت أموال الخزائن بعدما
في جمع كل مجاهد ومجالد
من كل من يرد الحروب بأبيض
ويخوض نيران الوغى وكأنه
قوم إذا شهدوا الوغى قال الورى
لو أنهم صدعوا الجبال لزغزعا
فهم الذخيرة للوقاتق بالعداء
والسعد يشهر الصوم فهو مبشر
في دولة عمت بنائلها الورى
حدث على طول عمري المشيبا
لأبي حبيب إلى أن لقيت
سمعت صروف الدهر قول العاتب
وتجافت الأيام عن مطلوبه
هو من عرفت فلو عصاء نهاره
وإذا سطا أضحت قلوب عداته
وإذا سرى خلعت البسيطة لجة
ملك القلوب محبة ومهابة
تهن يا أطول الملوك يدا
تهن وذكرنا من ذلك الشكر
لا تستقل الذي صنعت فقد
وحبست أرض العداء وأفيت من
وما رأينا غزا الفرنج من
فسر إلى الشام فالملائكة

في الملك، بل في طاعة الرحمن
بالسيف ما رفعوا من الصليبان
فصل الحكم غضبة نائر حران
من نجى الفرار بضله وهوان
هرمت وراء خواتم الخزان
ومبارز ومنازل الأقران
عضب ويصدر وهو أحمر قان
طمآن خاض موارد الغدران
ماذا أتى بالأسد من خفان
أركانها بالبيض والخرصان
ولفتح ما استعصى من البلدان
لعلاك بالتأييد والغفران
فدعا لها بالخلد كل لسان
وإن كنت أكثر في الذنوبا
بعد العدو صديقا حبيبا
وتجنب حرب المليك الحارب
ومراة أكرم به من طالب
لرماه نقع جيوشه بغياهب
تلوى كمحراق ردى ومواهب
أمواجها بيض وبيض قواضب
فاقتادها طوعا بهية غاضب
في يسط عدل و سطوة وندى
في الدنيا ومن ذلك الجنان غدا
قمت بفرض الجهاد مجتهدا
أبطاهم ما يجاوز العددا
الملوك فب عقر دارهم أحدا
الأبرار تلقاك ملتقى حمدا

تصلح بالعدل منه ما فسد	فهو فقير إليك يأمل أن
الناصر كما في كتابه وعدا	والله يعطيك فيه عاقبة
العدل و أعطاك ما ملكت سدى	فم حياك الورى و أهلك
على مصر ظلماء الضلالة سرمد	فم أنت إلا الشمس لولاك لم تزل
كما كان لما أن طغا وتمردا	وكان بها طغيان فرعون لم يزل
وأرشدتهم تحت الضلال إلى الهدى	فبصرتهم بعد الغواية و العمى
العلياء للملك المهام الناصر	قال للملوك ترحرحوا عن ذروة
طلق الحيا في القنا المتشاجر	يعطى الألوف ويلتقيها باسم

نوسامه‌ی کوپی مونقزیش یه کیټک بوو له که سه به ته مه نه کان و ته مه نیټکی نؤو پړ پیاوه تی و داستان و نه هامه تی به سه یردوه، ناماده‌ی شالوه خاچپه رسته کان بوو بؤ سر و لاټی شامو له بزوتنه وه‌ی جیهادو تیټکوشاندا دژ به خاچپه رستان و له پیناو رزگارکردنی خاکی موسولماناندا له شیزه رو شوینه کانی ترده له ژیر نالای زه نکیه کاندا به شدار بوو، هه روه ک بؤلی هه بوو له ژیانی سیاسیدا له رۆځگاره کانی شه پو ناشتیدا پاش سرده می زه نکی و له کڅتایی سرده می فاتمیبه کاندا که له سرده سستی سه لاهه دین روخټنارون میسو شامی له ژیر سایه‌ی دهوله تیدا کؤکرده وه، وه ک زه مینه سازیبه ک بؤ رزگارکردنی قودس، نه وه ش سوپاس بؤ خوا به دی هات، به کؤچی دواپی نوسامه‌ی کوپی مونقزیش دواپن لاپه ره‌ی میژوی بڼه مال‌ه‌ی مُنقذ له شامدا پیټچرایه وه، وئین عديم به وه وه سفی ده کات که نه میریټکی پیاوچاک و نه دیب و شاعیریټکی به جهرگ بووه چه ندین نوسراوو کتیبی به نرخ و هه لوټیستی به ناوبانگو چاکه‌ی تۆمارکراوی هه یه، وئین تغری بریدش ده لئ: ده سټیټکی بالای هه بووه له نه ده پو نوسین و شعرداو سوارټکی ژيرو کارساز بوو بیست هه زار دټپر شعری جاهیلی له بهر بوو^۱.

پازده یه م: گرنګترینی وانه و په نندو سوده کان:

له روانګه‌ی سره نځدانی نه م روداوانه‌ی پیښه وه ناشنا ده بین به چه ندین په نندو وانه که بؤ ژیانی هاوچه رخمان گرنګن له وانه:

- ۱- گرنګی زانا خوا ویسته کان بؤ هوښیارکړنده وه‌ی نوممه ت: نه ته وه‌ی نیسلام نؤر پټویستی به که سانټک هه یه که له خوی غه فله ت به ناګای بیټن و له نه زانی رزګاری بګن، نه و خټرو کاره که ورانه ش که له سر ده سستی سه لاهه دین به دیهات یه کیټک له هوکاره کانی هه ستانی زانایان

^۱ اوسامة بن منقذ والجديد من آثاره وأشعاره، ل: ۱۳۵.

بوو به په روه رده ناراسته و فیرکردن و رینوټینی خه لک، چونکه روللی گه وره و مه زنی زانا
 خواویسته کان بریتیه له پاککردنه وهی بیرو باوه پری خه لک له بیرو بچونه نارپه واو شته پرو
 پوچ و هاوه لگه ریه کان (شرکیات) و پالفته کردنی سوننه ت له و شتانه ی که پټووه ی لکاوه و
 پاککردنه وهی میژووی نیسلامی له وناژاوانه ی که تییکه وتووه، له پټناو دهرخستنی رووی
 جوانی نوممه تی مه زنه ی نیسلام و دهرهټنانی په ندو سود وهرگرتن لیتی، پاکتاوکردنی فیه
 له و شته داهیتراو نارواکان و پالفته کردنی مه وعیزه و و تاریخ له و نیسرائیلیات و شته پرو
 پوچ و چیرۆکه هه لبه ستراوانه ی که پټووه ی لکیتراوه و په روه رده کردنی هم نه وه یه له سهری،
 نه مه یه بنه ماکانی چاکسازی بۆ هر بوژانه وه و رابونیک، له سهر زانایانی به ریزیش پټویسته
 که په روه رشیاران رینمایي بکه ن بۆ چاکسازی کردن له پروگرامه کانی په روه رده و فیرکردندا
 له پټناو ناماده کردنی پیگه یانددنی نه وه کان له سه رخۆشه ویستی جهاد و ټیکۆشان و نه بټ
 میژووی سهرکرده مه زنه کانی هم نوممه تیان بخه نه پټش چاو، که بټ باوه پانیان و پرکردبوو،
 له و سهرکردانه ش خه لیفه کانی راشدین و أبو عبیده و معاذو خالیدی کوپی و ه لیدو مثنی ی
 کوپی حارثه و نورالدین و صلاح الدین و قطزو بیبرسو و نه بټ جهنگه یه کلاکه ره وه کانی
 نیسلامیان به وانه پټیوتریتیه وه بټ هاندانیان له مندالیه وه بټ خو شو یستنی هه و لدان و
 ماندو بوون له پټناو ثاینه که یاندا، هه روه ها له سهر زانا به ریزه کان پټویسته که فرمان
 به چاکه و ریگری له خراپه بکه ن و رویه روی شه پو دابه زینی و ره و ساردیوونه وه ببینه وه، نوممه
 بپارینن له وهی که خه لکانی خراپه کاریان پټ بکات، پټویسته زانایان لاری و خوارو خټچی
 نوممه ت و سهرکرده کانیان راست بکه نه وه که ستم کارو یاخی و نزم و لاوازیشیان تیایه،
 شلگیری خه زنه کردن له جدیدیه ت خوی هه ندیکیان و ستمکاری و راکردن له دادگه ریش
 به شیکیان گرتوه ته وه، هه روه ک تیایاندا یه که فرمان به خراپه و ریگری له چاکه ده کات،
 هه رگیز قودس ناگه پټته وه هه تاوه کو زانا خواویسته کان ربه رایه تی کاروانی نوممه ت نه گرنه وه
 ده ست و فرمانپره واکانیان به ره و چاکه نه بن.

۲- په روه رده کردنی نه وه کان له سهر بیرو باوه پری نه هلی سوننه ت و جه ماعه ت؛ بانگخوازن بټ
 نیسلام و ټیکۆشه ران بټ رزگارکردنی قودسو و نه قسا نه بټ هه ستن به په روه رده کردنی نه وه ی
 سهرکه وتن له سهر نه و بیرو باوه پری که پیغه مبه ر (د.خ) و هاوه لانی له سهر بوو، بیرو باوه پریان
 پالفته بکه ن له و شتانه ی که لیتی نیشتوه وهی لکاوه له شتی نارپه واو پرو پوچ و
 هاوه لگه رانه وه داهیتراو، خوی گه وره له پیشه و مالکی کوپی نه نه س رازی بیت پیشه وای دار

الھجره كه فەرمووویەتی: ئەوەكانی داھاتووی ئومەت بەھیچ شتێك چاك نابن جگە لەوەی كەپیشیان پێی چاك بوون، وتەئەو كەسەش چەند جوانە كەوتوویەتی: دەولەتی ئیسلام لەدلتاندا بەرپا بكەن، لەسەر زەویدا بەرپا دەبێت، دیارە قودس لەسەر دەستی بیدعەچیە فاطمیە كان رزگاری نەبوو، لەدەستیش نەدرا ھەتاوەكو وەلاو ئینتەما بۆ ئیسلام لەدەست درا، پیاوانی شۆرشێ عەرەبیش بوونە ھاوپەیمانی ئینگلیزەكان لەدژی توركە موسولمانەكان، قودسیش لەدەست نەدرا ھەتاوەكو خەلكی لەراستە شەقام لایان نەداو كەشتیوانەكان ئیسلامیان لەمەلانیكە دور خستەو. مەحالیشە قودس لەسەر دەستی خەلكانیك ئازاد بكرێت كە جێئۆبەھاو ئەلانی پیغەمبەر دەدەن و بەبێ باوەرپیان دەزانن و تانە لەبنەما نەگۆرەكانی ئیسلام دەدەن ئەوان و ئەوانەش كەھاوشیوەیان چەند خەنجەرێك بوون كە لەپشتەو لەئومەت دران، خۆی گەرەش دلی كەسانێك گوشاد دەكات كە راستگویی نیرادەو راستی رییازو یەكتاپەرستی تەواوی تیا دا بەدی بكات.^۱

۳- **ساغكردنەوێ وەلاو لایەنگری بۆ خواو پیغومبەر و باوەرپاران:** ئەمە مەبەستی سەرەکییەو دەبێ دورو نزیك و گەرەو بچوکی ئەم ئومەتە بیزانیت، رقبوونیش لەجولەكەو گاور بەپلەئەو یەكەم لەبەر بێ باوەرپیانەو دووھمیش لەبەر ئەوەی خاك و ولاتیان داگیر كردوین، لیدوانی سەركرەدەكانیشیان بەلگەئەو لەسەر ئەوەی كەجەنگی ئیوانمان ئایینیە، بۆ نمونە دەسەڵاتدارانی ئەمریکا لەروانگەئەو كی ئایینی تەوراتییەو جولەكەیان خۆش دەوێت، ئەوان تەورات بەپیرۆز دەزانن "العهد القديم" وەك چۆن ئینجیل "العهد الجديد" بەپیرۆز دەزانن، دروستكردنی ئیسرائیل و پاراستنیشی لەسەر بنەمای پابەندبوونی ئایینی لەلایەن ئینگلتەرەو ئەمریکاوە بنیاتنراوە، جا شورەییە بۆ ئەم ئومەتە كەكاروباری خۆی و رۆلەكانی و سامان و خاکی بداتە دەست دۆژمانی، ھەرەھا شورەییە بۆ ئومەت كە لەئیسلامەكەئە ھەلگەپیتەو و لەبەردەم زبڵدانئەو بیری یۆنانی و رۆمانیدا چۆك دابدات، چونكە سوال كردن نەنگیە بۆ دەولەمەند^۲. سەركرەدەكانی ئەمریکا شەوێیان كردووە كە ئیسرائیل چئەو گەپەنێت بۆ ئەوان، رۆژنامەئەو ھیرالدتربییونی نیو دەولەتی راپۆرتێكی تاییبەتی بڵاوكردەو لەژمارە (۳۵۸۱۸)یدا لەبەر واری ۲۹/۴/۱۹۹۸دا تیایدا وتەئەو دە لەسەر كەدەكانی ئەمریکا لەماوەئەو پەنجا سالی یەكەم دروست بوونی ئیسرائیلدا

^۱ واقدسە (۳/۵۲۱-۵۲۳).

^۲ واقدسە (۳/۴۹۴).

بلاؤكرده وه تيايدا هه موويان پابه ندبوونيان به پاراستنى ئاسايشى ئيسرائيله وه دوپات ده كه نه وه، رۆژنامه كەش له ليدوانىكىدا نووسىبووى: له سه ربه خۆيى ئيسرائيله وه له سالى ۱۹۴۸ وه هه تاكو ئىستا ئيسرائيل پيگه يه كى تاييه تى هه بووه له دلى سه رۆكه كانى نه مريكا داو له هه موو ئيداره كاندا سه رۆك دانى به وه دا ناوه كه پاراستنى ئاسايشى ئيسرائيل رۆر گرنگه بۆ به ده ستهپنانى ئامانجه نه ته وه يه كانى نه مريكا^۱. بيل كلنتون نه لى: نه مريكاو ئيسرائيل به لئىننامه يه كى تاييه ت پيگه وه يان ده به ستى و په يوه ندييه كانيان بى و ينه وه ده گه نن، چونكه ئيسرائيليش به هه مان شيوه ئى نه مريكا ديموكراسيه تىكى به هيزى تيدايه وهك هيمايهك بۆ ئازادى و گولزارىك بۆ سه ربه خۆيى و په ناگه يهك بۆ سته م لىكراو و چه سىنراوان.

جوړج بوش: نه مريكاو ئيسرائيل بۆ ماوه ئى چل سال به هره مه ند بوون له دۆستايه تيه كى بنيا تىراو له سه ر ريزگرتنى دوو لايه نه، پابه ند بوون به بنه ماكانى ديموكراسى و، به رده وامبوونيشمان له گه پان به دواى ناشتى له رۆژه لاتى ناو پاستدا هه لقولاوى نه و راستيه يه كه په يوه ندى نىوان هه ردوولامان هه رگيز جيا بوونه وه هه لئاگرىت.

روئالڊ ريگان: پياو و ئافره ته ئازديخوازه كانى ئيسرائيل هه موو رۆژى ئازايه تى و به هيزى بىرو باوه ريان دووپات ده كه نه وه، به گه رانه وه بۆ سالى ۱۹۴۹ ز كاتى ئيسرائيل پهيدا بوو، ره خه گران پتيان وابوو كه ئه م ده و له ته ناتوانيت به رده وام بىت، به لام ئىستا كه س گومانى له وه دا نيه كه ئيسرائيل زهوى ئارامى و ديموكراسيه له ناوچه ئى سته مكارى و پشيويدا.

جيمى كارتەر: مانه وه ئىسرائيل ته نها مه سه له يه كى سياسى نيه، به لام ئىلتىزامىكى نه خلاقيه، ئه مه ش نه و باوه ر به هيزه يه كه ده مه به ستى ته وه به ئيسرائيله وه، نه و باوه ر به كه رۆرينه ئى هه ره زۆرى خه لكى نه مريكا هاو به شن له گه لىدا تيايدا، له راستيدا ئيسرائيلىكى به هيزو ئارام ته نها بۆ ئيسرائيله كان جى بايه خ نيه، به لكو نه وه جى بايه خى نه مريكاو هه موو جيهانى ئازادىخوازه^۲.

جىراڤد فۆرد: پابه ندبوون به ئاسايش و داها تووى ئيسرائيله وه له سه ر چه ند بنه مايه كى سه ره كى بنيا تىراوه، له هه مان كاتدا بايه خدانىكى كه سى تاييه ته وهك كه سىكى رۆشن بىر، هه روهك رۆلشمان

^۱ واقدساره (۳/ ۴۹۴).

^۲ واقدساره (۳/ ۴۹۲).

له‌پشتگیری کردنى ئيسرائيلدا سه‌روه‌ريه بۆ كلتورى نيشتمانيمان^۱. ريتشارد نيكسون: ئه‌مريكيه‌كان سه‌رسامن به‌وگه‌له‌ي كه‌بيابان هه‌لده‌كه‌نئو ده‌يكات به‌ باخچه، له‌راستيدا ئيسرائيليه‌كان سه‌لمانديان كه‌ ئاويه‌تى و نيشتمانپه‌ره‌وه‌رى و ميساليه‌ت و تامه‌زړوى ئازاديان تيدايه، ئه‌مهم بينيوه‌و باوه‌پى ته‌وام پتې هه‌يه^۲.

چۆن كه‌نه‌دى: ئيسرائيل بۆ سهرينه‌وه‌و نه‌مان دروست نه‌بووه، به‌لكو ده‌مىننيتته‌وه‌ گه‌شه ده‌كات، چونكه‌ ئه‌و له‌دايكبووى ئاسايشه‌و ولايتيش بۆ مرۆفه‌ ئازاكانه، به‌درۆو ده‌له‌سه‌ ناروخيت ياخود به‌روخاندنى وره‌ي ناروخيت، چونكه‌ ئه‌و هه‌لگرى قه‌لغانى ديموكراسيه‌و شمشيرى ئازادى هه‌لكيشاوه^۳.

دوايت نايه‌نه‌اوه‌ر: هه‌زه‌كانمان پاشماوه‌ي گه‌لى جوله‌كه‌يان له‌ئه‌وروپادا رزگار كردله‌پيتناو ژيانتيكى نوئو هيوايه‌كى نوئ له‌سه‌ر زه‌ويه‌كى نوئ داو ئيمه‌ له‌گه‌ل هه‌موو ئه‌و پياوانه‌داين كه‌خواه‌نى ئيراده‌يه‌كى راستگويانه‌و سلاو ئه‌نيرم بۆ ئه‌و ده‌وله‌ته‌ ساوايه‌و هيواي سه‌ركه‌وتنى بۆ ده‌خوازم^۴.

هاري ترومان: باوه‌پم به‌ئيسرائيل هه‌بووه‌ پيش دروستبوونى، هه‌روه‌ك چۆن ئيستا باه‌پم پتې هه‌يه‌و دلنيام كه‌ ئاينه‌يه‌كه‌ پهرشنگدارى له‌به‌رده‌م دايه، نه‌ك له‌به‌ر ئه‌وه‌ي كه‌ نه‌ته‌وه‌يه‌كه‌ سه‌ربه‌خۆو نوويه، به‌لكو وه‌ك به‌رجه‌سته‌كارى ميسالياته‌ مه‌زنه‌كانى شارستانيه‌كه‌مان^۵.

٤- **يه‌كييتى ئوممه‌ت له‌سه‌ر بنه‌ماي يه‌كييتى بېرو باوه‌ر:** خواي گه‌وره‌ ئه‌فه‌رموئ: ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًا كَانَتْهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ﴾ (الصف: ٤)، واته‌: به‌راستى خوا ئه‌و كه‌سانه‌ي خۆش ده‌ويت كه‌ ده‌جه‌نگن له‌پيتناو رييازي خودادا به‌يه‌ك ريزو پارچه‌و يه‌ك دل هه‌روه‌ك كۆشكيكى به‌رزى قايمى داريزراو به‌قورقوشم. (ته‌فسيرى ئاسان ل ٥٥٣) نه‌ته‌وه‌ي يه‌ك ريز به‌هه‌يزتره‌ له‌كاتى روبه‌روبوونه‌وه‌دا له‌چه‌ند به‌ره‌يه‌ك كه‌ هه‌لبه‌ودابه‌زى تيايدا بيت و به‌رژه‌وه‌ندى كاتى كۆيان بكاته‌وه، ئه‌وه‌ سوننه‌تى خوايه‌ له‌ژياندا كاتى ئوممه‌ت يه‌كده‌گره‌يت له‌سه‌ر بنه‌ماي بېرو باوه‌ر ئه‌وه‌ به‌هه‌يزترو سه‌رفرازتره‌ هه‌رچه‌نده‌ ژماره‌شى كه‌م بيت ئه‌مه‌ش

^۱ واقدساه (٤٩٢/٣)

^۲ واقدساه (٤٩٢/٣)

^۳ واقدساه (٤٩٢/٣)

^۴ واقدساه (٤٩٢/٣)

^۵ واقدساه (٤٩٢/٣)

له رهوتی میژووه ده ده که ویت: چەند جیاوازه نه کاروانه ی که ناره زوو و بۆچونی مرقه ناراسته ی ده کات له گه ل کاروانیکدا که بنه ما خواپیه کان ناراسته ی بکن، چەند جیاوازه نه نوممه ته ی که ریبازی په روه ردگار ری روناک ده کاته وه له گه ل خه لکانیکدا که ناره زوو تروسکاپیه کیان پیده داتو پاشان ده کوژیته وه، دیاره به یه ککه یشتن له جه نگی به کلاکه ره وه له گه ل شیعه ی رافیزه دا نه وه به دینا هیئت، چونکه سه لاهه دین ده ولته ی فاطمی له ناو بردو پاشان توانی به یتو لمقدیس زرگار بکات دوا ی له ناو بردنی بیر شیعه گه ری رافیزر، میژوش رۆلی شیعه ی رافیزه مان پیشان ده دات له ناپاکی نواندن به رامبه ر به نوممه ت و کوشتنی تیکۆشه رانی و کۆسپ خستنه سه ر ری بزوتنه وه جیهادیه کان دژ به خاچه رستان به دریژایی میژووی نیسلامی، له میژووی نویشدا له گه ل نه مریکا دا بوونه هاوپه یمان له سه ر حسابی نه فغانستان و عیراق و به رژه وه ندیه مه زه بیه کان له سه رووی هه موو شتیکه وه دانا، له راستیدا خه لکانی بیده چی وه ک دوپشک وان و سه رو جه ستیان له خاکدا ده شارنه وه و کلکیان ده ردینن هه رکات توانایان هه بوو پیته وه ده دن، خه لکی بیده چی به هه مان شیوه ن، له ناو خه لکیدا خویان ده شارنه وه، به لام هه ر که بواریان بۆ ره خسا هه ولی به دیه پتانی نامانجه گلوه کانیان ده دن^۱.

۵- رووبه رووبوونه وه له ژیر ئالای نیسلامدا: ئالای نیسلام ژیان و ئومیدو نووری چاوو دیده مانه، تاکه ئالاشه بۆ جه نگه کانی داهاتوومان، له راستیدا جوله که و گاوه کان به ته ورات جه نگیکی ئابنیمان له دژ به رپا ده که ن له ژیر دروشمی خاچ و نه ستیره دا ئیمه ش ده بی به قورئان رووبه روویان بینوه، نه گه ر نه وان گه رانه وه بۆ رینماییه کانی تلمود ئیمه ش نه گه رینه وه بۆ بوخاری و موسلم، نه گه ر و تیشیان شه ممه به گه وره ده زانین، نه لئین ئیمه ش جومعه به گه وره ده زانین، نه گه ر و تیان هه یکه ل (په یکه ری سوله یمان) علیه السلام، نه لئین: مزگه وتی نه قسا، نه گه ر له ژیر ئالای جوله که و گاورد له گه لماندا جه نگان له ژیر ئالای نیسلامدا روبه روویان ده بینوه^۲. جمال همدان ده لیت: پیتش نیسلام عه ره بی دورگه ی عه ره ب نه ته وه نه بوون به لکو چەند تیره یه کی به شه پ هاتوو دژ به یه ک بوون که هه میشه سه رگه رمی قه تل و عام کردنی به کتر بوون و چەند شیوه زاریکیان هه بوو. نه گه ر له نیوه دوورگه ی عه ره بیشدا

^۱ واقداسه (۲/۹۹۰).

^۲ هه مان سه رچاوه (۲/۹۹۰).

نه ژيانايه نه وه ته نه خاوه نى ميژويه كى فولكلورى ده بون^۱. هـ روه ها ده لیت: به هوى
 نیسلامه وه عه رب له بیابان ده رچوون و هاتنه ناو میژووه وه، نه گه ر نیسلام نه بوايه هیچکام
 له و دوو کاره یان بۆ نه ده کړا، نیسلامیش بۆ عه رب ته نه په یامیكى ناسمانى نه بوو به لكو
 فرياد ره سیکى ناسمانیش بوو^۲، هـ روه ها ده لیت: نیسلام هاتووه بۆ نه وه ی بمینیتنه وه.
 ده شلیت: گه رانه وه ی نیسلام بۆ نه وه یه كه دووباره سه رکړدایه تی بکات^۳. سه لآحه دین و
 نوره دینیش له جه نکه کانیاندا نالای نیسلامیان به رزکړده وه هر بویه سه رجه م گه له
 موسولمانه کان چوونه ژیر پکیفیان ه وه به عه رب و کوردو تورک و فارس و هتد. به م
 شتویه ش توانیان سه رکه وتنى مه زن به ده ست به ینیت.

۶- ستراتیژیکی نیسلامی دریژ خایه ن و کادری زانستی که به باشی شاره زای واقع بیت:
 نازادکردنی قودس له سه رده ستی سه لآحه دین فیری نه وه مان ده کات که نه و کاروانه ی
 که ده یه وئ سه ر له نوئ قودس رزگار بکات ری بازو په یره وى تاییه تی خوی هیه، هـ روه ک
 نامرازو نامانچ و شتوازه کانیشى شهرعین، به لام نابى به بئ ری بازىکی روون و ورد هه نگو بنیت
 که تاکه کانی به رچاو روون بکاته وه له مه به سته کانیان، خوای گه وره نه فهرمویت: ﴿وَأَعِدُّوا
 لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا
 تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَوْفَ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا
 تُظْلَمُونَ﴾ (الأنفال: ۶۰).

لیره دا پتویسته چه ند راستییه ک روون بکه ینه وه:

ا- دوژمنه کان کین ؟

ب- نه و دوژمنانه چو ن بیرده که نه وه و توانایان چه نده ؟

ج- نایا خو مان ناماده کړدوه بۆ رووبه روو بونه وه ی به ریه سته کان؟ بۆچی دوژمن سه رکه وت
 له گه یشتن به نامانچه کانیدا؟

د- نه و دوژمنه جوړاو جوړانه مان چییان ناماده کړدوه بۆ مان ؟

ه- بۆچی دوژمن سه رکه وتوو بووه له کو تکردنی نوممه ت به و کو ت و به ندانه ؟ ناچار کردنی بۆ
 خو به ده سته وه دان و زه وى و پیروزی و سامانه کانی زه وت بکات و گالته به پیرو باوه پى و بکات ؟

^۱ واقدس اه (۴/۴۹۶)

^۲ واقدس اه (۴/۴۹۶)

^۳ واقدس اه (۴/۴۹۶)

۹- بۆچى ئۈممەت ھېندە خەم ساردە بەرامبەر بەو مەترىسىيە گەرەيەى كەھەرەشە لەبوونى دەكات؟

ھۆكارى ئەمە لەناشارەزايى ئەم ئۈممەتەدایەبەرامبەر بەئاینەكەى، بەو پەيامەى كە لەپېتئاویدا دروستكراوە و لەسەر زەویدا جېنشېن كراوە، ئەمەش بووتە ھۆى گەندەلى بېروباوەپو سىياسەت رەوشت و ئاكارو لێرەوھەشە خەلكى كەوتنە ناو حەرامەوھە فەرەكەنى خاويان وازلێھێناو وە لاو بەرائيان لەدەستداو نەيانتوانى خۆيان بۆ خوا يەكلا بكەنەوھە. چارەسەريش دوورنە ئەگەر نەيتى پاك و پشت بەستنى تەواو بەپەرەردگار ھەبێت، ئەشتوانين، لەئەزمونە مېژووبىيەكان كەلك وەرگريش بۆ ئامادەكردنى پلانێكى ستراتيژى دريژخايەن بۆ رووبەر و بوونەوھى كۆسپ و لەمبەرە ھاوچەرەكان، ستراتيژىك كە لەو " شوناسەى ئىسلامىيەوھە "، وەرگيراييت كەبە لەدەستدانى كەسايەتيمان لەدەستدا خواى گەرە دەفەرمويت: ﴿صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَتَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ﴾ (البقرة: ۱۲۸)، واتە: ئەم ئايين و بەرنامەيە ئەو رەنگ نەخشەيە كە خوا دايرەشتووھە، كى ھەيە لەخوا چاكتر رەنگ و نەخشەى جوان بكيشيت و دايرپيژيت، لەھەموو بارودۆخكدا ئيمەى ئيماندار ھەر ئەو دەپەرستين. (تەفسىرى ئاسان ل: ۳۱).

۷- تەوھەكردنى ئۈممەتى ئىسلامى و گەرەنەوھى بۆ لاى پەرەردگار و دوركەوتنەوھى ئەتوان: سەرەكەوتنى خوايى ھەرگيز بۆ ئۈممەتێكى بەدپەروشت و بى ئاگا و سەرگەردان و دوور لەپەيامى خوا دانابەزى، سەرەكەوتن بۆ ئۈممەتێك نەيە كە لەزۆنگاوى تاواندا گەوزاييت و ياخى بووييت لەرېيازى خوا، پێوھەرەكان بگۆرپيت و لەرېيازو سوننەتەكانى خوا ياخى بپيت. بەلكو سەرەكەوتن بۆ ئۈممەتێكى خۆپاگرە كە بزانييت تەنھا بەھۆى گوێرپاھەلى خواوھە بەسەر دوژمنانيدا زال دەبپيت و دوژمنانيشى بەھۆى سەرپېچى فرمانى پەرەردگارە شكست دپين، ھەرەھا بزاني كە شكۆمەندى لەئىسلامدايەو ھەركاتى بپەوي شكۆمەندى لەشكستى تردادەست بكەوېت ئەوھە خواى گەرەسەرشۆپى ئەكات، چونكە سەرەكەوتن پېويستى بەپاوانەوھە فرميسك و نزاو ليدانى قاپى پەرەمبەرى پەرەردگارە، پرسىار لەشەوى بەدریش بكەن دەربارەى گريان و نوپزەكانى پېغەمبەر (د.خ)، پرسىار لەشەوى جەنگى ئەحزاب و شەوى جەنگەكانى ترى ئەم ئۈممەتە بكەن، كەواتە گەرەنەوھە بۆ لاى خوا لەھۆكارەكانى سەرەكەوتنى مەزنە.

۸- جېھادكردن لە پېتئاو خوادا تاكە رېگەى گيرانەوھى قودسە: تاكە رېگە بۆ گيرانەوھى قودس برىتيە لەتيكۆشان لەپېتئاو خوادا كە كرۆكى داينكردنى ئاسايش و چلە پۆپەى ئاینەكەمانە

به لکو دهرگایه که له دهرگاگانی به ههشت، که نه ویش دهرچوونه له کۆت و بهنده کانی زهوی به رزبونه وهیه له قورسای گۆشت و خوین، هه رگیز نه م نوممه ته نهیده توانی بوون و شوینه پیروژه کانی بپارێزیت به بێ پرستشی جیهاد له پێناو خوادا، نه و پرستشی که نوره دین و سه لاهه دین پراکتیزه یان کردو هۆکاری به ره به رچدانه وهی داگیرکاری خاچه رستی بوون خوای گه وه ده قهرموویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ ۚ ۱۰ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ۝ ۱۱ يَغْفِرَ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ۝ ۱۲ وَأُخْرَىٰ تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ (الصف: ۱۰ - ۱۳)، واته: نه بێ نه و که سه ی هیناوه ده ستنیسانی بازرگانیه یکتان بۆ بکه م که له سزایه کی به ئیش رزگار تان بکات، سه ره تا باوه پهیانتانه به خواو پیغه مبه ره که ی، نینجا هه ول و تیکۆشان تانه له ریگه ی خوادا به خشینی مال و سامانتان، به خشینی خۆتان (واته: ماندوو کردنی جهسته و بیرو هۆشتان، تا به خت کردنیان له پێناو خوادا) بیگومان نه و کاره تان چاکتر و به فیه رته بۆتان نه گه ر بزانه و تیپگه ن، نه وسا خوا له گونا هه وه هه له کانتان خۆشده بیته و ده تان خاته باخه کانی به هه شته وه که چه نده هاروو بار به ژێر دره خته کانیدا تیده په ریت و جایه هه ره ها کۆشکو ته لاری خۆش و رازا وه و پاک و خلوین له باخه کانی به هه شتی عه نددا به راستی ئانه وهیه سه ره وتن و سه رفرازی و ده سکه وتی گه وه و بێ سنور، جاشتیکی تریش هه یه که چه زی لیده که ن، نه ویش به خشینی سه ره که وتنه له لایه ن خوا وه کردنه وهی ولاتان و ده لکان، نه م مژده یه شیده به ئیمانداران. (ته فسیری ئاسان ل: ۵۵۳).

له و په ند واته و سودانه شدا گرنگی پشت به ستنی ته وا و به په ره ردا گوو متمان به بوون پێی و دلنیا بوون له سه ره که وتنی و مامه له کردن له گه ل سوننه ته کانیدا و تیگه یشتن لییان، وه ک سوننه تی گۆرپینی ده رونه کان، سوننه تی به گژیه کدادان و، سوننه تی خوا سه باره ت به سه ره که وتن و شکست و زانینی هۆکاره مه عنه و بیه کانی سه ره که وتن وه ک باوه ر بوون به په ره ردا گوو ترسان لێی و تیکۆشان و دلسۆزی و پشت به ستن و ئارامگری و به کێتی و راویژ کردن و یادی خوا و نزا و گوپراه لێ و نازایه تی و دامه زراوی و هۆکاره ماده کانی سه ره که وتن وه ک به خشین له پێناو خوادا و ناماده کردنی چه ک و که ره سه ته ی جه نگی و ناماده کردنی تیکۆشه ران له رووی سه ربازی و به رگریه وه و پلان دانان و به کاره یانی بنه ما کانی جه نگو پیاده کردنیان وه ک هه لبژاردنی شوینی مه به ست و کۆکردنه وهی هیزو ده ست پێوه گرته و به کاره یانی هیزشی کتوپروو غافلگیرو ری پێگرتن و نه رمی نواندن و خۆ

قایمکردن و هاوکاری و راوه دوونان، ههروه ها شاره زابوون له سوننه تی خوادا له سه رخستنی حق و له ناویردنی به تالداو ململانی نیوان حق و به تال و سوننه تی پهروه ردگار له سزادانی نه ته وه کاندایا به ریشه کیژشکردنیان له سه ربی باوه پی و ره تکرده وهی رژی دواپی و شه وهی که بی باوه پی و تاوانه کانیا دده نه پال خواو سازاردانی پیغه مبه ران به هه موو شیوه کانی سازاردان و به درق خستنه وه و داواکردنی هاتنی سزاو نکولی کردن له راستی و سه رقالبوون به دنیا و له بیرکردنی رژی دواپی خوشگوزهرانی و رابواردن و له خوباییوون و پیته زانینی نازو نیعمه ته کان و لوت به رزی و قیل و ته له که بازی و قه ده غه کردنی مزگهوت له خه لک و تاوانکاری و.... تد.

بەشى سىيەم: شالاۋى سىيەمى خاچپەرستى و كۆچى دوايى سەلاخەدىن:

يەكەم: خاچپەرستەكان پەنا دەبەن بۇرۇژناۋا:

ھېشتا جەنگى حطين كۆتايى نەھاتبوو خاچپەرستان شىكستى تەوايان نەھىناۋو، خىرا نىردراۋەكانيان بەرەو رۇژناۋا خىستە رى بۇ ئاگادار كىردنەۋەى نەمىرو پاشاكانى ئەۋروپا لەو بارودۇخەى كەتتى كەوتىبون، پاش ئازاد كىردنى بەيتولمەقدىس كۆمەلە نىردراۋىكى تىريان بەدۋادا ناردن، لەراستىشدا ئەو سەر كەۋتنو ئازاد كىردنە كاردانەۋەى كى توندى ھەبو لەمۇمەلگەى رۇژناۋادا ئەم دوو نىسكۆ كارەساتە بەتەۋاۋى تۇقاندنى، ھەروەھا گاۋرەكان لەرۇژناۋادا پىتيان وابو كەئەم دوو شىكستە لەئاكامى فەرامۆش كىردنى ئەو بانگەيشتە بەردەۋامانەۋە بوو كە لەشانشىنى بەيتولمەقدىسەۋە دەھات لەم سالانەى دوايدا، ئەو خاچپەرستانەش كە لەۋوردا مابونەۋە دلتيا بوون كەئەگەر كۆمەكيان پىتەگات ئەۋە ھەلى مانەۋەيان زۆر لاۋازە، بەلام زۆرى نەخايند كۈنراددى مونىقترات جوسىياسى سەرۆكى ئەسقوفەكانى سورى نارد بۇ رۇژناۋاى ئەۋروپاى لەناۋراستى سالى ۵۸۳كە كۆتايى ھاۋىنى ۱۱۸۷دا ھەتاۋەكو داۋاى كۆمەكى بەپەلە لەپاپاۋ پاشاكانى ئەۋروپا بىكات ئەۋە بوو جوسىياس گەيشتە صقلىيەۋ لەگەلىاندا كۆبۈۋە ھەتاكو داۋاى كۆمەكى بەپەلە لەپاپاۋ نەمىرەۋ پاشاكانى ئەۋروپا بىكات پاشان جوسىياس گەيشتە صقلىيەۋ لەگەل ۋىلەمى دوۋەمى پاشايدا كۆبۈۋەۋە كەبەدەم داۋاكەيەۋە ھات دواى ئەۋەى سەرسام بوو بەۋ ھەۋالە كارەسات ئامىزەى كەبەسەر خاچپەرستەكانى لەرۇژەلاتدا ھاتوۋە، لەبەر ئەۋەى لەحالەتى شەپدا بوو لەگەل بىزەنتىەكاندا ھەستا بەمۆركىردنى ئاگر بەستىك لەگەل ئىمپراتۆرى بىزەنتى ئىسحاق ئىنجىلوس لەمانگى موخەپەمى سالى ۵۸۴كە دا ئازارى/۱۱۸۸زدا ھەتاۋەكو يەكلا بىيتەۋە بۇ كىشەى خاچپەرستەكان، پاشان كەشتى گەلىكى نارد كەچەند سۈرىكى تىدابو بۇ طرابلوس بەسەر كىردايتى ئەمىرى صقلىيە مرجىت برىندىزىۋ تۈانى بىيتە رىگر لەئازاد كىردنى ئەۋشارە لەلايەن سەلاخەدىنەۋە^۱. پاشان جوسىياس لەصقلىيەۋە برىكەۋت بەرەو رۇما بەھاورىيەتى ۋەفدى صقلىيە ھەتاكو راستى بارودۇخى خاچپەرستان لەشامدا بۇ پاپا ئۆربانى سىيەم روون بىكاتەۋە ، بەلام پاپا بەرگەى ئەۋدەنگو باسانەى نەگرتو لەداخو غەمدا لە۱۴ى شەعبانى ۵۸۳/ تشرىنى يەكەمى ۱۱۸۷دا مرد، بەلام جىنشىنەكەى واتە گرىگۆرى ھەشتەم خىرا پەيۋەندى كرد بەھەردو پاشاى فەرەنسائو ئىنگلتەراۋ ئىمپراتۆرى ئەلمانىاۋە ھانى دان بۇ لەبىركىردن ۋەلانانى

^۱ تاريخ الأيوبيين في مصر بلاد الشام والجزيرة، ل: ۱۷۶.

ناكۆكيه كانيان و يەكخستىن و ئامادە كرنى ھىزە كانيان بۇ رووبە پووبونە وەى موسولمانە كان، ئەگەرچى پاپا گريگورى ھەشتەمىش لە ۱۲ى شەوال/ ۱۷ى كانوونى يەكەمدا كۆچى دوايى كرد پيش ئەو ھى بەرھەمى ھەولە كانى بېيىت، بەلام كليمىنى سىيەمى جىتئشىنى (۵۸۳ك/ ۱۱۸۷ز- ۱۱۹۱ز) خىرا پەيوەندى كرد بەفرىدىكى يەكەم بربوساى ئىمپراتورى ئەلمانىا وە قەناعەتى پىكر بەپئويستى بەشدارىكردى لەشاللاوئىكى خاچپەرستىدا بەرەو رۆژھەلات، ئەمەش لەكاتىكدا رووى دا كەجوسىياس بەرەو رۆژتاوا بەرئ كەوتبوو بۇ چاوپىكەوتن لەگەل ھەردوو پاشاى فەرەنسا و ئىنگلتەرەدا (فلىب ئوغسسطس و ھنرى دووھم) ئەو ھەبو لەجىزورزدا لەسەر سنوورى ئىوان ئۆرماندىا و فەرەنسا لەگەلئاندا كۆبوويەو قايلى كردن بە لەبىركردنى ناكۆكيە كانيان (كەزۆر تووند بوو) ھانىدان بۇ مۆركردنى رىكەوتنامە و بەشدارىكردى پىكەو لەھەلمەتى خاچپەرستىدا، بەلام ھەردوولا خۆيان لەجىبە جىكردنى رىكەوتنەكە دەدزىيەو و دوبارە جەنگ لەنئوانىاندا ھەلگىرسا، پاشان ھنرى دووھمى پاشاى ئىنگلتەرە كۆچى دواى كرد لەسالى ۵۸۵ك/ ۱۱۸۹زدا و رىتشارد شىرەل دۇق بواتوى كورپى شوئىنى گرتەو و ھەستا بەمۆركردنى رىكەوتنامە يەك لەگەل پاشاى فەرەنسا داو خۆى ئامادە كرد بۇ ئەنجامدانى ھەلمەتتىكى ھاوبەش بۇ رۆژھەلات^۱.

لیرەشدا رۆلى پياوانى ئاينى مەسىحى دەردەكەوئە لەكاتى قەيراندا لەروانگەى ئەو كارەو ھەكە جوسىياس و پاپا پئى ھەستان، لیرەشەو ھەوانە يەككى گىرنگ فیردەبىن كەئەوئە ھەكە پئويستە لەسەر زاناىان و بانگخوازن و بىرپاران و ئەدىبان و سىياسىە كانى ئومەتەكەمان كە قۇناغى ھەستكردن بەداخ و ھەناسە ھەلگىشان تىپەرپىزن لەكاتى ئەو نەسكۆ نەھامەتیا ئەدا كە رووبە پووى ئومەتەكەمان دەبىتەو پئويستە ھەولە بىچان و كارى راست و دروست ئەنجام بدرىت كەخواو پىغەمبەر (د.خ) پئيان خۆشە وەك تەوزىف كردنى ائىھاتووىى توانا سەركردەبىيەكان بۇ قەناعەت پىكردى يەكترە پلانى باش دانان و پىشكەشكردى تىپوانىنىكى شارستانى پىشكەوتوانە و.... ھتە، لەپىئاو سەرخستنى ئاينى خواو بەرپەرچدانەو ھەداگىر كەراندە.

خاچپەرستەكان بەرژەيەكى زۆرەو ھەرويان كىردە ولاتى شام كە لەژماردن نەدەھات، بەلگەش لەسەر ئەمە ئەو نامەيە ھەبو كەسەلا ھەدەن ناردى بۇ خلیفەى عەباسى لەبەغدا لەسالى ۵۸۶ك/ ۱۱۹۰زدا تیايدا ئاگادارى ئەكردەو ھەدەيوت: ئىسلام تووشى كۆمەللىكان بوو كە ئارەزووى مەرگيان ھەيە ھاتوون بەدەم بانگەوازەو ھەخۆشەوستانىان جىھىشتو ھەخاك و زىدىان لەبىر چوو ھەتوون بۇ ھەج ھەمو ئەمەشيان وەك وەلامدانەو ھەبانگەپىشتى قەشەو

^۱ تاريخ الأيوبيين في مصر بلاد الشام والجزيرة، ل: ۱۷۶.

مەركەيزەكەيان كىردووه^۱. ھەموو چىنو توۋىژەكانى خاچپەرستان بەرھو رۆژھەلات كەوتنە پى
 ھەركەسىكىش نەيتوانىبايە بېوات بەپارەو كەرەستەكانى كەسىكى لەبرى خۆى دەنارد^۲، ژنانىش
 ھاتنە دەرەو ھە بۆ بەشدارى كىردن لەشالۆى سىيەمى خاچپەرستاندا، ھەندىكىيان لەگەل سوارەكاندا
 دەرچوون و ئازوقەو كەرەستەكانىيان دەرگرتە ئەستۆى خۆيان، بۆ نمونە ئەبوو شامەو كەسانى
 تىرىش ئەگىرپنەو كە لەسالى ۵۸۵ك/ ۱۱۸۹زدا لەدەرياو ھەنفرەتىكى خانەدانى گاۋرگەشتە ولاتى
 شام كەپىچ سەد سوارى لەگەلدا بوو بەئەسپ و شوپىن كەوتووه كانيەو، ئەم ژنە ھەموو
 پىداۋىستىيە كانيانى گرتبوو ئەستۆ^۳، ھەندىكىش لەئافرەتەكان بەجلى پىاۋو ھەتتە بوون و زى
 پۇشيان پۇشبوو، ھەتاوھەكو خۆيان لەجەنگەكاندا بەشدار بن چونكە ئەم كارەيان بەپەرستى
 دەرزانى^۴. ھەندىكىشيان بۆ فرىاكەوتن بەدەمەو چوونى كەسە نەزانراو بۆ كەسەكان و
 دلخۆشكىردنى خاچپەرستان بۆ رابواردن لەگەلئاندا ھەتاوھەكو بىزىرى رويان تى نەكات^۵. سەبارەت
 بە وليەمى پاشاى دووھەمى صقلىش ئەو ھەستابەناردنى كەشتىگەلىك لەسالى ۵۸۵ك/ ۱۱۸۹زدا
 كەشەست پارچەى لەخۆى دەرگرت و ھەزار جەنگاۋەرى تىادا بوو، ئەم كەشتىگەلەش چوۋە
 صورو پاشان گەرايەو ھە طرابلوس سودىكى ئەوتۆى نەبوو بۆ خاچپەرستان چونكە ئازوقەكەى
 بەشى پىاۋانى ناو كەشتىيەكەى نەدەكرد^۶.

دووھە : ئىمپىراتۆرى ئەلمانى بەرھو رۆژھەلات بەرى دەكەۋىت:

پاشا ۋە فرمانرەۋاكانى ئەوروپا ناكۆكى و كىشەكانى نىۋانىيان لەبىر كىردبوو سوربوون لەسەر
 بەدەمەو چوونى بانگەۋازەكەى پاپاۋ بەرىخستنى شالۆى خاچپەرستى بۆ ولاتى شام يەكەم
 كەسىكىش كە بەدەم ئەم بانگەۋازەو ھەت فرىدىك بىروساى ئىمپىراتۆرى ئەلمانىا بوو^۷، ئەو ھەبوو
 لەبەھارى سالى ۵۸۵ك/ ۱۱۸۹زدا سوپاى ئەلمانىا دەستى كىرد بەكۆبونەو لەشارى (راتسبون)
 ۋەك ئامادەكارىيەك بۆ بەرىكەوتن بۆ ولاتى شام، ئەو سوپايش سەرىبارى زۆرى ژمارەى،

^۱ تاريخ الأيوبيين في مصر و بلاد الشام والجزيرة، ل:

^۲ كتاب الروختين (۱۶۱-۱۶۲)، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۲۳۸

^۳ مفروج الكروب (۲/ ۳۰۸)، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۲۳۸

^۴ كتاب الروختين (۲/ ۱۴۹)، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۲۳۸

^۵ ھەمان سەرچاۋە (۲/ ۱۴۹)، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۲۳۸

^۶ مفروج الكروب (۲/ ۵۵۸)، صلاح الدين والصليبيون، ل: ۲۳۹

^۷ صلاح الدين والصليبيون، ل: ۲۴۰.

به شیوه‌ی کی باشریکخرابوو، هرکه سیکیش تیا یاندا تاوانیکی بکردایه نه وه پاداشتی سه‌رپرین بوو وهك به رخ^۱.

نه م سوپایه که وته پئی و نیمپراتۆر فریدریک بربروساش پیچی که وتبوو به هاوپییه‌تی یه کیک له کوپه‌کانی و ریگای و شکانی به ناراسته‌ی قوسته‌نته‌نیه گرت بهر، به لام روبه‌رووی دوژمنایه‌تییه‌کی زۆر بووه وه له لایه‌ن نیمپراتۆری بیزه‌نتی نیسحاقی دوهم ئینجیلۆسه‌وه که هه‌والی به‌پیکه‌وتنی نه‌لمانه‌کانی بۆ سه‌لاحه‌دین ناردو به‌لئینی پیداکه‌رییان پینه‌دا به‌ولاته‌که‌یدا تپینه‌پن، به‌لام سه‌رچاوه‌کان باسی نه‌وه ده‌که‌ن که نیمپراتۆری بیزه‌نتی نه‌یتوانی ریگرییان بکات، به‌لام به‌هیچ شیوه‌یه‌ک کۆمه‌کی نه‌کردن، نه‌مه‌ش بووه هۆی که مېوونه‌وه‌ی ئازوقه‌یان و له‌که‌نداری سفۆر په‌پینه‌وه‌و زۆر ته‌نگاو بوو بوون و تووشی نا‌په‌چه‌تییه‌کی زۆر بوو بوون^۲. کاتی په‌پینه‌وه‌ بۆ ئاسیای بچوک دووباره‌ تووشی کیشه‌ی زۆر بوون به‌هۆی نه‌شاره‌زاییانه‌وه له‌ناوچه‌که نه‌مه‌ش وایکردبوو که قوناغه‌ رییه‌ک به‌دوو روژ بپرن و هه‌ندی چاریش له‌لایه‌ن دانیشتووه‌ تورکمانه‌کانی ناوچه‌که‌وه ده‌فپینران، هه‌روه‌ها هاتنی زستانیش کارگه‌ری زۆری هه‌بوو له‌سه‌ر ری و پۆشتنیان، چونکه به‌فریکی زۆر باریبوو، نه‌مه‌ش ناچاری خواردنی و لاخه‌کان و سوتاندنی که‌ل و په‌له‌کانی کردن له‌به‌ر نه‌بوونی دار بۆ سوتاندن. هه‌روه‌ها نه‌مانی ئالف بووه هۆی ماندوو‌بوونی و لاغه‌کانیان و نه‌مانی توانای باره‌لگرتنیان، بۆیه ناچار بوون نه‌و که‌ل و په‌لانه‌ بشارنه‌وه که پێیان هه‌لنه‌ده‌گیرا^۳. کاتی که‌نزیک بوونه‌وه له‌ناوچه‌ی سه‌لجوقه‌ پۆمه‌کان که سولتان قلج نه‌رسه‌لانی کوپی مه‌سعود سلجوقی سه‌رکردایه‌تی ده‌کردن، قطب الدین مه‌لیکشای کوپی لێیان راست بوویه‌وه‌وله‌جه‌نگیکی گه‌وره‌دا رووبه‌پوویان بوویه‌وه، به‌لام توانییان به‌سه‌ریدا سه‌رکه‌ون نه‌ویش پاشه‌کشی کرد بۆ قونییه‌ی پایته‌ختی مینشینه‌که‌ی، به‌لام نه‌لمانه‌کان شوینی که‌وتن چوونه‌ شاره‌که‌یه‌وه‌و بازاره‌کانیان سوتاند پاشان نارديان به‌دوای نه‌رسه‌لانی باوکیداو پێیان وت: ئیمه بۆ ده‌ستگرتن به‌سه‌ر و لا‌تی تۆدا نه‌هاتووین، به‌لکو هاتووین بۆ تۆله‌کردنه‌وه‌ی ده‌ست به‌سه‌راگرتنی به‌یتولمه‌قدیس^۴، پاشان چه‌ند دیاریه‌کیان بۆ ناردو داوای ناگر به‌ستیان لیکردو نه‌ویش رازی بوو، به‌لام خۆی و کوپه‌که‌ی نامه‌یه‌کیان نارد بۆ سه‌لاحه‌دین و پۆزشیان بۆ هینایه‌وه بۆ ریگه‌دان به‌هاتنی نه‌لمانه‌کان بۆ

^۱ النوادر السلطانية، ل: ۱۲۶، ج: ۲۴۰.

^۲ الكامل في التاريخ، صلاح الدين والصلبيون، ل: ۲۴۱

^۳ مفروج الكروب (۳۱۸/۲) صلاح الدين والصلبيون، ل: ۲۴۱

^۴ صلاح الدين والصلبيون، ل: ۲۴۲

ولّاتەكەيان و روونيان كرده وە كەزۆر پېكرەو، سوپای ئەلمانیش بۆ ماوەیەك لە ولّاتی قەلجدا مایە وە خۆیان بە هیژ كەرد بە ئازووقە و كەرەستە و پاشان بە جێیان هیشت و درێژەیان دا بە پێ و پۆششتەكەیان، ئێین شەدادو ئەبو شامەش ئامارەیان بە پە یوهندی دۆستایەتی نێوان سولتان قەلج ئەرسەلان و ئیمپراتۆر فەردریك بربروسا داو، گرایە قەلج كاتێ پۆزشی هیناو تەو وە بۆ سەلاحەدین وویستوو یەتی خۆی وەك دۆزمنی پاشای ئەلمانی پیشان بدات لە حالێكدا كە دۆستی بوو، هەروەك چاوساغ و رێنیشاندەری لەگەڵدا ناردوو هەتا وەكو بەسەلامەتی تێپەڕی، ئەمە لە كاتێكدا یەكە ئێین الأثیر چەند هۆكارێك باس دەكات كە پالێ بە پاشا قەلج ئەرسەلانە وە ناو بە بۆ رێگەدان بە تێپەربوونی پاشای ئەلمانی بە خاكیدا، لەوانە ئەو لاوازییەكی كە ولّاتەكە ی پێیدا تێدەپەردەبوو بە هۆی كێشە ی ناوخۆییە وە دەرەنجامی دابەسكردنی مۆلكەكە ی لە نێوان كۆرەكانیدا^۱، ئەمە وێرایی ئەو فشارە ی كە لەسەری بوو بە هۆی هاو پەیمانێتی نێوان هەردوو رەكابەرەكە ی، صلاحەدین و ئیمپراتۆری بیزەنتی،^۲ بە هەر حال ئەو هەموو ئاسانكارێەكی كە قەلج بۆ سوپای ئەلمانی بكرد سودی بۆیان نەبوو، چونكە لە كاتێ تێپەربوونیاندا رووبە رووی چەندین هیژش بوونە وە، ئەمەش پاشای ئەلمانی تۆرە كرد و چاوساغ و رێنیشاندەرەكانی گرت و خستنیە زیندانە وە^۳.

۱- چوونە ناو وە ی ولّاتی ئەرمەن لە لایەن ئەلمانەكانە وە: ئەلمانەكان درێژەیان بە پێ و پۆششتنیان دا سەرباری ئەو كۆسپانە ی كە هاتە رێیان، هەتا وەكو گەیشتنە ولّاتی ئەرمەن لە وێ ئێین لاونی ئەمیری پێشوازییەكی گەرمی لێكردن و هەموو پێداویستی یەكی پێشكەشكردن و ئاسانترین رێگە ی پێشاندان^۴، ئەمیری ئەرمینیەش بە هیوا بوو كە ببێتە پاشا لە ئەرمینیای بچوكدا هەتا وەكو بچوكتر لە ئەمیرە خاچەرستەكانی تر دەرەكە وێت كە لە ولّاتی شامدا بوون، هەروەها خۆی لە تەماع و چاوتێ پێرینی ئیمپراتۆری بیزەنتی دوربخاتە وە، وادیار بوو كە ئەمیری ئەرمینیە بۆ بە دیهێنانی ئەم ئامانجە ئومێدی زۆری بە پاپا و ئیمپراتۆری ئەلمانیا هەبوو^۵.

^۱ هەمان سەرچاوە، ل: ۲۴۲.

^۲ الكامل في التاريخ، له (صلاح الدين و الصليبيون) وە ل: ۲۴۲

^۳ الحركة الصليبية (۸۴۷/۲) سەعید عاشور

^۴ مفرج الكروب (۳۱۹/۲)، صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۴۳

^۵ مفرج الكروب (۳۱۹/۲)، صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۴۳

^۶ صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۴۳.

۲- **مردنی ئیمپراتۆرى ئەلمانى**: مانەۋى ئەلمانەكان لەولائى ئىبن لاۋندا زۆرى نەخاياند بەلگە درىژەيان دا بەرى و پۆيشتن دواى ئەۋەى كە رىئى نىشاندان و پاشان بەو پەرى ماندویتیەۋە گەيشتنە طرطوس^۱ و یستیان چەند رۆژىك لەوى بىمىننەۋە بۆ پشودان، بەلام قەدەرى شتىكى تری بۆ بېيار دابوون، ئەۋە بوو روداۋىكى كتوپر روویدا كە ھەموو ھاۋكىشەكانى سەر خوار كەرد ئەۋیش خنكانى ئیمپراتۆر فریدرىك برىروسا بوو لەیەكك لەروبارەكاندا ئەمەش لەسالى ۵۸۶ هـ / ۱۵ یۆنیۆى ۱۱۹۵ زىدا، مېژوو نووسانىش جیاۋازىيان ھەيە سەبارەت بە ھۆى مردنى، عمادو ئىبن واصلو باس لەۋە دەكەن كە ئەلمانەكان كاتى لە روبارى سالف پەپنەۋە بەر شەپۆلىكى ئاۋەكە كەۋتن پاشاش داۋای شوپىنىكى كەرد كە بەتەنھا لىيەۋە بپەپتەۋە و چوۋە ناو ئاۋىكى خورپەۋە شەپۆلى ئاۋ بردى و كىشای بەدرەختىكداۋ سەرى برىندار بوو كاتى دەريان ھىتا لەدوا ساتى ژيانیدا بوو پاش كەمىك مرد^۲، ئىبن شىدادو مېژوو نوسانىكى تر باس لەۋە دەكەن كە فریدرىك برىروسا چوۋە كەنارى یەكك لەروبارەكان و مەلەى تىادا كەرد، بەلام بەھۆى ساردنى ئاۋەكەۋە نەخۆش كەۋت و پاش چەند رۆژىكى كەم گىيانى لەدەست دا^۳. ھەرچى ئىبن (الأثير) یشە ئەۋە باسى ئەۋە دەكات كە فریدرىك وىستویەتى خۆى بشوات و خنكاۋە^۴. بەھەر حال ئەۋەى بەلای ئىمەۋە گرنگە ئەۋەىە كە ئیمپراتۆر پىش ئەۋەى بەئامانجى خۆى بگات گىيانى لەدەست دا ئەمە جگە لەۋەى كەئەو رووداۋە كتو پەرە كاریگەرى زۆرى ھەبوو لەسەر شكسەپىنانى شالاۋى سىيەمى خاچپەرستى، چونكە بەشىكى زۆرى سوپای ئەلمانى پاش كۆچى دواى ئیمپراتۆر گەپایەۋە بۆ ئەۋروپا^۵، سەربارى ئەۋەى كە خاچپەرستەكان بەمردنى كەسایەتیهكى گەۋرەو دلسۆزىيان بۆ پرۆژەى خاچپەرستى لەدەست دا كە ئەگەر بگەشتایەتە عەككا ئەۋە صەلاحەدین دەردى سەرى زۆرى تووش دەبوو^۶.

۳- **پەرئەۋازە بوۋنى ئەلمانەكان دواى مردنى پاشا كەيان**: بەمردنى ئیمپراتۆر فریدرىك برىروسا ئەلمانەكان تووشى نەھامەتى زۆر بوون، چونكە لەسەرەتاۋە ناكۆك بوون لەسەر ئەۋەى كى

^۱ ھەمان سەرچاۋە، ل: ۲۴۳.

^۲ مفرج الكروب (۲/ ۳۱۹)، صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۴۴

^۳ كتاب الروختين (۲/ ۱۵۵)، صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۴۴

^۴ الكامل في التاريخ، له (صلاح الدين و الصليبيون) ھو: ل: ۲۴۴

^۵ الكامل في التاريخ، له (صلاح الدين و الصليبيون) ھو: ل: ۲۴۴

^۶ التاريخ العربي، ل: ۲۳۹

ببیتە جینشینی لە رابەراییە تیکردنی هەلمەتی خاچەرستی ئەلمانیدا، هەندیکیان ئارەزوویان لێبوو کە فریدریک سوای کۆپی دابنێن، بەلام ئەوانی تر پێیان باش بوو کە برا گەرەکی فریدریک سوای دەست نیشان بکەن^۱، هەرکە پاشای ئەرمەنەکان ئەم بارو دۆخی بینی کە بەسەر ئەلمانەکاندا هات دواى مردنی فریدریک بربوسا خێرا خۆی لێ دورخستەوه، چونکە ئەو نازانی چییان بەسەر دێ، پاشان ئەو ئەرمەنی و ئەوان فرەجن، هەربۆیە لەقەلایەکی تۆکمەدا خۆی دورگرت^۲، ئەلمانەکانیش پاش مردنی پاشاکەیان بۆلۆبوونەوه هەندیکیان گەرانیەوه بۆ ئەوروپا و هەندیکیشیان لەگەڵ ئەمیر فریدریک سوای دا رۆشتن کەبوو جینشینی باوکی لەسەرکردایەتی کردنی سوپاکەدا، دواى بەرپکەوتنی پاشماوەی هەلمەتە کە بەرەو ئەنطاکیە دەردۆپەتایەکی کوشندەیان تیا دا بۆلۆبوو و کە بوو هۆی لەناوچوونی ژمارەیهکی زۆر لەسەربازەکانیان و ئەوانەى کە دەربازبوون گەشتنە ئەنطاکیە و ئەتوت لەگۆر دەرهێناون وەک مێژوو نووس ئیبن الأثیر دەڵێ^۳، هەرکە ئەلمانەکان گەشتنە ئەنطاکیە بوهمیۆندی سییەم بێزاری خۆی دەربێی و چاری برپە سامان و شتومە کەکانیان و هەولێ دەست بەسەرگرتنی دا، ئەویش بەوێ کە پێشنیاری پێشپەرەوی کردن بۆ حەلەبی خستە پێش چاویان و باسی ئاسانی و خوۆشی رێگەکەى بۆ کردن، بەلام فریدریک سوای وەلامی پێشنیازەکەى نەدا و دواى لێکرد کە قەلای ئەنطاکیەى پێیدات بۆ دانانی کەلوپەل و سامان و کەرەستەکانی تیا داو بوهمیۆندیش رەزامەندی لەسەر داواکەى پێشاندا، بەئومیدی ئەوێ کە دەست بگرێت بەسەر ئەو سامنا و ئازوقەدا هەرواش دەرچوو کە ویستی چونکە ئەلمانەکان کاتی ئەنطاکیەیان بەجێهێشت دووبارە نەگەرانیەوه بۆی و بوهمیۆند دەستی بەسەر کەلوپەلەکانیاندا گرت^۴، لەهەمان کاتدا تیپێکی تری ئەلمانەکان تووشی کارەساتێک بوون کە رۆلێ هەبوو لەدابەزاندنی وریان، ئەو بوو ئەم تیپە بەرەو بغراس بەرێکەوت چونکە وایان دەزانی کە بەدەست خاچەرستەکانەوهیە، هەرکە گەشتنە پێشەوه دەرگاگانی قەلاکە کرایەوه و موسوڵمانەکان هێرشیان کردە سەریان و دەستیان گرت بەسەر سەرۆک و سامان و چەک و کەرەستەکانیاندا و ژمارەیهکی زۆریان لێکۆشت و دەستگیر کرد، هەروەک هەندێ

^۱ تأریخ ابن خلدون (۵/۳۲۲)، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۲۴۴.

^۲ النوادر السلطانية، ل: ۱۲۴، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۲۴۴.

^۳ کتاب الروختین (۲/۱۵۶)، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۲۴۵.

^۴ مفرج الکروب (۲/۳۲۲)، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۲۴۵.

لهدانیشتوانی حه‌له‌بیش هاتنه دهره‌وه و ده‌ستیان دایه فراندنی ئە‌لمانە‌کان و ژماره‌یه‌کیان لیفراندن و به‌نرخیکی هه‌رزان له‌بازاردا فرۆشتیان^۱ ئە‌مه‌ش راده‌ی ئه‌و دایرانه‌مان بۆ دهرده‌خات که‌سه‌لاحه‌دین سه‌پاندی به‌سه‌ر سوپای خاچه‌رسته‌کان له‌شامدا، دوا‌ی به‌هێزکردنی ده‌سه‌لاتی به‌سه‌ر ناوچه‌که‌نارییه‌کاندا، ته‌نانه‌ت خاچه‌رسته‌ رۆژئاوایه‌کان نه‌یان ده‌توانی جیاوازی له‌نیوان ئە‌وه‌لا و شارانه‌دا بکه‌ن که‌ به‌ده‌ست براکانیا‌نه‌وه‌یه‌ له‌گه‌ل ئە‌وانه‌ی که‌ به‌ده‌ست سه‌لاحه‌دینه‌وه‌بوو له‌رۆژه‌لاتدا^۲، دوا‌جار فریدریک سوابی پاش ئه‌و نه‌هامه‌تیانه‌ی که‌ رووبه‌رووی سوپاکه‌ی بوویه‌وه‌ بریاری دا به‌ره‌و عه‌ککا به‌ریکه‌وێت و له‌رۆژی چوار شه‌مه‌مه‌ ۲۵ی ره‌جه‌بی سا‌لی ۵۸۶ه‌/ ۱۱۹۰زدا به‌سه‌رۆکایه‌تی سوپاکه‌ی به‌ره‌و عه‌ککا به‌پێ‌که‌وت له‌ریگه‌ی جیله‌و لادیه‌وه‌، مۆسۆلمانە‌کانیش له‌لانیقه‌دا هه‌لی تیپه‌رپوونی سوپای به‌ش به‌ش بووی ئە‌لمانیا‌یان قۆسته‌وه‌ و هاتنه‌ سه‌ر رێیان و ژماره‌یه‌کی زۆریان لیکۆشت و به‌دیل گرتن، کاتی ئە‌لمانە‌کان گه‌شتنه‌ طرابلس بۆ پشودان تیایدا مانه‌وه‌، به‌لام دووباره‌ تووشی په‌تایه‌کی کۆشنده‌ بوون و له‌ناکامدا زۆرینه‌یان گیانیان له‌ده‌ست دا و ته‌نها هه‌زار که‌سیان لێ‌مايه‌وه‌، ئە‌وانیش به‌ده‌ریادا په‌رینه‌وه‌ بۆ عه‌ککا و له‌ ۱۶ی ره‌مه‌زانی سا‌لی ۵۸۶ه‌/ ئۆکتۆبه‌ری ۱۱۹۰زدا گه‌شتنه‌ به‌ره‌وه‌^۳.

۴- هه‌لویستی سه‌لاحه‌دین به‌رامبه‌ر به‌شالاوی ئە‌لمانە‌کان: سه‌لاحه‌دین مه‌سه‌له‌ی شالاوی ئە‌لمانە‌کانی فه‌رامۆش نه‌کرد و هه‌رکه‌ زانی خه‌لکی هاندا بۆ جیهاد له‌ره‌مه‌زانی سا‌لی ۵۸۵ه‌/ ۱۱۹۰زدا نێردراویکی ئارد که‌ ئە‌ویش قاضی به‌هادین ئیبن شداد بوو بۆ لای خه‌لیفه‌ عه‌باس که‌ له‌ وکاته‌دا الناصردین الله‌ أبو‌ العباس‌ أحمد‌دی‌ کۆپی المستخ‌یء بوو بۆ ناگادارکردنه‌وه‌ی له‌هاتنی ئە‌لمانە‌کان بۆ ولاتی شام، هه‌روه‌ها سه‌لاحه‌دین فه‌رمانی کرد به‌ قاضی ئیبن شه‌داد که‌ سه‌ردانی ئە‌میره‌کانی موس‌ل و شه‌نگار و جزیره‌ و ئه‌ربیل بکات بۆ بانگه‌ێشتکردنیا‌ن بۆ جیهاد، ئە‌وانیش وه‌لامیا‌ن دایه‌وه‌ و خۆیا‌ن ئاماده‌کرد بۆ به‌ریکه‌وتن بۆ لای سه‌لاحه‌دین، خه‌لیفه‌ش به‌ئێنی باشی پێدا و پاره‌و که‌ره‌سته‌ی بۆ ئارد^۴.

^۱ مفرج الکروب (۲/۳۲۲)، صلاح‌ الدین و الصلیبیون، ل: ۲۴۵.

^۲ تأریخ ابن‌ الغرات، صلاح‌ الدین و الصلیبیون، ل: ۲۴۵.

^۳ تأریخ ابن‌ الغرات، صلاح‌ الدین و الصلیبیون، ل: ۲۴۵.

^۴ النوادر السلطانية، ل: ۱۱۵، صلاح‌ الدین و الصلیبیون، ل: ۲۴۷.

ئىسلامى و گىرپانه وەى قودس، سەلاھە دىن لە ھەولەى نازادکردنى صوردا بوو، گيانى بەرگىرکردنىش لەم شارەدا کونرادى مونتفرات بوو کە چاوى بېرىبوو سەختى شانشىنى قودس، بەو ھۆيە شەو ھەمادە نەبوو رىئەتات بەجای لوزىنانى پاشاى قودس بۆ چوونە ناوشارى صور دواى نازادکردنى لەلايەن سەلاھە دىنەو، ئەو ھەم بۆ ماو ھەم شەش مانگ لەدەروو بەرى طرابلوسدا ماو ھەم لەسەربازگە يەكى دوور لەشارەكەو ھەم دەستى کرد بەكۆکردنەو ھەم چەند ھىزىك لەدەورى خۆى بۆ روو بەروو بوونەو ھەم مونتفرات، پاشان ھەردوو لايان رىككەوتن لەسەر روو بەروو بوونەو ھەم سەلاھە دىن و ھىشتنەو ھەم سەلەى تەختى فەرمانپەر وایى بۆ پاپا و پاشاكانى ئەوروپا، ئەو ھەم بۆ بېرىارى چوونە دەريا ياندا لەصوردا بەھۆى زۆرى ژمارەيانەو ھەم بۆ گەمارۆدانى عەككا، سەلاھە دىنیش پىشتەر ئەركى قايەمکردن و نۆزەنکردنەو ھەم شوراى عەككا و ھىنانى نازوقەو كەرەستە بۆى سپارد بوو بە ئەمىر بەھادىن قەراقوش، ئەویش قەلاو شوراكەى وەك كۆشكىكى تۆكمەى لىكردبوو بەفەرمانى سەلاھە دىنیش جەنگاوەرى باشى بۆ ھىتابوو، لەمىسریشەو ھەم كەشتىگەلى ئەو ناوچەيەى بانگھىشت کرد بۆ بەندەرى ئەو شارە، فرەنجەكانىش لەرەجەبى سالى ٨٥٠ك / ١١٨٩زدا بەرپەكەوتن و كەشتىيەكانىان لەتەنىشتىانەو لەدەرياو دەھاتن، ھەرچەندە ھاتنىيان مەسەلەيەكى كۆتوپرو چاوەرواننەكراو نەبوو بۆ سەلاھە دىن چونكە لەرىي چا و ساغ و سىخوورەكانىو ھەم پاسگاگەى عەككا ئاگادار كەردبوو ھەم كە لەھالەتى ھەمادەباشىدا بىت، فرەنجەكانىش لەدەرياو و شكانىيەو ھەم ھاتنە ناو عەككا، بەھىزىكى زۆرەو گەمارۆيان دا ئەمەش لەرەجەبى سالى ٨٥٠ك / ١١٨٩زدا، راي سەلاھە دىنیش راي و ابوو كەپىش گەشتنى فرەنجەكان بەعەككا روو بەروو پەريان بىنەو، چونكە بەگەيشتىيان بەو شارە دەرپەراندنىيان زەحمەت دەبىت، بەلام فەرماندەكانى بەمە رازى نەبوون و بەبىيانووى ئەو ھەم كە ئەو رىگەى كە فرەنجەكان گەرتوويانەتە بەر تەسك و خلىسكەو ئاسان نىيە تىايدا روو بەروو بوونەو ئەنجام بەدرىت، سەربارى ئەمە سەلاھە دىن چەند بۆسەيەكى دانا بۆ فرەنجەكان لەرىي خەلكى گوندەكانەو ھەم بۆ فراندنىيان، بەلام ئەمە سودى نەبوو فرەنجەكان توانىيان لەدەرياو و شكانىيەو بەگەنە بەرەمبەر عەككا، سەلاھە دىنیش پىشتەر نامەيەكى نووسى بوو بۆ سەربازەكانى كە لەبەرەمبەر ئەنطاكيەو طرابلوس و صورو كەنارەكانى مىسردا لەئەسكەندەريەو رىماط لەگەل عادلى برايدا بۆلويو بوونەو ھەم ژمارەيەكى زۆريان گەپانەو ھەم پاشان سەربازەكانى شام و جزيرە ھاتن و بەم شىو ھەم توانى پىشتوینەيەك بەدەورى گەمارۆى فرەنجەكاندا دروست بكات و فرەنجەكان كەوتنە نىوان پاسگاى شارەكەو سەربازەكانى سەلاھە دىن^١، عەماد دەلىت: لەكۆتايىدا

^١ صلاح الدين الفارس المجاهد الملك الزاهد، ل: ٢٨٥.

بۆمان دەرده که ویت که پای سولتان راستر بوو، چونکه رو به روونه وه یان دوی جیگیر بوونیان قورستر بوو، نه وه بوو فره نجه کان گه شتنه عه ککا له دهریاوه بۆ دهریاو رو به پوو بوونه وه ش پۆژانه روویده داو هه ندی رۆژ ژۆر توند بوو، له سه خترینی نه وه نه گانه ش نه وه بوو که موسولمانه کان ویستیان کۆمه کی بگه یه نته عه ککاو هیژشیان کرده سهر خاچه رسته کان و له شورا کان دوریان خستنه وه سوپایه کی ژۆر که له میسره وه هاتبوو له گه ل چه ند نه میریکدا نارد نه ناو شاره که، له بهرام به ریشدا فره نجه کان پیش که شتنی پاشماوه ی کۆمه کییه کان له میسره وه هه ستان به هیژشکردنه سهر موسولمانه کان و توانیان له سهره تادا شکستیان پییه یین و گه شتنه خیه وه تی مه لیک عادل و سه لاهه دین و پاسه وانه کانیان کۆشت، به لام سولتان به ناو سوپاکه یدا هاواری کرد: هاوار بۆ نیسلام و له گه لیاندا په لاماری فره نجه کانی داو تیکیان شکاندن و پاسگای عه ککاش له پشته وه تیر بارانی کردن و به په له قاژه رزگاریان بوو کشانه دواوه، عمادیش دوپاتی ده کاته وه که له و رو به پوو بوونه وه دا هه زارانیان لیکورژاوه و نه وه نه گه ش به (الوقعه الکبری) ناوی دهر کرد^۱.

۱- نه و زانایانه ی که له وجهه نگه دا به شدار بوون: زانا (ضیاء الدین عیسی) ی هه کاری سه ره رشتی پیشه وه ی دلی سوپای ده کردو^۲ القاضی به هادینی کوپی شه ددادو زانا عمادی نه سفه هانیش له م جه نکه دا به شدار بوون، به شیوه یه کی ورد وه سفیان کردووه وه ک دوو شایه تحال^۳ به لام باسی نه رکی خو یان له وجهه ونگه دا نه کردووه، سه رکه و تنیش له کۆتایی نه م جه نکه ندا بۆ موسولمانه کان بوو و خاچه رسته کانیش زیانیکی ژۆریان لیکه وت که به ده هه زار کوژاو مه زنده ده کریت^۴. هه روه ها له م جه نکه دا زانا ظهیر الدین هه کاری برای زانا عیسی هه کاری شه هید بوو که والی به یتولمه قدیس بوو، نازایه تی و زانست و دینداری تیا دا کۆبوویه وه^۵، کاتی زانا عیسی هه کاریش به شه هید بوونی زانی رازی نه بوو خه لکی سه ره خو ش لی بکه نو وتی: نه مه رۆژی خو شیه نه ک سه ره خو ش و پرسه^۶، هه روه ها زانا نه بو عه لی کوپی رواحه له گه ل چه ند که سیکدا له نزیک خیه ته که ی سه لاهه دین شه هید بووه، له کاتی کدا که به رگری له خیه ته که ی سه لاهه دین ده کرد له کاتی په لاماردانی دا له لایه ن

^۱ صلاح الدین الفارس المجاهدو الملك الزاهد، ل: ۲۸۶.

^۲ مفرج الکروب (۲/۲۹۶).

^۳ دور الفقهاء والعلماء المسلمين في الشرق الأدنى، ل: ۱۶۳.

^۴ البداية والنهاية، له: (دور الفقهاء والعلماء) وه، ل: ۱۶۳.

^۵ دور الفقهاء والعلماء، ل: ۱۶۴.

^۶ دور الفقهاء والعلماء، ل: ۱۶۴.

خاچپه رسته نه وه^۱، له ناو نه و دادوهر و قاضیانه شدا که به شدار بوون له مچنگدا دژ به خاچپه رسته کان له عه ککا له سالی ۵۸۶هـ/ ۱۱۹۲زدا قاضی المرتضی ی کوپی قریش که به شدار ی کرد له هه وه کانی موسولمانه کاندای بۆ تیکشکاندن ی که ماروی سهر عه ککا، به لام دواچار له رۆژی ههینی دهی جه مادی یه که می سالی ۵۸۶هـ/ ۱۱۹۰زدا شه هید کرا^۲.

۲- کاریگه ری مه عه ده وی زانیان له سهر جه نگاوهره کان؛ رۆلی زانیان له کاتی که ماروی عه ککادا

له لایه ن خاچپه رسته کانه وه له چه ک هه لگرتن و روویه روو بوونه وه ی خاچپه رستاندا کورت نه بوویه وه، به لگو به ناو سه ر یازگه و سه ر یاز ه کاندای ده که پان و هانیان ده دان و وره یان به ر زده کردنه وه، قورئان خوینه کان قورئانیان ده خویندو سه ر یاز ه کانیان له هه لاتن ناگادار ده کرده وه و پاداشتی په ره رد گاریان بیر ده خسته نه وه و نایه ت و فه رموده یان ده ر باره ی پاداشتی شه هیدان له به هه شتدا بۆ ده خویندنه وه، هه تا وه کو وره یان به ر ز بکه نه وه و خۆپاگرییان زیاتر بکه ن، نه مه ش له هه موو جه نگو روویه روو بوونه وه کانی سه لآحه دیندا روویده داو قاضی به هادین کوپی شه دادیش رۆلکی مه زنی هه بوو له م بهاره دا، نه وه بوو کاتی هه والی به ر یکه و تنی هه لمه تی خاچپه رستی و سو پای نه لمانیا به سه رکردایه تی فردریک بربروسای بۆ رۆژه لات به ده مه وه هاتنی خاچپه رسته کان له شامدا به سه لآحه دین گه یشت خه م دایگرت و هه ستا به هاندانی خه لک بۆ جیهاد و ناگادار کردنه وه ی خه لیفه له م پيشهاته، بۆ نه م مه به سته ش داوای له قاضی به هادینی کوپی شه داد کرد که به ر یکه ویت بۆ لای خه لیفه ی عه عباسی پیشه و ناصر نه بو عه باس نه حمه دو سه ردانی سه ر جه م نه میرو سه رکرده کان بکات هه تا وه کو رۆلی خۆیان ببینن له هاندان و کۆ کردنه وه ی موسولمانان بۆ جیهاد و هاوکاری کردنی موسولمانان له شامدا نیین شه دداد له و باره ی وه ده لیت: بۆ نه و مه به سته بانگی کردم و داوای لیکردم که به ر یکه و م بۆ لای فه رمانره وای شنکارو جزیره و موسل و نه ربیل و بانگه یشتیان بکه م بۆ جیهاد به خۆیان و سه ر یاز ه کانیان وه، پاشان فه رمانی پیکردم که به ر یکه و م بۆ به غدا بۆ ناگادار کردنه وه ی خه لیفه و داوای کۆمه کی کردن لیتی، به ر یکه و تنیشم له یازده ی ره مه زاندا بوو، خوای گه وره گه یاندنی نه و په یام و نامانه ی ئاسانکردو هه موان به ده مه وه هاتن و به لیتنی پیشکه شکردنی هه موو کۆمه کیه کیان دا، پاشان گه پامه وه بۆ خزمه تی (ره حمه تی خوای لیبت) له رۆژی پینجی ره بیعی یه که می سالی ۵۸۶هـ دا خۆشم پیش

^۱ هه مان سه رچاوه، ل: ، النوادر السلطانية، ل: ۱۶۴.

^۲ دور الفقهاء والعلماء المسلمين في الشرق الأدنى، ل: ۱۶۷.

سەربازەكان كە وتەو ھەوالم پێدا كە ھەمووان گوێزپاڤەلێنو خەریکی خۆ ئامادەكردن، ئەویش بە ھە زۆر دلخۆش بوو.^۱ لێرەدا تێبینی توانای سەلاحەدین ئەكەین لە چاودیریكردنی دوژمنداو دەسختنی زانیاری ورد دەربارەیان ئەمەش وایكرد كە كاتی پێویستی لەبەر دەستدا بێت بۆ خۆئامادەكردن و بەریككەوتن و خەلك كۆكردنەو. لەم قسەنە ئێبن شەدادەو ھە گرنگی و ترسناکی ئەم ئەركەمان بۆ دەردەكەوێت كە پێی سپارد بۆ بەغدا بەتایبەت لەو بارودۆخە دژوارەدا كە خاچەرستەكان ھەپەشەیان لەعەككا دەكردو زۆری نەمابوو بکەوێتە دەستیانەو، بۆیە سەلاحەدین پێشنیاری كرد بۆ خەلیفە كە خۆخێ تەشریف بێنێت بۆ ھاندانی زیاتری موسوڵمانان بەرامبەر بە دەستەلگرتنی لەسەر جەم ناوچەكانی ژێر دەسەلاتیدا بۆی^۲، بەلام وادیارە خەلیفە زۆر دلگەرم نەبوو كە لەكۆشكەكانیەو بگوازێتەو بۆ بەرەكانی جەنگ ھەر بۆیە وەلامی پێشنیارەكی سەلاحەدینی نەدایەو تەنھا چەند بارێك نەوت و واژوی وەرگرتنی پارە لەچەند بازوگانێك بۆ نارد، ئەمەش سەلاحەدینی توپەو بێزار كرد^۳، لەراستیدا پێویست بوو لەسەر خەلیفە كە خۆی سەركردايەتی جیھاد دژ بەخاچەرستان لەئەستۆ بگرێت، وەك ئەركی خۆی لەپێناو بەشداریكردنی لەجیھاد كردن لەپێناو خودا بەمال و بەگیان و وەك ھەولێكیش بۆ گێژانەو ھە زۆلی خەلافەت و زیندوكردنەو ھە لەژیانی خەلكیدا، چونكە ئەمە دەبێتە پالێنێكی گەورە بۆ موسوڵمانان دژ بەو ھەلەمەتە خاچەرستییە زەبەلاحە، ئەو ھەو ھەو كە بۆ سەلاحەدینیش تۆمار دەكرێت دەرونەرزێ و دنیا نەو یستییەتی كاتی پێشنیاری كرد بۆ خەلیفە كە ئامادەییە دەست لەسەر جەم ناوچەكانی ژێر دەسەلاتی ھەلبگرێت بەرامبەر بەھاتنی بۆ بەرەكانی جەنگ.

۲- سەلاحەدین ئەنجومەنی شورا كۆدەكاتهو: پاش كۆتایھاتنی جەنگ سەلاحەدین داوای كۆبوونەو ھە ئەنجومەنی شورای كردو خاوەن پاو ئەمیرەكان تیايدا بەشدارییان كرد وەك قاضی ئێبن شەددادو عمادی ئەسفەھانی نوسەر، ئەم كۆبوونەو ھەش بۆ تاوتوێ كردنی مەسەلە ھەككا بوو، سەرەتا سەلاحەدین وتاریکی پێشكەشكردو تیايدا وتی: بەناوی خواي بەخشندەو مېھرەبان، سوپاس و ستایش بۆ پەروردگار درودو سەلام لەسەر محەمەد (د. خ)، بزائن كە ئەمە دوژمنی خواو دوژمنی ئێمە ھەو پێی ناو ھەتە خاكمانەو، بەلام

^۱ النواذر السلطانية، ل: (۹۸-۹۹)، دور الفقهاء، ل: ۱۶۸.

^۲ دور الفقهاء والعلماء المسلمين في الشرق الأدنى، ل: ۱۶۸.

^۳ مفرج الكروب (۳۴۰/۲)، دور الفقهاء والعلماء، ل: ۱۶۵.

ئىمە بەرپەرچمان داپەو سەرکەوتن نىزىكە بەپشتىوانى خوا، ئىستا كۆمەكى كەمىيان ماوۋە دەپى لەخەمى رىشە كىشكردىناندا بىنو خىۋى گەورەش ئەمەى لەسەر فەرز كىردووين، ئىوۋەش دەزانن كە ئەمە سوپاكەى ئىمەيە و چىتر كەس نەماوۋە كۆمەكىمان بىكات جگە لەمەلىك عادل كە بەپىۋەيە، ئەم دۆزمنەش ئەگەر مانەوۋەى دىرژە بىكىشىت كۆمەكى پى دەگات و بەھىز دەبىت، بۆيە بەپى مان دەبىت ھىرشىيان بۆ بەرىن و ئىوۋەش پى خۇتان بلىن^۱. پاش گىفتوگىزو قىسە و باسىكى زۆر بوون بەدوۋ دەستەو: كۆمەلى يەكەم پىشتىگىريان لە پاكەى سولتان دەكرد بۆ ھىرشكرىنە سەريان پىش خۇكۇكرىنەوۋەى و گەشتىنى كۆمەكى بۆيان، بەلام كۆمەلى دوۋەم داوايان كىر كە سەرىازەكان بىرىن بۆ خروپە بۆ پىشودان و وتىان: پەنجا رۆژە لەسەر ئەسپ دانە بەزىووين و چەندىن شەوۋە نەخەوتوین، ئىستا ماندوۋ بىتاقەت و شەكەتىن و زىستانىش بەرپىۋەيە و دۆزمنىش بەسوپايەكى زۆر نەبىت لەناوئابرىت، بۆيە باشتروايە ئەم زىستانە مۆلەتەيان بەدەين دواتر بەھىزو گىرپوتىنەوۋە روۋبەروۋيان دەبىنەوۋە دەگەپنە ئاكامىك.

... باشتروايە خۇمان بىپارىزىن و نامە و نىردراو بەرىبخەين بۆ ناۋچە و شوپىنەكان و موسولمانان لەشامدا، چونكە موسولمانان دىن بەھانامانەوۋە ئەكات واز لەدان بەخۇدا گىرتن دىنن و پاش زۆر بوون ھىرشىيان بۆ دەكەين و ئەگەر كىۋىش بىن لەبىيان دىنن^۲. ئەوۋە بوۋ پى نەيارەكان سەرکەوت و سەلاخەدىن ناچار بوۋ بچىتە سەر پاكەيان و سەرىازەكان روۋيان كىردە خروپە لەچوارى رەمەزانى ۵۸۵ھ / ۱۱۸۹زدا و لىۋىش زانا عىسەى ھەكارى توۋشى نەخۇشپىيەك بوۋ بوۋە ھۆى كۆچى دوايى كىردى^۳، بەجىپىشتىنى عەككا لەلايەن سەلاخەدىن و سەرىازەكانىيەوۋە ھەلىكى گەورە بوۋ بۆ خاچپەرستەكان كە بەباشى قۇستىيانەوۋە گەمارۇكەيان لەسەر عەككا توندتر كىرد و ھەموۋ رى شوپىنكىيان گىرتە بەر بۆ خۇپاراستن لەسەلاخەدىن^۴، ئەمەش بوۋە ھۆى لەدەستدانى عەككا دوايى دوۋ سال گەمارۇدان لەخەقەدى جەمادى دوۋەمى سالى ۵۸۷ھ / ۱۱۹۱زدا^۵.

^۱ قەلەيكە لەكەنارى شام بەسەر عەككادا دەپوانى، معجم البلدان (۲/۲۶۲).

^۲ دور الفقهاء والعلماء المسلمين، ل: ۱۶۵

^۳ ھەمان سەرىچاۋە، ل: ۱۶۶

^۴ ھەمان سەرىچاۋە، ل: ۱۶۶

^۵ ھەمان سەرىچاۋە، ل: ۱۶۶

٤- دواى كۆمهكى له پاشاي مه غريب (موه حيددين) ئه بو يه عقوب مه نصورى كوپى عبولونمنى موه حيددى: به لام نهم سولتانه تورپه بوو له سه لاهه دين چونكه يه كيك له مه ماليكه كانى برازاكه ي به ناوى قهراقوشى ته قهوى هيرشى كردبوو سه ر برقه و طرابلوسى رۆژئاوا و تونس ، به هوى ئه وهى كه ته قى الدين عمرى گه وهى به ئوميد بوو له وى ده سه لاتيگ پيگه وه بنى، پرۆژه كه شكستى هينا^١. ئه وه بوو سه لاهه دين دياريه كه نارد بۆ پاشاي مه غريب كه دوو قورئان و سه د دره هم و ده ره تل دارو شهش سه د مسقال مىسكو عه مبه رى پنه جا كه وانى عه ره بى به وه ته ره كانپانه وه و بيس ت تيرى هندى و چهن د زينكى رازا وهى ئه سبى تيدا بوو^٢، له گه ل نهم دياريه شدا نامه يه كى ناسكى بۆ نووسىبوو كه تيايدا هاتبوو: سوپاس بۆ ئه وه پره ره ردا گه رى كه به سه ر موسولمانانه وه كه سىكى داناهه كه زه وى ئاوه دان كردۆته وه و خه لكه كه ي ده ول مه ند كردوو و فه رزو سوونته تى له سه ر ده ستى جيبه جى كردوو و ئاسمانى نه وه كانى رۆشن كردوو ته وه سه ره تاي نهم نامه يهش به م شپوه يه بوو: له سه لاهه دينه وه بۆ ئه ميرى موسولمانان له سه ره تاشيدا هاتبوو: به نده ي هه ژارى پره ره ردا گه ر يوسفى كوپى ئه يوب، السلاويش باسى ئه وه ده كات كه ئه بو يه عقوبى كوپى مه نسور پىي خوش بوو سه لاهه دين به نازناوى ئه مير المؤمنين نه ك مسلمين بانگى بكات، به لام ئه مه ي ده رنه برى و ريزى زورى نيردرا وه كه ي سه لاهه دينى گرت بى ئه وه ي هيج كارىكى بۆ بكات ده شلئين: له گه ل ئه وه شدا مه نسور سه دو هه شتا كه شتى ئاماده كردوو بۆ ناردنى، به لام ده سترگتنى خاچپه رسته كان به سه ر كه ناره كانى شامدا بووه ريگر له به رامبه ر گه شتنى ئه و كۆمه كيه دا، ئه ين خه لدونيش^٣ ئه مه ده كاته به لگه له سه ر به هيزى پاشاكانى مه غريب و ده سه لاتدارييان به سه ر پاشاكانى رۆژه لاتدا له بنيا تنانى كه شتيگه لى ده رباييدا^٤.

هه رچه نده ئه وهى كه هه ندئى له ميژوونوسان باسيان كردوو كه مه نصورى موحيدي خوشحال نه بوو به نامه كه ي سه لاهه دين چونكه نازناوى ئه ميرى باوه ردارانى لى نه نابوو نابيته به لگه بۆ يارمه تى نه دان و به ده مه وه نه هاتنى داواكه ي سه لاهه دين، به لكو هوى ئه وه بوو كه يه عقوبى كوپى

^١ صلاح الدين الفارس المجاهدو الملك الفارس ، ل: ٢٨٦.

^٢ تاريخ الاسلام، حسن إبراهيم (٢١٦/٤)

^٣ تاريخ ابن خلدون (٤٩٠/٦)

^٤ تاريخ الاسلام (٢١٦/٤)، صفحات مشرقه من التاريخ الاسلامي (٥١٨/٢)

مه‌نصور هه‌میشه له‌ئاماده باشیدا بوو بۆ رووبه‌رووبوونه‌وه‌ی خاچه‌رستان له‌ئنده‌لوسدا^۱، هه‌روه‌ك موه‌حیدینه‌كان له‌لێدوانه‌كانیاندا داووپاتیان کردووه‌ته‌كه‌ئاره‌زوی به‌ریكه‌وتنیا ن هه‌بوو به‌روه‌و رۆژه‌لات بۆ لكاندنێ به‌ده‌وله‌ته‌كه‌یان هه‌، الذهبش ئاماژه به‌وه‌ ده‌كات كه‌ سلطان مه‌نصور ئاره‌زوی چوون بۆ میسری هه‌بوو^۲، ئهم ئاره‌زوه‌ش به‌راشكاوی له‌لایه‌ن ئه‌بو عه‌باسی كوپری عه‌بدولسه‌لام الجراوی شاعیری موه‌حیدینه‌كانه‌وه‌ ده‌بېراوه‌ كاتێ له‌ستایشی خه‌لیفه‌ یه‌عقوبی كوپری مه‌نصوردا ده‌لی^۳:

إن الخلافة نالت من محاسنكم أو في الحظوظ فابدت منظراً عجباً
أعلى المراتب بعد النبوة قد حبا بها الله أعلى الخلق وانتخبا
سينظم السعد مصراً في ممالكه حتى يدوخ منها خيله حلبا
الى العراق الى أقصى الحجاز الى أقصى خراسان يتلو جيشه الرعبا
هو الذي كانت الدنيا تؤمله وكل عصر له مازال مرتقبا^۴

له‌راستیدا موه‌حیدینه‌كان پلانیان داپشتبوو بۆ داگیرکردنی ولاتانی رۆژئاوای ئیسلامی، یه‌كه‌م ئامانجیشیان میسر بوو، سولتانی موه‌حیدیش راششكاوانه ئاره‌زوی خۆی بۆ هێرشکردنه‌ سه‌ر ولاتی میسر ده‌ریپی و باسی ئه‌وه‌ هه‌مو شته‌ ناپه‌واو بیدعه‌یه‌ی کرد كه‌تیایدا یه‌و، وتی: ئیمه به‌شتیوانی خوا پاکی ده‌كه‌ینه‌وه‌، ئه‌مه‌ی له‌به‌رنامه‌دا بوو هه‌تاوه‌كو گیانی له‌ده‌ستدا په‌حمه‌تی خوای لیبیت^۵، كه‌واته‌ موه‌حیدینه‌كان پلانیان داپشتبوو بۆ هێرشکردنه‌ سه‌ر رۆژه‌لات به‌گشتی و ئه‌میره‌كاني ده‌وله‌تی ئه‌یوبی و نوریش به‌مه‌یان ده‌زانی، بۆیه‌ ویستیان ده‌ست پێشخه‌ری بکه‌ن و ئه‌وه‌ بوو ئه‌یوبیه‌كان هه‌ستان به‌راسپاردنی هه‌ندئ له‌گه‌وره‌ پیاوانیان بۆ ناردنیا ن بۆ ولاتی مه‌غریب بۆ دۆزینه‌وه‌ و په‌یدا کردنی لایه‌نگری بۆیان هه‌تاوه‌كو ئه‌مانه‌ ببنه‌ هیلی به‌رگری یه‌كه‌م له‌به‌رامبه‌ر ته‌ماعاری موه‌حیدینه‌كاندا، هێرشێ قه‌راقوشیش بۆ سه‌ر مه‌غریب یه‌كێك بوو له‌و هه‌نگاوانه‌و ئه‌چووه‌ چوار چێوه‌ی ئه‌و هه‌والانه‌وه‌^۶، ئه‌وه‌ بوو سوپای ئه‌یوبی به‌ریی بیاباندا به‌ره‌و مه‌غریب به‌ریكه‌وت ئه‌مه‌ش له‌به‌ر كورتی و نزیکێ نه‌بوونی مه‌ترسی تیایدا، هه‌ریۆیه‌ وازیان له‌ریگه‌ی

^۱ صفحات مشرقة من التاريخ الاسلامي (۵۱۹/۲).

^۲ هه‌مان سه‌رچاوه‌، (۵۱۹/۲).

^۳ دراسات في تاريخ الغرب، ل: ۱۱۵

^۴ دراسات في تاريخ الغرب، ل: ۱۱۵

^۵ سقوط الدولة الموحدين، ل: ۱۹۸

که نار دهریا هیئا که تیره و هۆزه کانی به نی سه لیم و به نی هیلال تیدا بوو که توانیبوو یان رۆژه لاتى لیبیا کۆنترۆل بکه ن ژیا نیکى خوش بۆ خویان دهسته بهریکه ن و به جددی کاریان ده کرد بۆ پاریزگاری کردن له و ناوچانه و رو به پووبوونه وه ی هه هیزیک که نیازی نزیکبوونه وه دهست به سه را گرتنی نه و ناوچانه ی هه بیټ^۱. له راستیدا نه ناردنی کۆمه کی له لایه ن مه نصوره وه به هۆی چه ند گرفتیکى ده رونی و بارى شله ژاوى ناوخۆیى و ده ره کییه وه بوو، هه رچه نه د ریزی زۆری له بالۆیزی سه لآحه دین ناو کاتیکیش که بالۆیزه که ی سه لآحه دین شه مه سه دینی کوپی مونقیذ ستایشی مه نصورى کرد به هۆنراوه یه کی چل دێپی مه نصور له بری هه ر دێپیک هه زار دره می خه لات کرد، له هۆنراوه که شدا^۲ هاتوه:

سأشکر بحراً ذاعباب قطعته	الى بحر جود ما لنعماء ساحل
الى معدن التقوى الى كعبة الهدى	الى من سمت بالذکر منه الأوائل
اليك أمير المسلمين ولم تزل	الى بابك المأمول ترجى الرواحل
قطعت اليك البر والبحر موقناً	بأن نذاك الغمر بالتجح كافل
فما راعى من وجبة البررائع	ولا هالي من زاحر البحر هائل
ومن كان غايات لمعالي طلابه	يهون عليه كل أمر يحاول
رجوت بقصدك العلا فبلغتها	وأدنى عطايك العلا والفضائل
فلا زلت للعلاء والجود ثانياً	تبلغك الأيام ما أنت أمل

له راستیدا سه لآحه دینی ئه یوبی دانی نه نا به خه لیفایه تی سولتانی موه حیدینه کاندای نازناوی شه میر موئمنینیشی بۆ به کار نه هیئا له و نامه یه دا که به ئیبن منقری نێردراویدا ناردی، شه م مه سه له یه ش گرنگی خۆی هه یه، چونکه شه وه داننا نه به خیلافه تی موه حیدینه کاندای که له سه ر به نه مای رێنماییه چه وته کانی ئیبن تومرت بنیاتنرا بوو، شه مه ش له لایه ن القاضی الفاضلی گه وه راویژگاری سه لآحه دینه وه روون کرایه وه کاتێ وتی : ... شه وگوتاره به سه و بواری شه وه ی تیا یه که نکولی لیبیکه ین، نو سینیش به لگه یه که زمان شه به ستیته وه شه گه ر له سه ر مینبه ریک له مینبه ره کانی مه غریبیدا بخوینریتته وه، شه وه ئیمه له به یعه ت دان به خه لیفه ی عه باسی پاشگه زبووینه ته وه به یعه تمان به که سیك داوه که خوا پشتیوانی نییه شوینکه وتنی دروست نیه، به م پێیه ش خاوه ریزمان سوک کردوه و خۆمان خستوه ته خوار شتی ریزددارو ریزی موسولمانانمان جیهیشتوه و

^۱ هه مان سه رچاوه، ل: ۱۹۸.

^۲ صفحات مشرقه من التاريخ الاسلامی (۵۲۰/۲).

سەرپېچى خوامان كړدووه، هـروه كـوړپـاړهـلى كـه سـيـكـمان كـردووه كـه كـوړپـاړهـلى دروست نـيـه و رابـه رـيـكـمان ديار كړدووه كـه شـياو نـيـه^۱. رـهـنـگـه نـه كـه ر سـه لـا حـد دـين لـه كـه ل سـولـتـانـي مـوه حـيـدـيـنـه كـانـدا بـه يـه ك بـگـه يـشـتـنـايـه لـه ژـوړـى كـفـتـو كـږـدا نـه و لـه سـهـر كـږمـه لـه شـتـيـك رـيـك بـكـه و تـنـايـه كـه بـه سـود بـوايـه بـو هـمـوان، بـه هـؤى نـه و مـروـنـه و لـيـهـا تـو و يـيـه سـيـاسـيـه كـه م و يـنـه يـه يـه كـه لـه سـه لـا حـد دـيـنـدا هـه بـوو، هـه روهـا لـه بـهـر سـور بـوونـى سـولـتـان مـه نـصـور لـه سـهـر چـا كـسـازى كـردن لـه بـيـرو بـاوهـپى مـوه حـيـدـيـنـه كـانـداو نـزـيـك بـوونـه و لـه بـيـرو بـاوهـپى نـه هـلى سـونـنـه و جـه مـاعـهـت. بـه لـام خـواى كـه وړه بـه دـانـايـى خـؤى كـاروبـاره كـان نـا راسـتـه دـه كـات بـه و شـيـوه يـه كـه دـه يـه و يـت، بـه هـر حـال جـيـا و ازى سـيـاسـهـت و بـيـرو بـاوهـپى نـيـوان سـه لـا حـد دـين و پـاشـاى مـوه حـيـدـيـنـه كـان نـه بـوو رـيـگـر لـه بـه رـامـبـهـر هـا و كـارى كـه لـانـيـان لـه كـاتى خـؤشـى و تـه نـگـانـه دـا و هـك لـه هـمـو و كـات و شـو يـنـيـكـدا رـوودـه دـات، چـونـكه وـه كـه لـه كـتـيـبـه كـانى ژيـانـنـامـه يـ نا و دـارـانـدا دـه رـده كـه و يـت ژـماره يـه كـى ژـور لـه مـه غـريـبـيـه كـان بـه شـداريـيان لـه جـهـنـگ كـردن لـه دـؤى خـاچـه رـسـتـه كـان شـان بـه شـانى بـرا كـانـيان لـه رـؤـژه لـانـدا كـردو ژـماره يـه كـى ژـوريشـيان لـى شـهـيـد بـوو هـر لـه فـه لـه سـتـيـنـيـشـدا بـه خـاك سـپـړـدـراون^۲. لـه راسـتـيـدا سـه لـا حـد دـين نـه بـويـسـت سـود لـه مـوه حـيـدـيـنـه كـان وـه رـگـر يـت دـؤ بـه هـلـمـهـتى خـاچـه رـسـتـان نـه مـش بـه لـگـيـه لـه سـهـر نـه رـمـى و دـانـايـه كـى فـراوان لـه بـواړى سـيـاسـيـدا. نـه و بـه مـه بـه نـه رـكى خـؤى هـسـتا، بـه لـام سـولـتـانـي مـوه حـيـدـيـنـه كـان نـه يـتـوانى نـا كـؤ كـيـه مـه نـه جـيـيـه كـان تـيـبـه پـيـنـيـت و لـه كـه ل سـه لـا حـد دـيـنـدا هـا و كـارى بـكات بـو بـه رـگـرى كـردن لـه نـومـهـتى نـيـسـلامى

۵- رـؤـلى القـاضى الفـاضـل لـه كـاتى كـه مـارؤـدانى عـه كـكا لـه لـايـهـن خـاچـه رـسـتـه كـانـه و هـ: القـاضى الفـاضـل رـؤـليـكى ژـور گـرنـگى بـيـنى لـه مـاوهـى كـه مـارؤـى خـاچـه رـسـتـه كـانـدا، دـياره لـه و كـاتـه دـا لـه مـيـسـر سـه رـپـه رـشـتى كـاروبـاره كـانى دـه كـرد لـه بـرى سـه لـا حـد دـين، لـه رـوانـگـه يـ نـه م پـؤ سـتـه شـهـوه كـاروبـاره كـانى سـولـتـانـي رـيـكـده خـسـت و هـك نـامـادـه كـردنى سـه رـيـازـه كـان و نـؤـژه نـكـردنـه و هـى كـه شـتـيـگـه ل و هـلـگـر تـنى پـاره و گـرا سـتـنـه و هـى نـازو قـه بـو عـه كـكا، سـولـتـانـيـش سـه بـارهـت بـه نـه رـكـه كـانى نـامـه يـ بـو دـه نـوسـى، نـه و يـش و هـلـمـهـكـانى بـه بـاشـتـر يـن دـه سـتـه و اژه دـه رـده بـه رـى و نـامـؤـژ گـارى و تـيـبـيـنـى پـيـشـكـه ش دـه كـردو بـه دـواى بـه رـژه و هـندى نـيـسـلامـدا دـه كـه رـا^۳، نـامـه كـانـيـشى بـو سـه لـا حـد دـين لـه مـاوهـى كـه مـارؤـدانى عـكـكا لـه لـايـهـن فـرهـنـجـه كـانـه و هـ بـه رـده و ام بـوو پـر بـوو

^۱ صفـحـات مـشـرقـه مـن التـاـريـخ الـاسـلامى (۵۲۱/۲).

^۲ صفـحـات مـشـرقـه مـن التـاـريـخ الـاسـلامى (۵۲۱/۲).

^۳ كـتاب الرـوضـتـين (۱۶۵/۲)، دـور الفـقـهـاء و الـعـلـماء، ل: ۱۶۹

له دهسته واژه ی پرولیاوانلیو له ههستی پې خوشه ویستی و دلسۆزی له پېتاو سوک کردن و رواندنه وهی ماندویتی نه و گه مارویه و به شداری کردنی براکانی له غم و نازارو ناواته کانیاندا، نه و به بو له نامه کانیاندا هانی ددها بۆ خۆراگری و وره ی به رزده کرده وه بۆ درېژدهان به جیهادو بۆ ئومید نه بوون له رهحمه تی په روه ردگارو داوای دهستگرتن به هیواو ئومید بوون به سه رکه و تنی خواپی لیده کرد، به لام نه م په یوه ندیبه شیان له سه ر بنه مای برایه تی بیرو باوه رو یه که مه به سستی بنیاتنرا بوو، نه که گه وره و بچوک و سه ر کرده و خزمه تگوزار، له یه کیک له ونامانه شدا هاتووه: باگه وره مان درېژبوونه وهی ماوه ی نه م تاقیکردنه وه یه ی پى ناخوش نه بیّت چونکه پاداشتی دهست ده که ویت، چاکه کانی زیاد ده بن و سه رکه و تنه کانی به رده وام ده بن، سه رنه نجامیش بۆ خواپه رستی و خواپه رستانه، خواى گه وره ش نه و که سه سه رده خات که خواى سه رخستبیّت له ژياندا، خواى گه وره ش پاداشتی تیکوشانی گه وره مان بداته وه به خۆی و کار به دهست و براو کوپو سه ر یازه کانی^۱. له و نامانه ی تریش که قاضی فاضل دهینارد بۆ سه لاهه دین نه و نامانه ی که تیایدا پۆزشی بۆ هیئایه وه به هۆی دواکه و تنی گه یشتنی که شتیگه لی میسره وه بۆ شام به و کومه کیانه وه که سه لاهه دین له میسری دواکرده بوو، تیایدا روونی کرده وه که هۆکار هه لکردنی دژه بایه کی توند بووه نه که که مته رخه می نه و^۲ گومانیش له وه دا نییه که نه م نامه یه نه و رۆله دووپات ده کاته وه که نه م قازیه به ریزه و زانیانی تر پى هه لده ستان بۆ یارمه تیدانی سه لاهه دین و دابینکردنی پیداو یستی سه ر یازه کان^۳، شایانی باسه قازى هه موو شیوازو ریگه یه کی ده گرتنه بهر بۆ یارمه تیدانی سه لاهه دین و موسولمانه کان له کاتی نه م ئابلقه یه دا، له م بواره شدا نامه یه کی نووسی بۆ خه لیفه ی عه باسی و به جوانترین و به هیژترین دهسته واژه داوای لیکرد هانی دا بۆ پشتیوانیکردن له سه لاهه دین له م هه لومه رجه دا سه خته دا له پېتاو سه رخستنی ثاینی خواو پیغه مبه ره که ی و به رز راگرتنی پله وه پایه ی موسولمانان، رهنگه به هیژترینی نه و دهسته واژانه ش که له م نامه یه دا به کاریه یینابیّت نه وه بیّت: نه ی جینشین و خانه واده ی محمه د (ﷺ)، به جوړیک رابه رایه تی ئومه ته که ی بکه که نه و ئاسوده بکات، مافی نه و بده به چاودیریکردنی ئیمه، چونکه ئیمه و موسولمانان سپارده ی نه وین لای تو، نمونه ی

^۱ دور الفقهاء والعلماء المسلمين، في الشرق الأدنى، ل: ۱۶۹.

^۲ دور الفقهاء والعلماء المسلمين، في الشرق الأدنى، ل: ۱۶۹.

^۳ دور الفقهاء والعلماء المسلمين، في الشرق الأدنى، ل: ۱۶۹.

خزمه تگوزارستان ئیستا وهك نهو بهنده به هی كه نه گهر بۆ بکرایه له شوینه پیروژه کاندایه پارایه وه زهوی و خاکی ماچ ده کردو خۆی له بهر قاپیدا ده دا به زه ویدا هه تا کو خوای گهره کۆمه کی ده نارد، نه گهر وتنی هه موو شتیکیش نهنگی نه بوایه نه وه شتانیکم دهوت كه چاوه کانی بهیته نایه ته گریان و دلّه کانی راجله کاندایه، به لام نارامگرو چاوه پوانی پاداشتی خواین به ئومیدی سه رکه وتنیکی خوایی نزیکین^۱. به م شیوه به قاضی فاضل توانی نهو نه هه مه تیبه به سه لّاحه دین تیبه پینئو خۆی به ته نها وهك سوپایه ك وابوو كه له ته نیشت سه لّاحه دینه وه ده جه نگا^۲. له و نامانهش كه قاضی فاضل وهك ئامۆزگاریه ك بۆ سه لّاحه دینی نووسی: ئه مه ئاینیکه نه به زۆری سه رده که وئو نه به سامان، به لکو خوای گهره كه سانیکی نیه تپاک و دلسۆزی بۆ هه لّباردوه، جا باگه وره شمان پاشماوه به کی باش بیت بۆ نهو پیشینه چاکانه، ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾ (الأحزاب: ۲۱)

قهیرانه کانتیبه رده بن و سه رقالیه کان کۆتاییان پیندیت و خوای گهره ش هه والیک ده نیتری كه دلّه کان ئاسوده بکات. نه هه مه تی و ناخۆشی له ئیسلام و موسولمانان دورد هخاته وه، داوای لیخۆش بوون له په ره رده گار ده کهین، چونکه به لاو ناخۆشی هه میسه ده رنه نجامی تاوانه^۳. له نامه به کی تریشدا ده لئ: ئیعه گیرۆده ی دهستی دهروونی خۆمانین و نه گهر راست بکهین نه وه خوای گهره ده رنه نجامی نهو راستگویییه مان بۆ پیش ده خات و نه گهر گوپینه لی بووینایه به ده ست دوژمنه که یوه گیرۆده نه ده بووین، نه گهر ئیعه نهو قهرمانانه ی جیبه جئ بکهین كه له توانامان دیه نه وه پاداشتمان ده داته وه به جیبه جیکردنی نهو کارانه بۆمان كه به بی نهو ناکریت، جا با که س به دوژمن نه زانین جگه له کرده وه کانمان و گله یش ته نها له خۆمان بکهین و ئومیدیشمان ته نها به په ره رده گار بیت نهك به زۆر بونی سوپا و سه رباز یا خود مال و سهروهت، یان به کوشتاری فلان و پاو نه خشی فیسار، هه موو نه م شتانه خوامان له یاد ده باته وه و نامانه وئو خوای گهره به مانداته ده ست هۆکاره کان چونکه سه رکه وتن هه ر له زاتی نه وه وه یه، داوای لیخۆش بوونی تاوانه کانمانی لیده کهین، چونکه نه گهر تاوان ریی نزاکانی نه گرتینایه ئیستا وه لاممان درابوو وه و شه پۆلی فرمیسکی له خوا ترسان دلانی پاک کردبوه وه، به لام کۆسپیک له پیدایه^۴، له نامه به کی تریشدا هاتوه

^۱ هه مان سه رچاوه، ل: ۱۷۰

^۲ هه مان سه رچاوه، ل: ۱۷۰

^۳ دور الفقهاء والعلماء المسلمين، في الشرق الأدنى، ل: ۱۷۰

^۴ کتاب الروختین (۱۷۹/۴)

سوپاکه مان سوپاس بۆ خوا لاوازی تیدا نییه، به لّام ماندوو بووه و توانای مرقیش سنوری هیه،
 قه ده ری خواش شتیکه و هه موو خاوه ن ئامانجیکیش بۆ ئامانجه که ی هه ولّ ده دات له سنوری
 توانیدا، خزمه تگوزارتان ئه مه بۆیه باس ده کات هه تاوه کو گه وره مان توپه و بیزار نه بیّت له سه ربازه
 لاوازو ته مه له کانی و سوپاس و ستایشی پاله واننه کانیشیان له یاده نه کات خوی گه وره ده فه رموویت:
 ﴿فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ﴾ (آل عمران: ۱۵۹)، واته: که واته (چاپوشیان
 لیبکه و لییان ببوره داوی لیخوشبوونیان بۆ بکه له کارو پیشه اتدا پرسو پایان پیبکه) (ته فسیری
 ئاسان، ل: ۷۱).

گه وره م: ئایا خوی گه وره سه یری دلّی خه لکی سه رزه وی نه کردوو و که سی به باش و شیوا
 نه زانیوه و به کارینه هیناوه بۆ به رپاکردنی ئایین و به رزکردنه وه ی وشه و بلاوکردنه وه ی ده سه لات و
 پاراستنی دروشم و پاریزگاری کردن له روگه (قیبله) ی یه کتا په رستی جگه له تو؟ ئه مه له کاتیکدایه
 که له سه رزه وی خه لکانیک هه ن نزیکترن له پیغه مبه ره وه (د.خ) و ده سه لات و مولک و سامانیان
 زۆرتیه، به لّام نه وانی دانیشتانددوه و تو ی هه ستانده وه، نه وانی ته مه لّ و تو ی وریا و چالاک و نه وان
 ده ست به ستراو تو ی ده سترکراوه و دنیای لای نه وان خۆشه ویست کردوه و له دلّی تو خۆشه ویستی
 ده رهیناوه، بۆ تو ئه م کاره ی ئاسان و بۆ نه وان گرانکردوو، ده سستی نه وانی به سستوه ته وه و
 ده سستی تو ی والا کردوو، شمشیری نه وانی خستۆته کیلان و شمشیری تو ی هه لکیشاوه، نه وانی
 به ده بخت و تو ی خۆشه بخت کردوو و نه وان دانیشتون و تو ی خستۆته جوله، ﴿وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ
 لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَكِنْ كَرِهَ اللَّهُ انْبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ﴾ (التوبة: ۴۶)، واته نه گه ر
 نه و دوو پووانه بیانه ویت ده رچن بۆ غه زه نه وه خویان بۆ ئاماده کردوه، به لّام خوا چالاک نواندن و
 ده رچوونی نه وانی نه ویست له بهر نه وه سستی کردون له شی قورس کردن و پتیان و ترا: نه وانیش بۆ
 خۆتان له گه لّ پیرو مندالّ و په ککه وته کاندّا. (ته فسیری ئاسان ل: ۱۹۴).

به لّی شتی تری له مه ش گه وره تر هیه، نه ویش نه وه یه کاتئ بیباوه پان له هه موو گۆشه و
 که ناریکی سه رزه وییه وه، له روژئاوا و ده ریاوه، بئ دواکه وتن هه مووان، بی گویدان به دوری ریگه و
 به ئاره زوی خویان بیئ نه وه ی پاشایه ک پاره یان بۆ خه رج بکات یان که سیّک راپیچیان بکات
 له هه موو لایه که وه هاتن به دهم بانگه وازه که یانه وه وه ک ده لّین:

ولست بملكِ هازم لنظيره ولكنك السلام للشركِ هازم

ئه مه له کاتیکدایه که تو له ناو هه موو موسولماناندا هاوکاریکت نییه و که س له گه لّتا نایه ته
 ده ره وه و که سیش به زمان جیهادت له گه لّدا ناکات و به بی کرئ له گه لّدا نایه ته ده ره وه و هه نگاویکت

به بَالَيْتِك و بَالَيْتِك به زیاتر پی ده فروشن بانگیان نه کهیت بۆ به ههشت، بانگیان نه کهیت بۆ لای خوا و ده زانن بۆ لای خۆتیان بانگ ده کهیتو داوی نه نجامدانی فهرزیان لیده کهیت و ده زانن باسی سوننه تیان بۆ ده کهیت و به ههشتیان نه خه یته پێش چاو و نه زانن ده ته وی بۆ خۆتی قورغ بکه ی^۱، ههروه ها له نامه یه کی تر دا ده لئ: تاوانه کانمان ریگی نزی لیگرتوین جیی خۆیه تی لۆمه ی خۆمان بکه ین، خوی گه و ره ش قه ده ریگی هه یه که توانای لادانیان نه هه ته نها نه وه نه بیته که بلێن: لاهول و لا قوة الله بالله، نیستاش چه ند ناخۆشییه ک به پێوه یه ﴿قُلِ اللَّهُ يُجَبِّحُكُمْ مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ﴾ (الأنعام: ۶۴)، واته: جا له وه لامیاندا بلئ: خوا له و تاریکیانه و له هه موو کۆسپێک رزگار تان ده کاته که چی..... هتد (ته فیسری ئاسان، ل: ۱۳۵). دوژمنیش سوپایه کی زۆری بۆ کۆکردینه وه و خه لکیش وتیان بترسن، ئیمه ش وتمان: پشت و په نامان خویه و هه ره ئه ویش باشتیانه، به و شیوه یه ش نه و به لێنه ی پهروه رداگاران مسۆگه ر کرد که ده فه رمویت: له فه زل و نیعمه تی خوا به شیان درا، ئیمه ش ته نها نه و فه زله گه و ره یه مان ده وی پشت و په ناشمان هه ر خویه، خوی گه و ره ش ته نها نزا کردنی پیشان داوین له کاتی ته نگانه داو ده بی هه میشه له ده رگای ره حمه ت و میهری ده ی نو لئی بپارێینه وه: ﴿قُلُوا إِذْ جَاءَهُمْ بِأُسْنَا تَضَرَّعُوا وَلَكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ﴾ (الأنعام: ۴۳)، واته کاتیک سه رکه ش و یاخی بوون تووشی تالای جه نگو به لاو ته نگانه مان کردن بۆ نه وه ی لیمان بپارێنه وه بلالێنه وه، به لام دلایان ره ق و ره ش بوو. (ته فیسری ئاسان، ل: ۱۳۲).

په ناش ده گرین به خوا له دلپه قی و بیئومید بوون له په حمه تی پهروه رداگار هیوا بران له ده روی، چونکه ته نها که سانیك هیوا بر او ده بن که هۆش و ژیریان له ده ست دا بیته، له خوا دورو بیبه ش بن له په حمه تی، هیچ فیل و چاره یه کیش نییه جگه له واز هیان له فیل، جا نه که رخوی گه و ره بزانیته که سه ربازه کانی گه و ره مان هه موو توانایان خستوو ته گه پ نه وه عوزری بۆ داناون باگه و ره شمان گله بیان لێنه کات، نه گه ر بشزانیته که مه تر خه مییان نواندوو وه زۆر هه ولئ زۆریان نه داوه نه وه توپه یی پهروه رداگاریان به سه ^۲، بهنده ش ئارامگری و سینه فراوانی و ره وشت جوانی و پارێزکاری بیری گه و ره مان ده خاته وه داوی دل راگرتن و پاکی دل لیده کات هه تاوه کو جه سه ششی پاک بیته ﴿وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ...﴾، واته: خو نه گه ر پشت هه لکردن و سه رپێچی خواره ناسان زۆر له ساخته هتد. (ته فیسری ئاسان، ل: ۱۳۱). هه تاوه کو ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَى﴾

^۱ کتاب بوختین (۱۸۲/۴).

^۲ کتاب بوختین (۱۸۲/۴).

(الأنعام: ۳۵) واته: نه گهر خواش بیویستایه له سر هیدایه و ریښای دروست نه وه کوی ده کړنه وه به مه رچیک خویان مه به ستیان بیت. (تفسیری ناسان، ل: ۱۳۱).

گه وره شمان له پېښتره به م دپړه شعره:

ولا بطرء إن تابعت نعم و صابر في البلاء محتسب

وتیان به المهلّب: ټایا حضرت له سرکه وتنیکه به بڼ ماندوو بوون؟ نه ویش وتی: رقم له نه ریتی ده سته وسانیه و هر ده بی ویستی خوا له به نده کانیدا به دبیت، که س ناتوانی حوکم و بپیری رت بکاته وه جا با گه وره شمان به هیچ قه ده ریکی په روه ردگار بیتاقت نه بیت، چونکه نه گهر قه زاو قه ده ر تیپه پړی و نه ویش پتی رازی بیت و پاداشتی و هر گړیت باشته له وهی که نارازی و گونا هبار بیت، خوی گه وره پاداشتی که دسیک بداته وه که غم و بیزاری بۆ په روه ردگار ده ریپړی و په نا بۆ خاوه ن ده سلات به ریت، هر که سیکیش به نه پنی هاوار له په روه ردگار بکات به ناشکرا وه لامی ده داته وه، جا با سکا لای گه وره مان بۆ په روه ردگار به نه پنی بیت، هه تاکو باری شان و غمی سینه ی قورس نه کات که به بڼ خوا هیچیان پیناکریت، نه وهش که هیرش به رانی لاواز کړدوه بیرو هزی هه موانی گرتوه ته وه ته نها قهیرانی بی نازو قه ییبه له عه ککا... گه وره شمان به نه زمون بوی ده رکه و توه که به ریڼه به ری زه مانه ته نها په روه ردگاری زه مانیه و کاریش به خاوه ن کار ده کړیت و ټور بیر کړنه وهش خه م و خه فته که م ناکاته وه.

قد قلت الرجل المقسم أمره فوض اليه تنم قرير العين

هه موو شتی که به ده مه وه چوونی هه یه جگه له سر یازگه یه که دوی موسولمان بوون بیت به گاوو ولاتیک که مینه به ره که ی پاش و تاردان بیده نگ کرابیت، گه وره م نه و شه وانه ی که تو له سه نگره دا بوویت و خه لک خه و توون و له نامه ده باشیدا بویت و خه لک بیزابوون و شه و نخویت تیا کیښاوه و خه لکی بیتاگا بوون هم رڼانه ش که تیایدا بانگه واز ده کړیت: نه ی نه سپه کانی جهاد خه لک سه رخه ن نه م کاتانه ش که سه ره کان تیایدا سپی ده بن هه موو نیعمه تی په روه ردگارن به سه رته وه و نه مامن بون له به هه شتداو سپی که ره وه ی لاپه ره ی کړده وه کانتن ﴿يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحْضَرًا﴾ (آل عمران: ۳۰). واته: رڼتیک دیت هه موو که س کارو کړده وه کانی خوی ده بینیت نامه ده کراون به خیرو شه په وه. (تفسیری ناسان، ل: ۱۵۴).

نه مانه له صراط ده تپه پښنه وه و تاي ترازووت قورس ده که ن و ره زامه ندی خوات بۆ مسوگره ده که ن ټوش سوپاسی خویان له سر بکه هه روه ک چون له سر سه رکه وتنه مه زنه کان سوپاسی

ده كه یت، بشزانه كه پاداشتی نارامگرتن له سه رووی پاداشتی سوپاسگوزاره وهیه، له دلدامه زراوی نه میری باوه پداران عومهری كوپری خه تابیش نه وه بوو كه نه یفه رموو: نه گهر نارامگری و سوپاسگوزاری (صبر شكر) دوو خوشتر بونایه گویم پینه ده دا سواری ههركامیكیان ببم. بهم وره به رزه وه پیشمان كه وتنو جیپیان هیشتین و نیمه ش حه زمان له ته پ و توژ نیه، نه وان ههنگای باشیان ناو په نا نه گرم به خوا له كه وتنو گلان. خوای گه وره ش بۆ جیپه جیكردن و گه یاندنی حهق باشترین دروستكراوه كانی هه لېزار دووه، خویشی باش ده زانی كه له پیشیاندا چی روویداووه به سه رهاتی پیغه مبه ران چی بووه، خوای گه وره ش پیغه مبه ره كه ی هانداووه كه چاو له وان بكات و شوین پیپان هه لېگریت به تاییه ت پیغه مبه رانی اولی العزم له ناویاندا، هیچ نرخیكیش بۆ به ههشت زۆر نیه، خوای گه وره ش ته نها نه و به ندانه ی تا قیده كاته وه كه ده زانی توانای نارامگرتیان ههیه، دونیاش هه ندیكی نه وی تری ده سپرته وه و شتانیك روویداووه وهك رووینه داییت وایه، ماندوو بووونیش ده پوات و پاداشت ده مینیتته وه، گرنگترین وه سیه تیش نه وهیه كه گه وره مان خه میك نه خوات كه جهسته ی لاواز بكات و میزاجی تيك بدات، چونكه ئومه ت بینایه و نه ویش (خوا بیپاریزی) بناغه و پایه كانیه تی خوای گه وره ش نه و پایانه دامه زراو بكات بۆ سه رخستنی حهق له و وه سیه ته باشانه ش كه فارسه كان كردوو یانه نه وهیه كه وتویانه: نه گهر شتیكت توش بوو كه له تواناندا بوو نه وه دهسته وه سان مه به، نه گهر شتیكیش هاته ریته و له توانات به ده ر بوو (په نا به خوا) نه وه بیزارو نا ئومید مه به و ناره زایی ده ره به ره، له وانه شه خاوه ن كیشه یه كه نه گهر له بری خه مخواردن بیر له ده سه لات و توانای خوا بكاته وه نه وه خوای گه وره بۆ چاره سه ر ده كات ﴿وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ (الانسان: ۳۰). واته: ئیوه هیچ کاریكتان پیناكریت مه گهر خوای ویستی له سه ر بیته. (ته فسیری ئاسان، ل: ۵۸۰).

نه مه ده سه لاتیكه له سه رو هه موو ده سه لات هه كانه وهیه، پاشاكان به هۆی ته ماعه وه جهنگاون نه و به هۆی ئیمان و باوه ره وه ده جهنگی، جا نه گهر په ره وردگارمان سهیری دلی گه وره مانی كردو بینی ته نها پشت به و ده به ستی و متمانه شی هه ر به زاتی نه وه، نه وه ده روی لیده كاته وه و لوتفی خوئی به سه ردا ده بارینی، با هه رگیز له خوا نا ئومید نه بین و نه لێین "كه ی خوا سه رمان ده خات" و با نارامگرین چونكه ئیمه بۆ نارامگرتن دروست كراوین، به لكو با سوپاسگوزار بین، چونكه سوپاسگوزاری له شوینی نارامگریدا به رزترین جوژی سوپاسگوزارییه، بابو كه سانه ش بلێین كه تووشی ناخویشی بوون تو پارێزراویته تا وه كو رازی بین له په ره وردگار، سه باره ت به ناژاوه ی ولاتی

عهجه ميش نه وه پاك و بيگه ردى بۆ په روه ردگار كه دل و زمانى پيكه وه كۆكردوونه ته وه: ﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قُرْآنًا تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا وَعُلِّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ﴾ (الأنعام: ٩١). واته پييان بلى: هر خوا خوئ داييه زاندووه و فيريشى كردووه له وه دوا وازيان ليبيهنيت با له به تال و نادروستى خوئاندا رويچن و گه مه و يارى بكن (ته فسيري ئاسان، ل: ١٢٩) سولتانيش نامه يه كي نووسى بۆ قاضى فاضل له ولاتى فهره نجه كانه وه و ئاگادارى كردووه له و ئامارانه ي سهر كه وتن كه بۆ ئاشكرا بووه تيايدا نه يوت: ته نها له وه ده ترسم كه په روه ردگار به پيى تاوانه كانمان له گه ئاماندا بجوليتته وه، چونكه تاوانه كان پيش ئيستا هه بوون و له م كاته دا سرانه وه و پيشتر تۆمار كرابوون ئيستا ليخوشبوون گرتنيه وه، چونكه شمشيره سوره كان به سن بۆ تكاكارى و به يه كدا كي شانى شمشيره كان به س بوون بۆ ليدانى قاپى به هه شت و نه و وليدانانه شن له گۆرپه پاندا له بهر خواى مه زنه و خوشبه ختى بۆ قاجيك كه له گه ل تۆدا هه نكاوى نابيت بۆ جيهاد و دهم و چاويك كه له گه ل تۆدا تۆزاوى بوويت و كه سيك له ژير سايه ي تۆدا كوشتارى كرديت و كوژرا بيت، نه مه يه قاضى فاضل و نه و زانا خواويسته، خاوه نى ده رپرپنى ناياب و تيگه يشتنى قول و بۆ سوننه ته كانى په روه ردگار له سهر كه وتندا، دواى ئه م نووسينانه ش نابى سه رسام بين به قسه ي سه لآحه دين كه وتوويه تى: به شمشيرى خۆم هيچ شوييتيكم رزگار نه كردووه، به لكو به قه له مى قاضى فاضل بووه، له راستيدا بوونى كه سايه تى هاوشيوه ي قاضى فاضل له ته نيشت سه ركرده موسولمانه كاندا كارىكى زۆر گرنگه چ سه ركردايه تى سه ربازى يان سياسى و رۆل و كارىگه رى مه عنه وى زۆرى هه يه له سه ريان و خواى گه وره ده رگاى ئوميد و هيووا به هويانه وه والا ده كات و له خه مى پاداشتى خوادا ده بن و ده بنه هوكاريك بۆ ئارامگرى و دامه زراوييان.

٦- هه وه ئه كانى سه لآحه دين بۆ هه لگرتنى گه مارۆ له سه رعه ككا: سه لآحه دين موسولمانان و نه ميره كانيانى هاندا بۆ جيهاد كردن له پيئاو خوادا له گه ل كۆمه لى موسولماناندا هيرشى ده برده سه ر بيباوه پان و جه نكيش له نيوان نه و و خاچپه رسته كاندا هيتان و بردن بوو، هه ركه كه تيبه يه كيانى له ناو ده برد كه تيبه يه كى تر ده هاته شوينى، نه وروپاش له پشت سوپاكانيه وه بوو و به سامان و كه شتى و جه نكاوه ر پالپشتى ده كرد و رقو كينه به راممبه ر به موسولمانان دلى داگر كردبوو، كاتى گه مارۆ له سه رعه ككا توند بوو، خه مى سه ره كى سه لآحه دين نه وه بوو كه جه نكاوه رو پاره و نه وت بگه يه نيته ده ست گه مارۆ دراوه كان، چونكه به ئاسانى

کۆمەکی لەرێی دەریاوه بەخاچەرستهکان دەگەشت و هیچ فیل و نهخشەیهکی سەربازی نهما که فرماندهکان بیری لێیکه نهوه و سه لاهه دین به کاری نههتایبێت، له و فیل و پلانا نهش^۱ :

۱- بپینی گه مارۆی دەریایی سەر عەککا: سه لاهه دین رهحمهتی خوای لیبیت له بهیروتدا کهشتیهکی نۆژه نکرده وه و چوار سه د فەرده گه نم و بێک په نیرو پیاو مه پو ئازووقه ی تری تیکرد، فره نهجەکانیش کهشتیهکانیان به دهوری عەککادا دانا بوو بۆ پاراستنی له هاتنه وه ی کهشتی موسولمانان، موسولمانانی ناو عەککاش زۆر پتووستیان به خواردنه مه نی و ئازووقه بوو، بۆیه کۆمه لێک له موسولمانه کان له بهیروته وه سواری کهشتیه ک بوون و جلی فره نهجەکانیان پۆشی و ریشیان تاشی و به رازیان خسته پیشه وه ی کهشتیه که هه تاوه کو له دووره وه ببینرێن و خاچیان هه لواسی و توانیان خۆیان تیکه ل به کهشتیه کانی دوژمن بکه ن، به لام ئه وان رێیان پێگرتن و تیان: ده تانه وێ به ره و شار بچن؟ وایان ده زانی له خۆیان، ئه وانیش و تیان بۆ ئیوه دهستان به سه ریدا نه گرتوه؟ و تیان: نه خیره یشتا دهستان به سه ردا نه گرتوه، و تیان: زریپۆش ئه به ی بۆ سه ربازه کان به لام کهشتیه کی ترمان به دواوه یه ئاگاداریان بکه نه وه هه تاکو نه چنه شاره که وه دیاره کهشتیه کی فره نهجی به دوايه نه وه بوو کاتێ ئه مانی بینی ویستی ئاگاریان بکاته وه، به لام کهشتیه موسولمانه که خیرا تر بوو، با یارمه تی داو توانی بکاته به نده ری شاره که سوپاس بۆ خوا به سه لامه تی گه یشته به ره وه و ئه مه ش سه رکه و تنیکی مه زن بوو چونکه خه لگی شار زۆر برسی و ماندوو بوون و به بێ کۆمه کی هیچیان پێنه ده کرا^۲. له ده یه ناوه راستی شه عبانی شدا به هادین قهراقوش که والی عەککا بوو له گه ل پیشه نگه کهشتیگه لدا که لؤلوی حاجب بوو سولتانیان ئاگادار کرده وه که ئازووقه له شاردا ته نها هه تاوه کو شه وی نیوه ی شه عبان له شاردا ده مینێ، یوسفیش ئه مه ی به نهینێ لای خۆی هیشته وه بۆ که سی ده رنه بپی نه وه کو بلاویته وه بکاته لای دوژمن و کاریگه ری له سه ر وه ی موسولمانان دابنیت، پیشتریش نامه یه کی نووسیوو بۆ میسرو داوای سی کهشتی خۆراک و ئازووقه ی کردبوو له گه ل ئه و شتانه ی که له گه مارۆدا پتووستی پێه تی به درێژایی زستان، ئه وه بوو سی کهشتیه که به ریکه وتن له میسره وه چاوه پتی هه لگردنی بابوون بۆ به ریکه وتن و خوشبه ختانه بایه کی باش هه لیکردو پاش به ریکه وتنیان له شه وی پارده ی شه عباندا گه یشتنه عەککا، ئه مه ش

^۱ کتاب الروضتین (۱۹۰/۴).

^۲ کتاب الروضتین (۱۵۴/۴).

له کاتی کدا بوو که نازووقه له عه ککادا نه مابوو دوژمنیش بهرده وام بوو له په لاماردانیداو که گه شته بهر وه سهریازه موسولمانه کان الله اکبر والحمد لله یان ده کرد دوی نه وی که نازووقه و خوراکیان لیبرابوو، موسولمانه کان هاتنه که نار دهریاو نژای گه شتیان ده کرد به سه لامه تی چونکه پیش گه شتنی به که نار ه کانی عه ککا له گه ل که شتی ه کانی دوژمندا رووبه پووی یه ک بوونه وه بویه نژای سهرکه وتن و گه شتیان بو ده کرد جه نگیش له هه موو لایه که وه له گه ل که شتییه که دا بهرده وام بوو خوای گه ورده ش ده پیا راست و باش توند تر ده بوو، ده نگیش له هر دو لاه بهرزه ده بوویه وه هه تا وه کو دواچار به سه لامه تی دهریاو یان بوو خه لکیش وه ک بارانی دوی وشکه سالی به ده میانه وه چوون^۱.

ب- عیسی عه وام (مه له وان) گه ماروکه ده شکینې له و شته سهرانه ی که له م جه نگه دا رووید او ده بوو که سواریکې موسولمان به ناوی عیسا نه هاته ناو شاره وه به شه ودا نامه و پاره ی ده هیئا به دزی دوژمنه وه پاشان به مه له له بهرده م که شتییه کانی دوژمنه وه دهریاو ی ده بوو نه وه بوو شه ویکیان سی تووره که ی له خوی به ست که هه زار دیناری تیدا بوو له گه ل چه ند نامه یه کدا بۆ سهریازه کان و خوی فریدایه ناو دهریاو وه به لام تووشی شتی هات و خنکاو هه والی له موسولمانه کان دواکه وت نه ریتیش و ابو هه رکه بگه یشتایه ته شار بالنده یه ک ده فری و موسولمانه کان ده یان زانی که گه شتو وه ته بهر وه، به لام نه و شه وه بالنده که نه فری بویه هه ستیان به له ده ستدانی کرد، پاش چه ند رۆژیک کاتیک خه لکی له قه راغ دهریا دا ووه ستابوون ناوه که مردوویه کی فریدایه که نار دهریا کاتی چوونه سهری بینیان که عیسا ی مه له وانه له ناو قه دیدا پاشماو هی نامه و ژیره که یان بینی که بۆ موجهیده کان نیرد رابوو، هه رگیز که سیک نه بینراوه وه که نه م که چوون له کاتی ژیانیدا سپارده ی گه یاندووه خوای گه وره له دوی مردنی بوی گه یاند بیټ^۲. العمد ده لئ: عیسا ون بوو هیچ هه وال و شوینه واریکې نه بوو گومانی ژوریان لا دروست بوو به لام وا دیار بوو لای خوای گه وره پله و پایه یه کی بهرزی هه بوو بویه نه یویست به و شتو هیه ی له ناو بجیت و جیی گومان بیټ و گه یاندیه که نار دهریاو راستی مه سه له که یان بۆ دهرکه وت^۳.

^۱ کتاب الروضتین (۱۵۴/۴).

^۲ کتاب الروضتین (۱۶۰/۴).

^۳ کتاب الروضتین (۱۶۰/۴).

۵- به نامانچ کردنی نامیره کانی گه مارۆو به رگری له لایه‌ن موسولمانه کانه وه: چاو تیپرینی خاچپه رسته کان بۆ عه ککا زیادى کردبوو، له هه موو لایه که وه مه نه نیه یان دابه ستو به تۆره به شه وو به رۆژ به ردیان ده هاویشته کاتى که موسولمانه کان ئه م بارودۆخه یان بینى غیره تیان جولاو برپارى کردنه وه ی ده روزه کانی شارو هیرشکردنه سه ر خاچپه رسته کانیا‌ندا له ده ره وه دا، ئه وه بوو ئه م کاره یان کردو به یه کجار له هه موو لایه که وه په لامارى خێوه تی خاچپه رسته کانیا‌ن داو ئه وانیش سه رقال بسوون به به رگری کردن له خێوه ته کانیا‌ن و مه نه نیه کانیا‌ن به جیه یشت و گروپی ناگرا هویتى ناو موسولمانه کانیش ئه م هه له یان قۆسته وه مه نه نیه کانیا‌ن ناگر باران کردو هه ر هه مویا‌ن سوتاند.^۱

۶- گه مارۆدانی بورجى الذبان له لایه‌ن خاچپه رسته کانه وه: له شه عبا‌نى هه مان سا‌لدا ۵۸۶ هه ک خاچپه رسته کان هه ستان به گه مارۆدانی بورجى الذبان که ئین شه داد وه سفى ده کات به وه ی که بورجیکه له ناوه راستى ده ریادا له سه ر به رد بنیا‌تتراه له ده روزه ی به نده رى عه ککادا بۆ پاراستنى به نده ره که چونکه که شتى هه ر که تیپه پبوو لى ئه وه له مه ترسى دوژمن رزگارى ده بیته هه روه که ده ستگرتن به سه ر ئه م به نده ره داده بیته هۆى رىگرتن و ده ستگرتن به سه ر ئه وه که شتیانه‌دا که وه که مەکی ئاراسته ی به نده ره که ده کرین، ئه وه بوو خاچپه رسته کان چه‌ند که شتیه کیا‌ن هی‌ناو چه‌ند بورجیکیا‌ن تیا‌دا دروست کردو پرپیا‌ن کرد له دارو نه وت، به لام هه موو ئه وه سه رپازانه ی که ئه م کاره یان ده کرد کوژران، دووباره که شتیه کى تریان پرکرد له دارو نه وت و هه تاوه کو بینیره ناو که شتى موسولمانه کان و پاشان گه ی تیپه رده‌ن، هه روه‌ها که شتى سییه میشیان به هه مان شیوه ئاماده کردو پرپیا‌ن کرد له چه‌نگاوه ر و به ربه سته یکیان بۆ دروست کرد بۆ ئه وه ی بیته رىگر له به رامبه ر تیر هاویشته‌نى موسولمانه کاند، ئه م به ربه سته‌ش له شیوه ی ژوریکدا بوو هه تاکو له کاتى سوتاندنى هه ر شتیکدا خۆیا‌ن بچه ناویه وه، سه رها تا ئاراسته ی با به دللى ئه وان بوو، به لام ویستی په روه ردگار وابوو کاتى ناگریان کرده وه ناگه‌ره که به رپووه بورجه کانی خۆیا‌ن و ئه وه که شتییه ی که به نیازبوون بیبه‌ننه نیا‌ن که شتى موسولمانه کان، پاشان ناگر په رى سه‌ندو ناو که شتیه کانی گرتوه کاتى چوونه ناو به ربه سته که وه به هۆى باوه دزه ی کرده ناویه وه هه مویا‌نى تیا‌دا سوتا.^۲ سه‌ربارى ئه م کاره ساته‌ش که به سه ر خاچپه رسته کاند هات له کاتیکدا

^۱ النوادر السلطانية، ل: ۱۳۴.

^۲ النوادر السلطانية، ل: ۱۳۸، ۱۳۹، صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۲۶۰.

که له هه ولای ده سترگتن به سهر بورجی الذباند بوون، به لام له ده ست به سهره گرتنی بیثومید نه بوون و جارچکی تر هاتنه وه و نامیرچکی گه وره یان هیئا که له شیوه ی تانک (ده بابیه) دا بوو^۱ که سه ریچی گه وره و ملیکی نه ستووری ناسنی هه بوو پییان ده وت به ران و قوچی له بورجه که ده داو هه لیده که ند، هه روه ها نامیرچکی تریان به کار هیئا که شیوه یه کی گومه زی هه بوو چه ند سه ربارزچکی تیا بوو سه ره که شی له شیوه ی گاسنی زه وی کتیلاندا بوو پیی ده و ترا سنوور، سه ری به رانه که خرپوو به قورساییه که ی شتی ده روخاندو سه ری سنوره که ش به نوکه تیژه که ی شتی ده روخاند، هه روه ها پلیکانه و په رده ی گه وره یان به کار ده هیئا، له ده ریاشدا که شتییه کی گه وره یان ناماده کردبوو که بورجیچی گه وره ی تیا بوو ده یانویست بیخه به سهر شوراکه داو به جولان و هه رده گه پاو وه ک ریگه یه که به کار ده هات بوو نه و شویتنه ی که به سهر یا ده که ویت و جه نگاهه ره کان به سهریدا ده رویشتن، نه وه بوو ویستیان له بورجی الذبان نزیکي بخه نه وه و دهستی به سهردا بگرن کاتئ ناماده کارییه کانیشیان ته واو بوو، له هه موو لایه که وه په لاماری بورجه که یان داو به ژماره یه کی زوره وه، موسولمانه کانیش سه رها تا گوئیان پیینه دان هه تاوه کو چرنوکی ته ماعیان له عه ککا گیربوو و نامیره کانیشان راکیشاو پیکردو له شورا کان نزیکیان کرده وه، کاتئ نه مه یان کرد موسولمانه کان به یه که ده نگ هاواریان کردو ده رگا کانیشان کرده وه و گیانی خو یان فروشت به په روه ردگار، میژوونوس ئین شه داد ده لئ: له هه وو لایه که وه په لاماری دوژمنیان داو له خه نده قه کانیناندا خه فیه یان کردن، کاتئ بینیان خاچه رسته کان تووشی سه ر شوپی و شکست هاتون په لاماری به رانه که یان داو ناگرونه و تیان تی فرییداو توانییان ناگری تیبه ریده نه و جه نگاهه ره خاچه رسته کانیش له ناویدا هه لاتن پاشان ناگره که گه شته سنوره که و سوتاندی و دواتریش موسولمانه کان قولاپیان له به رانه که گیرکردو توانییان به ناگره که وه رایکیشتن و بیهیننه ژیرده سه لاتی خو یان، نه م به رانه ش له چه ند نامیرک پیک هاتبوو، نه وه بوو ناویان پیاکردو پاش چه ند روژیک ناسنه که ی سارد بووه وه، نه مه ش له ره مه زانی سالی ۵۸۶ هک دا / نوکتو به ری سالی ۱۱۹۰ زدا بوو^۲.

ژ- زالبوونی موسولمانه کان به سهر جه نگه که دا: به مه ی که باسکرا راده ی زالبوونی موسولمانه کانمان به سهر جه نگه که دا بوو ده رده که ویت، هه روه ک راده ی نه و ترسو دلّه

^۱ صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۲۶۰

^۲ صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۲۶۱، النوادر السلطانیة، ل: ۱۶۰.

راوکیټیه ی که خاچپه رسته کانی گرتبوویه وه. ناشکرا ده بیټ، چونکه موسولمانه کان ته نها به زیانگه یاندن به نامیره کانیاں وازیان نه هیټنا به لگو نه و نامیره شیان له دژیان به کار هیټنا، کاتی رۆژی چوارشه ممه نیوه ی مانگی ره مه زان هات موسولمانه کان به که شتیه کایانه وه چوونه دهره وه و کتوپر هیترشیان کرده سهر نه و که شتیه خاچپه رسته ی که دانرابوو بۆ دهست به سه راگرتنی بورجی الذبان و دایانه بهر شوشه ی نه وت و توانییان شکست بهم هه و له ی خاچپه رسته کان بیټن^۱.

ح- نازایه تییه کی که م ویتنه: له جه مادی یه که می سالی ۵۸۷ هـ / یۆنیۆی ۱۹۹۱ زدا خاچپه رستان په لاماری که شتیه کی موسولمانه کانیاں دا که له به یرووته وه هاتبوو پریوو له نامیره چه کو نازووقه و جه نگاوه ر، فرمانده ی، نه و که شتیه ی که سیکی نازابوو، کاتی هیترش و هه ژموونی دوزمنی بینی، داوای نو قومکردنی که شتیه ی که ی کرد هه تاکو دوزمن سودی لیټه بینی، نه وه بوو که شتیه که یان نو قومکردو نه یان نه یشت دوزمن سودی لیټه بینی^۲.

هیترشیکی ئیسلامی بۆ سهر تانکیکی گه وره که له چوار چین پیکهاتبوو: نه و موسولمانه ی که له عه ککادا بوون به نیاز بوون هیترش بکه نه سهر دوزمن و زیانی زۆری پیکه یه نن، هه تاوه کو بیسه لمیټن که نو قوم بوونی که شتیه که کاری تیټه کردوون، له و کاته شدا دوزمن تانکیکی چوار قاتی گه وره ی دروست کردبوو، که قاتی یه که می له ته خته دروستکراوو دووه میشی له په صاص و سیټیه میشی له ئاسن و چواره میشی له مسبه رزییه که شی له به رزی شورا که زیاتر بوو پرکرا بوو له جه نگاوه و نزیک کرا بووه له شورا که هه تاکو لیټه وه هیترش بکه نه سهر موسولمانه کان له عه ککا، به لام موسولمانه کان دهست پیټخه رییاں کردو و شه وو رۆژیک به نه وت لیټیاں دان و توانیاں ناگری تیټه ربه دن^۳، سه رباری نه م زیانانه ش که موسولمانه کان به خاچپه رسته کانیاں گه یاند، به لام نه ورووپیه کان به رده وام بوون له ناردنی کۆمه کی بۆ شام، نه مه ش یارمه تی خاچپه رسته کانی دا بۆ درێژه دان به گه مارۆ که یان بۆ سه ر عه ککا، نه وه بوو له کاتی کدا که سه لاحه دین سه رکه وتنی مه زنی به دهست هیټنا به سه ر خاچپه رسته کاند چ له جه نگو روویه روو بوونه وه کاند بیټ یان به له ناو برددنی نامیره که ره سه کانیاں، له م کاته دا گه وره ترین پاشاکانی نه وروپا له و سه رده مه دا گه شتیه ناوچه که که نه وانیش فلیپ ئوغسگۆسی پاشای شاری فه رنساو ریتشارد شیردلی پاشای ئینگلته را

^۱ النوادر السلطانية، ل: ۱۴۳، صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۶۱.

^۲ النوادر السلطانية، ل: ۱۴۳، صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۶۱.

^۳ النوادر السلطانية، ل: ۱۶۲، صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۶۲.

بوون، که به ریگای دهریادا هاتبوون، بیگومان گه یشتنیان کاریگه ری نوری هه بوو له سه ره
به رزکردنه وهی وره لایه نی مه عنه وی خاچه رسته کان^۱.

ا- هیتانه دهره وهی سه ریازه کانی ناو عه ککاو ناردنی سه ریازی تر له جییاندا: کاتئ زستان
هاتو دهریا شه پۆلی ده داو دوژمن وازی له هیرش کردن هیتا له بهر نوری باران و ناله باری
که شو ههوا، سولتان مۆله تی به سه ریازه کانی دا بۆ گه پانه وه بۆ ولاته کانیان هه تاوه کو
وچانئیک بدهن.... ته نه ا چه ند که سیکی که م له نه میرو پیاوه تایبه ته کانی لای مانه وه^۲،
سولتانیش دهستی دایه ئالوگۆپکردنی سه ریازه کانی ناو عه ککاو ناردنی سه ریازی تر
له شوینیاندا نه مه جگه له ناردنی نازووقه و که ره سه تی جهنگی بۆیان و هیتانه دهره وهی نه و
نه میرو جهنگاوه رانه ی که تیایدا بوون، چونکه ماوه یه کی دورو دریز تیایدا مابوونه وه ماندوو
بون بیزاری کردبوون، نه و موقه ده مهش که جیتی نه وانی گرتوه سه یف نه لدین مشطوب بوو
که له شازده ی موچه ره می سالی نۆی کۆچیدا چوو عه ککا، نه و موقه ده مه ی ناردوه
که پیشتر تیایدا بوو که نه ویش نه میر حسام نه لدین نه بو له یجاء بوو له گه ل چه ند نه میرو
جهنگاوه ریکی تردا، له گه ل (مشطوب) یشدا کۆمه لئیک نه میرو ناودار چوو نه شاره که وه
هه ری که یان نازووقه ی سالتیکیان له گه ل خۆیاندا برد^۳.

ب- به لایه کی گه وره به سه ره موسولماندا: مه لیک عادل به سه ریازه کانیه وه چوو بۆ حه یفا له که ناری
دهریا، نه و شوینه ش شوینی وه ستان و هاتن و چوونی که شتییه کان بوو، نه وه بوو ماوه یه ک
مایه وه پاشان خه لکی هاندا بۆ چوو نه ناوی و له هه مان کاتدا نازووقه و که ره سه ته
سه ریازییه کانیشی ده پاراست نه وه کو دوژمن دزه ی بۆ بکات، له م کاتدا حه وت به له م که پر
بوو له نازووقه و که ره سه ته و که له و په ل له میسه ره وه هیترا بوون، گه شته ناو شارو نه مهش له روژی
دوو شه مه ی دووه می ژئ الحجه دا بوو، به لام به له میکیان تیکشکا له نا کامی پیکدادانی له گه ل
نه و به رده ی که له به نده ره که دا بوو، نه مهش وایکرد که هه موو سه ریازه کان بچه قه راغ
دهریا وه بۆ کۆکردنه وه ی نازووقه و که ره سه ته، کاتئ دوژمن به مه ی زانی ژماره یه کی نۆریان
کۆکرده وه و له وشکانییه و په لاماری شاره که یان داو له شورا کان نزیک بوونه وه و چوو نه سه ره
پلیکانه یه ک، به لام به ویستی په ره ردگا پلیکانه که شکاو خه لکی شاره که په لاماریان دان و

^۱ صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۲۶۲.

^۲ النواذر السلطانیة، ل: ۲۳۱.

^۳ کتاب الروضتین (۲۳۲/۴).

ژماره یه کی زوریان لیکوشتن و به شکست خواردوویی گه پانه وه^۱، سه بارهت به به له مه کانیش نه وه شه پۆلی به هیزی ده ریاکه پیکدادانی له نیاواندا دروست کرد به خویان و سه ر نشینه کانیا نه وه نوقوم خه لکیکی زوری تیا دا له ناوچوو، که ده لئین شه ست که س بوون و نازوقه یه کی زوریشی تیا بوو به شی سالیکی شاره که ی ده کرد، نه مه ش موسولمانه کانی لاواز کردو سولتانیس ته نگاوو بیتاقهت بو^۲، هه روه که یه که م ئامازه ی له ده ست دانی نه و شاره بوو.

ج- موسولمان بوونی هه ندیک له فره نجه کان: کۆمه لکیکی زور له فره نجه کان داوای په نادانیان له صلاح الدین کرد که برسیتی زوری بۆ هینابوون و وتیان: ئیمه به چه ند به له میکی بچوکه وه ده چین و په لاماری خاچه رسته کان ده ده یین و چه ند ده سته و تیک دینیینه وه، نه ویش مۆله تی پیدان و به له میکی بچوکیان بۆ ئاماده کردن و توانیان په لاماری چه ند بازگانیکی دوزمن بدنه و هه رچی زیوو که له پهلای تیا بوو که وته به رده ستیان و سه رنشینه کانیشیان به دیل گرتو هینایانیان بۆ به رده ستی سولتان، سولتانیس هه موو ده سته و ته کانی به خشی به خویان، کاتی نه م خه لاته کران ژماره یه کیان لی موسولمان بوو، پاشان بریکی زور زیویان هینا که باریک ده بوو، به لام سه لاهه دین گوئی پینه داو به هیچ شیوه یه که سه رنجی نه دا^۳.

د- شه هید بوونی جه ماله دینی محمه دی کوپی نه رکز: له م سالا ده که شتییه موسولمانه کان رووبه رووی که شتی خاچه رسته کان بوونه وه و توانیان ژماره یه کیانلی بسوتینن، به لام له کاتی گه پانه وه دا که شتییه کیان لیجیما که نه میر جه ماله دینی محمه دی کوپی نه رکزی تیا دا بوو، له ئاکامدا که شتییه کانی دوزمن گه مارۆیان داو که شتیوانه کانی خویان فریدایه ناو ده ریا، به لام نه و خۆی نه دا به ده سته وه و به رده وام بوو له کوشتارداو خۆپاگری نواند، نه وه بوو خاچه رسته کان پیشنیاری په نادانیان بۆ کرد نه ویش وتی نه یی گه وره که تان بانگ بکه ن، کاتی بانگیان کرد باوه شی پیدا کردو له گه ل خۆیدا خستییه ناو ده ریاکه وه و پیکه وه خنکان و له سه ر ری به هه شت و دۆزه خدا له یه که جیا ده کرینه وه^۴.

^۱ کتاب الروضتین (۲۳۲/۴).

^۲ هه مان سه رچاوه، (۲۳۳/۴).

^۳ کتاب الروضتین (۲۳۶/۴).

^۴ کتاب الروضتین (۲۳۶/۴).

ه- گهشتنی قاضی فاضل بۆ سه‌ربازگه‌ی سولتان سه‌لاحه‌دین: قاضی فاضل له‌میسره‌وه گه‌شت سه‌ربازگه‌ی سولتان له‌مانگی ذی الحجه و سولتانیش تامه‌زۆی دیداری بوو چونکه ماوه‌ی دوو سال بوو نه‌یدیوو، به‌هۆی سه‌رقالیوونی به‌سه‌ر په‌رشتیکردنی کارو باری میسره‌وه له‌و ماوه‌یه‌شدا بارو دۆخی میسر زۆر جیگه‌یرو ئارام بوو و سام خۆشه‌ویستی سولتانی خستبووه دلی خه‌لکه‌وه، سولتانیش متمانه‌ی زۆری پێی هه‌بوو و له‌زۆریه‌ی کاروباره‌کانیدا پشتمی پێده‌به‌ست، کاتێ بانگی ده‌کرد خه‌می نه‌و نه‌رکانه‌ی بوو که جێده‌هێشت، له‌کاتیکیشدا که نه‌وی له‌گه‌لدا نه‌بوایه هه‌ستی به‌ییتاقه‌تی ده‌کردو له‌و بپایو حوکمانه ده‌ترسا که ده‌ریده‌کرد، هه‌میشه نامه‌ی بۆ ده‌نووسی و پرس و پای پێده‌کرد له‌کاروباره‌کانیدا، کاتێ قاضی گه‌یشته قودس بارانیکی زۆر باری و فه‌زلی په‌روه‌ردگار بلآو بووه‌وه سولتانیش به‌بینینی راویژکارو دۆسته‌که‌ی دلشاد بوو^۱.

و- کۆچی دوا‌یی (قاضی القضاة) گه‌وره‌ی دادوه‌ران قاضی که‌مال الدین شاره‌زووری له‌موسلدا: له‌م ساله‌دا قاضی گه‌وره محی الدین نه‌بو حامد کوپی قاضی القضاة که‌مال الدینی کوپی شاره‌زووری کۆچی دوا‌یی کردو العماد کاتبیش له‌(الحیدیه)دا ستایشی زۆری کردو چه‌ند هۆنراوه‌یه‌کی پیا‌دا هۆنیوه‌ته‌وه له‌یه‌کیکیاندا ده‌رباره‌ی یه‌کتا په‌رستی ده‌لێ:

قامت بإثبات الصفات أدلة قصمت ظهور أئمة التعطيل
وطلائع التزي لما أقبلت هزمت ذوي التشبيه والتمثيل
فالخلق ماصرنا اليه جميعنا بأدلة الأخبار والتنزيل
من لم يكن بالشرع مقتدياً فقد القاه فرط الجهل في التضليل

له‌باره‌ی ستایشی هاوه‌لانیشه‌وه ده‌لێ:

لائمي في هوى الصباحية ——— ألوجع الى سقر
لا بلغت المنى ولا نلت من رفضك الوطر
كيف تنهى عن حب قوم هم السمع والبصر
وهم سادة الورى وهم صفوة البشر
فأبو بكر المقدم من بعده عمر
ثم عثمان بعده وعلى على الأثر

ز- هەردوو پاشای فەرەنسێ و ئینگلیزی لە عەککادا: ئەو هەبوو گەورەترین پاشاکانی ئەوروپا لەو کاتەدا گەشتە رۆژەلاتی ئیسلامی، کە ئەوانیش پاشا فلیپ ئوگۆستسی پاشای فەرەنسێا ریتشارد شیردلێ پاشای ئینگلتەرە بوون کە رێگەی دەریایان گرتە بەر و گەشتنیشیان کاریگەری زۆری هەبوو لە بەرزکردنەوەی وەرەو لایەنی مەعەنەوی خاچەرستەکاندا، پاشای فەرەنسێا لە شاری جەنەواوە کەوتە رێ و پاشای ئینگلتەرەش لە مارسێلیاوە بەرێکەوت و لە صقیەدا بە یەگە یشتن و لەوێش بۆ ماوەی شەش مانگ مائەووە و لە هەوای خۆشی زستانی ئەو ناوچەیە بە هەرمە مەند بوون، لە کاتی کەدا کە خاچەرستەکان بە و پەڕی نیگەرانییە هە بەرامبەر عەککادا چاوەڕوانیان بوون. پاشان فلیپ ئوگۆستسی لە میسیناوە لە دوانزەوی رەبیعی یە کەمی ۵۸۷ هـ / ۱۱۹۱ زدا لە دەریاوە کەوتە پێ و^۲ گەشتە سورو کونراد مونتیفرات بە گەرمی پێشوازی لێکرد و پێکەووە بەرەو عەککا بەرێکەوتن لە نێو خۆشحالی خاچەرستەکاندا ئەمەش لە ۲۳ی رەبیعی یە کەمی ۵۸۷ هـ / ۳۱ی ئازاری سالی ۱۱۹۱ زدا^۳ لە بەرامبەریشدا هەلوێستی موسولمانەکان زۆر زەحمەت بوو سەربازەکان لە درێژە کێشانی جەنگ بێزار بوون و فەرمانپەرەوای شەنگار و جزیرە و موسڵ ناوچەکان بە جێهێشت^۴، وادیارە فلیپ ئوگۆستس چاوەڕپێ گەشتنی ریتشارد شیردلێ نەکرد بە لکو راستە و خۆ گەمارۆی سەر عەککای توندتر کرد، دواي رێکخستەنەوەی ریزی خاچەرستەکان و بنیاتنانی چەند بورجێک بسۆیان، بە شێوەیەکی بەرەو وام شاریان بەرد باران دەکرد و هەوای پێکردنەوای خەندەقەکی دەوری شارەکان دەدا، بەلام پەلاماردانی شور و هەسارەکان دواخرا بۆ کاتی گەشتنی ریتشارد شیردلێ و هاوێلانێ^۵، ریتشارد شیردلێش بە سەردانی دوورگەی قوبرس دواي بەرێکەوتنی لە میسیناوە، لەو کاتەدا قوبرس لە ژێر فەرمانپەرەوایەتی دوکاس کومنین دا بوو کە بە نە یاری بۆلاتینەکان ناسرا بوو، ئەو هەبوو لە ۱۰ی رەبیعی دوو هەمی سالی ۵۸۷ هـ / ئایاری ۱۱۹۱ زدا گەشتە ئەوێ و دەستی بە سەردا گرت و ئیسحاقی

^۱ هەمان سەرچاوە، (۲۳۹/۴).

^۲ صلاح الدین و الصلیبیون، ل: ۲۶۲

^۳ النوادر السلطانية، ل: ۲۳۷، تاریخ الأیوبین، ل: ۱۸۳

^۴ هەمان سەرچاوە، ل: ۲۳۰، هەمان سەرچاوە، ل: ۱۸۳

^۵ تاریخ الأیوبین، ل: ۱۸۳

به ديل گرت پاشان به جڳي هيشت و به ره و شام به ريگه وت و له ۱۰ ي جمادي يه كه م / ۵ ي
 حوزه يراندا كه شتييه كانى گه شتنه كه ناره كانى شام و خوى دابه زيه سهر و شكاني له نزيك
 صور، به لام پاسگاي شاره كه ناماده نه بوو مؤله تي هاتنه ناو شاري پيبدات نه مهش له سهر
 داواو به پتي رينمايه كانى دى مونتيغرات له و كاته دا، بويه له ده رياوه به ره و عككا به ۲۵
 كه شتييه وه به ريگه وت له ۱۳ ي جمادي يه كه م / ۸ ي حوزه يراندا گه يشته به ره وه
 گه يشتنيشي ئوميدي له دلي خاچپه رسته كاندا بوژانده وه سهر ياري نه و ساردييه ي كه
 له په يوه نديه كانيدا هه بوو له گه ل پاشاي فهره نسادا^۱، له به رامبه ريشدا هه لويستى پاسگا
 نيسلاميه كي شاره كه خرابتر بوو له به رامبه ر فشاري نه و كومه له زورانه ي خاچپه رستاندا كه
 گه مارويان بۆ سهر شاره كه توندترو هيرشه كانيان چرتر كرده وه^۲.

چواره م: داگير كردنى عهككا:

سه لاهه دين له سه نگره كانيه وه له شفعمر چاوديري بارودخه كه ي ده كر د، پاشان له الخرويه و
 دواتر له العياضيه وه، له كوتايي جه مادي يه كه م / حوزه يرانيشدا له جزيره وه كومه كي باشي
 پيگه يشته وه سته به نه نجامداني چهنه د هيرشيك بۆ سهر خاچپه رسته كان، له به رامبه ريده
 خاچپه رسته كانيش چهنه د هيرشيكيان كرده سهر سهر يازه كانى بى نه وه ي هيچ ناكاميكي هه بيت،
 پاش نه وه ي موسولمانه كان خورپاگريه كي باشيان نواند^۳، نامانچ له م جه نكانهش زانيني تواناي
 به رامبه ر بوو، سه لاهه دين ويستی بۆ ريتشارد شيردلي بسه لميڻيت كه سوپاكي هيشته به هيزه،
 ريتشارد شيردليش ده يويست له وه دلنيا بيت كه ثايا ده توانيت به هيز داواكار ييه كانى به سهر
 سه لاهه ديندا بسه پيڻيت، يا خود ناچاري دانوستاني بكات وه موو مه رجه كانى خوى به سهر دا
 بسه پيڻيت دياره دلنيا بوون له وه ي كه بارودخى سهر يازى بۆ نه م مه به سته زور له باره^۴.

سهرجه م نه و هيرشانهش كه موسولمانه كان كرديان بۆ تيگشكاندن ي گه ماروي سهر عهككا
 سهر كه وتوو نه بوو، به لام خورپاگري موسولمانه كان له به رامبه ر دژه هيرشه كاندا، ريتشارد شيردلي
 ناچار كرد كه له داواي دانوستان و كۆبوونه وه له گه ل سولتاندا بكات، به ئوميدي گه يشتن
 به چاره سهر يكي ناشتيايه، به لام سولتان به ورياييه كي زوره وه وه لامي دايه وه^۵ كه ژيرانه نيه دوو

^۱ تاريخ الايوبيين في مصر وبلاد الشام، ل: ۱۸۴.

^۲ تاريخ الايوبيين في مصر وبلاد الشام، ل: ۱۸۴.

^۳ النواذر السلطانية، ل: ۲۴۱، ۲۴۲، تاريخ الايوبيين، ل: ۱۸۴.

^۴ تاريخ الايوبيين، ل: ۱۸۴.

پاشای دووژمن کۆببنه وه به بێ نه وهی ناگر به سستیک له نیتوانیاندا هه بهیت"، به لام له هه مان کاتدا ریی دا به کۆبوونه وهی مه لیک عادلای برای بۆ نه جامدانای کۆبوونه وه له گه ل پاشای ئینگلیزدا داو بریاری وه ستاندنی کوشتار بۆ ماوه ی سێ رۆژ دراو ریککه وتن له سه ر نه وهی که کۆبوونه وه که له وه ده شته دا ببه ستریت که ده که ویتته نیتوان سه ر یازگهی هه ردوو لاه، به لام کتوپر هه ردوو پاشای فه ره نساه ئینگلته را نه خۆش که وتن وه خۆشی زۆری بۆ ریتشارد شیردل هینا، به لام نه مه کاریگه ری له سه ر وره ی خاچه رسته کان نه بوو که سورتره توندتر ده بوون.^۱

۱- دانوستانه کان بۆ به ده سته وه دانی عه ککا: له راستیدا نه وه هیرشانه ی که سه لاهه دین کردیه سه ر خاچه رسته کان سه رکه وتن وه بوون، عه ککاش زۆر لاواز بوو بوو موسو لمانه کانیش ته نگیان پێه لچنرا بوو مه نجه نیقی خاچه رسته کانیش به شیکی شوراکه یانی رووخاندبوو به شه که ی تریش درزی تیکه وتبوو، ماندویتی وه وه خونی خه لکی شاره که ی ماندوو کردبوو به هۆی که می ژماره و زۆری نه رکه کایانه وه، نه وه بوو له ۷ ی جه مادی دووه م / ته موزدا پاسگاهه نامه یه کی نارد که تیایدا ها تبوو: هینده لاواز بووین که جگه له خۆبه ده سته وه دان کاریکی ترمان پیناکریت، سه بیه ئی نه گه ر کاریکمان بۆ نه که ن داوای په نادان نه که ین وه خۆمان رزگار ده که ین.^۲ نه م هه واله گه وره ترین کاره سات بوو بۆ موسو لمانه کان، چونکه عه ککا گه نجه یه کی گه وره ی چه ک بوو له ناوچه ی که نار ده ریاو به یتو لمقدیس و دیمه شق و حه له بو میسرداو گه وره نه میره کانی سه لاهه دینی تیدابوو وه که سه یفه دین عه لی کوپی نه حمه دی هه کاری ناسراوه به مه شطوب و به هادین قه راقوش.^۳ پاسگاهه ش تازه بریاری راگرتنی جه نگی داوه و سه یفه دین عه لی مه شطوب خۆی چوو بۆ سه ر یازگهی خاچه رسته کان بۆ چاوپیکه وتن پاشای فه ره نسای و ریککه وتن له گه لیدا له سه ر مه رجه کانی به ده سته وه دان. نه ریتی موسو لمانه کانیش وابوو کاتێ شارێک خۆی به ده سته وه ده دا، له به رامبه ردا سه ر یازه کانی ناو شاره که یان ئازادده کردو په نایان ده دان، به لام پاشای فه ره نساه زۆر دور بوو له وه سیفه تی جوامیری و پیاوه تیه ی که له سه لاهه دیندا هه بوو نامه ده نه بوو داوای په نایان قبول بکات نه مه ش غیره تی سه یفه دین مه شطوبی جولاندو به توندی وه لامی دایه وه و پیتی وت: ئیمه نه وه شاره به ده سته وه ناده ین هه تاوه کو هه ریه که مان په نجا که س له گه وره

^۱ هه مان سه رچاوه، ل: ۱۸۵.

^۲ النواصر السلطانية، ل: ۱۸۵، تأریخ الأیوبین، ل: ۱۸۵

^۳ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۵۲

پیاوئنتان نه کوژیت پاشان که پایه وهو چووہ عه ککاو راویژی به خه لگی کرد بق جیهادو به خشینی گیانیان له پیتناو خوادا^۱. ویپای نهو توندی نواندنه ی پاشای فره نساخ، به لام خاچه رسته کان حسابیکی که وره یان ده کرد بق نه وهی نهو هیزه ی موسولمانان به به لگی نه وهی که ئین الاثیر باسی ده کات که خاچه رسته کان تنها به دانوستان له گه ل پاسگاکی عه ککادا وازیان نه هیتا به لکو دانوستانیان له گه ل سه لاهه دینیشدا کردوو وه فدیکیان نارد بق مه سه له ی به ده سته وه دانی شاره که، نه ویش رازی بوو له به رامبه ر نازادکردنی موسولمانه کانی ناو شاره که، له به رامبه ریشدا نهو هینده ی ژماره ی نهوان دیلیان لیی نازاد ده کات^۲.

۲- سه لاهه دین هانی موسلمانانی عه ککا ده دات بو دان به خودا گرتن: هرچونیک بوو سه لاهه دین کاتی توندی هه لو یستی خاچه رسته کانی بینی، نامه یه کی نووسی بق موسولمانه کانی عه ککاو داوای دان به خودا گرتن و ده رچوونی به کومه لی لیکردن له شاره که، به جورتیک که هه مووان به کومه ل هه لمت به رنه سه ر خاچه رسته کان و به لینی دا که لهو شوینه وهی که نهوان هیرش ده که ن پیشپه وی بکات و له گه ل خاچه رسته کاندایا بجه نگیث هه تاوه کو ده رباز ده بن، به لام نهو هه ولش سه رکه وتوو نه بوو به هوی ده سترگرتنی خاچه رسته کان به سه ر شاره که دا^۳، به مشیویه نهو موسولمانانی که له عه ککادا بوون دلتیا بوون له وهی که جگه له تیکوشان و روویه روو بوونه وهی جوامیرانه چاره یه کی تتریان نه ماوه بویه نامه یه کیان نووسی بق سه لاهه دین و پیتیان راگه یاند که به لینی مه رگیان داوه و به رده وام ده بن له جه نگدا هه تاوه کو له ژياندا مابن و نهو شاره ناده ن به ده سته وه^۴. سه رباری نهو قوربانیدانه مه زنه و ناره زووی شه هیدبوونه ی که خه لکیکی عه ککا نواندیان، به لام وادیار بوو سه لاهه دین و نهو نه میرانه ی که له له ناو عه ککادا بوون وهک سه یفه دین مه شطوب زور له خه می پاراستنی سه رو گیانی موسولماناندا بوون، به لگش له سه ر نه مه نه وهی که نه میر سه یفه دین مه شطوب کاتی نه م بارودوخه ی بینی دووباره چووہ لای خاچه رسته کان له گه لیاندا ریککوت له سه ر به ده سته وه دانی شاره که به رامبه ر به هاتنه ده ره وهی موسولمانه کانی ناو شاره که به سه لامه تی نه ممه جگه له پیشکه شکردنی و

^۱ النوادر السلطانية، ل: ۱۶۸، تاریخ الأيوبيين، ل: ۲۶۵

^۲ الكامل في التاريخ، له صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۶۶.

^۳ مفرج الكروب (۳۵۸/۲)، صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۶۶.

^۴ النوادر السلطانية، ل: ۱۹۶، صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۶۶

دوسه هزار دینارو نازادکردنی پینچ سده دیلو گیزانه وهی خاچی صلیبوت و دانی بریک پاره به کونراد نتیفراتی فرمانپه وای صور^۱.

۳- ناپاکی نواندنی خاچپه رسته کان و هه ئوه شانده وهی به ئینه کانیان؛ خاچپه رسته کان رازی

بوون به و ریگکه وتنامه یه و سویندیان خوارد بۆ سه یفه لدین مه شطوب و نه ویش شاره که ی ته سلیم کردن و به بی جهنگ هاتنه ناویه وه، کاتی نه مه رویدا خاچپه رسته کان وه که نه ریتی هه میشه بیان له به ئینه کانیان پاشگه زبونته وه و ناپاکیان نواند به رامبه به موسولمانه کان و دهستیان به سه ر خویان و مال و مولکیاندا گرت و زیندانیان کردن، نه مه ش له ۱۷ ی جه مادی کۆتایی ۸۷ هـ / یۆنیۆی ۱۱۹۱ زدا بو وایان پیشاندا که مۆکاری نه مه هه لسوکه وته یان نه وه یه هه تا وه که نه و پاره یه یان پیگات که وه که فیدی به بریار دراوه له گه ل نه و پینچ سده دیله دا که به ئینی نازادکردنیان داوه، له م کاته شدا سه لاهه دین دهستی دایه کۆکردنه وهی پاره و بریکی زۆری لا کۆبووه وه و پاشان راویژی به هاوه لانی کرد ده رباره ی ته سلیمکردنی به خاچپه رسته کان، نه وانیش رایان وابوو که دووباره خاچپه رسته کان سویند بدات و له سه ر نازادکردنی هاوپیگانی و داویه کان گرتی نه وهی پییده ن چونکه نه وان دیندارن و به ئین ده به نه سه ر، به لام داویه کان نه وه یان ره تکرده وه و وتیان: ئیمه سویند ناخوینو گرتیش ناده ین چونکه دلنیا نین و ده ترسین نه وانه ی که له گه لماندان ناپاکی بنوینن^۲، لی ره دا سه لاهه دین ناپاکیانی بۆ ده رکه وت و پاره که ی پیته دان^۳، نه وه بوو ئالای خاچپه رسته کان له و کاته دا به سه ر عه ککاوه ده شه کایه وه و دوی دوو سال ئابلوقه دان توانیان بچه ناو نه و شاره وه نه مه ش بووه مایه ی غم و په ژاره و میژوو نووسه موسولمانه کان تۆماریان کردوه، وادیاره بوو خاچپه رسته کان دهستی دهستیانی ده کرد له جیبه جیبه کردنی به شی یه که می ریگکه وتنامه که که په یوه ست بوو به وانه وه، سه لاهه دینش به شی یه که می پاره و دیله کانی بۆ نارد بوون، کاتی داوای جیبه جیبه جیکردنی به شه که ی خویانی لی کردن رازی نه بوون و به ته وای ره تیان کرده وه، نه ویش دلنیا بوو له ناپاکی و پاشگه ز بوونه وه یان رازی نه بوو بری دووه می پاره و دیله کانیان پیبدات^۴، کاتی ریتشارد شیردل بینی که سه لاهه دین پاره و دیلو

^۱ النوادر السلطانية، ل: ۱۷۰، ۱۷۱، صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۶۶

^۲ الكامل في التاريخ، له صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۶۷.

^۳ صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۶۷

^۴ صلاح الدين و الصليبيون، ل: ۲۶۷

خاچی صلבותیان ته سلیم ناکات په یوه ندى پټوه نه کړد، به لکو سرکه شی و نه قامی پالی پټوه نا بۆ هینانی ئو دیله موسولمانانەى که له عه ککادا بوون و نزیکه ی سى هه زار دیل ده بوون بۆ ناوچه ی العیاضیه و به ستنه وه یان به گوریس و دواتریش خاچه رسته کان به کۆمه ل هیرشیان بۆ هیان و هه موویان کوشتن ئه مه ش له ۲۷ ی ره چه بى ۵۸۷ ک/ ۲۰ ی شابی ۱۱۹۱ زدا بوو^۱ گومانیش له وه دا نییه که ئه مه هه لسوکه وته دپندانەى که ریتشارد شیردل له گه ل دیله موسولمانه کاندایا گرتیه بهر، هیچ ئه نه جامیکی نه بوو جگه له وروژاندنی غیره تی موسولمانه کان که به جدی ده رکیان به مه ترسی و درنده یی خاچه رسته کان کړدو له هه مو و لاتنه ئیسلامیه کانه وه به ده م بانگه وازی جیهاده وه هاتن و له ناکامی ئه م به ده مه وه هاتنه شدا خاچه رسته کان نه یان توانی پاش داگیرکردنی عه ککا هیچ سرکه و تنیک تو مار بکه ن، ئه مه ش به هۆی دلسۆزی سوپای ئیسلامی له به ره کانی جهنگدا و به هۆی هه سترکردنی به به مه ترسی خاچه رسته کان، ئه مه جگه له و ناکۆکی و دو به ره کییه ی که که وته نیتوان خاچه رستانه وه پاش هاتنه ناو عه ککا له ئه نه جامی ناکۆکی سه رکرده کانیان، که بووه هۆی لاواز بوون و په رته وازه بوونیان و ده سته وه ستان بوون له تو مارکردنی هیچ سرکه و تنیکی تر جگه له داگیرکردنی عه ککا. که تیایدا زیانیکی زۆریان لیکه وت^۲ که به های ئه و سه رکه و تنه ی دابه زاند، ئه گه سه رنجیش بده یں جیاوازی نیتوان هه لویستی دپندانەى ریتشارد شیردل به امبه ر به دیله کانی عه ککا و هل، یسته مرو فانه ی سه لآحه دینمان له بۆنه جیا جیا کاندایا بۆ درده که ویت، که یه کیکیان ئه و هه لویسته بوو به رامبه ر به دیله کانیان گرتیه بهر دواى جهنگی حطین و پاش نازادکردنی به یتولمه قدیسن ئه وه بوو هه میشه سور بوو له سه ر رنجه دان به خه لکی ئه و شارانه ی که ده شتی به سه ردا ده گرتن هه تا وه کو به سه لامه تی شاره که به جیه پیلن^۳، له و هه لویسته ئیسلامیه مؤریانه ییش ک سه لآحه دین نواندنی له کاتی که مار دوانی عه ککادا.

۴- ئه و ژنه گا وره ی که به دواى کوره شیره خۆره که یدا ده گه را: موسولمانه کان چه ند دزکیان هه بوو که ده چونه خپوه ته کانی دوژمن و شتیان لیده فراندن ته نانه ت هه ندى جار بیا وه کانیشیان ده فراند، ئه وه بوو شه ویکیان منالیکى بچوکی سى مانگه یان فراند، کاتى

^۱ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۶۸

^۲ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۶۸

^۳ هه مان سه رچاوه، ل: ۲۶۸

دایکی زانی هاواری لیته ستاو نه و شه وه تابه یانی ده گریا و نه م هه والـه ش گه شت به پاشا کانیان و نه وانیش پییان وت: نه و (سه لاهه دین) ه پیاویکی دلنه رم و به به زه ییه وه نیمه ش مؤلته ت ده ده یین سه ردانی بکه یت و برۆ داوای لی بکه و بۆت ده گپڑته وه، نه ویش هاتو هاواری هیئا بۆ یه زه کی ئیسلامی و باسی روداوه که ی بۆ کردن، نه وانیش بردیانه لای سولتان که له گردی خروبه دا به سوار نه سپیکه وه بوو، قاضی ئیبن شه دادیش له خزمه تیدا بوو هه ر نه ویش رووداوه که مان بۆ ده گپڑته وه، له و کاته شدا خه لکیکی زۆری لای سه لاهه دین بوون ئافره ته که هات و گریانیکی زۆری کردو خۆلی کرد به سه رو چاوی خۆیدا، سولتانیش پرسیماری له باره وه کردو نه وانیش رووداوه که یان بۆ گپڑایه وه، نه ویش به زه یی پیا دا هاته وه و فرمیست به چاویدا هاته خواره وه و فره مانی کرد به هیئانه وه ی مناله که بۆی، کاتی رویشتن بۆ هیئانه وه ی بینییان له بازاردا فروشراره، سولتانیش فره مانی دا که پاره ی کپاره که بگپڑنه وه و خۆی به پپوه وه ستا (ره حمه تی خوای لیبت) هه تاوه کو منداله که یان بۆ هیئانه وه، دایکه که ش له باوه شی گرت و گریانیکی به کوالی بۆ کردو خه لکیش سه یریان ده کردو ده گریان، منیش له ناویاندا وه ستا بووم، نه وه بوو ماوه یه ک شیر ی پیداو پاشان سولتان فره مانی دا به هیئانی نه سپیک بۆی و له گه ل منداله که یدا بردیانه وه بۆ سه ربازگه که یان، سه یری نه م میهره بانییه گشتگرو فراوانه ی بکه بۆ مرۆقه کان.

۵- **مامه لای له گه ل پاشای ئینگلته رادا:** فره نه که کان نامه یه کی زۆریان بۆ سولتان نووسی که زۆریه ی کات کوشتن و بی سود بوو، یه کیک له و نامانه ش نه وه بوو که پاشای ئینگلیزه کان ده یه وی له گه لیدا کۆبیته وه، به لام پاشا چه ند رۆژیک بیده نگ بوون، پاشان نیردراویان هاتو داوای مؤلته تی کرد بۆ پیشکه شکردنی دیاریه که له گیانه وه ریکی ده ریایی پیکهاتبوو به ره و لاوازی تیکچوون چوو بوو بوو داوای بالنده و مریشکی ده کرد بۆ ده رخواوردان و به هیژکردنی و پاشان به دیاری ناردنی بۆ سولتان به لام سه لاهه دین تیگه یشته که ریتشرد نه مه ی بۆخۆی ده وی چونکه تازه نه خۆش که وتوو، هه ر بۆیه دیلیکی مه غریبی ئازاد کردو ناردی بۆ هیئانی میوه و به فرو سه مؤل بۆی و پاشان بۆی نارد.

پینجه م: هۆکاره کانی رووخانی عه ککا:

کۆمه لیک هۆکار هه بوون که بوونه مۆی رووخانی عه ککا دوا ی دوو سال له به رگری موسولمانه کان له و هۆکارانه:

۱- گەشتنى ھىزى ئورويى نوئى؛ ئەم ھۆكارە بارودۆخەكەى يەكلاكردەوہ لەبەرژەوہەندى خاچپەرستەكان يەكلايكردەوہ، چونكە سەربارى ئەر ژمارە زۆرەى كە لىيان كوژرا، بەلام لەدەرياوہ كۆمەكى زۆريان پێدەگەشت و ژمارەيان زۆر زيادى كردو چەندىن نەتەوہ بەشداریيان كردو لەو شالاوہ خاچپەرستىيە زەبەلاحەدا، ئەوہ بوو ئەمىرەكانيان بەمالو كەرەستەكانيانەوہ بەكۆمەكى شارە ئىتالىەكان كە بەشدار بوون لەگواستەنەوہى سەربازو كەرەستەو ئازوقە و پێنەدان بەكەشتىيە ئىسلامىيەكان بۆ گەياندى ئازوقە و كەرەستەى پتويست بۆ ئەو شارە گەمارۆ دراوہ ھەژموونيان بەسەر دەريادا پەرەى سەند،^۱ ئەو شارەش (عەككا) دوو سال لەبەرامبەر گەمارۆى خاچپەرستەكاندا خۆى راگرتو لەو ماوہيەدا گەرەتەين كەردەى سەربازيان بەخۆوہەينى، خاچپەرستەكان بەنزيكەى چارەكە مليۆنىك سەربازوہ تيايدا بەشداریيان كردو چەندىن ئاميرى زەبەلاح و كەشتىگەلىكى بەھىزيان بەكاردەھيئا.^۲

۲- بەكارھيئەتەى چەكى نوئى و ھەمە جۆر لەلايەن خاچپەرستەكانەوہ: خاچپەرستەكان لەعەككادا جۆرەھا چەكى نوئيان بەكارھيئا جگە لەئاميرە جەنگىيە كۆنەكان كە گۆرانكارى و چاكسازيان لەھەندىكياندا كەردبوو بەتايبەت ئەوانەيان كە بۆ ھىرش كردن و ليدانى شوراكانى شار ياخود بۆ پاراستنى خۆيان بەكاريان دەھيئا لەپشت ئەو ديوارو خەندەقەنەوہ كە بنياتيان نابوو بۆ ريگري كردن لەگەشتنى ھىزەكانى سەلاحەدين، پاشان خۆراگريەكى زۆريش لەنێوان شوراكانى عەككاو ھىزەكانى سەلاحەديندا توانيان كەلێن لەديوارى شوراكاندا دروست بكەن،^۳ ئەوہتا لەنامەيەكدا كە قاضى فاضل نوسىبووى و سەلاحەدين بۆ خەليفەى عەباسى نادر ھاتووہ: بەجاريك بورجەكان دەجەنگيژ و جاريك بەمەنجەنيق و تانكو بەرانەكان و ھەندى جاريش ديوار كونكەر بەكار دەھيئن، شەويش سەريە دەنيژن، جاريك بۆ خەندەق پركەرنەوہ و جاريكيش بۆ دانانى پليكانە، ھەندى جاريش بەشەو و رۆژ ھىرش دەكەن و جار جاريش بەكەشتى لەدەرياوہ،^۴ ھەرەھا پياوہكانيان دەيانتوانى بچنە سەر ديوارى شوراكان ئەمەش بەھۆى ئاميرىكى نوئوہ بوو كە دروستيان كەردبوو پييان دەوت

^۱ كتاب الروضتين (۲/ ۱۸۴)، الجيش الأيوبي، ل: ۴۶۵.

^۲ صلاح الدين الأيوبي، قدرى قلجى، ل: ۲۰۴.

^۳ الجيش الأيوبي في العهد صلاح الدين، ل: ۴۶۵.

^۴ كتاب الروضتين (۲/ ۱۸۵)، الجيش الأيوبي، ل: ۴۶۶.

(الهر) و جوړه مه نجه نيقيك كه تواناي فريداني به ردی گه وړه ی هه بوو كه له كاتي كه وتنيديا
شاره كې ده هه ژاند^۱.

۳- دريژي ماوه ی گه مارؤی ده ريبايي و وشكاني؛ نه مه بووه هؤی ماندوو كردن و بيزار كړدنې
موسولمانه كان، سهرباري نه و نالوگړو شوين گړكښي كه سه لاهه دين به سوپاكي ده كړد،
جه نگاوه ره كاني ناو شاري ناوه ناوه ده گړي، به لام نه يتواني له پياده كړدنې نه م شيوازه دا
به رده وام بيت، به تاييه ت له كاتي كدا كه خاچه رسته كان گه مارؤيان توند كړد له سهرې،
هه روه ها نه و سهر كه وتنه اش كه سوپاي سه لاهه دين به ده ستي ده هينا له گه مارؤي بؤ سهر
سوپاي گه مارؤده ري خاچه رسته كان كاري گه ريبه كي نه و تؤي نه بوو به تاييه ت له سهره تاي
گه مارؤي خاچه رستاند^۲، ده رنه نجامي حه تميش بريتي بوو له كه مكر دنه وهی هه و له
راسته قينه كان و بيژاري ده ريرين له سه لاهه دين و نه م بيژاريه ش ورده ورده بوو به نه ريت
دواتر له بيژاريه وه بوو به ره خنه و پاشان له ناو سوپاي سه لاهه ديندا دروست بوو كه بووه
هؤي لاواز كړدنې ريزي موسولمانان^۳، له نامه يه كيشدا كه سولتان بؤ خه ليفه ي عه بپاسي نارد
بوو تيايدا ره هنده كاني بارودخې ناو عه ككاو كشانه وهی يه كه له دواي يه كي نه ميره كاني بؤ
روون ده كاتوه كه به هؤي: نه و ماوه دريژو نه ركه قورسه وه بوو كه كاري كړدوه ته سهر
توانايان نه ك گويږا په لايان و كيشه كه له باروو دؤخه كه دا بووه نه ك له لاوازي نه واند ا چونكه
جله كانيان دپاو چه كه كانيان سواو دره مه كانيان ته واو بوو له كاتي كدا كه ده ريبا
له شه پؤ له كاني زياتر كه شتي بؤ فره نجه كان ده نارد جا نه گه موسولمانه ه كان يه كيكيان
له وشكانيدا بكوشتا يه له ده ريبا وه هه زارانيان بؤ ده هات پيډه گه يشت نه گه ر كؤمه ليكي شيان
له ناو بېرديا نه وه نه وه ده سته و كؤمه ليكي تر له شوي نياندا ناماده بوون^۴. هه رچه نده
سولتان به هيچ شيتي كه يه كه هينده ي ناماده نه بووني ته قيه دين عومري برازي كه چوبوويه وه
بؤ ميرنشه كې له جزيره تاوه كو له زوترين كاتدا بگه رپته وه، دلگران نه بوو، كه رووداوه كاني

^۱ الجيش الأيوبي في العهد صلاح الدين، ل: ۴۶۶

^۲ هه مان سهرچاوه، ل: ۴۶۶.

^۳ الجيش الأيوبي في العهد صلاح الدين، ل: ۴۶۶

^۴ صلاح الدين الأيوبي، قدری قلجي، ل: ۳۰۰

میرنشینه که ی سهرقائی کردبوو نه ی توانی خیرا بگه پیتته وه، سولتان سه لآحه دینش ناماده نه بوونی ته قیه دین عومهری به یه کیک له هۆکاره سهره کییه کانی رووخانی عه ککا ده زانی^۱.

۴- لاوازی ده زگای دارایی له سوپای سه لآحه دیندا: ململانیی دورو دریزی له گه ل خاچپه رسته کاندای رووخانی عه ککا په رده ی له سهر لاوازی بواری دارایی له سوپای سه لآحه دیندا هه لمالینی لادا، ناشکراشه که سه لآحه دین گرنگی پیویستی به به پتیه بردنی دارایی نه داو هیچ پاره یه کیشی پاشه که وت نه کردبوو بۆ ته نگانه ئه و پاره به خشینه ش که پتی ناسرابوو وا لیکده دریتته وه که بارودۆخی جیهاد ئه وه ی خواستوو، ئه وه بوو گه وره مان دارایی میسری له ئازادکردنی شامد سهر ف کردو دارایی شامیشی له ئازادکردنی جزیره دا سهر ف کردو دارایی هه مو ئه و شوینانه شی بۆ ئازادکردنی که نار ده ریا سهر ف کرد^۲. هه ر بۆیه خیرا خۆی له هه ژاری و نه داریییه کی زۆردا بینیییه وه که پیویست بوو بۆ دابینکردنی چه ک و ئازووقه و ئالفو که ره سته و موچه ی سهر بازه کانی، هه روه ها نه ی توانی چاره سهری ئه و نه داریه ی که جه نگاوه ره کانی ناو عه ککای گرتبووه وه ئه مه ش ناچاری قهرز کردنی کردن، هه روه ها نه ی توانی ئه سپ و چه کی نوپیان بۆ دابین بکات له بری چه که کۆن و به کارهاتوو ه کان، چونکه ئه سپه کان ماندوو بوون و که ره سته کانیش ته واو تیکشکابوون هه روه ها که وانه کانیشیان بی تیر که وتبوون^۳. عماد زیاتر له سهر قسه کانی ده پواو ده لی: له م سالانه دا پیدایسته ه کان زۆر بوون که جرێک که پیشه سازه کان پییان دابین نه ده کراو کرێکاره کانیش نه یانده توانی پتی هه ستن^۴، ئه مانه گرنگترین ئه و هۆکارانه بوو که بوونه هۆی له ده سته دانی عه ککا.

۵- پاش عه ککا: له ده سته دانی عه ککا کاریگهری زۆری هه بوو له سهر بارودۆخی موسولمانه کان هه رچه نده ئه م گورزه یه کلاکه ره وه نه بوو به لام توانی موسولمانه کان زۆر لاوژ بکات به جۆرێک که پاش ئه و ده ستیان کرد به به رگریکردنیکی سلبی که خۆی له رووخاندنی هه ندی قه لاو شورادا ده بینیه وه هه تاوه ک نه که ویتته ده ست دوژمن، راسته که شکست هیسانی سوپای سه لآحه دین له گه مارۆدانی صورتا به سهره تای تیکشکانی موسولماه کان داده نریت، به لام ئه م شکسته سوپای سه لآحه دیندا داده نریت، نه ک له ناو سهر که وتنه کانی خاچپه رستاندا،

^۱ صلاح الدین الأیوبی، قدری قلجی، ل: ۳۰۰

^۲ کتاب الروضتین (۲/ ۱۷۷)، الجیش الأیوبی، ل: ۴۶۷.

^۳ الجیش الأیوبی، ل: ۴۶۷

^۴ الجیش الأیوبی، ل: ۴۶۷، الفتح القسی، ل: ۵۳۳

مه به ست نه وه په که نه وهی له وردا روویدا بریتیبوو له شکسته پتانی موسولمانه کان
له که مارؤدانی شاریکدا، به لام له که ککاداو موسولمانه به رگریکاره کان تیکشکان و
خاچه رسته کان سه رکه وتن^۱.

شه شه؛ جهنگی نه رسوف؛

ریتشارد شیردل نه خشه په کی دانا بو گپړانه وهی نه و شارانه ی که که وتبونه که ناری فه له ستین
له که ککاو هه تاکو عه سقلان، پیش نه وهی که به ره و ناوچه کانی ناوه به پریکه ویت بو گپړانه وهی
به یتولمه قدیس، بوئم مه به سته ش له روژی پینج شه ممه ی ۲۹ ی ره جه بی ۵۸۷ هـ / ۲۲ ی نابی
۱۱۹۱ زدا سه رکردایه تی سوپای خاچه رست عه ککای به جه پشست و ریگی که نار ده ریای گرت به
چونکه بالی راستی سوپاکه ی له لایه ن که شتیگی له خاچه رسته وه پاریزرابوو، دیاره بارودوخی
گه شته که ناسان نه بوو خاچه رسته کان به ده ست که رماو که می نازوقه و رووخانی نه و گوندو
شارانه وه ده یاننالاند که پایدا تیپه رده بوون، هه روه ها ته نگ پیته لچینی داووه ی سوپاکه شیان
له لایه ن موسولمانه کانه وه بو خوی گرفتیک بوو^۲، له راستیشدا سه لاهه دین نه یه ده ویست سوپای
خاچه رست به سه لاهه تی تیپه رییت به لکو شوینی که وتو له وه ده ترسا که ریتشارد شیردل به ره و
عه سقلان بسروات و داگیری بکات و وه ک بکه یه که به کاربیه پینیت و په یوه ندی نیوان نه وو
به یتولمه دیسو میسر بیچریت که سه رچاوه ی نارنی هیزی لیده ره، نه وه بوو دوی ده ستگرتنی
خاچه رسته کان به سه ر حه یفادا به هو ی چولگردنی وه له لایه ن پاسگاموسولمانه که یه وه به ره و
قیساریه به ریکه وتن، کاتی که لیتی نریک بوونه وه له ۷ ی شه عبان / ۳۰ ی تابدا پیکدادان له نیوان
هه ردو سوپادا نریک بوویه وه موسولمانه کان بوازی نازادی جموجولیان هه بوو، به لام
خاچه رسته کان خویان له نیوان موسولمانه کان و ده ریادا که مارؤدابوو^۳، روبه پوبوونه وهی توندیش
خه ریک بوو روژانه له نیوانیاند هه لبرسیست و سه لاهه دینیش ده ویست خاچه رسته کان په لکیش
بکات بو ناوه وه هه تاکو له ریپه وی خویان لایاندات و له که نار ده ریای دور بکه ونه وه و تاییه تمندی
پشتگیری که شتیگل له ده یستبدن، به لام ریتشارد شیردل که به نه زمون و لیها تویی سه ربازی
ناسرابوو نه که وته نه و داوه ی سه لاهه دینه وه و ریپه وی خوی پاراست و سه ربازه کانی بانگه پشست کرد
بو پاراستن و پابه ندبوون به یاساوه، نه که وتنه دوی سوپای موسولمانه کانه وه، به م شیوه یه ش

^۱ الجیش الأیوبی، ل: ۶۸

^۲ النوادر السلطانیة، ل: ۱۸۹.

^۳ تاریخ الأیوبین، ل: ۱۸۹

هه‌لێکی له‌کیس سه‌لاحه‌ین دا که زۆر تاهه‌ زۆری بوو^١، پاشان خاچه‌ رسته‌ کان ده‌ستیان گرت به‌ سه‌ر قیساریه‌ ی وێران کراوا که له‌ لایه‌ن موسوڵمانه‌ کانه‌ وه‌ روخێنرابوو هیچ سودێکیان له‌ و کاره‌ ده‌ست نه‌که‌وت، پاشان درێژه‌ بان دا به‌ هه‌لکشانیان، هه‌تا وه‌کو که شتته‌ نزیک ئه‌رسوف و چوونه‌ باکوپی رۆژه‌لاتی شاره‌که‌ که دوو میل له‌ ده‌ریاوه‌ دوور بوو ده‌شته‌که‌ی هێنده‌ فراوان بوو که به‌شی رووبه‌رووبوونه‌ وه‌ پێکدادانی ده‌کرد^٢. سه‌لاحه‌دیش که پێش دوزمه‌ن که‌وتبوو بۆ دارستانه‌که‌ بپاری دا که له‌م شوێنه‌دا رووبه‌رووی دوزمه‌ن بپێته‌وه‌ و هێزه‌کانی ئاماده‌کرد بۆ رووبه‌رووبوونه‌ وه‌ن کاتی ریتشارد شیردل به‌مه‌ی زانی له‌دوو قۆله‌وه‌ رۆ و شویتی گرت به‌ر:

♦ ناردی به‌دوای کۆمه‌کی خاچه‌رستان له‌عه‌ککا.

♦ هه‌ولێ رێکه‌وتنی دا له‌گه‌ل سه‌لاحه‌دیندا.

دیاره‌ سه‌لاحه‌دینیش ده‌ویستی سود له‌کات وه‌رگیرێت هه‌تا وه‌کو ئه‌و هێزه‌ تورکمانانه‌ ده‌گه‌نه‌ به‌ره‌وه‌ که‌داوای کردبوون، هه‌ربۆیه‌ خۆی وا پێشاندا که‌دانوستانی لاپه‌سه‌نده‌و عادلێ برای نارد له‌بری خۆی و ئه‌ویش له‌گه‌ل ریتشارد شیردل دا کۆبووه‌وه‌ له‌ ١٢ی شه‌عبانی / ٥ی ئه‌یلوولدا، به‌لام گفتوگۆکان به‌هۆی سوربوونی ریتشارد له‌سه‌ر هه‌لوێستی شکستیان هێنا، چونکه‌ ئه‌و سوربوو له‌سه‌ر ده‌سته‌لگرتنی موسوڵمانه‌کان له‌سه‌رجه‌م ئه‌و ناوچانه‌ی که له‌شانشینی به‌یتولمه‌قه‌دیسدا ده‌ستیان به‌سه‌ردا گرتوه‌، هه‌ر بۆیه‌ عادل خێرا کۆتایی به‌گفتوگۆکان هێنا و کوشتار بووه‌ تا که چاره‌سه‌ر^٣ له‌نێوان هه‌ردوو لادا ن له‌م کاته‌دا کۆمه‌کی سه‌ریازی گه‌شته‌ هه‌ردوو لاو، خۆیان ئاماده‌ کرد بۆ رووبه‌رووبوونه‌ وه‌و جه‌نگ له‌چیشته‌نگای رۆژی شه‌ممه‌ ١٤ی شه‌عبان ٥٨٧ه‌/ ٧ی ئه‌یلوولی ده‌ستی پێکردو سه‌ره‌تا موسوڵمانه‌کان گه‌مارۆیان دان و زۆری نه‌ما بوو له‌ناویان به‌رن، به‌لام ریتشارد شیردل خۆپاگری نواندو به‌خێرابی ریزه‌کانی رێکخسته‌وه‌و جه‌نگ له‌به‌رژه‌وه‌ندی ئه‌وان بوو توانی ریزه‌کانی موسوڵمانه‌کان به‌زینیت، کاتی سه‌لاحه‌دین بینی موسوڵمانه‌کان لاواز بوون^٤ هاواری کردو هانی دان بۆ جیهاد کردن له‌پێناوی خوادا، خۆی به‌دامه‌ زراوی مایه‌وه‌، کاتی

^١ تأریخ الأیوبین، ل: ١٨٩

^٢ الکامل فی التأریخ، له‌ تأریخ الأیوبین مه‌وه‌، ل: ١٩٠

^٣ النوادر السلطانیة، ل: ٢٧٣-٢٧٥، تأریخ الأیوبین، ل: ١٩٠

^٤ تأریخ الأیوبین، ل: ١٩٠

موسولمانه كان ئەم ھەلۆیستە ئازاڧ خۆپاگراڧەى سەلاھە دىنيان بىنى پەلامارى خاچپەرستە كانيان داو توانييان پاشە كەشەيان پېڭكەن بۆ شوپنە كانيان^۱.

جەۋتەم: رووخاندې عەسقەلان:

داۋى جەنگى نەرسوف ريتشارد بەرەو ياقا بەرېكەوت و بەبى بەرگى دەستى بەسەردا گرت، چونكە كەسى لە موسولمانە كانن تىادا نەبوو، وەك ئىبن ئەشیر دەلەت^۲، پاشان دەستى كرد بە بنىاتنانە ۋەى سەنگەرو قايم كردنى سەربازگە و شوراكى سەلاھە دىنيش بەرەو رەملە بەرېكەوت و لەۋى ئەنجومەنى جەنگى كۆكردە ۋەو راۋىژى پېكردن و ئەمىر علم الدىن سولەيمانى كوپى جەندەر پاى وابوو كە عەسقەلان چۆل بكاو دواتر بېروختىت چونكە ئامانجى دوزمەن داۋى عەككاو ياقاو عەسقەلان و پاشان قودسە، يافاش كە ريتشاردى تىايە دەكە ۋىە نىۋان قودسو و عەسقەلانە ۋەو ناشتوانى بەرگى لە ھەردوو شارەكە بەيەكجار بگىت^۳، ھەروەھا ئەو ئەمىرانەى كە داۋى رووخاندې عەسقەلانيان دەكرد رايانگە ياند كە بەرگى كردن لەو شارە پىۋىستى بە بوونى پاسگايەكى گەرە ھەيە تىادا كە ۲۰ تا ۳۰ ھەزار جەنگاۋەر لەخۆ بگىت و^۴ وتىشيان بەسەلاھە دىن: دەزانى دۋىنى چىمان بەسەر ھات، ئەگەر فرەنجەكان بېنە عەسقەلان پۈۋە پۈۋيان بىنە ۋە ھەلۋى دەرپە پاندەمان دەدەن ئەگەر ئەۋەش روۋىدات وەك عەككامان بەسەر دىت و ئەمەش مەترسىدارە، بەلام سەلاھە دىن بەم رايە پازى نەبوو داۋى لە ھەندى لە ئەمىرەكانى كرد كە بچنە عەسقەلانە ۋەو بەرگى تىادا رىبخەن، بەلام ئەوان ئەو كارەيان نەكرد، بەلكو جىا لە جاران زۆر توند وەلاميان داۋە ۋەو دواترىش لەسەر ئەم شىۋازە پاھاتن وەك عەمادو ئىبن اشىر دەيگىرپنە ۋە كە وتۈۋيانە: ئەگەر دەتەۋىت بەرگى لىڭكەيت ئەۋە يان خۆت يان يەكئى لە كوپە گەرەكانت لەگەلماندا بنىرە، ئەگىنا كەسمان ناچىنە ناۋىە ۋە چونكە وەك خەلكى عەككامان بەسەردىت^۵. سەلاھە دىنيش نەيتۈانى قەناعەت يان پىيىنىت و ئەمەش زۆر دلئەنگى كردو شەو بەغەمبارى مايە ۋە، ئىبن شەداد دەلى: ئەو شەو زۆر كەم خەوت و بەرەبەيان بانگى كردم بۆ خزمەتى و منىش چووم مەلىك ئەفضەلى كوپىشى بانك كردو راۋىژى پېكرد دەربارەى ئەم مەسەلەيەو پاشان وتى: سوپند بەخوا ئەگەر ھەموو

^۱ صلاح الدين و الأيوبي، ل: ۲۷۰، النوادر السلطانية، ل: ۱۸۴

^۲ الجيش الأيوبي، ل: ۴۷۶، ل: كامال في التاريخ ۋەو.

^۳ الجيش الأيوبي، ل: ۴۷۶، ل: كامال في التاريخ ۋەو.

^۴ كتاب الروضتين، ل: الجيش الأيوبي، ل: ۴۷۷.

^۵ الجيش الأيوبي، ل: ۴۷۸

منالەكانم لە دەست بدهم پێم خۆشتره له وهی که یهك بهرد له عهسقلان بپوختنم، به لام نهگه
 خوای گه وره نه وهی بپاردا بپیت بۆ پاراستنی به رژه وهندی موسولمانان چی بکه م.^۱ دواچار ناچار
 بوو پای نه میره کانی په سهند بکات و پازی بوو به رووخاندنی و فره مانی دا به والی شاره که که خۆی
 نه و نه رکه بگریته نه سستق والیش له به ره به یانی ۱۹ی شهعبانی ۵۸۷هـ / ۱۲ی ئه یلولی ۱۱۹۱زدا
 دهستی به رووخاندن کردو خه لکیشی هانداو شواری شاری به سهردا دابه شکردن و بۆ هه ر کۆمه لێک
 به شیک له شوراکی دیاری کردو سه لاهه دین و کوپه که شی له رووخاندنیدا به شدارییان کردو ناردی
 به دواي عادلی برابیدا که له گوندیکدا خه ریکی خانوو دروستکردن بوو له نزیک رهمله و یافاو داوای لێکرد
 که دهستی دهستیان پێبکات گفتوگۆی ناشتی له گه لێاندا درێژیکاته وه، هه تاوه کو له رووخاندنی
 شار ده بنه وه.^۲ خه لکیش ژۆر غه مبار بوون به م کاره و گریان هاوریان لێ به رز بوویه وه، چونکه
 عهسقلان شاریکی دلگیر و خۆش بوو، بینای گه وره و شواری تۆکه ی تیا دا بوو نیشته جێبوونی
 خۆش بوو ته نانته به بوکی شام ناسرابوو،^۳ دواي لێبوونه وه له روخانی فره مانی سوتانیدا،
 خه لکه که شی کۆچیان کردو به میسرو شامدا بلأبوونه وه، کرداری و پیرانکاری و سوتاندن هه تاوه کو
 سه ره تای ره مه زانی ۵۸۷هـ کۆتایی ئه یلولی ۱۱۹۱ز خایاند، هه رکه له رووخاندنی عهسقلان بوونه وه
 سوپا دهستی کرد به بنیاتنانی بنکه ی فره مانده ی العادل و پاشان به ره و رهمله به ریکه وت.^۴ ریتشارد
 شتردلێش هه ستا به تۆکه کردنی یافاو هیژشی نه کرده سه ر به یتولمه قدیس، چونکه نه گه ر نه م
 کاره ی بکردایه نه وه له وانه بوو سوپای سه لاهه دین رێگای په یوه ندی نیوان نه وو ده ریایان
 ببچراندایه، بۆیه کاریکی ژیرانه بوو که سه ره تا یافا تۆکه بکات، چونکه نه گه ر دهستی به سه ر
 قودسدا بگرتایه و دواتر پاشه کشه ی لێیکردایه نه وه بۆ نابرویان خراپتر ده بوو، هه رچه نده دان
 به خۆدا گرتن دواخستن درێژه ی کیشاو هه ولێک بۆ سه لاهه دین ره خسا بۆ به هیژکردنی
 به رگری قودس و ریکخستن وه ی ریزه کانی سوپاکه ی بۆ جه وله ی دووه م له کاتی که
 که خاچه رسته کان له پشودا بوون له عه ککا، دوپاره بایه خدانی ریتشارد به تۆکه کردنی عه ککا
 له بایه خدانی سه لاهه دین به رووخاندنی عهسقلان که متر نه بوو، چونکه نه و سه رکرده خاچه رسته

^۱ الجیش الأیوبی، ل: ۴۷۸

^۲ النوادر السلطانية، ل: ۱۸۸

^۳ معجم البلدان (۱۲۲/۴)، آثار البلاد، ل: ۲۲۲.

^۴ النوادر السلطانية، ل: ۱۸۹، کتاب الروچتین (۱۹۲/۲)

^۵ الجیش الأیوبی، ل: ۴۷۹

دەيزانى كە ناتوانى دەست بگريٲ بە سەر بە يتولمە قديسدا بە بىٲ بە هيٲز كړدى دە سە لاتى لە يافادا،
بە تايبەت كە عەسقە لان رووخيٲنرابوو^١.

هە شتەم: ريٲكخستنى بەرگري ئە قودس:

سە لاهەدين تاكاتيٲكى درەنگ نەگە پايەو بە يتولمە قديسدا ، گە پانەو هەشى لە كۆتايى ٲى
القعدەى ٥٨٧ك دا بوو، بە لام پيٲشتر الملك عادلى نارد بۆ بە سەر كړدەو و چاود پري كړدى ئاوه دانى
تيايە^٢، ديارە بە باشى دە زانى كخۆى لە و ناوچە و پزان كراوانە دا بيٲ كە سوپا رووخاندنى لە نزىك
قودس و رەملە، مە بە ستيشى لە م كارەى ئەو بە بوو كە لە هە مان كاتدا لە قودس و لە دوژمنيشەو نزىك
بيٲ، هە تاو هكو ئەگەردوژمن ويستى هيٲرش بكاتە سەر قورسترييان پيٲگريٲ و لە شوپيٲنكي
دەشتايدا رووبە روويان ببويٲو، لە ٦ى شەو اليشدا سە لاهەدين گە و رە ئەميرە كانى كۆ كړدەو راويٲى
پيٲ كړدن دەر يارەى چوٲنيتى رووبە پووبونەو هى هيٲرشى دوژمندا، چونكە هە وائە كان وايان
بلاو دە كړدەو كە خاچە رستە كان پريارى بە ريٲكە و تنيان داو بەرەو سە ريزگەى ئيسلامى،
موسولمانە كانيش يەك دەنگ بوون لە سەر مانەو يان لە جبيٲ خويانداو ئەگەر فرەنجە كان هاتن
رووبە پوويان دە بنەو^٣، ئەو بە دوو پياو لە خاچە رستە پە نادارە كان گە شتە سە ريزگە كە و
ئاگاداريان كړدەو كە دوژمن دوو سبەى ديارى كړدو و بۆ هيٲرش كړدن، دواتر ديليٲكى موسولمان كە
لە سە ريزگەى خاچە رستە كان هە ئهاتبوو گە شتە سە ريزگەى موسولمانە كان و ئاگادارى كړدەو كە
بە يازى هيٲرش كړدن، ئەو بە بوو سە لاهەدين دە ستي كړد بە تۆكە كړدى قودس و ناردى بۆ شارە كان
بە دواى پياوانى شارەزا لە م بوارە داو سولتان و كوپە كانى و ئەميرە كانيشى كاريان تيا دا كړدو
زانايان و ماموستايان و دادو و رانيش هاو كاريان كړدن^٤.

لە موسليشەو كۆمە ليٲكى زۆر گە شتن كە بە پەنجا كەس مە زەندە دەكران و هەموويان بەرد تاش
بوون بۆ تۆكە كړدى شوراو خەندەقى شارە كە هاتبوون^٥، هەركە لە م كارە بووبەو فەرمانى دا بە
چاوهش كە بانگەواز بكات بۆ كۆبوونەو هى سە ريزا كە و هە لگرتنى ئالاكان بۆ رووبە رووبونەو هى
دوژمن لە م كاتە شدا سوپاى ئەيوبي تووشى كارە ساتيٲك بوو بە كۆچى دوايى تقي الدين عمر

^١ الجيش الأيوبي، ل: ٤٧٩

^٢ النوادر السلطانية، ل: ١٩٢، الجيش الأيوبي، ل: (١٩٢/٢)

^٣ النوادر السلطانية، ل: ١٩٦ - ١٩٧، الجيش الأيوبي، ل: ٤٨٠.

^٤ مفرج الكروب (٣٧٥/٢)، كتاب الروضتين، ل: (١٩٤/٢)

^٥ مفرج الكروب (٣٧٥/٢)، الجيش الأيوبي، ل: ٤٨١.

له ناوچهی جزیره داوئمه ش سولتانی زۆر نازار دا، به لام ئه مه هواله ی له سه ربازه كان شارده وه، هه تاوه كو ئه مه هواله نه گات به دوژمن له م كاته ناسكه دا،^۱ هه روه ها سه ركرده ی لیها توه ئه میر حسام محه مه دی كۆپی عومهری كۆپی لاجینی خوشكه زای سه لآحه دین كۆچی دواپی كرد به هۆی نه خۆشیه كه وه له هه مان رۆژی كۆچی دواپی تقی الدین عمر دا له ۱۹ ی ره مه زانی سالی ۵۸۷هـ/ پایزی ۱۱۹۱زدا،^۲ وایده چیت كه هه والی ئاماده كاریه كانی سوپای سه لآحه دین به ریتشارد شیردل گه شتیی، هه ربۆیه نهیده ویست رووبه پووی ببیته وه زۆر داوای دانوستانی ده كرد، هه تاوه كو بناغه ی په یوه ندی نیوان هه ردو لاییت وهك رووداوه كانی رۆزانی داهاتو دهریان خست، ئه وه بو هه ركه زستانی سالی ۵۸۷هـ/ ۱۱۹۱ز هات هه ردو لا وه ستان و هیچ رووبه رووبونه وهك رووی نه داو سه لآحه دینیش له كاتی تووندبوونی باران باریندا چوه قوودسو خاچه رسته كانیش گه رانه وه بۆ یافاو به شتیکیشیان گه رانه وه بۆ عه ككا به لام ریتشارد زوو زوو نیردراوه كانی ده ناره لای سه لآحه دین و هانی ده دا بۆ ریکه و تن، هه رچه نه سه لآحه دین زۆر ئاره زووی مۆركردنی ریکه و تن و ئاگر به سستی نه بوو له هه مان كاتیشدا ده یویست سود له بارودۆخی دانوستان وه ریکریت له م وه رزه دا كه سوپای ئه میره كانی له لا نه مابوو بۆیه داوای كرد له مه لك عادل كه دووباره ده سستی ده سستی به ریتشارد بكات هه تاوه كو سه ربازه كانی ده ورپه ر ده گه نه به ره وه و مه لك عادلش قودسی به جیهیشت له سه ره تای ره بیعی په كه می ۵۵۸هـ ئاداری ۱۱۹۲زدا،^۳ به لام دانوستانه كان بۆ به ره م بوون، بۆیه چه ند كۆمه لێك له خاچه رسته كان هه ستان به داگیرکردنی چه ند شور و قه لایه ك كه بواری به رگیرکردنی كه م بوو، وهك عه سقلان كه ریتشارد نۆزه نی كرد بووه وه،^۴ به جۆرێك كه تۆكه مه ترین قه لآ بوو له ته وای ناوچه كه ناریه كان فه له ستیندا،^۵ هه روه ها قه لای دارومیان داگیر كرد كه سه لآحه دین پێشتر فه رمانی كرد به رووخاندنی كاتیکیش ریتشارد داگیری كرد تۆله ی له به رگیركاران سه نده وه،^۶ هه روهك چه ندین پێگه ی بچوکیان له كه ناری فه له ستیندا داگیر كرد.^۷

^۱ النوادر السلطانية، ل: ۱۹۸

^۲ الجيش الأيوبي، ل: ۴۸۰، كتاب الروضتين، (۱۹۵/۲)

^۳ النوادر السلطانية، ل: ۲۰۵، الجيش الأيوبي، ل: ۴۸۲.

^۴ الكامل في التاريخ، له (الجيش الأيوبي) وه، ل: ۴۸۲

^۵ النوادر، ل: ۲۱۰

^۶ الجيش الأيوبي، ۴۸۲

^۷ تاريخ الأيوبيين، ل: ۱۹۳

نۆپەم: سروشتی دانوستانەکان لەنیوان عادل و ریتشارد لەم قۇناغەدا:

دانوستانەکان لە ۱۸ی شەوالی سالی ۵۸۸/ ۹ی تشرینی دووھمی سالی ۱۱۹۲دا دەستی پێکرد لەکاتێکدا کە ریتشارد نامەیهکی ئاراستەیی سەلاحەدین کرد لەسەریازگەکە یەو لەنزیک بازوروداوی دانوستانی لێکرد لەپێناو ئاشتەوایدا بەبیانوی ئێوێی کە کوشتار خەلکیکی زۆری لەھەردوو لا لەناو بردوو و ولایتیشی وێران کردوو،^۱ بەلام ئەم دانوستانەش کە سەلاحەدین مەلیک عادل تیا دا نارد شکستی هێنا بەھۆی سوربوونی ریتشارد لەسەر گێپانەوێی بەیتولمەقدیسدا و ئێو ناوچانەیی کە دەکەوێتە رۆژئاوای دەریای ئوردنەو بەھەموو قەلاو شوراكان و خاچی الصلیبوتەو، ئەمە وێپرای سوربوونی لەسەر عەسقەلان، سەرچەمی ئەم مەرجانەش لەلایەن سەلاحەدینەو پەتکرانەو، بەلام پاش چەند رۆژێک ریتشارد چەند پیشنیاریکی نوێی خستە بەردەم سەلاحەدین کە تیایدا هاتبوو:

۱- مەلیک عادلێی بۆ سەلاحەدین ھاوسەرگیری لەگەڵ شازادە جوانای خوشکی ریتشاردو ھاوسەری پاشای صقلیە بکات.

۲- سەلاحەدین ھەموو ئێو ناوچانەیی کە لەژێر دەستیدا یە لەفەلەستیندا رادەستی براکەیی بکات و ریتشارد شتێرێکیش ناوچە کەناریەکانی پێدەدات بەعەسقەلانیشەو کە بەم دواییانە داگیری کردبوو.

۳- بووک و زاوا لە بەیتولمەقدیسدا نیشتەجێ بن و گاوردەکانیش سەردانی کلێسای قیامە بکەن.

۴- خاچی الصلیبوت بگێرێتەو بۆ گاوردەکان.

۵- دیلی ھەردوو لا ئازاد بکێن.

۶- ھەندی گوندو ئاوازی ناو فەلەستین بدێتەو بە داویە و ئسبتاریەکان.^۲

عادل ئەم پیشنیارنەیی پێباش بوو پێشوازی لێکردو زۆر بەدروستی دەزانی بۆ یەكخستنی موسولمانەکان و خاچپەرستەکان لەژێر دەسەلاتیدا لەولاتی شام و چەسپاندنی کاروبارەکان لەسەر بێنەمای خۆشەویستی و پێکەوێتیان لەنیوان ھەردوو لادا.^۳

سەلاحەدینش ئەم پیشنیارەیی بەجۆرە گالتەیک دەزانی، بەلام خۆشحال بوو بەپەسەند کردنی، وادیار بوو کە رازی بوونی بەم پرۆژەییەش لەو بارەییەو سەرچاوەی گرتبوو کە پاشای

^۱ النوادر السلطانية، ل: ۲۹۲، تاریخ الأيوبيين، ل: ۱۹۴

^۲ الحركة الصليبية، عاشور (۸۸۲/۲).

^۳ النوادر السلطانية، ل: ۲۹۳، تاریخ الأيوبيين، ل: ۱۹۴

ئىنگلىتەرا ناتوانىت ئەم پرۆژەيە جىبەجى بىكات، ئەمە تەنھا فىل ۋ گالتەيە^۱، ئەو ھەبوو خىرا كۆسپ لەلايەن جواناۋە بۇ ئەم پرۆژەيە دروست كرا كە تووشى شۆك بوو كاتىك ئەم ھەوالەي بىست وتى: ھىچ پىئويستىيەك بەدىناكات بۇ شووكرىن بەپياۋىكى موسولمان، ئەمەش واىكرىد لەرىتشارد كە داوا لەمەلىك عادل بىكات كە بىيئە گاۋر بۇ نەھىشتىنى ئەو كۆسپ بەلام عادل ئەو ھى پەتكرىدەو^۲.

لەراستىشدا پەسەندكرىنى ئەم پرۆژەيە لەلايەن ئەو سى سەركردەيەو، بەلگەيە لەسەر ئەو نىزىكىيە راميارى و شارستانىيە كە لەولاتى شامدا پەيدا بوو دواي تىپەپىۋونى سەدەيەك بەسەر دەستپىكرىنى جەنگەكانى خاچپەرستىدا، ئەمە جگە لەگەشەكرىنى گيانى لىيۋوردەيى كە بەئاشكرا لەرەفتارى ھەردوۋ لادا بەدەيدەكرا، بەبەلگەي كۆبۈنەو ھى رىتشارد لەگەل مەلىك عادل لەسەر خوانىكى رازاۋەو تاييەت لە ۱۸ى شەۋالى ۵۸۸ك دا، پاش پتەوكرىنى دۆستايەتى نىۋانىان لەيەك جىابۈنەو، ھەرۋەھا پاشاى ئىنگلىزى ئارەزوۋى خۆى نىشاندا بۇ كۆبۈنەو لەگەل سەلاخەدىندا، مەلىك عادل داۋاكەي رەتكرىدەو وتى: پاشاكان كاتى كۆدەبنەو ناكۆكى دەكەۋىتە نىۋانىان بۆيە دەبى پاش پىككەۋتن كۆبۈنەو ئەنجام بدريئ^۳، رىتشارد شىردلىش سەرقال بوو بەچارەسەركرىنى كىشەي خاچپەرستەكان بەتاييەت ناكۆكى نىۋان كونراددى مونتيفات و جاي لوزىنان^۴.

دەيەم: تىگەيشتىنىكى سىياسى سەلاخى كە ھاۋتا بوون لەگەل جەنگدا:

لەو كاتەدا كە دانۇستان لەگەل رىتشارد شىردلدا بەردەوام بوو، سەلاخەدىن پىشۋازى كرد لەرىنۆلدى فەرمانرەۋاى صيدا كەۋەك نىردراۋى كونراددى مونتيفات ھاۋتاۋ پىشنىارى ھاۋپەيمانىتى كرد لەگەل سەلاخەدىندا لەبەرەمبەر بەپىدانى صيداۋ بەيروت، تەنانت پىشنىارى گىرپانەۋەي عەككاي كرد بۇ موسولمانەكان، مەبەستىشى لەمە گۆپىنى ئارپاستەي دانۇستانەكان بوو لەبەرژەۋەندى خۆى^۵.

كاتى رىتشارد شىردل بەجموۋلەكانى كونراددى زانى ھەۋلى زۆرى دا بۇ گىرپانەۋەي بۇ رىزى خاچپەرستان، بەلام ھەۋلەكانى بىئاكام بوون، دى مونتيفاتىش ھەۋلى لىكتىگەيشتىنى لەگەل

^۱ الجيش الأيوبي، ۴۸۲

^۲ تاريخ الأيوبيين، ل: ۱۹۴

^۳ النوادر السلطانية، ل: ۳۰۱، ۳۰۰، تاريخ الأيوبيين، ل: ۱۹۴

^۴ تاريخ الأيوبيين، ل: ۱۹۵

^۵ النوادر السلطانية، ل: ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۹۷

سه لاهه دیندا دووباره کرده وه، سه لاهه دینیش کۆبوونه وه یه کی سازکرد بۆ فه رمانده کانی سوپاکه یه تاوه کو بزانیته له گه ل کام لایه نی خاچه رستدا درێژه به گفتوگۆکانی بدات، مه لیک عادل و هه ندی له نه میره کانی له گه ل درێژه دان به دانوستان له گه ل پاشای ئینگلیزدا بوون، چونکه نه و رۆژه لات به جیده هیلتیت، له کاتیکدا که دی مونتیفرات ده یویست له فه له ستیندا نیشته جیبتیت، نه وه بوو بریاردا پێشنیاره کانی ریتشارد شیردل قبول بکه ن^۱. سه رباری هه وه کانی لیکه یشتن و نه و جه نکه سنورداری که له نێوانیاندا روویدا به لام هیچ پالنه رێک نه بوو بۆ له یه ک نزیکه بونه وه، له م کاتانه شدا له رۆژئاواوه هه والی ناخۆش گه یشته ریتشارد شیردل، چونکه یوچه نای برای هه ستابوو به نه حجامدانی کو ده تایه ک له درزی نه مه ش ده یخواست که به زوترین کات بکه پێته وه بۆ ولاته که ی، به لام نه یویست رۆژه لات به جیبه هیلتیت پێش نه وه ی کێشه ناوخییه کانی خاچه رستان چاره سه ر بکات و له گه ل موسولمانه کانیشدا لیک تیکه یشتن مۆر بکات هه رچی کێشه ناوخییه کانیش بوو نه وه به تیرۆرکردنی دی مونتیفرات له لایه ن حه شیشیه کانه وه کۆتایی پێهات له ۱۳ی ره بیعی دووه می سالی ۵۸۸هـ / ۲۸ی نیسانی سالی ۱۱۹۲زدا^۲، به م شیوه یه ش ریتشارد شیردل له رکابه ریکی سه سه خت رزگاری بوو و دهستی به سه ر صوردا گرت و هنری دی شامبازی هه لبژارد بۆ پاشایتی مه مله که تی به یتولمه قدیس دوا ی نه وه ی ئیزابیلای هاوسه ری کونرادی ماره کرد که میراتگری ته ختی پاشایه تی بوو^۳، سه باره ت به کێشه کانیا ن له گه ل لایه نی ئیسلامیدا نه وه پێویستی به جۆریکی تر له چاره سه ر بوو، که نه ویش بوونی هینۆ گێرانه وه ی به یتولمه قدیس بوو، نه وه بوو له ۹ی جه مادی یه که م / ۲۳ئایاردا دهستی گرت به سه ر قه لای دارومدا دوا ی به رگری کردنه پاسگا که ی به لام نه یتوانی ده ست بگریته به سه ر مه جده ل و یافادا، بۆیه به ره و عه سقه لان به ریکه وت و له و پێه به ره و به یتولمه قدیس هه لکشاو له ۲۷ی جه مادی یه که م / ۱۱ی حوزه یراندا گه یشته به یت النوبه^۴، سه لاهه دینیش خۆی ئاماده کرد بۆ رووبه روو بوونه وه ی و به ره و به یتولمه قدیسدا به ریکه وت.

^۱ تاریخ الأیوبیین، ل: ۱۹۵

^۲ النواذر السلطانیة، ل: ۳۱، تاریخ الأیوبیین، ل: ۱۹۵

^۳ تاریخ الأیوبیین، ل: ۱۹۵

^۴ هه مان سه رچاوه، ل: ۱۹۶

یازدهیهم: ریّو شوینه کانی سه لآحه دین بۆ بهرگریکردن له قودس:

سه لآحه دین ههستا به گرتنه بهری چهند ریّو شوینهکی کاتی بۆ بهرگریکردن له وشاره پیروژه

له وانه:

- ۱- شورا کانی به سهر ئه میره کانیدا دابه شکردو هه موو پیداو یستیه کانی بهرگری بۆ دابین کردن.
- ۲- سه رچاوه کانی ئاوی له ده و روبه ری قودسدا تیکداو هیچ سه رچاوه یه کی ئاوی خواردنه وهی به ده وری قودسدا نه هیشت، ئه مهش دوژمن تووشی تینویتی ده کات ئه گهر ویستی هیرش بکات.
- ۳- هه موو هیژه کانی له ده و روبه ره وه بانگهیشت کرد، ئه وه بوو مه لیک الافضل له گه لّ سه ربازانی روژه لات و بدرالدین دلدرم یاروقی له تورکمان و عزالدینی کوپی موقه ده مدا هاتن^۱.
- ۴- هه ستانی سواره موسولمانه کان به ئه نجامدانی هیرشی کتوپر بۆ سهر سه ربازگهی خاچه رسته کان^۲.

پاشان سه لآحه دین له ۱۹ی جه مادی دووهم / سه ره تای ته موزدا کۆبوونه وه یه کی له بهیتومه قدیسه ساژداو له گه لّ فه رمانده کانی سوپاکهیدا بۆ راویژکردن سه بارهت به باشترین ریگه چاره بۆ بهرگریکردن له شاره که له بهرامبه ر هیژی زه به لاهی خاچه رسته کاندایا، ئه وه بوو سولتان داوای له قاضی ئه بن شه داد کرد که دانیشهته که ده ست پێیکات ئه ویش له سه ره تای قسه کانیدا باسی فه زلی جیهاد و تیکۆشانی کردو داوای لیکردن که شوین پیغه مبه ری مه زن (د.خ) بکه ونو هه موان قسه کانیان پی باش بوو، پاشان بیده نگ بوونو داوای که میک سه لآحه دین دهستی به قسه کردن کردو له و شتانهش که باسی کرد: خوین و سه رو مالی موسولمانان له ئه ستۆی ئیوه دایه، ئه م دوژمنهش له ناو موسولماناندا که سیك نییه رووبه رووی ببیته وه جگه له ئیوه، جا ئه گهر ئیوه که مه رخه می بنوینن ولاتمان وه ک کاغه ز ده پیچنه وه و تاوانیش له گه ردنی ئیوه دایه، ئه گهر ئیوهش بهر په رچیان بده نه وه ئه وه موسولمانان له ناوچه کانی تر دا چاو له ئیوه ده که نو و السلام^۳. ئه وه بوو ئه میر سه یف الدین مه شطوب هاته گۆو وتی: گه وره م: ئیمه خزمه تگوزاری تۆین، تۆ گه وره ت کردین و نیعمه تی خۆت پێبه خشین و ده وله مه ندت کردین و ته نها گه ردنمان هه یه ئه ویش له بهر

^۱ هه مان سه رچاوه، ل: ۱۹۶

^۲ هه مان سه رچاوه، ل: ۱۹۶

^۳ مفرج الکروب (۳۸۶/۲)، الجیش الأیوبی، ل: ۴۸۵.

دهستی تۆدایه، سویند به خوا که سمان پاشه کشه ناکهین تا دهمرین، ئاماده بوانیش به م قسانه ی مه شطوب رازی بوون نه مهش سولتانی دلخوش کرد، به لام نه میره کان خیرا له رۆژی دواتردا له م هه لۆیسته یان پاشگه زیبونه وه وه ک نه بو الهیجاء هه والی داوه. نه وه بوو رایان گه یاند که هه له یه خۆیان له ناو نه و شاره دا گه مارۆ بدهن، چونکه ده ترسن وه ک خه لکی عه ککایان به سه ر بیته و بۆیه رو به روو بوونه وه یان له ده ره وه ی شوراکانی قودسدا پی باشتره و وتیان: نه گه ر خوای گه وره نوسیبیتی به سه ر یاندا سه ر بکه وین نه وه پاشماوه ی ولاته که یان ده که ویتته ده ستمانه وه، نه گه ر شکستیمان هینا نه وه سه ر یازه کان ده رباز ده بن و قودسیش دهستی به سه ردا ده گیریت^۱، سه لاهه دینیش به وه لامی نه میره کان قه ناعه تی نه کرد چونکه مه سه له ی قودس لای نه و مه سه له یه کی مه زنه و به کێوه کانیش هه لئاگیریت، به لام نه میره کان وه لامیکی توندیان دایه وه که له و کاته وه که پیشتر باسمان کرد فیژیوویوون وادیار بوو ململانی نیوان سه ربازو نه میره کوردو تورکمانه کانی گه شتبووه لوتکه و ئاستیکی مه ترسیدار نه مهش به قسه کانیاندا دیار بوو کاتیک وتیان: تو نه گه ر ده وته ویت به چینه ناو قودس نه وه ده بیته له گه لماندا بیته نه گینا کورده کان متمانه یان به تورکه کان و تورکه کانیش متمانه یان به کورده کان نییه^۲، له راستیشدا سه لاهه دین له بارودۆخیکدا بوو که ئیره یی پینه ده برا، ئه بن شه دادیش باشی کرد که کاته ئامۆژگاری کرد به وه ی که کاروباری خۆی بسپیریت به په روه ردگارو دان به ده سه ته وه سانی خۆی له به رامبه ر نه و نه رکه دابنه که گرتوویه تیه نه ستوو به لکو خوای گه وره به هانایه وه بیته، نه وه بوو ئه بن شه داد بینی نوژی ده کردو فرمیسک هون هون به چاوه کانیدا ده هاته خواره وه و ده تکاته سه ر شوینی کرپنۆش بردنی ن پاشان رۆژی هه یینی قودس و دورو دریز تپه پری و پیاوانی هه والگری هاتنو رایانگه یاند که خاچه رسته کان برپاریان داوه هیرشه که یان به ره و قودس رابگرن^۳، ئه بن الاثیر ده لئ: ریتشارد داوای له خاچه رسته پیشینه کان کرد (گاوه کانی شام) که بارودۆخی شاری قودسی بو باس بکن، قایمکاریه کانی سه لاهه دینی بخه نه پیش چاو نه وانیش نه و کاره یان کرد کاته به ته واوی له بارودۆخی شاره که دلتیا بوو، وتی: نه مه شاریکه ناتوانریت گه مارۆ بدریت هه تاوه کو سه لاهه دین زیندو بیته و موسولمانان یه ک بن^۴، نه مهش وای له خاچه رسته کان کرد که بن به دوو به شه وهن

^۱ مرآة الزمان (۸/ ۴۱۶)، الجيش الأيوبي، ل: ۴۸۵.

^۲ النوادر السلطانية، ل: ۲۱۷، الجيش الأيوبي، ل: ۴۸۵.

^۳ الجيش الأيوبي، ۴۸۶.

^۴ الكامل في التاريخ، له (الجيش الأيوبي) وه، ل: ۴۸۲.

به شيكان كه داواي هيرشكرده سهر قودسيان ده كردو به شي دووه ميش كه داواي وهستان و ده ست
 هه لگرتنيان ده كرد، ريتشارديش له گه ل ده سته ي دووه مدا بوو، به لام فره نسيه كان له گه ل راي
 يه كه مدا بوون و وتيان: نيمه به هوي قودسه وه ولاته كه مان به جيهيشتووه به يي قودس
 ناگه پرينه وه، ريتشارديش وه لامي دانه وه و تي: نه م شوينه ناوي تيدا نه ماوه له كوئي ناو
 بخوينه وه؟ وتيان: له ناوي گوندي نقوع ده خوينه وه، روژي يه كجار ناو ده خوينه وه،^۱ پاشان
 خاچپه رسته كان په نايان برد بۆ بنه ماي هه لېژدن و كۆكرده وه ي دهنگ بۆ كار كردن به پاي زۆرينه،
 له ئاكادا پاي وه ستاندي هيرش زۆتر بوو هر بۆيه به ره و رهمله به ريكه وتن^۲ و سولتانيش به مه
 زۆر دلخۆش بوو.^۳

دوازدهيه م: جهنگي يافا:

جهنگي يافا و ئاكامه كه ي به دوايه مين رووبه ربوونه وه ي ديارو گرنگ له نيوان موسولمانه كان و
 خاچپه رسته كان ي شالاوي سيبه مدا داده نريت، نه وه بوو ريتشارد شيردل نه م شارهي كرد بوويه
 بنكه يه كه بۆ سوپا كه ي پاش سهر كه وتني به سهر سه لاهه دين له نرسوفدا، نه م ش به هوي نزيكيه وه
 له به يتولمه قديسدا،^۴ له هه مان كاتيشدا كه دانوستانه كان له نيوان موسولمانه كان و خاچپه رسته كاندا
 به رده وام بوو بۆ گه يشتن به ريكه و تننامه يه كه، ريتشارد شيردل يافاي به جيهيشت و به ره و عه ككا
 به ريكه وت و پلانيكي دانابوو بۆ گه پانه وه بۆ ولاته كه ي نه گه ر هات و دانوستانه كه نه گه شتنه
 ئاكاميك و پلانه كه ش به هه لكشان به ره و به يروت و له ويشه وه گه پانه وه بۆ نه وروپا پيك ده هات.^۵ نه م
 جموجوله ش هه ليكي بۆ سه لاهه دين ره خساند كه تواني بيقوزيته وه بۆ ريخستن ي هه لمه تيك بۆ
 سهر يافا و پينده چيت چوار ئامانجي له م هيرشه هه بيت:

• ويستويه تي ده ستيگريت به سهر يافادا له كاتي ئاماده نه بووني پاشاي ئينگليزدا.

• به هيواي به ده سته يتاني سهر كه وتن يكي يه كلاكه ره وه بوو له يافادا.

• هه وليك بۆ به رزكرده وه ي وري سهر يازه كان ي.

• بۆ ريگرتن له داگير كردني به يروت له لايه ن ريتشارد شيردله وه.^۶

^۱ النوادر، ل: ۲۱۷، ۲۱۸، الجيش الأيوبي، ۴۸۶

^۲ شفاء القلوب، ل: ۱۷۵، الجيش الأيوبي، ۴۸۷

^۳ الجيش الأيوبي، ۴۸۷

^۴ تاريخ الأيوبيين في مصر و بلاد شام و الجزيرة، ل: ۱۹۹

^۵ تاريخ الأيوبيين، ل: ۱۹۹

^۶ تاريخ الأيوبيين، ل: ۱۹۹

ههركه سه لاهه دين له يافا نزيك بووه وه له ١٥٥ ي رهجه بى ٨٨٥ ي ك / ٢٧ ته موزى ١٩٩٢ زدا شه وه خيرا خاچه رسته كان نامه يه كيان ئاراسته ي ريتشارد شيردل كرد كه تيايدا هه والى هيرشكرده سهر يافاويان پى راگه ياند، شه ويش خيرا ريگه ي دهرياي گرته بهر بۆ به ده مه وه چوونى و بيزايى و جه نه واييه ئيتالييه كانيش كۆمه كيان كردو سوپايه كيشى له رى وشكانيه وه نارد، به لام باى پيچه وانه (دژه با) له نزيك كيوى الكرم له دا هيشتيه وه سوپاي وشكانيش ئاماده نه بوون بچه يافا پيش گه يشتنى پاشاكيان، بۆيه هيواش ده رويشتن^١، شه پيشهاته شه هه ليكي باشى بۆ سه لاهه دين ره خساند بۆ ئازادكردى يافا، شه وه بوو له ١٨٥ ي رهجه بى / ٣٠ ته موزدا توانيان بچه ناو شاره كه وه دواى جه نكيكى توند له گه ل پاسگا كه داو پاشان ئابلوقه ي قه لاهه كيان داو خاچه رسته كان ناچار بوون كه داواى ريگكه وتن بكه ن، له و كاته شدا كه ديارى كر ابو بۆ ته تسليم كردنى قه لاهه به موسولمانان ريتشارد شيردل دابه زيه سهر وشكاني و دژه هيرشيكى كرده سهر موسولمانه كان و توانى بچيته ناو شاره كه وه موسولمانانى له شاره كه وه ده ر ناو سه لاهه دينيش پاشه كشه ي به سوپاكه ي كرد^٢. له م كاته شدا نه خووشى زۆرى بۆ ريتشارد هي نابوو به رده وام بوو له ناردنى نيردراو بۆ داواكردى ميوه به فر له سه لاهه دين، هه روه ها به هوى نه خووشيه كه يه وه ئاره زوى خواردنى قوخو به هى ده كرد سه لاهه دينيش به لي بورد ه يى خو ي بۆى ده نارد^٣، هه روه ها ريتشارد شيردل دووباره ئاشته وايى خسته پيش چاوى سه لاهه دين و كۆمه ليك هوكا ريش پالنه رى بوون بۆ له وانه:

- ئازار زۆرى بۆ هيئاو نه خووشى ته نكي پيئه لچنى و ته ندروستى به شيوه يه كى بهرچاو به ره و خراپى ده رويشت شه مه ش واى ليكرده ده سته وه سستان ببيت و تواناي سهر كرده يه تيكردى سوپاكه ي و پلاندانانى دروستى نه مي نيت.
- چه ند هه واليكى ترى ناخوشى له ئينگلته راوه پيگه يشت كه باسيان له وه ده كرد كه يوچه ناى براى چه ند كارى كى خراپى شه نجام داوه و پتيويست به گه رانه وه ي به په له ي ريتشارد ده كات.
- نه هاتنى كۆمه كى سه ريزايى له شه روپاوه .
- بيتومي د بوون له گي رانه وه ي به يتولمه قديسدا.

^١ هه مان سه رچاوه، ل: ٢٠٠

^٢ هه مان سه رچاوه، ل: ٢٠٠

^٣ هه مان سه رچاوه، ل: ٢٠٠

• نه و ماندوو بووون و شه که تیه ی که تووشی خاچه رسته کان بوو بوو و نه و بیزاری و بیمتانه ییه ی که هینری خوشکه زاو تایه فه مه سیحیه ناینی و سه ریا زییه کان به رامبه ر به سیاسته ته کانی ده ریان بری^۱.

سه لآحه دینیش ناماژه ی داوه به و هؤکارانه ی که پالایان پیوه ناوه و بقا قایل بوون به ریککه وتن له وانه :

• ناکۆکی نیوان کوردو تورکه کان له سوپاکه یدا.

• بیزار بوونی سه ریاژه کانی و ناشکرکردنی نه یاری و ناره زایی ده رپرین.

• زیادبوونی هیزی دوژمن.

• ترسی له روودانی ناکۆکی له نیوان بنه ماله که یدا له کاتی کۆچی دوایدا و ازهینانیان له گرنگیدان به به رژه وندی گشتی^۲.

سیازده یه م: گفتوگۆکان و ریککه وتنی ره مله :

گفتوگۆ له گه ل فره نجه کاندایه بق ماوه ی ۱۵ مانگ به رده وام بوو چلو دوو وه فد تیایدا به شدارییان کرد، هه میشه ش پاشای ئینگلیزه دستپیشخه ربوو له داواکردنیدا^۳، گرنگترین نه و قوناغانه ش که دانوستانه کان پیایدا تیپه ر بوون هه تاوه کو سولج و ناشته وایی بریتیبوون له :

قوناغانی یه که م: پاش ده رۆژ له که شتنی ریتشاردی پاشای ئینگلیز هه ستا به ناردنی نوینه ریک بق لای سه لآحه دین و مۆله تیشی پیا که سه ره تا بجیته لای مه لیک عادل و له گه ل نه ودا پیکه وه چوونه خزمه ت سه لآحه دین، کورته ی نامه که شیه نه وه بو که ریتشاردی پاشای ئینگلیز داوای نه نجامدانی کۆبوونه وه له گه ل سه لآحه دیندا ده کات و سه لآحه دینیش به بی دوولای وه لامی دایه وه و وتی: پاشاکان پاش ناگر به ست کۆده بنه وه، جا نه گه ر ریتشارد ده یه وئی له گه ل سه لآحه دیندا کۆبیته وه پئویسته سه ره تا ناگر به ست مۆر بکات پیش کۆبوونه وه و پئویسته وه رگێرێکی باوه رپێکراو له نیوان هه ردوو لادا هه بیته که به باشی له قسه ی هه ردوو لا بگات، نه گه ر ناگر به ست مۆرکرا نه وه کۆبوونه وه نه نجام ده دین. پاشان نێردراوه که گه راپیه وه بق لای ریتشاردو دووباره هاته وه نه م جاره له گه ل مه لیک عادل قسه ی کردو ریککه وتن له سه ر نه نجامدانی کۆبوونه وه له نیوان مه لیک عادل و ریتشارد شیردل دا له مرچ عکاو به ناماده بوونی سه ریاژه کان و وه رگێره که،

^۱ تاریخ الأیوبیین، ل: ۲۰۱

^۲ تاریخ الأیوبیین، ل: ۲۰۱

^۳ صلاح الدین المفتری علیه، ل: ۳۲۵

پاشان نۆردراوه که گه پايه وه، به لام به هۆی نه خۆشيه وه چه ند رۆژێك دوا كه وت، هه رچه نده راستيه كه ی ئه وه بوو كه ریتشارد خۆی نه خۆش بوو نه وهك نۆردراوه كه ی، له ريوایه تێكی تریشدا هاتوه كه فه رمانه خاچه رسته كان رێككه وتیان له گه ل موسولمانه كاندا ره تکر دووه ته وه و وتیانه: ئه مه مه تر سیداره بۆ ئاینی گا وران، پاشان نۆردراوه كه دووباره گه پايه وه و پۆزشی بۆ دوا كه وتنه كه ی هینایه وه به وه ی كه به هۆی نه خۆشيه وه بووه، له و شتانه ش كه وتی: پاشانكا كه لێك نزیك بوونه وه ده بێ خه لات و دیاری بۆ به كتر بنێرن، هه روه ها وتی: دیاری به كه ی شیاوم پێیه بۆ موسولمانان و داوای مۆلته ده كه م بۆ گه یان دنی پێی، مه لیک عادلش رازی بوو له به رام به ر ناردنی دیاریه ك بۆ پاشای ئینگلیز، پاشان نوێنه ره كه وتی: دیاری به كه مان گیانه وه رێكی ده ریا به له ده ریا وه بۆمان هینا وه، به لام لاواز بووه و اباشه بالنده و مریشكمان بۆ بێنن هه تا وه كو به هیز بێت و بۆتانی بێنن، مه لیک عادلش به گالته وه وتی: پاشا كه تان پێویستی به په له وه رو مریشك هیه و ده یه وێ به بیانوی ئه مه وه بۆی بنێرن، پاشان بۆ چه ند رۆژێك بێده نگ بوون، دواتر نۆردراوه كه هاته وه كه سیكی مه غریبی موسولمانی هینابوو كه خاچه رسته كان ماوه یه كه ی نۆر بوو دیلیان كرده بوو وهك دیاری به ك بۆ سولتان ئه ویش دیاری به كه ی وه رگرت و ئازادی كرده به رێزه وه نۆردراوه كه ی به رێخست^۱. میژوو نووس ئیبن شه دادیش ئه و هۆكارانه ی ناشكرا كرده وه كه له پشت ئالوگۆر كرده ی نۆردراوه كانه وه بووه ده لێ: مه به ستی خاچه رسته كان له ناردنی ئه و نامه نه زانینی به هیزی و لاوازی ده روونی موسولمانه كان بوو، مه به ستی موسولمانه كانیش له وه رگرتنی نامه كان زانینی هه مان شت بوو لای خاچه رسته كان^۲.

قوناعی دووهم: له ۹ی جه مادی دووه می سالی ۵۸۷/ ۴ی یۆلیۆی ۱۱۹۱ز داو له كاتی هه لگیرساندنی جه نگ له نێوان موسولمانه كان و خاچه رسته كاندا له عه ككاو كاتێ كه پاسگا ئیسلامیه كه ی عه ككا بپاری دا واز له جه نگ و كوشتار بێنیت و ئه مه شیان به نامه یه ك بۆ ریتشارد نارد و ئه ویش ئه مه ی ره تکر ده وه، به لام له هه مان رۆژدا سێ نۆردراوی نارد بۆ لای سه لآحه دین بۆ داوای میوه و به فر، نۆردراوه كانیش باسی ئه وه یان كرد كه پێشه نگ و فه رمانه ی ئسبتاریه سبه ینی دیت بۆ قسه كردن له باره ی رێككه وتنه وه هه روه ها سه لآحه دین ریزی له نۆردراوه كاندا سه ردانی بازاپی سه ربازه كانی پێكردن و له هه مان رۆژیشدا گه پانه وه سه ربازگه كه ی خۆیان، پاش ئه وه ش شاری عه ككا راده ستی خاچه رسته كان كراو سه لآحه دینیش پێشوازی له نۆردراوه كان كرد بۆ مه سه له ی

^۱ تاریخ الحروب الصلیبة، محمود سعید عمران، ل: ۱۷۵.

^۲ تاریخ الحروب الصلیبة، محمود سعید عمران، ل: ۱۷۵.

به به ده سته وه دانی عه ککا، نه مهش لایه نیکه ته نها په یوه ندی به شاری عه ککاوه هه یه، وهك پیتشت روونمان کردیه وه وه په یوه ندی به ناوه پوکی مه سه له ی ناشته وایی گشتیه وه نییه که له م لاپه رانه دا تاوتوی ده که ین^۱. لاپه ره ۹۴۳ نیه واته په پهك به و ناوه وه نیه.

قوناغی سییه م: قوناغی سییه می گفتوگوزکانیش، له قوناغی پیش جهنگی نه رسوفدا بوو، نه وه بوو له یازدهی شهعبانی ۵۸۷هـ/ سیتی سیپته مبهری ۱۱۹۱زدا چهند نیردراویک له لایه نی خاچه رسته کانه وه هاتن و داوی قسه کردنیان له گه ل مه لیک عادل کردو، رییان پیدراو نا کامی قسه کانیش نه وه بوو که: جهنگ دریزه ی کیشاوه وه له هردو لا چهندین پاله وانکورزراوه، نیمهش بۆ سه رختنی فرهجه کانی که نار ده ریا هاتووین و جا ئیوه له گه ل نه واندا ریك بکه ون و باهه ریه که مان بگه ریته وه بۆ شوینی خوی، سه لآحه دینیش به ناوه پوکی قسه کانی نیردراوه کانی زانی و نامه یه کی نووسی بۆ مه لیک عادل برای داوی لیکرد که دریزه بدات به گفتوگوزکان له گه ل ریتشاردا هه تاوه کو کومه کی به موسولمانه کان ده گات. نه وه بوو رۆزی دواتر مه لیک عادل له گه ل پاشا ریتشارد شیردل دا کوبویه وه هیمفری سید تبزین وه رگپری نئیوانیان بوو، مه لیک عادل پرسپاری له ریتشارد کرد ده رباره ی مرجه کانی بۆ ناشته وایی، نه ویش وتی: "هه مو ناوچه کانمان بۆ بگپنه وه و بچنه وه بۆ ولاتی خۆتان، نه مهش گه رانه وه بۆ پیش جهنگی حطین ده گه یه نیت، مه لیک عادلش نه م جوړه مرجه نه ی قبول نه کردو به توندی وه لامی پاشای ئینگلیزی دایه وه، چهند قسه یه ك چوو به به ینیاندا که پیوستی کرد پاشای ئینگلیز و هاوه لانی شوینه که به جیبه یلن، پاشان جهنگی نه رسوف روویدا که تیایدا هیژه خاچه رسته کان سه رکه وتن هه رچه نده سه رکه وتن که یان یه کلاکه ره وه نه بوو، پاش هشت رۆژ له کاتی مانه وه ی خاچه رسته کان له یافادا به سه رکردایه تی ریتشارد وه سستانی سه لآحه دین به رووخاندنی شاری عه سقه لان، له تۆزده یه می شهعبانی سالی ۵۸۷هـ/ یازدهی سیپته مبهری ۱۱۹۱زدا که سانیک له لایه ن مه لیک عادل وه گه شته لای سه لآحه دین و ناگاداریان کرده وه له وه ی که خاچه رسته کان له گه ل مه لیک عادلدا ده رباره ی سولج و ریککه وتن قسه یان کردوه وه مرجه کانیشیان بریتییه له گپانه وه ی ناوچه کانی که نار ده ریا، سه لآحه دینیش داوی له عادل برای کرد که ده رگای گفتوگو بکاته وه به هوی نه و بیزاریه ی له ریزی موسولمانه کانداه به دیده کرد، هه روه ها داوی دریزکردنه وه ی ماوه ی دانوستانه کانی لیکرد هه تاوه کو به ته وای عه سقه لان ده پوخینیت.

^۱ تاریخ الحروب الصلیبیه، ل: ۱۷۷

له چه ند رۆژی دوايشدا روداويك روويدا كه گرنگى خۆى هه بوو له ميژووى شالاوى سيپيه مى خاچپه رستيدا، ئه وه بوو له دواژدهى ره مه زانى سالى ٥٨٧هـ/ سيپيه مى ئوكتۆبه ردا نيژدراوه كانى كونراد سه رچاوه عه ره بيه كان به مه ركيز ناويان ده به ن گه شتته لاي سه لاحه دين، دياره كونراد هه ستي كردبوو كه خاچپه رسته كان ده يانه وي ده ست به سه ر صوردا بگرن، بۆيه خۆى له هيزه خاچپه رسته كان جياكرده وه ناردى بۆ لاي سه لاحه دين و داواى سولجى كرد له به رامبه ر ده ست هه لگرتن له صيداو به يروت بۆى، له به رامبه ريشدا ئه وه له ده ستيت به راگه ياندى دوژمنايه تى خۆى بۆ ريتشاردو به هيزه كانيه وه گه مارۆى عه ككا ده دات و ده ستي به سه ردا ده گريت ئاشكراشه كه كونراد زۆر ناپاك و خيانه تكار بوو، بۆيه سه لاحه دين ويستي له نيه تپاكى دلتيا ببيت ئه وه بوو له سه ره تادا داواى گه مارۆدانى عه ككاو ده ست به سه راگرتنى ليكرد، پاشان ئازادكردنى ديله موسولمانه كان له عه ككاو صوردا پاشان سه لاحه دين عه ككاو صورى بدات به ده سته وه، له ئىوارهى هه مان رۆژيشدا نيژدراوه كانى پاشا ريتشارد هاتنه وه بۆ گفتوگۆكردنى دووباره ده رباره ي مه سه لى سولج هه روه ها ريتشارد به ناردنى بالۆيزى كونرادى زانى بۆ لاي سه لاحه دين و گه راپه وه بۆ عه ككا بۆ هه ولدان بۆ هه لوه شانده وه ي بيرۆكه ي ريككه وتن كه كونراد هه ولتى بۆ ده داو كاركردن له پيتناو گيرانه وه ي كونراد بۆ ريزى خاچپه رسته كان، گومانيش له وه دا نيه كه ئه م رووداوه سه لاحه دينى له راده ي ئه و دووبه ره كيه ئاگادار كرده وه كه كه وتوه ته ريزى خاچپه رسته كان به تاييه ت له نتيوان خاچپه رسته كانى ناوچه كه و نه وانه ي كه له ئه و روپاوه هاتبوون، هه روه ها ريتشارد دره كى به وه كرد كه نه وه ي كه كونراد كردويه تى گوريزيكه و ئاراسته ي ئه و شالاوى سيپيه مى خاچپه رستى كراوه كه باجى زۆرى داوه له پيتناو به رگريكردن له خاچپه رستانى ناوچه كه، ئه مه ش كاريگه رى زۆرى هه بوو له سه ر پيره وي گفتوگۆكان و مه رجه كانى له قوناغه كانى داها تودا^١.

قوناغى چواره م: له بيه ست و چوارى ره مه زانى سالى ٥٨٧هـ/ پاژده ي ئوكتۆبه رى ١١٩١زدا نيژدراويك له لايه ن پاشاي ئينگليزه وه به ئه سپيكه وه كه ديارى بوو بۆ مه ليك عادل له به رامبه ر دياريه كدا كه پيشتر مه ليك عادل ناردبووى به ريكه وت، ئه مه ش پيشه كيه ك بوو بۆ قوناغى چواره مى گفتوگۆكان، داوى دوو رۆژيش ريتشارد به نيژدراويكدا داواى له مه ليك عادل كرد كه نوينه رى بنيرييت بۆ قسه كردن ده رباره ي سولج، مه ليك عادلش به دم داواكه يه وه چو نوينه ريكي نارد له گه ل ريتشارددا كۆبووه وه، ريتشارديش له كۆبوونه وه كه دا وتى: موسولمان و خاچپه رسته كان تيا چوون و ولاتيان ويران بوو له ده ست هه ردوو لا ده رچوو سه رو مالى هه ردوو لا تيا چوو، ئه م

^١ تاريخ الحروب الصليبية، ل: ١٧٧.

مهسه له یه حه قی خۆی پێدراووه همیشه باسی قودس و خاچ و قودسه، سه بارهت به قودس نه وه
 ئیمه هه رگیز دهست به رداری نابین هه تاوه کو یه کێکمان له ژياندا ماییت چونکه رووگه و
 په رستگامانه، بۆ ناوچه کانی تریش نه وه ئیمه روژناوای روباری ئوردنمان دهویت، خاچه کهش
 دارێکه و لای ئیوه هیچ نرخیکی نییه، به لām لای ئیمه به نرخه و باسوڵتان بیبه خشیته وه پیمان و
 هه ردوو لا ریکبکه وین و له ممهینه تیه بهرده وامه رزگارمان ببیت و پشوو بدهین.

کاتی داواکارییه کانی ریتشارد به مه لیک عادل گهشت، ههستا به ئاگادارکردنه وه ی سه لاهه دین
 نه میش له وه لāmه پاشای ئینگلیزدا وتی: قودس وهك چۆن مولکی ئیوه یه مولکی ئیمه شه و لای ئیمه
 گه وره تره هه تاوه کو لای ئیوه، چونکه شویتێ شهوره وی پێغه مبه رو جیی کۆبوونه وه ی
 فریشته کانه، جانابێ چاوه پێی نه وه بکریته که دهستی لیه لېگراین و هه رگیز ناشویرین قسه ی وا
 له ناو موسوڵماناندا بکهین، هه رچی ولاته که شه نه وه له بنه رته دا مولکی ئیمه یه و دهست
 به سه راگرتنی له لایه ن ئیوه وه شتیکی کاتی بوو به هۆی لاوازی موسوڵمانه کانه وه له و کاته دا،
 سه بارهت به خاچه کهش نه وه له ناو بردنی خیریکی گه وره ی تیا دایه به لای ئیمه وه نابیت
 که مته رخه می تیا دا بکهین مه گه ر له به رامبه ریه رژه ندیه کی گه وره تر دای، دوا ی سێ روژیش پاشا
 ریتشارد له یافا وه به چه ند پێشنیاری که وه گه راپه وه، کورته ی ئه م پێشنیاره ش نه وه بوو مه لیک عادل
 له گه ل شازاده جوانای پاشای پیشوی صقلیه و خوشکی ریتشارد دا هاوسه رگیری بکات، هه ردوو لا
 له قودس دا جینشین ببن و ریتشاردیش ناوچه کانی که نار ده ریای بخاته ژێر ده سه لاتیان وهك یافا و
 عه ککا و عه سقه لان و... تدو بیکات به پاشای که نار ده ریا سه لاهه دینیش ناوچه کانی که نار ده ریا
 راده ستی مه لیک عادل بکات و بیکات به پاشای که نار ده ریا ئه مه جگه له و ناوچانه ی که له ژێر
 ده سه لاتیدان، هه روه ها خاچی صلبوت بداته وه به ریتشارد و گونده کانیش بگێرێته وه بۆ داویه و
 ئه سبتاریه کان و قه لآو شورا کانیشیان بۆ هه ردوو لایان بیت، پاشان هه ردوو لا دیله کانیان
 ئالوگۆرپکه ن و ریتشارد بجێته وه بۆ ولاتی خۆی، کاتی ئه م پێشنیارانه به ده ست سه لاهه دین
 گه یشت خیرا پێی رازی بوو چونکه ده یزانی که ئه و مه رجان به ریتشارد جیبه جیبا کرێت و ئه مه ته نها
 فیل و ساخته یه، کاتی جواناش به پێشنیاری برا که ی زانی توو پ بوو سویندی به ئاینه که ی خوارد
 که ئه و کاره نه کات، هه ر بۆیه ریتشارد پێشنیاری به گا وروونی بۆ عادل کرد و ئه ویش ئه م کاره ی
 ره تکرده وه و ده رگای دانوستانی به کراوه یی هیسته وه.^۲

^۱ تاریخ الحروب الصلیبیه، ل: ۱۷۸، کتاب الروضتین، (۲/ ۲۸۶)

^۲ تاریخ الحروب الصلیبیه، ل: ۱۷۹.

قۇئاغى پىنچەم: قۇئاغى پىنچەمى گفتوگۇكان بەدوۋ ھىلى تەرىپ بەرئۆھ دەچوو، ھىلى يەكەم پەيۋەندى بەدانوۋستان لەگەل نۆينەرى كونراددا ھەبوو، ھىلى دوۋەمىش پەيۋەندى بەدانوستان لەگەل پاشاى ئىنگىلىزى رىتشاردەو ھەبوو، ئەم قۇئاغەش لە ۱۵ى شەوالى ۵۸۷ھ/ پىنچەمى تۆفەمبەرى سالى ۱۱۹۱زدا دەستى پىکرد كاتى كەرىنالد جارىيەى فەرمانپەرۋاى صەيدا ۋەك نۆينەرى كونراد گە يىشتە لاي سەلاخەدىن، لەدەقە مېژوۋىيەكانىشەو ھەبوو بۆمان دەردەكەوئىت كەدانوستانەكان لەگەل كونراددا رانەگىراو ھەبوو موسولمانەكان بەباشى مامەلەيان لەگەل نۆينەرەكەيدا كرد ھەتاو ھەكو چاوپىكەوتنى لەگەل سەلاخەدىندا دەست پىدەكات، پاش چوار رۆژ سەلاخەدىن پىشواى كرد لەرىنالد جارىيەو رىژىكى زۆرى لىئا، سەرچاۋە ئىسلامىيەكانىش كونراد بەسەرسەختىرەن بەھىژتەن فەرماندەى خاچەرىست دەزانو پىشنىارەكەى كونرادىش خۆى لەدەست ھەلگرتنى موسولمان لەصىدادا دەپىنەو ھەل بەرامبەر بەستنى ھاۋپەيمانىتى لەگەل موسولمانەكاندا دۇ بەھىژەكانى شالۋى سىيەمى خاچەرىستى و ئاشكراكردى دژايەتى خۆى بۆيان، سەلاخەدىنىش گوئى بۆ ئەم پىشنىارە گرت لەنۆينەرى كونرادەو ھەل ئىنى پىدا كەدواتر ۋەلامى بداتەو، لەھەمان رۆژدا ھەمفرى سىد تەبىنى نۆينەرى پاشاى ئىنگىلىزى رىتشارد گەشتە بەرەو ھە سەلاخەدىنىش پىشواى لىكردو پىشنىارەكانى پىشكەش كرد، شاينى باسە بەدرىژايى ئەم دانوستانانەش جەنگ ھەر بەدەوام بوو لەچوارى رەبىعى يەكەمى ۵۵۸ھ/ بىستى مارسى ۱۱۹۲زدا مەلىك عادل قودسى بەجىھىشت بەپىشنىارىكى دىبارىكراوى سولخەو كە تىايدا ھاتىبوو خاچەرىستەكان دەتوانن شارى بەيروت بخەنە ژىر دەسەلاتى خۇيانەو ھەمەرجىك كە بەوئىرانى بىمىنىتەو ھەئاو ھەدان نەكرىتەو، ھەرو ھەا شوئەكانى تىرشو خاچى صلبوتىشيان پىدەدرىتەو ھە قەشەيەكى فەرەنجىش دىارى بكرىت بۆ كلئىساي قىامەو دەرۋازەكانى قودس بۆ خاچەرىستەكان والابكرىت بۆ سەردان بەمەرجى چەكيان پىنەبىت^۱، پالئەرى ئەم پىشنىارەش نۆيانەش ئەو ماندوو بوونە زۆرو دوورى ولات قەرزارى ھەبوو كە موسولمانەكان بەدەستى ھەدانئالاند، ھەرو ھە ئارەزوۋى پاشا رىتشارد بۆ رىككەوتن و گەپانەو ھە بۆ ولاتەكەى زىادى كرد كاتىك نىردراۋىك گەيشتە سەربازگەكەى و ئاگادارى كردهو كە ئەمىر يوحەناى براى بەنيازى گرتنە دەستى دەسەلاتو دەستگرتنە بەسەر ئىنگلەراداۋ بەناۋى گەورە ھەزىرانى ئىنگلەرو ھە بانگەپىشتى دەكات بۆ گەپانەو ھە بۆ ئىنگلەرادا، ئەم ھەوالانەش رىتشاردىان نىگەران كرد، ئەمە جگە لەو ھەى كە لەنەزىكەى بىستى مارسى ۱۱۹۲ز/ چوارەمى رەبىعى يەكەمى ۵۸۸ھ دا ھىۋى دۆقى بىرجاندىا

^۱ تاريخ الحروب الصليبية، ل: ۱۸۱.

که سه‌رپه‌رشتی پاشماوه‌ی سوپای فره‌نسی ده‌کرد هه‌ستا به‌پاشه‌کشه پیکردنی سوپاکه‌ی له‌سه‌ریازگه‌که‌ی ریتشارده‌وه به‌بیانوی شه‌وه‌ی که‌پاشا ئازوقه‌ی پتویستیان بۆ دابین ناکات، له‌مانگی دواتریشدا کونراد تیرۆرکرا وه‌ک پێشتر باسمان کردو قۆناغیکی نوێ له‌دانوستان ده‌ستی پیکرد له‌بارودۆخیکی جیاوازا به‌هۆی نه‌مانی کونراد له‌سه‌ر شانوێ سیاسه‌تی خاچه‌رسته‌ی و تیکچوونی بارودۆخی ئینگلنه‌را که‌وای ده‌خواست پاشای ئینگلیزی کوتایی به‌جه‌نگ بێنیت و بگه‌ڕێته‌وه بۆ ولاته‌که‌ی^۱.

قۆناغی شه‌شه‌م: قۆناغی شه‌شه‌م و کوتای داوستانه‌کان درێژخایه‌ن و ئالۆز بوبوو نزیکه‌ی پێنج مانگی خایاند^۲، له‌ ۲۲ی شه‌عبانی ساڵی ۵۸۸ه‌/ ۲ی ئه‌یلوولی ۱۱۹۲زدا نوێنه‌ره‌کانی سه‌لاحه‌دین دوا پێشنیاریان بردو ریتشاردیش واژوی کردو نوێنه‌ره‌کان ناوی خۆیان له‌ته‌نیشت ناوی شه‌وه‌وه له‌ریککه‌وتنه‌نامه‌که‌دا جێگیر کرد که‌ بره‌گه‌کانی پیکهاتبوو له:

• ناوچه‌ که‌ناریه‌کان له‌صوره‌وه له‌باکوڕه‌تاوه‌کو یافا له‌باشوره‌وه به‌قیساریه‌و حه‌یفاو ئه‌رسوفیشه‌وه ده‌دری٢ به‌خاچه‌رسته‌کان.

• عه‌سقه‌لان به‌ده‌ست موسوڵمانه‌کانه‌وه ده‌بێ٢ به‌مه‌رجی بپه‌وختن در٢.

• ناوچه‌کانی اللودره‌مله له‌نێوان هه‌ردوو لادا دابه‌ش ده‌کری٢.

• خاچه‌رسته‌کان مافی خۆیانه‌ ئازادانه‌ سه‌ردانی قودس بکه‌ن.

• موسوڵمان و خاچه‌رستان مافیان هه‌یه‌ هه‌ریه‌که‌یان بچه‌ ناو خاکی شه‌وه‌ی تریانه‌وه.

• ماوه‌ی شه‌م ریکه‌وتنه‌ سه‌ئال و سه‌ئ مانگه‌

هه‌روه‌ها سه‌لاحه‌دین به‌مه‌رجی دانا‌بوو که‌ ناوچه‌ی حه‌شیشیه‌کان بکه‌وێته‌ چوار چێوه‌ی سوله‌وه به‌مانای شه‌وه‌ی که‌ئهو ناوچه‌یه‌ی که‌ئهو ده‌ستان به‌سه‌ردا گرتوه‌و به‌به‌شیک له‌ ناوچه‌ ئیسلامیانه‌ داده‌نری٢ که‌ ریککه‌وتنه‌نامه‌ ده‌یانگرتوه‌، له‌به‌رامبه‌ریشدا ریتشارد شیردل به‌مه‌رجی دانا که‌ فره‌مانه‌ره‌وای شه‌نطاکیه‌و طرابلس^۳ بێنه‌ ناو ریککه‌وتنه‌که‌وه کاتێ که‌ ریککه‌وتنه‌که‌ جێبه‌جێکرا، جه‌نگاوه‌ره‌ موسوڵمانه‌کان له‌گه‌ڵ خاچه‌رسته‌کاندا تیکه‌لبوون و کۆمه‌لێ له‌موسوڵمانه‌کان بۆ بازگانی به‌ره‌و یافا به‌ریککه‌وتن، هه‌روه‌ها ژماره‌یه‌کی زۆر له‌خاچه‌رسته‌کان بۆ حه‌ج کردن روویان کرده‌ قودس و سه‌لاحه‌دینیش داوای له‌سه‌ریازه‌کانی کرد که‌ بیانپاریزن

^۱ هه‌مان سه‌رچاوه‌، ل: ۱۸۲

^۲ هه‌مان سه‌رچاوه‌، ل: ۱۸۲

^۳ تاریخ الأیوبیین، ل: ۲۰۲، الدبلماسیه‌ الإسلامیه‌، ل: ۳۹۴.

اوره کو مه راسیمی هه ج نه نجام ده دهن و ده گه پښه وه بۆ ولاته کانیان^۱. ده رنه نجامه کانی شالاوی به می خاچه رستی و گرنګترین رووداوه کانی پیش کۆچی دواپی سه لاهه دین:

- به گه پانه وهی ریتشار د شیردل بۆ ولاته که ی، شالاوی سییه می خاچه رستی به کۆتا گه یشته و جاریکی تر کۆمه لئ نه میرو پاشای له م شیوه هوو ناکه نه پۆژه لاتئ نیسلای، هه رچه نده نه وروپای رۆژئاوایی له و کاره دا یه کی گرتبوو هه لمه تیکی گه وره ی پیکه وه نابوو، به لام نه و ده رنه نجامانه ی که ده سستی که وت زۆر که م بوون، نه وه ش که روویدا له نازادکردنی صوردا له سه ر ده سستی کونراد دی مونتیفرات و به ده مه وه چوونی طرابلس له لایه ن که شتیگه لی صقلیه وه نه وه پیش گه یشته ی شالاوی سییه می خاچه رستی بوو، ته وای نه و کارانه ش که نه وان تیایدا به شدار بوون له ده سستگرتن به سه ر عه ککاو شاره که ناریه کان تا یافا تیپه ر نه ده بوو جگه له دوورگه ی قوبرس، به لام یه ک نامانجیان به دیهینا که نه ویش کۆتایهینان بوو به نازاد سازیه کانی سه لاهه دین^۲.

- میژوونوسان شالاوی سییه می خاچه رستی به یه کک له هه لمه ته شکستخواردوو هه کان له قه له م ده دهن له میژوی جه نګه کانی خاچه رستیدا، چونکه نه و نه نجامانه ی که تییدا به دیهاتن گونجاو نین له گه ل نه و هه وله زۆر زه به نده ی که بۆی درا نه مه جگه له وه ی که نه یتوانی نه و نامانجه بپیکت که له پیناویدا هاتبوون که بریتی بوو له سه ندنه وه ی به یتولمه قدیسدا له ده ست موسولمانه کان.

- نه و باروودۆخه سیاسی و سه ریا زییه ی که نه م شالاوه ی پیادا تیپه ر بوو رۆلی هه بوو له نه و کۆتاییه شکستخواردوو هه دا، چونکه له توانای هیچ سوپایه کدا نیه که سه رکردایه تیه کی یه کگرتووی نه بیته و ناکۆکی په رته وازی کردیته و له زه وی بیگانه دا جه نګایه که سه رکه وتن به سه ر سوپایه کدا به ده ست بیته که یه کریزو یه ک نامانج کۆی کردبنه وه و له ژیر سایه ی یه ک سه رکرده ی وه ک سه لاهه دیندا جه نګابن.

- هینانی ناکۆکیه سیاسیه کانی نیتوان پاشای فه رهنساو ئینگلته را بۆ رۆژه لات هه رچه نده به روا له ت له سه رچاوپۆشی کردن ووه لاوه نانی لپی ریکه و تبوون پیش نه وه ی له نه وروپاوه به ریکه ون.

۵- جیاوازی مۆرکی روحی شالاهه، چونکه پاپا رۆلئیکی گه‌وره‌ی تیا‌دا نه‌ده‌بینی وه‌ک له‌شالای یه‌که‌مدا به‌دیده‌کراو مۆرکیکی سیاسی به‌سه‌ریدا زال بوو به‌هۆی نه‌و باکگراونده جیاوازو دژ به‌یه‌کانه‌ی که هه‌لی گرتبوو^۱.

۶- خۆپاگری و یه‌که‌پیزی به‌ره‌ی ئیسلامی پاش نه‌مانی ململانیی ئاینی و سیاسییه‌کان نه‌مه‌ سه‌رباری پاشه‌کشه‌ کردنی هه‌یزی موسوڵمانه‌کان به‌هۆی ماندوو‌بوونه‌وه‌، چونکه ده‌بوا‌یه هه‌یزه ئیسلامیه‌کان به‌به‌رده‌وانی له‌هه‌یش کردن و کرده‌ی سه‌ربازیدا بوونایه به‌دره‌ژایی سێ سال و له‌بارودۆخیکێ نا‌اسایدا، نه‌مه‌ سه‌رباری نه‌وه‌ی که سه‌لاحه‌دین توانی هه‌موو نا‌کوکی و نا‌ره‌زاییه‌کانیان به‌شێوه‌یه‌کی ژیرانه‌ چاره‌سه‌ر بکات بۆ نمونه‌ نه‌و نا‌کوکیه‌ی که له‌نیوان کوردو تورکمانه‌کانی ناو سوپاکه‌یدا روویدا^۲، نه‌گه‌ر ره‌حمی خواو پاشان سه‌رکردایه‌تی سه‌لاحه‌دین نه‌بوا‌یه نه‌وه‌ زیانه‌کان زۆرو چاوه‌پوان نه‌کراو ده‌بوون، به‌لام سه‌رکردایه‌تی به‌هه‌یزی سه‌لاحه‌دین و خۆپاگری موسوڵمانه‌کان له‌به‌رامبه‌ر نه‌مه‌ هه‌لمه‌ته‌ درنده‌یه‌دا پاشاکانی نه‌و روپای شله‌ژاندو پلانه‌کانیان شیکست په‌یته‌ناو نه‌یانتوانی بیتولموقه‌ده‌س بگه‌ینه‌وه‌، نه‌مه‌ش به‌سه‌رکه‌وتنیکه‌ی مه‌زن داده‌نری‌ت بۆ سه‌لاحه‌دین سه‌رباری نه‌و زیانانه‌ی که له‌موسوڵمانان که‌وت.

۷- نه‌م شالاهه‌ به‌وه‌ ناسرا بوو که‌ تیگه‌یشتنیکه‌ی زۆری له‌گه‌ل موسوڵمانه‌کاندا لیکه‌وته‌وه‌و هه‌ردوو لا په‌یوه‌ندی توندوتۆلیان پیکه‌وه‌ هه‌بوو، به‌لکو له‌مه‌ش تپه‌په‌بوو بۆ په‌یشنیا‌رکردنی پرۆژه‌ی ریککه‌وتن و ناردنی میوه‌و به‌فر بۆ ریتشارد شیردل له‌کاتی نه‌خۆشیه‌که‌یداو ناردنی پزیشکی تایبه‌تی سه‌لاحه‌دین بۆ چاره‌سه‌رکردنی^۳. نه‌م تیکه‌لاویه‌ش چه‌ند سودیکه‌ی هه‌بوو بۆ فره‌نجه‌کان له‌وانه‌:

أ- زۆر زانست و زانیاریان له‌موسوڵمانه‌کانه‌وه‌ گواسته‌وه‌ که له‌وکاته‌دا بلاو بوو له‌نیوانیانداو چه‌ندین کتێبیا‌ن دا‌نا که نو‌یگه‌ری و نه‌و زانستانه‌ی زۆرو دا‌نانی یاسای بۆ نه‌و زانستانه له‌خۆگرتبوو^۴.

^۱ تأریخ الأیوبیین، ل: ۲۰۵.

^۲ تأریخ الأیوبیین، ل: ۲۰۵.

^۳ هه‌مان سه‌رچاوه‌، ل: ۲۰۵، الفتوح الاسلامیه عبر التاریخ، ل: ۲۹۹.

^۴ أسباب الضعف فی الأمة الاسلامیه، ل: ۲۱۸.

ب- چەندىن پىشە سازى و ھونەريان گواستەو ەك پىشە سازى چىنىن و بۇياخكردن و بەندەر سازى و كانزاكان و شوشە سازى و ھەروەھا ھونەرى بىناسازىيان گواستەو ەك گواستەو ەيەش كارىگەرى قوللى ھەبوو لەسەر ژيانى پىشە سازى و بازىرگانى و ھونەرى نەوروپا، گۇستاف لۇبۇن دەلى: لەموسولمانەكانەو ە نەوروپىيەكان ھونەرى چىنىنى ئاوريشم و بۇياخكردنى پىروردەكارىيان ەگرگرت و.... زۆرى نەخاياند ھونەرى بىناسازى لەنەوروپادا بەتەواوى گۇرا^۱.

ج- كارىگەر بوونى شارستانى رۇژئاوا بەشارستانى ئىسلامى بەشىئەيەك كە بوو ەھى گەشەكردن و بوژانەو ەى شارستانى رۇژئاوا، ئەگەر جەنگەكانى خاچەرىستىش نەبوايە نەو ەكەشەى شارستانى خۇرئاوا بۇ ماو ەيەكى دورو درىژ دوا ەكەوت، رۇژھەلاتناسە دادگەرەكانىش دانىيان بەم راستىدا ناو ەپىش نەو ەى مېژوونووسە موسولمانەكان باسى بكن^۲.

لۇبۇن دەلى بەلام ئەگەر سەيرى نەو ەرنەنجامە دورانە بكن كە لەجەنگەكانى خاچەرىستى كەوتنەو ە، نەو ەگرنگى نەو ەرنەنجامانەمان بۇ ەردەكەوت، لەراستىدا پەيوەندى رۇژئاوا بەرۇژھەلاتەو ە بەدرىژايى دوو سەدە واتە ماو ەى مانەو ەى خاچەرىستان لەولاتانى ئىسلامىدا گرنگرتىن ھۇكار بوو بۇ گەشەكردنى شارستانى نەوروپا، بەم پىيەش جەنگەكانى خاچەرىستى چەند ەرنەنجامىكى لىكەوتو ەتەو ە جيا لەوانەى كەخۇى مەبەستى بوو ە، ديارە رۇژھەلات شارستانىكى پىشكەوتوى ھەبوو بەھى موسولمانەكانەو ە، بەلام رۇژئاوا لەكاتەدا لەدەرياي دواكەوتوى و درندەيدا نقرم بوو بوو^۳. نەمەبوو كە نەوروپا لەجەنگە خاچەرىستىيەكانەو ە دەستى كەوت، جانەگرچى زىيانى زۆرو شكستى كوشندەى توش بوو نەيتوانى بدىيىنىت نەو ە مەبەستەشى بەدينەھىنايت كە لەپىناويدا ھاتبوو كە ئەويش گىژانەو ەى بەيتولمەقدىسدا بوو، بەلام توانى دەستكەوتى زۆر بەدەست بىنىت كە نەوروپاي بوژاندەو ەو بەخىرايى شارستانى پىگەياند^۴. سەبارەت بەموسولمانەكانىش نەو ە خاچەرىستەكان ھىچ شتىكىيان نەبوو كە ئەمان سودى لىبىنن، چونكە ئەوان لەپەفتارىاندا ەك گيانلەبەرى درندە وابوون و دۇست و دوژمىيان تالان دەكردو

^۱ حضارة العرب، ترجمة عادل زعير، ل: ۳۲۶، ۳۲۷.

^۲ أسباب الضعف في الأمة الإسلامية، ل: ۲۱۹.

^۳ حضارة العرب، ل: ۲۲۳-۲۲۴.

^۴ أسباب الضعف في الأمة الإسلامية، ل: ۲۱۹.

پیکه وه سهریان ده‌بیرن^۱، ئۆسقیفی عه‌ککاش جاک دوفیتری وه‌سفی داگیرکه‌ران ده‌کات ده‌لئ: له‌به‌ره‌ی جه‌نگدا ته‌نها بی باوه‌پو مله‌پو دزو زیناکه‌رو پیاو کوژو. خیانه‌تکارو قه‌شه‌ی به‌دره‌وشت و ژنه‌گاوه به‌دره‌وشته‌کانیان تیا‌دا ده‌بیرن^۲. هه‌روه‌ها له‌گه‌ل شالاوه‌که‌دا سسوپای به‌دره‌وشته‌کان هه‌بوون که به‌تایبه‌ت بۆ رابواردنی جه‌نگاوه‌ره‌کان هینرا بوون و ته‌نها بۆ خاچه‌رسته‌کانیش نه‌بوو به‌لکو که سه‌ خراپه‌کارو به‌دره‌وشته‌کانی ناو موسولمانه‌کانیشی ده‌گرته‌وه^۳، ئیبن که‌ثیر ده‌لئ: کۆمه‌کی فره‌نجه‌کان له‌ده‌ریاوه ده‌هات و ئافره‌ته‌کانیان به‌نیه‌تی کوشتارو هه‌ندیکیان به‌نیازی رابواردنی جه‌نگاوه‌ره‌کان ده‌هاتن هه‌تاوه‌کو له‌غهربیدا هاوسه‌رگیریان له‌گه‌لدا بکه‌ن و خزمه‌ت و پشودان و هاوسه‌رگیریان ده‌ست بکه‌وێت، چونکه‌ نه‌گه‌ر نه‌مه‌یان ده‌ست بکه‌وێت نه‌وه خۆپاگری ده‌نوێتن له‌جه‌نگ و غهربیدا، ته‌نانه‌ت زۆریک له‌خه‌لکانی خراپه‌کاری ناو موسولمانه‌کانیش پشتگیریان ده‌کردن به‌هۆی نه‌و ژنانه‌وه‌و نه‌مه‌ش بلآو بوویه‌وه^۴، میژونوس نه‌بو شامه‌ش باسی نه‌وه ده‌کات که له‌کاتی گه‌مارۆدانی عه‌ککادا له‌لاین خاچه‌رستانه‌وه: که‌شتیه‌ک گه‌یشته به‌ره‌وه که سێ سه‌د ئافره‌تی فره‌نجی جوانی تیا‌دا بوو له‌دوورگه‌کانی ناو ده‌ریاوه هاتبوون بۆ رابواردنی سوپای بیگانه، خۆیان ته‌رخانکردبوو بۆ گه‌نجه‌کان و نه‌م کاره‌شیان به‌خیریکی گه‌وره ده‌زانی چونکه‌ نه‌وان به‌ته‌نگ و هانای لاو که‌سانی غهربه‌وه ده‌چن^۵، هه‌روه‌ها ده‌لئ: ژنانیش هاتن بۆ به‌شداریکردن له‌شالاوی خاچه‌رستیدا و هه‌ندیکیان زریق‌شیان له‌به‌رکردبوو هه‌تاوه‌کو خۆیان له‌جه‌نگه‌کاندا به‌شدار بن چونکه‌ نه‌و کاره‌یان به‌په‌رستش ده‌زانی^۶، هه‌ندیکیان خۆیان ته‌رخانکردبوو بۆ رابواردن و تیرکردنی ئاره‌زووی جه‌نگاوه‌ره‌کان بۆ ریگرتن له‌بیزاری و ماندوو‌بوونیان^۷.

۸- تیگه‌یشتن بۆیه‌رژه‌وه‌ندی و زیانه‌کان: سولحی ره‌مله به‌هۆی چه‌ند بارودۆخیکی سیاسی و سه‌ربازیه‌وه بوو که سه‌لاحه‌دینی ناچارکرد پێی راژی بی‌ت، هه‌رچه‌نده ده‌یزانی که هه‌لوێستی فره‌نجه‌کان لاوازه، چونکه‌ راویژکارانی پێیان وابوو که گه‌رانه‌وه‌ی هیژه

^۱ هه‌مان سه‌رچاوه، ل: ۲۲۰.

^۲ أسباب الضعف في الأمة الإسلامية، ل: ۲۲۲

^۳ أسباب الضعف في الأمة الإسلامية، ل: ۲۲۲

^۴ البداية والنهاية ل: أسباب الضعف في الأمة، ل: ۲۲۲.

^۵ كتاب الروضتين (۱/۲)، الجهاد والتجديد، ل: ۲۸۱

^۶ الجهاد والتجديد، ل: ۲۸۱

^۷ الجهاد والتجديد، ل: ۲۸۱.

فره نجه كان بۆ ولاته كانيان له به رژه وهندي ئه وانه و مانه وه شيان ده بېته هۆي هاتنى هيزى
 نه وروپى زياتر كه زيان به خشه بۆ سه ريارگه ئىسلامى^۱، نه گهر سه رنجى ميژوى نه و
 ريكه و تننامه و ناگر به ستانه بدهين كه موسولمانه كان له گه ل خاچه رسته كاندا
 به مؤريانكر دوه، وهك عماده دين نوره دين ممرود زه نكي و سه لاهه دين نه وه تيبينى دهك ن كه
 چه ند ئامانجىكى ديارىكراوى هه بوو كه نه ویش ره خساندى بوار بووه بۆ هيزه موسولمانه كان
 بۆ خو ئاماده كردن و به هيز كردنى توانا سه ريارىيه كان له پيئاو نه نجامدانى هيرشى نوئ بۆ سه ر
 دوژمن، زۆربه ئه م ريكه و تنانه ش له سه ر داواى خاچه رسته كان بووه و سه ركرده
 موسولمانه كانيش كه مته ر خه ميان نه ده نواند، چونكه به رژه وهندي ئه وانيشى تيدا بوو، چ بۆ
 رووبه روو بوونه وهى ميرنشينى تر بېت كه له گه لياندا ريكه و تننامه ئه نه بوويىت يان بۆ
 ئاسانكارى كردن بۆ موسولمانان و ئازادى هاتووچۆو گه شتيان له نيوان ميسرو ولاتى شام و
 ئاسانكردى هاتووچۆى كاروانه بازركانيه كان له ناوچه ئه ره بيدا، ياخود بۆ دهسته به ركردنى
 ئاسايش و دلنيايى بۆ كاروانه كانى حاجيان و جيبه جيكردى دروشمه كانى حه ج به بۆ
 مه ترسى، دوا سولحيش سولحى ره مله بوو، كه سئ سالى بۆ ديارى كراو سه لاهه دين
 راويژكاره كانى به پيويستيان زانى به هۆي خراپى بارى ته ندروستى سوپاكه ئى و نه و
 ماندوبوون و بيزارىيه ئه كه پوویتیكر دبوون، ئه مه يان به هه ليك ده زانى بۆ خو ئاماده كردن بۆ
 جه نگو پوويه پووونه وه كانى داهاتوو، هه روه ها ئيين شه داديش باسى نه وه ده كات كه
 سه لاهه دين به و ريكه و تنه رازى نه بووه، به لام به هۆي بيزارى سه ر بازه كانيه وه پيى قايل
 بووه^۲، هه روه ها ئيين شه داد پيى وايه كه نه و ريكه و تنه له به رژه وهندي موسولمانه كان بوو،
 چونكه پاش مؤركردنى سه لاهه دين كۆچى دوايى كردو نه گهر كۆچى دوايى له كاتى
 جه نكه كاندا بوايه نه وه مه ترسى زۆرى هه بوو بۆ موسولمانان، هه بۆيه ئه م ريكه ووتنه
 پشتيوانى و خوشبه ختى بوو^۳.

۹- كوژرانی ريتشارد شيردل: دواى ريكه و تنى ره مله ريتشارد شيردل له عه ككاوه له رڤى
 ده ریاوه به ره و ئينگلته را به ريكه و تو كه شتيه كه ئى له ده ریادا نوقووم بوو، به لام توانى
 به سه لامه تى خۆى بگه يه نيته كه نار ده ریا، پاشان به دزيه وه به زه وى نه مسادا تپه ر بوو

^۱ معاهدات الصلح والسلام بين المسلمين والفرنج، ل: ۴۳.

^۲ معاهدات الصلح والسلام بين المسلمين والفرنج، ل: ۵۷.

^۳ النوادر السلطانية، ل: ۲۳۵، معاهدات الصلح والسلام، ل: ۵۸.

هه تاوه كو له يه كيك له يانه كاندا له نزيك شارى فيه نا پټيانزانى له ۱۱۱ كانونى يه كه م/ ديسه مبهرداو راپټچكرا بۆ لای ليوبولدى دۆقى نه مسا كه تۆمه تبارى كرد به كوشتنى كونراد مونتيفراتو ويستى بيفروشى و دوژمنه كانى هاتن بۆ كرپنى به لام پاش ماوه يه كه راده ستى ئيمپراتور هنرى شه شه مى ئيمپراتورى ده وله تى جيّرمانى پيروز كراو له زينداندا مايه وه هه تاوه كو له به رامبه ر فديه يه كى زوردا نازادى كرد^۱، نازاد كردنيشى له مانگى نازار مارسى ۱۱۹۴ك بوو، پاشان دريژه ي دا به كوشتارى شازاده نه ياره كانى هه تاوه كو تيريكى كوشنده ي بهر كه وتو له ۲۶ى نازارى سالى ۱۱۹۱دا گيانى سپارد^۲.

۱- چەند داواكارىيەك لە ديوانى العزیزه وه: دواى رووخانى عەسقەلان لە جێنشینانی دیمە شقە وه نامه يه كه گيشت كه نامه يه كى به غداشى تيا دا بوو له ديوانى العزيز النبوى كه سى به شى له خۆ گرتبوو: يه كه م، گله يى كردن له مهليك المظفر (سه لآحه دين) به هوى روشنيه وه بۆ بكتمر، دووه ميش، گله يى كردن له مظفرالدين سه بارت به ده ستگير كردنى حه سه نى كوپى قفجاق و فه رماندان به گيرانه وه ي بۆ الكرخانى، سىيهم: فه رمانى دا به ناردنى القاضى الفاضل بۆيان هه تاوه كو چەند شتيكى پيوتريت، سولتانيش وه لامى داواكارى يه كه مى دايه وه به وه ي كه ئيمه فه رمانمان بۆ نه و كاره پينه كردوه، سه بارت به دووه ميش وه لامى وابوو كه كوپى قفجاق ده يشاريته وه كه چ خراپه كارىيەكى نه جامداوه، هه روه ها ده رباره ي سىيهم ميش وه لامى نه وه يه كه نه و به ته مه نه و نه خۆشه و ناتوانى جموجول بگات و^۳ بگاته عىراق، القاضى الفاضليش نامه يه كى پوزش هيتانه وه ي نووسى له وه ي كه ناتوانى بگاته ديوانى العزيزو له نامه كه شي دا ئهم دوو ديژه شعره ي نووسيه و:

ماكنت أول غزّة قمره	ورائد خدعته خضره الدّمن
مثّل لنفسك شخصي إني رجل	مثل المعيدي فاسمع بي ولا ترني ^۴
ويح الفرنجة بل امهم أوما	فيهم ليب على العلات يعتر
فكم نثرهم ضربا إذا انتظموا	وكم نظمته طعنا إذا انتشروا
كم قد سقيتهم ذلا فلا عجب	إن عربدوا سقها بالقوم قد سكروا

^۱ صلاح الدين الأيوبي، قدرى قلعجى، ل: ۳۲۹

^۲ صلاح الدين الأيوبي، قدرى قلعجى، ل: ۳۲۹

^۳ الموسوعة الشاملة في تاريخ الحروب الصليبية (۲۰۵/۲۴).

^۴ كتاب الروضتين (۲۸۵/۲).

إن يملك فلا بدع لجهلهم	تسعى إلى الأسد في غاباته الحمر
زاروا غوارا ولا تغني وقاحتهم	إذا أسودك في أبطاهم زاروا
فحام عن حوطة البيت المقدس لا	خوف وحاشاك من خوف ولا ضرر
هو الشريف وقد نادات معتصما	فما على مجده من بعدها حذر
وسوف تستغفر الأيام هفوتها	وتحصد الفنة الأوغاد ما بذروا
منعت طباء طباء المنحنى بأسودة	وأشد ما أسكوه فتك طبائه
فعلت بنا وهي الصديق لحاظها	كظبي صلاح الدين في أعدائه
سل عنه قلب الإنكثار قبان في	خفقانه ما نشت من أبنائه
لولاك أم البيت غير مدافع	ولسال سيل نذاك في بطحائه
وبكت جفون القدس ثانية دما	لترنم الناقوس في أفنائه

۱۱- توکمه کردنو به سه رکردنه وهی قودس پاش ریکه و تن: عماد ده لئ: سولتان پاش ریکه و تن گه پایه وه بؤ قودس بؤ به سه رکردنه وهی و ده سستی کرد به بنیاتنا وهی شوراکان و توکمه کردنیان و زیند و اگرتن و باشکردنی شوینه واره کانی، هه روه ها هه ستا به قولکردنی خه نده قه که ی و باشکردنی ریگا و بانه کانی، بازارپیکیشی به سه رجه م دوکانه کانی وه بؤ وه قفی خویندنگه زیاد کرد، له گه ل زهویه یک به باخه کانی وه و کاروباری سؤ فیه کانی ری که خست و وه قفی پیویستی بؤ دیاریکردن و نه و کلئسایه ش که له شه قامی قمامه دایه کرد به نه خو شخانه و ده رمان و پیداو یستی پزشکی نه و کاته ی بؤ گواسته وه، شورای قودسیشی به ده ورگومه زی صهیوندا گئرا و لکاندی به شاره که وه، هه روه ها بریاری حه جکردنیشی دا، به لام قه ده ر بواری نه دا و زور دلته نگ بوو به له ده سته چوونی پاشان مانگی ره مه زان مایه وه و خیره و چاکه ی به رده و امبوو، ولایه تی قودس و ده وریه ریشی دایه ده ست عیزه دین جور دیک و حسامه دین سیاروغی له سه ر کار لابرا و علم الدین قیصری خزمه تگوزاریشی کرده والی ناوچه کانی پشته وهی قودس، وه ک الخلیل و غه زه و داروم و عه سقه لان^۱.

نارپازیبونی القاضی فاضل به حه جکردنی سه لاحه دین: کاتئ القاضی الفاضل بیستی که سولتان به نیازی حه جکردنه نامه یه کی بؤ نووسی و داوای نه نجامنه دانی لی کرد، چونکه هیشتا فره نجه کان شامیان به جینه هیشتبوو قودسیشیان له بیر نه چوبو وه وه و متمانه ش به به لئین و بریاریشیان نه ده کرا، له بهر نه وه له گه ل رۆشتنی سولتان بؤ سه فه رو بلاؤ بوونه وهی سه ر یازه کانماندا گره نتییه ک نییه

^۱ کتاب الروضتین (۳۳۲/۴).

كه شه ويك نه ذهن به سهر قودسداو به يانی به ده ستيانه وه نه بيټ و له ده ست موسولمانان بچيت
 حه جه كه ش ببيت ته تاوانيكي گوره كه خوالي خوش نه بيټ، پاشان ده لي: حاجيه كاني عيراقو
 خوراسانيش نايادو سه ده زاريان سي سه ده زاريان زياتر نابن، نايا گره نتي نه وه ده كرنت
 كه نه و تربيت سولتان بو توله سه ندنه وه خوين پشتو تيكداني وه رزه ي حه چوه، نه مه ش ده بيته
 ميژوويه كي خراب په نانه گرم به خوا، نه م كاره خرابه دوور نيه روويداتو بو خه لكي گه وچ زور
 نيه، گه ورم به ده مه وه بووني خه لك و چاره سه ركردني كي شه كانيان له هه مو نه و شتانه گرنكتره
 كه له خوا نزيكمان ده خاته وه، نه مه ش ته نها دانه يه ك نيه، نه وه تا له ده ورويه ري ديمه شقدا هيته
 ستم له جوتياره كان بينراوه كه نازانم چون بارانيان بو ده باريت، هه روه ها خوسه پاندني خاوه
 زه ويه كان به سهر كرنيكاره كانداو نه و نازاوه يه ي كه له دولي بردي واللذبديني دا هه يه و شمشيريان
 خويني ليده تكيټ، نه مه جگه له و سه نگرانه ي موسولمانان كه پيوستيان به توكمه كردن هه يه و
 هيټاني نازووقه و كه ره سته ي سه ريازي و دياريكردني داهات و خه رجي گشتي يه كيټكن له نركه كان،
 چونكه ناكريت به بي داهات پاره خه رج بكريت و نه مه ش پيشتر قسه ي زورمان تيادا كره، به لام
 گه ورم مان كاري زوري بو هاته پيش و كاري به و شيويه به رده وام بوو. به لام دواتر بينيمان كه
 چون له و په ري ته نكانه دا به يتولمال خالي بوو، نه م نامه يه به لگه يه له سهر تيگه يشتني قولي
 القاضي الفاضل له مه به سته كاني شه ريعه ت و هه روه ها گرنگي بوني زاناياني خواويستمان له ته نيشت
 سه ركردنه سياسي و سه ريازيه كانه وه بو دوويات ده كاته وه. نه وه بوو سولتان سه لاهه دين گوئي بو
 ناموزگار يه كاني القاضي الفاضل گرتو سوپاسيشي كرد، برياري دا نه و سالة حه ج نه كات و نه م
 برياره شي گشتاند بو سه رجه م شويته كان، پاشان سولتان مانگي ره مه زاني پيروزي به نويزوو رزو
 قورثان خويندن له قودسدا به سهر بردو هه ركاتي وه فديكي گاوه كان سه رديانان بكردياه ريزو
 چاكه ي زوري ده نواند بو راكيشاني دليان به ره و نيسلام، نه وه بوو هه موو پاشاو سه ركردنه كانيان
 به دزيه وه سه ردياني القمامه يان. كردو له ناو جه ماوه ري گاوارندا له سهر خواني سولتان ناماده نه بوون
 به جوريك كه نه زانريت، به لام سولتان به گشتي له مه ناگادار بوو بويه زور ريزي ليده نان و چاكه و
 ره وشت به رزي پيشان ده دان.^۲

۱۲- گه پانه وه بو ديمه شق: له پينجه مي شه والي ۵۸۸ هـ دا سولتان له گه ل سه ريازه كانيدا سوار بوو
 له قودسه وه به ره و ديمه شق به ريكه وت عيزه دين جورديكي له قودسدا كرده جينشين و به هادين

^۱ كتاب الروضتين (۴/۳۳۴).

^۲ البداية والنهاية (۱۶/۶۴۶).

یوسفی کوپی رافعی کوپی تمیمی شافعیسی دانا به دادوهر تیایدا به وادی الجبیدا^۱ تپه‌پی و
 گیشته نزیك بیرى الداویه، پاشان گه‌شته نابلس و کاروباره‌کانیانی به‌سەر کرده‌وه و دواتر
 به‌جپیه‌شت و به‌هەر سه‌نگه‌رو شور و شاریکدا تپه‌پ بپوایه له‌بارودوخى خه‌لک و دارایی و
 تاوانکاری و کاره‌قه‌ده‌غه‌کراوه‌کان ده‌کۆلیه‌وه و له‌ریگه‌شیدا بوهیمۆندی فه‌رمانره‌وای
 نه‌نطاکیه هاته‌خزمه‌تى نه‌ویش ریژی رۆزی لیئاو پاره‌و خه‌لاتیکى رۆزی پپیه‌خشى، عیمادی
 کاتبیسش له‌م گه‌شته‌دا هاوپپى بوو شوین به‌شوین به‌قوناغ و قوناغ بۆی باسکردوین
 هه‌تانه‌وه‌ی که ده‌لئ له‌رۆژی دووشه‌مه‌دا له‌عین الجرّ^۲ بۆمرج بیوس^۳ و له‌وئ پیاو ماقول و
 ناودارانى دیمه‌شق هاتن و رۆزی سئ شه‌مه‌ له‌العراة^۴ لاماندا، له‌به‌ره به‌یانی رۆزی چوار
 شه‌مه‌ سازاده‌ی شه‌وال گه‌شتینه به‌هه‌شتی دیمه‌شق به‌سه‌لامه‌تى هه‌رچه‌نده هه‌تاهه‌تایه
 تیایدا نامینییه‌نه‌وه، سولتانیش چوار سال بوو به‌جپى هیشتبوو هه‌ریۆیه دیمه‌شق خۆی
 رازانده‌وه و ژن و پیاوی هاتنه‌ ده‌ره‌وه و چپشتینگا له‌هه‌مو و لاته‌کانه‌وه عاتنه‌ لای و
 پاشماوه‌ی نه‌و ساله‌ی له‌راوکردن و ئاماده‌بوون له‌یانه‌ی داد (دار العدل) و چاکه‌کاریدا به‌سەر
 برد، کاتى جه‌ژنى قوربانیش هات چهند شاعیریک به‌هۆنراوه‌یه‌ک ستایشیان کرد که تیایدا
 هاتوه:

لما قلت في التغزل شعرا	وأيها لولا تغزل عينها
أولى ما فيه أعمل فكرا	ولكانت مدائح الملك الناصر
مثل ما أوسع البرية برّا	ملك طبق الممالك عدلا
ويلقُ الهناء برّا وبحرا	فيحلّ الأعياد صوماً وفطرا
أضحى عليك على الهنات مُصرّا	يامُسرّ الطاعات لله إن
فتيها على الملوك وفخراً	نلت ما تبغى من الدين والدنيا
وملكت الدارين دنيا وأخرى ^۵	قد جمعت المجدين أصلاً وفرعاً

^۱ دوو قه‌لان پپیان ده‌وترتیت: حه‌بیبی سه‌رو خواروو له‌فه‌له‌ستین.

^۲ عین الجر: شوینیکى به‌ناویانگه له‌بیقاع له‌نیوان به‌عه‌به‌ک و دیمه‌شقا.

^۳ مرچ بیوس بیوس چپایه‌که له‌شام له‌دۆلی النسیم ی دیمه‌شقا.

^۴ العراة: گوندیکه له‌سەر گردۆلکه‌یه‌ک له‌شیۆه‌ی قه‌لایه‌کدا له‌نیوان راس‌العین و ننصبیبیندا

^۵ البداية والنهاية (۶۷/۱۶).

۱۳- تۆمه تبارکردنی ئەمیری حەج بە تامە نوسین بۆ سەلاحەدەدین لە دژی خەلیفە: لە سالی ۵۸۸ ھ دا ئەمیری حەج لە بەغدا طاشتکین کە بیست سال بوو ئەو کارە ی لە ئەستۆ گرتبوو و زۆر رەوشت جوان و کارە جێیە تۆمه تبارکرا بەو ی کە نامە ی بۆ سەلاحەدینی کوپی ئە یوب نووسیوه بۆ هاتن بۆ عێراق بۆ دەست بە سەرگرتنی چونکە کەس نیە بتوانی بەرگری لێ بکات، ئەم پیاو هەش زۆر بەرەوشت بوو ئەم کارە یان بۆ هەلبەستبوو بوو، بەلام لە گەڵ ئەو هەشدا رووبەرووی زیندانی کردن و سوکایەتی و دەستگرتن بە سەر مال و مولکیدا بوو یهوه^۱.

۱۴- کۆچی دوایی شاعیر أبو المرفف نصیری کوپی مەنصوری نصیری: لە سالی ۵۸۸ ھ دا شاعیر أبو المرفف نصیر کۆچی دوایی کرد، ئەم شاعیرە گوێبیستی فەرمودە دەبوو و بە ئەدەبەو هەشدا سەرقال بوو، لە تەمەنی چوار دە سالیدا تووشی نەخۆشی گولی بوو بینایی لە دەست داو تەنها شتی نزیکە دەبینی، بەلام پێویستی بە چا و ساغ نەبوو، ئەو هەبوو بۆ چارەسەری چاوه کانی رووی کردە عێراق بەلام پزیشکەکان بێ هیوایان کرد، پاشان بە لەبەرکردنی قورئان و هاوڕێیەتی کردنی پیاو چاکە کانهوه خەریک بوو سودی زۆری بینی، خاوهنی دیوانیکی شیعری گەورە و باشە، جاریکیان دەربارە ی مەزەهەب و بیرو باوەری پرسیاران لێ کرد ئەویش وتی:

أَحَبُّ عَلَيَّ وَأَوَّلُ تَوَلٍّ وَوَلَدُهَا وَلَا	أَجِدُ الشَّيْخِينَ فَضْلَ التَّقَدُّمِ
وَأَبْرَأُ مَنْ نَالَ مِنْ عَثْمَانَ بِالْأَذَى	كَمَا لِأَتْرَأُ مَنْ وَلَّاهُ ابْنُ مُلْجَمٍ
وَيُعْجِبُنِي أَهْلُ الْحَدِيثِ لَصِدْقِهِمْ	فَلَسْتُ إِلَى قَوْمٍ سِوَاهُمْ بِمُنْتَهَى ^۲

هەروەها لە شعرە کانی:

وَزَهَّدَنِي فِي جَمِيعِ الْأَنَامِ	قَلَّةُ الْأَنْصَافِ مِنْ تَصَحُّبٍ
هَمَّ النَّاسِ مَا لَمْ تَجَرَّ بِهِمْ	وَطُلُسُ الدَّنَابِ إِذَا جُرَّبُوا
وَلَيْتَكَ تَسْلَمُ عِنْدَ الْبَعَادِ	مِنْهُمْ فَيَكُنْ إِذَا تَقَرَّبُ ^۳

چوار دە یهه: نەخۆش کە وتن و کۆچی دوایی سەلاحەدین لە سالی ۵۸۹ ھ دا:

۱- رۆژە کانی کۆتایی ئەژانی سەلاحەدیندا: عیماد دەلێ: سولتان لە ماله کەیدا نیشته جێ بوو لە دیمە شقداو هەموان چاوه پێیان دە کردو نێردراوی شارە کانی ش لە بەرماله کەیدا کۆبوو بوونهوه

^۱ هەمان سەرچاوه، (۶۴۸/۱۶)

^۲ البداية والنهاية (۶۵۰/۱۶)

^۳ کتاب الروضتين (۳۵۶/۴).

چاوه پتی وه لآمی بوون و میوانه کانیش دهسته دهسته دههاتن و هه ژارانیش له باخچه ی به خشینیدا پشویان ده داو رۆژانه داده نیشته بۆ ده برپینی خوشی و به خشیننی مال و بلۆکردنه وه ی ره وشتی جوان و نه هیشتنی سته م، پاشان بۆ ماوه ی پازده رۆژ چوو بۆ راو بۆ رۆژه لاتنی دیمه شقو العادلی برای له گه لّ خۆیدا بردو نیچیرو هه لی باشی بۆ هه لکه وتو به نیچیره وه گه پایه وه له رۆژی دووشه ممه ۱۱ ی سه فهداو گه پانه وه شی هاوکات بوو له گه لّ گه پانه وه ی حاجیه کانداه، هه ر بۆیه چوو ده ره وه بۆ پیشوازی کردنیان، له کاتنی حاجیه کانی بینی چاوه کانی پرپیون له فرمیستک چۆن ئاواتی هه جکردنی له ده ست دا، پاشان هه والی مه ککه و نه میره که ی و خه لکه که ی و بری ئه و دانه ویله یه ی که له میسر وه پتیا ن ده گات و هه ژارانی ده ور به رو موچه و داهاتی لیپرسین، حاجیه کانیش به مه زۆر دلخۆش بوون و له یه مه نیشه وه سیف الأسلامی برازای گه شته به ره وه و نه ویش به گهرمی پیشوازی لیکرد^۱.

نه خوشکه وتنی سه لآحه دین: کاتنی شه وی شه ممه هات هه ستی به ماندویه تیه که ی زۆر کرد، هه ر که نیوه شه و هات تایه که ی توند گرتی که زیاتر له سکیدا بوو، هه تا وه کوبه ره به یانی شه ممه رۆژ بووه به ته واوی کاریگهری تاکه ی پتیه دیار بوو، به لآم نه مه ی بۆ خه لک ئاشکرا نه کرد، به لآم القاضی الفاضل و قاضی ئه یب شه داد لای ئاماده بوون الافضلی کورپیشی هاته لای، قاضی ئه یب شه داد ده لئی: زۆر لای ماینه وه و نیگه ران بوو له وه ی به شه ودا بیتاقه تی رووی تیده کات و هه زی ده کرد قسه بکات له گه لّ که سانی نزیکیدا، پاشان به جیتمان هیشته و دلمان هه ر لای بوو، دواتر بانگ کراین بۆ سه ر خوان له خزمه تی الملیک الافضلی کورپیدا به لآم قاضی نه وه ی نه کرد بوو به نه ریت و رۆیشته، چوو مه به ر ده رگا بینیم خواردن دانراوه و ته نها مه لیک الافضلی کورپی دانیشته وه منیش به جیم هیشته، چونکه نه مده توانی به بی سه لآحه دین دابنیشم، له و رۆژه شدا وه ک خوشی ده برپینیک بۆ دانیشتنی کوره که ی له شوینیکدا ده ستیان کرد به گریان و پاشان نه خوشیه که ی به ره به ره زیادی کرد. له و کاته شه وه ئیمه به یانی و ئیواره سه ر دانیمان ده کرد و پاشان چه ند جاریک له گه لّ القاضی الفاضل دا ده چوینه لای هه ندئ جاریش ده هیترایه ده ره وه بۆ گه پان و رۆیشتن له کاتیکدا که ئازاری که م. ده بوویه وه، نه خوشیه یکه شی زیاتر له سه ریدا بوو، یه کیک له نیشانه کانی کۆتایی هاتنی ته مه نیشی ئاماده نه بوونی پزیشکه که ی بوو له و کاته دا، له کاتیکدا که هه میشه هاوپی بوو له ماله وه و له سه فهدا، پزیشکه کانیش پتیا ن باش بوو که ده ماری سه ری بپن و هه ستان به برپینی

له چوارهم رۆژیدا، به لّام نه خۆشییه که ی توند تر بوو جه سته ی وشک ده بوویه وه هه ناسه ی سوار ده بوو، نه خۆشییه که شی بهرده وام له زیاده بووندا بوو هه تاوه کو به ته وای لاوازی کرد، له شه شه م رۆژی نه خۆشییه که یدا دامانناو پالماندا به پشستییه که وه ئاوێکی ساردی بۆ هینرا هه تاوه کو دوا ی شه ربه تیکی خۆش بیخواته وه، که خواردیه وه زۆر به گهرمی ده زانی ئیمهش بۆمان گۆپی و ئاوێکی ترمان بۆ هینا، به لّام ته نها وتی سارده. نه توپه بوو نه هاواری کرد، ته نها وتی: سبحان الله که س ناتوانی ئاوه که بگۆرپیت، ئیتر من و قاضی فاضل هاتینه دهره وه و زۆر گریاین و قاضی فاضل ده یوت: سه یری ئه و خوڤه وشته جوانه ی بکه خه ریکه له ناو موسولمانه کاندایه نامینئ، سویند به خوا ئه وه خه لکی تر بوایه په رداخه که یان ده کیشا به سه ری ئه و که سه دا که هینای، ئه وه بوو له شه شه م و هه وتهم و هه شته م رۆژدا نه خۆشییه که ی توندتر بوو هۆشی له سه ر خۆی نه ما له رۆژی نۆیه میشدا تووشی له رز بوو وازی له ئاو خواردن هینا و پرپواگه نده له شاردا بلّاو بوویه وه و خه لکی ترسیان لێنیششت و قوماش و کوتاله کانیان له بازاردا لا بردو هینده غه م و خه فته دایگرتن که باس نا کرپت، من و قاضی فاضلیش هه موو شه وێک هه تاوه کو سینییه کی شه و تیپه ر ده بوو داده نیشتین و پاشان ده چوینه لای دهرگای ماله که ی جا ئه گه ر بوار هه بوایه ده چوینه لای ئه گینا هه والیمان ده پرسو و ده هاتینه وه، خه لکیش سه رنجی ده م و چاوی ئیمه یان ده دا هه تاوه ک به نیتوچا وماندا باری ته ندروستییان بۆ دهرکه ویت^۱، له رۆژی ده یه میشدا دوو دهرزی لیدراو که مێک پشوو ی داو ئازاری سوک بوو و ئه ندازێک ئاوی جۆی خوارده وه و خه لکیش زۆر دلخۆش بوون و ئیمهش وه ک هه میشه تا شه وێکی درهنگ نه خه وتین، پاشان هاتین و هه والمان پرسی له جمال الدوله اقبال ئه ویش چووه ژووره وه و پاشان له گه ل مه لیک المعظم تورانشاهدا هاته دهره وه وتی: عاره ق قاچی گرتووه ته وه، ئیمهش سوپاسی خوا مان کردو داوامان کرد که ده ست له شوینه کانی تری جه سته ی بکات و بزانی له گه ل عاره ق کردنسا چۆنه، پاش که مێک هاته وه وتی: عاره ق هه موو له شی گرتووه ته وه، ئیمهش سوپاسی خوا مان کردو به دلخۆشییه وه رۆیشتن و پاشان له به ره به یانی یازده یه مین رۆژی نه خۆشییه که یدا رۆژی سێ شه مه مه ۲۶ ی سه فهر هاتینه به رده رگا و هه والمان پرسی، وتیان عاره ق پاخه ره که ی ژیری ته پرکردووه دایاوه ته زه وی و

^۱ النوادر السلطانية، ل: ۴۱۹.

وشكېبونەوہ زۆرى بۇ ھېتائوہو بەتەواوى لاوازى كىردوہو پزىشكەكانىش ھەستىيان بەنزىك
بوونەوہى وادەى مەرگى كىردوہو^۱.

۳- سويند دانى خەلگى لەلايەن مەلىك الافضلہو: كاتى مەلىك الافضل باوكى لەم بارودوخەدا
بىنى و بېھىوا بوو لەمانەوہى، دەستى كرد بەسويند دانى خەلگ و لە دار الرضواندا دانىشت و
دادوہرەكانى بانگ كىرد و لاپەرەيەكى سويند دانى كورت و پىرماناى بۇ ئامادەكرا تيايدا خەلگى
سويند دەدا بەوہفادار بوون بۇ سولتان بەدرىژاىى ژيانى و پاشان بۇخۆى پاش كۆچى دواىى
سولتان، پاساويشى ئەوہ بوو كەنەخۆشى زۆرى ھېتائوہ بۇ سولتان و نازانين چى روودەدات،
ئەوہش تەنھا بۇ خۇ پاراستنە وەك نەرىتى ھەمىشەيى پاشاكان^۲. سويندەكەش
نوسرابوہوہو برىتى بوو لە: من لەم ساتەوہ نىەتم يەكلا دەكەمەوہو دلسۆزى دەنوئىم بۇ
مەلىك الناصر تا لەژياندا مابىت و من ھەولتى تەواو دەدەم بۇ بەرگرى كردن لەدەولتەكەى
بەگيان و مال و شمشىرو پياوانمەوہو گوپرايەلتى فەرمانەكانى دەبم و پاش خۆشى بۇ مەلىك
الافضل على كوپى سويند بەخوا گوپريەلتى دەبم و بەرگرى لەدەولتەكەى دەكەم بەگيان و
مال و شمشىرو پياوانم، فەرمان و نەھىەكاننى جېبەجى دەكەم و روالەت و ناخىشم لەمەدا وەك
يەك وايە و خواى گەرەش شاھىدە لەسەر ئەمەى كەدەيلىم^۳.

۴- كۆچى دوايى سەلاھەدين (رەھمەتى خوايى لىبىت): لەشەوى دوازەيەمى نەخۆشىيەكەيدا
كەھاوكات بوو لەگەل بىست و خەوتەمى سەفەرى سالى ۵۸۹ هەدا، نەخۆشىيەكەى توند تر بوو
بەتەواوى لاوازىكرد لەسەرەتاي شەودا كەوت و ژنان كەوتنە نىوان ئىمە و ئەوہو، من و قاضى
فاضل و ئىبن زكى لەو شەوہدا ئامادە بوين كە ئەو لەو كاتەنەدا ئاماد نەبوو، مەلىك
الافضلش داواى لىكردىن كە ئەو شەوہ لای بىمىننەوہ، بەلام القاضى الفاضل ئەمەى
پىباش نەبوو، چونكە خەلگى ھەموو شەويك چاوہرى دابەزىنى ئىمەيان دەكرد لەقەلاکەو
ئەويش دەترسا لەوہى كە ئەگەر دانەبەزىن پرۇپاگەندە بلالو بىتتەوہو تالانى و راوو رووت
رووبىدات، بۆيە بەباشى زانى ئىمە دابەزىن و شىخ ئەبى جەعفەرى ئىمامى الكلاسىە بانگ
بەكەن، كەپياويكى چاك بوو لەقەلاکەدا دەمايەوہ، بەلام ئەوہ بوو شەو كاتى سەرەمەرگى
ھات و ھاتىنەوہ بۇ لای بەلام ژنان بووبوونە بەرەبەست لەنىوانمانداو خىرا شاھىەتومانى و يادى

^۱ النوادر السلطانية، ل: ۴۱۹.

^۲ ھەمان سەرچاوہ، ل: ۴۲۰.

^۳ ھەمان سەرچاوہ، ل: ۴۲۱.

خوامان بیرخسته وه وئویش هینای کاتی دابه زین هه ریه که مان پئی خۆش بوو خۆی بکات به فیدای وئو شه وه دیار بوو دوا شه وی بوو ئه بو جه عفهریش به سه ریه وه قورنانی ده خویندو خوای گه وره ی یاد ده خسته وه، چونکه له تۆیه م شه وه وه بیهۆش بووو ته نها ناو به ناو هۆشی به خۆیدا ده هاته وه، شیخ ئه بو جه عفهریش باسی ئه وه ده کات که ئایه تی ﴿هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ﴾ (الحشر: ۲۲).

خوینده وه گوئی لی بووه وئوویه تی: راسته، ئه مهش به ئاگاهاته وه یه له کاتی پیو یستداو کۆمه کی په ره ردگار به یی ده سا سوپاس بۆ په ره ردگار^۱. کۆچی دوا ییشی (رحمه تی خوای لیبیت) پاش نو یژی به یانی رۆژی چوار شه ممه بیست و حوته می سه فه ری سالی ۵۸۹ هـ دا بوو، القاجی الفاجل یش پاش گزنگ کۆچی دوا یی راگه یاندو شیخ جه عفهریش بۆی گێرامه وه که کاتی گه یشتو وه ته ئایه تی ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ﴾ (الرعد: ۳۰) زه رده خه نه یه کی کردو گیانی سپاردو وه به په ره ردگار^۲، ئه و رۆژه ش کۆستیکی گه وره بوو که دوا ی کۆچی دوا یی خوله فای راشیدین موسو لمانان کۆستی وایان نه که ووتبوو و غم و په ژاره یه کی بی ئه ندازه قه لاو موسو لمانان و دونیای گرته وه^۳، قاجی ئیبن شه دادیش ده لئ: سویند به خوا بیستبووم له زۆر که س ئاماده ن خۆیان فیدایی بکه ن پیم وابوو ئه وه نه گه ریکه و زیاده ره یه هه تا وه کو له و رۆژه دا به خۆم و به خه لکدا بۆم ده رکه وت که نه گه ر خۆ فیدا کردن ری پی بدرایه ئه وه خه لکی خۆی فیدا ده کرد^۴.

۵- به خاکسپاردن و دانیشتن بۆ پرسه: ئه وه بوو مه لیک الافضل له هه یوانی سه ره وه دا دانیشتن بۆ پرسه و سه ره خۆشی و ده رگای قه لاکه قه ده غه کرابوو ته نها ری به ئه میرو زانا میزه ره به سه ره کان ده درا، ئه و رۆژه ش رۆژیکی گه وره بوو هه رکه سه و له تاوی غم و په ژاره که سی له یاد نه بوو، له مه جلیسی پرسه شدا نه یانه یشت شیعو و تاری تیادا بخوینریت. مناله کانیشی له ناو خه لکیدا هاواریان ده کردو خه ریک بوو گیانی مرو ف ده رده چوو له تاو خه فه تدا بۆیان، ئه م حاله ته ش تا نو یژی نیوه پۆ به رده وام بوو، پاشان هه ستان به شتن و کفن کردنی، نه مان توانی به شدار بین له ئاماده کردنی ته رمه کهیدا به نرخ ی ده نکه گه نمیکیش مه گه ر به قه رز له نرخ ی ئه و کایه دا که قوربه که ی پیخۆش ده کریت، ئه وه بوو زانا الدّولعی شوشتی و داوایان

^۱ النوادر السلطانية، ل: ۴۲۲

^۲ النوادر السلطانية، ل: ۴۲۲

^۳ النوادر السلطانية، ل: ۴۲۲

^۴ النوادر السلطانية، ل: ۴۲۲

ليکړدم که ناماده ی شتنه که ی بم، به لām توانای بینینی نه و دیمه نه م نه بوو دواتر پاش نویژی نیوه پو له تابوتیکدا که به خاولیه ک داپوشرا بوو هینترایه دهر وه، نه م و سه رجه م نه و پوشاکانه ی که پیویستی بوو القاضی الفاضل له عه رفات بوی هینابوو، کات ی تهرمه که ی بینرا خه لکی به یه ک دهنگ هاواریان کردو دنیا دهنگی دایه وه، هه روه ک هینده گریان و هاواریان کرد که نویژه که یان له بیر چووو پاشان خه لکی دهسته دهسته نویژیان له سر ده کردو یه که م که سیش که نویژی له سر کرد قاضی محی الدین کوپی زه کی بوو، پاشان هینایانه وه بۆ نه و خانووه ی که له و بیستانه که تیایدا نه خوش که وتبوو له که ناری رۆژئاویدا نیژرا، ده هیلانه ناو گۆریشی له نزیک کات ی عه سردا بوو، پشان الظافری کوپی له و رۆژدها هاتو سه ره خوشی له خه لک کردو دل ی هتور کردنه وه، خه لکیش له تاو خه م و خه فته تالانیان له بیر چووبوو دل ی که نه بوو که غم داینه گرتبیت و چاو ی که نه بوو فرمی سک نه ریژیت، مه گه ر که سی که خوا ویستبیتی، پاشان خه لکی به ناخوشتترین شیوه گه رانه وه بۆ ماله کانیان و نه و شه وه که سمان نه چوپنه وه، نیمه ش سه رقالم بووین به قورئان خویندنه وه، مه لیک الأفضلیش له و رۆژدها سه رقالم نامه نوسین بوو بۆ براکانی و مامی بۆ ناگادار کردنه وه یان له م رووداوه، رۆژی دواتریش بۆ پرسه ی گشتی دانیشته و ده رگای قه لای کرده وه بۆ زانایان و وتار خوینترایه وه به لām هیچ شاعیر ی که شیعر ی نه خوینده وه، پاشان مه جلیسه که پاش نیوه پو مه لگراو هاتنی خه لکیش نیواره و به یانی به رده وام بوو بۆ قورئان خویندن و نزاکردن بوی^۱.

نیم که تیر ده لئ: پاشان پرسه که ی بۆ ماوه ی سی رۆژ له مزگه وتی نه م ویدا به ریوه چو خه لکی به گشتی و خه لکانی فه رمانره واو ده سه لاتداران سه ردانیان ده کرد، شاعیرانیش شیعر و شیوه نی زوریان بۆ کردوه که باشترینیان نه و شیعرانه بوو که عماد الکاتب له کتیبی (البرق الشامی) دا هزنیویه تیه وه که له سه دو سی و دوو دیر شیعر پیک هاتبوو^۲:

۶- شمشیر که ی سه لاهه دین له گۆره که یدا: نه لیت: شمشیر ه که ی له گه لیدا نیژراوه نه م ش به فه رمانی القاضی الفاضل به هیوای نه وه ی که له رۆژی قیامه تدا له گه لیدا بیت و خوی به سه ریدادات هه تاوه کو ده چیت به هه شت، چونکه هوکار ی که بووه بۆ تیکشکاندن دوزمنان و سه رخستی دۆستان^۳.

^۱ النواذر السلطانية: ل: ۴۲۳.

^۲ البداية والنهاية، ۱۶/۶۵۳.

^۳ البداية والنهاية، ۱۶/۶۵۳.

۷- **وهسيه تي سه لآحه دين بۆ مه ليك القاھري كوپرى**؛ وهسيه تت بۆ ده كه م به له خوا ترسان و فرمانت پيڊه كه م به وهى كه خوا فرمانى پيكرديت، چونكه نه وه هۆكارى رزگار بوونته، ههروهها ئاگادارت ده كه مه وه له خوڤن رشتن و دهست تپخستن، چونكه خوڤن ناخه وئيت، ههروهها وهسيه تت بۆ ده كه م به راگرتنى دلى ژيڤدهستهكانت و به سهركردنه وهى كاروباريان، چونكه تۆ نه مينداريت، وهسيه تيشته بۆ ده كه م به راگرتنى دلى نه ميروگه وره پياوانى دهوالت، چونكه نه وهى من پيڤيگه يشتووم به هۆى راگرتنى دلى خهلكيه وه بووه، ههركيز رقيش له كهس هه لئه گريت، چونكه مهرگ كهس ناهيئاڤته وه، ورياي نڤوانى خۆت و خهلكيش به چونكه به ره زامه ندى نه وان نه بڤت خوا لڤت خۆش نابڤت، به لام نه وهى له نڤوان تۆ پهروه ردگاردايه نه وه به ته و به و په شيمان بوونه وه لڤى خۆش ده بڤ چونكه نه وه به خشنده يه^۱.

۸- **نه و ميرا تهى كه به جيڤى هيشت**؛ له خه زينه كهيدا ته نها يه ك دينارى ئالتون و سى و شهش درهه م و ده شلڤن چل و حهوت درهه م هه بووه، نه مال نه خانوو نه بڤستان نه كيڤلگه و نه هيچجۆره مولكيكى تر^۲، هۆى نه وهش نه و به خشين و خيركردنه زۆره يه كه له گه ل نه ميرو وه زيرو پياو چاكان بگه ده وژمه كانيشدا ده يكر، ههروهها به كه م رازيبيون له خواردنه وه و سواربوونيدا، كه هه ميشه لۆكه و كه تان و خورى له بهر ده كرد، نه زانراو يشه كارڤى نه خوازداوى نه نجام دا بڤت له و كاته وهى كه بو ته پاشا. به لكو خه مى گه وره و سه ره كى سه رخستنى ئيسلام و تڤكشكاندنى دۆژمنانى بوو، بۆ نه م كارهش راو هزرى خۆى به كار ده هيئاو هاو كارڤى له و كه سانه وه و ده ده گرت كه متمانه ي پڤيان هه بوو نه مه له گه ل نه و هه مووه فه زل و چاكه و كاره مه زنه دا كه هه يبوو له بوارى نه ده بو زمانه وانيدا، ته نانه ت نه و ترا: كه شيعرى حه ماسه ي به ته واوى له به ريووه، نوڤژه كانيشى به كۆمه ل له كاتى خۆيدا نه نجامى داوه وه ته نانه ت له نه خۆشى و مه رگيشدا نوڤژى به كۆمه لى له كيس نه چوووه. نه و چوووه ژوو ره وه بۆ لاي ئيمام و زۆرى له خۆى ده كرد بۆ وه ستان به و لاوازيه شه وه^۳.

۹- **جوانترين نامه له باره ي هه وائى كۆچى دوايى سه لآحه دينه وه**؛ له ساتى كۆچى دوايى كردنى سولتان سه لآحه ديندا القاضى الفاضل نامه يه كى بۆ مه ليك الظاهر فرمان په وايى حه له ب

^۱ الموسوعة الشاملة في تاريخ الحوب الصليبية (٢١٦/١٦)

^۲ البداية والنهاية، (٦٥٠/١٦).

^۳ البداية والنهاية، (٦٥٦/١٦).

نووسی که نه مه پوخته که یه تی: (يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ) (الحج: ۱) نه نامه یه بۆ که وره مان مه لیک ظاهر نوسراوه خوی گه وره دلته وایی بکات و نه و کۆسته ی بۆ که ره بوو بکاته وه بیکاته جینشین ی پاشای خوا لیخۆشبوو، به راستی نه م روداو موسولمانانی هه ژاندو فرمیسک جۆگه له ی به ست و گیان گه شته گه رو، هه روه ها من باوکی تۆو گه وره ی خۆم ماچ کردو خوا حافیزیه کم لیکرد که چیت یه کتر بینینی له دوا نییه و له بری من تۆ ماچم کردو راده ستی په روه ردگارم کرد به بۆ فیّل به و په پری لاوازییه وه به ره زامه ندیه وه له په روه ردگارو هیژو ده سه لاتیش ته نها بۆ خویه، له ده رگا شدا هه زاران سه ربازی ناماده و شمشیری له کیلان نراو هه بوو که نه یانده توانی به لایه ک دوربخاته وه و برپاری خوا رهت بکه نه وه چاو فرمیسک ده پژی و رازییه ود شتی ک نالّین که خوا پیی خۆش نه بیّت و نیمه ش بۆ له ده ست دانی تۆ نه ی یوسف دلگرانین، سه بارهت به وه سیه تیش نه وه هیچ پیویستمان پیی نییه و بیرو پاکانیشم به هژی نه م موسیبه ته وه له یادم چووو بۆ داهاتوش نه گه ر ئیوه ریکبکه ون نه وه ته نها سوکترینیان مردنی باوکت ه، که چه ند کۆستیکی گه وره یه و السلام^۱.

۱۰- **خه ویکی مژده به خش: نه بو شاهه له کتییی الروح جتیندا نه لی:** له یه کیک له نامه کانی الفاضلدا بینیم که له شه وی کۆچی دوا یی سولتاند ا له خه ویدا که سی ک پیی وتوو ه: نه مشه و یوسف له زیندان ده رجوو، نه مه ش له و "اثر" وه هاتوو ه که پیغه مبه ری (علیه السلام) فره مو یه تی: (دنیا زیندانی باوه ردارو به هه شتی بیبا وه په)^۲، نه و باروو دۆخه ی که یووسفی تیادا بوو له و دنیا له به رامبه ر نه وه ی له روژی دوا ییدا پیی ده گات وه ک زیندان وایه، خوی گه وره له روچه پاکه که ی رازی بیّت و ده رگای به هه شتی بۆ والا کات، چونکه نه وه دوا یه مین سه رکه وتنه که به ناواتیه وه بوو بیت^۳.

۱۱- **هونرا وه که ی عیما د نه سفه هانی ده رباره ی شیوه ن بۆ سه لاهه دین:**

شمل الهدی والملك عم شتاته	والدهر ساء وأقلعت حسناته
أین الذي مذ لم یزل مخشیه	مرجوة هباته وهباته
أین الذي كانت له طاعاتنا	مبدولة ولربه طاعاته
بالله أین الناصر الملك الذي	الله خالصه صفت نیاته

^۱ النجوم الزاهرة (۶/ ۵۲، ۵۳).
^۲ مسلم، ژماره ۲۹۵۶.
^۳ کتاب الروح جتین، (۴/ ۳۷۰).

أين الذي ما زال سلطانا لنا
أين الذي شرف الزمان بفضله
أين الذي عنت الفرنج لبأسه
أغلال أعناق العدى أسيافه
لم يجد تدبير الطبيب وكم وكم
من في الجهاد صفاحه ما أغمدت
من في صدور الكف صدر قتاته
لذ المتاعب في الجهاد ولم تكن
مسعودة غدواته محمودة
في نصره الإسلام يسهر دائما
لا تسبوه مات شخص واحد
ملك عن الإسلام كان محاميا
قد أظلمت مذ غاب عنها دوره
دفن السماح فليس تنثر بعدما
الدين بعد أبي المطفر يوسف
جبل تضعضع من تضعضع ركنه
ما كنت أعلم أن طودا شامخا
ما كنت أعام أن بحرا طاميا
بحر خلا من واردة ولم تزل
من لليتامى و الأرامل راحم
فعلى صلاح الدين يوسف دائما
لضريحه سقيا السحاب فإن يغب
وكعادة البيت المقدس يحزن
من للثغور وقد غداها حفظه
بكت الصوارم و الصواهل إذ خلت
ويسيفه مدا لحزن مصابه
يا وحشة للبيض في أغمادها

يرجى نداء وتتقى سطواته
وسمت على الفضلاء تشريفاته
ذلا ومنها أدركت ثاراته
أطواق أجياد الورى مناته
أجدت لطف الدهر تدبيراته
بالنصر حتى أغمدت صفحاته
حتى توارث بالصفيح قناته
مذ عاش قط لذاته لذاته
روحاته ميمونة ضحواته
ليطول في روض الجنان سباته
فممات كل العالمين مماته
أبدا لماذا أسلمته حماته
لما خلت من بدره داراته
أودى إلى يوم النشور رفاته
أقوت قواه و أقفرت ساحاته
أركاننا تهدنا هدااته
يهوي ولا تهوي بنا مهواته
فيما يطم وينتهي زخراته
محفوفة بوفوده حافاته
متعطف مفضوضة صدقاته
رضوان رب العرش بل صلواته
تحضر لرحمة ربه سقياته
البيت الحرام عليه بل فرفاته
من للجهاد ولم تعد عاداته
من سلها وركوبها غزواته
إذ ليس يشفى بعده صدياته
لا تنفيتها للوغى عزماته

يا وحشة الإسلام يوم تمكنت
يا حسرتا من يأس راجيه الذي
ملأت مهابته البلاد فإنه
ما كان أسرع عصره لما انقضى
لم أنس يوم السبت وهو لما به
والبشر منه تبلحت أنواره
ويقول لله المهيمن حكمه
وقف الملوك على انتظار ركوبه
كانوا وقوفا أمس تحت ركابه
وممالك الآفاق ساعية له
هذي مناشير الممالك تقضي
هذي الجيوش من البلاد تواصلت
قد كان وعدك في الربيع بجمعها
والجند في الديوان جدد عرضه
والقدس طامحة إليك عيونه
والغرب منتظر طلبو نحوه
والشرق يرجو غرب عزمك ماضيا
مغرى بإسداء الجميل كأنما
هل للملوك مضاهة في سعيهم
كم جاءه التوفيق في وقعاته
مهروها وتى:

يا راعيا للدين حين تمكنت
ما كان ضرك لو أقمت مراعيها
أضجرت منا أم أنفت فلم تكن
أرضيت تحت الأرض يا من لم تزل
فارت ملكا غير باق متعبا
أعزز على عيني برؤية بهجة الدنيا

في كل قلب مؤمن روعاته
يقضى الزمان وما انقضت حسراته
أسد وإن بلاده غاباته
فكأنما سنواته ساعاته
ييدي السبات وقد بدت غشياته
والوجه منه تلالأت سباحاته
في مرضة حصلت بها مرضاته
لهم فقيم تأخرت ركباته
واليوم هم حول السرير مشاته
فمتى نجيء بفتحهن ساعاته
توفيعه فيها فأين دواته
فعلام لا تسمو لها راياته
هذا الربيع وقد دنا ميقاته
وإذا أمرت تجددت نفقاته
عجل فقد طمحت إليه عاداته
حتى نافيء إلى هداك بغاته
في ملكه حتى تطيع عصاته
فرضت عليه كالصلاة وصلاته
رجحت وقد نجحت به مسعاته
من كان بالتوفيق توقيعاته

منه الذئاب وأسلمته رعاته
دينا تولى منذ رحلت ولاته
من تصاب لشدة ضجراته
فوق السماء عليه درجاته
ووصلت ملكا فاقيا راحاته
ووجهك لا ترى بهجاته

أبني صلاح الدين إن أباكم
لا تقتدوا إلا بسنة فضله
وردوا موارد عدله وسماحه
ولئن هوى جبل لقد بنيت لنا
وبفضل أفضل وعز عزيزه
الأفضل الملك الذي ظهرت
والدين بالملك العزيز عماده
والملك غازي الظاهر العالي الذي
ولنا بسيف الدين أظهر نصره
مهروه ما وتي:

من للعلا من للدرى من للهدى
طلب البقاء لمكله من آجل
بحر أعاد البر بحرا بره
من كان أهل الحق في أيامه
وفتوحه والقدس من أبكارها
فسقاك رضوان الإله لأنني
يحميه من للبأس من للنائل
إذ لم يثق ببقاء ملك العاجل
وبسيفه فتحت بلاد الساحل
وبعزه يردون أهل الباطل
أبقت له فضلا بغير مساجل
لا أتقي سقيا الغمام الماطل

به راستی هه موو خه لك كاريگه ر بوون يه كوچى دوايى سه لآحه دين به ميژوو نووسه
ئه ورووپييه كانيشه وه په حه مه تيان ناردووه بۆ سه لآحه دين و ستايشى دادگه رى و هيژو ليژورده يان
كردووه به گرنكترين كه سايه تيان داناو كه سه رده مى جهنگه كانى خاچپه رستى به خوييه و بينيبيت،
پله و پايه ي سه لآحه دينيش به رده وام به مه زنى ده مينيتته وه و چونكه ئه و كار هه زنانه ي به سن كه
له پيژاو يه كخستنى موسولمانانداو به رگرى ليكردينانو دريژه دان به جيهاد و تيكوشان به شيوه يه كى
ماندوو نه ناسانه بۆ ده رپه پاندى دايگر كه رانى خاچپه رست^۱ ئه نجامى داوه . له راستيشدا
خوشه ويستى و تامه زروى بۆ جيهاد بالئى كيژا بوو به سه ر دل و ئه نداهه كانى جهسته يدا به جوړك كه
بوو بوو به باس و خواسى سه ره كى و هه ميشه سه رنجى كه رهسته كانى ده داو سه رگه رمى سازدانى
پياوانى و بيستنى باس و خواسى بوو، بۆ جيهاد كردن له پيژاو په روه ردگاريشدا له مال و منال و زيزدو
نيشتمانى دوركه وته وه و رازى بوو به دانىشتن له ژيژر خيوه تيكا كه په شه با به چه پو راستدا يارى

^۱ الحركة الصليبية، د. سعيد عبدالفتاح عاشور، ل: ۷۱۸.

پېده كړد، بېگومان كړچى دواىي هم سهر كړده مه زنه ش زيانكي گه وره بوو بڼو بهرې ئيسلامى به كگرتو چونكه زهنگى ناگادارى بوو بڼو بهر پابوونى ململانې له نيتوان پوله كاني بنه مالې ئه يوبيدا كه به پشتيوانى په روه درگار له كتيبې چواره معاندا له زنجيره ي جهنگه كاني خاچه رستيدا باسى ليوه ده كه مين كه به ناو نيشانى (ته يوبيه كان دواى كړچى دواى سه لاهه دين) ه.

نه مه و له پوژى سى شه مه كاتزمير سى به يانى به روارى ٥/٥١٤٢٨ك - ٢٢/٥/٢٠٠٧ له م كتيبې بوومه وه فزليش له پيش و پاشدا هر بڼو په روه درگاره، له قاپى پر ميهري ده پاريمه وه كه هم كرده وه په مان ليوه رگريت (نوسه رو وه رگيتي) سينه ي به ننده كاني ولا كات بڼو سود ليوه رگرتنى و به ميهرو به خشش و فزلى خوشى پيت و به ركه تى به سهردا برژيت خوى گه وره ده فهرمويت: ﴿مَا يَفْتَحُ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكُ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ (فاطر: ٢).

له كوتايى هم كتيبې شدا ته نها نه وه نندهم پېده كريت كه به دلتيكى پر خشوع و په شيمانه وه له بهرامبر په روه درگارى مه زندا بوه ستم دان به فزلى و به خششش و ميهريدا بنيم و بيهري بوون له هيزو ده سلاتى خوم پابگه يه نم و په ناي بڼو به رم له هه موو جوله و هه لس و كه وت و ژيان و مردندا چونكه، الله په روه درگارم فزلى به سهردا پشتوم و هر نه و پشت و په ناو كومه كمه، سوپاس و ستايشى ده كه م له سر نه و به هره و تواناو به خششه ي كه له ژياندا له پيش و له پاش پنى به خشيوم، هه روه ها به ناوه جوان و سيفه ته به رزه كاني لىي ده پاريمه وه كه هم كرده وه يه م ته نها و ته نها و دلسوزانه له بهر په زامه ندى نه و بيت و سودى هه بيت بڼو به ننده كاني و له برى هر پيتيك كه نووسيو مه پاداشتم بداته وه و بيخاته ترازوى چاكه كانمه وه، هه روه ها پاداشتى نه و برايانه م بداته وه كه يارمه تيبان داوم بڼو ته واو كړدى هم هه وله خاكيبه، تكاشمان له هه موو موسولمانيك وايه كه هم كتيبې ده خوښتته وه كه هه ردو به ننده ي هه ژار نووسه رو وه رگير به لىبور دن و لىخوشبون و په حمه ت و ميهري په روه درگار له نزاكانيدا له ياد نه كات ﴿رَبِّ أَرْزُقْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ﴾ (النمل: ١٩) هم كتيبې ش به فهرمايشى په روه درگار ﴿وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ﴾ (الحشر: ١٠).

كوتايى پيدنيم، هه روه ها به و ته يى شاعير ابن الوردى كه به كوپه كه ي ده لئيت:

أطلب العلم ولا تكسل فما أبعد الخير عن أهل الكسل

احتفل للفقہ فی الدین ولا تشتغل عنه بجال وخول
 واهجر النوم وحصله فمن يعرف المطلوب يحقرما بذل
 ولا تقل قد ذهبت أربابه كل من سار على الدرب وصل

"سبحانك اللهم وبحمدك أشهد أن لا إله إلا أنت استغفرك وأتوب اليك ويؤخر دعوانا أن
 الحمد لله رب العالمين".

به ندهی هه ژار بو لیخو شبون و ده حم و رمزامه ندی په رومردگار
 عدلی محمدهد محمدهد الصلابی
 خوا له خوئی و دایک و باوکی و هه موو موسولمانان خوش بیټ.

برایانی به ریز/ خوشحالم به گه شتنی تیبینی و سه رنجه کانتان سه بارهت بهم کتیبه و
 کتیبه کانی تریشم، داوای نرای پاشمله تان لیده کهم لای په رومردگار بو دلسوز بوونم لهم کاره داو
 گه یشتن و پیکانی راستییه کان و به رد دوا مبون لهم کاروانه دا بو خزمه تی میژووی نومه تی نیسلامی.

Mail: abumohamed2@maktoob.com

پوخته:

- ۱- میژوو نووسان جیاوازن له باره ی سهره تای دروستبوونی ده وله تی نه یوبییه وه، به لام نه وه ی نیمه بوی ده چین سالی ۵۶۹هـ / ۱۱۷۴زیه واته پاش کوچی دوايي نوره دین مه محمود.
- ۲- که سایه تی سولتان سه لاهه دین خاوه نی په سیدیکی ره وشتی مه زن بووه که یارمه تی داوه بۆ به دیه پتانی نامانجه کانی، گرنګترینی نه و په وشتانه ش: پاریزکاری و په رستش و دروستی بیروباوه پو دادګه ری و نازایه تی و به خشنده یی و گرنګیدان به جیهاد و هیمنی و لیبورده یی و پاراستنی پیاوه تی و نارامګری و خواویستی و وه فاو خاکیبون بووه.
- ۳- که پانه وه بۆ شوناسی نومه تی نیسلا می و بیرو باوه پی نه هلی سوننه ت و جه ماعت له دیارترین تاییه تمه ندیه کانی نو یګه ریه له سه رده می زه نکي و نه یوبیدا، چونکه لادان گه شه ی کردبوو و بیدعه بلاو بویه وه له ژیر چاودیری ده وله تیکی سته مکاردا که نه ویش ده وله تی فاطمی عوبه یدی بوو له میسردا، بۆیه که پانه وه بۆ حوکه کانی قورشان و سووننه ت له مه زنتین ده سته که وته کانی ده وله تی نوری و سه لاهی بوو، به رده وام بوو له سر ریپره وی نوره دین زه نکي بۆ جیبه جیګردنی شرع له سه رجه م کاروباره کانی ده وله تدا.
- ۴- سه لاهه دین توانی نه و پلانه جیبه جی بکات که نوره دین زه نکي داینا بۆ له ناویردنی ده وله تی فاطمی عوبه یدی رافیزی و کاری ده کرد له پیتناو ریشه کیشکر دنی بیرو باوه په ناپه واکان له میسردا و گتپانه وه ی هزی نیسلا می راست و دروست بۆی.
- ۵- ده وله تی نه یوبی سودی له وه وه وله زانستی و هوکاره بانگخوازیانه وه رګرت که ده وله تی سلجوقی و زه نکي و غه زنه وی ده یانګرته بهر.
- ۶- سه لاهه دین گرنګی ده دا به پاراستنی بنه ماکانی بیرو باوه پی نیسلا می به پیتی مه زه بی نه هلی سوننه ت.
- ۷- سه لاهه دین بایه خی ده دا به بزوتنه وه ی بوژاندنه وه ی سوننی له ده وله ته که یدا نه مه ش له رییی بنیاتنانی مزګه وت و پاکیشانی زانایان بۆ ده وله ته که ی و چاکه کردن له گه لیاندا.
- ۸- بایه خدانی سه لاهه دینی نه یوبی و نه و سولتانانیه ی که پاش نه و هاتن بۆ چه سپاندنی مه زه بی نه هلی سوننه ت له و ولاتانه ی که حوکمیان تیادا ده کرد بایه خدانیکي گشتگیرو چپو پر بوو له و شارانه ی که سر به و بوون وه ک قاهره و نه سکه نده ریه و دیمه شق و حله ب و... تد، له گرنګترین نه و په گه زانه ی پۆشنبری و زانسته شه رعیه کان که نه یوبیه کان بایه خیان پیده دا: قورنانی پیروژو فرموده ی پتغه مبهرو (د.خ) و لیګولینه وه فیهی و نه ده بی و زمانه وانیه کان بوو.

- ۹- ده‌وله‌تی ئه‌یوبی توانی نفوزی سیاسی ده‌وله‌تی خیلافه‌تی عه‌باسی زیندوو بکاته‌وه له‌زۆربه‌ی ناوچه‌کانی رۆژه‌لاتی ئیسلامیدا.
- ۱۰- ئازادکردنی یه‌مه‌ن له‌سه‌ر ده‌ستی ئه‌یوبیه‌کان هه‌نگاوێکی ستراتیژی بوو بۆ له‌ناو بردنی ده‌وله‌تی فاطمی، ئه‌یوبیه‌کانیش سور بوون له‌سه‌ر بردنه‌ ناوه‌وه‌ی کتێبه‌کانی مه‌زه‌بی سوننی له‌گه‌ڵ سوپاکه‌یاندان و بلاوکردنه‌وه‌ی له‌ولاتی یه‌مه‌ندا.
- ۱۱- دوا‌ی په‌روه‌ردگار فه‌زلی گه‌پانه‌وه‌ی ده‌سه‌لاتی عه‌بباسی بۆ حیزاز ده‌گه‌ڕێته‌وه‌ بۆ هه‌وله‌کانی سلجوقی و زه‌نکی و ئه‌یوبیه‌کان.
- ۱۲- پاشا‌کانی ئه‌یوبی به‌رده‌وام بوون له‌سه‌ر پاراستنی رێگای حه‌ج و مسو‌گه‌رکردنی، هه‌روه‌ها پاراستنی لیوای حه‌جی عێراقی که‌ نوێنه‌رایه‌تی سه‌روه‌ری ده‌وله‌تی عه‌باسی ده‌کرد به‌سه‌ر جیهانی ئیسلامیدا.
- ۱۳- سه‌لاحه‌دین شیوازو هۆکاری زۆری به‌کار هێناوه‌ له‌پێناو له‌ناوبردنی بانگه‌وازی فاطمی له‌میسرداو هه‌ندێ له‌م هۆکارانه‌ش توندوتیژی و یه‌کلاکردنه‌وه‌یان پێوه‌ دیاربوو، بۆ هه‌ندێکی تریشیان رێگه‌ی بانگه‌وازو فێرکردن و بڕاوا پێهێنان و پێسه‌لماندنی ده‌گرت به‌ر، له‌گه‌ڵ راکێشانیان له‌ریی دامه‌زراوه‌ کۆمه‌لایه‌تی و ئایینی و خێرخوازیه‌کانه‌وه‌ و ئه‌وه‌قفانه‌ی که‌ ته‌رخان ده‌کرا بۆ دابین کردنی خه‌رجیه‌کانی.
- ۱۴- القاضی الفاضل پۆلێکی به‌رچاوی هه‌بوو له‌ره‌نگه‌ڕێژکردنی ئه‌و ستراتیژه‌و گرتنه‌به‌ری هۆکاری گونجاو بۆ له‌ناوبردنی کتێبه‌کانی شیعه‌ی ئیسماعیلی و هه‌له‌وه‌شاندنه‌وه‌ی خوێندنی فیکری فاطمی و لاوازکردنی پایته‌ختی ده‌وله‌ته‌که‌یان و به‌رده‌وامبوون له‌سه‌ر راوه‌دوونانی پاشماوه‌ی شیعه‌گه‌ری رافیزی له‌شام و میسر .. تد.
- ۱۵- له‌و هۆکارانه‌ش که‌ یارمه‌تی ئه‌یوبیه‌کانی دا له‌بزوتنه‌وه‌ی بوژاندنه‌وه‌ی مه‌زه‌بی سوونیدا ره‌گ دانه‌کووتانی مه‌زه‌بی ئیسماعیلی له‌ناو گه‌لی میسردا، هه‌روه‌ها هه‌ستانی خوێندنگه‌ سوونیه‌کان به‌هاندانی ئوممه‌ت بۆ ده‌ست گرتن و پابه‌ند بوون به‌قورئان و سووننه‌ته‌وه‌و ئاگادارکردنه‌وه‌یان له‌بیده‌و بیده‌کاری، هه‌روه‌ها میسر بوو به‌ناوچه‌یه‌ک بۆ کێشکردنی زانایانی ئه‌هلی سووننه‌ به‌هه‌موو مه‌زه‌به‌کانیانه‌وه‌، به‌م جو‌ره‌ش رۆلێکی به‌رچاویان هه‌بوو له‌گه‌ڕانه‌وه‌ی میسر بۆ سووننه‌ت، ئه‌مه‌ش له‌ریی وانه‌وتنه‌وه‌ له‌و خوێندنگایانه‌ی که‌ دامه‌زێنران یاخود له‌رێگه‌ی ئامۆژگاری یان دانانی ئه‌و کتێبانه‌ی که‌ پشتیوانی له‌سووننه‌ت ده‌کات.

- ۱۶- زۆرىنە ئۇ زانا يانە ئۇ لەگەل ئەيۇبىيە كاندا لەجىھاددا بەشدار بوون لەئاستى بەرپرسيارتىدا بوون لەپرووى زانست و دىندارى و پەروەشتە و ھەرەك زۆرىنە يان بەشداريان ھەبوو لەژيانى سياسى و كۆمەلەيە تىدا، وەك القاضى الفاضل و عىمادى ئەسفەھانى و بەھادىنى كوپى و شەدادو شرف الدين أبى عصرون والعز كوپى عبدالسلام، تەنانت ھەندىكىان بەشدارى كارىگەريان ھەبوو لەبەرەكانى جەنگو جىھاددا وەك زانا عىساي ھەكارى و زۆرىنە شىيان ئازايەتى بويىرى زۆريان دەنوند لەرووبەروو بوونە وەي فەرمانپەر واکان و ئامۇزگارى كردنياندا، بەم پىيەش نمونەيەكى جوان بوون بۇ خەلكى بەگشتى، لىرەشە وە كارىگەرى بەھىزو باشيان لەسەريان ھەبوو.
- ۱۷- دەولەتى ئەيۇبى لەسەردەمى سەلاھە دىندا لەبارودخىكى خوشگوزەرانانە فراوانى رۆزىدا دەژيا، چونكە داھاتى زۆرو سەرچاوەكانى رۆزى جۇراو جۇر بوون، دەولەتیش گرنكى دەدا بەكشتوكال و بازىرگانى و پىشە سازىيەكان و لابردنى باج و رازىبوون بەداھاتە شەرىعەكان.
- ۱۸- سەلاھە دىن گرنكى دەدا بەنە خوشخانەكان و چەند نە خوشخانەيەكى دروست كرد كەبەناو بانگرتىنيان نە خوشخانەى ناصرى قاھرە و بيمارستانى ئىسكەندەريە و خانەقا سەلاھى لەقودس و...، ھەرەھا بايەخى دەدا بەبنياتنانى نە خوشخانە بۇ سۆفەيەكان بۇ پەرەردە و فېرکردن و خواپەرستى و زۆرباش بوو لەگەل سۆفەيەكاندا و ئەوانىش ھاوكارى بوون لەبزوتنە وەي بوژاندنە وەي مەزھەبى سوننىداو ئاويتە بوون لەپروژەى جىھاددا دۇ بەخاچەپرستەكان.
- ۱۹- ژيانى كۆمەلەيەتى لەسەردەمى سەلاھە دىندا مۆركى جددى بوون و جىھادو رووبەروونە وەي فرەنج و لەناوبردنى دۆزمنى پىئەديار بوو، ھەرەھا ژيانى تايپەتى خوشى زۆر دور بوو لەخوشگوزەرانى و خۆھەلگىشان و زىادەپۇيى.
- ۲۰- دەرکەوتنى دەولەتى ئەيۇبى كارىگەرى زۆرى ھەبوو لەبەديپنەنى گۇرانكارى ئىدارى سەرەكى، كەپىچەوانەى دەرگای ئىدارى فاطمى يەكان بوو، چونكە ھاتنى ئەيۇبىەكان لەرۆژەلاتى ئىسلاميە وە گيانىكى نوپى كرد بەبەر ئىدارەدا كەسەرچاوەكەى سىستىمى سلجوقى و زەنگى و عەباسيەكان بوو.
- ۲۱- قراقوش يەكك بوو لەبەھىزترىن و ئازاترىن سەركرەدەكان، سياسەتیشى لەقاھىرەدا زۆر دانايانە و يەكلاكرە وە بوو بۇ لەناو بردنى فاتمىەكان و تەنگ پىئەلچىنيان، بۆيە ھىچ چارىكىان نەبوو جگە لەدزايەتى كردنى لەرپى پروپاگەندە و شىئوندنى ناوبانگى و كىتەبىكىان

داناو ناویان نا (الفاشوش فی احکام قراقوش) ئەمە ئەو قەسەییەکیە کە خەڵکانی ھاوچەرخی دووبارەیی دەکەنەووە بێ ئەوێ سەرچاوەکەیی بزانن.

۲۲- سەڵاحەدەدین دەستی کرد بە تۆکمە کردنی شارو شوراو قەڵاگان و ریکخستنی سوپا بۆ بەرپەرچدانەوێ ئەو ھێرشانەیی کە دەکرانە سەری لە ھەمان کاتیشدا بایەخی دەدا بە بنیاتنانی ھێزی دەریایی چونکە دەیزانی کە بە ھێزی فرەنجەکان لە دەریاو لاوازیان لە وشکانیدایە، پێویستە کە شتیگەلیکی سەربازی ھەبێت بۆ یەرگرتن لە کاروانە دەریایە فرەنجیانەیی کە کۆمەکی میرنشینە خاچەرستەکانیان دەکرد لە کەناری شامدا بە ھێنانی ئازووقەو چەک و جەنگاوەر بۆیان لە کاتی زیادبوونی فشاردا بۆ سەریان.

۲۳- ئەو ھەولانەیی کە سەڵاحەدەدین پێی ھەستا بۆ یەكخستنی بەرەیی ئیسلامی ۱۲ سالی خایاند، کە تیایدا خەباتیکی بێوچانی کردو پاشان بوو بە گەورەیی میسر و شام و موصل و ناوچەکانی تری موسولمانان، ھەر ھەم سەڵاحەدەدین ئەم کارەیی ھەندێ جار بە شێوازە دیپلۆماسیی ھەندێ جاری دیکەش بە ھەر پەشە و تۆقاندن و جارانیکی تریش لە پێی کردەیی سەربازی سنوردارەو بە دەست ھێنا.

۲۴- زانای پایە بەرز القاضی الفاضل کاریگەری زۆری ھەبوو لە دەوڵەتی سەڵاحەدەدیندا بەردەوام سەڵاحەدەدین راویزی پێدەکردو ھێچ کاریکی بە بێ ئەو نەنجام نەدەدا ھێچ شتیکیشی لێنەدەشاردەو، چونکە ئەو سیاسییەکی لێھاتوو و ئیدارییەکی دەرکەوتوو و بیراریکی بالا دەست و زانایەکی زیرەک و ئەدیبیکی رەوانبێژ بوو بە قەڵەمە بە پرشتەکی خزمەتی بە ئیسلام و موسولمانان دەکرد.

۲۵- سەرکەوتنی سەڵاحەدەدین لە جەنگی حطیندا سەرکەوتنیکی مێژوویی بوو ھۆکاری ئەو سەرکەوتنەش بریتی بوو لە جێبەجێکردنی سوننەتی دەستگرتن بە ھۆکارەکانەو ھەر چاوەکەردنی سوننەتی پلە بەندی لە ململانێدا، دوربینی و لێزانی سیاسی و دلسۆزی زۆری بۆ پەرەردگارو سوربوونی لە سەر جێبەجێکردنی شەریعەتی ئیسلامی لە دەوڵەتە کەیدا کە بەرھەمەکەیی بریتی بوو لە: جێنشینیی (ئێستخلاف) و ھێمنی و ئاسایش و سەر بەرزی و سەرکەوتن و ئازاد سازی.

۲۶- ئەوێ سەڵاحەدەدین لە خۆرا پەیدا نەبوو، بە لکو بەرھەمی چەند ھەولێکی زانستی و پەرەردەیی بوو لە سەر پێبازی ئەھلی سوننەت و جەماعەت، ئەم ئەوێش کە پەرەردگار خەلاتی سەرکەوتنی پێبەخشی لە حطیندا زۆرێک لە سیفەتەکانی تائفەیی مەنصوری تێدا بوو

که گرنګترینیان: ئه‌وه‌یه که له‌سه‌ر حه‌قن و فرمانی په‌روه‌ردگار جیبه‌جیډه‌که‌ن و له‌پیناویدا تیده‌کوژن....تد.

۲۷- هه‌روه‌ها سه‌لاحه‌دین هه‌میشه‌هاوپی و هاوده‌می زانایان بوو، له‌کاروباری جه‌نگدا راویژی پنده‌کردن، له‌بوارۍ کارگتپیدا گوئی بۆ نامۆزگاریه‌کانیان ده‌گرتو ده‌ینرخاند، هه‌ربویه له‌لایه‌ن زانایانه‌وه‌ پشتگیری ته‌واوی لیده‌کرا.

۲۸- سه‌لاحه‌دین توانی له‌پووی هه‌والگریه‌وه‌ ریزی خاچه‌رستان بیه‌زینیت و دزه‌ بکاته نیوانیان‌وه، نه‌مه‌ش به‌هوی ئه‌و ده‌زگا نه‌ینیه‌ به‌هیزه‌وه‌ که بۆکوژدنه‌وه‌ی زانیاری دایمه‌زاند بوو.

۲۹- جه‌نگی حطین مزگیننی له‌ناویردنی گه‌وره‌ترین شالوی نیستعماری بوو که جیهانی نیسلامی له‌سه‌ده‌کانی ناوړاستدا به‌خویه‌وه‌ بینیبوو، هه‌روه‌ها دانانی سنوریک بوو بۆ پاشه‌کشه‌کردنی هه‌لکشانی خاچه‌رستان به‌ئاراسته‌ی رۆژه‌لاتی نیسلامی و سه‌ره‌تای کوټایه‌پنان بوو به‌بوونی خاچه‌رستی.

۳۰- ئه‌م جه‌م گرنګی هۆشیاری ته‌واوی به‌پتووستی سوده‌رگرتن له‌پینگه‌ی جوگرافی رۆژه‌لاتی نیسلامی ئاشکرا کرد، له‌گه‌ل سود و هه‌رگرتن له‌تایبه‌تمه‌ندیه‌کانی، وه‌ک هۆکاریکی کاریگه‌ر له‌هۆکاره‌کانی هیزی زاتی (خودی)، له‌ئاماژه‌کانی ئه‌م جه‌نگه‌ش ده‌رکه‌وتنی گرنګی میسر وه‌ک بنکه‌یه‌کی مرۆیی مادی پرپایه‌خ بۆ پیکه‌وه‌به‌ستنی جیهانی نیسلامی له‌رۆژه‌لاتی نزیکدا، هه‌روه‌ها گرنګی فه‌له‌ستین ده‌رکه‌وت وه‌ک پرديک یاخود پیره‌ویک که‌ولاتی شام و میسر پیکه‌وه‌ ده‌به‌ستیت.

۳۱- سه‌رکه‌وتنه‌کانی سه‌لاحه‌دین له‌خوړا نه‌بوون و ئه‌و سه‌رکه‌وتنه‌ سه‌ربازیه‌نه‌ش که‌به‌ده‌ستی هینان به‌بێ پێشه‌کی سیاسی و پیکه‌ستن و کارگتپری چاکسازی زیاتر له‌سه‌ده‌یه‌ک نه‌بوو، له‌م هه‌ولانه‌شدا زانیانی خواویست و سیاسیه‌کان و فه‌رمانده‌ی سه‌ربازیه‌کان و شاعیران و په‌روه‌رشیاران وهتد به‌شداریان کرد.

۳۲- تاکه‌ پینگه‌یه‌ک بۆ رزگار کردنی زه‌ویه‌ داگیرکراوه‌کان بریتیه‌ له‌ریگه‌ی جیهاد و تیکۆشان له‌پیناو خوادا که‌ کرۆکی ئاسایش له‌نه‌ته‌وه‌که‌ماندا و چله‌ و پۆیه‌ی ئاینه‌که‌مانه‌و ده‌رگایه‌کیشه‌ له‌ده‌رگاکانی به‌هه‌شت و ده‌ربازبوونه‌ له‌کوژ و به‌ندی زه‌وی ته‌مه‌لی و پالډانه‌وه، ئه‌م ئومه‌ته‌ش نه‌یتوانیوه‌ بوون و پیرۆزییه‌کانی خوێ بپارێزیت ته‌نها به‌هوی په‌رستشی جیهادکردن له‌پیناو خوادا نه‌بیت، ئه‌وپه‌رستشه‌ی که‌نوره‌دین و سه‌لاحه‌دین

پیی ههستان و یه کیک بوو له هۆکاره کانی بهر په رچدانه وهی هیژشی خاچه رستی و ئازاد کردنی بیت المقدس.

۳۳- میژوونوسان شالوی سییه می خاچه رستی به یه کیک له شالوه شکستخواردووه کان داده نین له میژووی شالوه کانی خاچه رستیدا، چونکه نه نجامیکی نه وتوی نه بوو که له ئاست نه و ههول و تیکۆشانه زۆره دا بید که بۆی درا، نه مه سه رباری شکسته یانی له به ده سته یانی نه و ئامانجه ی له پیناویدا هاتبوو که نه ویشش بریتیبوو له گێرانه وهی بیت المقدس و سه ندنه وهی له موسولمانان.

۳۴- نه مه شالوه به وه ناسرابوو که لیکگه یشتنی باش تیایدا روویدا له گه ل موسولمانه کاندو هه ردوو لا په یوه ندی به هیژیان هه بوو، نه مه ش بووه هۆی مۆرکردنی ریککه وتنی ره مله و ناردنی میوه و به فر بۆ ریتشارد شیردل له کاتی نه خۆشه که یداو چوونی پزیشکه که ی سه لاهه دین بۆ چاره سه رکردنی، له و شوینه وارانesh که نه مه تیکه لاییه له ژیا نی فره نجه کاندو به جیی هیشت:

ا- زانست و زانیاری زۆریان له موسولمانه کانه وه گواسته وه و توانیان له سه ر نه مه زانسته کتیبی نوێ دابنیت که نوێگه ری و دامینانی زۆری پتوه دیاربوو و چه ندین یاساییان دانا بۆ نه و زانستانه .

ب- زۆر پیشه سازی و هونه ریان له موسولمانه کانه وه گواسته وه و هه ک پیشه سازی رستن و چنن و کانزاکان و شوشه ، نه مه جگه له گواستنه وهی هونه ری بیناسازی، نه مه گواستنه وه یه ش کاریگه ری زۆر قولی هه بوو له ژیا نی نه وروپادا له رووی پیشه سازی و بازرگانی و هونه رییه وه ، گۆستاف لۆبۆن ده لئ: کاریگه ری جه نکه خاچه رستیه کان له سه ر پیشه سازی و هونه ر له وه که متر نه بوو.... پاشان ده لئ: له موسولمانه کانه وه نه وروپا پیشه سازی چنن و ئاوریشم و بۆیاخکردن و جوانکاری و هرگرت هه روه ها زۆری نه خایاند هونه ری بیناسازی له نه وروپادا به ته وای گۆرپانکاری به سه ردا هات.

ج- شارستانی رۆژئاوا به هۆی کاریگه ربوونیه وه به شارستانی ئیسلامی گه شه ی کرد، نه گه ر جه نکه کانی خاچه رستیش نه بوایه نه وه گه شه کردنی نه و شارستانییه بۆ ماوه یه ک دوا ده که وت که ته نها خوای خۆی ده یزانی. رۆژه لاتناسه به ویزدانه کانیش دانیان به م راستیا نه دا ناوه پیش نه وهی میژوونوسه موسولمانه کان باسی لێوه بکه ن.

۳۵- خه‌لکی زۆر کاریگر بوون به‌کۆچی دوا‌یی سه‌لاحه‌دین ته‌نانه‌ت میژوونوسه‌ نه‌وروپیه‌کانیش ره‌حه‌تیا‌ن بۆ ناردوووه‌و ستایشی دادگه‌ری و هیژو لی‌بوردیه‌یا‌ن کردوووه‌و به‌گه‌وره‌ترین که‌سایه‌تیا‌ن داناوه‌ که‌سه‌رده‌می جه‌نگه‌کانی خا‌جپه‌رستی به‌خۆیه‌وه‌ بینیبوو، به‌لام به‌پای من‌گه‌وره‌ترین که‌سایه‌تی نوره‌دینه‌مه‌حمود بووه‌.

۳۶- خۆشویستن و تامه‌زۆیی بۆ جیهاد دلی سه‌لاحه‌دین به‌ته‌وا‌ی داگیر کردبوو، به‌جۆرێک که‌ هه‌میشه‌ با‌سی له‌سه‌ر زاری بوو و تی‌پروانی‌نی بۆ که‌ره‌سته‌کانی بوو گرنگی به‌پیا‌وانی ده‌داو نه‌و که‌سانه‌ی خۆش ده‌ویست که‌با‌سیان ده‌کردو خه‌لکیان بۆ هه‌ن ده‌دا، به‌هۆی خۆشه‌ویستی جیهاد و تی‌کۆشان له‌پێناو خواشدا مال‌و منال‌ زیندو نیشتما‌نی به‌جێهێشت و له‌دو‌نیا‌دا به‌دانیشتن له‌ژێر خێوه‌تی‌کدا رازی بوو که‌په‌شه‌با به‌راست و چه‌پدا یاری پێده‌کرد.

۳۷- کۆچی دوا‌یی سه‌لاحه‌دین زیانی‌کی گه‌وره‌ بوو بۆ به‌ره‌ی نی‌سلامی به‌گه‌رتوو، چونکه‌ نه‌م مردنه‌ زه‌نگی نا‌گادار‌کردنه‌وه‌ بوو له‌به‌رپا‌بوونی نا‌کۆکی‌له‌ نێوان کورانی بنه‌ماله‌ی زه‌نکی‌دا.

۳۸- نه‌م کاره‌ خا‌کی و بچو‌که‌که‌ی نێمه‌ شیا‌وی هه‌له‌و که‌م و کورتیه‌ و پێ‌ویستی به‌رێنمونی هه‌یه‌،، چونکه‌ نه‌مه‌ ته‌نها هه‌ولێکی راسته‌قینه‌یه‌ که‌مه‌به‌ست لێی زانی‌نی هۆکاره‌کانی هه‌ستانه‌وه‌و تی‌گه‌یشتن له‌و به‌رگه‌ری‌کاریه‌یه‌ که‌ نه‌یویه‌کان پێی هه‌ستا‌ون، له‌نێوان من و ره‌خنه‌گریشدا نه‌م دێ‌په‌ی شاعیر هه‌یه‌:

إن تجد عیبا فسد الخلالا جلّ من لا عیب فیہ وعلا

واته‌ نه‌گه‌ر که‌مو‌کورتیه‌کت بێنی نه‌وه‌ بپێ‌ۆشه‌، چونکه‌ ته‌نها په‌روه‌ردگار بێ که‌مو‌کورتیه‌یه‌.

هه‌روه‌ها دا‌وا له‌خوا‌ی بالا‌ ده‌ست و مه‌زن خوا‌ه‌نی عه‌رش‌ی پیرۆز ده‌که‌م که‌ نه‌م هه‌وله‌مان لی‌وه‌رگرت و به‌باشی بۆمان په‌سه‌ند بکات و به‌ره‌که‌تی به‌سه‌ردا بپێ‌ژێت و له‌ریزی کرده‌وه‌و چا‌که‌کانماندا تۆماری بکات و نه‌و برا‌یا‌نه‌شم که‌ یارمه‌تیا‌ن دا‌وم له‌پادا‌شت بێ به‌ش نه‌کات، هه‌روه‌ها نه‌م کتی‌ه به‌فه‌رمایشی په‌روه‌ردگار کۆتایی پێ‌دیت‌م که‌ ده‌فه‌رمو‌یت: ﴿وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ﴾ (الحشر: ۱۰).

سبحانك اللهم وبحمدك أشهد أن لا إله إلا أنت استغفرک وأتوب اليك وآخر دعوانا أن
الحمد لله رب العالمين".

علی محمد محمد الصلابی
"خوا نه خوئی و دایک و باوکی و موسولمانان خوش بیّت"

نووسەر له چه ند دیریکدا:

عەلی محەممەد محەممەد الصلابی:

- له شاری بنگازی له ولاتی لیبیا له سالی (۱۳۸۳ ک/ ۱۹۶۳ ن) دا له دایک بووه.
- پلهی (الأجازة العاليه) لیسانسی له کۆلیژی الدعوة وأصول الدينی زانکۆی شاری مهدينه ی پیرۆز به پلهی نایابی وه رگرتووه، یه که می نه و کۆلیژه بووه له سالی (۱۴۱۳ ک- ۱۴۱۴ ک/ ۱۹۹۲ ز- ۱۹۹۳ ن) دا.
- پلهی ماستهری له زانکۆی أم درمانی نیسلامی (کۆلیژی الأصول) به شی (التفسير وعلوم القرآن) به ده ست هیناوه، تیزی دکتوراکه شی له سهر (فقه التمكن في القرآن الكريم) بووه.
- له و کتیبو به ره مانه ی که نووسه ر به چاپی گه یاندوون:

- ۱- السيرة النبوية: عرض وقائع وتحليل أحداث.
- ۲- سيرة الخليفة الأول أبو بكر الصديق (رضي الله عنه) شخصيته وعصره.
- ۳- سيرة أمير المؤمنين عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) شخصيته وعصره.
- ۴- سيرة أمير المؤمنين عثمان بن عفان (رضي الله عنه) شخصيته وعصره.
- ۵- سيرة أمير المؤمنين علي بن أبي طالب (رضي الله عنه) شخصيته وعصره.
- ۶- سيرة أمير المؤمنين الحسن بن علي بن أبي طالب (رضي الله عنه) شخصيته وعصره.
- ۷- الدولة العثمانية: عوامل النهوض والسقوط.
- ۸- فقه النصر والتمكين في القرآن الكريم.
- ۹- تاريخ الحركة السنوسية في إفريقيا.
- ۱۰- تاريخ دولتي المرابطين والموحدين في الشمال الإفريقي.
- ۱۱- عقيدة المسلمين في صفات رب العالمين.
- ۱۲- الوسطية في القرآن الكريم.
- ۱۳- الدولة الأموية، عوامل الأزدهار وتدايعات الأنهيار.
- ۱۴- معاوية بن أبي سفيان، شخصيته وعصره- الدولة السفيانية.
- ۱۵- عمر بن عبدالعزيز، شخصيته وعصره.
- ۱۶- دولة السلاجقة.
- ۱۷- الشيخ عبدالقادر الجيلاني.
- ۱۸- الأمام الغزالي.

- ١٩- نورالدين زنكي.
- ٢٠- عمادالدين زنكي.
- ٢١- فكر الوارج والشيعة فى ميزان أهل السنة والجماعة.
- ٢٢- حقيقة الخلاف بين الصحابة.
- ٢٣- عصر الدولة الزنكية.

بەرگی دەرەو:

سەلاحە دینی ئەیوبی

د. الصَّلَابی نوسەرێکی نوێیە مۆمێکی تر دادەگیرسێنێت بۆ ئەو فەرەنگە میژوووییە کە لە هەولی بەرەمەپێنانیدا بن ئەمەش درێژە پێدەری ئەو کتێبانە یە کە لێکۆڵینەووە لە مەرجەنگەکانی خاچەرستی دەکەن. لەم کتێبەدا د. صَلَابی باس لە مەملانێی نێوان پرۆژەکان دەکات پرۆژە ی خاچەرستی و پرۆژە ی ئیسلامی، بە کورتیش ئاماژە بەو شالاوە خاچەرستیانە دەکات کە لە پێش دامەزراندنی دەلەتی ئەییوبیدا روویانداوە، هەروەها ئاماژە بە باری رەوشتی سەلاحەدین و خوێوەشتەکانی و رۆچوونی لە بنیاتنانی خۆی دەکات و پلە و پایە ی زانایین و مامۆستایانی ئایینی لای، پاشان نوسەر بە شێکی تەواوی تایبەت کردووە بە جەنگی حطین و ئازادکردنی بیت المقدس و هۆکارەکانی سەرکەوتن لەو جەنگە یە کلاکەرەوێەدا پاشان شالای سێیەمی خاچەرستی و کاردانەوێ رۆژئاوا - ئەوروپا - بەرامبەر بە ئازادکردنی بیت المقدس و خۆ ئامادەکردنی هەمەلایەنە بۆی، لە کۆتایدا ئاماژە بە کۆچی دوا یی سەلاحەدین و کاریگەری لە سەر خەلک و ستایشکردنی دادگەری بە هێزی و لێبوردەیی لە لایەن میژوو نووسە ئەوروپییەکانەووە کە بە مەزنترین کەسایەتیا ن داناو لە میژووی جەنگەکانی خاچەرستیدا ژیا نی ئەم سەرکردە مەزنەش بەر دەوام و رەو هیممەتی سەلاحیانە دە بەخشێ بە نەوێەکانی موسولمانان و جوانی و پڕ سەرورە یەکانی سەر دەمانی پابردو و دە گێڕێتەووە بۆ ژیا ن.

أهم المصادر والمراجع

- ١- اتعاظ الحنفا بأخبار الأئمة الفاطميين الخلفاء، تقي الدين أحمد بن علي المقرئزي دار الفكر العربي، ١٣٦٧هـ - ١٩٤٨م.
- ٢- أثر الشرق الإسلامي في الفكر الأوروبي خلال الحروب الصليبية، د. عبدالله بن عبدالرحمن الربيعي، الرياض، ١٤١٥ هـ.
- ٣- أسامة بن منقذ، والجديد من آثار و أشعاره، محمد عدنان قيطاز، وزارة الثقافة في الجمهورية السورية، ١٩٩٨م.
- ٤- أسباب الضعف في الأمة الإسلامية د.محمد السيد الوكيل، دار المجتمع، السعودية، الطبعة الأولى.
- ٥- أصول الشيعة الإمامية، ناصر عبدالله بن علي القفاري، دار الرضا للنشر و التوزيع، الجيزة بمصر، الطبعة الثالثة ١٤١٨ هـ - ١٩٩٨م.
- ٦- أعلام الإسكندرية في العصر الإسلامي د.جمال الدين الشيال، مكتبة الثقافة الدينية، الطبعة الأولى ١٩٩٧م.
- ٧- أعلام الإسكندرية في العصر الإسلامي د.جمال الدين الشيال، مكتبة الثقافة الدينية، الطبعة الأولى، ١٣١٠ هـ - ٢٠٠١م.
- ٨- أعمال الفرنجة ترجمة حسن حبشي.
- ٩- الأدب العربي من الانحدار إلى الازدهار، جودت الركابي، دار الفكر المعاصر بيروت دار الفكر دمشق، الطبعة الثانية ٢٢٠١م.
- ١٠- الاستخبارات العسكرية في الإسلام، عبدالله علي السلامة مناصرة، مؤسسة الرسالة، بيروت، لبنان، الطبعة الثانية، ١٤١٣ هـ - ١٩٩١م.
- ١١- الإسلام و حركة التاريخ، أنور الجندي.
- ١٢- الاعتبار لابن منقذ، حرره فيليب حتي، مكتبة الثقافة الدينية القاهرة.
- ١٣- الإعداد المعنوي و المدي للمعركة في ضوء القرآن و السنة، د.فيصل بن جعفر بن عبدالله بالي، مكتبة التوبة السعودية، الطبعة الأولى، ١٤١٩ هـ - ١٩٩٩م.
- ١٤- الإمارات الأرتقية في الشام و الجزيرة، عماد الدين خليل.
- ١٥- الإمام الغزالي بين مادحية و ناقدية، د. يوسف القرضاوي، الطبعة الثالثة، ١٤١٣ هـ - ١٩٩٢م.
- ١٦- البداية و النهاية، للحفاظ عماد الدين أبي فداء إسماعيل بن كثير القرشي، دار هجر. الطبعة الأولى ١٤١٩ هـ - ١٩٩٨م.

- ١٧- البطولة و الفداء عند الصوفية دراسة تأريخية، أسعد الخطيب، مطبعة الشام، الطبعة الثانية.
- ١٨- البيان المغرب في أخبار الأندلس و المغرب، تأليف ابن عذاري الماكشي، تحقيق ليفر بروفنسال.
- ١٩- التاريخ الإسلامي و الحضارة الإسلامية، د. أحمد شلبي.
- ٢٠- التأريخ الباهر في الدولة الأتابكية بالموصل، تحقيق عبدالقادر طيمات، القاهرة ١٨٦٣م للمؤرخ ابنت الأثير.
- ٢١- التأريخ الحربي المصري في عهد صلاح الدين، نظير حسان سعداوي، مكتبة النهضة المصرية القاهرة ١٩٥٧م.
- ٢٢- التاريخ السياسي و الفكري للمذهب السني في المشرف الإسلامي من الرق الخامس الهجري حتى سقوط بغداد، د. عبدالمجيد أبو الفتوح بدوي، الطبعة الثانية ١٤٠٨ هـ - ١٩٨٨م.
- ٢٣- التعريف بالمؤرخين في عهد المغول و التركمان، عباس العزاوي، طبع ببغداد ١٣٧٦ هـ - ١٩٥٧م.
- ٢٤- الثبات على دين الله و أثره في حياة المسلم في ضوء الكتاب و السنة، د. الأمين الصادق الأمين، دار ابن الجوزي، الطبعة الأولى، ٢٠٠٤م.
- ٢٥- الجهاد الإسلامي ضد الصليبيين في العصر الأيوبي، د. فايد حامد محمد عاشور، دار الاعتصام، الطبعة الأولى.
- ٢٦- الجهاد ضد الصليبيين في الشرق الإسلامي، مسفر بن سالم بن عريج الغامدي، دار المطبوعات الحديثة، الطبعة الأولى، ١٤٠٦ هـ - ١٩٨٦م.
- ٢٧- الجهاد و النجديد، محمد حامد الناصر، مكتبة الكوثر، الرياض، الطبعة الأولى، ١٤١٩ هـ - ١٩٩٨م.
- ٢٨- الجيش الأيوبي في عهد صلاح الدين، د. محسن محمد حسين مؤسسة الرسالة، الطبعة الأولى، ١٤٠٦ هـ - ١٩٨٦م.
- ٢٩- الحافظ أبو طاهر السلفي، د. حسن عبدالحميد صالح، المكتب الإسلامي، الطبعة الأولى، ١٩٧٧م.
- ٣٠- الحرب الصليبية حسن حبشي، طبعة القاهرة، ١٩٥٨م.
- ٣١- الحركة الصليبية، سعيد عاشور، الطبعة الرابعة ١٩٨٦، مكتبة الأنجلو المصرية.
- ٣٢- الحروب الصليبية، العلاقات بين الشرق و الغرب محمد مؤنس، الطبعة الأولى ١٩٩٩/٢٠٠٠، عين للدراسات و البحوث الإنسانية و الاجتماعية، مصر.

- ٣٣- الحروب الصليبية، المقدمات السياسية، د. عليه الجنزوري، الهيئة العامة المصرية للكتاب.
- ٣٤- الحروب الصليبية في شمال افريقية و أثرها الحضاري، د. ممدوح حسين، دار عمار، طبعة ١٩٨٩م.
- ٣٥- الحروب الصليبية، مواقف وتحديات، سهيلة الحسيني، دار التوزيع والنشر الإسلامية القاهرة، الطبعة الأولى، ١٢٤٣هـ - ٢٠٠٣م.
- ٣٦- الحروب الصليبية و الأسرة الزنكية، شاكراً أحمد أبو زيد.
- ٣٧- الحروب الصليبية، أرست باركر، نقله إلى اللغة العربية د. السيد الباز العريني، دار النهضة العربية، بيروت.
- ٣٨- الحروب المقدسة، الحملات الصليبية و أثرها على العالم اليوم، كارين أرمسترونغ.
- ٣٩- الخطط، للمقرزي.
- ٤٠- الخليفة الأيديولوجية للحروب الصليبية، د. قاسم عبدالله، طبعة القاهرة ١٩٨٧م.
- ٤١- الدبلوماسية الإسلامية، عبدالرحمن محمد عبدالرحمن، دار اليقين، مصر المنصورة، رسالة دكتوراه جامعة الأزهر الشريف.
- ٤٢- الدولة الأيوبية، سمير فراج بن الشاطيء، مركز للنشر و الإعلام، القاهرة، طبعة أولى ٢٠٠٥م.
- ٤٣- الدولة العثمانية عوامل النهوض و أسباب، د. علي محمد الصلابي، دار المعرفة، بيروت، لبنان.
- ٤٤- الدولة الفاطمية العبيدية، الصلابي، مؤسسة اقرأ.
- ٤٥- الشرق الأدنى في العصور الوسطى الأيوبيون، د. السيد الباز العريني، دار النهضة العربية.
- ٤٦- الشرق الأوسط و الحروب الصليبية، السيد الباز العريني، طبعة القاهرة، ١٣١٧هـ.
- ٤٧- الصراع الإسلامي - الفرنجي على فلسطين في القرون الوسطى، هادية دجاني مؤسسة الدراسات الفلسطينية، الطبعة الأولى، ١٩٩٤م.
- ٤٨- الطائفة المنصورة في بيت المقدس و أكناف بيت المقدس، الطبعة الأولى، ١٤٢٥ هـ - ٢٠٠٤م.
- ٤٩- الطريق إلى بيت المقدس، د. جمال عبد الهادي، د. وفاء محمد رفعت، دار التوزيع و النشر الإسلامية، طبعة ثان، ١٤٢٢ هـ - ٢٠٠١م.
- ٥٠- العدوان الصليبي على العلم الإسلامي صلاح الدين، نوار.
- ٥١- العرب و الروم الاتين في الحروب الصليبية الأولى، دكتور جوزيف نسيم يوسف، دار النهضة العربية بيروت، طبعة الثالثة، ١٩٨١م.
- ٥٢- العمارة العربية في مصر الإسلامية.

- ٥٣- الغزو الصليبي و العالم الإسلامي، د. علي عيدالحكيم، دار التوزيع و النشر الإسلامية، القاهرة، الطبعة الأولى، ١٤١٤ هـ - ١٩٩٣ م.
- ٥٤- الفتح القسي في الفتح القدسي، تحقيق محمد محمود، الدار القومية للطباعة و النشر، ١٩٦٥ م.
- ٥٥- الفتوح الإسلامية عبر التاريخ، د. عبدالعزيز بن إبراهيم العمري، دار إشبيليا، الطبعة الأولى، ١٤١٨ هـ - ١٩٩٧ م.
- ٥٦- الفرق بين الفرق، تأليف عبد القاهر بن طاهر البغدادي، تحقيق: محمد محيي الدين عبد الحميد، طبعة دار المعرفة بيروت.
- ٥٧- الفنون الإسلامية في العصر الأيوبي، د. عبدالعزيز صلاح الدين سالم، مركز الكتاب للنشر، ١٤٢٠ هـ - ٢٠٠٠ م.
- ٥٨- القاضي الفاضل عبدالرحيم البيساني العسقلاني، هادية دجاني شكيل، مؤسسة الدراسات الفلسطينية، الطبعة الثانية بيروت، ١٩٩٩ م.
- ٥٩- القدس تحت الحكم الصليبي و دور صلاح الدين قي تحريرها، د. شفيق جاسر أحمد محمود، مكتبة الدار بالمدينة، الطبعة الأولى، ١٤٠٩ هـ - ١٩٨٩ م.
- ٦٠- القدس تناديكم أحمد عبد ربه بصبوص، دار البشير، عمان، الطبعة الأولى، ١٤١٥ هـ - ١٩٩٥ م.
- ٦١- القدس في العهدين الفاطمي و الأيوبي د. وائل عبدالرحيم عبيد، الطبعة الأولى، ١٤٢٦ هـ - ٢٠٠٥ م.
- ٦٢- القوى البحرية و التجارية في البحر المتوسط، أرشبالد لويس.
- ٦٣- الكامل في التاريخ لابن الأثير، دار المعرفة، بيروت - لبنان.
- ٦٤- الكواكب الدرية في السيرة النورية، تقي الدين أحمد بن قاضي شهبه، تحقيق، محمود زايد، طبعة بيروت، ١٩٧١ م.
- ٦٥- المدارس العسرونية في بلاد الشام، د. صادق أحمد داوود جودة، مؤسسة الرسالة، دار عمار، الطبعة الأولى، ١٤٠٦ هـ - ١٩٨٦ م.
- ٦٦- المستدرك على الصحيحين في الحديث، للحاكم أبي عبدالله النيسابوري.
- ٦٧- المستشفيات الإسلامية من العصر النبوي إلى العصر العثماني، عبدالله عبدالرزاق مسعود السعيد، دار الفاء عمان - الأردن، الطبعة الأولى، ١٤٠٨ هـ - ١٩٨٧ م.
- ٦٨- المقاومة الإسلامية للغزو الصليبي، عماد الدين خليل، دار ابن كثير، الطبعة الأولى، ١٤٢٣ هـ - ٢٠٠٥ م.

- ٦٩- الملل و النحل، تأليف محمد عبدالكريم الشهرستاني، تحقيق محمد سيد كيلابي، جمع مصطفى البابي الحلبي بمصر، ١٣٨٧ هـ - ١٩٦٧ م.
- ٧٠- الموسوعة اشاملة تأريخ الحروب الصيبية، د. سهيل زكار، دار الفكر، دمشق سوريا، الطبعة الأولى.
- ٧١- النجوم الزاهرة في ملوك مصر و القاهرة المؤسسة المصرية العامة للتأليف و الترجمة، ابن تغري بردي جمال الدين أبو المحاسن يوسف.
- ٧٢- التوادر السلطانية و المحاسن اليوسفية، بهاء الدين بن شداد، تحقيق أحمد أبيبش، دار الأولئل سوريا، الطبعة الأولى، ٢٠٠٣ م.
- ٧٣- الوافي بالوفيات، تأليف صلاح الدين بن أيبك الصفدي - تحقيق: هملوت ريتز - طبع: دار النشر فرانز ستانير (ألمانيا) ١٣٨١ هـ - ١٩٦٢ م.
- ٧٤- الوجير في الشام أرض الأنبياء ومهدج الأصفياء منير عدور، دار الفارابي للمعارف، دمشق، الطبعة الأولى ١٤٢٠ هـ - ٢٠٠٠ م.
- ٧٥- الوحدة الإسلامية بين الأمس و اليوم، إبراهيم النعمة، طبعة ١٤٢٥ هـ - ٢٠٠٤ م، مطبعة الزهراء الحديثة.
- ٧٦- الوحدة الإسلامية بين الأمس و اليوم، إبراهيم النعمة، طبعة ١٤٢٥ هـ - ٢٠٠٤ م مطبعة الزهراء الحديثة.
- ٧٧- الوسيط في تاريخ فلسطين في العصر الإسلامي، فاروق عمر فوزي، د. محسن محمد حسين، دار الشرق.
- ٧٨- إمارة الرها، علية الجنزوري.
- ٧٩- أوروبا في العصور الوسطى، سعيد عبد الفتاح عاشور
- ٨٠- أيعيد التاريخ نفسه، محمد العبددة، الطبعة ائالثة، ١٤١٩ هـ - ١٩٩٩ م.
- ٨١- بحوث في تأريخ الحضارة الإسلامية، مجموعة البحوث التي أقيمت في ندوة الحضارة الإسلامية في ذكرى الأستاذ الدكتور أحمد فكري عام (١٩٧٦ م)، لناشر مؤسسة شباب الجامعة الإسكندرية.
- ٨٢- بغسة الطلب في تأريخ حلب.
- ٨٣- بيت المقدس أمام أحداث التاريخ، وديع تسليحوق.
- ٨٤- بيت المقدس في أدب الحروب الصليبية، د. عبد الجليل حسين عبد المهى، دار البشير، الطبعة الثانية ١٤١٥ هـ - ١٩٩٥ م.

- ٨٥- بيت المقدس و المسجد الأقصى دراسة تاريخية مؤثقة محمد حسن شراب دار القلم دمشق، الطبعة الأولى ١٤١٥ هـ - ١٩٩٤ م.
- ٨٦- تاريخ ابن خلدون.
- ٨٧- تاريخ الإسلام، حسن ابراهيم حسن، دار الجيل بيروت، الطبعة الثالثة عشر ١٤١١ هـ - ١٩٩١ م.
- ٨٨- تاريخ الأيوبيين في عصر وبلاد الشام و الجزيرة، محمد سهيل طقوش، دار النفائس، الطبعة الأولى، لبنان، ١٤٠٠ هـ - ١٩٩٩ م.
- ٨٩- تاريخ الحروب الصليبية، ترجمة د. السيد الباز العريني، الطبعة الثالثة ١٤١٣ هـ - ١٩٩٣ م.
- ٩٠- تاريخ الحروب الصليبية، سعيد عبدالله البيشاوي محمد مؤنس عوض، منشورات بيت المقدس، طبعة عام (٢٠٠٤ م)
- ٩١- تاريخ الزنكيين في الموصل وبلاد الشام، د. محمد سهيل طقوش، دار النفائس، بيروت، لبنان، الطبعة الأولى ١٤١٩ هـ - ١٩٩٩ م.
- ٩٢- تاريخ الشعوب الإسلامية، كارل بروكلمان، دار العلم للملايين، بيروت، لبنان، طبعة ١٤ عام ٢٠٠٠ م
- ٩٣- تاريخ الفاطميين، محمد سهيل طقوش، دار النفائس الطبعة الأولى.
- ٩٤- تاريخ الفتح العربي في ليبيا، الطاهر أحمد الزاوي دار التراث العربي، الطبعة ااثالثة.
- ٩٥- تاريخ القبائل العربية في عصر الدولتين الأيوبية و المملوكية، د. محمود السيد. مؤسسة شباب الجامعة طبعة، عام ١٩٩٨ م.
- ٩٦- تاريخ الوطن العربي و الغزو الصليبي، خاشع المعاضيدي، سوادي عبد محمد، دريد عبد القادر نوري، الطبعة الثانية، ١٩٨٦ م.
- ٩٧- تاريخ اليمن الإسلامي د. محمد عبده السروري، مكتبة خالد بن الوليد، صنعاء، الطبعة الثانية، ٢٠٠٣ م.
- ٩٨- تاريخ دولتي المرابطين و الموحيدين، د. علي الصلابي، دار المعرفة، بيروت، لبنان.
- ٩٩- تاريخ سلاجقة الروم في آسيا الصغرى، محمد سهيل طقوش، دار النفائس، الطبعة الأولى، ١٤٢٣ هـ - ٢٠٠٢ م.
- ١٠٠- تاريخ مصر الإسلامية زمن سلاطين بني أيوب، د. أحمد فؤاد سيد، مكتبة مديبولي، طبعة ٢٠٠٢ م.
- ١٠١- فقه النصر و التمكين، علي محمد الصلابي، دار المعرفة بيروت، طبعة الأولى، ٢٠٠٢ م.

- ١٠٢- ترتيب المدارك و تقريب المسالك لمعرفة أعلام مذهب مالك، تأليف القاضي عياض، تحقيق د. أحمد بكير محمود، طبع مكتبة الحياة، بيروت.
- ١٠٣- تفسير ابن كثير، أبو الفداء إسماعيل، تحقيق عبدالعزيز غنيم، و محمد أحمد عاشور و محمد إبراهيم مطبعة الشعب، القاهرة، مصر.
- ١٠٤- تفسير الجلالين، جلال الدين السيوطي و المحلي.
- ١٠٥- تنظيم صفة الطب خلال عصور الحضارة العربية الإسلامية، د. جميل عبد المجيد عطية، مكتبة العبيكان، الطبعة الأولى، ٢٠٠٢م.
- ١٠٦- جهاد الأيوبيين و المماليك ضد الصليبيين و المغول، د. فرست مرعي، صنعاء ٢٠٠٣م الطبعة الثانية المنتدى الجامعي.
- ١٠٧- جهاد المسلمين في الحروب الثليبية. د. فايد عاشور؛ مؤسسة الرسالة، الطبعة الثالثة ١٤٠٥م.
- ١٠٨- جهود علماء المغرب غي الدفاع عن عقيدة أهل السنة، د. إبراهيم التعامي، مؤسسة الرسالة ناشرون، الطبعة الأولى ١٤٢٦ هـ - ٢٠٠٥م. لبنان، سوريا.
- ١٠٩- حاضرة العرب، ترجمة عادل زعيتر.
- ١١٠- حروب القدس في التاريخ الإسلامي و العربي، اللواء الركن، د. ياسين سويد، دار الملتقى للطباعة و النشر، طبعة عام (١٩٩٧) بيروت، لبنان.
- ١١١- حطين بين أخبار مؤرخيها وشعر معاصريها، د. محمود إبراهيم، دار البشير عمان، الطبعة الأولى ١٤٠٧ هـ - ١٩٨٧م.
- ١١٢- حطين وقائع وعبر، عبدالفتاح عاشور.
- ١١٣- حكم قراقوش، الأمير المفترى عليه بهاء الدين قراقوش، دار البيارق، عمان، سمر عزام الطبعة الأولى ١٤٢٠ هـ - ١٩٩٩م.
- ١١٤- حياة صلاح الدين، محمود شلبي، دار الجيل بيروت، الطبعة الثالثة، ١٤٠٩ هـ - ١٩٨٩م.
- ١١٥- خانقاوات الصوفية في مصر في العصرين الأيوبي و المملوكي، د. عاصم محمد رزق، مكتبة مدبولي القاهرة، الطبعة الأولى ١٤١٧ هـ - ١٩٩٧م.
- ١١٦- دراسات تاريخية د. عمان الدين خليل.
- ١١٧- دراسات في تاريخ الأيوبيين و المماليك د. نعمان محمود جبران د. محمد حسن العمادي، الطبعة الأولى ٢٠٠٠م.
- ١١٨- دراسات في تاريخ الأيوبيين و المماليك، دكتور السيد عبدالعزيز سالم، د. سحر غنيم عبدالعزيز سالم، مؤسسة شباب الجامعة ١٩٩٢م، الإسكندرية.

- ١١٩- دراسات في تاريخ العلاقات بين الشرق و الغرب، محمد مؤنس عوض.
- ١٢٠- دراسات في تاريخ المغرب الإسلامي، عزالدين عمر أحمد موسى، دار الشروق، الطبعة الأولى، ١٤٠٣ هـ - ١٩٨٣ م.
- ١٢١- دراسة وثيقة للتاريخ الإسلامي و مصادرة من عهد بني أمية حت الفتح العثماني لسورية و مصر، محمد ماهر حماده، مؤسسة الرسالة، الطبعة الأولى، ١٤٠٨ هـ - .
- ١٢٢- دروس و تأملات في الحروب الصليبية، لأبي فارس، دار الفرقان، عمان - الأردن.
- ١٢٣- دور الفقهاء و العلماء في الجهاد ضد الصليبين خلال الحركة الصليبية، د. آسيا سليمان نقلي، مكتبة العبيكان، ٢٠٠٢ م.
- ١٢٤- دور المرأة في الاستخبارات الإسلامية، د. سلامة محمد الهرفي البلوي، الطبعة الأولى، ١٤١٤ هـ - ١٩٩٤ م.
- ١٢٥- دور نورالدين في نهضة الامة ومقاومة عزو الفرنجة، عبدالقادر أحمد بوصيني رسالة دكتوراه، معهد التاريخ العربي و التراث العلمي للدراسات العليا.
- ١٢٦- دول الإسلام، للذهبي، شمس الدين أبي عبدالله محمد بن أحمد بن عثمان الذهبي، دار صادر، بيروت، الطبعة الأولى ١٩٩٩ م.
- ١٢٧- دولة اسلاجقة للصابي، دار المعرفة، الطبعة الأولى، ١٤٢٧ هـ - ٢٠٠٦ م.
- ١٢٨- ديوان ابن الخياط.
- ١٢٩- ذيل دمشق، أبو يعلى حمزة ابن القلانسي، تحقيق أميدروز، طبعة، بيروت ١٩٠٨ م.
- ١٣٠- رجال الفكر و الدعوة، أبو الحسن الندوي، دار ابن كثير، دمشق، سوريا.
- ١٣١- رياض الفنوس في طبقات علماء القيروان و افريقية تأليف أبي بكر عبداللج بن محمد المالكي تحقيق بشير البكوش - طبع: دار الغرب الإسلامي ١٤٠٣ هـ - ١٩٨٣ م.
- ١٣٢- زبدة الحلب من تاريخ حلب، كمال الدين أبو القاسم ابن العديم، تحقيق سامي الدهان، طبعة، دمشق ١٩٥٤ م.
- ١٣٣- سقوط دولة الموحدين، د. مراجع عقلية الغنای، ١٤٠٩ هـ - ١٩٨٨ م منشورات جامعة قاريوس.
- ١٣٤- سلاجقة إيران و العراق، عبدالمنعم حسين.
- ١٣٥- سنن أبي داود، سليمان بن الأشعث، تحقيق، عزت عبيد الدعاس، حمص، الناشر، محمد السيد.

- ١٣٦- سنن الترمذي الجامع تأليف: محمد عيسى بن سورة الترمذي، تحقيق الشيه أحمد محمد شاكر، مطبعة مصطفى البابي الحلبي - الطبعة الأولى ١٣٥٦ هـ.
- ١٣٧- سنن سعيد بن منصور.
- ١٣٨- سير أعلام النبلاء، شمس الدين محمد أحمد الذهبي مؤسسة الرسالة، الطبعة السابعة ١٩٩٠م.
- ١٣٩- شجرة النور الزكية في طبقات المالكية: تأليف محمد بن محمد مخلوف، طبع دار الكتاب العربي، بيروت.
- ١٤٠- شذرات الذهب في أخبار من ذهب، ابن العماد الحنبلي، دار الأفاق الجديدة.
- ١٤١- شرف الدين مودود، عبدالغني رمضان.
- ١٤٢- شعر الجهاد الشامي في مواجهة الصليبيين د. فؤاد حسن حسين أبو الهيجاء، دار المناهج للنشر و التوزيع عمان الأردن، الطبعة الأولى ١٤٢٤ هـ - ٢٠٠٤م.
- ١٤٣- شعر الجهاد في الحروب الصليبية في بلاد الشام، د. محمد علي الهرقي، مؤسسة الرسالة، الطبعة الثالثة ١٤٠٠ هـ - ١٩٨٠م.
- ١٤٤- شفاء القلوب في مناقب بني أيوب لأحمد بن إبراهيم الحنبلي، مكتبة الثقافة الدينية، مصر، طبعة عام ١٩٩٦ هـ - ١٤١٥م.
- ١٤٥- صبح الأعشى في صناعة الإنشاء، تحقيق محمد حسين شمس الدين، دار الكتب العلمية، بيروت طبعة ١٩٨٩م.
- ١٤٦- صحيح البخاري لأبي عبدالله محمد بن إسماعيل البخاري، دار الفكر، الطبعة الأولى ١٤١١ هـ - ١٩٩١م.
- ١٤٧- صحيح البخاري لأبي عبدالله محمد بن إسماعيل البخاري، دار الفكر، الطبعة الأولى ١٤١١ هـ - ١٩٩١م.
- ١٤٨- صحيح مسلم، للإمام مسلم بن الحجاج القشيري، تحقيق محمد فؤاد عبد الباقي، طبع دار إحياء الكتب العربية القاهرة، الطبعة الأولى (١٣٧٤ هـ - ١٩٥٥م).
- ١٤٩- صفة الغرباء، سلمان العودة، دار ابن الجوزي، الطبعة الثانية ١٤١٢ هـ - ١٩٩١م المملكة العربية السعودية.
- ١٥٠- صفحات مشرقة من التاريخ الإسلامي، د. علي محمد الصلابي، مؤسسة إقرأ، القاهرة، الطبعة الأولى ١٤٢٨ هـ - ٢٠٠٧م.
- ١٥١- صلاح الدين الأيوبي أبو الحسن علي الحسيني الندوي، دار القلم، دمشق بيروت، الطبعة الثالثة ١٤٠٠ هـ - ١٩٨٠م.

- ١٥٢- صلاح الدين الأيوبي الأتقى في الإسلام، البرشاندور ترجمة هن الفارسية سعيد أبو الحسن، الطبعة الثانية ١٩٩٣م.
- ١٥٣- صلاح الدين الأيوبي بطل الإسلام الصالح، مجموعة من الأخصائيين التربويين، مؤسسة الثقافية، الطبعة الأولى، ١٤٠٨ هـ - ١٩٨٨م.
- ١٥٤- صلاح الدين الأيوبي بين العباسيين و الفاطميين و الصليبيين، دار الجديد، طبعة ثانية جديدة، طبعة ٢٠٠٠م.
- ١٥٥- صلاح الدين الأيوبي قاهر العدوان الصليبي، محمد بيومي دار القلم، دمشق.
- ١٥٦- صلاح الدين الأيوبي ورقة عمل الدعوة الإسلامية، دار الإيمان، د. بسام الزرقا.
- ١٥٧- صلاح الدين الأيوبي وسقوط القدس و تحريرها.
- ١٥٨- صلاح الدين الأيوبي، أحمد عبد الجواد، المكتبة العصرية، صيدا - بيروت الطبعة الأولى ١٤٢٤ هـ - ٢٠٠٤م.
- ١٥٩- صلاح الدين الأيوبي، السير هاملتون . آ. ر. جب مكتبة بيسان.
- ١٦٠- صلاح الدين الأيوبي، قدرى قلعجي، الطبعة الثالثة ١٩٩٧م، المطبوعات للتوزيع و النشر، بيروت، لبنان.
- ١٦١- صلاح الدين الفارس المجاهد و الملك المفترى عليه، شاكراً مصطفى، دار القلم دمشق.
- ١٦٢- صلاح الدين القائد و عصره، د. مصطفى الحيارى، دار الغرب الإسلامي، الطبعة الأولى ١٤١٥ هـ.
- ١٦٣- صلاح الدين المفتى عليه، شاكراً مصطفى، دار القلم دمشق، الطبعة الأولى، ١٤١٩ هـ - ١٩٩٨م.
- ١٦٤- صلاح الدين سقوط القدس و تحريرها، قراءة معاصرة، وليد نويهض، دار ابن حزم لبنان، الطبعة الأولى، ١٤١٧ هـ - ١٩٩٧م.
- ١٦٥- صلاح الدين و الصليبيون استرداد بيت المقدس، عبدالله سعيد محمد الغامدي، در الفضلية، بيروت - لبنان، ١٤٠٥ هـ - ١٩٨٥م.
- ١٦٦- صلاح الدين و الصليبيون تاريخ الدولة الأيوبية، د. أحمد الشامي، الطبعة الأولى، ١٩٩١م مكتبة النهضة العربية، القاهرة.
- ١٦٧- صلاح الدين وتحرير القدس، عليا المهدي، الزبدة، الطبعة الأولى، ١٤١٤ هـ - ١٩٩٤م وزارة الثقافة الأردنية.
- ١٦٨- صلاح الدين، عبدالله علوان، دار السلام، مصر.

- ١٦٩- طبعة العامة في مصر في العصر الأيوبي، شلبي إبراهيم الجعيد، الهيئة المصرية للكتاب ٢٠٠٣م.
- ١٧٠- عصر الدولة الزنكية، د. علي محمد الصلابي مؤسسة اقرأ، القاهرة - مصر.
- ١٧١- عماد الدين زنكي، عماد الدين خليل، دار ابن كثير، دمشق - سوريا.
- ١٧٢- عمران القارة و خططها في عهد صلاح الدين الأيوبي، د. عدنان محمد فايز الحارثي، مكتبة زهراء الشرق، القاهرة.
- ١٧٣- عيون الروضتين في أخبار الدولتين، شهاب الدين أبو شامة، حقق البيسومي وزارة إحياء التراث العربي، دمشق ١٩٩١م.
- ١٧٤- فن الصراع الإسلامي الصليبي - السياسة الخارجية للدولة النورية، د. محمد مؤنس أحمد عوض، عين للدراسات و البحوث الطبعة الأولى ١٩٩٨م.
- ١٧٥- في التأريخ الأيوبي و الملوكي د. أحمد مختار العبادي مؤسسة شباب الجامعة.
- ١٧٦- قصة الحضارة: ول ديورانت - ترجمة محمد بدران، طبع لجنة التأليف و الترجمة و النشر ١٩٥٧م.
- ١٧٧- كتاب التوحيد لمحمد عبد الوهاب.
- ١٧٨- كتاب الروضتين في أخبار الدولتين النورية و الصلاحية، مؤسسة الرسالة، الطبعة الأولى، ١٤١٨ هـ - ١٩٩٧م.
- ١٧٩- لا طريق غير الجهاد لتحرير المسجد الأقصى و إحباط المؤامرة العالمية على الأمة الإسلامية، د. مجاهد مجاهد الدين بن صلاح الدين، الطبعة الأولى، ١٤١٤ هـ - ١٩٩٤م.
- ١٨٠- ليبيا منذ الفتح العربي حتى انتقال الخلافة الفاطمية إلى مصر، د. صالح مصطفى مفتاح المزيني، منشورات جامعة قريونس بنغازي، الطبعة الثالثة، ١٩٩٤م.
- ١٨١- ماهية الحروب الصليبية: الإيديولوجية، الدوافع، النتائج، قاسم عبده قاسم، ذات السلاسل، الكويت، الطبعة الثانية، ١٩٩٣م.
- ١٨٢- مجاهد الدين قايماز نائب إربد الموصل، د. صادق أحمد جودة، مؤسسة الرسالة، ودار عمار، الطبعة الأولى، ١٤٠٦ هـ - ١٩٨٥م.
- ١٨٣- محاضرات في الفكر و الدعوة، للندوي، أبي الحسن الندي، دار ابن كثير، دمشق، الطبعة الأولى، ٢٠٠١م.
- ١٨٤- مختصر صحيح مسلم للمنذري.

- ١٨٥- مختصر كتاب الروضتين في أخبار الدولتين النورية و الصلاحية، اختصار و تعليق د. محمد بن حسن بن عقيل موسى دار الأندلس الخضراء، جدة، الطبعة الأولى، ١٤١٨ هـ - ١٩٩٧ م.
- ١٨٦- مدرسة الحديث بالقيروان، الحسين بن محمد شواط، الدار العالمية للكتاب الإسلامي، الطبعة الأولى، ١٤١١ هـ.
- ١٨٧- مائة الزمان في تأريخ الأعيان، سبط بن الجوزي، حيدر آباد الدكن، ١٩٥١ م. مصر في العصور الوسطى من العصر المسيحي حتى الفتح العثماني، محمود محمد الحويري الطبعة ٢٠٠٢ م، المكتب المصري لتوزيع المطبوعات.
- ١٨٨- مصر و الشام في عهد الأيوبيين و المماليك، د. سعيد عبدالفتاح عاشور، دار النهضة العربية، بيروت.
- ١٨٩- مظاهر الحضارة الإسلامية في اليمن في العر الإسلامي، د. أسامة أحمد حماد، مركز الإسكندرية للكتاب، الطبعة الأولى، ١٤٢٥ هـ - ٢٠٠٤ م.
- ١٩٠- مظاهر الحضارة الإسلامية في اليمن في العر الإسلامي، د. أسامة أحمد حماد، مركز الإسكندرية للكتاب، الطبعة الأولى، ١٤٢٥ هـ - ٢٠٠٤ م.
- ١٩١- معالم الإيمان في معرفة أهل القيروان، تأليف عبدالرحمن بن محمد تأنصاري الدباغ، تحقيق إبراهيم سبوح، طبع مكتبة الخانجي بمصر، الطبعة الثانية.
- ١٩٢- معالم تاريخ الإمبراطورية البيزنطية محمود سعيد عمران.
- ١٩٣- معاهدات الصلح و السلاح بين المسلمين و الفرنج.
- ١٩٤- معجم البلدان، شهاب الدين أبي عبدالله ياقوت الحموي، بيروت، دار صادر ١٩٧٩ م.
- ١٩٥- مفرج الكروب في أخبار بني أيو، جمال الدين محمد بن سالم بن واصل.
- ١٩٦- مقتلون في سبيل اللن، جيمس رستون الابن، نقله إلى العربية رضوان السيد، مكتبة العبيكان، طبعة ٢٠٠٢ م.
- ١٩٧- مقومات النصر في ضوء القرآن و السنة، د. أحمد عوض أبو الشباب، المكتبة العصرية صيدا - بيروت الطبعة الأولى، ١٤٢٠ هـ - ١٩٩٩ م.
- ١٩٨- مملكة بيت المقدس، عمر كمال توفيق.
- ١٩٩- من أجل فلسطين مواقف عبر التاريخ الإسلامي، حسني أدهم جرار، مؤسسة الزيتونة، الطبعة الأولى، ١٤١٩ هـ - ١٩٩٨ م، دار البشير.

- ٢٠٠ - موسوعة المغرب العربي للغنيمي، عبد الفتاح مقلد الغنيمي، الناشر، مكتبة مدبولي، مكة ١٩٧٩م.
- ٢٠١ - موسوعة تاريخ العرب، العصر الأيوبي عبدالمنعم الهاشمي، دار البحار، بيروت، الطبعة الأولى.
- ٢٠٢ - موقف فقهاء الشام وقضاتها من الغزو الصليبي، جمال محمد سالم خليفة، الجماهيرية الليبية، جامعة الفاتح، ٢٠٠٠م.
- ٢٠٣ - نصوص من أدب عصر الحروب الصليبية عمر الساريس دار المنارة، جدة السعودية، الطبعة الأولى، ١٤٠٥ هـ - ١٩٨٥م.
- ٢٠٤ - نظام الملك، الحسن بن علي بن إسحاق الطوسي، د. عبد الهادي محمد رضا محبوبة الدار المصرية اللبنانية.
- ٢٠٥ - نهر الذهب في تاريخ حلب، كامل بن حسين الغزي، المطبعة النورية.
- ٢٠٦ - نور الدين زنكي في الأدب العربي في عصر الحروب الصليبية، تأليف محمود فايز إبراهيم السرطاوي، دار البشير، عمان - الأردن، الطبعة الأولى، ١٤١١ هـ - ١٩٩٠م.
- ٢٠٧ - نور الدين محمود و الصليبيون، حسن حبشي.
- ٢٠٨ - نور الدين محمود، الرجل و التجربة، عماد الدين خليل، دار القلم ١٤٠٠ هـ - ١٩٨٠.
- ٢٠٩ - نور الدين محمود، حسين مؤنس، الدار السعودية، الطبعة الثالثة ١٤٠٨ هـ - ١٩٨٧.
- ٢١٠ - هجمات مضادة في التأريخ الإسلامي، د. عماد الدين خليل مكتبة النور، الطبعة الأولى ١٤٠٧ هـ - ١٩٨٦م.
- ٢١١ - هكذا طهر جيل صلاح الدين، د. ماجد عرسان الكيلاني، دار القلم، الإمارات العربية، الطبعة الثالثة ١٤٢٣ هـ - ٢٠٠٢م.
- ٢١٢ - هموم داعية، محمد الغزالي، دار القلم.
- ٢١٣ - واقدساه، د. سيد حسين العقاني، مكتبة معاذ بن جبل، دار العقاني، الطبعة الأولى ٢٠٠١ م - ١٤٢١هـ.
- ٢١٤ - وثائق الحروب الصليبية و الغزو المغولي، محمد ماهر حماده الطبعة، بيروت ١٩٨٦م.
- ٢١٥ - وفيات الأعيان و أنباء الزمان، لابن خلكان، أبو العباس شمس الدين أحمد، تحقيق، إحسان عباس، دار صادر، بيروت.

- به‌شی یه‌که‌م: نه‌و شال‌وه خاچپه‌رستیانه‌ی که پیش دروستبونی دمو‌له‌تی نه‌ییوی پویاندا ۲.
- باسی یه‌که‌م: ره‌گاو‌ریشه میژویه‌کانی جه‌نگه خاچپه‌رستیه‌کان: ۲
- یه‌که‌م: بیزه‌نتیه‌کان: ۲
- دووم: ئیسیانیه‌کان: ۴
- سینیهم: بزوتنه‌وی خاچپه‌رستی: ۵
- چوارهم: بزواتی گه‌مارو‌دان‌ی خاچپه‌رستی: ۶
- پینجهم: ئیستعمار: ۷
- باسی دووم: گرن‌گترین هو‌کارو پالنه‌ره‌کانی شال‌وه‌کانی خاچپه‌رستی ۱۰
- یه‌که‌م: پالنه‌ری ئایینی: ۱۱
- دووم: پالنه‌ری رامیاری (سیاسی): ۱۵
- سینیهم: پالنه‌ری کومه‌لایه‌تی: ۱۷
- چوارهم: پالنه‌ری نابووری: ۱۸
- پینجهم: گزوانی ترازوی هیز له‌دم‌ریای ناوه‌راستدا: ۱۹
- شه‌شهم: په‌نابردنی ئیمپراتوری بیزه‌نتی بو‌پا نۆربانی دووم: ۲۴
- هه‌وتهم: که‌سایه‌تی پا‌پا نۆربانی دووم و پرۆژه گشتگیره‌که‌ی بو‌شال‌وی خاچپه‌رستی: ۲۵
- باسی سینیهم: هه‌لگیرسانی جه‌نگی یه‌که‌می خاچپه‌رستی: ۳۹
- یه‌که‌م: ئیستراتیژی‌ه‌تی شال‌وی خاچپه‌رستی پاش داگیر کردن: ۴۰
- دووم: بزوتنه‌وی یه‌رگری له‌سه‌رده‌می سه‌لجوقیدا: ۴۴
- سینیهم: رۆلی شاعیران له‌بزواتی به‌رگریدا: ۵۲
- چوارهم: سه‌رکرده‌کانی جیهاد له‌ناو سه‌لجوقیه‌کاندا پیش عیماد الدین زه‌نگی: ۵۵
- پینجهم: گرن‌گترین کاره‌کانی عیماد الدین زه‌نگی نازاد‌کردنی ره‌ها بوو: ۱۰۸
- شه‌شهم: کۆی نه‌و رۆله سیاسی و سه‌ربازی‌ه‌ی عیماده‌دین گیرای له‌سه‌ر شان‌وی خۆرۆن: ۱۱۸
- ئیسلا‌می: ۱۲۳
- هه‌وتهم: شال‌وی دووم‌ی خاچپه‌رسته‌کان: ۱۳۵
- باسی چوارهم: تیپ‌روانی‌نی نوره‌دین بو‌مامه‌له‌کردن له‌گه‌ل دمو‌له‌تی فاطمیدا: ۱۴۹
- یه‌که‌م: ره‌گو ریشه‌ی شیعه‌ی ئیسماعیلی و دمو‌له‌تی فاطمی: ۱۴۹

- ۱۷۷ دوووم: هه ئه مه ته سه ر با زییه کانی نوره دین بو سه ر میسر:
 ۱۹۶ سییه م: وه زاره تی سه لاهه دین له میسر و نه و کارانه ی که به نه نجامی گه یاند:
 چواره م: به رهنکار بوونه وه ی شالاوی خاچهرستی بیزه نتی هاو به ش و گه ماروی دو میاط
 ۲۰۰ ۵۶۵ ك:
 ۲۰۷ پینجه م: هه ئوه شان دهنه وه ی خه لافه تی فاطمی عوبه یدی:
 ۲۱۲ شه شه م: له باربردنی کو ده تابه ك بو گپرا نه وه ی دهو له تی فاطمی:
 چه وته م: نه و هوکارانه ی که سه لاهه دین گرتیه به ر بو له ناو بردنی مه زه به و سپینه وه ی
 ۲۲۲ ئاسه واری فاطمی یه کان:
 ۲۳۵ هه شته م: راستی ساردی نیوان سه لاهه دین و نوره دین:
 ۲۴۱ نۆیه م: وه فاتکردنی نوره دین:
 ۲۴۵ به شی دوووم: درووست بوونی دهو له تی نه یوبی
 ۲۴۵ باسی یه که م: خانه واده ی سه لاهه دین و پهروه رده بوونی
 ۲۴۵ یه که م: ره چه له کی سه لاهه دین:
 ۲۴۶ دوووم: له دایک بوونی سه لاهه دین:
 ۲۴۷ سییه م: پهروه رده ی سه لاهه دین:
 ۲۵۱ چواره م: که ی دهو له تی نه یوبی دامه زرا؟
 ۲۵۳ باسی دوووم: رهوشت به رزی سه لاهه دین
 ۲۵۳ یه که م: پارێزکاری و په رستشی خوای گه وره:
 ۲۵۸ دوووم: دادگه ری:
 ۲۶۰ سییه م: نازایه تی:
 ۲۶۲ چواره م: به خشنده یی:
 ۲۶۴ پینجه م: گرنگیدانی به جیهاد:
 ۲۶۶ شه شه م: لیبوده یی:
 ۲۶۹ چه وته م: ده ستگرتنی به هوکاره کانی پیاوه تیه وه:
 ۲۷۲ هه شته م: نارامگری و دان به خو داگرتن:
 ۲۷۶ نۆیه م: نه مه کداری:
 ۲۷۷ ده یه م: خاکی بوون:

- ۲۸۰ باسی سینه‌م: بیروباومری دموئه‌تی نه‌یویی
- ۲۸۱ یه‌که‌م: گرنگیدانی نه‌یویییه‌کان به‌دامه‌زراندنی خویندنگه سونیه‌کان:
- ۲۸۷ دووم: هه‌وئی نه‌یویییه‌کان له‌شام و جه‌زیردا:
- ۲۹۰ سینه‌م: ره‌گه‌زەکانی رۆشنیری سوننی له‌سه‌رده‌می نه‌یویییدا:
- ۳۱۰ چوارم: زیندوکردنه‌وی دموئه‌تی خه‌لافه‌تی عه‌باسی له‌لایه‌ن نه‌یویییه‌کانه‌وه:
- پینجه‌م: پاراستنی ریگای هه‌ج و دوو هه‌رمه‌ پیرۆزه‌که له‌لایه‌ن سولتانه‌کانی نه‌یویییه‌وه:
- ۳۱۲.....
- ۳۱۹ شه‌شه‌م: رویه‌رویونه‌وی شیعه‌گه‌ری له‌لایه‌ن نه‌یویییه‌کانه‌وه له‌میسرو شام و یه‌مه‌ندا:
- حه‌وته‌م: له‌و هۆکارانه‌ی که‌یارمه‌تی نه‌یویییه‌کانی دا بۆ زیندوکردنه‌وی مه‌زه‌بی سوننه:
- ۳۲۱.....
- ۳۲۳ هه‌شته‌م: رینماییه‌ په‌روم‌ده‌یییه‌کان له‌بۆ‌چوونه‌کانی سه‌لا‌حه‌دیندا
- ۳۲۶ باسی چوارم: پله‌وپایه‌ی زانیان و شه‌رع‌زانان لای سه‌لا‌حه‌دینی نه‌یویی
- ۳۲۷ یه‌که‌م: القاضي الفاضل:
- ۳۴۷ دووم: الحافظ السلفی:
- ۳۶۱ سینییه‌م: نه‌بوو الطاهری کۆری عه‌وفی نه‌سکه‌ندمرانی:
- چوارم: عه‌بدو‌لای کۆری نه‌بی عه‌سرون:
- ۳۶۵ پینجه‌م: زانا عیسا‌ی هه‌کاری:
- ۳۷۴ شه‌شه‌م: زه‌ینه‌دین عه‌لی کۆری نه‌جا:
- ۳۷۸ هه‌وته‌م: عیمادی نه‌سفه‌هانی:
- ۳۸۱ هه‌شته‌م: نه‌له‌خه‌بوشانی:
- ۳۸۳.....
- ۳۸۶ باسی پینجه‌م: چاکسازی ئابوری و بواره‌کانی خه‌رجی
- یه‌که‌م: گرنگیدانی به‌کشتوکا‌ل و بازرگانی:
- ۳۸۶ دووم: گرنگیدان به‌پیشه‌سازی:
- ۳۸۷ سینه‌م: نه‌هیشتنی باج و رازی بوون به‌داهاته‌ شه‌رعییه‌کان:
- ۳۹۰ چوارم: نه‌خۆشخانه‌کان له‌سه‌رده‌می سه‌لا‌حه‌دیندا:
- ۳۹۲ پینجه‌م: خانه‌قای سۆفیه‌کان:
- ۳۹۵ شه‌شه‌م: چاکسازی کۆمه‌لایه‌تی:
- ۴۰۰

- ۴۰۲.....: چاکسازی له‌بواری بیناسازیدا:
 ۴۰۵.....: چاکسازی ئیداری:
 ۴۱۳.....: باسی شه‌شه‌م: سیستمی سه‌ریازییه‌کان له‌سه‌رده‌می سه‌لا‌حه‌دیندا
 ۴۱۳.....: یه‌که‌م: گه‌شه‌کردنی دهره‌به‌گایه‌تی سه‌ریازی له‌سه‌رده‌می سه‌لا‌حه‌دیندا:
 ۴۱۷.....: دووم: دیوانی سوپای سه‌لا‌حی:
 ۴۱۸.....: سییه‌م: جل‌وبه‌رگی سه‌ریازان:
 ۴۱۸.....: چوارم: نازوقه:
 ۴۲۰.....: پینجه‌م: خو‌ناماده‌کردنی سه‌ریازی:
 ۴۲۵.....: شه‌شه‌م: خو‌به‌خشه‌کان له‌سوپای نه‌یو‌بیدا:
 ۴۲۶.....: هه‌وته‌م: نه‌و‌تیمانه‌ی که‌پاشکوی سوپا‌بوون:
 ۴۳۱.....: هه‌شته‌م: پو‌سته‌و‌هه‌والگرییه‌کان:
 ۴۳۹.....: نویه‌م: به‌ریوه‌بردنی کاروباره‌کانی جه‌نگ‌و‌ناشتی و‌دیله‌کان:
 ۴۵۰.....: ده‌یه‌م: چه‌که‌کانی سوپای نه‌یو‌بی:
 ۴۵۱.....: یازده‌یه‌م: هی‌زی دهریایی نه‌یو‌بیه‌کان:
 ۴۶۶.....: باسی هه‌وته‌م: هه‌وله‌کانی سه‌لا‌حه‌دینی نه‌یو‌بی بو‌یه‌گه‌ستنی به‌ره‌ی ئیسلامی
 ۴۷۲.....: یه‌که‌م: ده‌ست‌گرتن به‌سه‌ر دیمه‌شتدا:
 ۵۰۰.....: دووم: پاش ده‌ست‌گرتنی به‌سه‌ر هه‌له‌ب:
 ۵۰۶.....: سییه‌م: گه‌ماروی سییه‌می موس‌ل و‌چوونه‌ژیر رکیزی سه‌لا‌حه‌دینه‌وه:
 ۵۰۸.....: چوارم: هه‌وله‌کانی شیعه‌ی ئیسماعیلی بو‌له‌ناو‌بردنی سه‌لا‌حه‌دین:
 ۵۱۴.....: پینجه‌م: په‌یوه‌ندی سه‌لا‌حه‌دین له‌گه‌ل سه‌لجوقیه‌کانی رۆمه‌کاندا:
 ۵۱۷.....: شه‌شه‌م: په‌یوه‌ندی سه‌لا‌حه‌دین له‌گه‌ل خه‌لافه‌تی عه‌باسیدا:
 ۵۲۲.....: هه‌وته‌م: په‌یوه‌ندی سه‌لا‌حه‌دین به‌ده‌وله‌تی بیزه‌نتیه‌وه:
 ۵۲۵.....: هه‌شته‌م: په‌یوه‌ندی سه‌لا‌حه‌دین به‌خاچه‌رسته‌کانه‌وه‌پیش‌حطین:
 نویه‌م/ گرنگ‌ترین وانه‌و‌په‌ندو‌سوده‌کانی له‌ماوه‌ی نیوان‌کوچی دوا‌ی نوره‌دینه‌وه‌هه‌تاوه‌کو
 ۵۳۹.....: جه‌نگی حطین:
 ۵۶۴.....: به‌شی سییه‌م: جه‌نگی حگین و‌نازاد‌کردنی به‌یتوله‌قدیس و‌شالای خاچه‌رستی
 ۵۶۴.....: باسی یه‌که‌م: جه‌نگی حطین:

- یەكەم : پېشەكیەكانی جەنگی حطین : ٥٦٤
- دووم : رووداوەكانی جەنگەكە : ٥٧٥
- سێیەم : ھۆكارەكانی سەرکەوتن لە جەنگی حطین : ٥٧٩
- چوارەم : كاردانە وەكانی جەنگی حگین : ٥٩٩
- پێنجەم : دمرە نجامەكانی جەنگی حطین : ٦٠٥
- باسی دووم : ئازادکردنی بەیتولەقدیس : ٦١٠
- یەكەم : نامادەكارێەكانی خاچپەرستان لە ناو بەیت و لە قەدیسدا : ٦١٠
- دووم : پیلانی سەربازی سە لا حەدین : ٦١١
- سێیەم : چوونە ناو مەوی سە لا حەدین بۆ بەیتولەقدیس : ٦١٧
- چوارەم : یەكەمین نوێژی ھەینی لە بەیتولەقدیسدا : ٦٢٤
- پێنجەم : مینبەری نۆرەدین لە بەیتولەقدیسدا : ٦٣٠
- شەشم : چاكسازییەكانی سە لا حەدین لە بەیتولەقدیسدا : ٦٣١
- حەوتەم : ئازدنی مژگینی و نێردراو بۆ ناوچەكانی جیھانی ئیسلامی : ٦٣٣
- ھەشتەم : ئاكۆکی سە لا حەدین لە گەڵ خەلیفە ی عەباسیدا : ٦٣٤
- نۆیەم : نامادەبوونی زانیان لە فتوحاتەكانی سە لا حەدیندا : ٦٣٥
- دەیەم : لە ھۆنراوەكانی شاعیران دەربارە ئازادکردنی قودس : ٦٣٨
- یازدەھەم : گەمارۆدانى صور : ٦٤٢
- دوازدەھەم : تەواوکردنی ئازادیسازییەكان (فتوحات) : ٦٤٦
- سیازدەھەم : نێمە بۆ مانەو وە لە دیمە شقدا دروست نەكراوین : ٦٤٨
- چواردەھەم : كۆچی دواى ئوسامە ی كۆری موقیز : ٦٤٩
- پازدەھەم : گرتگترینى وانە و پەندو سودەكان : ٦٥١
- بەشی سێیەم : شالۆی سێیەمی خاچپەرستی و كۆچی دواى سە لا حەدین : ٦٦١
- یەكەم : خاچپەرستەكان پەنا دەبەن بۆ رۆژناوا : ٦٦١
- دووم : نیمپراتۆری ئە ئمانی بەرەو رۆژھەلات بەرێ دەكەوێت : ٦٦٣
- سێیەم : خاچپەرستەكان عەككا گەمارۆدەدەن : ٦٦٩
- چوارەم : داگیرکردنی عەككا : ٦٩٥
- پێنجەم : ھۆكارەكانی رووخانی عەككا : ٧٠٠

۷۰۴	شەشەم : جەنگى ئەرسوف :
۷۰۶	جەوتەم : رووخاندی عەسقىە لان :
۷۰۸	هەشتەم : رىكخستنى بەرگرى ئە قودس :
۷۱۰	نۆیەم : سروشتى دانوستانە كان ئە نیوان عادل و ریتشارد ئەم قۇناغەدا :
۷۱۱	دەيەم : تىگە یشتنىكى سیاسى سە لا حى كە هاوتە بوون ئە گەل جەنگدا :
۷۱۳	یازدەيەم : رى و شوینە كانى سە لا حە دین بۆ بەرگرىکردن ئە قودس :
۷۱۵	دواز دەيەم : جەنگى یافا :
۷۱۷	سیاز دەيەم : گفتوگوکان و رىككەوتنى رەملە :
۷۳۳	چواردەيەم : نە خوش كەوتن و كۆچى دوايى سە لا حە دین ئە سالى ۵۸۹ ك دا :
۷۴۶	پوختە :
۷۵۴	نووسەر ئە چەند دىر يکدا :
۷۵۶	بەرگى دەرموۋە :
۷۵۷	أهم المصادر و المراجع
۷۷۰	پىرست